T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI

KİTÂB-I DEDE KORKUT'TA DİPLOMATİK LİSÂN:

Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi

Hazırlayan

Süleyman Teyek

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Sever

Ankara-2013

ONAY

Süleyman Teyek tarafından hazırlanan *Kitâb-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisân: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi* başlıklı bu çalışma, [07/06/2013] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Türk Halkbilimi* dalında *Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Doç. Dr. Metin Özarslan

[İmza]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Mustafa Sever

[İmza]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz

ÖZET

TEYEK, Süleyman, Kitâb-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisân: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyelerinin diline halkbilimi nazariyeleri açısından ve bütüncül bir gözle yaklaşılmıştır. Dede Korkut Hikâyelerinin diline bakarak Oğuzların kültür, inanç ve zihniyeti tespit edilerek kimin, kiminle, niye, ne zaman, nasıl ve neyle çatıştığı veya uzlaştığı konusu ele alınmıştır.

Kelimelerin anlamlarını yalnız karşıladıkları nesne, olay, durum, hareket, iş, oluş, kılış, yapış, ediş ve eyleyişler tayin etmezler. Dili konuşan insanların bilgi, görgü, tecrübe ve değerleri de anlamların muhtevasının oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir.

Değerler dünyasının tayin ettiği normlara riayet etmek gizli bir uzlaşma anlamına gelmektedir. Değerler dünyasının koymuş olduğu kuralların ihlal edilmesi ise toplumda çatışmaya sebep olmaktadır. Değerler dünyası, hâkim olanla tâbi olan arasındaki münasebetlerin seyrini belirleyici bir özellik ve güce sahip olduğu için de ayrıca dikkate değerdir. "Tahakküm" ve "direniş"in sistematik bir yapıya kavuşmasında değerler dünyasının büyük payının olduğu görülmektedir. Toplumun işleyişini belirleyen bu kurallar bütünü dilde kalıp şeklinde muhafaza edilmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinin dilinin, Oğuzların hayatını ve zihniyetini tam manasıyla yansıtırken; çatışma ve uzlaşmada ikna, inandırma, kandırma, bilgilendirme, eleştirme, protesto etme, meşruiyet sağlama, iletişim kurma ve estetik değer oluşturma gibi işlevleri de yerine getirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Halkbiliminde anlam, diplomatik dil, çatışma dili, uzlaşma dili.

ABSTRACT

TEYEK, Süleyman, Diplomatic Language in Book of Dede Korkut (Dada Gorgut): A Study of “meaning” in terms of Folklore, Master Thesis, Ankara, 2013.

In this study, the language used in Dede Korkut (Dada Gorgut) Stories is evaluated from folklore aspect with a holistic approach. By looking at the language of Dede Korkut (Dada Gorgut) Stories, Oghuz culture, faith, and mentality are evaluated. With the help of evaluation of Oghuz culture, faith and mentality, the subject of who, why, when, how, and what for had conflicts and agreements is discussed.

Meaning of words is not alone constituted by the object, event, condition, action, work, existence, execution, doing and activities which they connotate. Knowledge of people who speak the language, manners, experience and moral values have a major impact on the formation of meaning content.

To comply with the norms determined by values system means a hidden consensus. Violation of the rules put by the values system leads to conflict in society. The values system additionally worths attention due to its features and power to determine the relationship between the dominant one and amenable one. The values system has a great effect to constitute the"Domination" and "resistance" in a systematic structure. These body of rules determining the functioning of society is kept as patterns in language.

The language of the Dede Korkut (Dada Gorgut) Stories, not only reflects Oghuz life and mentality, but also serves a function of persuasion in conflicts and reconciliations, persuasion, deception, acknowledgement, criticism, protestation, ensuring legitimacy, communication and establishment of aesthetic values.

Keywords: Meaning in folklore, diplomatic language, the language of conflict, compromise language.

ÖNSÖZ

Köprülü'nün, Dede Korkut'un, Türk Edebiyatı'ndaki yeri ve kıymetini takdir etmek üzere "terazi" istiaresiyle ortaya koyduğu hüküm, Dede Korkut'a el yordamı ile yaklaşanlar için mübalağa sayılabilir. Ama sadece Dede Korkut üzerine yapılan çalışmaların sayısına bakılsa; Köprülü'nün kehanet etmediği görülecektir. Dede Korkut yalnız Türk Dünyası'nda değil; bütün dünyada merak ve ilgi ile karşılanan tarihî Türk metinlerinden biridir, "belki de birincisidir." Belli başlı Türkologlardan Dede Korkut Kitabı'na dair kalem oynatmayan varsa bile ilgi duymanı nadirdir. "Yabancı bilim adamlarının en çok ilgi duydukları, hakkında makale yazıp bildiri sundukları, kendi dillerine çevirdikleri Türkçe eserlerin başında hiç şüphesiz Dede Korkut Kitabı gelmektedir" (Sakaoğlu, 1998: 6). Dede Korkut üzerine şimdiye kadar ondan fazla doktora, yirmiden fazla yüksek lisans tezi yapılmıştır ve yeni tezler yapıldığı da görülmektedir. Dede Korkut üzerine yazılan ilmî yazılar yanında "Dede Korkut Boyları"ndan hareketle kaleme alınan uyarlamalar da hayli bir yekûna ulaşmış ve bu uyarlamaların icrası, belli bir artışla devam etmektedir. Bütün bunlar, Dede Korkut üzerine daha şümullü bakma ihtiyacının devam ettiğini göstermektedir.

Mustafa Kaçalin, *"Kazan Bey Oğuz-nâmesi"* üzerine yaptığı bir değerlendirmede, "*Dedem Korkudun Kitabı* güçlüklerini daha ilk günkü gibi taşımaktadır." hükmünü ortaya koyar. Kaçalin, Dede Korkut üzerine az yayın yapıldığı dönemde "bilinmezliklerin çokluğu", çok yayın yapıldığı dönemde ise bu yayınlara "ulaşamama", ulaşınca da "boşa kürek çekmiş olma" ihtimaline dikkat çeker. Kaçalin'in karşılaştığını söylediği güçlükler yalnız Dede Korkut Kitabı'nın hususiyetinden kaynaklanmaz. Dede Korkut'u "sahiplenen" kimseler de bir o kadar güçlük çıkarırlar. Kaçalin'in dile getirdiği "bu ben**im**" veya "bu **ben**im" tavrı ile karşılaşmak işten bile değildir. Bu tavır da yine Dede Korkut'un taşıdığı kıymete verilmelidir.

Böyle bir çalışma fikrinin doğmasından kabulüne, çalışmanın nasıl yapılacağından meydana gelmesine kadar her evresinde birçok kıymetli insanın telkin, teşvik, tavsiye ve yardımları olmuştur. Bu vesile ile evvela Doç. Dr. Ersin Özarslan'a, Doç. Dr. Mustafa Sever'e, Prof. Dr. Öcal Oğuz'a, Yrd. Doç. Dr. Güven Mengü'ye, Doç. Dr. Metin Özarslan'a, Dr. Özcan Yalçınkaya'ya ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Süleyman Teyek

Ankara, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT……..ii
ÖNSÖZ…….iii
İÇİNDEKİLER v

GİRİŞ.....1

I. BÖLÜM…… 9

1. İNSAN VE DÜNYASI……..... 9
1.1. Halk Kültüründe İşlev……23
1.2. Diplomasi ve Mahiyeti…….. 27
1.3. Lisân ve Mahiyeti…….. 33
1.4. Diplomatik Lisân ve Mahiyeti…….. 36
1.5. Dede Korkut Kitabı……... 38

2. DEDE KORKUT'UN KİMLİĞİ …….. 40
2. 1. Dede Korkut Hakkındaki Kanaat ve Düşünceler……...41
2.2. Dede Korkut'un İfade Ettiği Değerler……45
2.3. Dede Korkut ve Şahsiyeti……...55

II. BÖLÜM…… 96

1. DEDE KORKUT'TA DEĞERLER DÜNYASI…….. 96
1.1. Dede Korkut'ta Mündemiç (İçkin) Değerler……. 101

1.1.1. Hüner……102
1.1.2. Feraset……105
1.1.3. Şecaat……..106
1.1.4. Cesaret……108
1.1.5. Mağfiret…… 109
1.1.6. Ahde Vefa…… 111
1.1.7. Sehavet-Rahmet-İnayet……113
1.1.8. Takdir……... 114
1.1.9. Sadakat ve Vazife Şuuru……...115
1.1.10. Minnet……117
1.1.11. Bilgelere (Hikmet-hekîm) Hürmet……... 119

1.2. Dede Korkut'ta Müteâl (Aşkın) Değerler…… 120
1.2.1. Doğruluk...……121
1.2.2. Namus……... 122
1.2.3. Gazi veya Şehit Olmak……... 123
1.2.4. Tevazu...……... 125
1.2.5. Nimete Şükür……... 126
1.2.6. Kahra Sabır…….. 127

1.2.7. Yetimi Himaye…….. 128
1.2.8. Diğergâmlık……...139

1.3. Dede Korkut'ta Normatif Değerler……... 130
1.3.1. Yasak ve Yasakların Müeyyidesi……..... 137
1.3.1.1. Müeyyidesi Ölüm Olan Örfe Aykırı Unsurlar…….. 137
1.3.1.1.1. İsyan…….. 138
1.3.1.1.2. Irz ve Namusa Tasallut…… 139
1.3.1.1.3. Aksakala Hakaret…… 139
1.3.1.1.4. Yaşlı Kadına Eziyet …… 141
1.3.1.1.5. Hâkimiyet Sahasına Tecavüz…… 141
1.3.1.1.6. Fücur…….. 142
1.3.1.1.7. Baba Canına Kast……. 143
1.3.1.1.8. Bid'at…….. 143
1.3.1.1.9. Töreyi Çiğnemek……... 145
1.3.1.1.10. İftira……... 145
1.3.1.1.11. Yalancılık……..146
1.3.1.1.12. Hile Etmek ve Tuzak Kurmak……146

1.3.2. Dede Korkut'ta Müeyyidesiz Unsurlar……..... 148
1.3.2.1. Deli Dumrul'un Delilikleri…… 149
1.3.2.2. Deli Karçar'ın Delilikleri…… 156
1.3.2.3. Deli Ozan'ın Delilikleri…… 160
1.3.2.4. Egrek'in Delilikleri…… 164
1.3.2.5.Ters Uzamış'ın Deliliği…….. 165
1.3.2.6. Segrek'in Deliliği……..... 166
1.3.2.7. Kara Budak'ın Deliliği……..... 167

1.3.3. Dede Korkut'ta Müeyyidesi Kınama ve Ayıplama Olan Fiiller……..... 167
1.3.3.1. Komşuya Saygı Göstermemek…….. 168
1.3.3.2. Gelinlik Etmemek……..... 169
1.3.3.3. Baba Ocağında Gerdeğe Girmemek……. 170
1.3.3.4. Hayatın Mahremiyetine Riayet Etmemek……..... 171
1.3.3.5. Erkekliğin Şanını Yere Düşürmek……..... 172
1.3.3.6. Kısırlık……. 173
1.3.3.7. Boğazına Düşkünlük…… 174
1.3.3.8. Nişan Bozmak……... 176
1.3.3.9. Nişanlı İken Başkasına Varmak……. 176
1.3.3.10.Başkasının Düşmanına Saldırmak……... 177

1.3.4. Dede Korkut'ta Müeyyidesi Dayak ve Hakaret Olan Fiiller…….. 177
1.3.4.1. Düşmanlık……..... 178
1.3.4.2. Düşmanlığın Müeyyidesi…….. 182
1.3.4.3. Kan Davası…….. 183

2. DEDE KORKUT'TA İNSAN-MEKÂN MUNASEBETİ……185

2.1. İntiba ve Kanaat Oluşturma Unsuru Olarak Mekân……..188
2.1.1. Müspet İntiba ve Kanaat Oluşturmada Mekânın İşlevi….. 190
2.1.2. Menfî İntiba ve Kanaat Oluşturmada Mekânın İşlevi……. 220
2.2. Meşruiyet Remzi Olarak Mekân……...231

3. DEDE KORKUT'TA DİPLOMASİ İCRA EDEN ŞAHISLAR…… 252

3.1. Dede Korkut…… 253
3.2. Deli Ozan…….. 254
3.3. Kılbaş……...254
3.4. Karacık Çoban…… 258
3.5. Casuslar…….. 259
3.6. Sığırtmaçlar……259

4. DEDE KORKUT'TA ÇATIŞMA USULLERİ…… 260

4.1. Tehdit…….. 261
4.2. Şantaj…….. 263
4.3. Yalan ve Blöf……... 265
4.4. Hile ve Tuzak……..268
4.5. Dedikodu……269
4.6. İsnat ve İftira……271
4.7. Casusluk…… 273
4.8. Propaganda…… 275
4.9. Düşman Koyma…… 280
4.10. İstihfaf…… 285
4.11. Tezyif……286
4.12. İstihkar…….. 287

5. DEDE KORKUT'TA UZLAŞMA ZEMİNLERİ…….. 289

5.1. Selamlaşma…… 292
5.2. Akrabalık Kurma……295
5.3. Ziyafet Çekme…… 299
5.4. Dua ve Beddua…….. 304
5.5. Aman Dileme……... 306
5.6. Pazarlık ve Anlaşma……...307
5.7. Rüşvet……310
5.8. Hediyeleşmek…… 311

III. BÖLÜM…… 314
1. DEDE KORKUT'TA ÇATIŞMALAR…… 314

1.1. DEDE KORKUT'TA OLGULARINA GÖRE ÇATIŞMALAR……. 317

1.1. Menfaat Çatışması……... 318
1.2. Cinsiyet Çatışması…… 320
1.3. İnanç ve İtikat (İman-Küfür Çatışması)…… 323
1.4. Ast-Üst Çatışması……352

1.4.1. Salur Kazan ile Karacık Çoban'ın Çatışması…….358
1.4.2. Burla Hatun ile Deli Ozan'ın Çatışması …… 381
1.4.3. Yalancıoğlu Yartaçuk ile Deli Ozan'ın Çatışması 382

1.5. Etnik Çatışma…… 383

1.5.1. Oğuzlarla Moğolların Çatışması……...387
1.5.2. Oğuzlarla Farklı İnanç Mensuplarının Çatışması…..391

1.2. DEDE KORKUT'TA OLAYLARINA GÖRE ÇATIŞMALAR……..418

1.2.1. Dayı-Yeğen Çatışması……418

1.2.1.1. Salur Kazan ile Aruz Koca'nın Çatışması…… 419
1.2.1.2. Yiğinek ile Emen'in Çatışması……443

1.2.2. Baba-Oğul Çatışması……...454

1.2.2.1. Dirse Han İle Boğaç Han'ın Çatışması…….454
1.2.2.2. Salur Kazan İle Uruz'un Çatışması……...478
1.2.2.3. Kanlı Koca İle Kan Turalı'nın Çatışması……...488

1.2.3. Karı-Koca Çatışması…… 501

1.2.4. Âşık-Maşuk Çatışması……545

1.2.4.1. Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek'in Çatışması….. 546
1.2.4.2. Kan Turalı ile Selcen Hatun'un Çatışması……604

SONUÇ…… 668
KAYNAKLAR……...673

GİRİŞ

Dede Korkut Kitabı'nın muhtevası şimdiye kadar değişik açılardan incelemeye tabi tutulmuştur. Bunlara göz atıldığında Dede Korkut Kitâbı'nın,

1. Halk hikâyeciliği: tahkiye özellikleri, kompozisyon ve terkip,

2. Konu: insan ve insanî münasebetler, hayvan, renk, nebat gibi folklorik unsurlar,

3. Dil: filoloji, gramer, etimoloji, leksikoloji,

4. Edebiyat: üslup ve tem mukayesesi,

5. Tesir

gibi noktalardan inceleme ve araştırma konusu edildiği görülmektedir. Ömer Faruk Akün (1947), Dede Korkut Kitabı'na halk hikâyeciliği noktasından yaklaşmış ve Dede Korkut Kitabı'nın tahkiye özellikleri, kompozisyon ve terkibine bakmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nı, insan ve insanî münasebetler, hayvan, renk, nebat gibi folklorik unsurlar açısından ele alıp değerlendiren isimler ise Mehmet Kaplan, Dursun Yıldırım ve Seyfi Karabaş solarak sayılabilir.

Dede Korkut Kitabı'nı filoloji, gramer, etimoloji, leksikoloji, sentaks gibi açılardan ele alıp değerlendiren isimler ise başta Muharrem Ergin, Orhan Şaik Gökyay, Semih Tezcan, Hendrik Boeschoten, Mustafa Kaçalin, Osman Fikri Sertkaya, Kerime Üstünova olarak ifade edilebilir.

Dede Korkut Kitabı'na edebiyat açısından, üslup ve tem mukayesesi olarak da Zeki Ömer Defne (1988) örnek gösterilebilir. Dede Korkut Kitabı'na tesir noktasından yaklaşan isimler ise Metin Ekici (1995) ve Saim Sakaoğlu olarak söylenebilir.[1]

Dede Korkut Kitabı'nda her "hikâye" bir şahsın etrafında teşekkül etmiş bir "boy" olarak değerlendirilir. "Boy" kelimesi, "boy, kabile, maiyet"; "boylamak"

[1] Dede Korkut üzerine yapıldığı hâlde yukarıda bazı çalışmaların künyesi gösterilmiş, bazılarının ise gösterilmemiştir. Künyesi gösterilmeyen çalışmalara çeşitli vesilelerle çalışmada müracaat edildiği için künyesinin ayrıca verilmesi lüzumlu görülmemiştir.

ise “destan söylemek, hikâye anlatmak” demektir (Ergin, 1964: 175). “Boylamak”, “eskilere gitmek, geçenleri rahmetle anmak” anlamını da havidir (Kaçalin, 2006: 310). Bu durumda “boy boylamak” bir boyun, bir kabilenin veya birinin maiyeti hakkında eskilere gitmek, hikâye anlatmak, geçenleri rahmetle anmak anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle “boy boylamak” bir boyun, bir kabilenin veya birinin maiyetinin tarihini anlatmak, nakletmek demektir. Her anlatma tahkiyeye dayanır. Tarihî bir anlatma da bir yönüyle “hikâye” sayılır. Ama her tahkiyeyi “hikâye” olarak görmemek, bazısını ciddiyetle karşılamak gerekir. O bakımdan “Dede Korkut Boyları”[2] da birer tahkiye örneği olmakla birlikte gerçekliğin ciddiyetiyle yaklaşmayı hak eden önemli metinlerden biridir diye düşünülmektedir.

Taşıdığı önem bakımından bugün de araştırma konusu olma özelliğini sürdüren Dede Korkut Kitâbı’nın gelecekte de araştırma konusu olma özelliğini kaybetmeyeceği düşünülmektedir. Ancak Dede Korkut Kitâbı’nın dilinin, bugüne kadar halkbilimi açısından ele alınmamış olduğu görülmüş ve bu çalışmanın amacı, Dede Korkut Kitâbı’nın dilini halkbilimi açısından incelemek, Dede Korkut Kitâbı’nın diline halkbilimi nazariyeleri noktasından yaklaşmaktır.

“Kitâb-ı Dede Korkut’ta Diplomatik Lisân” meselesine geçmeden önce Dede Korkut metinlerinin gerçekliği üzerinde durmak gerekir. Şerif Aktaş, Dede “Dede Korkut Hikâyeleri” adlı metinlerin itibarî olduğunu, buradan bir gerçeklik arayışının doğru olmayacağını ileri sürer. Aktaş’a göre (1999: 31) Dede Korkut Hikâyeleri, “teşekkül ettikleri gelenek içinde, Oğuz Türklerinin edebî zevkini, itibarî (fiction) metin kurma tarzlarını ve bu itibarî metinlerde kendi sanat gerçekliklerini anlatma becerilerini” ortaya koymaktadır. Bakhtin ise roman vesilesiyle edebî eser hakkında dile getirdiği görüşlerinde, yaşayan organizmanın çevreye karşı direndiği hâlde o çevre dışında varlık gösteremediği gibi edebî eserde temsil edilen dünyanın da gerçek dünyanın bir parçası olduğu görüşünü ileri sürmektedir (Bakhtin, 2001: 328). Edebiyat

[2] Bu çalışmada, farklı tedailere sahip oldukları için “hikâye” yerine “boy” kelimesi tercih edilmiştir.

toplumun aynasıdır ve bir toplumun edebiyatına "bütüncül"[3] bir gözle bakış neticesinde o toplumun gerçekliği hakkında bir malumat sahibi olunabilir. Dede Korkut Boyları kemiyet açısından Türk edebiyatının ancak bir cüzü olmakla birlikte Oğuzların hayatından belli gerçeklerin yansıması olarak tarihî Türk zihniyeti hakkında da ciddi fikir verecektir. Bu husus da Dede Korkut Boyları'nın sadece nitelik bakımından değil nicelik bakımından da ehemmiyetini gösterir.

Dede Korkut Kitâbı'nı oluşturan muhtevada hayatın muhtelif tezahürleri ifade edilirken; dilin halkbilimi zemininde değişik tarz, tavır, eda ve işlev bakımından kullanılmasının doğurduğu meseleler ve neticeler keyfiyet (nitelik) ve kemiyet (nicelik) açısından ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmanın adında her ne kadar "lisân" ibaresi yer alıyorsa da bu bir dil tezi değildir. Dede Korkut Kitabı'nın dilinin, halkbilimi açısından anlatma aracı, anlatma şekli ve anlatma hususiyeti bakımlarından değerlendirmesidir. Bu çalışma Dede Korkut Kitabı'nın dilinin, dil-kültür veya kültür-dil münasebeti bakımından ele alınıp incelenmesidir. Dede Korkut Boylarında kullanılan dil, ifade, söz kalıbı ve benzeri özellikleri haiz ibarelerin, anlam zeminindeki yeri ve işlevi tespit edilmiş, Türk halkbiliminin ana metinlerinden biri olan Dede Korkut metinlerinin söyleyenleri noktasında diplomatik anlam özellikleri tespit edilip tahlile tabi tutulmuştur.

Dil, kültürün taşıyıcısıdır. Bir kültürün yaşayan veya tarihî unsurlarını o kültürün dilinde oluşturulmuş metinlerden tespit etmek mümkündür.

> *"Zira dil, duygu ve düşüncenin âdeta kalıbıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kalıbına dökülür ve bu dil kalıbı ile yerden yere, nesilden nesile aktarılır.*

---

[3] Seyfi Karabaş, ***Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*** isimli değerli eserinde kültüre bir bütünlük içinde bakma gereğini sık sık ifade etmek yanında bunu, budunbilimcilerin görevi saymaktadır: "Söz konusu ürünün kendi içinde nasıl bir bütünlük taşıdığını, o bütünlük çerçevesinde de parçalarının anlam(lar)ının ne olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır." (Karabaş, 1999: 11).

Karabaş, bu kanaati doğrultusunda Türk destan, masal, mani, hikâye vb. türlerin yapısı ve anlamına yönelik çalışmalar yapmıştır. Özellikle Dede Korkut Boyları'nın "karşıt yansımalı yapısı"nı tespit etmek yanında işlev ve anlamı üzerine serdettiği görüşleri, halk edebiyatı mahsullerine "bütüncül" bakmanın önemini daha iyi izah etmektedir.

Yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür, söz ile de bir millet arasına yayılır.

Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda, iş yerinde konuşan halk, farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayata çok yakın olmasıdır." (Kaplan, 1983: 186).

Dede Korkut Boylarındaki şahıs, vaka ve durum gibi unsurların özellikleri, ifade tekniği içinde kullanılan dilde canlı bir şekilde yaşamakta ve ondan yansımaktadır. Bahsi geçen unsurlardan hareketle, "Kim, ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin, ne yaptı /etti /eyledi /kıldı /oldu." sorusu sorulduğunda bir kültürün mahiyeti yanında oluşma mantığı ve çerçevesi de tespit edilmiş olacaktır. Dede Korkut Boyları tarihî metinlerdir. Dilin kültür taşıyıcısı olduğu hakikati tekrar göz önüne alındığında, Dede Korkut Boyları'nın dilinin anlam arka planı ortaya konmakla Oğuz Türklerinin, bu metinlerin teşekkül devrine ait ferdî ve içtimaî tavırları, tutumları, davranış biçimleri ve değerler dünyası gibi özellikler tebarüz ettirilmiştir. Dil-kültür münasebeti bağlamında ortaya çıkan bu çalışmada kültürün dildeki, dilin kültürdeki yansıması, işlev ve ifade imkânı belirlenmiştir. Dede Korkut Boyları devresinde Oğuzların (Türklerin) hangi durumlarda nazik ve kibar oldukları veya kaba davrandıkları; neye, niçin hakaret ettikleri ve şüpheyle yaklaştıkları; neyi, kimi, niye eleştirdikleri; neyle, kiminle, niye alay ettikleri; neyi, niçin, nasıl sorguladıkları veya tasdik ve kabul ettikleri ve bütün bunları yapıp ederken; hangi kelimeleri, hangi sıra (söz dizimi), hangi ek vasıtası ile (iyelik eki tercihleri), hangi zaman ve kipte ifade ettikleri; maksat, niyet ve düşüncelerinin ne kadarının söze dönüştüğü yahut söze dönüşmüş ifadelerin maksat, niyet ve düşüncelerinin ne kadarını teşmil ettiği gibi hususlar ile duygu, düşünce ve inançlarının belirlemiş olduğu çizgiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece bahsi geçen dönemde Türklerin etno-psikolojik özelliklerinin anlaşılması gayesi güdülmüştür.

Bu çalışma, dil-kültür ekseninde bir halkbilimi çalışması olarak ele alınmıştır. Halkın zihniyetini anlamaya yönelik böyle bir çalışmanın dil, tarih, siyaset, edebiyat, etnoloji, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, iletişim, ilahiyat gibi sahalara da temas edilmeden yapılamayacağı ortadadır. Ancak bu çalışma

ne dil, ne siyaset, ne edebiyat, ne etnoloji, ne antropoloji vs. çalışmasıdır. Disiplinler arası (interdisipliner) bir çalışma olan bu çalışmada üst metot olarak halkbilimi usulleri esas alınmış olup elde edilen bulgular "işlev" nazariyesine göre değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Dede Korkut Kitabı'nda lisân meselesi çok cepheli ve çok çehreli bir görünüm arz etmektedir. Bu bakımdan tek bir araştırma metoduna bağlı kalmak diğer metotların sunacağı imkânların göz ardı edilmesine yol açacaktır. Araştırmanın keyfiyetine (nitelik) halel gelmesi ihtimalini önlemek gayesiyle bu çalışmada, çok cepheli metinleri çözmede müracaat edilen karma metottan faydalanılmıştır. Her problemin tabiatına uygun metot yeri geldikçe kullanılmış olup ihtiyaç duyulan bütün metotlardan istifade edilmiştir.

Dede Korkut Boyları'nda yer alan kahramanların dili kullanırken; kasıt ve niyetlerinin ne kadarını söyledikleri, söylediklerinin ne kadarını gerçekleştirdikleri, ne kadarını gerçekleştiremedikleri; hedefledikleri gerçeği hangi yol, vasıta ve sebeplere bağladıkları, hangi kavramlarla ve nasıl dile getirdiklerini tespit etmek için başta dil metotlarına müracaat etme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Böylece zaman zaman gramatik unsurlar, morfolojik yapı, anlambilim ve metindilbilim (discourse analysis) metotlarına müracaat etmek gereği hâsıl olmuştur. Kimi kelime, kalıp ifade veya cümlelerin gerçek anlamı, yan anlamı, mecaz anlamı, eş anlamı, zıt anlamı, menfî zıt anlamı gibi tasarruflarının dışında kasıt, niyet ve siyaset gereği hangi durumlarda nezaket, tenkid, öfke, alay, yergi, ironi, şüphe, sorgu gibi anlamlar ifade ettiğinin tespit ve tahlilinde lisânî usullere başvurulmuştur. Bununla birlikte kimin, kiminle niye, nasıl ve neyle çatıştığı veya uzlaştığı konusunu açıklığa kavuşturmak için de diğer sosyal bilim metotlarını kullanma ihtiyacı doğmuştur. Sözün hangi bağlamda söylendiği, öncesi (sibak) ve sonrasının (siyak) anlam üzerinde ne gibi tesir oluşturduğunu tespit edebilmek için de "bağlam" metodundan istifade edilmiştir. Buradan çıkan sonuçların ise beşerî münasebetlerin kurulması, sürdürülmesi ve koparılmasında nasıl bir işlev gördüğü, sözün müdahale, mücadele ve mükâlemede ne gibi işlevler yerine

getirdiği, muhatapta nasıl bir intiba ve kanaat oluşmasına zemin hazırladığı hususları tespit edilip tahlile tâbi tutulmuştur.

Bu çalışmada Muharrem Ergin'in doktora tezi olarak takdim ettiği "Dede Korkut Kitâbı"nın metni esas alınmıştır.[4] Dede Korkut Kitâbı'da bazı okunamayan, yanlış okunan, okunduğu hâlde günümüz Türkçesine veya Türkçeye aktarılamayan kelimeler olduğu görülmüştür. Dede Korkut üzerine çalışan kimi bilim adamları bu tür problemlerin halli için çeşitli tenkid, tashih ve polemiklere girmişler, sahih bir metin kurma yoluna gitmişlerdir. Dede Korkut Boyları'na filoloji açısından yaklaşan hemen her bilim adamının, diğer bilim adamları tarafından okunamamış, yanlış okunmuş veya yanlış tarif edilmiş kelimeler üzerine bazı teklifleri olmuştur. Dursun Yıldırım (2001: 133), sahih metin kurmanın önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

> *"Filolojinin işlevi, metinlerin daha anlaşılır bir hüviyet kazanmasını, onların çalışılabilir bir metin güvenliğine kavuşturulmasını sağlamaktır, diye tanımlanabilir. Bu bağlamda filoloji, söz konusu türden metinler için vazgeçilmez bir bilgi alanıdır. Onsuz olmaz ama metinlerin ve sorunların çözümlenmesi açısından da tek belirleyici ve kesin hüküm verici olamaz. Hele bu tür metinlerde bütün değil de sadece tek bir boy metni, hatta sadece karşı karşıya kaldığımız kelime, satır ve dizenin çözümü ile kendimizi sınırlı tutar, öte tarafı dikkate almaz isek, doğruyu filolojik tamir sırasında yakalamak mümkün olmayabilir. Metin bilgisi, tarihî bağlamlar, kültürel yapı ve kültürel yapıda ortaya çıkan değişimler, tarihî kayıtlar ve açıklamalar, yazıyla tespit edilmiş bu tür tarihî metinlerin anlaşılmasında filoloji bilgisi kadar önemlidir. Filoloji bilgisinin görevi, metni güvenilir ve çalışılır duruma getirmekle biter."*

Bu hassasiyeti önemsemekle birlikte bu çalışmanın tabiatı gereği bahsedilen sahih metin kurma hassasiyetinden sarf-ı nazar edilmiştir. Eldeki metni, çalışmanın selametine bir rekâket getirmediği için iddia ve örneklere mesnet olarak kullanmakta bir beis görülmemiştir. Mamafih yeri ve zamanı geldiğinde farklı kaynaklarda yer alan görüşlere de müracaat edilmek suretiyle yanlış anlamaların önüne geçilmek istenmiştir.

Bu çalışma insan merkezinde ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde insan, insan ve dünyası ile insan ve çevresi antropolojik olarak

[4] Bu çalışmada, kullanılan bütün metinler Muharrem Ergin'in, ***Dede Korkut Kitabı***, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964 künyeli metnine atıf yapılmakta olup iktibas edilen metinlerde eserin künyesi verilmemiş, sadece parantez içinde sayfa numarası belirtilmekle yetinilmiştir.

değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bilindiği üzere diplomasinin başlangıcı olarak "Kadeş Anlaşması" kabul edilir (Girgin, 2008: 15). Yeri geldiğinde tartışılacağı üzere diplomasinin doğuşu insanlığın atası ve anası olan Âdem ile Havva dönemine kadar uzatılabilir. Bu bağlamda diplomasinin kelime ve mefhum boyutu ile halk arasında "diplomatlık etmek", "diplomat kesilmek" gibi tabirlere temas edildikten sonra diplomasinin iletişim, etkileşim, içtimaî, devlet ve devletlerarası boyutu üzerinde durulmuştur. "Beyaz Diplomasi"nin başlıca malzemesi söz olarak görülmektedir. Sözün diplomasideki yeri, sözün değerini tayin eden unsurlar üzerine birkaç kelam ettikten sonra Dede Korkut Kitabı ve Dede Korkut'un şahsiyeti hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise evvela Dede Korkut Kitabı'nda görülen çatışma ve uzlaşma zeminleri ve usulleri tespit edilmiştir. Diplomasinin nasıl yürütüleceği hususu değerler dünyasını devreye sokmaktadır. Değerler, insanların müşterek dünyasıdır. Değerlerde buluşmak kendiliğinden bir anlaşma ve uzlaşma zemininin oluşmasını sağlar. Değerlerden uzaklaşmak ise zaman zaman çatışmalara yol açar. Değerler, üzerinde uzlaşılmış hususlar olmak dışında menfî değerlerin çatışmaya sebep olduğu gibi çatışmanın vasıtası da olabildiği görülmüştür. Değerler konusu kimin, kiminle, hangi zeminde ve nasıl bir münasebet kurması gerektiğini tayin ve telkin ettiği için diplomasi açısından da son derece önemlidir. Diplomasi açısından önemli olan bir diğer husus da mekân meselesidir. Mekân, beşerî münasebetlerin gerçekleşme zemini olmak dışında mekâna yüklenen anlam vasıtasıyla muhatapta ne gibi bir intiba ve kanaat uyandırmak istendiği ister istemez mekân konusunu değerlendirmeye tâbi tutmayı gerekli kılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Dede Korkut Kitabı'nda görülen çatışma ve uzlaşmalar, olgularına ve olaylarına göre tasnif edildikten sonra kimin, kiminle, ne zaman, nerede, niye, neyle ve nasıl çatışmakta veya uzlaşmakta olduğu hususu tahlile tâbi tutulmuştur.

Çalışmanın dil ve imlasında bir bütünlük sağlanmak istenmekle birlikte doğrudan yapılan iktibasların dili ve imlasına müdahale edilmemiş, tez

metninde ise dil ve imla birliği sağlama gayesi güdülmüştür. Metinlerin imlasında ise Muharrem Ergin'in yayınladığı metne uyulmuş olmakla birlikte "sağır kef, kaf" gibi bazı seslerin transkripsiyon karşılığı tam olarak gösterilme gereği duyulmamıştır.[5]

[5] Dede Korkut üzerine son metin yayını olması hasebiyle Mustafa Kaçalin'den, geliştirdiği transkripsiyonun uygulandığı metin tarafımızdan telefonla talep edilmiş; ancak Sayın Kaçalin, çalışmasının yayın hakkının "yayınevinde" bulunduğu gerekçesiyle bahsi geçen metni vermekten sarf-ı nazar etmiştir.

I. BÖLÜM:

1. İNSAN VE DÜNYASI

İnsanın ne olduğu veya olmadığı birçok bakımdan değerlendirmeye tâbi tutulabilir. Antropolojik olarak ele alındığında insan, yiyen, içen, ihtiyaç gideren, uyuyan, dinlenen, cinsi münasebete girerek soyunu devam ettiren bir canlıdır.[1] Malinowski, "İnsanlar bir hayvan türüdür." hükmünü ortaya koymaktadır (Malinowski, 1990: 39). Bu tarif insanın "canlı" bir varlık olduğu görüşünün başka bir ifadesidir. Türkçe Sözlük'te insan, "memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşan, aklı ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 710). İnsanın sözlük anlamına bakıldığında diğer canlılardan ayrılan belirgin özelliklerinin sıralandığı görülmektedir. Her canlının yemesi, içmesi, üremesi vs. benzer kaidelere bağlıdır. Belli canlı türleri belli şekillerde ve tabiî bir şekilde yiyip içerler. Arslan etçil bir canlıdır ve avını yakaladıktan sonra parçalayıp yer. İnsanın beslenme çeşitliliği ve şekli hayvanlarınkinden çok farklıdır. İnsan, bazı gıdaları tabiatına uygun şekilde yiyebileceği gibi bazı gıdaları belli işlemlerden geçirdikten sonra yemek zorundadır. İnsanın hayatta kalabilmesi, soyunu sürdürebilmesi ve gövdesindeki organların her birinin çalışır durumda bulunması için tabiî şartlara uygun davranması gerekir (Maliowski, 1990: 39). İnsan, tabiî şartlara yahut tabiatına uygun davranmadığı zaman varlığını sürdüremez.

Biyolojik bir varlık olmak dışında insan içtimaî bir varlıktır. "Yalnızlık Allah'a mahsustur." diye bir atasözü vardır. Bu atasözünde de ortaya konduğu gibi

---

[1] Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz beylerinin yeme, içme, dinlenme gibi bazı biyolojik ihtiyaçlarını giderdikleri sahnelere rastlamak mümkündür. Bevletmek için "ayakyoluna çıkmak" dışında herhangi bir ibare görülmez. Cinsî münasebete dair en ileri emare ise "iki öpmek, bir ısırmak", "avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu akmak" ve "üzerine devrilince karnı yırtılmak (kız kast ediliyor)" ibareleri görülür. Ne var ki, Dede Korkut'un yeme içme dâhil herhangi bir biyolojik ihtiyacını karşıladığı sahneye rastlanmaz. Dede Korkut, daha ziyade konuşur, akıl verir, görüş ve kanaat beyan eder, yüksek seviyedeki işlerle meşgul olurken resmedilir.

insanın yalnız yaşaması düşünülemez. Bu durumda insanın tabiî ihtiyaçlarını giderme dışında başka insanlarla bir arada yaşama irade ve becerisi göstereceği bir nizama da ihtiyacı vardır. Bu devrede insanın insanla, insanın tabiatla, insanın toplumla, insanın Tanrı ile münasebeti ortaya çıkacaktır. Bütün bu münasebet merhalesinin oluşması, işlemesi ve yolunda gitmesi için belli bir işleyiş ve kurallar silsilesinin varlığına ihtiyaç duyulacaktır. Bu durumda insan beşerî münasebet kurma ve kurmuş olduğu münasebeti devam ettirme veya sonlandırma ihtiyarını elinde tutacak sistemi akıl ve fikir sayesinde kurmuş olacaktır. Malinowski, insanın, aynı zamanda işlev teorisinin temelini de oluşturan hayatî ihtiyaçlarını şöyle hülasa etmektedir:

> *"Böylece insan, her şeyden önce, organizmasının gereksinimlerini yanıtlamak zorundadır. Onun beslenme, ısınma, barınma, giyinme ya da soğuktan, rüzgârdan, havadan korunmak için bir takım düzenlemeler yaratıp etkinliklerde bulunması gerekir. Onun kendisini koruması ve dış düşmanlara fiziksel, hayvansal ya da insandan gelen tehlikelere karşı örgütlenmesi zorunludur. İnsan varlıklarının bütün bu temel sorunlarına, bireylerin yarattığı zanaat ürünleriyle, işbirliği yapan gruplar halinde örgütlenmeleriyle ve ayrıca bilginin, bir değer ve ahlâk duygusunun geliştirilmesiyle çözüm bulunur" (Malinowski, 1990: 40).*

İnsan, diğer bütün özellikleri yanında hissî dünyası ile de var olan bir canlıdır. İnsanın duygu ve düşünceleri en temel ihtiyacından en ütopik düşüncesine kadar teessür edebilmektedir. His dünyası açısından bakıldığında insan, gülen, ağlayan, öfkelenen, sevinen, kederlenen, hiddetlenen vs. bir varlıktır. Bilim dünyası bedenî ihtiyaçların doyurulmasını "dürtü" (sevk-i tabiî) olarak değerlendirir. Öfke, nefret, kin yahut sevgi gibi duygular da bir tür sevk-i tabiî olmakla birlikte bunların tatmini konusunda bazı arızî durumlar söz konusudur. Toplum hayatında açlık dürtüsünün gayrı meşru bir yolla giderilmesini engelleyen kaideler vardır. Duyguların tatmininde de gerek aklî, gerek dinî, gerekse örfî kanunların olduğu da bir gerçektir. İşte bütün bu kurallar insanın sevk-i tabiî ile ilgili bir konuda bile sosyal bir varlık olduğunu daima hatırlaması ve konmuş kurallara riayet etmesi gerektiğini icbar etmektedir.

Akıl ve fikir sahibi insanın varlığını devam ettirmek için dış dünya ile münasebeti esnasında "kültür" ortaya çıkmaktadır. Zira insan aynı zamanda

münasebet kuran bir varlıktır. Kültür, "aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törenlerden oluşan bütünsel bir toplamdır" (Malinowski, 1990: 39). Mümtaz Turhan'a göre ise "ilk ve aslî ihtiyaçlardan" meydana gelen kültür, "kolektif insan ruhunun bir eseri" olup "insan mefhumiyle hemen hemen aynı şeyi ifade etmektedir" (Turhan, 1951: 37-28). Bu da her insan grubunun muhtelif farklılıklarına rağmen kendine mahsus bir kültürünün olduğu anlamına gelmektedir. Turhan'ın tarifine göre insan ne ise kültürü de odur. Tersi de doğrudur: kültürüne bakarak insanın ne olduğu çıkarılabilir.

Mümtaz Turhan, kültürün "şekil almış davranışlar" olma özelliğine dikkat çektikten sonra oluşma zeminini teşkil eden insanî ihtiyaçları, "biyolojik, içtimaî ve ruhî" olmak üzere üç gruba ayırır (Turhan, 1951: 37). Malinowski, insanın yaratılışı gereği fizyolojik veya aslî ihtiyaçlarını vurgulamaktadır. Mümtaz Turhan ise Malinowski'nin kültür tarifini açarak insanın içtimaî ihtiyaçlarını şu şekilde genişletmektedir:

> *"İçtimaî ihtiyaçların başında fertlerin arasındaki münasebetlerin tanzimi gelir. Kültür mevcudiyetini, mensuplarının işbirliğine, muhtelif meslek ve sanat sahiplerinin âhenkli bir şekilde çalışmalarına, ya doğrudan doğruya veya bilvasıta birbirine yardım etmelerine borçludur. Bu nevi münasebetleri, gerek ferdî gerek kolektif faaliyetleri temin ve tanzime yarayan içtimaî teşkilat, müesseseler, örf ve âdetler, ahlâkî ve dinî mükellefiyetler, kaideler olduğu gibi bunların müeyyideleri olan cezaî kanunlar ve sair mevzuat da vardır" (Turhan, 1951: 38).*

Malinowski, kültürün daha ziyade maddî cephesiyle ilgilenmektedir. Malinowski'de, "insanın ruhî ihtiyaçları" ve bunları giderme yolları ve usulleri hususunda görüş, düşünce, kanaat veya teklif söz konusu değildir. İşte Mümtaz Turhan, Malinowski'ye ilave olarak kültürün bir unsuru olan "insanın ruhî ihtiyaçlarını" ve bu ihtiyaçları giderme yollarını şu şekilde tespit etmektedir:

> *"Ruhî ihtiyaçlara gelince; bunları tatmine yarıyan vasıtalar bazan bütün kültüre damgasını basan, onun ağırlık noktasını, özünü teşkil edebilecek derecede mühim bir mâna, bir mahiyet taşımaktadır. İnsan, muhitine intibak hususunda ne derece muvaffak olursa olsun ruhî ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kalamamaktadır. Hatta bilâkis maddî sahalardaki başarısı nisbetinde ruhî ihtiyaçları ehemmiyet kazanmaktadır.*

> *Ruhî ihtiyaçların başında günlük hayatın zorluklarından, realiteden kaçmak, izah edemediği hâdiseler karşısında duyulan aciz, korku, dehşet ve hayretten kurtulmak, istikbal veya akıbeti hakkındaki endişeleri gidermek, devamlı bir iç huzuruna kavuşmak hasreti ve ilâh gelmektedir. İnsan, bu ihtiyaçların sevkiyle eğlenceye, oyalanmaya ve kendisini ifade arzusiyle sanata; emellerine nail olma, mesned arama, sığınma maksadiyle de sihire, dine baş vurmaktadır" (Turhan, 1951: 39).*

Mümtaz Turhan, mezkûr kültür unsurları arasından herhangi birine daha fazla hayatî ehemmiyet atfetmenin yanlışlığına temas ettikten sonra "üç ihtiyaç grubuna" göre tasnif ettiği kültür unsurlarını "maddî ve manevî kültür" şeklinde birleştirerek basitleştirenlerin olduğunu söylemektedir. Mümtaz Turhan, bu grupta değerlendirdiği bilim adamlarınca, "ya kültürün yalnız maddî sahadaki büyük teknik ehemmiyet verilerek diğer kısımlarının ihmal edildiği veya insanî münasebetleri, ince, zarif, büyük bir maharetle tanzim eden dinî, ahlâkî, içtimaî hikmet kaidelerinin, yahut sanat ve felsefe sahasında gösterilen büyük muvaffakiyetlerin ön plânda yer almak suretiyle diğerlerinin unutulduğu" hususuna dikkat çekmektedir (Turhan, 1951: 40). Mümtaz Turhan'ın da belirttiği doğrultuda Dede Korkut Kitabı'nda tespit edilen ve insanın "ilk ve aslî, içtimaî ve ruhî ihtiyaçlarını" gidermek üzere ortaya koymuş olduğu zihnî faaliyetten fiile dönüşen evrede gerek maddî gerek manevî ortaya koyduğu bütün unsurlar "kültür" olarak değerlendirilmektedir. Biri diğerine göre daha önemli veya önemsiz görülmeden yaklaşılmaktadır.

Onun, işlevciliğin maksadını şu sözlerle ifade ettiği görülmektedir:

> *"İşlevcilik, kültür fenomenini herhangi bir kurgusal işleme tabi tutmadan önce daha doğru anlamaya çalışır. İnsan evliliğinin ve ailesinin, politik bir sistemin, ekonomik bir girişimin ya da hukuksal bir davranışın özü, kültürel gerçeği nedir? Böyle gerçeklikler bilimsel bir genellemeye varılabilecek biçimde tümevarım yoluyla nasıl ele alınabilir? Kayıt çalışmasında yol gösterici olacak, ya da karşılaştırmalı incelemelerde koordinat sistemi olarak hizmet edebilecek, bütün kültürlere uygulanabilir evrensel bir şema var mıdır, tarihsel, evrimsel bir şema, ya da genel uygunluk yasasına dayanan bir şema?" (Malinowski, 1992: 19-20).*

Dede Korkut Kitabı'na işlevci anlayış açısından yaklaşma gayesi, Dede Korkut'un dilinden ve Oğuzların hayatına dair ifade ve olaylardan hareketle her şeyden önce o devrede Türklerin zihniyetini daha iyi, daha doğru anlamaya matuftur. İnsanın üreme ihtiyacı, cinsî münasebeti; cinsî

münasebetin meşru zeminde sağlanması endişesi evliliği doğurmuş olabilir. Ama kültür bu kadar basit bir düzlemde gerçekleşmez. Bir uygulama birtakım uygulamaları da beraberinde getirir. Bir insan, üreme gayesiyle evlenmek istese bile başta evliliğin ne yolla gerçekleşeceğinden hukukuna kadar bir dizi uygulamaya riayet etmek zorunda kalacaktır. Türk kültüründe evlilik [7] bazı değişmeler olsa da kız bakma, kız beğenme, kız görme, kız isteme, söz kesme, nişan takma (tatlı yeme), nişanlama, düğün etme, gerdeğe koyma vs. merhalelerden oluşmaktadır. Bütün bu uygulamalar, üreme işlevinin çeşitlenmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte işlevin çeşitlenmesi yanında bazen birinci görünen işlevin ikinci hatta üçüncü işlev derekesine düştüğü de vaki olabilmektedir. Evlilik, bazen insanların üreme ihtiyacını karşılamaktan çok önce siyasî güç, itibar ve muhit kazanmak dışında şerden kurtulma, barış sağlama işlevi de görebilmektedir. O bakımından işlevin arkasındaki işlevin de ne olduğu tespit edilmeden bir toplumun kültürünü tam mânâsıyla anlamak mümkün olmayacaktır.

İşlevcilik, işlevsiz kabul edilen şeylerin de bir işlevi olduğunu hesaba katmak zorundadır. Giyinmekten maksat, evvela aslî bir ihtiyacın giderilmesidir. Giyinmenin ne şekilde olacağına, imkânlar yanında içtimaî ve ruhî ihtiyaçlar da tesir edecektir. Bir kıyafetin, her ne saikle giyilirse giyilsin; kumaşı, rengi, deseni, modeli gibi unsurlarla "güzelleştirmesi" sadece "ruhî bir ihtiyacın" tatmini olarak mı değerlendirilecektir? Giyinmekten maksat "örtünmek" ise giyilen kıyafetin süsü püsü, rengi, dokusu, zarafeti vs. işlev dışı kabul edilecektir. Ama Mümtaz Turhan'ın ifade ettiği "ruhî ihtiyacın" doyurulması bazen işlevsiz görülen süsün püsün sayesinde olmaktadır. İnsan, giyinerek yalnız örtünmez; giydiği kıyafetin rengi, dokusu, kumaşı, zarafeti vs. ile de etraftan ilgi ve alaka görerek kendini zevk sahibi, maddî ve manevî bakımdan güçlü, ayrıcalıklı olduğu konusunda bir tatmine ulaşabilir. Bu durumda maddî işlevi olmadığı düşünülen kimi kültür unsurlarının manevî bir işlev görebileceği akılda tutulmalıdır.

[7] Kültür, şüphesiz canlı bir yapıya sahiptir. İşlevini kaybeden kültür unsurunun yaşaması beklenemez. Bazı kültür unsurları, ihtiyacın şekil değiştirmesi ile kendisi de şekil değiştirir, ihtiyacın bitmesi ile de ölür gider.

Dede Korkut Kitabı'nda harp kültürü ile ilgili birtakım silahların söz konusu olduğu görülmektedir. Kılıcın işlevi kesmektir. Mızrağın işlevi saplanmaktır. Miğferin işlevi askerin başını dış darbelere karşı korumaktır. Atın işlevi binicisini taşımaktır. Ama kılıcın keskinliğini "kara polat öz kılıç" olarak ifade etmenin onun keskinliğini ifade etmek dışında başka işlevi daha olduğunu göstermektedir. Mızrağın sivriliğini "yaldır yaldır yanmakla" ifade etmek de henüz kullanılmamış bir mızrak üzerinden güçlü bir askerî intiba ve kanaat oluşturma işlevi gördüğü söylenebilir. Binicisini bir yerden bir yere götürme işlevi gören bir atın "kara kazılık at" olması, "düşman kokusu alınca şaha kalkıp tozu dumana katması", "bunu gören düşmanların korkup kaçması" at üzerinden bir mesaj vermek suretiyle ata yeni bir işlev kazandırılmış olmaktadır. Düşman görünce atın şaha kalkarak kişnemesi ve tozu dumana katması bile başlı başına ona aslî işlevinin dışında yeni ve farklı bir işlev yüklemek demektir. At, kılıç, mızrak gibi askerî malzemenin insan zihnindeki çağrışımları da bazı işlevler yerine getirecektir. Bunlar bazı muhataplarda takdir, teveccüh, gıpta veya imrenme olabileceği gibi bazı muhataplarda da şaşkınlık, kaygı, korku, panik havası oluşturabilir. Bu durumda diplomasinin başlıca usullerinden biri olan propagandanın başarısının kültürü tanıma, bilme ve çağrışımlarından istifade etme nispetinde başarılı olacağı söylenebilir.

Malinowski, insanın ilk ve aslî ihtiyaçları ile bunlara vereceği kültürel cevapları şu şekilde formülleştirmektedir (Malinowski, 1990: 86):

"Temel ihtiyaçlar	Kültürel cevaplar
1. Metabolizma	1. Besin sağlanması
2. Üreme	2. Akrabalık
3. Bedensel rahatlıklar	3. Barınma
4. Güvenlik	4. Koruma
5. Hareket	5. Etkinlikler
6. Büyüme	6. Yetiştirme
7. Sağlık	7. Hijyen"

Malinowski, metabolizmanın ilk ve aslî ihtiyacı olan besini sağlarken vereceği kültürel cevabın hemen hemen bütün toplumlarda benzerlik gösterdiğine dikkat çektikten sonra insanların umumiyetle önceden hazırladıkları yemekleri, ortak bir örtü üstünde, bu iş için ayrılmış bir yerde, bir ateşin çevresinde, bir masanın başında veya bir tezgâhın kenarında ve yemek âdetleri gözetilerek topluca yemek yediklerini belirtmektedir (Malinowski, 1992: 108-109). Bu çalışmada doğrudan, insanların yemeklerini nelerden yaptıkları, nasıl pişirdikleri, nasıl ikram ettikleri, neyle yedikleri, yemek yerken alet mi yoksa ellerini mi kullandıkları, hangi adâp ve âdetlere uydukları gibi hususlarla ilgilenilmemektedir. Bir sofranın kurulmasında çoğu zaman açık işlevi etrafındaki insanların aslî ihtiyaçlarından açlık ihtiyacını gidermeleri olacaktır. Ama bayram sofraları veya ikramları gibi uygulamalara bakıldığında bunların umumiyetle misafirlerinin açlık ihtiyacını giderme gayesine yönelik olmadığı görülecektir. Mesela "Kurban Bayramı"nda hemen herkesin evinde et, tatlı, şeker, meşrubat, sarma, dolma benzeri yiyeceklerden hemen hepsi bulunur. Kurban kesilmeyen evde et bulunmasa bile çoğu zaman mezkûr yiyeceklerin çoğuna rastlanacaktır. Bir evde ister kurban kesilmiş, isterse kesilmemiş olsun gelen misafire mutlaka bir şeyler ikram edilir ve bu ikramlar tokluğa rağmen kabul edilir. Öyleyse bazı durumlarda ikram etmenin de ikramı kabul etmenin de insanın aslî ihtiyacı olan "açlık" sevk-i tabiîsini bastırmakla bir ilgisi olmadığı görülecektir. Böylesi durumlarda ikram etme ve edilen ikramı kabul etmenin taraflar açısından belli sembolik anlamları vardır. Misafirle ev sahibi arasındaki maddî güç, sosyal tabaka, akrabalık, komşuluk vs. hususlar göz önüne alındığında bu anlam daha da derinleşecektir. Böyle bir durumdaki münasebetleri "görgü" olarak değerlendirmekle birlikte kimi durumlarda görgü kavramının arkasındaki çağrışımların çok fazla, anlamın ise çok derin olduğu görülecektir.[8]

[8] Dede Korkut'ta hanların, beylerin çektikleri ziyafetlere avam açısından yaklaşıldığında bunun açık işlevinin "garibin kursağına bir lokma ekmek girmesi" şeklinde olacağı muhakkaktır. Ama bu sofralara sadece Dede Korkut'un tabiri ile açlar, çıplaklar, meczuplar, dervişler gelmezler. "Sığın geyik eti yiyen", "al şarabın itisinden içen Kudretli Oğuz beyleri", Oğuz yiğitleri de iştirak ederler. Öyleyse bir sofranın, onu tanzim eden açısından farklı, ondan istifade eden açısından farklı anlamı vardır. Bu gün de bu tür sofraların farklı işlevler gördüğü ortadadır. Uluslararası bir toplantı esnasında

Malinowski, geliştirdiği ilk ve aslî ihtiyaçlardan üremenin kültürel cevabı olan akrabalık kurma konusuna gelince insan yavrusunun uzun süre anne ve babasının bakım ve ilgisine muhtaç olduğunu belirttikten sonra şu hükmü verir: "Yeniden üretim ediminin, yani çiftleşme, gebelik ve doğumun hukuksal olarak temellendirilmiş anne babalığa bağlanmış olmadığı hiçbir kültür yaşayamaz." (Malinowski, 1992: 112). Malinowski'nin böyle bir hüküm vermesinin sebebi, akrabalık kurmanın esas ve birinci işlevi olarak kendi tabiri ile "yeniden üretim ediminin" doyurulmasıdır. Evlilikten maksat, çocuktur (üremedir). Ancak kimi istisnaî durumlarda evliliğin açık işlevinin "çocuk sahibi olmak" olduğu görüldüğü hâlde kapalı; ama birinci işlevinin çok daha başka amaca hizmet ettiği tespit edilebilmektedir. "İstisna kaideyi bozmaz; tasdik eder." diye bir darb-ı mesel vardır. Ama bazen bir fiilin açık ve kapalı işlevi tespit edilmeden neyin istisna, neyin kaide olduğu anlaşılamamaktadır.[9]

Malinowski, insanın beden rahatlığını sağlama ihtiyacının kültürel cevabının barınma, dolayısıyla mesken olacağını tespit etmiştir (Malinowski, 1992: 114). Barınma denince akla kar, yağmur, rüzgâr gibi tabiat şartları, vahşi hayvanlar, zararlı haşerelerden gelecek tehlikeler ile diğer insanların art niyetli tutum ve davranışlarının vereceği zararları önleme endişesi gelmektedir. Malinowski, meskenin yalnız insanın kendisini dış tehditlere karşı koruması noktasında ele almaz. Malinowski'nin tespitine göre insan

---

çekilen sofranın herhalde birinci ve açık işlevi, yabancı devlet temsilcilerinin "karnını doyurmak" değildir. Türkiye'de de gerek Cumhurbaşkanı, gerek Başbakan, gerek Genel Kurmay Başkanı gibi yüksek seviyedeki devlet görevlilerinin resmî yahut özel toplantılarda vereceği ziyafetin siyasî, diplomatik, kültürel bazı anlamları vardır ve olacaktır. Osmanlıda ulufe dağıtılacak günlerde yeniçerilere verilecek yemeğin ihtişamını göstermek için hasseten elçi kabul edildiği bilinmektedir (Türkoğlu, 2009: 52). Bir sofranın siyasî ve diplomatik bir anlama sahip olması ile onu açan ve ondan istifade edenlerden en az birinin siyasî bir kimliğe sahip olması gerekmez. Sıradan bir insanın sofrası bile yerine göre "diplomatik bir sofra" olabilir. Bunun örnekleri Dede Korkut Kitabı'ndan geri geldiği zaman verilmiş ve örnek üzerinde değerlendirme yoluna gidilmiştir.

[9] Dede Korkut'ta akrabalık kurma geleneğinin kendi tabiî akışı içinde cereyan ettiği, mevcut evliliklerin "üreme"nin aslî gaye olarak seyretmesinden anlaşılıyor. Dirse Han'ın başına gelenler, Burla Hatun'un oğlu Uruz'u on altı senede, adaklar adayıp "doyumlar" vererek kazandığını söylemesi bunun delilidir. Ama bir evliliğin evlenenler açısından farklı, evlendirenler açısından farklı anlamı da olabilmektedir. Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek'in evlenme kararlarına bakınca bir terslik olmadığı görülmekle birlikte Banı Çiçek'in babası Bay Bican'ın hâl ve hareketlerine bakınca kızının evliliğine çok daha farklı anlamlar yüklediği tespit edilmiştir. Bu husus da sırası geldiğinde ele alınıp değerlendirilecektir.

bina inşa' etmek suretiyle muhtelif zamanlarda ihtiyaç duyacağı eşyaları da elinin altında tutabileceği bir "yerleşiklik" içinde olmayı tercih ettiğini belirtmektedir (Malinowski, 1992: 115).[10]

İşlevcilik açısından bakıldığında bina inşa' etmek, tabiî olarak insanın barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik bir faaliyet olarak değerlendirilecektir. Ama binanın yönü, cinsi, ebadı gibi hususlar inanç, coğrafî şartlar, mimarî gibi birtakım unsurlarla izah edilebilecektir. Taşın veya ağacın teminin kolay olduğu yerlerde, arazi yapısı da göz önüne alınarak belli malzemeden, belli bir tarzda bina inşa' edilecektir. Ne var ki, inşa' edilen birçok binanın yalnız barınma ihtiyacını karşılamak ve yalnız kolay temin edilen malzemeden yapılmadığı da görülmektedir. Maddî gücün durumuna göre farklı yerlerden getirilmiş malzemelerle tezyinatı son derece parlak binalara da rastlamak mümkündür. Dolayısıyla birinci ve açık işlevi insanın barınması olan bina, birtakım ayrıştırıcı yüksek özellikleri sayesinde dışarıya karşı güç, itibar, kuvvet, kudret, celadet gibi mesajların verilmesi işlevini de görebilmektedir.[11]

İnsanın ilk ve aslî ihtiyaçlarından biri de "güvenlik" ihtiyacına verilen "korunma" cevabıdır. Korunma denince akla evvela tabiî afetler, hayvan saldırıları ve diğer insanların tasallutu gelmektedir. Tarihte insanların sel, deprem, volkan patlaması, med cezir gibi tabiî afetlere ve hadiselere karşı evlerini sağlam zemine sahip güveli bir yere yaptıkları bilinmektedir. Hayvan saldırılarına karşı, evin dışında, ağıllar, çitler, duvarlar icat ettikleri de bilinen bir gerçektir. Malinowski, insanın insana karşı emniyet ihtiyacını karşılamasına verdiği kültürel cevap olan korunmayı sağlamak için, "aile,

[10] Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzların kahir ekseriyetinin iktisadî sebeplerden dolayı konar-göçer bir hayat tarzı benimsedikleri görülür. Bununla birlikte hanların, beylerin Dede Korkut'un tabiri ile yerinden kalkıp taze çimen üstüne otağ kurdurmaları onların bir yerde mukim olduklarını göstermektedir. Bu ikamet, mevsime bağlı olarak yaylak kışlak arasında gidip gelme esnasında sekteye uğrayabilmekte bu Oğuzların "göçebe" oldukları yolunda yorumlanmasa gerektir. Burada asıl dikkat çekilmek istenen husus, yerleşiklikten anlaşılan mimarînin kemiyeti (nicelik) ile ilgilidir. Türklerde "çadır"ın insanın barınma ihtiyaçlarını karşılamak dışında "odalık ve ev" şeklinde bölümleri sayesinde statü ve mahremiyete göre de tanzim edildiği bilinmektedir (Johansen, 2005: 39).

[11] Barınma konusu, bu çalışmada hassaten ele alınmış değildir. Ama çalışmada "İnsan-Mekân Münasebeti" (sayfa: 186) adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde gerek barınma amacıyla oluşturulmuş gerekse otlak, yaylak, avlak gibi geçinme maksadıyla tutulmuş mekânların işlevleri ve siyasî anlamları tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

klan, mahallî grup (municipale)" gibi teşkilatlar meydana getirdiğini söylemektedir (Malinowski, 1992: 116). Malinowski'ye göre askerî teşkilatlanma çok ileriki bir merhale olmakla birlikte "mahallî gruplar"[12], başlangıçta, güvenlik ihtiyacını karşılamak için elişi teçhizat geliştirmiş, personel teşkilatlanması sağlandıktan sonra talim, terbiye, iktisat ve hukuku ile ilgili siyasî kurallar ihdas etmiştir.[13] Yeri geldiğinde "mitoloji ve inanc"ın sevk etmesiyle aralarında ileri bir "yardımlaşma" duygusu gelişmiştir (Malinowski, 1992, 116). İnsanın sosyal bir varlık olarak tebarüz etmesinin arkasında emniyet ihtiyacına verilen kültürel cevabın olduğu görülmektedir. "Yalnızlık Allah'a mahsustur." Türk atasözüne bakıldığı zaman "yalnızlık" kavramının içi, beraberliğin sebep ve saiklerinin toplu anlam birliği ile doldurulabilir. Bu anlam aynı zamanda insanın niye sosyalleştiğini de izah durumundadır. Dolayısıyla insanın sosyalleşme ihtiyacı namus, can ve mal emniyeti sağlamanın ilerisinde ruhî ihtiyaçlarını da gidermesi için lüzumlu bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Malinowski'nin insanın "hareket" ihtiyacının kültürel karşılığı olarak gördüğü "biyolojik, psikolojik, kültürel" "faaliyetler" zincirinde "spor, oyun, dans ve şenlikler gibi kurallaştırılmış ve kararlaştırılmış kas ve sinir etkinliğinin bizzat amaç olduğu, özel olarak bunun için düzenlenip örgütlenmiş" unsurlar vardır (Malinowski, 1992: 117). Malinowski'ye göre

---

[12] Malinowski, insanın güvenlik ihtiyacını karşılamak için sosyal teşkilatlar kurduğunu ve bu teşkilatların yaşaması için bazı kurallar ihdas ettiğini belirtmekle beşerî münasebetlerin hangi zeminde doğduğunu da dile getirmiş sayılmaktadır. İnsanın insanla, karşılaşması, görüşmesi, konuşması, iletişim kurması, anlaşması, savaşması vs. hususlar birer beşerî münasebet olmakla birlikte diplomasinin zemini ve nüvesi olarak da değerlendirilebilir.

[13] Dede Korkut Kitabı'nda sosyal yapı birçok çalışmaya konu edilmiştir. Dede Korkut'taki sosyal yapıyı ihata eden en önemli eser, Orhan Şaik Gökyay'ın "**Dedem Korkudun Kitabı**" adlı çalışmasıdır. Bu eserde de görüleceği üzere Dede Korkut Kitabı'nda geçtiği şekliyle Oğuzlar son derece teşkilatlı bir topluluktur. Gerek devlet teşkilatı, gerek askerî nizamı, gerekse içtimaî işleyişi ile gayet dinamik bir görünüm arz etmektedir. Dikey hareketliliğin görüldüğü hiyerarşik yapı, hünerli yiğitlerin devlet kadrolarına karışmasına ve hüneri ölçüsünde yükselmesine müsaittir. Sosyal hayat ana, baba, evlat ve akraba-ı taallukat dışında konu komşu, garip, meczup, yolcu gibi kimselerle de yakın münasebet kurmayı gerektirir. "Komşu hakkı Tanrı hakkı." olarak değerlendirilir ve komşunun hakkı teminat altına alınmış olur. Yazıdan yabandan gelen kişi, "Tanrı misafiri" kabul edilir ve o kişiyi memnun etmek Tanrı'yı memnun etmek anlamına gelir. Öksüze yetime el uzatmak "kolay" görülür. Yiğitlik iddiasında olanlar güçlü kimsede gücünü sınamalıdır. Dolayısıyla çalışmanın "Değerler Dünyası" başlığı altında Oğuzların cemiyet hayatını tanzim eden kurallar teferruatlı olarak değerlendirilmiştir.

dinlenmiş normal insan tabiatının sinir sistemine dayattığı bir emir olarak hareket etme, insanın içtimaî ve siyasî teşkilatlanmasına bağlı olan bütün bedenî faaliyet gösterme biçimleri[14] ile tabiatın keşfi, kendi çevresi ve diğer topluluklarla münasebet kurma ihtiyacını tayin etmektedir (Malinowski, 1992-116-117).

Dinlenmiş organizma, gergin kas gücünü gevşetmek için bazı sosyal faaliyetleri icbar eder. Ama kimi faaliyetlerde ilk ve açık işlev, gergin olan kası gevşetmek gibi görünse de aslında başka gayeleri de ihtiva edebilmektedir. Güvenlik gayesiyle kurulmuş olan askerlik mesleğinin insan bedeni ile ilgili tasarruflarının başında daima zinde, güçlü ve çevik bir vücut gelmektedir. Bundan maksat da "düşman" ile mücadelede insan gücünden kaynaklanacak zafiyeti en aza indirmek ve düşmana beden gücü ile galebe çalmaktır. Dolayısıyla dinlenmiş organizmanın hareket ihtiyacı bir başka ihtiyacın amacına hizmet edebilmektedir. Dede Korkut Kitabı'ndaki gergin kasları gevşetmek üzere yürütülen faaliyetlere bakıldığı zaman bunların çok fazla kapalı işlevlerinin olduğu görülmektedir. Ok talim etmek gibi bazı faaliyetler ferdî olarak da grup halinde de yapılabilir. At binmek ferdî bir faaliyettir. Ama at yarıştırmak, sürek avına çıkmak, güreş tutmak gibi faaliyetler bir mukayese ve yarış ihtiyacının tatmini için yapılır. İnsanın insanla mukayese, mücadele veya yarışını gerektiren faaliyetler gergin kası gevşetme ihtiyacını sağlamakla birlikte insanın insana tahakküm etme zeminini de teşkil edebilmektedir. "En pahalı diplomasi" kabul edilen savaşta da benzer bir durum söz konusudur. İki ordunun birbirine galebe çalarak birinin üstün

[14] Dede Korkut Kitabı'nda avlanma, ok ve kılıç talim etme, güreş tutma, at yarıştırma, toy verme gibi birçok faaliyet vardır. "Salur Kazanun İvi Yağmalanduğı Boy"da Salur Kazan, yiyip içtikten sonra, "Ünüm anlañ bigler sözüm dinleñ bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilümüz kurıdı, yorıyalum a bigler, av avlayalum kuş kuşlayalum, sığın geyik yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm, yiyelüm içelüm hoş kiçelüm." şeklinde konuşur (Ergin, 1964: 14). Salur Kazan'ın bu konuşması tıpkı Malinowski'nin tespit ettiği gibi dinlenmiş organizmanın sinir sistemini harekete geçiren emri üzerine birtakım faaliyetler yaptığının delili mahiyetindedir. Nitekim bu hareket etme ihtiyacının sadece bahsedilen faaliyetlerle sınırlı kalması düşünülemez. Deli Dumrul'un şahsında tebarüz eden faaliyetlere bakıldığı zaman başlangıçta dinlenmiş organizmanın kas gücünü gevşetme gayesinin ilerisinde bu kas gücünü nam, şan, şöhret kazanma gibi amaçlar uğruna sevk ettiği de görülmektedir. O bakımdan kas gücünün gevşeme ihtiyacı nerde, ne zaman, ne şekilde giderilir bilinmez. Bu durum herhalde insanın hayal ve düşüncesinin harekete geçme ihtiyacı ile doğru orantılıdır.

gelmesi diğerine tahakküm etme hakkını ve fırsatını da vermektedir. Bununla birlikte her mukayese, mücadele yahut yarışma, savaşta olduğu açık bir tahakküm kurulmasına müsaade etmese de bir murakabe galip ile mağlup arasında, sanki bir savaştan çıkılmış gibi askerî jargonla münasebet kurulduğu gözlenmektedir. Özellikle futbol maçı sunucularının, oyuncuların ve takımların durumunu ifade ederken; hassaten askerî jargonu kullandıkları görülmektedir. Bu da her yarışmanın tabiatında bir mücadele (cidalleşme, kavgalaşma) olduğu ön kabulüyle ilgili bir durum olmak ilerisinde hayatın genel kabulü gibidir.

Malinowski'nin ihtiyaçlar hiyerarşisinde "büyüme" ihtiyacının kültürel karşılığı olarak ele aldığı "yetiştirme" unsuru ile "kültür ve kişilik" problemlerini karşılıklı bir bütünlük içinde değerlendirmektedir. Malinowski, ferdin büyümeye bağlı olarak "yetişme" sürecinde "nasıl adım adım beceri kazandığı, dili ve kültürün diğer sembolik anlatım araçlarını kullanmayı nasıl öğrendiği, olgunluğa erişip kabile yurttaşlığına tam hak kazanır kazanmaz asli üyesi olduğu kurumların durmadan çoğalan dizisi içine nasıl sokulduğu" gibi unsurların bulunduğunu kaydetmektedir (Malinowski, 1992: 117). Ferdin sosyal intibakı sağlaması, hüner ve bilgisini artırması belli kurumların ukdesindedir. Bu kurumlar aile, sosyal çevre, iş çevresi gibi bölümlere ayrılmış bir yapıyı arz eder. Malinowski, insanın "yetişme" sürecinde içinde yer aldığı kurumları ve bu kurumların insan üzerindeki tesirlerini şu şekilde izah etmektedir:

> *"Bütün sembolik bilgilerin temeli, bilimsel akılın ilk unsurları, töreye, otoriteye ve ahlaka değer biçme aile içinde öğrenilir. Büyüyen çocuk daha sonra oyun arkadaşlarının grubu içine girer ve yine uyum için, âdeta protokole itaat için eğitilir. Ekonomik bir birliğin, askeri bir topluluğun, bir gurubun ya da yaş sınıfının aktif üyesi olduğunda da özel bir eğitimden geçer. Eğitimin en dramatik evreleri çoğu zaman üyeliğe kabul törenlerinde cisimlenir. Ama toplum yaşamının adım adıma, durmadan büyüyen, gittikçe karmaşıklaşan öğrenilişi kesintisiz bir süreçtir ve bunu bilmek bize insan örgütlenmesinin, teknolojisinin, bilgilerinin ve inanç öğretilerinin birçok temel problemi için anahtar verir." (Malinowski, 1992: 119).*

Dede Korkut Kitabı'nda "büyüme" neticesinde ortaya çıkan "yetişme" yahut "yetiştirme" cevabı olarak bazı ölçülerin kullanıldığı görülmektedir. "Kız

anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofra çekmez." atasözü çocuk yetiştirme konusunda mesuliyetin evvela anne ve babada olduğuna dikkat çekmektedir. "Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy" sanki çocuk yetiştirme konusuna hasredilmiş gibidir ve yukarıdaki atasözünün doğruluğunu ispatlama sadedindedir. Salur Kazan, oğlunun hüner sahibi olmadığını düşünerek elini eline vurup ağlar. Babasının niyet ve düşüncesini öğrenen Uruz ise bu olaya, "A big baba! Devece böyümişsin, köşekçe 'akluñ yok. Depeçe böyümişsin tarıça beynün yok. Hüneri oğul atadan-mı görür ögrenür, yohsa atalar oğuldan-mı ögrenür?" şeklinde cevap vererek babanın eğitimdeki mesuliyeti üzerine bir bakış açısı ortaya koyar.

Dede Korkut Kitabı'nda eğitim konusunda yalnız anne ve babayı mesul tutan bir bakış açısı olduğu görülmez. Kan Turalı, Selcen Hatun uğruna güreştiği boğaya güç yetiremeyince, "Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır." deyip boğanın alnından kenara savulur ve önündeki destek gidince boğa ayakları üzerine kapaklanır. İnsanın toplum kurallarını ve değerlerini öğrenmesi esnasında karşılaşılan çarpıcı örneklere Dede Korkut Kitabı'nda sıkça rastlanmaktadır. Egrek ve Segrek'in protokol kurallarını hiçe sayan tavırlarından Deli Dumrul'un ölüm olgusu üzerinde Azrail'e meydan okuyan tavrı hep kültürün "yetiştirme" unsuru ile ilgilidir.

Milonowski'nin biyolojik ihtiyaç ve bu ihtiyaca verdiği kültürel cevabın değerlendirdiği iki ampirik olgunun sonuncusu, sağlık olgusu ve sağlık ihtiyacının kültürel cevabı olan "hijyen" maddesidir. Malinowski, "hijyen" olgusunun bahsi geçen diğer bütün olgularla sıhhî bir münasebetinin olduğunu belirtmektedir (Malinowski, 1992: 118). "Hijyen" konusu besin temininden barınmaya, bedenle ilgili faaliyetlerden korunmaya bütün insanî ihtiyaçların karşılanması esnasında sağlığı korumayı ve "büyünün" tehlikesinden emin olmayı gerektirmektedir.

Yemede, içmede, eğlenmede sağlık ihtiyacına verilecek kültürel cevap olarak hijyenin önemi açıktır. Güvenlik ihtiyacını karşılarken verilen kültürel cevabın "korunma" olduğu düşünüldüğünde, hijyen de zaten bir tür korunma

demek olduğundan korunurken korunma gibi bir anlam çıkarılabilir. Bu, ilk bakışta şaşırtıcı gibi gelebilir. Ancak burada insanın neyden ve nasıl korunacağı meselesi ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz insanın tabiat şartlarından, yabanî hayvanlardan, zararlı haşerelerden ve diğer insanların kötülüklerinden korunması birtakım gerçek tedbirlerle sağlanabilir. Bununla birlikte "sihir" gibi tabiatüstü kötülük ve tehlikelerden korunmanın yolu ise yine tabiatüstü güçlere dayanmaktadır. Dede Korkut, tabiatüstü güçlere de sahip biri olarak takdim edilir. "Hak Teâlâ onun gönlüne ilham ederdi." denmek suretiyle Dede Korkut'un Tanrı'nın ilgisine mazhar olduğu ve böylece ilahî güçlere sahip olduğu yönünde bir inanç vardır ve bu inanç da Dede Korkut'un şahsında defalarca sınarak sanki ispatlanmaya çalışılır. Kız kardeşini isteyeni öldürmekle maruf Deli Karçar, aynı sebeple Dede Korkut'a da kılıç kaldırıp başını vuracak olunca Dede Korkut, "Eğer vurursan elin kurusun!" diye beddua eder ve Dede Korkut'un bedduası ile o an Deli Karçar'ın eli kurur, duası ile de açılır. Bu konuya verilecek ikinci örnek de yine aynı yerdendir. Deli Karçar'ın, kız kardeşinin başlığı için Dede Korkut'tan bin tane koyun görmemiş koç, bin tane maya görmemiş buğra, bin tane inek görmemiş boğa ile bin tane kuyruksuz kulaksız köpek ve pire istemesiyle tebarüz eder. Deli Karçar'ın istekleri tasnif edildiğinde iki özelliğe sahip oldukları görülür. Bunlar "gerçek" ve "izafî" (tabiatüstü) özelliklerdir. Bu durumda Deli Karçar, Dede Korkut'un daha önce elinin kuruyup açılmasıyla fark ettiği tabiatüstü güçleri ile gerçek gücünün sınırlarını tespit etmek istemektedir. Nitekim "bin tane kuyruksuz kulaksız köpek" temin etmesi Dede Korkut'un sihrî güçlere sahip olduğunu mu yoksa "velayet issi" oluşu sebebiyle "keramet"iyle mi izah edilecektir, tercihe kalmıştır. Neticesi açısından bakıldığında Deli Karçar, Dede Korkut'un birtakım tabiatüstü güçlere sahip olduğunu anlar ve daha fazla ileri gitmekten imtina eder. O bakımdan hijyen, insanın güç yetiremediği tehlikelerden (güçlerden) korunmasını da ihtiva etmektedir.

1.1. HALK KÜLTÜRÜNDE İŞLEV

Malinowski'nin "kültürel cevaplar" başlığı altında ele aldığı ve bugüne kadar pek çok halkbilimci tarafından 'folklor kadrosu' olarak değerlendirilen bu maddeler, halkbiliminin ilgi sahasını ortaya koyan en mükemmel veya en geniş listedir (Çobanoğlu, 1999: 218). İşlev teorisi, esas itibariyle antropoloji sahasında yetişmiş, antropolojinin halkbilimine olan yakınlığından dolayı halk edebiyatı mahsullerini inceleyen antropologlar tarafından geliştirilmiştir (Ekici, 2007: 83). İşlev teorsini, Bronislaw Kaspar Malinowski (1884-1942) kurmuş ve işlev teorisinin kavram çerçevesini de birbirinin yürüttüğü çalışmadan habersiz olan A. Reginald Radcliffe-Brown (1881-1955) ileri sürmüştür. İşlev teorisinin başlıca temsilcileri ise R. Thurwald (1869-1954), Ruth Benedict (1887-1948), Franz Boas, Margerat ve Mellville Herkovits gibi isimler sayılabilir (Çobanoğlu, 1999: 213; Ekici, 2007: 83). İşlev teorisini halkbilimi açsından ele alan ve kavram çerçevesini oluşturan ise William Bascom'dur. William Bascom, Malinowski'nin geliştirdiği işlev teorisinin halkbilimi çalışmalarına katkısını kabul etmeyen antropologlara karşı, "Eğer Malinowski'nin antropolog meslektaşlarının kanaatlerini dikkate alırsanız onun halkbilimi çalışmalarına hiçbir katkısının olmadığı zehabına kapılırsınız." ifadesini kullanır (Bascom, 1983: 163'ten aktaran Çobanoğlu, 1999: 214).

"Bascom değişik bir terminoloji önerirken, kültürel antropologların kuramsal yargılarına dikkati çekmektedir. 'Sözel sanatlar', işlemekte olan bir toplumun yaratıcı yapıtlarıdır ve kültürün durgun değil değişken, kapalı değil içiçe, çevresel değil merkezi ürünleridir. Malinowski'nin Myth in Primitive Psychology (İlkel Psikolojide Mit) adlı yapıtta yer alan görüşlerini genişleterek Bascom, folklorun işlevsel yerine dikkat çeker. Atasözleri yasal kararları yerleştirirken, bulmacalar aklı çalıştırmakta, mitler yol göstermekte, taşlama türünde şarkılar ise derinlerde kalmış düşmanlıkları dışarı vurmaktadırlar. Bu nedenle antropolog, metnin yanı sıra bağlamla (context) da ilgilenir." (Dorson, 1984: 27).

William Bascom'un, halkbilimi mahsullerini tahlil etmek gayesiyle oluşturduğu işlev teorisi formülü şu şeklidedir: Folklor,

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi,
2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme işlevi,

3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılma işlevi,
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi görür (Çobanoğlu, 1999: 226; Ekici, 2007: 84).

Bascom, folklorun "hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi" dairesinde ele aldığı görüşlerinde, bütün folklor icralarının sadece eğlence malzemesi olmadığını, çok daha başka işlevler yerine getirdiğini belirterek "çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamların" olduğuna dikkat çekmektedir (Çobanoğlu, 1999: 226; Ekici, 2007: 84). Birçok fıkra, türkü, halk hikâyesi ve masal gibi sözlü halk mahsullerine bakıldığı zaman "eğlendirme" nesnesi olan umumî havasının dışında çok daha derin anlamlara, çağrışımlara ve göndermelere sahip oldukları gözlenmektedir. Vakit geçirmek için dinlenen bir türkü, sözleri, ritmi ve musikisi itibariyle insanı derin düşüncelere daldırarak bir iç muhasebesi yaptıracak kederli bir anlama sahip olabilir. Yine eğlendirme işlevi önde olan bir fıkra, verdiği mesaj itibariyle gülerken düşündüren, aslında keskin bir protestonun sertliğini gülme fiiliyle yumuşatan bir işlev de görebilmektedir. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.[15]

Bascom, folklorun "değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme işlevi" dairesinde ele aldığı görüşlerinde, folklor mahsulünün icrasıyla icra eden ve icranın takdim edildiği şahıs veya şahısların nezdinde kültürel değerlerin, içtimaî normların tanınması, bilinmesi, kabul ve temellük edilmesi ve onaylanması işlevi gördüğünü belirtmektedir (Çobanoğlu, 1999: 226; Ekici, 2007: 84). Folklorun değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme

[15] "Dede Korkut Boyları"nın sözlü gelenek içinde oluşmuş ve "destandan hikâyeye geçişte" teşekkül etmiş bir hikâye örneği olduğu kabul edilmektedir. Halk hikâyelerinin başlıca özelliği, icraya dayalı bir tür olmalarıdır. "Dede Korkut Boyları"nın da yazıya geçirilmeden önce bir icra örneği olduğu söylenebilir. Bahsi geçen metinlerin doğuşu ile teşekkülü birkaç yüz yıllık dönemi içine aldığı için Dede Korkut ve muakkipleri tarafından han veya hanlara hitaben icra edilmiştirler. Dede Korkut, bazı boylarda icracı, bazı boylarda ise hikâye kahramanlarından biridir. Onun kahraman olarak hikâye dâhil edilmesi muakkipleri tarafından sağlanmıştır. İcranın şartları, icracı, icra edilen topluluk ve icra mekânı gibi unsurlar Dede Korkut Boyları'nda tamamen teşekkül etmiş durumdadır. İşte bu çalışma, Türk folklorunun başlıca kaynaklarından biri olan Dede Korkut Boyları'nın icrası esnasında ortaya çıkan siyasî işlevlere hasredilmiştir. Dolayısıyla Dede Korkut Boyların'da folklorun bahsi geçen işlevlerinin yanında aynı zamanda çoğu zaman kapalı işlev olarak siyasî işlev taşıdığı bu çalışmanın iddiasıdır ve bu iddia çalışmanın bütünlüğü içinde ispatlanmıştır.

işlevi tespit edildiğinde onun sözlü kültür ortamında eğitimin malzemesi işlevi gördüğü de anlaşılacaktır.

Bascom, folklorun "eğitim ve kültürün yeni nesillere aktarılması işlevi" üzerine serdettiği görüşlerinde, yalnız sözlü kültür ortamının olduğu toplumlarda folklorun taşıdığı bilgilerin tarihî gerçeklik olarak öğretilmesi noktasında bir kültür aynası ve insanlar için pratik bilgiler kılavuzu işlevi gördüğünü ileri sürmektedir (Çobanoğlu, 1999: 226).

Bascom'a göre folklorun dördüncü işlevi olan "toplumsal ve kişisel baskılarda kurtulma işlevi" ise toplumun büyük kesimlerince kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun hareket ederek muhtemel bir içtimaî ve ferdî baskıdan kurtulmayı öğretmektedir (Çobanoğlu, 1999: 226). Metin Ekici, bu maddede ifade edilen işlevin "yeterince açık olmadığını" belirttikten sonra, "toplum tarafından yasaklanmış, bazı söz, düşünce ve özellikle de davranışların" folklor mahsullerinde ifade edilmesini ferdin çevre baskısından kurtulma düşüncesi olarak değerlendirmekte ve "bir türkü veya manide yer alan cinsellikle ilgili ifadelerin veya cinsellikle ilgili bir fıkranın bu türden bir işlevi" yerine getirdiğini söylemektedir (Ekici, 2007: 84). Folklorun "toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi" hususunda Çobanoğlu ve Ekici'nin naklettikleri görüş ve kanaatlerde yorum farkı olduğu görülmektedir. Farklı yerlerden hareket etmenin yorumda da bir farklılaşma göstereceği muhakkaktır. Ama aynı şey üzerindeki yorumların büyük bir farklılık göstermesi bir görüşün diğerine göre tercih edilmesi durumunu ortaya çıkaracaktır. Cemiyet içinde gerek içtimaî, gerek örfî, gerek ahlâkî, gerekse aklî normlara aykırı davranmanın,[16] bazı müeyyidelere tâbi olduğu bilinmektedir. Söz konusu normlara uygun davranmak en azından, ihlal vukuunda uygulanan müeyyidelerden kurtulma anlamına gelmektedir. Cezadan kaçınmanın getirdiği caydırıcılık bir tür "toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma" olarak değerlendirilebilirse Çobanoğlu'nun yorumu

[16] Bu çalışmada "Değerler Dünyası" (sayfa: 97) diye müstakil bir bölüm mevcuttur. Bu bölümde Dede Korkut Kitabı'nda görülen değerler ile bu değerlerin ihlali ile uygulanan müeyyideler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız.

haklı bulunacaktır. Yine yukarıda sayılan normlar gereği ayıp, günah veya nahoş sayılacak bir durumu bir folklor mahsuü ile –mesela fıkra ile- dile getirmek, durumu ifade etmekle birlikte Ekici'nin örneğindeki gibi bir durumun; yani ifadede geçen pejoratif sözlere yöneltilecek eleştiri ve müeyyidenin yönünü, icracı, folklor mahsulüne çevirebilir mi? Çevirmeye çalışsa bile içtimaî, örfî, ahlâkî veya aklî normlara aykırı bir şeyden dolayı içtimaî ve ferdî baskıdan kurtulabilir mi? Doğrusu güç görünmektedir. Bununla birlikte Metin Ekici, bazı halkbilimcilerin folklorun bir işlevinden daha bahsettiklerini, bu işlevin "Folklorun Protesto İşlevi" olduğunu, bu işlevin de Bascom'un tespit ettiği dördüncü işlev içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ekici, "normal şartlar altında gerçekleştirilemeyen zengin-fakir, yönetici-yönetilen mücadelesindeki sınıf çatışmasını özellikle halk bilgisi yaratmalarında yansıtıldığını" ve bu folklor mahsullerinin Sovyet Rusya döneminde "Toplumcu Gerçekçi" yöntemle yapılan pek çok araştırmaya kaynaklık ettiğini belirtmektedir (Ekici, 2007: 85).

Metin Ekici'nin isim vermeden görüşüne karşı çıktığı halkbilimci İlhan Başgöz'dür. İşlev üzerine yapılan çalışmaların çoğunun, iş bölümünün sağlanmadığı ve gelir dağılımının sınırlı kaldığı Afrika toplumlarını konu edindiği ve aynı teorinin Avrupa, Ortadoğu ve Asya'nın eski, sınıflı, kavmî ve dinî gruplarına uygulandığında eksikliğinin daha iyi görüldüğü belirten Başgöz, buralardan derlenen "türküler, masallar, atasözleri ve mitlerden" yola çıkarak folklorun "çatışmaları büyütmek, başkaldırmalara destek olmak, kurulu düzene ve değerlere direnmeleri arkalamak, onları yıkmaya kalkışanlara güç vermek gibi bir işlev" de gördüğünü dile getirmektedir (Başgöz, 1996: 2).

Folklorun işlevi, "insanın bilgi durumuyla, ereklerle, amaçlarla, bu tür buluşların mümkün kıldığı etkinliklerle ve bir bütün olarak insanla ilgili kültürün yapısına ve işleyişine doğru insanın bedensel güçlerini genişletmek için bu mekanizmaların yaptıkları etiklerle sözü geçen araçlar arasındaki ilişkileri göstermektir" (Çobanoğlu, 1999: 224). Hülasa "folklor için işlev bir

zihin çalışması olmaktan ileri geçemiyor. Folklor araştırıcısı neyi işlev sayıyorsa işlev o olup çıkıyor. Folklorun işlevi anlatıcı için başka olabiliyor, dinleyici için başka." Başgöz, 1996, 3).

1.2. DİPLOMASİ VE MAHİYETİ

"Diplomasi nedir?" sorusu kelime ve kavram boyutuyla ele alındığı zaman kelime olarak diplomasinin birçok anlamda kullanıldığı görülmektedir. Menşei bakımından Fransızca olduğu belirtilen "diplomasi" kelimesi, Türkçe Sözlük'te şöyle tarif edilmektedir:

"Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği; bu görevlilerin oluşturduğu topluluk; güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik (1988: 380-381)."

Mehmet Doğan'ın "diplomasi" tarifi ise şöyledir:

Diplomasi, "devletlerarası münasebetleri düzenleyen kaideler ilmi; yabancı ülelerde veya beynelmilel toplantılarda memleketini temsil etme işi; bu temsil işini yapanların mesleği; bu işi yapanların meydana getirdiği camia; siyasette beceriklilik; hile, kurnazlık" (Doğan, 1990: 324).

"Diplomasi" kelimesi Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî'sinde doğrudan yer almaz. Ancak bu kelimenin ism-i fâili olan "diplomat" kelimesi ise şu şekilde tarif edilmiştir:

"(Yunanî: Çifte gözlü), umûr-ı siyâsiye ve münâsebât-ı düveliye ile meşgul adam ve bu fende pek mahir olan."

Şemseddin Sami, diplomatlık kelimesini de şu şekilde tarif eder: "Umûr-ı siyasiye ile iştigal edenlerin mesleği ve bu fendeki maharet; mec. Hiyel ü desâis, kurnazlık (Şemseddin Sami, 2002: 637)."

Şemseddin Sami'nin diplomat tarifini biraz açmakta fayda var:

Umûr" "emr" kelimesinin çokluk şeklidir ve "emirler" demektir. "Umûr-ı siyâsiye" ise siyasî emirler, siyasî işler, siyasî hususlar, siyasî maddeler, siyasî şeyler, politika işleri anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 1121). "Münâsebât-ı düveliye" de "devletlerin münasebetleri" demek olup devletlerin "ilgileri, yakınlıkları, ilişkileri; uygunlukları" anlamındadır (Devellioğlu, 1998: 725). Bu da bugün diplomasinin birçok tarifinden biridir.

Şemseddin Sami'nin mecaz olarak verdiği anlama bakılırsa; "hiyel" "hîle" kelimesinin cemidir ve "aldatacak tarz ve tertip, oyun, meğer; sahtekarlık, bir malın hâlisiyyet ve sâfiyyetini bozacak şey, kıymetsiz bir şeyi karıştırma" anlamlarına geldiği görülecektir. Şemseddin Sami kelimenin, "Arapçada ekseriya çare ve tedbir manasıyla kullanılabilirse de lisanımızda o mana ile asla kullanılmaz." demektedir (Şemseddin Sami, 2002: 543).

"Desâis" de desisenin çokluğudur ve "hile, hata, gizli oyun, dolap: desise yapmak, envâi desâisle aldatmak" şeklinde tarif edilmektedir (Şemseddin Sami, 2002: 610).

Diplomasi kelimesi Redhouse'ta ise, "diplomasi, diplomatlık, siyaset, hariciye mesleği; başka insanlarla ilişkide incelik, ustalık" şeklinde tarif edilmektedir (1993: 265). Diplomasi kelimesinin ism-i faili olan "diplomat" kelimesi ise "dışişleri bakanlığı memuru, hariciye memuru, diplomat, siyaset adamı; başkaları ile ilişkide incelik gösteren kimse" şeklinde tarif edilmiştir (1993: 265).

Diplomasinin kavram boyutuna gelindiğinde diplomasi kelimesinin kökü, eski Yunancada "diploma" kelimesine dayanmakta olup bu da "ikiye katlamak" anlamına gelmekteydi (Tuncer, 1991: 4). Hüner Tuncer, "diploma" kelimesinin eski Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminde, bütün devlet belgeleri ile yabancı topluluklarla münasebetleri tanzim eden belgelerin yanında bazı kimselere ayrıcalık sağlayan belgelerin kast edildiğini belirtmektedir (Tuncer, 1991: 4). Tuncer, ayrıca, zamanla bu belgeleri tanzim, tasnif, tahlil ve terkip edecek "profesyonel kâtiplere" ihtiyaç duyulduğunu ve

böylece “diplomasi” kavramının doğduğunu kaydetmektedir (Tuncer, 1991: 4). Tuncer’e göre “diplomasi” on sekizinci yüzyıla kadar “belgeleri inceleme bilimi” olarak gelmiş, “arşivlerin korunması, devletler arasında yapılmış antlaşma ve sözleşmelerin değerlendirilmesi ve bunların tarihinin incelenmesi bilimi” olarak kullanılmıştır (Tuncer, 1991: 4).

18. yüzyılın sonuna doğru diplomasi kavramı da anlam genişlemesine uğrar ve bu yüzyıla kadarki “arşiv bilimi” anlamının dışında “uluslararası ilişkilerin yürütülmesi süreci” anlamında da kullanılmaya başlar. Diplomasi kavramını, bu anlamıyla Batı’da ilk defa, 1796 yılında Edmun Burke adlı bir İngiliz devlet adamı kullanmıştır (Tuncer, 1991: 4). Burke, diplomasi kelimesini, “devletler arası ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik” anlamında kullanmış ve aynı zamanda “diplomatik heyet” kavramını da ortaya atmıştır (H. Etzold Thomas, 1977’den aktaran Hüner Tuncer, 1991: 4). Tuncer, Burke’ün ortaya attığı “diplomatik heyet” kavramının “diplomat” karşılığı olarak kullanıldığını belirtmektedir (Tuncer, 1991: 4).

Diplomasi kelimesi bugün, “bir hükümetin çıkarlarının dışarıda temsili, uluslararası işlerin yönetimi, devletler arasında müzakerelerin idaresi ve icrası, kısaca uluslararası ilişkilerin müzakereler yoluyla yürütülmesi” olarak tarif edilmektedir (Akıncı, 1997: 107).

Diplomasinin ne olduğu veya olmadığı konusunda yapılan tariflere yahut tespitlere bakıldığı zaman hemen hepsinin uluslararası münasebetlerle ilgili çalışmaların anlaşıldığı görülmektedir. Devletler arası görüşmeler, konuşmalar, antlaşmalar gibi birtakım münasebetler silsilesinin anlaşıldığı diplomasi kavramı, bu anlamlarıyla sınırlı mı tutulacak; yoksa diplomasi kavramını, kelime anlamlarıyla birlikte mi düşünmek gerekecektir? Diplomasi, hep dış politikanın bir alt kolu olarak görülegelmiş ve bu geniş anlam içinde erimiştir (İskit, 2007: 1). Bu durumda diplomasinin tarihi ile devletler arası münasebetlerin tarihi birbirine denk düşecektir ki, bu da diplomasinin dar bir zamana sıkıştırıldığı anlamına gelmektedir.

Diplomasinin ne zaman ve nasıl doğduğu hususunda Temel İskit'in görüşleri ise şöyledir:

> *"Diplomasi yazılı tarihten önce de vardır. Diplomatik ilişkiler bir klan, bir kabile veya herhangi bir topluluk diğerleri ile temas ettiği gün doğmuştur. İlk kabilelerin evlenme, ticaret ve av alanlarının saptanması gibi konularda müzakerelerde bulunduklarında kuşku yoktur. Bugünkü devletlerin bazı niteliklerine sahip oldukları bilinen ilkel toplumların ilişkilerinden ilk uluslararası kuralların ortaya çıktığı söylenebilir. Eldeki pek az veriden ilkçağlarda savaşların oldukça ender olduğu, ancak bazı savunma amaçlı ittifakların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazı yazarlar ilk insanların aralarında savaş yapmamalarını, o çağlardaki asıl tehlikenin vahşi hayvanlardan gelmesine, bu tehdide karşı işbirliği yapmaya mecbur olmalarına bağlamaktadır. Bu görüşe göre insanlığın kaderi savaş değildir; tersine kendi dışındaki tehditlere karşı birleşmek insanlığın tabiatında vardır.*
>
> *İlkçağlarda, muhakkak ki, topluluklar arasında haberciler gidip gelmekte, özel amaçlı temsilci değişimi yapılmaktaydı. Mesaj taşıyanlar kutsal ve dokunulmaz sayılırdı. Keith Hamilton ve Richard Langhorne'a göre 'diplomasinin doğuşu, ilk insan toplumlarının mesajı getireni yemektense mesajı dinlemeyi tercih ettikleri zamanlara gidebilir. (İskit, 2007: 67-68)."*

Temel İskit'in diplomasi konusunda getirdiği izahtan da anlaşılacağı üzere diplomasi kavramını dar bir zamana, dar bir anlama hapsetmek mümkün değildir. Esasında beşerî münasebetler olan diplomasi, tarihin çok eski çağlarına kadar götürülebilir. Ne var ki, diplomasi yalnız bir topluluğun başka bir topluluk veya şahısla yaptığı birtakım ekonomik, siyasî, sosyal sınırlama olarak mı görülecektir; yoksa bütün sınırlamaların ortadan kaldırılması mı? Beşerî münasebet kurmak istendiğinde her türlü sınırlamaların ortadan kaldırılması beklenir. Yoksa arzu edildiği ölçüde münasebet kurulamaz ve diplomasinin tarifinde sıkça müracaat edilen "müzakere" şartı sağlanmış olmaz. Şimdi diplomasi kavramında taraf kabul edilen devletler birer metafor olarak düşünüldüğünde devletler yahut topluluklar yerine iki veya daha fazla insan konmak istendiğinde bunların hak, hukuk ve menfaatlerini teminat altına alan sınırlamalar da diplomasi kavramının içinde düşünülemez mi? Devletler arası münasebetlerde savaşmanın da diplomatik bir yöntem olarak görüldüğü bugün diplomasi kavramı dar bir anlama hapsedilemez. Dolayısıyla diplomasi, bütün çatışma veya uzlaşma yöntemlerini içine alan bir münasebetler silsilesidir ve bu münasebetler de devletlerle sınırlı tutulamaz.

Halk arasında “diplomat olmak”, “diplomatlık etmek” “diplomat kesilmek” “diplomatça” gibi tabirlerin sıkça kullanıldığı gözlenmektedir. Bahsi geçen tabirlerin hemen hepsinin çıkış noktasına bakıldığı zaman, “uyanıklık, kurnazlık, hile, desise, aldatma, kandırma, ikna etme, inandırma, şaşırtma hatta zarafet, incelik, kibarlık; çarpıcı şekilde davranma, cin fikirlilik” gibi hareketle ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla halkın anladığı anlamda diplomasi bir işi, şişi kebabı yakmadan halletme becerisidir. Bu beceri ise yalnız devletler arası münasebetlerde değil; toplumun bütün katmanlarında ihtiyaç duyulan bir beceri olarak tebarüz ettiğini göstermektedir. Bu durumda diplomasi kavramı aynı zamanda beşerî münasebetler ile birebir aynı anlamı havidir. Bütün bu bilgiler ışığında diplomasi şöyle tarif edilebilir:

Diplomasi, bir tür beşerî münasebetler halkasıdır. Bu halkanın iki zıt noktasında çatışma ve uzlaşma vardır. Çatışmadan kaçındıkça uzlaşmaya, uzlaşmadan kaçındıkça çatışmaya yaklaşılır. Ama her uzlaşmadan kaçınma çatışma, her çatışmadan kaçınma da uzlaşma olarak değerlendirilemez. Çatışma veya uzlaşmanın sebeplerine bakılmadan hangisinin niye yapıldığı anlaşılamaz. Çünkü çatışmak bir maceradan ziyade uygun zamanda, uygun güce ve uygun şartlara sahip olmakla fayda getirir. Beşerî münasebetlerin temelinde de en azından zarardan kaçınma faydası gözetildiği gibi çatışmadan kaçınmak da bir tür fayda sayılabilir.

Beşerî münasebetler açısından ele alınan diplomasinin belli boyutları vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Diplomasinin iletişim boyutu,
2. Diplomasinin etkileşim boyutu,
3. Diplomasinin içtimaî boyutu,
4. Diplomasinin devlet boyutu,
5. Diplomasinin devletlerarası boyutudur.

Diplomasinin iletişim boyutu, bütün iletişim unsurlarını ve safhalarını kapsar. Bir iletişim gerçekleşmesinde gerekli görülen mesaj veren, mesaj

alan, mesaj ve mesajın iletim kanalı gibi şartlar sağlanmalıdır. Görüşme, konuşma, müzakere etme, intiba ve kanaat oluşturma gibi unsurlar diplomasinin iletişim boyunu içine almaktadır.

Diplomasinin etkileşim boyutu, mesaj verenin mesaj alanı belli amaç doğrultusunda tesir altına alarak onun dikkat ve düşüncelerini istenilen yöne doğru kaydırma gayretidir. Amaç tesir altında bırakmak olunca bunun yolunu da tarafların durumu belirleyecektir. En bilinen yol, propaganda ve reklamdır.

Diplomasinin içtimaî boyutu, diplomasi işiyle uğraşan –Hassaten diplomat denmiyor. Diplomat olmayanların da diplomasi yürüttüğü bilinmektedir.- içtimaî değerleri ve işleyişi dikkate almadan başarılı tesirler oluşturması ve hedefine ulaşması düşünülemez. Hiyerarşik düzenin neticesi uygulanan protokol kurallarından beşerî münasebetlerde kullanılan kalıplara kadarki değerler, kimi diplomatlarca "görgü" olarak değerlendirilmektedir.[17] Görgü ise içtimaî değerler içinde yer alan bir sistem ve bu sistemin belirleyip uyguladığı değerler dünyasıdır.

Diplomasinin devlet boyutu, bir devletin kendi içinde kanun, nizam ve maddî manevî bütün değerlerini içine alır. Devlet yetkililerinin halkla münasebetinden kullandıkları ve kendilerine karşı kullanılmasını bekledikleri jargona kadar bütün değerler bu bölümde değerlendirilir.

Diplomasinin devletler arası boyutu ise devletlerin hâkimiyet hak ve iddiaları doğrultusunda birbirleri ile yürüttükleri münasebetlerin nitelik (keyfiyet) ve niceliğini (kemiyet) tayin eder.

[17] Emekli büyükelçilerden Yüksel C. Söylemez, protokolü "görgü, doğru davranış, terbiye, adâb-ı muaşeret" olarak değerlendirmektedir (Söylemez, 2005: 12). İngilizcesinin "good manners" olduğunu söyleyen Söylemez, kavramın Fransızcasının "etiquette" olduğunu belirtmekte ve Avrupaî nezaket kurallarını maddeler halinde ifade etmektedir. Genelde görgü, özelde diplomatik görgü ferdin evrensel değerleri dikkate alarak davranmasını icbar eder. Çatışmadan kaçınmak, içtimaî ve ferdî baskılardan kurtulmak, daha doğrusu içtimaî ve ferdî baskılara maruz kalmamak için görgü kurallarına riayet etmek bir keyfiyetten ziyade zorunluluktur.

1.3. LİSÂN VE MAHİYETİ

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabiî bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessese” şeklinde tarif edilmektedir (Ergin, 1998: 3). Dilin bu tarifinde yer alan bütün unsurlarla bu çalışmanın doğrudan bir ilgisi yoktur. Bu çalışmayı asıl ilgilendiren husus dilin “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabiî bir vasıta” olduğu konusudur. Ancak burada şu soruyu sormak gerekiyor? Dil her zaman insanlar arasında anlaşma sağlayabilmekte midir? Bu soru, dilin ifade kabiliyetini sorgulamanın ilerisinde aynı dili konuşan ve aynı dilde münasebet kuran insanların konuştukları dilin bütün ifade imkânlarını kullanıp kullanamadıklarına dikkat çekmek üzere sorulmuştur. Diğer bir ifadeyle aynı dili konuşan insanlardan, konuşmakta olan ne söylüyor, bunun yanında söylediği ile ne mesaj vermek istiyor; konuşanın mesajını dinleyen nasıl algılıyor? Konuşan meramını doğru, düzgün ve anlaşılır bir şekilde mesaja dönüştürüp muhatabına aktarabiliyor mu? Mesaj, onu oluşturanın tam da kast ettiği üzere muhatabına ulaşabiliyor mu? Muhatap, kendisine gönderilen mesajı kast edildiği şekliyle kavrayıp anlayabiliyor mu? Bunun yanında bir sözün söylenmesindeki amaç, niyet ve kasıt, karşı tarafta tam manasıyla anlaşılabiliyor mu? İşte burada dilin sadece insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir vasıta olmasının dışında anlaşmama, uzlaşmama, çatışmama gibi işlevleri de yerine getirdiği bu çalışmanın konusudur.

Dil hakkında şimdi şu sorular sorulabilir: Dil sadece kelimelerden mürekkep bir yapı mıdır? Kelimeler olmaksızın insanlar kendilerini ifade edemezler mi? Mesela mekânın dili var mıdır? Beden dili, renklerin dili, hatta kelimelerin anlamlarının dışında bir dili var mıdır? İnsan kendini kelimelerle ifade ederken; kelimelerin sözlük anlamlarının dışında onlara başka anlamlar yüklediği olur mu? Dil “canlı bir varlık” olması hasebiyle mi insanın duygu, düşünce, niyet, amaç ve kastına göre şekil almaktadır? Sarı her zaman, her

yerde bir renk ismi olup sarı mıdır? “Büyük ev” ibaresi evin kemiyetinin (nicelik) dışında başka bir anlam ifade eder mi? Gülmek, ağlamak beşerî birer fiili ifade etmenin ilerisinde bu gibi kelimelerin arkasında gizli duran nice ve nasıl anlamlar mevcuttur? İşte Dede Korkut Kitabı üzerinde kelimelerin tabiî kullanılışlarının dışında onlara yüklenen duygusal anlamlara da bakılmış, beşerî münasebetler çerçevesinde kelimelere nasıl anlamlar yüklendiği tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Dilin birçok işlevi vardır. En önemli işlevi insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir vasıta olmasıdır. Dil, bir vasıta olmakla birlikte tek başına da bir değerdir. Dilin insanlar arasında nasıl “anlaşma” sağladığı, dilin tasarrufları ile ilgili bir meseledir. Ama aynı zamanda bu “anlaşma” vasıtasına da bir dikkat yöneltmedir. Mahmut Karademir, birer dil birliği olan atasözleri vesilesiyle sözün “kullanıldığı siyak ve sibak içinde ve tek başına” bazı değerler taşıdığı tespit etmiştir. Buna göre,

1. Bilgi değeri,
2. Telkin değeri,
3. Düşünce değeri,
4. Duygu değeri,
5. İletişim değeri,
6. Protesto değeridir (Karademir, 2006: 110).

Karademir’in atasözleri hakkında tespit ettiği bu değerler, bizzat dil için de kullanılabilir ve bunlara yedinci bir unsur olarak “dilin diplomatik değeri” ilave edilebilir. Dolayısıyla insanlar birbirleriyle konuşarak anlaşırlarken; sözleri yukarıdaki değerleri tek tek taşıyabileceği gibi bir bütün olarak da taşıyabilir. O bakımdan dil yahut söz (metin, cümle), söz unsuru (cümle unsuru), söz birimi (kelime) taşıdığı vasıflardan dolayı kullanıldığı yere göre birçok işlev görür ve belli değerlerin ortaya çıkmasını sağlar.

Dilin, insanlar arasında “anlaşma” vasıtası olduğu vurgusu, dikkatleri ister istemez, “anlaşma”nın keyfiyeti (nitelik) ve kemiyeti (nicelik) üzerine

çekecektir. Anlaşmak, dilin iletişim boyutuyla ilgili bir durumdur. Bir anlaşmanın –antlaşma değil- sağlanması için mesaj veren, mesaj, mesajı alan, mesajın iletilme kanalı/vasıtası olması gerekir.[18] Anlaşmanın kemiyeti (nicelik) ile ilgili olan bu unsurlar, onun ne şekilde işletileceği ve hangi özelliklere sahip olacağı da anlaşmanın niteliği ile keyfiyet (nitelik) ile ilgili bir durumdur. Mesaj verici, herhangi bir iletişim kanalı ile mesaj alıcıya bir mesaj gönderdiğinde, gönderilen mesajın değeri ile yukarıda bahsedilen "sözün değeri"den biri, birkaçı veya hepsinin birden düşünülmesi ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada, bir iletişim vasıtası olarak dilin- sözün/mesajın- taşıdığı değerler siyasî işlevleri üzerinde durulmuştur. Hülasa "anlaşma"dan maksat, anlamdır. Bu da mesajın neliğinden nasıl anlaşıldığına birtakım problemleri beraberinde getirir.

Anlam nedir? Anlamı tayin eden unsurlar nelerdir? Anlamın oluşma süreci nedir? Anlam, mesaj verici ile mesaj arsında oluşturulmuş mesajla birebir örtüşür mü? Zamana, zemine ve şartlara göre değişkenlik gösterebilir mi?

> *"Anlam, yaşadığımız deneyimlerle ilgili içsel temsillerin bir fonksiyonu olduğundan, bu içsel temsilleri değiştirmek, anlamı da kendiliğinden değiştirecektir.*
>
> *Duyu organları kanalı ile oluşturduğumuz içsel temsillerimizin bir diğer fonksiyonu da, dilimizin 'derin yapısını' oluşturmasıdır. Başarıyı hissetmek, başarı hakkında konuşmak veya onu görselleştirmekten daha faklı bir deneyimdir. Görüntü, ses, duygu gibi içsel temsillerimizi yoğunluğunu, tonunu ve rengini (alt temsil sistemlerinin niteliğini) değiştirmek, herhangi bir deneyimimizin etki ve anlamını da değiştirecektir.*
>
> *Tüm bunlara ek olarak anlamı etkileyen önemli bir faktör de zaman mekân boyutunun söz konusu olduğu bağlamıdır. Aynı iletişim ve davranış farklı bağlamlarda farklı anlamlar üretir. Herhangi bir kişinin tiyatro sahnesinde bıçaklanmasıyla tiyatronun arka sokağında bıçaklanışına göstereceğimiz tepki birbirinden oldukça farklı olacaktır. Bu nedenle bağlamsal oluşum ve bağlam olgusu, herhangi bir olay veya mesajın anlamını oluşturmanın en önemli unsurlarından birini teşkil etmektedir." (Dilts, 2010: 90).*
>
> *"Anlam' esas itibariyle sahip olduğumuz inanç ve değerlerimizin bir ürünüdür ve 'neden' sorusu ile ilgilidir. En anlamlı kullandığımız mesaj, olay veya deneyimlerimiz,*

[18] Bununla birlikte mesaj verenin geriye çekilip belli nesneler üzerinden mesaj verdiği de bilinmektedir. Kanaat ve intiba konusu bu çerçevede ele alınabilir. İnsanlar bir nesnenin yeri, ebadı, rengi gibi hususlar üzerine anlamlar yüklerler. Bu anlamların muhatabında arzu edildiği şekliyle anlaşılması sağlıklı bir iletişimin gerçekleştiğine işaret etmek yanında mesajın her zaman klasik bir kalıba sıkıştırılamayacağını da göstermektedir.

öz değerlerimizle (güven, hayatta kalmak, büyüme vs.) bağlantılı olanlardır. Sahip olduğumuz inancımız olaya vereceğimiz 'anlamı' belirler.

İnanç ve değerlerimizdeki bir değişiklik yaşam değerlerimizin anlamını da süratle değiştirecektir (Dilts, 2010: 91).

1.4. DİPLOMATİK LİSÂN VE MAHİYETİ

Diplomasi kelimesinin sıfatı olan diplomatik ise Redhouse'da, "diplomatik, milletler arası siyasete ait; başkaları ile ilişkide ince, usta, siyasî; diplomasi ilmine ait" şeklinde tarif edilmektedir (1993: 265). Bir de diplomasi kelimesinden türetilen "diplomatiks (diplomatics)" ismi bulunuyor. Bu da "eski resmî vesikaları çözme ve gerçeğe uygunluğunu tayin etme ilmi" olarak tarif ediliyor. Bunların dışında diplomasi kelimesinden zarf da türetiliyor ve "diplomatically" tabir edilen kelime dilimizde "diplomatça, kurnazlıkla, incelikle" şeklinde yer almaktadır (1993: 265).

Kavram olarak bakıldığında "diplomatik dil" ise "müzakereler" değişik uluslar arasında yapıldığına göre, dil bakımından da ortak bir zeminde buluşma gereği ortaya çıkmaktadır. Ortak zeminin sağlanması, herkesin kendi dilinde kendini ifade etmesi ve bunun karşı tarafın (veya tarafların) diline veya uluslar arasında kabul görmüş ortak bir dile çevrilmesi şeklinde olabileceği gibi, doğrudan bu uluslararası dille kendini ifade etme şeklinde de gerçekleşebilir. Ancak, konu tüm bir ulusu ilgilendiren devletin çıkarları olduğu için sözlü veya yazılı ifadelerin yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde açık olması gerekmektedir (Akıncı, 1997: 107).

Bu bapta "diplomatik dil" kavramının ifade ettiği anlamlar şunlardır:

1. Diplomatların birbirleriyle konuşurken veya yazışırken kullandıkları dil kavramı.
2. Diplomasiye özgü diplomatik terimler (Jargon diplomatique).
3. Diplomatlara özgü bir üslup (Akıncı, 1997: 107).

Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, yukarıda iktibas edilen bilgilerin, çalışmayla doğrudan bir ilgisi yoktur. “Diplomatik dil” kavramının bugün kullanıldığı anlama kısaca temas etmekle üzerinde çalışılan konunun fikrî zeminini oluşturmak ve ileride yapılacak tartışmaları bu zemine oturtmak gayesi güdülmektedir. Zira ileride de temas edileceği gibi “diplomasi” kavramı henüz yokken bile diplomatik münasebetler vardı ve “diplomatik dil” kavramının ortaya çıkışından çok önce, hatta yazının icadından dahi önce “diplomatik dil” kullanıldığı bilinmektedir. O bakımdan “diplomatik dil” kavramı belli bir dönemden günümüze kadarki zamanı içine aldığı, mezkûr kavramın ortaya atıldığı dönemden öncesini kapsamadığı için bu hususta söylenecek sözler yarım kalacaktır. Bütün bu malumattan sonra diplomasi kelime ve kavramı çerçevesinde bir tartışma açılabilir.

Diplomasiyi uluslararası münasebetler dairesinde ele alan görüşe göre ilk diplomatik faaliyetler olarak M.Ö. XIV. Yüzyılda Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan antlaşmalar ve bahsi geçen ülke hükümdarlarının birbirlerine yazdıkları “Amarna Mektupları” sayılmaktadır (Tuncer, 1991: 5). Bunun yanında siyasî teşkilatlar olarak daha devletler kurulmadan da diplomatik faaliyetler yürütüldüğü bilinmektedir. İptidaî (ilkel değil ilksel) kavimler arasında vuku bulan çekişmeler, çatışmalar ve savaşların yanı sıra diğer bazı meseleleri çözmek üzere günümüzde “elçi” tabir edilen ve özel yetkilere sahip kişiler gönderdikleri tespit edilmiştir (Tuncer, 1991: 5). Ancak diplomasi ve diplomatik faaliyetler bu dar kalıbın dışında daha geniş anlamıyla “beşerî münasebetler” zemininde değerlendirildiği zaman diplomatik faaliyetlerin insanlığın atası anası sayılan Âdem’le Havva’ya kadar götürülebileceği söylenebilir.

Diplomatik lisan, insanın insanla münasebet kurarken; sahip olduğu bütün değerlerin de verdiği güçle muhatabının sahip olduğu şartları ve imkânları birlikte değerlendirerek aldığı tutum, takındığı tavır, kullandığı üsluptan, kendini ifade ederken aldığı referanslar ve seçtiği kelimelere kadar geniş bir sahayı içine alır. O bakımdan “diplomatik lisan” kavramı müzakere ve

mükâleme eden tarafların içinde bulundukları şartlara göre durumu idare ederken gösterdikleri beceri ve kullandıkları dilin tamamını ihtiva eder.

1.6. DEDE KORKUT KİTABI

Elde iki nüshası bulunan *Dede Korkut Kitabı* bu güne kadar birçok bakımdan farklı inceleme ve araştırmalara konu edilmiştir. Bu yayınlara kolayca ulaşılabilme imkânı olmakla birlikte burada Dede Korktu Kitabı hakkında bazı hususlara dikkat çekmek gerekir.

Bilindiği gibi *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden ve Vatikan olmak üzere iki yazma nüshası vardır. Ancak "Prof. Dr. Mertol Tulum'un Mısır'daki bir kütüphanede üçüncü bir nüsha bulduğu işitilmekle birlikte herhangi bir yazılı bilgiye rastlanmamıştır" (Sakaoğlu, 1998: 219).

Dresden nüshasının orijinal ismi, "*Kitâb-ı Dedem Korkud 'alâ lisân-ı Tâife-i Oğuzân*" şeklindedir ve kitapta on iki "boy" bulunmaktadır. Mustafa Kaçalin'e göre bu nüsha 1585 yılından kalma olup *Kutadgu Bilig*'in Uygur harfli yazması gibi Tokat Niksar'dan Almanya'nın Dresden şehrine götürülmüştür (Kaçalin, 2006: 7). Vatikan nüshası ise altı hikâye ihtiva etmekte olup orijinal adı, "*Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı*" şeklindedir ve bu nüsha ise 1549 yılından kalmıştır (Kaçalin, 2006: 7).

Osman Fikri Sertkaya, "Dede Korkut Araştırmaları"nın, her birisi kendisinden sonraki merhaleyi hazırlamak üzere sekiz merhalede gerçekleştiğini dile getirmektedir. Sertkaya'nın "sekiz merhale"den kast ettiği şudur (Sertkaya, 2006: 8):

1. Metnin bulunması, tavsifi ve ondan yapılan istinsahlar,
2. Öncü çalışmalar; yani H. F. von Diez ile V. V. Bartold'un metinden yayınladıkları bölümler,
3. Kilisli Muallim Rifat'ın Arap harfli neşri,
4. Dresden ve Vatikan nüshalarının transkripsiyonlu neşri,
5. Türkiye Türkçesi ve çağdaş Türk lehçeleri ile söylenmesi,

6. Ruşça, Almanca, İngilizce, Sırpça, Farsça, Fransızca gibi dünya dillerine çevrilmesi,

7. Metinden hareketle müstakil monografilerin yayınlanması,

8. Dresden ve Vatikan nüshalarının açıklamalı olarak yayınlanmasıdır.

Sertkaya, bu sıralamaya ilave olarak Dede Korkut Ansiklopedisi ve yeniden karşılaştırmalı Dede Korkut Sözlüğü hazırlanmasını eklemiştir. Osman Fikri Sertkaya'nın (2006) tasnif ettiği metin neşrinden bazılarının künyesi şöyledir:[19]

Dresden Yazmasının Metin Neşirleri

1. *1938, Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut, İstanbul, LXXVII+172 s.*
2. *1939, Hemid Araslı, Kitabi Dede Qorqud, Bakı, 180 s.*
3. *1958, Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, I, Giriş-Metin-Faksimile, TDK Yayınları, Ankara, XVII+251+97+154 s. İkinci baskı: 1989, üçüncü baskı: 1994.*
4. *1964, Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Metin-Sözlük, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, VI+217 s.*
5. *1973, Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul, 359+DCLXXIX s.*
6. *1979, Muhammed Ali Ferzane, Dede Korkut Kitabı, Tahran, 228 s.*
7. *1988, Ferhad Ramazan Oğlu Zeynalov-Samet Alizade, Kitabi Dede Gorkud, Bakı, 226 s.*
8. *1995, A. Annanurov-T. Guzuçıyev, Kitabı Dedem Gorkud, Aşgabat, 176 s.*
9. *1995, Şamil Allahverdi Oğlu Cemşidov, Kitabi-Dedem Qorqud ala lisane-tayifeyi-oğuzan, Bakı, 175 s.*
10. *2000, Hanspeter Achmed Scmiede, "Kitab-i Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası, Ankara, 196 s + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.*
11. *2001, Semih Tezcan-Hendrik Boeshoten, Dede Korkut Oğuznameleri, İstanbul, 1-194 s.*
12. *2005, Sadettin Özçelik, Dede Korkut: Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin, Ankara, 931 s.*

Vatikan Yazmasının Metin Neşirleri

1. *1952, Ettore Rossi, "Kitab-ı Dede Qorqut", Vaticano, 364 s.*
2. *1997, Annagurban Aşırov, Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayatı Oğuznameyı Gazan Beg ve Gayrı, Aşgabat 2882 s.*
3. *2001, Semih Tezcan-Hendrik Boeshoten, Dede Korkut Oğuznameleri, İstanbul, 197-316 s.*
4. *2004, Mustafa Sinan Kaçalin, Hikayet-i Oguz-name-i Kazan Big ve Gayrı, Ankara, XV+423 s. Vatikan nüshasının tıpkıbasımı mevcuttur.*

[19] Dede Korkut üzerine Türkiye'de kitap olarak yapılan çalışmaların yer aldığı bir bibliyografya da Kadriye Türkan tarafından verilmiştir (2003: 189-212).

2. DEDE KORKUT'UN KİMLİĞİ

Dede Korkut kimdir? Tarihte böyle bir şahsiyet yaşamış mıdır? Dede Korkut, eğer gerçek bir şahsiyet ise hayat hikâyesi nasıldır? Nerede, ne zaman doğmuş, kimlerden olmuştur? Annesi ve babası kimdir? Çoluk çocuğu var mıdır? Hısım akrabası kimlerdir? Neyle iştigal etmiş, ne kadar yaşamış, neler yapmıştır? Bu tür soruların cevabı, bir insanın hayatı ve çevresi hakkında genel bilgiler sunacaktır. Tarihî bir şahsiyetin hayat hikâyesi, yaşadığı dönemin siyasî, içtimaî, iktisadî, kültürel ve dinî havası hakkında da malumat verir. Dede Korkut, ister gerçek; isterse halk muhayyilesinin peyda ettiği hayalî bir kahraman olsun Türk kültürü açısından çok büyük bir değerdir. Her şeyden önce Dede Korkut, Türk kültüründe kâmil insan tipini temsil etmekte ve bu yönüyle başlı başına bir değer taşımaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut'un şahsında tebarüz eden özelliklerin tespiti ile devrin başta değerler dünyası olmak üzere başka cepheleri hakkında da bilgi edinmek mümkün olacaktır.

Dede Korkut ismi, *Dede Korkut Kitabı*'nda, muhtelif yerlerde ve çoğu zaman yardımcı bir tip olarak meydana çıkar. Bu durum, onun faal bir tip olmadığı anlamına gelmez. Bilakis akıp giden hayat içinde yukarıda bir yerde durarak Oğuzların içtimaî yaşantısını seyrettiği ve ancak cemiyet hayatında aksayan bir durum söz konusu olduğunda müdahil olduğu anlamına gelir. Zira *Dede Korkut Oğuznâmeleri* Dede Korkut tarafından düzülüp konmuştur. Ondan sonra gelen ozanlar, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*'ni Dede Korkut'un ağzından dile getirmişler, yazıya da bu son hâli ile geçtiği anlaşılmaktadır. Dede Korkut, bahsi geçen boyların bazı bölümlerinde bizzat faal bir tip olarak önemli işlevler yerine getirmektedir. Oğuz toplumunun bilge bir dedesi olarak ustaca müdahalelerle içtimaî aksaklıkları gideren, neyin hüner sayılacağını takdir eden, mahir çocuklara ad veren ve Oğuzların umumî hayatıyla ilgili müşahede ettiği olayları ve durumları, Hanlara veya Beylere kopuz çalıp tahkiye eden biridir. Ama Dede Korkut'un, Oğuz toplumunda, bu tespitlerden

daha önemli işlevler icra edişi de bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında ortaya koymaya çalışılmıştır.

Dede Korkut'un gerçek kimliği, Dede ve Korkut isimleri gibi hususlar hakkında değerli çalışmalar bulunmaktadır. Muharrem Ergin bu ve benzeri bilgileri ele alıp işlemiştir. Ancak bu çalışmada Dede Korkut'un Türk kültüründe "kâmil insan" tipini temsilen, ismiyle geçen boylarda nasıl temsil edildiği konusuna bakılmıştır.

Dede Korkut'un nasıl bir şahsiyete sahip olduğunun tam manasıyla anlaşılabilmesi için şu üç hususa dikkat edilmesi gerekir:

1. Dede Korkut'un etrafında (Dede Korkut Boyları'nda yer aldığı şekliyle) nasıl karşılanıp değerlendirildiğine,
2. Dede Korkut'un bizzat söylediklerine,
3. Dede Korkut'un yapıp ettiklerine, başka bir ifadeyle söz, kavil ve fiillerine bakılmalıdır.

2.1. Dede Korkut Hakkındaki Kanaat ve Düşünceler

Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan ve kâmil insan tipini temsil eden Dede Korkut ister gerçek; isterse muhayyel bir şahsiyet olsun; Oğuz Türklerinin değerler dünyası bakımından mutlaka tanınması, bilinmesi ve anlaşılması gereken biridir. Söyledikleri ve yaptıklarının, birbiriyle tamamen tutarlılık gösterdiği gerçeği göz önüne alındığında Dede Korkut'un, değerlerin öğretilmesi bakımından da örnek teşkil edecek bir hüviyete sahip olduğna hükmedilebilir. Dede Korkut'un bizzat taşıdığı ve yeri geldiğinde diğer insanlara da telkin, tavsiye etmek yanında bazen insanları uymaya icbar ettiği değerlerin aynı zamanda Oğuzların umumî yaşantısını tanzim eden kurallar bütünü olduğu görülmektedir.

Bir metnin söyledikleri kadar söylemedikleri de önemlidir. Dede Korkut, kendi ismiyle anılan boyların hemen hepsinde zikredilir. Ancak bahsi geçen boyların ilk anlatıcısı olmak dışında zaman zaman hikâye tiplerinden biri

olarak da tebarüz eder. Dede Korkut Boyları, Dede Korkut'un kendisini ve çevresini nasıl gördüğü yanında çevresi tarafından da nasıl görüldüğünü tespit etme imkânı sunmaktadır. Dede Korkut'un, Dede Korkut Boyları'nda nasıl görüldüğü hususuna gelindiğinde ilk ibare ilgi çekicidir:

> *"Resul 'aleyhi's-selâm zamanına yakın Bayat boyından Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam biliçisi-y-idi. Ne dir-ise olur-idi. Ġayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hak Ta'âla anuñ köñline ilham ider-idi (1)."*

Burada Dede Korkut'un Resul Aleyhisselam zamanına yakın bir dönemde yaşadığı, Oğuzların Bayat boyundan ve gerçek bir şahsiyet olduğu bilgisi vardır. Dede Korkut'un, Resul Aleyhisselam ile birlikte anılması yalnız Hazret-i Peygamberin çağdaşı oluşu ile sınırlı değildir. Çevresine göre Dede Korkut, Hazret-i Peygambere yakın; fakat onun makamından hemen sonra gelen bir makama sahip olduğu kanaat ve fikri vardır. Allah u Ta'âla, kendi kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'i, Hazret-i Peygambere Cebrail Aleyhisselam vasıtasıyla öğretmiştir. Hazret-i Peygamberin sözleri, Allah u Ta'âlanın sözleridir. Bu durumla Dede Korkut arasında, bir benzerlik kurulmak istendiği ortadadır. Dede Korkut da Hak Ta'âlanın gönlüne ilham etmesiyle "gaipten çeşitli haberler" söyler. Dede Korkut, bu sayede Oğuzların bilgesi olarak anılmaktadır ve onun söylediği her sözün ilahî keyfiyete sahip olduğu düşüncesi, çevresinde hâkim olmaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut'a karşı gelmek Hakk'ın rızasına karşı gelmek gibidir. Bu da Dede Korkut'un yapıp ettikleri ile söylediği sözlerin meşruiyetinin kaynağını göstermek dışında insanları bunlara riayet etmeye icbar eder bir durumdur.

Dede Korkut'un ismi ile anılan "ata" ve "er" kelimeleri dikkat çekicidir. "Ata" kelimesi, Türkçe Sözlük'te, "baba, dedelerden ve büyük babalardan her biri" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 100). "Er" kelimesi ise aynı yerde "erkek; kahraman, yiğit; asker, nefer; işini iyi bilen, yetenekli; koca" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 460).

Ata kelimesinin sözlük anlamının kan bağına dayalı bir akrabalık tarifi olduğu görülmektedir. Ancak Türk kültüründe ata kelimesi, anlam dünyası

itibariyle çok daha geniş çağrışımlara sahiptir. Ata kelimesinin zengin anlamını idrak etmek için "atasözü" ibaresine bile bakmak yeterlidir. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut nezdinde sarf edilen "ata" kelimesi ile yalnız kendi sülbünden gelenlerin dede veya büyük babalarından biri değil; yerine getirdiği atalık işlevi ile bütün Türk milletine mal olmuş tarihî bir şahsiyet anlaşılmalıdır. Bu da Dede Korkut'un, kan bağı olsun olmasın bütün Türklerin atası olarak kabul edildiğini gösterir. Baba-oğul bağının ortaya konması, hukukî bir hatırlatma olmakla birlikte karşılıklı görev ve sorumlulukları da ifade eder. Siyasî olarak bakıldığında ise baba-oğul bağı, küçüğün büyüğe itaat geleneğini ortaya koymaktadır. Dede Korkut'ta geçen şu söz bunun en güzel örneğidir: *"Ol zamanda oğul ata sözin iki eylemez-idi, iki eylese ol oğlanı kabul eylemezler-idi."* (Ergin, 1964: 51). O bakımdan "ata" sıfatı, Dede Korkut'un topluma karşı başta hukukî, ahlâkî, siyasî ve içtimaî sorumluluğunu ortaya koyarken; Oğuz toplumu açısından da ona karşı mutlak bir itaat gösterilmesi gereğini icbar etmektedir.

"Er" kelimesi de keyfe keder kullanılmış değildir. Bu kelimenin yerine, pekâlâ, "kişi, kimse, adam, âdem, biri" gibi ilk bakışta aynı işlevi görecek başka bir kelime de kullanılabilirdi. Bu durum yalnız "meçhul sanatkâr"ın[20] üslubu ile izah edilemez, kelimenin Dede Korkut hakkında oluşturulmak istenen atmosfere bakıldığında şuurlu bir tercih eseri kullanıldığı görülmektedir. Sayılan kelimeler "er" kelimesinin yerini tutsa bile çağrışımları sebebiyle burada aynı işlevi görmezler. Dede Korkut cinsî bir tasnif olan "erkek" olmanın ötesinde "kahraman, yiğit; asker, nefer; işini iyi bilen, yetenekli" bir erdir. Erlik, Dede Korkut'un yukarıda vurgulanan dinî ve ailevî gücü yanında üçüncü önemli vasfını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla "sacayağı"na benzer bu üç özellik Dede Korkut'un yapıp ettikleri ile söylediklerine mesnet teşkil etmek dışında tasarruflarının istikametini de ortaya koyar.

[20] "Meçhul sanatkâr" Muharrem Ergin'in Dede Korkut Boylarını istinsah eden şahıs için kullandığı bir ibaredir.

"Ahır zamanda hanlık girü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamat kopınça. Bu didügi 'Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır…(1)."

Burada Dede Korkut'un yeni bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır. Dede Korkut, Hak Ta'âlanın gönlüne ilham etmesiyle "gaipten-gelecekten" haber verir. Bu habere göre gelecekte hanlık tekrar Kayı boyuna geçecektir. Bu söze bakarak o devrede hanlığın hangi boy tarafından elde tutulduğunu tespit etmekten ziyade boylar arasında siyasî bir rekabet yaşandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Dede Korkut'un Oğuzların Bayat boyundan olduğu bilgisi bizzat metnin kendisinde vardır. Dolayısıyla Dede Korkut'un kendi boyuna karşı bir asabiyet içinde olmayıp bütün Oğuzları himaye eden tavrı, tam da "ata" imajı ile birebir örtüşmektedir. Bununla birlikte Dede Korkut'un "Resul Aleyhisselam zamanında" söylediği sözün unutulmayıp ondan kaç asır sonra ortaya çıkması "meçhul sanatkâr" tarafından, *"Bu didügi 'Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır…"* ifadesi ile teyit edilmiş olur. Bu teyit ifadesi Dede Korkut'un, Oğuz toplumunun kaderi hakkında ne isabetli bir tahminde bulunduğunu ne de kehanet ettiğini gösterir. Aksine bu ifade Dede Korkut'un, bilge bir kişinin istidlali olarak hakikati ortaya koyduğunu göstermektedir.

"Korkut Ata Oğuz kavmınuñ müşkülini hall ider-idi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezler-idi. Her ne ki buyursa kabul iderler-idi. Sözin tutup tamam iderler-idi (1)."

"Ata" kelimesi vesilesi ile ortaya konan görüşler hatırlandığında Oğuzların, "Korkut Ata"nın her buyurduğunu kabul etmeleri, onun dinî, içtimaî ve askerî konularda mutlak hâkimiyetine itaat ettiklerini gösterir. Dede Korkut'un Oğuz toplumu için ettiği fedakârlık göz önüne alındığında ona itaat edilmesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Dede Korkut'a karşı gelmek, sözünü yabana atmak yahut kulak asmamak, kendi tehlike ve müeyyidesini beraberinde taşımaktadır. Dede Korkut'un verdiği öğüdü tutmamanın neticesi aynı zamanda müeyyidesini de arkasından getirmektedir.

Dede Korkut, yönetici makam veya mansıbına sahip değildir. Siyasî konularda da "müşavir" (danışman)[21] olarak otorite sahibidir ve siyasî irade hanların, beylerin elindedir. Ama bu durum hanların, beylerin de Dede Korkut'un görüş ve kanaatlerine riayet etmediği anlamına gelmez. Bilakis Dede Korkut, görüş, düşünce ve kanaatleri ile evvela hanlara ve beylere tesir ederek müreffeh bir Oğuz toplumunun inşasında "ışık" işlevi görür ve Dede Korkut, Oğuz toplumunun en üst seviyedeki hikmet sahibi kurmayıdır (erkânı harp).

Oğuzların, Dede Korkut'un "sözünü tutup tamam etmeleri" kendi hayırlarına olan bir durumdur. Dede Korkut'un ifade ettiği değerlerin ihlali, Oğuz toplum hayatını tehdit eden bir seviyeye yükselir. Mesela Sarıca Çoban'ın, iffet ve namus değerlerini çiğneyerek peri kızını iğfal etmesinin neticesinde Tepegöz gibi bir düşman peyda olur ve Oğuzların kökünü kurutacak derecede tehdit eder. Hakeza İç Oğuz Dış Oğuz çatışmasının arkasında binlerce yıllık yağma geleneğinin çiğnenmesi vakıası vardır. Salur Kazan, her yıl olduğu gibi iktidarın nimetlerini Dış Oğuzlarla da paylaşmış olsa belki de aralarındaki çatışma yaşanmamış olacaktı.

2.2. Dede Korkut'un İfade Ettiği Değerler

Dede Korkut'un dilinden söylenen sözlere bakıldığı zaman bunların her birinin ya doğrudan atasözü; ya da atasözü mesabesinde olduğu

[21] Bugün birçok kurum ve kuruluşta "danışman" kadrosu ile istihdam edilmiş kimseler vardır. Devlet yetkilileri veya kuruluş işletmecileri, bilmedikleri konularda, maiyetindeki danışmandan ihtisasına göre görüş ve kanaat sorarlar. Türkiye'de en çok "danışman"ın istihdam edildiği yer T.B.M.M.'dir. Her milletvekili birden çok danışman çalıştırabilmekte hatta araştırma komisyonlarında danışman sayısı daha fazladır. Milletvekili danışmalığı gerektiğinde mesul olduğu vekile karşı görüş, fikir ve kanaat belirtmek dışında yasama faaliyetleri ve "seçmen" ile ilgili işleri de yapmaktadır. Bununla birlikte birçok kurum ve kuruluşta "işlevsiz" danışmalık kadrolarının olduğu da bilinmektedir. Böyle danışmanlıklar bir tür iktidar veya iktidar nimetinin paylaşımı olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla danışmanlık siyasî bir bütünleşme sağlamak işlevi de görebilmektedir. Ama Dede Korkut için başta söylenen durumlar geçerlidir ve Oğuz hanları ve beyleri, Dede Korkut'la ne iktidarını ne de iktidarının nimetini paylaşırlar. Dede Korkut Boylarında hemen her beyin atları, develeri, koyunları, hazineleri, avlakları, yaylakları, kışlakları vs. vardır. Ama Dede Korkut, Bamsı Beyrek'e kız istemeye giderken; Bayındır Han'ın tavlasından iki at isteyecek kadar sade bir hayat yaşar ve o, gerçek bir "bilge" olarak gerektiğinde danışmanlık vazifesi de görür.

görülmektedir.[22] Dede Korkut'un insan, hayat, cemiyet, kâinat, hakikat, hikmet vs. hakkında ortaya koyduğu görüşlerin bazıları bugün artık atasözü vasfına kavuşmuştur. Bu sözlerin genel özellikleri o devrenin inancını, kültürünü ve değerlerini ihtiva eden düsturlar ortaya koymalarıdır. O bakımdan Dede Korkut'un söylediği sözlere bakarak devrin zihniyetini anlamak da mümkündür.

> *"Allah Allah dimeyince işler oñmaz, kadir Tañrı virmeyince er bayımaz. Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel va'de irmeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıhan can girü gelmez (1)."*

Dede Korkut'un bu sözlerine bakınca onun Allah'a teslimiyet içinde, saf iman sahibi bir kişi olduğu görülmektedir. Dede Korkut, her işine "Allah Allah" nidasıyla başlayan, zenginliğin Allah tarafından verileceğine inanan dini bütün bir derviş görüntüsü çizmektedir. Bu ruh hâli, haline şükretmek, eldeki ile kanaat etmek, kadere razı olmak anlamına gelir. Dede Korkut, nimetin de külfetin de Hak'tan geldiğine inanan salim bir Müslümandır. Ama bu teslimiyet aynı zamanda kendine mahsus bir "isyan ahlâkı"nı[23] da barındırmaktadır. "Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez." hükmü, Hakk'a teslimiyet yanında ölümü hiçe sayan bir isyanı da ihtiva etmektedir. Hakeza her ölümün ecel olduğu fikri, cengâver Oğuzlara hız verecek mahiyette bir değerdir. Bir mücadeleye girerken; kaderde varsa şehit; kaderde varsa gazi olunacağı, başka bir ifadeyle dünyada da ahrette de kazançlı çıkılacağı inancı, Oğuz yiğidinin en önemli faaliyet saikidir. Hatta

---

[22] Atasözleri şimdiye kadar birçok bakımdan ele alınıp incelenmiştir. Özellikle değerler eğitimi konusunda gördüğü işlev sebebiyle atasözlerine teveccüh giderek artmaktadır. Sosyal hayat yanında siyasî hayatta ve bilim hayatında atasözlerini delil göstererek muhatabı ikna etme ve inandırma işlevleri geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Atasözlerinin menşeleri ve çıkış zamanları üzerine serdedilmiş bazı fikirler göze çarpmakla birlikte hangi olaylardan kaynaklandığı konusunda teferruatlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. O bakımdan birçok Türk atasözünün kaynağının Dede Korkut'taki olaylara dayandığı kanaati hâsıl olmuş, bu husus ayrı bir çalışma konusu olarak tasarlanmıştır.

[23] **"İsyan Ahlâkı"** tabiri Nurettin Topçu'dan ve aynı isimli çalışmasından müktebestir. Topçu, hem uysallığa hem de anarşizme karşı çıkan "yeni bir ahlâk felsefesi kurmak iddiasındadır. "İsyan problemi, ispatlanması söz konusu olacak bir varsayım veya tartışma içerisindeki çatışma olarak değil de insanın tâ içinde keşfedilmiş bir olgu, selametini belirleyecek bir seçim olarak ortaya çıkıyor. İsyan etmmeyi istemek veya istememek, harekete geçmeyi istemek veya istememek, bu ikisinden birini seçmek gerekiyor. En iyisini seçmek için de hep daha fazlasını istemek, elini daha ileriye uzatmak, kalbini genişletmek, bir yandan kendini âleme verirken öte yandan kendini âlemin merkezi haline getirmektir (Topçu, 1995: 205).

şehitlik, gazilikten daha üstün tutulan bir değer olarak daha teşvik edici bir hususiyete sahiptir. O bakımdan Dede Korkut, -sözleriyle sınanmış biri olarak-[24] Oğuzlara cesaret telkin eden bir bilge serdar edasındadır. Şeksiz şüphesiz, ölüm, her canlının akıbetidir ve hiç kimse kendisine ne kadar ömür biçildiğini bilemez. Ölümün nerede, ne zaman, nasıl geleceği de insanın bilgi ve iradesinin dışındadır. Ecelin nerede geleceğini, vadenin ne zaman dolacağını bilmemek, korkudan ziyade cesarete kaynaklık eder. Dede Korkut'ta müspet insan tipinin sahip olması gereken üst seviyedeki iki özelliği -ki, bu, cinsiyete göre ayrılmıştır- "kadında iffet, erkekte cesaret." şeklinde hülasa edilebilir. Dolayısıyla cesur olmayan kişi, "erkek" sayılmayacağı için cesaret mevhumu muhalifinden insanı harekete geçiren bir saik işlevi görür. Korkuyla yaşanmayacağını bilmek, ölüm kadar hayattan da emin olmayı telkin etmektedir. Ölen kimsenin artık dirilmeyeceğini, çıkan canın geri gelmeyeceğini peşinen kabul etmiş olma gerçeği, Oğuz yiğidinin gözünü istikbale çevirmesine ve eldeki imkânla hayata sımsıkı bağlanmasına, ümit ve inancının kuvvetlenmesine yol açar. Atasözü, "Allah'tan ümit kesilmez." diye söyler. İslam da Allah'tan ümit kesmeyi haram[25] kılmıştır. İşte atasözü değerindeki bu ve benzeri ifadelerin Oğuzların hayatında mutlaka bir karşılığı vardır.[26] İdeal bir insan tipinin yapı taşları olacak bu değerlere göre Allah'ı zikretmek, nasip ve kısmetine kanaat etmek, kaza ve kadere rıza göstermek, gerektiğinde cesur olmak, hâsıl olan neticeyi kendi lehine çevirinceye kadar

---

[24] Dede Korkut'un, kız kardeşini isteyeni öldüren Deli Karçar'la karşılaşması ve sonrasında yaşadıkları, onun sözleriyle sınandığını gösteren vakıalardır. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut, söylediğini yapan, yaptığını söyleyen ve yaşadığı ibretlik olayları ve tecrübelerini dile getirerek ders veren bir mürebbidir.

[25] Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'tan, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi yasaklayan birçok ayet vardır. Zümer suresi 53. ayet, Yusuf suresi 87. ayet, Hicr suresi 56. ayet, Bakara suresi 75. ayette bu husus yer almaktadır. Zümer suresi 53. ayet şöyledir: "De ki, 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Altuntaş-Şahin, 2011: 463).

[26] Kudretli Oğuz beyleri Tepegöz karşısında zebun olurlar. Birçoğu Tepegöz'ün darbesiyle ölür, birçoğu da yaralanıp geri çekilir. Yedi defa göçüp gitmek için harekete geçerler, Tepegöz, önlerini kesip müsaade etmez. Her gün, her evden bir erkeğin, yemesi için Tepegöz'e verildiği ve sıranın tekrar başa döndüğü; yani Oğuz neslinin kurumaya yüz tuttuğu bir devrede "aslan altında büyümüş Basat" çıkagelir. Basat, Tepegöz'ü öldürmekle yalnız ağabeyinin intikamını almamış, Oğuz neslini kurtarmamış, Oğuzların kırılan ümidini yeniden yeşertmiştir. Dolayısıyla Dede Korkut Boyları, yer yer, düşman karşısında gerileyen Oğuzların tekrar toparlanıp yaralarını sarma ve düşmana galebe çalma inanç ve ruhuna sahip olmalarında büyük işlev gören bir hitabet örneğidir.

kabullenmek, imkân ve fırsat bulunca da düşmana karşı harekete geçme iştiyakına sahip olmak gerekmektedir.

> *"Bir yigidüñ kara tağ yumrusınça malı olsa yığar direr taleb eyler, nasibinden artuğın yiye bilmez. Urlaşuban sular taşsa deñiz tolmaz. Tekebbürlik eyleyeni Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz (1)."*

Dede Korkut'un sözlerinde öne çıkan bir diğer konu ise tamahtır. "Az tamah çok zarar getirir." diye bir atasözü vardır. Mala tamah etmek, nasip ve kısmete inanmamak yanında cimriliğe sapmak anlamına gelir. Cimrilik ise Dede Korkut'ta beyliğin, yiğitliğin, büyüklüğün kabul edip kaldıramayacağı menfi bir değerdir. O bakımdan Oğuz yiğidinin mal mülk hırsından arınmış olması, nasip ve kısmetine rıza göstermesi, sosyal bir sorumluluk olarak sahip olduğu imkânı konu komşu, hısım akraba ve garip, yoksul ve yolcu ile paylaşması beklenir. "Dünyanın malı dünyada kalır." düsturunun da belirttiği şekliyle Oğuz yiğidi, yazıdan yabadan gelen misafiri yedirir, içirir, ihtiyacını giderir. Cömertliği sever ve över. Dede Korkut'ta cömertlik yalnız içtimaî cephesiyle değil; devlet adamlığı zemininde de önem atfedilen bir değer olarak tebarüz eder.[27]

Tamahtan daha kötü görülen bir diğer menfî değer ise kibirdir. Oğuz beylerinin başına gelen felaketlerin başlıca müsebbibi gaflet olup gaflet ise aşırı kibirden doğmaktadır. Dede Korkut, tamah, kibir ve ihtirasın sonunun olmadığını su ve deniz istiaresi ile müşahhas hâle getirerek insanı tok gözlü olmaya davet etmektedir.[28] Dede Korkut'ta, Oğuz yiğitleri mala tamah ettikleri ve kendilerine aşırı bir güç vehmederek ortaya çıktıkları vakit, sonları hep hezimet olmaktadır. Kibrin zıddı tevazu, taşkınlığın zıddı ise dinginliktir. Fıtratı deli çaylara benzeyen insan ne kadar güçlü olursa olsun rücu edeceği

---

[27] Dirse Han, Bayındır Han tarafından, protokol kuralları hiçe sayılıp da kara otağa tenzil edilince, "Bayındır Han, benüm ne eksükligüm gördi, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü?" sorusunu sorar. Dolayısıyla cömertlik en az yiğitlik kadar Oğuz toplumunda hanlığın, beyliğin iki şartından biridir.

[28] Basat, yaraladığı Tepegöz'den kaçarken; bir kümbet içine girer ve burasının ağzına kadar altın, gümüş ve mücevherle dolu olduğunu görür. Bunlara tamah etmesi hâlinde Tepegöz baskın verecektir. Ama Basat, önüne çıkan bu hazineye tamah etmeyerek düşmanın tuzağına düşmez, hayatını kurtarır. Basat hayatını kurtararak yalnız kendisine bir fayda sağlamaz. Mete'nin mıh, nal, at ve yiğit istiaresinde ortaya koyduğu gibi bir yiğidin bir vatan kurtaracağı hakikatini de adeta ispatlamış olur.

ummanda kaybolup gidecek, yokluğunda dinginleşecektir.[29] Kibir, şeytandandır. Benlik iddiasında bulunmak Tanrı iradesine de karşı gelmek demektir. Kibrin sosyal boyutu ise kendisi dışında kimseyi beğenmemektir. Bu ise içtimaî çatışmalara yol açmaktadır. İnsanın gerek Tanrı katında; gerekse toplum içinde kut, baht, talih, mürüvvet, saadet sahibi olması tevazu ve dinginlik göstermesi ile mümkün görülmektedir. Başta Dede Korkut yanında bazı Oğuz yiğitleri başarı ve hüneri kendinden değil; Tanrı'dan bilmektedirler. Basat'ın, Tepegöz'ün elinden kurtulduğunda, "*Oğlan, kurtuldun mu?*" sorusuna, *"Tanrım kurtardı."* diye cevap vermesi gücü de hüneri de başarıyı da Tanrı'dan bildiğini göstermektedir. Tevazu ve dinginliğin en önemli işlevi, ferdin, içtimaî ve ferdî baskılardan kurtulmasını sağlamasıdır.

> *"Yad oğulı saklamağ-ile oğul olmaz, böyüyende salur gider, gördüm dimez. Kül depeçük olmaz, güyegü oğul olmaz. Kara eşek başına uyan ursañ katır olmaz, karavaşa ton geyürseñ kadın olmaz. Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz, yapağulu gökçe çemen güze kalmaz. Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz (1)."*

Dede Korkut, ille asıldan yanadır. Asıl ise kan bağına dayalıdır. İnsana kendi kanından olmayanın iyiliğinin dokunacağına inanmaz. Günü gelince her şeyin aslına rücu edeceği kabulüyle davranır. Dede Korkut'a göre bazı şeyler veya kimseler riya ve kandırmacayla asıl olanın yerine geçebilirler; ama herhangi bir zorluk karşısında vefasızlık etmekten geri durmayacakları için onlara bel bağlamamak gerekir. Dede Korkut'un bu düşüncesi belki kendi kanından olmayan haksız bir önyargıymış gibi algılanabilir. Ancak ortada Tepegöz gibi kötü bir tecrübe dururken; Dede Korkut'un tavrı yadırganmamalıdır.[30]

---

[29] Deli Dumrul, meydan okuduğu Azrail karşısında evvela zebun olur. Sonrasında ise iman konusunda derinleşerek neredeyse evliya mertebesine kadar yükselir. Hakeza Deli Karçar da öyledir. İçtimaî kuralları hiçe sayan Deli Karçar, Dede Korkut ile münasebeti neticesinde taşkınlık ve kibirden kurtularak ehlileşip dinginleşir.

[30] Tepegöz, Aruz Koca'nın çobanı, Sarıca Çoban'ın, Uzun Pınar'ın başında gördüğü peri kızının ırzına tasallutundan doğar. Tesadüftür ki, Tepegöz'ü Aruz Koca, Bayındır Han'dan alarak evlat edinir. Sosyal bir tedbir olan evlatlık müessesesi Dede Korkut'taki şekliyle başarısızlığa uğrar ve Tepegöz, kendisini himaye eden Aruz Koca'ya darbe vurmak dışında oğlu Kıyan Selçuk'u öldürür ve birçok Oğuz beyine ya darbe vurur; ya da öldürür. O bakımdan Dede Korkut'un, "El oğlu oğul olmaz." sözü içtimaî tecrübe ile sabit olduğu için yabana atılacak bir söz değildir.

"Kara koça kıymayınca yol alınmaz, kara polad öz kılıcı çalmayınca karım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince ögüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez (1)."

Dede Korkut, adamın asıldan gelmesi yanında iş başında belli olacağını söyler ve sırası geldiğinde bu fikrini ispatlarcasına hareket eder. Dede Korkut'a göre her şeyin bir bedeli ve karşılığı vardır. Bir şeyi elde etmek için onun karşılığını ödemek, gereğini yerine getirmek lazımdır. Yol almanın bedeli gerektiğinde atını yoracak kadar sürmekten geçmektedir. Düşmanı korkutup kaçırmak sözle olacak bir şey değildir. Bunun için düşmana kılıç çalıp onu yıldırmak, hüner göstermek gerekir. Yiğidin cömert olarak anılması sözle olacak bir şey değildir. Bunun için cömertliğini göstermesi, açları doyurması, çıplakları giydirmesi, borçluları borcundan kurtarması; misafir, konu komşuya izzet ve ikamda bulunması gerekir. Görgü görenek olan bu vasıflar ise ailede kazanılan bir değer olup kızın öğüt tutması annesinden, oğlanın cömertlik etmesi de babasından kazanacağı bir görgüdür. Bu durumda büyük büyüklüğünü bilmeli, kendisinden sonra gelen nesillere iyi örnek olacak tarzda davranmalıdır. Dede Korkut, yukarıda da belirtildiği gibi kâmil bir insan olarak bütün Türk gençlerine örnek teşkil edecek bir hüviyete sahiptir.

"Oğul atanuñ yetüridür, iki gözinüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınuñ közidür. Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ'ide başda devlet olmasa. Devletsüz şerrinden Allah saklasun hanum sizi (1)."

Dede Korkut, babaya büyük sorumluluk yüklemektedir. Zira baba, iki gözünün biri mesabesinde olan oğluna gözüne gösterdiği ihtimam gibi hassas davranmalıdır. Oğlun başarısı babanın başarısıdır. Tersi de doğrudur. Baba oğluna gerekli ihtimam ve hassasiyeti göstermez, onu kötülüklerden ve tehlikelerden sakınmaz ise yine kendi kendisine etmiş olur. Çünkü babanın yetiştirmesi olarak oğul, babanın hayatta ışılayan gözü gibidir. İstikbali görmesini ve onun adını geleceğe taşıyarak yaşamasını sağlayacaktır. Ama bunun için de babanın ölmesi ve ondan mal kalması lazımdır. Bir tek bu da yetmemektedir. Babadan miras kalmaktan ziyade insan devlet sahibi olmalıdır. Babasının adını sanını yaşatacak, iktidarını sürdürecek, soyunu

zaman durdukça baki kılacak olan devletli oğuldur. İşte Dede Korkut, insanın hayat ve kâinat içindeki yerini ve hedefini, imkân ve fırsatlar dairesinde ele alıp değerlendirmektedir. İnsanın hangi durumlarda nasıl davranacağı konusunda bazı hükümler ortaya koymaktadır.

Baba-oğul, devlet-mal muvazeniyeti birer istiare olarak düşünülebilir. Baba-oğul istiaresi sürekli bir geleceğin devri daim içindeki teselsülünü ifade etmektedir. Böylece oğul atasının yerini tuttuğunda hem yeri yurdu; hem de kendisi var olacak, dünya durdukça yaşayacaktır. Mal-devlet istiaresi ise insanın ayakta kalmasını "mal" sahibi olması şartına bağlamaktadır. Ancak tek başına mal sahibi olmak da yetmemekte olup oğulun babasının adını yaşatacak hüner ve erdeme sahip olmasıyla mümkün görülmektedir.

> *"Dede Korkut bir dahı soylamış: Sarp yorır-iken kazılık ata nâmerd yigit bine bilmez, binince binmese yig. Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çalmasa yig. Çala bilen yigide ok-ile kılıçdan bir çomak yig (1)."*

Dede Korkut'a göre devlet yolu her sarp yerlerden geçmekte ve bu sarp yollar ancak gazilik at ile aşılabilmektedir. Gazilik at, Oğuz gazilerinin gâzâ esnasında gösterdikleri kahramanlıklarının mükâfatı olarak Hanlar Hanı Bayındır Han tarafından bir taltif olarak verilmektedir. Gazilik nişanı olarak verilen bu paye yanında Oğuz beylerine, beyliğin alametlerinden kaftan (hilat), yaylak-kışlak (hâkimiyet sahası, mevkii), harçlık (bütçe), maiyetine er (rütbe ve yetki) de lütfedilmektedir. Ama kalabalıkta her türden insan bulunabilir. Namertler mert kisvesine girerek kendilerine yiğit süsü verebilirler.[31] Böylece devlet makam ve mevkilerini ellerine geçirebilir, hak etmedikleri hâlde gazilik ata binebilirler. Himmet kılıcını beline bağlayabilirler. Bunlar olmasa iyidir; ama "aklı karalı çağda" bunlar her zaman birbirinden seçilememektedir. Bunun yanında mert ile namert iş başında kendisini belli edecektir. Mert yiğitler, gazilik ata binemese, himmet kılıcını beline dolayamasa da müteessir olmamalıdırlar. Zira asıl olan marifettir. Gazilik ata binmek, himmet kılıcını beline dolamakla namertler, mert olmayacaktır.

[31] Yalancı Oğlu Yartaçuk bunun en güzel örneğidir. Dolayısıyla Dede Korkut'un dibacesinde atasözü formatında dile getirilen hemen her sözün dayandığı bir boy yahut boy bölümü mevcuttur.

Aksine ata da kılıca da yiğit hükmeder. Bunları işletip de değer ortaya koyan yiğidin kendisidir. İşte Dede Korkut, zaman içinde meydana gelen değer aşınmasının boyutlarını önceden haber vermiş, liyakatin önemini vurgulamıştır. Yalnız liyakat mi önemlidir? Dede Korkut Boylarında görüleceği gibi Dede Korkut bir yiğide tekeffül ederken; bir kere bahse konu yiğidin hünerini söylemekte, bir kere de erdemini dile getirmektedir. Ne tek başına hüner; ne tek başına erdem… Dede Korkut'a göre birinin "yiğit" tabir edilebilmesi için onun hem hüner; hem de erdem sahibi olması gerekir. Tek kanatlı kuşun uçamayacağı gibi hüner veya erdemden yalnız birine sahip kimse de yiğit sayılmamaktadır.

> *"Konuğı gelmeyen kara ivler yıkılsa yig. At yimeyen acı otlar bitince bitmese yig. Adam içmez acı sular sızınça sızmasa yig. Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmese yig, ana rahmine düşinçe toğmasa yig. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig. Yalan söz bu dünyede olınça olmasa yig. Girçeklerüñ üç otuz on yaşını toldursa yig. Üç otuz on yaşuñuz tolsun, Hak size yaman getürmesün, devletüñüz payende olsun hanum hey (1-2)."*

Dede Korkut, hayata ve kâinata işlev ve fayda noktasından yaklaşır. Ona göre hayatın merkezinde insan vardır. İnsan, eşref-i mahlûkat olup her şeyin en iyisine layık görülmektedir. O bakımdan bir evi değerli kılan yalnız ev efradının orada yaşaması ve barınması değildir. Evi değerli kılan husus, aile efradını barındırma işlevi yanında asıl yazıdan yabandan gelen konukların burada ağırlanmasıdır. Oğuz ülkesinde garip gureba, fakir fukara, yolda kalmışlar, yolculuk edenler Tanrı misafiri olarak bir eve sığınabilmelidir. Böylece iyilik etme fikri başkalarına da sirayet etmeli, misafirlik konusu üzerinden bütün bir toplum huzur ve kardeşliğe erişmelidir. Yalnız ev mi? Tabiatta faydasız ne varsa; bunların olmaması olmasından daha iyidir. Ot, Oğuz yiğitlerinin atına yem olduğu zaman asıl değerini bulacaktır. Yiğidin kanadı olarak görülen atıyla Oğuz yiğitleri gâzâdan gâzâya koşacaklar, tabiatın sunduğu nimetin hakkını vermiş olacaklardır. Oğlun, baba ocağını tüttüreni ve atasının adını hayırla yâd ettireni makbuldür. Yoksa doğmamış olması daha iyi görülmektedir. Sözün doğrusu makbul olup bunun da yüz yıl süreni iyi kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi Dede Korkut düşüncesinde belli bir karamsarlık yanında her şeyin iyiye doğru belli bir tahavvül, tebeddül ve

tekallüp içinde olduğu, bunların ise insana ve insanlığa fayda sağladığı ölçüde makbul görüldüğü esas alınmaktadır.

Ayrıca Dede Korkut, siyasî iradeye karşı son derece saygılı, itaatkâr, bağlı bir dil kullanarak Han'a karşı dua eder. Ama onun "gerçeklerin yüz yıl" sürmesi yönündeki duasına mefhumu muhalifinden bakınca gizli bir tenkit olduğu da görülür. Dede Korkut'un Han'a duası sanki şartlı gibidir: Yalan sözü ortadan kaldırıp gerçeklerin yüz yıl yaşamasını sağlayacak içtimaî düzeni kurmak Han'ın birinci görevidir. Çünkü devletin yaşaması, gerçeklerin hâkim olması ile eşdeğer bir anlamda görülmektedir.

> *"Gitdükde yirüñ otlakların geyik bilür. Gögez yirler çemenlerin kulan bilür. Ayru ayru yollar izin deve bilür. Yidi dere kohuların dilkü bilür. Dünle karvan köçdügin turgay bilür. Oğul kimden olduğın ana bilür. Erüñ ağırın yiynisin at bilür. Ağır yükler zahmetin katır bilür. Ne yirde sızılar var-ise çeken bilür. Ġafil başuñ ağrısın beyni bilür. Kolca kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nâkesin ozan bilür. İleyüñüzde çalup aydan ozan olsun. Azup gelen kazayı Tañrı savsun hanum hey (2)."*

Dede Korkut'a göre her mesleğin belli bir zorluğu, inceliği ve sırrı vardır. Herkesin her şeyi bilmesi beklenemez. Bir şeyin mahiyetini erbabına sormak lazımdır. Geyik, kulan, deve, tilki, turgay vs. kendisini ilgilendiren hususlar hakkında gerçek bilgiye sahiptirler. Diğerinin sahasına giren bir hususu ondan daha iyi kimse bilemez. Cinsellik mahremiyeti esas aldığı için oğlun kimden olduğunu ancak annesi bilecektir. Dolayısıyla herkes ancak kendisi ile ilgili bir işte ve fıtratına uygun bir konuda tam bilgi sahibi sayılmaktadır. Diğerinin sahasına giren konuda söz sahibi olması hakikatle uyuşmaz, ancak tahmin boyutunda kalır. Bu sebeple insan, her ne kadar empatik davransa da bir başkasının ne bildiğini, ne düşündüğünü, neler çektiğini bilemez. Bu yüzden de hakikat tek cepheli olmayıp kişinin durduğu yere göre değişkenlik gösterebilir. Her mesleğin bir sırrı vardır. İnsanı da ancak en iyi ozan anlar. Bir insanın cimri mi; yoksa cömert mi olduğunu en iyi ozan bilir. Çünkü ozan, adam sarrafıdır. Ozanların pîri ise Dede Korkut'tur. Dolayısıyla bir kimsenin ne olduğunu en iyi Dede Korkut bilir.

> *"Ağız açup öger olsam üstümüzde Tañrı görklü. Tañrı dostı din serveri Muhammed görklü. Muhammedüñ sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir Sıddık*

görklü. Ahır sıpara başıdur 'amme görklü. Hecesinleyin düz okınsa yasin görklü. Kılıç çaldı din açdı şâh-ı merdan 'Ali görklü. 'Alinüñ oğulları Peygamber nevaleleri Kerbela yazısında yezidiler elinde şehid oldı Hasan-ile Hüseyin iki kardaş bile görklü. Yazılup düzilüp gökden indi Tañrı 'ilmi Kur'an görklü. Ol Kur'anı yazdı düzdi 'ulemâlar ögrenince küydi piçdi 'âlimler serveri 'Osman 'Affan oğlı görklü. Alçak yirde yapılupdur Tañrı ivi Mekke görklü. Ol Mekkeye sağ varsa esen gelse sıdkı bütün hacı görklü. Sağış güninde ayna görklü. Ayna güni okıyanda kutbe görklü. Kulak urup dinleyende ümmet görklü. Minarada banlayanda fakı görklü. Dizin basup oturanda halal görklü. Dulumından ağarsa baba görklü. Ağ südin toya emzürse ana görklü. Yañaşup yola girende kara buğur görklü. Sevgülü kardaş görklü. Yañal ala iv yanında dikilse gerdek görklü, uzunca tenefi görklü. Oğul görklü. Kamusına beñzemedi cümle 'âlemleri yaradan Allah Tañrı görklü. Ol ögdügüm yüce Tañrı dost oluban meded irsün hanum hey. (2)."

Dede Korkut, dinî değerlere son derece saygılı bir mümindir. Ona göre eğer bir şey güzelliği ile illa methedilecek, övülecek, yüceltilecekse bu, başta üstümüzdeki Tanrı'dır. Tanrı, evvela insanoğlunun üstünde olmakla övgüye değer görülmektedir. Güzelliği ile Tanrı'dan sonra övgüye, ona dost ve onun koyduğu dine baş olan Hazreti Muhammed layık görülmektedir. Ebu Bekir Sıddık, hem sadıkların başı hem de Hazreti Muhammed'in sağ yanında yer alarak ondan sonra ikinci adam olmakla güzeldir. "Kur'ân'ın otuz cüzünün birinci suresinin başlangıcı ve otuz cüzün ismi" olan 'amme güzeldir. Çünkü Allah sözünün başlangıcıdır. Yasin güzeldir; ama onun güzelliğinin anlaşılması hecesi hecesine ve düzgün bir şekilde okunmasına bağlıdır. Hazreti Ali, kılıç çalıp dini yaydığı ve yiğitlere baş olduğu için güzeldir. Onun, oğulları Hazreti Hasan ile Hüseyin güzeldir. Çünkü bu iki kardeşin güzelliği yalnız Peygamber torunu oluşlarından gelmemektedir. Kerbela'da Yezidîlerin şehit ettiği Hazreti Hüseyin, hakkı ve hakikati savunmasıyla güzeldir. Yazılıp dizilerek gökten inen, Tanrı ilmi Kur'ân-ı Kerîm güzeldir. Ümmetin Cuma hutbesine kulak verip dinleyeni güzeldir. Fakihin minarede ezan okuyanı makbuldür. Âlimlerin başı Osman Affan, Kur'ân'ı Kerîm'i yazdığı için güzeldir. Alçak yerde yapılmış olan Tanrı evi Mekke güzeldir ve Mekke'ye sağ varıp oradan esen gelen hacının da sıdkı bütün olanı güzeldir. Hesap gününde Cuma güzeldir. Cuma günü ise okunan hutbe güzeldir. Eşin, kocasının yanında olanı güzeldir vs. Görüldüğü gibi Dede Korkut, dinî değerlerin güzelliğini sebebi ile zikretmiş, insanların kıymetinin ise yerine getirdikleri işlevlerden geldiğini hüküm olarak ortaya koymuştur. Bu da güzellik

iddiasında olanların güzel işler yapması şartını yerine getirmesi sonucunu doğurmaktadır.

Dede Korkut'un bazı sözleri üzerine getirilen izahla onun Oğuzların dünyasında nasıl bir tipi temsil ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Dede Korkut'un fiilleri de onun şahsiyetinin anlaşılmasına yardımcı olacağı için ayrıca dikkate değerdir. Dede Korkut'un Oğuz toplum hayatında birçok görev üstlendiği ve bu sebeple de onun çok yönlü bir insan olduğu söylenebilir. Üstlendiği her bir görevin ayrı ve yüksek seviyede bir meslek becerisi gerektirdiği rahatlıkla söylenebilecek olan Dede Korkut neredeyse on parmağında on marifeti olan hünerli bir insandır.

2.3. Dede Korkut'un Kimliği

Dede Korkut Boylarına bakıldığı zaman Dede Korkut'un, Oğuz toplumunun bir ferdi olarak bazı içtimaî görevler icra ettiği görülür ve icra ettiği bu görevler tahlil edilip bir hükme varıldığında Dede Korkut'un kimliği ortaya konmuş olacaktır. Bahsi geçen görevleri icra ederken takındığı tavır ve sarf ettiği sözler ise onun şahsiyetinin diğer yönleri hakkında bilgi verecektir. Bununla birlikte Dede Korkut'un kimliği ile şahsiyetini birbirinden mücerretmiş gibi düşünmek doğru olmaz. Nitekim bir şahsın gerek kimliği; gerekse şahsiyeti arasında birbirini besleyen unsurlar bulunmaktadır. "Adam iş başında belli olur." atasözünün de belirttiği gibi insanın şahsiyetinin kimliği ile tebarüz edeceği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle kimliği şahsiyet oluşturur, kimlik de şahsiyetin bir parçasını teşkil eder. Dede Korkut'un tam mânâsıyla nasıl bir insan olduğu, sözlerinden ziyade onun fiillerine bakılarak anlaşılabilir.

Oğuz toplumunun bir üyesi olan Dede Korkut, içinde yaşadığı toplumda mefûl (pasif) bir kimse olarak bulunmamakta, bilakis içtimaî yönü ağır basan faal bir şahsiyet olarak bazı içtimaî sorumluluklar üstlenmekte, görevler icra etmekte, işlevler yerine getirmektedir.

Dede Korkut'un yapıp ettikleri, nitelikleri itibariyle iradî ve ilahî olmak üzere iki güç dairesinde ele alınabilir. Dede Korkut, "Oğuzun tamam bilicisi" olarak

tavsif edilir. “Tamam bilicilik” ise bilgelik demek olup bu kavramın bir diğer karşılığı “hikmettir.”[32]

Her şeyden önce Dede Korkut bir insandır. Onun velayet sahibi olması tabiatüstü güçlere sahip olduğu anlamına gelmez. Velî[33], Hakk’ın ilgisine mazhar olmuş kimse anlamındadır ve Dede Korkut, insan gücünün çözemeyeceği birçok işi velayet özelliği sayesinde hâlleder. Daha doğrusu Dede Korkut, hayatî bir ihtiyaç hâlinde talep eyler, Hak Ta’alâ da onun talebini yerine getirir. Buna bakarak Dede Korkut’un Hakk’ın rızasını kazanmış, ilgisine mazhar, sevgili bir kulu olduğu söylenebilir.

Dede Korkut’un iradî gücüne, akıl, fikir, mantık, söz ve beden varlığı gibi maddî unsurlar kaynaklık eder. “Velayet issi” vasfında tebarüz eden ve “keramet” gibi uhrevî bir esasa dayanan manevî gücü ise Tanrı’nın inayeti ile ortaya çıkar. Deli Karçar, Dede Korkut’tan “kuyruksuz kulaksız köpek” istediğinde kendince vukuu imkân dışı bir şey istemiş olur. Ama Dede Korkut, Deli Karçar’ın istediği gibi “kuyruksuz kulaksız bin köpek” bulup getirir. Bu durum kerametle mi yoksa sihirle mi izah edilecektir? Kerametle izah edildiğinde “velayet issi” olduğu için bu işi çözdüğü düşünülecektir. Ama sihirle izah edilmek istendiğinde onun bir sihirbaz olduğu hükmü ortaya çıkacaktır ki, bu da “Hak Teâla anın könlüne ilham eder idi.” hükmüyle çelişir. Dede Korkut’un, bin köpeğin de kuyruğunu kulağını kesmiş ve bunları Deli Karçar’a götürmüş olduğu söylenemez. “Kuyruksuz kulaksız bin köpek”

---

[32] Hikmet kelimesi ve kavramı üzerine birçok izah ve tarif vardır. Bunlardan Durmuş Hocaoğlu’nun tarifi daha ihatalı bulunduğu için burada iktibas edilmesi uygun görülmüştür: ‘“Hikmet’ kelimesi etimolojik olarak HKM kökünden türetilmiş olup, bu kök ‘manî olmak’ mânâsını muhtevidir ve bundan türetilen kelimelerin hepsinde bu mânâ mündemiçtir. Meselâ: Hâkim: Adaletsizliğe manî olan; Hakem: Düzensizliğe manî olan; Muhkem: Zaifliğe manî olunmuş; Tahkim: Muhkemleştirme, zaifliğe manî olma vb. gibi. Hikmet kelimesi de ‘Bilgisizliğe, cehalete manî olma’ mânâsını muhtevi”dir (Hocaoğlu, 2012: 100).

[33] “İslâmî devirde, Türk kültürüne giren en mühim fikirlerden biri, Allah’ın insan iradesini aşan sonsuz kudret fikridir. Gözle görülemeyen, elle tutulamayan, fakat tesiri bilhassa ölümde kendisini hissettiren ilahî kudret fikri, mağrur Türkü tevazua mecbur eder. Velîler işte bu kudretin temsilcileri olarak ortaya çıkarlar. Alp tipinin aşırılıklarına koyarlar, hattâ onu kendi emirleri altına alırlar. Fakat savaşçı ruh bu fikirle de uzlaşmasını bilir. Tanrı’nın emirlerini yerine getiren bir kahraman, bir ‘gazi’ olur. Bununla beraber, manevi kuvveti temsil eden ‘velî’ tipi, toplumda ‘gazi’den üstün bir yer kazanır (Kaplan, 1985: 61).

istemekten maksat kuyruğu kulağı kesilmiş bin köpek olmasa gerek. Bay Büre, Deli Karçar'ın istediği bin kuyruksuz kulaksız köpek ile kargacık burgacık pireyi, Dede Korkut'tan bulmasını ister. Çünkü onca zenginliğine rağmen kendisi bu isteği karşılayacak güçte değildir. Bu da Deli Karçar'ın isteğinin niteliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla onun isteği ya mucize, ya keramet ya da sihirle temin edilecek bir hüviyete sahiptir. Mucize peygamberlere mahsustur. Dede Korkut'un sihirbaz olmadığı da hesaba katılırsa; tek ihtimal keramet gösterdiğidir. Türkçe Sözlük'te keramet, "ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandıracak durum" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 839). Sihir (büyü) de aşağı yukarı aynı anlama sahiptir: "tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, füsun" demektir (1988: 238).

Dede Korkut, "velayet issi" bir veli olarak insan gücünün üstesinden gelemeyeceği birçok işi gayet kolay bir şekilde hâlleder. Onun, fizik kurallarıyla izah edilemeyecek olan bu gücünün kaynağında, "Hak Ta'âla'nın onun gönlüne ilham ederek gaipten türlü haberler verdiği" düşüncesi ve kabulü yer almaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut, ilahî bir gücün kaynağı olarak değil, ancak vasıtası olarak tebarüz eder. Diğer bir ifadeyle Oğuz toplumunda, bazı hususlarda Tanrı'nın iradesinin Dede Korkut vasıtasıyla tecelli ettiği, hakkın ve adaletin böylece yerini bulduğu söylenebilir. Bu hususta Dede Korkut'tan başka Deli Dumrul, Yigenek, Basat, Boğaç gibi Oğuz yiğitlerinin de zaman zaman bu ilahî irade sayesinde rakipleriyle baş edip onlara galebe çaldıkları vakidir. Son olarak Dede Korkut'un fiillerini bilgelik ve velayet kavramı çerçevesinde değerlendirmek gerekecektir. Çünkü Dede Korkut, yiğitlik gibi maddî güç gösterdiği durumlarda bile bilgelik ve velilik değerlerinden ayrılmaz.[34]

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların, Oğuz Hanlarına hitaben Dede Korkut ve muakkipleri tarafından anlatıldığı ortadadır. Folklorun eğitim,

[34] Dede Korkut yerine göre bir alp gibi savaşçı özellikler gösteren, yerine göre barış temsilcisi olarak görev de icra eden; ama her halükârda inançla aklı birleştirebilen bir şahsiyettir (Bayat, 2003: 1).

bilgilendirme, eğlendirme[35], ibret gösterme gibi işlevleri göz önüne alındığında Dede Korkut'un devrin Oğuz hanı Bayındır Han ile sohbet ve yarenlik etmek suretiyle ona, gerek Oğuzların; gerekse düşmanları kâfirlerin, siyasî, iktisadî, askerî, dinî, ailevî, kültürel yapı ve yaşayışları hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Dolayısıyla Dede Korkut Boyları, bir diplomatın temin edebileceği keyfiyetteki bilgi, belge, kanaat ve görüşlerin tahkiye usulüyle takdimi gibidir. Bu takdim, bir memleket hakkında bilgi toplamak, bu bilgiyi ve kaynağını değerlendirmek, doğrusunu yanlıştan, gerçeğini yalanından ayırmak, gerek mensubu olduğu gerekse "ilden ile gezerken" yol düşürdüğü memleketlerin umumî havası ve zihniyeti hakkında bilgi sahibi olmak; olayların yeri, zamanı, şahıs kadrosu ve nasıl neticelendiğini öğrenmek ve bunları zihninde terkip ettikten sonra mesul olduğu Han'a nakletmek şeklinde cereyan eder. İşte Dede Korkut, ozanların pîri olarak böyle görevler icra eder ve bazen bir diplomat gibi işlev yerine getirir. Bu durumda ozanların geçmişte söz unsurunu kullanarak "Han'ın medyası"[36] gibi bir işlev yerine getirdikleri de söylenebilir. Bu yönüyle ozan hem bir eğlence adamı, hem bir diplomat; hem de bir medya çalışanı gibi değerlendirilebilir. Dede Korkut, Bayındır Han'a umumî konularda bilgi verirken; gerek siyasî otoritenin almış olduğu kararları; gerekse içtimaî değerleri halka yayma görevini de icra eder.

> *"Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana*
> *Taht virgil erdemlüdür*
> *Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi (7)."*

Dede Korkut, Oğuzlarda takdir makamının sahibidir. Bir fiilin, mahiyeti itibariyle iyi mi; yoksa kötü mü olduğu yanında birinin yapıp ettiği şeylerin hüner mi; yoksa beyhude bir uğraş mı olduğunu Dede Korkut takdir ve tayin

---

[35] Folklorun "eğlendirme" işlevi vesilesiyle dile getirilen görüşle bugünkü anlamda abdallık, köçeklik, şaklabanlık, soytarılık anlamı zinhar kast edilmemektedir. Aksine Dede Korkut'un iştirak ettiği bütün faaliyetleri, takdis ve teşrif ettiği, meşrulaştırdığı düşünülürse; onun Bayındır Han veya diğer Oğuz beylerinin meclisinde yaren, gönül adamı, dost ve arkadaş vasfı ile bulunduğu söylenebilir. Dostların, arkadaşların, ahbapların birbirleri ile sözleri, sohbetleri de "eğlenceli" geçeceğinden "eğlence" kavramı ile Dede Korkut ismi yan yana anılmıştır.

[36] "Han'ın medyası" tabiri Doç. Dr. Ersin Özarslan'dan şifahen müktebestir.

eder. Bu takdir ve tayin edişin kaynağı ise elbette Oğuz toplumunun değerler dünyasına dayanmakta ve hüner kabul edilen fiilin içtimaî boyutu göz önüne alınarak sağladığı kamu yararı esas alınmaktadır.

Dede Korkut, Dirse Han'ın oğlunun hünerini ve erdemini takdir etmekle kalmayıp oğlanı alıp babasına götürmekte ve onun hünerli ve erdemli bir yiğit olduğuna tekeffül ederek bu özelliklerinden dolayı makam ve mevki ile taltif edilmesini telkin etmektedir. Dede Korkut, yalnızca hüner ve erdem sahibini takdir etmekle kalmamakta, onun hak ettiği makam ve mevki ile taltif edilmesi için teşebbüste de bulunmaktadır. Dede Korkut, Oğuz toplumunda dikey hareketliliğinin sağlanmasının takipçisi bir görev de icra etmektedir. Oğuz devlet teşkilatı içinde hünerli ve erdemli kimselerin bulunması için tedbir ve sisteminin yerleşmesi teminat altına alınmış olmaktadır. Dede Korkut'un takdir ve tayin yetkisini elinde tutmasının bir diğer yönü de bugün sıkça karşılaşılan kayırma gibi usullerle terfi etmesi muhtemel olan hünersiz ve erdemsiz kimselere bilge anlamı gereği "manî" olmasıdır.

Dede Korkut, diğer görevleri yanında Oğuzların "atası ve dedesi" olarak da bazı görevler icra eder. Dede Korkut, aynı zamanda gönül yapan bir hüviyete sahiptir. Dirse Han, hanlığına bakılmaksızın, oğlu kızı olmadığı için Bayındır Han tarafından "kara otağa indirilip" tahkir, tahfif ve tezyif edilince ister istemez "saht" olur. Gerçi böyle bir muameleyle karşılaşmasına sebep olan "kusurun" ya karısında ya da kendisinde olduğunu düşünmekte ve bu muamelesinden dolayı Bayındır Han'a karşı herhangi bir kırgınlık, kızgınlık, küskünlük emaresi göstermemektedir. Ama Bayındır Han'ın adamlarına da belirttiği gibi Dirse Han'ın bir insan olarak, "kendisinden aşağı" kimselerin sırf oğlu kızı oldukları için tebcil, oğlu kızı olmadığı için kendisinin ise tenzil ve tezyif edilmesini olgunlukla karşıladığı düşünülemez. İşte Dede Korkut, Bayındır Han'ın böyle bir muamelesinden sonra hünerli ve erdemli bir oğlan sahibi olan Dirse Han'ın oğluna tekeffül edip taht taç almak suretiyle onun maruz kaldığı durumu telafi etmeye yönelik bir adım atar ve Bayındır Han'ın divanında kendisinden sonra oğlunun da yer almasını temin eder.

Dede Korkut, hüner gösteren bir yiğide ad vermek suretiyle o yiğidi ve hünerini cemiyete takdim etme görevini de yerine getirir. Boğaç, Bayındır Han'ın boğasını öldürmekle kendi çapında bir beyliğe kavuşur. Bu beyliğin maddî ve manevî bazı değerleri vardır. Maddî değerler olarak at, koyun, deve, ev ve kaftan gibi beylik alametleridir. Bunun dışında yiğidin gösterdiği hünerin mahiyetine göre asker (kırk kişi, yüz elli kişi gibi), hazine ile yaylak, kışlak ve avlaktan ibaret belli bir paye verildiği görülmektedir. Böylece hüner gösteren bir yiğit, belli bir bütçe, belli sayıda bir askerî birlik sahibi olarak belli bir bölgeye hükmetmeye başlamış olur.

Dede Korkut, Boğaç'a ad ile beraber unvan da verir. Boğaç artık maiyetinde kırk yiğidi ve belli bir bütçeye sahip bir beyliği yönetmeye namzet bir şahsiyete dönüşür. Boğaç'ın ad ve unvan alma merasimi açık bir yerde ve herkesin huzurunda yapılmak suretiyle onun hüneri açıktan başkalarına da ilan edilir. Dede Korkut, hüner gösteren yiğidi takdir edip ona beylik alarak o yiğidin beyliğini ilk önce –babasından da önce- kendisi tanımakta, kabul etmekte ve onun otoritesinin varlığını ve meşruiyetini kabul ettiğini de herkese göstermektedir. Dede Korkut, böylece başkalarının da hüner gösteren o yiğidin otoritesinin tanınmasının yolunu açmış bulunmaktadır.

> *"Hanum ürkdügümüz vaktın düşen menüm oğlançuğumdur belki didi. Bigler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldurup oğlanı tutdılar. Aruz oğlanı alup ivine getürdi. Şadılık itdiler, yime içme oldı. Amma oğlanı ne-kadar getürdiler-ise turmadı, girü aslan yatağına vardı. Girü tutup getürdiler, Dedem Korkut geldi aydur: Oğlanum sen insansın, hayvan-ile musâhib olmağıl, gel yahşı at bin, yahşı yigitler-ile eş yort didi. Ulu kardaşuñ adı Kıyan Selçükdür, senüñ aduñ Basat olsun, aduñı men virdüm yaşuñı Allah virsün didi." (85).*

Dede Korkut, Oğuzların baş mürebbisidir. Onun terbiye anlayışının başında insanlık gelmektedir. İnsanlığın ölçüsü ise Oğuzların benimsemiş oldukları değerler dünyasına riayet etmek yanında iyi at binmek ve iyi yiğitlerle arkadaşlık etmektir. "Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim." atasözünde de belirtildiği gibi umumî hayatın insan üzerindeki tesiri önemsenmektedir. Dede Korkut'un terbiye yöntemi biraz farklıdır. Aruz Koca, baskın esnasında düşüp kaybolan oğlunu neden sonra bir arslan yuvasında bulur ve alıp eve getirir. Ama çocuk, küçük yaştan beri arslan

yavruları arasında kaldığı için kendisini insanlar -hem de onu dünyaya getiren insanlar- arasında yabancı hisseder ve kaç kere getirilmişse kalkıp ait olduğunu düşündüğü yere gider. Bu çocuk, ilk bakışta normal bir tavır sergilemektedir. Çünkü bir yere karşı geliştirilmiş bir aidiyet duygusu yanında yeni; fakat başka bir yere karşı duyulan yabancılaşma duygusu mevcuttur. Basat, başlangıçta arslan yavruları arasında kalmakla vahşi dünyaya ait bir unsur olarak yozlaşmayı temsil etmektedir. Onun tekrar insan içine karışarak maddî ve manevî kültür dünyasına iştirak etmesi bugünkü imkânlar ölçüsünde düşününce bile çok zor görülmektedir. Arslan yanında ve yatağında yetişmeye yüz tutmuş bir çocuğun insanların koymuş olduğu düzene riayet etmesi hemen beklenemez. Nitekim Basat, her getirilişte kaçıp geri gider. Buna mukabil Dede Korkut'un olaya müdahil olmasıyla işin rengi değişir. Basat, artık iyi atlara binecek ve iyi huylu yiğitlerle arkadaşlık edecek bir şahsiyete dönüşüp vahşi dünyadan medenî dünyaya intikal edecektir. Onda böylesine büyük bir intibakı sağlayan güç nedir? Herhalde Dede Korkut'un, ilahî gücün vasıtası olarak gösterdiği keramet olsa gerektir. Yoksa bu durum fizik kanunlarına göre imkânsız olmasa bile çağın şartlarında çok zor görünmektedir. Babasının kararına riayet etmeyen Basat, kuvvetle muhtemel dilini dahi bilmediği hâlde Dede Korkut'un nasihatine kulak verir ve sözünü dinleyerek Oğuzların değerler dünyasına uygun davranan biri hâline gelir. Onu içine düştüğü yabancılaşmadan kurtarmak için Dede Korkut, terbiyede "ödül" usulünü tercih eder ve onu at binmek ve iyi huylu çocuklarla arkadaşlık etmek mükâfatıyla teşvik eder.

> *"Ay oğul Banu Çiçegüñ bir delü kardaşı vardur, adına Delü Karçar dirler, kız dileyeni öldürür. Beyrek aydur: Ya pes nidelüm? Pay Püre Big aydur: Oğul kalın Oğuz biglerini odamuza ohıyalum, nice maslahat görürler-ise ana göre iş idelüm didi.*
>
> *Kalın Oğuz biglerini hep ohıdılar, odalarına getürdiler, ağır konuklık eylediler. Kalın Oğuz bigleri ayıtdılar: Bu kızı istemeğe kim vara bilür? Maslahat gördiler ki Dede Korkut varsun didiler. Dede Korkut aydur: Yarenler çünki meni gönderürsiz, bilürsiz kim Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür, bari Bayındır Hanuñ tavlasından iki şahbaz yügrük at getürüñ, bir kiçi başlu kiçer ayğırı bir toklı başlu torı ayğırı, nâgâh kaçma kovma olur-ise birisini binem, birisini yedem didi." (30).*

Dede Korkut, Oğuzların ehil bir elçisidir. Türk kültüründe evlilik "Allah'ın emri, Peygamberin kavli" olarak görülmekte ve teşvik edilmektedir. Ancak

evliliğin gerçekleşmesinin de belli kuralları vardır. Kız istemek bunların başında gelir. Kız istemek zor bir sanattır. Bu işi yapacak kimsenin işinde ehil olması beklenir. Sebebi ise gayet açıktır: şişi, kebabı yakmadan işi halletmek.

Dede Korkut, Oğuzların değerler dünyasını bilen, içinde yaşadığı toplumu tanıyan ve söz söyleme ve ikna etme kabiliyetine sahip gönül ehli biridir. Evliliğin, "Allah'ın emri, Peygamberin kavli" olarak görüldüğü ve bu yönü dışında içtimaî tarafları itibariyle de yüceltildiği bir toplumda evliliğe değilse bile "kız kardeşinin evliliğine" karşı çıkanların olduğu da görülmektedir. Deli Karçar'ın, kız kardeşinin evliliğine karşı çıkışının arkasında hangi anlam veya anlamların olduğunu, metinden tespit etmek mümkün değildir. Ancak bazı tahminlerde bulunulabilir. Bunlar ise ya cinsel boyutlu anlamlar olacaktır; ya kıskançlık; ya da kız kardeşinin kendisini alt edecek seviyede yetenekli bir adama varmasını sağlama ihtirası… Ama ne olursa olsun onun bu tavrı o günkü içtimaî değerlere aykırı bir hüviyete sahiptir. Dolayısıyla toplum tarafından da norm dışı kabul edilen tavrı yüzünden kendisi "deli" tavsif edilir.

Deli Karçar'ın deliliği evlilik geleneğinin işleyişini sekteye uğratan bir tavırdır. Bu tavrın ise birçok boyutu vardır. Türk kültüründe kız istemeye oğlan tarafını temsilen umumiyetle anne baba ve yakınlarından oluşan bir heyet gider. Daha ziyade hatırlı bir kimse götürülür. Bu kişi, belki de vakti zamanında kızın anasını da isteyip almış biridir. Ancak burada kız, babasından değil; hatır gönül bilmeyen deli ağabeyinden istenecektir. Bu durumda gerek hayatî tehlike; gerekse "delinin dilinden anlayacak" birine daha fazla ihtiyaç duyulması, bu zor iş için Dede Korkut'un sahneye çıkmasına sebep olur. Bu da Dede Korkut'un "deli"nin dilinden anlayanlardan olduğu görülmektedir.

Oğuz beyleri, "Bu kızı istemeye kim varabilir?" sorusu ile işin güç, çetin ve zor olduğunu takdir etmenin ilerisinde o işe talip olacak veya işin teklif edileceği kişinin ihtirasını okşayacak bir tavır takınırlar. Nitekim bu işin üstesinden ancak Dede Korkut'un gelebileceğini görüş birliği ile beyan ederek niyet ve düşüncelerini büyük bir emrivaki ile ortaya koyarlar. Gerek

ziyafet; gerekse Oğuz beylerinin topluluk huzurunda kendisinin şahsî kabiliyetini dile getiren tavır ve tutumları ile karşı konulamaz, reddedilemez, geri çevrilemez bir durum ortaya çıkar. Hem söyleniş tarzı, hem de söylendiği yer ricanın reddedilmesini imkânsız hâle getirmiştir. “Yiyen ağız utanır.” atasözünün de belirttiği gibi gördüğü izzet ve ikrama karşılık bir ricayı geri çevirmek ayıp karşılanacaktır. Bu bile Oğuzların hayatî tehlikesi yüksek, zor ve çetin bir iş isterken bile nasıl diplomatik bir tavır takındıkları ve nasıl bir diplomatik dil kullandıklarının çarpıcı bir örneğidir.

Dede Korkut, kendisine tevdi edilen vazifeden kaçan yahut ricaları geri çeviren bir kimse değildir. Ama sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu, elçilik işine pek de hevesli görünmediği ortadadır. Çünkü ortada hayatı söz konusudur. Bir diğer sebep de böylesi önemli bir işten Bayındır Han’ın haberdar edilmemiş olmasıdır. Dede Korkut, kendisine tevdi edilen vazifeyi kabul ettikten sonra Bayındır Han’ın tavlasından, “biri keçi başlı geçer aygır, biri toklu başlı doru aygır”ın alıp getirmelerini ister. Böylece her şeyden habersiz olan Bayındır Han’ı durumdan haberdar etmiş olur. Deli Karçar’ın başlık olarak istediği mallardan da anlaşılabileceği gibi oğluna kız istenen Bay Büre’nin her cins ve nitelikte atın bulunacağı büyük bir tavlası vardır. Dede Korkut’un girdiği işten Bayındır Han’ı haberdar etmek istemesinin sebebi, Han’ın müşaviri olması yanında mesuliyeti de paylaşma yahut Han’a yükleme düşüncesi olmalıdır. Çünkü Dede Korkut’un, Bayındır Han’ı durumdan dolaylı değil de açıktan, haberdar etmesi şikâyet yahut serzeniş sayılabilecektir.

Keçi ve koyun başlı atın da bir anlamı olmalıdır. Keçi, inadı ile maruf bir hayvandır. Keçi son derece hareketli olup gün boyu dağ bayır demeden dolaşabilir ve sarp yerlerde gezebilir. Bu yönüyle keçi aksi bir fıtrata sahiptir. Bu bakımdan keçi umumiyetle şeytana benzetilir. Keçide tebarüz eden bu vasıflarla Deli Karçar’ın fıtratı arasında bir bağ kurulabilir mi? Koyun ise uysallığı ile bilinir ve meleğe benzetilir. Haliyle koyun maddenin zıtlığı kanununa uygun olarak Dede Korkut’u temsil edecektir. Bu durumda karşı

karşıya gelen Dede Korkut ile Deli Karçar değil; melekle şeytandır. Nitekim Deli Karçar ile Dede Korkut'un mücadelesi "deli-veli çatışması" olarak da değerlendirilebilir. Ama ister keçi; isterse koyun olsun, nihayetinde atlar birer vasıtadır ve hayırlı bir iş için kullanılan vasıtadan ziyade neticenin önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

> *"Meger sultanum, Delü Karçar dahı ağ ban ivini ağ otağını kara yirüñ üzerine kurdurmış-idi, yoldaşları ile puta atup oturur-idi. Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır basdı, ağız dilden görklü selam virdi. Delü Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkudun yüzine bakdı, aydur: 'Aleyke's-selâm ay 'ameli azmış fi'li dönmiş kadir Allah ağ alnına kada yazmış, ayaklular buraya geldügi yok, ağızlular bu suyumdan içdügi yok, saña noldı, 'amelüñ mi azdı, fi'lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi, bu aralarda neylersin didi. Dede Korkut aydur:*
>
> *Karşu yatan kara tağuñ aşmağa gelmişem*
> *Akındılu görklü suyuñ kiçmege gelmişem*
> *Giñ etegüñe tar koltuğuña kısılmağa gelmişem*
>
> *Tañrınuñ buyurugı-y-ile Peygamberüñ kavli-y-il aydan aru günden görklü kız kardaşun Banu Çiçeği Bamsı Beyrege dilemeğe gelmişem didi." (31).*

Deli Karçar'ın evinin ve otağının "ağ" oluşu, Dede Korkut anlatıcısının ona karşı müspet bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Dede Korkut metinlerinde Deli Karçar'ın kız kardeşini istemeye gelenleri öldürdüğü yönünde bir sabıkasından bahsedilir; ama onun gerçekten kız kardeşini istediği için birini öldürdüğü yönünde müşahhas bir bilgi yoktur. Öyleyse Deli Karçar'a atfen söylenen, "Kız dileyeni öldürür." ifadesi birini öldürdüğü anlamından ziyade henüz bir tehdit olarak düşünmek daha uygun olur. Bu tehdidin büyüklüğü ise Dede Korkut'un nasıl bir işe kalkıştığını ortaya koymak üzere vurgulanmaktadır.

Deli Karçar, menfi şöhretine rağmen henüz kimseyi öldürmemiştir. Bu vasfı da evinin ve otağının "ağ" oluşuyla ifade edilerek onun sanıldığının aksine hâlâ masum olduğu anlamına gelmektedir. "Kara yer" tabiri ise kötülüğün ve günahın ifadesi sayılabilecek bir bakışa göre iyi ile kötünün, sevapla günahın, melekle şeytanın zıtlığı gibi kılıç sırtı bir durum tespitinden ibarettir. Deli Karçar, Dede Korkut'la karşılaştığı âna kadar kız kardeşini isteyeni öldürme tehdidinin gerçekleşmekle gerçekleşmeme ihtimali yüzünden masumiyet ile suç arasında durmakta, bıçak sırtı bir durumda gidip

gelmektedir. Ancak onun, arkadaşları ile ok talimi yapıyor olmasının vurgulanmasıyla şiddete hazırlıklı ve eğilimli olduğu imajını yaratmanın ilerisinde bir tür reklam sayılabilecek bu hareketiyle etrafa daha güçlü bir tehdit mesajı verilmek istediği söylenebilir. İşte Dede Korkut, böyle bir hava içinde, yaydığı tehditlerle kendisine mutlak ve kerameti kendinden menkul kudretli bir hükümdar havası veren Deli Karçar'ın "huzuruna" gelir.

Dede Korkut, gerek yabancı bir yere gidilirken gösterilmesi gereken ihtimam; gerekse Deli Karçar'ın menfi şöhretinin verdiği kaygıyla gayet mesafeli, saygılı, tedbirli ve ölçülü bir şekilde davranır ve arkadaşları ile ok talim eden Deli Karçar'a selam verir. Deli Karçar ise kendisine selam verilmesine de tahammül edemez. Selam "barış" demektir. Gelenekte selam verip gelen kimsenin dostluğuna hükmedilir. Hele hele selam vererek gelen kişi Oğuz toplumunun bilgesi olan Dede Korkut ise ona karşı menfî bir tavır beklenmez. Nitekim Dede Korkut Boylarında Deli Karçar dışında, Dede Korkut'a hep tazim gösterildiği vakidir. Deli Karçar ise, Dede Korkut'a tazim etmek bir yana neredeyse kendisine tazim ederek selam veren aksakalın selamını kavga sebebi sayacak durumdadır. Deli Kaçar, Dede Korkut'un selamını yerde koymaz; ama "ağzını köpürterek" alır. Arkasında da bin bir tehdit sıralayarak Dede Korkut'a "buralarda ne eylediğini" sorar. Selam, gerçek işlevlerinden birini yerine getirmiş, Deli Karçar'ın merakını celp ederek muhatabına ne istediğini sormasının yolunu açmıştır. Oraya ne demeye geldiği sorulan Dede Korkut ise yine alttan alan bir tavırla taşı gediğine koyar ve soru sahibine, meramını bir çırpıda söyleyiverir.

Ağız köpürmesi saldırganlığa delalet eder ve kuduz köpekleri hatırlatır. ağzı köpürür. Kini ile maruf devenin de öfkelenince ağzı köpürür. Ağzının köpürmesi Deli Karçar'ın öfkelendiğini göstermenin ilerisinde içinde hayvanî bir damarın varlığına işarettir. Kaldı ki, onun ne derece öfkelendiği sözlerinden de anlaşılabilir. Ama "Keskin sirke küpüne zarar." demişler. Dede Korkut, Deli Karçar'ın ağzının köpürmesine de tehditkâr sözlerine de

aldırmadan gayet sakin ve saygılı tavrını koruyarak bir çırpıda meramını anlatıverir.

Dede Korkut'un kız isterken söylediği sözlerin kalıp ifadeler olduğu düşünülebilir. Aynı ifadeler, Trabzon tekfurunun kızını istemeye gelen Kan Turalı tarafından da sarf edilir. Kalıp ifade bile olsa bu sözlerin içinin boş, anlamsız, sırf yasak savmak üzere söylenmiş sözler olduğu söylenemez. "Karşı yatan kara dağ", "akıntılı görklü su", "geniş etek", "dar koltuk" ifadelerinin arkasında bazı anlamlar olmalıdır. "Dağ" mazmunu Türk edebiyatında umumiyetle vuslat özlemi ile yanıp tutuşan kimselerin arasına giren "engel" olarak görülür. Burada, engeli niteleyen "kara" sıfatı ise "kötü, güç, çetin, sarp, aşılmaz, korkutucu, yorucu" vs. anlamlarda kullanılmaktadır. Bu, "güç engel"in "karşı yatan" bir varlık olması ise aşılmaz bir engelin onun tam da önünde ve "çapraz" bir şekilde durduğunu göstermekte, onun aşılmasının ne kadar çetin ve zor olduğu anlamı verilmek istenmektedir. Karşı yatan bu güç engel ise bizzat Deli Karçar'ın kendisidir, egosudur, kinidir, inadıdır, takıntısıdır… Dede Korkut, Deli Karçar'ı aynı zamanda "dağ" yerine koyarak yüceltmekte, yükseltmektedir. Ne de olsa "dağ" mazmunu aynı zamanda büyüklüğün, yüceliğin, yüksekliğin, haşmetin remzi sayılmaktadır.

Su, hayatın özü olarak görülür. Türkçede "huyu suyu" şeklinde bir ikileme vardır. Huy insanın tabiatı ise su da mayası olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple "akıntılı su" tabiri Deli Karçar'ın mizacı ve kişiliğini hülasa eden bir terkip olarak kullanılmıştır denilebilir. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut, Deli Karçar'ın coşkun, taşkın, tehlikeli, yıkıcı, kural ve engel tanımaz vs. fıtratını "görklü" kelimesi ile örtmekte, onu güzelliğini vurgulayarak tebcil ederken; diğer yandan da bunu aşacak ve geçecek zemini hazırlamaya çalışmaktadır. Bu ifadelerin ardından sarf ettiği "dar koltuğuna kısılmak" ile şefkat ve merhametini ummakta, "geniş eteğine kısılmak" ile de onun irade ve otoritesini tanıdığını kabul ve beyan etmektedir. Dede Korkut, Deli Karçar'a teslim olmuş bir görüntü arz ederek ondan büyüklük etmesini ve ifade ettiği

şekilde müşfik, mükrim ve merhametli bir şekilde davranmasını sağlamaya çalışmaktadır. Halk diplomasisinde methiyenin işlevlerinin başında methedilen kimsenin, methedildiği gibi davranması beklenir. Rüşvet-i kelam da tabir edilen bu usul, birine bir işini gördürmek isteyen halk arasında sıkça kullanılmaktadır. Dolayısıyla diğer Oğuz beyleri gibi Dede Korkut da Deli Karçar hakkında böyle safiyane fikirlere sahip olmasa gerektir. Bundan maksat deli tabir ettikleri kişinin şerrinden emin olmak, ondan gelecek belayı bertaraf ederek görülmesi gereken işi hâl yoluna koymaktır.

"Amel", "hareket, fiil, iş" demektir (Ergin, 1997: 15). "Fiil" de, "fiil, amel, hareket, iş, niyet, tasarı" anlamına gelmektedir (Ergin, 1997: 110). "Azmak" ise, "baştan çıkmak, doğru yoldan sapmak, hak yoldan sapmak, Allah'ın emrinden çıkmak, dinden çıkmak, dalâlete düşmek" anlamındadır (Gökyay, 2000: 170). Bu bilgiler ışığında Deli Karçar, kendisini, işini, aklını, fikrini, tavır ve tutumunu doğru, düzgün ve meşru görürken; Dede Korkut'un hâl ve tavırlarını yoldan çıkış, azmak, hak yoldan sapma olarak değerlendirmektedir. Onun bu tavrı "deliliğine" verilse bile nihayetinde kendisinin de yaptığı işte bir meşruiyet kaygısı güttüğü söylenebilir. Deli Karçar, kendisinin yapıp ettiklerini doğru ve münasip, Dede Korkut'un yapıp ettiklerini ise yanlış ve hatta "azmış, azgınlık" olarak değerlendirirken; aslında "kız kardeşini dileyeni" öldürme gerekçesini ve haklılığını ortaya koymuş olmaktadır.

> *"Mere ne didügüm yetürün, kara ayğırı yarağ-ile getürün didi. Kara ayğırı yarağ-ile getürdiler, Delü Karçarı bindürdiler. Dede Korkut kösteği üzdi, turmadı kaçdı. Delü Karçar ardına düşdi. Toklı başlu torı ayğır yorıldı, Dede Korkut kiçi başlu kiçer ayğıra sıçradı bindi. Dedeyi kova kova Delü Karçar on belen yir aşurdı. Dede Korkuduñ ardından Delü Karçar irdi. Dedenüñ anısı anıtdı, Tañrıya sığındı, ismi-i a'zam okıdı. Delü Karçar kılıcın eline aldı, yukarısından öyke ile hamle kıldı. Delü Big diledi ki Dedeyi depere çala. Dede Korkut ayıtdı: Çalar iseñ elüñ kurısun didi. Hak Ta'âlanuñ emri-y-ile Delü Karçaruñ eli yukaruda asılu kaldı. Zîrâ Dede Korkut velayet issi idi, dilegi kabul oldı." (31).*

Dede Korkut, her ne kadar Deli Karçar'ı tebcil etmiş, ona karşı sözün dişisini söylemiş, önünden kaçmış ise de Deli Karçar buna aldırış etmez. Kendisinden beklendiğinin aksine büyüklük göstermez, arzu edildiği gibi

davranmaz. Öyleyse laftan sözden anlamaz bu "deli" ile mücadelenin başka mecralarda sürdürülmesi gerekmektedir. Dede Korkut, her şeye rağmen Deli Karçar'dan kız kardeşini, Müslüman Türk değerler dünyasının kurallarına riayet ederek ister, karşısındakinin "deli" olduğunu bile bile geleneği harfiyen uygular. Böylece kendisine yöneltilecek muhtemel suçlamaların önünü almış olur. Ancak Deli Karçar, adam yerine konulmakla adam gibi davranmaz, tatlı dile, güler yüze bile şiddetle karşılık verir. Karşısına barışçı yollarla gelen ve usulü erkâna göre kız isteyen Dede Korkut'u yakalayıp öldürmek için hamle eder. Söze karşılık kılıç, birbirine son derece zıt vasıtalar olup Dede Korkut, tahmin ettiği gibi kaçarak canını kurtarma yoluna gider.

Dede Korkut, hem tedbirli biri; hem de iyi bir binicidir. Buna rağmen Deli Karçar'a yakalanmaktan kurtulamaz. Dede Korkut, gönül adamıdır, dolayısıyla şiddete şiddetle karşılık verecek değildir. Ama Deli Karçar, bunu takdir etmez. Öyleyse onun şerrinden kurtulmak ve emin olmak için "deliyi" sahibine şikâyet etmekten[37] başka çare kalmamış demektir. Nitekim Dede Korkut, kendisini öldürmeye yeltenen Deli Karçar'a beddua eder ve bedduası ânında, Tanrı katında makbul olur. Deli Karçar, artık tehdit olmaktan çıkar. Bu durumda "deli" ile mücadele etmek yoktur; ama onun şiddet ve tazyikine maruz kalındığında müracaat edilecek tek güç kaynağı ilahîdir. Deliyi vurup öldürmek de olmayacağı için ıslahı için dua etmekten başka çare yoktur.

> *"Meded aman el-aman, Tañrınuñ birligine yokdur güman, sen menüm elümi sağaldı gör, Tañrınuñ buyruğı-y-ile Peygamberüñ kavli-y-ile kız karındaşumı Beyrege vireyim didi. Üç kerre ağzından ikrar eyledi, günahına tevbe eyledi, Dede Korkut du'â eyledi, Delünüñ eli Hak emri-y-ile sapa sağ oldı." (31).*

Deli Karçar, neye çattığını, nasıl birinin canına kast etmeye çalıştığını ve Dede Korkut'un nasıl özelliklere sahip olduğunu eli havada asılı kalınca anlar. Oysa Dede Korkut, yalnız Deli Karçar'dan kız kardeşini Bamsı Beyrek'e

---

[35] Deliler umumiyetle zararsız insanlardır. Ama bazen kötü niyetli olmadıkları halde çevreye zarar verebilmektedirler. Böylesi durumda bir yabancının "deli" kimseyi teskin etmesi mümkün değildir. O bakımdan Osmaniye'de şirazeden çıkmış "deli" sahibine (ailesi, yer yer Tanrı) şikâyet edilir ki, layığını bulsun.

isterken değil; daima içtimaî değerlere harfiyen uymakta ve her işte örf, âdet, gelenek ve göreneklere riayet etmektedir. Üstelik muhatabı kim olursa olsun daima insana insanca muamele etmekte, onlara en yüksek seviyede hitap etmekte ve değer verdiğini göstermektedir. Mesela Deli Karçar'ı deliliğine rağmen muhatap kabul eder, adam yerine koyar, ona tazim ve itibar eder. Kız kardeşini isteme hususunda Deli Karçar'ın otoritesini kabul eder ve kız kardeşini ondan isterken en üst seviyede bir dil ve üslup kullanır. Hatta Deli Karçar'ın hayatına kast etme ihtimaline karşılık çatışmadan kaçan bir tavır takınır, korkaklık damgası yeme ihtimaline rağmen Bayındır Han'ın tavlasından getirttiği iki at vasıtasıyla kaçmaya çalışır. Deli Karçar'a asla şiddetle karşılık vermez. Dolayısıyla Dede Korkut, uzlaşmacı, dirlik ve birlikten yana, işini içtimaî değerlerin işleyişine göre çözmeye çalışan ve mecbur kalmadıkça sahip olduğu manevî hassaya müracaat etmeyen hayatın içinden bir insan gibi davranır. Ancak neredeyse bütün metin boyunca iyi olan, iyiliği telkin eden, ağzından duayı eksik etmeyen Dede Korkut'un canı söz konusu olduğunda bedduaya müracaat ettiği de görülmektedir. Gerçi onun ağzından ozan, misafir sevmeyen, evine bakmayan, kapı dinleyen, dedikoducu, kocasının sözüne kulak asmayarak ona saygısızlık eden vs. tipteki kadınlara ve bunların çocuklarına beddua eder. Bunun dışında Dede Korkut, kimseye beddua etmez. Neticesi itibariyle Dede Korkut'un bedduasının bile hayra tebdil olduğu görülmektedir. Tatlı dil, güler yüz, usul erkân dinlemeyen "deli"nin ıslahına Dede Korkut'un bedduası vesile olur.

Dede Korkut ile Deli Karçar arasında vuku bulan olaylardan çıkarılacak bir diğer ders de deli bir kimsenin beşerî bir güç, bilgi ve ilgi ile asla yola getirilemeyeceğine dair kanaat ve görüştür. İşte bu devrede beddua, bir deliyi, onun dayandığı ve kuvvet aldığı unsuru devre dışı bırakma zeminini hazırlayarak ıslah etme işlevi görmektedir. Deli Karçar, deliliğini gücü, öfkesi ve inadı ile ikame etmekteyken; gücünü aktarma vasıtası olan kolu kuruyunca her şeyini kaybetmiş ve âdeta mağlup olmuş gibidir. Bu olay, Deli Karçar'a, Dede Korkut'un daha yüksek seviyede uhrevî bir güce sahip

olduğunu göstermenin yanında artık Dede Korkut'a karşı kaba kuvvetle mücadele edemeyeceğini anlamasına da sebep olur.

Deli Karçar, Dede Korkut'a karşı normal yollarla mücadele edemeyeceğini anlayınca artık işi, aklın ve mantığın ölçülerine aykırı bir mecraya sürükleme "akıllılığı" gösterir. Deli Karçar, Dede Korkut'tan, akıl mantık dışı kabul edilmek bir yana "imkânsız" sayılacak işler istemeye başlayarak adeta onun akıl ve mantığı ile alay eder. Önce Deli Karçar'ın, tekrar eski hâline dönmesi, kuruyan elinin iyileşmesini sağlaması ve yeniden kız tarafı olmanın üstünlüğünü eline geçirmesi gerekir. Deli Karçar, asla zararına delilik etmemektedir. Onun namına delilik olarak addedilen şeylerin tamamı lehinedir. Kız kardeşi konusunda kimseye aman vermeyen Deli Karçar, iş zora gelince yalvarıp yakarmaya ve kolunu iyileştirmesi için Dede Korkut'tan "aman" dilemeye, bir bakıma akıllanmaya başlar. Deli Karçar, gerçekten deli olsa kolunun iyileşip iyileşmediğini mesele edecek değildir. "Medet aman, el aman" nidası hayatî bir yakarışın ifadesi olup o devrede güçsüzün, zayıfın, yetimin, garibin ve aman dileyen birinin yanında yer alan, sesine ses veren, elinden tutup çeken bir yiğidin kulak tıkayacağı bir durum değildir. Deli Karçar, Dede Korkut'tan medet dilerken; bir yiğitten yardım istemenin dışında artık Tanrı'nın birliğinden güman etmediğini de zikreder. Diğer bir ifadeyle eli kuruyunca nasıl bir güçle karşı karşıya olduğunu anlar ve gücün kaynağı ve vasıtasını hesaba katarak hareket etmeye başlar.

Deli Karçar, aman da dilese "delilikten" vazgeçmek niyetinde değildir. Zira o, Dede Korkut'un ibra olmasında bir ölçü gibi davranmaktadır. Elinin iyileştirilmesini isterken "Sen benim elimi sağaldı gör." ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla bu ibarede bir tuzak söz konusudur. Bu tuzak ise kendisini cezalandıran ilahî gücün kaynağı olarak Dede Korkut'u görmesi ve göstermesidir. Hâlbuki Dede Korkut, öyle bir varlık değil, bilakis evliyadan bir insan olarak hayatına kast edilecekken bunu yapmaya yeltenen kimseye beddua eder ve maksat hâsıl olur. "Elini sağaltma" işini de yine kendisi yapacak değildir. Bunun gerçekleşmesi için dua edecek ve sadece

iyileşmesine sebep olacaktır. Nitekim öyle de olur. Dolayısıyla Deli Karçar'ı anlamadan Dede Korkut'un nasıl bir vasfa sahip olduğunu anlamak mümkün değildir.

Deli Karçar, artık "sen-ben" düzleminde bir dil kullanmaktadır. Önceden daima "ben" merkezli bir dil kullanırken; onu zebun eden gücü, yani bütün şahıslara izafe edilebilecek olan "sen"in varlığını da keşfeder. "Ben" zamirine karşılık "sen" zamirini kullanan biri aslında hep "ben" demektedir. Zira "ben" zamirinin merkezileşmesi diğer zamirlerin temsil ettiği varlığın tali hâle gelmesiyle mümkündür. Deli Karçar, "…sen benim elimi sağaldı gör…" derken; hâlâ "ben" merkezli konuşmakta, "sen" merkezli bir güç izafesiyle kendi "benliğini" tekrar merkeze oturtma gayreti gütmektedir. Bu da kendisini, ilahî bir güç vehmettiği Dede Korkut'un seviyesine çıkarma ve işini gördürmek suretiyle ondan daha üstün olduğunu gösterme çabasından başka bir şey değildir.

> *"Dede kız karındaşumuñ yolına ben ne ister-isem virür misin? Dede aydur: Virelüm didi, görelüm ne istersin. Delü Karçar aydur: Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı ayğır getürüñ kim hiç kısrağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ, biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek getürüñ, biñ dahı püre getürüñ maña didi. Eğer bu didügüm nesneleri getürür-iseñüz hoş virdüm, amma getürmeyeçek olur-iseñ bu katla öldürmedüm ol vaktin öldürürin didi." (31).*

Deli Karçar, "deliliğin" icabının aksine istediği zaman akıllıca davranan, bir şey hakkında pazarlık etmeyi beceren ve elindeki kozu doğru yerde ve zamanda kullanmak suretiyle murat ettiği neticeyi gerçekleştirmeye çalışan birisidir. "*Dede kız karındaşumuñ yolına ben ne ister-isem virür misin?"* ifadesinden de anlaşılacağı üzere Deli Karçar, Dede Korkut'tan âdeta esnaf ağzıyla "açık çek" istemektedir. "Ne istersem" şartının içini ise belki de o güne kadar bir kıza kesilmemiş bir başlık (kalın) için istenen şeyler doldurmaktadır. Başlık olarak istediği "bin tane maya görmemiş buğra, bin tane kısrak görmemiş aygır, bin tane koyun görmemiş koç"[38] iki vasfıyla öne çıkmaktadır.

[38] Deli Karçar'ın isteği başlığın bugünkü pahası aşağı yukarı şöyledir: Her bir buğranın ortalama beş yaşında ve on bin Türk Lirası, her bir boğanın dört yaşında ve beş bin Türk Lirası, her bir koçun da üç yaşında ve bin Türk Lirası olduğu varsayılsın. Ortaya on altı milyon Türk Lirası gibi bir rakam çıkar. Bu büyüklükteki bir meblağ bir kızın kıymetinin takdiri olarak mı değerlendirilecektir; yoksa bu

Birincisi hayvanların miktarı, ikincisi de dişileriyle hiç münasebet kurmamış erkek cinsi olmalarıdır. Hayvanların miktarı ve erkek cinsi olmaları, Bay Büre'nin zenginliğinin[39] ölçüsünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kız kardeşi için büyük bir servet isteyen Deli Karçar'ın hesap bilmediğine mi yoksa hesabını çok iyi bildiğine mi hükmedilecektir? Kesesinden onca mal çıkan kimse artık herhalde eskisi kadar zengin sayılmayacaktır. Dolayısıyla Deli Karçar'ın bu isteği, muhatabını maddî ve manevî yönden bitirip tüketecek, kendisini ise ihya edecek bu hamlenin, belki bir deliden beklenmeyecek kadar akıllıca olduğu düşünülecektir. Deli Karçar'ın deliliği kız kardeşini isteyeni öldürerek hayatî faaliyetlerine son vermek ise nispetsiz mal istemek suretiyle de aşağı yukarı aynı netice hâsıl olmuş olacaktır. Fiilen öldüremediği -rakibini diyelim- elçi, dünür, enişte her kim ise iktisaden bitirmeye yönelik bir tavır takınmaktadır. Bulunup toplanması kolay olmayan "mallar" isteyerek kendi üstüne düşeni yapmış olmakla karşı tarafı manevî yönden de baskı altına almakta, yerine getirilmesi mümkün görünmeyen bir isteği basit bir iş ve hakmış gibi göstererek menfî bir neticenin sorumluluğunu da karşı tarafa yükleyecek şekilde davranmaktadır. Şartı yerine getirilmediği zaman da vermiş olduğu sözü bozacak bahaneyi önceden oluşturmuş bulunmaktadır. Dede Korkut, Deli Karçar'a "açık çek" vermek suretiyle onun şartını yerine getirmediğinde anlaşmayı tek taraflı bozma hakkını da ona vermiş olmaktadır.

Bir işten maksat onu kırıp dökmeden iyi bir şekilde yapıp bitirmektir. Gerek Oğuz beyleri, gerek Bay Büre, gerekse Dede Korkut olsun hepsinin niyet ve amacı Deli Karçar'dan kız kardeşini usul ve erkâna göre Bamsı Beyrek'e almaktır. Dolayısıyla Deli Karçar'ın kız kardeşi için ne kadar başlık isteyeceği hafif tabirle teferruat olarak görülmektedir. Bunun sebebi herhalde o günkü

---

miktarda başlık isteyen ağabeyinin niyetinin kötülüğü şeklinde mi? Bu miktar mal ile kuyruksuz kulaksız bin köpekle kargacık burgacık bin pire istemesi birlikte değerlendirildiğinde Deli Karçar, muhatabını fiilen değilse bile iktisaden öldürmek istemektedir. Bu da Deli Karçar'ın amacını gerçekleştirmek için elindeki kozu (kız kardeşini) nasıl iyi kullandığına bir örnek teşkil etmektedir. Bu, değme diplomatın yapamayacağı bir al-ver işidir. Deli Karçar, gerçekten "deli" olsa en azından verdiği karar ve attığı adımlarla hiç olmazsa bir kere kendi zararına bir şey yapmış olurdu.

[39] Bay kelimesi birçok Türk lehçesinde zaten "zengin" demektir.

şartlarda bir kız için istenen başlık parasının üç aşağı beş yukarı belli bir meblağ dâhilinde düşünülmüş olmasıdır. Ama Deli Karçar, nispetsiz bir ölçüde "mal" istemek suretiyle ölçüyü de kaçırmış olmakta, yeni evlenecek kızlara başlık olarak bir değer ortaya koymaktadır. Deli Karçar'ın başlık olarak ne kadar mal isteyeceğinden ziyade birinci derecede aşılması gereken engel Deli Karçar'ın kendisidir. Alah'ın yardımıyla Deli Karçar'ın inadı kırıldığına göre artık onun isteyeceği başlık işten bile görülmemektedir. Burada Dede Korkut'un kendi sorumluluğunu yerine getirmiş olmasının keyfiyeti de düşünülebilir. Diğer bir husus da Bay Büre'nin de oğlu için gereken fedakârlığı yerine getirmesini sağlamak olabilir.

Deli Karçar, her istediğini vermeleri konusunda "açık çek" alınca eski tavrını devam ettirmeyi sürdürür. Kuyruksuz kulaksız bin köpek ile kargacık burgacık bin pire istemesi imkânsız bir isteğin dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu imkânsız isteğin altında da yine aynı neticeyi hâsıl etme düşüncesi yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle Deli Karçar'ın, tabiat ve fıtrat normlarına aykırı olan "kuyruksuz kulaksız köpek" istemek ve kız kardeşini vermeyi de bu şartlara bağlamak suretiyle hâlâ kız kardeşini vermemenin yollarını aradığı söylenebilir. Kız kardeşini, Allah'ın emri, Peygamberin kavli ile Beyrek'e verdiğini üç kere ikrar etmiş olduğu hâlde istediği başlığın bir kısmının mübalağalı, bir kısmın da imkânsız olması onun niyetinde bir değişme olmadığını ortaya koymaktadır. Deli Karçar, Dede Korkut'la alay ettiği gibi Allah'ın emri ve Peygamberin kavlini de hafife almaktadır. Dolayısıyla Dede Korkut, evlilik geleneği, tabiat kanunları, yaratılış ölçü ve kuralları yanında siyasî otorite ile -Sosyal normları koruma görev ve sorumluluğu siyasî otoriteye aittir- değer tanımaz bir "deli" ile baş etmek zorundadır.

Deli Karçar'ın kız kardeşine başlık parası olarak istediği malların miktar ve değeri, Banı Çiçek'in nitelik ve değerini takdir etme bakımından bir fikir sunmaktadır. Bin tane maya görmemiş buğra, bin tane koyun görmemiş koç, bin tane kısrak görmemiş aygır, miktar ve kıymet bakımından Banı Çiçek'e

biçilen pahayı ortaya koymaktadır. Başlık parasındaki bu nispetsizlik oğlan evini zenginken; fakir, kız evini de fakirse bile zengin kılacak derecede bir mal varlığı demektir. Ama kız, aynı zamanda evliliğinin teminatı olan bu miktar maldan daha üstün tutuluyor olmalı ki, buna kimse itiraz etmemektedir. Banı Çiçek'e istenen başlığı temin etmek aynı zamanda erkek tarafının güç ve iktidarını okşayan bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte Deli Karçar'ın, istediği malların miktarı dışında bir de keyfiyeti (nitelik) vardır. İstenen malların keyfiyeti ise hepsinin erkek olması ve bunların da dişileriyle asla cinsî münasebete geçmemiş olması şartıdır. İnsanın dişisi, hayvanın ise erkeği güzeldir. Hayvanın güzelliği ise besili, semiz, güçlü, canlı ve atak olmasıyla doğru orantılıdır. Yoksa bir estetik kaygıdan dolayı böyle söylenmiyor. Güzellik bir tercih sebebi olabilir. Ancak erkek malların dişisi ile cinsî münasebete girmemiş olmasını istemek sembolik bir anlam taşıyor olmalıdır. Bu, nasıl ki, kızın değeri ile istenen malın değeri arasında bir orantı kuruluyorsa; istenen malların vasfı ile oğlanın vasfı arasında da bir mukayesenin olduğu anlamına gelebilir. Diğer bir ifadeyle oğlanın güçlü, kuvvetli, parlak, canlı, atak olmak yanında bekârlık vasfı arandığı fikri çıkarılabilir. Bekârlığı ise bugün anlaşıldığı şekliyle değil de koyun görmemiş koç gibi kız görmemiş oğlan şeklinde anlamak gerekir. Kızın, oğlan görmemişliği yönünde bir ön kabul zaten mevcuttur.

Deli Karçar'ın isteği yalnız değerli mallarla sınırlı değildir. O, maddî değer taşıyan mallar dışında hiçbir kıymeti haiz olmayan şeyler de ister. O günkü şartlar içinde köpeğin fayda-zarar noktasından bakıldığında pek de kayda değer bir işlev yerine getirdiği görülmez. Salur Kazan, evinin yakılıp yıkıldığını görünce yolda rastladığı bir köpeğe haber sorar. Ama atının ayağına dolaşan köpeği, Salur Kazan vurarak uzaklaştırır. Ona değer vermez. Pire de öyledir. Fayda sağlamak şöyle dursun zararı vardır. Dolayısıyla Deli Karçar, hiçbir maddî değeri olmayan bu malları istemekle aynı zamanda mala tamah etmediğini mi göstermek istemektedir? Yoksa bu isteği ile kız kardeşinin uğruna olmayacağı oldurmaya mı çalışmaktadır? Bin tane kuyruksuz kulaksız köpekle bin tane pire istemesi onun akıl sağlığını

ortaya koymakla birlikte müthiş bir pazarlık ustası olduğunu ve halk tabiriyle çok iyi diplomatlık ettiğini göstermektedir. Ama Dede Korkut, o ne maksat umarsa umsun onun attığı her adımı boşa çıkaracak güç ve kudrete sahip biridir. Dolayısıyla Deli Karçar'ın deliliğini tam olarak anlamadan Dede Korkut'un keramet ehli oluşu anlaşılamaz. Dede Korkut başlığı altında onun muhataplarından biri olan Deli Karçar'dan ayrıntılı olarak bahsedilmesinin sebebi budur.

Deli Karçar'ın uzlaşmacı tavrı da çatışma üzerine kuruludur. O, Dede Korkut'tan kabili imkân dışı işler isterken; aslında yeni bir çatışma planladığını, işi yine kendi istediği çizgiye çekmeyi amaçladığını ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de eski tehditkâr tavrını sürdürmeyi devam ettirir. Deli Karçar, kız kardeşini vermiş olduğu için rahat davranır, tehditkâr tavrını tekrar ettirirken; Dede Korkut'un, onun eskisi gibi bir duruma gelmesine sebep olabileceğini aklına dahi getirmez. Onun istediğini vermiş ve buna karşılık ucu açık bir söz almış olmanın verdiği rahatlıkla Deli Karçar isteğinde diretmekte bir beis görmez. Bu durum ise diplomasinin karşılıklı menfaat esasında bile ana pazarlık konusunun dışındaki meselelerin tali kaldığını göstermektedir.

Dede Korkut, aynı zamanda Oğuzların tevazu abidesi bir habercisidir. Dede Korkut metinlerinde haber almak, haber sormak, haber getirmek, haber vermek çeşitli vesilelerle ortaya çıkmaktadır. Kimi haber müşahede edilen olayı özetler mahiyette dolaylı bir anlatım iken; kimi haber de doğrudan anlatıma dayalı bir bilgilendirme hüviyetine sahiptir. Dede Korkut metinlerinde haber vermede çeşitli yöntemler kullanılır. Bunlardan dikkat çekeni bir tür şifreleme de sayılacak kısa haberleşme yöntemidir. Dede Korkut, Deli Karçar'la buluşup görüştükten sonra Bay Büre'nin evine gelir. Burada Bay Büre Dede Korkut'u karşılayıp ondan haber sorar:

> *"Dede döndi Pay Püre Bigüñ ivlerine geldi. Pay Püre Big aydur: Dede oğlan mısın kız mısın? Dede oğlanam didi. Ya pes nice kurtılduñ Delü Karçaruñ elinden didi. Dede aydur: Allahuñ 'inayeti erenlerüñ himmeti oldı, kızı aldum didi. Beyrege ve anasına ve kız kardaşlarına muştuçı geldi, sevindiler, şad oldılar. Pay Püre Big aydur: Delü ne kadar mal istedi? Dede aydur: Yarımasun yarçımasun, Delü Karçar eyle mal istedi ki*

hiç bitmesün didi. Pay Püre Big aydur: Hele ne diledi? Dede aydur: Bin ayğır dileyüpdür kim kısrağa aşmamış ola, bin dahı buğra diledi kim maya görmemiş ola, bin de koç dileyüpdür koyun görmemiş ola, bin de kuyruksuz kulaksuz köpek diledi, biñ dahı haraça karaça püreler diledi. Bu nesneleri getüreçek olur-iseñüz kız karındaşumı virürem, gelürmeyeçek olur-iseñ gözüme görinmeyesin, yohsa seni öldürürem didi." (32).

Soru, bir haberin hayır mı, yoksa şer mi olduğu cinsiyet üzerinden kurulmuş ifadelerle sorulmaktadır. Bu husus genelde bir zihniyet, özelde ise cinsiyet çatışmasına delalettir. Metne tekrar bakıldığında, haberin mahiyeti hayır ise "erkek" şer ise "kız" olarak tavsif edilmektedir. Dede Korkut geldiği zaman Bay Büre, ondan kızı alıp almadığını şifreleme yoluyla sorup öğrenir. Bu da Türk kültüründe sıradan haberlerin bile tıpkı diplomaside olduğu gibi kripto usulüyle şifrelenerek iletildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Dede Korkut, Bay Büre'ye, Deli Karçar'la aralarında geçen mevzuları tek tek ve kronolojik olarak anlatmak yerine –gerçi soru da hemen neticeyi ortaya koyduracak şekilde sorulmuştur- hem muhatabını rahatlatacak; hem de mevzuu hülasa edecek bir şekilde haber verir. Bu da bir işte esas olanın netice olduğuna dair bir vurgu sayılabilir.

Dede Korkut ile Deli Karçar arasında vuku bulan deli-veli çatışması her ne kadar uzlaşma ve anlaşma ile sona ermiş gibi görünse de onun nasıl yapıldığı merak konusudur. Bay Büre, Dede Korkut'tan hayırlı haberi alınca onun Deli Karçar'ın elinden nasıl kurtulduğunu merak eder. Bay Büre'nin taaccübünden de anlaşılacağı üzere Dede Korkut'un da Deli Karçar tarafından öldürüleceğine dair bir kanaat vardır. Bu ise böylesine hayatî bir tehlikesi olan bir işe babası veya bir akrabası yerine Dede Korkut'un sürüldüğünü, hafif tabirle onun feda edilmek istendiğini akla getirmektedir. *"Bu kızı istemeğe kim vara bilür?"* sorusu aslında bahsi geçen işi kimin becereceğinden ziyade o işe koşulacak kişiye bir methiye tarzındadır. İşin zorluğu, aynı zamanda onu yapan veya yapacak olan kimsenin hünerini takdir niyet ve düşüncesi de taşımaktadır. Bay Büre'nin, Dede Korkut'a, Deli Karçar'ın elinden nasıl kurtulduğu sorusu, onun hünerini takdir eden bir taaccüpten ziyade yine rüşvet-i kelam olarak düşünülebilir. Zira Bay Büre, Deli Karçar'ın ne kadar "mal" istediğini henüz öğrenmiş değildir. Dede Korkut

ise verdiği “Allah’ın inayeti, erenlerin himmeti” cevabıyla ne kadar tevazu sahibi biri olduğunu ortaya koymak yanında Bay Büre’nin iltifatına çok da itibar etmediğini gösterir. Çünkü “Ben yaptım.” demek benlik etmek, büyüklenmek anlamına gelecektir ki, Dede Korkut, “Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez.” demektedir.

Bay Büre, mevzuu başlık konusuna getirince Dede Korkut, Deli Karçar’ın ne kadar mal isteğini doğrudan Bay Büre’ye aktarmadan önce “yaramasın, yarçımasın” diye Deli Karçar’a beddua eder. Dede Korkut, bu beddua vasıtasıyla Bay Büre’nin yanında, Deli Karçar’ın da karşısında olduğunu göstermek istemektedir. Beddua ederek aslında Deli Karçar’ın isteğini çok abartılı bulduğunu, Bay Büre’nin huzurunda vurgulamaktadır. Ancak Dede Korkut, Deli Karçar’la başlık keserken herhangi bir pazarlığa girişmez, Tepegöz’le ettiği pazarlıkta olduğu gibi herhangi bir itirazda bulunmaz, her dediğine boyun eğer. Bunda, Deli Karçar’a peşinen vermiş olduğu sözün ne derece tesiri olduğu bilinmez. Ama Dede Korkut, Deli Karçar’ın yüzüne bir şey demeyip arkasından beddua etmesi alışılır bir durum değildir. Öyleyse bunun muhatabıyla aralarındaki münasebetle bir ilgisi olmalıdır. Bay Büre, nihayetinde kuvvetli ve kudretli bir beydir. Dede Korkut, gerek onun şerrinden emin olmak, gerekse ilgisine mazhar olmak için ne karşısında; ne de tamamen yanında yer alır. Başlık konusunda Deli Karçar’a itiraz etmeyen Dede Korkut aslında Bay Büre’nin kendisine olan bağımlılığının sürmesini temin etmiş görünmektedir. Nitekim Bay Büre, “bin tane kuyruksuz kulaksız köpek ile kargacık burgacık pireyi” Dede Korkut’tan bulmasını isteyerek ona bağımlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birisinden hayatî bir meselede, istenen bir fedakârlığın aynı zamanda o kişiye karşı bir bağımlılık meydana getirdiği söylenebilir. Dede Korkut, Bay Büre ile olan münasebetinde olduğu gibi hâl, tavır ve tutumlarıyla kendisinin vazgeçilmez bir müşavir olduğunu ortaya koymaktadır.

Deli Karçar’ın istediği malın nispetsiz oluşu, mefhumu muhalifinden bakınca aynı zamanda Bay Büre’nin zenginliğinin derecesini de ortaya

koymaktadır. Bay Büre, oğluna alacağı kızın başlığı için bin tane koyun görmemiş koç, bin tane maya görmemiş buğra, bin tane kısrak görmemiş aygır verebilecek zenginlikte ve güçtedir. Buğra ve koç mısmıl hayvanlardan olup eski Türk iktisadî hayatının vazgeçilmez unsurları arasındadır. Atın ise ancak savaş durumunda belli bir kısmının yenilmesine cevaz verilmektedir. Ancak Dede Korkut Kitabı'nda zikredildiği hâlde diğer mısmıl hayvanlardan bazılarının başlık olarak istenmeyişi manidardır. İster mısmıl olsun isterse olmasın at, deve ve koyun maddî ve manevî değeri yüksek olan hayvanlardandır. Bazı durumlarda üzerinde durulan meselenin ehemmiyetsizliğini anlatmak için "Atla deve mi?" deyimi kullanılır. Dolayısıyla atla deve maddî kıymeti de işlevi de önemli görülen hayvanlardandır. "Türkün atı kanatlarıdır." diye bir atasözü vardır. Buradan bakınca at, muharrik güç ve imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla Deli Karçar'ın başlık olarak at istemesi tesadüfî bir durum olmasa gerektir. At hareketin, deve zahmetin, koç da ziyafetin sembolü olarak tasavvur edildiğinde Deli Karçar, konargöçer Türk hayat tarzında neredeyse bütün ihtiyacını karşılayacak isteklerde bulunur. Kuyruksuz kulaksız köpekle pire ise hayatın eğlence kısmını temsil etmektedir denilebilir. Diğer bir ifadeyle Deli Karçar, gayet diplomatik bir tavırla hem hayatî ihtiyaçlarını karşılayacak mal istemiş olmakta; hem de işin eğlence kısmını temin etmiş bulunmaktadır.

> *"Pay Püre Big aydur: Dede men üçini bulur-isem ikisini sen bulur-mısın didi. Dede Korkut beli hanum bulayım didi. Pay Püre Big ayıtdı: İmdi Dede köpek-ile püreyi sen bul didi." (32).*

Bay Büre, Deli Karçar'ın Dede Korkut'tan ne kadar mal istediğini öğrenince yine diplomatik bir tavır takınır ve istenen malın üçünü kendisinin bulmasına karşılık, ikisini Dede Korkut'un temin edip etmeyeceğini sorar. Üçe karşılık iki, Bay Büre tarafından önemsiz gibi gösterilmektedir. Hâlbuki istenen mallardan üçünün hangileri olduğunu Bay Büre belirtmeden Dede Korkut'un ağzından söz almayı başarır, ondan sonra kendisinin temin edeceği malları söyler. Burada Bay Büre, sayıları zamir işlevinde kullanarak müphem bir düşünceyi sarih bir fikirmiş gibi ifade etmekte, dilin ifade imkânı vasıtasıyla muhatabını istediği neticeyi alma konumuna getirmektedir.

Deli-veli çatışması kızı aldıktan ve başlık parasını kararlaştırdıktan sonra son bulmuşa benzese de aslında hâlâ devam etmektedir. Deli Karçar, hemen her isteğini yerine getirtmeyi başarmış görünmektedir. İsteklerinin temin edilmesi kız kardeşinin evlenmesi önündeki manileri ortadan kaldırır, hatta memnuniyet verici bir noktaya gelir. Öyle ki, başlık olarak gelen aygırları, buğraları ve koçları gördüğü zaman beğenir, hoşuna gider. Kuyruksuz kulaksız köpekleri görünce kahkaha ile güler. Oğlan tarafı ile alay ettiğini izhar eder. Dede Korkut, Deli Karçar'ın kendisi ile eğlendiğini ta başından beri bilmektedir ve ona esaslı bir ders vermek için de bir düzen hazırlamıştır. Deli-veli çatışmasının üçüncü evresini pire meselesi teşkil etmektedir.

Deli Karçar'ın pireler konusunda ısrar ederken; yaptığı şey kız evine mahsus bir nazlanma olmayıp erkek evine karşı yenilmişlik hissini bastırabilmek için başvurduğu bir parodileştirme faaliyetidir. Lüzumsuz, hatta mantık dışı bir istekle karşı tarafta bir münakaşa koparark huzursuzluk yaratmaya dönük bu istek de gayet diplomatik bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Deli Karçar, kız kardeşini vermek zorunda kalır ve zorla da olsa onu Beyrek'e verir, dolayısıyla girişmiş olduğu mücadelede aslında kaybeden taraf olur. Kaybetmenin ihtirasıyla da karşı taraftan olmayacak işler isteyerek kavgada dayak yediği hâlde rakibine attığı bir yumrukla övünen kişinin yenilmişlik hissini bastırmaya çalıştığı gibi hakikati örtme çabası içine girdiği söylenebilir.

> *"Dahı kendüsi tavla tavla atlarına vardı bin aygır seçdi, develerine vardı bin buğra ner seçdi, koyunlarına vardı bin koç seçdi. Dede Korkut dahı bin kuyruksuz kulaksuz köpek-ile bin dahı püre buldı. Alup bunları Delü Karçara gitdi. Delü Karçar işitdi karşu geldi, göreyim didügümi getürdiler mi didi. Aygırları göriçek beğendi, develeri gördüginde beğendi, koçları beğendi, köpekleri göriçek kas kas güldi, aydur: Dede ya kanı menüm pürelerüm? Dede Korkut hay oğul Karçar adama uş bögelek kibi buñludur, ol bir yavuz canavardur, hep bir yirde dirüp-dururam, gel gidelüm semüzin al aruğın ko didi." (32).*

Dede Korkut, pire konusunda Deli Karçar'ın kendisi ile alay ettiğini bilir ve buna göre ona bir ders vermeyi amaçlar. Dede Korkut'un, hiçbir zaman, hiçbir yerde menfî bir şey yaptığı görülmez. Fakat Deli Karçar'ın pire konusu bardağı taşıran son damla olur. Deli Karçar, pirelerim nerde diye ısrar edince

Dede Korkut, vereceği ders gereği onu kurmuş olduğu tuzağın içine çeker. Gerçi Dede Korkut'un söylediklerinde bir yalan payı bulunmaz. Dosdoğru Deli Karçar'ın sorusuna cevap vermektedir. Deli Karçar pireler konusunda ısrar ederek aslında Dede Korkut'un istediği noktada durmakta, onun teklifini geri çevirecek kıvraklık ve esnekliği kaybetmiş görünmektedir. Dede Korkut, pirelerin vasfını belirttikten sonra Deli Karçar'ı pirelerin zayıfını bırakıp semizini alması tercihiyle baş başa bırakır. Deli Karçar da bu teklife uymaktan başka yol bulamaz.

> *"Aldı Delü Karçarı bir pürelü yire getürdi, Delü Karçarı yalıncak eyledi ağıla koydı. Püreler Delü Karçara üşdiler. Gördi beceri bilmez, aydur: Meded Dede, kerem eyle Allah 'ışkına kapuyı aç çıkayın didi. Dede Korkut oğul Karçar ne karġaşa idersin, getürdüm bu ısmarladuğuñ nesnedür, nolduñ böyle buñalduñ, semüzin al aruğın ko didi. Delü Karçar aydur: Hay Dede Sultan, Tañrı bunuñ semüzin de alsun aruğın da alsun, kaman beni kapudan tışarı eyle, meded didi. Dede kapuyı açdı, Delü Karçar çıkdı. Dede gördi-kim Delünüñ canına kiçmiş, başı kapusı olmış, gevdesi püreden görinmez, yüzi gözi belürmez. Dedenüñ ayağına düşdi. Allah 'ışkına beni kurtar didi. Dede Korkut var oğul kendüñi suya ur didi. Delü Karçar segirderek vardı suyadüşdi, Püredür suya akdı gitdi. Geldi geyesisin geydi, ivine gitdi. Ağır düğün yarağın gördi." (32).*

Dede Korkut, diplomatik bir taktikle Deli Karçar'ı yola getirir. Deli Karçar, ne dediğini, ne yaptığını bilmez bir görüntü çizer. Dede Korkut'tan olmayacak işler ister. Dede Korkut da onun isteklerini yerine getirirken; aynı zamanda ona ders ve ibret vermeyi de başarır. Veli ile alay etmenin cezasını Deli Karçar, pireler tarafından ısırılarak öder. Dede Korkut, onu pireli yere kapatınca Deli Karçar bir daha zebun düşer, bir daha aman diler, yaptıklarından bir daha pişman olur. Deli Karçar'ın ancak pire mevzuundan sonra akıllandığı görülür. Zira kendisi ne kadar "akıllı" da olsa atalar, "Akıl akıldan üstündür." demişler ve ondan daha üstün bir akıl vardır. Bu zaviyeden bakınca Dede Korkut, deliyi yola getiren veli hüviyetini hak etmektedir. Böylece deli-veli çatışmasında velinin galibiyeti söz konusu gibi olsa da delinin de akıllanarak yola gelmiş olması bir kazanç sayılacağı için hem deli, hem de veli birlikte kazanmıştır denilebilir. Diğer taraftan delinin ıslah edilerek topluma karşı zararsız hâle gelmesi de toplum açısından bir kazanç sayılabilir. Nitekim Deli Karçar, evlendiği akşam ortadan kaybolan ve on altı yıldır kendisinden haber alınamayan Bamsı Beyrek'le kız kardeşi Banı

Çiçek'in nişanlarını bozması için Bayındır Han'a gider. Bu da artık onun içtimaî değerlerle bütünleştiğini ve normal bir hâle geldiğini gösterir. Dolayısıyla Deli Karçar'ı, Dede Korkut, onun suyuna giderek avucu içine alır, yeri ve sırası geldiği zaman onu bir müşkül içinde bırakarak zebun hâle getirir, düştüğü o hâlden kurtarırken de hem istediklerini ona kabul ettirir; hem de onu yola getirir. İsa Kocakaplan'ın tabiriyle Deli Karçar, Deli Dumrul gibi "alp-eren" mertebesine yükselir. Onu irşat ise Dede Korkut'tur.

> *"Meger ol gice Yigenek düş gördi. Düşin yoldaşlarına soyladı, görelüm hanum ne soyladı, aydur: Bigler ġafillüçe kara başum gözüm uyhuda iken düş gördi, ala gözüm açuban dünya gördüm, ağ boz atlar çapdurur alplar gördüm, ağ ışuklu alpları yanuma saldum, ağ sakallu Dede Korkutdan öğüt aldum, ala yatan kara tağları aşdum, ilerü yatan Kara Deñize girdüm, gimi yapup kömlegüm çıkardum yilken kurdum, ilerü yatan Deñizi deldüm kiçdüm, öteki kara tağun bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm, kalkubanı yirümden örü turdum, karġu dillü öz süñümi kapdum, karşulayu ol ere vardum, karşusından ol eri sançasım vakıt deñedüm, göz uçı-y-ile ol ere bakdum, dayım Emen imiş anı bildüm, döndüm ol ere selam virdüm, Oğuz illerinde kimsin didüm, kapakların kaldurup yüzüme bakdı, oğul Yigenek kanda gidersin didi söyledi, men ayıtdum: Düzmürd Kal'asına giderem babam anda tutsak imiş didüm, burada tayım mana soyladı, aydur:*
>
> *Yetdüginde yil yetmez-idi yidi urġunum*
> *Yeñi bayıruñ kurdına benzer-idi yigitlerüm*
> *Yidi kişi-y-ile kurdur-idi menüm yayum*
> *Kayın tali yeleğinden som altunlu menüm ohum*
> *Yil esdi yağmur yağdı yüki kopdı*
> *Yidi katla vardum ol kal'ayı alımadum girü döndüm*
> *Menden dahi er kopmayasın Yigenegüm dön" (82).*

Dede Korkut, aynı zamanda Oğuz yiğitlerinin akıldanesidir. Bir işe kalkışırken onun görüşünü almak, fikrini sormak, nasihatlerine kulak vermek Oğuz yiğitleri için büyük bir rehberlik bilgisinin ilerisinde kalkıştıkları işin meşruiyetini[40] de tayin anlamı taşımaktadır. Yigenek, on altı yıldır Düzmürd kalesinde tutsak olan babasını kurtarmak için Bayındır Han'dan akın diler, yardım ister. Bayındır Han ise, yirmi dört Oğuz sancak beyini Yigenek'in emrine verir. Ancak Yigenek'in dayısı Emen ile arasında muhtemelen gizli bir iktidar çatışması vardır ve bu çatışma, yaşını başını almış, tecrübeli bir yiğit olan Emen'in, henüz on altı yaşında, toy, tecrübesiz bir yiğit olan yeğeni

[40] Bu uygulamanın, Osmanlı devletinde, sefere çıkacak askere Şeyhülislam'ın cihat fetvası vermesine benzediği söylenebilir.

Yigenek'in maiyetine verilmesiyle tebarüz eder. Yigenek, dayısının memnuniyetsizliği üzerine ifade etmek istediği düşüncelerinin rüya anlatma yoluyla ortaya koyar ve kendisine kaynak olarak Dede Korkut'u örnek gösterir. Rüyasında Dede Korkut'u görmesi ve ondan "öğüt" alması çıktığı yolun kutsal ve meşru olduğu görüşüne mesnet oluşturmak gayesi gütmektedir. Dede Korkut, Yigenek'in kalkıştığı işte birebir fail değildir. Ama Yigenek'in rüyası vasıtasıyla ortaya koymaya çalıştığı hakikat, Emen'in daha önce çıkmış olduğu seferlerde Dede Korkut'tan icazet almadığıdır. Dolayısıyla onun başarısızlıklarını da bağladığı bu icazet meselesi Dede Korkut'un reyinin önemine bir atıf olmak dışında başarının da kaynağı gibidir.

Dede Korkut, Oğuzların en önemli stratejistidir. Tepegöz gibi azılı bir düşman ancak Dede Korkut'un geliştirdiği strateji ile kontrol altına alındıktan sonra ortadan kaldırılabilir.

Bir gece Dış Oğuzlara baskın olur ve bu baskın esnasında Aruz Koca'nın bebeği düşerek kaybolur. Bebeği bir arslan bulup besler ve büyütür. Hikâyenin birinci unsuru Aruz Koca'nın merkezinde, böylece ortaya konmuş olur. İkinci unsurunu, Aruz Koca'nın çobanı Sarıca Çoban'ın Uzun Pınar denilen yerde gördüğü peri kızlarından birini iğfal etmesi sonucu doğan ve sonradan adı Tepegöz konulacak olan yaratığın ortaya çıkması oluşturur. Hikâyenin üçüncü unsurunu, peri kızı ve Sarıca Çoban'dan olan yaratığı, Aruz Koca'nın bulup eve getirmesi ve evlat edinmesi evresi oluşturur. Dördüncü unsurunu Basat'ın bulunması ve Tepegöz'le birinci karşılaşmaları oluşturur. Beşinci bölümünü ise Tepegöz'ün evden kovulduktan sonra haramî olması ve Oğuzlarla geçen mücadelesi oluşturur. Burada niyet bir hikâyeye ait yapı çözümlemesi geliştirmek değildir. Bahsi geçen hikâyenin merkezinde Aruz Koca'nın ailesi ve maiyetindeki adamlarla düşmanlarının –Bunlar daha sonra Tepegöz olarak tecessüm edecektir- olduğu bilgisini vermektir.

Mustafa Kaçalin, "ad-Davâddârî, *"Duraru't-Tîcân va Guraru't-Tavârîhi'l-Azmân*: 202[a–b]"ye dayandırdığı bilgiye göre "Tepegöz hikâyesindeki yagı'nın

Moğol olduğunu" belirtmektedir (Kaçalin, 2006: 8). Kaçalin yine aynı Tihrani, "*Kitâb-ı Diyarbakriyya:* 1. cüz, 21 $_{9-}$14"den şu bilgiyi paylaşmaktadır:

> *"Bîsüt Han 120 yıl saltanat işiyle uğraştı. Moğol ordusu babasının evine saldırdığı zaman annesi ona hamile idi. Kaçarken annesi onu doğurdu ve yolun üzerine atıp kaçtı. Yaşlı bir kadın onu yanına alıp gözetmeğe başladı. 4 ay inek sütü ile besledi. Babası saltanat tahtına geçip ondan haberdar olunca onu yaşlı kadından geri aldı. Adını Bîsüt koydu."*

Kaçalin, "buradaki Bîsüt (=sütsüz) Basat'ın Farsçaya göre okunup halk yakıştırmasıyla yorumlanmasıdır." demekte ve "hikâyelerdeki düşmanların genelde kâfir Gürcüler" olduğunu belirtmektedir (Kaçalin, 2006: 8). Dolayısıyla Tepegöz ya Moğolları; ya da Gürcüleri temsil eden bir düşmandır ve bu iki düşmandan bir "Tepegöz" istiaresi ile Oğuzların etnik[41] bir çatışmanın içinde oldukları akla gelmektedir. Burada üzerinde durulmak istenen husus, Dede Korkut'un geliştirdiği strateji ile nasıl bir diplomasi yürüttüğüne dikkat çekmektir. Ama önce Tepegöz'ün nasıl bir düşman olduğunu ana hatlarıyla hatırlatmak gereği vardır:

Tepegöz, Sarıca Çoban'ın bir peri kızını iğfal etmesiyle doğmuş, tepesinde tek gözü olan ve vurdukça büyüyen bir ucubedir. Vücudunda, gözünden başka yerde et yoktur ve annesinin parmağına taktığı tılsımlı yüzük sayesinde vücuduna ok batmaz, kılıç işlemez.

> *"Depegöz Oğuzdan çıkdı bir yüce tağa vardı. Yol kesdi, adam aldı, böyük harami oldı. Üzerine bir kaç adam gönderdiler, oh atdılar batmadı, kılıç urdılar kesmedi, süñü-y-ile sançdılar ilmedi. Çoban çoluk kalmadı hep yidi. Oğuzdan dahı adam yimege başladı. Oğuz yığılup üzerine vardı. Depegöz görüp kakıdı, bir ağacı yirinden kopardı, atup elli altmış adam helak eyledi. Alplar başı Kazana zarb urdı, dünya başına tar oldı. Kazanuñ kardaşı Kara Göne Depegöz elinde zebun oldı. Düzen oğlı Alp Rüstem şehid oldı. Usun Koca oğlı kibi pehlivan elinde şehid oldı. Aruk candan iki karındaşı Depegöz elinde helak oldı. Demür tonlu Mamak elinde helak oldı. Bıyığı kanlu Bügdüz Emen elinde zebun oldı. Ağ sakallu Aruz Kocaya kan kusdurdı. Oğlı Kıyan Selçüküñ ödi yarıldı. Oğuz Depegöze kâr kılmadı, ürkdi kaçdı. Depegöz çevürüp öñin aldı, Oğuzı salı virmedi, girü yirine kondurdı. El-hâsıl Oğuz yidi kerre ürkdi, Depegöz öñin alup yidi kerre yirine getürdi. Oğuz Depegöz elinde tamam zebun oldı. Vardılar Dede Korkutı çağırdılar, Anuñ-ile tanışdılar, gelüñ kesim keselüm didiler." (86).*

Tepegöz, obur bir yaratıktır. Ona yaratık denmesinin birinci sebebi, annesi bu dünyaya ait bir varlık değildir. İkincisi doğuşu normal yolla olmaz,

[41] Bu husus çalışmada, "Etnik Çatışma" (sayfa: 383) başlığı altında daha geniş anlamda ele alınmıştır.

plasentası ile birlikte çıkar. Sanki annesinin rahmini de birlikte söküp çıkarır. İnsandan farklı oluşu vs. onun yaratık olduğuna delalet etmektedir. Daha yeni doğduğunda bir emişte dadısının sütünü, ikinci emişte kanını, üçüncü emişte canını alması onun ne kadar tehlikeli bir düşman olduğunu ortaya koyan delillerdir. Nitekim tılsımlı yüzüğünün oluşu, artık onun kaba kuvvetle baş edilemez bir düşman olduğunu vurgulamak içindir. İşte böylesi bir düşmanla karşı karşıya kalan Oğuzlar toplanıp vardıklarında Tepegöz'ün karşısında perişan olurlar ve yedi kere kaçmaya yeltendikleri hâlde Tepegöz önlerini alarak manî olur ve Oğuzları yok olma noktasına getirince devreye Dede Korkut girer.

> *"Dedem Korkudı Depegöze gönderdiler, Geldi selam virdi, aydur: Oğul Depegöz, Oğuz elüñde zebun oldı, buñaldı, ayaguñ toprağına meni saldılar, saña kesim virelüm dirler didi. Depegöz aydur: Günde altmış adam virüñ yimege didi. Dede Korkut aydur: Bu vechile sen adam komaz dükedürsin didi, amma günde iki adam ile biş-yüz koyun virelüm didi. Dede Korkut böyle digeç Depegöz aydur: Hoş öyle olsun, evet, hem maña iki adam virüñ yimegüm benüm pişürsün men yiyeyim didi. Dede Korkut döndi Oğuza geldi.*
>
> *Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virüñ aşın pişürsün didi ve hem günde iki adam ile biş-yüz koyun istedi didi. Bunlar dahı râzı oldı." (87).*

Bir çatışmada çoğu zaman anlaşma en azından taraflardan biri için kaçınılmaz olur. Anlaşma isteği mağlubiyetin ifadesi olarak düşünülebilir; ama anlaşmakla ödenecek bedel, anlaşmamakla ödenecek bedelden daha hafif olacağı için anlaşarak bedel ödemek daha akıllıca gelecektir. Tepegöz, savaşarak yenilmez bir düşman hâline gelince daha az zarar hesabına göre onunla anlaşmaktan başka çare kalmaz. Dede Korkut, Oğuzları temsilen Tepegöz ile bir anlaşma yapmaya gider. Bu durum Dede Korkut'un bir vasfını daha ortaya koymaktadır: Düşmanla anlaşma yapmak üzere görevlendirilen diplomat. Dede Korkut, Oğuzları temsilen gittiği Tepegöz'e evvela teslim olur ve ona bir anlaşma teklif eder. Tepegöz, galip olmanın verdiği güçle Dede Korkut'a şartlarını dayatır. Dede Korkut ise Tepegöz'ün şartları üzerinden durumu Oğuzların lehine hafifletecek bir arayış içine girer. Bu mevzuu daha fazla açılmadan Dede Korkut'un, Oğuzlar adına Tepegöz ile yaptığı anlaşmanın maddelerine göz atmakta fayda vardır:

Tepegöz'ün isteği: Yemek üzere Oğuzlardan günde altmış adam verilmesi.

Dede Korkut'un teklifi: Tepegöz'e yemesi için Oğuzlardan günde iki adam ile beş yüz koyun verilmesi.

Bir sonraki merhale Tepegöz'ün, Dede Korkut'un teklifini kabul etmesi ve üstüne de hizmetini gördürmek için iki adam daha istemesi.

Dede Korkut, Oğuzların can düşmanı olan Tepegöz ile Oğuzlar adına bir anlaşmaya varır ve bu anlaşmanın şartları Oğuzlarca da kabul edilir. Şimdi Dede Korkut ile Tepegöz arasında yapılan anlaşmanın dış ve iç durumu tahlil edilebilir.

Tepegöz, Oğuzlardan da adam almaya başlayınca Oğuzlar evvela Tepegöz'ü öldürmesi için birkaç kişi gönderirler. Ancak bunlar muvaffak olamazlar. Daha sonra oradaki bütün Oğuzlar birleşip Tepegöz'e saldırırlar. Bunlar da muvaffak olamazlar. Kimi ölür, kimi yaralanır, kimi de Tepegöz'e güç yetiremeyerek geri çekilmek zorunda kalır. Düşmanı yenemeyince geriye kalan tek çare çekilip gitmektir. Nitekim Oğuzlar yedi kere göçmeye teşebbüs eder; ama onlar düşmandan vazgeçseler de düşman onlardan vazgeçmez. Oğuzlar aman dileyeni öldürmeyip kaçanı kovalamazlarken; Oğuz değerler dünyasını ayaklar altına alan, değer düşmanı zorlu bir hasımla yüz yüze gelirler. Dolayısıyla değer tanımaz bu düşmandan kaçarak da kurtulmak mümkün olmayınca onunla anlaşmaktan başka çare kalmaz. İşte Dede Korkut, Tepegöz ile böyle bir durumda diplomasi yürütür, anlaşma yoluna gider.

Dede Korkut, Tepegöz'ün yanına vardığında selam verir. Oğuzların onun elinden zebun olduğunu kabul ve beyan eder. "*Ayagun toprağına meni saldılar."* diyerek alttan alan bir ifadeyle boyun eğdiğini gösterir. Ayağının toprağına salınmak iki rakip arasındaki mesafeyi ortaya koymaktadır. Bir tarafta galip tarafın dik, azametli ve gururlu duruşu, diğer tarafta mağlup tarafın perişan, ağlamaklı, merhamet dileyen yerle yeksan olmuş itibarı vardır. Dede Korkut, kendisinin –dolayısıyla Oğuzların- yere yüz olmakla

yıkıldığını, Tepegöz'ün ise ayakta durmakla kuvvetli ve kudretli olduğunu belirtmek suretiyle onun güç ve otoritesini tanımış olduğunu beyan etmekte ve bir anlaşma teklif etmektedir. Ancak mağlup taraf kendisi olduğu için anlaşma şartı ileri sürecek durumda değildir ve Tepegöz, galip olmanın ihtirası ile tek maddelik şartını Dede Korkut'a dayatır. Dede Korkut, Tepegöz'ün şartına doğrudan itiraz etmez. Kabul eder de görünmez. Tepegöz'ün şartının gereği yerine getirildiğinde vuku bulacak neticeyi ortaya koyarak anlaşmanın mümkün olmayacağı sonucu zımnen dile getirir. Netice itibariyle Oğuzların Tepegöz'e günde altmış adam vermeleri ile savaşarak ölmeleri arasında bir fark yoktur. Ama savaşarak ölmek, hemen her kültürde teslim olarak ölmeye göre şerefli bir fiil olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bu şart Tepegöz açısından da kabul edilebilir olmayacaktır. Bir milleti yok etmeye yeltenmenin neticesi çok farklı olabilir. Topyekûn bir kalkışma ile üstünlük durumu tersine çevrilebilir. Dede Korkut, Oğuzları bu işten daha az zararla kurtarmak için günde iki adam ve beş yüz koyun teklif eder. Böylece elli sekiz adamın canını kurtarmış olur. Bu canlara karşılık ise beş yüz koyun teklif etmesi, Oğuzların canına kast eden Tepegöz'ü iktisadî bir müeyyide ile ikna etmeye yönelik bir adımdır. Dede Korkut, Tepegözle anlaşarak hem Oğuzlardan elli sekiz can kurtarır, hem de Oğuzların tekrar toparlanması için zaman kazanacak bir adım atar. Mağlup açısından anlaşmanın amacı, büyük zarar ve ziyandan en az zararla kurtulmaktır. Galip açısından ise mağlubu kendisine bağımlı kılacak bir üstünlük kurmasıdır. Galip ve mağlup açısından bakınca kâr-zarar noktasında her ikisinin de kaybedeceği şeyler vardır. Gerçi Tepegöz hiçbir şekilde zarar verilemez bir düşman olarak tasvir edilmektedir. Ama onun bu üstünlüğü, aynı zamanda kendi durumunu tehdit eden bir husustur. Oğuzlarla anlaşmayıp hepsini yediğinde bir müddet sonra yiyecek sıkıntısı baş gösterecektir. Bu durumda Tepegöz'ün de anlaşmaya yanaşması kendi lehine bir mecburiyettir.

> *"Depegöz olduğı Salahana Kayasına geldi. Gördi Depegöz güne karşu arhasın virmiş yatur. Çekdi bilinden bir oh çıkardı. Depegözüñ yağrına bir oh urdı. Oh kiçmedi, paralandı. Bir dahı atdı. Ol dahı para para oldı. Depegöz kocalara ayıtdı: Bu yirüñ siñegi bizi üşendürdi didi. Basat bir dahı atdı. Ol dahı paralandı. Bir parası Depegözüñ öñine düşdi. Depegöz sıçradı bakdı. Basatı gördi elin eline çaldı kas kas güldi.*

Kocalara aydur: Oğuzdan yine bize bir turfanda kuzı geldi didi. Basatı öñine katdı tutdı. Boğazdan salındurdı, yatağına getürdi, edüginüñ kunçına sokdı, aydur: Mere kocalar ikindü vakti munı mañа çevüresiz, yiyem didi. Yine uyudı. Basatuñ hançeri var-idi, edügini yardı, içinden çıkdı. Aydur: Mere kocalar munuñ ölümi nedendür? Ayıtdılar: Bilmezüz amma gözinden gayrı yirde et yokdur didiler. Basat Depegözüñ başı uçına geldi, kapak kaldurdı, bakdı gördi-kim gözi etdür. Aydur: Mere kocalar süñüligi ocağa koñ kızsun didi. Süñüligi ocağa bırakdılar kızdı." (89).

Dede Korkut, Tepegöz gibi azılı bir düşmanla anlaşmaya varmak suretiyle yeni imkân ve arayışların ortaya çıkması için Oğuzlar lehine zaman kazanır. Oğuzların neslini kurutacak düşmana karşı bir yandan zaman kazanırken; diğer yandan da bir strateji geliştirir. Tepegöz, Dede Korkut'tan, hizmetini görmeleri için iki adam daha ister. Dede Korkut, Oğuzlara geldiğinde anlaşma şartlarını ortaya koyar ve onlar da kabul eder. Ancak Tepegöz'ün hizmetini görecek iki adamı Dede Korkut belirler. Bunun için Yünlü Koca ve Yapağılı Koca'yı görevlendirir. İşte Dede Korkut'un geliştirdiği strateji de bu iki ihtiyarın görevlendirilmesiyle ortaya çıkar. Görünürde Oğuzlardan, Tepegöz'ün hizmetini görecek iki ihtiyar gelmiştir; ama bu ihtiyarların asıl görevleri Tepegöz'ün zaaflarını tespit edip Dede Korkut'a bildirmektir.

Koca kelimesi, "büyük, iri, kocaman, cesîm; ihtiyar, yaşlı, pîr; evin büyüğü; reis, baş; idare, akıl, tedbir ve iktidar sahibi" anlamına gelmektedir (Doğan, 1990: 658). Yapağı, "ilkbaharda kırkılan uzun ve yumuşak koyun tüyü" demektir (Doğan, 1990: 1155). Yün ise "güzün kırkılan koyun tüyü" anlamdadır (1988: 1652). Dede Korkut'ta koca kelimesi yukarıda verilen bütün anlamları havidir. Hatta koca kelimesinin özel isimden ziyade lakap mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. Bayındır Han'ın vezirlerinden birinin adı "Kazılık Koca"dır. Bu tabirde kocalık aynı zamanda idarî bir görevin adıdır yahut unvanıdır. Aruz Koca, büyüklüğü, iriliği ile maruf olmak yanında aynı zamanda Dış Oğuzların beyidir. Diğer bir ifadeyle kocalık, Dede Korkut'ta idarî bir unvan olarak da kullanılmaktadır.

Yapağı ile yünün ortak noktası günü geldiğinde "kırkılan" bir şey olmalarıdır. Koca kelimesinin yaşlı anlamı göz önünde tutularak yünle yapağının kırkıldığı, yani artık hayatî faaliyetlerinin bitmek üzere olduğu düşünüldüğünde Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'nın ölümün eşiğinde iki ihtiyar

oldukları akla gelmektedir. Yapağılı Koca'nın ilkbaharda, Yünlü Koca'nın ise sonbaharda ölme ihtimallerinin yüksek olduğu söylenebilir. Yünlü ve Yapağılı kelimeleri yünden ve yapağıdan yapılmış kıyafet giyen şahıslar anlamına da gelebilir. Yün ve yapağının koyunun derisini örttüğü gibi yün ve yapağıdan yapılmış kıyafet de bahsi geçen iki ihtiyarın üstünü örtmektedir. Diğer bir ifadeyle görüş, düşünce ve kanaatlerini gizlemektedir. Nitekim Yünlü Koca ile Yapağılı Koca, görüntüleri ile kendilerinden hiçbir şüphe duyulmayan, tehdit ve tehlike beklenmeyen iki ihtiyarcık görüntüsü arz etmektedirler. Buna mukabil görüntüleri doğrultusunda davranmakla birlikte hizmetini gördükleri Tepegöz'ün yakınında bulunma imkân ve fırsatıyla onun zaafını öğrenirler. Bilindiği gibi Tepegöz, Oğuzlara saldırdığında Basat gâzâdadır. Geldiğinde Tepegöz'ün kardeşi Kıyan Selçuk ile birçok Oğuz yiğidini öldürdüğünü, babası Aruz Koca'ya darbe vurduğunu vs. öğrenir. Tepegöz'e saldırma konusunda istişare ettiği Oğuz yiğitleri, başta Salur Kazan olmak üzere kendilerinden pay biçerek Basat'ın başarısız olacağına, dolayısıyla gitmemesini telkin ve tavsiye ederler. Basat, bu sözlere kulak asmayarak Salhane Kayası'na gelir ve Tepegöz'e ok atarak saldırır. Ancak attığı her okun gövdesine çarpınca parçalandığını görünce rakibinin nasıl bir vasfa sahip olduğunu anlar. Hatta Tepegöz, Basat'ın atmış olduğu oku "sinek" hükmünde görerek düşmanının hamlesini tahfif ve tezyif eder. Nihayet Tepegöz, Basat'ı yakalayarak çizmesinin ediğinin (konç) içine hapseder. Bu da Tepegöz ile Basat'ın gövdelerinin birbirine oranı hakkında bir mukayese imkânı verir. Dolayısıyla ok batmayan, kılıç işlemeyen, üstelik kendisinden katbekat büyük bir düşmanla beden gücü ve beden gücüne bağlı silahlarla baş etmek mümkün görünmemektedir. İşte bu devrede Yünlü Koca ile Yapağılı Koca sahneye çıkarlar ve Tepegöz'ün zaafını Basat'a bildirirler. Tepegöz'ün zaafı gözünden başka yerinde et olmayışıdır. Bu bilgiyi öğrenmek için onu yakından ve iyice incelemek gerekecektir. Nitekim Dede Korkut, kendilerinden bir tehlike umulmayacağı düşünülen bu iki yaşlı bilgeyi Tepegöz'ün yanına yerleştirmekle hem onun uyanmasına manî olmuş; hem de çok hususî bir istihbarat toplayacak keyfiyetteki bu insanlar vasıtasıyla Oğuzların azılı ve yenilmez düşmanlarını yenmenin zeminini hazırlamıştır.

Nitekim Basat, Tepegöz'ün dünya ile en önemli bağlantılarından biri olan tek gözünü dağlamak suretiyle onun dünyasını karartır ve diğer çarpışma taktiklerinin bunu üzerine geliştirir. Tepegöz'ün öldürülerek ortadan kaldırılmasında ve Oğuzların yeniden hür bir hayata kavuşmasında birebir iş gören ve muvaffak olan Basat ise; ona bu üstünlüğü sağlayan stratejik hamleyi yapan da Dede Korkut'tur. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'un bu hamlelerinin söz konusu olmadığı varsayıldığında Oğuzların tükenip gitmesi işten bile değildir. Dolayısıyla Dede Korkut'un ortaya koyduğu değerler yanında aldığı tedbirler, geliştirdiği taktik ve stratejiler sayesinde Oğuz toplumu yok olmaktan kurtularak ayakta durabilir ve neslini devam ettirebilir.

> *"Dört oğlı olan birin virdi, üçi kaldı. Üç olan birin virüp iki kaldı. İki olan birin virdi biri kaldı. Kapak Kan dirler bir kişi var idi. iki oğlı var-idi. Bir oğlın virüp biri kalmış idi. Girü nevbet tolanup añа gelmiş-idi." (87).*

Dede Korkut Kitabı'nda içtimaî bir felaketle karşı karşıya kalındığı zaman Oğuzların birlikte hareket ettikleri görülmektedir. "Komşu hakkı Tanrı hakkı." atasözünün de işaret ettiği gibi Oğuzlar diğergâm insanlardır. Komşularının veya bir başkasının başına gelecek kötülüğe rıza göstermezler. Daima zayıfın ve güçsüzün yanında yer alarak zalime karşı koyarlar. Bu hususiyetleri zaman zaman aleyhlerine sonuçlar da doğurabilmektedir. "Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı"nda Segrek, ağabeyi Eyrek'in tutsak olduğu kaleye geldiği zaman kâfirlerin çobanlarını döver, atları vs. korusuna sürerek bozdurur. Üzerine gelen üç yüz askerin çoğunu öldürür, kaçan kurtulur. Kâfirler Segrek ile savaşarak baş edemeyince tutsakları olan Egrek'i kardeşlerinin üzerine sürerler. "Yigit saña tekür himmet eyledi, şunda bir delü yiğit yolçınuñ yolukçınuñ çobanuñ çoluğuñ etmeğin alur, tut ol delüyi öldür, seni koyu virelüm var git didiler." (Ergin, 1964: 105). Egrek'e söylenen orada bir deli olduğu, bu delinin yolcu, yolakçı, çoban, çocuk gibi kimselerin ekmeğini alıp yediği yalanıdır. Dolayısıyla böyle bir zalime haddini bildirdiği takdirde serbest bırakılacaktır. Egrek, buna inanarak zulme karşı koymak için harekete geçer. Buna benzer örnekler Dede Korkut'ta çoktur. Tepegöz bütün Oğuzları tehdit eden azılı bir düşmandır. Bu azılı düşmanla kesilen kesim sonucu herhangi bir ayrım ve ayrıcalığa gidilmeksizin, kimseye iltimas

edilmeksizin iş nöbet usulüne göre işliyor ve dört oğlu olan birini veriyor, üçü kalıyor. Dolayısıyla nüfuzlu beylerin gücüne bakılmaksızın içtimaî bir felakete karşı herkes gücü yettiği nispette karşı koymakta yahut gelen felaketi eşit oranda üstlenmektedir.

> *"Kam Gan oğlı Han Bayındır yirinden turmış-idi. Ağ ban ivini kara yirüñ üzerine dikdürmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yığnak olmış-idi. Tokuz tümen Gürcistanuñ haracı geldi. Bir at bir kılıç bir çomak getürdiler. Bayındır Han katı saht oldı. Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, hanum niye saht olursın didi. Aydur: Nice saht olmayam, her yıl altun akça gelür-idi yigide bige virür-idük hatırları hoş olur-idi, şimdi bunı kime virelüm kim hatırı hoş ola didi. Dede Korkut aydur: Hanum bunuñ üçini dahı bir yigide virelüm didi, Oğuz iline karavul olsun didi. Han Bayındır kime virelüm didi, sağına solına bakdı. Kimse razı olmadı. Begil dirler-idi bir yigit var-idi, aña bakdı, aydur: Sen ne dirsin? Begil razı oldı. Kalkdı yir öpdi. Dedem Korkut himmet kılıcın biline bağladı, çomağı omuzına bırakdı, yayı karusına kiçürdi. Şahbaz ayğırı çekdürdi buda bindi. Hısımını kavumını ayırdı, ivini çözdi, Oğuzdan köç eyledi. Berdeye Genceye varup vatan tutdı. Tokuz tümen Gürcistan ağzına varup kondı, karavullık eyledi. Yad, kâfir gelse başın Oğuza armağan gönderür-idi." 92-93).*

Dede Korkut, aynı zamanda Oğuz Hanı ve Hanlar Han'ı Bayındır Han'ın akıldânesi, baş danışmanıdır. Bayındır Han, önemli ve müşkül işlerde Dede Korkut'a danışmadan iş görmez. Diğer Oğuz beyleri de karşılaştıkları, içinden çıkılmaz meselelerde Dede Korkut'un yardımına müracaat ederler.

Bayındır Han, bir gün Oğuz beylerini cem eyleyip ziyafet verir. Bu esnada Gürcistan haracı gelir. Bu haraç, bir at, bir çomak ve bir kılıçtan ibarettir. Haraç almanın birçok siyasî anlamı vardır. Bunlardan bazıları, haraç alan ülkenin haraç veren ülkeye siyasî, askerî, iktisadî ve benzeri yönlerden üstün olduğu düşüncesidir. Haraç veriyor olmak da haraç verilen ülkenin üstünlüğünün hâlâ devam ettiği anlamına gelir. Hâlbuki haraç almanın her halükârda üstünlük, haraç vermenin de her zaman ve zeminde zayıflık olup olmadığı hususu tartışmaya açıktır.[42] Gürcülerin Oğuzlara haraç verdiği ve

[42] Çalışmanın "Çatışma Usulleri" bölümünde "Düşman Koyma Usulü" başlığı altında haraç meselesi de ele alınmıştır. Ancak burada şu kadarını belirtmekte fayda var. Haraç vermek her zaman haraç verenin zayıflığını, haraç alanın da üstünlüğünü göstermez. Çinliler M.Ö. 198 yılında savaşarak yenemeyeceklerini anladıkları Hunlara bazı tavizler verirler. Haraç da bunlardan biridir. "Beş Tuzak" tabir edilen bu tavizler sayesinde bir nesil sonra Hunların büyük bir çoğunluğu Çinlileşirler (Günay, 2009: 135).

bu haracın da o vakte kadar her yıl altın akçe olarak ödendiği, o yıl ise tek taraflı bir tasarrufla haracın keyfiyet ve kemiyetinin (nitelik ve nicelik) değiştirildiği görülmektedir. Gürcüler, Oğuzlara verdikleri haracın mahiyet ve pahasıyla tek taraflı tasarruf etmek suretiyle hem yasak savıp borçlarını ödeler; hem de artık keyfi hareket edebilecekleri güç ve iradeye ulaştıkları mesajını verirler. Altın akçe yerine savaş aletleri olan at, çomak ve kılıç gönderilmesi ayrıca bir meydan okuma olarak da değerlendirilebilir. Bütün bunların dışında her senenin aksine at, çomak ve kılıç olarak gönderilen haraç, beyler arasında paylaşılma meselesi doğuracağı için bu durum haraç ödeyen tarafa hareket üstünlüğü sağlamış olmaktadır. Dolayısıyla haraç vermek, haraç verilen ülkenin iç huzurunu, birliğini, düzenini bozacak bir mahiyete dönüşebilmektedir. Gürcüler altın akçe yerine birer tane at, çomak ve kılıç gibi paylaşılması güç hatta bunları satıp maddî değerini paylaşmak dışında paylaşılması imkânsız olan nesneler göndermek suretiyle Oğuzlar arasına bir nifak tohumu ekmeyi başarmış görünmektedirler. Gürcistan haracı geldiğinde Bayındır Han'ın "saht" olması Gürcülerin amaçlarına ulaştıklarını göstermekle birlikte Gürcülerin hesap etmedikleri bir müdebbir zat ve onun alacağı tedbirler söz konusudur. Dede Korkut, Bayındır Han'ı teskin ettikten sonra Gürcülerin haraç hususundaki tasarruflarını tersine çevirecek bir tedbir düşünür. Dede Korkut, üç nesneden oluşan haracın tamamını bir yiğide vermek ve bu yiğidi de Gürcistan sınırına karakol koymak suretiyle Gürcülerin haraç vasıtasıyla kurduğu oyunu aleyhlerine gelişecek şekilde bir fırsata dönüştürür. Maksat hâsıl olur ve Gürcistan sınırına karakol kuran Bey Begil, Oğuz ülkesine kast eden "kâfir" düşmanın başını Oğuzlara "armağan" gönderir. Bu hadiseyle Dede Korkut'un, tedbir ve tasarruflarıyla Oğuz devlet hayatındaki yeri ve ehemmiyeti bir kere daha anlaşılır. Dede Korkut, devlet işlerinde ve devletlerarası işlerde bazen oyun kuran, bazen kendi devletine kurulmak istenen oyunları bozan devlet adamı işlevine sahip bir hüviyet taşımaktadır.

"Kılıcınuñ balçağına yapışdı kim bunı çırpa. Gördi-kim elinde kopuz var, aydur: Mere kâfir Dedem Korkut kopuzı hörmetine çalmadum didi, eger elüñde kopuz olmasay-idi ağam başı-y-içün seni iki para kılur-idüm didi. Çekdi kopuzı elinden aldı." (106).

Dede Korkut, daha yaşadığı çağda Oğuzların müşterek değerlerinin ön sırasında yer almıştır. Oğuzlar –Deli Karçar gibi istisnaları dışında- Dede Korkut'a hürmette kusur etmezler. Hatta Dede Korkut'un sahiplendiği, benimsediği, değer verdiği şeyleri de onun hürmetine sahiplenirler, benimserler ve onlara değer verirler. "Kopuz" sadece Dede Korkut'a ait bir nesne gibi takdim edilmektedir. Hâlbuki hemen her Oğuz yiğidinin aynı zamanda kopuz çaldığı ve şiir söylediği Dede Korkut Boyları'ndan vakidir. Kopuz çalmak sadece Dede Korkut'a şayeste bir iş değildir ve Dede Korkut'tan önce de kopuz çalanlar olmuştur. Ancak Dede Korkut'un kopuz çalma ve irticalen mevzun ve mukaffa söz söyleme hususunda da üstat olduğu, bu mesleği en iyi Dede Korkut'un icra ettiği düşünüldüğünde kopuz ile Dede Korkut'un artık bütünleştiği, kopuz görünce akla Dede Korkut'un geldiği anlaşılabilir. Bir yiğidin yanında kopuz taşıması ve gerektiğinde çalması aynı zamanda onun Dede Korkut'la irtibatlı olduğu anlamına gelmektedir. Kopuz Oğuzlara mensup yiğitlerin, gurbette birbirilerini tanımaları ve görüşüp konuşmalarında bir anahtar işlevi görmektedir. Dede Korkut, burada doğrudan bir tesire sahip değildir. Ancak bugünkü değerler dünyasına göre bir milletin ortak değeri hâline gelmiş kimi şahıs ve semboller, insanların aynı gaye için aynı zeminde buluşmalarına sebep olabilmektedir. Dede Korkut da Oğuzlar için böyle bir ortak değer unsurudur. Onun manevî varlığı, bugün bile birbirini tanımayan insanların görüşüp konuşmasına, tanışıp kaynaşmasına, anlaşıp uzlaşmasına imkân ve fırsat tanıyabilmektedir.

Dede Korkut, fert olarak Türk kültüründe kâmil insan tiplerinden birini temsil etmekte olup bu ise "alp-eren"[43] tipine tekabül etmektedir. Dede

[43] Dede Korkut, alp tipinden eren tipine geçişte her iki tipin de özelliğini taşımaktadır. Mehmet Kaplan bu durumu şu sözlerle izah etmektedir: "İslamî devirde, Türk kültürüne giren en mühim fikirlerden biri, Allah'ın insan iradesini aşa sonsuz kudret fikridir. Gözle görülemeyen, elle tutulamayan, fakat bilhahssa ölümde kendisini hissettiren ilahi kudret fikri, mağrur Türkü tevazua

Korkut, Türk değerler dünyasının benimsemiş olduğu bütün değerlerin şahsında temayüz etmiş olduğu bir şahsiyettir. Dede Korkut, gerek dinî, gerek millî, gerekse insanî değerlere sonuna kadar bağlı birisidir. Onun değerler dünyası ile münasebeti yalnız kendi özünde neşvünema bulmaz. Bilakis Dede Korkut, değer koyucu ve koyduğu bu değerlerin aynı zamanda koruyucusudur. Dede Korkut, özü sözü bir, doğruluk, dürüstlükten yana, yapıp ettikleri ile tutarlı ve sebatkâr bir görüntü arz etmektedir. Karakter olarak gayet vakur, ağırbaşlı ve hayata daima müspet yönden bakan yapıcı bir üsluba sahiptir. Ancak kendisi ve dolayısıyla temsil ettiği değerlerle alay edildiğinde bazen muzipçe bir tavır takınarak daima insanî tarafını koruduğunu da göstermektedir. Deli Karçar'ı soyundurarak pire yatağına sokması ve böylece bilge ile alay etmenin karşılığını ödetmesi onun muzip tarafına işaret etmektedir.

Dede Korkut, Oğuz cemiyetinde huzur, sükûn ve mutluluğun ikame edilmesinde daima örnek bir şahsiyet olarak tebarüz eder. Kimseye kin tutmaz. Tekebbürlük eylemez. Çağrıldığı yere gitmekten erinmez. Deli Karçar, onu öldürmek üzere kılıcıyla hamle ettiğinde sadece, "Vurursan elin kurusun!" diye beddua eder. Duası da bedduası da Tanrı katında makbul bir kişi olduğu hâlde Hak yoldan ayrılmayan, başıbozukluk etmeyen, içtimaî huzur, sulh ve sükûnu bozmayan, değerler dünyasını çiğnemeyen kimseye beddua etmez, bilakis iyilere dua eder. Hüner gösterenleri takdir ve teşvik eder. İyiliğin, güzelliğin, doğruluğun, dürüstlüğün çoğalıp yayılması, hünerli ve erdemli insanların artması için siyasî iradeye de tesir eder.

Dede Korkut birinin sevinciyle sevinen, üzüntüsüyle üzülen diğergâm bir insandır. Oğuz yiğitleri ad kazanacak bir hüner gösterdiklerinde yahut evlendiklerinde, çoluk çocuğa karıştıklarında, çocuklarının mürüvvetlerini gördüklerinde Dede Korkut sahneye çıkar ve "şadımanlık" çalar. Çünkü

---

mecbur eder. Velîler işte be manevî kudretin temsilcisi olarak ortaya çıkarlar. Alp tipinin aşırılıklarına karşı koyarlar, hatta onu emirleri altına alırlar. Fakat savaşçı ruh bu fikirle de uzlaşmasını bilir. Tanrı'nın emirlerini yerine getiren bir kahraman, bir 'gazi' olur. Bununla beraber, manevî kuvveti temsil eden 'velî' tipi, toplumda 'gazi'den üstün bir yer kazanır." (Kaplan, 1985: 61).

Oğuzların çoğalıp genişlemesinden, büyüyüp gelişmesinden herkesten fazla Dede Korkut memnun olmaktadır.

Dede Korkut birçok yönlü bir şahsiyettir. Birçok mesleği büyük bir ustalıkla icra eden bir kabiliyete sahiptir. Aklını, fikrini, bilgisini ve becerisini kimseden esirgemez ve iktiza ettiği durumda bunları, devletine ve milletine hizmet yolunda canını dişine takarak kullanmaktan imtina etmez. Mesela kız kardeşini isteyeni öldüren Deli Karçar'ın karşısına kimse çıkamazken; Dede Korkut ölümü göze alarak Deli Karçar'ı, bu sakat tasarrufundan vazgeçirerek onun ıslah-ı nefs etmesine vesile olur.

Dede Korkut, ahlâk-ı hamîde sahibi bir şahsiyettir. Dediğini yapan, yaptığını diyen, özü sözü bir olan dosdoğru bir mizaca sahiptir. Bu yüzden nüfuzu işlemekte, sözleri tesir etmektedir. Aruz Koca'nın aslan altında büyüyen oğluna nasihat ettiğinde çocuk Dede Korkut'un sözünü tutarak insan gibi davranmayı öğrenir. Buna mukabil Dede Korkut, dinî ve vicdanî meselelerde taraf olmaz, kimseye tesir etmeye çalışmaz. İnanç ve düşüncesini kimseye dayatmaya kalkmaz. Deli Dumrul, vicdanî ve imanî bir mesele olan Azrail'e meydan okuduğunda Dede Korkut bu vakanın hiçbir şekilde tarafı olmaz. Nitekim Deli Dumrul, Tanrı'nın varlığını ve birliğini kendi görüş ve düşüncesinde idrak eder, bulur, kabul, tasdik ve ikrar eyler.

Dede Korkut, Oğuzların hünerlerini takdir etmek yanında sevinçlerini paylaşır. Kederlerini azaltmanın yollarını arar. Ferdî veya içtimaî meselelerde sorumluluk üstlenip görevler icra eder. Zira Dede Korkut, bugün de bir diplomatta bulunması gereken özelliklerin fazlasını haizdir.

> *"Nicolson ideal diplomatın niteliklerini şöyle sayar: 'Dürüstlük, dikkat, sükûnet, sabır, iyi huy, tevazu, sadakat. Bunlar aynı zamanda ideal diplomasinin de gerekleridir. Fakat okur, zekâ, bilgi, esası görebilme, ihtiyatlılık, misafirperverlik, sempatiklik, çalışkanlık, cesareti, unuttunuz diyebilir. Hayır unutmadım, zaten mevcut olduklarını varsaydım (İskit, 2007: 51).*

Hülasa Dede Korkut, Oğuz toplum hayatında son derece mühim görevler icra eden rol model bir şahsiyettir. Onun iş yapabilme gücü elbette sahip olduğu hünerle ilgilidir. Bu hüner ise hikmet, zekâ, bilgi, basiret, feraset gibi

unsurlarla yoğrulmuş vaziyettedir. Ama bu unsurların işletilmesi için de hareket, sebat, gayret, çalışkanlık, azim, kararlılık vs. gerekmektedir. Bundan sonrası ise yapılan işin değerler dünyası ile uyumunun gözetilmesidir. Dede Korkut, Oğuz toplum ve devlet hayatında meydana gelen ve kendisine akseden aksaklıkları gidermek için olayların üstüne azim ve kararlılıkla gitmekten çekinmez ve hüneri sayesinde üzerine eğildiği meseleyi tereyağından kıl çeker gibi hâlletmeyi bilir. Bunları yaparken de Oğuz değerler dünyasının dışına çıkmaz. Hatta öyle davranır ki, davranışı ahlâkta kural olur.

II. BÖLÜM:

1. DEDE KORKUT'TA DEĞERLER DÜNYASI

Kadında iffet, erkekte cesaret…

Değerler dünyası, dinî, içtimaî ve ferdî bakımdan birçok cepheye sahiptir. Bir tür beşerî münasebet olan diplomasinin de kendine mahsus değerleri vardır.[44] Protokol kuralları da bu değerlerin nezaket ve siyasî cephesini yansıtır. Protokol kurallarının çiğnenmesinin siyasî boyutunu önceden kestirmek zordur. Sonu savaşa kadar varabilecek bir çatışmaya bile yol açabilir. Nezaket kurallarının çiğnenmesinin ise çoğu zaman fiilî bir karşılığı olmasa da itham, isnat ve dedikodu yoluyla kınanmak ve muhatap nezdinde itibar kaybına uğramak gibi bir müeyyidesi olacaktır. Bununla birlikte bahsi geçen eserlerde ele alınan değerlerin son zamanda Avrupa'da benimsenmiş değerler olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla her toplumun değerleri umumiyetle kendisine mahsus olmakla birlikte bazı değelerin de insanlığın ortak değerleriyle birebir örtüştüğü görülmektedir.

Değerlerin içtimaî tarafına bakıldığı zaman bunların toplumun geniş kesimlerince üzerinde uzlaşılmış anlayışlar, düşünceler, uygulamalar olduğu görülmektedir. O sebeple değerden sapmanın içtimaî ve ferdî baskıları da beraberinde getireceği muhakkaktır. İnsan, bir değere anlam yönünden iştirak etsin, etmesin riayet ettiği zaman muhtemel bir içtimaî çatışmadan kaçınmış, ferdî baskılardan kurtulmuş demektir.

---

[44] Değerler konusu diplomasi de doğrudan ele alınan bir konu değildir. **"Beyaz Diplomasi"** (Bakınız: Taceddin KAYAOĞLU, *Beyaz Diplomasi: Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı-Vatikan İlişkileri*, Fide Yay, İstanbul, 2007), **"Gizli Diplomasi"** (Bakınız: Jacques de Launay, *Gizli Diplomasi*, Çev: Kerem Kurtgözü, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994) gibi çalışmaların olması diplomasinin "değer" hükümlerine yapılan bir atfin varlığını göstermektedir. Bu değerin ise bir meşruiyet arayışı yahut ikamesi üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Protokol kuralları konusunda ise emekli büyükelçi Yüksel C. Söylemez'in ***Görgüsüzlük Çağı*** adlı bir çalışması vardır (Söylemez, 2005). Söylemez, çalışmasında Avrupaî nezaket anlayışına dayalı olarak insanların giyim kuşam, yeme içme, iletişim kurma vs. ihtiyaçlarını hangi ölçülerde gidermesi gerektiği yönündeki "kaideleri" haber vermektedir.

Değerin bir diğer içtimaî yönü de çatışma ve uzlaşma usulü olarak da işlev görebilmesidir. İffet bir değerdir. İffetsizlik, iffet değerinin menfi cephesidir. İffet, birçok toplumda değer olarak kabul edilmektedir. İffetli olmak yahut iffetsizliğini göstermemek iffetin içtimaî boyutunun hesap edilmediğini gösterir. İffetli olmanın ferdî anlamı daha güçlüdür. Ama çatışma hâlinde ferdî tarafından ziyade içtimaî tarafı daha baskın çıkabilmektedir. Siyasî, askerî, dinî, ilmî yahut başka bir sahada önde gelen kimsenin iffetsiz bir hareketi toplum huzurunda sergilendiği zaman muhatabıyla beraber o şahsın, çevresinde itibar ve kıymetten düşüşüne hatta elinde tuttuğu imkânları kaybettiğine çok sıkça rastlanmaktadır. Bazı değerlere riayet etmek dinî ve vicdanî bir mesele olmakla birlikte içtimaî getirisi ve götürüsü dinî ve vicdanî tarafını aşabilmektedir.

Türkçe bir kelime olan değer, değ- fiiline, "fiil işletme eklerinden biri olan" – er (- ar) partisip ekinin getirilmesiyle türetilmiş isim soylu bir kelimedir ve "hareket vasıflarını bildirmek suretiyle nesneleri karşılayan" bir işleve sahiptir (Ergin, 1998: 198-199). Değer kelimesi, Türkçe Sözlük'te şu şekilde tarif edilmektedir: "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. Yüksek ve yararlı nitelik; üstün, yararlı nitelikleri olan kimse. (felsefe) Kişinin nesne ile bağlantısında beliren şey. (matematik) Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımıdır" (1988: 345). Değer kelimesinin etimolojisine bakıldığı zaman kelimenin "teğ-" fiilinden geldiği görülmektedir. "Teğmek" ise "değmek", "dokunmak", "temas etmek" demektir. Ancak "partisip ekleri esas itibariyle geçici isimler" yaparken; burada değmek fiiline getirilen – er (-ar) partisip eki, soyut bir nesneyi karşılayan kalıcı bir isim teşkil etmiştir (Ergin, 1998: 198). Değer aslında soyut bir isim olup "eşya"nın sıfatı durumundadır. Fakat değerin nitelediği "şey"in ne olduğu duruma göre değiştiği için "şey" düşmüş, "değer" de sıfat derekesinden isim seviyesine yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle "değer" nitelediği "şey"in ismi yerine geçmiştir.

“Değer” artık kalıcı bir isim olduğuna göre bu ismin zıddının olup olmadığına bakılabilir. “Değer” isminin zıddı yoktur. Ancak menfîu vardır. “Değer” isminden sıfat yapılmak istendiğinde, isimden isim yapma eklerinden olan ve kök veya gövdesine getirildiği ismi sıfat yapan –lı, -li; -lu, -lü eki getirilmek suretiyle “değ-er-li” kelimesi türetilebilir. –lı (-li; -lu, -lü) eki, “iki nesnenin bir arada bulunduğunu, iki nesnenin beraber olduğunu, iki nesnenin meydana getirdiği topluluğu ifade” etmektedir (Ergin, 1998: 172). Buna göre “değer” ile bu değerin “dokunduğu, temas ettiği, değdiği” şey bir aradadır. “Değerli” sıfatı bir şeyin ölçüsünü, kıymetini, muhtevasına biçilen pahayı bildirir. Ancak bunun da zıddı olmayıp yalnız menfîu vardır. O da “değersiz”dir. Değersiz kelimesi de bir sıfat olup yine bir şeye verilen itibarî hükmü bildirir. –sız (-siz, -suz, -süz) eki de iki nesnenin bir arada bulunmadığı anlamını ifade etmektedir. Öyleyse değerle onun temas ettiği nesne arasında bir bağ vardır. Diğer bir ifadeyle “değer, yapıp edileni önemli kılan şeydir” (Soykan, 2007: 48).

Yapıp edileni önemli kılan şeyin ne olduğu sorusu sorulduğunda ise değer hükümleri ortaya çıkar. “Bu hükümleri oluşturan ne?” dendiğinde de “değer hükümlerinin” ortaya çıkış süreci sorgulamaya başlanır. Ancak bu husus bu çalışmanın dışındadır. O bakımdan değer hükümlerinin niteliği vehbî yahut kesbî oluşu gibi hususular bu çalışmanın çerçevesi dışındadır. Bununla birlikte bu hususta bir iki tespiti aktarmakta da fayda vardır. Değer duygusu doğuştan gelen bir özellik olmayıp içtimaî bir varlık olan insanın, içinde yaşadığı toplumla uyumunda itibarî bir mecburiyet olarak tebarüz eder. Diğer taraftan “insanın doğuştan getirdiği, ama belli bir olgunluk yaşıyla kendini gösteren, iyiyi kötüden ayırma yetisi dediğimiz vicdan ya da aynı anlamda olmak üzere ahlaksal yargı gücü, değer duygusu için sağlam bir temel” oluşturmaktadır (Soykan, 2007: 52). Ama burada değerlerin hangi şartlarda ve hangi saiklerle meydana geldiği de tartışılacak değildir. Dede Korkut Kitabı’nda tespit edilebilen değerler, toplumun üzerinde uzlaşmış olduğu hususlar olması hasebiyle ele alınmaktadır.

Değer deyince akla hemen etik veya ahlak kavramları gelmektedir. Bu gün birbirinin yerine veya karşılığı olarak kullanılan bu kavramların evvela sözlük anlamlarına bakmakta fayda vardır. Ahlâk, kelimesi Arapça hulk isminden gelmekte olup onun çokluk sigasıdır. Hulk kelimesi Şemseddin Sami'nin Kamus'unda şu şekilde tarif edilmektedir: "Halefî olan huy, tabiât" (Şemseddin Sami, 2002: 576). Halefî ise aynı yerde, "arkaya ve geriye mensup" şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla ahlâk, atalardan dedelerden kalan huylar anlamındadır. Ahlâk kelimesi, Türkçe Sözlük'te ise, "bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda bulundukları davranış biçimleri ve kuralları; (felsefe) belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve içtimaî davranış kurallarını tespit eden ve inceleyen bilim" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 30).

Türkçe Sözlük'te menşei Fransızca olduğu belirtilen etik ise, "töre bilim, ahlâk bilimi; (sıfat) ahlâkî, ahlâkla ilgili." şeklinde tarif edilmektedir (1988: 474). Bu durumda ahlâk ile etik arasında anlam farkı olmayıp tercihan biri diğerinin yerine kullanılmaktadır. Hatta kimi çalışmalarda, bu kavrama karşılık "moral" kelimesinin de tercihe binaen kullanıldığı görülmektedir. Ancak burada gerek töre gerekse inanç sisteminden kaynaklanan değer yargılarını ihtiva etmesi bakımından etik kavramı da kullanılacaktır.

"Gelenek, töre, alışkanlık" demek olan etik, kavram olarak, "değeri konu edinen ve insanın değer biçici deneyimini kapsayan bir düşünce tarzı" şeklinde tarif edilebilir (Cevizci, 2002: 1). Bu bakımdan gelenek, töre ve alışkanlık etiğin uygulama tarafını ifade ederken; değerlerin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği hususu da etiğin felsefî boyutuna işaret etmektedir. Değerler meselesi, etik felsefesinin en temel konusunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle, "değerin mahiyetine ilişkin soru ile başlayıp varlık-değer, bilgi-değer ilişkisine, oradan da değerlerin kaynağı ve değerlerin mutlaklığı ya da göreliliği" gibi birçok hususu açıklığa kavuşturma gayreti gütmektedir (Kılıç, 2007: 597).

Değer meselesi öteden beri her toplumda üzerinde düşünülen ve tartışılan bir konudur. Her ilmî disiplinin değerle münasebeti, her kurum ve kuruluşun, kurum kimliğinin yanında evrensel değerler oluşturma çabası içinde olduğu görülmektedir. Her siyasî yapının da kendine mahsus bazı değer yargıları vardır. Bugün demokrasinin değerleri olarak, "insan onuruna saygı, adalet, hukukun üstünlüğü, hesap verme, hesap sorma, şeffaflık, toplumun açık toplum olması ve ayrımcı toplum olmaması ve neticede toleransın hâkim olması" maddeleri sayılabilir (Aydın, 2007: 38). Bu değerler evrensel nitelik taşımakla birlikte millî değerler olarak da görülmek istenebilir. Ne var ki, bir millete ait değerlerin tamamı ne tamamen millîdir; ne de tamamen evrenseldir. Bazı değerler millî olmakla birlikte evrensel özellikler de taşıyabilir. Bazı değerler de yalnız içinde bulunulan topluma mahsus özellikler arz edebilir.

"Günümüzde Birleşmiş Milletler, ABD ve Avrupa Konseyi'nin belirlediği, 'demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, çok kültürlülük, mozaik kültür, küreselleşme' diye siyasî değerler, 'para, mal, mülk, köşe dönme' gibi iktisadî değerler, 'sağlam vücut, kemikleşmiş adale' gibi sıhhî değerler havada uçuşmaya başlamıştır" (Bolay, 2007: 58). Bu da Batı medeniyetinin benimsediği değerlerin Türk toplumunu da etkisi altına aldığının bir göstergesidir. Toplumun gerek yeni değerler ortaya koyması, gerekse ithal etmesi toplumda belli çatışmalara sebep olabilmektedir. Zira yeni üretilen veya ithal edilen her değer, mevcut bir değeri söküp atacak ve onun yerine kurulacağı için değerler çatışması kaçınılmaz olmaktadır. Toplumdaki değer farklılaşması toplumun aldığı yol veya başka bir muhite savrulma macerası olarak da görülebilir. Diğer yandan her şeyin değiştiği dünyada değerlerin de değişmesinden daha tabiî bir şey olamaz. Ancak değerlerini korumak da içtimaî bir refleks olarak hemen her toplumda görülmektedir.

Değer konusu daha çok felsefenin ilgi alanına girmektedir. Sosyal bilimleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmayacağı için değer konusuna başka disiplinlerin de ilgi göstermesi olağan karşılanmalıdır. Halk diplomasisi

üzerine yapılan bu çalışmada değer konusu bizzat toplumun üzerinde büyük oranda anlaştığı ve uzlaştığı hususlar olması sebebiyle ele alınmakta, değerlerin anlaşma zemini olması, beşerî münasebetlerin mahiyetini ve şeklini icbar etmekte olup bu da toplumu çatışmadan kurtarmaktadır. Değerlerden ayrılmak bizzat çatışma sebebi sayılmakla birlikte değersizlik, değer aşınması, değere riayet etmemek gibi hususlar, herhangi bir mücadele esnasında değer tanımayan muarızların toplum huzurunda itibardan düşürülmesinde bir silah olarak da kullanılabilmektedir. Bu da aynı değere iştirak etmese bile bir kimsenin içinde yaşadığı toplumun değer yargılarıyla uzlaşmıyorsa; bile çatışmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mesela iffet bir değerdir. İffetli insan, iffet değerine sahip insan demektir. İffetin bir değer olarak görüldüğü bir toplumda iffetsizlik etmenin bazı müeyyideleri olacaktır. İffetlilerin talip olduğu bir işi iffetsiz birinin de talep etmesi, şartların eşit olduğu bir rekabet durumunda iffetli ile iffetsizin rekabete iffet konusundan başlayacağı mukadderdir. Bugün hemen her toplumda, özellikle siyasette muarız ve muhalifler birbirlerini daha çok toplumun değer yargıları üzerinden vurup itibarsızlaştırmayı ve rakiplerini siyasî yarıştan tasfiye etmeyi sağlamaya çalışmaktadırlar. Çalışmanın çatışmalar bölümünde bu hususa örnekler üzerinden daha geniş izah getirilecektir.

Değerler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar, içkin değerler, aşkın değerler ve normatif değerlerdir (Poyraz, 2007: 85).

1.1. Dede Korkut'ta Mündemiç (İçkin) Değerler

Mündemiç değerler, "kavramlar, duygular ve eşya ile münasebetten doğan ve bilinçle çerçevelenen, inanmadan çok, bilmenin hâkim olduğu değerlerdir" (Poyraz, 2007: 86). Bu durumda içkin değerler denince değer atfedilen şeyin akıl ve duyguyla münasebeti esas alınmakta ve o şeyin değer olarak anılmasında akıl ve duygunun belirleyici tesire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak akıl ve duygunun belirleyici olduğu bir değerde inanç gibi olguların da tesiri olduğu muhakkaktır. İnanç gibi olgular içkin değerlere doğrudan tesir etmeseler bile aklın ve duygunun bizzat kendisine tesir edeceği için dolaylı

bir tesirden söz edilebilir. Dede Korkut'ta içkin değerleri, gerek inanç boyutu ağır basan aşkın değerlerden, gerekse kültürün belirlediği normatif değerlerden kesin çizgilerle ayırmak mümkün görünmemektedir. Hatta kimi görüşe göre bütün değerlerin kaynağı din olup diğer değer yargıları buradan çoğalmıştır. O bakımdan değer tasnifine ihtiyatla yaklaşmak yerinde olacaktır.

Dede Korkut'ta görülen içkin değerler şu şekilde sıralanabilir:

1.1.1. Hüner

"Ol zamanda bir oğlan baş kesmese kan dökmese ad komazlar-idi." (27).

Hüner sahibi olmak hemen her toplumda gerek aklın gerekse duygunun icbar ettiği bir değerdir. İnsanlar umumiyetle hünerleri sayesinde mal mülk, şan şöhret, kazanmakta, itibar ve hürmet görmektedirler.

Hüner, Türkçe Sözlük'te, "beceri isteyen ustalık, beceriklilik; herkesin yapamayacağı bir işi yapmak" anlamındadır (1988: 659). Bir diğer tarif ise, "bir işte gösterilen incelik ve beceriklilik, maharet, ustalık, marifet" şeklindedir (Doğan, 1990: 489). İncelik, beceriklilik, ustalık, marifet isteyen bir işin herkes tarafından yapılamayacağı ortadadır. Dolayısıyla hüner sahibi kimse, hüneri ile diğer insanlardan ayırılır ve kabiliyeti ile dikkat çeker. Bu kabiliyetin ortaya çıkması da akıl, fikir, zekâ, duygu gibi tabiî kaynaklarla mümkündür.

Hüner sahibi olmak, Dede Korkut'ta, üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur ve cinsiyet ayrımı söz konusu olmadan hemen herkesin bir hüner sahibi olması beklenmektedir. O günkü içtimaî ihtiyaçların belirlediği hünerlerin başında, "baş kesmek, kan dökmek, düşmana galabe çalmak, muzaffer olmak, ganimet almak" vardır. Ad kazanmak ise hünerin bizzat teberrüz etmesidir. Ad kazanmak, artık toplumda belli bir yer edinmek anlamına gelir ve bu yerin sınırlarını ise gösterilen hüner tayin eder.

Dede Korkut'ta görülen hemen her değeri birer istiare olarak düşünmek gerekir. "Baş kesmek, kan dökmek, ganimet almak" bir savaş hâlinde bir

değerdir, gerçek bir değerdir. Ancak sulh zamanı “baş kesmek, kan dökmek, ganimet almak” bir değer olarak ortaya konuyorsa bu anlatım artık bir istiare olarak düşünülmelidir. Bunlara tekabül eden değerler şöyle sıralanabilir: bir işe atılmak, bir işte sebat etmek, çalışmak, çabalamak, neticesini bekleyip hasılatını toplamak. İnsan normal şartlar altında, kimseye boyun eğmeden bir iş ucundan tuttuğunda, işini layıkıyla yaptığında, işinden elde ettiği gelirle kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşıladığında “baş kesmiş, kan dökmüş, düşmana galabe çalmış, muzaffer olmuş, ganimet almış” gibi bir hüner göstermiş sayılacaktır. Hangi çağda olursa olsun insanın haysiyet ve şeref içinde yaşamasını sağlayan her çaba bir hüner olarak değerlendirilebilir.

Dede Korkut’ta hüner konusu yerine ve zamanına göre farklılık göstermektedir. Nelerin hüner sayıldığının tam olarak ortaya konabilmesi için hünerin yiğitlik konusuyla birlikte ele almak gerekmektedir. Yiğitlik, bilek, akıl fikir ve muhakeme gücü yanında erdem sahibi olmayı da gerektirmektedir. Erdemsiz yani ahlâkî değerlere sahip olmayan birinin yiğit tabir edilmesi zordur. Dede Korkut’ta, “Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı”nda Yalancı Oğlu Yaltaçuk adında bir tip vardır. Yalancı Oğlu Yaltaçuk, sevdiği kızı alabilmek için akıl, fikir, dikkat, kurnazlık hatta cesaret gerektiren fiil ve davranışlara girişir. Ama bütün bu değerler “yalan” üzerine kurulu olduğu için Yaltaçuk “namert” kabul edilmiş ve yaptığı suç sayılmıştır. Dolayısıyla hünerin değerler dünyası ile çelişmemesi gerekmektedir. Dede Korkut’ta hüner değerler dünyası ile uyum içinde olduğu sürece anlam kazanır.

Bu gün hemen her çocuğa ya doğmadan önce, ya doğar doğmaz; ya da doğduktan kısa bir zaman sonra ad konulmaktadır. Bu, artık kanunî bir mecburiyettir. Dede Korkut’ta ad koyma meselesi bugünkü uygulamadan oldukça farklı özellik arz eder. Dede Korkut’ta, umumiyetle çocuğa bizzat gösterdiği “hüner” doğrultusunda ad verilmektedir. Yumruğu ile boğa öldürene “Boğa-ç”, at basıp kanını emene “Bas-at”, çıkıntılık edene “Budak”, aksilik edene “Ters Uzamış” dendiği gibi hemen her yiğide mizacı ve yapıp ettiği şeylere uygun gelen karşılıkta isimler verildiği görülmektedir. Dolayısıyla

Dede Korkut'taki adlara bakıldığı zaman bunların umumiyetle çocuğun hüner ve mizacını yansıtan isimler olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal rollerini de havî olan bu adlar, bir isimden ziyade birer unvan gibidirler.[45]

> *"Kan Turalı aydur: Altun akça-mı ister, katır biserek-mi ister? Babası aydur: Oğul hüner gerek hüner didi. Kan Turalı aydur: Baba yilisi kara kazılık atuma eyer salayım, kanlu kâfir iline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusdurayım, kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim. Kañlı Koca aydur: Hay canum oğul hüner didügüm ol degül, ol kız içün üç canavar saklamışlar, her kim ol üç canavarı basa ol kızı aña virürler, basup öldürmese anuñ başını keserler burca asarlar." (69).*

"Baş kesmek, kan dökmek" ad almada bir hüner kabul edilirken; yukarıdaki parçada "baş kesmeyi, kan dökmeyi, ganimet almayı" vs. hüner kabul etmeyen bir anlayış mevcuttur. Bu iki durum tezat olarak görülmemelidir. Zira ilk parçada "ad alma", ikinci parçada ise "kız alma" durumu söz konusudur. Yani bir fiilin veya davranışın hüner kabul edilmesi ne niyet ve amaç taşıdığına göre farklılık gösterebilmektedir. Diğer bir ifadeyle neyin hüner sayılacağını fiilin niteliği belirlemektedir.

Kan Turalı'nın hüner anlayışı ile Trabzon Tekürü'nün hüner anlayışı arasında fark vardır. Bu da hünerin toplumdan topluma farklılık gösterdiğini, neyin, nerede hüner sayılıp sayılmayacağının muhtabın tavrına kalmış bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Kan Turalı, hüner denince tıpkı diğer Oğuzlar gibi "baş kesme, kan dökme, gainmet alma" hususunu anlamaktadır. Trabzon Tekürü ise hüner denince insanın (erkeğin) asla birlikte değerlendirilemeği arslan, boğa ve buğra ile mücadele etmesini anlamaktadır. İnsanın, bu hayvanlarla vasıtasız bir şekilde baş etmesi evvela aklın ölçülerine aykırıdır. Ama hüküm sahibi, aklın mantığın ölçülerine aykırı da olsa kendi şahsında neyin hüner sayılacağını tayin etmiş görünmektedir.

[45]Dirse Han'ın oğlu, Bayındır Han'ın "ak meydanında" azgın boğasını öldürünce Oğuz beyleri gelerek Dirse Han'ın oğlunun yaptığı işe "tahsin" derler. Dede Korkut da oğlanı alarak babasına götürür ve ona hüner ve erdeminden dolayı tekeffül ederek "Boğaç" adını verir, babasından da Boğaç'a beylik, taht, mal mülk ve cübbe vermesini ister. Dede Korkut'ta hüner ve erdem Oğuz alpının sahip olması gereken ve birbirinden ayrılmaz iki özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Duymaz, 1994: 110). Boğaç ad aldığında aslında Oğuz toplumunda siyasî bir paye almış, kendi çapında iktidar sahibi olmuştur. Almış olduğu, daha doğrusu kazanmış olduğu ad da ona iktidar kazandıran hüner ve erdemi ile bu hüner ve erdemini gösterdiği yeri, zamanı vs. hatırlatır mahiyettedir.

Kan Turalı'ya göre hüner, "yilesi kara kazılık atına eyer vurup kanlı kâfir iline akın yapmak, baş kesmek, kan dökmek, kâfire kan kusdurmak, kul karavaş getirmek" şeklindedir. Bütün bu fiiller insanîdir ve hepsinin arkasında dinî, fikrî, içtimaî, siyasî bir anlam ve gerekçe vardır. Ancak Trabzon Tekürü tarafından hüner kabul edilen anlayışta, insanı hayvanla mücadeleye[46] icbar etmenin arkasında onu hayvan derekesine düşürme niyetinden başka bir şey aramak mümkün değildir. Tersinden bakıldığında ise bir insanın bir arslanı eşit şartlar altında yenmesinin anlamı, o insanın arslandan daha güçlü, saldırgan, atik ve cesur olduğu fikri ortaya çıkmaktadır.

1.1.2. Feraset

> *"Alnına yumruğın tayadı, sürdi meydanuñ başına çıkardı. Çok çalışdılar. Ne buğa yeñer, ne Kan Turalı yeñer. Küt küt buğa solımağa başladı, ağzı köpüklendi. Kan Turalı aydur: Bu dünyayı erenler 'akıl-ile bulmışlar-dur, bunuñ öñinden sıçrayayım, ne hünerüm var-ise ardından göstereyim didi." (72).*

Beden gücü, Dede Korkut'ta yüceltilen bir değer olmakla birlikte tek başına yeterli görülmemektedir. Oğuz yiğitlerinin beden gücü kadar akıl, irade, iz'an, idrâk, hayal gücüne de sahip olmaları beklenmektedir. Kan Turalı, aynen Boğaç Han'ın hikâyesinde olduğu gibi boğa ile mücadele ederken; ister istemez beden gücüyle boğayı alt edemeyeceğini anlayınca boğada olmayan tefekkür gücünü kullanarak oyun kurar ve onu alt eder. Boğa, boğaya karşı tefekkür burada elbette birer istiaredir. Akıl gücü sadece boğa ve benzeri bir varlık ile mücadele ederken değil; hemen her işte gereklidir. O bakımdan mündemiç bir değer olarak akıl ve irade gücünün önemi ortaya çıkmaktadır. Akılsızlığın alay edilmek gibi bir müeyyidesi olması onun normatif değerler arasında değerlendirilmesi gereğini ortaya koyabilir. Ancak fikredememe delilik boyutunda görülmediği için buna gerek yoktur.

[46] Dede Korkut'ta görülen insanın hayvanla mücadelesi yahut insan gücünün hayvan gücü ile sınanması motifinin, İspanya'daki boğa güreşleri ile Roma gladyatörlerinin hayvanlarla yaptıkları vahşiyane kavgaların Bizans yoluyla Trabzon'a geldiği ve buradan Kan Turalı örneğinde olduğu gibi Türklere geçtiği kanaati mevcuttur (Oğuz, 1996: 23).

1.1.3. Şecaat

Yiğit, Türkçe Sözlük'te, "güçlü ve yürekli, kahraman, alp; delikanlı, genç erkek; gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen kimse" olarak tarif edilmektedir (1988: 1633). Bir başka tarifte ise yiğit, "genç, delikanlı; cesur, kahraman; mert" şeklindedir (Doğan, 1990: 1173). Dede Korkut'ta yiğitlik meselesine bakınca cesaret, mertlik, kahramanlık, delikanlılık dışında erdem sayılan bazı değerlere de sahip olması gerektiği görülmektedir.

> *"Dirse Han aydur: Bayındır Han benüm ne eksükligüm gördi, kılıcumdan mı gördi, suframdan mı gördi?" (4).*

Oğuz toplumunda yiğitlik sosyal statünün birinci belirleyici unsurudur. İkinci unsur da cömertliktir. Bir kimse "baş kesse, kan dökse, ganimet alsa" bile cömertlik etmediği sürece Oğuz toplumunda itibarlı bir mevkie getirilmez. Diğer bir ifadeyle Türk töresine göre birinin beylik kazanması için hem hüner hem de erdem sahibi olması gerekmektedir. Bununla birlikte bir işte, çağın ihtiyaçlarına göre yeni değerlerin varlığına ihtiyaç duyulduğu da görülmektedir. Bayındır Han, töre tanzim eden ve töreyi koruyup uygulayan bir han olarak beylik payesi için yiğitlik ve cömertlik dışında yeni bir değer ihdas etmiş görünmektedir. Buna göre birinin bey olması için sırasıyla yiğit, cömert ve zürriyet sahibi olması gerekmektedir.

> *"Sarp yorır-iken kazılık ata nâmerd yigit bine bilmez, binince biñmese yig. Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çalmasa yig. Çala bilen yigide ok-ile kılıçdan bir çomak yig." (1).*

Yiğitliğin bir karşılığı da mertliktir.[47] Merdin menfîu namerttir. Dede Korkut'ta mertlik veya namertlik sayılan fiil, davranış ve durumlar hususunda birçok örnek vardır. Mücadele veya münasebette, yalan, hile, aldatma,

[47] Merd, Farsçadan Türkçeye geçen bir kelime olup "erkek, adam" demektir (Olgun ve Drahşan, 1984: 321). Bu durumda "merd"in Farsçadaki zıddı, "kız, kadın" olmaktadır. Bir dilden başka bir dile geçen bazı kelimeler, kendi dilindeki aslî mânâsından kopmasa da geçmiş olduğu dilde bir anlam boşluğunu doldurduğu için anlam genişlemesine uğrarlar. Mert kelimesi, Türkçede cinsiyet belirtmekten ziyade bazı tavırların niteliğini tayin ve tavsif etmede kullanılmaktadır. Bahsedilen tavırların geri planında bir "erkeklik" vurgusu olmakla birlikte bu vurgu yine tavrın mahiyeti ile ilgilidir. Bu mahiyeti ise hile, tuzak, entrika, yalan, riya, iftira, dedikodu, kalleşlik vs. aksine "mertlik", yiğitlik, şeffaflık, açıklık, doğruluk, dürüstlük vs. belirlemektedir.

kandırma gibi usûllere müracaat etmek namertliktir. Nâmertçe yol ve usullere tevessül eden kişi ister erkek; isterse kadın olsun hoş karşılanmamaktadır. Erkeğin "merdi" olduğu gibi kadının da merdi vardır. Mesela Banı Çiçek veya Selcen Hatun'un "yiğitlikleri" mertlik dairesinde değerlendirilmektedir.

"Kazılık at", "öz kılıç" gibi ifadeler, beylik payesine delalet etmenin yanında siyasî güç ve kudret anlamına gelmektedir. Dede Korkut'ta, beylik payesini ellerinde tuttukları hâlde namert diye tabir edilen kimselerin varlığı da söz konusudur. Böyle insanların diğer insanlara fayda yerine zararı dokunacağından hareketle iktidara gelmeleri istenmemektedir. Atın içmediği "acı suların", sızmasından sızmamasını, atın yemediği "acı otların" bitmesinden bitmemesini yeğ gören Dede Korkut'a göre insanın "acısı" da erdemsiz "namert" kimselerdir. Böyle kimselerin devlet güç ve iktidarını elinde tutmalarına tamamen manî olmak mümkün görünmemektedir; ancak önemli bir işin başına gelmemeleri bir temenni olarak tebarüz etmektedir. Yiğitliğin bir karşılığı sayılan mertlikten anlaşılan, erdem sahibi olmak yanında atın yediği ot ile içtiği suyun sağladığı fayda gibi insanın da insana faydalı olmasıdır.

"Alet işler, er öğünür." diye bir atasözü vardır. Bu atasözüne zıtlık teşkil edecek başka atasözleri de mevcuttur. Yerine göre aletin, yerine göre aleti kullanan insanın hünerinin yüceltilmesi, kendi içinde haklı tarafları olmakla birlikte bu tercih farklılığının siyaset gereği ortaya çıktığı akla gelmektedir.[48] Vasıtanın insana sağlayacağı kolaylık inkâr edilemez. Ancak vasıtayı kullanmak da bir kabiliyet gerektirdiği için marifetin erde ve elde görülmesi gerekir.

[48] Dede Korkut'ta, Begil avcılığı ile övününce Salur Kazan, Begil'in avcılığı üzerine, "Marifet atın mı, erin mi?" diye sorar. Oradakiler marifetin erde olduğunu söylerler; ama Salur Kazan'ın kanaati marifetin atta olduğu yönündedir. Nitekim "Begil Oğlı Emrenün Boyı" tıpkı Salur Kazan'ın iddia ettiği gibi vuku bulur. Begil, gördüğü bir geyiğin boynuna yayını geçirir; ancak çekip durduramaz. Geyik kendini yardan atınca o da atıyla beraber yardan düşüp bacağını kırar. Bu hikâyeye göre marifet atta; yani vasıtadadır. Yukarıdaki parçada ise tam tersi bir anlayış mevcuttur.

1.1.4. Cesaret

Dede Korkut'ta değerler dünyasını âdetâ hülasa edecek bir atasözü vardır: "Kadında iffet, erkekte cesaret…" Cesaret, Dede Korkut Boylarının hemen her kısmında karşılaşılabilecek önemli bir değerdir. Oğuz yiğitleri güçlü düşmanlarla mücadele ederken; onları harekete geçiren sevk-i tabiî cesaret, başka bir ifadeyle yürek gücüdür. Yürek gücü olmadan bilek gücünün tek başına bir caydırıcılık özelliği söz konusu olmamaktadır.

Boğaç'ın, Bayındır Han'ın azgın boğasının karşısına dikilmesi cesareti ile izah edilebilir. Hakeza Kan Turalı, Trabzon Tekürü'nün kızını alabilmek için boğa, buğra ve arslan karşısına çıkmak yanında başarısızlığı hâlinde başının vurulup burçlara asılacağını bilerek hareket etmesi cesaretini gösterir. Ama cesaret tek başına yeterli bir haslet değildir. Yürek gücünün (manevî güç) yanında bilek gücü (maddî güç) ve akıl gücü (tahakküm gücü) sahibi olmak da gerekir. Boğaç ile Kan Turalı, yürek ve bilek gücü ile alt edemediği boğayı yenebilmek için akıl gücünün önemini ortaya koyarlar. Alnına destek oldukları boğa ile mücadele ederken; "Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır." deyip alnından savulurlar ve ayakları üzerine kapaklanan boğayı basıp öldürürler.

Cesaret, tek başına anlamlı bir değer olsaydı; Azrail'a meydan okuyan Deli Dumrul'un cesareti üzerine bir cesaret gösterilemezdi. "Cahil cesur olur." diye bir atasözü var. Türk kültürü ne zaman, nerede, kime karşı cesur olunması gerektiğini tanzim ve tayin etmiştir. Cesaret çok önemli bir değer olmakla birlikte kendini besleyen hak, hukuk, adalet, zalime isyan etme, mazluma destek olma gibi diğerleri mukim kılmak için gösterildiğinde bir anlam taşır. Yetime öksüze el kaldırmak cesaret kabul edilmek şöyle dursun müeyyidesi ağır bir kabahat olarak görülmektedir.

Cesaretin zıddı korkaklıktır. Korkaklık, normatif değerler arasında da ele alınıp değerlendirilebilirdi. Zira korkaklık, Dede Korkut'ta, "Başıman kakınç, yüzüme dokunç olur." kaygısından da anlaşıldığı üzere ayıplama ve kınama müeyyidesi olan menfi bir değerdir. Cesaret, yiğitliğin önemli unsurlarından

biri kabul edildiği için mündemiç değerler bölümünde ele alınmıştır. Cesaret çatışmada veya savaşta gözünü budaktan esirgemeden düşmana saldırma güç ve kararlılığıdır. O bakımdan Dede Korkut'ta, "alp ere korku vermek ayıp" kabul edilmektedir. Karşısındaki düşman ne olursa olsun alp erin korkması, ürpermesi, şüpheye düşmesi, çekinmesi, kaygılanması vs. ayıp sayılmaktadır. Salur Kazan, "yedi başlı ejderhayı" görünce korkudan yaşaran gözüne, "hey gözüm, namert gözüm, muhannet gözüm" diye seslenir (Egin, 1964: 110). Yedi başlı ejderhadan kendisi değil de "gözü" korkmuş olduğu için gözünü korkaklıkla itham ederek kınar. Dede Korkut'ta çocukları korkutmanın müeyyidesi ölümdür. Zira çocuk demek, aş demek, iş demek, güvenlik demek, arka demek, ata baba adını yaşatmak, istikbali teminat altına almak demektir.

"Alp yigitler savaş güni karımından kayurur mı?" (73).

İnsanı mücadeleci kılan hususların başında cesaret gelmektedir. Cesur olmak karşısına çıkan her şeye meydan okumak anlamına gelmez. Cesaret yanında insanda başka vasıflar ve değerler de olması beklenir. Güçsüze merhamet etmek, aman dileyeni bağışlamak, muhtaca ve yardım isteyene el uzatmak erdemden kabul edilmektedir. Ancak savaşta merhametsizlik değilse bile düşmana acımamak, onun adına endişelenmemek de bir değer olarak ortaya çıkmaktadır. "Karımını kayurmak", düşmanı kayırmak, esirgemek, ona iltimas etmek gibi anlamlara gelmektedir. Böyle bir durumda düşmanın merhamet etmeyeceği hesaba katıldığında tam da atasözünün işaret ettiği durum ortaya çıkar: "Merhametten maraz doğar." Öyleyse ölüm kalım meselesi olan savaş hâlinde meydanda cesur ve acımasız olmak içkin bir değer olarak görülmektedir.

1.1.5. Mağfiret

Bağışlamak Tanrı'nın özelliklerinden, onun sıfatlarındandır. Besmelede Tanrı'nın bu vasfı dile getirilir. Tanrı bağışlayıcıdır. Bağışlayıcılık Tanrı'nın zatına mahsus bir hususuiyet olduğu gibi Tanrı'nın övdüğü ve teşvik ettiği bir özelliktir. Bu yüzden atalar, "Bağışlamak büyüklüğün şanındandır."

demişleridir. Beşerî münasebetlerde küçüğün, hata ve kusurlarından dolayı büyüğünden özür dilemesi, büyüğün de bu özrü kabul ederek küçüğü bağışlaması beklenir. Bağışlamak Türk İslam kültüründe önemli bir vasıf ve erdemdir. Bağışlamak, kırgınlığı, dargınlığı, küskünlüğü oratadan kaldırır, düşmanlığa manî olur. Toplumun huzur ve emniyet içinde yaşamasında bağışlamanın çok mühim bir yeri vardır. Savaşta bile teslim olana zarar verilmez, aman dileyen öldürülmez, düşmanlığından vazgeçene kin tutulmaz. El uzatılır.

Devletler barış tesis etmek için bazan savaşmak zorunda kalırlar. Ama savaş hâli bile insana sınırsız bir tasarruf yetkisi vermez. Dede Korkut'a göre savaşta toptan imha yoktur. Esas olan, düşman birliklerini bozmak, dağıtmak ve mücadele gücünü kırmaktır. Düşman öldürmekle tükenmez. Teslim olması boyun eğmesi ve düşmanlıktan vazgeçmesi, düşmanın bağışlanması için yeterli bir sebep olarak kabul edilmektedir. Oğuz yiğitleri, insansız coğrafyanın bir işe yaramayacağını bilerek hareket ederler. Üstelik ilerleyen zamanlarda şartlar değişebilir, durum aleyhte bozulabilir ve imhaya çalışılan düşman intikam yolunu tutabilir. O bakımdan bağışlayıcı olmak aklın ve mantığın da kabul edeceği mündemiç bir değerdir.

> *"Yalancı oğlı Yaltaçuk bunı işitdi, Beyregüñ korkusından kaçdı özini Tana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdi, kova kova saza düşür-di. Beyrek aydur: Mere od getürüñ. Getürdiler, sazı oda urdılar. Yaltaçuk gördi kim yanar, sazdan çıkdı Beyregüñ ayağına düşdi, kılıcı altından kiçdi. Beyrek dahı suçından kiçdi." (46).*

Dede Korkut'ta gerek savaş esnasında gerekse daha dar çaplı bir çatışmada aman dilendiğinde Oğuz yiğitleri büyüklük göstererek düşmanlarını bağışlamayı bilmektedirler. Bamsı Beyrek, beşik kertme nişanlısını, yalan ve hile ile elinden almaya çalışan Yalancı Oğlu Yaltaçuk'ı öldürmek için yakalar; ama aman dilemesi üzerine onu affeder.[49] Dış Oğuzlar

[49] Yartaçuk, Beyrek'in mahiyetindeki erlerden bir er iken; yalan ve hile ile beyi'nin nişanlısını elinden almaya çalışarak hem siyasî otoriteyi kandırmaya çalışır; hem de içtimaî değerleri ihlal eder. Dede Korkut'taki normatif değerlere göre işlediği fiillerin müeyyidesi ölümdür. Ama af dileyeni bağışmanın büyüklük sayıldığı da bilinmektedir. Beyrek, kılıcı altında iken af dileyen Yartaçuk'u bağışlayarak büyüklüğünü ortaya koyar, Oğuz toplumu nezdindeki itibarını artırır. O bakımdan bağışlayıcı olmanın siyasî (diplomatik) birçok anlamı vardır ve çoğu zaman "öldürmekle" bitirilemeyen "düşman" affetmek suretiyle tehdit olmaktan çıkarılmaktadır.

İç Oğuzlara isyan ettiğinde de benzer bir durum ortaya çıkar. Salur Kazan, isyanın başını çeken Aruz Koca'yı vurup düşürdükten ve kardeşi Kara Göne'ye öldürttükten sonra Dış Oğuz beyleri gelip Salur Kazan'ın elini öperler ve af dilerler. Salur Kazan da hepsini bağışlar. Dolayısıyla Oğuz yiğitleri savaş esnasında kaçanı kovalamazlar, aman dileyeni öldürmezler; pişmanlık göstereni bağışlarlar. Amaç ve niyet huzur, sükûnet ve refahı temin etmek olunca affetmek, en az savaşmak kadar caydırıcı bir işlev görebilmektedir.

1.1.6. Ahde Vefa

Ahit, "bir işi üstlenip söz verme; antlaşma, sözleşme, mukavele, misak, peyman, muahede; zaman, devir, asır; hükümdar fermanı" gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, 1990: 18). Ahde vefa göstermek sözünde durmak, vaadine sadık olmak, dediğini yapmak olarak tarif edilebilir. Dede Korkut'ta Oğuz yiğitlerinin gerek kendi kendilerine gerekse başkalarına verdikleri sözlere sadık kaldıklarını gösteren ilgi çekici birçok örnek vardır. Segrek, bir ağabeyi olduğunu ve onun bir kalde on altı yıldır tutulduğunu öğrenince harkete geçer. Annesi ve babası küçük oğullarının da aynı akıbete uğrayacağını düşünerek manî olmaya çalışırlar. Bir türlü ikna olmayan Segrek'i durdurmak için "ayağına at kösteği" vururlar: evlendirirler. Ama Segrek, ağabeyini kurtarmadan gerdeğe girmeyeceğine yemin eder ve yeminine sadık kalır. Hakeza Kan Turalı, baba ocağına gelmeden gerdeğe girmeyeceğine yemin eder ve kurulu gerdeği bozarak yola çıkar. Deli Karçar, elini iyileştirmesine karşılık kız kardeşini Bamsı Beyrek'e verdiğini, Dede Korkut'a hitaben üç kere ikrar eder ve bu sözüne de sadık kalır.[50] Salur

[50]Deli Karçar'ın "deliliği" fıtrata karşı çıkarak insan neslinin meşru bir zeminde çoğalmasını sağlayan evlilik kurumunu ve geleneğini çiğnemesi ile tefrik edilebilir. Bu hususta, Oğuz toplumunda son derece muteber bir mevkie sahip olan Dede Korkut'a tazim göstermek şöyle dursun; kasta dahi cüret eder. Her şeye rağmen Deli Karçar'ın verdiği sözün arkasında olduğu ve ahde vefa gösterdiği görülmektedir. Kız kardeşini kesim keserek verdiği Beyrek, ortadan kaybolur ve on altı yıl kendisinden haber alınamaz. Deli Karçar, bu durumda bile sözünü yemez, töreyi çiğnemez. Ama kız kardeşinin akıbeti hakkında kaygıya kapılınca bazı arayışlar içine de girmez değil. Bu durumu, resmî otorite olan ve töreyi işletme yetkisini elinde tutan Bayındır Han'a açarak ondan yardım ister. Beyrek'in diri olduğu haberini getireni mükâfata boğacağını, öldüğü haberini getirene ise kız kardeşini vereceğini vaat eder ve bu sözünü de tutar.

Kazan, Şökli Melik'in adamları tarafından yağma ve talan edilen evini tekrar geri alması hâlinde kendisine yardım eden Karacık Çoban'a "imrahor başı"lık mertebesini vaat eder ve maksat hâsıl olduğunda sözünü tutar.

> *"Kazan Big aydur: Gel muraduña yetiş. Beyrek aydur: Yoldaşlarumı çıkarmayınca hisarı almayınca murada irmezem didi." (46).*

Beyrek, on altı yıldır esir olduğu Bayburt Hisarı'ndan, kendisine âşık olan Bayburt Meliki'nin kızının, işini bitirince gelip kendisini eş olarak alması şartlı yardımıyla çıkar. Nitekim Beyrek, hakikati ortaya çıkarıp Yaltaçuk'a hadini bildirdikten ve nişanlısı Banı Çiçek'i aldıktan sonra, gerdeğe bile girmeden, sözüne sadık kalarak daha önce tutulduğu kaleye gelir. Başta kader birliği ettiği otuz dokuz arkadaşını kurtarır ve ardından Melik'in kızını da eş olarak alır. Sözüne sadık olduğunu gösterir. Dolayısıyla ahde vefa göstermek, gerdeğe girme eyleminden bile üstün tutulan bir değer olarak tebazür eder.

Değerler dünyası işlevi ile ayakta durur. İşlevsiz değerin yaşaması nafile bir çaba ve hissî bir tavırdır. Sözünde durmak, ahde vefa göstermek, insanın toplumla karşılaşması ve topluma takdimi ile itibar kazanması anlamına gelir. Aksi ise "Yalancı Çoban" hikâyesinde olduğu gibi içtimaî müeyyidesi yüksek bir aşınma olarak değerlendirilebilir. Sözün kendisinin bir değer olduğu cemiyette, verdiği sözde durmak da başlı başına bir değerdir. Sözünde duran bir değerin taşıyıcısı olur. Szöünde duran kişinin sözü senet değeri taşır. Sözünde durmak, diplomaside de önemli görülen bir özelliktir. Sözünde durmayanlarla kimse müzakereye yanaşmak istemez. O bakımdan güvenilir olmak, yalnız içtimaî değil; uluslar arası bir değerdir.

Dede Korkut'ta ahde vefa etmeyen tip örneği de vardır. Deli Karçar'ın aksine babası Bay Bican sözünün eri bir tip değildir. Oğuz beylerinin huzurunda ve yemin şart ederek daha doğacağı belli olmayan kızını, Bay Büre'nin henüz doğacağı belli olmayan oğluna beşik kertmesi verir. Ama kızı Banı Çiçek'i Bayburt Hisarı'nın beyine de vaat ettiği görülmektedir.

1.1.7. Sehavet, Rahmet ve İnayet

Yardım etme olgusu, Dede Korkut'ta, hem ferdî, hem içtimaî taraflarıyla yer alır. Dede Korkut'ta yardımlaşmanın içtimaî veçhesini "Komşu hakkı, Tanrı hakkı." atasözü ile ortaya koymak mümkündür. Yardımlaşma, ferdî ve içtimaî bir davranış olduğu gibi aynı zamanda dinî bir mecburiyettir. Dede Korkut'ta değerler dünyasına göre komşunun hakkının çiğnemek Tanrı'nın hakkını çiğnemek ile eş tutulmaktadır.

Yardım dileyene yardım etmek, yiğitliğin şanından kabul edilmektedir. Yardım dilemek, birinden bir şey istemek, kolay bir şey değildir. Bunun zorluğunu bilen kimse, ataların tavır ve sözlerine müracaat ederek, "İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü…" demek suretiyle aslında birinden bir şey isteyecek duruma düşmeyi "yüz karası" seviyesinde menfi bir fiil olarak gördüğünü de beyan etmiş olmaktadır. Zira insan yardım diler, bir şey isterken yüzsuyu dökmekte, ezilmekte, küçülmektedir. Mefhumu muhalifinden bakınca yardım istenen kimse de kuvvet, kudret, güç ve itibar bakımından yücelmekte ve yükselmektedir. Yardım istenerek yüceltilen ve yükseltilen kimsenin muhtaca el uzatmaması, yardım isteğini geri çevirmesi atasözünün işaret ettiği gibi insana yakışmayan bir davranış olarak görülmektedir.

> *"Bakdı gördi Oğuzuñ uçında bir ala sayvan dikilmiş, bir imirze hub yigit kırk yigit-ilen, sağında ve solında, otururlar. Oğuzuñ bir yahşı yigidi ancak, yorıyayım meded diyeyim didi. Bazirgan aydur: Yigit yigit big yigit, sen benüm ünüm añla sözüm dinle, on altı yıldur kim Oğuz içinden gitmiş idük, dan dansuh kâfir malın Oğuz biglerine getürür idük. Pasınuñ Kara Dervend ağzına döş virmiş idük, Evnük kalasınuñ biş-yüz kâfiri üzerümüze koyıldı. Kardaşum tutsak oldı, malumuzı rızkumuzı yağmaladılar girü döndiler, kara başum götürdüm saña geldüm, kara başuñ sadakası yigit meded mañа didi.*
>
> *Bu kez oğlan şarab içer-iken içmez oldı, altun ayağı elinden yire çaldı, aydur: Ne didügümi yetürüñ, geyümüm-ile menüm şahbaz atumı getürün hey, meni seven yigitler binsünler didi. Bazirgan dahı önlerine düşdi, kulağuz oldı." (27).*

Malını şâkilere kaptıran bezirgânlar, gördükleri bir yiğitten medet diler, yardım isterler. O yiğit de ikiletmeden meclisini dağıtır, giyimini giyer, atına binip canı pahasına şâkilerden bezirgânların malını kurtarır. Bir başkasının malı için insanın, hiçbir menfaat ummadan canını ortaya koyması bazısı için

akıl ve fikirle izah edilemez bir durumdur. Ancak Dede Korkut'ta yiğitlik, aman dileyene merhamet etmek, medet dileyene el uzatmak, zulme ve haksızlığa karşı gelmekle eşdeğer görülmektedir. Oğuz yiğitleri zulme rıza gösterdiklerinde zulmün, bir gün kendi kapılarına da uğrayacağını bilerek hareket etmekte ve zulmün karşısına dikilmektedirler. O bakımdan toplumun huzur ve refahını kendi can güvenliğinden üstün tutmanın da aklî bir boyuta sahip olduğu ortadadır.

1.1.8. Takdir

Bir hüneri takdir etmek, hüner göstermek kadar önemli bir değerdir. "Marifet iltifata tâbidir." sözünün de ortaya koyduğu gibi takdir edilen hüner çoğalır, niteliği artar ve toplumda yayılır. Aksi ise söner gider. Oğuz yiğitlerinin hünerlerini, Oğuz beyleri ve Oğuz beylerinin şahadeti ile Dede Korkut'un takdir ettiği görülmektedir. Dede Korkut, bir fiilin hüner olup olmadığını takdir etmekle kalmamakta, o hünerin siyasî otorite tarafından makam, mal, mülk, altın, akçe vs. ile taltif edilmesini de sağlamaktadır.

> *"Çağırdılar Dedem Korkut gelür oldı. Oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut oğlanuñ babasına soylamış, görelüm hanum ne soylamış:*
> *Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana*
> *Taht virgil erdemlüdür*
> *Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana*
> *Biñer olsun hünerlüdür*
> *Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana*
> *Şişlik olsun erdemlüdür*
> *Kay tabandan kızıl deve virgil bu oğlana*
> *Yüklet olsun hünerlüdür*
> *Altun başlu ban iv virgil bu oğlana*
> *Kölge olsun erdemlüdür*
> *Çigni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana*
> *Geyer olsun hünerlüdür*
> *Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi." (6-7).*

Büyük bir cesaret göstererek Bayındır Han'ın boğasını öldüren Dirse Han'ın oğlunun hünerini evvela Oğuz beyleri takdir ederler, ardından Dede Korkut gelerek oğlanın hünerini takdir etmek yanında babasının da taht, tac, mal mülkle vs. taltif etmesini sağlar.

Takdirin tersi inkârdır, ifsattır, ifnadır. Takdir edilme duygusunun toplumun diğer fertlerini de iyi hüner gösterme konusunda teşvik edeceği muhakkaktır. Bir medeniyetin kurulması hüner (marifet) ile mümkündür ve hünerin siyasî otorite tarafından takdir edilmesi kendi geleceğine yapılmış akıllıca bir yatırımdır.

Bir hüneri takdir etmenin bir diğer anlamı ise; hüner sahibi yiğide verilen siyasî payeyi tanımak, tanıtmak, diğer kimselerce de dikkate alınmasına ön ayak olmak demektir.

1.1.9. Sadakat ve Vazife Şuuru

Sadakat, Türkçe Sözlük'te, "içten bağlılık, sağlam, güçlü dostluk" olarak tarif edilmektedir (1988: 1239). Sadakati, aşkın değerler arasında değerlendirmek de mümkündür. Ancak sadakatin kaynağı gönül olması hasebiyle hissî bir bağlılığı ve gönül meclûbiyetini ifade ettiği için mündemiç değerler bölümünde ele alınması uygun görülmüştür. Sadakatin, zıddı ihanettir. Fırsat doğduğunda neredeyse bütün ihanetler cezalandırılmış ve cezalandırılması kuvvetle muhtemel görülmüştür. Bunun bir istisnası ihanet edenin işlediği suçtan dolayı pişman olup af dilemedir. Gerisi ihanete uğrayanın insaf ve merhametine kalmıştır. İhanetin aksine sadakat de mükâfatlandırılmaktadır. Sadakat göstermemek her zaman ihanet etmek anlamına gelmez; ama Dede Korkut'ta Oğuz yiğitleri umumiyetle ihanetten kaçınmakta, sadakatte ısrar etmektedirler. İşin ahlâkî boyutu yanında insan, cezadan kaçma, mükâfata yönelme eğilimi göstereceği için sadakat hissî olmakla beraber aklî bir değerdir.

> *"Ne kakırsın baña ağam Kazan*
> *Yohsa göksüñde yok mıdur iman*
> *Altı yüz kâfir dahı menüm üzerüme geldi, iki kardaşum şehid oldı, üç yüz kâfir öldürdüm ġazâ itdüm, semüz koyun aruk toklı senüñ kapuñdan kâfirlere virmedüm, üç yirden yaralandum kara başum buñaldı, yaluñuz kaldum, suçum bu mıdur didi." (19).*

Şökli Melik tarafından karısı, oğlu, kızı, gelini, annesi ve cariyerleri esir edilen, evi ocağı yakılıp yıkılan, malı mülkü alınan Salur Kazan, başına gelen musibetin müsebbibini sorduğu Karacuk Çoban'dan aldığı cevap üzerine ona

beddua eder. Karacık Çoban da Salur Kazan'ın bedduasına cevaben yukarıdaki sözleri sarf eder. Kara haber vermek gayesiyle olmasa bile dürüstçe davranıp doğruyu söylemek çoğu zaman tepki ile karşılanabilmektedir. Karacık Çoban, metne göre hem dürüst biridir; hem de "ağasına" karşı üzerine düşeni ziyadesiyle yerine getirmiştir. Ama Salur Kazan, ailesinin, evinin, malının mülkünün başına gelenler ile Karaçık Çoban'ın mevcut hâlini aynı zeminde değerlendirir ve netice Karacık Çoban'ın sağlığına karşılık diğerlerinin içinde bulunduğu felaketten ibaret görülür. Bu da ihanet düşüncesini akla getirir.

Suraiya Faroqhı (2011: 215) savaş esirlerinin tamamen perişan olmamış haline bakarak kendi taraflarınca ihanetle suçlandıklarını belirtmektedir. Gerçi Karacık Çoban esir mesabesinde değildir. Ama ağası Salur Kazan'ın ailesi, evi ve malı mülkü başına gelen felakete sessiz kaldığı yönünde dolaylı bir ithamla karşılaşır. Bu ithamın, Karacık Çoban'ın kendini müdafaa sadedindeki sözlerine bakınca hafif tabirle "ihanet" anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Karacık Çoban'ın savunmasına göre vazifesini layıkıyla yapamamak da felakete uğrayanlarca ihanet olarak değerlendirilmektedir.

Karacık Çoban, kendisini; yani karşı karşıya olduğu ithama karşı kendisini, şehit düşen iki kardeşi, aldığı yaralar ve öldürdüğü "kâfir" miktarı üzerinden savunmaya kalkar. Onun savunması, ağasına karşı ihanet etmediğine dair masumiyetini ispatlamaya yönelik bir tavır olarak düşünülmelidir. Metnin ilerleyen kısmında Salur Kazan, Karacık Çoban'a ettiği bedduadan dolayı pişman olur ve aralarında geçen birtakım olaylardan sonra gelinen nokta Salur Kazan'ın ailesini ve evini kurtarması hâlinde Karacık Çoban'ı "imrahor başı" olarak terfi ettireceği vaadidir. Bu da Karacık Çoban'ın ağasına olan sadakatini ispatladığı, sadakain de mükâfatlandırıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sadakat ve vazife şuuru Dede Korkut'ta otorite lehine teşvik edilen bir değer olarak tebarüz etmektedir.

1.1.10. Minnet

Minnet, “bir iyilik karşısında kendini manevî olarak borçlu hissetme, yük altında kalma; bir iyiliğe teşekkür etme, iyilik bilme; iyilik, lütuf, bağış; yapılan iyiliği başa kakma” şeklinde tarif edilmektedir (Doğan, 1990: 783-784). Türkçe Sözlük’te ise şöyle tarif edilmektedir: minnet, “yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu; bir iyiliğe karşı teşekkür etme, memnuniyet duyma” (1988: 1028).

Minnet, yerine göre hem menfi hem müspet anlamı taşıyan bir kelimedir. Bir iyiliğe karşı teşekkür etme, gönül borcu duyma, kelimenin müspet tarafını ortaya koymaktadır. Buna mukabil “yük altında kalma” menfî bir anlama gelmekte olup yük altında kalmamak aynı zamanda bir iyiliği reddetmek anlamına da gelebilmektedir. Buradaki ince çizgi edilen iyiliğin günü ve zamanı geldiğinde başa kakılacağı düşüncesidir. Böyle bir ihtimal olmasa; birinin iyilik etmesine manî olmak anlamına da gelebilecek olan minnet etmeme, müspet bir anlam kazanamazdı.

Minnet etmeme, isyankâr ve iddialı olma anlamını da ihtiva etmemektedir. O bakımdan isyankârlık değilse bile iddialı olmak, minnet etmeme düşüncesinde olan şahsa işini kendi başına yapma keyfiyet ve ihtirası da kazandıracaktır. Bu da işin mesuliyeti kadar mükâfatının da kendi payına yazılacağı anlamına gelmektedir. Dede Korkut’ta ferdî başarı –erdemle birlikte- gayet yüceltilen ve yükseltilen bir değer olup minnet etmeme, işlevi bakımından insanı başarıya sevk eden itici bir güç olarak da değerlendirilebilir. Bir menfaat uğruna, “ağız eğmemek, birinin karşısında küçülmemek, dik durmak, haysiyet ve şerefiyle yaşamak” insan ruhu bakımından da hız verici bir ihtirastır.

> *“Oğlan aydur: Mere bigüñüz oğlı kimdür? Ayıtdılar: Pay Pürenüñ oğlı vardur, adına Bamsı dirler didiler. Pay Pürenüñ oğlı ola-y-ıduğın bilemediler. Yigit parmağın ısırdı. Aydur: Bunda minnet-ile almalıdan ise anda babası yanında minnetsüz almak yigdür didi. Atın kamçıladı, yola girdi. Bazirganlar ardından baka kaldılar, vallah yahşı yigit mürüvvetlü yigit didiler.” (28).*

Minnet etmek nasıl bir değerse minnet etmemek de yerine göre bir değerdir. Bir iyiliğe karşı medyunu şükran olmak elbette önemli bir haslettir. Ancak bazı fiil, tavır ve sözler, iyilik kisvesi altında muhatabını ezip geçebilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse; hediyeleşme karşılıklı olunca bir anlam kıymeti haizdir. Atalar, "Değirmen iki taştan, iyilik iki baştan…" demişler. İyiliğin karşılıklı olması beklenir. İyiliğin karşılıklı olması kadar dengeli, orantılı ve ölçülü olması da çok önemlidir. Hediye verilmek istenen kimsenin, mukabele etmek istemesi hâlinde muhatabına karşı kendini ezik hissetmemesi için başta maddî durumu dikkate alınmalı, öyle hediye verilmelidir. Birine altından kalkamayacağı hediye vermek ona karşı bir hakaret anlamı da taşımaktadır. Bay Büre'nin oğlu, şâkilerin, bezirgânlardan çaldıkları malları alıp geri verince bu iyiliğine karşılık bezirgânlar tarafından mükâfatlandırılmak istenir. Oğlanla bezirgânlar arasında daha önce malları kurtarmaya karşılık yapılmış bir anlaşma yoktur. Dolayısıyla oğlanın, canını ortaya koyarak bezirgânların malını şakilerden kurtarması bir iyilik olarak değerlendirmelidir. Nitekim bezirgânların oğlana mallardan dilediğini almasını söylemeleri bir hizmetin karşılığını vermekten ziyade bir iyilik karşısında duydukları minnet borcunu, gönül borcunu ödeme düşüncesidir. O bakımdan minnet borcu ile hizmet borcunun maddî karşılığı birbirinden çok farklı olabilir. Her hizmetin arz-talep dengesi içinde üç aşağı beş yukarı maddî karşılığı bellidir. Ama minnet borcunun maddî karşılığı belli olmamakla birlikte "düşük" olmaması bir mecburiyettir. Zira bir kimse küçük bir şeyle minnet borcu ödeyeyim derken muhatabını rencide edip küstürebilir de.

Bezirgânlar, oğlana istediğini almasını söylerler. Oğlan da başkası adına alınmış -ki, o başkası aslında kendisidir- malları isteyince bezirgânlar ağalarına mahcup olmamak için oğlana karşı gönülsüz davranırlar. Oğlan, bezirgânların gönülsüzüğünün sebebini anlayıca "minnet etmemeye" karar verir ve istediği malları reddeder. Aslında maksat sonra düşündüğü gibi hâsıl olacağı için oğlan, kahramanlığı yanında tok gözlü bir intiba bırakacak bir tavırla minnet etmez. Dolayısıyla minnet etmemek aynı zamanda, toplum ve

insanlar nezdine gözü gönlü tok bir intiba oluşturma işlevi gören aklî bir değerdir.

1.1.11. Bilgelere (Hikmet-hekîm) Hürmet

> *"Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezler-idi. Her ne ki buyursa kabul iderler-idi. Sözin tutup tamam iderler-idi." (1).*

Dede Korkut, Oğuzların "tamam biliçisi" olarak takdim edilmektedir. "Tamam biliçi" "her şeyi bilen, hikmet sahibi, bilge, hekîm" anlamına gelmektedir. Durmuş Hocaoğlu, "hikmet" ve hikmetin ism-i fâili olan "hekîm" kavranlarını şu şekilde tarif etmektedir:

> *"Hikmet" kelimesi etimolojik olarak HKM kökünden türetilmiş olup, bu kök "manî olmak" mânâsını muhtevidir ve bundan türetilen kelimelerin hepsinde bu mânâ mündemiçtir. Meselâ: Hâkim: Adaletsizliğe manî olan; Hakem: Düzensizliğe manî olan; Muhkem: Zaifliğe manî olunmuş; Tahkim: Muhkemleştirme, zaifliğe manî olma vb. gibi. Hikmet kelimesi de "Bilgisizliğe, cehalete manî olma" mânâsını muhtevi olup, İbrancada "Hokhmâ" ve Süryancada da "Hekhmetha" şeklindedir. Kelime olarak anlamı muhtelif olup, bilgelik, derin sebep vs. şeklindedir. Hikmet'in Garp dillerindeki karşılığı Sophia ve Sapientia olup, Sophia: Ustalık, akıllılık, kurnazlık, mükemmellik., ve Sapientia da makul düşünüş, basîret, sağduyu… demektir. Sophia'nın aslı Grekçedir ve daha Cicerdn'dan önce Lâtinceye geçtiği sanılmaktadır. Sapientia kelimesi halk lâtincesi asıllıdır ve Fransızcaya "sagesse", İtalyancaya "sagezzo" olarak geçmiştir. İngilizcedeki karşılığı eski anglosaksonca'daki "wis" kökünden gelmektedir ki wis, düşünmek, tasavvur etmek, farz etmek demektir ve buradan "wisdom" kelimesi türetilmiştir. Bu kelimenin ismi faili Arapçada "hakîm", Grekçede "sophos", Lâtincede "sapiens", Fransızcada "sage", İtalyancada "saggio", İngilizcede "wise", Türkçede de "bilge"dir (Hocaoğlu, 2012: 100).*

Dede Korkut, Oğuzların gerek sosyal, gerek devlet, gerekse fert hayatında meydana gelen veya gelmesi muhtemel aksaklıklara "manî olan" bir bilgedir ve bu yönüyle Oğuzların en az ana babası kadar Dede Korkut'a da saygı duymaları beklenir. Bilgeye saygı göstermek aynı zamanda bir minnet borcunun ifâsı sayılabilir. Toplumun huzur, refah ve selameti için canla başla çalışan bir bilgeye saygı göstermemek başta kendi varlık sebebini ciddiye almamak anlamına gelir. Bilgeye saygı göstermek, aynı zamanda, bir toplumun birlik ve beraberlik içinde yaşama ve geleceğe emin adımlarla yürüme hedefini ortaya koyan iradeyi tanıma, bilme, takdir etme ve bütün bunlara iştirak ederek üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmedir.

2. DEDE KORKUT'TA MÜTEÂL (AŞKIN) DEĞERLER:

"Bireyin sosyal çevresiyle etkileşmesinden doğan değerler, kişilerarası değerlerdir. Bilgiden çok inanma üzerine kuruludur. Bu değerler ahlâk ve dindir (Poyraz, 2007: 86)."

Erol Güngör, ahlakî hükümlerle sosyal değerlerlerin birbiriyle ne gibi bir münasebet içinde olacağı sorusunu cevaplarken şu hükme varır:

> *"Ahlakî değerler diğer değerlerle birlikte insanın değer sisteminin bir parçasını teşkil eder; yani her cins değer aynı bütünün birer parçası olmak itibariyle birbiriyle organik bir ilişki içindedir. Yine biliyoruz ki insanın davranışları –bazı istisnalar dışında- onun değerler de dâhil olmak üzere kognitif sisteminin bir yansımasından ibarettir. Değerler –her zaman olmamakla birlikte- davranışta birer değişken rolü oynar. Mesela bir insanın resim sergilerini gezmesi, eğer prestij kazanmak gibi bir sosyal değer uğruna değilse, bize onun estetik değeri hakkında bir fikir verir. Dua etmek veya dua etmenin manasızlığına inanmak o insandaki dinî değerin yerini belirtir.*
>
> *Şu halde bu bilgilerden hareket ederek 'Her cins davranışın ilgili olduğu bir değer sahası vardır; her değer kendisiyle ilgili davranışları düzenler.' Diyebilir miyiz? Bunu söylediğimiz takdirde ahlakî davranışın kökünü sadece ahlakî değerlerde aramakla kalmayacak, aynı zamanda değer sahalarının –iktisadî estetik, sosyal vs.- birbirinden bağımsız bütünler olduğunu kabul etmiş bulunacağız (Güngör: 2000: 73-74)."*

Erol Güngör'ün de karşı çıktığı gibi her ahlâkî davranışın kökünü sadece ahlâkî değerlerde aramak bir değerin beslendiği ve tanzim ettiği unsurları birbirinden bağımsız düşünmeyi gerektirecektir. Bu da ahlâkî değerin beslendiği kaynak ile tanzim ve tayin ettiği davranışın anlam arka planının anlaşılmasına manî olacak bir tutumdur. Deli Dumrul, ölüm olgusuna karşı gelip Azrail'e meydan okumakla en azından ölüm konusundaki ahlâkî tavrını ortaya koymuş olur. Deli Dumrul'un ifadelerine bakıldığı zaman "Allah'ın varlığına ve birliğine" inandığı görülmektedir. Onun hâl ve tavırlarındaki serkeşlik ise; Oğuz toplumunun İslamlaşma sürecinde ortaya çıkan kültür değişmelerinin zamana yayılmışlık özelliği ile izah edilebilir. Ancak Deli Dumrul'un, inanç ve iman konusunadaki bir tasarrufu yalnız kendi vicdanî dünyasında kalmayıp münasebet kurduğu hemen her insana da tesir eden bir görünüm arz eder. Deli Dumrul'un imanın altı şartından biri olan

"meleklere iman" düsturuna muhalif tavrı, yalnız kendi vicdanî dünyasında kalmaz; taze yiğitlerinin ölüm acısı karşısında feryat figan eden obadan, bizzat kendi babası, annesi ve karısı ile kurduğu münasebetin sınır ve niteliğini de tayin eder. Ahlâkî bir değer tıpkı düşünce ve fikir kadar insan davranışı ve tavrı üzerinde tesir gösterebilmektedir. O bakımdan bir değeri yalnız kendi dünyası içinde değerlendirmek bir zihniyetin yalıtılması anlamına gelecek, bu ise onun anlaşılmasına fırsat vermeyecek bir tavırdır.

2.1. Doğruluk

> *"Yalan söz bu dünyede olınça olmasa yig. Girçeklerüñ üç otuz on yaşını toldursa yig." (2).*

Dede Korkut'ta doğruluğun önemine atıfta bulunan söz, temenni ve dua gibi birçok hususa rastlamak mümkündür. Doğruluk hemen her değerin başında gelmektedir. Oğuz yiğitleri mümkün mertebe doğruluktan ayrılmamaktadırlar. Doğru olduklarını sözleri yanında davranışları ile de ortaya koymaktadırlar.

Kelime olarak değerlendirince doğruluğun zıddı eğriliktir. Ancak bu ifade mecazî anlam ihtiva ettiği için doğruluğun zıddının tam olarak ne olduğunu anlamak için sözlük anlamına bakmak gerekir. Doğruluk Türkçe Sözlük'te şöyle tarif edilmektedir: "doğru olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük; (felsefe) düşüncenin gerçekle uyuşması, yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması"dır (1988: 391). Dolayısıyla doğruluğun zıddının yalancılık olduğu ortadadır. Yalancılık ise hakikati ters yüz ederek örtmek, gizlemek, saptırmaktır. Bu, yalanclığın sözlü boyutudur. Bir de fiil boyutu vardır ki, o da davranışlarında dürüst olmama, riyakârca davranma, insanları söz ve tavırları ile kandırma, aldatma ve yanlış yönlendirmedir.[51]

[51] Dede Korkut'ta doğruluk timsali yiğitler yanında yalancılar da vardır. Yalancıların önde geleni, Yalancı Oğlu Yartaçuk'tur. Yartaçuk, yalancı birinin oğlu olduğuna göre babasının yaptıkları onun yaptıklarından katbekat fazla olmalıdır. Ama Dede Korkut'ta bununla ilgili bir malumata rastlanmamaktadır.

Dede Korkut'a göre yalan söz, bu dünyada olacağına olmasa daha iyidir. Bu sözden anlaşıldığı üzere "yalan söz" dünya durdukça duracaktır. Zira yalancılık her zaman büyük bir kabahat olarak görülmemekte, bazan "hile" olarak da müspet bir işlev görebilmektedir. "Yalan Allah'ın düşmanıdır." diye bir atasözü var. İslam inancı normal şartlarda yalana asla cevaz vermez. Ama savaş hâlinde, düşmanı hile ile aldatıp kandırmak hususunda yalana cevaz verildiği görülmektedir. "Begil Oğlı Emrenün Boyı"nda, Emren, "kâfir" düşmanı aldatarak korkutup kaçırmak için yalan söyler. "Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı"nda Deli Ozan, kendisini aldattığını düşündüğü nişanlısının düşüncesini öğrenebilmek için yine yalan ve hileye müracaat eder. O bakımdan yalan söz bazen "yalancı düşmanın" kötü niyet, düşünce ve fiilini ortaya çıkarma işlevi de görebilmektedir.

2.2. Namus

Namus, "edep, hayâ, doğruluk ve güvenilirlik gibi faziletlerin sonucu olan ve yüksek değer taşıyan haslet; ahlakî ölçülere bağlılık; edep, iffet, hayâ; doğruluk, dürüstlük; haysiyet, itibar; şan, şeref, ün; emniyet, istikamet; Şeriat; kanun; büyük melek" şeklinde tarif edilmektedir (Doğan, 1990: 840). Namus gerek dinî; gerek örfî olsun bütün değerleri ihtiva eden bir kavramdır.

Dede Korkut Kitabı'nda dört yerde geçen namus kavramı, iffet, itibar, hayâ, dürüstlük gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Şökli Melik, Salur Kazan'dan "hayfını" ancak tutsak ettiği hanımını "döşeğine getirtip sağrak sundurarak" alacağına inanır. Boyu Uzun Burla Hatun, esiri olduğu Şökli Melik'e şarap sunmayı, kocası Salur Kazan'ın "namusunu sındırma"[52] olarak değerlendirir.

Namus, yalnız ferdî ve vicdanî boyutu olan bir kavram değildir. Dinî ve içtimaî boyutu da en az diğer boyutları kadar önemli değerlerden biridir.

Dede Korkut'ta iyi ile kötünün, doğru ile yalanın vs. sürekli bir çatışma içinde olduğu; mücadele neticesinde ise daima müspet değerlere sahip kimselerin üstün geldiği görülmektedir. O bakımdan Dede Korkut Boylarını bir ahlâk öğretisi olarak okumak da mümkündür.

[52] Sındırmak, "kırmak, yermek, yenmek, bozmak, lekelemek (namus)" şeklinde tarif edilmektedir (Ergin, 1964: 204).

Namusun dinî boyutu üzerinde durulmayacaktır. İçtimaî boyutuna bakınca şahsın sosyal kimliği ile namusu arasında güçlü ve doğru orantılı bir bağ olduğu görülmektedir. Burla Hatun'un Şökli Melik'e içki sunması, iffetinin çiğnenmesi dışında itibarını teşkil eden şan, şeref ve haysiyetinin de çiğnenmesi anlamına gelir. Nihayetinde Burla Hatun, Oğuz Hanı'nın kızı, beylerbeyinin karısı, velahtının da annesidir. Onun sosyal kimliği yanında akrabalık münasebetleri de hesaba katıldığında namus kavramının hangi sınırlara dayandığı görülecektir. Böyle bir figürün irade ve hürriyetini kaybetmesi başta mensubu olduğu siyasî otorite ve ailesinin güçsüzlüğü, zayıflığı, çaresizliği, yenilmişliği gibi anlamları da ihtiva etmektedir.

2.3. Gazi veya Şehit Olmak

Gaza, Türkçe Sözlük'te, "İslâm dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş, kutsal savaş" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 527). Gazi, "(İslâmıkta) düşmanla savaşan veya savaş yapmış (kimse); olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara veya şehirlere devlet tarafından verilen onur unvanı; savaştan sağ ve zafer kananmış olarak dönen (kimse)"dir (1988: 527). Şehit ise, "Allah yolunda canını feda eden Müslüman, İslâmiyet uğruna ölen Müslüman, şahadet mertebesine erişen kimse; fikri, inancı, ülkesi uğruna ölenler için de temsilen kullanılmaktadır: devrim şehidi, vatan şehidi" olarak tarif edilmektedir (Doğan, 1990: 1033).

Dede Korkut'ta Oğuzların, "kâfir" tabir ettikleri kimselerle yaptıkları bütün mücadeleler "gazâ" olarak değerlendirilir. Bu mücadelelerde sağ kalanlar "gâzi", ölenler ise "şehit" sayılırlar. Şehitlik ve gazilik, İslâm dinî terminolojisine ait kavramlardır. Ancak şehidin tarifinde de görüldüğü üzere "fikri, inancı, ülkesi uğruna ölenler" de aynı şekilde değerlendirilmektedir.

Dede Korkut'ta, Oğuz yiğitleri "kâfir düşman" ile mücadele etmeden önce "arı sudan abdest" alırlar, "iki rekât namaz" kılarlar, "adı görklü Muhammed'e salavat" getirirler, Allah'tan yardım dilerler ve ondan sonra "kâfire" göz

karartırlar. Zaferle çıktıkları mücadeleden sonra ise "kâfirin" kilisesini, ayasofyasını yıkarlar, yerine mescit veya cami yaparlar. Oğuzların, savaş öncesinde ve sonrasında yaptıkları bütün uygulmalar birlikte değerlendirildiğinde bunun gazâ olduğu; yani Allah yoluna yapılmış bir mücadele olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Dede Korkut Boylarına bakıldığı zaman Oğuzların "kâfir düşman"a karşı önceden hesaplanmış ve planmış mücadele tarzı benimsemedikleri görülmektedir. Bilakis Oğuzlar kendi hâlinde yaşarken; "kâfir düşman" onların bir zayıf ve gaflet anını hesaplayarak baskın verirler. Oğuzlardan kadın, kız, gelin; çocuk ihtiyar demeden kim varsa; esir ederler; mallarına, canlarına ve namuslarına kast ederler. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'ta Oğuzların gazâları, evvela canlarını, mallarını, haysiyet ve şereflerini korumak ve kurtarmak üzere cereyan etmektedir. Bununla birlikte Oğuz yiğitlerinin hüner göstermek amacıyla "kâfir" ülkelerine saldırdığı ve ülkeler fethettiği hususu da görülmektedir. Bu tarz mücadelenin başlıca sebebi de yine tehdit ve tehlikenin "kâfir düşman"dan gelmesi, muhtemel bir baskına manî olmak ve düşmanı hazırlıksız iken yakalamaktır.

"Kazan oğlançuğın kurtardı, girü döndi. Gaza mübarek oldı." (60).

Salur Kazan'ın, kâfirler tarafından tutsak edilen oğlunu kurtarması "gazâ" olarak değerlendirilmektedir. Hatırlanacağı üzere Salur Kazan, oğluna hüner öğretmek için ava çıktığında "kâfirler" casus marifetiyle habedar olurlar ve üç yüz kırk kişilik Oğuz birliğinin üzerine on altı bin kişilik bir birlikle hücum ederler. Bu mücadele esnasında düşman birliği Uruz'u esir edince çekilip gider. Salur Kazan düşman birliğinin dağıldığını düşünerek eve döner. Hakikati anladığında ise iş işten geçmiştir, oğlu tutsak edilmiştir.

Dede Korkut'ta, Oğuz yiğitleri kimi zaman kendilerini ıspatlamak veya başka bir gaye ile düşman birliğine, kalesine, ibadethanesine vs. saldırırlar. Ancak her ne olursa olsun Dede Korkut'ta Oğuzlar, güçsüz, zayıf, gaflet içinde olan, âciz, kadın, kız, yaşlı, çocuk gibi kimselere saldırmazlar, kaçanı kovalamazlar, aman dileyeni öldürmezler. Bu da Oğuzların insanî taraflarını

göstermek yanında savaşın bile belli adap, usul ve erdem dairesinde yapılacağı inceliğini ortaya koymaktadır. Bu tavır aynı zamanda Oğuzlarla muarızları "kâfirler" rasındaki fark ortaya koyan güçlü bir delildir. Aksi durumda Oğuzların girdikleri mücadeler de "gazâ" olma özelliğini yitireceğinden, değer konusu son derece önemlidir.

2.4. Tevazu

Tevazu, "alçak gönüllülük, kibirsizlik, mahviyyet" şeklinde tarif edilmektedir (Şemseddin Sami, 2000: 447). Tevazunun zıddı kibirdir. Kibir ise Türkçe Sözlük'te, "büyüklük, ululuk; kendini büyük görme, başkalarından üstün tutma, büyüklenme; onur, gurur" şeklinde tarif edilmektedir (1998: 870). "Kibir Şeytan'dandır." diye bir atasözü var. Büyüklük Allah'a mahsustur ve Allah'ın sıfatlarından biri "ekber"; yani "en büyük"tür. Allah'a karşı büyüklenmek ise şirke girmektedir.

Kibir kelimesinin menşei Arapçadır ve kelimenin kökü "kbr"dir. Bu kökün iştikatlarından olan "tekebbür" kelimesi ise sülâsî kıyasî masdarlardan olup tefe''ül veznindedir. İşlevi ise dönüşlülük yapmaktır. "Tekebbür", "kibirlenme" demektir. Dede Korkut'ta gücü, kuvveti, güzelliği gib özellikleri sebebiyle kibirlenildiğini gösteren pek çok örnek vardır. Deli Dumrul, gücü, kuvveti ve deliliği ile kibirleren bir tiptir. Kendisine o derece güç vehmeder ki, ölüm meleği Azrail'e dahi meydan okur. Salur Kazan, Tepegöz'e karşı saldırı hazırlığı yapan Basat'a, "Er olsan, big olsan mere/Men Kazança olmayasın Basat!" (Ergin, 1964: 88) diyerek yolundan çevirmeye çalışır. Salur Kazan, Tepegöz'e yedi kere hamle eder; ama muvaffak olamaz. Salur Kazan, kendisinin başaramadığı bir işi hiçkimsenin başaramayacağına inanır ve başkasını küçük görerek aslında, kendisini büyük gördüğünü ortaya koyar.

Atalar, "El elden üstündür, ta arşa kadar…" diyerek insanları zımnen tevazua davet etmektedirler. Dede Korkut Boyları neredeyse baştan sona Oğuz gazilerinin kahramanlıklarını anlatır. Hemen her boyun sonunda ise Dede Korkut sözü alarak, "Hani dediğim beyler/Dünya benim diyenler/Ecel

aldı yer gizledi/Fani dünya kime kaldı/Gelimli gidimli dünya/Son ucu ölümlü dünya…" der. İnsanları tevazu, kardeşlik, birlik ve dirliğe davet eder. O bakımdan kibirli olmak, Dede Korkut'ta hiç sevilmeyen tavır ve tutumların başında gelmektedir.

Kibrin, uhrevî ve dünyevî olarak iki boyutu vardır. Dede Korkut'un tabiriyle, "Tekebbürlik eyleyeni Tañrı sevmez." Zira büyüklenmek Tanrı ile boy ölçüşmek anlamına gelmektedir. Bu ise kimsenin haddine görülmemektedir. Kibirlenme toplum içinde de hoş karşılanmayan bir davranıştır. Yine Dede Korktu'un tabiriyle, "Köñlin yüce tutan erde devlet olmaz." İnsan, kut, baht, talih, mürüvvet, saadet sahibi olmak isterse mütevazı olmak zorundadır. Tevazu sahibi olmayanlara halkın da itibar etmeyeceğine inanılmaktadır.

2.5. Nimete Şükür

Şükür, Türkçe Sözlük'te, "Tanrı'ya duyulan minnet duygusunu dile getirme; mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1392). Şükrün iki boyutu vardır. Birincisi Tanrı iradesi ile ilgili husustur. İkincisi ise insan iradesi ve imkânı dairesinde tasarruf etme gücüdür.

İnsan her şeye güç yetiremez. Çoğu zaman başkalarının iyilik ve yardımına ihtiyaç duyar. Bunun maddî bir karşılığı da olmayabilir. Nitekim insan gördüğü iyiliğe karşı minnet duygularını ifade ettiğinde muhatabına teşekkür etmiş sayılır. Ancak insanın altından kalkamayacağı bazı durumlar da söz konusu olabilir. "Nasip, kısmet" gibi kavramlarla ifade edilen durumları tanzim eden ve insanın fırsatına sunan Tanrı'dır. Dede Korkut'ta Oğuz yiğitleri, iyi veya hayırlı bir şeye kavuştukları yahut kötü veya hayırsız bir şeyden kurtuldukları, tehlike veya şerden uzaklaştıkları için Tanrı'ya şükran duygularını bildirirler.

> *"Yigenek babası-y-ile görişdi. Andan kalan bigler görişdi. Pes bir uğurdan bigler hisara yorıyış itdiler, yağmaladılar. Babası-y-ile Yigenek gizlü yaka tutuban yiyleşdiler, iki hasret bir birine bulışdılar, issüz yirüñ kurdı kibi ulışdılar, Tañrıya şükürler kıldılar. Kal'anun kilisesin yıkup yirine mescid yapdılar. 'Aziz Tañrı adına*

kudbe okıtdılar. Kuşuñ ala kanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçeğini, tokuzlama çırğap çuha Bayındır Hana pencik çıkardılar. Bakisin gazilere bahş itdiler." (84).

Yigenek, on altı yıldır tutsak olan babasını, yirmi dört Oğuz boyuna mensup beylerin yardımıyla kurtarmayı başarır ve baba oğul onca yılın hasretlisi olarak görüşür, koklaşır, sevinçten ağlaşır. Yigenek, babasının esaretten kurtarmayı, onunla kavuşmayı büyük bir nimet olarak görür ve onları bu nimete kavuşturan Tanrı'ya şükran duygularını ifade ederler.

2.6. Kahra Sabır

Kahır, Türkçe Sözlük'te, "yok etme, ezme, perişan etme, mahvetme; derin üzüntü veya acı, sıkıntı" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 760). Sabretmek de başlıbaşına bir değerdir. Dede Korkut'ta Oğuz yiğitleri pek sabırlı değillerdir. Kızdıkları zaman muhatabına "kavat, kavat oğlu kavat" gibi ağır hakaret ifadeleri sarf edebilmektedirler. Dede Korkut'un kimseye hakaret ettiğine rastlanmıyor. Buna karşılık o da kendisini öldürmek üzere hamle kılan Deli Karçar'a "Vurursan elin kurusun." diye beddua eder. Bu fiilleri sabırsızlık ermaresi olarak değerlendirmek mümkündür. Buna mukabil Oğuz yiğitleri kaza ve kadere rıza göstermekte, başlarına gelene tahammül etmektedirler. Salur Kazan, evini ocağını, yerini yurdunu, kızını gelinini, oğlunu karısını, annesini; neredyese bütün varlığını kaybeder; ama kadere isyan etmez. Kahra sabreder. Uyurken "kâfirler" tarafından yakalanıp arabaya bağlandığını anladığında başına gelenleri istihza ile karşılar. Kendisini "beşikteymiş" ve "kâfirleri" dadılarıymış gibi sandığını söyleyerek aslında içinde bulunduğu vahim durumu kaale almayan bir tavır gösterir. Kahra sabretmenin veya can derdiyle üzülmemenin arkasında bir "serdengeçti" tavrının yattığı görülmektedir. Bu serdengeçti tavır sayesinde Oğuz yiğitleri yaşamak veya ölmek yerine işlerine ve gayelerine yönelirler, ülkülerinin ardından canla başla yürürüler. Oğuzlarda müthiş mücadele ve muharebe gücünün ardındaki dayanak noktası onların kazaya rıza gösterip kahra sabretmeleridir.

2.7. Yetimi Himaye

Babasız çocuklara yetim, annesiz olanlara ise öksüz denmektedir. Eski Türkçede "ök" anne demek olup "ök-süz" "anne-siz" anlamındadır. Öksüzlüğün ve yetimliğin kendine mahsus bir yaşı vardır. Bu yaş ise çocuğun akıl baliğ olduğu zaman ile sınırlıdır. Yoksa annesi ve babası ölmüş herkes öksüz ve yetim sayılmamaktadır. Dede Korkut'ta öksüz ve yetimi himaye etmek önemli bir değer olarak görülmektedir. Öksüze ve yetime el kaldırmak ölçü ve töre dışı bir davranıştır. "Arka gerektir, arka; ya utana, ya korka." atasözünde ifade edildiği gibi "arka" olgusu içtimaî münasebetlerin keyfiyetini de tayin edebilen bir hüviyete sahiptir. Dede Korkut'ta "arkasız" olan öksüz ve yetime el kardırmak namertlik olarak değerlendirilmektedir. Segrek, kavga eden iki çocuğu ayırmak için ikisine de birer tokat vurduğunda "öksüz oğlan", ona yiğit ise kendisi gibi bir öksüze vurmasını değil; esir olan babasını kurtarmasını söyler.

> *"Aruz Depegözi aldı ivine getürdi. Buyurdı, bir daya geldi. Emçegini ağzına virdi. Bir sordı olanca südin aldı, iki sordı kanın aldı, üç sordı canın aldı. Bir kaç daya getürdiler, helak itdi. Gördiler olmaz, süd ile besleyelüm didiler. Günde bir kazan süd yetmez-idi. Beslediler böyüdi, gezer oldı, oğlançuklar ile oynar oldı." (86).*

Dede Korkut'ta öksüz ve yetimin hâmisi Aruz Koca'dır. Her ne kadar Tepegöz, Dede Korkut'ta, norm dışı yolla meydan gelmiş bir varlık olarak takdim edilse de nihayetinde o, hem anadan öksüz; hem de babadan yetimdir. Tepegöz, Uzun Pınar denilen yerde kendi hâlinde uçuşan bir peri kızına, Sarıca Çoban'ın tasallutu neticesinde doğar. Ancak bu çocuğu ne annesi; ne de babası sahiplenir. Orta yerde kalır. Hatta Sarıca Çoban, plesanta içinde dünyaya gelen Tepegöz'ü sapan ile taşlar. Bu fiil, onun kesinlikle bebeği reddettiğini gösterir. Annesi peri kızı da bebeğini babası Sarıca Çoban'a bırakıp gider. Tepegöz hayata analı babalı, öksüz ve yetim bir çocuk olarak başlar. İşte onu bulup plesanta içinden çıkaran Aruz Koca, "evlatlık" olarak alır, himaye eder, korur, kollar, besler ve büyütür. Sonrası malumdur.

Dede Korktu'ta yetim ve öksüzü himaye etmek bir değer olarak kabul edilirken; evlatlık alma olgusuna hoş bakılmadığı görülmektedir. "Güveyi oğul olmaz. Eloğlu saklamakla oğul olmaz. Günü gelir çeker gider. Gördüm demez." denmek suretiyle evladın kökten olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu tavır, Oğuzların kökünü kurutmaya çalışan Tepegöz gibi bir düşmanın varlığı ile birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Kaldı ki, Tepegöz, haramiliğe büyüdükten; yani artık öksüz ve yetim sayılmayacağı bir zamandan sonra başlar. Ama her hâlükârda öksüz ve yetim olmak sınırsız davranma hakkını da vermez.

2.8. Diğergâmlık

Diğergâm, "başkalarını düşünen, özgeci; son yüzyılda 'altrüizm' karşılığı olarak kullanılmıştır" şeklinde tarif edilmektedir (Doğan, 1990: 256). Dede Korkut'ta hem etik hem de içtimaî boyuta sahip bir değer olan diğergâmlık olgusuna hemen her boyda rastlanabilir. İster ferdî, isterse içtimaî özellikte bir felaket olsun; Oğuz yiğitleri birbiri ardınca çıkıp gelirler. Diğergâm bir tavırla dara düşenlere yardım eder ve zalime topluca karşı çıkarlar. Tepegöz'ün elinde zebun olan Oğuzlar, ona yemesi için sırayla birer oğullarını verirler. Böylesine büyük bir felakette bile insanlar güçlü zayıf olarak ayrıştırılmaz. Güçlüsü zayıfı, yaşlısı genci, herkes üzerine düşeni yerine getirmekten geri durmaz.

İçtimaî bir mesuliyet duygusu olan diğergamlık, durumdan vazife çıkarmak, görevden ve mesuliyetten kaçmamak olup kendinden önce başkasını düşünmek demektir.

> *"Yuñlu Koca ile Yapağulu Kocayı Depegöze virüñ aşın pişürsün didi ve hem günde iki adam ile biş-yüz koyun istedi didi. Bunlar dahı râzı oldı. Dört oğlı olan birin virdi, üçi kaldı. Üç olan birin virüp iki kaldı. İki olan birin virdi biri kaldı." (87).*

Dört oğlu olanlar Tepegöz'e birini verirler, üçü kalır. Sıra ikinciye döndüğünde sırası gelen yaşlı bir kadın, Basat'a müracaat ederek Tepegöz'e vermek üzere ondan bir "oğul" ister. Basat, hiçbir bedel talep etmeksizin bir köle vererek kadının oğlunu kurtarır.

Salur Kazan'ın evini yağmalatması, doksan tümen genç Oğuz yiğidini altın, akçe, at, deve, kaftan gibi kıymetli eşya ile taltif etmesi diğergâmlığın bir başka örneğidir. Dede Korkut'ta, "Komşu hakkı Tanrı hakkı." olarak görülmektedir. Komşuyu korumak, kollamak ve memnun etmek Tanrı'ya ibadet etmek gibi değerlendirilmektedir. Burla Hatun, kocasının namusunu korumak üzere canından vazgeçmiş vaziyettedir. Uruz, babası uğruna canını hiçe sayan bir tavır takınır. Aynı şekilde Salur Kazan, oğlu Uruz için gözünü budaktan esirgemez. Hâsılı baba oğul, kardeş kardeş, arkadaş arkadaş için seve seve canını verecek durumdadır. Dede Korkut'ta ziyadesiyle buna benzer örnek vardır. Diğergâmlık, bencilik veya bencilliğin zıddı bir değer olup içtimaî cephesi göz önüne alındığında toplumun birlik, dirlik ve kardeşlik içinde yaşamasında çok önemli bir işlev icra ettiği görülmektedir.

3. DEDE KORKUT'TA NORMATİF DEĞERLER

Norm, Türkçe Sözlük'te, "kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum, düzgü" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1091). Redhouse'da ise, "belirli bir grup için tipik sayılan model veya standart, norm, örnek; istatistikte en çok elde edilen değer; düstur, düzgü" olarak tarif edilmiştir (1974: 662). Hâsılı norm kelimesi, "kural, ilke, kanun veya düstur" anlamına gelmektedir. Kavram olarak ise norm, bir toplumda beşerî münasebetleri düzenleyen kaideler bütünü olarak düşünülebilir.

Normatif değerler denince de ister sözlü, isterse yazılı olsun; kanunlarca ortaya konulmuş olan değerler dünyası anlaşılmalıdır. Sedat Veyis Örnek'e göre normlar, "örfler (yasalar), âdetler ve sosyal alışkanlıklar" olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Bunlar da kendi içinde, "örf, âdet, teamül, anane, gelenek, görenek, töre ve moda" olarak alt gruplara ayrılmaktadır (Örnek, 1977: 122).

Örf, Türkçe Sözlük'te, "yasalarla belirlenmiş olan, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek, âdet" şeklinde tarif edilmektedir. Şemseddin Sami ise Kamus'da örf kelimesini, "şer'i ve kanun ile mahdûd ve mu'ayyen olmayıp

‘âdet-i belde ve icâb-ı vakt u hal iktizasından olan hüküm ve icraat” şeklinde tarif etmektedir (2002: 933). ‘Âdet ise Kamus’ta, “alışılmış şey, ülfet, her vakit yapılan; resm, usul, herkes tarafından yapılagelen hâl” şeklinde tarif edilmektedir (2002: 921).

Normlar, genişten dara, umumîden hususîye doğru düşünüldüğünde örf, âdet, gelenek, görenek, teamül ve moda şeklinde sıralanabilir. Bunların bir araya gelmesiyle de töre oluşur. Halkbiliminin esasını, çekirdeğini oluşturan normlar bölgeden bölgeye farklılık gösterdikleri ve farklı işlevler yerine getirdikleri için kesin bir tarife ve sınıra sahip değillerdir (Örnek, 1977: 123).

Sosyal normların ortak ve belirgin özelliği, bir normun ihlali durumunda bir müeyyidenin söz konusu olmasıdır. Sosyal normlar, gerek kendi değerlerini ayakta tutmak gerekse; denetimi sağlamak amacıyla ihlali durumunda fertler, gruplar ve cemaatler üzerinde zorlayan, kınayan müeyyideler uygularken; kendisine riayet edilmesi durumunda ise özendiren, ödüllendiren bir yapı arz ederler. Böylece sosyla normlar, toplumun umumî bir uygunluk içinde faaliyetine devam etmesini sağlamış olurlar.

Sosyal normların infaz ettiği müeyyideler özüne ve muhtevasına göre türlere ayrılırlar. Her müeyyidenin amacı aynı olmakla birlikte cezalandırma ve ödüllendirme, yasaklama ve özendirme, karşı çıkma ve olurlama (tasdik) bakımından ayrımlar gösterirler (Örnek, 1977: 121).

Normatif değerler, insandan sadır olan söz, eşya ve fiillerin birbiriyle tebdil, tağyir ve ilgasından doğan değerlerdir ve fiil fiil ile karşılaştırılınca ölçü hukuk olur, söz sözle değiştirilince ölçü dil olur, eşya eşya ile değiştirilince ölçü iktisat olur (Poyraz, 2007: 86).

Erol Güngör, “maddî kuvvet safhası”, “ilkel hazcılık safhası”, “iyi çocuk-iyi kız safhası”, “kanun ve nizam safhası”, “sosyal sözleşme safhası”, “evrensel ahlak safhası” diye altı safhaya ayırdığı ahlâkı üç seviyede değerlendiriyor:

> *Ahlâk-Öncesi Çağ: Bu seviyede iyi kötü, ortaya çıkan maddî sonuçlara –ceza ve mükâfat- veya kuralları ve iyi-kötü gibi etiketleri koyanların maddî güçlerine göre*

yorumlanmaktadır. Yani bir şey büyüklerin tasvip ettiği ve maddî mükâfat verdikleri şeydir, kötü de bunun aksidir. Bu maddî kuvvet safhası karakteristik bir şekilde cezaya yönelmiştir; üstün kuvvet ve itibara kayıtsız şartsız boyun eğilir, kötü denilen hareketlerden kaçınılır, iyilik ve kötülüğü davranışının sonundaki müeyyide tayin eder. İlkel hazcılık (naive hedonism) safhasında ise doğru hareket insanın kendi ihtiyaçlarını ve bazan da başkalarının ihtiyaçlarını tatmin eden harekettir. Şahıs ahlakî değerlerin herkesin ihtiyaçlarına ve bakış tarzına göre değişebileceğini fark eder. Ahlakî davranışta dürüstlük, eşitlik ve karşılıklılık unsurları mevcuttur; ama şahıs bunları sadakat, minnettarlık veya adalet gibi ilkeler açısından değil de sadece pratik faydaları açısından ele alır.

Kurulu-düzen Ahlakı: Bir toplumdaki belli kaidelere ve otoriteye uyacak tipte davranış esastır. Aile, grup ve millete ait kaidelere ve beklentilere (expectation) uyma kendi başına bir değer taşır. İyi çocuk-iyi kız ahlakı safhasında başkalarını memnun etmek ve onların tasvibini kazanmak ön planda gelir. Çoğunluk davranışının kalıplaşmış şekillerine uyulur. Davranışın çok defa niyete göre değerlendirildiği de görülür. Kanun ve nizam safhasında ise en çok belirgin özellik vazifesini yapmak (belli kurallara uyma), otoriteye saygı göstermek ve mevcut sosyal düzeni korumaktır. Faziletin mükâfatlandırılacağına inanılır.

Alışılagelmişin Üstünde Bir Ahlak Anlayışı: Otonom ahlak ilkelerine sahip olmaya doğru açık bir gayret görülür. Ahlak ilkeleri onlara inanan şahıs veya grupların otoritesinden ayrı olarak değerlendirilir. Sosyal Sözleşme Safhası'nda meşruluk ve faydacılık önem kazanır; temel hak ve hürriyetler şuuruna varılmıştır. Doğru hareket ferdî haklara göre tarif edilir; bu haklar bütün toplumun üzerinde ittifak ettiği şeylerdir. Şahsî değerlerin izafiliğine olan inançla birlikte, şahıslar arasında anlaşmaya varabilmek için gereken usule ait kurallara da önem verilmekle beraber bunların sosyal faydacılık uğruna akla uygun şekilde pekâlâ değiştirilebileceği kanaati yerleşmiştir. Evrensel Ahlak Safhası'na varınca artık doğru hareket veya davranışlar mantıkî tutarlılık, evrensellik ve tecanüs ifade eden prensiplerdir: Adalet, insan haklarının karşılıklı ve eşitlik ilkesine dayanır oluşu, insanlara saygı gibi unsurlar bu prensiplerin temelini teşkil eder. Ahlakî ihtilaflar (çatışmalar) kanun ve nizama değil, onlardan daha geniş ahlakî prensiplere göre çözülür (Güngör, 2000: 53-54-55)."

Öğrenilen bir şey olan ahlâk, ferdin hayatının büyük bir kısmını, hatta bütünü kaplar. Bu yüzden psikoloji ahlakî gelişme olgusunu sosyalleşme olgusu çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu bakımdan ahlâk da ilk çocukluk çağından başlayarak toplum hayatının gereklerini öğrenme süreci olarak görülebilir (Güngör, 2000: 59). "Dede Korkut'un delileri"ne[53] de insanın bütün hayatını ihata eden bir sosyalleşme süreci açısından bakmak mümkündür.

Dede Korkut'un delilerinin ortak yönleri, her birinin hayatın bir safhasını teşkil eden kimi değerleri ihlal etmeleridir. Buna göre Deli Dumrul, yalnız hayatın değil; insanın tefekkür ve düşünce dünyasına da nüfuz eden inanç

[53] "Dede Korkut'un Delileri" tabiri İsa Kocakaplan'a ait olup aynı isimli makalesinde Kocakaplan, Dede Korkut'taki delileri değerlendirmektedir (Kocakaplan, 2004: 64).

sistemini hedef alan bir ihtilaftan dolayı “deli” tabir edilmektedir. Deli Dumrul’un sözlerine bakıldığı zaman, daha önce de çeşitli vesilelerle ifade edildiği gibi onun Allah’ın varlığına ve birliğine inandığı; ancak imanın altı şartından biri olan “meleklerine iman” bahsine riayet etmediği görülmektedir. Bu durumu, Türklerin İslamlaşma sürecinde yaşadıkları olayların bir istiaresi olarak da ele almak mümkündür.

Deli Karçar’ın deliliği, fıtratın gereklerinden biri olan insan neslinin çoğalma ihtiyacının meşru zeminde karşılanma yolu olan evlilik kurumunu hedef alan bir tavır içinde olmasıdır. Evlilik ailenin kurulmasını sağlamakta, aile ise milletin çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Deli Karçar, milletin temeli olan aile kurumunu ortadan kaldırmaya yönelik bir tavır göstermekle milletin istikbalini tehdit eder duruma gelmiş kabul edilmektedir. Onun ıslahı, aynı zamanda milletin karşı karşıya olduğu tehdit ve tehlikenin ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

“Ala deli” sayılabilcek olan Egrek’in deliliği, devlet geleneğinin belirlediği muaşeret (protokol, görgü) kurallarını ihlal etmesidir. Dede Korkut’ta Egrek, Salur Kazan’ın dîvânında, hiçbir payeye sahip olmadığı hâlde beylerin omzuna basıp öne oturduğunda Ters Uzamış tarafından, “Mere Uşun Koca oğlı bu oturan begler her biri oturduğı yiri kılıcı-y-ile etmeği-y-ile alupdur. Mere sen baş mı kesdün, kan mı tökdün, aç mı doyurdun, yalıncak mı tonattın?” ifadeleriyle ikaz edilir. Ters Uzamış’ın sözleri Oğuzların devlet ricali arasında yer almanın şartlarını ortaya koyar mahiyette olup bu durum aynı zamanda Segrek’in davraşının menfî tarafını da gösteren bir ölçü sunmaktadır.

Ters Uzamış’ın “tersliği” yahut deliliği ise yukarıda zikredildiği gibi halk meclisinde birini azarlamak, tedip ve ikaz etmek, birinin eksiğini yüzüne vurmak şeklinde tebarüz etmektedir. Bu hususları terbiye sınırları içinde ele almak ve değerledirmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla birinin ayıbını yüzüne vurmak “delilik” derecesinde olmasa da “terslik” olarak değerlendirilmekte ve bu davranış da norm dışı kabul edilmektedir.

Segrek'in deliliği ise öksüz bir oğlana tokat vurmasıdır. Öksüz ve yetimi himaye etmek, Dede Korkut'ta önemli görülen değerlerden biridir. Segrek, öksüz bir oğlana tokat atmak suretiyle yiğitliğin, mertliğin kurallarını ihlal etmiş sayılmaktadır. Onun tavrı ve davranışı, hayatın "bilme ve icra etme" yolu ve yordamı olan hüner ve marifetin kurallarını hedef almaktadır.

Kısaca Dede Korkut'ta, Oğuzların dinî, ilmî, siyasî, askerî, içtimaî, ahlakî değerleri, "deli", "ala deli", "deli dolu" olarak değerlendirilen kahramanların şahsiyetleri ile bütünleştirilmekte ve bahsi geçen kahramanların karakterlerinin tekâmül ettirilmesiyle bir nevi Oğuzların değerler dünyasının hayata tatbik edilişi gözler önüne serilmektedir. Dolayısıyla değerler dünyasının ihlal edilmesi de, herhangi bir değeri ihlal eden kahramanın tekâmül ettirilmesi de sembolik bir anlatım olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen kahramanların sıaradan hayatları, bir normun ihlaliyle dikkatleri üzerine çekmeye başlar ve bu, menfî başlangıç giderek iyiye doğru tekâmül eder. Müspet bir hâle dönüşür. Bu husus, Oğuzların İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra yaşadıkları kültür değişmelerinin de bir temsili gibidir.

Erol Güngör'ün ortaya koyduğu "sosyalleşme" hususuna dikkat edildiğinde toplumun koyduğu ölçüleri ihlal etmek ceza, bunlara riayet etmek ise karşılığını mükâfat olarak bulmaktadır. Deli Dumrul, dinî değerlere riayet edecek seviyeye geldiğinde Tanrı tarfından yüz kırk yıllık bir ömürle mükâfatlandırılır. Deli Karçar, Dede Korkut ile girdiği mücadele neticesinde artık kurallara riayet eden olgun bir insan seviyesine gelir. Üzerindeki içtimaî baskıdan kurtulur.

Egrek, Oğuz protokolünde yer alabilmek için Alınca Kalesi'ne saldırarak, baş keser, kan döker, ganimet alır. İşgal ettiği yerin hakkını verir, bedelini öder.

Segrek, on altı yıldır Alınca Kalesi'nde tutsak olan ağabeyini kurtarmak dışında baş kesip kan döküp ganimet alarak yiğitliğini ispatlar. Dolayısıyla

sosyal normlar, Oğuzların hayatının bütün safhalarını ve sahalarını tanzim eden kurallar silsilesi olarak birçok işlev görmektedir.

Dede Korkut Boylarına bir bütün olarak bakıldığında Oğuzların "devlet-millet" yapılanması içinde oldukları görülmektedir. Bu "devlet-millet" yapılanması içinde içtimaî hayatı tanzim ve beşerî münasebetlerin sınırını tayin eden sistem ise töredir. Töre, örf, âdet, gelenek, görenek, teamül ve modadan mürekkep bir yapıdır. Örf, toplum hayatında hukukî meseleleri tanzim ve tertip eder. Âdet, içtimaî kurum ve kuruluşların ne olduğu yanında nasıl işletileceği konusundaki kuralları ihtiva eder. Gelenek, sosyal olgulara karşı verilen kültürel cevabı içine alıp bunların uygulanış biçimlerini ortaya koyar. Görenek, beşerî münasebetlerin niteliğini ve şeklini tayin ederek nasıl uygulanacağını belirler. Teamül, kuralı belli olmayan bir konudaki ihtilafın giderilmesi için benzer bir uygulama veya kuralın işletilmesiyle ortaya çıkan ölçüdür. Moda ise dar çevrede beliren beğeni, takdir duygusu, uygulama vs. konuları içine almaktadır. Töreyi meydana getiren bu kavramların ortak özelliği ihlali veya riayeti durumunda umumîden hususîyle doğru müeyyidesi veya mükâfatı olmasıdır.

Töre, umumî mânâsı itibariyle yazılı olmayan kurallar bütünüdür. Türk devlet geleneğinde töre'nin korunması ve uygulanması Han'ın yetki ve sorumluluğundadır. Bu anlayışın, Dede Korkut'ta da aynen uygulandığı boyların muhtevasından anlaşılmaktadır.

Sosyal normların genel özelliklerine bakıldığında toplumun değişik tabakalarınca farklı seviyede benimsenmiş ve üzerinde uzlaşılmış değerler oldukları görülecektir. Bu kuralların çiğnenmesi, zedelenmesi, saptırılması ve gereklerinin yerine getirilmemesi, başka bir ifadeyle her ne şekilde olursa olsun ihlâl edilmesi mutlaka bazı müeyyidelerin uygulanmasına yol açmaktadır. Norm ihlâli kabilinden bir suçun, bir kabahatin, bir kusurun, bir hatanın müeyyidesi de töre tarafından belirlenmekte olup, bunlar ağırdan hafife doğru tanzim edilmiştir. Tersi de doğrudur. Kurallara riayet etmenin mükâfatı da yine töre tarafından belli kurallara bağlanmıştır.

Modern toplumlarda artık umumiyetle yazılı kanunlar esas alınmaktadır. Her toplum, kendi varlığını sürdürecek teminatı "anayasa" çerçevesinde ikame etmekte ve bu anayasayı kanunlar, nizamlar, yönetmelikler gibi hüküm ihtiva eden kararlarla icra etmektedirler. Türkiye'de bilindiği gibi yasama görevi Türkiye Büyük Millet Meclisi uhdesindedir. Mevcut kanunları uygulamak hükümetin görevi iken; kanunların uygulanmayışından soğan aksaklığı gidermek de yargının görev alanına girmektedir. Sözlü kültür döneminde ise örfî hukukun uygulandığı, hükümdar dâhil herkesin töre'nin gerektirdiği kurallara uygun davranmak mecburiyetinde olduğu bilinmektedir. Eski Türk devlet geleneğine göre hükümdar Tanrı tarafından "kut" bahşedilmiş biri olarak görülür, hükümdarın "kut"unu koruması ise töreye riayet etmesiyle mümkün görülürdü. Töreye riayet etmeyen hükümdar, "kut"unu kaybetmiş sayılır ve itibardan düşerdi. Kut'unu kaybeden hükümdara ise kimse itaat etmezdi (Koca, 2000: 70-71).

Toplum tarafından benimsenip kabul edilmiş kurallardan meydana gelen töre'nin ihtiyaç hâlinde günün şartlarına uygun bir tarzda yorumlandığı, bir bakıma "güncellendiği" bilinmektedir. Gerek bizzat hükümdarın ihdas ettiği, gerek bilge kimselerin teklif ettiği kurallar ile hükümdarlık dîvânında alınan kararlar töre'ye ilave edilebilmekteydi. İhtiyaçtan düşen, işlevini yitiren kurallar ise töre olmaktan çıkmaktaydı. O bakımdan töre, toplum hayatında karşılaşılması muhtemel aksaklıkların önünü almaya yönelik bir düzen anlayışı olduğu için toplumun sigortası[54] olarak da değerlendirilebilir.

Dede Korkut Boylarında töre, toplum ve devlet hayatını tanzim etmesi hasebiyle iki dairede ele alınabilir. Toplum hayatı açısından töre'nin ihlali "suç", bu suç da derecesine göre "kabahat, kusur, hata ve ihmal" olarak tasnif

[54] Bugün birçok basın yayın organında töre, "töre cinayeti" gibi tabirlerle gündeme gelmektedir. Töre, toplum hayatını düzenleyen kurallar bütünü olduğu için onun cinayet işlemesi iki yönden düşünülemez. Birincisi töre, kimseye cinayet işlemesini telkin, tavsiye ve teklif etmez. Bilakis cinayet işlenmemesi için kurallar koyar. İkincisi töre, kendisine şahsiyet izafe edilecek bir şey değildir. Sadece bir olgudur. "Töre cinayeti" tabir edilen cinayetlere bakıldığı zaman bunların değişik sebep ve saiklerle işlendiği görülecektir. Ama hepsinin temelinde bir sosyal normun ihlal edildiğine şüphe yoktur. O bakımdan "töre cinayeti" tabir edilen cinayetlerin sebep ve saikleri ile ihlal edildiği düşünülen değerin ne olduğu önemlidir.

edilebilir. Bunlara uygulanacak müeyyideler ise suça mütenasip bir şekilde ölüm, kınama, ayıplama, alay etme ve küçümseme şeklinde olmaktadır.

Dede Korkut'ta devlet açısından ele alınınca töre, devletin, diğer devlet veya topluluklarla münasebetini tayin ve tanzim eden bir yapı arz etmektedir. Bu durumda uygulanacak müeyyide ise "düşman" hukuku çerçevesinde tayin edilmektedir. Normu ihlâl eden tarafın boyun eğip teslim olma veya af dilemesi söz konusu değilse müeyyide mutlaka ölümdür.

3.1. Yasak ve Yasakların Müeyyidesi

Dede Korkut'ta hangi fiilin yasak olduğunu tayin etmek için uygulanmakta olan müeyyidlere göz atmak gerekir.

İçtimaî, dinî ve ahlâki değerleri ihlal etmenin, her devirde, her toplumda belli müeyyideleri söz konusu olmuştur. Bir fiil, davranış, tutum veya tavrın suç sayılmasının birçok sebep ve saikı olabileceği için değerin menşeine göre uygulanan müeyyide de farklılık gösterecektir. Mesela dinî yasakların müeyyidesi, insan tarafından takdir edilmediği sürece dinî olacaktır. Kimi meseleleri "sevap" ve "günah" dairesinde ele alan anlayışa göre dinen "günah" sayılan bir fiilin açıkça işlenmesi o dinin mensuplarınca kınanarak cezalandırılabilir. Bunun dışında dinî değerlerle de örtüştüğü hâlde müeyyidesi bakımından dinin icbar ettiği gibi davranan veya davranmayan tavırlarla da karşılaşmak mümkündür. Suçun kaynağı ne olursa olsun müeyyidesi insan iradesiyle ortaya konabilmektedir. Dede Korkut Boylarında suçun niteliğine göre ağırdan hafife doğru bazı müeyyideler uygulanmaktadır. Bu suçlar, nitelikleri bakımından tasnif ve tahlil edilecektir.

3.1.1. Müeyyidesi Ölüm Olan Örfe Aykırı Unsurlar

Dede Korkut Boyları, neredeyse baştan sona insanın insanla mücadelesi etrafında teşekkül etmiş bir yapı arz etmektedir. Dede Korkut'ta, insanın başka varlıklarla, hayvanlar veya Azrail gibi tabiat ötesi varlıklarla mücadelesi

de söz konusu olmakla birlikte bu varlıkların, birer istiare oldukları düşünüldüğünde bunların yine insanı temsil ettikleri sonucu ortaya çıkacaktır.

İçtimaî bir varlık olan insanı, diğer insanlarla bir arada tutma ve yaşatma tecrübesi, insan hayatın değerler dünyasına işaret etmektedir. Değerler dünyasının, topluma intizam vermek ve bunu devam ettirmek gibi zarurî bir ihtiyaçtan doğduğu söylenebilir. Toplum tarafından değer olarak görülen hususların, toplumun bütün fertlerince benimsenmediği zaman içtimaî düzenin nasıl sağlanacağı hususunda aykırılıkları gidermek ve haksızlıkları telafi etmek için değerler dünyasının varlığına muhalif hususlara karşı müeyyide uygulamak ve bu sayede içtimaî düzeni korumak ve kamu vicdanını rahatlatmak zarureti hâsıl olacaktır. Bu bakımdan suça karşı uygulanacak müeyyideler keyfî tasarrufların eseri değil; zarurî ihtiyaçların eseri olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yönüyle müeyyideler –orantısını aşmamak kaydıyla- asla bir zulüm değil; aksine zulme yönelmeleri önleyecek çözüm yolları olarak işlev görürler.

3.1.1.1. İsyan

> *"Görür misin Dirse Han neler oldı, yarımasun yarçımasun, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi…öldürsene..." (7).*

Dede Korkut Boylarına bakıldığı zaman Oğuz hanlığına mensup başka hanlık veya hanlıkların olduğu görülmektedir. Dede Korkut'ta Bayındır Han, "hanlar hanı" olarak tavsif edilmektedir. Bayındır Han'dan başka hanlık sıfatını taşıyanlardan biri de Dirse Han'dır. Dirse Han'dan sonra oğlu Boğaç da "han" olarak anılmaktadır. Salur Kazan'ın da "han" tabir" olunduğu vakidir. Ancak Salur Kazan, İç Oğuzların beyi ve aynı zamanda beylerbeyi olup Bayındır Han'ın tek varisinin kocasıdır. Bu da onun muhtelemen han olacağı yahut bazı zaman han yerine konduğu anlamına gelmektedir.

Oğuzlara bağlı müstakil bir hanlığın hanı olarak Dirse Han gösterilebilir. Dirse Han'ın, Oğuzlara tâbi bir han olduğu vaki olmakla birlikte Oğuz mensubu olduğuna dair bir bilgiye Dede Korkut'ta rastlanmamaktadır. Hatta

parçada geçen, “Oğuzun üstüne yorıyış etti” cümlesinden de anlaşıldığına göre Dirse Han’ın hanlığı, dış işlerinde Oğuzlara bağlı; iç işlerinde ise serbest hareket eden müstakil bir siyasî teşkilat görünümü arz etmektedir.

Dirse Han’ın oğlu, Bayındır Han’ın “ak meydanında” kendisine saldıran azgın boğasını öldürünce Dede Korkut, onu alarak babası Dirse Han’a götürür ve oğlunun gösterdiği hüner ve erdemi dile getirerek oğlana tekeffül eder. Dede Korkut, Dirse Han’ın oğluna “Boğaç” adını verir, babasından da oğluna “beylik” payesi vermesini ister.

Dirse Han’ın adamlarının iddia ettiği gibi Boğaç’ın, beylik payesi alınca “Oğuzun üstüne yorıyış etmesi” isyandan başka bir şey değildir. Bu, sözde isyanın ise iki hanlığa birden yapıldığı söylenebilir. Zira Boğaç’ın beyliği evvela babası Dirse Han’ın hanlığına, sonra Oğuz hanlığına tâbidir. Dolayısıyla babası Dirse Han’dan icazet almadan böyle bir şeye kalkışması başta babasının hanlığının iradesi ve otoritesini tanımadığı anlamına gelir. Bu durumda kendisine bağlı bir beylik olarak Dirse Han’ın, başta kendisine sonra tâbi olduğu Oğuzlara karşı isyan eden birini, oğlu bile olsa, öldürerek cezalandırmaktan başka çaresi yoktur.

3.1.1.2. Irz ve Namusa Tasallut

“… ne yirde gözel kopdı-y-ise çeküp aldı…öldürsene…” (7).

Dede Korkut’ta, güzelliğine zaaf gösterek birinin ırzına ve namusuna tasallut etmenin de müeyyidesi ölümdür. Can, mal, iffet, namus, ırz, şeref ve haysiyeti güvence altına almayan içtimaî bir düzenin ayakta kalması mümkün değildir.

3.1.1.3. Aksakala Hakaret

“… ağ sakallu kocanuñ ağzın sögdi…öldürsene…” (7).

Aksakal tabiri bütün Türkistan’da kullanılan ve “bilge” anlamına gelen bir tabirdir. Bir toplumdan bilge çıkması kolay bir olay değildir ve her toplum, her zaman bilge insanlar, âkil kişiler yetiştirememektedir. Bilge, bir toplumun

önünü aydınlatan ışık gibidir. O, içinden çıktığı toplumun meselelerinin halledilmesinde mühim işlevler görür; istendiğinde fikir, görüş ve kanaatleriyle siyasî iradeye de yol gösterir. Bu yönüyle bilge, cemiyetin kurtuluşunda hisse sahibi olan kimsedir ve bu yüzden onlara itibar ve tazim etmek gerekir. Bilgeye itibar ve tazim etmek dururken; "ağzına sövmek" Dede Korkut'taki değerler dünyasına göre ölüm sebebidir. Bilgenin şahsı hassaten bir ilgi ve saygıya layıkken; üstüne bir de ağzına sövülmesi ağır bir hakaret olarak kabul edilmektedir.

Ağız, başta insan ve hayvanların hayatî ihtiyaçlarını giderdiği bir uzuv olmanın ilerisinde insan söz konusu olduğunda aklın, zihnin, idrakin ve gönlün içinden gelenleri ifade etmenin aracı ve zeminidir. Sözün kutsiyeti hatırlandığında insanı diğer canlılardan ayıran konuşma becerisi nihayetinde ağız vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ağza sövmek, insanın gerek maddî (biyolojik) gerekse insanî özelliklerini tahkir etmek demektir. Hikmet söyleyen bilge bir kimsenin ağzına sövmek ise toplumun mukaddesatına sövmek yanında hakikate sövmek anlamına gelecektir. Hakikat ise Allah'tır.

Oğuzların bilgesi, evvela Dede Korkut'tur. Dede Korkut, Oğuzlar için örnek bir şahsiyettir. Oğuzlar, Dede Korkut, ne buyurursa; "sözin tutup tamam ederleridi." Oğuzlar için Dede Korkut'un kendisi başlı başına bir değer iken; ona ait eşyaya dahi itibar edildiği görülmektedir.[55] Dolayısıyla aksakalın ağzına sövmek aynı zamanda Dede Korkut'un da ağzına sövmek anlamına gelmektedir.

[55] Egrek, Alınca Kalesi'nde "kâfir" beylerince, on altı yıldır esir tutulmaktadır. Kardeşi Segrek, ağabeyi Egrek'i neden sonra kurtarmaya gelir. "Kâfir" memleketine geldiğinde at çobanlarını öldürür, atları da koruya sokarak bozdurur. Tekür, Segrek'in üzerine kaç kere asker sevk eder. Baş edemeyeceğini anlayınca esir tuttuğu Egrek'e, ülkesine bir delinin geldiğini, çocuk çoban demeyip ekmeğini elinden aldığını söyleyerek onu öldürmesine karşılık kendisini serbest bırakacağını vaat eder. "Kâfir" elbisesi giydirilen Egrek, bahsi geçen "deliyi" öldürmek üzere geldiğinde omzunda kopuz asılı olan bir yiğidin buram buram terleyerek uyuduğunu görür. Kopuzu elinde aldığında Segrek uyanarak, "Mere kâfir Dedem Korkut kopuzı hörmetine çalmadum didi, eger elüñde kopuz olmasay-idi ağam başı-y-içün seni iki para kılur-idüm." der. Dolayısıyla Dede Korkut'a ait olduğu düşünülen bir eşyaya bile tazim ve itibar edilen bir toplumda aksakal tabir edilen bilgenin ağzına sövmenin cezası ölüm olması anlaşılabilir bir husustur.

3.1.1.4. Yaşlı Kadına Eziyet

"… ağ pürçeklü karınuñ südin tartdı…öldürsene…" (7).

Türk toplum hayatında yaşlı kadınlara itibar ve tazim eski çağlardan beri vardır. Zira onlar başta anadır, kaynanadır, ninedir. Hatta hala, teyze, yengedirler. İster bu özelliklerden birine sahip olsunlar; isterse olmasınlar Türk kültürüne göre savaşta bile kadına, kıza, yaşlıya, çocuğa mahsus bir hukuk işletilip dokunulmaz.

Boğaç'a isnat edilen suça bakıldığında birçok husus göze çarpmaktadır. Başta söylenene göre savaş hâlinden bile beter bir durum söz konusudur. Zira bir kadına eziyet edildiği iddia olunmaktadır. Ak perçemli kadın'ın sütünü çekmek, çıkarmaya çalışmak hem fıtrata aykırıdır; hem de iffet ve namusuna tasallut etmektir. Dede Korkut'ta değerler dünyasına göre ırza tasallutun başlı başına ölümle cezalandırıldığı hususna yukarıda temas edildi. Tasallutun ötesinde bir de eziyet etmek ise suçun derecesini yükseltecektir. Öte yandan yaşlı kadına eziyetin tek başına ölümle cezalandırıldığı da söylenebilir.

3.1.1.5. Hâkimiyet Sahasına Tecavüz

"Kalkubanı Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü turdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı…öldürsene…" (7).

Dede Korkut Boylarında ileri seviyede, gelişmiş bir mülkiyet anlayışının hâkim olduğu görülmektedir.[56] Ama şahsî mülkiyetin gelişmiş olması, mal veya eşyayı, sahibi dışında birinin sarf edemeyeceği anlamına gelmez.

[56] Eski Türklerde devlet, "halk, ülke, hâkimiyet (erklik-egemenlik) ve teşkilat" olmak üzere birbirini tamamlayan dört unsurdan meydana gelmektedir. Dede Korkut'ta gelişmiş mülkiyet anlayışını, devlet alameti sayılan "ülke" fikri ile birlikte değerlendirmek gerekir. "Toprağı devletin temeli sayan" bu anlayışa en çarpıcı örnek olarak "büyük Hun hükümdarı Mete'nin toprak konusunda Çin Yıllıklarına yansıyan taviz vermez tutumu" gösterilebilir. Buna göre kendisinden atı ve karısını isteyen "Tung-hu"lara karşı Mete, "Ben nasıl bir atı (bir kadını) komşu devletten üstün tutabilirim?" diyerek isteklerine razı olur ve onlarla muhtemel bir savaşın önünü almış olur. Ama iki devlet arasında ve sadece askerî birliklerin bulunduğu bir toprak parçasını Tung-hu'lar Mete'den istediğinde Mete konuyu danışmaları ile müzakere eder. Denışmanlardan bazıları bu toprak parçasının hem verilebileceğini hem de verilemeyeceğini söylediklerinde kafalarını önlerinde bulurlar. Milleti için kendi şahsî haysiyet ve şerefini hiçe sayarak Tung-hu'larla savaşa girmekten imtina eden Mete, milletine ait olan bu boş toprak parçası için savaşa girmekten çekinmez, devlet ve millet hayatında topraktan asla taviz verilemeyeceği örneğini ortaya koyar (Koca, 2000: 60-61-62-63-64; Taneri, 2004: 103).

Bilakis Dede Korkut'ta mal veya eşya, aile mensupları dışında konu komşu, fakir fukara, garip gureba hatta Tanrı misafiri tabir edilen yolcu; derviş vs. kimselerin de hizmetine sunulur. Dede Korkut'ta paylaşmak, ikramlaşmak, tasadduk etmek, başarı gösteren birini bir hediye ile taltif etmek yiğitliğin şanından sayılmakta, cimrilik birçok ferdî problemin sebebi olarak görülmektedir.

Dede Korkut'ta, beylik veya hanlık payesi kazanmış her bey veya hanın, beylik veya hanlığının alâmeti olarak belli bir hâkimiyet sahasına sahip olduğu görülmektedir. Özel mülkiyet anlayışından kasıt daha ziyade budur. Nitekim bey veya hanın hâkimiyet sahasının sembolik bir değeri vardır ve oğlu bile olsa buraya izinsiz girmek, buranın imkân ve nimetlerini sarf etmek, dilediğince kullanmak, bey veya hanın iradesine, hafif tabirle tecavüz sayılacağı için affedilir bir davranış olarak görülmez. Dede Korkut'un tabiriyle "kırk namert" Boğaç'ın, babası Dirse Han'ın "göğsü güzel kaba dağına" ava çıktığı yalan ve iftirasını söyleyerek müeyyidesi ölüm olan bir fiili haber vermektedirler.

Devlet iktidarı ve iradesi açısından bakıldığında hâkimiyet sahasına izinsiz girmek, mevcut otoriteyi ciddiye almamak, tanımamamk, yok saymak, ona karşı çıkmak hatta isyan etmek anlamına da gelir. Dirse Han'ın bu yalan haberi ciddiye alması idare zaafı olarak düşünülebilir. Korkuya dayalı bir anlayışla iyi idareci olunamayacağı ve çok ağır hatalar yapılacağı akla gelebilir. Ne var ki, "kırk namert" Dirse Han'ın iktidarını koruma refleksini harekete geçirecek bir yalan bulurlar. İktidara yönelecek bir darbenin de müeyyidesi –evlat dahi olsa- ölümdür. Çünkü bu noktada ise ölüm cezası iktidarın devamlılığını sağlamaya yönelik bir işlev yerine getirmektedir.

3.1.1.6. Fücur

"Anasınuñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi…öldürsene…" (7).

"Kırk namert"in asılsız haberine göre Boğaç, izinsiz olarak yalnız babasının "göğsü güzel kaba dağı"na çıkmaz, burada av avlar, kuş kuşlar.

Yani babasının hâkimiyet sahasına tecavüz ettiğiyle kalmamış, buranın nimetlerini de dilediği gibi sarf etmiş, bunu da annesiyle sözüm ona içtiği şaraba meze etmiştir. “Al” renginin murat olduğunu (Kartal, 1969: 5245)’ten aktaran Seyfi Karabaş’a (1996: 27) göre Dede Korkut anlatılarında konur (al) at, kızların göğüslerinde bulunan kırmızı düğmeler ile ellerinin kınalı oluşu ve buna benzer birçok anlatım “cinsel ilgi ve isteği” ifade etmektedir. Boğaç’ın annesiyle şarap içmesi ise “fücur eğilimi” olarak değerlendirilmektedir (Karabaş, 1996: 55). Dolayısıyla Dede Korkut’ta fücurun müeyyidesi ölümdür.

3.1.1.7. Baba Canına Kast

> *“… anası-y-ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senüñ oğlun kür kopdı erçel kopdı…öldürsene…” (7).*

Baba canına kast etmenin de müeyyidesi ölümdür. Hikâyedeki babanın bir han olduğu hesaba katıldığında onun canına kast etmek, aynı zamanda devlet yönetimine “darbe” yapmak anlamına gelecektir. Boğaç’ın annesi ile yiyip içmesi ve sohbet etmesi ana evlat münasebeti olarak meşru bir hak ve tabiî bir davranıştır. Ama sohbetin konusu iddia edildiği gibi iktidara yönelik bir hareket olduğunda şartlar değişecektir. Dede Korkut’ta Boğaç’ın annesi ile sözde sohbetinin muhtevası hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ama “sohbet” kelimesinin arkasındaki anlam, babasına bir “darbe” planın teferruatı ise bunun gizli kalması tabiîdir.

3.1.1.8. Bid’at

> *“… akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aşa, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid’at işlemiş diyeler, gezdügüñden öldüğüñ yig ola…öldürsene…” (7).*

Dede Korkut’ta, Boğaç’a isnat edilen, siyasî iradeye isyan, ırza tasallut, bilgeye hakaret, fücur, hâkimiyet sahasına tecavüz, baba canına kast, yaşlı kadına eziyet, töreyi bozma, yalan, iftira, hile, tuzak gibi fiiller “bid’at” sayılmaktadır. Bid’at kelimesi İslam Ansiklopedisi’nde (1992: 129-130) şöyle tarif edilmektedir:

> *“Arapça’da ‘icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek’*

anlamına gelen 'bd'a' kökünden türeyen bid'at, 'daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhdes) şey' anlamına gelir. 'Bd'a' kökünün bu sözlük mânâsı Kur'ân-ı Kerîm'de de yer almıştır (el-Ahkâf 46/9; el-Hadîd 57/27). Bid'at çıkarmaya iptidâ; çıkaran veya işleyen kimseye de mübtedi' denir.

Bid'at biri geniş, diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Geniş kapsamlı tarife göre bid'at Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid'atın sözlük anlamından hareketle yapılan bu tarife göre, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve âdetler de bid'at sayılmıştır.[57] *Bid'atı sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kabul eden âlimler, Hz. Peygamber'in bid'atı reddeden hadisleriyle her devirde günlük hayata girmesi zorunlu bulunan yenilikleri bağdaştırmanın yegâne yolu olarak onu, yapılmasında mahzur bulunmayan 'iyi bid'at' ile yapılması yasaklanan 'kötü bid'at' diye ikiye ayırmayı uygun bulmuşlardır.*

Bid'atı dar kapsamlı olarak anlayanlar ise onu, 'Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey' diye tarif etmişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre dinle ilgisi ve dinî mahiyeti bulunmayan şeyler bid'at sayılmaz: bu bakımdan örf ve âdet türünden olan davranışlar bid'at kavramının dışında kalır."[58]

Bid'at kavramının anlamları göz önüne alındığında Boğaç Han'a isnat edilen fücur, yalan, iftira, tasallut, cana kast gibi fiillerin daha ziyade dinî bir hüviyete sahip oldukları, hâkimiyet sahasına tecavüz, siyasî iradeye isyan, töreyi bozmak gibi fiillerin siyasî bir özellik arz ettikleri, birine hile etmek, tuzak kurmak gibi fiillerin ise karakter ile ilgili menfi değerleri işaret ettikleri söylenebilir. Dolayısıyla Dede Korkut'ta menfî anlamı ile ele alınan bid'at, ister dinî ister siyasî isterse şahsî olsun Oğuzların değerler dünyasında "o zamana kadar olmayıp sonradan ortaya çıkan kötü bir durumu" karşılamak üzere kullanılmaktadır. O bakımdan içtimaî cephesi ağır basan bid'at, Dede Korkut'ta, tesir noktasından ele alınarak yasaklanmakta ve bid'at işleyenler,

---

[57] "Bu tarifi benimseyen âlimler, görüşlerini Hz. Peygamber ve sahâbilerden nakledilen bazı rivayetlere dayandırmaktadırlar. Meselâ Müslim, Nesâî, İbn Mâce gibi muhaddislerlerin naklettiği bir rivayette Resûl-i Ekrem, İslâm'da güzel bir çığır (sünnet-i hasene) açana o çığıra uyanlara bulunduğu sürece sevap verileceğini, kötü bir çığır (sünnet-i seyyie) açana da aynı şekilde günah yazılacağını ifade etmiş, Hz. Ömer de teravih namazını topluca kılanları görünce, 'Bu ne güzel bir bid'attır.' demiştir." (Bakınız İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1992, s: 129).

[58] "Dar kapsamlı bid'at anlayışına sahip olanlar görüşlerine mesnet olarak, 'İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenlerdir.' (Müslim, "Cum'a", 43), 'Sonradan ihdas edilen her şey bid'attır.' (Nesâî, "İdeyn1, 22) ve 'Her bid'at dalâlettir.' (Müslim, "Cum'a", 43) mealindeki hadislerin genel ifadelerini esas almışlardır. Bunlar diğer grubun dayandığı hadisleri de kendi görüşleriyle bağdaşacak şekilde yoruma tâbi tutmuşlardır. Meselâ yukarıda söz konusu edilen hadis, 'Kim İslâm'da güzel bir çığır (sünnet-i hasene) açarsa' anlamında değil, 'Kim İslâm'da güzel bir çığırı (sünnet) ihya ederse' anlamındadır. Hz. Ömer teravih namazının cemaatle kılınması için söylediği 'ne güzel bid'at' sözündeki 'bid'at' da terim anlamında değil sözlük anlamında kullanılmıştır." (Bakınız İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1992, s: 130).

gerek dinî, gerek ahlâkî, gerek örfî, gerekse siyasî hayatı korumak adına ölümle cezalandırılmaktadırlar.

3.1.1.9. Töreyi Çiğnemek

> *"…Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye, böyle oğul senüñ neñe gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürseñe…" (7).*

Dirse Han'ın, Oğuz hanlığına bağlı, dolayısıyla Bayındır Han'a karşı sorumlu olduğunu ve töreyi koruma ve uygulama görev ve sorumluluğunun da yine Han'da bulunduğu yukarıda zikredildi. Dolayısıyla "babalık rolü" hanlık görevini icra etme, bir rol çatışmasına mahal verdiği zaman babayı da gazap beklemektedir. Töre'nin gereğini yerine getirmeyen Dirse Han'a Bayındır Han'ın gazabının "katı" olacağı haber verilmektedir. Ama Bayındır Han'ın gazabının mahiyeti hakkında bir fikir serd edilmemektedir. Ancak Türk töresinde töreyi bozmanın da müeyyidesinin ölüm olduğu bilinmektedir. İşte "kırk namert", beyleri Dirse Han'a görev ve sorumluluğunu hatırlatarak oğlu Boğaç'ı öldürmesi konusunda elini kolunu bağlarlar, kaçacak bir yer bırakmazlar. Güya bi'dat işleyen oğluna karşı törede geçen hükümleri uygulamasını sağlamaya çalışırlar. Dirse Han'ın, oğlunun canını ve sevgisini düşünerek töreyi uygulamadığı takdirde bir üst makam eliyle bizzat kendisinin ölümle cezalandırılacağı korkusu adamları tarafından verilmeye çalışılır.

3.1.1.10. İftira

İftiranın da müeyyidesi ölümdür. Boğaç, kendisine dinî, siyasî, ahlâkî vs. konularda iftira atan babasının adamlarından er meydanına çıkanlarını öldürmek suretiyle cezalandırır. Kaçanı kovalamaz, aman dileyeni öldürmez. Kaçmak, Dede Korkut'un değerler dünyasına göre alçakça bir iştir ve yiğitlikte bundan daha büyük bir yüz karası yoktur. Er meydanından kaçan kimse korkaklık karasını kendi eliyle kendi yüzüne çaldığı için artık ona yapacak bir şey kalmamıştır. Aman dileyeni bağışlamak ise yiğitliğin şanından görüldüğü için insanı yücelten bir değer olarak meydana çıkmaktadır. O bakımdan birine iftira atan kimsenin de iftira attığı kimse tarafından cezalandırılması, tabiî bir

hak olarak görülmektedir. Müfterinin ölümle cezalandırılmasını herkes müstahak gördüğü için kimse yadırgamamaktadır.

3.1.1.11. Yalancılık

Yalancılığın da müeyyidesi ölümdür. Yalancı oğlu Yaltaçuk, on altı yıldır hapiste olan Beyrek'in öldüğü yalan haberini güya ispatıyla getirip Banı Çiçeği kendisine alır. Ama hakikat bir zaman sonra ortaya çıkar. Beyrek'in sağ olduğunu öğrenince kalıp mücadele etmek yerine kaçar ve bir sazlığa sığınır. Beyrek'in her halükarda kendisini öldürerek cezalandıracağını anlayınca, daha doğrusu ölümden kurtulamayacağını anlayınca sazdan çıkar ve boynunu Beyrek'in kılıcının önüne uzatarak af diler. Böylece gayet diplomatça bir tavırla Beyrek'in merhametine sığınır ve Oğuzların değerler dünyasına göre af dileyeni bağışlamak yiğitliğin şanından görüldüğü için Yalancı oğlu Yaltaçuk af edilir ve canını kurtarır. Yoksa işlediği fiilin cezası ölümdür.

3.1.1.12. Hile Etmek ve Tuzak Kurmak

Dede Korkut'ta aldatarak adam tutup öldürmenin de müeyyidesi ölümdür. Bununla birlikte aldatarak adam tutup öldürmenin cezası, o fiili işleyen şahısla sınırlı kalmamaktadır. Böyle fiiller suçun şahsiliği boyutunu çoktan aşmakta, düşmanlık seviyesine ulaşmaktadır. Düşmanın kendisinden başka ailesinin de işe dâhil edilmesine sebep olmaktadır. Aruz Koca, Salur Kazan'a ihanet edip kendisine tâbi olmaya zorladığı Bamsı Beyrek tarafından reddedilince hile ve tuzakla Bamsı Beyrek'i yakalayıp öldürür. Beyrek, Salur Kazan'ın naibidir. Ölmeden önce öcünü beyi Salur Kazan'a ısmarlar. Salur Kazan da bir haftalık yastan sonra er meydanında dayısı Aruz Koca'yı öldürür. Malını mülkünü yağmalatır, kızını, gelini, karısını esir alıp cariye eder. Aldatarak adam öldürmenin müeyyidesi ferdî boyutta kalmamakta, yenilen tarafın canını, malını ve namusunu da tehdit ve tehlike altına almaktadır. Diğer bir ifadeyle bu ve benzeri fiilleri işleyenler mağlup olmaları hâlinde ailesinin başına topluca bir felaket sayılabilecek işler geleceğini

hesap ederek yaşamak zorundadır.

Irza tasallutun da müeyyidesinin ölüm olduğunu yukarıda ifade edilmişti. Dede Korkut'ta, Boğaç'a atılan iftiralar dışında ırza tasallut konusunda tek bir örneğe rastlanmaktadır. Bu örnek, Aruz Koca'nın çobanı Sarıca Çoban'ın Uzun Pınar'a konan peri kızlarından birini kepeneği vasıtasıyla yakalayıp iğfal etmesidir.

> *"Uzun Bıñar dimek-ile meşhur bir bıñar var-idi. Ol bıñara perriler konmış-idi. Nagâhandan koyun ürkdi. Çoban irkece kakıdı ilerü vardı. Gördi kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepeneğini üzerlerine atdı, perri kızınuñ birini tutdı. Tama' idüp derhal cima' eyledi." (85).*

Sarıca Çoban, subaşında toplanmış peri kızlarını görünce birini yakalar ve ırzına tasallut eder. Ancak Sarıca Çoban'a, bu fiilden dolayı şahsî olarak herhangi bir müeyyide uygulandığı görülmez. Bunun sebebini biraz sorgulamak gerekir. Tepegöz dolayısıyla etnik çatışma bölümünde daha geniş şekliyle ele alınmış olmakla birlikte bu meseleye temas etmek gerekir. Peri kızları bu dünyaya ait varlıklar değildir. İnsanın dünyasının dışında, tabiatüstü varlıklardır. Ancak böyle varlıkların gerçekliğini sorgulamak bir yana bunların birer istiare olduğu hesap edilmek zorundadır. Bu yönüyle hikâyedeki "peri kızları", ölümü göze alacak kadar tamah edilecek güzelliğe sahip kızları, bir bakıma uğruna ölünebilecek bir haz nesnesini temsil etmektedir. Elbette bu kızların bir mensubiyeti olması gerekir. Sarıca Çoban, sahipsiz ve korumasız gördüğü peri kızlarından birini yakalayarak iğfal eder. Bu fiili herhalde kimsenin kendisinden hesap sormayacağı vehmiyle işlemiştir. Ancak Sarıca Çoban'ın işlediği fiil, ferdî boyutu aşarak içtimaî mahiyete ulaşır, peri kızının da belirttiği gibi Sarıca Çoban'ın fiili, bütün Oğuzları felakete sürükleyen içtimaî bir mahiyet kazanır. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'ta, ırza tasallutun müeyyidesinin her zaman yapanla sınırlı kalmadığı, toplumu da cezalandıran bir hüviyete sahip olduğu görülmektedir. O bakımdan ırza tasallutun cezası, bugünkü gibi suçun şahsiliği ilkesine aykırı olarak ferdî boyutta ele alınmamakta, bilakis içtimaî bir mesele olarak görülmekte, böyle bir fiilin toplumu tehdit ve tehlike altına alacağı endişesi ile

karşılanmaktadır. Ancak kadın olsun erkek olsun kendi rızaları ile "zina" işleyenlere takdir edilen ceza ve uygulanan müeyyide ferdî boyutlu bir fiil olarak değerlendirilmekte ve böyle fiillere uygulanan cezalar ise ölüm gibi ağır bir ceza değildir. Gerek Boğazca Fatma; gerekse Kısırca Yenge'nin şahsında uygulanan müeyyideler kınama seviyesinde kalır.

3.2. Dede Korkut'ta Müeyyidesiz Norm Dışı Unsurlar

Delidir; ne yapsa yeridir.

"Müeyyidesiz norm dışı unsur" ibaresi normun ruhuna ve mantığına aykırı gibi gelebilir. Bir şeyin norm olması, ihlali hâlinde bir müeyyidesinin olmasını gerekli kılar. "Deli" kimsenin aklî melekeleri yerinde olmadığı için yapıp ettiklerinden dolayı dinen de kanunen de hiçbir mesuliyeti yoktur. Buna mukabil Dede Korkut'un delilerine bakıldığı zaman bunların patolojik olmadıkları, aksine çoğunun akıllıdan daha akıllı hareket ettikleri görülmektedir. Delilik meselesi, biraz ileride daha ayrıntılı ele alınacağı için şimdilik bu kadarıyla iktiza etmek yerinde olacaktır. Dede Korkut'ta deli olarak bahsi geçen şahıslara yaptıklarından dolayı doğrudan bir müeyyide uygulanmaz. Ama bu delilerin, deliliğinde en sivri olanın "hidayete" erdiği hesaba katılırsa; gizli veya açık bir müeyyide ile karşı karşıya geldikleri anlaşılacaktır. Öyleyse "deli" diye tabir edilen bu kimselerin sağlık sebebiyle değil de öznel (sübjektif) değerlerle damgalandıkları söylenebilir. O bakımdan birini "deli" diye ciddiye almamak aslında ona karşı uygulanan ağır bir müeyyideyi haber vermektedir.

Dede Korkut'ta delilik bahsi, İsa Kocakaplan tarafından, "Dede Korkut'un Delileri" adlı makalesinde etraflıca ele alıp değerlendirmiştir.[59] Kocakaplan, deliliği, kelime anlamı yanında Türk dünyasının değişik yerlerinde aldığı isimler ve Türkçe deyimlerde geçtiği şekliyle ele alıp değerlendirmiştir. Buna göre deli, "deli, ahmak; aklını kaçırmış, aklını kaybetmiş, çılgın; sözünde ve hareketlerinde pervası olmayan; ateşli, atılgan, coşkun; bir şeye aşırı düşkün,

[59] Bakınız: **Milli Folklor**, 2004, yıl 16, sayı 64, sayfa 18.

aşırı meraklı, aşırı bağlı; kendi gücüne aşırı şekilde güvenen ve korkusuzca – bazen şuursuzca- hareket eden kahramanlara verilen bir unvan" anlamlarına gelmektedir (Kocakaplan, 2004: 18-24).

İsa Kocakaplan, "Dede Korkut'un Delileri" ile 15. yüz yılda Osmanlılar tarafından Rumeli'de kurulan ve Türk, Boşnak, Hırvat ve Sırp asıllı askerlerden oluşan "Deliler" adlı birlikler arasında bağlantı olduğu kanaatindedir. Buna göre Rumeli Beylerbeyi ve Serhat Beylerinin yanında bulunan bu askerler, "eğri pala, kalkan ve bozdoğan (gürz)" oluşan silahlarıyla "gözlerini budaktan esirgemezler" ve "bu delilerin hepsi akıllıların düşünmekten yapmaya başlayamadıkları işleri göz açıp kapayana kadar tamamlarlar" (Kocakaplan, 2004: 19).

İsa Kocakaplan, "Dede Korkut'un Delileri" adlı çalışmasında şu isimleri tespit etmiştir: Deli Dumrul, Deli Evren, Deli Kara Budak, Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dündar, Deli Karçar (Kocakaplan, 2004: ?). Ancak "Dede Korkut'un Delileri" bu isimlerden ibaret değildir. Diğer delilere ise sırası geldiğinde temas edilecektir. Bunun dışında Kocakaplan, bahsi geçen delilerin deliliklerini tespit ve tahlil etmiştir. Diğer bir ifadeyle Kocakaplan, Dede Korkut'un delilerinin yapıp ettiklerini incelemeye tabi tutmuştur. Ancak Kocakaplan'a ilave olarak "Dede Korkut'un Delileri"nin müşterek tarafı, hemen hepsinin Dede Korkut'un değerler dünyasına göre norm dışı sayılan hususlardan birini veya birkaçını irtikâp etmiş olmalarıdır. Dede Korkut'un değerler dünyasına göre "deli" tabir edilen şahıslara ve deliliklerinin müşterek taraflarına göz atmak gerekir.

3.2.1. Deli Dumrul'un Delilikleri

Deli Dumrul'un deliliklerinin iki ana unsur etrafında vuku bulduğu söylenebilir. Deli Dumrul, evvela aklın normlarına aykırı hareket eder. Sonra imanın şartlarından biri olan "meleklere iman" unsurunu ihlal ederek Azrail'e meydan okuyup onu istiskal eder.

Aklın normlarına riayet etmek kadar mantığın normlarına da uymak

gerekir. Kış günü çıplak ayakla dolaşmak, aklın normlarına aykırı bir durumdur. Kış günü çıplak ayakla dolaşmak, üşüme, hasta olma hatta üşüme sebebiyle ölüme yol açabilir. Bir iş veya fiilin akla yatkın olması yetmez; bu işin aynı zamanda mantığa da uygun olması beklenir. Tersi de doğrudur. Mantıklı bir işin aklın ilkeleri ile çelişmemesi gerekir. Kuru çay üstüne köprü yapmanın aklî bir tarafı yoktur. Fakat onu yapan kimse birtakım emellerini ancak bu vasıta ile gerçekleştirebilecekse bu tutumu mantıklı görülebilir.

Deli Dumrul'un "deli" tabir edilmesinde aklî normları ihlal etmesi kadar aşkın değerleri çiğnemesinin de payı vardır. Aklî normların ihlali belki tek başına, şahsın "deli" tabir edilmesine yetecektir. Bununla birlikte itikadî bir mesele olan "meleklere iman" bahsini akıldan ziyade yalnız kalbî bir düşünceyle izah etmek de hata olur. Zira inanç konusu, içtimaî tarafı ağır olan bir meseledir. Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması inancı ile ilgili bir husus olarak değerlendirilse bile içtimaî baskı göz önüne alındığında bunun akıllıca bir tavır olmadığı ortaya çıkmaktadır.

> *"Meger hanum, Oğuzda Duha Koca oğlı Delü Dumrul dirler-idi bir er var-idi. Bir kuru çayuñ üzerine bir köpri yapdurmış-idi. Kiçeninden otuz üç akça alur-idi, kiçmeyeninden döge döge kırk akça alur-idi." (61).*

Deli Dumrul'un deliliğinin emarelerinden biri, kuru çayın üstüne köprü yaptırmasıdır. Gerçekten de ihtiyaç olmayan bir yere köprü yaptırmak fuzulî masraf olduğu kadar aklın normlarına da aykırı bir davranıştır. Ama Deli Dumrul, böyle bir köprü yapmanın akla ve mantığa aykırı olduğunu ve tepki çekeceğini herkesten iyi bilecek kadar da akıllıdır. Zira hakikati ters yüz ederek kuru çay üstüne yaptırdığı köprü, onun amacını gerçekleştirme vasıtasından başka bir şey değildir. Zira Deli Dumrul'un bu tavrı, herkese "deli" olduğunu gösterme akıllılığıdır. Böylece "Deli Dumrul Köprüsü"nden akçe verip de kendi rızasıyla otuz geçen kimseler, lüzumsuz bir masraf etmek ve delice bir tavra rıza göstermek suretiyle ya deliliklerini ya da korkaklıklarını ortaya koyacaklardır. Her iki netice de nam, şan peşinde koşan Deli Dumrul'un dediğini yaptırdığı anlamına geleceği için onun açısından ihtirasının tatmini sayılacaktır. Deli Dumrul ise mücadele ettiği

kimselerin ya deli veya korkak olduklarını ispat etmiş olmakla kendi güç ve azametini gösterme amacına ulaşacaktır.

> *"Bunı niçün böyle ider-idi? Anuñ-içün-ki menden delü menden güçlü er var mıdur ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi, menüm erligüm bahadırlığum cılasunlığum yigitligüm Ruma Şama gide çavlana dir-idi." (61).*

Deli Dumrul, yaptığı işin farkında olan biridir. Kuru çay üstüne köprü yapmayı ve otuz akçe vererek bu köprüden geçmeyi kendisi de "delilik" olarak görmektedir. Bir kişinin deliliği ve deliliğin sınırlarını takdir etmesi onun aklının yüksek seviyede olduğuna delalet eder. Dede Korkut'un tabiriyle söylenirse; bunu niçin böyle eder? Çünkü Deli Dumrul, o devrede ve civarda deliliğin ve gücün tebcil edildiğini bilir. Deli Dumrul, içtimaî değerlerle yer yer çatışan bir görünüm arz etse de aslında deliliği ve gücü vasıtasıyla yalnız kendi toplumu değil Rum'da ve Şam'da yaşayan halklar tarafından da onaylanmak ve saygı görmek istemektedir. Bu amacını gerçekleştirmek için de o günkü içtimaî değerlere en aykırı sayılabilecek "delilikleri" işler.

Delilik, Türk kültüründe umumiyetle hoş görülen bir durumdur. "Atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler." diye bir atasözü var. Bu atasözü gibi deliliği tebcil eden daha başka atasözleri de mevcuttur. Dede Korkut'ta da görüldüğü gibi delilik, "deli" tabir edilen Oğuz yiğitlerinin birçok vasfının yanında sadece biridir. Bahsi geçen yiğitlerin deliliğini mazur, belki de hoş gösterecek hünerleri ve erdemleri bulunmaktadır. Deli Dumrul'un beden gücü, kas gücü; bu gücünü kullanmadaki mahareti, muarızlarını er meydanında açıktan ve yiğitçe karşılaması vs. Dede Korkut değerler dünyasına göre müspet ve iyi görülen birer vasıftır. Ama "deli akan bir sel gibi" önüne çıkan her şeyi yıkan, "gözünü budaktan esirgemeyen" Deli Dumrul, "gücünü ve arzularını kontrol etmeyi bilmez" (Kocakaplan, 2004: 20). Fakat müspet yönleri ise onun ve onun gibilerinin, toplumdan tamamen tecrit edilmesine manî olur. Hatta müspet yönlerinin, deliliğinin hoş görülmesini sağladığı da söylenebilir.

> *"Meger bir gün köprisinüñ yamacında bir bölük oba konmış idi. Ol obada bir yahşı hub yigit sayru düşmiş idi. Allah emri-y-ile ol yigit öldi. Kimi oğul diyü, kimi kartaş diyü ağladı. Ol yigit üzerine möhkem kara şiven oldı. Nagâhandan Delü Dumrul çapar yetdi. Aydur: Mere kavatlar ne ağlarsız, menüm köprim yanında bu ġavġa nedür,*

niye şiven idersiz didi." (61).

Deli Dumrul'un bir başka deliliği de başkasının acısını anlamayacak ve buna saygı göstermeyecek katılık ve sertlikte olmasıdır. İslam'ın sekiz değerinden biri şefkat ve merhamettir. Bu hâli onun toplumdan ne kadar kopuk bir hayat yaşadığını veya içinde yaşadığı toplumun değerlerine nasıl yabancılaştığını göstermektedir. Hâlbuki Türk kültüründe insana merhamet ve şefkat göstermek önemli değerlerden sayılmak yanında cenazesi olan kimseye karşı küslükler, dargınlıklar umumiyetle bir tarafa bırakılır ve o kimse/lerin acısı paylaşılır. Yasına saygı duyulur. Ölüye saygı göstermek gerekir. Savaşta bile ölmüş kimseleri defnetmek üzere ateşkes edilir. Ortada bir savaş hâli yokken; Deli Dumrul'un olur olmaz sebeple, her gördüğüne sataşması, hakaret etmesi, itiraz edeni dövmesi vs. deliliğinden değil; gücüne duyduğu güvenden kaynaklanmaktadır. Deli Dumrul, gücü nispetinde efendice davranamadığı, sahip olduğu cevheri içtimaî değerlere uygun şekilde taşıyamadığı için "deli" diye anılmaktadır.

Gülme ve eğlenmede neşeye sebep bir hâl olduğu kuvvetle muhtemeldir. Gülmek keyiften olabileceği gibi alay sebebiyle de olabilir. Ama ağlamak; feryat figan etmek, insanı doğrudan, orada nasıl acı bir olay olduğu fikrine ve merakına sevk edecektir. Ama Deli Dumrul, orada ne olup bittiğini anlamadan dinlemeden muhataplarına "kavat" gibi ağır hakaretle seslenir ve beşerî münasebetlerini selam sabah vererek başlatan Oğuz toplumunun değerlerini bir kere daha ayaklar altına alır.

"Hanum bir yahşı yigidümüz öldi, ana ağlaruz didiler. Delü Dumrul aydur: Mere yigidüñüzi kim öldürdi. Ayıtdılar: Vallah big yigit Allah Ta'âladan buyruk oldı, al kanatlu 'Azrâ'il ol yigidüñ canın aldı. Delü Dumrul aydur: Mere ʿAzrâ'il didügüñüz ne kişidür kim adamuñ canın alur, yâ kadir Allah birligüñ varlığuñ hakkı-y-içün ʿAzrâ'ili menüm gözüme göstergil, savaşayım çekişeyim dürişeyim, yahşı yigidüñ canın kurtarayım, bir dahı yahşı yigidüñ canın almaya didi." (61).

Deli Dumrul, ivazsız garazsız konuşmaya başladığında dahi içindeki iyi insanı örten, güçlü benliğine öne çıkaran bir mizaca sahiptir. Bir yiğidin canını Azrail'den kurtarmak istemesi fert olarak onun da iyiliğine delil gösterilebilir. Ama Deli Dumrul'un bu tavrı tabiat kanunlarına karşı çıkmak anlamına da

gelir. Çünkü her canlı tabiî olarak doğar, yaşar ve ölür. Dede Korkut'ta değerler dünyasına göre ölümü kabullenmemek de "delilik" sayılmaktadır. Bunun yanında Deli Dumrul'un bahsi geçen yiğidin ölümünden bile kendisine şan ve nam devşirmeyi düşünmesi benciliğini ve hesabîliğini gösterir. Dolayısıyla Deli Dumrul nezdinde bencilik vr hesabîlik de yerilmekte ve norm dışı sayılmaktadır. Ancak yiğidin öldüğü yerde feryat figan eden topluluk, Deli Dumrul'a gücünü sınayabileceği bir unsur ve adres olarak Azrail'i gösterir. Deli Dumrul da tartışmadan harekete geçer.

Hâlbuki Deli Dumrul, aslında Allah'a inanan ve iman eden biridir. Allah'ın varlığı, birliği ve kudretinden haberdar oluşu dinî değerlerle aşina olmanın ötesinde bir münasebet içinde olduğunu gösterir. Mamafih Azrail'e meydan okuması, onun imanında rekâket olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabı'nın İslamî değerlerle örülü olduğu görülmektedir. İslam inancına göre imanın altı şartı vardır. Bunlar, Allah'a inanmak, meleklerine inanmak, peygamberlerine inanmak, kitaplarına inanmak, ahiret gününe inanmak, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır. Azrail, dört büyük melekten biri olup ölüm meleği olarak da bilinir. Dolayısıyla Deli Dumrul, her ne niyetle olursa olsun Azrail'e meydan okurken aslında imanın şartlarından biri olan "meleklere iman" şartına riayet etmemiş olmaktadır.

> *"Hak Ta'âlaya Dumruluñ sözi hoş gelmedi. Bak bak mere delü kavat menüm birligüm bilmez, birligüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi." (62).*

Deli Dumrul'un delilik sayılan bir diğer tavrı da kibirli davranmasıdır. İslam inancına göre kibirlenme Şeytan'a mahsus bir davranış kabul edilir ve şiddetle men edilir. Kibrin zıddı tevazudur. Türk kültüründe kibir ve tevazu ile ilgili birçok atasözü vardır. Dede Korkut'un dibacesinde, "Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez." denmektedir. Dolayısıyla Deli Dumrul'un deliliğinde, dinî değerlere aykırı davranmasının da ciddi bir payı vardır. Diğer taraftan dinî değerlerin koruyucusu da o dinin mensuplarıdır. O bakımdan Deli Dumrul'un hareket ve sözlerini norm dışı kabul edenler içinde yaşadığı müminler topluluğudur.

"Azrâ'il bir gögerçin oldı, pencereden uçdı gitdi. Ademîler evreni Delü Dumrul elin eline çaldı, kas kas güldi. Aydur: Yigitlerüm 'Azrâ'ilüñ gözini eyle korhutdum ki giñ kapuyı kodı tar bacadan kaçdı, çünki menüm elümden gögerçin kibi kuş oldı uçdı, mere men anı kor mıyam toğana aldurmayınça didi." (63).

Azrail uhrevî dünyaya ait bir varlıktır. Nerede, ne zaman, nasıl bir kılığa gireceği bilinmez. Dede Korkut Boylarında geçtiği şekliyle Azrail, gözleri çökmüş yaşlı bir insan şeklinde tecelli etmektedir. Bunun dışında güvercin kılığına girdiği görülüyor. Deli Dumrul, gözleri önünde meydana gelen bu, hâlden hâle, şekilden şekle geçmeyi akıl veya mantıkla dosdoğru yorumlayabilmiş değildir. Gözleri önünde vuku bulan bu olağanüstü hadiseyi bile gücünün büyüklüğüne bağlamaktadır. Azrail'in insan gözüne görünmesi ve şekil değiştirmesi aklın ve mantığın ilkelerine aykırı gelebilir. Ancak inanç kalbi, gönlü ve ruhu da bağlamaktadır. Deli Dumrul, zaten akla aykırı işler yapan biridir. Ancak olağanüstü bir hadiseyi bizzat müşahede ettiği hâlde Azrail'e iman etmeyişi yine İslamî değerlere aykırı bir durumdur. Dolayısıyla Deli Dumrul'un gerek Azrail'i gerekse bizzat içinde bulunduğu durumu takdir ve idrak şuurundan uzak olduğu anlaşılmaktadır.

"Azrâ'il aydur: Mere delü kavat maña ne yalvarursın, Allah Ta'âlaya yalvar, menüm de elümde ne var, men dahı bir yumuş oğlanıyam didi. Delü Dumrul aydur: Ya pes can viren can alan Allah Ta'âla mıdur? Beli oldur didi. Döndi 'Azrâ'ile ya pes sen ne eylemeklü kadasın, sen aradan çıkġıl, rnen Allah Ta'âla-y-ile haberleşeyim didi." (63).

Deli Dumrul, insana can verip alanın kim olduğu hususundaki sıradan insan bilgisinden dahi mahrumdur. Muhtemelen insanın can alabildiğini gören Deli Dumrul, onun can verebildiğini de düşünmektedir. Nitekim Deli Dumrul, insanın insana can verebileceğine inanmasa; "Yahşi yiğidin canını kurtarayım!" diye Azrail'e meydan okumaya kalkışmazdı. Azrail'in emir kulu olduğunu öğrendiğinde şaşkınlığa düşen Deli Dumrul, yeni bir şey öğrenmiş olmanın ilerisinde kendisine bir çıkış yolu bulmanın kıvraklığını gösterir ve tekrar "deli" olmadığını ortaya koyar Deli Dumrul'a "delilik" izafe etmenin ardında insanın can verip alacağına dair inancın yattığı ortaya çıkar.

"Ağ sakallu 'aziz 'izetlü canum baba
Bilür misin neler oldı
Küfür söz söyledüm

Hak Ta'âlaya hoş gelmedi
Gök üzerinde al kanatlu 'Azrâ'ile emr eyledi
Uçup geldi
Ağça menüm göksümi başup kondı
Hırıldadup tatlu canum alur oldı
Baba senden can dilerem virür misin
Yohsa oğul Delü Dumrul diyü ağlar mısın" (64).

Deli Dumrul, "küfür söz" söylediğini kabul ederek Oğuzların değerler dünyasına yakınlaşmaya başlar. Ancak bu yakınlaşma başka bir uzaklaşmayı doğurmaktadır. Deli Dumrul, sadece davranışlarıyla değil; kullandığı ifadelerle de müspet değerle menfî değer arasında gidip gelmektedir. Dede Korkut'ta ana ata hakkı ve sevgisi oldukça yüceltilen bir değerdir. Bunun dışında bir insanın hayat hakkı kimsenin elinde değildir. İslam inancına göre can Allah'ın emaneti olup insan üzerinde belli hakları vardır. Dolayısıyla canın bir başkası uğruna feda edilmesi kendi canına zulüm sayılacaktır. Bu yargı canın kutsanması anlamına gelmeyip canın ancak belli değerler uğruna feda edilebileceği anlamını taşımaktadır. Nitekim Deli Dumrul'un babası, gayet diplomatik bir ifadeyle canın mal gibi alınıp satılır, birinin yerine feda edilebilir bir şey olmadığını "hayatın azizliği" noktasından ortaya koymaktadır. Bu sayede Deli Dumrul, kolayca alınabileceğini zannettiği insan hayatının önem ve değerini derk edip öğrenmiş olmaktadır.

Canı yerine can bulmak için annesinin yanından da eli boş dönen Deli Dumrul, nihayet karısının yanına gelir. Ama karısına geliş sebebi canı yerine can istemek değildir. Helallik almak ve çocukları ile ilgili vasiyetini bildirmektir. Fakat karısı, Deli Dumrul'un içinde bulunduğu hâli öğrenince onun yerine canını feda edeceğini, arzı ve yeri şahit tutarak beyan eder. Böylece "adam ejderhası Deli Dumrul, can acısından sonra aşk acısını öğrenir ve Deli Dumrul, Bilge Dumrul'a" dönüşür (Kocakaplan, 2004: 20).

Deli Dumrul'la ilgili olarak dikkat çekici bir hususa işaret etmek gerekir. Dede Korkut'un, gerek siyasî, gerek içtimaî, gerekse ailevî birçok olaya müdahil olduğu görülmekle birlikte Deli Dumrul meselesinde müdahil olduğunu gösteren herhangi bir ibare yoktur. Bu husus, iman meselesinin kul ile Allah arasında olduğu ve buna kimsenin müdahale edemeyeceği

gerçeğine bağlanabilir.

3.2.2. Deli Karçar'ın Delilikleri

Oğuzlarda köklü ve sağlam tedbirlerle tanzim edilmiş olan içtimaî hayat belli bir intizam içinde devam edip gitmekle birlikte cemiyet içinde içtimaî işleyişi sekteye uğratan bazı tutum, tavır ve davranışların söz konusu olduğu görülmektedir. Deli Karçar, Deli Dumrul gibi içtimaî normlara aykırı davranışlar gösterir. Bir toplumu ayakta tutan kurumların başında aile gelir. İnsanların üreyip çoğalması, içtimaî kimlik kazanması aile içinde gerçekleşir. Aile aynı zamanda milletin en küçük birimidir. Millet hayatının idamesi aile kurumunu ayakta tutmakla mümkündür. Dede Korkut'ta aile hayatına bakıldığı zaman neredeyse muntazam bir işleyişin varlığı görülmektedir. Ancak kalabalığın olduğu yerde bazı aykırı durumların olması da kaçınılmazdır.

> *"Ay oğul Banu Çiçegüñ bir delü kardaşı vardur, adına Delü Karçar dirler, kız dileyeni öldürür." (30).*

Evlilik, hem dinî; hem de örfî bir değerdir. İslam inancına göre evlenmek, "Allah'ın emri, Peygamberin kavli" olarak görülmektedir. Evliliğin örfî tarafı ise soyun devamı ve nesebin sıhhatini temin, sağlıklı bir toplum hayatı ve millet hayatının devamlılığını teminat altına almaktır. Dolayısıyla evliliğe karşı çıkmak az önce sayılan değerlere karşı çıkmak ve millet hayatını tehlikeye atmak anlamına gelmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir: Dede Korkut'ta kimin evlenip evlenmeyeceğine dair bir hüküm cümlesi yoktur. Deli Karçar da zaten evlilik konusunda, kendisi ile ilgili bir tavır almış değildir. Deli Karçar'ın "deli" diye tavsif edilmesinin sebebi, kız kardeşinin evliliğine karşı çıkması, kardeşine talip olanı öldürmekle tehdit etmesidir.

> *"Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır basdı, ağız dilden görklü selam virdi. Delü Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkudun yüzine bakdı, aydur: 'Aleyke's-selâm ay 'ameli azmış fi'li dönmiş kadir Allah ağ alnına kada yazmış, ayaklular buraya geldügi yok, ağızlular bu suyumdan içdügi yok, saña noldı, 'amelüñ mi azdı, fi'lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi, bu aralarda neylersin didi." (31).*

Dede Korkut, ataların, "At almaya kâhil, kız almaya ehil gönder." dediği

gibi tam da "kız istemeye" gönderilecek biridir. Dede Korkut, Deli Karçar gibi ne yaptığını bilmez, tutarsız birinin yanına geldiğinde bile nezaketi elden bırakmaz, "baş indirir, ağır basar, ağız dilden görklü selam" verir. Buna mukabil Deli Karçar, "ameli azmak, fiili dönmek" gibi kaynağını değerler dünyasından alan hükümlerle tehditler savurur. Değerler dünyasını kaynak alan birinin başkasına karşı tutarlı olması ve kaynak aldığı değere riayet etmesi beklenir. Deli Karçar, Dede Korkut'a değer vermediği, itibar ve tazim etmediği gibi dinî değerler yanında gelenek ve görenekleri de çiğnemektedir. Üstelik kapısına gelene tatlı dil, güler yüz gösterecek yerde Tanrı misafirini azarlayan, horlayan, tehdit eden bir tavır ve tutum içine girmektedir. Bu husus da onun "deli" olarak tavsif edilmesine sebep olmaktadır.

> *"Dede Korkut böyle digeç Delü Karçar aydur: Mere ne didügüm yetürün, kara aýgırı yarağ-ile getürün didi. Kara aýgırı yarağ-ile getürdiler, Delü Karçarı bindürdiler. Dede Korkut kösteği üzdi, turmadı kaçdı. Delü Karçar ardına düşdi. Toklı başlu torı aýgır yorıldı, Dede Korkut kiçi başlu kiçer aýgıra sıçradı bindi. Dedeyi kova kova Delü Karçar on belen yir aşurdı. Dede Korkuduñ ardından Delü Karçar irdi." (31).*

Veliye saygı göstermek bir yana Deli Karçar, Dede Korkut'u öldürmek üzere saldırır. Bu davranışı, onun iflah olmaz bir deli olduğuna delalet eder. Ancak Dede Korkut'ta bütün delileri hoş gören ve gösteren bir tavrın varlığından söz edilebilir. Kız kardeşinin evlenmesine niçin karşı çıktığı bilinmeyen Deli Karçar bile maiyetinde askeri olan; yani beylik payesine sahip bir yiğittir. İyi at binmek, iyi kılıç kullanmak, iyi ok atmak gibi meziyetleri vardır. Biniciliği sayesinde, iki atla kaçan Dede Korkut'u yakalar. Menfî özelliklerine karşılık müspet yönlerinin ağır basması Deli Karçar'ın da hoş görülüp gösterilmesine sebep olmuştur.

> *"Delü Karçar kılıcın eline aldı, yukarısından öyke ile hamle kıldı. Delü Big diledi ki Dedeyi depere çala. Dede Korkut ayıtdı: Çalar iseñ elüñ kurısun didi. Hak Ta'âlanuñ emri-y-ile Delü Karçaruñ eli yukaruda asılu kaldı. Zîrâ Dede Korkut velayet issi idi, dilegi kabul oldı." (31).*

Deli Karçar, Dede Korkut'u tehdit etmekle kalmaz, yakalayınca öldürmek için canına kast eder. "Kaba kuvvet ile etrafına korku salan, ancak sonradan hizaya giren kahramanlardan biri" olan Deli Karçar'ın "maddî gücüne" karşı Dede Korkut'un "manevî gücü" üstün gelerek onun veli mertebesine

yaklaşmasını sağlamıştır (Kocakaplan, 2004: 23-24). Diğer bir ifadeyle Deli Karçar, Dede Korkut'a hamle ettiği vakit bizzat ilahî gücün kendisiyle karşılaşır. Bu da onun Hakk'ın karşısında olduğunu gösteren önemli motiflerden biridir.[60]

> *"Dede kız karındaşumuñ yolına ben ne ister-isem virür misin? Dede aydur: Virelüm didi, görelüm ne istersin. Delü Karçar aydur: Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı ayğır getürüñ kim hiç kısrağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ, biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek getürüñ, biñ dahı püre getürüñ maña didi. Eğer bu didügüm nesneleri getürür-iseñüz hoş virdüm, amma getürmeyeçek olur-iseñ bu katla öldürmedüm ol vaktin öldürürin didi." (31).*

Deli Karçar, Dede Korkut'u öldürmek üzere hamle ettiğinde Dede Korkut'un bedduası üzerine eli havada kalınca karşı karşıya olduğu gücü fark eder ve elinin iyileştirilmesine karşılık kız kardeşini vereceğini vaat eder. Deli Karçar, çoğu zaman çok köklü içtimaî değerlerle çatışıp "deli" diye anılmasına rağmen işine geldiği zaman içtimaî değerlere göre hareket etmeyi ihmal etmez. Eski Türk âdet ve geleneklerine göre evlenecek kıza başlık parası takdir edilmekteydi. Günümüzde zayıflamakla birlikte Türkiye'de hâlâ uygulamasına tesadüf edilen başlığın tayininde belli bir ölçü söz konusudur. Aksi takdirde evlilik kurumunu zora sokan bazı içtimaî sıkıntıların doğması kaçınılmaz olacaktır. Deli Karçar, Dede Korkut'a kaba kuvvetle güç yetirmeyeceğini anlayınca deliliğinden beklenmeyecek şekilde işi siyasete döker ve Dede Korkut'tan, kız kardeşine karşılık istediklerinin verilip verilmeyeceğini sorar. Dede Korkut'tan müspet cevap alınca da başlık yerine ölçüsüz şekilde mal ister. Deli Karçar'ın, kız kardeşini isteyeni öldürme tehdidinin ardından nispetsiz, ölçüsüz mal istemesi sadece tehdidin mahiyetini değiştirir. Zira Deli Karçar'ın istediği malların bazısını bulmak mümkün olsa da temini çok zordur. Bazısını bulmak ise imkânsızdır. Çünkü Deli Karçar'ın istediği gibi "kuyruksuz kulaksız köpek" olması eşyanın tabiatına aykırı bir durumdur. O da bu aykırılığı bilecek kadar "akıllı" olduğu için imkânsıza yakın isteklerle işin önünü tıkama yoluna gider ve muradını

[60] Motif, "hikâye etmenin en küçük unsuru" olarak tarif edilmektedir. Dede Korkut Boylarında görülen motifler çocuksuzluk, beşik ketmesi yoluyla evlilik, ad koyma, av, evlilik, dünürlük, esaret, ölümü temsilen kanlı gömlek, esaretten kurtulma, don (kıyafet) değiştirme (tebdil-i kıyafet), ok atarak gerdek yerinin belirlenmesi, kör gözün açılması vs. (Alptekin, 1994: 38).

siyaseten gerçekleştirmeyi arzular. Dolayısıyla Deli Karçar'ın deliliğinin bir sebebi de başlık olarak nispetsiz mal istemesi ve eşyanın tabiatına aykırı şartlar koşmasıdır.

> "*Aygırları göriçek beğendi, develeri gördüginde beğendi, koçları beğendi, köpekleri göriçek kas kas güldi, aydur: Dede ya kanı menüm pürelerüm? Dede Korkut hay oğul Karçar adama uş bögelek kibi buñludur, ol bir yavuz canavardur, hep bir yirde dirüp-dururam, gel gidelüm semüzin al aruğın ko didi." (32).*

Deli Karçar'ın, deliliğine rağmen iktisadî hayata dair görgü, bilgi ve tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. İnsanın dişisi, hayvanın erkeği güzeldir. Deli Karçar, kız kardeşine başlık olarak ölçüsüz mal istemek yanında bu malların da bazı özelliklere sahip olması konusunda ısrar eder. Yani malın cinsi, türü ve niteliği hakkında koştuğu şartlarla aslında o işlerden anladığını ortaya koymaktadır. Her biri bin tane olan aygırın kısrak, buğranın maya, koçun koyun görmemiş olması sürü kalabalığı içinde neredeyse imkânsızdır. Birinin, bir şekilde dişisini bulup çiftleşebilme ihtimali hayli yüksektir. Dolayısıyla işi yokuşa sürmek olan bu davranışı Deli Karçar'ın "deliliğinin" bir başka emaresi olarak tebarüz etmektedir. Deli Karçar, atlar, buğralar, koçlar vasıtasıyla gerek miktar; gerekse nitelik bakımından Oğuz toplumunda, kız başlığı olarak yeni bir ölçü ortaya koymuş olmalıdır. Banu Çiçek'e takdir edilen bu kadar başlık, kızlar arasında malla ölçülen bir değer-takdir çatışmasına yol açacak cinstendir.

Deli Karçar'ın kuyruksuz kulaksız köpekleri görünce gülmesi muziplik olarak görülebilir. Deli Karçar'a komik gelen bu durum, mefhumu muhalifinden bakınca muhatabı Dede Korkut'u tahfif etmek anlamına gelir. Dede Korkut'ta tazim ve hürmet etmek yerine onunla alay etmesi mazur görülebilir bir davranış değildir. Dolayısıyla bu tavrı, onun deliliğine ilave bir tutum olarak da değerlendirilebilir.

> *"Aldı Delü Karçarı bir pürelü yire getürdi, Delü Karçarı yalıncak eyledi ağıla koydı. Püreler Delü Karçara üşdiler. Gördi beceri bilmez, aydur: Meded Dede, kerem eyle Allah 'ışkına kapuyı aç çıkayın didi. Dede Korkut oğul Karçar ne karġaşa idersin, getürdüm bu ısmarladuğuñ nesnedür, nolduñ böyle buñalduñ, semüzin al aruğın ko didi. Delü Karçar aydur: Hay Dede Sultan, Tañrı bunuñ semüzin de alsun aruğın da alsun, kaman beni kapudan tışarı eyle, meded didi. Dede kapuyı açdı, Delü Karçar*

çıkdı. Dede gördi-kim Delünüñ canına kiçmiş, başı kapusı olmış, gevdesi püreden görinmez, yüzi gözi belürmez. Dedenüñ ayağına düşdi. Allah 'ışkına beni kurtar didi. Dede Korkut var oğul kendüñi suya ur didi. Delü Karçar segirderek vardı suya düşdi, Püredür suya akdı gitdi." (32).

Deli Karçar, her şeye rağmen "saf" bir delidir. Dede Korkut ile alay etmek için bir arada durması mümkün olmayan "pire kozunu" oynar. Pirenin ele avuca gelmez bir şey olduğunu bildiği için Dede Korkut'tan pire toplamasını isteyerek onu "nafile ve kabili gayri mümkün" bir işe sürmek ister. Ama Dede Korkut, pireleri bir yerde topladığını, gelip dilediğini seçip almasını söyleyerek Deli Karçar'ın hamlesini boşa çıkarır. Deli Karçar'ın bu teklife hemen riayet edişi aslında saflığını ortaya koymaktadır ve onun saflığına bakarak planlarının tek adımlık olduğu söylenebilir.

3.2.3. Deli Ozan'ın Delilikleri

Bamsı Beyrek, nişanlısı Banı Çiçek'in Yalancı Oğlu Yaltaçuk'a verildiği haberini duyunca on altı yıldır tutulduğu Bayburt Hisarı'ndan, hisar komutanının kızının yardımıyla kaçar ve Oğuz ülkesine gelir. Yolda, Banı Çiçek'le Yaltaçuk'ın düğününde kopuz çalmaya gelen bir ozanla karşılaşır. Atını rehin bırakmaya karşılık ozandan kopuzunu emanet alır ve tebdil-i kıyafet eder. Beyrek'in niyeti, Oğuz ülkesinde, kimin kendisine dost, kimin düşman olduğunu anlamaktır. Bu yüzden ozan kılığında geldiği baba evinde, kız kardeşlerinin verdikleri kaftanı giyince neredeyse tanınacak olur. Bunun üzerine Beyrek, daha başka tebdil-i kıyafet etme gereğini hissederek üzerine eski bir deve çuvalı bulup geçirir. Eski deve çulu artık onu ozanlıktan, deli ozanlığa terfi ettirmiş görünmektedir.

"Ne siz kaluñ ne Beyrek kalsun, bir eski kaftan virdüñüz benüm başum beynüm alduñuz diyüp vardı bir eski deve çuvalı buldı, deldi boynına kiçürdi, kendüyi delülige bırakdı. Sürdi düğüne geldi. Gördi düğünde güyegü oh atar. Kara Göne oğlı Budak, Kazan Big oğlı Uruz, bigler başı Yigenek, Ġaflet Koca oğlı Şer Şemseddin, kızuñ kardaşı Delü Karçar bile oh atarlar-idi. Kaçan-kim Budağ atsa Beyrek elüñ var olsun dir-idi, Uruz atsa elüñ var olsun dir-idi, Yigenek atsa elüñ var olsun dir-idi, Şer Şemseddin atsa elüñ var olsun dir-idi, güyegü atsa elüñ kurısun parmahlaruñ çürisün hay toñuz oğlı toñuz dir-idi, güyegülere kurban ol dir-idi." (40).

Beyrek, giydiği kıyafet sayesinde muhatapları üzerinde deli olduğuna dair

bir intiba oluşturur ve bu surette davetli olmadığı düğüne rahatça çıkıp gelir, halkın arasına karışarak istediği gibi davranmaya başlar. Delilik bir yerde ona istediği gibi davranma ruhsatı vermektedir. Diğer bir husus da Oğuz toplumunda belli bir kılık kıyafet zevkinin oluşmuş olduğu ve çağın modası tabir edilebilecek bu zevke aykırı davranan kimsenin "deli" yaftası ile cezalandırıldığıdır. Beyrek, bu normatif değeri bilmiyor olsaydı; kendisini gizlemenin başka bir yolunu bulurdu. Ama o, basit bir kıyafet değişikliği ile kendisini gizlemeyi başarır ve deliliğin verdiği serbest davranma ruhsatını ele alır.

Bu cümleden sonra, Beyrek'ten ilgili yerde "Deli Ozan" diye bahsedilecektir. Zira o, artık kendisini topluma başka biri olarak takdim etmiş ve oluşturmuş olduğu bu intiba doğrultusunda davranmaya başlamıştır. O bakımdan Deli Ozan'da görülen deliliklerin Bamsı Beyrek'le bir ilgisi yoktur.

Düğüne gelen bir ozan deli de olsa düğünle ilgilenir, kopuz çalar, türkü söyler, oyun havası vs. çalıp orada hazır bulunan misafirleri eğlendirir. Ama o, bu işlerle uğraşmak yerine, tam da deliliğine uygun olacak şekilde, ok talim ederek eğlenen beylerin işine karışır. Kara Budak, Uruz, Yigenek ok attıkça onları destekler mahiyette, "Elin var olsun!" diye dua eder. Güvey Yalancı Oğlu Yaltaçuk ok attıkça da, "Elin kurusun, parmakların çürüsün, hay domuz oğlu domuz! Güveyilere kurban ol!" diye beddua eder. Bu sözler, kopuz çalarak para kazanmak üzere düğüne gelmiş bir ozanın söyleyeceği sözler değildir. Zira Deli Ozan, düğün sahibine, yani kendisine para verecek kimseye beddua etmektedir. Garip ve uygunsuz kıyafeti dışında onun "deli" diye tavsif edilmesinde, bu beklenmedik söz ve hareketlerinin de belli bir payı olduğu söylenebilir.

Deli Ozan'ın bir diğer deliliği de eli silahlı, okunu yayını kullanmaktan çekinmeyecek birine beddua ediyor olmasıdır. Beddua edişi sebebiyle Yaltaçuk'ın onu, oracıkta oklayıp öldürmesi işten bile değildir. Ama o, bu ihtimali de göze alacak kadar rolüne kendisini kaptırmış vaziyettedir.

"Bigler sizüñ 'ışkuñuza çekeyim yayı atayım ohı didi. Meger güyegünüñ yüzügine nişan atarlar-idi. Beyrek ok-ile yüzügi urdı paraladı. Oğuz bigleri bunı göriçek el ele çaldılar gülişdiler. Kazan Big bakup tamaşa ider-idi. Adam gönderdi Beyregi kığırdı. Delü ozan geldi baş indürdi, bağır basdı, selam virdi. Beyrek aydur:

Alar sabah sapa yirde dikilende ağ-ban ivlü
Atlas-ile yapılanda gök sayvanlu
Tavla tavla çekilende şahbaz atlu
Çağıruban dad virende bol çavuşlu
Yaykanduğında yağ dökilen bol ni'metlü
Kalmış yigit arhası
Beze miskin umudı
Bayındır Hanuñ güyegüsi
Tülü kuşuñ yavrısı
Türkistanuñ direği
Amit suyınuñ aslanı
Karaçuğuñ kaplanı
Koñur atuñ iyesi
Han Uruzuñ babası
Hanum Kazan
Ünüm anla sözüm dinle
Alañ sabah turmışsın
Ağ ormana girmişsin
Ağ kavağuñ budağından yırġayuban kiçmişsin
Can yaçuğın eğmişsin
Okçuğazın kurmışsın
Adın gerdek komışsın
Sağda oturan sağ bigler
Sol kolda oturan sol bigler
İşikdeki ınaklar
Düpde oturan baş bigler
Kutlu olsun devletüñüz didi.

Böyle digeç Kazan Big aydur: Mere delü ozan menden ne dilersin, çetirlü otak mı dilersin, kul karavaş mı dilersin, altun akça mı dilersin vireyim didi. Beyrek aydur: Sultanum meni kosan da şölen yimeginüñ yanına varsam, karnum açdur toyursam didi. Kazan aydur: Delü ozan devletin depdi, bigler bu günki bigligüm bunuñ olsun, koñ nireye gider-ise gitsün neyler-ise eylesün didi." (41-42).

Deli Ozan, delilikle akıllılık arasında gidip gelmektedir. Deli Ozan, hedefi her seferinde tutturamayan Yalancı Oğlu Yaltaçuk'a beddua etmek suretiyle onu çileden çıkarmayı başarır, işin kendi üzerine dönmesinin zeminini hazırlar. Yani güveyi ile aynı seviyede muhatap olmaya çalışır. Daha doğrusu güveyiyi "deli" seviyesine düşürmek ister. Bu tavrı onun "deli" intibaına (hayal-imaj) aykırı bir durum olmakla birlikte dikkatleri kendi üzerine çekmeye yönelik bir adımdır. Nitekim Deli Ozan, güveyinin yüzüğünü okla vurmak suretiyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarır ve olup biteni temaşa eden Salur Kazan'ın teveccühü kazanır. Hatta dizdiği methiye ile Salur Kazan'ın ilgisine

mazhar olur.

Salur Kazan, beyliğin ve yiğitliğin şanı gereği Deli Ozan'ın methiyesini karşılıksız bırakmak istemez ve kendisinden ne dilediğini örneklendirerek sorar. Deli Ozan, ne "çetirli otağ" ister; ne "kul karavaş"; ne de "altın akça". Salur Kazan, Deli Ozan'ın istediği hemen her şeyi verecek güç ve iktidara sahiptir. Ne var ki, Deli Ozan, tam da delilik intibaına yakışır tarzda davranarak sadece yemek ister. Hâlbuki düğüne gelen herkese bir şekilde yemek zaten ikram edilir. Nitekim Deli Ozan'ın "düğün yemeğinin yanına varma" isteği, Salur Kazan nezdinde "devletini tepmek" olarak makes bulur ve devletini tepmek aklın normlarına aykırı bir davranış olması bakımından delilik olarak görülmektedir. Deli Ozan'ın da maksadı zaten kendisi hakkında böyle bir intiba oluşturmak olduğu için ortada nahoş bir durum söz konusu değildir. Hatta Deli Ozan, "devletini teperek" Salur Kazan'ın o günkü beyliğini almayı başarır. Böylece deliliğin sağladığı imtiyaz yanında bir de siyasî güç ve yetki elde ederek dilediği gibi davranma salahiyeti elde eder.

> *"Beyrek şölen yimeginün üzerine geldi. Karnın toyurdukdan soñra kazanları depdi dökdi çevürdi. Yahnınuñ kimini sağına kimini solına atar. Sağdan gideni sağ alur, soldan gideni sol alur. Hakluya hakkı dege haksuza yüzi karalığı dege. Kazan Bige haber oldı, sultanum delü ozan hep yimegi dökdi didiler, şimdi kızlar yanına varmak ister. Kazan aydur: Mere koñ-a kızlar yanına da varsun didi. Beyrek kalkdı kızlar yanına vardı, surnaçıları kovdı, nakaraçıları kovdı, kimini dögdi, kiminüñ başın yardı. Kızlar oturan otağa geldi, işigin aldı oturdı. Bunı gördi Kazan Bigüñ hatunı boyı uzun Burla kakıdı, aydur: Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi bî-tekellüf menüm üzerüme gelesin didi. Beyrek aydur: Hanum, Kazan Bigden maña buyruk oldı, maña kimse tolaşmaz didi. Burla Hatun aydur: Mere çün-kim Kazan Bigden buyruk olupdur koñ otursun didi." (42).*

Karnını doyurduktan sonra kazanları tepip devirmek ve yemekleri dökmek, nimete saygısızlık olmak yanında düğün yerinde yemek bekleyen insanların nefsine de zulümdür. Dolayısıyla Deli Ozan'ın bu hareketi delilik olarak algılanmaktadır. Yemekleri dökmek bir yana döktüğü yemekleri gelene geçene atması da delilik alameti olarak görülmektedir. Gerçi Dede Korkut anlatıcısı, "Haklıya hakkı değsin, haksıza yüz karalığı değsin." diyerek üzerine yemek atılanları haklı-haksız noktasında ele almakta ve üzerine yemek atılan bazı kimselerin buna müstahak olduğuna inanmaktadır. Yani

Deli Ozan'ın bu fiilinin bir kısmının isabetli olduğu hükmü gereği, hakkın yerini deli eliyle bulduğuna dair bir anlam çıkmaktadır. Bu da deliliği onaylayan bir tavır olarak düşünülebilir.

Mahremiyete saygı göstermeyip kızların yanına varmak istemesi de başka bir delilik alametidir. Dede Korkut'ta düğün merasimi harem selamlık şeklinde ayrılmış vaziyette olup erkekler bir tarafta, kadınlar diğer tarafta eğlenmektedirler. Kadınların olduğu yerde erkek olarak davulcular ve zurnacılar vardır. Deli Ozan, gelince evvela davulcularla zurnacıları döver. Bu fiili de o günkü normlara uygun değildir. Çünkü o insanlar kuvvetle muhtemel düğüne çağrılıdırlar, öyle değilse bile en azından çalgı işi için düğün sahibi tarafından görevlendirildikleri söylenebilir. Onların başka biri tarafından dövülerek kovulması da delilik alameti olarak görülmektedir. Deli Ozan, bununla da kalmaz. Teklifsizce Beylerbeyinin hanımı Burla Hatun'un bulunduğu mekâna gelip oturması da teşrifat kurallarına aykırı bir durum olması hasebiyle delilik alameti olarak görülmektedir. Nitekim Burla Hatun, benzer ifadeleri Deli Ozan'ın yüzüne karşı söylemiş olmakla bir içtimaî kuralı daha hatırlatmış olur.

3.2.4. Egrek'in Deliliği

Egrek'in deliliğine bakınca onun diğer "deliler" gibi doğrudan "deli" olarak tavsif edilmediği görülmektedir. Ancak Dede Korkut'ta takdim edilirken; onun, "bahadır, deli ve yahşi" bir yiğit olduğu söylenir.

> *"Oğuz zamanında Uşun Koca dirler bir kişi var-idi. 'Ömrinde iki oğlı var-idi. Ulu oğlınuñ adı Egrek idi. Bahadır, delü, yahşı yigit idi. Bayındır Hanuñ divanına kaçan istese varur gelü idi. Bigler bigi olan Kazan divanında buña hiç kapu baca yoğ-idi. Bigleri basup Kazan öñinde oturur-idi. Kimseye iltifat eylemez-idi." (100).*

Egrek'in vasıflarına bakınca bahadırlık, kahramanlığı ile ilgilidir. Kahramanlık ise hüner ve cesaret gerektirir. Yahşilik ise onun insanî tarafını ortaya koymaktadır. Deliliği ise Oğuz teşrifat değerlerini çiğnemesi yüzündendir. İstediği zaman Bayındır Han'ın divanına varıp gelmesi, Beylerbeyi Salur Kazan'ın divanına ise sorgusuz sualsiz girip çıkması onun

“deli” tabir edilmesine sebep olur. Bunun dışında beyleri çiğneyerek en öne, Salur Kazan’ın önüne geçip oturması ve yiğitliği ve cömertliği ile Oğuz devlet hayatında artık yer sahibi olmuş beylere itibar etmemesi de “deli” tabir edilmesinde etkilidir. Egrek, devlet ciddiyetini hiçe sayan, teşrifat (protokol-görgü) kurallarını çiğneyen, beylik payesi kazanmış yiğitlere itibar etmeyen bir tavır ve tutum içindedir. Bu tavır ve tutumları da onun “deliliğine” verilmektedir.

3.2.5. Ters Uzamış’ın Deliliği

> *“Meger hanum gine bir gün bigleri basup oturıçak, Ters Uzamış dirler-idi Oğuzda bir yigit var-idi, aydur: Mere Uşun Koca oğlı bu oturan bigler her biri oturduğı yiri kılıcı-y-ile etmegi-y-ile alupdur, mere sen baş mı kesdüñ kan mı tökdüñ aç mı toyurduñ yalıncak mı tonatduñ didi.” (100).*

Ters Uzamış’ın “deli” olduğunu doğrudan söylemek mümkün değildir. Ancak adından da anlaşılacağı gibi Ters Uzamış’ta bir “terslik” olduğu açıktır. Ters Uzamış’ın ismiyle müsemma bir yiğit olduğu muhakkaktır. Hatta Dede Korkut’taki çoğu ismin, ismin sahibinin şahsî özelliklerini tarif eder mahiyette olduğu görülmektedir. Oğuz yiğitlerinin hemen hepsi gösterdiği hünerin mahiyetini yansıtır tarzda bir isimle tesmiye olundukları ortadadır. Boğaç, “boğa” öldürüyor ve “boğa-ç” oluyor. Basat, arslan yatağında yatmış biri olarak sazlıkta yaşıyor, “at” basıyor ve kanını içiyor. İsmi de “Bas-at” konuyor. Bu örneği çoğaltmak mümkündür. Dolayısıyla Ters Uzamış da “aykırı giden, aksi büyüyen, sert gelişen” gibi anlamlarda düşünülebilir. Bu tersliğin neye denk geldiği sorusunun cevabı ise elbette onun bazı hâl ve tavırlarının, Dede Korkut’taki değerler dünyasına muhalif oluşuyla ilgilidir. Diğer bir ifadeyle Egrek’in davranışı, teşrifat kurallarına riayet etmediği için norm dışı kabul edilmekte iken; Egrek’i bu davranışından dolayı ihtar eden, tersleyen, azarlayan, ona yerini ve haddini bildiren Ters Uzamış’ın fiili de norm dışı kabul edilmektedir. Ters Uzamış’ın bu tavır ve tutumu, belki yüksek seviyede bir delilik alameti olarak görülmemektedir; ama bunun, deliliğe yakın bir durum olarak kabul edildiği de açıktır. Hoşgörüsüzlük, tahammülsüzlük, sabırsızlık, şefkat ve merhametsizlik, birinin ayıbını yüzüne vurma, eksiğini

ve kusurunu aşikâr etme gibi tutumlar Dede Korkut'ta değerler dünyasına aykırı hususlardır. Bunun yerine hoşgörülü, tahammüllü, sabırlı, müşfik, merhametli, insanların ayıbını yüne vurmayan, kusurlarını görmezden gelen vs. insan tipi sevilmektedir. Sevilen insan tipine uygun insan yetiştirmek değerler vasıtasıyla mümkün olduğu için bu değerlere riayet etmeyenler norm dışı kabul edilerek belli müeyyideler uygulanmakta ve norm dışı davranan insanların da değerler dünyasına müdahil olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

3.2.6. Segrek'in Deliliği

Dede Korkut'ta, Segrek de ağabeyi Egrek gibi "deli" tabir olunmaktadır. Onun deliliğinin mahiyeti ise şöyledir:

> *"Meger hanum, Uşun Kocanuñ kiçi oğlı Segrek eyü, bahadır, alp, delü yigit kopdı. Bir gün yolı bir dirnege uğradı. Kondılar, yimek içmek itdiler. Segrek mest oldı. Taşra ayak yolına çıkdı. Gördi kim öksüz oğlan bir kızanı çekişür, Mere nolduñuz diyü bir şapala birine bir şapala birine urdı. Eski tutuñ biti öksüz oğlanuñ dili acı olur. Biri aydur: Mere mizüm öksüzligümüz yetmez mi, bizi niye ursun, hünerüñ var ise kartaşuñ Alınca Kal'asında esirdür, var anı kurtar didi." (101).*

Segrek, "iyi, bahadır, alp ve deli" şeklinde tavsif edilmektedir. "Dede Korkut'un Delileri" gibi Segrek'in deliliğini de ilgili metinden bulup çıkarmak gerekir. Segrek, gezerken bir gün yolu bir derneğe uğrar. İner, yer, içer… Nihayet sarhoş olur ve tuvalete giderken; öksüz bir oğlanın bir çocukla çekişmesini (kavga) görür ve ikisine de birer tokat vurup ayırır. Öksüz, anasız demek olup Dede Korkut'ta değerler dünyasına göre öksüze yetime el kaldırmak norm dışı kabul edilmektedir. Kızan erkek çocuk anlamındadır. Çocuğa el kaldırmak norm dışı bir davranıştır. Dede Korkut değerler dünyasına göre zayıfa, güçsüze, garibe, öksüze, yetime, kalabalık karşısındaki yalnıza destek olmak, arka çıkmak, yardım etmek yiğitliğin şanından görülmektedir. Dolayısıyla garibi, mazlumu, öksüzü, yetimi vs. darp etmek, Dede Korkut'ta delilik emaresi olarak görülmektedir. Diğer bir husus da "Kadında iffet, erkekte cesaret." diye bir atasözü vardır. Buna göre erkek çocuğunun cesur olması, en azından cesaretinin kırılmaması için itina edilir. Ama Seyrek, biri öksüz, iki çocuğu tokatlar, gözlerinin kurdunu kırar, belki böylece bir nesli heba etme noktasına gelir.

"Meger kâfirüñ câsusı var-idi, gelüp teküre aydur: Oğuzdan bir delü yigit geldi, ılkıçıları öldürdi yundları ürkitdi, getürüp koruya koydı." (104).

Segrek, ağabeyini kurtarmaya gittiğinde "kâfir"in at çobanlarını öldürür, yundları (atları) ürkütür ve getirip koruya koyar. Bu fiiller de delilik alameti olarak görülmektedir.

3.2.7. Kara Budak'ın Deliliği

"Günlerde bir gün Yigenek oturup bigler ile sohbet ider-iken Kara Göne oğlı Budağ-ile uz düşmedi. Bir birine söz atışdılar. Budak Aydur: Bunda laf urup nidersin, çünki er dilersin varup babanı kurtarsana ne, on altı yıldur tutsakdur didi." (81).

"Kara" kelimesi zaman zaman "deli" anlamında kullanılmaktadır. "Budak" da bilindiği gibi ağaç kolunun kesilmesiyle oluşmuş kısa; fakat sivri parçasıdır. Yani "budak" yerine göre batıcı, yırtıcı, tehlikeli bir şeydir. Gerek "kara" kelimesinin "deli" anlamında da kullanılması gerekse "buda-k, budanmış, eksik ve mahrum bırakılmış" anlamları göz önüne alındığı zaman "Kara Budak"ın da birtakım deliliklerinin olduğu söylenebilir.

Kara Budak, çekiştiği Yigenek'e laf vurması, onu, babasını hapisten kurtarmamakla suçlaması mahiyeti itibarıyla Ters Uzamış'ın "tersliğini" andırmaktadır.

3.3. Dede Korkut'ta Müeyyidesi Kınama ve Ayıplama Olan Fiiller

Dede Korkut'ta müeyyidesi kınama ve ayıplama olan norm dışı husus ve unsurlar söz konusudur. Kınama, "ayıplama, takbih" anlamına gelmektedir. Kınama ve ayıplama da kendine mahsus bir müeyyide olup istenmeyen tavır, tutum ve davranışları önleme ve azaltmaya yönelik bir içtimaî normdur.

Babası Kanlı Koca'nın, kendisini evlendirme teklifi üzerine Kan Turalı, evleneceği kızda olması gereken özellikleri şu şekilde sıralar: "ben kalkmadan kalkmalı, kanlı kâfir üzerine varmalı, baş kesmeli, kan dökmeli, alıp bana getirmeli…" Bunun üzerine Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'ya aşağıdaki sözleri söyler:

"Kañlı Koca aydur: Oğul sen kız istemez-imişsin bir cilasun bahadır ister-imişsin, anuñ arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin. Aydur: Beli canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici türkmen kızını alasın, nagâhandan tayanam üzerine düşeni karnı yırtıla didi." (68).

Cilasunluğu, bahadırlığı erkeklere şayeste görmek zihniyetle ilgili bir meseledir. Çalışmanın "Olgularına Göre Çatışmalar" bölümünde bu husus ele alınıp değerlendirilecektir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması için bir iki hususu aydınlığa kavuşturmak gerekir. Kanlı Koca ile oğlu Kan Turalı arasında, değerler dünyası açısından bir "nesil çatışması" olduğu söylenebilir. Bu da farklı değerlere sahip iki neslin varlığı ile mümkün bir hususdur. Baba, önce doğmuş ve babasından tevarüs eden değeri benimsemiş olduğundan "eskiyi", oğlu da ya çağının veya çağından ileride olarak kendi değeriyle "yeniyi" temsil etmektedir. Dolayısıyla Kan Turalı'nın evlenilecek kız hususunda ortaya koyduğu değer yeni bir değer olup babası oğlunun sahiplendiği bu değere karşı mesafeli durmakta olduğu görülmeketdir. Ama oğlu ile geniş çaplı bir çatışmaya girişmek yerine onu benimsemiş olduğu değerden dolayı, "*Oğul sen kız istemez-imişsin bir cilasun bahadır ister-imişsin, anuñ arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin."* diyerek kınamakta ve ayıplamaktadır.

Kınama ve ayıplama, caydırıcılığı çok fazla olan bir müeyyide değildir. Hatta kınama ve ayıplamayla ilgili fiil veya fiiller her iki tarafça da değer olarak görülmüyorsa hiçbir caydırıcılığı olmaz. Nitekim Kan Turalı, babasının evlenilecek kız hakkında benimsemiş olduğu "cici bici Türkmen kızı" değerine sahip olmadığı için onun kınama ve ayıplamasını hiç de ciddiye almamıştır.

3.3.1. Komşuya Saygı Göstermemek

"Konşı hakkı Tañrı hakkı diyü söyler."

Birine, hoşa gitmeyen bir fiilinden dolayı, "Komşu hakkı, Tanrı hakkı(dır)." dendiği zaman o kişinin söz konusu fiili hoş görülmüyor, yargılanıyor, protesto ediliyor demektir. Atasözlerinin protesto etme işlevi de vardır (Karademir, 2006: 110). Nitekim bu protestonun kaynağı yine içtimaî

normlardır. Komşu hakkına riayet etmemek, komşuluk değerlerine sahip olmamak, bunları karşılıksız bırakmak da norm dışı kabul edilmektedir. Bunun müeyyidesi de komşusunun hakkını teslim etmeyen kişiyi Tanrı hakkını çiğnemekle suçlamak suretiyle kınama ve ayıplamadır.

3.3.2. Gelinlik Etmemek

> *"Kız aydur: Kademi kutsuz gelin diyinçe udsuz gelin disünler, kayın atama kayın anama aydayım didi." (103).*

Yakın zamana kadar Anadolu'da "taze gelin", belli bir zaman "gelinlik" ederdi. Belki bu âdetin hâlâ yaşadığı yerler vardır. Gelinlik etmek, gelin kızın müsaade edilene kadar kayınpederinin, kayınvalidesinin huzurunda yiyip içmemesi, söz söylememesi, çocuk sevmemesi vs. şeklinde olurdu. Dolayısıyla bu ve benzeri fiilleri işlemek hafif tabirle görgüsüzlük hatta terbiyesizlik addedildiği için ayıplanırdı. Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, ağabeyi Egrek'in on altı yıldır Alınca Kalesi'nde esir olduğunu öğrenince durmaz, ağabeyini kurtarmaya yeltenir. Ancak annesi ve babası onun da gidip dönmeyeceğinden korkarak oğlanı evlendirirler. "At kösteği" tabir ettikleri evlilik de Segrek'i yolundan çeviremez. Evlenir; ancak gerdeğe girmeden ağabeyini kurtarmaya gitmek üzere yola çıkar. Gelin kız, ne yapar eder; ama Segrek'i yolundan çeviremez. Nitekim ayıplanmayı göze alarak kayınpederini ve kayınvalidesini durumdan haberdar etmeye niyetlenir.

Gelin kızın, icazet verilene kadar "kayın ata, kayın ana" huzurunda konuşmasının ayıplandığı ifade edilmişti. Ama bu ayıplama bahsi geçen gelin kız açısından bakınca karşı karşıya olduğu duruma nazaran daha hafif kalmaktadır. Her evlilikte bir uğur murat edilir. Bu uğur ise gelinin meselesiz bir şekilde gelmesi, eşiyle halvet olması, evini yurdunu sevip benimsemesi, eşine ailesine sahip çıkmasıyla belli olacaktır. Ancak Segrek'in gerdeğe girmeyişi, gelin kızı, gerek iffet ve namus; gerekse hukuk yönünden töhmet altında bırakmaktadır. Zira gerdeğe girmemekle karısının saflığı ve temizliğini bizzat kendisi, hali hazırda görmüş, kabul ve tasdik etmiş olmayacaktır. İkincisi de hanımlık hukukunun başlaması onun fiilen karısı olmasıyla

mümkün olduğundan gerdeğe girmemek gelin kıza, nefsî haklarının yanında, bu hakkının da teslim edilmediği anlamına gelmektedir. Bu sebeple bahsi geçen gelin kız, ayıplanmayı göze alır ve kendisini töhmet altında tutmakla karşı karşıya olduğu bu ağır durumdan kayınpederini ve kayınvalidesini haberdar eder. Bir insan için iffet, namus ve kut'unun sorgulanması, kınanmak ve ayıplanmaktan daha ağır müeyyidelerdir denilebilir.

Gelin kızın, kayınpederine ve kayınvalidesine oğullarının gerdeğe girmeyip gittiğini söylemesi, içinde bulunduğu durumun beyanı olarak değerlendirilebilir. Ancak gelin kızın bu durumdan onları haberdar etmesini "udsuzluk" olarak görmesinin arkasında belki de "gerdek heveslisi" olarak görünmemek endişesi vardır. "Ut/d: hayâ, edep, terbiye, ar, hicap, utanma, utanç" demektir (Ergin, 1964: 210). Segrek açısından bakıldığında ise aynı durumun zıtlığından kaynaklanan bir kınanma ve ayıplanma endişesi söz konusudur. Gelin kız, gerdeğe girmek suretiyle saflığını ve temizliğini ortaya koymak, böylece alnı ak, yüzü pak olarak toplum içindeki yerini almak istiyor. Bunu sağlayacak olan elbette kocasıdır. Diğer yandan gerdek heveslisi olarak görülmekten de imtina ediyor. Yani bir tür gel-git söz konusu. Ancak aynı durum kocası Segrek için de geçerlidir. Nihayetinde o da sevdiği kızla evlendirilmiştir. Gerdek onun da muradıdır. Buna mukabil kardeşi tutsakken onun gerdeğe girmesi kınanacağı için bu davranıştan kaçınmaktadır. Çünkü tokat attığı öksüz oğlan tarafından onun yalnız öksüzlere yiğitlik edebileceği, yiğitse tutsak olan ağabeyini kurtarması gerektiği ihtar edilerek kınanmıştır. Öte yandan Beyrek ve Banı Çiçek örneğinde görüldüğü gibi gerdeğe girilmeden evlilik gerçekleşmiş sayılmaz.

3.3.3. Baba Ocağında Gerdeğe Girmemek

> *"Kan Turalı-y-ile kızı getürüp gerdeğe koydılar. Ozan geldi yilteme çaldı. Oğuz yigidinüñ öykeni kabardı, kılıcın çıkardı yiri çaldı kertdi, ayıtdı-kim: Yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılayın, kılıcuma toğranayın, ohuma sançılayın, oğlum toğmasun, toğar-ise on güne varmasun big babamuñ kadın anamuñ yüzin görmedin bu gerdege girer-isem didi. İvini çözdi, kaytabanın buzlatdı, kara koçın kişnetdi, dün katdı, köçdi." (75).*

Segrek'in karşı karşıya olduğu duruma benzer bir durum da Kan Turalı

vesilesiyle görülmektedir. Segrek, kardeşi esirken gerdeğe girip zevk sefa sürmeyi ayıp telakki ederken; Kan Turalı da gurbet elde gerdeğe girmeyi ayıp kabul eder. Kan Turalı, Selcan Hatun'u hüner gösterip alır. Hatta kayınpederi olan Trabzon Tekürü, onlara gerdek (mekân, yer, otağ) diktirir, yer yurt verir. Ona rağmen Kan Turalı, burada gerdeğe girmez.

Bugün Anadolu'nun birçok yerinde hanım akrabalarına yakın olmak, hanımın yaşadığı yerde yaşamak vs. "hanım köylülük" olarak tabir edilmekte ve bu durumda bulunanlar kınanmaktadırlar. Dolayısıyla erkeğin kendi eli ve aşireti içinde yaşaması toplum tarafından uygun görülen bir davranış biçimidir. Bu endişenin köklerinin Dede Korkut'a kadar dayandığı görülmektedir. Kan Turalı, belki "hanım köylü" tabir edilmez; ama "dört atanın hakkı bir" diyen kültürde kızın anne ve babasının yaşadığı yerde ve bahşettiği mekânda gerdeğe girmemek "hanım köylülük" endişesinden başka türlü nasıl izah edilebilir? Elbette evlenen oğullarının sevincine ortak olmak, mürüvvetini görmek her anne ve babanın hakkıdır. Evladın bu hakkı korumasından daha tabiî bir şey olamaz. Kan Turalı'nın baba ocağı dışında gerdeğe girmemek için ettiği yeminler, onun kayınpederinin otağında gerdeğe girme olgusuna menfî anlamlar yüklediğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.3.4. Hayatın Mahremiyetine Riayet Etmemek

> "*Ne olur-ise olsun, hele men avumı alayın didi. Otağuñ öñinde irişi geldi geyiği siñirledi. Bakdı gördi, bu otağ Banı Çiçek otağı-y-imiş ki Beyregüñ bişik kertme nişanlusı adahlusı-y-idi, Banı Çiçek otahdan bakar-idi. Mere dayalar bu kavat oğlı kavat mize erlik mi gösterür didi, varuñ bundan pay dileñ görüñ ne dir didi." (29).*

Dede Korkut'ta çatışmada ve uzlaşmada hep denklik ve eşitlik aranmaktadır. Güçlünün zayıfa, büyüğün küçüğe, erkeğin kadına meydan okuması düşüklük olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu ve benzeri fiillerin başka müeyyideleri de olmakla birlikte ilk ve en esas müeyyidesi kınama ve ayıplamadır. Bamsı Beyrek, hüner gösterip ad alınca şerefine bir de av tertip edilir. Bu av esnasında bir geyiğin peşine takılan Beyrek, beşik kertme nişanlısı olan Banı Çiçek'in otağının bulunduğu yere gelir. Beyrek avının peşindedir; ama av da Banı Çiçek'in otağının önüne gelir. Beyrek,

avını kovalarken; birinin özel mülkiyetine girer ve üstelik kızların önünde avını okla vurur. Beyrek'in niyeti ne olursa olsun onun bu hâl ve hareketleri karşı tarafta "kızlara erlik göstermek" olarak algılanmakta ve kınanmaktadır.

3.3.5. Erkekliğin Şanını Yere Düşürmek

> *"Karvaşdılar, iki pehlivan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yire urmak ister, kız götürür Beyregi yire urmak ister. Beyrek buñaldı, aydur: Bu kıza basılacak olur-isem Kalın Oğuz içinde başuma kahınç yüzüme tohınç iderler didi. Ġayrete geldi, kavradı kızuñ bağdamasın aldı, emçeginden tutdı. Kız koçındı. Bu kez Beyrek kızuñ ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdı." (30).*

Dede Korkut'ta erkeğin kızla mücadelesi örneğine birkaç yerde rastlanmaktadır. Bunların ortak özelliği ise evlenecek oğlanla kız arasında geçen birbirini ölçme tartma mahiyetindeki mücadeleler olmalarıdır. Bir de savaş esnasında erkekle kadının fiilî mücadelesi vardır. Böylesi durumlarda herkes asker olarak görüldüğü için mücadele sırasında cinsiyete bakılmadığı anlaşılmaktadır. Bu ise ayrı bir konudur.

Dede Korkut'ta, "Kısrakla yarışılmaz, kız ile güreşilmez." diye bir atasözü vardır. Bu atasözünü iki yönlü değerlendirmek mümkündür. Birincisi kısrağın geçilmeyeceği, kızın yenilmeyeceğine dair kanaattir. İkincisi ise kısrakla yarışa, kız ile güreşe girilmeyeceğine dair tavırdır. Kısrakla yarışa, kız ile güreşe niye girilmeyeceği sorusu da müspet ve menfî olmak üzere iki cevaplıdır. Birincisi kısrağı yarışa, kızı güreşe değer görmeyen menfî bakış, diğeri ise kısrak ve kızın alt edilemeyeceği fikir ve kanaatini taşıyan kız adına müspet bakıştır. Yukarıdaki parçada tavrın kısrakla kızın lehine olduğu görülmektedir. Metne göre kızın cinsiyetten gelen bazı zaafları olmasa – Emçek (göğüs, meme) kadınlığın bir zaafı olarak gösterilmektedir.- erkekten daha üstün bir mücadele azmine ve kuvvetine sahip olduğu görülmektedir. Buna mukabil içtimaî baskılar –ayıp, günah vs. – erkeğin kadına karşı psikolojik üstünlük sağlamasında motivasyon işlevi görmektedir. Beyrek, Banı Çiçek'le baş edemediğini görünce bunun toplum içinde ayıplanma ve kınanmasına sebep olacağını düşünerek gayrete gelir ve rakibinin doğuştan gelen bir vasfını kendi lehine kullanarak galip olur. Dolayısıyla Dede

Korkut'ta, kız karşısında mağlup olmanın erkeklik haysiyet ve gururunu kırıcı bir müeyyide ile karşılanacağı fikir ve kanaati vurgulanmaktadır.

3.3.6. Kısırlık

"And içmişem kısır kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
Öküz ardında sarvanlar saña bakar
Buldur buldur gözlerinüñ yaşı akar
Sen anlaruñ yanına varğıl
Muraduñı anlar virür bellü bilgil
Senüñ-ile menüm işüm yok." (43).

Kısırlık, doğurganlığın zıddıdır ve Dede Korkut'ta doğurganlık tebcil edilirken; kısırlık yerilmekte, yerden yere vurulmaktadır. Kısırca Yenge, başta kısırlığı, sonra iffetsiz davranışları sebebiyle kınanır. Dirse Han'a, oğlu kızı olmadığı (Kısır olmadığı sonra anlaşılmaktadır.) için Bayındır Han tarafından kısır muamelesi edilir. Teşrifattaki yeri değiştirilir. Dolayısıyla kısırlık insanın elinde olmasa da Dede Korkut'ta değerler dünyasına göre kınanan bir durumdur. Ancak bu, kınamanın arkasında bazı sebepler vardır. İslam'a göre fıtrata karşı gelmek, fıtratla alay etmek, Yaradan'ın iradesine müdahale kabul edildiği için büyük günah sayılır. Dede Korkut'ta kısırlık fıtratla ilgili bir mesele olmaktan ziyade insanın Oğuz değerler dünyasına göre iyi bir insan olmadığı ile ilgili bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dirse Han'ın karısının çocuksuzlukları sebebiyle kocasına söylediği sözlerden de anlaşılacağı üzere kısırlık aç görünce doyurmamak, çıplak görünce giydirmemek, borçluyu borcundan kurtarmamak, ağzı dualıların duasını vs. almamak şeklinde cereyan eden değerlerin ihlaliyle ilgili hatta bu ihlalin ilahî müeyyidesi gibi bir durumdur. Bu ihlalin içtimaî normların müeyyidesinden farkı ise bütün bu hizmetlerin Tanrı katından kabul ve takdir edileceğine olan inançtır. Dolayısıyla bahsedilen değerlere riayet etmemenin müeyyidesi ise bizzat çocuksuzluk olup bunun toplum ve devlet hayatındaki yansıması da kınanmak ve tenzil-i rütbe ile itibardan idbara düşmektir.

Evli insanların çocuğunun olmaması eşlerden en az birinin kısırlığına delalet eder. Dede Korkut'taki kadınlara bakınca bunların çok da doğurgan

olmadıkları görülmektedir. En fazla çocuk Bay Püre'de vardır ve onun da yedi kız, bir oğlu olduğu bilinmektedir. Dede Korkut'ta "kısırlıktan" kurtulmanın belli yolları mevcuttur. Bay Püre ve Bay Bican örneğinde olduğu gibi cinsiyeti tayin edilmiş çocuk sahibi olmanın yolu Oğuz beylerinin duasından geçmektedir. Ama genel anlamda çocuk sahibi olmak için icra edilmesi gerekli görülen değerleri bir kere daha saymak gerekirse; bunlar, açları doyurmak, çıplakları giydirmek, borçluları borcundan kurtarmak, konu komşuya iyi bakmak, misafire izzet ü ikram etmek, dervişlere adaklar vermektir. Bir de "duası dua, bedduası beddua" olan Oğuz beylerinin duasını almak, beddualarına muhatap olmamaktır. Dolayısıyla doğurganlık Tanrı'nın bir lütfu olarak görülmekte, bu ise başta dinî değerlere sahip ve bağlı olmak, devlet otoritesine boyun eğmek, konu komşu ile iyi geçinmek, muhtaç olana el uzatmak, yolda kalmışa destek olmak, hayır hasenat etmek gibi sebeplere bağlı görülmektedir. "Kısırlık" vasfına sahip kimse kendisinde bahsedilen bu müspet değerlerin noksanlığı yönünden zımnen tenkit edilmekte ve kınanmaktadır.

Kısırca Yenge'nin, kısırlığının vurgulanması az önce belirtilen içtimaî, dinî ve ahlakî değerlerden uzaklığını göstermeye yönelik bir tavırdır. Ancak "Kısırca Yenge"nin kınanan tarafı, sadece kısırlığından ibaret değildir. O, Dede Korkut anlatıcısına göre Kazavat denilen yerde, öküz çobanları ile murat alıp vermektedir. Dolayısıyla iffet ve namus bakımından da makbul bir kadın değildir. O, iffet ve namussuzluğu sebebiyle toplum içinde kınanmakta ve böylece belli bir cezaya çarptırılmaktadır.

3.3.7. Boğazına Düşkünlük

"And içeyim bu kez boğaz kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
İvüñüz ardı dereçük degül mi-y-idi
İtüñüz adı Barak degül mi-y-idi
Senüñ aduñ kırk oynaşlu Boğazca Fatma degül mi-y-idi
Dahı 'aybuñ açaram bellü bilgil didi." (43).

"Boğazça" ismi, "boğaz"[61] isim köküne –ça, -çe isimden isim yapım eki getirilmek suretiyle türetilmiştir. "-ça, -çe işletme eki bazı kelimelerde, bazı isimlerde klişeleşerek yapım eki durumuna geçmiştir. Karaça (Çoban), Boğazça (Fatma), Kısırça (Yenge), imrençesi misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1997: 434).

Boğazsamak kelimesi ile "boğasamak" arasında bir bağlantı olduğu da düşünülebilir. Türkçede isimden fiil yapım eki olarak kullanılan –sa, -se eki canlılığını muhafaza etmektedir. Su-sa-mak örneğinde olduğu gibi –sa, -se ekinin işlevi "bir şeye aşırı ihtiyaç duymak" anlamını vermesidir. "Boğaz" ile "boğa" arasında menşe bakımından bir benzerlik olduğu akla uygun gelmektedir. Dede Korkut üzerine çalışan kimi âlimlerin, "yüklü, döllü, gebe" vs. kabul ettikleri bu kelimenin anlamı metnin bütüne bakıldığında daha anlamlı görünmektedir. Dolayısıyla boğa-sa-mak, boğazlı, obur, çok yiyen, boğazına düşkün, mecazen her şeyde obur, doymak bilmeyen anlamına gelir.

Dede Korkut'ta doğurganlıkla kısırlığın mücadele ettiği ve Oğuzların doğurganlıktan yana tavır aldıkları yukarıda belirtilmiştir. "Boğaz kısrak" tabiri ile artık "döllü, yüklü, hamile, iki canlı" yanında cinsî anlamda doymayan, hâliyle kırk kişi ile düşüp kalkan kadın kast edilmektedir. Dolayısıyla bu durumun tebcil edilmesi gerekir. Dede Korkut'un dibacesinde, "Oğul kimden olduğun ana bilir." diye bir söz vardır. Metnin birkaç satır sonrası görülen Boğazça Fatma'nın kınanmasının sebebi, "kırk oynaşlı" olduğu iddiasıdır ve eğer gebe ise taşıdığı çocuğun babasının kim olduğunun bilinmemesidir. Irzı koruma ve nesebin sıhhatini temin, ahlâkî ve örfî bir değer olup bunları

[61] Boğaz kelimesi, "gebe hayvan, hayvanın gebeliği" olarak tarif edilmektedir (Ergin, 1964: 175). Gökyay, buradaki anlamı itibariyle "gebe hayvan" demektedir (Gökyay, 2000: 178). Kaçalin ise boğaz kelimesinin karşılığı olarak "yüklü, gebe, döllü" anlamlarını vermektedir (Kaçalin, 2006: 310). Ancak Osmaniye ağzında "boğazsak" diye bir kelime vardır. Bu kelimenin, mastarı da "boğazsamak" şeklindedir. Bugünde de yaşamakta olan "boğazsamak" kelimesi, "inek veya düvenin boğaya gelme isteği, arzusu, gayreti" anlamında kullanılmaktadır. İnek veya düve boğaya gelme arzu ve isteğini böğürerek, sağa sola koşuşarak, ağzından veya cinsel uzvundan su gelmek suretiyle belli eder. Boğaya çekilince de durur, dinginleşir, rahatlar. Bu rahatlama halk arasında onun "döllendiğine" delalet eder.

çiğnediği için Boğazça Fatma, bu fiilinden dolayı toplum huzurunda kınanmaktadır.

Boğazına aşırı düşkünlük anlamı hesaba katıldığında da sonuç değişmemektedir. Bu durum bir zaaf olarak kabul edildiğinde ve başka zaaflara yol açabileceği ihtimali göz önünde bulundurulduğunda "boğazça" olmak kınanmak demektir.

3.3.8. Nişan Bozmak

> *"Böyle digeç Boğazca Fatma aydur: Boy delü boğma çıkaracak olanca 'aybumuzı kakdı, tur kız oynar-iseñ oyna oynamaz-iseñ cehennemde oyna, Beyrekden soñra başuña bu hal geleceğin bilür-idük didi." (43).*

Beyrek, Bayburt Hisarı'nda on altı yıldır tutsak iken; Yalancı Oğlu Yaltaçuk, Beyrek'in ölmüş olduğu haberini getirir ve nişanlısı Banı Çiçek'le nişanlanır. Evlenmek üzere de gün kesilir. Banı Çiçek, Beyrek'le evvela kendi aralarında, ardından Dede Korkut vesilesiyle "kalın" vererek resmen nişanlanmışlardır. Beyrek, sözünden dönmüş değildir; buna mukabil nişanlısının, bir başkasıyla evlenmek üzere olduğunu görünce onun sözünde durmadığını düşünür. Emareler de o yöndedir. Deli Ozan ayıplarını ortaya dökünce Boğazça Fatma, Beyrek'le Banı Çiçek'in durumunu göz önüne getirir ve bir kızın biriyle evlilik akdi bulunduğu hâlde –ölüm neticesinde bile olsa- başka biriyle evlenmeye teşebbüs etmesini "uğursuzluk" olarak görür. Uğursuzluk olarak değerlendirilen bu tavır, aynı zamanda kınanan bir durumu işaret etmeketdir.

3.3.9. Nişanlı İken Başkasına Varmak

> *"Ayıbluça han kızı ere varmak 'ayıb olur, didi. Bunı işidiçek Banı Çiçek kakıdı: Mere delü ozan men 'ayıblu mıyam kim mañа 'ayıb koşarsın didi, gümüş kibi ağ bileğin açdı, elin çıkardı. Sen ere varursın altın yüzük menümdür vir mañа kız didi." (44).*

Nişan akdi bozulmadığı ve parmağında eski nişanlısının yüzüğü olduğu hâlde başka biriyle evlenmek de ayıplanacak bir davranıştır. Bu durum, Deli Ozan tarafından aynı anda iki kişiye birden gönül verme yahut da aynı anda

iki kişiyi birden idare etme olarak değerlendirilmekte ve kınanmaktadır. Ancak hikâyedeki durum öyle değildir. Banı Çiçek, ayıplandığı şekliyle iki kişiye birden gönül ve söz vermemiş, nişanlısından yüz çevirmemiştir. Oğuz beyleri gibi o da nişanlısının öldüğü haberi ile yanıltılmış, aldatılmıştır.

3.3.10. Başkasının Düşmanına Saldırmak

"Kalkubanı yirinden turan yigit ne yigitsin
Yilisi kara kazılık atına binen yigit ne yigitsin
Ġafillüçe başlar kesen
Destursuzca menüm yağıma giren yigit ne yiğitsin
Destursuzca yağıya girmek bizüm ilde 'ayıb olur." (77).

Kan Turalı, Trabzon Tekürü'nün kızı Selcen Hatun'u, kendisine koşulan şartları yerine getirmek suretiyle eş olarak alır. Ancak Trabzon Tekürü, sonrada pişman olur ve yükünü çözüp kayınpederinin diyarına doğru yola çıkan kızını, damadından geri almak için harekete geçer. Gelen askerlerin bir kanadına Selcen Hatun saldırır, diğer kanadına Kan Turalı. Selcen Hatun karşısındaki birliği dağıtıp sözleştikleri yere döner. Ancak Kan Turalı, göz kapağını bir okun çizmesiyle gözüne kan dolar ve yolu izi şaşırır hâle gelir. Bu esnada Selcen Hatun çıkagelir.

Selcen Hatun, gelince baş keser, kan döker, bunalmış kocasına destek olur. Ancak Kan Turalı, güya tanımadığı bu "yiğidi" destursuzca düşmanına saldırdığı için kınar. Pragmatik açıdan bakınca bunalmış birine yardım etmek ayıptan ziyade erdem kabul edilmelidir. Fakat böyle bir yardım mefhumu muhalifinden bakınca o yiğidin kendi başına düşmanıyla baş edemediği anlamına da gelmektedir. Oğuz yiğitleri böyle bir yardım gelecekse en azından müsaadesi dairesinde olmasına özen göstermektedirler. O bakımdan talep edilmeden el uzatmak da karşıdaki insanın gücüne, iradesine, şahsiyetine karşı işlenmiş bir hakaret olarak algılanmakta ve ayıplanmaktadır.

3.4. Dede Korkut'ta Müeyyidesi Dayak ve Hakaret Olan Fiiller

"Oğlançuklaruñ kiminüñ burnın kiminüñ kulağın yimege başladı. El-hâsılı ordu bunuñ uçından katı incindiler, 'âciz kaldılar. Aruza şikâyet idüp ağlaşdılar. Aruz Depe

gözi dögdi, sögdi, yasak eyledi, eslemedi. Ahır ivinden kovdı." (86).

Dede Korkut'ta komşuluk hakkının Tanrı hakkıyla eş tutulduğu bilinmektedir. "Kadında iffet, erkekte cesaret." düsturundan hareketle söylenirse; çocukları korkutmak, gözünün kurdunu kırmak, sinik ve pısırık birer insan tipi hâline gelmeleri anlamına geleceği için bu durum aynı zamanda Oğuz toplum hayatının tehdidi anlamına gelecektir. O bakımdan komşuyu incitmek, komşu çocuklarını korkutmak, onlara eziyet etmek norm dışı davranışlar olup bu fiillerin müeyyidesi de iki boyutludur. Birinci boyutu, Tepegöz gibi bir çocuğun elinden konu komşunun usanıp bıkması ve ondan ikrah etmesidir. İkinci boyutu ise Tepegöz'ün babalığı Aruz Koca'nın evlatlığının yaptıklarından dolayı konu komşudan utanması, onu yola ize getirmek için şiddet ve hakarete başvurması nihayet evden kovması, komşuluk hukukunun normlarına uymayan davranışlara konmuş müeyyideleri göstermektedir.

Komşuluk hakkına riayet etmemek, orduya (halka) eziyet etmek, çocukları korkutup sindirmek, şerriyle halkı çaresiz bırakmak, ailesinin halk içindeki itibar ve değerini düşürücü işler yapmak dayak ve hakaretle karşılık bulmaktadır. Ancak bu yöntemler Tepegöz'ü ıslah etmemekte, bilakis daha da azgınlaşmasına sebep olmaktadır. Bu da dayak ve hakaretin terbiye etmek yerine daha kötü bir sonuç ortaya koyduğunu göstermektedir.

3.4.1. Düşmanlık

"Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz." (1).

Düşman kelimesi Türkçe Sözlük'te, "Birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan (kimse) yağı, hasım; birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün uyrukları; aralarında birbirleriyle çatışmaya varacak ölçüde anlaşmazlık olan tarafların her biri; bir şeyin yaşamasına, barınmasına engel olan (güç, tutum vb.); bir şeyi büyük ölçüde kullanıp tüketen; bazı şeylerden nefret eden, tiksinen kimse" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 422). Düşman, en yalın anlamıyla dostun zıddıdır.

Düşman kelimesi, hukukî bir kavram olarak da bazı anlamlara sahiptir. Değişen değerler sistemine göre düşman kavramı bugün yeni anlamlar kazanmış, devlet-insan hukuku dairesinde yeniden ele alınmaya başlamıştır. Buna göre kime suçlu, kime düşman denileceği hukukun tartışma alanına girmektedir. Devlet-insan münasebeti noktasında bakıldığında bir ülkenin vatandaşlarının devletine karşı işlediği fiiller suç kapsamında görülmek istenmektedir. Bunda ise suç veya düşmanlığa uygulanan müeyyidelerin etkili olduğu söylenebilir.[62] Dede Korkut'ta normatif değerler konusu kapsamında "bid'at" şeklinde değerlendirilen hususlar, bu çalışmada suç dairesinde ele alınmış ve öylece tasnif edilip incelenmiştir. Bunun dışında bir de "düşman" konusu vardır. Bu konu da Dede Korkut'ta geçtiği şekliyle ele alıp değerlendirilmeye çalışıldı.

Dede Korkut'un dibacesinde, *"Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz."* diye bir atasözü vardır.[63] *"Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz."* atasözü tahlil edildiğinde Dede Korkut'a göre Oğuzların beşerî münasebetler zemininde düşmanlık konusuna nasıl yaklaştıkları hakkında bazı fikirlere ulaşılacaktır. Bahsi geçen atasözü kelime kelime ele alınacak olursa; "pamuk-düşman" ve "bez-dost" arasında bir paralellik kurulduğu görülmektedir. Pamuk, ham hâlde bulunan bir mahsuldür. Bez ise ham hâldeki pamuğun işlenmesiyle elde edilmiş bir mamuldür. Pamuğun işlenmemişliği yanında bir de "eski" olduğu düşünüldüğünde artık onun ele gelir bir kıymet taşıma özelliğini yitirdiği ortaya çıkar. Dolayısıyla pamuğun eski olması artık onun işlenemeyeceği anlamına da gelmektedir. Pamuğun eskimekle özünün kaybolduğu, fıtratının değiştiği ve işlevini yerine getiremez olduğu düşünülebilir. "Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz." istiaresi ile beşerî münasebetler konusunda ortaya bir ölçü konmaktadır. Bu ise aralarında düşmanlık bulunan insanların beşerî münasebet zeminini ve

[62] Bu çalışma, nihayetinde dildeki kimi kelime ve kavramların diplomasi açısından halk zihninde ve muhayyilesinde hangi anlam veya anlamlara geldiği konusunu ele almakta, bununla ilgili bazı tespit ve tahlillerde bulunmaktadır. Dolayısıyla düşmanlık kavramı hukukun sahasına girdiği için oradaki bakış farklı olacaktır.

[63] Hatta dostluk düşmanlıkla ilgili başka atasözleri de mevcuttur. Bu ise ayrı konudur.

seviyesini belirleyen bazı yeni hükümler ortaya koymaktadır. Buna göre dostluk tesis edilebilmesi için aralarında herhangi bir düşmanlık bulunmayan insanların tavında ve çağında kurmaya başladıkları beşerî münasebetlerin, dikkatli ve itinalı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Bunlar sağlanmadığında dostluk tesis edilemeyecektir. Ancak düşmanlığın oluşması için de dostluğun oluşmasındaki sebeplerin zıddı durumların meydana gelmesi gerektiği ortadadır.

Dede Korkut'un düşmanlık konusunda koyduğu ölçü şöyledir:

> *"Oğlan aydur: Yağı diyü neye dirler? Kazan aydur: Oğul anuñ-içün yağı dirler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür didi." (49).*

Salur Kazan oğluna, av avladığı, kuş kuşladığı, "kâfir düşman" ile savaştığı, vuruştuğu yerleri göstermeye gider. Niyeti oğluna hüner öğretmektir. Bu esnada üzerlerine doğru altı bölük toz kümesinin yaklaşmakta olduğunu görürler. Kimi, bu toz kümesinin geyik olduğuna hükmeder. Ancak Salur Kazan, gelenlerin "kâfir düşman" olduğu kanaatindedir.

Salur Kazan'ın "neye yağı" dendiğini izahı oldukça manidardır. Başta o sorunun, "Yağı diye kime derler?" şeklinde olması beklenirdi. Bu hükümle bir metni sorgulama yoluna gidilmek niyetinde olmamakla birlikte "Yağı diye neye derler?" sorusundaki "ne" soru zamiri Türkçede umumiyetle nesneleri karşıladığı belirtilmelidir. Bunun yanında şahıs zamirleri yerine kullanıldığı da olmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre düşmanlık yalnız insana mahsus bir şey olmayıp bazı nesnelerin de "düşman" mesabesinde değerlendirildiği görülmektedir. Düşmanlıkta, dostlukta olduğu gibi bir irade aranmalıdır. Ancak nesnede irade olmayacağı için onun düşmanlığından bahsetmek doğru olmayacaktır. Bu durumda, böyle nesnelerin –iradesi olmadığı hâlde; yani şuurlu bir tercihi bulunmadığı hâlde- düşman sayılmaları, ancak bunların varlıkları ile izah edilebilir.

"Düşman", "neye" sorusu ile nesneleştirilmektedir. Soru eğer "Kime

düşman derler?" şeklinde sorulmuş olsaydı; cevabı "Filana falana…" şeklinde olacaktı. Ondan sonra, "Filana falana niye düşman derler?" sorusu gelirdi ki, burada düşmanlığın sebepleri öğrenilmiş olurdu. Uruz, babasına düşmanın kim olduğunu nesneleştirir bir şekilde sorarak kimin kime, niye düşmanlık ettiğinin üstünü kapatmış olmaktadır. Babası da cevabında düşmanın kim olduğunu söylemek yerine düşmana ne yapıldığını söyleyiveriyor. Buradan, neye veya kime, niye düşman olunduğundan ziyade ne yapıldığının önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Salur Kazan'ın cevabında düşmanlığın karşılıklı olduğu anlamı görülmektedir. Fakat yetişenin karşı tarafı öldürmesi belki yeni düşmanlıkların doğmasına sebep olacaktır; ama bu durum başlı başına düşmanlık sebebi değildir. Yetişenin karşı tarafı öldürmesi ancak bir düşmanlığın neticesi olabilir. Bu durumda Dede Korkut'ta nelerin düşmanlık sebebi sayıldığına bakmak gerekir.

Dede Korkut, neredeyse baştan sona belli çekişmeler ve belli çatışmalarla örülüdür. Burada beşerî münasebetlerin hemen her safhasına uygun örnekler bulmak mümkündür. Ancak düşmanlığın sebeplerinin neler olduğunu belirlemek için metnin tamamına bakmak gereklidir. Zira düşmanlığın sebeplerini, vuku bulan olaylar üzerinden tespit etmek gerekir.

Dede Korkut'ta Oğuzların gözünden, düşmanlığa sebep teşkil eden olaylar ve durumlar şöyle sıralanabilir: birinin hürriyetine, malına, canına, ırzına ve namusuna tasallut etmek; birini aldatarak zarar vermek; ülkeye kast etmek vs. Düşmanlığın sebepleri olarak sıralanan maddelere birer örnek vermek yerinde olacaktır.

"Salur Kazanun İvi Yağmalanduğı Boy"da Salur Kazan, oğlu Uruz ile üç yüz arkadaşını otağına bekçi bırakıp Oğuz beyleri ile ava gidince Şökli Melik, casusu marifetiyle haberdar edilir ve yedi bin kişilik ordusuyla gece baskını yapıp Salur Kazan'ın oğlu ile adamları dışında annesi, hanımı, kızları, gelinleri ve cariyelerini tutsak eder. Hazinelerini alır, atlarını develerini

götürür, yerini yurdunu yakar. Kapılı Derbent'teki on bin koyunu için de ayrıca adam çıkarır. Şökli Melik, Salur Kazan'ın malına, canına, ırz ve namusuna topluca kast etmekte, ifna anlayışıyla sahip olduğu hemen her değeri ayaklar altına alıp çiğnemek istemektedir. Bu durum düşmanlığa sebep olarak görülen örneklerden biridir.

"Basat Depegözi Öldürdügi Boy"da, Tepegöz, orduda huzursuzluk çıkarıp çocukların, kiminin burnunu, kiminin kulağını yediğinde "suçlu" muamelesi görür. Babalığı Aruz Koca, bu işlerden vazgeçirmek için onu "dövmek ve sövmek" suretiyle cezalandırır. Ancak kâr etmeyince evden kovar. Tepegöz'ün buraya kadar yapıp ettikleri "suç" dairesine girer. Tepegöz, ne zaman ki, Salhane Kayası'nı yurt tutup çobanı, bezirgânı, yolcuyu vs. yiyip Oğuzlardan da adam almaya başlayınca suçlu mesabesini aşarak düşman konumuna geçer. Diğer bir ifadeyle Tepegöz, Oğuzların hayatını tehdit eder duruma geldiği zaman artık onların düşmanı olmuştur.

"İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da, Dış Oğuzlar, Salur Kazan'ın evini yağmalatmasına çağrılmayınca isyan ederler. Ancak Aruz Koca, Salur Kazan'ın naibi, kendilerinin de eniştesi olan Beyrek'i, Salur Kazan'la kendilerini barıştırması hilesi ile için çağırıp da öldürünce isyan suçu yeni bir boyut kazanır ve düşmanlığa dönüşür. Dede Korkut'ta daha bu ve benzeri örnek bulmak mümkündür.

3.4.2. Düşmanlığın Müeyyidesi

"Yigitlerüm Aruz oğlı Basat gelmedin
İlüm günüm çapılmadın
Kaytabanda develerüm buzlatmadın
Kara koçda kazılık atum kişnetmedin
Ağça koyunlarum mañrışmadın
Ağça yüzlü kızum gelinüm eñşişmedin
Ağça yüzlü görklümi Aruz oğlı Basat gelüp almadın
İlüm günüm çapmadın
Kazan mańa yetişsün
Menüm kanum Aruza komasun
Ağça yüzlü görklümi oğlına alı virsün
Ahıret hakkını halal itsün
Beyrek pâdişâhlar pâdişâhı Hakka vâsıl oldı

Bellü bilsün didi." (119).

Aruz Koca, Salur Kazan'la kendilerini barıştırmasını söyleyerek çağırdığı Beyrek'i kendisine itaat etmeye zorlar, Beyrek itaat etmeyince de kılıcını çalıp bacağını keser. Bunun üzerine Beyrek de Salur Kazan'a adamlar vasıtasıyla bir vasiyet bırakır. Bu vasiyette düşmanlık boyutuna gelmiş münasebetlerin nasıl bir hâl aldığı ve düşmanlığa ne gibi müeyyideler uygulandığı hususlarını görmek mümkündür. Buna göre düşmanlığın müeyyidesi, evvela düşmanı öldürerek ortadan kaldırmak, ondan sonra ilini yurdunu yağmalayıp kızını gelini almak, namus ve şerefini çiğnemektir. Düşmanlığa uygulanan bu müeyyide, düşmanlık konusunu defalarca düşündürecek kadar ağır bir sonuç ortaya koymaktadır. O bakımdan toplumun sigortası sayılabilecek bu ağır müeyyide sebebiyle insanlar birbirine düşmanlık edecekleri zaman herhalde bir daha düşüneceklerdir.

3.4.3. Kan Davası

Kan davası konusu Dede Korkut'ta doğrudan örneği olan bir mesele değildir. Ancak "kan davası" ibaresi bir örnekte geçmektedir:

> *"Uruz aydur: Baba içinde big yigitler öldürseler kan sorarlar mı da'vilerler mi? Kazan aydur: Oğul biñ kâfir öldürseñ kimse senden kan da'vilemez, amma azgun dinlü kâfirdür, hub yirde tuş oldı, veli maña sen yaman yirde duşak olduñ oğul didi." (49).*

Dede Korkut'ta kan davası, düşmanlık tarifinde olduğunun aksine suç ekseninde değerlendirilebilecek bir meseledir. Düşmanlık, savaş boyutunda gerçekleşen bir çatışma şeklidir. Bu savaş hâli başka milletlerle olduğu gibi bir milletin farklı unsurları yahut farklı şahıslar arasında da cereyan edebilmektedir. Dış Oğuzların İç Oğuzlara isyanı savaş sebebi sayılacak bir çatışmadır. Ancak Aruz Koca'nın öldürülmesiyle Dış Oğuz beyleri gelerek Salur Kazan'ın elini öperler, af dilerler. Salur Kazan'ın büyüklük göstermesiyle de muhtemel bir savaş çıkması önlenmiş olur.

Aruz Koca, Salur Kazan'ın dayısı ve aynı zamanda Dış Oğuzların beyidir. Kazılık Koca örneğinde olduğu gibi Aruz Koca'nın "vezir" olduğu

düşünülmektedir. Tepgöz'ü öldüren Basat ve Kıyan Selçuk, Aruz Koca'nın oğulları, Delü Dündar da torunudur. Dede Korkut'ta Deli Dündar için "Demür kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderinün uçında er böğürden, Kazan kibi pehlivanı bir savaşda üç kerre atından yıkan[64] Kıyan Selçuk oğlu…" diye bahsedilmektedir (Ergin,1964: 59-60). Yani Aruz Koca, oğul ıyal yönünden de siyasî yönden de güçlü biridir. Üstelik torunu Kıyan Selçuk, Salur Kazan'a güç yetiren ve bir savaşta üç kere atından yıkan bir yiğittir. Bu olay bir düşmanlık değilse bile ara yerde bir rekabetin olduğuna delil teşkil etmektedir. Buna rağmen Dede Korkut'ta onun adına kan davası güdüldüğüne dair bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu da Aruz Koca'nın Bamsı Beyrek'i hile ile öldürmesinin "düşmanlık" dairesinde değerlendirildiğini göstermektedir. Kaldı ki, İç Oğuzlara isyan ettiğini Aruz Koca'nın kendisi Kıl Baş'a söylemiştir.

Dede Korkut'ta kan davası olgusuna rastlanmamakla birlikte Uruz'un babasına düşmanlığın ne olduğu sualinden anlaşıldığı kadarıyla Oğuzlarda kan davası güdüldüğü söylenebilir. Fakat Uruz'un, "Baba içinde big yiğitler öldürseler kan sorarlar mı?" sözü, ancak beyler veya yiğitler öldürüldüğünde kan davası güdülebileceğini ortaya koymaktadır. Daha doğrusu bu durum, maktulün kanının hesabını güdecek geride birinin olup olmadığı ile ilgilidir. Bamsı Beyrek, intikamını babası hayatta olmasına rağmen naibi olduğu Salur Kazan'a ısmarlar. Dede Korkut'ta Bamsı Beyrek'in babası Bay Büre yiğitliği ile değil beyliği ile öne çıkan bir tiptir. Dolayısıyla Bamsı Beyrek, babası Bay Büre'yi, Aruz Koca gibi kudretli ve hünerli bir düşmana karşı savaşacak güçte, cesarette ve hünerde görmediği için intikamını uğruna öldüğü Salur Kazan'a ısmarlar. Bamsı Beyrek, bir evin tek oğlu, yedi kızın tek erkek kardeşidir. Dolayısıyla intikamını Salur Kazan'dan başka alacak kimsesi yoktur. Öyle olduğu hâlde bu olay kan davası dairesinde değerlendirilmez.

Dede Korkut Boyları baştan sona çeşitli mücadelelerle örülüdür. Ama her

[64] Deli Dündar'ın "deliliği", "Bayındır Han'ın güveyi, tü(y)lü kuşun yavrusu, Türkistan'ın direği, Amit suyunun arslanı, Karacuk'un kaplanı, kalın Oğuz'un devleti" olarak kabul edilen Salur Kazan gibi biriyle mücadele yahut rekabete giriştiği içindir.

mücadelenin de kendine mahsus bazı kuralları vardır. Değerler dünyası açısından bakınca Dede Korkut'ta mücadelede bile şeffaflık esas alınmakta, her çekişmenin erlik ve yiğitlik dairesinde yürütülmesi arzu edilmektedir. Erliğin de belli ölçüleri vardır. Başta tarafların birbirine her bakımdan denk olması gerekmektedir. Taraflar arasında denklik olmadığında, bugünün tabiriyle orantısız güç kullanıldığında ortada yiğitliğin şanının kalmayacağı bir anlayıştan söz edilmektedir.

Denklik dışında meselenin de tam olarak ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Yani kim, kiminle ne için çatışmaktadır? Bu ve benzeri sorular cevaplandığında mücadelenin meşruiyeti meselesi de halledilmiş olacaktır. Meşruiyet meselesi ortadan kalkmamış çatışmalarda taraf olmak kişinin itibarını zedeleyeceği ve onu toplum nezdinde haksız duruma düşüreceği için bu hususun da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Meşruiyet meselesi çözülmüş çatışmalar taraf toplayacağı, diğer insanların teveccühünü kazanacağı ve böylece toplumda itibar yanında bazı nimetlere de sahip olacağı hesaba katılırsa önemli bir husustur.

Meşruiyet meselesinden sonra düşmanlığın kurallarından biri de fırsatta eşitliktir. Dede Korkut'ta er meydanına çıkan kişiler birbirlerine saldırırlarken; münavebeyle hamle ederler. Hatta düşmana ilk sırayı vermek yine yiğitliğin şanından sayılmaktadır. O bakımdan fırsat eşitliği ile hareket etmek aynı zamanda elde etmiş olduğu başarının haklılığı yanında kendi güç ve erdemine de delil olarak kabul edilmektedir.

2. DEDE KORKUT'TA İNSAN-MEKÂN MÜNASEBETİ

Mekân, "çok cepheli ve çok çehreli" bir özellik taşıdığı için farklı ilim dallarının, farklı ilgi ve dikkatlerini celbetmektedir. Gerek fizikî, gerek sıhhî, gerek içtimaî, gerekse kültürel veçhesi ile ele alınabilecek olan mekân, jeolojiden astronomiye, coğrafyadan etnolojiye, mimarîden sosyolojiye, edebiyattan felsefeye hemen her bilim dalı tarafından en az bir yönüyle ilgi ve merak konusu edilmiş, edilmeye de devam etmektedir. Hatta son zamanlarda

sanat-mekân, iletişim-mekân, siyaset-mekân münasebetini ele alan çalışmalarda bariz bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu çalışmada ise mekânın, Dede Korkut'taki beşerî münasebetlerin gerçekleştiği zemin olmak ve insanların barınma ihtiyacını yerine getirmekten ziyade şahıslar arası mücadele yahut münasebette ne gibi işlevler yüklendiği hususu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonra mekâna yüklenen hissî anlamlar ve bu anlamların nerede, ne zaman, nasıl ve niçin kullanıldığı hususu halk diplomasisi açısından ele alıp değerlendirilmiştir.

Mekân kelimesi Türkçe Sözlük'te, "yer, bulunulan yer; ev, yurt; uzay, feza" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1002). Bu tarife göre mekân kelimesi ile kast edilen yer, genel anlamda herhangi bir yer, yurt, coğrafya vs. olabileceği gibi ev, okul, dere, tepe gibi bilinen bir yer de olabilir. Bununla birlikte ev, yurt gibi yerlerin de tanınır, bilinir, gösterilir olması gerekir.

Mekânın insan hayatında çok önemli bir yere ve işleve sahip olduğu çok eski zamanlardan beri bilinmeketdir. Ersin Özarslan, edebiyat sahasında yapmış olduğu, *"Şiirden Coğrafyaya: Arif Nihat Asya'nın Şiirinde Mekân Endişesi"* adlı eserinde insan-mekân münasebetini ana hatlarıyla şöyle izah etmektedir:

> *"Kâinat varlıkların var olma ve varlıklarını sürdürme zeminidir. Her şey, her varlık bir yerde kaimdir. İnsanı ve diğer varlıkları yersiz, yurtsuz, mekânsız düşünmek mümkün değildir. Semavî dinler ve sâlikleri indinde mekândan münezzeh olan sadece Tanrı'dır. İnsan da her canlı gibi mekân içinde vardır. Kendini mekân içinde bulur, ifade eder, gerçekleştirir ve varlığını devam ettirir. Mekân her hâliyle insan hayatında önemli bir yere ve işleve sahiptir." (Özarslan, 2010: 15).*

Her canlının olduğu gibi insanın da içinde var olduğu mekânın belli başlı özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Bu hususa geçmeden önce bahse konu mekânın nerede olduğu sorusu akla gelmektedir. Genelden özele bakınca her mekân, aslında mekânların da mekânı olarak kabul edilebilecek olan kâinatın belli bir yerinde mukimdir. Bu durumda "varlıkların varlığını devam ettirdiği" yer, kâinatın herhangi bir noktası, dağ, bayır, ova vs. olabileceği gibi ev bark, okul bahçe gibi bilinen bir yer de olabilir. Özarslan, yukarıda bahsedilen eserinde mekânı, Arif Nihat Asya'nın şiiri özelinde ana

hatlarıyla şöyle tasnif etmektedir:

1. Umumî Coğrafya (Belirsiz Coğrafya),
2. Destan Coğrafyası,
3. Belirli Coğrafyaya: Vatan Coğrafyası (Özarslan, 2010: 23-27-34).

Özarslan'ın tarifinde mekân, coğrafyada daha sınırlı bir alana tekabül etmektedir. "Belirsiz coğrafya" elbette kâinatta herhangi bir yer anlamındadır. "Belirsiz Coğrafya" başlığı altında değerlendirilen "belirsiz mekân" ise "belirsiz coğrafya" üstünde bulunan herhangi bir mekândır. Özarslan, "belirsiz mekân" başlığı altında herhangi bir "yol"u ele alıp değerlendirmektedir. "Belirli coğrafya" ise haritada yeri bulabilecek yer veya yerlerdir. "Belirli mekân" ise "belirli coğrafya" içinde olan ve bakıldığında görülebilecek mekâna tekabül etmektedir. Özarslan'a göre "belirli mekân" başlığı altında değerlendirilen yerler de haritada görülebilecek "dağlar, denizler" gibi belli yerlerdir. Destan coğrafyası ise şair veya yazarın düşünce veya muhayyilesinde var ettiği muhayyel yerlerdir. Dede Korkut Boyları gibi itibarî bir metne de Özarslan'ın mekân tasnifini uygulamak mümkündür. Ancak bu çalışmanın amacı Dede Korkut'taki mekânı tasnif etmekten ziyade şahıslar arası mücadele yahut münasebette mekâna ne gibi anlamlar yüklendiğini ve bu anlamların nerede, nasıl ve kime karşı kullanıldığını tespit ve tahlil etmektir. Yardımcı unsur olarak mekânın halk anlatmalarında gerçek işlevleri dışında başka hangi işlevler gördüğü de bu çalışmanın amaçları arasındadır. Dede Korkut'ta birbirine girmiş vaziyette olan mekânların tasnif edilerek ayrı ayrı ele alınıp değerlendirmesi çalışma için gereksiz görünmektedir. Onun için mekânın diplomasi açısından yerine getirdiği işlevlerin esas alınacağı bu çalışmada ilmî bir dil kullanma kaygısından dolayı Özarslan'ın (2010) mekân tasnifinden faydalanılmıştır. Mekânla ilgili anlamların tam olarak kavranabilmesi için sözün kendi bağlamında (siyak ve sibak) değerlendirilmesi, bunun için de mekân ifadelerinin geçtiği bütünlük içinde ele alınması gerekir. Bu izahtan sonra mekânın dili olarak Dede Korkut'ta insan-mekân münasebeti bahsine geçilebilir.

Dede Korkut'ta mekâna yüklenen siyasî işlevleri iki başlık altında değerlendirilebilir:

1. İntiba ve kanaat oluşturmak,
2. Meşruiyet sağlamak.

İntiba ve kanaat oluşturmak da müspet ve menfî olmak üzere iki başlık atında toplanabilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Dede Korkut'ta mekânın yerine getirdiği işlevleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aynı parça içinde her iki unsur ile bunların alt unsurları birlikte görülebilir. O bakımdan birbirine girişik vaziyette olan bu unsurlardan daha baskın olanı öne çıkarılmak suretiyle bir tasnife gitmek elverişli görülmektedir.

2.1. İntiba Ve Kanaat Oluşturma Unsuru Olarak Mekân

Kanaat, Türkçe Sözlük'te, "elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum; kanma, inanma; kanış, kanı, inanç, düşünce" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 777). Ancak kanaatin bu çalışma ile ilgili kısmı olarak "inanma, kanı, kanış, inanç, düşünce" gibi anlamlar sayılabilir. Bu durumda kanaat oluşturma, "inandırma, kandırma, düşündürme" anlamlarına gelecektir.

Kanaat kavramına karşılık popüler çalışmalarda "imaj" kelimesinin denk tutulduğu görülmektedir. İmaj, Türkçe Sözlük'te "imge" olarak belirtilmektedir. İmge ise "zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hulya; genel görünüş, izlenim, imaj; ruh" şeklinde tarif edilmektedir (700-701). İmge kelimesinin hâvi olduğu "hayal, hülya, izlenim, imaj" gibi anlamlar çoğu zaman bir nesne durumunda bulunup bunların zihinde aldığı şekil intiba ve kanaati oluşturacaktır. Bir nesne veya hareketin bir insan zihnindeki tasarımı veya tasavvuru o kimsenin o nesne hakkındaki intibaı ve kanaati demektir. Kanaat sahibi belli uyarıcılar karşısında bir fikre ve düşünceye kapılarak o şey hakkında hüküm koyacak seviyeye gelebilir. O bakımdan belli uyarıcı öncüllerin her zihinde alacağı şekil farklı olmakla birlikte şöyle veya böyle bir varlığa sahip olacağı ortadadır. Bu sebeple imge yoluyla verilen mesajın

zihinde bir karşılılığının meydana gelmesi intiba ve kanaatin oluştuğu anlamına gelir.

Mekânın da kendine mahsus bir dili vardır. Mekânın dilinin olduğunu söylemek mekâna şuur izafe edildiği anlamına gelmez. Böyle bir şuur varsa bile şüphesiz bu, mekânı tanzim ve tertip edene aittir. Mekânın dili onu tanzim ve tertip edenin dili olarak da düşünülebilir. Bu durumda mekânı tanzim ve tertip edenin mekân vasıtasıyla vermek istediği bir mesajın varlığından söz edilebilir. Bu durumda muhatapta kanaat oluşturma, basit bir iletişim kurma gayreti olarak da görülebilir. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi için bir mesaj veren, bir mesaj ve bir de mesajı alan kişi olması gerekir. Bir farkla kanaat konusu da öyledir. Mekân vasıtasıyla kanaat oluşturma, mekân bünyesinde bulunan açık veya gizli, basit veya sembolik ifadelerle verilebilir. Mesaj vermek isteyen, vermek istediği mesajı mekâna yansıtır. Artık mesaj vermek isteyenin görevi bitmiş, mekâna yüklenen anlamı çözüp anlamak ve anlamlandırmak muhataba kalmıştır. Muhatap da verilmek istenen mesajı aldığında amaç gerçekleşmiş, mesaj yerine ulaşmış ve onda belli bir kanaat oluşmuş demektir. Muhatabın, mekân üzerinden verilmek istenen mesajı almaması veya alamaması bir tür "mesaj tıkanıklığı" olarak da yorumlanabilir olmakla bu tıkanmanın birçok sebebi olabilir (Özarslan, 1996: 53-56). Burada belirleyici olan hususlar görgü, bilgi, idrak, basiret ve şuur olarak sayılabilir. Mesajın alınmasında önemli etkenlerin başında "ortak dil" de tabir edilebilecek olan kültür kodları gelmektedir. Dede Korkut'ta mekânın duygusal anlamına bakıldığı zaman verilmek istenen mesajın kültürel kodlar üzerinden yürütüldüğü görülecektir. Çalışmanın bu bölümünde mekân vesilesiyle oluşturulmuş kültür kodları ve bunların siyasî bir amaç için yerine getirdiği işlevler tespit ve tahlil edilmiştir.

Mekânın insan ruhu ve mizacı üzerinde ciddi tesiri olduğu yönünde görüşler mevcuttur.

> *"Göçebenin hayatını tanzim eden tabiat; onun hayat anlayışının ve şahsiyetinin oluşmasını sağlar. Tabiatın sert, yorucu ve yıpratıcı yapısı göçebe insanı da sert, mücadeleci, hareketli, fizik güce önem veren bir yapı kazanmağa sevk etmiştir.*

> *Göçebenin hayatta kalmasını, varolmasını temin eden maddi kuvvet onun adeta bir yaşama, var olma sembolüdür. Doğruluk, cömertlik, zayıfa yardım etmek, kahramanlık, ün kazanmak, iyi ve dürüst olmak; sevgiye, dostluğa, arkadaşlığa önem vermek bu sembol etrafında teşekkül etmiş manevi değerlerdir. Tabiatla sürekli boğuşma, mücadele; göçebeyi savaşçı, akıncı ruhlu yapmıştır. Çevre topluluklarıyla devamlı mücadeleler, yayılmak ve yer değiştirmek için yapılan savaşlar bu akıncı ruhun bir neticesi olarak görünmektedir. Devamlı hareket topluluğa büyük bir dinamizm kazandırmıştır (Yldırım, 1972: 38).*

Dede Korkut Boylarının gerçekleştiği bir zemin vardır. Bu zemini ve bu zeminde yer alan mekânları Dede Korkut metinlerini taramak suretiyle tespit ve tasnif etmek mümkündür. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut'un coğrafyasını ve bu coğrafyadaki mekânları, *"Dedem Korkudun Kitabı"* adlı hacimli eserinde, "Dede Korkut'un Coğrafyası" başlığı ile ele alıp incelemiştir. Gökyay, Dede Korkut'un Coğrafyası'nda yer alan belirli mekânları, "İller; Şehirler; Dağlar, Ormanlar ve Ovalar; Nehirler, Göller ve Denizler" başlıkları altında değerlendirmektedir (Gökyay, 2000: LXXXIV-CVI). Ancak bu çalışmanın hedefi Dede Korkut'ta görülen yerlerin tespiti değildir. Dede Korkut'ta geçen ve halk diplomasi ile ilgili olduğu düşünülen yerlere dikkat çekilerek değerlendirme yoluna gidilmiştir. Bu fasla geçmeden önce mekân vasıtasıyla müspet ve menfî olmak üzere iki türlü intiba ve kanaat oluşturulmak istendiğini ve çalışmanın bu iki başlık altında değerlendirildiğini belirtmek gerekir.

2.1.1. Müspet İntiba ve Kanaat Oluşturmada Mekânın İşlevi

Bir mekânın çapı, boyu, eni vs. matematik açısından bakıldığında basit hesaplar olarak görülebilir. Bunların birbiri ile orantısı mimarî, açısından estetik bir değer olarak ortaya çıkar. Mekânda kullanılan malzemenin cinsi ve niteliği bir medeniyet göstergesi olarak algılanabilir. Dolayısıyla mekânın niteliği ve niceliği ile ilgili bütün hususları birçok açıdan değerlendirmek mümkün görünmektedir. Her ne olursa olsun mekânın ebadı, mekânda kullanınan malzemenin cinsi ve niteliği, birbiri ile orantısı gibi hususlar başta işlevi açısından ele alınmıştır. Çöldeki bir ahşap bina ile ormanlık yerdeki taş bina bulundukları yer sebebiyle farklı anlamlar ihtiva eder. Bunun dışında mekânın ebadı insanın barınma ve bazı eşyalarını muhafaza etme işevi

dışında ikinci hatta üçüncü işlevler de yerine getirebilir. Tek katlı evlerin olduğu yerde üç dört katlı bir bina dikkat çeker ve bu dikkati tetikleyen unsurlar arasında mimarî bilgideki ilerleme, mühendislik mahareti diğerlerinden daha büyük ve gösterişli bir bina dikecek maddî gücün varlığı ve bu böyle bir bina vasıtasıyla bu gücün etrafa gösterilerek bir mesaj verilmesi gibi hususlar sayılabilir. Bu durumda bir mekân üzerinden mekânın boyutu, mekânda kullanılan malzeme, mekânın konumu, mekânın rengi vs. hususların siyasî yönden de kendine mahsus anlamları vardır. Bu anlamlar bizzat mekânın bünyesinde bulunur. Dede Korkut'ta mekânın vasıfları kelimeler vasıtasıyla ortaya konmaktadır. Bu da mekâna anlam yükleyenin Dede Korkut anlatıcısı olduğunu ele verir. Dolayısıyla maşerî şuuru temsilen ele alınabilecek olan itibarî mekânlara bakarak Oğuzların mekân konusuna nasıl yaklaştıkları bir nebze olsun anlaşılacaktır.

Dede Korkut'ta mekânın barınma ve korunma işlevi dışında bu gün de olduğu gibi siyasî yönden de birçok işlevler yerine getirdiği görülmektedir. Bu işlevlerin örnekler vasıtasıyla ele alınıp değerlendirilmesi mahiyetlerini de ele verecektir.

> "*Bir gün Kam Ġan oğlı Han Bayındır yirinden turmış-idi. Şâmî günlügi yir yüzine dikdürmiş-idi. Ala sayvanı gök yüzine aşanmış-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. Hanlar hanı Bayındır Han yılda bir kerre toy idüp Oğuz biglerin konuklar-idi." (3).*
>
> *"Bir gün Ulaş oğlı Kazan Big yirinden turmış-idi. Kara yirüñ üzerine otahların tikdürmiş-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Toksan tümen genç oğuz sohbetine dirilmiş-idi." (47).*

Geniş anlamda coğrafya, dar anlamda mekân, insanoğlunun üzerinde yaşadığı, gezdiği, tozduğu, ömür sürdüğü ve benzeri yerdir. İnsanoğlu bir mekân olan tarlayı ekip biçer; bakar, büyütür; iaşe ve ibatesini temin eder. Bu coğrafya insanoğlunun yalnız iaşesini sağladığı yer değildir. İnsanoğlu ihtiraslarını tatmin etmek üzere bazen bu coğrafya uğruna ve onun üzerinde çatışır, kavga eder, savaşır. Ölür, öldürür, öldürülür. Kanını akıtarak orayı değerli kılar. O bakımdan mekân, insanoğlu için hayatî ve ulvî bir ehemmiyete sahiptir. Türkler bu hususu, "Dünyada mekân, ahrette iman…" atasözü ile ifade etmişlerdir ve mekânı insanın dünyalığının kurtuluşu olarak

görmektedirler. Dolayısıyla mekân bahsi yalnız ne ekilip biçilen; ne üzerinde gezilip tozulan; ne de barınılan yerden ibarettir. Mekânın, bunların ötesinde çok daha başka anlam ve işlevleri vardır.

"Yeri", "Şâmî günlük", "yeryüzü" , "gökyüzü" ve "bin yer" ibareleri birer mekândan bahsetmektedir. Ama bu mekânların nere, sınırlarının ne, özelliklerinin neler olduğu hakkında bir malumat vermemektedir. Buradaki mekânlardan bazılarının aidiyeti bilinmektedir. "Yeri" (onun yeri) ve "Şâmî günlük" ifadeleri bahsi geçen "belirli mekânların" Bayındır Han'a ait olduğunu göstermektedir. Bayındır Han'ın yeri, Dede Korkut coğrafyası içinde bir yerdir; ama burasının nerede olduğu belli değildir. Bu yerin neresi olduğu konusunda ancak bazı tahminler ileri sürülebilir. Buna göre "bu yer" Bayındır Han'ın o an oturmakta olduğu herhangi bir yerdir. Sürekli ikamet ettiği evi barkı da olabilir. Yahut hanlık otağı da olması muhtemeldir. Biz burada bahsi geçen yerin neresi olduğu tespit edilmeye çalışılmamaktadır. Bahsi geçen yer, hasseten kullanılan bu muğlâk ifade sayesinde muhatapta, "her yer, bütün yer" çağrışımı uyandırma işlevi görmeketdir. Bu ifade sayesinde muhatabın şuur altına, Bayındır Han'ın "her yere" hükmettiğine dair bir görüş serdedilmektedir. Mekânın ve coğrafyanın belirsizliği belirli mekân ve coğrafyayı da içine aldığı, yuttuğu, temsil ettiği için Dede Korkut'ta görülen belirsiz mekân veya belirsiz coğrafya bütün mekân ve bütün coğrafyayı teşmil etmektedir. Bu da Oğuz Han'ının bütün dünyaya tahakküm ettiği anlamına gelir. Mehmet Kaplan (1985: 50), "dışa dönük, aktif karakter" olarak tavsif ettiği Oğuz beylerinin "geniş mekân"a hâkim olmakla "kudret iradesi"ni gösterdiğini ifade etmektedir.

"Şâmî günlük" ibaresi ise Bayındır Han'ın "günlük, otağ, çadır, ev" vs. barınaklarından biridir. Yine günlüğün aidiyeti bilinmekle birlikte niteliği hakkında bir malumat yoktur. Ancak günlüğün Şam usulü olması ya bu usule uygun yapıldığını, ya da Şam'da imal edildiğini göstermeketdir. Dolayısıyla "Şâmî günlük" Bayındır Han'ın hanlık zevk seviyesini takdir mahiyetinde kullanılan bir ifadedir. Bayındır Han'ın maddî ve manevî gücü, dirayeti, iktidarı, kudreti vurgulanmakta ve misafirlerine verdiği değer, gösterdiği itibar

öne çıkarılmaktadır. Misafire izzet ve ikramın asıl kaynağına rücu edeceği düşüncesi esas alındığında Bayındır Han, misafirlerini ağırlamak için Şâmî günlüğünü diktirmekle aslında kendi itibar ve değerini ortaya koymaktadır.

"Yeryüzü" ibaresi de gayet muğlâk bir ifadedir. Yeryüzü ibaresinden bügun dünya anlaşılmaktadır. Dolayısıyla "belirsiz coğrafya" olarak yeryüzü ifadesi ile "bütün dünya" kast edilmektedir. Bu kasıt şuurlu bir tercihin sonucu olsa gerektir. Dede Korkut anlatıcısı, Bayındır Han'ın nerede olursa olsun istediği her yere otağını dikebileceği ihtirasını satırlarına taşımıştır. Bu sebeple muhatapta, Bayındır Han'ın "yeryüzünün, dünyanın tek hâkimi" olduğu intiba ve kanaati uyandırılmak istenmektedir.

Bayındır Han'ın ala sayvanının gerdirildiği "gökyüzü" de belirsiz bir mekân olup bu ifade ile "bütün boşluk, gökyüzü" kast edilmektedir. Bundan çıkarılacak anlam da Bayındır Han'ın hem yerin, hem de göğün mutlak hâkimi olduğu, onun iktidarı karşısında herhangi bir güç ve irade bulunmadığı ihtirası dile getirilmektedir.

Mekânın belirsiz veya belirli oluşu kendi niteliğinin ortaya konmasından ziyade o konuya tasarruf eden kimsenin niyet ve düşüncesiyle alakalı bir durumdur. Buna göre mekâna atfedilen dil ve vasıf, ona tasarruf eden kimsenin niyet ve düşüncesinin tercümesi gibidir. Oğuz hanı Bayındır Han'ın, yerin ve göğün tek hâkimi olduğunu söylemek duygusal bir ifade olacaktır. Ancak bu tür duygusal ifadeler, muhatapta Bayındır Han'ın yeryüzü ve gökyüzünün tek hâkimi olduğu fikir, kanaat ve intibaını uyandırmada önemli işlevler yerine getirmektedir.

Bayındır Han'ın, "bin yerde" ipek halı döşetmesi ve Oğuz beylerine toy vermesi zenginliği ve cömertliğine delalettir. "Bin yer" muayyen yerlerin sayı bakımından çokluğu gibi algılanabilir. Ama bu ibarede kesin olmayan bir sayı çokluğu söz konusudur. Yoksa bin sayısı sayılabilir olmakla birlikte "bin yer"den kasıt Bayındır Han'ın "yeryüzü"nün "tek hâkimi" olarak hemen her yeri kaplayacak veya sayılmayacak şekilde ipek halı döşetecek güçte olduğu anlam ve intibaıdır. Halının yün veya pamuk değil de nadir bulunan "ipek"

olması ise onun zenginliğine işaret eder. Ölçüsü kesin olmamakla birlikte 6 m^2'lik bir halıya beş altı kişinin oturabileceği varsayıldığında Bayındır Han'ın ziyafetine beş altı bin kişinin iştirak ettiği söylenebilir. Bu, büyük bir rakamdır ve gerçekliğe aykırıdır. "O halde muhatapta bu kanaat ve intibanın uyandırılmasının sebebi nedir?" diye sorulduğunda alınacak cevap yine aynı olacaktır: Bayındır Han'ın kuvvet, kudret ve azâmeti hakkındaki tahayyül.

Büyük hükümdar olmanın şartlarından biri de millî gelirin adaletle dağıtılması ve paylaşılmasıdır. Gerek belirsiz mekânların tasarrufu; gerekse sayı çokluklarıyla oluşturulan diplomatik anlam neticesinde Bayındır Han'ın güçlü, zengin, muktedir, dirayetli, kuvvetli, kudretli ve adaletli bir hükümdar olduğu intibaı muhatapta oluşturulmaktadır. Mekân da bu anlamın oluşturulmasında yardımcı fakat önemli bir unsur teşkil etmektedir.

> *"Bir gün Ulaş oğlı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuñ güyegüsi, Kalın Oğuzuñ devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan yirinden turmış-idi. Toksan başlu ban ivlerin kara yirüñ üzerine dikdürmiş-idi. Toksan yirde ala kalı ipek döşemiş-idi. Seksen yirde badyalar kurılmış-idi." (14).*

"Amit suyunun aslanı" ibaresi ile Salur Kazan'a itibarî bir vasıf verilmektedir. Ama bu itibarî vasıf, Amit suyu ve arslan türü üzerinden Salur Kazan'a aktarılması yoluyla oluşturulmaktadır. Amit Suyu, Güneydoğu Toros (Boğa) dağlarındaki Gölcük'ten doğup Diyarbakır'dan geçen Dicle nehri"dir (Kaçalin, 2006: 308). Dicle, Türkiye'deki önemli ırmaklardan biri olup bugünkü Irak topraklarına geçerek burada Fırat'la birleşir ve Basra Körfezi'ne dökülür. Dicle, 1900 km uzunluktadır. Ancak bugün, Türkiye sınırları içinde kalan bölümü 523 km'dir. Dicle, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı sert bir kara ikliminin hüküm sürdüğü bir bölgeden akıp gittiği için suları yazın azalır, ilkbaharda karların erimesiyle coşarak taşar. Dolayısıyla Dicle ve çevresinin gerek coğrafî, gerekse iklim özellikleri ile Oğuzların kişilikleri arasında bir bağ kurulmakta ve yine Oğuzlara mensup bir bey olan Salur Kazan, mensubu olduğu diğer Oğuzlardan farklı olarak "arslan" şeklinde tavsif edilmektedir. Burada mekân, asıl işlevinin dışında iki yönlü olarak ele alınmıştır. Birincisi, coğrafyanın iklim özelliği üzerinden, orada

yaşayan insanların mizacı anlatılmakta, ikincisi ise böyle belirli bir coğrafyaya "arslan" gibi birinin tahakküm ve tasarruf ettiği anlatılmaktadır.

"Karacuğun kaplanı" ibaresi ile Salur Kazan'ın diğer bir itibarî vasfı anlatılmaktadır. Karacuk, "Diyarbakır yakınında, Dicle Nehri boyunda Türklerin yaylak edindikleri bir dağın adı"dır (Kaçalin, 2006: 320). Belirli mekân olarak Karacuk yaylası da mutlaka kendine mahsus özellikleri olan bir yerdir. Özellikle yaz aylarında havası ve suyunun, diğer bölgelere göre daha çok tercihe şayan olması ister istemez oradaki nüfusu artıracaktır. Kışın subaşları daha sıcak olur, yazın da dağ başları daha serin olur. Bu sebeple o devrede, Dicle boylarının, kışın ikamet etmek için daha münasip bir yer olacağı; ama ister yaz olsun; isterse kış, hemen her hayvan türünün su bulmak için rağbet edeceği bir yer olmalıdır. Bu da rağbeti ve nüfusu artıran bir olgudur. Dolayısıyla rağbetin olduğu yerde, rekabet de olacaktır ve hayvan cinsi arasında arslan pek rekabet edilecek bir tür değildir.

Türkler geçmişte, umumiyetle konar-göçer bir hayat tarzına sahip olduklarından yazın yaylakta, kışın kışlakta yaşarlardı. Bir yerde iktisadî hayatın icbar ettiği yaylak-kışlak arasındaki gidiş gelişler yakın zamana kadar devam etmiş, bu uygulama bugün de biraz şekil değiştirmek suretiyle –sağlık, sefa vs. sebeple- hâlâ devam etmektedir. Ne var ki, farklı coğrafyaların da gerek iklim; gerekse fizikî şartlarından dolayı kendine mahsus bir canlı çeşitliliği ve miktarı vardır. Arslan gerek av bolluğundan, gerekse bünyesine daha uygun olduğundan subaşlarını tercih edecektir. Kaplan da hakeza bünyesine ve avın bol olacağı yaylakları tercih edecektir. Bahsi geçen mekânlar sahip oldukları özellikleri ve bu sayede gördükleri işlevleri ile çokça rağbet gören yerler olup buralara sahip olmak isteyenler arasında da bir mücadelenin hem zemini hem de sebebi komunundadır. Dolayısıyla diğer canlılara göre farklı iklim ve coğrafyada bariz bir üstünlük sağlayan arslan ve kaplan gibi vahşi canlılar nezdinde Salur Kazan'ın gücü, dirayeti, iradesi ve fırtatı söz konusu edilmekte, mekân onun bu vasıflarının ortaya çıktığı zemin olmanın ötesinde insan mizacına tesiri konusunda da önemli bir işlev görmektedir. Diğer bir ifadeyle mekân bir insanın tabiatının ortaya

çıkmasında önemli bir işlev görmektedir. Mekânın yapısı ile insan tabiatı arasında kurulan bu münasebet, Salur Kazan nezdinde diğerlerinden farklı olarak "arslan" ve "kaplan" yakıştırması ile daha yukarı bir yere çıkarılmıştır. Böylece diğer canlıların (insanlar da dâhil) bu, hemen her coğrafyada diğer canlılardan daha üstün olan (Salur Kazan) arslan ve kaplana itaat etmek zorunda olduğu anlamına gelmektedir.

Salur Kazan'ın "doksan başlı ban evleri" belirli birer mekân olarak ortaya çıkmaktadır. "Ban", Mustafa Kaçalin'e göre "otağ" demektir (Kaçalin, 2006: 309). Muharrem Ergin de "ban" kelimesini, "çok süslü altın başlı büyük çadır" şeklinde tarif etmektedir (Ergin, 1964: 173). Orhan Şaik Gökyay ise "ban" kelimesine birçok karşılık vermiştir. Ama bunlardan bir tanesi, "evin üstüne dumanın çıkması, temiz hava ve ışık girmesi için açılan delik, baca" şeklindedir (Gökyay, 2000: 172). Tarama Sözlüğü'nde ise "ban" kelimesi, "ulu, büyük, ileri gelen, bey" şeklinde geçmeketdir (1983: 24). "Ban" kelimesinin Tarama Sözlüğü'nde geçen anlamıyla Ergin'in tarifi büyük oranda birbirine uymaktadır. Ne var ki, Osmaniye'nin köylerinde "ban" kelimesine Gökyay'ın tarifine benzer şekilde "gerektiğinde ışık girmesi ve duman çıkması için çadırda açılan delik, baca" denilmektedir. Kaldı ki, doksan başlı otağın çapı ile bu büyük otağın "kara yerin üzerine" (Ot çöp olmadığına göre kış mevsimi olmalı.) kurulmuş olduğu hesaba katıldığında hem aydınlatması hem de ısıtma neticesi çıkacak dumanın tahliyesi için bir "deliğe" ihtiyaç vardır. Otağa ait böyle bir vasıf da onu ve sahibini diğer otağ ve otağ sahiplerinden ayırmakta, daha seçkin bir yerde konumlandırmaktadır. Bu sayede mekânın vasfı, ona sahip olan şahsın vasfı olarak aktarılmakta ve mekânın ayrıcalıklı vasfı sahibine toplum içinde daha farklı ve müstesna bir yere sahip olduğu anlamı verilmektedir.

Ban evlerin doksan başlı olduğu vurgusu, Salur Kazan'ın daha başka otağlara da sahip olduğunu göstermektedir. Bu ise onun maddî gücü ve iktidarının genişliğini ihsas eden bir vurgudur. Ban evlerin başka hiçbir özelliğinin söylenmeyip de yalnız "doksan başlı" olduklarının belirtilmesi büyüklüklerini ve genişliklerini vurgulamaya yönelik bir ifadedir. "Otağın başı"

ibaresi ile de onu tutan direk sayısı anlatılmak istenmektedir. Zira çadıra verilen her direk onu yukarı doğru sivriltip kaldırarak "baş" oluşturur. Dolayısıyla "doksan başlı otağ" ibaresi ile başkasında olmayan bir mekândan bahsedilmektedir.

"Doksan yerde ipek halı" serilmesi ve "seksen yerde badya (büyük kap) kurulması da Salur Kazan'ın zenginlik, zarafet, ihtişam ve cömertliğini vurgulayarak müspet bir kanaat uyandırma unsuru görevi görmektedir.

"Altun başlu ban ivler gider-ise benüm gider
Senüñ de içinde odañ var-ise yigit digil mańa (12).
"Ağayılda tümen koyun senüñ gider
Menüm de içinde şişligüm var.
"Altun başlu ban ivler senüñ gider-ise
Menüm de içinde odam var
Komağum yok kırk namerde." (13).

Belirsiz mekân olarak, "altın başlı ban evler", "oda", "ağayıl" ifadeleri geçmektedir. "Dirse Han Oğlı Buğaç Han Boyı"ndan alınan bu parçadaki mekânlara geçmeden önce bahsi geçen hikâyeyi hatırlamakta fayda vardır. Boğaç, beylik alınca babası Dirse Han'ın adamları tarafından kıskanılır ve Boğaç'ın bazı bid'atlar işlediği isnadıyla Dirse Han'ı kışkırtarak bir av esnasında oğlunu oklatırlar. Dirse Han, oğlunun öldüğünü sanır. Ancak annesi Boğaç'ı bulur, babasından saklayarak tedavi ettirir. Boğaç'ın iyileşitiğini duyan "kırk namert" onun intikam için geleceğini düşünerek bu sefer Dirse Han'ı ortadan kaldırmaya yeltenirler. Boğaç, bunu duyunca derhal babasını kurtarmak üzere harekete geçer ve konakladıkları bir esnada "kırk namerdin" olduğu yere gelip aman diler. "Kırk namert" "ikisini de kâfire satmak" düşüncesiyle aman verir ve Boğaç, kendisinin öldüğünü sanan babasıyla başka biri gibi haberleşmeye başlar.

Dirse Han, oğlunu öldürdüğünü düşünerek vicdan azabı çekmektedir. Üstüne üstlük adamları tarafından tahkir ve eziyet içinde "kâfir eline" köle diye satılmaya götürülmektedir. Yani Dirse Han'ın hanlığı, beyliği, gücü, iktidarı, dirayeti, kuvveti, kudreti, itibarı ve babalığı yanında hemen her şeyi bitmiş vaziyettedir. Oğlunu öldürdüğünü düşündüğü için aslında artık devleti,

mürüvveti, iktiadarı vs. düşünecek durumda da değildir. Dirse Han, böyle bir ruh hâli içinde iken; güya tanımadığı bir yiğit, kendisini kurtarmak üzere kırk kişiye karşı meydan okumaktadır. Bu durum Dirse Han'ın merakını mucip olur. Merakını gidermek üzere bu yiğede bazı sorular sorar. Mekânla ilgili kısmı yukarıdaki şekliyle Dirse Han'ın hâkimiyet sahası içinde bulunan evi, ağılı ve benzeri dairede geçmektedir.

"Altın başlı ban evler" ifadesiyle Dirse Han'ın birden çok evinin olduğu ve bunların zenginlik dercesini tayin eder bir tarzda "altın başlı" oldukları söylenmektedir. Ancak Dirse Han, zenginlik, güç ve iktidar vesilesiyle dile getirdiği bu ifadeden kendisini kurtarmaya gelen yiğidin kendisiyle münasebetini ve gerçek niyetini öğrenmeye çalışmaktadır. Bu bağ ise "altın başlı ban evler"den birinin "bir odası" nispetinde o yiğitle kendisi arasında bir yakınlık bulunup bulunmadığı hakkındadır. İyiliğin karşılıklı olması gerektiği anlayışıyla da izah edilebilecek olan bu durumu, Dirse Han açıklığa kavuşturmak için mekânı parça-bütün münasebeti ile tespit etmede mecazî bir anlatım olarak kullanmaktadır. Evin odası veya ağılın içindeki koyunla münasebeti ne ise o yiğidin de kendi boyuna mensup biri mi veya himmet ve himayesinde tuttuğu bir yiğit olup olmadığını gayet diplomatik bir tavırla anlamaya çalışmaktadır. Boğaç, ise verdiği cevapta hem onun "altın başlı ban evlerinde" "bir odası" hem de "ağılındaki koyunları" üstünde hakkı bulunduğunu söyleyerek Dirse Han'la arasındaki kan bağı dışında siyasî haklarının da olduğunu ortaya koyar.

"Anlar dahı bu dünyaya geldi kiçdi
Karvan kibi kondı köçdi
Anları dahı ecel aldı yir gizledi
Fâni dünya yine kaldı
Gelimlü gidimlü dünya
Soñ uçı ölümlü dünya." (13).

Dede Korkut Boyları'nın hemen hepsi yukarıdaki şiirle sonlandırılmaktadır. Dünyanın sürekli bir devr-i dâim içinde olduğu bilinmektedir. Kervan da sürekli konar, göçer. Bu süreklilik içinde insanın da başladığı yere dönmesi işten değildir. Farklı şekillerde tezahür etse de insanın başladığı yere

döndüğü vakidir. Doğumla ölüm arasında ilk bakışta bir zıtlık olduğu görülmektedir. Ancak İslam inancına göre ölüm de bir doğum sayılmaktadır. İnsanın doğumu ve ölümünden ziyade hayatını nasıl yaşadığı önemlidir. Dede Korkut'ta neredeyse baştan sona Oğuz yiğitlerinin erdemleri ve yiğitlikleri anlatılır. Erdemin kendisi bir olgu olarak kalıcı olabilir. Yiğitlik de öyle. Ama yiğidin kendisi tıpkı dünya gibi fanidir. Geçicidir. Vakti zamanı geldiğinde gücüne, kuvvetine, kudretine, devletine, mürüvvetine bakılmaksızın herkesin hayatı bir yerde sonlanacaktır. İşte "dünyanın faniliği" ve "yerin her şeyi gizlediği" vesilesiyle mekânın özellikleri mecazî bir ifadeyle Oğuz yiğitlerine, kalıcı olan şeyin erdemli olma fikri telkin edilmekte ve dünyadan vazgeçmiş bir serdengeçtiler ordusu oluşturma yüksek ideali aşılanmak istenmektedir. Bu fikir ise kitleleri başka kitlelere karşı harekete geçirmede ve mücadele esnasında gözünü kırpmadan ileri atılmada önemli bir işlev görmektedir.

> *"Ağam Kazan sası dinlü Gürcistan ağzında otururs*ın*, orduñ üstine kimi korsın? Kazan aydur: Üç yüz yigid-ilen oğlum Uruz menüm ivüm üstine tursun didi." (14).*

Salur Kazan, Oğuz beyleri ile yiyip içer ve "al şarabın itisi başına vurunca" beylere ava çıkmayı teklif eder. Salur Kazan'ın ava çıkma teklifini, Aruz Koca dışındaki bütün beyler uyguna görürler. Aruz Koca'nın ava çıkmak istemeyişinin sebebi güvenlik amaçlıdır. Salur Kazan'ın evi, belirli coğrafya olan Gürcistan ağzındadır. Ağız, bünyenin dışarı ile irtibatını sağlayan giriş kısmıdır. Vücudun ihtiyacı olan şeyler tabiî olarak ağız yoluyla alınır. Bu mecazî ifadenin de gösterdiği gibi Salur Kazan'ın mukim olduğu yer Gürcistan'ın hayatî ihityaçlarını kontrol edebilecek bir yerdedir. Bu, Salur Kazan'ın gücü nispetinde Gürcistan'ın aleyhine olan bir durumdur. Dolayısıyla tedbirsizlik veya herhangi bir zaaf, Salur Kazan'ın evini ocağını tehlikeye atabilecektir.

Gürcistan'ın yeri bu gün bile haritada mevcuttur. Ancak Salur Kazan'ın evinin yeri belirli coğrafyada, belirsiz bir mekândır. Burada mekân, iki ülke arasında stratejik bir öneme sahip olmak yanında birinin diğerine göre konumunu, bu stratejinin nasıl kullanılacağını haber vermektedir. "Gürcistan

ağzı" ibaresinden anlaşıldığına göre Oğuzlar, Gürcülerin yaşadığı coğrafyayı kontrol etmekteler; ancak zaafiyet gösterdikleri zaman şartlar kendi aleyhlerine dönebilmektedir.

"Ağız" bedenin dışa ve içe açılan bölgesi olarak düşünülebilir. Ağzı tıkamak, kapatmak, kontrol altında tutmak bedeni esir almak anlamına gelir. Hakeza "ağız" bedenin beslenme ihtiyacını karşılayan uzvun da adıdır. Birinin "ağzında" olmak onu yiyip yutma tehlikesi ile karşı karşıya olmak anlamına gelecektir.

Belli bir coğrafyanın adı olan "Gürcistan" ismi ile aslında o coğrafyada ikamet eden insanlar kast edilmektedir. "Gürcistan ağzı" ise Gürcülerin Oğuzlara yönelik tehdit ve tehlikesini ifade etmektedir. "Gürcistan ağzında oturmanın" korkulan bir yanı olduğuna göre Gürcüler Oğuzları tehdit edecek ve tehlikeye atacak güce sahiptirler. Aruz Koca'nın dile getirdiği bu tehdit ve tehlikenin büyüklüğü Salur Kazan tarafından da bilinmekle birlikte –Çünkü oğlu ile üç yüz adamını otağı üzerine bekçi bırakmıştır.- bu zımnî tehdidin karşılığı Uruz ile üç yüz adamının bekçi olarak bırakılmasına sebep olur. Bu da Uruz'a duyulan güveni ortaya koyar. Uruz'a güven duymak, o güne kadar kayde değer bir başarı göstermemiş bir yiğide emin, güçlü ve muteber biri olduğu intibaı kazandırmaktadır. Ancak Uruz, hakkında oluşan intibanın aksine bir gece baskını ile tutsak düşer.

"Parasaruñ Bayburd Hisarın'dan parlayup uçan Beyrek boz aýġırına bindi." (14).

"Bayburt Hisarı" belirli bir mekândır. "Parlayıp uçmak" fiil grubundan anlaşıldığına göre Bayburt Hisarı'ndan tabiî yollar dışında çıkabilmek için kuş olup uçmaktan başka çare yoktur. Bamsı Beyrek, on altı yıldır tutsak olduğu Bayburt Hisarı'ndan kale kumandanının kendisine âşık kızı sayesinde kurtulur. Dede Korkut'ta, Beyrek'in Bayburt Hisarı'ndan nasıl çıktığı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak "parlayıp uçtuğu" belirtilmeketdir. Bayburt Hisarı'nın, kurtulması zor bir yer olduğu hesaba katıldığı zaman mekânın çetin şartları ortaya konmak suretiyle buradan uçarak kaçan yiğidin marifeti kıyaslanmak istendiği görülecektir. Diğer bir ifadeyle mekân ne kadar

güvenlikli, çetin, zor ve korunaklı ise buradan kurtulmayı başaran yiğidin de o nispette tedbirli, akıllı, becerikli, güçlü, eline geçen fırsatı değerlendiren ve cesaretli olduğu ifade edilmek istenmektedir. Burada mekânın vasfı ile bu mekânda hüner sergileyen yiğidin vasıfları mukayese edilmekte, yiğidin vasıflarının anlaşılması için mekânın vasıfları mecazî bir şekilde dile getirilmekte, muhatapta, şartların güçlüğü nispetinde bu şartlardan kurtulan yiğidin hünerli olduğu yönünde bir kanaat ve intiba oluşturulmak istenmektedir.

> *"Saya varsam dükense olmaz, kalın Oğuz bigleri bindi, Ala Tağa ala leşker ava çıkdı." (14).*

"Ala Dağ" belirli coğrafyada, belirsiz bir mekândır. Ala Dağ'ın nerede olduğu belli olmakla birlikte, Oğuz beyleri, av için onun neresine çıkmışlardır, belli değil. Ama bu belirsizlik anlamı, hasseten verilmek istenmiştir. Ala, Türkçe Sözlük'te, "karışık renkli, çok renkli, alaca; açık kestane renginde olan, elâ" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 43). "Ala leşker (asker)" sıfat tamlamasına bakıldığı zaman "ala" kelimesi mecazî bir anlam kazanarak "her sınıf ve rütbeden askerin, ast üst, atlı yaya birbirine karışarak ava çıkması, hiyerarşik yapının, av sebebiyle ortadan kaldırılması, hüner göstermede hiyerarşik bir kısıtlamanın olmadığı" ifade ediliyor olmalıdır. Bunun yanında "saya varsam dükense olmaz" ifadesinden anlaşıldığına göre "kalın Oğuz beylerinin" oldukça çok, sayılamayacak kadar çok olduğu bildirlmek istenmektedir. Bu sebeple aşırı çokluk ifade eden Oğuz beylerinin varlığı, Ala Dağ'ın hâkim rengiyle birleşerek "çok renkli" bir görüntü oluşturmuştur da denilebilir. Diğer bir ifadeyle "Ala Dağı" "ala" kılan belki de Oğuz beylerinin çokluğudur. Dolayısıyla mekân, Oğuzların çokluğunu ifade etmede Ala Dağ'ın çapı üzerinden bir mukayese imkânı vermekte ve muhatapta, Oğuzların saymakla tükemeyecek çoklukta olduğu kanaat ve intibaı uyandırılmak istenmetedir.

"Depe kibi et yığdı göl kibi kımız sağdurdı." (5).

Dede Korkut'ta mekân bazen cömertliğin derecesini tayin ve takdir etmede de mukayese imkânı sunmaktadır. Tepe, dağdan; göl denizden daha küçük birer coğrafî mekân olmakla birlikte yiyecek ve içeceğin miktarının tayin edilmesinde bir ölçü olarak kullanılmıştır. Burada mekân, Han'ın zenginlik derecesini ve zenginliği nispetinde de cömert olduğu kanaat ve intibaının oluşmasında bir vasıta işlevi görmektedir.

> *"Boz oğlan babasınuñ ivine geldi. Babasına haber oldı, bazirganlar geldi diyü. Babası sevindi, çetir otağ ala sayvan dikdürdi, ipek halıçalar saldı, kiçdi oturdı." (28).*

"Çetir" çadır demektir (Ergin, 1964: 178). Otağ da, "otağ, büyük çadır, süslü çadır, çadır ev, oda" anlamına gelmeketdir (Ergin, 1964: 199). Bay Büre, oğlu olunca bezirgânlarını, oğluna hediyeler getirmeleri için kervanla sefere yollar. Onlar da on altı yıllık bir alışverişten sonra ve bazı hediyelerle birlikte tekrar memleketlerine dönerler ve beylerinin evine gelirler. Buradaki belirli mekândan anlaşıldığına göre Bay Büre'nin ayrı, müstakil en az bir evi vardır. Bunun dışında misafir gelmesi hâlinde "çadır otağ" diktirdiği görülür. Bu uygulama bu gün bile Anadolu'nun birçok yerinde vardır. "Köy odası", "misafir odası" veya "odalık" şeklinde anılan bu yerler köylünün müşterek malı olduğu gibi belli bir şahsa da ait olabilmektedir. Misafirin yerdirilip içirilip yatırıldığı bir tür "misafirhane" sayılan yere herkes sahip olamamaktadır. Hatta çoğu köyde insanların konaklayabilecekleri bir yer bulunmamaktadır. Söz, sohbet, eğlence vs. için yapılan böyle yerlere sahip olmak misafirliğe değer vermek yanında varlıklı olmayı gerektirir. Zira misafire bir yer açmak ayrı bir külfet getirecektir.

"Çadır otağ", "ala sayvan" ifadelerine bakıldığı zaman, "çadır otağ" demekle sanki "çadır madır" der gibi yapılan işi küçümseyen bir anlamın varlığı sezilmektedir. "Ala savan" ibaresinde de benzer bir durum söz konusudur. Bay Büre'nin zenginliği, gerek Deli Karçar'a verdiği "başlık"tan, gerekse yeri yurdu, malı mülkü yanında kendisine mensup tüccarların varlığından anlaşılmaktadır. Bununla beraber "çadır otağ" demek suretiyle Bay Büre'nin bezirgânlarına misafirhane açması basit bir iş olarak gösterilmektedir. Diğer bir ifadeyle bezirgânlar için itibar göstergesi olan

mekân, o mekânın sahibi olan Bay Büre için maddî gücünün takdiri mahiyetinde bir işleve sahiptir.

"Ak kayanuñ kaplanınuñ irkeginde bir köküm var
Ortaç kırda sizüñ geyiklerüñüz turġurmaya
Ak sazuñ aslanında bir köküm var
Kaz alaca yundunı turġurmaya
Azvay kurt enügi irkeginde bir köküm var
Ağca yuñlu tümen koyunuñ gezdürmeye
Ağ sunkur kuşı irkeginde o bir köküm var
Ala ördek kara kazuñ uçurmaya
Kalın Oğuz ilinde bir oğlum var Uruz adlu
Bir kartuşum var Kara Göne adlu
Yeñiden toğanuñı dirgürmeyeler
Elüñe girmiş-iken mere kâfir öldür meni yitür meni
Kılıcuñdan saparum yoh
Kendü aslum sımağum yoh didi." (111).

"Ak kaya, ortaç kır, ak saz" gibi yerler belirsiz mekânlardır. Hâlbuki bu yerlerin isimlerine bakıldığında muhatapta özel isim oldukları intibaı uyandırmaktadırlar. Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut'un Coğrafyası" adlı çalışmasında bahsi geçen yerleri özel isim olarak değerlendirmemiştir. "Ak kaya, ortaç kır, ak saz, yunt" gibi tabirler gerçekten de umumî ve sıradan yer adlarıdır. "Ak" rengi "kaya" ve "saz" kelimelerinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla "kaya", "kır" ve "saz" olarak geçen yerler hususî birer yer olmayıp kaplan, arslan vs. vahşi hayvanların yaşayabildiği herhangi yerlerdir.

Yunt kelimesi ise "kısrak" anlamındadır (Ergin, 1964: 217). Kelime Osmaniye'de, "at, eşek, katır gibi binek hayvanların geceletildiği korunaklı yer" anlamına "yunt, yunt yeri" şeklinde kullanılır idi. O bakımdan "yunt" kelimesi vesilesi ile kısrak anlamı yanında kısrakların "gecelediği yer" anlamı da akılda tutulmalıdır.

"Kara" kelimesinin, "kötü haber, kötülük, ya da yıkım demek olduğu ileri sürülebilir. Bu rengin zıddı olan 'ak'ın da iyilikle mutluluk anlamına gelmesi beklenir" (Karabaş, 1996: 28). "Kötü ruhların rengi" olarak kabul edilen "kara" kelimesi, birinin davranışlarının kötülüğünü anlatmada, "kara düşman", niyetinin kötülüğünü anlatmada "kara içli, karnı kara", biri veya bir şeyden utanç bildirmede, "yüz karası", birine iftira etmede, "kara çalmak, karalamak",

kötü talih ve bahtı tarifte “kara baht, kara talih”, bir felaket ve uğursuzluğu ifade etmede “kara gün, kara bulut” gibi ibareler vardır (Gözaydın, 1982: 114-115). Yukarıdaki metni Salur Kazan, “kâfirlere” hitaben söyler ve onlara kendi lehine iyi haberler verir. Salur Kazan’ın lehine ve iyi olduğu düşünülen bu haber, akla karanın zıtlığından hareketle muhatabı olan “kâfirlerin” aleyhine olup onlar açısından kötü haber niteliğinde olmalıdır. İşin aslı, Salur Kazan’ın verdiği bu haber sıradan bir tehditten başka bir şey değildir. Bu tehdide göre manzara şöyledir: Bir yanda kaplanların yaşadığı kayalık, bir yanda arslanların yaşadığı sazlık, ortada ise kısrakların yaşadığı kır bulunmaktadır. Arslan, kaplan vs. Salur Kazan’ın kendisi, kısrak da “kâfir” düşmanları temsil ettiğine göre arslanla kaplanın kısrağı yiyip yutacağı gibi kendisinin de onlara böylesi bir tehdit ve tehlike arz ettiği anlamı verilmek istenmektedir. Kendi adına, arslanla kaplanda erkek cinsiyet belirtmesi, düşmanları için de atın dişisi olan yunt (kısrak) kelimesini tercih etmesi hasseten bir dikkat gerektirmektedir. Erkeğe nispetle dişi arasındaki cinsî çağrışım erkekten yana müspet bir tavırdır. Ancak Salur Kazan, bu sözleri söylediği esnada kâfirlerin tutsağı durumunda olup o an için dediği şeyin gerçekleşme ihtimali zayıf görünmektedir. Zaten sözlerinin ilerleyen kısmında o da tehdidini kardeşi ve oğlu vasıtasıyla sürdürmeye devam edecektir.

Salur Kazan, dile getirdiği belirsiz mekânlar üzerinden düşmanlarıyla kendi konumunu ortaya koymaya çalışmakta, kendisini sazlığın arslanı, kayalığın kaplanı, düşmanlarını ise kırda bulunan kısrak gibi göstermek istemektedir. “Ortaç” kelimesi diğer anlamlarının yanında “beraber, birlikte” anlamında da kullanılmaktadır (Gökyay, 2000: 266). Hayvanlar özelinden bakıldığında “ortaç kır” arslan, kaplan, kısrak ayırmadan neredeyse bütün hayvanların müşterek kullandığı mekân anlamına gelecektir. Kayalık ve sazlıkta her hayvanın bulunmayacağı gözönüne alındığında az önce belirtilen anlam daha da pekişecektir. O bakımdan Salur Kazan, mekân vesilesiyle düşmanlarını sazlık ve kayalık gibi “zor ve çetin şartlara sahip mekânlarda” değil de ortak kullanılan “kırlık yerde” tasavvur etmek suretiyle tahkir ve tahfif etmekte, kendisini ise yüceltmekte ve yükseltmektedir. Bunu yaparken de

belirsiz mekânın coğrafî şartlarını düşüncelerine destek teşkil edecek şekilde kurgulamakta ve muhatapta da aynı algı ve kanaatin oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır.

"Oğuz ili" Oğuzların yaşadığı coğrafya, şehir, ülke veya topluluğun adıdır. "Kalın" kelimesi ise, "kalın, kalabalık, büyük kuvvetli" anlamındadır (Ergin, 1964: 190). "Kalın Oğuz ili" tabiri, Oğuzların ülke kuracak tertip, düzen ve güçte olan kalabalıklığını belirtmekte olup "kayalık, sazlık, kır" gibi yabanî hayata ait kelime ve kavramlara zıtlık teşkil etmektedir. Kendisi de Oğuzlara mensup bir bey olan Salur Kazan, muhatabında, yeri geldiğinde kayalıktaki kaplan, yeri geldiğinde sazlıktaki arslan, yeri geldiğinde de şehirli bir insan gibi davranabileceği kanaatini oluşturmaya çalışmaktadır. "Kalın" kelimesinin Oğuz ülkesine kattığı kalabalıklık ve güçlülük anlamı da cabası.

"Mere kavat
Kalkubanı Kazan Han yirinden turı geldi
Ala Tağda çadırın otağın dikdi
Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnak oldı
Yimek içmek arasında bigler seni andı
Üstümüze yağı nesne gelmedi
Men senüñ dostlığuñ düşmenligüñ sınayu geldüm." (117).

Ala Dağ'a dikildiği söylenen "çadır otağ" ifadeleri ile bazı mekânların varlığı, ancak bunların diğer meseleler yanında tali bir konu olarak kaldığı görülmektedir. Ala Dağ'a "çadır otağ" diktirmenin, onu diken için basit bir iş olarak görüldüğü söylenebilir. "Ala Dağ"a çadır otağ dikmenin birçok anlamlar ihtiva ettiği görülmektedir. Salur Kazan, Ala Dağ'a çadır otağ diktirdiğine göre artık mevsim yaza dönmüştür. Bu ise kıştan çıkma, rehaveti üzerinden atma, canlanma, hareketlenme, dinçleşme emaresi olarak görülebilir. Çadır otağ dirtirmek hareketliliğin en azından bir süreliğine kesildiği anlamına gelecektir. Hareketlilik, durağanlığa karşı bir tehdit ihtiva etmekle birlikte durağanlığa geçmenin de meydan okuyan bir tarafı vardır. Çadır otağ diktirmek en azından yer yurt tutmak, ev bark kurmak, bir yeri sahiplenmek anlamına da gelecektir. Salur Kazan çadır otağ diktirmekle mukim olduğu bu yeni yeri de sahiplenmiş olmaktadır. Her sahiplenme kendine bir pay ayırma anlamına geleceği için bu tavır, aynı yeri sahiplenmek isteyenlere bir meydan okuma

olarak da değerlendirilebilir. Salur Kazan'ın kendine mahsus bir gücü ve namı vardır. Bu güç ve namın ona kıldığı bir "dokunulmazlık" sahası ve serbestliği vardır. Üç yüz altmış altı alp erenin yanına "yığnak" olması Salur Kazan'ın hâkimiyet sahasının sınırlarını genişletmekte, onun mevcut güç ve iktidarının pekişmesine kaynak ve katkı sunmaktadır.

Meseleye "Ala Dağ" üzerine yüklenmiş diğer bütün anlamlar da hesaba katıldarak bakıldığında güç ve serbestlik keyfiyetinin daha belirgin hâle geldiği görülür. Ala Dağ, Dede Korkut'un tabiri ile "kâfir serhaddi"dir ve "kâfirlere" komşu olan bu yerin belli bir tehdit altında olduğu ve tehlike arz ettiği ortadadır. Zaten Kılbaş, huzuruna geldiği Aruz Koca'ya, Salur Kazan'ın selamından sonra üzerine düşman geldiği ve kendisinden yardım talep ettiği yalan haberini iletir. Ancak Kılbaş, daha sonraki sözlerinde, getirdiği bu haberin yalan olduğunu beyan eder. Ala Dağ, düşman tehdit ve tehlikesine açık bir yer olmakla birlikte İç Oğuzların topluca orada bulunmasıyla esasında o esnada güvenli ve esen bir yerdir. Dolayısıyla mekâna tasarruf etmek ve tasarruf edilen mekânın mevcut durumu ile mekâna tasarruf edenin vasıfları yönünden özdeşleştirlidiği görülmektedir. Muhataralı bir mekâna tasarruf etmek, muhatapta, buraya tasarruf edenin güç, kuvvet, kudret, dirayet, celadet yönünden kayda değer vasıflara sahip olduğu kanaatini oluşturma işlevi görmektedir.

> *"Üç Ok Boz Ok yığnak olsa Kazan ivin yağmaladur-idi. Kazan girü ivin yağmalatdı. Amma Taş Oğuz bile bulınmadı. Hemin İç Oğuz yağmaladı, Kaçan Kazan ivin yağmalatsa halalınuñ elin alur taşra çıkar-idi, andan yağma iderler-idi." (116).*

Yağma geleneği Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Orhan Şaik Gökyay (2000: CCCXII) yağma hakkında şunları dile getirmektedir:

> *"Tarihimizde Farsça 'hân-ı yağma' adıyla geçen bu geleneğin kökünü gerilere doğru izlemek mümkün görünmüyor. Tarihin karanlıklarında kaybolmuş görünmekle birlikte Dede Korkut kitabında yeniden ortaya çıkan bu geleneğin benzeri, bugün Kuzey-Amerika yerlilerinden kiminde görülmektedir. Sosyologların 'potlaç' adını verdikleri bu âdetin esası, israflı bir ziyafet vermek yoluyla karşı tarafa meydan okumaktır. Potlaç ziyafetini yapan adam, klanın bütün fertlerini içine alan davetlileri yedirip içirip giydirdikten sonra, onlardan meydandaki yiyecekleri, içecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmesini ister."*

Yağma vesilesi ile mekânın yeni bir işleviyle karşılaşılmaktadır. "Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yeğ." sözünde görülen mekânın barınma işlevi dışında bir diğer önemli işlevi de misafir ağırlama görevi görmesidir. Burada mekânın misafir ağırlamak dışında, ancak bunu da ihtiva eden yeni bir işleviyle karşılaşılmaktadır. Salur Kazan, yılda bir kere İç Oğuzlarla Dış Oğuzları davet eder ve ziyafet çeker.

> *"Eski Türk devlet telakkisinde Kagan (hükümdar) bütün kavmi için hukukan baba vaziyetinde telakki edilir. Göktürk kitabelerinde Türk Kaganı kendisini aç ve çıplak halkı doyurmak ve giydirmek, az halkı çoğaltmakla mükellef saymaktadır. Bu telakki daha sonra Karahanlı ve Selçuklular devletlerinde de aynen mevcut bulunduğu için Selçuk sultanları ilk zamanlarda hususî usûl ve merasimlere göre halka İranlıların hân-i yağma, Oğuzların toy ve şölen dedikleri umumî ziyafetleri vermekle mükellef idiler. Kabile reisleri bu umumî toplantı ve ziyafetlerde örfî hukuk (türe)'un kendileri için tayin ettiği mevki (orun)'de ve ona göre tayin edilen hisse (ülüş)'yi almak hakkına malikti. Hakan kavminin bu haklarına riayet etmezse babalık vazifesini ihmal ettiği için halkın isyanına maruz kalır. Nitekim Türk kabile an'anelerinden uzaklaşarak bir İslam sultanı gibi hareket eden Melikşah Semerkand ve Özkend seferinde halka ziyafet vermediği için bu vaziyet Maveraünnehr'lileri ve hususiyle Çigiller'in şikâyetlerini mucip olmuştu. Bu hukukî esasa riayetsizlikten dolayı Dış Oğuz'un İç Oğuz'a[65] karşı isyanını tasvir eden Dede Korkut kitabının son hikâyesi bu bakımdan mühimdir (Turan, 1948: 570)."*

Devletin babaya benzetilmesi Türk düşüncesinin tipik bir özelliğidir (Bayat, 1994: 64). Dede Korkut'ta, beylerin açları doyurması, çıplakları giydirmesi, borçluları borcundan kurtarması, yalnız babalık görevini yahut siyasî bir yükümlülüğü yerine getirmesi için yeterli değil; Tanrı'nın rızasını kazanması için de şart kabul edilmektedir. On altı yıllık evliliğinde çocuk sahibi olamayan Dirse Han ve diğer birkaç Oğuz beyi, çektikleri ziyafet sayesinde Tanrı'nın teveccühü kazanırlar ve çocuk sahibi olurlar.

Yağma, sosyal işlevi yanında evini malını yağmalatan kimsenin toplum nezdinde itibar kazanmasına da vesile olurdu. Ondan daha cömert biri çıkıncaya kadar en cömert kendisi sayılırdı. Dede Korkut'ta birçok bey ziyafet verir; ama evini yalnız Salur Kazan yağmalatır. Dolayısıyla Oğuz toplumunda Salur Kazan'dan daha cömert bir beyin olmadığı söylenebilir.

---

[65] Osman Turan'dan iktibas edilen metnin son cümlesi, "Bu hukukî esasa riayetsizlikten dolayı Dış Oğuz'a karşı isyanını tasvir eden Dede Korkut kitabının son hikâyesi bu bakımdan mühimdir." şeklindedir. Aslında Salur Kazan tarafından ziyafete çağrılmayan Dış Oğuzlar İç Oğuzlara isyan ederler.

Salur Kazan, yılda bir kere bütün Oğuzları toplar, hanımının elinden tutup evinden dışarı çıkar ve evini eşayasını yağmalatır. O günkü şartlarda eşyaları dışında evin de sökülebilir, taşınabilir, götürülebilir olduğu hesaba katıldığında Salur Kazan'ın cömertliğinin bir diğer emsali yoktur. Evinden, hanımı dışında bir şey almadan çıkması, daha doğrusu evde mevcut bütün malını yağmalatması onun cömertlik seviyesini ortaya koymaya yarayan bir anlatımdır. "Dünyada mekân, ahrette iman..." diyen bir geleneğin mensubu, bu mertebede gördüğü mekânı daha ulvî bir amaç uğruna gözden çıkarabilme erdemini gösterebilmektedir.

Bir insana edilecek kötü beddualardan biri "evinin ocağının başına yıkılması"dır. Zira ev esasında insanın barınma ihtiyacını akrşılamakta, onu dış tehdit ve tehlikelere karşı korumaktadır. Evin olmaması yahut ortadan kalkması, kuvvetle muhtemel insanın birçok tehdit ve tehlike ile karşı karşıya kalabileceği hakikatini ortaya koyar. Salur Kazan, evini yağmalatırken; muhatapta, cömertliğini göstermek dışında dışarıdan gelecek tehdit ve tehlikeleri umursamadığı, bunlardan korku ve kaygı duymadığı, herhangi bir olay vuku bulduğunda karşı koyacak güç ve cesaret ve tedbire sahip olduğu yolunda kanaatler uyandıracak adımlar atmaktadır. Salur Kazan, hayatî derecede öneme sahip bir mekânı kutsî bir değer uğruna feda etmekte bir beis görmemekle mekân üzerinden içinde yaşadığı topluma karşı çok güçlü siyasî mesajlar vermekte ve onları sevk ve idare etme "kut"una sahip olduğunu onlara göstermektedir.

"Arkıç kırda yaykanur 'umman denizinde
Sarp yirlerde yapılmış kâfir şehri
Sağa sola çırpındı urur yüzgeçleri
Su dibinde döner bahrileri
Tañrı menem diyü su dibinde çığrışur 'âsileri
Öñin koyup tersin okır kızı gelini
Altun aşuk oynar Sancıdanuñ bigleri
Altı katla Oğuz vardı alımadı
Ol kal'aya altı baş er-ile men Kazan vardum
Altı güne komadum anı aldum
Kilisesin yıkup yirine mescid yapdum bañ bañlatdum
Kızını gelinini ağ göksümde oynatdum
Biglerin kul itdüm
Anda dahı erem bigem diyü öginmedüm

Öginen erenleri hoş görmedüm
Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa
Kaba ökçem uyluğum karşu tutan Kazan er-idüm." (110-111).

Bahsedilen "yüksek yüksek kara dağın" nerede ve hangi dağ olduğu söylenmemektedir. Dolayısıyla bu mekânın anlatımında bir belirsizlik vardır. Belirsizliğin çokluğa delalet ettiği daha önce de dile getirilmiştir. Dağı yüksekliği kendi başına bir rakım ortaya koymakla birlikte o dağın yüksekliğini kendi cüssesi ile mukayese eden şahsın meseleye bir zıtlık noktasından baktığı görülmektedir. Yüksek yüksek dağdan değil; alçak bir dağdan bile yuvarlanan taşı, uyluğunu önüne tutarak durdurmak, böylesine tehlikeli ve zor bir işi yapanın hünerini ortaya koymaya yönelik bir anlatımdır. Hele hele yüksek yüksek dağlardan kopup gelen taşların önüne uyluğunu tutarak durdurulması başlı başına hızla yuvarlanıp gelen taşın küçümsenmesidir. Salur Kazan'ın, yüksek yüksek kara dağdan kopup gelen taşların önüne arkasını döndüğünü söylemekle ne kadar yüksekten gelirse gelsin o taşları hafife aldığı, onların kendisine bir zarar veremediği; dolayısıyla mekân vasıtasıyla güçlü ve kuvvetli bir insan olduğu intibaı ve kanaati oluşturmak istemektedir. Mekân da uyandırılmak istenen bu kanaatin nesnesi durumundadır.

"Kalkubanı yirümden turı geldüm
Yilisi kara kazılık atum butun bindüm
Arku Bili Ala Tağdan dünin aşdum
Akındılu görklü suyı delüp dünin kiçdüm
Ağ alınlu Bayındıruñ divanına çapar vardum
Ala gözlü bigler-ile yidüm içdüm
Kavumlu kavmı-y-ile görklü gördüm
Hanumuzuñ nazarı bizden dönmiş gördüm
İli güni köçerek tokuz tümen Gürcistana gidelüm
Oğuza 'âsi oldum bellü bilüñ didi." (94).

"Arku Beli", "Ala Dağ" mekânları Dede Korkut'ta sıkça zikredilen yerlerdendir. Birçok farklı vesile ile konu edilen bu yerler çetin şartları ile dikkat çekmektedir. Arku, "inatçı, söz dinlemez; iki duvar arasına veya direk arasına arkuru konan ağaç" anlamına gelmektedir (Gökyay, 2000: 166). Türk edebiyatında "dağ" mazmununun "engel, mâniâ" olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulursa; Arku Beli, Ala Dağ gibi yerlerin ulaşma, kavuşma, bir

amaca erişme, yetişme gibi niyet, düşünce ve hareketin önünde engel teşkil eden yerler oldukları görülecektir. Buraların geceleyin aşılması ise başlıbaşına, bu zorluğun üstesinden gelme inanç, irade ve hünerini ortaya koymaya yönelik bir anlatım olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle mekân vesilesiyle dile getirilen coğrafî bölgenin çetin şartlarını hassaten belirtmekle o şartlara boyun eğmeyen hatta onları alt eden yiğidin hüneri, cesareti, kuvveti, kudreti vs. vurgulanmak istenmektedir. Mekânın coğrafî özelliği ile yiğidin vasıfları arasında bir muvazilik kurmak suretiyle yiğidin vasıfları mekân üzerinden anlatılmaktadır.

"Kara evren kopdı Depegöz
'Arş yüzinde çevürdüm alımadum Basat
Kara kaplan kopdı Depegöz
Kara kara tağlarda çevürdüm alımadum Basat
Kağan aslan kopdı Depegöz
Kalın sazlarda çevürdüm alımadum Basat
Er olsañ big olsañ mere
Men Kazanca olmayasın Basat didi." (88).

Arş, Türkçe Sözlük'te, "İslâm dini inanışına göre göğün ne yüksek katı" olarak tarif edilmektedir (1988: 88). "Arş yüzü", "gökyüzü" gibi belirsiz bir mekân olarak takdim edilmektedir. Bir insanın göğün en üst katında, ejderha tabir edilen Tepegöz'le mücadele ettiğini söylemesi, evvela kendisine gökte duracak, hareket edecek, savaşacak bir vasıf ve kabiliyet izafe ettiği anlamına gelir. Tepegöz'ün "karayılan, ejderha" olarak gökte hareket etmesi, kendisinin de bir insan olarak gökteki bu yaratıkla mücadele ettiğini söylemesi muhatapta hem yerde hem de gökte savaşabildiği kanaat ve intibaını oluşturmaya yönelik bir ifadedir. Dede Korkut'un anlatıldığı zamanlarda bir insanın, bir ejderha ile gökyüzünde savaştığını söylemesi boş söz olarak görülebilir. Salur Kazan'ın dilinden anlatılan yukarıdaki parçada hem gökte hem dağda hem de sazlıkta savaşacak güç, hüner, cesaret ve kabiliyette olduğunu gösteren emareler olarak değerlendirilebilir. Azılı bir düşmanla hemen her mecrada savaşabilme kabiliyetini göstermek bakımından mekân yardımcı bir unsur olarak kullanılmakta, mekân vasıtasıyla bahsi geçen insanın hüneri ortaya konmak istenmektedir.

"Bayındır Han buyurdı, yigirmi dört sancak bigi gelsün didi. Evvel Demür Kapu Dervendinde big olan, karġu süñü uçında er böğürden, ġarıma yetdüginde kimsin diyü sormayan Kıyan Selçuk oğlı Delü Tundar senüñ-ile bile varsun didi. Aygır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kilidin alan Eylik Koca oğlı Dülek Evren bile varsun didi. Koşa burcdan kayın okı eglenmeyen Yağrınçı oğlu İlalmış senüñ-ile bile varsun didi." (81).

Sancak, Türkçe Sözlük'te, "Osmanlı yönetim teşkilâtında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1254). Dolayısıyla her sancağın ait olduğu bir saha ve bu saha içinde de belli mekânlar vardır. Daha doğrusu her sancak tahakküm edilen sahayı temsil etmektedir. Bu sancaklardan biri "Demir Kapı Derbendi" olup "Hazar Denizinin batı kıyısında, 42^0,4' kuzey enleminde uzun surları ile ünlü bir şehir. Bu surlar Sasanlılar (226-652) ve Müslümanlar devrinde deniz ile dağlar arasındaki 2-3 km. boyundaki geçidi kapayarak, Ön-Asya'yı Doğu-Avrupa göçebe kavimlerinin istilasına karşı koruyordu." (Kaçalin, 2006: 312). "Aygır Gözler Suyu" Kars'ın 20 km. kuzeybatısında Aygır Gölüne akan ya da Van Gölü yakınındaki Adilcevaz'ın kuzeyindeki göle akan bir dere"dir (Kaçalin, 2006: 308). Demir Kapı Derbendi'nin gerçekte de gayet korunaklı bir yer olduğu görülmektedir. Bunun yanında "demir", "kapı" ve "derbent" kelimeleri ayrı ayrı ele alındığında nasıl bir mekândan söz edildiği daha iyi anlaşılacaktır. "Demir" sağlamlığı ile maruf bir metaldir. Bahsi geçen kapının demirden yapılmış olması onun ateş ve darbeye karşı daha dayanıklı olduğunu gösterir. "Derbent" de "iki dağ arasındaki geçit yeri, boğaz; sınırlarda bulunan küçük kale" anlamına gelmektedir (1988: 359). Dolayısıyla "Demir Kapı Derbendi" gibi gayet iyi korunaklı bir yeri almak, başlı başına bir gurur vesilesi olmak yanında onu alan yiğidin muhatabı nezdinde iyi bir intiba uyandıracaktır. Demir Kapı Derbendi'ni alan yiğit Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dündar'dır ve Deli Dündar'ın bahsi geçen yeri almakla gösterdiği hüner dışında mızrağının ucunda er böğürtmek, düşmana eriştiğinde kimsin diye sormamak, yani teklifsizce saldırmak gibi hünerleri de vardır.

Aygır Gözler Suyu'nda at yüzdürmekte de benzer bir anlam vardır. Her ne kadar Kaçalin, Aygır Gözler Suyu'nun "dere" olduğunu söylese de bu derede at yüzdürüldüğüne göre suyun, atın ayaklarını yerden kesecek kadar yüksek

bir debiye sahip olması gerektiği söylenebilir. At yüzecek seviyedeki bir su ise kolay geçilir olmasa gerektir. Gerek böyle bir dereden at yüzdürerek geçmek, gerekse "elli yedi kalenin kilidini" almak, bu işleri yapan yiğide aynı nispette nam ve şan kazandıracaktır. Elli yedi kalenin kilidini almak buraları fethetmek demektir. Bir kalenin bile kolay zapt edilip alınmadığı düşünüldüğünde elli yedi kaleyi düşürmek ciddi bir güç ve maharet isteyecektir. Dolayısıyla mekânın vasfı ile söz konusu edilen yiğidin vasıfları mukayese edilmekte ve mekânın çetin şartları ortaya konmak suretiyle muhatapta bahsi geçen yiğidin ne derece hüner, kabiliyet ve dirayet sahibi olduğu intibaı ve kanaati uyandırılmak istenmektedir.

"Ne söylersin ne aydursın canum baba
Bu kadar işden korhan yigit mi olur
Alp ere korhu virmek 'ayıb olur
Dolamaç dolamaç yollarını
Kadir kor-ise dün-ile yortam
Atlu batup çıkamaz anuñ balçığına kumlar döşeyem
Ala yılan sökemez ormanını
Çakmak çakup oda yakam
Gök-ile pehlü uran kal'aların
Kadir kor-ise yapam yıkam
Göz kakuban köñül alan görklüsinin boyum öpem
Yağrınında kalkan oynar yayasınuñ
Kadir kor-ise başın kesem
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Ya kara buğranuñ göksi altında kalam
Ya buğanuñ buynuzında ilişem
Ya kağan aslanuñ kıynağında didilem
Ya varam ya varmayanı
Ya gelem ya gelmeyem
Yine görinçe big baba hatun ana esen kaluñ didi." (70).

Kanlı Koca, oğlunun istediği vasıflardaki kızı Trabzon'da bulur. Trabzon Tekürü, kızını isteyeni boğa, arslan ve buğra ile güreşe tâbi tutarak imtihanı geçemeyenin başı vurdurur. Otuz iki "kâfir" beyinin oğlunun başı kesilerek burçlara asılır. Kanlı Koca, oğlunun da akıbetinin aynı şekilde olacağı korkusuyla Trabzon Tekürü'nün kızını alıp almama konusunda oğlunu ikna etmeye çalışır. Kanlı Koca'nın, oğlunu vazgeçirmek için ileri sürdüğü her söz onun daha da kamçılanmasına sebep olur. Zira gitmekten vazgeçtiği anda etrafta korktuğu kanaatinin oluşacağından korkan Kan Turalı, tehdit olarak

önüne sürülen her ifadeye karşı çıkar. Dolambaçlı dolambaçlı yolların, atlının batıp çıkamadığı balçıkların, ala yılanın sökemeyeceği ormanların vs. varlığı ile yolundan dönmek onun muhatabında menfî kanaat oluşturma vasıtasıdır. Buna mukabil bütün bunlardan korkmayarak dilediğini yapmak ise o menfî kanaatin tersine dönmesine sebep olacak ve mekân vasıtasıyla ne kadar cesur, hünerli bir kahraman olduğunu ortaya koymuş olacaktır. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'ta insanın mekânla münasebeti sırasında hem onun rüştünü ispatlama zemini, hem de unsuru olarak görülmektedir.

"Sultanum Kan Turalı
Kalkubam yirüñden turmaduñn mı
Yilisi kara kazılık atuña binmedüñ mi
Arku Mili Ala Tağı
Avlayuban kuşlayuban aşmaduñ mı
Babanuñ ağ ban işiginde
Karavaşlar inek sağar görmedün mi?" (72).

"Arku Bel" ve "Ala Dağ" üzerinde daha önce durulmakla birlikte "Arku Bel" ve "Ala Dağ"ın gerek coğrafî tehlikelere, gerekse düşman tehdit ve tehlikesine çok açık yerler olduğunu bir kere daha belirtmekte fayda var. Arku Bel, çok dik ve engebeli bir arazi yapısına sahip olduğu için burada sıradan bir hareket bile başlıbaşına bir iş olarak görülmektedir. Ala Dağ ise düşman tehlikesine son derece açık bir yerdir. Mesela Salur Kazan, oğlu Uruz'a hüner göstermek için çıktığı Ala Dağ'da on altı bin "kâfir" askerinin baskınına uğrar ki, bu da Ala Dağ'ın tekin bir yer olamadığını gösterir. Dolayısıyla birçok tehdit ve tehlikeye rağmen Arku Bel ve Ala Dağ'da av avlamak, kuş kuşlamak hem çetin coğrafî şartlardan yılmadan hareket etme ve kuş avlamak gibi ince bir iş yapma hünerinde olma; hem de "kâfir" düşmanın baskın verme tehlikesini göze alarak korkusuzluğunu ortaya koyma imkân ve fırsatı vermektedir. Mekânın menfî özelliklerinin söylenmesi, muhatapta, onu aşan yiğit hakkında müspet bir kanaat ve intiba oluşmasına katkı sağlayacaktır.

"Karavaş" kelimesi ile "babanın ağ ban eşiği" ibaresi yan yana okunduğunda zikredilen mekân dolayısıyla bahsi geçen şahsın maddî gücü, mensup olduğu çevre gibi hususlar zımnen anlaşılmaktadır. Buna göre Kan Turalı'nın babası, ineklerini hizmetçilerine sağdıracak kadar varlıklı biridir.

Babanın malı oğla miras kalacağı için aynı güç ve iktidar oğlu için de söz konusudur. Eşiğin vurgulanması da muhatapta oluşturulmak istenen kanaatin önemli bir unsurudur. Eşik, evin veya avlunun girişidir ve zeminde bir yerin adıdır. Yüksekliğe sahip değildir. Bu da muhatapta, eşiğin sahibinin makam veya mevkiine ulaşmak için birçok merhaleden geçilmesi gerektiği kanaatini uyandırmaktadır. "Karavaş" ile "beyi" arasındaki statü farkı ile karavaşın durduğu yer olan eşikle beyin oturduğu "taht" arasındaki mesafe veya merhale birinin diğerine göre itibar ve kıtmetini tayin etmektedir. Dolayısıyla mukim olunan mekân bir insanın toplum içindeki mevkiini tayin etme işlevi de görebilmektedir. Kapı önünde oturmakla dipte yahut yukarıda, dayalı döşeli bir odada oturmanın muhatapta güç ve statü yönünden belli kanaatler uyandırcağı muhakkatır.

> *"Tekür alındı. Kâfir kaçdı. Derelerde kâfire kırġun girdi. On biş biñ kâfir kimi kırıldı, kimi tutıldı." (60).*

Dere, Türkçe Sözlük'te, "genellikle yazın kuruyan küçük akarsu ve bunların yatağı; iki dağ arasındaki uzun çukur" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 359). Yukarıdaki parçanın bir savaş sahnesini anlattığı göz önüne alındığında savaşın da meydanda değil de derede veya deresi olan bir yerde yapıldığı anlaşılacaktır. Meydanda olmamak, kaçacak, sığınacak, tuzak kuracak bir yerde olmak demektir ve bu da korkaklık dışında hafif tabirle namertliğe delalet eder. "Kâfir" askerleri dereye çekilince Oğuzlar peşlerinden saldırırlar. Meydandan dereye kaçmak ve burada saklanarak canını kurtarmaya çalışmak "kâfir" askerleri açısından menfî bir intibadır. Buna mukabil düşmanını er meydanından dağıtıp kaçırmak ve sığınacak yer aratmak Oğuzlar için iftihar vesilesidir. Derenin yılın belli aylarında akar olması hasabiyle "kâfir" düşmanların dereye doğru çekilmesi suyun akması gibi değerlendirilebilir. Yahut da dere bir istiare olarak kabul edilip derenin akması gibi "kırgın giren kâfir" kanının aktığı düşünülebilir. Dolayısıyla belirsiz bir mekân olan "dere" kelimesinin arkasında bir taraf için bozguna bağlı utanç, yenilmişlik, hezimet, perişanlık gibi anlamlar varken; diğer taraf için

galebe çalmanın verdiği huzur, gurur ve zafer sevinci mevcuttur. Mekân da bu anlamların oluşmasında vasıta durumundadır.

> *"Anuñ-içün-ki menden delü menden güçlü er var mıdur ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi, menüm erligüm bahadırlığum cılasunlığum yigitligüm Ruma Şama gide çavlana dir-idi." (61).*

"Öküzün dünyası sürdüğü tarla kadardır." diye bir atasözü var. Bu atasözü de kullanıldığı sözün sibak ve siyakına göre farklı anlamlar kazanabilir. Buna göre insanın görgüsü, bilgisi, tecrübesi yaşadığı yerle sınırlı sayılmaktadır. Başka ve yeni yerler görmek insana farklı tecrübeler sağlayabilir. Fakat bu işlerin olması için bizzat insanın kendisinin faal durumda olması; gezmesi, görmesi, bazı şeyleri tecrübe etmesi gerekir. Bu durumda mekânın ve coğrafyanın üzerindeki değerlerle birlikte insana yeni değerler kazandıracağı söylenebilir. Deli Dumrul, kendi muhitinde belli bir nam kazanmış biridir ve bu namının kendi muhitiyle sınırlı kalmamasını istemektedir. Başka yerlerin tecrübesini temellük ederek kendi görgü ve bilgisini artırmak yerine mevcut namının başka yerlere de ulaşmasını arzulamaktadır. Kendi tabiri ile deliliğinin Rum'a, Şam'a varmasını ve burada da tanınmak istemektedir. Şam ve Rum'dan kasıt elbette buralarda yaşayan insanlardır. Deli Dumrul'un namının yayılmasını istediği asıl yer de bu mekânların üzerinde yaşayan insanların kalpleri ve zihinleridir. Ancak efsanevî bir namın belli bir coğrafyada yaşaması ora ahalisinin görüş ve zihniyeti hakkında fikir vermekle birlikte mekân bu fikrin yayıldığı zemini oluşturur. Başka da bir işlevi yoktur. Ama böylesi bir anlayışın tesirinde kalan bölge ahalisi mukim oldukları mekânı oluşturulmak istenen namın hizmetine vermiş denilebilir.

> *"Bak bak mere delü kavat menüm birligüm bilmez, birligüme şükür kılmaz, menüm ulu dergâhumda geze menlik eyleye didi." (62).*

"Ulu dergâh" tabiri ile dünya kast edilmektedir. Dergâh, "dergâh, kapı önü, eşik, huzur" şeklinde tarif edilmektedir (Ergin, 1964: 179). Tanrı'ya izafe edilen yukarıdaki sözden hareketle dergâh, "Tanrı'nın huzuru" olarak değerlerdirilebilir. Tanrı mekândan münezzeh bir varlık olduğu için hâşâ, "kapısının önü" veya "eşiği" gibi ifadeler ona bir yer tayin edeceği için İslam

dinine göre sakıncalı sayılacaktır. Bununla birlikte dünya, Tanrı katının eşiği, kapısının önü şeklinde düşünülebilir. Bu da Tanrı ile insan arasındaki mesafeyi tayin ve takdir eden bir ifade olup birinin diğerine göre konumunu ortaya koymaktadır. Mekân da bunun nesnesi durumundadır.

Yukarıdaki söz, Tanrı sözü değildir; Tanrı'ya izafe edilmiş bir sözdür. Dolayısıyla Tanrı ile insan arasında mesafe tayin ve takdir etmek insan aklı ve iradesiyle ortaya konduğu için bu ilahî bir irade beyanı olmayıp insana mahsus bir kanaatin ifadesidir. Öyleyse bu söz İslamî bir değer, düstur ve kaide olarak algılanamaz. Bu sözün neticesi göz önüne alındığında ancak insanın insana tahakkümünde ilahî delil arayışının varlığından söz edilebilir. Diğer bir ifadeyle birinin kapısının önünde, eşiğinde yahut huzurunda olmak evvela onun tahakkümü altına girmek veya girmeye hazır olmak anlamına gelir ki, burada tâbi olanın tâbi olunana göre konumu, sorumluluğu ve itaati öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu söz aslında iktidar sahibinin tebaasına karşı bakış açısını ortaya koymakta ve mutlak irade sahibi olarak görülen otoriteye karşı sorgusuz sualsiz, benlik gütmeden bir teslimiyet göstermesi beklendiğini yansıtmaktadır. Mekân da yönetenle yönetilen arasındaki gizli mesafenin açık ifadesi olarak değerlendirilebilir.

> *"Kañlı Koca aydur: Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yoh dur ki gözüm görür-iken oğul gel seni ivereyim didi." (68).*

Mekân yalnız üzerinde yaşanılan yer değildir. Mekân aynı zamanda geçmişten tevarüs etmesi hasebiyle onun üzerinde yaşamış insanların inanç, duygu, düşünce, fikir ve hayallerinin de havasına, suyuna, toprağına karışarak yeşerdiği, yaşadığı ve yaşamasına dair inançların diri tutulduğu yerdir. Dede Korkut Oğuznâmeleri'nin hepsinin sonunda dünyanın fani, insanın gelip geçici olduğunu ve dolayısıyla yalnız iyiliğin baki kalacağı görüşünden hareketle insanların, insanlara iyilik etmeleri telkin, tavsiye ve nasihat edilir. Ama dünyanın fani olduğunu söylemek insanların ondan vazgeçmiş tarzda bir hayat yaşamalarını bir değer olarak ortaya koymaz. Bilakis dünyanın faniliği gerektiğinde belli değerler uğruna dünya hayatından

vazgeçmek için vurgulanır. Oğuzlar dünyanın fani oluşunu, her şeye boşverip kayıtsız bir tavır sahibi olunmak için dile getirmemektedirler. Sonlu olan dünyanın sonuna kadar ata dede yadigârı toprakları elde tutmak, korumak, gerekirse daha da genişletmek düşüncesi, geçmişle bir mukayese imkânı vermektedir. Ata dededen kalan yeri elden çıkarmak başta onların mirasına sahip çıkamamak anlamına gelir. Bu ise evladın babasının ve dedesinin mirasına sahip çıkacak akılda, iradede, güçte ve beceride olmadığı anlamına gelir. Tersi evladın lehine bir durumdur. Ata dede yerini tutmak, hem ata ve dedesinin tahakküm ettiği yeri ve mekânı elinde bulundurmak, hem de muhatapta atası dedesi gibi bir evlat olduğu kanaatinin oluşmasına imkân ve fırsat vermektedir. Ata dede yerini tutmakla evlat onların iktidarının zaman durdukça sürmesinin teminatı olarak görülmektedir. Mekân ise bir inanç ve zihniyetin yaşatıldığının veya yaşatılmadığının anlaşılmasında nesne görevi icra etmektedir. Dolayısıyla atanın dedenin yerini yurdunu elinde tutmak evlat açısından, ecdadından tevarüs eden değerlere riayet ettiğini ve böylece meşruiyetini sağladığını göstermektedir.

> *"Meger Tırabuzan tekürinüñ bir 'azim görklü mahbub kızı var-idi. Sağına solına iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oh yire düşmez-idi. Ol kızuñ üç canavar kalıñlığı kaftanlığı var-idi. Her kim ol üç canavarı bassa yeñse öldürse kızumı añа virürem diyü va'de eylemiş-idi. Basamasa başın keser-idi. Böylelik-ile otuz iki kâfir biginüñ oğlınuñ başı burç bedeninde kesilüp asılmış-idi." (68-69).*

Burç, Türkçe Sözlük'te, "kale duvarlarından daha yüksek, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 231). Kale, gücü, kuvveti, iktidarın bekasını ve insan üzerindeki tahakkümü hatırlatan bir yapıdır. Ama aynı zamanda istila ve işgal korku, kaygı ve endişesini de havidir. Kale, müstahkem bir yerdir ve dışarıdakilere meydan okuyan bir havası vardır. Kale almak, alana aldığı kalenin korunaklılığı nispetinde itibar getirecektir.

Kale umumiyetle yüksek yerlere yapılır. Ulaşılması ve erişilmesi zor bir yer olmakla o yükseklikten murat, enginlere hâkim olma, oradan gelecek tehdit ve tehlikeleri rahatlıkla tarassut altında tutma işlevidir. Kale enginleri görme yeri iken enginlerde de görülme ve cesameti ile oraya kast edecek insanın

irade ve cesaretini kırma düşüncesiyle yüksekte, yüksek ve sağlam yapılır. Burç ise kalenin rasathane işlevi görmekle birlikte enginlerden bakan için aynı zamanda bir teşhir mekânıdır. Trabzon Tekürü, kızı için koymuş olduğu şartı yerine getiremeyenin başını kestikten sonra burçlara asarak teşhir eder. Maksadı siyasî iradesinin neticesini daha yüksek yerde teşhir etmek suretiyle kendisinin ve muhataplarının konumunu tayin ve takdir etmek dışında güç ve otoritesini de mekân üzerinden ortaya koymaktadır.

> *"Tekür aydur: Vallah bu yigidi gözüm gördi köñlüm sevdi didi. Kırk yirde otak dikdürdi, kırk yirde kızıl ala gerdek dikdürdi. Kan Turalı-y-ile kızı getürüp gerdeğe koydılar." (75).*

Kan Turalı, Trabzon Tekürü'nün imtihanını başarıyla geçer ve kızını alır. Fakat Tekür, bu yiğide kızını, koşmuş olduğu şartları sağladığı için değil de "gözü görüp gönlü sevdiği" için vermiş, lutfetmiş gibidir. Tekür açısından bakınca kız, Kan Turalı'ya verilmiştir; o almamıştır. Tekür, orada mukimdir ve yerleşik olmanın verdiği güçle kural ihdas edecek iktidara sahiptir. Bu iktidarını gösterme yollarından biri de kızı ile Kan Turalı'nın gerdek çadırını diktirmesidir. Tekür, kızını marifetli bir yiğide vermekle kalmaz; aynı zamanda onu himaye edecek mekân da tahsis eder. Ama bu tahsisatın Kan Turalı açısından bazı harsî ve içtimaî mahzurları vardır. Birinin mekânında ikamet etmek aynı zamanda onun tahakkümü altında olmak anlamına gelecektir. Türk kültüründe içgüveysi tabir edilen gelenek pek de hoş karşılanmadığı için Kan Turalı, kayınpederi Tekür'ün diktirdiği gerdeğe girmez, böylece onun emrine ve tahakkümüne girmeyi reddeder. Kaldı ki, Kan Turalı göçünü çözüp memleketin doğru yola çıktığında Tekür pişman olur ve kızını tekrar almak için ordu dahi sevk eder. O bakımdan evlilik yoluyla bile olsa birinin hâkimiyet sahasında kalıcı olarak bulunmak, kişinin irade ve hürriyetinin sahanın hâkimin emir, tahakküm ve teminatına verildiği anlamına gelmektedir.

"Bir kuş bir çalıya sığınır." diye bir atasözü var. Bazen birine, bir ülkeye, bir haneye sığınmak bir zayıflık emaresi olarak değerlendirilebilir. Ama iltica aynı zamanda bir kurtuluş ümidi de olabilmektedir. Sebep ve saiki farklı olmakla birlikte birinin mekânında ikamet etmenin siyasî karşılıkları olabilmektedir.

Kan Turalı, Tekür'ün diktirmiş olduğu çadırda kalmış olması, Tekür adına müspet, kendi adına ise menfî bir intiba meydana gelmesine sebep olabiliecek bir tavırdır. Tekür, Kan Turalı'yı himaye etmekle ne kadar büyük bir idareci, kızının tercihlerine saygılı bir baba, damadını yüksünmeyen bir kayınpeder, başka bir inanç ve milletten bile olsa kızı ile evli adamı kendi milletinin bir parçası sayacak anlayış ve büyüklükte bir devlet adamı intibaı oluşturacaktır. Kan Turalı açısından ise bütün bunlar menfî bir durum oluşturacak, Tekür'ün hâkimiyet sahasını terk etmek bu menfî durumun tersine döndürülmesi olarak değerlendirilebilir.

> *"Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, turnalar, turaçlar, keklikler uçarlar. Sovuk sovuk sular, çayırlar, çemenler. Selcen Hatun bu yiri görklü gördi, begendi. Düşdiler, 'işrete meşgul oldılar, yidiler içdiler." (75).*

Mekân, sosyal, siyasî, kültürel ve benzeri anlamlar dışında bazen estetik bir değerin emaresi ve ölçüsü olarak da tebarüz etmektedir. Estetik değer insan iradesinin ortaya koyduğu bir değerdir. Ama bu, insan iradesi olmayan şeylerde de estetik değer bulunmayacağı anlamına gelmez. Tabiatta bulunan bir şeye estetik değer atfeden de insan iradesi olduğu için tabiatın bizzat kendisi de estetik değer olarak kabul edilebilir. Yeni evli çift yolculuk esnasında bir yerde konaklar ve burası suları soğuk, çayırı çimeni olan bir yerdir. Burada kuğular, turnalar, turaçlar vardır. Tasvir edildiği gibi burası henüz hoyrat insan elinin değmediği, bâkir tabiat yapısının bozulmadığı, hâlâ canlı, hareketli, insana yaşama iştiyakı bahşeden bir yerdir. Böyle bir yeri bulmak ve eşini buraya getirmek Kan Turalı açısından müspet bir kanaat oluşturacaktır. Kan Turalı güzel yer bulmak dışında eşinin beğenisini dikkate alan kibar bir adam olarak görülmektedir. Zira bahsi geçen yeri Selcen Hatun görünce beğenir, o beğendiği için de burada konaklarlar. Dolayısıyla mekânın fizikî şartlarının güzelliği ile burayı tercih eden insanın bedîî zevk ve değer sahibi olduğu anlamı ve kanaati ihsas edilmektedir.

2.1.2. Menfî İntiba Ve Kanaat Oluşturmada Mekânın İşlevi

Dede Korkut'ta bazen mekân vasıtasıyla muhatapta, biri veya bir şey hakkında menfî bir duygu, düşünce, fikir ve kanaat oluşturma çaba ve tutumu olduğu da görülmektedir. Mekânın yeri, konumu, yönü, ebadı, sıfatı gibi hususlar yerine göre biri veya bir şey hakkında müspet bir anlam oluşturmada vasıta olarak kullanılabilirken; tersi durum da sözkonusu olabilmektedir. Dolayısıyla mekâna yüklenen anlam kişinin durduğu ve baktığı yere göre değişiklik arz edebilmekte, aynı mekân üzerinden muhatabın biri hakkında müspet bir kanaat oluşturulmak istenirken; bu tutum diğer kişi için aksi yönde cereyan edebilmektedir.

> *"Görür misin Dirse Han neler oldı, yarımasun yarçımasun, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel kopdı-y-ise çeküp aldı, ağ sakallu kocanuñ ağzın sögdi, ağ pürçeklü karınuñ südin tartdı, akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aşa, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid'at işlemiş diyeler, gezdügüñden öldüğüñ yig ola, Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye, böyle oğul senüñ neñe gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürseñe didiler. Dirse Han varuñ getürüñ öldüreyim didi." (7).*

"Akan duru su" sıfat tamlamasıyla muharrik suyun duruluğu, berraklığı, temizliği, sağlıklı olduğu vurgulanmaktadır. Bu özellikleri kazandıran belki de "akan su" olmasıdır. Ancak suyun akıyor olması, hareketli olduğu, ilerlediği, bir yerlere gidip ulaştığı gibi anlamları da hâvidir. İşte bu temiz, berrak, sağlıklı akan sudan geçen haber de aynıyla doğru, güvenilir ve sabit özellikler arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle suya yüklenen anlam, ondan geçtiği söylenen haberin niteliğini ve meşruiyetini tayin etmede yardımcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Belirsiz bir mekânda bulunan suyun vasfı söylenmek suretiyle konuşmacı kendi saflığı, temizliği, doğruluğu vs. yanında inandırıcığılını da ortaya koymak istemiştir.

"Arkurı yatan Ala Dağ" ibaresinde de benzer bir durum vardır. Ala Dağ, belirli bir mekândır. En azından metindeki anlatıcı ile dinleyici açısından bu böyledir. Ancak Ala Dağ'ın sıfatı olarak kullanılan "arkurı" ve "yatan" kelimelerinin metne kattığı anlam manidardır. Arkurı, "çapraz, yanlamasına"

şeklinde tarif edilmeketdir (Ergin, 1964, 171). Bundan başka bir tarif de şöyledir: arkurı, (iki dağ arası, uçurum) karşı, dikleme, enleme, dikine, enine" şeklindedir (Kaçalin, 2006: 308). "Yatmak" fiili bir hareketsizliği ifade etmeketdir. Ancak bu hareketsizliğin kendi içinde bir harketliliği söz konusudur. Bunun dışında "yatmak" fiili sonlandırıldığında "kalmak" gerçekleşmiş olacaktır. İnsan, ancak kendini güvende hissettiği yerde yatabilir. Yoksa başına her türlü iş gelebilir.

"Yatan dağ", heybet ve ürkütücülüğü yanında kendine güven duymanın da ifadesidir. Burada iki anlam dikkat çemeketdir. Birincisi Boğaç'a isnat edilen suçların, yatmak fiili ile hareketsizliği vurgulanan ve kimsenin gelip geçmeye cesaret edemediği heybetli, uçurumlu dağdan bile aşarak zor bir işin başarıldığı, ikincisi dağ örneğinde Bayındır Han ile irtibat kurulmak suretiyle onun azameti, haşmeti, heybeti, korkutuculuğu vurgulanmaktadır. Burada mekân ile anlatım arasında sıkı bir bağ oluşturulmuş, mekânın vasıfları sayesinde muhatapta arzu edilen çağrışımlar uyandırlmaya çalışılmıştır.

Dede Korkut'ta karışık renklerin, insanın tabiî ve içtimaî çevresiyle münasebete girme ihtiyacı yüzünden yapısında bir ölçüde saflığını yitirmiş, törpülenmiş olarak bulunan kimi unsurları ifade ettiği söylenmektedir (Karabaş, 1996: 30).

"Berü gelgil ak südin emdügüm kadunum ana
Ağ pürçeklü 'izzetlü canum ana
Akarlıda sularına karġamaġıl
Kazılık Tağınuñ günahı yokdur
Biterlide otlarına karġamaġıl
Kazılık Tağınuñ suçı yokdur
Kaçar geyiklerine karġamaġıl
Kazılık Tağınuñ günahı yokdur
Arslan-ile kaplanına karġamaġıl
Kazılık Tağınuñ suçı yokdur
Karğar-iseñ babama karga
Bu suç bu günah babamdandur." (11).

"Günah" ve "suç" gibi kavramlar gerek inancın; gerekse hukukun ilgi sahasına girmektedir ve böyle kavramlar vasıtasıyla mekâna irade izafe etmek sanat açısından mümkün görülebilir; ama hayatın gerçekliği açısından

imkân dışıdır. Ancak mekâna "günah" ve "suç" isnat edilmesi ve bunun reddi yönündeki itiraz bir noktaya kadar anlaşılabilir. Boğaç'ı yaralanmış vaziyette bulan annesi, oğlunun başına gelmiş hadisenin failini bilmediği ve bu yüzden bahsi geçen olayın geçtiği yer olarak Kazılık Dağı'nın olayı müşahede ettiğini düşünmüş olabileceği için Kazılık Dağı'nı inanç ve hukuk yönünden suçlamaktadır. Aslında Kazılık Dağı, Oğuzların hâkimiyeti altında olan bir yerdir. Dolayısıyla burasının güvenliğinden de Oğuz beyleri sorumludurlar. İşte Kazılık Dağı'na "günah" ve "suç" isnat etmenin arkasındaki düşünce Oğuz beylerinin burayı koruyamadığı kanaatidir. Bir hadisenin günahı ve suçundan dolayı mekânı mesul tutmakla bu mekânın sahibine telmih yoluyla bir mesuliyet çıkarılmaktadır.

> *"Görür misin ay oğul neler oldı, sarp kayalar oynanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğiken senüñ babanuñ üstine yağı geldi." (12).*

"Sarp kayalar", "yerin obrulması" gibi ifadelerde görülen "kayalar" ve "yer", bulundukları mevki itibariyle belirsiz coğrafyada, belirsiz bir mekân olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen yerlere yüklenen duyguya dayalı anlamlara bakınca beyleri Dirse Han'ı evvela oğlu Boğaç'a karşı kışkırtarak onu okla yaralatan "kırk namert" Boğaç'ın ölmediğini hatta at biner, kılıç kuşanır olduğunu öğrenince kendilerini yaşatmayacağı korkusuyla bu sefer Dirse Han'ı bağlayıp at ardında sürüyerek kâfir diyarına satmaya götürürler. Dirse Han'ın karısı bu hadiseleri, "sarp kayaların yerinden oynayıp düşerek yerin obruluşu, oyuluşu" olarak değerlendirir.

Bütün bu hadiselerin "il" tabir edilen yerde olup bitmesi de ayrıca maidardır. Zira "il" belli bir mekân olmak dışında aynı zamanda kurulu bir düzenin, işleyişin ve sistemin de adıdır. İlin, töresi vardır. Her türlü içtimaî münasebetler bu töre'nin tayin ettiği kurallar çerçevesinde yürütülmeye mecburdur. Töreyi uyulup uyulmadığını tespit ve gerektiğinde töreye uyulmasını temin etmek ise "ilhan" denen il beyinin görev ve sorumluluğundadır. Dolayısıyla "il"de vuku bulan başıbozukluğun mesuliyeti il beyinin omuzlarındadır. Diğer bir ifadeyle mekâna, gerek içtimaî bir meselenin boyutunu ortaya koymada mecazî bir işlev yüklenmekte; gerekse

bir felaket olarak değerlendirilen bu hadiseye müdahele etmesi gereken siyasî iradenin sorumluluğunu yerine getirmemiş olması mekân üzerinden tenkit edilerek bahsi geçen olaydaki sorumluluğu hatırlatılmaktadır.

> *"Koñur atın mahmuzladı Kazan Big yola gitdi. Geli geli yurdınuñ üzerine geldi. Gördi-kim uçarda kuzğun kalmış, tazı tolaşmış yurtda kalmış. Kazan Big burada yurd-ilen haberleşmiş, görelüm hanum ne haberleşmiş: Kazan aydur:*
>
> *Kavum kabile menüm kuma yurdum*
> *Kulan-ile sığın geyige konşı yurdum*
> *Seni yağı niredeñ darımış gözel yurdum*
> *Ağ ban ivler dikilende yurdı kalmış*
> *Karıçuk anam oturanda yiri kalmış*
> *Oğlum Uruz oh atanda puta kalmış*
> *Oğuz bigleri at çapanda meydan kalmış*
> *Kara mudbak dikilende ocak kalmış." (17).*

Salur Kazan avda iken "kara kaygılı rüya" görünce evi ocağı, yeri yurdu hakkında kaygılanmaya başlar ve av merasiminin sevk ve idaresini kardeşi Kara Göne'ye devrederek çıkıp yurduna gelir. Geldiğinde gördüğü manzara içler acısıdır. Yeri yurdu yıkılmış, yakılmış, tarumar edilmiştir. Bu perişanlığın sembolü olarak da uçardan kuzgun, kaçardan tazı gelip yurduna konmuştur. Kuzgun ve tazının gelip dolaşması artık bu mekânın insan tasarrufundan çıktığını, terk edildiğini, geri buraya dönülmeyeceğini gösteren emarelerdir. Hatta artık burasının insanla bir ilgisinin kalmadığı da söylenebilir. Salur Kazan, gördüğü manzara karşısında şuurunu yitirme noktasına gelir. İnsanla, insanlıkla bir ilgisinin kalmadığı söylenebilecek olan yurdu ile haberleşmeye çalışır. Ona göre yurdu, kavim ve kabile ile ortaktır, kumadır, müşterek kullanılan bir yerdir. Başına gelen işler gadre uğramaktan başka bir şey değildir. Dede Korkut'ta toplumcu bir bakış açısı vardır. Dünya nimetini paylaşan, eşyaya tek başına bir sahiplik anlayışı atfetmeyen bu bakış açısına göre kavim kabile ile kuma gibi kullanılan yurdun başına gelenler manidardır. Salur Kazan'ın, bu sözlerinin arkasında hayata ve kâinata dair bir sorgulamanın varlığı görülmektedir.

Yabanî eşek ile yabanî keçiye komşu olmak da manidar bir ifadedir. O devrede bu tür hayvanlarla yakın olmak ve onlara komşuluk atfetmek ayrıca dikkate değerdir. "Komşu hakkı Tanrı hakkı." diyen Dede Korkut'a göre

“kulan” ve “sığın geyiğe” dahi komşu hukuku gelirştirmek yine inancını sorgulamak anlamına gelir. Salur Kazan’ın ifadelerinden anlaşıldığına göre başına gelenlerin sebebini anlamayan, daha doğrusu anlayamayan bir tavır söz konusudur. Çünkü o, kavmi kabilesiyle beraber yaban eşeği ve keçisini komşu tutarak yaşamakta olup kimseyi incitecek bir davranış söz konusu değildir. Öyleyse başına gelenlere müstahak değildir.

Ama düşman, bir tırtıl sürüsü gibi gelerek yurdunu sarar, dalar, delik deşik edip gideir. Yurt oradadır; ama artık “ağ ban evler” yoktur. Yeri orada durmaktadır; ancak anacığı gitmiştir. Meydanda artık Oğuz yiğitleri at koşturmamaktadırlar. Ocak olduğu yerde durmaktadır; ama mutfağın yerinde yeller esmektedir. Salur Kazan’ın dilinden ifade bulan mekân algısına göre mekâna hayatîyet veren bizzat insan emeği, insanın ona kattığı değer, insanın ona yüklediği işlevden ibarettir. İnsan olmadığı zaman mekân, kuru, ölü ve anlamsız bir yerden başka bir şey değildir. İşte insanla güzelleşen ve anlam kazanan mekân onun çekilmesiyle değerini ve önemini kaybetmiştir.

“Mere dini yok ‘akılsuz kâfir
Ussı yok dirneksüz kâfir
Karşu yatan karlu kara tağlar karıyupdur otı bitmez
Kanlu kanlu ırmakları karıyupdur suyı gelmez.” (23).

“Arkurı yatan kara dağ”, “karşı yatan kara dağ” gibi tamlamalar daha önce de tahlil edilmeye çalışıldı. Buna ilave olarak “karşı yatan kara dağın” aynı zamanda “karlı” olduğu da görülmektedir. Çapraz yatan kara dağın ne derece sarp, çetin, heybetli, azametli vs. olduğuna dair yorumların dışında burada bir fark var. “Karşı yatan karlu kara dağlar” ibaresinde mecazî bir anlam vardır. “Karşı yatan” ibaresinin, Salur Kazan’ın annesinin iktidarını, “kara” mizacını, “karlı” ise yaşını temsil ettiği söylenebilir. Karın beyazlığı ile saçlarının ağarmış olması arasında bir bağ kurulmak suretiyle çağ olarak artık belirli fiil, davranış ve tasarrufların söz konusu olamayacağı vurgulanmak istenmektedir. Nitekim “kanlı kanlı ırmaklar” sıfat tamlamasında da benzer bir durum söz konusudur. “Kanlı ırmak” muhtemelen, bu gün de kullanıldığı gibi insanı alıp götürerek öldüren, insanın kanına giren ırmak mânâsınadır. Bir

ırmağın insan götürebilmesi ise suyun hızı ve debisinin yüksekliğiyle ilgili bir durumdur. Burada ırmağın kuruması ile Salur Kazan'ın annesinin, artık annelik hâlinden eksildiği hususu, mecazî bir ifadeyle dile getirilmektedir. Mekâna yeni bir işlev yüklenmekte, mekânın özelliğinden hareketle insanın fıtrî özellikleri ifade edilmektedir.

"Karşu yatan kara tağuñ aşmağa gelmişem
Akındılu görklü suyuñ kiçmege gelmişem." (31).

Dede Korkut tarafından Deli Karçar'a hitaben söylenen "karşı yatan kara dağ" ve "akıntılı görklü su" anlatımıyla Deli Karçar'ın tavır ve tutumu mekân üzerinden mecazî bir ifadeyle ortaya konmaktadır.

"Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oh atar-idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker-idi." (32).

Dede Korkut'ta evlenme âdetiyle ilgili birçok uygulama vardır. Bunlardan biri, gerdeğin, güveyinin okunun düştüğü yere dikilmesidir. Bamsı Beyrek'in gerdeğinin dikildiği yer, aslında onun kaderinin tecelli ettiği yerdir. Beyrek gerdek yerini belirlemek için okunu atınca Gürcistan sınırına yakın düşer. Geceleyin gerdeği, "kâfirler" tarafından basılan Beyrek, on altı senelik bir tutsaklık yaşar. Dolayısıyla burada mekânın yeri, konumu ve durumu ile insanın kaderi arasında bir bağ kurulmakta ve insanın kaderinin biraz da bulunduğu yere göre teşekkül ettiği kanaat ve intibaı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kaderin kötü tecelli etmesi ile mekân arasında bir bağlantı kurulmakta, kaderin kötülüğü mekân vasıtasıyla anlatılmaktadır.

"Beyregi Kara Dervendde öldürmişler, uşda nişanı sultanum didi." (34).

Kara Dervend, "yukarı Pasin'de, Evnüg[66] Deresinden gelen suyun sağdan Aras'a (Pasin Suyu) karışmadan önce uğradığı Emre-Kom Köyü yukarısındaki yer. Çoban Köprüsünün güneydoğusuna" düşmektedir (Kaçalin, 2006: 320). "Kara Dervend" isminin başındaki "kara" kelimesi, "kötü, tehlikeli, karanlık, çetin, güç, tekin" gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Bent ise "bağ, rabıt" demektir. Bu durumda "Kara Derbent" yolların birbirine bağlandığı

[66] Bugün Avnik denilmektedir.

bir yerdir ve bu yönüyle buraya her yönden insan gelebileceği anlamı kuvvetlidir. Hatta birçok yerin bağlantısı olan bir yere nereden insan geleceği belirsizliği vardır. Yalancı Oğlu Yartaçuk, bu "belirsizliği" kendine "delil" göstererek yalanına dayanak yapar. Dolayısıyla "Kara Dervend"in sebebi çözülemeyen ölümlerin yaşandığı kötülüğü ile meşhur bir yer olduğu düşünülebilir. Yalancı Oğlu Yartaçuk'un da "yalanını" gizlemek için zaten adı karanlık işlerle kötüye çıkmış olan bu yeri, şahit tuttuğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle belirli bir mekânın kötü namı belirsiz bir işin üstünü örtmede kullanılmaktadır.

Burada mekânın doğrudan bir tasarrufu elbette söz konusu değildir. Bu işlev, o mekâna namından dolayı yüklenmektedir. Tehlikeli yerlerden gidip gelmekle cesaretli olmak arasında bağ kurulması alışılmış bir tavırdır. Böyle yerlerden zarar görmeden gelip geçenlerin kendisiyle iftihar ettiği müşahede edilmiştir. Tehlikeli yerlerden gelip geçerken zarar görmek, en kötü ihtimalle böyle bir yerde ölmeyi de yadırgamayacak bir tavırdan söz edilebilir. Zira böyle bir mekân menfî bir intibaı asıl yadırganması gereken durumu olağan hâle getirebilmektedir. İşte Yalancı Oğlu Yartaçuk, Beyrek'in öldüğüne dair haberle birlikte onun "kanlı gömleğini" delil olarak getirir, bununla yetinmeyip olayın ispatı mümkün olmayan "Kara Dervend"de geçmiş olduğunu söyler. "Kanlı gömlek" delilinin yanında "Kara Dervend"in ispatlanamaz bir vasfa sahip olması burasının namıyla ilgilidir.

"Oğul oğul ay oğul
Karanguluça gözlerüm aydını oğul
Güçlü bilüm kuvveti oğul
Gör ahır neler oldı
Neler kopdı menüm başuma didi,
Kalkubanı oğul yirümden turı geldüm
Boynı sınsun al aygırı butun bindüm
Av avlayup kuş kuşlayup gezer-iken
Buñaldı sürçdi meni yire çaldı
Sağ uyluğum sındı
Menüm kara başuma neler geldi
Kara kara tağlardan haber aşmış
Kanlu kanlu sulardan haber kiçmiş
Demür Kapu Dervendinden haber varmış
Alaça atlu Şökli Melik katı pusmış

Pusduğından kara tağlara tuman düşmiş
Yatduğı yirde Big Begili tutuñ dimiş
Karusından ağ ellerin bağlañ dimiş
Kan alaca ordusını çapuñ dimiş
Ağça yüzlü kızını gelinini yesir eyleñ dimiş
Kalkubanı oğul yirüñden turı gelgil
Yilisi kara kazılık atuñ butun bingil
Arkurı yatan Ala Tağı dünin aşğıl
Ağ alınlu Bayındır Hanuñ divanına dünin varğıl
Ağız dilden Bayındıra selam virgil
Bigler bigi olan Kazanuñ elin öpgil
Ağ sakallu babam buñlu digil
Elbetde ve elbetde Kazan Big mańa yetişsün didi digil
Gelmez olsañ memleket bozılup harab olur
Kızum gelinüm esir gitdi bellü bilgil didi." (96).

"Vatan" ve "memleket" kelimeleri Dede Korkut'ta ancak bir iki yerde geçer. Begil, attan düşüp bacağını kırınca düşmanları onu yatağında basıp öldürmek üzere harekete geçerler. Begil, zor durumdadır. Ayağa kalkacak hâli yoktur. Daha önce Bayındır Han'a kızmış, "hediyelerini önüne dökmek suretiyle" isyan etmiş, o kapıyı kapatmıştır. Kazan'la da arasında çekişme vardır. Ancak üzerine de düşman gelmektedir. Begil, darda kalınca Salur Kazan'ı yardıma çağırmaktan başka çare bulamaz. Salur Kazan'ın yardıma gelmesi için de başına gelecek felaketleri sıraladıktan sonra durumun vehametini ortaya koyar: Salur Kazan imdada yetişmezse memleket bozulacaktır. Memleket dediği yer elbette Oğuz ülkesidir. Begil, ordusuyla beraber Gürcistan ağzına "karakol" kurar, Gürcistan'dan Oğuz ülkesine kast edenlerin başını Bayındır Han'a "hediye" gönderir. Ancak Begil, Bayındır Han'ın kendisinin şerefine verdiği av partisi esnasında Salur Kazan'ın kendisiyle sözlü çekişmeye girmesini han'ın ilgisini kaybetme olarak yorar, bunun üzerine "Oğuz'a isyan" ettiğini belirtir, hatta bu öfke ile "dokuz tümen Gürcistan'a" sığınmayı bile düşünür. Karısının vazgeçirmesiyle Begil ava çıkar, avda da ayağı kırılır. Yani Begil "memleketi" Han'ın kendisine ilgisi nispetinde sevmekte olup darda kalmasa "memleketi" filan düşündüğü yoktur. Kuvvetle muhtemel ayağı kırılmamış olsa idi kendisini Salur Kazan'a ve Bayındır Han'a saydırmak için konumunu koz olarak kullanabilir bir tip olduğu intibaı vermektedir. Dolayısıyla burada belirli coğrafya, başa gelen bir tehlikeyi bertaraf etmede korunması gereken bir değer olarak takdim

edilmektedir. Begil, başına gelen musibetten kurutulmayı, memleketin selametini ileri sürerek başarmak ister. Çünkü memleketin bozulması doğrudan doğruya Bayındır Han'ın ve idaresinin zaafa düşmesi bozulması anlamına gelir.

"Kazan gine aydur:
Karşu yatan kara tağlar karısa
Otı bitmez il yaylamaz
Akındılu görklü sular karısa kara taşmaz
Kaytabanlar karısa torum virmez
Kara koçlar karısa kulun virmez
Er yigitler karısa oğlı toğmaz
Babañ karı anañ karı
Senden yigrek Kadir bize oğul virmez
Virse dahı senüñ yirüñ tuta bilmez." (58).

"Karşı yatan kara dağlar", "akıntılı görklü sular", "il", "yaylak" gibi yer isimlerinin zaman zaman duyguya dayalı anlamlar yüklenerek kullanıldığı da vakidir. "Karşı yatan kara dağlar", "akıntılı görklü sular" belirli coğrafyayı ifade eden ibareler olup burada işlevleri bakımından değerlendirmeye tâbi tutulmuşlardır. "Karşı yatan kara dağların" yerine getirdiği işlev "ilin" bu dağlarda yaylamasıdır. İlin "karşı yatan kara dağlarda" yaylaması için de söz konusu yerin muayyen özellikler taşıması gerekmektedir. Evvela "karşı yatan dağların" genç olması beklenmekte ve gençliğin emaresi de üzerinde otlar bitiyor olmasıdır. "Dağların gençliği" ibaresi mecaza dayalı bir ifadedir. İnsanın yaşlılığının doğuracağı muhtemel neticeleri belirtmek için dağlara böyle bir şahsiyet izafe edilmiştir. Bunun yanında "dağlara" otlu bir yaylak, yaşama zemini olarak bakmak da iktisadî hayatla ilgili bir tavırdır.

"Oğul sen varacak yirüñ
Tolamaç tolamaç yolları olur
Atlu batup çıkamaz anuñ balçığı olur
Ala yılan sökemez anuñ ormanı olur
Gök-ile pehlü uran anuñ kal'ası olur
Göz kakuban köñül alan anuñ görklüsi olur
Hay dimedin baş getüren celladı olur
Yağrınında kalkan oynar yayası olur
Yavuz yirlere yiltendüñ kayıda döngil
Ağ sakallu babañı karıçuk olmış anañı buzlatmağıl didi." (69).

Gerek mekâna, gerekse coğrafyaya doğrudan şuur izafe edilemez. Buna mukabil mekânın ve coğrafyanın menfî özellikleri insanın önünde engel teşkil edebilir. Bu durumu tabiat kanunları izah edecektir. Ne var ki, coğrafya veya mekânın engel teşkil edebilecek kimi özellikleri, birini bir konuda, yıldırmada, korkutmada, amaç ve yolundan çevirmede, teşvik ve telkin etmede sebep olarak görülebilir, gösterilebilir. Hatta bunun zıddı da söz konusu olabilir. Gidilmek istenen yerin dolambaçlı yollarından, atlının batıp çıkamayacağı bataklığından, ala yılan sökemeyecek ormanından vs. bahseden ifadelerin işlevi, muhatabı korkutmak, gaye ve niyetinden döndürmektir. Bütün bu şartları bildiği hâlde yolundan dönmeyen hatta dönmemekte ısrarlı ve kararlı olduğunu gösteren yiğitler, hüner ve cesaret sahibi olduklarını ıspatlamış olurlar. Dolayısıyla burada, mekânın çetin ve korkutucu şartlarına aldırmaksızın ideali uğruna hareket etme ile bahsi geçen şahsın evvela cesaret, sonra hüner sahibi olup olmadığı mekân vasıtasıyla ortaya konmak istenmektedir. Mekân da bunun nesnesi durumundadır.

> *"Hele Kazanı getürdiler, Tomanın Kal'asında bir kuyuya bırakdılar. Kuyunuñ ağzına bir değirmen taşı koydılar. Yimegini suyını değirmen taşı delüginden virürler-idi." (108).*

Kale, yalçın yapılı, dışarıya karşı korunaklı, kolay ulaşılmaz bir mekândır. Hür iken tutulup kaleye kapatılmak, tutulan bakımından güçsüzlüğünün, zayıflığın, gafletin, tedbirsizliğin ve belki de hünersizliğin bir ifadesidir. Muteber birini tutup kaleye kapatmak ise onun itibar ve şerefi nispetinde kapatana itibar ve şeref sağlayan bir başarı olarak değerlendirilebilir. Kaledeki bir kuyuya atılmak ise büsbütün menfî bir anlam ifade eder. Dede Korkut'ta Salur Kazan, daima kuvvetli ve kudretli bir bey olarak takdim edilir. Onun yakalanarak kuyuya atılmasının sebebi gaflettir. Zira düşman sınırında, avda iken; Dede Korkut'un tabiriyle "gurbet yerde" yatıp uyur. Bu ise yiğitliğinden kaynaklanan bir tenakuza değil; gafletine delalet etmektedir. Dolayısıyla yakalanıp kaleye hapsedilmesi ile hünersizlik yahut dirayetsizlik bakımından yönünde ortaya çıkacak menfi anlamın önü tıkanmış olmakta; gafleti yüzünden başına gelen musibet de haysiyet ve şerefini zedeleyecek derece bir fiil olarak görülmemektedir. Hatta Salur Kazan'ın korunaklı bir yer

olan kalede bir yere bağlanmayıp doğrudan bir kuyuya atılması hâlâ ondan endişe edildiği, korkulduğu, çekinildiği anlamına gelir. Kuyuya atılmak, atılan için tahkir edilmek anlamına gelse de mefhumu muhalifinden bakınca bu, kuyuya atılan kişinin gücünü ve hünerini kabul ve tasdik eden bir fiildir. Kaleye hapsedilmek veya kuyuya atılmak Salur Kazan'ın itibar ve şerefini zedeleyecek menfi bir kanaat oluşturmakla birlikte kuyunun ağzının açılamayacak şekilde bir değirmen taşıyla kapatılması hâlâ onun çekinilmesi gereken güç ve dirayet sahibi biri olarak dikkate alındığını gösterir. Dolayısıyla bir vasıta olarak kullanılan mekânın tasarrufundan hareketle ona tasarruf eden insanın düşüncesi, korkusu, kaygısı, hesabı gibi hususlar hakkında bir fikir edinmek mümkündür.

Kaleye kapatılmak en azından o an için Salur Kazan'ın hayatta kalacağı anlamına gelir. Çünkü kale toprağın üzerindedir ve bu da diriliğe yorulabilir. Kuyuya atılmak ise yerin üzerinden altına inmek demektir. Üstünün toprakla değil de değirmen taşı ile kapatılmış olması az da olsa hâlâ ona bir hayat sürme imkânı tanındığını gösterir. Üstü toprakla kapatılmış olsa idi bu durum, artık ona hayat imkânı tanınmadığı şeklinde yorumlanacaktı. Değrimen taşının ortasında bir deliğin olması ve Salur Kazan'a bu delikten su ve yiyecek verilmesi onun öldürülmesi hususunda imtina ediliyor olmasındandır. Ama nihayetinde kuyuya atılmak onu öldürme isteğine, kuyunun hava, su ve yiyecek ihtiyacının giderilebileceği şekilde delikli bir taş ile kapatılması bu öldürme isteğini engelleyen bir tutum olarak tebarüz etmektedir. Mekân ve mekân vasfı da bu kararsız düşüncelerin tercümanı gibidir.

> *"Bunuñ oğlı var kardaşı var, bunı öldürmek olmaz didiler. Getürdiler toñuz tamına habsa saldılar." (112).*

Önce kaleye kapatmak, ardından bir kuyuya atmak, sonra da "oğlu ve kardeşi" olduğu korkusuyla öldürmeyip "domuz damına" hapsetmek "kâfirlerin" kararsızlığının ifadesidir. Kuyudan çıkarılmak artık Salur Kazan'ın öldürülme düşüncesinden vazgeçildiğini veya "kâfirlerin" onu öldüremeyeceklerini gösteriyor. Domuz damına kapatılmak ise onun "domuz" seviyesine düşürülerek tahkir, tahfif ve tezyif edilmek istendiğini

göstermektedir. Domuz, zavallı bir hayvan olmakla birlikte İslam inancı, domuzun etini yemeyi yasaklamıştır. Müslümanlar da domuzdan bütün bütün yüz çevirmişlerdir. Çünkü domuz, pistir ve pislik yer. Pislik içinde yaşadığı için "domuz" Müslümanlar tarafından sevilmez. Salur Kazan'ı, inancı gereği mesafeli duracağı bir hayvanla aynı seviyeye indirmek, onu pislik içinde yaşatmak ölümden daha hafif bir eziyet emaresi olarak görülebilir. Burada mekânın vasfı muteber ve güçlü bir insanın güç ve iktidarını hatta inancını aşağılamada bir vasıta olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece aşağılanan üzerinden bir de yüceltilen taraf vardır. Bu da "kâfir" beyleridir. Salur Kazan mekân vasıtasıyla istiskal edilirken; "kâfir" beyleri yüceltilmekte ve yükseltilmektedir. Ama bu çalışma Dede Korkut'un bakış açısına göre yapılmaya çalışıldığı için Salur Kazan'ın mekân bakımından maruz kaldığı muamele "menfî kanaat oluşturma" başlığı altında ele alınmıştır.

2.2. Meşruiyet Remzi Olarak Mekân

Meşruiyet, Arapça bir kelimedir. Kelimenin kökü şer'dir. Şer' ise, "Allah'ın emri, âyet, hadîs, icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahâ esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri" demektir (Devellioğlu, 1998: 989). Meşru ise şer' mastarının mef'ûlü olup, "şer'an câiz olan, şeriatın izin verdiği, şeriata, kanuna uygun" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 631). Meşru kavramı ile yalnız şer'î değerler kast edilmemekte, töre içinde yer alan bütün değer hükümleri de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla meşru kavramı ile dinî, içtimaî ve ahlâkî değerler bütününü anlamak gerekir. Başka bir söyleyişle meşru demek "hukuk dışı olmayan" veya "kanunî" demektir.[67]

Dede Korkut'ta mekân, bazen siyasî bir düşüncenin, içtimaî bir değerin yahut ferdî bir değerlendirmenin Oğuzların değerler dünyasına uygun olup olmadığını sembolize edecek şekilde kullanılmıştır. Bu sembolik anlatım bazen mekâna yakıştırılan sıfatlar, bazen de mekânın işlevi üzerinden dile

[67] Çalışmanın "Değerler Dünyası" (sayfa: 97) bölümünde Oğuzların benimsemiş oldukları çoğu değerlerin İslamî değerlerle örtüştüğü, bunun yanında bazı değerlerin de millî özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir. Bu değerlerin toplamının, kurallar bütünü olan "töre"yi meydana getirdiği de söylenmiştir.

getirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde mekâna izafe edilen özelliklerin, herhangi bir düşünce yahut değerin meşruiyetini ortaya koymak üzere tanzim ve tertip edildiği hususu örnekler üzerinden ele alınarak tahlile tâbi tutulmuştur.

> *"Bir yire ağ otağ bir yire kızıl otağ bir yire kara otağ kurdurmış-idi. Kimüñ ki oğlı kızı yok kara otağa konduruñ, kara kiçe altına döşeñ, kara koyun yahnısından öñine getürüñ, yir-ise yisün yimez-ise tursun gitsün dimiş-idi." (3).*

Dede Korkut'ta mekânın farklı bakımlardan ele alındığı görülmektedir. Mekâna yüklenen diplomatik anlamlar açısından bakıldığında yukarıdaki mekân tasnifinin çarpıcı bir örnek olduğu görülmektedir. Çocuklu yani zürriyet sahibi olmak Oğuz toplumunda çok önemli bir değerdir. Çocuğun kendisi başlı başına bir değer olmak yanında gerek aile, gerekse siyasî teşkilat bakımından da bazı değerler taşıdığı bilinmektedir. Öte yandan çocuk sahibi olmak nasiple ilgili bir hususdur. Modern tıbbın sunduğu birçok imkâna rağmen bile çocuk sahibi olamayan ailelerin mevcut olduğu bilinmektedir. Gelişmiş tıbbî müktesebatın ortaya koyduğu verilerine göre ailelerin çocuk sahibi olamayışlarının birtakım biyolojik sebeplere dayanmaktadır. Fakat çocuksuzluk Dede Korkut'ta biylojik bir kifayetten ziyade "Tanrı'nın bir laneti"[68] olarak değerlendirilmektedir. Bu husus inançla ilgili bir mesele olmakla birlikte Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla çocuksuzluk siyasetin de ilgi alanına girmektedir.

Çocuk, toplumun temel taşıdır. Çocuğun varlığı aile ve toplum hayatının teminatı gibidir. Bu kural, geçmişte olduğu gibi bugün de değerinden bir şey kaybetmemiştir. Zaman zaman hâlâ siyasî otorite tarafından ailelerin "en az üç çocuk" sahibi olmalarının telkin edildiği görülmektedir.[69] Bu telkinin

---

[68] Bu hususta Dede Korkut Kitabı'ndaki ibare şöyledir: "Oğlı kızı olmayanı Allah Ta'âla kargayupdur, biz dahı kargaruz." (Ergin, 1964: 4). "Kargamak", "beddua etmek, ilenmek, lânet etmek, lânet okumak, küfretmek" şeklinde tarif edilmektedir (Gökyay, 2000: 238).

[69] Bayındır Han örneğinde olduğu gibi çarpıcı olmasa bile bugün de siyasî otoriteler tarafından benzer endişeler dile getirilmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın gittiği düğün veya çocuk ziyaretlerinde evli çiftlere en az üç çocuk yapmaları konusunda telkinlerinin olduğu sürekli basın yayın organlarında yer almaktadır. Hatta aynı çağrı, Başbakan Erdoğan tarafından Türkiye ile gerek inanç gerekse soy bağı olan birkaç ülkede de dile getirilmiş; fakat zamanla "üç çocuk"tan beş çocuk"a olarak zammedilmiştir. Böyle bir çağrının sebebi olarak da "artık hızla yaşlanmakta olan dünya

arkasında siyasî, askerî, iktisadî ve demografik bazı sebep ve endişeler olduğu bilinmektedir. Hatta ailelerin çocuk sahibi olmaları devlet tarafından - telkin dışında – doğrudan desteklenmekte, memurlara çocuk sayısı ve yaşına bağlı olarak madden desteklemek suretiyle teşvik edilmektedir.

Oğuzlar devresinde çocuk sahibi olma hususunda doğrudan değil; ama dolaylı olarak çok ciddi bir teşvik söz konusudur. Çocuk sahibi olmamayı yahut olamamayı, "Tanrı'nın lâneti, bedduası" olarak değerlendirmek belki de uzvî bir hususta, inancın esas alındığı çok kuvvetli bir teşviktir. Bayındır Han'ın tasarrufu ise meselenin inanç boyutunu aşarak fiilî bir siyasî tavra dönüştüğünü göstermektedir. Oğuzların teşrifat (devlet görgüsü, protokol) geleneğinin "hüner, marifet" vadisinden çıkarılarak umumî bir uzvî kifayet dairesinde yeniden ele alınması ve buna göre tanzim edilmesi, sebebi ne olursa olsun netice itibariyle travmatik bir kararın uygulamasıdır. Oğlu kızı olmayanı kara otağa indirmek, önüne kara koyun yahnisinden koymak, yiyip yememesini, yemezse kalkıp gitmesini, başka bir ifadeyle meclisi terk etmesini hiç mesele etmemek o güne kadar görülmemiş bir müeyyidenin tatbikidir. Bayındır Han eliyle icra edilen bu kararın uygulamaya konulmasıyla devlet mevkileri "çocuk" dairesinde yeniden tanzim ve tertip edilir ve o güne kadarki değerler ve uygulamalar artık "eski" arasında değerlendirilerek "yeni" değerlere riayet edilmesi beklenir. Yeni değerin getirmiş olduğu müeyyideler arasında oğlu kızı olmayanın devlet başkanı tarafından tahkir, tahfif ve tezyif edildiği; çocuksuzluğundan dolayı cezalandırıldığı görülmektedir.

> *"İletişim, iletişime taraf olanların zihinlerindeki anlamalrın çakışması olduğuna göre kaynak durumundaki A şahsının zihnindeki X mesajının, hedef durumundaki B şahsının zihninde de benzer (aynen olmasa bile) oluşması demektir. Bunu sağlamak için A şahsı bazı işaretler (sings) kullanarak mesajını kodlamalı ve bir kanal ile B şahsına ulaştırmalıdır. Burada kod, içinde işaretlerin organize edildiği bir sistemdir. Kod sistemi toplumun üyeleri tarafından kabul edilmiş kurallara bağlıdır. Her dil, işaretlerin organize edildiği bir kod sistemidir. Birbiriyle iletişimde bulunan insanların kullandıkları kod sistemi ne kadar ortak ise aynı şekilde sözlü veya yazılı kelimeleri,*

---

nüfusunun" ileride yol açacağı ekonomik, siyasî, kültürel vs. muhtemel tehdit ve tehlikeler gösterilmektedir. O bakımdan çocuk sahibi olmanın arkasında ailevî olduğu kadar siyasî, askerî, iktisadî vs. sebep ve endişler de vardır. Öyleyse çocuk sahibi olmanın pratik karşılığı her devirde farklı cereyan etmekle birlikte öneminden bir şey kaybetmemekte; ancak bu ihtiyacı dile getirmenin şekil ve üslubu zamana ve şahsa göre değişme gösterebilmektedir.

çizimleri, şekilleri aynı veya benzer anlamda kullanmaları ve yorumlamaları o oranda yüksek olacaktır." (Küçükkurt ve Tanrıkulu, 1986/87: 89-90).

"Otağ" her zaman sadece bir mekân mıdır? "Ak otağ" da sadece bir mekânın renk yönünden niteliğini ifade eden bir sıfat tamlaması mıdır? Renklerin gerçek ve yan anlamları dikkatleri nesnenin üzerine çekerken; mecaz anlamları onun ilerisine geçerek gerisine gizlenmiş anlamları çözmeyi gerektirir.

"Her işaret herkes tarafından aynı şekilde yorumlanmayabilir; zihnî kavramlar farklı olabilir. İşaretin anlamı o işareti kullanan veya yorumlayan kimsenin, o işaretin yerine geçtiği obje ile tecrübesine ve içinde yaşadığı toplumun normlarına, kültürüne veya alt kültürlerine göre değişecektir.

Bunu daha iyi anlayabilmek için önce işaret ile yerine geçtiği dış dünyadaki gerçek fenomen veya obje ile arasındaki ilişkiye bakmamız gerekir. Bu ilişki üç şekilde olabilir: Eşbiçimli (icon), gösterge (index), sembolik (synbolic).

Eşbiçimli ilişkide işaret, objeye aynen veya kısmen, görünüşte veya seste benzemektedir. Bir kimse veya cadde ile o kimse veya caddenin fotoğrafında olduğu gibi.

Gösterge şeklindeki ilişkide işaret ile obje arasında doğrudan gerçek bir bağlantı vardır. Duman, ateşin; çığlık, korkunun; ter, çok çalışmanın göstergesidirler.

Sembolik ilişkide ise işaret ile obje arasında bir bağlantı veya benzerlik yoktur; fakat ikisi arasındaki ilişki işareti kullananlar arasında sağlanan mutabakat, sözleşme, anlaşma ile kurulmuştur. Ayrıca bazı folklorik eşyalar, işaretler, davranış kodları, giyim tarzları, renkler ve bu renklerle anlatılmak istenen düşünceler vb. de uzun bir zaman içinde anonimleşerek, çoğunluğun kabul ettiği adetler, gelenekler ve töreler herkesin malı; herkesin benzer şekilde algılayıp benzer şekilde yorumlayıp anlamlandırdığı semboller haline gelmişlerdir." (Küçükkurt ve Tanrıkulu, 1986/87: 91).

Dede Korkut'ta renklerin hissî anlamlarına bakınca "ak" saflık, temizlik, iyilik, şans, baht, talih ve asaletin remzi olarak kullanılabilmektedir (Gözaydın, 1982: 114).

"Türklerde 'aklık' temizliktir, arılıktır. Ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adâlet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir. Ordu veya askerî birliklerin içinde, üst subay veya komutanların, kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için beyaz giydikleri, bazı belgelerden anlaşılmaktadır." (Ögel, 2000: 377).

Bununla birlikte siyasî bir kararın müşahhas hâle gelmesinde de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılabilmektedir. Bayındır Han, resmî iradenin başkanı olarak siyasî bir karar alır ve bu kararını sıfatlarla bezediği mekân üzerinden belirgin hâle getirir. Bu durumda "ak" rengi, erkek cinsine de şâmil

olmak yanında hükümdarın teveccüh, takdir ve tebcil ifadesi işlevi de üstlenmektedir. Bir farkla tersi de doğrudur. “Kara otağ” ibaresine karşılık gelen herhangi bir cinsiyet yoktur. Bu husuta renklerin birbiriyle rabıtası zıtlık anlayışına göre değil; hiyerarşi anlayışına göre “en aşağı” durumu tayin etmede kullanılmaktadır. Bu hiyerarşi içinde tabiî ikinci sırayı kızıl renk ile dile getirilen “dişi” cins almaktadır.

Şimdi şu soru sorulabilir: Oğuz devlet erkini temsilen Bayındır Han, köklü bir zihinyet değişmesi anlamına da gelebilecek olan bu kararı niçin almış ve niçin o şekilde uygulamaya koymuştur? Bayındır Han’ın öyle bir karar almasının faydacı bir karşılığı vardır. Evliliğin “bencilce” sebeplere dayandığı yönünde yaygın bir kanaat olduğu bilinmektedir. Çocuk demek, çalışmak, üretmek, hizmet etmek, güvenliği temin etmek demektir. Çocuk konusu, daha birçok içtimaî çehreye sahiptir ve bir yönüyle çocuk, toplumun kaynağı ve teminatıdır. Dede Korkut’ta, özellikle erkek çocuk “atanın yerini yurdunu tutacak, adını yaşatacak” kaynak anlamına gelmektedir. Zihniyetteki bu değişme, Oğuz toplumunda çalışacak, üretecek, güvenliği sağlayacak, hizmet edecek çocuk sayısının azaldığı, hatta artık dışarıdan gelen tehdit ve tehliklelere karşı koymakta zorlandığı ve bunun önünü almak için de özellikle erkek çocuk sahibi olmayı teşvik etmektir. Dolayısıyla Bayındır Han’ın almış ve uygulamaya koymuş olduğu kararın gaye ve niyeti toplumun huzur, refah ve istikbalini korumaktır. Tedbir olarak düşündüğü kararı da toplumdan sorumlu olan beyler üzerinde uygulamaya koyarak yukarıdan aşağıya bir değişme hamlesi başlatır. Bu da değişen dünya şartlarına göre zihniyetlerin yeniden gözden geçirildiğini ve toplumun gerekli gördüğü konularda gerekli hassasiyet ve tedbirlere sahip olduğunu göstermektedir.

Zihinyete müdahale etmek son derece çetrefil neticelere gebe bir harekettir. Bayındır Han, böyle bir kargaşa ve karışıklığa meydan vermemek için almış olduğu kararı evvela kendi “dîvân”ında uygulamaya koyarak mezkûr kararı ile toplumun her kademesine nüfuz etmeyi amaçlar. Ancak Bayındır Han’ın kendisi de bir kız evlat babasıdır. Bayındır Han, Oğuz

beylerine takdir ettiği üzere kendisi de kız babası olmak hasebiyle diğer kız babalarıyla birlikte "kızıl otağa" oturmaz, "kanun koyucu" olduğu için kendisini herkesin üstünde görür ve almış olduğu karara riayet etmeyerek "Şâmî günlüğü"de oturur (Ergin, 1964: 3). Bu hususun belirtilmesinden kasıt, Bayındır Han'ın tutarsızlığını ortaya koymak değil; eski Türk devlet geleneğinde kendisini "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" (zıllullahi fil' âlem) gören ve toplumca da böyle olduğuna inanılan zihniyetin mer'iyyetini tespit etmektir.[70] Hülasa Bayındır Han, Oğuzların nüfusun azlığı sebebiyle gerek anlık; gerkese gelecekte karşılaşması muhtemel tehdit ve tehlikeleri fırsat varken bertaraf etmek üzere bir karar alır ve bu kararını "olağanüstü" bir üslupla ifade eder.

Bayındır Han'ın çocuğa ve çocuğun cinsine bağlı tayin ve takdir ettiği yeni protokol kuralına bakarak buradan Dede Korkut'ta cinsiyete farklı yaklaşıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Erkek çocuk daha muteber gibi görülse de bu onun yerine getirdiği başta askerî, siyasî, iktisadî, içtimaî görevlerle ilgili bir durumdur. Bununla birlikte Dede Korkut'ta kız çocuğunun da erkek kadar hatta erkekten fazla "hüner" sahibi olması gerektiği gayet açık şekilde vurgulanmaktadır. Kan Turalı'nın evleneceği kızda aradığı özellikler, "kendisi kalkmadan kızın kalkması, kendisi atına binmeden kızın binmesi, kanlı kâfir üstüne saldırması, baş kesip kan dökmesi, alıp ona getirmesi" şeklindedir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Oğuz toplumunda erkek nesli giderek azalmış –Tepegöz'ün her gün iki erkek yemesi manidardır- bu yüzden bir tedbir olarak kızların da erkeklerin sahip oldukları vasıflara sahip olmaları gerektiği düşünülmüş olmalıdır. Bayındır Han'ın birinci derecede güvenlik sebebiyle erkek çocuk sahibi olmayı teşvik etmesi yanında Oğuz kızlarının da "erkek" gibi olması, Oğuz toplumunun acil güvenlik ihtiyacının karşılanmasında eldeki "insan" imkânının kullanılması anlamına gelmektedir. Zihniyette meydana gelen bir değişme olan bu durum toplumun bir ihtiyacına bulunmuş pratik bir çözümden başka bir şey değildir.

[70] Bu zihniyetin ifadesi olan bir cümle bizzat Dede Korkut'ta da geçmektedir. Bayındır Han'a isyan ettiğini söyleyen Bey Begil'e karısı, "Yigidüm big yigidüm, padişahlar Tanrının kölgesidür, padişahına âsi olanın işi rast gelmez." şeklinde sözler sarf eder (Ergin, 1964: 94).

"Oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, oğlu kızı olmayanın kara otağa" indirilmesi mecazî bir ifadedir. Mekânın vasıfları ile siyasî mesaj verme uygulaması geçmişte olduğu gibi bugün de vardır. Daha yakın bir zamanda İsrail ile Türkiye arasında bir "alçak koltuk" sebebiyle diplomatik bir buhran yaşanmıştır. [71] Ancak buhrana sebep "alçak koltuk" değildir. Bilakis "alçak koltuk" buhranın neticesidir. Dirse Han'ın "kara otağa" oturtulması, Oğuz toplumunun karşı karşıya bulunduğu meseleyi önceden tespit ederek gerekli tedbiri almayışının doğurduğu siyasî bir sorgulamadır. Asıl mesele onun "kara otağa" oturtulması değil; bir "han" olarak istikbale yönelik bir tehdit ve tehlikeyi fark ederek tedbir almayışıdır. Bayındır Han, sorumlu, uyanık, dikkat ve rikkat sahibi bir han olarak kendisine tâbi olan toplumun karşı karşıya olduğu meseleyi tespit ettikten sonra gerekli tedbiri de almayı bilir. Bayındır Han'ın içtimaî bir meselede aldığı tedbirin neticesi ise Dirse Han'ın siyasî ve ailevî bir buhran yaşamasına sebep olur. Bayındır Han, bir buhranı başka bir buhran çıkararak ifade etmeyi tercih eder. Dirse Han da başta, Dede Korkut'un tabiriyle, "kendisinden alçak kimselerin" ak otağa, kızıl otağa oturtulmasını siyasî bir buhran sebebi sayar. Ancak Bayındır Han'ın neyi mesele ettiğini anlayınca buhran belli bir teselsül içinde giderek ailevî boyut kazanır. Dirse Han, aklın yoluna uyarak, çocuklarının olmayışını, ya kendisi veya karısına ait bir kusurdan kaynaklandığı ihtimali ile hareket ederek siyasî buhran çıkarmaz. Yahut da buna gücü ve cesareti yoktur. Netice itibariyle Bayındır Han'ın içtimaî bir meselede lâzım gördüğü tedbir yalnız kendi

[71] "Alçak koltuk" buhranı Ocak 2010'da İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı Danny Ayalon Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u, İsrail Parlamentosu Knesset'e çağırır ve çalışma ofisinde kabul ettiği Çelikkol'la görüşmesi öncesi basın mensuplarını da odaya davet eder. Çelikkol ise görüşmenin muhabirler çıktıktan sonra yapılmasını ister. Bunun üzerine Ayalon basın muhabirlerine dönerek, "Bizim yüksek, onun daha alçak bir koltukta oturduğuna, masada yalnızca İsrail bayrağı bulunduğuna ve bizim gülümsemediğimize dikkatinizi çekerim." der, muhabirlerin "fotoğraf için el sıkışın" önerisini ise geri çevirir. Büyükelçiye hiçbir ikramda da bulunulmaz. Olayın basına yanmasının ardından ve İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın "Türkiye'nin İsrail'e ahlak dersi verecek son ülke olduğu" yolundaki açıklaması, Çelikkol'a yapılan muamele sonrası İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy Dışişleri Bakanlığı'na çağırılır, büyükelçi Oğuz Çelikkol merkeze alınır.

Olayın ardından Türkiye Dışışleri Bakanlığı, "Diplomasiyle bağdaşmayan bir tutum sergilemiş olan İsrail Dışişleri Bakanlığı'nı diplomatik nezaket ve saygı kurallarına uymaya davet ediyoruz. Bu vesileyle, Türkiye'yi bir ahlaki sıralamaya tabi tutmanın hiç kimsenin haddi olmadığını vurgulamakta da yarar görüyoruz." diye açıklama yapar. Olay kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olmuştur. (Fatih Er, "Alçak Koltuk Krizi" adlı haber. 13 Ocak 2010 tarihli Hürriyet Gazetesi).

meclisinde bir tesir sahası oluşturmaz, içten dışa doğru büyüyen bir dalga gibi evvela siyasî figürden başlayarak onun eşi, ailesi ve çevresini de sarar. Dolayısıyla Bayındır Han, toplumcu anlayışın hâkim olduğu Oğuzlarda, bir meseleyi yine toplumcu bir sorumluluk dâhilinde çözecek hareketi başlatmış sayılabilir. Bu hareketi ise bir tür "şok" tesiri ile başlatır.

Bayındır Han, oğlu olanı "ak otağa", kızı olanı "kızıl otağa", oğlu kızı olmayanı "kara otağa" oturutmakla aynı zamanda siyasî kararına bir meşruiyet zemini aradığını da göstermektedir. Bayındır Han'ın, "ak" ve "kızıl"[72] renkleri üzerinden dile getirilen anlamı ve durumu meşru kabul ettiği, "kara" rengi üzerinden dile getirilen anlam ve durumu ise gayrımeşru olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle mekânın vasfı üzerinden siyasî bir kararın meşruiyet meselesi dile getirilmektedir. Mekân da bu meşruiyet arayışının nesnesi konumundadır.

> *"Bir gün Ulaş oğlı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuñ güyegüsi, Kalın Oğuzuñ devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan yirinden turmış-idi. Toksan başlu ban ivlerin kara yirüñ üzerine dikdürmiş-idi. Toksan yirde ala kalı ipek döşemiş-idi. Seksen yirde badyalar kurılmış-idi." (14).*

Salur Kazan'ın "yeri" ibaresine, yukarıda Bayındır Han'ın "yeri" münasebeti ile getirilen izahın aynısı düşünülebilir. Aralarında mekâna bakış noktasında bariz bir fark yoktur. Ancak belirsiz mekân olarak kullanılan "kara yerin üzeri" ibaresi ise ayrıca izaha muhtaç görünmektedir. "Yerin üzeri" ibaresi, evvela belirtili isim tamlaması olup belli bir yerin üzeri kast edilmektedir. Ama gramer olarak "belli olan" bu yerin neresi olduğu belli değildir. Bu durumda "bu yerin" sıfatı olan "kara" kelimesini de birlikte düşünmek gerekmektedir. "Kara"[73]

---

[72] Bahaeddin Ögel'e göre (2000: 417) kızıl sözü ile kırmızı rengi kast edilmektedir ve kırmızı renginin remzi "kan"dır. Türklerde kırmızının ahlak ve duygulara ilgili tarafı, hilekârlık ve kötülük olarak anlaşılmaktadır. Ancak cinsiyet söz konusu olduğunda murat, mutluluk, bat, talih, mürüvvet, devlet, şans, kut, vakar gibi anlamlara gelir. Kırmızının mizaç ile anlamlarına bakıldığında celadet, hiddet, öfke, merhametsizlik gibi karşılıklarının olduğu görülecektir.

[73] Kara kelimesinin birçok anlamı vardır. Kara bazen "kuzey" yönü anlamında kullanılır: Karadeniz. Kara yerine göre "toprak" anlamına gelir: kara yer, yeryüzü. Kara, bazen "güç" anlamında kullanılır: Karakol. Kara bazen gayrimüslim anlamında kullanılır: Kara donlu kâfir. Kara bazen sıradan insanların vasfı olarak halk anlamında kullanılır: kara budun. Kara bazen köle anlamında kullanılır: kara kul. Dolayısıyla kara kelimesi de kullanıldığı bağlama göre çeşitli anlamlarda

renk olarak birçok anlama geldiği bilinmektedir. Ancak metindeki tasarrufu ile ilgili düşünülebilecek anlamlarından bazıları şunlardır. "Yer" kelimesini "toprak" olarak düşünüldüğünde "kara toprak" tabiri ile ölmüş birinin defin işleri anlaşılabilir. Halk arasında kara toprağın "insanı yiyip yuttuğu" kanaati hâkimdir. Dolayısıyla "kara yerin" ölümü, onun "üzerinin" de hayatı temsil ettiği sonucuna varılabilir. Diğer bir husus da "kara yerin" otsuz, çöpsüz, ağaçsız, yeşilliksiz, kuru bir yer olduğudur. Bu sebeple Salur Kazan böyle bir yere otağ kudurmak suretiyle "kara yerin üzerini" ağartır, süsler, renklendirir; hâsılı eskilerin, "Şerefül mekân bimekin." ifadesi fehvasınca şereflendirir. Nitekim Salur Kazan, otağ kurduğu mekânı şereflendiren bir bey olarak takdim edilmekte ve idaresinin meşruiyeti böylece tasdik olunmaktadır. Mekâna biçilen vasıf, bir beyin idaresinin meşruiyetini ifade etme işlevini de görebilmektedir.

> *"Oğlanuñ babası Bayındır Hanuñ ordusına karış-dı." (6).*
>
> *"Meger sultanum, gine yazın buğayı saraydan çıkardılar (E6). Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zencir-ile buğayı tutmışlar idi. Gelüp meydan ortasında koyu virdiler. Meger sultanum, Dirse Hanuñ oğlançuğı üç dahı ordu usağı meydanda aşuk oynarlar-idi. Buğayı koyu virdiler, oğlançuklara kaç didiler. Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Hanuñ oğlançuğı kaçmadı, ağ meydanuñ ortasında bakdı turdı." (6).*

Dede Korkut Boylarında konargöçer hayat unsurlarının hâkim olduğu görülmektedir. Buna mukabil yerleşik hayatın sembolü olan "saray" kelimesinden hareketle Bayındır Han'ın yazlak ve kışlak arasında konar-göçer bir hayat yaşadığı da söylenebilir. Konar-göçer hayat tarzını belirleyen unsurların başında iktisadî ve coğrafî sebepler gelmektedir. Ancak Bayındır Han'ın boğa beslemesi iktisadî sebeplere dayanmamaktadır. Belki iktidarının sembollerinden biri olan boğanın sarayda beslenmesi de ayrıca dikkate değerdir. Boğa bile sarayda besleniyorsa; Bayındır Han'ın yaşadığı mekânı tasavvur etmek insanın tahayyül gücüne kalmıştır. Gerçi bu ifadelere bazı tenkitler getirilebilir. Bu gün bile Anadolu'da birçok evin altı ahır olarak kullanılmaktadır. Bayındır Han'ın sarayının yanında yöresinde ahırı vs. olacaktır. Ancak boğanın saraydan çıkarılması, hem yaşadığı yerin maddî

---

kullanılabilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş VI, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Ankara, s: 429.

yönüne bir vurgudur; hem de iktidarı temsil etmesi bakımından önemlidir. Burada mekân, iktidar sahibine ait bir nesnenin gücünü, heybetini, haşmetini ortaya koymakta intiba ve kanaat unsuru olarak kullanılmıştır.

"Meydan" ibaresinden anlaşıldığına göre burası Bayındır Han'ın sarayının önündeki geniş alandır, boşluktur; adı üstünde meydandır. Ancak bir sarayın önündeki meydanın "ağ" sıfatı ile tavsif edilmesi herhalde orasının beyaz oluşuyla ilgili değildir. Bugün "er meydanı" tabir edilen yerde kimi insanlar belli kurallar dairesinde meydan okudukları kişi veya kişilerle kozlarını paylaşırlar. Belirli usuller dairesinde mücadele ederler. Mağlup olan üstün gelenin üstünlüğünü kabullenir. İnsanın belli ölçüler içerisinde iddiasını gerçekleştirerek hünerini ortaya koyduğu meydana "er merdanı" denmektedir. Fakat Bayındır Han'ın sarayının önündeki meydanın aklığının, hüner sahibi insanların hünerlerini gösterip kabiliyetlerini ispatladıkları yer oluşu sebebiyle ifade edilip edilmediği hususu açık değildir. Belki insanın insanla mücadelesi de bu meydanda erkekçe yapılmıştır. O bilinmiyor. Ama Bayındır Han, "ağ meydan"da her yıl yaptığı gibi boğası ile buğrasını güreştirecek, Oğuz beyleri ile bu güreşi temaşaa edecek, eğlenecektir. Hükümdar (Han), her şeyin iyisine layıktır. Her şeyin en iyisi onda olur. Boğa ve buğranın en iyisi de Han'da olacağından en iyi boğa ile en iyi buğranın güreşi görülmeye değer en iyi mücadele gösterisi olacaktır. Başka hiçbir yerde görülemesi mümkün olmayan gösteriler ancak Hanların ak meydanlarında vuku bulabilir. Bu husus iktidar sahibinin iktidar unsurlarından haşmet unsurunu yansıtan bir ibare olup insanın meşru iktidarının yansıması olan haşmet ve debdebe tarafını göstermektedir. Dolayısıyla boğa ile buğranın güreşinde, tabiî olarak "erlik" olmayacağı için "ağ meydan"ın aklığının sahibinden geldiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bu mekâna yakıştırılan sıfat, o mekânın sahibi olan Bayındır Han'ın iktidarının meşruiyetini temsil eden ve tamamlayan bir işlev görmektedir.

> *"Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi." (7).*

“Ağ meydan” aynı zamanda Oğuz yiğitlerinin yiğitliklerini ortaya koydukları zemindir. “At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz.” atasözünde de görüldüğü gibi “meydan” bir şeyi gerçekleştirme zemini yanında bir imkânı kullanma fırsatı olarak da bazı anlamları hâvidir. Buradan hareketle “ağ meydan” zemini sembolik bir ifadeyle ele alındığı zaman mekân, Oğuz yiğitlerinin hünerini ortaya koyduğu, liyakatini ispatladığı, kendisini gösterdiği fırsatın da adı mahiyetindedir. Boğaç, Bayındır Han’ın “ağ meydan”ında, kudretli Oğuz beylerinin önünde, eline geçen fırsatı değerlendirerek beylik payesi kazanır. “Ağ” sıfatının da gösterdiği gibi “ağ meydan” ifadesi, Boğaç’ın hünerini takdiren bahşedilen beyliğin meşruiyetini sağlamaya yönelik bir ifadedir.

> *“Ozan ivüñ tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürür ağırlar ‘azizler gönderür. Ol ‘Ayişe Fâtıma soyıdur hanum. Anuñ bebekleri yetsün. Ocağıña bunçılayın ‘avrat gelsün!” (2).*

“Ev” insanın barınma, ibâte ihtiyacını giderdiği mekândır. Bu mekânı ayakta tutan bir “dayak” vardır. Modern mimarî ile yapılan binaların “dayağı” kirişlerdir. Umumiyetle konargöçer hayat tarzına sahip Oğuz toplumunun evinin çadır ve çadır türlerinden ibaret olduğu bilinmektedir. Çadırı ayakta tutan bir “dayak” yahut bugünkü tabirle direk vardır. Bu direk alındığında çadır çöker, ev yıkılır. İşte “kadın/hanım/eş” mecazî bir şekilde evi ayakta tutan “direk” olarak değerlendirilmektedir. Bu evin nasıl ayakta tutulacağı ise belirsiz coğrafya olan “yazıdan yabandan” eve bir misafir geldiğinde onu yedirmek, içirmek, ağırlamak ve azizlemek olan misafire hürmet ve ikram etmekle mümkün görünmektedir. Zira Dede Korkut’ta değerler dünyasına göre gelen kişi, “Tanrı misafiri” olarak kabul edilir ve misafiri hoşnut etmekle Tanrı’nın rızasının kazanılacağına inanılır. Tersi de Tanrı’nın öfke ve gazabına uğramak şeklinde değerlendirilir. Bu sayede misafirini gereğince ağırlayan kimse Hz. Aişe ve Fatıma’nın davrandığı gibi davranmak suretiyle “ocağının” kutlu ve sürekli olmasını sağlamış olacaktır. Ocak, ateş yakılan yer dışında soy sop, sülale ve nesil olarak da değerlendirilebilir. Misafire hürmet ve ikram etmekle birer dinî şahsiyet olan Hz. Aişe ve Fatıma’nın sülbünden olmak arasında bir benzerlik kurulmakta ve böylece cömerdin soyunun dünya

durdukça süreceği inancı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla misafir kabul edilip ağırlanan ev vesilesiyle sahibinin hâl ve tavırlarının, dinî değerlerin gereği o mekânda yerine getirdiği için meşruiyeti de sağlanmış olacaktır.

> *"Beyrek kopuzı aldı, babasınuñ ordusına yakın geldi. Bakdı gördi bir kaç çobanlar yoluñ kıyısın almışlar ağlarlar, hem turmayup taş yığarlar. Beyrek aydur: Mere çobanlar bir kişi yolda taş bulsa yabana atar, siz bu yolda bu taşı niçün yığarsız?" (37).*

Bay Büre'nin ordusu belirli bir mekândır. Oğuzlar zamanında ordu kelimesi bu günkü anlamından daha geniş bir anlamı hâvi olduğu görülmektedir. Ordu, bir boyun bütün aile fertleriyle beraber yaşadığı, iktisadî faaliyetini sürdüğü, askerî ve siyasî yapı ve kuruluşlarını da içine alan bir zemindir. Hatta şehir, garnizon, saray gibi anlamlara da sahiptir. Dolayısıyla ordu belli sınırları olan belirli bir mekândan ibarettir. Bu ordunun içindeki "yol" ise belirsiz bir mekândır. Çobanların yolun kıyısını alarak ağlamaları yoldan gelecek müjdeli bir habere delalet etmektedir. Yahut tersi de doğrudur. Yoldan geçip gidecek kötü bir habere ah edip ağlamaktadırlar. Nitekim Banı Çiçek'in Bamsı Beyrek'le değil de Yalancı Oğlu Yartaçuk'la evlenmek üzerdir. Kuvvetle muhtemel gelin alayının, kıyısı alınıp ağlanan yoldan geçecek olması belirsiz mekân olan yolun insan hayatındaki önemini vurgulamaya yönelik bir ifadedir. Yol, birileri ile bağlanma mekânlarıdır. Yol, vuslat anlamına geldiği gibi ayrılma anlamına da gelmektedir. Birini ayırırken; bir diğerini birleştiren yol aynı zamanda çok önemli bir mevkidir. Birleştiren yola taş yığmak değerler dünaysına göre günah kabul edilir. Ancak meşru bir hüviyete sahip olmadığı düşünülen bir birleşmeyi engellemek için yola taş yığmakta ise bir beis görülmez. Burada mekân, beşerî münasebetlerin meşruiyyet zeminini tayin etmede temsîlî bir unsur olarak kullanılmakatdır.

> *"Yirlü kara tağlaruñ yıkılmasun. Kölgelüçe kaba ağacuñ kesilmesün, kamın akan görklü suyuñ kurımasun, kanatlaruñ uçları kırılmasun, Çapar-iken ağ boz atuñ büdrimesün, Çalışanda kara polat öz kılıcuñ gedilmesün, dürtişür-iken ala gönderüñ ufanmasun, ağ pürçeklü anañ yiri behişt olsun, ağ sakallu babañ yiri uçmağ olsun, Hak yanduran çırağuñ yana tursun, kadir Tañrı seni nâmerde muhtaç eylemesün hanum hey!" (14).*

"Yöm vireyin hanum: Yirlü kara tağlaruñ yıkılmasun, kölgelüçe kaba ağacuñ kesilmesün, ağ sakallu babañ yiri uçmak olsun, ağ pürçeklü anañ yiri behişt olsun!" (46).

Yukarıdaki parçada belirsiz mekân ismi olarak, "yerli kara dağlar", "akan görklü sular" ile belirli mekân olarak "behişt (cennet)" ifadeleri geçmektedir. Yerli kelimesi, burada mahallî mânâsına olmayıp "yeri olan, köklü, muhkem, mukim, belirli bir saha, esas" anlamlarına gelmektedir. Türkçede "güvendiği dağlara kar yağmak" diye bir deyim vardır. Anlamı ise, "beklediğinin gerçekleşmemesi, boş çıkması"dır. "Dağların yıkılması" ise "umudunun tükenmesi, güvendiği kimselerin ölmesi veya ihanet etmesi" gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar dairesinde "kara" kelimesinin taşıdığı anlam da hesaba katıldığında, "karakol" örneğinde olduğu gibi "kara dağ" sıfat tamlaması ile kurulan anlamın "güvenliği sağlayan dağ, güvenliği temin eden dağ gibi "dost, asker, adam" vs. olarak kullanıldığı görülmektedir. Öyleyse "yerli kara dağlar" şeklindeki belirsiz mekân terkibi ile huzurunda hikâye anlatılan Han'a, gücünün, iktidarının, itibarının bir yerde kaynağı olan dost, ahbap, akraba veya maiyetindeki erler gibi kimselere dua edilmekte ve bunların sağlam kalması temenni ve duası ile Han'ın iktidarının dünya durdukça durması gerektiği anlamı tebarüz etmektedir. Bu temenni aynı zamanda huzurunda kendisine dua edilen Han'ın siyasî meşruiyetini kabul ve tasdik anlamına gelmektedir.

Cennet, İslam inancına göre günahsız müminlerin doğrudan, günahkâr müminlerin ise günahlarını çektikten sonra gidecekleri ve diledikleri gibi sonsuz bir hayata kavuşacakları mekândır. Cennetin zıddı cehennemdir. Cennet bir yer adı olması yanında soyut bir mükâfat anlamına da gelmektedir. Dede Korkut'ta anne sevgisi, beşerî sevgilerin en üstünde görülür. Birinin annesine dua etmek onun teveccühünü kazanmaya yeter de artar bile. Annesinin yerinin cennet olacağını tasavvur ve ümit etmek inanan insan için büyük bir hazdır. Ama cennete gitmek de İslamî değerlere riayet etmekle mümkünüdür. Bu ise huzurunda dua edilen Han'ın karar ve tasarruflarının meşru zeminde olması gerektiğini ihtar eden yapan bir ifade olarak değerlendirilebilir.

“Akar senüñ sularuñ Kazılık Tağı
Akar iken akmaz olsun
Biter senüñ otlaruñ Kazılık Tağı
Biter iken bitmez olsun
Kaçar senüñ geyiklerüñ Kazılık Tağı
Kaçar-iken kaçmaz olsun taşa dönsün
Ne bileyin oğul arslandan mı oldı
Yohsa kaplandan mı oldı ne bileyin oğul
Bu kazalar saña nireden geldi.” (10).

Dede Korkut’ta mekân, yalnız Oğuz yiğitlerinin başına gelen belaların hem zemini hem müşahidi hem de müsebbibidir. Dirse Han’ın karısı, avdan dönmeyen oğlunun başına gelen musibetin hesabını evvela Kazılık Dağı’ndan sormaya kalkar. Zira oğlunun başına gelen “kaza”, oğlanın Kazılık Dağı’na gelmesinden ziyade Kazılık Dağı’ndan gelmiş gibidir. Bir dağı da hayat veren, ona canlılık katan her şeyden önce sudur. Suyun akmaması, kesilmesi hayatın durması, bitmesi demektir. Su olmayınca ot bitmez, fidan tutmaz, çiçek açmaz. Dağ, damdazlak kalır, çöle döner. Hiçbir hayat emaresi göstermez. İçecek su, yiyecek ot olmayınca da o dağda geyikler yaşamaz. Kaçıp oynamaz. Geyik olmayan yerde aslan yaşamaz. Görüldüğü gibi Dirse Han’ın hanımı, oğlunun başına gelen işten dolayı mesul tuttuğu Kazılık Dağı’nın bütün hayat işlevlerinin durmasını, bitmesini istemektedir. Diğer bir ifadeyle söz konusu mekândaki hayat emareleri Boğaç’ın annesinin huyu, mizacı, varlığı gibidir. Bunların kaynağı da dağa canlılık veren su gibi kendisini şen şakrak, canlı, hayat dolu bir insan olmasına sebep olan oğludur. Suyun kurumasıyla hayatın bitmesi, sona ermesi gibi Dirse Han’ın hanımı için de oğlunun yokluğu hayatının bitmesi anlamına gelmektedir. İşte burada mekân, insanın duygularını ifade etmek yanında, insanın duygularına kaynaklık da etmektedir.

“Kışda yazda karı buzı erinmeyen Kazılık Tağına geldi çıkdı. Alçakdan yüce yirlere çapup çıkdı. Baksa görse bir derenüñ içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa yorıdı.” (10).

Kazılık Dağı, Dede Korkut’ta belirli mekân olarak geçmektedir. Kazılık Dağı’nın vasıflarına bakıldığı zaman “aykırı, çapraz yatan” bir dağ olduğu, yazın kışın karının buzunun erimediğini vs. görülmektedir. Dolayısıyla Kazılık Dağı, birçok büyük dağ gibi erişilmez, ulaşılmaz, geçit vermez, aşılmaz

özellikler taşımasının yanında insanın hayatî ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını zorlayan tehlikeleri de bünyesinde barındırmaktadır. Böylesine sarp ve tehlikeli bir yerde, kara buza rağmen "alçaktan yüceye" at koşturup çıkmak oldukça zor olsa gerektir. Tabiat şartlarının güçlüğü, coğrafî mekânın elverişsizliği, Oğuz kadınlarından bir kadının; ama aynı zamanda evladı uğruna her türlü cefaya katlanan bir annenin göze aldığı tehlikeyi, ortaya koyduğu azim ve kararlığı göstermek yanında beşerî kabiliyet ve hünerini de mukayese imkânı vermektedir.

Kazılık Dağı'nın karlı buzlu zirvesi, cefakâr bir anne olan Oğuz kadınının ayakları altında aradığı bilgiye ulaştığı zemini teşkil etmektedir. Zirve dere zıtlığı içinde belirsiz mekân, diğer tabiat unsurlarının da yardımıyla birer yer olmaktan çıkmakta, sanki irade ve şahsiyet sahibi birer varlıkmış gibi bir müşkülün parçalarının birleştirilmesine yardım etmektedir. Burada mekâna bir irade izafe edilmemektedir. Bilakis mekânın vasıfları, böyle bir ifade imkânı sunmaktadır.

> *"Oğlan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldı, üç katla yarasın eli-y-ile sığadı, saña bu yaradan korhma oğlan ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi-y-ile senüñ yaraña melhemdür didi, ġayıb oldı." (10).*

İster belirli, isterse belirsiz mekân olsun dağ tasvirleri Dede Korkut'ta önemli bir yer teşkil etmektedir. Birçok yerde Oğuz yiğitlerinin başına gelen musibetlerden dolayı suçlanarak külünkle yıkılmak istenen dağın, umumiyetle onların kurtuluşuna vesile oldukları da görülmektedir. "Dağ çiçeği" bir çiçek türü müdür; yoksa dağda yetişen çiçeklerin tamamına şâmil bir ifade midir, bilinmiyor. Ancak bunun tür olduğu yönünde bazı kanaatler mavcuttur. Öyle bile olsa bahsedilen çiçeğin, bağ, bahçe, yazı, yaban çiçeği değil de başlı başına "dağ çiçeği" olması manidardır. En azından yetiştiği yer itibariyle bu çiçeğin "dağlı, dağa ait" olduğu söylenebilir. Bu da dağda vurulup düşen Boğaç'ın dağa ait bir değer vesilesiyle kurtulacağına delalet etmektedir. Dağın aklanması anlamına da gelen bu anlatım, "Yiğit düştüğü yerden kalkar." atasözünü hatırlatmaktadır. Dolayısıyla mekân, Dirse Han'ın suçunu

(gayrımeşru), Boğaç'ın masumiyetini (meşru) ortaya koymada meşruiyet ölçüsü işlevi de görebilmektedir.

> *"Karşu yatan kara tağı sorar olsam yaylak kimüñ*
> *Sovuk sovuk sularını sorar olsam içit kimüñ*
> *Tavla tavla şahbaz atları sorar olsam binit kimüñ*
> *Katar katar develeri sorar olsam yüklet kimüñ*
> *Ağayılda ağça koyunı sorar olsam şölen kimüñ*
> *Karalu göklü otağı sorar olsam kölge kimüñ?" (38).*

Bamsı Beyrek, Oğuzlarda kimin kendisine dost veya düşman olduğunu anlamak için tebdil-i kıyafet ederek babasının ordusuna Deli Ozan kılığında gelir. Evlerinin yanındaki pınarın başında karşılaştığı kız kardeşine bazı sorular sorar. "Karşı yatan kara dağ", "soğuk soğuk sular", "ağayıl", "karalı göklü otağ" gibi genel ifadelerle sorulmuş belirli mekânların kimin ve bu mekânların tasarrufunun kimde olduğu sorulmaktadır. Bahsi geçen mekânların genel ifadelerle sorulması, buraların kimin hâkimiyet bölgesi olduğunu anlamaya yöneliktir bir tutumdur. "Yaylak", "içit", "kölge" gibi belirli yer isimlerinin sorulması ise bahsi geçen mekânları kimin kullandığını anlamaya yönelik sorulardır. Diğer bir ifadeyle mekânın tasarrufundan, kime ait olduğunu öğrenmek isterken; aslında oraların babasının hâkimiyetinde olup olmadığını, iktidarını kaybedip kaybetmediğini, aile içinde beklenmeyen yeni durumların ortaya çıkıp çıkmadığını anlamaya çalışmaktadır. Görüldüğü gibi mekânla iktidar arasında bir bağ kurulmakta, mekân iktidarın remzleri arasında sayılmaktadır. Bir yere, bir mekâna sahip olmak, gücün, iktidarın, dirayetin, kuvvetin remzi olarak görülebilmektedir.

Belirli mekâna kimin sahip olduğu ise meşruiyetle ilgili bir husustur. Beyrek'in sorusunun altında yatan meşruiyet düşüncesi sorduğu yerlere hâlâ kendilerinin mi yoksa başkalarının mı tasarrufu altında olup olmadığı hususudur. Bu husus da Beyrek'in bir meşruiyet arayışında olduğunu gösterir. Bahsi geçen yerlere eğer hâlâ kendileri tahakküm ediyorsa; meşruiyet yönünden bir sıkıntı yoktur. Yoksa meşruiyet kaybolmuş demektir. Mekânın hâlâ elinde bulunması kut'unu muhafaza ettiği, bu da meşruiyetini kaybetmediği anlamına gelmektedir.

"Böyle digeç hanum ol nâmerdlerüñ yigirmisi dahı çıka geldi ve bir kov anlar dahı getürdiler. Aydur: Kalkubanı Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü turdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasınuñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi, anası-y-ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senüñ oğlun kür kopdı erçel kopdı, arkurı yatan Ala Tağdan haber kiçe, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanuñ katında saña kazab ola, böyle oğul neñe gerek, öldürsene didiler." (7).

"Göğsü güzel kaba dağ" tasavvuru insanda iyiliğin, güzelliğin ve mutluluğun tezahürü olan duygular çağrıştırmaktadır. Bu vasıflara sahip bir mekâna ava çıkmak, Dirse Han'ın ve adamlarının kötü niyetini örtmekte, setretmekte, kapatmaktadır. Burada mekânın doğrudan bir idadesinden bahsedilmemektedir; ama göğsü güzel kaba dağlar vasıtasıyla bu kötü niyetler saklanabilmektedir.

Boğaç'ın "göğsü güzel kaba dağa" ava çıktığını söylemekle dağın güzelliğinin tebcil edilmesinin sebebi, bu dağın Dirse Han'ın hâkimiyet sahasında olduğundandır. Yani dağa verilen sıfatla zımnen Dirse Han'ın iktidarının meşru zeminde değerlendirildiği görüşü dile getirilmektedir. Buna mukabil Dirse Han'ın iktidarının meşruiyet kaynağı sayılan "dağına" ondan habersiz oğlunun ava çıkması bu meşruiyetin çiğnendiği, ortaya gayrımeşru bir durumun çıktığı anlamına gelmektedir.

"Meger hanum, Oğuzda Duha Koca oğlı Delü Dumrul dirler-idi bir er var-idi. Bir kuru çayuñ üzerine bir köpri yapdurmış-idi (61)."

Çay, Türkçe Sözlük'te "dereden büyük ırmaktan küçük akar su" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 285). Köprü umumiyetle hayatî bir ihtiyacı karşılamada yahut insanlara bir yerden bir yere geçmede kolaylık sağlamak için yapılır. Kuru çay üstüne köprü yaptırmakla işlevsiz bir iş yaptırılmış olunmaktadır. Dolayısıyla "kuru çay üstüne köprü yapmak" gayrımeşru bir iş yaptırmak anlamına gelir. Bu iş evvela aklın ve mantığın ölçülerine aykırıdır. İnsanlığın hayrına ve iyiliğine yapılmış bir iş değildir. Hayatî bir ihtiyacı karşılamaz, insanların işini kolaylaştırmaz. Olmaması olmasından iyidir. Başka bir ifadeyle nafile bir uğraştır. Bu işe harcanan emek, zaman ve

imkânlar heba edilmiş demektir. O bakımdan Deli Dumrul, kuru çay üstüne köprü yaptırmakla gayrı meşru görülmektedir. Mekân da bunun nesnesidir.

"Mere 'Azrâ'il aman
Tañrınuñ birliğine yokdur güman
Men seni böyle bilmez idüm
Oğrılayın can alduğun tuymaz idüm
Dökmesi böyük bizüm tağlarumuz olur
Ol tağlarumuzda bağlarumuz olur
Ol bağlaruñ kara salkumlu üzümi olur
Ol üzümi sıkarlar al şarabı olur
Ol şarabdan içen esrük olur
Şarablu-y-idüm tuymadum
Ne söyledüm bilmedüm
Biglige usanmadum yigitlige toymadum
Canum alma 'Azrâ'il meded didi (63)."

Deli Dumrul, güya genç bir yiğidin canını kurtarmak niyetiyle Azrail'e meydan okur, Azrail geldiğinde onu öldürmek için hamle eder; ancak Azrail kuş gibi uçup gider. Deli Dumrul, kuş gibi uçup giden Azrail'i şahinine aldırmak için peşine düşer. Nihayet Azrail atının gözüne görünüp de onu ürkütünce Deli Dumrul yere düşer ve Azrail gelip göğsüne konar. Dede Korkut'un tabiriyle canını hırlatmaya başlar. Canı çıkmak üzere olan Deli Dumrul, meydan okuduğu, alay ettiği, hafife aldığı Azrail'in gücünün kendi gücünden katbekat üstün olduğunu görünce "aman" diler.

Azrail, canını almak için bastırınca Deli Dumrul, dökmesi büyük dağlarının, o dağlarda bağlarının, o bağlarda kara salkımlı üzümlerinin olduğunu, o üzümleri sıkıp al şarap yaptıklarını, o şaraptan içince de ne dediğini bilmediğini söyler. Dolayısıyla dökmesi büyük dağlar olmasa; o dağlarda bağlar olmasa; o bağların kara salkımlı üzümü olmasa; o üzümü çıkarıp al şarap yapmasalar; Deli Dumrul, o şaraptan içmeyecek, aklı başından gitmeyecek, böylece o da ne dediğini ve yaptığını bilmeyecek bir duruma düşmeyecektir. Görüldüğü gibi Deli Dumrul, kendi yapıp ettiklerinin suç ve sorumluluğunu başkasına yüklemekte olup bunu da belirsiz mekânlar üzerinden dile getirmektedir. Onun mantığına göre küfür söz söylemesine sebep onu sarhoş eden şarap, o şarabın çıkarıldığı üzüm, o üzümün yetiştiği bağ, o bağın bulunduğu dağ, o dağı yaratan irade… Mefhumu muhalifinden

bakınca Deli Dumrul, getirdiği itiraz ile hâşâ Yaradan'ın iradesini sorgulamakta ve böylece kendi meşruiyetini ortaya koymaya çalışmaktadır.

> *"Yol üzerinde kâfirüñ ayasofyası var-idi, keşişler bekler-idi, ġâyet sarp kilise-y-idi. Atdan inüp tacir tonın geydiler. Bazirgan suretinde katır deve çekdiler, geldiler. Kâfirler gördiler gelenler tacire beñzemez, kaçdılar kal'aya girdiler, kapuların yapdılar. Burca çıkup kimlersiz didiler (113)."*

> *"Yorıyuban kâfire at saldılar, kılıç urdılar. Derelerde depelerde kâfire kırġun girdi. Kal'ayı aldılar. Kilisesin yıkup mescid yapdılar (115)."*

Yukarıdaki parçalar aynı boyun devamı niteliğindeki belli bölümlerinden alınmıştır. Dede Korkut'ta bu örneklere benzer daha birçok olay geçmektedir. Onların da incelenmesi tekrar sayılacağı için yukarıdaki parçanın ele alınıp tahlil edilmesi yeterli görülmüştür. Orhan Şaik Gökyay, "Ayasofya" hakkında şöyle bir izah getirmektedir:

> *"Bu sarp kaleli kilisenin Tomanın Kalesi'ne yakın ve Ortodoks Gürcü mezhebindekilerin tapınağı olduğu anlaşılıyor. Bunun sadece benzerlerini Anadolu'nun türlü yerlerinde gördüğümüz, azize Sofya adına yapılmış herhangi bir kilise olması da mümkündür." (Gökyay, 2000: 334).*

Gökyay, Tomanın Kalesi'ni de, "Kür'ün sağ kollarından Hıram Suyu'na karışan Maşaver Çayı boyunda çok güçlükle geçilebilen bir boğaz ağzında kurulmuş bir kale ve kasaba" şeklinde açıklamaktadır (Gökyay, 2000: 338). "Kâfirlerin" mabetleri umumiyetle sarp, yüksek, ulaşılması zor yerlere yapılmıştır. Bu da o devrede inancın siyasî irade tarafından yasaklandığını göstermektedir. Dede Korkut'ta Kâbe şu şekilde anlatılmaktadır: "Alçak yirde yapılupdur Tañrı ivi Mekke görklü." Burada Mekke'den kasıt Kâbe'dir. Kâbe dolayısıyla zikredilen "alçak yer" ise kolay ulaşılan yer olmak dışında suyun çukurunu bulup aktığı gibi Müslümanların da rahatça ulaşıp toplanabileceği bir yer olmalıdır. Hıristiyanların mabetlerinin ulaşılması zor, Müslümanların mabetlerinin ise kolay yerlere yapılmış olması iki inanca mensup otoritenin dine karşı tavrını ortaya koymaktadır. Bu zıtlık içinde bir çatışmalı hâlin varlığı görülmektedir. Bahsi geçen inançların çatışması dışında bu inançların mensupları da inançları üzerinden bir çatışma içindedirler.

Salur Kazan, bir av esnasında uyuyunca “kâfirler” tarafından yakalanıp hapse atılır. O esnada henüz bir yaşında olan oğlu, on altı yıl sonra durumu öğrenir ve babasını kurtarmak için maiyetindeki Oğuz beyleri ile harekete geçer. Babasının tutulduğu Tomanın Kalesi’ne doğru giderlerken; bugün Trabzon’da bulunan (!) Ayasofya’ya gelirler ve Oğuzlarla kâfirlerin çarpışması burada başlar. Oğuzlar açısından bakıldığında bu çarpışmanın sebebi kâfirler tarafından esir tutulan Salur Kazan’ın kurtarılmasıdır. Dolayısıyla bu çarpışmanın asıl sebebi dinî değil; şahsîdir. Oğuzlar, Salur Kazan’ı kurtarmadan önce işe, kâfirlerin kiliselerini yıkıp yerine mescit yapmakla başlarlar. Böylece kâfirlerin hükümranlığı ortadan kaldırılmadan mabetleri üzerinden inançlarına büyük bir darbe vurulmuş olmakla birlikte artık Salur Kazan’ı kurtarmak dinî bir amaçla birleştirilmiş olmaktadır. Kâfirlerin kilisesini yıkıp yerine mescit yapmakla Oğuzlar, o anki fiillerine dinî bir meşruiyet de kazandırmış olmaktadırlar. Mekân da bu meşruiyetin sembolik bir motifi olarak işlev görmektedir.

Siyasî açıdan bakıldığı zaman Dede Korkut’ta mekân “birçok çehresi ve birçok çephesi” olan geniş bir meseledir. Dede Korkut’ta mekânın barınma işlevi dışında başka işlevler de yerine getirdiği görülmektedir. Bu işlevler mekâna yüklenen anlamlarla ilgilidir. Mekânın bulunduğu coğrafya, bu coğrafya içindeki yeri, bu yerdeki konumu, yönü, ebadı, rengi, tezyinatı gibi unsurların muhatapta bazı intiba ve kanaatler oluşmasına sebep olduğu ve olması gerektiği düşüncesi görülmektedir. Oğuz Hanı’nın hâkimiyet sahası ifade edilirken; “kara yer, yerin üzeri, gökyüzü” gibi muğlak ifadeler kullanılmakta ve böylece muhatapta, dünya üzerinde belli bir coğrafyaya hükmeden Oğuz Han’ının bütün dünyaya tahakküm ettiği fikri ve kanaati oluşturulmak istenmektedir.

Dede Korkut’ta mekânın niteliği ve niceliği ile sahibinin maddî ve manevî dünyası arasında doğru orantılı bir mukayese olduğu görülmektedir. Mekânın eni, boyu, genişliği ve derinliği ile burada kullanımış malzemenin cinsi ve kalitesi mekân sahibinin güç, kuvvet, kudret ve iktidarının seviyesine delalet

etmektedir. Evin büyüklüğü, evde kullanılan halının ipek oluşu, sürahi ve kadehlerin altından mamül olmaları hep ev sahibinin maddî gücünü ortaya koymak için belirtilmektedir. Büyük bir evde, ipek halılar üstünde, altın kadeh ve gümüş sürahilerle kurulu zengin bir sofrada ağırlanan misafirin sayısı da ev sahibinin güç ve iktidarı yanında cömertliğini de ortaya koyma işlevi görmektedir.

Dede Korkut'ta mekânların belli renkleri vardır. Ancak bu renkler rastgele seçilmiş renkler değildir. Bu renkler estetik bir kaygıdan ziyade siyasî iradenin meşruiyetini temsil etme görevini icra etmektedir. Oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, oğlu kızı olmayanın kara otağa oturtulması örneğinde görüldüğü gibi renkler siyasî iradenin tayin ve takdir ettiği sosyal statünün sembolü halinde olabilmektedir. Bu tür tasarrufların bu gün de kullanıldığı görülmektedir. Gerek Türkiye'de, gerekse başka memleketlerde "Pembe Köşk", "Beyaz Saray" gibi devlet binaları üzerinden onların renkleriyle etrafa belli mesajlar verilmek istenmekte, dolayısıyla bu renklerin, devlet otoritesinin almış olduğu siyasî kararların mahiyet ve neticesiyle ilgili bir kanaat oluşturma işlevi gördüğü söylenebilir. Beyaz, saflığın, temizliğin, masumluğun, günahsızlığın hatta dişi cins açısından bekâretin sembolü olarak görülmektedir. Dolayısıyla "Beyaz Saray" denilen yerde alınan kararların, gösterilen iradenin, yapılan uygulamaların saf, temiz, masum, günahsız olduğu iddiası bahsi geçen binayı niteleyen rengin anlamı içinde bir yere gizlenmiş vaziyettedir.

Dede Korkut'ta coğrafya veya mekânın vasfı ile onunla münasebete geçen insanın vasfı arasında bir nispet kurulduğu anlaşılmakatdır. Coğrafya ve mevsim şartları kendi olağan şartları içinde sürekli bir devinim arz eder. Ancak bu şartlar insanın hareket etmesine, barınmasına, av avlamasına, mahsul yetiştirmesine engel teşkil edebilir. Burada yapılması gereken insanın tabiat şarlarına uygun şekilde yaşamasıdır. Buna mukabil insanın tabiat şartlarının aksine davranacağı durumlar da olabilmektedir. Dede Korkut'ta, geçit vermez dağlar, denizler, ırmaklar, çöller, bataklıkların varlığı ve vasfı

üzerinden bir insanın hüneri takdir edilebilmektedir. Tehlikeli şartlarda yol alan, amacına ulaşan, dağları aşan, ırmakları geçen insan geçip gittiği yerlerin arz ettiği tehlike oranında hünerli sayılmaktadır. Mekânın fizikî özellikleri muhatabının niteliğinin ortaya çıkmasında bir ölçü olarak kullanılmaktadır.

3. DEDE KORKUT'TA DİPLOMASİ İCRA EDEN ŞAHISLAR

Dede Korkut'un yaşadığı çağlardaki diplomasi anlayışına kısaca temas etmek gerekir. Bilindiği üzere genel anlamda diplomasi, bir yerin, bir ülkenin veya bir şahsın hâl, tavır, tutumu vs. hakkında bilgi toplamak ve bu bilgiyi de yetkili ve ilgili biriyle, bir birimle paylaşmak, iktiza ettiğinde birini temsilen bir yere gitmek ve orada bazı müzakereler yürütmek gibi bir dizi münasebetler bütünüdür. Buradan hareketle Dede Korkut'ta diplomasi ya bir tevdi sonucu ya da durumdan vazife çıkararak bilgi toplamak, topladığı bu bilgiyi ilgili yerlere kendi kanaatleri ile birlikte iletmek, bunun dışında biri, bir topluluk veya siyasî irade adına birileriyle bir hususu müzakere etmek ve anlaşmaya varmak şeklinde anlaşılmaktadır. Söz konusu diplomasi anlayışının dışında bir de beşerî münasebetlerin uzlaşma çatışma arasında gidip gelen muharrik durum mevcuttur. İşte "diplomatlık etmek", "diplomatça" "diplomat kesilmek" gibi kavramlarla tarif edilebilecek olan halk diplomasisi, insanın insanla mücadelesi yahut münasebeti esnasında takındığı tavırlar, sarf ettiği sözler vasıtasıyla müşahhas hâle gelmektedir. Dolayısıyla halk diplomasisi, ferdin akıl, fikir, bilek ve yürek gücü yanında değerleri ve bunlara yüklediği anlamları da ihtiva eden bir hüner gösterme sanatı olarak tarif edilebilir.

Dede Korkut Boylarında ismi geçen kahranamların muayyen mesleklere mensup oldukları, başka bir ifadeyle Oğuz toplumunda iş bölümünün olduğu görülmektedir. Bu meslekler ve iş bölümünün varlığından bahsetmekle profesyonel bir üretim tarzına dikkat çekilmeye çalışılmamaktadır. Bu, ayrı bir konudur. Dede Korkut'ta görülen bazı meslek sahipleri yerine göre kendi mesleklerini icra ettikleri gibi gerektiğinde diplomat işlevi de görmektedirler. Hatta bir kişi birçok içtimaî rolü aynı anda yürütebilmektedir. İnsanın birden

çok içtimaî mevkiinin olması gayet tabiîdir. Bununla beraber birçok mesleği birinci seviyede icra edebilmek ayrı bir meziyettir. Oğuz yiğitleri gerektiğinde asker, gerektiğinde bezirgân, gerektiğinde de ozan gibi davranabilirler. Bu, bazen rol seviyesinde gerçekleşir; çoğu zaman hepsini aynı anda ve yüksek seviyede icra edecek bir kabiliyet olarak tebarüz eder. Dolayısıyla Oğuz yiğitleri askerliği, ozanlığı, diplomatlığı vs. aynı anda icra edecek bilgi, görgü, anlayış ve kabiliyete sahiptirler.

Dede Korkut'ta gerek siyasî otorite, gerekse kendi adına diplomasi yürüten şahısların başında Dede Korkut gelmektedir. Bir bakıma Dede Korkut, Oğuz toplumunun en önde gelen diplomatı mesabesindedir. Kılbaş, Deli Ozan ve Karacık Çoban'ın da diplomatlık vazifesi üstlendikleri, diplomatik faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Bunların dışında bazı meslek gruplarına ait olup da iktiza ettiği takdirde diplomatlık işlevi gören bazı kimseler de vardır.

3.1. Dede Korkut

Dede Korkut Kitabı'nın dibacesinde, "İlden ile ozan gezer, er cömerdin, er nakesin ozan bilir." sözü geçmektedir. Bu sözün ihtiva ettiği anlam yanında Dede Korkut Boyları'nın bir "Han"a hitaben anlatılmış olması göz önüne alındığında ozanların gezdikleri gördükleri yerler hakkında müşahede ve kanaatlerini tahkiye yoluyla irade sahibi kimselere haber verdikleri söylenebilir. İrade sahibi kimselerin de gerek içeriye gerekse dışarıya karşı tavır ve tutum belirlerken; ozanların naklettikleri bilgilerden istifade ettikleri anlaşılmaktadır. Dede Korkut Boyları, Oğuzların siyasî, iktisadî, askerî, içtimaî, dinî, zihnî, demografik, kültürel ve daha başka birçok yönünü yansıtmaktadırlar. Bütün bu konulardaki bilgiler, belgeler, intiba, kanaat ve görüşler tam da açık diplomasi konusunun içine girmektedir.

"Ozanların pîri" kabul edilen Dede Korkut'un yürüttüğü diplomatik faaliyetler, çalışmanın "Dede Korkut ve Şahsiyeti" (sayfa: 56) başlığı altında incelendiği için Dede Korkut'un diplomatlığı üzerinde burada durulmamıştır (Oğuz, 1996: 20).

3.2. Deli Ozan

Dede Korkut'ta görülen önemli ozan diplomatlardan biri de Deli Ozan'dır. Bamsı Beyrek, on altı yıllık esaretten sonra döndüğü Oğuz ülkesinde kendisine kimin dost, kimin düşman olduğunu anlamak üzere tebdil-i kıyafet eder. Bamsı Beyrek, aksesuar olarak bir deve çulu ve kopuz kullanır. Deve çulunu boynuna geçirerek kendisine "deli" görüntüsü verir. Bu durum ona istediği gibi davranma üstünlüğü ve ruhsatı tanıyacaktır. Kopuz da –Gerçi Beyrek de hemen her Oğuz yiğidi gibi irticalen şiir söyleme kabiliyetine sahiptir- onun ozan olduğuna delalet etmekte ve Oğuz toplumunda ozanların ayrıcalıklı bir yere sahip olmaları da ona serbest hareket etme imkânı verecektir. Nitekim Bamsı Beyrek, girmiş olduğu deli kılığı sayesinde Yalancı Oğlu Yaltaçuk'a rahatça sataşma fırsatı bulur ve ozan kılığı sayesinde de hanımların bulunduğu mekâna girebilir. Bu husus, çalışmanın "Âşık-Maşuk Çatışması" (sayfa: 545) adlı bölümünde daha teferruatlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

3.3. Kılbaş

Dede Korkut'ta, Dede Korkut ve Deli Ozan'dan başka, ismi geçen diplomatlardan biri de Kılbaş'tır. Hatta Kılbaş, Dede Korkut'tan sonra resmî iradeyi temsilen biriyle görüşmeye giden ikinci diplomattır. Dede Korkut, bir şahsı temsilen Deli Karçar'dan kız kardeşini Bamsı Beyrek'e istemeye gider, bir toplumu temsilen de Oğuzlar adına Tepegöz'le kesim keser, anlaşma yapar. Kılbaş ise İç Oğuzları temsilen, kendilerine tavır takınan Dış Oğuzların niyet ve düşüncelerinin dostane mi; yoksa düşmanca mı olduğunu anlamak üzere gider.

> *"Kılbaş dirler bir kişi var-idi. Kazan aydur: Mere Kılbaş bu Taş Oğuz bigleri dâyim bile gelürler-idi, şimdi niçün gelmediler didi. Kılbaş aydur: Bilmez misin niçün gelmediler, ivüñ yağmalatduğuñ dem Taş Oğuz bile bulınmadı, sebeb oldur didi. Kazan aydur: 'Adavet bağladılar he mi didi. Kılbaş aydur: Hanum men varaym, anlaruñ dostlığın düşmenligin bileyin didi. Kazan aydur: Sen bilürsin, var didi.*
>
> *Kılbaş bir kaç adam ile binüp Kazanuñ tayısı Aruzuñ, ivine geldi. Aruz dahı altun günlügin dikmiş-idi, oğlanları-y-ile oturmış-idi. Kılbaş gelüp Aruza selam virdi. Aydur: Kazan buñlu oldı, elbetde tayım Aruz mañа gelsün didi, kara başum buñaldı, üzerüme*

yağı geldi, develerüm buzlatdılar, kara koçda kazdık atlarum kişnetdiler, kaza beñzer kızumuz gelinümüz buñlu oldı, menüm kara başuma gör neler geldi, tayım Aruz gelsün didi. Aruz aydur: Mere Kılbaş ol vakit kim Üç, Boz Ok yığnak olsa ol vakit Kazan ivin yağmaladur-idi, suçumuz ne-y-idi ki yağmada bile olmaduk didi. Hemişe Kazanuñ başına buñlar gelsün, tayısı Aruzı dâyim ana tursun, biz Kazana düşmenüz bellü bilsün didi. Kılbaş burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış: Aydur:

Mere kavat
Kalkubanı Kazan Han yirinden turı geldi
Ala Tağda çadırın otağın dikdi
Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnak oldı
Yimek içmek arasında bigler seni andı
Üstümüze yağı nesne gelmedi
Men senüñ dostlığuñ düşmenligüñ sınayu geldüm
Kazana düşmen imişsin bildüm didi. Kalkup hoş kal diyüp gitdi. Aruz ġâyet saht oldı." (116-117).

İç Oğuzların beyi ve aynı zamanda beylerbeyi olan Salur Kazan, o yıl evini yağmalatmaya çağırmadığı Dış Oğuzları, başka bir ziyafete davet eder. Ama Dış Oğuzlar Salur Kazan'ın kendilerini yağmaya çağırmayışını düşmanlık alameti olarak değerlendirirler ve "düşmanlığa düşmanlıkla" karşılık verirler. Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla geleneği bozarak yeni tasarruflarda bulunmak, nimeti paylaşırken ayrım yapmak gibi hususlar düşmanlığa sebep olmaktadır. Bunun yanında düşmanlık addedilen durumu dinlemeden, anlamadan hareket ederek düşmanlığa düşmanlıkla karşılık vermek de içtimaî bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde Salur Kazan kendi evini yağmalatmaktadır. Bu günün değerlerinden bakınca dilediğini evine çağırma ve istediği gibi ağırlama hakkına ve lüksüne sahiptir. Ama Salur Kazan siyasî kimliğe sahip biri olduğu için belki de evi ve misafirini seçme hususundaki keyfiyeti elinden alınmak istenmekte, hususî tasarruflarında bile neredeyse toplumun bütün kesimlerini kucaklayacak şekilde davranmak zorundadır. Bu durumu da zihnî bir mesele olarak kaydetmekte fayda var. Diğer bir husus da çağrılan ziyafete iştirak etmemeyi de düşmanlık alameti olarak değerlendirmektir. Salur Kazan'ın, Dış Oğuzların, ziyafete niçin gelmediklerini sorduğu Kılbaş, sebebi doğru teşhis etmekle birlikte bunun dostluk mu; yoksa düşmanlık mı olduğunu anlamaya gitmek üzere ondan cevaz ister. Kılbaş'a göre dünya siyah ve beyaz olmak üzere iki renkten ibaret olup üçüncü bir yolun ihtimali bile söz konusu değildir. Nitekim tahmini doğru çıkar. Yağmaya çağrılmayan Dış Oğuzlar, İç Oğuzlara artık düşman

olduklarını beyan ederler. Düşmanlığa düşmanlıkla yaklaşma tavrı bu gün de varlığını göstermekte; “Sen sensen, ben benim.” tavrı neredeyse hayatın bütün safahsında hâlâ canlılığını korumaktadır.

Kılbaş’ın diplomasi anlayışına gelince bunun bütün Oğuzlara teşmil edilebilecek bir değer anlayışı olduğu peşinen söylenebilir. Kılbaş üzerinden anlatılan değere göre dostluğu anlamanın yolu ihtiyaç hâlinde birinin yardım edip etmediğidir. Kendisinden yardım talep edildiğinde yardım etmek bir yana yardım talebini reddetmek bile düşmanlık olarak görülmektedir.

Kılbaş, diplomasi faaliyetini maiyetine aldığı “birkaç” adamla birlikte yürütür. Ancak kim oldukları bilinmeyen bu, “birkaç” kişi, hiçbir şekilde söze müdahale etmez. Yalnız Kılbaş’ın yanında gidip gelirler. Öyleyse bunların Kılbaş’ın yanında ne işi var diye bir soru sorulabilir. Bahsi geçen “birkaç” kişi ya Kılbaş’ın güvenliğini sağlamak için yanında bulunmaktadır; ya da Aruz Koca’nın vereceği cevaba aynı anda üçten fazla kişinin işitmesi istenerek gelen bilginin ne derece sahih olduğu teminat altına almak istenmektedir. Hatta her iki durum da aynı anda geçerli olabilir.

Kılbaş, Aruz Koca’nın niyet ve düşüncesini öğrenmek üzere Salur Kazan’ın zor durumda olduğunu ve acilen kendisini yardıma çağırdığını haber vermeye gelmiş gibi davranır. Hâlbuki böyle yaparak düpedüz yalan söyler. Aruz Koca ise Kılbaş’ın hâl ve tavrına bakarak kendisine yalan söylediğini düşünmez. Niyet ve düşüncesi ne ise açıkça beyan etmekte bir beis görmez. Kılbaş’ın sözlerine bakıldığı zaman aslında onun açıkça yalan söylediği anlaşılmaktadır. Eğer Salur Kazan, Kılbaş’ın dediği gibi Ala Dağ’a otağını dikmiş, üç yüz altmış altı yiğit ile yiyip içiyor da bundan Aruz Koca’nın haberi yoksa ziyafetten Dış Oğuzların hiç haberi yok demektir. Bu durumda yağmadan sonra ziyafete de çağrılmayan Dış Oğuzlara İç Oğuzların tavır almasının bir sebebi olmalıdır. Dede Korkut’ta buna dair açık bir sebebe rastlanmamaktadır. Öyleyse bu durum İç Oğuzların ya Dış Oğuzlara bir “düşmanlık” beslediklerini anlamına gelecektir; ya da İç Oğuzlar keyfe keder davranarak Dış Oğuzlara her türlü tasarruflarına kayıtsız şartsız riayet

etmeleri hususunda siyasî bir mesaj vermek istemektedirler. “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.” diye bir atasözü vardır. İç Oğuzların tavrından böyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Tepegöz’e saldırma düşüncesini Oğuz beylerine açan Basat’ın, Salur Kazan’dan aldığı cevap hatırlatılırsa;

“Kara evren kopdı Depegöz
‘Arş yüzinde çevürdüm alımadum Basat
Kara kaplan kopdı Depegöz
Kara kara tağlarda çevürdüm alımadum Basat
Kağan aslan kopdı Depegöz
Kalın sazlarda çevürdüm alımadum Basat
Er olsañ big olsañ mere
Men Kazanca olmayasın Basat” (88).

Salur Kazan, daha önce kayda değer bir hüner ortaya koymamış olan Basat’la kendisini, güç ve tecrübe yönünden mukayese ederek onu küçümser. Fakat Basat, Salur Kazan’ın düşündüğünün aksine Tepegöz’ü öldürür ve onu, kendisiyle mukayese ederek küçümseyen Salur Kazan’dan daha mahir olduğunu ortaya koyar. Basat, Dış Oğuzların beyi Aruz Koca’nın iki oğlundan biridir. Oğuzların kökünü kurutacak derecede bir tehdit olan Tepegöz gibi bir düşmanı ortadan kaldıran yiğidin babası olarak Aruz Koca, Oğuzlar içinde epey güçlü bir konuma yükselmiştir. Bu ise Salur Kazan’ın konumunu tehdit edebilecek bir anlama gelebilir. Dolayısıyla merkezî otoriteyi temsilen bir görev icra eden Salur Kazan, Dış Oğuzların beyi ve aynı zamanda dayısı olan Aruz Koca’nın kendi otoritesini tehdit eder bir pozisyona geldiğini varsayarak hareket etmiş ve bu durumu kendi lehine telafi etmek için Aruz Koca’yı ortadan kaldırmaya yönelik birtakım tedbirler gelişmiş olabilir. Bu tedbirler dairesinde ise Salur Kazan, Dış Oğuzları el altından isyana teşvik ve tahrik edecek bazı adımlar atma ve oyun kurma ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. Aruz Koca, yağmaya veya ziyafete çağrılmayışına boyun eğmiş, bunu düşmanlık sebebi saymamış, diğer bir çağrıldığında da gitmiş olsa idi, sorgusuz sualsiz İç Oğuzların beyi ve beylerbeyi Salur Kazan’ın emir ve tasarruflarına boyun eğdiğini göstermiş olurdu. Ama Aruz Koca da merkezî otoritenin her tasarrufuna boyun eğmeyecek kadar kendisine güç vehmederek hareket eder ve haksızlık karşısında otorite tanımazlığını ortaya koyar. Dolayısıyla siyasî otoriteye karşı çıkıntılık eden Aruz Koca’yı ortadan

kaldırmak için Salur Kazan geri planda bir oyun kurgular ve Aruz Koca da buna alet olarak dönülmez bir yola girer. Salur Kazan'ın kurduğu oyunda bir diğer incelik daha vardır. Gerek Kılbaş maiyetinde gönderdiği heyet, gerekse Aruz Koca'nın, meclisinde hazır bulanların huzurunda Salur Kazan'a artık düşman olduğunu beyan ve ikrar etmesi düşmanlığın çıban gibi bir şahıs üzerinde toplanması anlamına gelmektedir. Bu ise Aruz Koca'nın öldürülmesinin akabinde de görüleceği gibi diğer Dış Oğuzlara mensup beylerin olayı Aruz Koca'yla Salur Kazan'ın şahsî meselesi gibi görmelerine zemin hazırlar ve düşmanlığı daha büyük bir "İç Oğuzlar-Dış Oğuzlar çatışması"na dönüşmesini engeller. Salur Kazan, kurduğu plan sayesinde hem "düşmanını" ortadan kaldırır; hem de Dış Oğuzlarla muhtemel bir kan davasının önüne geçmiş olur. Kılbaş da onun planının bir parçası olarak işlev görür.

Argoda "kıl" kelimesi, "cin fikirli, aksi, ters, aykırı davranan, maraza çıkaran" gibi anlamlara gelmektedir. Kıl-baş ibaresi de "kılların başı" veya "başı cin fikirle dolu kimse" gibi bir çağrışıma sahiptir. Dolayısıyla Kılbaş'ın yakıştırma bir tabir, lakap olduğu akla gelmekte olup buradan, diplomatlıkta cin fikirlilik, gerektiğinde nizâ çıkarma gibi özellikler arandığı anlaşılmaktadır.

3.4. Karacık Çoban

Karacık Çoban da yerine göre diplomat işlevi görenlerden biridir. Onun, önce Salur Kazan'ın koyunlarını götürmeye gelen "kâfirlerle", daha sonra bizzat Salur Kazan'ın kendisiyle, daha sonra da yine "kâfirlerle" arasında geçen konuşmalarına bakıldığı zaman muhalif ve muarızlarına karşı çetin bir diplomasi yürüttüğü görülecektir. Karacık Çoban'ın "kâfirlere karşı yürüttüğü diplomasi çalışmanın, "Etnik Çatışmalar" başlığı altında, Salur Kazan'a karşı yürüttüğü diplomasi ise çalışmanın, "Ast-Üst Çatışması" (sayfa: 352) başlığı altında ele alınıp değerlendirilmiştir.

3.5. Casuslar

Dede Korkut'ta Oğuzlarla kâfirlerin karşılıklı casusluk faaliyeti içinde oldukları çalışmanın, "Çatışma Usulleri" (sayfa: 261) başlığı altında ele alıp değerlendirilmiştir. Bir tür "gizli diplomasi" olarak da adlandırılan casusluk faaliyeti geçmişte de bu günde de hoş görülmemekle birlikte yürütülmektedir. Dede Korkut'ta, Oğuzların gaflet zamanını, kendi lehine fırsata dönüştüren casus "kâfirlere" kızılmakta; ama kendileri de gerektiğinde casusluk faaliyeti yürütmektedirler. Bunun en güzel örneği, Begil'in Gürcistan kâfirlerinin kendisine karşı harekete geçtiklerini istihbar ettiği sıradaki casusluk faaliyetidir.

> *"Bütün devlet adamları, bütün ülkeler gizli diplomasiyi her zaman açıkça kınamışlardır. Yine de hepsi, ilk fırsatta onu bırakma sözü vere vere uygulayagelmişlerdir.*
>
> *"Gizli diplomasi ne demektir? Bu tanım resmi olmayan her türlü diplomasiyi, olağan diplomatik kadrolarda geçmeyen devletler arası görüşmelerin gizli yanını da içerir, onu kimi casusluk girişimlerinin yürütümünde, amatör ve başlangıçta yetkisiz bir diplomatın çevirdiği bir entrikanın kotarılmasında da görüyoruz (Launay, 1994: 7)."*

Dede Korkut'ta casuslar düşmanlar arasında karşılıklı olarak siyasî, iktisadî, kültürel ve benzeri gelişmeler hakkında bilgi toplarlar ve bunları ilgili yerlere haber verirler. Dolayısıyla casuslar da Dede Korkut'ta diplomat işlevi gören kimseler arasında sayılabilirler.

3.6. Sığırtmaçlar

> *"Meger bir sığırtmaçları var-idi. Gördi-kim kal'ayı aldılar, kaçdı teküre vardı, ayasofya alınduğın haber virdi. Ne otursuz, üzerüñüze yağı geldi, başuñuz yarağın görün didi." (113).*

Sığırtmaç, sığır güden kişi, "sığır çobanı" demektir (Ergin, 1964: 204). Görevi gereği belki bir coğrafyayı her gün gözlemek, dolaşmak zorunda olduğu için o coğrafyadaki insan hareketliliklerine şahit olur. Bazı olayları görür, bazılarına müdahil olanları görür. Bazen de ya doğrudan veya dolaylı olarak olaylara karışır veya karışmak zorunda kalır. Dolayısıyla Dede Korkut'ta, yeri ve zamanı geldiği zaman bir sığır çobanının da bir diplomat, bir

ulak, bir istihbarat görevlisi gibi işlevler üstlenebildiği ve bu görevi icra edebildiği görülmektedir.

4. DEDE KORKUT'TA ÇATIŞMA USULLERİ

Çatışma[74] kelimesi Türkçe Sözlük'te, "çatışma işi; silahlı büyük kavga, arbede; savaş maksadıyla düşmana karşı ilerleyen bir birliğin keşif ve güvenlik kolları arasında ilk silahlı vuruşma" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 283).

Çatışma isminin bünyesinde bulunan ve fiilden fiil yapan –ş ekine "ortaklaşma (müşareket eki) adı verilir" (Ergin, 1998: 207). Çatışma taraflar arasında vuku bulan bir anlaşmazlık fiilidir. O bakımdan çatışma en az iki kişinin karşılıklı kavga etmesi, savaşması, vuruşması vs. anlamına gelmektedir. Çatışma, en az iki şahıs dışında iki grup, topluluğun başka bir grup veya topluluğa topluca saldırması şeklinde de olabilir.

Çatışma sadece kavga, savaş, vuruşma vs. midir? Beşerî münasebetler bir daire şeklinde tasavvur edildiğinde çatışmadan uzaklaşmak, uzlaşmaya yaklaşmak, uzlaşmadan uzaklaşmak ise çatışmaya yaklaşmak anlamına gelecektir. Çatışma veya uzlaşma, beşerî münasebetler dairesinde bir odak olarak kabul edildiğinde uzlaşmaya yaklaştıkça çatışmanın şiddeti azalacaktır. O bakımdan hafiften ağıra doğru gidildiğinde çatışmanın; münazara, münakaşa, çekişme, kavga, çarpışma, mücadele ve savaş şeklinde bazı merhalelere sahip olduğu görülmektedir. "Çatışma, bir fert veya grubun bir başka fert veya grupla arasında oluşan farkı kapatma çabası veya reddi ile başlar. Eğer bir taraf karşı koyar, itiraz ederse, çatışmanın şiddeti artarak devam eder; boyun eğerse biter." (Bülbül, 2001: 40). Beşerî

[74] Çatışma, Türkçe bir kelime olup çat- fiil köküne, fiilden fiil yapma eklerinden –ş getirilmek suretiyle çatış- fiili türetilmiş, bu fiil gövdesine de fiilden isim yapma eklerinden olan –ma (-me) eki getirilerek "çatışma" ismi türetilmiştir. Çatışma ismi bünyesinde bulunan filden fiil yapma eki –ş ile türetilen fiiller, "ortaklaşma veya bir oluş ifade ederler. Ortaklaşma ifade eden fiiller müşterek yapılan, ortaklaşa yapılan, birden fazla fail tarafından yapılan fiillerdir. Bir oluş ifade eden fiiller ise dönüşlü fiillerle bazı pasif fillere benzer şekilde bir kendi kendine olma bildirirler" (Ergin, 1998: 207).

münasebetlerde çatışma yönünde atılan bir adım kuvvetle muhtemel kendisinden daha şiddetli bir adımı tetikleyecektir. Tersi de doğrudur. Müspet bir adım uzlaşmaya gitmede oldukça önemlidir.

Çatışma sözlü ve fiilî olarak iki çephede ele alınabilir. Fiilî çatışma, kavga, savaş ve sairedir. Kavga ve savaşta kullanılan vasıtalar zamana, zemine ve imkânlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Çalışmanın tabiatı gereği çatışmada, söz dışında kullanılan vasıtalara temas edilmeyecektir. Ancak savaş vasıtasının vasfı yanında savaş sahnelerinin tasviri, muhatabın muhayyilesinde bazı intiba ve kanaatler oluşturmaya yönelik ifadeler olduğu için hassaten değerlendirilmiştir. Dosta güven verme, düşmana korku salmayı amaçlayan bu tür ifadeler, savaşın anlatılmasından ziyade propaganda konusuna girmektedir. Propaganda ise dil vasıtasıyla yapıldığı için çatışmanın sözlü boyutunu oluşturan unsurlardan biridir. “Dede Korkut’ta kim, kiminle, nerede, ne zaman, niçin, nasıl ve neyle çatışmaktadır?” sorularına dil boyutundan yaklaşılmıştır. Çatışma sebep ve şartları ortaya konduktan sonra “nasıl” ve “neyle” çatışıldığı hususu dil malzemesi üzerinden ele alınmıştır.

Dede Korkut Boylarında tespit edebildiği kadarıyla sözlü çatışmalar, tehdit, şantaj, yalan, iftira, isnat, blöf, propaganda, hakaret gibi usullerle gerçekleştirilmektedir. Sayılan bu çatışma usulleri ayrı başlıklar altında, tek tek ele almış olmakla birlikte birer örnekle izah edilip geçilmiştir. Zira çalışmanın “Çatışmalar” bölümünde, kimin, kiminle, nerede, ne zaman, niçin, neyle ve nasıl çatıştığı teferruatlı olarak ele alınıp değerlendirilmiştir.

4.1. Tehdit

Tehdit kelimesi Türkçe Sözlük’te, “birinin gözünü korkutma, korku verme, gözdağı verme” şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1438). Tehditte bir caydırıcılık vardır. Ama tehdit edenin tehdit ettiği kimseye dediğini yapabilip yapamayacağı konusu karanlıktır. Tehdit edilenin tavrı, elbette güç nispetinde, tehdidin geri teperek tehdit sahibine dönmesine ve hesap

edilmeyen durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Türk kültüründe tehdit hoş karşılanmamakta olup tehdide boyun eğilmemesi telkin edilmektedir. "Isıracak köpek dişini göstermez." diye bir atasözü vardır. Bu atasözünün de işaret ettiği gibi tehdidin arkası daima boş görülür ve tehdit edenin, tehditten öte bir şey yapamayacağına inanılır. Ama Dede Korkut'ta tehdidin, bazı durumlarda arzu edilen neticeyi sağladığı görüş ve kanaatine rastlanmaktadır.

Tehdit çaresizliğin ifadesidir. Elinde güç, iktidar, kuvvet ve kudret olan kimse tehdit etmez; ne yapacaksa yapar. Tehdit, bir yönüyle yalan söz ve tavır ihtiva etmektedir. Böyle bile olsa bir yaptırıma sahiptir. Korkak kimsenin tehditle geri adım attığı, denileni yaptığı da bilinmektedir. Tehdidin boyutu ne olursa olsun Dede Korkut'ta korkmak, yılmak, boyun eğmek, teslim olmak gibi hususlar hep menfî değer olarak görülmektedir. Salur Kazan, yedi başlı ejderhanın heybeti karşısında yaşaran gözüne kızarak korkmaktan korktuğunu ortaya koymaktadır (Ergin, 1964: 110).

Tehdidi fiilî ve gayrı ihtiyarî olarak ikiye ayırmak mümkündür. Fiilî tehdit birinin bir başkasını gerek sözlü; gerekse silah gücüyle bizzat tehdit etmesidir. Gayrı ihtiyarî tehdit ise bir durumun başka durumları tehlikeye sokacak tarzda gelişme göstermesidir. Dede Korkut'ta sözlü tehditle ilgili epey malzeme vardır. Sözlü tehdit kadar olmamakla birlikte gayrı ihtiyarî tehdit örnekleri de görülmektedir. Dede Korkut'ta düşman tabir edilen "kâfirin" büyümesi, çoğalması, gelişmesi, genişlemesi gibi hususlar Oğuzlara yönelik muhtemel bir tehdit, dolayısıyla tehlike olarak düşünülebilir. Ancak fiilî tehdit de bu dairede ele alınabileceği gibi her zaman potansiyel bir tehdit ve tehlike oluşturmaz, şartlara ve duruma göre ortaya çıkar. Dede Korkut'ta şartların ortaya çıkardığı bir tehdit örneği şudur:

"Han kızı yirümden turayım mı
Yakañ-ile boğazuñdan tutayın mı
Kaba ökçem altına salayın mı
Kara polat öz kılıcum elüme alayın mı
Öz gevdeñden başuñ keseyin mi
Can tatlusın saña bildüreyin mi

Alça kanuñ yir yüzine dökeyin mi
Han kızı sebebi nedür digil maña
Katı kazab iderem şimdi saña" (5).

Bayındır Han, oğlu kızı olmayan Dirse Han'ı kara otağa oturtup da tahfif ve tezyif edince Dirse Han, Bayındır Han'ın böyle davranmasına kızmaz, kusurun ya kendisinde ya da hanımında olduğunu söyleyerek evine gelir. Ancak evine geldiğinde çocuğunun olmayışının müsebbibi olarak karısını görmeye başlar. Dirse Han, hazırlıksız yakalandığı bu durum karşısında ne yapacağını bilemez ve suçlu ilan ettiği karısını, isnat ettiği suçtan dolayı tehdit etmeye başlar. Tehdit üslubunda sarf edilen fiil umumiyetle geniş zamanın birinci teklik şahsında çekimlenir. Mesela "Han kızı yerimden kalkarım, yakanla boğazından tutarım, kaba ökçemin altına salarım…" şeklinde olmalıdır. Ancak yukarıda tehdit aynı zamanda teslimiyete dayalı bir üslupla söylenmektedir. "Han kızı yerimden kalkayım mı? Yakan ile boğazından tutayım mı?" sorularına verilecek cevap ya evettir; ya da hayırdır. Cevap "evet" olduğunda tehdide boyun eğmeyen bir tavır takınılmış olur ki, bu da karşıdakinin gücünü görmeye yönelik bir tutum olup tartışmanın daha da alevlenmesine sebep olur. Cevap "hayır" olduğunda ise yöneltilen suçu kabullenmekle birlikte bir teslimiyet anlayışı ortaya çıkmakta olup bu durum, tehdidin amacına ulaştığına delalet eder. Dede Korkut'ta buna benzer birçok örnek vardır ve bunlara sırası geldikçe temas edilmiştir.

4.2. Şantaj

Şantaj kelimesi Fransızca menşeli olup, Türkçe Sözlük'te, "para veya herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma" tarif edilmektedir (1988: 1370). Her şantajda tehdit vardır; ama her tehditte şantaj olmayabilir. Şantajda yalan, iftira, isnat gibi usullere müracaat edilebilir. Ne var ki, şantaja konu olan hadisede de mutlaka bir gerçeklik payı vardır.

Dede Korkut'ta birçok şantaj örneği vardır. Bunlardan ikisi şöyledir:

“And içmişem kısır kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
Öküz ardında sarvanlar sañabakar
Buldur buldur gözlerinüñ yaşı akar
Sen anlaruñ yanına varġıl
Muraduñı anlar virür bellü bilgil
Senüñ-ile menüm işüm yok
Ere varan kız kalka
Kol saluban oynaya
Men kopuz çalam

didi. Kısırca Yinge boy bu zaval gelecek delü beni görmiş kibi söyler didi, vardı yirinde oturdı. Buğur Boğazca Fatma dirler bir hatun var-idi, kalk sen oyna didiler. Kızuñ kaftanını geydi, çal mere delü ozan ere varan kız menem oynayayım didi. Delü ozan aydur:

And içeyim bu kez boğaz kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
İvüñüz ardı dereçük degül mi-y-idi
İtüñüz adı Barak degül mi-y-idi
Senüñ aduñ kırk oynaşlu Boğazca Fatma degül mi-y-idi
Dahı ‘aybuñ açaram bellü bilgil didi,
Senüñ-ile menüm oyunum yok
Var yirüne oturġıl
Ere varan yirinden tura
Ben kopuz çalam
Kol saluban oynaya” (43).

Deli Ozan, kendisinin kopuz çalmasını ve evlenmekte olan kızın da çıkıp oynamasını ister. Deli Ozan’ın düğün yemeklerini döktükten sonra davulcuları dövmesi, zurnacıları kovması, üstüne üstlük destursuz bir şekilde Boyu Uzun Burla Hatun’un bulunduğu otağın eşiğini alıp oturması hanımlar arasında huzursuzluğa yol açar. Ama Deli Ozan, bu fiilleri Salur Kazan’dan almış olduğu “ruhsat” marifetiyle işler. Salur Kazan’ın emrine kimse karşı gelmemektedir. Ancak Deli Ozan’ın da amacına ulaşmasına manî olmak istemektedirler. Bu yüzden evlenen kız gizlenerek, onun cariyelerinden birine gelinlik giydirilir ve ondan sahneye çıkıp evlenen kızın kendisi olduğunu beyan etmesi ve oynaması istenir.

Deli Ozan, oradaki herkesi tanır; fakat kılık değiştirdiği için kimse onu tanımaz. Bu durumu lehine kullanan Deli Ozan, gerçekten gelin kızı sahneye çıkarmak için rol icabı çıkarılan kadına şantaj yapmaya başlar. Deli Ozan’ın şantajlarına bakıldığı zaman bahsettiği olayların yeri, zamanı, kimler arasında ve nasıl vuku bulduğu konusu üstü kapalı; fakat meramı anlaşılacak şekilde

ifade edilmektedir. Deli Ozan, muhatabına şantaj yaparken; sözün tasvirî gücünü kullanarak bahsettiği olayı, orada bulunanların gözünde canlandırabilecekleri şekilde ortaya koymaktadır. Bu sayede şantaj yaptığı kimseyi daha ileriye gitmemesi konusunda sınırlandırmakta ve saf dışı bırakmaktadır. Buna benzer olaylar ve durumlar günlük hayat ve siyasette de aynen icra edilmektedir. Fakat arada bir fark vardır. Usul aynı olmakla birlikte vasıta ve malzeme farklıdır. Sözün geçkil olduğu devrede şantaj sözle yapılırken; bu gün "kaset" marifetiyle ortaya konmaktadır. Nitelik yönünde aralarında hiçbir fark olmayan şantajda sadece çağın şartlarına göre vasıtalar değişmiştir. Bugün sözün inandırıcılığındansa görüntünün inandırcılığı ağır basmakatdır.

4.3. Yalan ve Blöf

Menşe bakımından İngilizce bir kelime olan blöf, Türkçe Sözlük'te, "iskambil oyunlarında elindeki kâğıtları olduğundan başka gösterme davranışı; karşısındakini yanıltarak veya yıldırarak bir işten caydırmak için söylenen asılsız söz veya takınılan aldatıcı tavır; kurusıkı" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 203). Yalan ise, "aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, kıtır; gerçek olmayan, asılsız, uydurma" anlamına gelmektedir (1988: 1583). Her blöfte mutlaka bir yalan payı vardır; ama her yalanda blöf payı olmayabilir. Dolayısıyla yalanla blöfün arasındaki fark, blöfün söz boyutundan çıkıp fiilî bir gerçekliğe de dönüşebilmesidir.

Yalan, Dede Korkut'ta, menfi değerlerin neredeyse başında gelir. Dede Korkut'un dibacesinde, "Yalan söz bu dünyada olmasa yeğ." diye bir atasözü vardır. Gerek günlük hayata bakıldığı zaman gerekse ifadedeki, "Yalan söz bu dünyada olmasa yeğ." şartlı birleşik cümle yapısından anlaşıldığına göre "yalan söz" dün vardı, bu gün de var. Kuvvetle muhtemel yarın da olacaktır. Hatta "beyaz yalan" gibi yalan söyelemeyi mazur gösteren ifadeler "yalan sözün" hep yaşayacağını göstermektedir.

Blöfte mutlaka yalan payı olduğu dile getirilmiştir. Yalana, yalancılığa ve yalancılara karşı çok ciddi bir tavır alındığı görülen[75] Dede Korkut'ta, kötü tiplerin bile yalan söylemesine tahammül edilmezken; bazen iyi karakterlerin yalan söylemesi mazur görülebilmektedir. İslamî değerlere göre yalan haramdır; ancak savaşta düşmana galebe çalmak için hile gayesiyle söylenen yalana cevaz verilir.

"Baba ne söylersin ne aydursın
Bağrum-ile yüregüm ne tağlarsın
Kalkubam yirümden turmağum yok
Yilisi kara kazılık atuma binmegüm yok
Arku Bili Ala Tağı avlayuban aşmağum yok
Ağ alınlu Bayındıruñ divanına varmağum yok
Kazan kimdür men anuñ elin öpmegüm yok
Altuñdağı al aýgırı maña virgil
Kan derledi çapdurayım senüñ içün
Egni bek demür tonuñ maña virgil
Yiñ yakalar dikdüreyim senüñ-içün
Kara polad öz kılıcun maña virgil
Ġafillüçe başlar keseyim senüñ-içün
Karġu talı süñüñi maña virgil
Göksinden er sançayım senüñ içün
Ağ yeleklü ötkün ohuñ maña virgil
Erden ere kiçüreyim senüñ içün
Ala gözlü üç yüz yigidüñ maña virgil yoldaşlığa
Dîn-i Muhammed yolına dürişeyim senüñ-içün" (96-97).

Begil'in attan düşüp bacağını kırdığını ve yerinden kalkamadığını öğrenen düşmanları, onu hasta yatağında basıp etkisiz hâle getirmek için harekete geçerler. Begil, bunu öğrenir. Gelmekte olan düşmana kendisi kalkıp karşı koyacak durumda değildir. Oğlu da henüz küçük denecek yaştadır. Begil, oğlunu yanına çağırıp yardım istemesi için Salur Kazan'a göndermek ister. Bir av esnasında Begil ile Salur Kazan'ın arası açılmış ve Begil, Salur Kazan'a kızarak Bayındır Han'a isyan etmiştir. Emren, babası ile Salur Kazan arasında geçen hadiseyi bildiği için ondan yardım talep etmeye yanaşmaz. Hatta Salur Kazan'ın gücü ve kudretini tahfif ederek düşmana kendisinin

[75] Dede Korkut Boylarına, olguların çatışması noktasından da yaklaşmak mümkündür. "Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı", değerler dünyası açısından bakınca neredeyse baştan sona iyi ile kötünün, doğru ile yalanın mücadelesi dairesinde geçer. "Yalançı Oğlı Yaltaçuk" ibaresinin de gösterdiği gibi bu tip, kötülüğü-yalancılığı; onun karşısındaki tip de iyiliği-doğruluğu temsil etmektedir. Bu mücadeleyi ise iyi-doğru kazanır.

karşı koyacağını söyler. Nitekim babasının giyimini giyer, kuşamını kuşanır, maiyetindeki üç yüz eri de yanına alır. Gürcistan'dan gelen düşmanın karşısına çıkar. "Kâfirler" arasında gerek Begil'in, gerekse atının korkutucu bir şanı vardır. Begil, Oğuz ülkesine kast edenlerin başını Bayındır Han'a hediye gönderir, atı ise düşman kokusu alınca yerinde durmayıp deşinir. Bu yüzden Begil emaresi taşıyan her şey -altındaki al aygır, elindeki kara polat öz kılıç, sırtındaki demir zırh, yanındaki yiğitler- hep düşmana korku yaymaktadır. Ama "kâfirlere" gelen istihbarata göre Begil bacağını kırmış ve yerinden kalkamamaktadır. Dolayısıyla "kâfirler" bu durumu açıklığa kavuşturmak için karşılarındaki "oğlana" sataşarak onu korkutup meydandan kaçırmaya çalışırlar.

"Kâfir gelüp oğlana soylamış, görelüm nice soylamış: Aydur:
Altundağı al ayġırı bilürüz Begilüñdür Begil kanı
Kara polad öz kılıcuñ Begilüñdür Begil kanı
Egnüñdeki demür tonuñ Begilüñdür Begil kanı
Yanuñdağı yigitler Begilüñdür Begil kanı
Eger Begil bunda imiş-ise
Giceye-degin cenk ide-y-idük
Ağça tozlu katı yaylar tartışa-y-ıduk
Ağ yeleklü ötkün ohlar atışa-y-ıduk

Sen Begilüñ nesisin oğlan digil mize didi. Begil oğlı burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış, aydur: Mere kâfir sen meni bilmez misin, ağ alınlu Bayındır Hanuñ bigler bigisi Salur Kazan, kartaşı Kara Göne, Dönebilmez Dülek Evren, Düzen oğlı Alp Rüstem, boz atlu Beyrek, Big Begilüñ ivinde içerleridi, senden casus geldi, altındağı al ayġıra Begil meni bindürdi, kara polad öz kılıcın kuvvet virdi, karġu talı süñüsin himmet virdi, yanındağı üç-yüz yigidin maña yoldaşlığa koşdı, men Begilüñ oğlıyam mere kâfir berü gelgil dögişelüm didi." (98-99).

Emren, babası Begil'i soran "kâfirlere" apaçık yalan söyler. "Kâfirler" Begil'in ayağa kalkamayacak durumda olduğunu bilirler. Ancak Begil'in yaymış olduğu korku yüzünden rahatça hareket etmekten de çekinirler. Karşılarına çıkan kimsenin kim olduğunu anlamak üzere onu konuştururlar. "Kâfirler" mevzuyu hep Begil üzerinde çevirerek onun hastalığı üzerinden bir çaresizlik havası oluşturmaya çalışırlar. Ama Emren, "kâfirlerin" bu diplomatik taktiği karşısında daha kıvrak bir söz oyununa müracaat ederek Begil aleyhine oluşturulmak istenen havayı tersine çevirmeyi başarır.

Metne bakınca Begil'in bacağının ağrısından inlediği, yedi gündür ne divana; ne de ayakyoluna gidebildiği görülmektedir. Salur Kazan'ın, kardeşi Kara Göne'nin, Dönebilmez Dölek Evren'in, Düzen Oğlu Alp Rüstem'in, Boz Atlı Beyrek'in Bey Begil'in evinde olduğu ve içtikleri ise külliyen yalandır. Emren, gücü ve kudreti ile nam salmış babası Begil'in, yiğitliği ve cesareti ile nam salmış diğer "kalın" Oğuz beyleryle bir arada yiyip içtiğini, dolayısıyla hemen gelebilecek yakınlıkta olduklarını söylemesi iyi bir blöf örneğidir. Emren, bu blöfü sayesinde çoğu "kâfirin" meydandan kaçmasını ve kalanların da cesaretinin kırılmasını sağlar.

4.4. Hile ve Tuzak

Hile, Türkçe Sözlük'te, "birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, desise, entrika" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 645). Tuzak ise, "birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen" anlamına gelmektedir (1988: 1500). Dede Korkut'ta görülen değerler dünyasına göre dostluğun da düşmanlığın da şeffaf olması telkin ve tavsiye edilmektedir. Mert tabir edilen Oğuz yiğitleri düşmanlarına bile hile etmezler ve tuzak kurmazlar. Hile ve tuzakla mücadele edene de zaten namert demektedirler.

Hile ve tuzakta yalan ve blöf payı bulunabilmektedir. Ama bu, her zaman böyle olacağı anlamına gelmez. Hatta bütün çatışma usulleri birbirine girmiş vaziyette de olabilir. Bunları birbirinden ayırmanın yolu, en baskın unsura göre bir tasnife gitmektir. Dede Korkut'ta görülen hile ve tuzak örneği, "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da mevcuttur.

> *"Aruz ġâyet saht oldı. Taş Oğuz biglerine adam saldı: Emen gelsün, Alp Rüstem gelsün, döne bilmez Dülek Evren gelsün, girü kalan bigler hep gelsün didi. Taş Oğuz bigleri hep yığnak oldı. Ala bargah otakların düze dikdi. Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdı. Taş Oğuz biglerine ağırlık idüp toyladı. Aydur: Bigler men sizi niye kığırdum bilür misiz? Ayıtdılar: Bilmezüz. Aruz aydur: Kazan bize Kılbaşı göndermiş, ilüm günüm çapıldı kara başum buñlu oldı tayım Aruz mańa gelsün dimiş. Emen aydur: Ya sen ne cavab virdüñ? Aruz aydur ki: Kılbaşa ayıtdum ki kaçan-ki Kazan ivin yağmaladur-idi Taş Oğuz bigleri bile yağmalar-idi, bigler gelür Kazanı selamlar gider-idi, şimdi suçumuz ne oldı-kim bile bulınmaduk, mere kavat biz Kazana düşmenüz didüm. Emen aydur: Eyü dimişsin. Aruz aydur: Bigler ya siz ne dirsiz? Bigler aydur: Ne diyelüm, çün sen Kazana düşmen olduñ biz de düşmenüz didiler. Aruz araya mushaf getürdi, hep bigler el urup and içdiler, senüñ*

dostuña dost ve düşmenüñe düşmenüz didiler. Aruz cümle bigleri hil'atladı. Döndi aydur: Bigler Beyrek bizden kız almışdur güyegümüzdür, amma Kazanuñ ınağıdur, gelsün bizi Kazan-ile barışdursun diyelüm getürelüm, bize muti' olur-ise hoş, olmaz ise ben sakalını tutayın siz kılıç üşürüñ paralañ, aradan Beyregi götürelüm, andan soñra Kazan-ile işümüz hayır ola didi." (117).

Aruz Koca, düşmanlık ilan ettiği Salur Kazan'la köprüleri tamamen atar, tıpkı Kılbaş'a beyan ettiği gibi düşmanlığında ısrarcı olduğu hâlde bunu bir yalanla gizlemek ister. Enişteleri olan Bamsı Beyrek'i, Salur Kazan'la kendilerini barıştırmasını söyleyerek evine getirtir; ama Beyrek eve geldiğinde ondan başka bir şey talep eder. Aruz Koca'nın Beyrek'i çağırırken; sarf ettiği söz yalandır ve yalan vasıtasıyla Beyrek'e tuzak kurar, hile eder. Ancak bir hususu hemen belirtmek gerekir. Bir yalana inanmak veya tuzağa düşmek tamamen ve yalnız meful durumdaki şahsın gaflet veya dalaleti ile ilgili değildir. Değerler dünyası açısından insanların yalan ve tuzağa tevessül etmeyeceğine dair beslenen inanç ve kanaatten de ileri gelmektedir. Dostane bir tavrın arkasında düşmanca bir tavrın olması Dede Korkut'ta değerler dünyası açısından pek de kabul edilebilir bir şey değildir. Doğruluğu dürüstlüğü şiar edinmiş bir insan umumiyetle aldatılmadan, aldatılabileceğine inanmaz, böyle bir kanaat beslemez. Dede Korkut'ta "aldayuban er tutmak avrat işi" olarak görülmektedir (Ergin, 1964: 118). Dolayısıyla aldatmak erkekliğe, mertliğe sığmayan bir fiil görüldüğünden hile eden ve tuzak kuran başarılı olabilmektedir.

4.5. Dedikodu

Dedikodu etmek, mahiyetindeki menfilik dolayısıyla Dede Korkut'ta hoş karşılanmayan, hor görülen bir fiil olarak tebarüz etmektedir. Dede Korkut'ta dedikoduculuk, kötü bir kadın tipi ile birleştirilerek takdim edilmekte ve ancak kadına mahsus bir fiil olarak görülmektedir. Dedikoduculuğun gerek ferdî, gerek ailevî, gerek içtimaî; gerekse siyasî boyutu vardır. Dedikoduculuğun ferdî, ailevî ve içtimaî taraflarını gösteren şu örnek anlamlı ve dikkat çekicidir;

"Geldük ol kim tolduran topdur: Depidinçe yirinden örü turdı, elin yüzin yumadın obanuñ ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, kov kovladı diñ diñledi, öyledençe gezdi; öyleden soñra ivine geldi, gördi-kim oğrı köpek yike taña ivini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş; konşularına çağırur ki kız

Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Can Kız, Can Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yatacak yirüm gine bu harab olası-y-idi, nola-y-idi benüm ivüme bir lahza baka-y-idüñüz, konşı hakkı Tañrı hakkı diyü söyler. Bunuñ kibiñüñ hanum bebekleri yetmesün. Ocağuña bunuñ kibi 'avrat gelmesün." (3).

"Dolduran top" tabiri ile dedikoducu kadın tipi kast edilmektedir. Dede Korkut'ta dedikoducu kadın tipi, sabahleyin tepinip kalkan, elini yüzünü yıkamadan aceleyle obanın bir ucundan girip diğer ucundan çıkan, kov kovalayan, öğlene kadar gezen ve dedikodu eden biri olarak anlatılmaktadır. Öğleden sonra evine geldiğinde ise ihmal ettiği evinden ve işlerinden komşusunu mesul tutacak kadar yüzsüzlük içinde biri şeklinde tarif edilmektedir ve kendi kabahatine bakmadan komşusunu suçlayan hatta kınayan biridir. O bakımdan dedikodu tutkusu doğrudan veya dolaylı olarak birtakım ferdî, ailevî ve içtimaî meselelere yol açabilmektedir.

Dedikodunun siyasî boyutu ise kimisi için çok sıradan görülen bir bilginin bir başkası için hayatî bir önemi haiz oluşudur. Bu gün de önemli devlet adamları hakkında çıkarılan dedikodu malzemesine bakarak birtakım hesaplar yapıldığı bilinmektedir.[76] Dede Korkut'ta dedikodunun ne kadar çabuk yayılarak zararlı yerlere ulaştığına dair şu dikkate değerdir:

"Begil biş gün oldı divana çıkmadı. Ayağınuñ sınduğını kimseye dimedi. Bir gice döşeginde katı katı iñledi, âh itdi. Hatunı ayıtdı:

Big yigidüm, kalabalık yağı gelse kayıtmaz idüñ, butuna ala oh tohınsa iñlemez idüñ, kişi koynında yatan halalına sırrın dimez mi olur, nedür haluñ didi. Begil aydur: Görklüm atdan düşdüm, ayağum sındı didi. 'Avrat elin eline çaldı, karavaşa söyledi. Karavaş çıkup kapuçıya söyledi. Otuz iki dişden çıkan bütün orduya yayıldı, Begil atdan düşmiş ayağı sınmış diyü. Meger kâfirüñ câsusı var-idi. Bu haberi işidüp vardı

[76] Yakın zamana ait olması bakımından, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan hakkında yapılan bir "nitelikli dedikodu" örneği hâlâ hatırlardadır.

Başbakan Erdoğan, 26 Kasım 2011 ve 10 Şubat 2012 tarihinde birbirini tamamlayan iki "kolon ameliyatı" geçirir. Bu ameliyatlar ülke içinde ve dışında derin yankılar uyandırır. Ameliyat ekibinin açıklamalarından hareketle ameliyat edilen bölgede nasıl bir hastalık olduğundan, bu hastalığın tedavi edilip edilemeyeceğine kadar birçok hususta "uzman" kişilerce tafsilatlı yorumlar yapılır. Bu yorumlar doğrultusunda Başbakan Erdoğan'a belli bir "ömür" dahi biçilerek içeride ve dışarıda bazı siyasî hesaplar yapılmaya, pozisyanlar alınmaya bile başlanır. (08.12.2012 tarihi itibariyle http://haber.gazetevatan.com/erdoganin-2-yil-omru-kaldi/435005/1/Haber).

Yapılan bu yorumlarda isabet ve gerçeklik payı olup olmaması meselesi ayrı bir konudur. Ama önemli bir devlet adamının belki de sıradan bir sağlık problemi, üçüncü şahıslar nezdinde çok farklı yorumlara yol açabilmekte ve geleceğin nasıl şekilleneceği konusunda yeni hesaplar içine girilmesine sebep olabilmektedir.

teküre haber virdi. Tekür aydur: Kalkubanı yirüñüzden örü turuñ, yatur yirde Big Bigili tutuñ, ağ ellerin karusından bağlañ, ġafillüçe görklü başın kesüñ, alça kanın yir yüzine döküñ, ilin günin çapuñ, kızın gelininyesir idüñ didi." (95).

Begil, karısına, başına gelen ve evvela gizlediği kötü bir hadiseyi haber verir. Normal şartlarda bundan daha tabiî bir şey olamaz. Üstelik bu hadise bir sağlık meselesidir. Sağlık meselesi, bu gün de gayet hassas bir konu olup bundan yararlanmaya kalkmak değerler dünyası açısından hoş görülmemektedir. Ne var ki, siyasette, sağlık konusunda dahi o kadar anlayış beklememek gerekir. Hiç kimse birinin sağlık meselesi üzerinden açıktan hesap yapmayı göze alamayacaktır. Ancak ara yerde düşmanlık yahut rekabet varsa; diğer meseleler gibi sağlık meselesi de açıktan olmasa bile dolaylı olarak siyasî malzeme hâline getirilebilmektedir.

Begil, başına gelen musibeti karısına haber verince karısının ilk tepkisi elini eline çalıp hadiseyi karavaşa söylemek olur. Karavaş, kapıcılara söyler ve "otuz iki dişten çıkan" söz bütün ülkeye yayılarak düşmanların kulağına varır. Düşmanlar açısından bakınca baş edemedikleri düşmanlarının başına böyle bir hadisenin gelmiş olması onlara çok büyük bir fırsat sunmaktadır. Nitekim "kâfirler" bu fırsatı değerlendirmek ve namlı düşmanları Begil'i ortadan kaldırmak üzere harekete geçerler.

Dedikodu ile iftira veya yalan arasında nasıl bir fark olduğu akla gelebilir. Dedikodu olanı, olur olmaz yerde söylemektir. Ama bazen olana olmamış şeyler eklenebildiği gibi olmuş olan eksik de anlatılabilir. Dolayısıyla dedikodudan nasıl bir netice umulduğu ve hâsıl olduğu önemlidir. Bu, dedikodunun hesap edilmiş tarafıdır. Bir de "boşboğaz" tabir edilen tiplerin hiçbir hesap ve niyeti olmaksızın ettiği dedikodu vardır. Begil'in karısının yaptığı bu sınıfa girmektedir.

4.6. İsnat ve İftira

İsnat, Türkçe Sözlük'te, "bir düşünceyi, bir konuyu bir kişi veya sebebe dayandırma, yükleme, atfetme; karacılık, iftira" şeklinde tarif edilmektedir

(1988: 719). İftira ise, “kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma, bühtan” anlamına gelmektedir (1988: 684).

İsnat ve iftira kara siyassette siyasî bir figür, olay veya olguyu gölgelemek, karartmak ve mecraından koparark menfi şekilde anlaşılmasını sağlamak için bir çatışma usulü olarak kullanılagelmektedir. Dede Korkut’ta birçok isnat ve iftira örneği vardır. En çarpıcı olanı, Dirse Han’ın adamlarının kıskançlık sebebiyle beylerinin oğlu Boğaç’a attıkları iftira ve ettikleri suç isnatlarıdır.

İsnat ve iftira da diğer çatışma usulleri gibi birbiriyle iç içe girmiş vaziyette olabilir. Dede Korkut’ta isnat ve iftira birini birine “kovlamak” olarak görülmektedir. Mamafih isnat ve iftira dedikoduya göre çok daha ağır neticelere ulaşabilen bir çatışma usulüdür.

“Oğlan tahta çıkdı, babasınuñ kırk yigidin anmaz oldı. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirinen söylediler: Gelüñ oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm ‘izzetümüz hörmetümüz anuñ babası yanında hoş ola artuk ola didiler.

Vardı bu kırk yigidüñ yigirmisi bir yaña yigirmisi dahı bir yana oldı. Evvel yigirmisi vardı, Dirse Hana bu haberi getürdi, aydur:

Görür misin Dirse Han neler oldı, yarımasun yarçımasun, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel kopdı-y-ise çeküp aldı, ağ sakallu kocanuñ ağzın sögdi, ağ pürçeklü karınuñ südin tartdı, akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aşa, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid’at işlemiş diyeler, gezdügüñden öldüğüñ yig ola, Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye, böyle oğul senüñ neñe gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürseñe didiler. Dirse Han varuñ getürüñ öldüreyim didi. Böyle digeç hanum ol nâmerdlerüñ yigirmisi dahı çıka geldi ve bir kov anlar dahı getürdiler. Aydur: Kalkubam Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü turdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasınuñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi, anası-y-ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senüñ oğlun kür kopdı erçel kopdı, arkurı yatan Ala Tağdan haber kiçe, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid’at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanuñ katında saña kazab ola, böyle oğul neñe gerek, öldürsene didiler. Dirse Han aydur: Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez didi. Dirse Hanuñ nökerleri aydur: Biz senüñ oğluñı nice getürelüm, senüñ oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turġıl, yigitlerüñ ohşaġıl boyuna alġıl, oğluña uğraġıl, yanuña alup ava çıkġıl, kuş uçurup av avlayup oğluñı ohlayup öldüre görgil, eğer böyle öldürmez-iseñ bir dürlü dahı öldürimezsin bellü bil-gil didiler.” (7).

Boğaç’a, babasının adamları tarafından çok ağır suçlar isnat edilerek iftira atılır. Hâlbuki Boğaç’ın kimseye bir zararı söz konusu değildğir. O, Dede Korkut’un tabiriyle hem hünerli; hem de erdemli bir yiğittir. Boğaç, bir yiğitte olması gereken bütün hasletlere sahiptir. Bu özellikleri, ona karşı kıskançlık,

çekememezlik, istemezlik ve nefret duygularının doğmasına sebep olur. Dolayısıyla Dirse Han'ın adamları, kendilerinde bulunmayan vasıfların, başka bir ifadeyle niteliğin düşmanıdırlar. Oğuz toplumunda hüner ve erdem sahibi olmak yüceltilen çok önemli iki değer iken; hünerli ve erdemli bir yiğide müstahak olmadığı hâlde suç isnat ederek iftira atmanın amacına ulaşması aynı zamanda toplumun değer seviyesini göstermektedir. Hayatta insanın başına her şey gelebilir. Biri, birine iftira da atabilir. İftiranın amacı bellidir. Hedef şahsı itibardan düşürerek onu toplum dışına itmek ve işgal ettiği yer ile sahip olduğu imkânları elinden almaktır. Böylesi bir tebeddülatı sağlayacak kimse, iftira atılan kimseye karşı harekete geçmesi düşünülen kişidir. Müeyyidesi ölüm olan suçları işlediği söylenerek kendisine iftira atılan Boğaç'ı babasına öldürtmek suretiyle hem hakikatin ortaya çıkması engellenmek; hem de hakikat ortaya çıksa bile intikam alacak gücü ve imkânları ortadan kaldırmak gayesi güdülmektedir.

İsnat ve iftira, çatışmada her dönem işe yaradığı gibi bu gün de kullanılmaya devam etmektedir. Siyaset meydanı bunun sayısız örnekleriyle doludur. Bazen hakikati görmemek insanın işine gelmektedir. "Gözü açıklık gerektiğinde göz yummaktır." diye bir söz var. Hakikati görmek istememek, her söylenene hemen inanmak sadece akıl ve mantık zaafı değil; aynı zamanda bir ahlâk meselesidir. Kimisi göz göre göre hakikati örter, gizler, saklar. Ortaya çıkarmaz. Bu da isnat ve iftiraya verilmiş bir destektir. Harcıâlem bir söz vardır: "Çamur at; tutmazsa izi kalır." O bakımdan isnat ve iftira beşerî çatışmada çok tesirli bir usul ve vasıta olarak ortaya çıkmaktadır.

4.7. Casusluk

Casus kelimesi, Türkçe Sözlük'te, "bir devletin veya bir kimsenin sırlarını başkasının hesabına öğrenmeyi üstüne alan kimse, çaşıt" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 248). Casusluk ise, "casus olma durumu, çaşıtlık" anlamına gelmektedir (1988: 248). Casus kelimesinin menşei Arapça olup mastarı "cess"tir. Aynı mastardan çekimlenen tecessüs kelimesi ise, "yoklama, araştırma, araştırılma (tahkik, tedkik); bir şeyin iç yüzünü araştırıp

sırrını çözmeye çalışma; gözetleme" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 1050).

Dede Korkut'ta Oğuzlarla "kâfir" düşmanlar arasında karşılıklı casusluk faaliyeti yürütüldüğüne dair birçok emare vardır. Casuslar umumiyetle gizlidirler ve faaliyetlerini gizli yürütürler. Mümkün mertebe kendilerini belli etmezler. Bu yüzden casusların umumiyetle cismi vardır, ismi yoktur. Ancak bunun bir istisnası var. Bu husus, biraz aşağıda ele alınmıştır.

Dede Korkut'ta casusluk hoş görülen bir faaliyet değildir. Bu gün de casusluk faaliyeti hoş görülmemektedir. Devletler hukukunda casusluğa ağır müeyyideler uygulanmaktadır ve casusluk faaliyeti "kara diplomasi" olarak değerlendirilmektedir. Hemen her devletin muarız ve muhalif hatta dost gördüğü devletlere karşı casusluk faaliyeti yürüttüğü bilinir; ama bu söylenmez. Böyle bir şey ortaya çıktığında ise inkâr edilir.

Dede Korkut'taki casuslara bakıldığı zaman bu mesleği bizzat yürütenler dışında bu işe görevlendirilen veya durumdan vazife çıkararak kendini görevli sayan kimseler vardır. Daimi casuslar dışında gerektiğinde keşişler, çobanlar ve bezirgânların casusluk faaliyeti yürüttükleri tespit edilmiştir.

> *"Meger kâfirüñ câsusı var-idi. Bu haberi işidüp vardı teküre haber virdi. Tekür aydur: Kalkubanı yirüñüzden örü turuñ, yatur yirde Big Bigili tutuñ, ağ ellerin karusından bağlañ, ġafillüçe görklü başın kesüñ, alça kanın yir yüzine döküñ, ilin günin çapuñ, kızın gelinin yesir idüñ didi. Meger Begilüñ de anda câsusı hazır-idi. Begile haber gönderdi, aydur: Baş yarağın eyleñ, üzerüñüze yağı gelür didi." (95).*

Dede Korkut Boylarında Oğuzlarla Gürcüler arasında karşılıklı casusluk faaliyeti yürütüldüğü görülmektedir. Bu casuslardan Gürcülere ait olanı Begil hakkında yayılan haberi bir yerden "işitip" Tekür'üne haber verir. Oğuzların casusu ise bizzat Tekür'ün divan üyelerinin içinden biridir ve Tekür'ün, Begil'e karşı tek taraflı savaş kararı alarak ordu sevk ettiği haberini ilgili yere ulaştırır. Bu da Oğuzların teyakkuz halinde oldukları düşmanlarına karşı daha dikkatli davrandıklarını gösteren bir örnektir. Ama durum hep böyle değildir. "Salur Kazanun İvi Yağmalanduğı Boy"da, "kâfirin casusu" Salur Kazan ile kalın Oğuz beylerinin ava gittiğini ve ordusunun savunmasız durumda olduğunu

Şökli Melik'e haber verir, bu haber üzerine Şökli Melik de yedi bin asker sevk ederek Salur Kazan'ın neredeyse bütün varlığını elinden alır (Ergin, 1964: 15).

Dede Korkut'ta adı sanı belli olan iki casus vardır. Bunlar Yünlü Koca ve Yapağılı Koca'dır. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'ya casusluk görevini tevdi eden bizzat Dede Korkut'tur. Dede Korkut, Oğuzların elinde zebun olduğu Tepegöz'le "kesim keser", Tepegöz'ün yemek için Oğuzlardan günde beş yüz adam isteğine karşılık günde iki adam ile beş yüz koyun teklif eder. Hizmetini görmesi için de Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı da Tepegöz'ün yanında vazifelendirir. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca, Tepegöz'ün hizmetini görürken; onun zaafını da öğrenirler, Basat geldiğinde ona bildirirler. Bu husus, çalışmanın "Dede Korkut ve Şahsiyeti" (sayfa: 56) adlı bölümünde ayrıntılı olarak ele alıp değerlendirilmiştir.

Düşmanı gafil bir anında avlamak, onun zaafını tespit etmek, hakkında kara propaganda yapmak üzere malzeme sunacak bilgi ve belgeleri toplamak, uygun zaman ve zeminde harekete geçmek gibi taktikler geliştirmek için casusluk faaliyeti eski bir çatışma usulü olarak ortaya çıkmaktadır.

4.8. Propaganda

Propaganda, İtalyanca bir kelime olup Türkçe Sözlük'te, "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtma, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışma" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1201). Propaganda yakın çağa ait bir kavramdır.[77] O yüzden tarihî metinlere bakarak propagandanın varlığını iddia etmek anakronizm olarak görülebilir. Buna mukabil sözlü kültür mahsulleri içinde değerlendirilen Dede Korkut Boylarındaki bazı anlatım unsurlarına bakıldığı zaman bunların

[77] "Tarihi kökeni çok daha eski olmakla birlikte propaganda 20. Yüzyılın başından itibaren uluslararası ilişkilerde en etkili silahlardan biri olarak kullanıldı. Fransız yazar Jacques Driencourt 'Propaganda ile her amaca ulaşılabileceği' kanısını taşıyor… Propagandayı sürekli bir silahsız savaş olarak tanımlayanlar da var." (Öymen, 2005: 332-333).

propagandanın işlevine benzer bir işlev yerine getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu günkü gibi sistemli ve programlı bir şekilde olmasa da propaganda geçmişte de vardı ve bunun izlerini Dede Korkut'ta da görmek mümkündür.

Dede Korkut'ta propaganda umumiyetle iki şekilde söz konusudur. Birincisi güçlü bir düşman algısı oluşturduktan sonra bu düşmanı alt eden Oğuz yiğidinin hüner ve cesaretini yaymak üzere düşmanı öven propagandadır. "Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı"nda geçen Arşın Oğlu Direk Tekür, Dede Korkut'un tabiriyle şöyle tasvir edilmektedir: "Ol kâfirün altmış arşun kameti var-idi. Altmış batman gürz salar-idi, katı möhkem yay çeker-idi." (Ergin, 1964: 80). Kazılık Koca, Arşın Oğlu Direk Tekür'le mücadelesinde asla başarılı olamaz. Ama on altı yıl sonra kendisini kurtarmaya gelen oğlu Yigenek, bir vuruşta zırhını keserek Arşın Oğlu Direk Tekür'ü öldürür. Arşın Oğlu Direk Tekür'ün boyu, salladığı gürzün ağırlığı, yay çekişi vs. hep onu yücelten, yükselten ve zihinlerde yenilmez bir insan intibaı ve kanaati oluşturmaya yönelik ifadelerdir. Düşmanın yenilmezliğini anlatan bu propaganda aslında onu tek vuruşta yenen Oğuz yiğidinin gücünü, cesaretini, marifetini ve kahramanlığını anlatma zemini işlevi görmektedir. Böylece güçlü, kuvvetli ve cesîm bir düşmanı yenen Oğuz yiğidinin düşmanı üzerinden zihinlere kazınması ve yerleşmesi amaçlanmakta olup bu sayede dosta güven, düşmana korku telkin edilmek istenmektedir.

Diğer bir propaganda örneği ise Oğuz yiğitlerinin hayatındaki önemli başarıların panoramik bir şekilde anlatıldığı "sıfat" bölümüdür. Türk devlet geleneğinde Hanların, hakanların, beylerin, paşaların vs. unvanları yanında sıfatları vardı ve diplomatikada da bu sıfatlarını kullanırlardı. Çalışmanın "Ast-Üst Çatışması" adlı bölümünde unvanlar ve sıfatlar konusu ele alınmıştır. Dede Korkut'ta ismi geçen bazı Oğuz yiğitleri sıfatlarıyla birlikte şu şekilde takdim edilmektedir:

> "*Bu mahalda kalın Oğuz bigleri yetdi. Hanum görelüm kimler yetdi: Kara Dere ağzında Kadir viren, kara buğa derisinden bişiginüñ yapuğı olan, açığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığın eñsesinde yidi yirde dügen, erenler evreni, Kazan Bigüñ*

kartaşı Kara Göne çapar yetdi. Çal kılıcuñ kardaş Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınça görelüm kimler yetdi: Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er böğürden Kıyan Selçuk oğlı Delü Dündar çapar yetdi. Çal kılıcını ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınça hanum görelüm kimler yetdi: Hemid-ilen Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu Kapçak Melike kan kusduran, gelüben Kazanuñ kızın erlik-ile alan, Oğuzuñ ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmüzî şalvarlu, atı bahri hotazlu Kara Göne oğlı Kara Budak çapar yetdi. Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınca görelüm hanum kimler yetdi: Destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan, altmış biñ kâfire kan kusduran, ağ boz atınuñ yilisi üzerinde kar turduran Ġaflet Koca oğlı Şer Şemseddin çapar yetdi. Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınca görelüm hanum kimler yetdi: Parasaruñ Bayburd Hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdeğine karşu gelen, yidi kızuñ umudı, kalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigüñ ınağı, boz ayġırlu Beyrek çapar yetdi. Çal kılıcun ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınça hanum görelüm kimler yetdi: Çaya baksa çalımlu, çal-kara kuş erdemlü, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkıçı Kazılık Koca oğlı Big Yigenek çapar yetdi. Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınca görelüm hanum kimler yetdi: Altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah itse kulaklarını örtmeyen, kolı budı harança, uzun baldırları ince, Kazan Bigüñ tayısı at ağızlu Aruz Koca çapar yetdi. Çal kılıcuñ bigüm Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınca görelüm kimler yetdi: Varuban Peyġamberüñ yüzini gören, gelübeni Oğuzda sahabesi olan, açığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi. Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm didi. Bunuñ ardınca görelüm kimler yetdi: Kâfirleri it ardına bırağup horlayan, ilden çıkup Ayġır Gözler Suyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh iden, Sofı Sandal Melike kan kusduran, kırk cübbe bürinüp otuz yidi kal'a biginüñ mahbub kızlarını çalup bir bir boynın kuçan yüzinde tudağında öpen, Eylik Koca oğlı Alp Eren çapar yetdi. Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm didi. Sayılmağ-ile Oğuz bigleri tükense olmaz, hep yetdiler." (24).

Bazı Oğuz yiğitlerinin, zor durumda olan beyleri Salur Kazan'a yardım etmek için akın akın gelişlerini ifade eden bu parça birçok cepheden değerlendirilebilir. Propaganda açısından bakıldığında savaşa gelen bu yiğitlerin hayatlarındaki fevkalade olaylar tarihî seyir içinde bir bir anlatılarak hem mazi âna taşınmak istenmektedir; hem de âna taşınan mazideki olayların korkutucu yanı tekrar hatırlatılarak düşmana psikolojik baskı yapılmaya çalışılmaktadır. Mesela Kara Göne hakkındaki intibaın insan muhayyilesindeki karşılığının ne gibi bir diplomatik anlama karşılık geldiğini tespit etmek kâfidir.

Kara kelimesinin duygusal anlamına bakınca bunun, "kötü haber, kötülük ya da yıkım demek olduğu" görülecektir (Karabaş, 1996: 28). "Kara Göne", "kara dere", "kara yazı" (ova), "kara boğa", "kara taş" hep "yıkım ve kötülük" habercisi gibidir. Kara Göne'nin öfkelenince "kara taşı kül eylemesi" güç,

kuvvet ve kudretini hatırlatma, bıyığını ensesinde yedi yerde düğmesi ise onun hakkındaki korkutucu intibaı tamamlayan bir unsurdur. Bu sayede Kara Göne'nin, kara renginin, zihnin derinliklerindeki menfî anlamlarını çağrıştıracak şekilde "karanlık" bir dünyaya sahip olduğu vurgulanmakta ve muhatabın şuuraltındaki korkuları harekete geçirilmek istenmektedir. Kara Göne'nin öfkelenince yaptıkları mecazî bir ifadeyle ortaya konarak onun öfkelenmesine sebep olacak işlerin zımnen men edilmesi telkin edilmektedir. Kara Göne'nin bıyığı vasıtasıyla oluşturulan anlam ise onun hakkındaki intiba ve kanaatle hakikatin birebir örtüştüğü gerçeğidir. Dolayısıyla Kara Göne'nin, "*Çal kılıcuñ kardaş Kazan yetdüm!"* diye gelişinde dostu coşturacak, düşmanı korkutacak bir hava vardır. Kara Göne'nin, Salur Kazan'ın kardeşi olduğu vurgusu da tesadüfî değildir. Aynı karında yatmış insanlar olarak birinin özelliğinin diğerinde de olacağı varsayımıyla marifet bakımından Salur Kazan'ın Kara Göne'den, Kara Göne'nin de Salur Kazan'dan geri kalmayacağı arka planda verilmek istenmektedir.

Salur Kazan'ın imdadına Kara Göne'den sonra Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dündar gelir. Oğuz yiğitlerinin topluca değil de birbiri ardına geliyor olması erken davranma veya canını dişine takarak en hızlı şekilde yetişmeye çalışma görüntüsü oluşturmaktadır. Bu da Salur Kazan'a yardım etmek üzere hemen her Oğuz yiğidinin son derece gayretli davrandığını gösteren bir tahkiyedir. Bu gayretkâr tahkiye bile başlı başına bir propaganda örneği sayılabilir.

Deli Dündar'ın özelliklerine bakıldığı zaman onun "Demir Kapı Derbendi"ndeki "demir kapıyı" tepip alan, altmış tutam mızrağının ucunda er böğürden biri olduğu görülmektedir. Demir Kapı Derbendi'ni demir kapısını tepip almak tarihî bir hadiseye işaret etmektedir. Tarihî bir hadisenin âna taşınması, muhatapta, onun geçmişindeki başarısına benzer bir başarı göstereceği intiba, kanaat ve fikri oluşturmaya yönelik bir anlatımdır. Aynı şekilde altmış tutam mızrağının ucunda er böğürtmesi de benzer bir anlam oluşturmak için kullanılmaktadır. "Demir Kapı" adıyla anılan yer belirli bir

mekân olup bu anlatma, ispatlanabilir bir bilgi ihtiva etmektedir. Ancak mızrağın ucunda böğüren erin kim olduğu, kaç tane böyle eri mızrağının ucunda böğürttüğü hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Hassaten umumî bir ifade kullanılarak oluşturulan bu anlatım sayesinde onun hep öyle davranacak güç ve kudrete sahip olduğu anlamı verilmek istenmektedir.

Mızrağının altmış tutam olması da ayrı bir konudur. Orhan Şaik Gökyay, bir tutamın dört parmak genişliğinde bir ölçü olduğunu söylemektedir (Gökyay, 2000: 295). Bu durumda bir tutam aşağı yukarı 10 cm olsa altmış tutam altı yüz cm olup bu da altı metre uzunluk demektir. Demek ki, Deli Dündar altı metrelik mızrağının ucunda er böğürttüğüne göre gövdesini mızrakla deldikten sonra tutup havaya kaldırıyor. Bu tasvirî anlatmanın canlılığına bakıldığında düşmana korku verilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Normal şartlarda, normal bir boya sahip bir insanın -1,65 cm- kullanabileceği mızrağın bir, bir buçuk metre arasında bir uzunluğa sahip olduğu varsayıldığında Deli Dündar'ın boyu da -mızrağından daha uzun olacağına göre- altı yedi metre civarında olmalıdır. Bir de Aruz Koca'nın tasvirî anlatımı ile Deli Dündar'ın vasıfları birlikte değerlendirilecek olursa ortaya şöyle bir kıyas çıkmaktadır. Deli Dündar, Kıyan Selçuk'un oğlu, Aruz Koca'nın torunudur.

Ögeç, "iki yaşına girmiş koyun" demektir (Ergin, 1964: 200). İki yaşlı bir koyunun derisi de nereden bakıılsa 1 m^2 gelir. "Altmış ögeç derisinden" yapılan kürk, mukayese ölçüsünde belki büyük bir otobüsü içine alacak çaptadır. "Altı ögeç derisinden" yapılan börkü giyecek başın büyüklüğü de muhatabın tahayyülüne bırakılmıştır. Üstelik bahsi geçen kürk, Aruz Koca'nın topuklarını, börk ise kulaklarını bile örtmemektedir. Kıyafet açısından bakınca topukla yer arasında fazla bir mesafe yoktur. Ama kulağın başın ortasında olduğu düşünüldüğü zaman Aruz Koca'nın başını örtecek bir börk yapmak için en az on iki "ögeç" derisi gerekmektedir. At[78] ağızlı olduğu şeklindeki

[78] At, Türk kültüründe önemli bir yere sahipti. Bamsı Beyrek Bayburt Hisarı'ndan kurtulunca atını bulur ve kardeşinden daha kıymetli gördüğü atına bir güzelleme dizer. "Kuş kanadı ile er atı ile…"

anlatım ise kuvvetle muhtemel ağız ve diş yapısının at ağzına benzerliğinden kaynaklanmaktadır. At ısırığının kapanmaz yaralar açtığı bilinir. At tarafından ısırılan biri kolay kolay iflah olmaz. Bu yönüyle bakılınca Aruz Koca'nın at ağızlı oluşunun altında çarpışırken; insanı ısırarak öldürebileceği intiba ve kanaatinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Oğuz yiğitlerinin sıfatı gibi takdim edilen bu tür anlatmalar oluşturulmak istenen anlam doğrultusunda propaganda işlevi de görmektedirler. Salur Kazan'a yardıma giden diğer Oğuz yiğitlerinin ismi etrafında oluşturulmak istenen anlamlar da tahlil edildiğinde aynı neticeye varılacağı görüldüğünden örnek olarak üç ismin sıfatlarını tahlil kâfi görüldü. Anlatımın sonunda bulunan, *"Sayılmağ-ile Oğuz bigleri tükense olmaz, hep yetdiler."* cümlesinin de gösterdiği gibi Oğuz beylerinin şahsî vasıflarının savaşın seyrini değiştireceği yönündeki müspet bakışı –kendi açılarından- destekler mahiyette Oğuz yiğitlerinin sürekli ve ardı arkası kesilmeksizin Salur Kazan'ın yardımına koştuğu söylenerek aslında Oğuzlara galebe çalmanın imkânsızlığı fikri verilmek istenmektedir.

4.9. Düşman Koyma

Düşmanlık, milletler hayatında hiç bitmeyecek gibi görünen bir olgudur. Aralarında düşmanlık bulunmadığı iddiasında olan milltler bile kendi imkân, sınır ve güvenliklerini hesaba katarak hareket edeceklerinden uluslararası hukukta menfaatine dokunulmadığı sürece bir "düşmanlığın" olmadığından bahsedilebilir. Düşmanlığın olmaması dostluğun olduğu anlamına gelmez. Diplomaside çok meşhur bir söz vardır: "Barış isteyen savaşa hazır olsun!" Bugün barış içinde yaşadıkları söylenebilecek olan milletlerin, savaşa hazır ve dünya devletleri seviyesinde siyasî, iktisadî, askerî vs. güce sahip oldukları için barış içinde yaşadıkları söylense mübalağa olmayacaktır. Ancak bir hususun altını çizmekte fayda var: düşmanlık bir kinin, öfkenin, sürekli ve uzlaşmaz bir çatışmanın ifadesi anlamında kullanılmamaktadır. Düşmanlıkta

---

şeklinde bir atasözü vardır (Koca, 2000: 129). Aynı atasözü "Türkün atı kanatlarıdır." şeklinde de geçmektedir. İnsanın, toplum hayatında bu kadar önemli bir işlev ve değer gören ata benzetilmesi yadırganmamalıdır. Arslanın Türk kültüründe fazla bir yeri olmamakla birlikte bu gün kimi insan cesareti sebebiyle arslana benzetilmektedir. Yahut arslan gibi cesur olması temenni edildiği için böyle bir benzetme yapılmaktadır.

da çatışmadan kaçınma; anlaşma ve uzlaşma söz konusu olabilir. Hatta dostane sayılabilecek münasebetler de görülebilir. O bakımdan "düşmanlık" hâli milletler arasında kendi milletini güçlü ve üstün tutma ihtirası anlamında kullanılmaktadır.

Dede Korkut'ta düşman kelimesinin karşılığı "yağı"dır. "Yağı" tabir edilenlerin kimler olduğu, bunlarla nasıl münasebet kurulduğu hususunu çalışmanın "Normatif Değerler" başlığı altında ele alınıp incelenmiştir. Buna mukabil tekrara düşmemeye dikkat ederek bir iki hususa kısaca temas etmekte fayda var. Dede Korkut'a göre "yağı" yine onun ifadesiyle, "Azğun dinlü yağı kâfirdür." (Ergin, 1964: 49). Düşmanın düşmanına ne yaptığı ise şu ifadede ortaya çıkmaktadır: "Biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür." (Ergin, 1964: 49).

Düşman koyma milletler arası mücadelede çok eski bir usul olarak ortaya çıkmaktadır. İster eski isterse yeni çağlarda olsun milletlerin birbiri ile mücadelesinde müracaat ettiği usullerde herhangi bir değişme olmadığı görülmektedir (Türkeş-Günay, 2009: 134). Umay Türkeş Günay, bu duruma Hunlar döneminden bir örnekle izah getirmektedir. Aynı örneği burada hülasa edilmesi, "düşman koyma" usulünün dayandığı gerçeklik zeminini tarihî bir vaka üzerinden tespit etmeye imkân vermiş olacaktır.

Çinliler, savaşarak yenemeyeceklerini anladıkları Hunları zayıflatacak başka stratejiler geliştirirler. Savaş, sürekli mağlup olan Çin'e daha ağır maliyetler getirir, onları galip gelen Hunların baskılarına boyun eğmek zorunda bırakır. Bu sebeple Çin'in ilk hanedanlığı döneminde yaşayan Chine I, Ch'o Tso ve Chung-shu adındaki stratejistler, Hunları birbirine düşürerek zayıflatacak bazı tuzaklar hazırlarlar. M.Ö. 198 yılında imzalanan Hegin Antlaşması'yla Çinliler, Hunlara "haraç" verirler. "Beş Tuzak" adı verilen bu haraç sistemiyle Hunların değerler dünyası alt üst edilmek istenir. Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla Gürcüler de Oğuzlara "haraç" verirler ve bu haracın Oğuzlarda huzursuzluğa yol açtığı bilinmektedir.

> *"Kam Gan oğlı Han Bayındır yirinden turmış-idi. Ağ ban ivini kara yirüñ üzerine dikdürmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yığnak olmış-idi. Tokuz tümen Gürcistanuñ haracı geldi. Bir at bir kılıç bir çomak getürdiler. Bayındır Han katı saht oldı. Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, hanum niye saht olursm didi. Aydur: Nice saht olmayam, her yıl altun akça gelür-idi yigide bige virür-idük hatırları hoş olur-idi, şimdi bunı kime virelüm kim hatırı hoş ola didi." (92).*

Bir ülkenin başka bir ülkeyi haraca bağlaması onun diğerine galebe çaldığı, ondan üstün ve güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Haraç kesenin güç ve üstünlüğü göz önünde tutulduğunda kesilmiş haracın miktarını azaltmak, cinsini değiştirmek, haracın mahiyetini tek başına tayin etmek, normal şartlarda haraç verenin aleyhine bir gelişme olarak yorumlanbilir. Bu durum savaş sebebi sayılacağı için haraç kesen tekrar gelerek düşmanı olan ülkeye haddini bildirme ihtimali bir tehdit olarak ortadadır. Ama durum bunun böyle olmadığını göstermektedir. Anlaşma ile kesilmiş haraç üzerindeki tasarrufuyla Gürcistan'ın şöyle bir kazanç elde ettiği söylenebilir: Oğuzların yeni bir savaşı göze alıp alamayacaklarını, alırlarsa geçmişe göre mevcut durumlarının ne olduğunu tetkik etmek ve bu duruma göre yeni tedbirler almak.

Gürcistan, kesilmiş haraç üzerinde tek taraflı tasarrufta bulunmak suretiyle ilk hamleden murat ettiği başarıyı sağlar, Bayındır Han'ın "katı saht" olmasına sebep olur. Gelen haracın paylaşılamaz olması ise cabasıdır. Çünkü at, çomak ve kılıç pahada asla birbirine denk değildir. Bunlar, üç kişiye birer tane taksim edilse at diğer ikisine göre daha kıymetli olacağı için at verilene, diğerlerinin haset ederek düşman olmaları ihtimali vardır. Bunun yanında Oğuz yiğitleri elbette üç kişiden ibaret değildir. Gürcistan'a haraç kesilmesinde iştiraki olduğu hâlde bir çomak olsun haraçtan pay alamayanlar, bu duruma içerleyerek haksızlık edildiğini düşünebilirler ve devlet idaresine isyan söz konusu olmasa bile gönül kırgınlığı içinde olabilirler.

Salur Kazan'ın kendi malı olan evini yağmalatmaya çağırmadığı Dış Oğuzların ilk tepkisi düşmanlık ilan etmek olur. Devletten hakkını alamamanın doğuracağı neticeyi tahayyül etmek ise zor değildir. O bakımdan

haraç veren bile aynı zamanda büyük diplomatik oyunlar kurup oynayabilmektedirler.

1. *"Hunların gözlerini bozmak için özenle hazırlanmış ipek elbiseler, çok gösterişli arabalar vermeliyiz.*
2. *Ağızlarını bozmak için onlara nefis yiyecekler vermeliyiz.*
3. *Kulaklarını bozmak için müzik ve güzel kadınlar vermeliyiz.*
4. *Midelerini bozmak için (alışkanlıklarını değiştirmek anlamında) onlara yüksek evler, tahıl ambarları ve köleler temin etmeliyiz.*
5. *Aklını bozmak için itaat ederek bize gelen Hunlara, İmparator, kraliyet kabulü vermeli, saygı göstermeli ve imparator bizzat yiyecek ve şarap ikram etmelidir. Ayrıca Konfüçyüs kurallarına göre, "torun hiçbir zaman dededen üstün olamaz" prensibiyle Hun hükümdarlarına Çinli prenses diye tanıtılan özel eğitimli kadınlar hediye edilmelidir." (Türkeş-Günay, 2009: 135-136).*

Çinlilerin Hunlarla yaptıkları Hegin Antlaşması uygulanmaya başladıktan sonra "Hun hükümdarlarına gönderilen Çinli prenseslerden doğan Hun veliahtları aynı zamanda Çin İmparatorunun torunu oldukları için protokolde Çin İmparatorunun emrine girmiş oluyorlardı (Türkeş-Günay, 2009: 136). Dede Korkut'ta görülen örnek ise biraz farklı olmakla birlikte işlevi bakımından aynı neticeyi doğuracak bir uygulamadır.

> *"Karıçuk anañı getürmişüz*
> *Bizümdür*
> *Saña virmezüz, Yayhan Keşiş oğlına virürüz, Yayhan Keşiş oğlından oğlı toğar, biz anı saña garım koruz didiler. Böyle digeç Karaçuk Çobanuñ açığı tutdı, tudakları tepserdi. Çoban aydur:*
>
> *Mere dini yok 'akılsuz kâfir*
> *Ussı yok dirneksüz kâfir*
> *Karşu yatan karlu kara tağlar karıyupdur otı bitmez*
> *Kanlu Kanlu ırmakları karıyupdur suyı gelmez*
> *Şahbaz şahbaz atlar karıyupdur kulun virmez*
> *Kızıl kızıl develer karıyupdur köşek virmez*
> *Mere kâfir Kazanuñ anası karıyupdur oğul virmez*
>
> *Dölin almakdan safañ var-ise Şökli Melik, kara gözlü kızuñ var-ise getür Kazana vir, mere kâfir senüñ kızuñdan oğlı toğsun, siz anı Kazan Bige karım koyasız didi." (23).*

Oğuzların Beylerbeyi Salur Kazan ile Gürcistan Tekfuru Şökli Melik arasında bir çarpışma yaşanır. Bu çarpışma bir şekilde sonlandırılmaz; Şökli Melik, gece baskınından tuzağa her türlü usul ve yola müracaat ederek Oğuzlara karşı taktik geliştirir. Nitekim Salur Kazan ve Oğuz beylerinin avda

olduğu bir zamanı casusları marifetiyle öğrenen Şökli Melik bir gece baskınıyla Salur Kazan'ın oğlu, üç yüz adamı; karısı, kızı, gelini, annesi; malı, mülkü, hazinesi; atı, devesi nesi var, nesi yoksa hepsini aldırır, yerini yurdunu yakıp yıktırır, ateşe verdirir. Salur Kazan, bütün bunları öğrenip de geldiğinde ise; savaşırken ayak altında kalmasın diye "kâfirlerden" yaşlı annesini ister. Ama Şökli Melik'in adamları yukarıdaki sözleri sarf ederler. Böylece "düşman koyma" tabiriyle birlikte tarihte düşman devletler arasında böyle bir usul izlenerek çökertme politikası geliştirildiği örneğine rastlanmış olur.

Türk kültüründe soy babadan sürer. Çocuk üzerinde hem annenin hem de babanın hakkı olmakla birlikte birinin diğerine göre imtiyazlı bir statüye sahip olduğu düşünülemez. Ancak işin içine kültür girince mesele çatallanır. Hukukî olarak babanın çocuk üzerindeki hakkı, daha yakın zamana kadar anneden fazlaydı. Bununla birlikte annenin de çocuk üzerindeki tesiri babadan fazlaydı. Diğer bir ifadeyle çocuk annenin kültür ve terbiye anlayışına göre yetiştirilmekteydi ve hâlâ da öyledir. Bunun tarihteki bir örneği yine Umay Türkeş Günay'da rastlanmaktadır:

> *"M.Ö. 198 Hegin Antlaşması Hun ve Çin imparatorlarına eşit statü sağlar görünmekle beraber, bu anlaşmanın uygulamaları ve hakanlara gönderilen hediye Çinli prenseslerle Çinlileştirme hareketi, hükümdarlardan beylere ve sıradan halka kadar büyük ölçüde etkili olmuştur. Hun hükümdarlarına Çinli prensesler gönderilmiş ve akrabalık pekiştirilmiştir. Annelerin yetiştirdiği veliahtlar Çin kültürü ile büyütülmüşlerdir. Böylece Çin hükümdarlarının torunu olan şanyüler Çin'e itaat etmeye başlamışlardır. Bu hükümdarlar, Çin egemenliğini tanımayan, Çiçi gibi kardeşlerini, beylerini ve Hun halkını acımasızca katletmişler ve egemenliklerini ve topraklarını gönül rızasıyla Çin Devleti'ne devretmişlerdir" (Türkeş-Günay, 2009: 136).*

Düşman koyma tabirine dönülecek olursa; Salur Kazan, Şökli Melik'ten annesini vermesini isteyince yukarıda görüldüğü gibi galiz bir cevap alır. Bu cevabın hakaret boyutu ayrı bir konudur. Ancak "Yayhan Keşiş oğlu" ibaresi diplomatik açıdan izah edilmelidir. Yayhan Keşiş oğlu hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Dede Korkut'ta şahıslar konusunu çalışan Orhan Şaik Gökyay da bu hususta bir bilgi vermemektedir (Gökyay, 2000: CLXXXII).

Keşiş kelimesi Türkçe Sözlük'te, "Hıristiyanlarda, manastırda yaşayan, hiç evlenmemiş papaz, karabaş, rahip" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 845). Keşiş, Hıristiyan din adamıdır ve mensup olduğu mevki gereği onun Hıristiyanlığı temsil ettiği söylenebilir. Ancak keşişin evlenmediği –yani Hıristiyanlık değerlerine göre cinsî münasebet yasağı olduğu hâlde[79]- bilindiğine göre oğlunun olması manidardır. Yayhan, keşiş oğlu olduğuna göre Hıristiyanlık dinine göre yasaklanmış bir cinsî münasebetten doğmuş olmalıdır. Bu ise onun namına kötü bir anlam çağrıştırmaktadır. Salur Kazan'ın annesinin Yayhan'a verileceğinin söylenmesi, edilen hakaretin şiddetini göstermek için olmalıdır. Tarihte farklı milletlere mensup kişilerden, gerek evlilik; gerekse başka bir yolla doğan çocuk üzerinden siyasî taktikler geliştirilebildiği son derece yaygın bir durumdur.

4.10. İstihfaf

İstihfaf, "hafifseme, ehemmiyet vermeme, küçük görme" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 456). İstihfaf, Dede Korkut'ta çatışma ve çekişme sırasında sıkça karşılaşılan bir usuldür. Ancak "Küçük taş baş yarar." atasözünün de işaret ettiği gibi düşman veya herhangi biriyle istihfaf etmek hoş görülmez. Dede Korkut'ta görülen istihfaf örneklerinin hemen hepsinde istihfaf eden mahcup olmakta ve istihfaf edilen haklı çıkıp galip olmaktadır.

İnsanı istihfafa iten sebep kibirdir. Kibir ise Dede Korkut'ta asla hoş görülmeyen menfi bir değerdir. Hatta kudretli Oğuz beyleri kibirleri yüzünden düşman karşısında zebun olurlar. Salur Kazan, Dede Korkut'ta çok sevilen

---

[79] "Keşiş, dünyayla ilişkisini kesip manastırda yaşayan Hıristiyan din adamı… Keşişler evlenmezler, dünyadan el etek çekip bir inziva yaşamı sürdüklerinden ötürü münzevî'dirler. Genellikle bir tarikata bağlanmışlardır. İlk keşişler Mısır'da ermişliğe ulaşmak için çöle çekilirler, bir çeşit çileci yaşamı sürdürürlerdi. Bu anlamdaki keşişliğin kurucusu ermiş Antonius'tür. Keşişlik, İsa'dan sonra IV. yüzyıla kadar Doğu çöllerinde tek tek ermiş adaylarının gerçekleştirdikleri bir yaşama biçimiydi. Bu yüzyıldan sonra Batı'ya da geçti ve çeşitli keşiş manastırları kuruldu. Keşişlere dünyadan elini eteğini çeken anlamında târik-i dünya (dünyayı terk edenler) deniyordu (Hançerlioğlu, 1975: 314)."

bir tiptir ve onun çok sevilmesinin sebebi, hünerli ve cömert bir yiğit oluşuyla izah edilebilir. Ancak Salur Kazan'ın bile bir yiğidi tahfif ettiği görülmektedir.

"Kara evren kopdı Depegöz
'Arş yüzinde çevürdüm alımadum Basat
Kara kaplan kopdı Depegöz
Kara kara tağlarda çevürdüm alımadum Basat
Kağan aslan kopdı Depegöz
Kalın sazlarda çevürdüm alımadum Basat
Er olsañ big olsañ mere
Men Kazanca olmayasın Basat" (88).

Tepegöz, evden kovulduktan sonra Salhane kayasını mesken tutarak çocuk, çoban, yolcu demez, tuttuğunu yer. Oğuzlar Tepegöz'den muzdarip olunca topluca üzerine varırlar. Ama kudretli Oğuz beyleri teker teker Tepegöz'ün elinde zebun olurlar. Bunun üzerine yedi kere göçmeye yeltenirler; ama Tepegöz önlerini çevirip tekrar yerlerine oturtur. Oğuzlardan her gün iki adam ile beş yüz koyun alıp yemeye başlar. Bu esnada gâzâda olan Basat çıkagelir. Tepegöz ağabeyi Kıyan Selçuk'u öldürmüş, babası Aruz Koca'ya da kan kusturmuştur. Hâsılı Salur Kazan da dâhil bütün Oğuzlar Tepegöz'e güç yetiremeyip çaresiz kalırlar. Böyle bir düşmana saldırmak için kendisine akıl danışan Basat'ı, Salur Kazan, kendisiyle mukayese ederek istihfaf eder ve Tepegöz'ün onu da öldüreceğini söyleyerek ona saldırmaktan alıkoymaya çalışır. Ama Basat, Salur Kazan'a kulak asmaz, nihayet Tepegöz'ü öldürerek tahfif etmenin yanlışlığı ortaya çıkar.

4.11. Tezyif

Tezyif, Türkçe Sözlük'te, "bir şeyi değersiz göstermeye çalışma, küçültmek isteme; alay etme, eğlenme" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1469). Tezyif etme de Dede Korkut'ta mücadele esnasında sıkça müracaat edilen usullerden biridir. Tezyif etmenin işlevi, rakip, muarız veya muhalif olan kimsenin kendisini kötü hissetmesini sağlamak, moralini bozmak, mücadele ihtiras ve inancını zedelemeye çalışmaktır. Hatta bazen acıma hissi de verir ki, bu daha kötü bir durumdur. Oğlunu kurtarmaya gittiğinde göz kapağı bir

okla çizilen Salur Kazan, gözlerine kan dolmasıyla nereye gideceğini bilemeyip yolu izi şaşırır ve bir anda karısını bile tanımayaz hâle gelir.

"Karşum ala yigit menüm ne manlarsın
Kiçmiş menüm günümi ne andurursın
Kalkubanı yirinden turan Kazan
Kara göz atun biline binen Kazan
Ilgayuban kara tağum yıkan Kazan
Kölgelüçe kaba ağacum kesen Kazan
Pıçak alup kanatlarum kıran Kazan
Yalunuzça oğlum Uruza kıyan Kazan
At üstinde eglenmeyüp yortan Kazan
Senüñ bilün ölmiş
Üzengüye dirmeyen dizün ölmiş
Han kızı halalunı tanımayan gözün ölmiş
Bunalmışsın sana nolmış
Çal kılıcun yetdüm Kazan" (59).

Salur Kazan hüner öğretmek üzere ava götürdüğü oğlu Uruz'un, haberi olmadan "kâfirlere" esir düşmesine sebep olur, korkup anasının yanına geldiğini sandığı oğlunu evde bulamayınca da ya öldüğünü veya esir düştüğünü anlar. Oğlunun yokluğunu karısına izah edemeyen Salur Kazan, onun avda olduğunu, yerde ise çıkaracağını, gökte ise indireceğini söyleyerek aramaya çıkar. Savaş meydanında oğlunun cesedini bulamayınca onun sağ; fakat esir düştüğüne tamamen kanaat eder ve oğlunu kurtarmak isterken; yaralanıp yolu izi şaşırır. Bu esnada karşılaştığı karısını bile tanımaz. Bunun üzerine karısı Boyu Uzun Burla Hatun da ona karşı yukarıdaki sözleri sarf eder.

Boyu Uzun Burla Hatun, kocası Salur Kazan'ın oğlunu bulup getiremediği gibi bir de kendisinin atsız silahsız dağa düşmesini tezyif eder ve artık değerini kaybetmiş biri olarak ona acır. Bu usulle yaralı arslana kırbaç vurur gibi bir tesir oluşturarak aslında onun kendisini toparlaması için "şok" uygular.

4.1.2. İstihkar

İstihkar, "hakir görme, hor görme; hor gör görülme" şeklinde tarif edilmektedir (Devellioğlu, 1998: 457). Hakir görme de Dede Korkut'ta şahıslar arası mücadelede sıkça rastlanan bir usul olarak ortaya çıkmaktadır

ve hakir görmenin mantığı birini başka biri veya bir şeyle mukayese etmeye dayanmaktadır. Mal, şan, şöhret, statü, güzellik, güç vb. yönlerden yapılan bir mukayesinin amacı, aşağı olanı mücadeleden düşürmeye çalışmaktır. İstihkara veilecek ilk tepkinin misliyle mukabele olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman bunda amaç, bir yerde muhatabı tahrik etmek ve hata etmesine sebep olmaya çalışmaktır. Tahriğe kapılan muhatabın hata ve yanlışa düşme ihtimali yüksek olduğu için beşerî münasebet ve mücadelede istihkara sık rastlanmaktadır.

"İlakırdı söyleme mere itüm kâfir
İtüm-ile bir yalakda yundım içen azġun kâfir
Altuñdağı alaca atuñ ne ögersin
Ala başlu kiçimçe gelmez maña
Başuñdağı tuğulġanı ne ögersin mere kâfir
Başumdağı börkümçe gelmez maña
Altmış tutam gönderüñi ne ögersin murdar kâfir
Kızılçuk degenegümçe gelmez maña
Kılıcuñı ne ögersin mere kâfir
Eğri başlu çevgenümçe gelmez maña
Bilügüñde toksan okuñ ne ögersin mere kâfir
Ala kollu sapanumça gelmez maña
Irağuñdan yakınuñdan berü gelgil
Yigitlerüñ zarbını görgil andan ötgil" (15-16).

Salur Kazan'ın Kapılı Derbent'teki on bin koyunu zorla almaya gelen "kâfir" askerleri ile Karacık Çoban arasında geçen konuşmada, "kâfirler" Salur Kazan'ın hemen her şeyini kendilerinin aldıklarını, geriye bir tek koyunlarının kaldığını ve koyunları teslim etmesi hâlinde kendisine hizmetinden dolayı tekeffül ederek Şökli Melik'ten beylik alıp vereceklerini söylerler. Gelen "kâfirler" askerdir. Hepsi atlı ve tam tekmil silahlıdır. Statü yönünden de çobanla mukayese edilemeyecek yüksek bir zümreye sahiptirler. Üstelik Karacık Çoban'a "beylik" teklif ederek statüsünü sorgulatmaya yönelik bir tavır takınırlar. "Kâfirler" gerek doğrudan; gerekse zımnen Karacık Çoban'ı tahkir ederler. O da aklın normlarına aykırı bir tavır takınarak kendi hâlinden memnun bir hava oluşturmaya çalışır. Hâlbuki durumundan kendisinin de rahatsız olduğu Salur Kazan'ın evini kurtardıktan sonra onu "imrahor başı" olarak taltif edişini kabul edişinden anlaşılmaktadır. Fakat kişiler arası mücadele esnasında istihkar edildiğinde gerek teklif edilen beyliğe tamah

etmiş olsa; gerekse kendi durumundan rahatsızlığını açıkça ortaya koymuş olsa; ta başından değer sahibi olmayan biri olarak mücadeleyi kaybetmiş olacaktır.

5. DEDE KORKUT'TA UZLAŞMA ZEMİNLERİ

Uz kelimesi, Türkçe Sözlük'te, "iyi, güzel; işe yatkın, becerikli, mahir; uygun elverişli, muvafık" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1526). Uzlaşma[80] ise aynı yerde, "uzlaşmak durumu, uyuşma; uzlaşı, uzlaşım, mutabakat, konsensüs" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1528). Mutabakat ise, "uygunluk; muvafık, birbirini tutar hâlde olma; fiil ile fail veya sıfat ile mevsuf ve saire arasında tezkir tenis ve adet vesairece uygunluk" olmak şeklinde tarif edilmektedir (Şemseddin Sami, 2000: 1342). Ancak uzlaşma kelimesinin ihtiva ettiği şekliyle uygunluğu, mutabakatı, muhalif ve mugayir olmamayı temin eden hususlar nelerdir? İşte üzerinde durulması gereken husus budur. Zira uzlaşma eşit bir zeminde eşit tarafların "eşit ve adil" bir şekilde anlaşmasını mı çağrıştırmaktadır; yoksa dengesizliklerin hâkim olduğu bir tavır ve tutum sayesinde "dengesizce" bir anlaşma mı sağlanmaktadır? Mesela bir savaş neticelendiği zaman umumiyetle en az bir galip taraf, en az da bir mağlup taraf olur. Galip tarafın dayattığı şartlar üzerinde – yenilgi sonucu- mutabık olmak bunun en az iki tarafın da "uyuşma" içinde olduğunu gösterir; ama bu uyuşmanın ne kadar "uygun ve muvafık" olduğu tartışma konusudur. Dolayısıyla belli bir saik ve sebeple bir duruma uyma, bir durumla uyuşma, mutabık ve muvafık olma, her zaman karşılıklı olmanın rızasına dayalı gerçekleştiğini göstermez, bilakis uzlaşmada cebir ve gücün belirleyici bir tesire sahip olduğunu gösterir. O bakımdan hemen her uzlaşmada bazı

[80] Türkçe bir kelime olan "uzlaşma" şu şekilde tahlil edilebilir: uz-la-ş-ma. "Uz", isim köküne isimden fiil yapma eklerinden olan –la (-le) eki getirilmek suretiyle uzla- fiili yapılmış, bu fiil gövdesine de fiilden fiil yapma eklerinden biri olan ve müşâreket (işteş/karşılıklı/topluca) bildiren –ş yapım eki getirilmiş ve fiilden fiil türetilmiştir. Uzlaş- fiiline ise fiilden isim yapma eklerinden –ma (-me) getirilerek fiilden tekrar isim yapılmıştır.

Uzlaşma ismi bünyesinde bulunan –ş yapım ekinin yerine getirdiği işlev, uzlaşma işinin "karşılıklı, işteş veya topluca" (müşâreket) yapıldığını göstermektir. Yani –ş eki, kök veya gövdesine geldiği fiilin en az iki taraf arasında gerçekleştiğini haber vermektedir.

mecburiyetlerin belirleyici olduğunu söylemek mübalağa sayılmamalıdır. Dede Korkut'ta beşerî münasebetler açısından bakıldığında değer, görgü, gelenek vs. sayılan bazı uygulamaların asıl işlevlerinin yanında birer uzlaşma zemini oldukları veya uzlaşmaya zemin hazırladıkları söylenebilir.

> *"Uyuşmazlıkların çözümü, bir uyuşmazlığın sona erdirilmesini ifade eder. Bu çok genel terime taraflardan birinin diğerine üstün gelip isteğini dayatarak uyuşmazlığı çözmesi de girer. Ancak bu ifade daha çok uyuşmazlıkların çözülmesi için barışçıl stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması, şiddete başvurmanın alternatifi çarelerin bulunması anlamında kullanılmaktadır" (İskit, 2007: 351).*

Dede Korkut, Tepegöz karşısında zebun düşen Oğuzları yok olma tehdidinden kurtarmak üzere elçi olarak görevlendirilir ve Dede Korkut, Tepegöz ile bir anlaşma yapar.

> *"Bir anlaşmanın yapılması başlı başına tarafların bu anlaşmadan genel anlamda kendilerine göre bir çıkar sağladıkları kanısına vardıklarını ifade eder. Ayrıca anlaşmaların dengesi kolaylıkla aynı kıstaslara göre ölçülebilir nitelikte değildir. Anlaşmalarda toprağa karşı barış, mali yardıma karşı diplomatik destek gibi farklı nitelikte değer değişimleri yapılabilir (İskit, 2007: 401)."*

Dede Korkut, Oğuz neslinin devamlılığına karşılık Tepegöz'e günde iki adam ile beş yüz koyun vermeyi teklif eder. Tepegöz, Oğuzlardan yemek için günde beş yüz adam istemektedir. Dede Korkut diplomatik bir tavırla Tepegöz'ü düşünür gibi görünüp onun isteğinin mahzurlarını ortaya koyarak günde iki adam ve beş yüz koyun alması konusunda ikna eder.

Bunun dışında edilen yeminler de bazen tek, bazen de iki veya daha çok taraflı bir anlaşma olarak görülmektedir. Bu duruma antlaşma da diyebiliriz.

> *"Türkçemizde 'treaty-traité' karşılığı olarak sözleşme kelimesi de kullanılmakta ise de anlam açısından 'and içme' veya 'yemin etme', 'söz verme'ye nazaran daha güçlü bir yükümlülük ifade ettiğinden 'antlaşma' terimi tercihe şayan gözükmektedir (İskit, 2007: 405)."*

Uzlaşma müzakere ile mümkündür. Arapça bir kelime olan müzakere, "zikr" kökünün "müşâreket" bildiren iştikakıdır. Zikir, "anma, söyleme, sözünü etme" anlamına gelmektedir (1988: 1674). Müzakere ise "bir konuyla ilgili görüşme, danışma; sözlü sınav" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1064). Bir görüşmenin sağlanması için bir mantıkî silsile vardır. Görüşme talep etme,

talebe müspet cevap verme, görüşmenin yeri, zamanı, ne kadar süreceği, kimler arasında geçeceği gibi hususlar bir müzakerede olması gereken asgarî şartlardır.

Dede Korkut'ta bazı hususlar hakkında müzakere edildiği vakidir. Mesela Oğuzların neredeyse kökünü kurutacak seviyede bir düşman hâline gelen Tepegöz'e Dede Korkut giderek "kesim keser." Dede Korkut'un Tepegöz'le kestiği "kesim" apaçık bir antlaşmadır ve bu antlaşma iki tarafın belli bir yerde, belli bir zamanda ve belli bir konu üzerinde konuşup anlaşması ile sağlanır. Bir diğer örnek ise İç Oğuzlara karşı düşmanlık besleyen Aruz Koca ile Kılbaş arasında geçen konuşmadır. Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasına çağrılmayan Dış Oğuzları temsilen Aruz Koca, İç Oğuzlara isyan ettiğini belirtir. Salur Kazan bu haberin sahih olup olmadığını öğrenmesi için Kılbaş'ı görevlendirir ve Kılbaş, Aruz Koca ile yürüttüğü müzakere neticesinde onun İç Oğuzlara gerçekten isyan ettiğini dili ile ikrar ettirdikten sonra kanaat getirir. Bu müzakere de diğerindeki gibi bazı şartlar neticesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak verilen iki örnek arasında çok fark vardır. İlk örnek geçici de olsa bir anlaşma; yani uzlaşma ile neticelenmiş, ikinci örnekte ise müzakere anlaşma yerine bir durum tespitinden ileri gitmemiştir. Bunun sebebi ise "isyanın" müzakere ile hiçbir şekilde çözülemeyeceğine olan inançtır. Kılbaş, Aruz Koca ile anlaşmaya gitmek yerine onun amaç ve niyetini öğrenmeye gitmiştir. Bu durumda müzakere uzlaşma için gereklidir; ancak her müzakere uzlaşma amaç ve niyetini taşımamaktadır.

Uzlaşma çoğu zaman aldatıcı bir şekilde güçlü tarafın menfaat ve hassasiyetleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bunun dışında başka uzlaşma zeminleri de vardır. Yine bir veya birden çok tarafa karşı menfaat, değer, inanç, medeniyet, zihniyet, dostluk, akrabalık, hatta düşmanlık, kıskançlık, haset gibi zeminlerde de uzlaşma sağlanabilir. Birileri birilerine karşı güç birliği edebilir, tavır alabilir, fiilen harekete geçebilir.

Yukarıda da belirttildiği gibi beşerî münasebetler bir daire şeklinde düşünüldüğü zaman bu dairenin en zıt noktalarından biri uzlaşma noktası,

diğeri ise çatışma noktasıdır. Uzlaşmaya yaklaştıkça çatışmadan uzaklaşılır. Diğer bir ifadeyle uzlaşma, çatışmadan kaçınmadır. Beşerî münasebetlerde çatışmadan kaçınmanın bazı yolları vardır. Kaynağı ne olursa olsun; içtimaî değerlere riayet etmek bunun başında gelmektedir. Dede Korkut'ta, çatışma yokken ve çatışma olmaması için müracaat edilen bazı değerlerin tatbikiyle ortaya çıkan diplomatik tavırları şöyle sıralanabilir:

5.1. Selamlaşma

Selamlaşma dinî[81] ve insanî bir değerdir. Selamlaşmanın şekli ve muhtevası toplumdan topluma değişiklik gösterse de amacı ve işlevi umumiyetle aynıdır. Çoğu kültürde selamlaşmanın mahiyetini inanç belirlemektedir. Bunun yanında dinî muhtevanın hâkim olmadığı selamlaşma şeklileri de vardır. Selamlaşma artık neredeyse bütün toplumlarda medenîliğin bir ölçütü kabul edilmekte ve nezaketten sayılmakta olup beşerî münasebetler açısından bazı değerler taşımaktadır.

Selam, "sulh, silm, asâyîş; afet ve muhataradan berî ve sâlim olma; berâet, selâmet" demektir (Şemseddin Sami, 2000: 731). Sulh, "barış"; silm, "barış, barışıklık", asayiş, "rahat, huzur, güvenlik"; berâet, "bir dava sonucunda temiz ve ilişiksiz çıkma, aklık, arılık, aklanma" anlamındadır (Devellioğlu, 1998: 42-953-85). Dolayısıyla selam veren, selam verdiği kimseye en azından kötülük beslemediğini, barış ve huzur içinde yaşama isteğini beyan eder. Selamlaşmanın beşerî münasebetlere müspet bir şekilde tesir ettiği herkesin malumudur. Selamlaşanlar arasında dostluk yoksa bile en azından düşmanlık olmadığı düşünülebilir.

Her toplumda selamlaşmanın belli kuralları vardır, olacaktır. Türk toplumunda küçüğün büyüğe, atlının yayaya, yürüyenin oturana veya çalışana, dışarıdan gelenin içeridekine selam vermesi beklenir.

---

[81] "İslam barış dinidir. Arapçada barış demek olan 'selam'la İslam aynı kökten gelmedir. Allah'ın güzel isimlerinden biri de 'es-selâm'dır. Cennete de 'darüs-selâm'; barış yurdu denir. Dünyada ve cennette müminlerin birbirleriyle karşılaştıklarında ilk söyledikleri söz 'selâm'dır" (Temel, 1988: 16).

Selam vermek beşerî münasebet başlatmak için bir anahtar işlevi görür. Dostluğun, arkadaşlığın, yarenliğin, muhabbetin başı hep selamdır. Selamlaşmak hemen her toplumda nezaketten sayılır. Bu durumda selam birçok işlevi yerine getirmektedir. İş bitirirken, bir işe başlarken; birinden bir şey isterken; selam hep kapı açmıştır, açacaktır.

Selam, muhataba yalnız barışçı amaç ve niyetle yaklaşıldığını haber vermek üzere verilmez. Selamın temin ettiği güven ortamından istifade ederek başka amaçlarını gerçekleştiren insanların olduğu da müşahede edilmiştir.[82]

Dede Korkut'ta birçok selamlaşma örneği vardır. Ancak işin mahiyeti ve muhatabın temsil ettiği yere göre selamın şekli, üslubu ve uygulamaları değişebilmektedir. Bunun dışında işin mahiyeti aynı olsa bile niteliğindeki farklılık sebebiyle selamlaşma şekli ve selamlaşmada kullanılan sözler ve takınılan tavırlar değişiklik gösterebilmektedir. Dede Korkut'ta iki kız isteme sahnesi vardır. Bu esnada kullanılan dilde bir kalıplaşma görüldüğü hâlde selamın şekli ve mahiyetinde bazı farklılıklar olabilmektedir. Bu kalıp ifadeler şu şekildedir:

> *"Karşu yatan kara tağuñı aşmağa gelmişem*
> *Akındılu suyunı kiçmege gelmişem*

---

[82] Bir gün mahalle yolundan eve doğru giderken yolda üç kadın gördüm. Kadınlardan biri yolun sağındaki evin önünde, biri de yolun solundaki evin önünde duruyordu. Ancak bu kadının yanında bir de araba vardı. Bu esnada yukarıdan yaşlıca bir kadın geliyordu. Yaşlı kadın kendisine göre yolun solunda duran kadına, "Napıyon, gelin?" diye selam verdi. O da ona, "Sağol, teyzem!" dedi. Yaşlı kadın aynı kişiye bu sefer de karşıdaki kadını göstererek, "Şu gelinin adı neyidi?" diye sordu. O da, "Fatma." dedi. Yaşlı kadın Fatma adlı kadına döndü, "Sen napıyon Fatma kızım?" diye sordu. O da iyi olduğunu söyledi. Yaşlı kadın Fatma adlı kadına yanında duran arabayı göstererek, "Araba sizin mi?" dedi. Yaşlı kadının üslubundan anlaşıldığına göre ilk selam verdiği kadını tanıyor; ama aralarında fazla muhabbet, samimiyet ve yakınlık yoktur. Diğer kadını ise hiç tanımıyor ve bu iki kadından ziyade merakını yolun kenarında duran araba celp etmişti. Yaşlı kadın, arabanın kime ait olduğu merakını gidermek için tanıdığı birine selam verip söz açtı. Selamı bir itimat telkin etme vasıtası olarak kullandı ve tanımadığı biriyle tanıştı. İkinci adım olarak da merak ettiği konuyu öğrendi. Bu hadisenin de gösterdiği gibi selam başka dünyalara kapı aralama işlevi de görmektedir. Yaşlı kadın doğrudan gelse ve merakını celp eden arabanın kime ait olduğunu sorsa; kuvvetle muhtemel cevap alamayacağı gibi üstüne azarlanırdı. Dolayısıyla yaşlı kadın selamlaşmanın kültürel kodlarını kullanarak normal şartlarda sağlayamayacağı yakınlığı sağlamış, soramayacağı soruyu selam sayesinde sormuş, meramını selamın arkasına gizleyerek duygularını tatmin etmiştir.

Tar etegüñe giñ koltuğuna sığınu gelmişem
Tañrı buyruğı-y-ile Peygamber kavli-y-ile…" (31-71).

Dede Korkut, Deli Karçar'dan, kız kardeşini Bamsı Beyrek'e istemek üzere vardığı zaman verdiği selam, bulunduğu hâl, takındığı tavır ve sarf ettiği sözleriyle bir bütünlük içindedir. Dede Korkut, Deli Karçar'ın daha önceki tavrına binaen yanına tedbir aldıktan sonra gelir. Fakat aldığı tedbir yanında hâl ve hareketlerine de son derece dikkat eder, gayet ihtiyatlı bir dil kullanır. Dede Korkut'un tavırları ağaçtan kuş yakalamaya çalışan bir insanın tavrı gibidir. Çünkü karşısında laftan sözden anlamayan, ne zaman, ne yapacağı, ne edeceği, ne diyeceği belli olmayan bir "deli" vardır. Deli Karçar'ın bu vasıflarından dolayı Dede Korkut, onun mekânına geldiği zaman baş indirir, bağır basar, ağız dilden görklü selam verir:

"Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır basdı, ağız dilden görklü selam virdi. Delü Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkudun yüzine bakdı, aydur: 'Aleyke's-selâm ay 'ameli azmış fi'li dönmiş kadir Allah ağ alnına kada yazmış, ayaklular buraya geldügi yok, ağızlular bu suyumdan içdügi yok, saña noldı, 'amelüñ mi azdı, fi'lüñ mi döndi, ecelüñ mi geldi, bu aralarda neylersin didi." (31).

Dede Korkut muhatabının durumunu dikkate almak yanında yapmak istediği işin ciddiyetini takınmakta ve samimiyeti de elden bırakmamaktadır. Selam vermeden önce teslimiyetin sembolü olan baş indirmek de bir tür selam sayılabilir. Elini bağrına basmak; yani kalbine götürmek, kalbine ve gönlüne işaret etmek olup bu da hâl ve tavırlarında hasbi ve samimi olduğunun ifadesidir. Beden dili ile ortaya koymaya çalıştığı düşüncelerini "ağız dilden görklü" bir şekilde selama dönüştürür. Dede Korkut, selam vasıtasıyla Deli Karçar'ı yumuşatarak toplumun değer çizgisine çekmeye çalışır, tabiri caizse onun içinde biriken öfkeyi selam vasıtasıyla boşaltmak ister ve belli bir kıvama geldikten sonra da meramını dile getirir.

Selam, murat edilen neticeyi hâsıl eder, Dede Korkut, selam sayesinde Deli Karçar'dan zaman kazanır ve böylece meramını anlatma fırsatı bulur. Deli Karçar da Dede Korkut'un selamını alır, sözünü kesmeden dinler; ama onun amaç ve niyetini anlayınca kendisinden beklendiği gibi bir tavır takınır. Deli Karçar'ın, Dede Korkut'un selamını alması onun da selamlaşma

değerinde birleştiğini göstermektedir. Ancak selam alışındaki üslubu ise minnet etmez bir tavır içinde olduğuna delalet eder. Deli Karçar'ın minnetsiz tavrının arkasında ise bitirilecek bir işinin olmayışı vardır. Buna mukabil Deli Karçar da on altı yıldır nişanlı bekleyen kız kardeşi Banı Çiçek'in ahvalini görüşmek üzere gittiği Bayındır Han'ın makamında gayet müeddep bir tavır takınır ve sözüne, "Hanımızın ömrü uzun olsun." diye başlar.

5.2. Akrabalık Kurma

Akraba, Arapça bir kelime olup "krb" kökünden çekimlenmiştir ve "aralarında soy yakınlığı olanlar" demektir (Devellioğlu, 1998: 23). Akraba kelimesi Türkçede kan bağı olan yakınlığı ifade eder. Hısım ise evlilik yoluyla birleşen insanların ikinci, üçüncü derecede yakınlarının birbirlerine göre bulundukları konumu ifade etmektedir. Evlilik vasıtasıyla hısımlık ve akrabalık kurulabilmektedir. Türk kültüründe evlilik bazı merhalelerden sonra gerçekleşmektedir. Geleneğe göre evliliğin merhaleleri, umumiyetle kız bakmak, kız istemek, nişan takmak ve düğün yapmak şeklinde sıralanabilir. Bu gün yaygın olarak kullanılan usul ise artık kızla oğlanın anlaşarak kız bakmak veya diğer süreçlerden bazılarını aradan çıkarmak şeklinde tezahür etmektedir. Bunun dışında Türk kültüründe geçmişten beri gelen ve "beşik kertmesi" tabir edilen bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre şartlı bir evlilik adımı atılmakta, taraflardan birinin oğlu, diğerinin kızı olduğu takdirde bunların evlendirileceği sözü verilmektedir. Doğmamış çocuklar veya en az doğmamış bir çocuk üzerinden şarta bağlanmış bir evlilik düşüncesinin içinde bulunulan an için pratik bir karşılığı yoktur. Ama muhtemel çocukların, muhtemel evliliklerinin, evlilikten ziyade anlamları vardır.

Diğer bütün şartları yalıtarak doğmamış iki çocuğun evlendirilme vaadinin, içinde bulunulduğu zaman açısından bir gerçekliğinin olmadığı bilindiği hâlde gerçekleşmesi çok zayıf bir ihtimal olarak görünen bu uygulama, içinde bulunulan zamanda hangi işlevi yerine getirdiği hususu sorgulandığında beşik kertmesi geleneğinin daha ziyade anlık bir işlev yerine getirdiği; fakat ileriye dönük bir hesap olduğu anlaşılır.

“Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı”nda anlatıldığı üzere Bay Büre, Bayındır Han’ın bir davetine oğulları ile gelen Oğuz beylerini görünce ağlamaya başlar. Ağlamasının sebebi, yalnız bir adam oluşu, oğlu ve kardeşinin olmayışıdır. Salur Kazan, diğer beylerle Bay Büre’nin oğlu olması için dua ederler. Bu esnada orada bulunan Bay Bican da Oğuz beylerinin kendisi için de dua etmesini, Allah’tan kendisine bir kız evlat dilemelerini ister. Oğuz beyleri, Bay Bican’ın ricasını geri çevirmezler. Dede Korkut’ta, Oğuz beylerinin duasının da bedduasının da kabul olacağı yönünde bir kanaat vardır. Bu durum, “Oğuz beylerinin duası dua, bedduası beddua.” şeklinde dile getirilmektedir. Nitekim Bay Büre ile Bay Bican’ın dileklerinin kabul olması beylerin duasının makbul olduğunu ispatlar mahiyettedir.

Bay Bican’ın, kendisinin kızı, Bay Büre’nin de oğlu olduğu takdirde kızını onun oğluna vereceğini vaat ederek beşik kertmesi yapmasının siyasî bir anlamı olmalıdır. Evliliğin birinci işlevi aile kurmaktır. Ancak ortada aile kuracak henüz kimse yoktur. Olsa bile bu çocukların evlilik çağına gelmesi beklenecektir. Kendi hür iradeleri hesaba katıldığında beşik kertmesi çocukların birbirini tercih edip etmeyeceği de ayır bir konudur.

Bay Büre, bahsi geçen boyda görüldüğü kadarıyla çok varlıklı bir beydir. Daha sonra Banı Çiçek için istenen başlığa bakıldığında bin tane koyun görmemiş koç, bin tane deve görmemiş buğra, bin tane inek görmemiş boğa verecek kadar Bay Büre’nin hatırı sayılır bir zengin olduğu görülmektedir. Bay Büre’nin yedi kızı vardır. Yine bahsi geçen metinde görüldüğü kadarıyla babadan tevarüs eden mal mülk erkeğe verilmektedir. Dolayısıyla Bay Büre’nin bir oğlu olduğu takdirde babasının bütün malları ona miras kalacaktır. Bir diğer husus da Bay Büre, Oğuz beyleri arasında olup Bayındır Han’ın divanında söz sahibi olan bir azâdır. Bu yönüyle de bakıldığı zaman Bay Büre’nin aynı zamanda siyasî güç sahibi biri olduğu görülmektedir. Bay Büre hakkında en önemli ve dikkat edilmesi gereken husus ise onun derdine, üzüntüsüne, tasasına vs. devlet ricalinin teveccüh etmesi ve meselesinin hâlli için gereken adımı atması, çaba göstermesidir. Dede Korkut’un tabiriyle

söylenirse; “Han’ın nazarı” Bay Büre’nin üstündedir. Bilindiği gibi Begil, Salur Kazan’ın kendisini yermesini Han’ın nazarının üzerinden dönmesi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Han’ın nazarının üzerinde olması, güneşin ışıkları ile yeryüzünü aydınlatması ve hayatî şartları sağlaması gibi değerlendirilmektedir.

Bay Bican, beşik kertmesi düşüncesiyle aslında Oğuz beylerinin Bay Büre’ye gösterdiği ilgiyi kendi üzerine çekmek ve bu durumu kendi lehine fırsata dönüştürmek ister. Dolayısıyla Bay Bican, henüz doğmamış, doğması muhtemel olan müstakbel kızını, Bay Büre’nin henüz doğmamış, doğması muhtemel olan müstakbel oğluna vermek istemesinin arkasında diplomatik bir tavır olduğu görülmektedir. Bu tavır gereği Bay Bican, doğmamış kızını Bay Büre’nin doğmamış oğluna vaat ederek aslında Bay Büre’nin gücünden, iktidarından, zenginliğinden, siyasî nüfuzundan vs. istifade etmek istemektedir. Onun himayesine girmese bile onunla akrabalık yoluyla güç birliği ederek etrafa karşı daha kuvvetli ve itibarlı hâle gelecektir.

Evlilik yoluyla güç birliği etmek tarihî olaylarla da sabittir. İki örnek verilecek olursa; Osmanlılar, mücadele halinde oldukları Memlûklarla Dulkadiroğullarının çarpışmasından faydalanarak Dulkadir beyliği ile akrabalık kurmaya çalışırlar ve bunda da başarılı olurlar. Çelebi Mehmet, Dulkadir Beyi Süli Bey’in kızı Emine Hatun’u alarak aralarında akrabalık kurulur (Uluçay, 1980: 10).

M. Çağatay Uluçay, (1980: 13) evlilik yoluyla diplomatik çözüm bulma örneği olan bir başka olayı daha haber vermektedir:

> *“İsfendiyar Bey ile oğlu Kasım’ın çarpışmasından faydalanmak isteyen II. Murad, Osmanlı taraftarı olan Kasım Bey’e yardım etti. Bu durum karşısında İsfendiyar Bey, küçük oğlu Murad Bey başkanlığında bir heyeti II. Murad’a gönderdi ve barış istedi. Devlet adamlarına ayrı ayrı mektuplar yazmak, barış yapılmasına yardım etmelerini rica etti. Ayrıca güzelliği ile meşhur olan, oğlu İbrahim Bey’in kızı Hatice Hatun’u hükümdara nikâhlamayı vaat etti.”*

Evliliğin birleştirmek dışında bölmek üzere diplomatik bir taktik olarak kullanıldığı bir başka örnek ise şöyledir:

> *"Rüşvetin işe yaramadığı durumlarda başvurulan diğer bir yol Bizanslı prenseslerin yabancı hükümdar veya prenslerle evlendirilmesiydi. Bizans'ın son zamanlarında hazine boşaldıkça daha fazla başvurulduğu için etkinliği azalan bu yöntem yoğun diplomatik ilişkiler yoluyla yürütülürdü. Nihayet imparatorluğu dış politikalarının başında düşmanlarını bölmek, birbirlerine düşürüp kendi aralarında savaşmalarına yol açarak Bizans'ı savaşa girmekten kurtarmaktı (İskit, 2007: 80)."*

Dede Korkut'ta "beşik kertmesi" yoluyla kurulmak istenen Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek'in evliliğinde de benzer bir durumun olduğu görülmektedir. Bay Bican, kendisi için de dua etmesini istediği Oğuz beylerinin huzurunda kızı olduğu takdirde bunu Bay Büre'nin oğluna beşik kertmesi olarak vereceğini beyan ve vaat eder. Ancak Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'le düğününü edip de gerdeğe gireceği gece yedi yüz "kâfir" atlanıp gelir. Beyrek, maiyetindeki kırk eri ile yiyip içerken baskın verirler ve naibini öldürüp Beyrek'le birlikte diğer yiğitlerini tutsak edip götürürler. Burada dikkat çeken bir husus vardır. Beyrek'in gerdeğe gireceği gece "kâfirin casusu" varıp Bayburt Hisarı'nın beyine şöyle bir haber verir: "Ne otursun sultanım, Pay Piçen Big ol sana vireçegi kızı Beyrege virdi, bu gice gerdege girür." (Ergin, 1964: 33). Bu haberden anlaşıldığına göre Bay Bican, Beyrek'e kendi ağzıyla beşik kertmesi olarak verdiği kızını aynı zamanda Bayburt Hisarı'nın beyine de vaat etmiş ve vermiştir. Bu durumda Bay Bican'ın, doğmamış kızını Bay Büre'nin doğmamış oğluna vermeyi vaat ederken; tamamen diplomatik bir tavır takınmış olduğu söylenebilir. O günkü tavrı gereği gerek Bayındır Han'ın, gerek Salur Kazan'ın; gerekse diğer Oğuz beylerinin dikkat ve ilgisini çekmeyi başarır ve beşik kertmesi yoluyla Bay Büre ile güç birliği ederek aslında kızı büyüyene kadar geçen zaman içinde kendisine güç temin etmiş olur. Ancak kızını aynı zamanda Bayburt Hisarı'nın beyine de vermeyi vaat etmesi, tam da hikâyenin cereyan ettiği gibi Bayburt Hisarı'nın beyini Bamsı Beyrek'in üzerine çekmek ve ikisinden birini, birbirine kırdırtmak suretiyle en azından birinden kurtulmak istediği söylenebilir. Dolayısıyla ya Bay Büre ya da Bayburt Hisarı'nın beyi, Bay Bican'ın gizli düşmanıdır. Dede Korkut'ta Bay Bican'ın, Bay Büre veya Bayburt Hisarı'nın beyine açıktan düşmanlık ettiğine dair bir bilgi yoktur. Geriye daha güçlüsüyle işbirliği etmek için ikisini birbirine düşürecek bir taktik geliştirdiği ve hayatta kalanla akrabalık yolunu seçtiği

ihtimali kalmaktadır. Evlilik düşmanı düşmana kırdırtmada "rüşvet" gibi bir işlev görebilmektedir.

Halk arasında evliliğin aile kurma işlevinin ikinci planda tutulduğu örneklere de rastlamak mümkündür. 1960'lı yıllarda, Osmaniye'nin bir köyünde, bir arazi anlaşmazlığı yüzünden silahlı bir yaralama hadisesi vukua gelir. Bir delikanlı dizinden vurularak topal kalır. İki aile bu durumun kalıcı bir düşmanlığa dönüşmesini istemezler. Vurulan gence, vuran gencin kız kardeşi verilir. Gençler evlendirilince anlaşmazlık dondurulmuş olur; ama komşu ve akraba olmalarına rağmen iki aile o hadiseyi hep hatırda tutar gibi mesafeli davranırlar. Görüldüğü gibi evlilik, evlilikle ilgili merasimler bazen gayesi itibariyle ikinci plana düşmekte, meselede asıl işlevi başka durumların tatmini oluşturabilmektedir.

5.3. Ziyafet Çekme

Yiyen ağız utanır.

Ziyafet, Türkçe Sözlük'te, "eğlenmek veya bir olayı kutlamak amacıyla birçok kimsenin bir araya gelerek yedikleri yemek, şölen, toy" anlamına gelmektedir (1988: 1676). Dede Korkut'ta birçok toy örneği vardır ve bu toylar birbiri ile iç içe girmiş vaziyettedir. Mesela devlet erkânının gelenek hâline getirdiği toylar vardır. Bayındır Han'ın yılda bir kere yaptığı toy buna örnektir. Bir de gelenekte olan toylar vardır. Bunlar ise çocuk sahibi olamayanın verdiği toy, çocuk doğunca verilen toy, çocuk ad kazanınca verilen toy, erkek çocuğun ilk avını kutlamak için verilen toy, nişan toyu, düğün toyu, meşveret toyu, bir musibetten kurtulunca verilen toydur. Bütün bunların dışında bir de "kederli, acı günlerde verilen toy" olduğu bilinmektedir. Bu gün "yas yemeği" tabir edilen ve ölmüş kimsenin ardından hayır dua amacıyla verilen yemektir.

Toy, kelime anlamı itibariyle şevk, neşe, sevinç esasına dayanan "eğlenceli yeme içme" olduğundan yaslı bir günde hüzün hâkim olacağı için "yas yemeğini" toy tabir etmek ne derece doğrudur? Toylara işlevi açısından yaklaşıldığı zaman paylaşmak, ikram etmek nihayetinde bir tür "saçı"

sayılacağı için yas yemeğini de toy içinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Yiyip içme ikinci planda olan toyun, toplanıp bir araya gelmenin asıl maksadını meselenin toplanmayı gerektiren ehemmiyeti tayin eder. Bu durumda toylar kaynaklandığı duyguya göre sevinç ve yas toyları olarak tefrik edilip değerlendirilebilir. Dede Korkut'ta Oğuz yiğitleri ölünce evvela atının kuyruğu kesilir, ak çıkarılır, kara giyilir. Daha sonra atı kesilmek suretiyle "aşı" verilir. Aş, bilindiği gibi yemektir. Ölü aşıyla ilgili Dede Korkut'ta teferruatlı bir sahne bulunmamaktadır.

Halkbiliminde "ergenlenme" diye tabir edilen sevinç toyları özellikle erkek çocuğun doğumu, sünneti, tahsili, iş hayatı, askerliği, evliliği gibi içtimaî yönü ağır basan toylardır. Dede Korkut'ta birçok erhenlenme toyu söz konusudur. Bunlardan Duha Koca'nın, oğlu Dumrul için verdiği toy Dede Korkut'taki ergenlenme toylarının çarpıcı bir örneğidir. Dumrul doğduğunda babası Duha Koca, dokuz koç kurban eder ve oğlunun doğuşuna şükür babında ziyafet verir (Ergin, 1964: 64). Uruz ilk avına çıktığında annesi Boyu Uzun Burla Hatun, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirir. Oğlunun ilk avını kutlamak için Oğuz beylerine ziyafet tertip eder (Ergin, 1964: 52). Uruz, Toman'ın Kalesi'nde tutsak olan babası Salur Kazan'ı esaretten kurtarınca yedi gün yedi gece yemeli içmeli toy edilir (Ergin, 1964: 115). Yalancı Oğlu Yartaçuk, Banı Çiçek'le evlenirken düğün toyu verilir. Gerçi Bamsı Beyrek, Deli Ozan kılığında gelip düğün toyunu dağıtır (Ergin, 1964: 42).

Bu toyların dışında bir arzuyu gerçekleştirme vasıtası olarak da toy tertip edildiği görülmektedir. Dirse Han, çocuk sahibi olabilmek için attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirir, tepe gibi et yığdırır, göl gibi kımız sağdırır, beyi, dervişi, meczubu toplar ve büyük toy verir. Açları doyurur, çıplakları giydirir, borçluyu borcundan kurtarır. Böylece müşkülü hallolur. Bu uygulama ile toyların başka bir işlev daha yüklendiği anlaşılmaktadır.

Devlet geleneği dairesinde değerlendirilebilecek olan toylara ise Bayındır Han'ın yılda bir kere Oğuz beylerine verdiği ziyafet örnek gösterilebilir. Hatta Bayındır Han'ın, zaman zaman Oğuz beylerinden birinin şerefine av şöleni

tertip ettiği de bilinmektedir. Bayındır Han, bir gün Oğuz beylerine toy verir ve oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu olmayanı kara otağa oturtur. Bu toylarda ağır, sınırsız, lezîz yeme içme dışında eğlence de vardır. Boğaç, Bayındır Han'ın on beş yıl sonra verdiği bir toyda, güreştirilmek için meydana çıkarılan boğasını öldürerek kendisini gösterir ve beylikle taltif edilir. Yine "Begil Oğlı Emrenün Boyı"nda Bayındır Han, mutat toyundan sonra, Gürcistan'tan Oğuz ülkesine kast edenlerin başını Bayındır Han'a "hediye" gönderen Bey Begil'in şerefine üç gün av tertip eder.

Bayındır Han gibi Salur Kazan da beylerbeyi olarak bazı resmî toylar tertip etmektedir. "Doksan tümen genç Oğuz" yiğidine verdiği toylar bunlardan biridir.

> *"Bir gün Ulaş oğlı Kazan Big yirinden turmış-idi. Kara yirüñ üzerine otahların tikdürmiş-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Toksan tümen genç oğuz sohbetine dirilmiş-idi. Ağzı böyük humralar ortalığa salınmış-idi. Tokuz yirde badyalar kurılmış-idi. Altun ayak sürahiler dizilmiş-idi. Tokuz kara gözlü, örme saçlu, elleri bileginden kınalu parmakları nigarlu, boğazları birer karış kâfir kızları al şarabı altun ayağ-ile kalın Oğuz biglerine gezdürürler-idi. Her birinden Ulaş oğlı Salur Kazan içmiş-idi. Çırğap çırğap çadır otak bağışlar-idi, katar katar develer bağışlar-idi." (47).*

Salur Kazan'ın verdiği toyda, mekân düzenlemesi, yemek ve içkinin bolluğu, yemek takımlarının niteliği ve hizmetkârların vasıflarına kadar hemen her şeyin ayrıntılı olarak anlatıldığı görülmektedir. Bu anlatmada baskın şekilde görülen husus, Salur Kazan'ın zenginlik, güç ve ihtişamının seviyesidir. Hatta Salur Kazan, gençleri çadır, otağ, deve gibi hediyelerle taltif etmekte, böylece cömertliğini de ortaya koymaktadır.

Dede Korkut'ta, istişare toplantıları yapıldığı zamanlarda da toy verildiği görülmektedir. Bay Büre, kız kardeşini isteyeni öldüren Deli Karçar'dan kardeşi Banı Çiçek'i nasıl ve kim vasıtasıyla alacaklarını görüşüp konuşmak üzere bir toy tertip eder (Ergin, 1964: 30). Bay Büre, Dede Korkut'un tabiriyle hep "kalın Oğuz beylerini" okur ve "ağır konukluk" eyler. Benzer bir durum da "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da vardır. İç Oğuzlara isyan eden Aruz Koca, kendisine tâbi beyleri de isyana iştirak ettirmek üzere "attan

aygır, deveden buğra, koyundan koç" kestirir ve Taş Oğuz beylerini üstüne "yığnak" eyleyerek toylar (Ergin, 1964: 117). Dolayısıyla toy verme burada işin cazibe kısmını teşkil etmekte; ama arkasında başka niyet ve amaç taşımaktadır.

Bu nokatada Dede Korkut Boyları'nda ziyafetin işlevleri, ziyafetle siyaset arasındaki münasebet ve bunların yanında halk diplomasisinde ziyafetin yeri ve gördüğü işlevlerin irdelenmesi yerinde olacaktır.

Bu gün de devlet kurum ve kuruluşlarının himayesinde, gelenek hâline gelmiş bazı resmî kutlamalar söz konusudur. Bu kutlamalar belli yönetmelikler çerçevesinde yürütülmekte olup keyfî değil, bazı kural ve şekillere bağlanmıştır. Geçmişin tecrübesiyle bu günü anlamak, bu günün tecrübesiyle de geçmişi yorumlamak mümkün görünmektedir. Gerek Bayındır Han'ın, gerekse Salur Kazan'ın verdiği toya davet edilmek için başlı başına bazı vasıflara sahip olmak gerektiği ortadadır. Bayındır Han'ın meclisinde bulunanların hemen hepsinin devlet ricali arasında yer alan beyler olduğu görülmektedir. Bu da beylerin hüner ve değer bakımından siyasî otorite tarafından tanındığı ve tebcil edildiğini göstermektedir. Siyasî otoritenin daveti nezaketen rica üslubuyla gelir. Ancak bu davete icabet bir keyfiyetten ziyade bir mecburiyettir. Dolayısıyla resmî davete iştirak etmek aynı zamanda ast-üst münasebetini dikkate alarak hareket etmeyi, gereken hürmeti göstermeyi ve emre riayet etmeyi icbar eder.

Salur Kazan'ın verdiği ziyafetlerde başka bir husus daha görülmektedir. Salur Kazan, "dokuz tümen genç Oğuz" yiğidini ziyafete çağırır, meclisinde bulunan yiğitleri çeşitli hediyelerle taltif eder. Salur Kazan'ın cömertliğine delalet eden bu tavır ve tutumlarının arkasında başka anlamlar da vardır. Mesela Uruz, Toman'ın Kalesi'nde tutsak olan babası Salur Kazan'ı kurtarmaya giderken yolu üstündeki Ayasofya'ya maiyetindeki adamlarla bezirgân kılığında uğrar. Keşişler, bunların bezirgân olmadıklarını anlayınca kalenin burcuna çıkıp taşlamaya başlarlar. Bu durum karşısında Uruz, "Hay atamun altun kadehinden şarap içen, meni seven attan insün, bunun

kapusına birer gürz uralım." der (Ergin, 1964: 113). Görüldüğü gibi toy ve ikramlaşma ilerideki muhtemel bir sıkıntıda kendisine destek sağlama işlevi de görmektedir. Uruz, babasının sofrasında sergilediği cömertliği hatırlatmak suretiyle yardım talep etmektedir.

Toy vermenin cömertlikle doğrudan bağlantısı olduğu, siyasî kimliğe sahip çoğu kişilerin de kendilerine cömertlik intibaı oluşturmak için etrafındaki insanlara yemek ikram ettikleri vakidir. Siyasî kimliğe sahip kişiler umumiyetle halkın teveccühünü kazanmak ve muarız ve muhaliflerine galebe çalmak için halkın değerleri ve düşünceleri doğrultusunda hareket edebilmekteler, hiç de istemedikleri hâlde farklı davranabilmektelerdir. Mesela günümüzde zaman zaman basına yansıdığı kadarıyla bazı vekiller, harcırahlarının yüksekliğinden şikâyet eden halka karşı kendilerini müdafaa ederlerken; aldıkları harcırahların gelen misafirlerin çay ve yemek parasına yetmediğini ileri sürmüşlerdir. Bu şikâyetler de muarızları ve muhalifleri tarafından onların aleyhine kullanılmıştır ve sırası geldiğinde de kullanılmaktadır. O bakımdan verilen kimi ziyafetler, ikram edilen yemekler, takdim edilen hediyeler bazen bir borç yerine geçmekte, bazen birinin oluşturmak istediği intibaın vasıtası olmakta, bazen de davet edilen açısından siyasî iradenin teveccüh ve itibarının üzerinde olduğunu temsil etmektedir.

Hususî ziyafetlerden olan nişan düğün gibi merasimlere davet edilmek veya iştirak etmek de bazı anlamlar taşımaktadır. Muteber birinin, çocuğunun nişan veya düğün merasimine kendisinden mevki olarak aşağı olanları çağırması çağrılana itibar anlamı taşımaktadır. Halk arasında bunun birçok örneğine rastlamak mümükündür.[83]

[83]Düğün merasimine vs. çağrılmayı "itibar" dairesinde değerlendiren bakışa göre Ankara'nın Beypazarı ilçesinden tarafımızdan bir örnek tespit edilmiştir: "Düğüne çağırırlarsa; gitmek, çağırmazlarsa; kaba kaba kerçederik." Dolayısıyla herhangi bir merasime davet edilmek kendisine değer verildiğini göstermek bakımından ele alınmakta, hatır ve itibarının sayıldığı anlamına gelmektedir. Gitmemek ise davet sahibine değer vermemek anlamına gelmektedir. Kerç etmek, kötülemek, kınamak, ayıplamak anlamındadır.

5.4. Dua ve Beddua

Dede Korkut Boyları'nın son kısımlarına bakıldığı zaman bunların bir Han'a hitaben anlatıldığı görülmektedir. Dede Korkut'ta Oğuzların hanı olarak Bayındır Han'ın adı geçmektedir. Bayındır Han, "hanlar hanı" şeklinde tabir edilmektedir. Dede Korkut Boyları'nın bir Han'a hitaben anlatıldığı ve boylara konu edilen Han'ın Bayındır Han olduğu göz önünde tutulduğu zaman bu devrenin Bayındır Han sonrası dönemi içine alan bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Buradan Dede Korkut Boyları'nın ne zaman teşekkül ettiği yahut yazıya geçirildiği konusunda bir düşünce serdetmeye çalışmamaktadır. Dede Korkut'taki olayların zamanı 8. Yüzyıla kadar dayandırıldığı bilinmektedir (Ercilasun, 1999: 158). Dede Korkut Kitabı'nın iki yazması olup biri Almanya'nın Dresten şehrine götürülen *Kitâb-ı Dedem Korkud 'alâ lisân-ı Taife-i Oğuzân*'dır ve bu nüsahanın yılı 1585 olarak belirtilmektedir (Kaçalin, 2006: 7). İkinci nüsha da *Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı* olup bunun yılı da 1549'dur (Kaçalin, 2006: 7). Kaçalin, yazmaların istinsah edilirken üzerine düşülen tarihten hareketle *"Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı"* adlı eserin II. Beyazıd Han (1481-1512) döneminde oluşturulmuş olma ihtimali üzerinde durmaktadır (Kaçalin, 2006: 14). Hülasa ister tarihî bir vaka, isterse bir vakanın tahkiyesi Han'a hitaben anlatırken; anlatıcının araya girerek hitap ettiği Han'a dua; ikrah edilecek durum ve tipler vesilesiyle de onlara beddua etmesinin faydacı bir karşılığı olmalıdır.

Dede Korkut Boyları'nın hepsinin sonunda ozan, Han'a hitaben dua eder. Bu duaların anlatılan boyda geçen vakalarla doğrudan ilgisi olduğu görülmektedir. Ana, baba, iman gibi konularda yapılan umumî dualar dışındaki duaların mahiyetini oluşturan biraz da boyda konu edilen vakalardan çıkarılacak ibretlerdir.

> *"Yöm vireyin hanum: Yirlü kara tağlaruñ yıkılmasun. Kölgelüçe kaba ağacuñ kesilmesün, kamın akan görklü suyuñ kurımasun, kanatlaruñ uçları kırılmasun, Çapar-iken ağ boz atuñ büdrimesün, Çalışanda kara polat öz kılıcuñ gedilmesün, dürtişür-iken ala gönderüñ ufanmasun, ağ pürçeklü anañ yiri behişt olsun, ağ sakallu babañ yiri uçmağ olsun, Hak yanduran çırağuñ yana tursun, kadir Tañrı seni nâmerde muhtaç eylemesün hanum hey!" (14).*

Yukarıdaki dua örneği “Dirse Han Oğlı Buğaç Han Boyı”ndan alınmıştır. Boğaç, babasının adamları tarafından kıskanılır ve birçok ağır iftira ile babası tarafından oklanarak öldürülmek istenir. Boğaç, ölmeyip sağlığına kavuşunca adamları, iftiralarının anlaşılmaması için bu sefer de beyleri Dirse Han’ı eziyetle satmaya götürürler. Boğaç, bunu haber alınca hem babasından saklanan hakikati ortaya çıkarır; hem de babasını kurtarır.

“Yerli kara dağ” ile güven kast edilmekte olup bununla huzur ve sükûn temsil edilmektedir. “Kölgelice kaba ağaç” cennette olduğu varsayılan bir ağaç olup bununla da ahret sefası temsil edilmektedir. “Kamın akan görklü su” ile hayat damarları vasıtasıyla sağlanan canlılık, gençlik ve coşkunluk temsil edilmektedir. “At” iktidar, “kılıç” kudret, “gönder” ile güç temsil edilmektedir. Anne baba ile ecdat, çerağ ile Tanrı’nın verdiğine inanılan “kut” temsil edilmektedir. Dirse Han ve oğlu Boğaç Han nezdinde dile getirilen bu dua, huzurunda hitap edilen Han’ın, anlatılan bu kötü vakanın teessürünü dağıtma ve menfi havayı müspet hâle getirme gayesi gütmektedir.

Ozan, ettiği dua vasıtasıyla doğruluk, dürüstlük, mertlik, nimet ve iyiliğe minnettar olma; siyasî iradeye bağlılık, onun meşruiyetine inanma, anaya ataya saygı duyma, gelecek nesillere sevgi besleme gibi değerlere bağlılık duyduğunu Han’a göstermek istemektedir. Buna ilave olarak haset, yalan, iftira, riya, vefasızlık, sadakatsizlik, ihanet, iyiliğe karşı kötülük etme, isyan gibi menfî değerlere de karşı olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Ozan, tâbi olduğu Han’a, toplumun değerler dünyasına uygun görüş ve kanaate sahip biri olduğunu göstermek isterken; aslında Han’ın gözüne girmeye çalışan bir tavır sergilemektedir. Eski Türk devlet geleneğinde hükümdarın, meşruiyetini Tanrı’nın bahşettiği “kut”tan aldığına dair bir inancın olduğu bilinmektedir. Han’ın iktidarının devamı “kut”unu elde tutmasıyla mümkün olup “kut”un devamlılığını sağlaması ise töreye bağlılığı ile mümkün görülmektedir. Dolayısıyla Han’a edilen duada değerleri korumasının kendi iktidarını koruması anlamına geleceğinin pratik bir karşılığı yoktur. Dede Korkut’un dibacesinde geçen, “Er cömerdin er nakesin ozan bilir.” sözünün

de ortaya koyduğu gibi Ozan'ın hitap ettiği Han'dan umacağı bir karşılık olacaktır ve Han'ın değerlerine dua; muarız, muhalif ve karşı olduğu şeylere beddua etmenin en pratik karşılığı Ozan'a bahşedilen şeyler olacaktır. Han'ın benimsemiş olduğu değerlerin varlığının sürmesine, dostlarının sadakatle bağlılıklarının devam etmesine, atının hünerinin daim olmasına, kılıcının keskinliğini yitirmemesine, mızrağının kırılmamasına yönelik edilen duanın gerçekleşmesi Tanrı'nın iradesi dâhilinde bir tasarruftur. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayıp ancak yaşanarak görülecek bir husustur. Ancak Han'ın değerlerinin yanında, muarız, muhalif ve karşı çıktığı görüşlerin de karşısında olmak, onun teveccühü, ilgisini, sevgisini ve iltifatını kazanma yönünde gerçekçi bir adımdır. Ozan, dua ve beddua marifetiyle durduğu yeri belli ve ikrar etmektedir.

5.5. Aman Dileme

Dede Korkut'ta görülen uzlaşma zemin ve usullerinden biri de "aman dileme"dir. Aman kelime ve kavramının anlamı ise şudur:

> *"Arapça "emn" kökünden güven ve güvenlik anlamına gelen kelime, terim olarak ise İslam ülkesine girmek veya teslim olmak isteyen yabancı bir kimse veya orduya güvence vermek anlamında kullanılmaktadır. Farklı isimler altında eman İslam öncesi Türk ve diğer milletlerde ve dinlerde de bilinen bir kavramdır. Bu anlamda "civar", "ahid", "zimmet" terimleri de kullanılmıştır. Nitekim Kur'an'da geçen "civar" kelimesi eman anlamında geçmektedir. Emanda taraflar için ise aynı kökten olmak üzere eman verene "müemmin", eman isteyene "müste'min", eman verilene de "müstemen", verilen belge için ise "eman-nâme" terimleri kullanılmaktadır" (İpşirli, 1999: 3).*

Oğuz yiğitleri çarpışma esnasında kaçanı kovalamazlar, aman dileyeni öldürmezler. Ancak bazen kendileri de aman dilemek zorunda kalırlar. Dede Korkut'ta aman dilemeyle ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Bunlardan biri, Deli Dumrul'un Azrail'den aman dilemesidir. Bir diğeri tutsak olan Uruz'un babasıyla görüşmek üzere dilediği amandır. Biri de Boğaç'ın, adamları tarafından bağlanıp götürülmekte olan babasıyla görüşmek için dilediği amandır.

Dede Korkut Boyları sözlü kültür mahsulleri arasında yer aldığı için tekabül ettiği zaman da sözlü devredir. Dolayısıyla sözün hâkim olduğu bir devrede

“eman” konusunda, yukarıda bahsedildiği şekliyle bir belgenin varlığı en azından hikâye metninde yoktur ve olmaması da tabiî karşılanmalıdır. O devredeki birçok şeyde olduğu gibi “eman” konusunda da sözün başlı başına bir değer olduğu görülmektedir. “Söz senettir.” atasözü de aynı gerçekliğe işaret etmektedir. “Eman” dilemek söz vasıtasıyla gerçekleşirken; “eman” vermek de yine sözlü şekilde olmaktadır. Buna mukabil Dede Korkut Boyları, Osmanlı devrinde yazıya geçirilmiş olup o devrede, Osmanlıda “eman” usulü kullanılmaktaydı. “Osmanlı belgelerinde ve kroniklerinde eman vermek, eman kâğıdı gibi terimler yanında, ‘vire’, ‘vire ile teslim’, ‘vire kâğıdı’, ‘vire bayrağı’ gibi terimlere de rastlanmaktadır (İpşirli, 1999: 5).

> *“Eman”, İslam dinine ait bir kavram olup Müslümanlarla diğer dinlere mensup insanların birbirlerine göre konum ve durumlarını tayin etmede kullanıldığı belirtilmektedir. “İslam dünyası temelde dünyayı Dar al-İslam ve Dar al-Harb diye ikiye ayırıyordu ve İslam hukukuna göre Hıristiyan devletlerle İslam devleti, gerekli görürse İslamî aman prensibine göre on seneyi geçmeyen mütarekeler yapabilirdi. Fakat son amaç daima bütün dünyayı İslam egemenliği altına almaktı. Aman dileyene hayat ve malları üzerinde garanti verilebilirdi. Papalığın temsil ettiği Hıristiyan Avrupa dünyası da İslam dünyasına karşı bundan farklı bir yaklaşımda değildi” (İnalcık, 1999: XVII).*

Dede Korkut’ta aman dilemek çok zorda kalınca müracaat edilen bir usuldür. Kolay kolay kimse aman dilemek istemez. Çünkü aman dilemek çaresizlik emaresi olarak görülmektedir. Deli Dumrul, Azrail’e meydan okuyup da Azrail göğsüne basıp canını alacağı sıra aman diler ve Azrail, Deli Dumrul’a aman verir. Boğaç, babasını bağlı vaziyette götüren adamlarından aman diler, onlar da aman verirler. Boğaç babasıyla görüşüp konuşur. Uzur’un da benzer bir hikâyesi vardır. Dede Korkut’ta tek bir kişiye merhamet edilmez. O da Tepegöz’dür. Tepegöz ise kendisini öldürmek üzere hamle kılan Basat’tan aman dilemeyip af diler. Ancak Tepegöz, Basat’ın hem ağabeyini öldürdüğü hem de babasına vurduğu için Basat tarafından affedilmez, cezalandırılır.

5.6. Pazarlık ve Anlaşma

Dede Korkut’ta pazarlık etme ve anlaşma örneğine birkaç yerde rastlanmaktadır. Tamamın yakını aynı olmakla birlikte değişiklik arz edenler

de vardır. Dede Korkut'ta pazarlık şekli birbirine benzeyen üç olay vardır. Bunlardan biri, tutsakları olan Salur Kazan'la "kâfirler" arasında yapılır. Uruz maiyetindeki Oğuz yiğitleriyle babası Salur Kazan'ı kurtarmaya gelince "kâfirler" çarpışmayı göze alamazlar ve Salur Kazan'a şart koşarak anlaşma yoluna giderler. Bir diğeri yine "kâfir" elinde tutsak olan Kazılık Koca ile "kâfirler" arasında yapılır. Bu anlaşmanın yapılmasında ise babasını kurtarmaya gelen Yigenek ve yirmi dört Oğuz boyunun caydırıcı gücü etkili olur. "Uşun Koca Oğlı Segrek Boyı"nda da benzer bir pazarlık sahnesi vardır. Örnek üzerinden konuşmak için Dede Korkut'ta kâfirlerin Salur Kazan'ı şartlı bırakmak üzere pazarlık ettikleri bölümü iktibas etmek yeterli olacaktır.

> *"Tekür biglerini cem' eyledi, aydur: Gelüñ Kazanı kuyudan çıkaruñ, bizi ögsün Oğuzı sındursun, andan sonra şart eylesün bizüm ilümüze yağılığa gelmeye didi.*
>
> *Vardılar, Kazanı kuyudan çıkarup getürdiler. Ayıtdılar: And iç kim ilümüze yağılığa gelmeyesin, hem bizi ög Oğuzı sındurġıl, seni koyu virelüm var git didilzer. Kazan aydur: Vallah billah toğrı yolı görür-iken egri yoldan gelmeyeyin didi. Ayıtdılar: Vallah Kazan eyü and içdi didiler." (109).*

Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla bir anlaşma için bazı mücbir sebepler gerekmektedir. "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy"da geçtiği gibi Salur Kazan, av esnasında uyurken; "kâfirler" tarafından tutulup kuyuya atılır. Tekür'ün karısı, "onca kişiye darbe vuran" Salur Kazan'ı merak eder ve kuyunun başına gelip onunla konuşmaya başlar. Diplomatik bir baskı örneği olan bu konuşmada Tekür'ün karısı Salur Kazan'ın kısıtlı durumunu hatırlatarak bulunduğu yerde huzursuz etmek için "şimdi neye bindiğini" sorar. O ise ölülerine bindiğini belirtir. Kadın da altı yaşında bir kızının öldüğünü, ona binmemesini söyler. Salur Kazan ise en çok ona bindiğini söylediğinde kadın, "Vay senün elinden ne yir yüzinde dirimiz ve ne yir altında ölümüz kurtulur-imiş." der. Kocasına gelerek Salur Kazan'ı kuyudan çıkarmasını ister (Ergin, 1964: 109). Görüldüğü gibi her anlaşmanın mücbir sebebi vardır. Tekür'ün karısı Salur Kazan'la konuşmayıp onun tesiri altında kalmasa; belki de "kâfirler" onu çıkarmak için anlaşmaya yanaşmayacaklar. Diğer anlaşma örneklerinde de mutlaka mücbir bir sebep vardır. Bununla beraber gerek içten; gerekse dıştan teşekkül eden böyle sebeplerin üstü örtülmekte ve eldeki imkân ölçüsünde kendisine üstünlük sağlayan bir

anlaşma yapılmaya çalışılmaktadır. Şimdi aşağıdaki metinde geçen anlaşma örneğini tahlil edebilir:

> *"Bu sözi maslahat gördiler. Vardılar, Kazanı çıkarup tekür öñine getürdiler. Tekür aydur: Kazan Big üzerümüze yağı geldi, bu yağıyı üzerümüzden ayırur-iseñ seni koyu virelüm didiler. Hem haraca muti' olalum, sen dahı and iç-kim bu bizüm ile yağılığa gelmeyesin didiler. Kazan aydur: Vallah billah toğrı yolı görür-iken egri yoldan gelmeyenim didi. Kâfirler Kazan eyü and içdi diyü sevindiler." (109).*

"Kâfirler", tutsakları Salur Kazan'la anlaşma yoluna giderler. "Kâfirleri" anlaşmaya zorlayan durum, çarpışmayı göze alamadıkları "yağı"nın gelip kapılarına dayanmış olmasıdır. "Yağı" tabir ettikleri kişiler ile uzlaşarak anlaşmaya çalıştıkları taraf birdir. Ancak "kâfirler" bunu Salur Kazan'dan gizlerler ve onun oğlu, kardeşi ve yakınlarından oluşan askerî birliği "yağı" olarak tabir ve takdim ederler. Bunda bir gariplik yoktur. Zira gelenler gerçekten düşmanlığa gelmişlerdir. Ama bu düşmanlık Salur Kazan'a değil; bilakis gelenleri "yağı" tabir eden kimseleredir. Salur Kazan, "kâfirlerin" üzerine düşmanlık için gelenlerin kedisine de düşman olmadıklarını anlamış gibidir. "Kâfirlerin" kendisini bırakma ve daha sonra haraç verme tekliflerini değerlendirir, tıpkı söyledikleri gibi de ant içeir. Ancak Salur Kazan'ın, *"Vallah billah toğrı yolı görür-iken egri yoldan gelmeyenim."* yemini tam bir diplomatik ifadedir. Çünkü Salur Kazan, kendi inancını "Hakk" görmektedir, "kâfirler" de kendi inancını. Dolayısıyla Salur Kazan, "kâfirlere" yemin verirken; onların sözüne riayet etmeyeceğini, kendi inanç dünyasının telkin ve tavsiye ettiği doğruları yaşayacağını beyan etmektedir. Nitekim Salur Kazan'ın verdiği sözü kendi değerler dünyasına göre yorumlayan ve anlayan "kâfirler" anlaşmanın birinci bölümünü kaybetmiş görünmektedirler. Bahsi geçen olayın cereyan edişine göre Salur Kazan meydana çıkar ve bazı Oğuz yiğitleriyle vuruşur. Bunda amacı ise ordunun başında bulunan; fakat tanımadığı yiğidin kimliğini anlama düşüncesi vardır.

Salur Kazan düşmanıyla anlaşmaya varır gibi görünürken; aslında kendi değerlerine bağlılık yemini etmektedir. "Kâfirler" de düşmanıyla anlaşma yapar gibi görünürken; geliştirdikleri babayı oğluna kırdırmaya yönelik taktiği uygulamaya koyarlar. O bakımdan Dede Korkut'ta görülen neredeyse bütün

anlaşmalar, planlanmış bir ikinci, bir üçüncü adımı atma ve zaman kazanmaya yönelik diplomatik tavırlardır.

5.7. Rüşvet

Rüşvet, "vazifeli bir kimsenin elindeki imkânların para veya mal karşılığında kötüye kullanılması; bu şekilde verilip alınan para veya mal" anlamına gelmektedir (Develliođlu, 1998: 902). Rüşvet Türkçe Sözlük'te ise, "yaptırılmak istenilen bir işte yasa dışı kolaylık sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1232).

Dede Korkut'a bakıldığı zaman Karacık Çoban'a "kâfirler" tarafından rüşvet teklif edildiği görülmektedir.

> *"Karanku ahşam olanda kayġulu çoban*
> *Kar-ile yağmur yağanda çakmaklu çoban*
> *Südi peyniri bol kaymaklu çoban*
>
> *Kazan Bigüñ dünlügi altun ban ivlerini biz yıkmışuz, tavla tavla şahbaz atlarını biz binmişüz, katar katar kızıl devesini biz yetmişüz, karıçuk anasını biz getürmişüz, ağır hazine bol akçasını biz yağmalamışuz, kaza beñzer kızı gelini biz yesir itmişüz, kırk yigidi-ilen Kazanuñ oğlını biz getürmişüz, kırk ince billü kız-ile Kazanuñ halalını biz getürmişüz, bere çoban ırağuñdan yakınuñdan berü gelgil, baş indürüp bağır basġıl, biz kâfire selam virgil, öldürmeyelüm, Şökli Melike seni iletelüm, saña biglik alı virelüm." (15).*

Karacık Çoban, Salur Kazan'ın çobanıdır ve iki kardeşi ile Salur Kazan'ın Kapılı Derbent'teki on bin koyununu gütmektedir. Salur Kazan'ın avda olduğunu öğrenen Şökli Melik asker sevk ederek onun hemen her şeyini alır. Geriye bir tek koyunları kalır. Koyunlarını da almak üzere altı yüz asker sevk eder. Ancak Karacık Çoban, iyi sapan taşı atmakla meşhur olup tehlikeyi fark ederek tedbir alır. Kâfirler, Karacık Çoban'ın yanına geldiklerinde Salur Kazan'a yaptıkları işleri söyleyerek önce onun gözünü korkutmaya çalışırlar ve teslim olmaya zorlarlar. İşi sağlama almak için üstüne bir de rüşvet teklif ederler. Karacık Çoban, Salur Kazan'ın koyunlarını kavga dövüş çıkarmadan kâfirlere teslim ederse; kâfirler de hizmetinden dolayı Karacık Çoban'a tekeffül edecekler ve Şökli Melik'ten beylik alıp vereceklerdir. Vaat böyledir.

Rüşvetle iş gördürmek diplomaside eski bir usul olarak otaya çıkmaktadır. Tarihte rüşvetle iş çözüldüğü hususunda birçok örnek vardır. Gerçi "Rüşvetin belgesi olmaz." derler; ama belgesinin olmaması, rüşvetin olmadığı anlamına gelmez.

> *"Bizans'ın savaşı önlemek için başvurduğu yolların başında rüşvet gelmekteydi. İmparatorlukta şu veya bu şekilde gözü olan her ülke hükümdarının veya kavmin bir fiyatı vardı ve özellikle o zamanın finans dünyasının merkezinde olduğu için dolu olan Bizans hazinesi bunları uysallaştırmak için büyük meblağlar ödüyordu. Bu ödemeler yine de savaşların bedeline oranla ucuza geliyor, Bizans imparatorları bu haraçlara aslında birer akıllı yatırım gözüyle bakıyordu (İskit, 2007: 79).*

"Kâfirler" amaçlarına ulaşmak için Karacık Çoban'ı önce tehdit, ardından da ona rüşvet teklif ederler. Rüşvet, kuvvetle muhtemel bir çatışmanın önünü almak üzere teklif edilirken; bu durum Karacık Çoban'ın daha da bilenmesine sebep olur. Rüşvet kabul etmek, insanın birtakım değerleri çiğnemesi anlamına gelecektir. Bu değerler, evvela vazifeye, emanete ve ekmek yediği yere ihanet etme, duyulan güveni sarsma, mevcut yerinden rahatsızlık duyarak açgözlülük etme şeklinde örneklendirilebilir. Rüşvet alıp verme uluslararası etik kurulunca da hoş karşılanmamaktadır. Buna mukabil diplomaside söylenenle yapılan çoğu zaman birbirini tutmayabilir. Rüşvet kâfirlerin hesap ettiği pahalı bir usul olan çatışmanın hâsıl edeceği neticeyi daha az bir maliyetle karşılamak üzere verilmektedir. Karacık Çoban'a saldıran kâfirlerden üç yüzü sapan taşı ile Karacık Çoban tarafından öldürülür. Kendileri üç yüz kişiye karşılık iki kişiyi, Karacık Çoban'ın iki kardeşini öldürebilirler. Dolayısıyla Karacık Çoban, tehditlerine boyun eğse; rüşvet tekliflerini kabul etse kaybedecekleri bir şey olmayacak; ancak kendileri maksatlarına kavuşmuş olacaklardır. Bir husus da rüşvetin peşin verileceği konusudur. Rüşvetin belgesi olmadığı gibi borca bırakılanı da olmaz. Kâfirlerin Karacık Çoban'a vaki rüşvet teklifleri kuvvetle muhtemel kuru bir vaatten başka bir şey değildir.

5.8. Hediyeleşmek

Hediye, birine, karşılık beklemeden takdim edilen ve belli bir değere sahip bir mal veya eşyadır. Hediyeleşme de bu işlemin karşılıklı yapılmasıdır.

Hediyeleşme[84] diplomaside eskiden beri kullanılan jestlerden biridir. Devlet ricalinden birinin başka bir devlet ricaline mensup birisine gönderdiği hediyeler çeşitlilik arz edebilmektedir. Örnek teşkil etmesi bakımından Osmanlı-Vatikan yetkilileri arasındaki bazı hediyeleşmeleri ve gönderilen bazı hediyeleri zikretmek yeterli olacaktır. Taceddin Kayaoğlu'nun verdiği habere göre,

> *"Osmanlı Padişahı Sultan Abdulmecid tarafından Papa IX. Pius Cenaplarına gönderilen hediyeler, 'çatma yastık' ve sair yer aldığı 'iki kıta pusulası' yanında 'altı baş at' vardır. Listede yer alan hediyeler şunlardır: 8 adet yastık, 4 adet koltuk yastığı, 2 adet yüz yastığı, 1 adet yastık, 1 adet minder, 2 adet yastıkla beraber kanepe yüzü, 4 adet koltuklu yüzü, 12 adet sandelî yüzü, duvarlara yapıştırılmak üzere bir oda için 500 zirâ' (75-90 cm arası bir uzunluk birimi), Padişahın Hereke'deki mamullerinden önü sırma ile işlenmiş Canfes şilte örtüsüdür. Buna mukabil Papa Hazretleri de Sultan Abdulmecid'e şu hediyeleri gönderir: 1 adet Roma'da olan Trajan direğinin yaldızlı pirinçten modeli, her tarafı mozaikten yapılmış üç ayaklı tabla, Papa basmahanesinde yapılmış basma resimler mecmuası, 3'er adet şimdiki Papa zamanlarında ne kadar altın, gümüş ve bakır madalyalar basılmış ise onların numuneleridir (Kayaoğlu, 2007: 177-179-180-222).*

Hediyeleşmede gönül hoşluğu temin etmek esastır. Karşıdakini gerek maddî gerekse manevî yönden ezecek hediyeleşme pek hoş karşılanmaz. Ancak hediyeleşmenin bazen nezaket sınırlarını aştığı, başka amaç ve niyetleri gerçekleştirmek üzere kullanıldığı da bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında vuku bulduğu rivayet edilen bir hediyeleşmede tarafların birbirlerini tebcil etmekten ziyade istiskal etmek istediği görülmektedir. Hediyeleşmenin diplomasi açısından birçok işlev yerine getirdiği görülmektedir. Bunlar, müspet ve menfî olmak üzere iki boyutta ele alınabilir. Devlet yöneticileri arasındaki hediyeleşme, devletler arası münasebetleri müspet yönde geliştirdiği gibi aksi bir netice de doğurabilmektedir. Devletler arası hediyeleşmenin ne niyet ve amaçla yapıldığını anlamak için neticesine bakmak gerekir. Bazen hediyeleşme bir tahakküm unsuru olarak kullanılarak karşı tarafta üstünlük kurma endişesiyle de yapılmış olabilmektedir. O bakımdan hediyenin maddî değerinden ziyade

---

[84] Taceddin Kayaoğlu, hediyeleşmeyi "beyaz diplomasi"nin unsurlarından biri olarak değerlendirmektedir (Kayaoğlu, 2007).

manevî değeri göz önünde bulundurulmakta ve nispet meselesi daima akılda tutulmaktadır. Hatta siyasî endişelerle hediyenin miktarının üst sınırı kanunla tayin edilmiştir.

Dede Korkut'ta hediye ile ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Ancak bahsi geçen örnekler tek taraflı bir görünüm arz etmekte olup karşılıklı hediyeleşme örneğine rastlanmamakttdır. Dede Korkut'ta hanlar ve beylerin, bir yiğidin marifetini takdir mahiyetinde hediyeler lütfettiği örnekler çok fazladır. Bunun yanında baba ve annelerin de çocuklarının ergenlenme zamanlarında onlara çeşitli hediyeler verdikleri görülmektedir. Hatta kayınpederler ve kayınvalidelerin de umumiyetle gelinlerine değerli hediyeler verdikleri görülmektedir. Bu ve buna benzer örneklerin dışında Salur Kazan'a Trabzon Tekürü tarafından bir şahin hediye edildiği görülmektedir. Bu hediye, diplomasi açısından ele alındığı zaman hediyeleşmenin alışılmış mahiyet ve işlevinin dışında çok farklı bir işlevi yerine getirdiği görülmektedir.

> *"Kazan şahini saldı. Alımadı, şahin pervaza ağdı. Gözlediler, şahin Tomanın Kal'asına indi. Kazan ġâyet saht oldı. Şâhinüñ ardına düşdi. Dere depe aşdı, kâfir iline geldi." (108).*

Salur Kazan, tabiî olarak Trabzon Tekürü'nün hediye ettiği şahinle ava çıkar. Şahinin avlayacağı gruba kaz, ördek, sülün, keklik gibi kuşlar girmektedir. Sürek avının aksine kuş avının sessizlik gerektirdiği düşünüldüğünde Salur Kazan'ın en fazla birkaç kişi ile ava çıkması, kuş avcılığının tabiatı gereğidir. Fazla insan, fazla gürültü patırtı çıkması anlamına geleceği için Salur Kazan'ın maiyetine birkaç adam alması anlaşılır bir durumdur. Şahinin, salındığı kuşa değil de yetiştirildiği kaleye uçup konması tesadüf sayılamaz. Dolayısıyla Salur Kazan'ın maiyetine birkaç adam alarak bir şahin peşinden gitmesi ve yurdundan uzaklaştırılarak "kâfir" iline yaklaştırılmasının tuzak olduğu söylenebilir. Hediye de böyle bir tuzağın kurulmasında vasıta olmuştur.

III. BÖLÜM:

1. DEDE KORKUT'TA ÇATIŞMALAR

Çatışma, kelime ve kavram olarak çalışmanın "Çatışma Usulleri" (sayfa: 261) adlı bölümünde ele alınıp incelenmiştir. Bununla birlikte beşerî münasebetlerde uzlaşmadan ayrılma, hafiften şiddetliye doğru münazara, münakaşa, çekişme, kavga, çarpışma, mücadele ve savaş[85] şeklinde cereyan edebilmektedir. Münazaradan münakaşaya, çekişmeden çarpışmaya, mücadeleden savaşa uzlaşıdan uzaklaşmış bütün beşerî münasebetlerin temelinde bir fikri yahut olguyu bir başkasına kabul ettirme düşüncesi vardır ve bu duruma da "tahakküm" kavramı ile izah edilebilir.

Tahakküm, "hâkimlik takınma, zorbalık etme" anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998: 1016). Kavram olarak tahakküm, "patron karşısında işçi, toprak sahibi karşısında kiracı ya da ortakçı, derebeyi karşısında serf, efendi karşısında köle, Brahman karşısında parya, hâkim ırkın üyesi karşısında buyruk altındaki ırkın üyesi"ne dayatılan roller bütünüdür (Scott, 1995: 24).

James C. Scott, (1995: 15) sınıflı bir toplum olan Malaya köylüleri üzerine yaptığı çalışmada tâbi olan her fert veya topluluğun hâkim olan fert veya sınıfa karşı eleştiri veya direniş göstermek üzere bir "gizli senaryo" geliştirdiğini, hâkim olan fert veya sınıfın da tâbi olan fert veya topluluğa tahakküm edebilmek için "kamusal senaryo" oluşturduğunu ileri sürmektedir. Scott (1995: 25), hâkim olanla tâbi olan arasındaki iktidar eşitsizliğinin büyüklüğü ve keyfiliğine karşılık aşağıdakilerin ritüele dayalı bir senaryo geliştirdiğini ve iktidarın tehdidinin şiddeti oranında "maske"sini kalınlaştırdığını belirtmektedir.

---

[85] Savaş, "devletin bekasını temin etmek, millî menfaatleri sağlamak ve millî hedefleri elde etmek amacıyla başta askerî güç olmak üzere devletin maddî ve manevî tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tâbi tutulmadan kullanılmasını gerektiren mücadeledir (Erdal, 2011: 566). Dede Korkut'ta savaş olgusuna örnek teşkil eden örnekler mevcuttur. Dede Korkut Boyları'da görülen Oğuzlarla kâfir düşmanları arasındaki mücadeler savaş örneği teşkil eden olaylardır. Ancak bu çalışmada Oğuzların düşmanları ile münasebetinin dile yansıyan kısmı ile ilgilenilmiştir.

> *"Güçsüz olanın, iktidarın huzurunda bir maskenin arkasına gizlenmek için açık ve zorlayıcı nedenleri varsa, güçlülerin de kendilerine tâbi olanlar karşısında bir maske takmak için zorlayıcı nedenleri vardır. Bu nedenle güçlü olan için de tipik olarak, iktidarın açık uygulamasında sergilenen kamusal senaryo ile sahne arkasında güvenlik içinde ifade edilen gizli senaryo arasında farklılık vardır. Elitlerin sahne arkası senaryosu, tâbi olanlar arasındaki karşılığı gibi bir türevdir: Kamusal senaryoda ortaya çıkanları değiştiren, onlara karşı çıkan ya da onları onaylayan jestlerden ve sözcüklerden oluşur" (Scott, 1995: 34).*

Scott'a (1995: 47) göre tahakküm biçimleri, tâbi bir nüfustan emek, mal ve hizmet elde etmenin kurumsallaşmış araçları olarak değerlendirilmektedir. Buna göre,

> *"Sık sık gelişkin ideolojik biçimlerde resmi üstlük ve astlık varsayımlarını cisimleştirirler ve kamusal tavırlar oldukça yüksek bir ritüel ve görgü kuralları düzeyiyle belirlenir. En azından ilkesel olarak bu tahakküm sistemlerinde satatü doğumla elde edilir, hareketlilik hemen hemen hiç yoktur v tâbi gruplara tanınan politik ya da medeni haklar yok denecek azdır. Son derece kurumsallaşmış oldukları halde bu tahakküm biçimleri tipik bir şekilde güçlü bir kişisel hâkimiyet unsuru içerirler" (Scott, 1995: 47).*

Scott (1995: 60), geçmişte ikinci şahıs, teklik ve çokluk zamiri olan "siz" ve "sen" zamirlerinin kibarlık veya teklifsizlik anlamlarında kullanıldığını, hâkim sınıfın halk tabakasından kişi, hizmetçi ve köylülere hitap ederken; "sen" zamirini sarf ettiğini, bunun Fransa'da 1789'dan sonra "eşitlik" ve "yoldaşlığı" ifade etmek üzere kendi aralarında "sen" zamirinin kullanıldığını, "siz" zamirinin ise mevkii değil; yakın tanışıklığın olmayışını karşılamak ve karşılıklı olmak üzere kullanıldığını belirtmektedir. Karşılıklı olmayan hitap tarzının bir başka türü de yönetici sınıfın yönettiği kimselere "evlat", yönetilenlerin de yönetenlere karşı "bayım" kelimesini kullandıkları görülmektedir (Scott, 1995: 60).

Dede Korkut Boylarına bakıldığı zaman Oğuzların sınıflı bir toplum olmadıkları görülmektedir. Buna mukabil dikey hareketliliğin esas alındığı kurallı bir toplum görüntüsü mevcuttur. Scott'un da belirttiği gibi Oğuz değerler dünyası toplum hayatını tanzim ve tertip eden bir görünüm arz etmektedir. "Kamusal senaryo" da denebilecek olan değerler dünyası, toplum fertlerine kendi içinde bir serbestlik sunarken; makam ve mevki talep ve değişmesinde de nasıl tahakküm edileceği rolünü tayin edebilmektedir.

Scott'un tabiriyle "tahakküm" ve "direniş" bu çalışmada "çatışma" olarak ele alınarak hâkim grubun tahakkümüne karşılık tâbi grubun direnişi yahut itaati tespit ve tahlil edilmiştir. [86]

Dede Korkut'ta çatışmalar, olguları ve olaylarına göre olmak üzere iki dairede ele alınabilir.

Olaylarına göre çatışmalar, Dede Korkut Boyları'nda yer alan şahıslar üzerinden ve akrabalık zemininde ele alınmıştır. Akrabalık da bir olgudur. Baba-oğul yahut karı-koca çatışması pekâlâ olgularına göre çatışmalar dairesinde de ele alınabilirdi. Fakat Dede Korkut Boyları'nda görülen çatışmaları tasnif endişesi böyle bir yolun tercihini icbar etmiştir. O bakımdan olaylarına göre çatışmalarda şahısların tasarrufları olgudan daha baskın göründüğü için bu yol tercih edilmiştir.

> *"Tanzimat'tan önceki edebiyatımızda vakasında çatışma olgusunun yoğun bir şekilde görüldüğü eser hiç şüphesiz Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Türk toplum hayatının 9-13. yüzyıllarda Aral gölünden Trabzon'a kadar uzanan mekânlardaki değişik kesitlerini anlatan eserde babasını, oğlunu, kocasını, arkadaşını kurtarmaya çalışan kişilerin mücadeleleri anlatılır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde silâhlı, etnik, sosyal çatışma ve çıkar çatışmalarına rastlanır.*
>
> *Esir düşen Dirse Han'ı oğlu Boğaç kırk yiğidiyle at tepip cenk ve savaş ederek kurtardığı, oğlu Uruz'un düşman eline düştüğünü duyan Kazan Beyin ordusuyla düşman üzerine yürüdüğü, Salur Kazan'ın esir olup oğlunun onu kurtarmak için savaştığı, Uşun Koca oğlu Seğrek'in kardeşi Egrek'i kurtardığı sahneler silâhlı çatışmalara; Salur Kazan'ın evinin yağmalandığını anlatan sahne çıkar çatışmalarına; toplum içinde kargaşa çıkaran Tepegöz'ün Basat tarafından öldürüldüğünü anlatan sahneler sosyal çatışmalara örnek teşkil ederler. Bu çatışmalardan bazılarının zaman zaman dinî-etnik bir karaktere büründürüldüğü de görülür. 'Pis dinli kâfir'den uzak durulması ve öç alınması söylenir. Özellikle oğlu Uruz'u kurtardığını anlatan hikâyede Kazan Bey, dinî bir atmosfer içinde Muhammed'e salavat getirerek kâfire at teper ve kâfir kaçar (Bülbül, 2001: 6-7).*

1. 1. DEDE KORKUT'TA OLGULARINA GÖRE ÇATIŞMALAR

Olguların sebep yahut zemin olduğu çatışmalar, menfaat, inanç, etnik, üslup, cinsiyet, nesil, ast-üst ve sairedir. Dede Korkut Boyları'nda birçok olgu

[86] Dede Korkut'ta "tahakküm biçimleri" çalışmada "çatışma usulleri" başlığı ile ele alınmıştır.

bir arada belli çatışmalara sebep yahut zemin teşkil ettiği için baskın olan unsur değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

1.1.1. Menfaat Çatışması

Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır.

Her çatışmada mutlaka bir menfaat payı vardır. Ya doğrudan menfaat temin etmek, ya mevcut menfaatini korumak ya da bir başkasının menfaatine manî olmak için girişilen her mücadele ve münasebet menfaat çatışması dairesinde ele alınabilir. Muarız ve muhalifinin gücü azaltmak ve rakip olarak karşısına çıkmasına manî olmak düşüncesi de menfaat çatışması ile izah edilebilir. Bir çatışmadaki baskın unsur başka olmakla birlikte her çatışmanın derinine inildiğinde mutlaka çatışmaya sebep bir menfaatin olduğu görülecektir. Menfaat maddî olabildiği gibi manevî de olabilir. Mal mülk, makam mevki edinmek kadar şan şöhret edinmek, ihtirasını tatmin etmek de bir menfaat sayılır. Ama her hâlükârda her çatışma, çatışmaya sebep bir olgunun neticesidir. O bakımdan çatışma araç, çatışmaya sebep olgunun tatmini ise amaçtır.

> *"Bir harbin yalın bir politik eylem olmayıp gerçek bir politik araç, politik ilişkinin bir devamı, politikanın başka araçlarla uygulanması olduğunu görüyoruz. Politik niyet amaç, harp ise araçtır ve araç hiçbir zaman amaçsız düşünülemez." (Clausewitz, 1991: 33).*

Bir çatışmadan husule gelmesi murat edilen manevî menfaat müspet ve menfî olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dede Korkut'ta, ana-oğul çatışmasının sebeplerinden biri, evladının etinden yapılan kavurmayı yemekle kocasının namusunu çiğnemek arasında bir tercihe zorlanan annenin, tercihini oğlunun hayatını kurtarma yönünde yapmasıdır. Bu tercihini oğluna açtığında karşılaştığı tavır ve tutum ise tehdit, hakaret ve te'dip olur. Dolayısıyla oğlu, kendi canına karşılık babasının namusunu koruma zaafiyeti göstermeyi tercih eden annesiyle çatışarak namus değerini, hayat değerinde üstün tutmasını şiddetle ister. Hayatını kurtarmak maddî bir menfaat sağlaycaktır. Bununla birlikte namusu üstün bir değer olarak kabul eden için hayatını kurtarma pahasına da olsa namusunun çiğnenmesi, sağlayacağı maddî menfaate göre

büyük manevî yıkımlara sebep olacaktır. İki kötü durumdan birini tercih etmek zorunda bırakılan bu tavırda manevî menfaat daha baskın olmaktadır ve manevî menfaat, maddî menfaatin önüne geçebilmektedir. Burada önemli olan kimin, hangisini daha üstün tuttuğu ile ilgilidir. O bakımdan değer tanımaz birçok insan, maddî menfaati manevî menfaatten üstün tutabilmektedir.

Dede Korkut'tan bir örnek daha vermek gerekirse; Bay Büre, oğlu ile divana gelen beyleri gördüğünde mendilini eline alıp hüngür hüngür ağlamaya başlar. Sebebi sorulduğunda kardeşinin ve oğlunun olmadığını, yarın bir gün ölüp gittiğinde yerinin yurdunun boş kalacağından endişe ettiğini dile getirir. Bunun üzerine Oğuz beyleri, Bay Büre'nin oğlu olması için dua ederler. Bu durumu müşahade eden Bay Bican da Oğuz beylerinden kendisi için de dua etmelerini ve bir kız evlat dilemelerini ister. Kızı olduğu takdirde de onu Bay Büre'nin oğluna beşik kertmesi verdiğini Oğuz beylerini şahit tutarak belirtir. Hâsılı Bay Büre'nin oğlu, Bay Bican'ın da kızı olur. Bir sürü maceradan sonra Bay Büre'nin oğlu Bamsı Beyrek'le Bay Bican'ın kızı Banı Çiçek düğün kurarlar. Gerdek gecesi Bamsı Beyrek "kâfir" askerleri tarafından kaçırılır. Beyrek on altı yıl Bayburt Hisarı'nda tutsak kalır. Beyrek kurutlup da orada kalan arkadaşlarını kurtarmaya giderken oluşturulan hava, temelinde "din" ve "soy" farkının belirlediği bir etnik çatışma şeklindedir. Hâlbuki Bay Bican, kızını Beyrek'e beşik kertmesi vermiş, kız, kardeşi Deli karçar'dan bin bir zahmet alınmış olduğu hâlde Beyrek'in bir gece baskınıyla kaçırılmasını başlatan sebebe bakıldığında durumun farklı olduğu görülür. Bay Bican, kızını aynı zamanda Bayburt Hisarı'nın beyine vermeyi vaat etmiştir. Bayburt Hisarı'nın beyi de kızı kaçırmak yerine Beyrek'i kaçırır ve bu olayın etnik temelli bir çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlar. Hâlbuki olayı başlatan adım, Bay Bican'ın kızı aynı anda birbirine düşman potansiyeline sahip iki kişiye vermesi ve kızın başkasına gitmesiyle ortaya çıkan maddî ve manevî menfaat kaybıdır. Bayburt Hisarı'nın beyi, oğlanı kaçırmakla hem oğlanı hem de kızı cezalandırmakla kalmaz, Bay Bican'ın kızını Bay Büre gibi zengin, güçlü, itibarlı bir beyin oğluya evlendirmesiyle temin edeceği güç

birliğini, daha doğrusu devşireceği siyasî, iktisadî, kültürel, maddî ve manevî gücü kırar. Dolayısıyla çatışmaların sebeplerine bakıldığında hangi çatışmanın, ne gibi bir menfaat temin etmek, hangi menfaati korumak yahut kimin, ne menfaatine manî olarak ne yapmak düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir.

1.1.2. Cinsiyet Çatışması

Cinsiyetle ilgili tezler yakın zamanlarda ortaya atıldığı için bu tezlerin ileri sürüldüğü devirden öncesine ait dönemle ilgili cinsiyet çatışması üzerine fikir yürütmek anakronizm sayılabilir. Feminist görüşün ortaya koyduğu nazariye ve usulle, doğduğu tarihten öncesine bakmak bu günden geçmişi sorgulamaktan ziyade yargılamak anlamına gelir. Burada geriye bakarak tarihî olayları yargılamak düşüncesi söz konusu değildir. Bu çalışma tarihte, bugün anlaşıldığı şekliyle bir cinsiyet çatışmasının yaşandığı fikrini ortaya koyma endişesi de gütmemektedir. Tarihî hüviyete de sahip Dede Korkut Boylarında cinsiyete dayalı değil de toplum tarafından cinsiyete biçilmiş roller üzerinden çatışmalara girildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'ta, insanın fıtrî özelliğini diğerine göre yücelten veya alçaltan bir bakış açısına bağlı cinsiyet çatışması görülmemektedir. Bilakis fıtratın insana sağladığı imkân ölçüsünde yerine getirdiği vazifenin tayin ettiği değerler vardır ve bu değerler doğrultusunda Oğuz toplumunda kadın ve erkeğe belli roller biçildiği görülmeketdir. Dede Korkut'ta, toplum tarafından kadın ve erkeğe biçilen rollerde meydana gelen değişmeler, bir bakıma ödünçlemeler üzerinden bir çatışmaya girildiği görülmektedir. Yani daha ziyade erkeğin kadın gibi davranması, çatışmaya sebep olmakla birlikte çatışmada aşağılayıcı bir tavır olarak değerlendiren bir bakış açısı vardır. Dolayısıyla sahip olduğu cinsiyete karşı ortaya çıkan bir reddiye yerine cinsiyetini üstün kılma yahut ezdirmeme düşüncesiyle girilen çatışmada başka duygular daha belirleyici olacaktır. Onun için toplum içinde kadın ve erkeğe yüklenen sorumluluklarla bunların icra ettiği rollere bakmak gerekecektir.

Erol Güngör kültür açısından cinsiyeti şöyle değerlendirmektedir:

> *"İlk iki alt-kültür grubu cinsiyete göre ayrılıyor: Kadınlar ve erkekler. Hakikatte her toplumda bu iki grup kendine mahsus değerleri, davranış tarzları, kısacası toplumun bütünü içinde birbirlerinden farklı kültürleri bulunan birer alt-grup teşkil eder. Bunlar arasında gerçekten değer farklılaşmaları olabilir mi? Şimdiye kadar yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu kadınlarla erkekler arasında temel psikolojik farkların bulunması noktasında yoğunlaşmış ve bu konuda kesin denilebilecek herhangi bir netice alınamamıştır. Kadınlarla erkekler arasında zeka, hafıza, öğrenme, özel kabiliyetler, heyecanlılık vs. bakımlarından herhangi bir fark bulunsa da bulunmasa da, onların kültürel faktörler bakımdan farklar göstereceği muhakkaktır; çünkü bu farkları biz kendi elimizle yaratmaktayız. Kadınlarla erkekler arasında zekâ farkı yaratmak bizim elimizde değildir, ama onların farklı bir hayat yaşamaları ve dolayısıyla ilgiler ve değerlere sahip olmaları insan toplumunun kaçınılmaz bir eseri olmuştur (Güngör, 2000: 81)."*

Dede Korkut'ta kadınla erkeğin rolleri kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış gibi görünmekle birlikte toplumda meydana gelen kültür değişmeleri rollerin birbirine yaklaşmasına sebep olur ve erkek lehine bir yakınlaşma görülür. Kan Turalı, evleneceği kızın özelliklerini sayıp dökerken; "cicili bicili" tabir ettiği eski değerlere ait kadın tipinin yerine, "kendisinden önce davranıp baş kesen, kan döken, ganimet alan ve aldığını kendisine getiren" bir kadın tipi tasavvur eder. Onun tasavvurundaki kadın tipi eski rolünü değiştiren ve erkek rolüne yakınlaşan bir tiptir. Bu yakınlaşmanın temelinde, kadının toplum içinde erkeğe tanınan imtiyazlı yerinden pay alma düşüncesiyle tebarüz eden bir menfaat söz konusu olabilir. Bu menfaati temin etmek konusunda girilen hiçbir çatışma, cinsiyet çatışması olarak değerlendirilemez. Ama erkek, kadını, fıtratının imkân vermediği ölçüde, kendi anlayış ve değerleri doğrultusunda değiştirme iradesi beyan ettiğinde bir cinsiyet çatışmasından bahsedilebilir. Dolayısıyla kadın erkek arasında geçen her çatışmada cinsiyet çatışması aramak yerine, karşı cinslere toplum tarafından verilmiş rollere bakmak gerekir. Çünkü "her toplum cinsiyeti bir sosyal statü olarak kabul etmiş ve mevkilere bağlı roller koymuştur. Cinsler arasındaki tavır ve değer farkları bir bakıma bizim onlardan neler beklediğimizi, neler istediğimizi gösterir" (Güngör, 2000: 82). Bir kadın yahut erkek kendisinden beklenileni yapmadığında en yakınından başlamak üzere çatışmaya sebep olabilir. Mesela erkeğin mutfağa girmesi şimdilerde bir değer hâline geldi. Taşrada yakın zamana kadar erkeğin mutfak işleriyle iştigal etmesi başta evin hanımı tarafından azarla karşılanırdı. Belki hâlâ böyle davranan insanlar vardır.

Kadının da erkek gibi davranması bazı muhitlerde, “Erkek Fatma” tabiri ile alay konusu edilirdi. Değişen zaman içinde rollerde de karşılıklı değişmeler olduğu gözlenmektedir. Dede Korkut’ta, çocuğu olmadığı için Bayındır Han tarafından istiskal edilen Dirse Han’ın, karısının çocuk sahibi olabilmesi için neler yapması gerektiğini belirten sözlerini tatbik etmesi, Dede Korkut anlatıcısı tarafından, “Dirse Han, dişi ehlinin sözü-y-ile ulu toy eyledi.” şeklinde ifade edilir. Bu da o devrede erkeğin kendi görüşleri doğrultusunda davranması rolünün biçildiğini göstermektedir. Karısı, Dirse Han’la, kendi görüşleri ile davrandığı için herhangi bir çatışmaya girmez, sözünü tutmasa belki çatışacaktır, o da bilinmez. Ama toplum tarafından ihdas edilen kurallar gereği “dişi ehlinin sözü ile” hareket etmek erkek açısından küçümseyici bir yargıyı ortaya koymaktadır. Dirse Han’ın karısının düşüncelerinin işe yaraması, yani Dirse Han’ın onun dediğini yaptıktan sonra çocuk, hem de erkek çocuk sahibi olması içtimaî değerlere bir tenkit olarak da yorumlanabilir. İçtimaî değerler, insanların meselelerine çözüm getiremeyince biçilmiş rollerin sorgulanması kaçınılmaz hâle gelmektedir. Sorgulama sonunda da üstlenilen yeni rolün başarılı olması durumunda yeni rol, örnek rol mesabesine çıkabilmektedir.

Bir cinsin diğer cinsin rolünü başarılı bir şekilde icra ediyor olması, ona her zaman ve her yerde diğeri gibi davranma hak ve imkanını vermez. İşte burada cinsiyet çatışması ortaya çıkar. Selcen Hatun, “kâfir” düşman elinde bunalan Kan Turalı’yı tutup çıkarınca aralarında bir çekişme başlar. Çekişmenin sebebi, Kan Turalı’nın, bir erkek olarak kendisinin baş edemediği bir düşman elinden, bir kadın tarafından kurtarılmış olmasıdır. Kan Turalı’yı kurtaran kadın, karısıdır. O, zaten evlenmeden önce böyle yiğit ve kahraman bir kız bulma düşüncesine sahiptir. Buna rağmen, istediği özellikte bir kız bulduğu hâlde onun kendisinden üstün olduğunu ortaya koyacak tavır, tutum ve sözlerden rahatsız olur. Kan Turalı, karısının kendisi gibi erkek rolünü icra edebilmesini arzulamakla birlikte aralarındaki kadın erkek münasebetinin de içtimaî kurallar çerçevesinde cereyan etmesini ister. Çünkü toplum tarafından, “kadınlara ve erkeklere öğretilen bu tutum farklarından başka,

onların yaşadıkları hayatın özellikleri de kendi aralarında diğer cinsten farklı değerler geliştirmelerine müsaittir. Böyle bir farklı hayat her şeyden önce kendilerini 'farklı' olarak benimsemelerine yol açar: kadın kadındır, erkek de erkek (Güngör, 2000: 82)."

Dede Korkut'ta kadın ve erkek cins, birbirinden farklı değerler geliştirmiş olmakla birlikte bazı durumlarda daha ziyade kadının kendisine erkek rolünden bazı unsurlar devşirdiği görülmektedir. Tersine bir durum ise, "attan aygır, deveden buğra, koyundan koç" anlatımında görülen "aygır, buğra ve koç" erkek cinsi nezdinde görülmektedir. Çünkü hayvanın erkeği, insanın dişisi güzel olup birinin teveccüh ve memnuniyetini kazanmada feda edilecek cins olarak erkekten yana menfi bir tavır söz konusudur.

1.1.3. İnanç ve İtikat Çatışması

İnanç, "bir fikre olan bağlılık, kesin kabul; iman; kesin kabulle bağlanılan şey, itikat; inanılan şey; doğru, emin" gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, 1990: 526). İtikat ise, "bir fikre, bir inanca bağlanma, inanma; bir din veya mezhebin temel inanç değerleri; Allah'a kalbî bağlılık, kesin inanma; iman" şeklinde tarif edilmektedir (Doğan, 1990: 551). İnanç, inanma olgusu iken; itikat da bu olguya inanıp inanmama hâlidir.

Çatışma iradî bir fiildir. Bir olgu olan inanç ve bir durumu ifade eden itikada irade izafe etmek bizzat kendi tabiatına aykırı bir durum olup bunların çatışmasından bahsetmek bir tür tenakuz sayılabilir. Zira inanç hayatın tamamını tanzim eden bir kurallar silsilesi olmak hasebiyle düşünceden davranışa boşluk kabul etmez ve bir inancın ortaya çıkması eski inancın bütün unsur ve değerlerinin yok sayılması anlamına gelir. Tabiî bu husus yeni inancın eski inancın hiçbir unsuruyla birleşmeyeceği anlamına gelmez. Eski inanca ait bir değer pekâlâ yeni inançla da örtüşebilir. İnanç ve itikat çatışmasının sebebi olarak eski inanca ait unsurlarla yeni inancın kaide ve değerlerinin uyuşmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Yeni inanç daima "ihtilâlci" bir hüviyete sahiptir ve kendisine ortak kabul etmeyi reddeder. Onun

varlığı yanında başka inanç nüvelerinin de yaşaması ya cahillikle ya da eski inancın muhteva değiştirerek yeni inanç değerlerine uyumu ile izah edilebilir.

Dede Korkut'ta İslam inancının ağırlığı ziyadesiyle hissedilmekle birlikte eski Türk inanç sisteminden kalma bazı inanç unsurlarının varlığı da görülmektedir. Bunun sebebi, kültürün boşluk kabul etmeyeceği olgusu olabileceği gibi bilgi ve uygulama eksikliği de olabilir. İşte farklı inanca ait değerler aynı bünyede itikada dönüşmeye başladığı zaman tabiî bir çatışma zemini de peyda olmaktadır.

İnanç, Hak ve batıl olmak üzere ikiye ayrılır. Hak inanç Allah tarafından gönderilmiş ve en son din olan İslam inancıdır. Batıl inanç ise ya Allah tarafından gönderilmiş din veya dinlerin insan eliyle tahrif edilmesi ya da bizzat insan muhayyile veya zekâsının mahsulü olarak ortaya konmuş inançtır. Hak karşısında batıl inanç, artık doğru bir inanç sayılmayacağı için hükümleri geçerli kabul edilmez. Bununla birlikte bazı eski inanç unsurları, gerek şekil gerekse muhteva değiştirerek yeni inanç içinde varlık bulup hayatını devam ettirebilir.

Dede Korkut'ta inanç ve itikat çatışması Deli Dumrul ile Azrail arasındaki münasebetlerde kendini gösterir. Deli Dumrul'un, içinde yaşadığı toplumun dinî değerleri ve inancıyla çatışan bazı fikir ve düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Deli Dumrul, Oğuz toplumunun hemen her mensubu gibi inanç olarak Müslüman olduğu hâlde iman konusunda bazı çelişkili tutumları vardır. Deli Dumrul, Tanrı'nın "varlığına ve birliğine" inanan bir Müslüman olmakla birlikte imanın altı şartından biri olan, "Meleklere iman" hususunda zaaf gösterdiği için Azrail ile çatışmaya girer. Deli Dumrul'un Azrail ile çatışmaya girmesi iman eksikliği yanında "cehaletle" de izah edilebilir. Dede Korkut Boyları'nın aynı zamanda birer öğüt, düstur, hayat ölçüsü olduğu düşünüldüğünde Deli Dumrul'un, "delilikten veliliğe" tebeddül yahut tekemmül edişiyle belki de bir bakıma İslamlaşma sürecinin tahkiyesi ortaya konmak istenmiştir. Deli Dumrul, İslamî değerleri ya tam mânâsıyla bilmediği ya da

bilip temellük etmediği için değerler çatışmasına girer. Deli Dumrul'un zaafının iman zaafı mı yoksa bilgi zaafı mı olduğu belli değildir.

Toplumun değerlerine aykırı hareket etmek bir yerde toplumu karşısına almak demektir. İnanç meselesi her ne kadar vicdanî bir husus ise de inanç hükümlerinin yerine getirilmesinde fert toplum ile karşı karşıya gelebilir. Deli Dumrul örneğinde ferdin toplumla karşı karşıya gelişine rastlanmaz. Ama toplumu temsilen Azrail ile çatıştığı görülür. İnsanın Azrail ile çatışması hem dinî hem de aklî değerlerle uyuşmaz. O halde Dede Korkut'ta geçen Azrail'in İslamî değerlerin temsilcisi olduğu düşünülebilir. O bakımdan Deli Dumrul'un Azrail ile çatışması aslında İslamî değerlerle çatışması, Azrail karşısında zebun düşmesi de İslamî değerlerin azameti karşısında boyun eğmesi ve doğruluğa tebdil olması, doğru yola çıkması demektir. Bu ise toplumla uyum ve uzlaşma anlamına gelir.

> *"Yeni bir dinin, yeni bir inanç sisteminin kabulü her halde kolayına sonuçlanan bir iş değildir. Pek tabiî birtakım sıkıntılar çekilmiş, terk edilen dinin alışkanlıklarından, alışkanlıklarından daha önemlisi değerlerinden ayrılırken pek çok manevî güçlükle karşılaşılmış olmalıdır. Bu değerler yeni dinin değerleriyle birlikte korunmaya, yani inançlara eskiden kalma bazı unsurlar ekleyip yeni sistemde eski kutsal değerler yaşatılmaya çalışılmıştır" (Cunbur, 1994: 77).*

Abdulkadir İnan (1968: 176), Oğuz beylerinin "arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmaları", "adı görklü Muhammed'e salavat getirmeleri" ve mushafa el basarak yemin etmelerini "ehemmiyetsiz" görerek Oğuzların evlenme, doğum, ölüm merasimlerinin görüldüğü günlük hayatlarında eski inanç sistemine ait kurt, ağaç, dağ ve su kültleri ile tebarüz eden itikatlerin daha ağır bastığını belirtmektedir. Metin Ergun'a (2000: 23) göre Türk inanç sisteminin erken dönemlerine işaret eden Gök Tanrı inancına ait unsurlardan ağaç, kurt, dağ ve su "tanrısallık" özellik göstermekle birlikte Tanrı olarak kabul edilmez. Zira Türk inanç sisteminde Tanrı, "el-kebîr", "el-melîk", "el-azîm" olup "bütün mevcudattan daha büyük, daha sahip, daha hâkim, daha azîm"dir (Ergun, 2000: 23). Bu unsurlar ancak Tanrı'nın birer temsili olabilirler. Metin Ergun (2000: 24), Oğuzların, o devrede inanç olarak Müslüman olduklarını; ancak kültür bakımından hâlâ eski inanç sistemine ait

bazı unsurları devam ettiklerini ve bunların "inanç çatışması"na sebep olduğunu belirtmektedir.

Deli Dumrul'un inanç çatışmasına girmesinin sebebi, kendisine ilahî (Tanrıvari) bir güç vehmederek önüne gelene Dede Korkut'un tabiriyle "benlik satması"dır. Kibir olarak da değerlendirilebilecek olan bu durum çalışmanın "Dede Korkut'ta Değerler Dünyası" başlığı altında ele alınıp incelenmiştir. Bununla birlikte Deli Dumrul'un da temsilî bir şahsiyet olduğu düşünüldüğünde onun, İslam inancını ve değerlerini tam mânâsıyla öğrenip temellük etmemiş, bazı İslamî değerlerin yanında eski inancının değerlerini de hâlâ yaşatmaya ve sürdürmeye devam eden, tabiri caizse, "yarım Müslümanı" temsil ettiği söylenebilir. İnsanın asla ifade edemeyeceği tecrübelerinin başında galiba Azrail ile karşılaşması ve sonrasında yaşanan olaylar geliyordur. O bakımdan Deli Dumrul da Azrail de temsilî şahsiyetlerdir ve Deli Dumrul'un, hâlâ eski inanç sistemine ait değerleri terk edemediği için yeni inanç sistemini temellük edememiş bir süreci, Azrail'in de İslam inancını temsil ettiği söylenebilir. Bu durumda Deli Dumrul, Oğuzlarda eski ve yeni inancın kimi değerlerini aynı anda yaşamaya devam eden; yani eski inancını tamamen terk etmemiş, yeni inancını da tamamen sahiplenmemiş insanları temsil eden itibarî bir şahsiyettir.

> *"Anuñ-içün-ki menden delü menden güçlü er var mıdur ki çıka menüm-ile savaşa dir-idi (61)."*

Deli Dumrul'un kuru çay üstüne köprü yaptırması aklın, mantığın ölçülerine aykırı bir durumdur. Ama bu köprüyü, "kendisinden daha güçlü er olmadığı" iddiasını ispatlamada bir vasıta olarak kullanıyor olması onun "benliğinin" derecesine işaret etmektedir. Deli Dumrul'un iddiası aslında dünyevî varlıklarla sınırlıdır. "Er" kelimesi "erkek, yiğit, kahraman" olarak düşünüldüğünde insan ile sınırlı olan bir varlıktır. Dolayısıyla onun meydan okuduğu alplık, yiğitlik, kahramanlık iddiası ile meydana çıkan "erkek"lerdir.

Deli Dumrul'un kendisini emsalsiz şekilde güçlü ve yenilmez görmesi "benlik" ile izah edilebilir bir durumdur. Dede Korkut'un tabiri ile "benlik

satmak" yalnız Oğuz yiğitlerini "er" olmamakla itham etmek değildir; tevazu değerine de aykırı bir tavırdır. Tevazuun zıddı kibirdir. Kibir ise şeytandandır. Bu hüküm aynı şekilde bir atasözüdür. Dolayısıyla Deli Dumrul'un, kibre kapılarak kendisini "en güçlü" sayması, Tanrı'ya şirk koşması anlamına gelmektedir.

Her inancın içtimaî bir boyuta sahip olduğu düşünüldüğünde Deli Dumrul'un, inanç sistemine ait değerlerle çatışması, aynı zamanda toplum ile çatışmasına sebep olmaktadır. Kendisini herkesten güçlü ve üstün görmek iddiasının aksini ispat etmek, Deli Dumrul ile çatışmaya girmek demektir ki, bu, tam da onun istediği bir şeydir. Oğuzlar, Deli Dumrul'a alet olmayarak çatışmadan kaçınırlar. Bununla birlikte onu "deli" tabir ederek norm dışı bir tip olarak kabul ve tayin ederek mazur görürler. Daha doğrusu onu bir şahsiyet olarak tanımayıp içtimaî hayatın kenarına iter. Deli Dumrul, mensubu olduğu toplumun inanç değerlerini tam mânâsıyla benimsediği zaman toplum da onu "delilikten veliliğe" yükselterek el üstünde tutar.

> *"Vallah big yigit Allah Ta'âladan buyruk oldı, al kanatlu 'Azrâ'il ol yigidüñ canın aldı. Delü Dumrul aydur: Mere 'Azrâ'il didügüñüz ne kişidür kim adamuñ canın alur, yâ kadir Allah birligüñ varlığuñ hakkı-y-içün 'Azrâ'ili menüm gözüme göstergil, savaşayım çekişeyim dürişeyim, yahşı yigidüñ canın kurtarayım, bir dahı yahşı yigidüñ canın almaya didi (61)."*

Deli Dumrul'un ölüm karşısında taaccüp etmesi birkaç açıdan ele alınabilir. Birincisi ölümü bilmeyen Deli Dumrul henüz kimseyi öldürmemiştir. Av avlamak, kuş kuşlamak "öldürmek" olarak görülmediği için değerlendirme dışıdır. İkincisi Deli Dumrul daha önce "ölü" görmemiştir. Ölü görmüşse bile her ölümün –işin içinde insan olması onun da ecelin vasıtası olduğu anlamına gelir- "ecel" olduğunu bilmemektedir. Üçüncüsü Azrail'i; yani gözle görülmeyen gerçekliği anlayan, bilen, buna inanan ve iman eden bir değildir. Deha doğrusu daha önce böyle bir şey ne düşünmüş; ne de fark etmiş görünmektedir. Tabiatüstü bir gerçekliği fark etmesi Deli Dumrul'un gücünü sınama isteğinin dünyevî boyutunu aşar, uhrevî bir hâl kazanır. Diğer bir ifadeyle Deli Dumrul'un, "Benden güçlü er var mıdır?" diyen tavrı dünya gerçekliği ile sınırlı iken; iş, Azrail'in adını duymasıyla dünya gerçekliği

sınırından çıkararak metafizikî bir boyut kazanır. Tanrı'ya meydan okuması, müdahaleye yeltenmesi de bu devrede başlar.

Deli Dumrul, Oğuzların benimsemiş olduğu bütün değerleri çiğnerken; kendi ihdas ettiği değerlerin tanınmasını ister. Mefhumu muhalifinden bakıldığında kendisinin tek değer kaynağı olarak kabul edilmesini arzuladığı anlaşılır. Deli Dumrul, gerek kibri yüzünden gerekse isyanından hayatın tabiî sonucu olan ölümü bir türlü kabullenmez bir tavır içine girerek "Ölüm Meleğini" öldürmekle ölümü öldüreceğini düşünmektedir. Bu ise İslam'ın, "Her canlı ölümü tadacaktır."[87] Emrine muhalif olmak ve isyan etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Deli Dumrul, her ne kadar "iyi yiğitlerin canını kurtarmak" gibi iyi bir niyetle hareket ediyor olsa da onun Azrail'e meydan okuyan tavrı, Allah'ın hayat verme ve alma iradesine müdahale sayıldığından apaçık bir haddini bilmezlik, sınır tanımazlık, Tanrı'ya karşı irade beyan ettiği için belki de Tanrılık iddiasıdır. Bu ise "varlığı ve birliğine" inandığı Tanrı'ya şirk koşmak anlamına gelmektedir.

Ölüm kaçınılmaz bir olgudur. Hayat oldukça ölüm de olacaktır. İslam inancına göre doğum da ölüm de Hak'tır. İmanın altı şartından biri de, "Kaza ve kaderin Allah'tan geldiğine" inanmaktır. Dolayısıyla doğumu ve ölümü sadece biyolojik başlangıç ve son olarak izah etmek, Deli Dumrul gibi düşünmek anlamına gelir. Buna iman edip etmemek ise insanın hüt iradesine kalmış bir şeydir.

Ölmek, "olma" bildiren bir fiildir ve geçişsizdir. Nesne almaz. İnsanın ölümüne sebep hâller vardır ve insan içten gelen bir sebeple –kaza ve kader de dâhil- ölürse; onun için, "Öldü." denir. Ölmek fiilini geçişli yapmak için fiil köküne, fiilden fiil yapım eklerinden –dür (-dır, -dir, -dur, -dür; -tır, -tir, -tur, -tür) ekinin getirilmesi gerekir. "Öldürülmek" ise bir dış tesiri işaret eder. Bahsi

[87] Âl-i İmrân sûresi 185. ayet şöyledir: "Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir (Altuntaş ve Şahin, 2011: 73). Deli Dumrul'un tavır ve sözleri bahsi geçen ayetteki anlamın aksine dünya hayatına yöneliktir. Dolayısıyla fanidir.

geçen topluluk, yiğitlerinin öldüğünü söylemektedir. Bu ifadede bir kabulleniş, bir teslimiyet, ölen şahsın eceliyle öldüğü yönünde bir inanç ve "gökten gelen karara" bir rıza olduğu görülmektedir. Bu kabulleniş, teslimiyet, inanç ve rıza ister tabiat kanunu; isterse "kaza ve kader"le izah edilsin; nihayetinde insanın, ölüm karşısında acziyetini ifade eden bir tasvir ortaya koymaktadır. Deli Dumrul ise işte bu kabulleniş, teslimiyet, inanç ve rızaya karşı bir tavır ortaya koyarak, yiğitlerini kimin "öldür"düğünü sormaktadır. Bu ise bahsi geçen yiğidin ölümünden birini sorumlu tutmak anlamına gelip böyle bir fiilden birini sorumlu tutmak ise yapılan işin "suç/yasak" olduğunu kabul ve beyan etmek demektir. Deli Dumrul'un ölüm olgusunu sorgularken geliştirdiği tavrı, onun "ecel" olgusunu reddettiği ve Allah'ın "yaratma ve öldürme" iradesine karşı çıktığı anlamına gelmektedir. Buna mukabil bahsi geçen topluluğun verdiği cevapta İslam inancının ölüm hakkında koymuş olduğu değer doğru bir tavır olarak tebarüz etmektedir: "*Vallah big yigit Allah Ta'âladan buyruk oldı, al kanatlu 'Azrâ'il ol yigidüñ canın aldı."* Bu cevapta doğum gibi ölümün de Hak olduğu inanç, kanaat ve fikri tebarüz etmekle birlikte Deli Dumrul'un tepkisi, "*Mere 'Azrâ'il didügüñüz ne kişidür kim adamuñ canın alur?"* şeklinde olur ve Allah'ın "yaratma (diriltme) ve öldürme" iradesine karşı çıkmak yanında "meydan" okuduğu ve onunla çatıştığı anlamına gelmektedir. Deli Dumrul'a göre öl-dür-mek (onu) varsa; bunun fâili de vardır. "İyi yiğidin canını alan" bu fâil ise Azrail'dir. İslam inancına göre Azrail dört büyük melekten biridir ve Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilmiştir. Dolayısıyla Azrail'in (as) iradesine karşı gelmek ona bu görevi tevdi eden Allah'a (cc) karşı gelmek anlamına gelmektedir. Deli Dumrul'un yaptığı da aslında budur. O bakımdan Deli Dumrul, kendisine irade beyan edeni, şan ve şeref olsun diye dövüp kötülük ederek itibar kazanacağını umarken; yine aynı saikle Azrail'i öldürüp bir iyi yiğidi kurtarıp iyilik edecek ve yine şan şöhret kazanacaktır. Onun iyilik ve kötülük kavramlarına yüklediği anlam da değerler dünyası sebebiyle inanç çatışmasının içinde değerlendirilecek hüviyettedir.

Meydan okuma çatışma usullerinden veya yerine göre evrelerinden biridir ve temelinde, muhatabı "tahrik" ederek hataya sevk etme ve ortaya çıkan zaafından istifade ederek etkisiz hâle getirme düşüncesi vardır. Meydan okumada, çatışmak isteyen en az bir taraf vardır. Meydan okuma, karşı tarafı kendisinden aşağı, zayıf, güçsüz, çaresiz vs. görme eğilimi olduğu için bu tavra karşı çıkan doğrudan doğruya meydan okuyanı muhatap almış ve onunla onun iddiası zemininde eşitlenmiş sayılır. Meydan okumada kimin daha üstün olduğundan ziyade çatışmaya girmiş olmak esastır. Kimin daha üstün olduğu hususu ise ilk şart değildir.

Deli Dumrul'un sözlerinden anlaşıldığına göre aklında öldürmeden ziyade karşısına çıkana galabe çalma düşüncesi vardır ve Azrail'in "can alan bir varlık" olduğunu öğrenmesi, can almanın üstünlük sağlayan bir ayrıcalık olduğunu anlamasına sebep olur. Onun için can alanın canını almak, nam ve şan sahibi olmak için bulunmaz bir fırsattır. Fakat burada hep "kötü (deli)" bir tip olarak tasvir edilen Deli Dumrul'un insanî, saf ve temiz tarafı da ortaya çıkar. Genç birinin canını kurtarma düşüncesi ile Azrail'e meydan okuması, niyetin inanç karşısındaki konumunu da tayin etmektedir. Niyeti iyi de olsa Deli Dumrul, Azrail'e meydan okuyarak ilahî ve İslamî bir değeri nakzeder ve bu da o değerle çatıştığı anlamına gelir. Dede Korkut'taki çatışmalara bakıldığında çatışacak taraflarda, en azından yaş, güç, şan, şöhret ve makam bakımından bir denklik arandığı görülmektedir. Kendisinden aşağı biriyle çatışmak, "ayıp" sayıldığı için tersi, zayıf taraf için itibar vesilesi kabul edilmektedir. Nihayetinde Deli Dumrul, çatışmada meydan okumasının da gösterdiği gibi "zayıf" tarafı temsil etmektedir ve güya Azrail'in, muhatap kabul ederek onunla çatışmaya girmesi kendi adına bir itibar vesilesidir. Deli Dumrul, Azrail'e meydan okumakla denkliğin ilerisinde ondan daha üstün ve güçlü olduğu iddiasını da dile getirmektedir.

İslam inancında "deli"nin hesaba çekilmeyeceği düşüncesi mevcutken; metne göre "deli" tabir edilen Dumrul'un sözlerinden hâşâ Tanrı'nın "acığının tutması" (öfkelenemsi) ve bu yüzden Azrail'e onun canını alması için emir

vermesi manidardır. Deliden hesap sorulmayacağı bilindiği hâlde delinin tavır ve sözlerinin ciddiye alınmasının, ilahî bir ölçüyü haber vermekten ziyade siyasî bir tavrı ortaya koyduğu düşünülmektedir. Tanrı'ya izafe edilen "ulu dergâhında gezmek ve ona benlik satmak" düşüncesi dinî bir teslimiyetten ziyade siyasî bir teslimiyeti ifade etmektedir. Hayatın vesilesini, hayatın sebebi olarak gören zihinyete göre birinin, bir hakanın, bir babanın vs. koruması ve tahakkümü altında bulunduğu hâlde ona gerekli tazim, itaat ve itibarı göstermemek tıpkı "ölüme müstehak" bir ceza gibi algılanmaktadır.

Allah'ın varlığını ve birliğini zikretmesi düşünülürse; Deli Dumrul'un inançlı bir insan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak imanın altı şartından biri olan, "Allah'ın meleklerine iman" kaidesini ihlal ettiği için onun iman konusunda çatışma içinde olduğu görülmektedir. Onun itikat çatışması içine girmesini kastî bir tutum olarak değerlendirmek pek doğru olmayabilir. Zira Deli Dumrul, Azrail'in Allah tarafından gönderildiğini oradaki insanlardan duyar gibidir. Azrail'in varlığını yeni duyuyor olsa bile varlığı ve birliğine çok önceden iman ettiği Allah tarafından gelen şeye rıza göstermesi beklenir. İsyan etmesi onda iman eksikliği olduğuna delalettir. Bu sebeple Deli Dumrul, Azrail üzerinden bir inanç ve itikat çatışması içine girmiştir denilebilir.

Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okuması, onu iki yönden tanımama ihtimalini akla getirmektedir. Birincisi gerçekten Azrail diye bir varlığın adını hiç duymamış olmasıdır. Diğeri ise Azrail'in varlığından haberdar olduğı hâlde kendi gücüne kıyasla onu istiskal ediyor olmasıdır. İlk durum Deli Dumrul'un dinî kabullerden haberdar olmayacak kadar cahil olduğu ve içinde yaşadığı toplumun değerler sistemini tam manasıyla bilmediği yönünde izah edilebilir. İkinci husus ise ilk hususu nakzeden bir ihtimal olmak yanında kendi gücü üzerinde güç tanımadığı ihtirasını ifade etmektedir. Bu da onun Tanrılık iddiası güttüğünü göstermektedir. Böyle bir iddia ve ihtirasın başta en azından o toplumun mensupları tarafından reddedileceği açıktır. Dolayısıyla Deli Dumrul'un Azrail karşısındaki tavrının tenkit edilmesi, ister siyasî isterse dinî olsun her halükâda bir otoritenin (Kültür otoritesi de denilebilir.)

tahakkümünün sağlanması ve korunmasından başka bir şey olmadığı düşünülmektedir.

Deli Dumrul, içinde yaşadığı toplumda "neyin delilik" sayıldığını iyi bildiği için kuru çay üstüne köprü yaptırır. Kuvvetle muhtemel nice akıllıyı gücüyle tehdit ederek köprüsünden geçirir ve böylece onları güç karşısında deli yerine koyar. Deli Dumrul, güç ve deliliği bir değer saydığı için gücünü ve deliliğini ispatlamak için "delilik" eder. Onun şuurlu bir tercihi olarak ortaya çıkan bu tavrı, içtimaî değerlere karşı tepki gösterme biçimlerinden biri olmanın yanında gücünü ve gücünün seviyesini ölçmek için kendi kendine yarattığı bir fırsat olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Türk toplumunda, "Delidir, ne yapsa yeridir." diye bir kabul mevcuttur. Bu kabule göre adı deliye çıkmış birinin "fikrettiği" her şeyi yapabilme hürriyeti kendiliğinden doğmuş demektir.

Deli Dumrul'un tavır ve sözlerinden Azrail'i tanımadığı ve bilmediği anlamı çıkabilir. Ancak böyle bir ihtimali göz ardı etmek gerekir. Zira onun tecahül-i ârifâne tavrıyla Azrail'in ölüm meleği olduğunu bildiğini; buna mukabil bilmezden geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Deli Dumrul, gücünü, kendince en güçlü gördüğü can alan Azrail'e karşı ispatlama düşüncesindedir. Bir bakıma can alan Azrail'in canını aldığı zaman kendisi onun mesabesinin üstüne çıkmış olacaktır. Dolayısıyla onun Azrail'i tanımazdan gelen tavırları, kendini yüce, yüksek, güçlü, dirayetli, muktedir; rakibini ise zayıf, güçsüz, dirayetsiz, küçük vs. görme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Onun, "Mere ʿAzrâ'il didügüñüz ne kişidür kim adamuñ canın alur." sözündeki küçümseme, alay, meydan okuma apaçık görülmektedir.

Deli Dumrul'un güçlü bir ölüm korkusu duyduğu ve bu korkuyu yenmek düşüncesiyle işi deliliğe vurduğu, ölüm meleği olan Azrail'e de bu sebeple meydan okuduğu düşünülebilir. Bu düşünce doğru olarak kabul edilirse; Deli Dumrul'un, Azrail'i öldürerek ölümü öldüreceği söylenebilir. "Her şey zıddıyla kaimdir." atasözünün işaret ettiği gerçek doğrultusunda hayat-memat, canlılık

ve ölüm birbirinin zıddı olgulardır. Dolayısıyla Deli Dumrul'un hep canlı kalma, yaşama, ölümsüzlük düşüncesini temsil ettiği söylenebilir. Ancak bu arzu hem dinî kaidelere aykırı görülmekte; hem de hayatın basit deveranı içinde cereyan eden ölüm olgusunu kabullenemeyip hayatla çatışma olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple Deli Dumrul'un deliliğinin sınırları çizilecek olursa; onun hayatî, ictimaî ve dinî değerlerle çatıştığı söylenebilir.

Deli Dumrul'un Azrail ile çatışması esnasında takındığı tavırları, sarf ettiği sözlerle geliştirdiği taktik ve tutumlar dikkat çekicidir.

> *"Hak Ta'âlaya Dumruluñ sözi hoş gelmedi. Bak bak mere delü kavat menüm birligüm bilmez, birligüme şükür kılmaz, menüm ulu dergahumda geze menlik eyleye didi. 'Azrâ'ile buyruk eyledi kim yâ 'Azrâ'il var, dahı ol delü kavatuñ gözine göringil, beñzini sarartġıl didi, canını hırlatġıl alġıl didi (62)."*

Allah'a insanî şahsiyet izafe etmek küfür olup şirk manası taşır. Dede Korkut'ta böyle kastî bir temayül yoktur. Öyleyse Allah, Hak, Tanrı, Azrail gibi lafızlar üzerinden mücerret bir mesele olan inancın, müşahhas hâle getirilerek doğru düzgün anlaşılmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu durumda bahsi geçen lafızları birer istiare olarak düşünmek ve bu istiareleri beşerî münasebetleri anlama konusunda mesnet kabul etmek gerekmektedir.

Yukarıdaki "Tanrı" portresi, daha ziyade otoritesi çiğnenmiş bir hükümdar tavrını yansıtmaktadır. Bir şeyin "hoş gelmesi" veya "hoş gelmemesi" insanî bir tavırdır. Allah'a izafe edilerek sarf edilen sözlerin de insan tasavvuru ve birer yakıştırma olduğu söylenmelidir. Ancak buradan ilham alarak yöneten ile yönetilen hukukunu tahlil ve izah etmeye bir yol bulunabilir.

"Benim birliğim, benim ulu dergâhım" gibi ifadeler "benci"lik dilinin kullanıldığı göstermektedir. Bencilik dilinin kullanıldığı yerde "ben" ve "diğerleri" diye iki düzlem vardır. "Benci" yapı üstte iken; "diğerleri" alttaki zeminde bulunurlar. Bu da dilediğini kılan fâil bir irade ile buna tâbi olan meful bir iradenin varlığını göstermektedir. Böyle bir anlatma tâbi olanın, tâbi olunana karşı görev ve sorumluklarını ifade etme işlevi görmekte ve tâbi olanın, tâbi olunana karşı mutlak itaat etmesi gerektiğini telkin etmektedir. dir.

Yediği, içtiği, giydiği vs. nimetler ile üzerinde barındığı mekânın sahibine karşı benlik davası güdülmemesi gerektiği ifade edilen bir anlatım dinî hayattan ziyade siyasî hayata dair şeyler söylemektedir.

Tanrı'ya izafe edilen sözlere bakıldığı zaman verilmiş nimete şükretmek, nimet sahibine minnet etmek; güç ve irade sahibine boyun eğmek, itaat etmek gibi anlayışların var olduğu görülmektedir. Bu anlayışın insan-Tanrı münasebetinde dinî bir karşılığı olabilir. Ancak bu husus çalışmanın dışındadır. Bununla beraber konulmuş olan bu ölçü insanî münasebetler dairesinde ele alındığı zaman lütuf, ihsan, iyilik, ikram, yardım vs. eden kimseye karşı insanın takınması gereken tavrın şükran duyma, boyun eğme, itaat ve minnet etme gibi karşılık bulması gerektiği görülecektir. Bu tür kalıp davranış şekilleri, halk-devlet münasebeti içinde değerlendirildiği zaman meselenin insanî boyutu daha iyi anlaşılacaktır. Tanrı-insan münasebeti hakkında ölçü koyan anlayışın daha ziyade halk-devlet, devletli-devletsiz vs. arasındaki münasebeti anlamaya yardımcı olacağı söylenebilir. Buna göre halkın güven, sağlık ve huzur içinde yaşama imkân ve şartlarını sağlamakla mükellef olan siyasî teşkilatla sağladığı nimetlerden dolayı şükran duymak, minnet etmek, boyun eğmek, itaat etmek, haddini bilmek gibi düşüncelerin telkin ve tavsiye edildiği söylenebilir.

Görüldüğü gibi Tanrı, Deli Dumrul'un sözlerine, "bak bak" diye hayret eder, ardından "deli kavat" diye hakaret eder ve sonra birliğinin bilinmediğinden, biliğine şükür kılınmadığından bahsedip kendi yarattığı dünyada kendisine benlik tasladığından şikâyet ederek Azrail'e buyruk eyler: "Gitsin, Deli Dumrul'un gözüne görünsün, benzini sarartsın, canını hırlatıp alsın." Halk arasında "Deliye sual olunmaz." diye bir kanaat vardır. Allah da akıl bahşetmediği kulundan hesap sormayacağına göre Tanrı'ya izafe edilen sözlerin toplumdaki karşılığı normatif kurallara aykırı hareket eden bir kimseye nasıl bakıldığının beyanı şeklinde değerlendirilebilir. Buna göre bir kimsenin, kendisine can, sağlık, sıhhat vs. ihsan eden kimseye karşı minnetsiz ve haddini bilmez bir tavır içine girmesinin doğru olmadığı hükmü

vardır. Bu durumun müeyyidesi ise "deli" tavsif edildikten sonra, belli bir eziyetten geçirip hayatına son vermektir. Zira gözüne görünmede gizli bir tehdit vardır. Bu tehdide göre Azrail'in gözüne göründüğü kimsenin benzi sararmakta, canı hırlamakta ve ondan sonra can teslim etmektedir. Anlatıma göre hâşâ Allah, Azrail'e Deli Dumrul'un canını aldırmakla iktiza etmemekte, ona Azrail'in nasıl korkutucu bir şey olduğu ibretini de yaşatmak istemektedir. Bu tecrübenin izahına imkân yoktur elbette. Bütün bunlar birer tasavvurdan ibarettir. Ancak bu tutum, yöneten-yönetilen, alan-veren, ast-üst münasebeti gibi birtakım hususlarda ölçü koyması ve tavır tayin etmesi bakımından önemli ve dikkat çekicidir.

> *"Delü Dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagâhandan ʿAzrâ'il çıka geldi. ʿAzrâ'ili ne çavuş gördi ne kapuçı. Delü Dumruluñ görür gözi görmez oldı, tutar elleri tutmaz oldı. Dünya 'âlem Delü Dumruluñ gözine karangu oldı." (62).*

Azrail'in, sadece "eceli gelen" kişiye göründüğü bilinmektedir. Azrail, Deli Dumrul'un gözüne görünmekle onun gözlerini görmez, ellerini tutmaz eder. Canı titreyerek coşmaya başlar. Elindeki kadeh yere düşer. Ağzının içi buz, kemikleri tuz gibi olur ve bütün bunlar, sakalı akça, gözleri fersiz bir ihtiyarın gelmesiyle vuku bulur. Dolayısıyla Deli Dumrul, zahirî ile batınî arasındaki farkı ayırt edemeyecek durumdadır ve hakikatin sadece görünen kısmı ile ilgilenmektedir. Güçlü bir Deli Dumrul tasvirine karşılık kendisinden güce bağlı bir iş beklenmeyen bir ihtiyar görüntüsünde ile Azrail tasviri ve tasavvuruyla hakikatin "görünmeyen" yahut farklı görünen "yanıltıcı" tarafına dikkat çekilmektedir.

Kapıcı ve çavuşların varlığından anlaşıldığı kadarıyla Deli Dumrul taht ve saltanat sahibi bir kimsedir. Kendisi yiyip içer, dinlenirken maiyetinde onu dış tehditlere karşı koruyan ve hizmetini gören kırk adamı olduğu anlaşılmaktadır. Deli Dumrul'un maiyetindeki asker sayısı onun Oğuz ülkesinde askerî bir hüviyete ve rütbeye sahip bir yiğit olduğunu göstermektedir. Bu rütbe Boğaç Han örneğinde de olduğu gibi isimsiz bir oğlan iken hüner göstermiş olan birine isimle beraber verilmektedir. Ad ve unvan kazanan yiğitler daha sonra gösterecekleri hüner sayesinde terfi

edebilmektedirler. Bunun delili olarak bir yiğidin maiyetindeki er sayısına bakmak kâfidir. Dolayısıyla maiyetinde kırk eri olan Deli Dumrul, bir hüner göstermiş olmalıdır ki, "Dumrul" adını almıştır. Ancak Dede Korkut'ta onun "Dumrul" adını alacağı ne gibi bir hüner gösterdiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yaptığı söylenen şeyler de onun "deli" tabir edilmesine; yani unvan (sıfat) almasına sebep olur.

Deli Dumrul, Azrail'in gelişiyle tabiri caizse darmadağın olur; ama hâlâ hakikatin yanıltıcı görüntüsünden hareket ederek erkekliği elden bırakmaz. Gelişiyle kendisini tarumar eden Azrail'i görüntüsüne bakarak tehditle beraber sakalının aklığını, gözünün fersizliğini, ihtiyarlığını ileri sürerek tahfif ve tezyif etmek ister. Dolayısıyla Deli Dumrul nezdinde tasvir ve tasavvur edilen "Azrail" anlatımı ile imanla ilgili konularda görenden ziyade hakikatin görünmeyen tarafına dikkat çekilmek istenmekte ve böylece inancın "kalbî" bir teslimiyet gerektirdiği dile getirilmektedir. O bakımdan Deli Dumrul örneği ile Oğuz toplumunun inanç karşısında pervasızca hareket eden düşünceden arınarak evrilip tekâmül etmesi ve İslamî değerlerin tayin ettiği kurallara riayet ederek bu doğrultuda hareket etmesi gereği güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Deli Dumrul'un Azrail'in görüntüsü ile alay etmesi halk diplomasi açısından bir eksikliğin tespiti mahiyetindedir. Bu da "rakib"ini yeterince tanımadan görüntüsüne bakarak onun hakkında hüküm veme ve bu hükme göre hareket etmedir. Deli Dumrul, Azrail karşısında gayri ihtiyari korkuya kapılır; ama meydan okuyan tavrını sürdürür. Yüzü gözü çökmüş ihtiyar Azrail tasvirinin karşısında, genç birinin olduğu tasavvuru zahirî bir zıtlık oluşturmaktadır. Deli Dumrul portresine göre metinde, genç birinin canını alanın en azından ondan daha genç, daha güçlü vs. olması gerektiği izlenimi vardır. Ama Azrail görüntüsü bunun aksini ortaya koyar ve Deli Dumrul da işin görünen kısmıyla hükmettiği için "gözleri çökmüş ihtiyar görüntüsündeki Azrail'i" alay konusu ederek kendi seviyesinden aşağı düşürmek ister.

"Böyle digeç 'Azrâ'ilüñ açığı tutdı, aydur:

Mere delü kavat
Gözüm çönge idügin ne beğenmezsin
Gözi gökçek kızlaruñ gelinlerüñ canın çoğ almışam
Sakalum ağarduğın ne beğenmezsin
Ağ sakallu kara sakallu yigitlerüñ canın çoğ almışam
Sakalum ağarduğınuñ ma'nisi budur." (62).

Yukarıdaki ifadeler, Azrail'in görünmeyen hakikatini tarif eder mahiyettedirler. Ama bu ifadeler de tasviridirler ve insana mahsusturlar. Yani Oğuzların Azrail algısının tasavvurundan ibarettirler.

Deli Dumrul'un haddini aşan sözleri evvela hâşâ Tanrı ile çatışmasına sebep olurken; Azrail'e karşı söylediği sözleri de Azrail'le çatışmasına zemin teşkil eder. Metne göre Azrail, Deli Dumrul'un sözlerine öfkelenir. Öfke insana mahsus bir duygudur. Ancak Azrail'e izafe edilen sözler de insanî duygularla doludur. Deli Dumrul'un hakaretamiz sözlerine karşılık Azrail sözlü müdafaya geçer. Görüntüsünün arkasındaki hakikati ifade ederek mahiyetini ortaya koymaya çalışır. Böylece kendisini çirkin, güçsüz ve aciz gören Deli Dumrul'a karşı misliyle mukabele eder.

"Deli kavat" ibaresi düpedüz hakarettir. Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla hakaret, rakibin asabını bozmak, kendine güvenini sarsmak, dengesini altüst edip huzursuzluğa sevk etmek gibi işlevler yerine getirmek üzere bir çatışma unsuru olarak kullanılmaktadır. O bakımdan her hakaret ifadesi bir çatışma unsuru olmak yanında çatışma başlatan bir unsurdur da. Rakibi, sinir uçlarını harekete geçirerek öfkelendirmek, tahrik etmek ve aklî melekelerini kaybederek iradesini kırmaya çalışmak, onun "iç disiplin"ini yıkmaya yönelik bir tavırdır. İç disiplin kaybolduğunda ise insanın mücadeleden düşeceği muhakkaktır.

Metne göre Azrail, Deli Dumrul'un hakaretini hakaretle karşılar. Bu, Azrail'in tavır, dil ve üslup bakımından Deli Dumrul'un seviyesine indiğini gösteren bir örnektir. Hatta Azrail, başta savunma taktiği uygulayarak Deli Dumrul'un sözlerinin yersizliğini gerekçelendirmeye çalışır. Gözlerinin fersizliği, sakalının aklığı, eli ayağı tutmaz bir ihtiyar görüntüsü vs. arkasındaki anlamın menfî tedaisine kendisi de iştirak etmekle birlikte

bunların sebebini izah ederek karşı atağa geçer ve aslında "muktedir, güçlü, dirayetli, kuvvetli, kudretli" bir varlık olduğu iddiasıyla Deli Dumrul'a misliyle mukabele eder. Bu ifadeler Azrail'i insanîleştirme (müşahhas-somut) düşüncesinden başka bir şey değildir. Deli Dumrul'un, Azrail'i, canını almakla tehdit ettiği, daha sonra vücut azalarıyla ilgili tahkir, tahfif ve tezyif eden sözler sarf ettiği hatırlanırsa; onun bu tavır ve sözlerine karşılık Azrail, önce ona, "deli kavat" diye hakaret eder, daha sonra sözlerinin münasebetsizliğini ortaya koyan kimi hikmetler söyler. Yani insanlaş(tırıl)ır. Fersiz gözün çirkinliği, estetik bir değer olarak insanlaş(tırıl)mış Azrail tarafından da kabul edilir. Azrail'in, güzel, canlı, ışıldayan, hayat dolu gözlerin estetik bir değer olarak kabul ettiği fikri, onun insanî bir ölçüyü kabul ve Deli Dumrul'un fikrine iştirak ettiğini gösterir. Ancak iştirak etse bile menfî bir fikrin kendisine yöneltilmesini hakaret saymaktan da geri durmaz. Diğer bir ifadeyle Azrail aslında kendisine yöneltilen "körlük, çirkinlik, yaşlılık vs." ithamını müdafaa ederken; birçok güzel gözlü kızın gelinin, kara sakallı yiğidin canını almış olmasından duyduğu "rahatsızlığı" dile getirerek kendisinin de ilahî emre memur olduğunu ve insanların canını alma hususunda iradesi bulunmadığını beyan eder. Ama Azrail'e izafe edilen sözler, bir izahat özelliği taşıma dışında gerçekleşmesi mutlak kabul edilen gizli bir tehdidi de havidir. Azrail, kız erkek, güzel çirkin, genç yaşlı vs. ayırmaksızın can aldığını söyleyerek Deli Dumrul'un da canını alacağını söyler ve kayıtsız şartsız onu kendisine itaat etmeye zorlar.

> *"Mere delü kavat öginür-idüñ: Al kanatlu 'Azrâ'il menüm elüme girse öldüre-y-idüm, yahşı yigidüñ canın anuñ elinden kurtara-y-idüm dir-idüñ, imdi mere delü geldüm ki senüñ canuñ alam, virür misin yohsa menüm-ile cenk ider misin?" (62).*

Tehdit uygulandığında tehdit olmaktan çıkmış demektir. Zira söylemek başkadır; yapmak başkadır. Söylenmiş söz icra edilinceye kadar yapılmış sayılmaz, tehdit vuku buluncaya kadar tehdit boyutunda kalır. Yani sade bir söz olarak kalır. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmez. Söylenmiş sözün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine yürütülen tahmin o sözü sarf eden kişinin daha önce oluşturduğu itibarı ile yakından ilgilidir. Hatta itibarın (imaj) şahıs üzerinde bağlayıcı bir etkisi vardır. Bunun tersi de doğrudur. Menfî

itibara sahip birinden müspet bir tavır ve tutum beklenmez. O bakımdan bir tehdidi, tehdit eden şahsın güç, dirayet ve karakterine göre değerlendirmek doğru olacaktır. Söz sarf eden kişinin hâl, tavır ve tutumu ile sözleri arasındaki tutarlılık veya tutarsızlık onun niyet ve beyanlarını icra edip edemeyeceğini ele verir. Azrail, genç yaşlı, erkek dişi fark etmeksizin ilahî emir doğrultusunda hesabı kesilen kimsenin canını aldığını söyleyerek sözü ile tavrı birbirine uyan, tutarlı bir varlık olduğunu ortaya koymak ister. Azrail, Deli Dumrul'un sözlerini "öğünme" olarak değerlendirir. Öğünme, Dede Korkut'ta hoş karşılanmayan tavırlardan biri gibi görülse de bu tavır, "öğünen kişiye" göre değişiklik gösterebilmektedir.[88] Öğünme ister istemez içinde bir iddia barındırır. İddianın ise müspet ve menfî olmak üzere iki cephesi vardır. Müspet cephe ister istemez iddia sahibine aittir. Bunun karşısında ise birine ait olan menfî bir durumun var olduğu düşüncesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla Deli Dumrul, kendi güç ve kuvvetini ifade ederken; "Benden deli, benden güçlü er var mıdır?" diye sorar, köprüsünün yanındaki yiğidin ölüm haberini duyuncaya kadar iddiasını insanî boyutta tutar. O yiğidin canını Azrail'in aldığını duyunca da iddiasını insanî boyuttan, "insanüstü" boyuta çıkarır. Burası ise insanın irade göstereceği bir zemin değildir.

Deli Dumrul, Azrail'e meydan okuyunca Azrail de gelerek ona misliyle mukabele eder. Azrail, Deli Dumrul'a hakaretle beraber meydan okur. Meydan okurken de Deli Dumrul'u tahkir, tahfif ve tezyif eder.

---

[88] "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy"da, Salur Kazan'ın dilinden ifade edildiği şekliyle övünme, erliğin, yiğitliğin, beyliğin vs. kabul ve tasdik etmeyeceği bir tavır olarak takdim edilir (Bakınız: Ergin, 1964: 109-110-111) . Ama mefhumu muhalifinden bakınca büyük işler başardığı hâlde övmediğini söylemek de tersinden bir övünme olarak değerlendirilebilir. Dede Korkut'ta, makam ve mevkii yönünden daha aşağıda olana karşı kendisiyle iftiharda bir beis görülmeyip küçüğün büyüğe, zayıfın güçlüye, astın üste vs. karşı iftiharı çatışma sebebi sayılmaktadır. Birinin kendisiyle iftiharı, her zaman bir başkasının değerini nakzettiği anlamına gelmez. Birinin kendisiyle iftiharını, daha güçlü veya daha yüksek makam ve mevkideki bir başkasının ciddiye alarak tersini ispatlamaya girişmesi yalnız patalojik sebeplerle mi izah edilmelidir? Siyasî bir figürün "ortak" kabul etmez tavrı hesaba katıldığında kendisinden makam ve mevki yönünden aşağıda olan birinin kendisiyle iftiharını "hâkimiyet"ine bir başkaldırı olarak değerlendirmesi anlaşılacaktır. Azrail, can alma konusunda Allah tarafından yetkilendirilmiş tek varlıktır. Deli Dumrul'un aynı iddia ile ortaya çıkması, Azrail'e kast etmek dışında onun hâkimiyet sahasına girmek ve yetkisini elinden almaya çalışmak anlamına da gelmektedir. Azrail ve Deli Dumrul birer istiare unsuru (merafor) olarak düşünldüğünde ikisi arasındaki tasvirî anlatım, daha ziyade birinin hâkimiyet sahasına müdahale ile ilgili siyasî özelliğe sahiptir.

İstek kipi, yapısı itibariyle gerçekleşmemiş fiilleri şahsa göre tasrif imkânı verir. Azrail, Deli Dumrul'un kendisini öldürme isteğini geniş zamanın hikayesinin ikinci teklik şahsında dile getirerek, "…öldüreyim … kurtarayım der idin…" diye dile getirir ve onunla yüzleşir. Deli Dumrul, Azrail'e karşı meydan okurken Azrail'in orada hazır olabileceği bilgisine sahip değildir. Allah'tan Azrail'i gözüne göstermesini diler. Azrail, Deli Dumrul'a, "Benim hakkımda böyle böyle diyordun." diyerek doğrudan onun ifadelerini aktarır ve Deli Dumrul'un iddiasını bizzat duyduğunu göstererek bunu, bir de yüzüne karşı ikrar veya inkâr etmeye icbar eder.

Deli Dumrul, Azrail'i kastederek Tanrı'ya hitaben söylediği sözlerini inkâr etmez. "Sükût ikrardan gelir." düsturunca suskun kalması, sözlerinin arkasında olduğunu gösterir. Bu durumda Azrail de ona meydan okur. Azrail'in, "Senin canını alayım, verir misin; yoksa benimle cenk eder misin?" sorusu iki tercihten birini seçmek üzere söylenmiş bir söz değildir. Bilakis Deli Dumrul'un çaresizliğini ifade etmek üzere dile getirilmiş bir sözdür. Zira Azrail, gücüne güvenen bir tavırla Deli Dumrul'a hitap eder, neyi tercih erdese etsin durumun lehine olmayacağı yolundaki tehdit ve kararlılığını gösterir. Bu da Azrail'in Deli Dumrul gibi aynı seviye ve üslupta konuştuğunu ortaya koyar. Bu üslupta misliyle mukabele söz konusudur. Tehdide tehdit, meydan okumaya meydan okuma, hakarete hakaretle karşılık vermek rakibin nasıl davranacağı hakkında fikir vermektedir. Dede Korkut'ta menfî tavır ve sözlere, anında veya sonra; ama mutlaka misliyle mukabele edildiği görülmektedir.

"Benimle cenk eder misin?" sorusu aslında bir tercihi ihtiva eder görünür. Fakat rakipte böyle bir his uyandırmaz. Deli Dumrul'un, güç ve deliliğinin yenilmezliğini ispatlama sadedinde sınır tanımadan meydan okuduğu gibi Azrail de aynı üslupla hareket eder. Onun tavrında da gücünün sınırsızlığı hususunda çok kuvvetli bir itminan duygusu dile getirilir. Başka kimselerin canını aldığı gibi Deli Dumrul'un da canını alma konusunda kendisine hiçbir engel görmez. Nitekim böyle bir engel de yoktur.

"Delü Dumrul aydur: Mere al kanatlu ʿAzrâ'il sen misin didi. Evet menem didi. Bu yahşı yigitlerüñ canını sen mi alursın didi. Evet men aluram didi." (62).

Azrail'in, Deli Dumrul'a sözünü tekrar ettirerek onunla yüzleşmesi gibi Deli Dumrul da herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için Azrail'e bazı sorular sorarak onun, yahşi yiğitlerin canını alan "Azrail" olduğunu kendi ağzından ikrar etmesini sağlamaya çalışır. Deli Dumrul, yahşi yiğitlerin canını aldığı için Azrail'i "suçlu" sayar ve bu suçunu itiraf mahiyetinde kendisinin ikrar etmesini sağlayacak bir sorguya tabi tutar. Nitekim gücüne güvenen Deli Dumrul, Azrail'i canını alarak cezalandırmayı düşünürken; Azrail de yine sözde rakibi gibi gücünden aldığı itminanla cevap verir. Görüldüğü gibi güç her oyunu bozan bir unsur olarak tebarüz etmekte, gerektiğinde güce müracaat ederek rakibin itaat etmesi icbar edilmektedir. Rakibe, kendisine itaat etme veya çatışarak ortadan kaldırma tehdidi dışında başka bir yol tanınmamaktadır. Bu da uzlaşma anlayışının olmadığını gösteren bir tutumdur.

"Delü Dumrul aydur: Mere kapuçılar kapuyı kapañ didi. Mere 'Azrâ'il men seni giñ yirde ister-idüm, tar yirde eyü elüme girdüñ ola mı didi. Men seni öldüreyim, yahşı yigidüñ canın kurtarayım didi." (63).

Deli Dumrul, konuştuğu "ihtiyar"ın Azrail olduğunu öğrenince adamlarına kapıyı kapatmaları konusunda emir verir. Zira canlar alan Azrail'in canını alarak gücünü ispatlama ve şanına şan katma fırsatı belirir. Üstelik bu fırsat otağının içinde elinde geçer. Dolayısıyla kendi güç ve yiğitiliğine güvenen Deli Dumrul, aynı zamanda kendisi için güvenli sayılabilecek bir mekândadır ve meydan okuduğu rakibi böyle bir yerde karşısına çıkar. Deli Dumrul, bu durumun lehine olduğuna kanidir. Nitekim kendi ifadesiyle Azrail "geniş yerde" değil; "dar yerde" eline geçer. Eline geçmek (girmek) deyiminin de gösterdiği gibi Deli Dumrul, Azrail'e hiçbir kurtuluş imkân ve ümidi tanımaz, kayıtsız şartsız onu öldürebileceği güç ve dirayetine sahip olduğu fikir ve özgüveni gösterir. Hâlbuki atalar, "Ummadık taş baş yarar." diye söylerler. Deli Dumrul, Azrail'i görünüşü ve kendi mekânında oluşuyla hiçe sayarak her halükarda alt edeceğini düşünür ve ifade eder. Ancak ifadesi geniş zaman veya gelecek zaman sigasında, "öldürürüm, öldüreceğim" şeklinde olmayıp

istek kipiyle "öldüreyim" olarak dile getirilir. İstek kipi, fiilin gerçekleşme ihtimalinin zayıflığını göstermek yanında daha ziyade muhatabın iradesinin üstünlüğünü ortaya koyar. Dolayısıyla Deli Dumrul, Azrail'e meydan okurken sadece öldürme isteğini dile getirmektedir. Her ne kadar şartlar kendi lehine görünse de her an her şeyin olma ihtimalini de hesap ettiği söylenebilir.

> *"Kara kılıcın sıyırdı, eline aldı. 'Azrâ'ile çalmağa hamle kıldı. 'Azrâ'il bir gögerçin oldı, pencereden uçdı gitdi. Ademîler evreni Delü Dumrul elin eline çaldı, kas kas güldi. Aydur: Yigitlerüm 'Azrâ'ilüñ gözini eyle korhutdum ki giñ kapuyı kodı tar bacadan kaçdı, çünki menüm elümden gögerçin kibi kuş oldı uçdı, mere men anı kor mıyam toğana aldurmayınça didi." (63).*

Deli Dumrul, Azrail'i öldürmek üzere hamle edince Azrail güvercin olup uçar. Azrail'in çevik, canlı, dinç bir kuş suretine girmesi, eli ayağı tutmaz, gözleri çökmüş, sakalı ağarmış bir ihtiyar tasviri ile tezat teşkil etmez. Bilakis dilediği zaman, dilediği yerde, dilediği surete girebilme (şekil değiştirerek aldatma ve aldatma) imkân ve kabiliyetine sahip olduğunu gösterir ve uhrevî gücünü müşahhas hâlde tebarüz ettirdiğini ortaya koyar. Dolayısıyla Azrail'in, Deli Dumrul'un karşısına hasseten ihtiyar görünüşüyle çıkmış olması, onun çok güvendiği gücü ve deliliği ile alay etmesi yanında istediği takdirde genç, heybeyli ve haşmetli bir delikanlı olarak da karşısına çıkabileceğini göstermeye yönelik bir anlatımdır. Ama Deli Dumrul, hayatın sadece maddî gücünü tanıyan ve bilen biri olarak karşısında tahavvül ve tebeddül eden varlığın, maddî gücün üstünde madde ötesi, uhrevî bir güce sahip olduğunu idrak etmez, edemez. Hatta Azrail'in güvercin olup kaçmasını kendi gücüne vererek bir yanılgı içine düşer. Dolayısıyla Deli Dumrul'un, Azrail'in gücünü sınayarak öğrenmesi esnasında takip ettiği yol, daha ziyade İslamlaşma düşüncesinin halk arasındaki tekâmülünü örnekleriyle ortaya koymaya çalışan bir anlatım gibidir.

Dilediği zaman şekil değiştirebilen Azrail anlatımıyla dile getirilen düşünceye göre her rakibe karşı kullanılabilecek bir silahın her zaman mevcut olduğu hükmü ifade edilmektedir. Azrail'in, güvercin olup uçması, gökyüzüne havalanması, Deli Dumrul'un ona erişememesi anlamına gelimeketdir. Ama güvercinin de can düşmanı doğan vardır. Uçanı, uçarla

avlayarak öldürmek, sözüm ona düşmana kesinlikle hayat hakkı tanımayan bir bakış açısının dile getirilmesidir. Deli Dumrul, güvercin olup "kaçan" Azrail'e karşılık kendisini doğan yerine koyarak onunla alay eder. Ettiği bu alaya gülecek seyirci kitlesi ise maiyetidir. Zira Deli Dumrul, gücünün ve deliliğinin duyulması, bilinmesi ve takdir görmesini ister. Bir nevi propaganda sayılabilecek bu durum, maiyeti gözünde Deli Dumrul'u yüceltir ve yükseltir bir mahiyet arz ederken; Azrail'i de güya itibardan düşürecektir. Nitekim Deli Dumrul, rakibinin kuş olup uçsa da elinden kurtulamayacağı tehdidi ile "reklam"ını yapar. Muhatabı nezdinde "deli"liğini ve gücünü iddia ile bir kere daha göstermiş olur.

> *"Turdı atına bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi. Bir iki gögerçin öldürdi. Döndi, ivine geli yorır iken 'Azrâ'il atınuñ gözine görindi. At ürkdi, Delü Dumrulı götürdi yire urdı. Kara başı buñaldı, buñlu kaldı. Ağ göksinüñ üzerine 'Azrâ'il basup kondı. Baya mırlar-idi, şimdi hırlamağa başladı. Aydur:*
>
> *Mere 'Azrâ'il aman*
> *Tañrınuñ birliğine yokdur güman*
> *Men seni böyle bilmez idüm*
> *Oğrılayın can alduğun tuymaz idüm*
> *Dökmesi böyük bizüm tağlarumuz olur*
> *Ol tağlarumuzda bağlarumuz olur*
> *Ol bağlaruñ kara salkumlu üzümi olur*
> *Ol üzümi sıkarlar al şarabı olur*
> *Ol şarabdan içen esrük olur*
> *Şarablu-y-idüm tuymadum*
> *Ne söyledüm bilmedüm*
> *Biglige usanmadum yigitlige toymadum*
> *Canum alma 'Azrâ'il meded!" (63).*

Azrail, daha önce sadece Deli Dumrul'un gözüne görünürken; bu defa atının da gözüne görünür. Azrail'in, Deli Dumrul'dan başkasının gözüne görünmemesi, Deli Dumrul'un etrafında, hareket ve sözlerinin havada kaldığı, kendi kendine konuştuğu intibaını uyandırcak bir durumdur. "Kendi kendine konuşana deli derler." ve kendi kendine konuşan kimse, toplum içinde "kendi hâline" bırakılır. O bakımdan onun, kimsenin görmediği Azrail'i gördüğünü söylemesi, ona meydan okuması, kendisinden başka kimseninin görmediği Azrail'i öldürmek üzere hamle etmesi, daha sonra güvercin olup uçtuğunu, onu doğanına aldırmadan dönmeyeceğini söylemesi yanındaki insanların gerçekliğini kabul edeceği şeyler değildir. Dolayısıyla onun gaipten şeyler

gördüğünü söylemesi ancak deliliğine verilecek bir davranıştır. Deli Dumrul'un sözüm ona Azrail'le savaşı, aynı zamanda deliliğinin iyice tebarüz ettiği "belge" niteliğine sahiptir.

Azrail, Deli Dumrul'un atının gözüne görününce at ürker ve üzerinden Deli Dumrul'u yere atar. Neye uğradığını anlamayan Deli Dumrul neden sonra kendine gelince Azrail'in göğsünde oturmuş olduğunu görür ve canının alınmak üzere olduğunu anlar. Deli Dumrul, can havliyle Azrail'den aman diler. Aman dilemek, Dede Korkut'ta sıkça karşılaşılan bir motiftir. Aman dilemek, mücadele edilen rakibin gücünü ve büyüklüğünü kabul edip onun merhametine sığınmak, iradesine boyun eğmek, ölüm dışında vereceği karara rıza göstermek demektir. Kendisinden aman dilenilip de merhametine sığınılan kimsesinin de aman dileyene merhamet etmesi beklenir. Aksi ise onun zalim olarak anılması ve yiğitlik payesine layık olmadığın gösteren bir ölçüdür. Dede Korkut'ta "merhametli olmak" bir erdem olarak kabul edilmekte, merhametsizlik, zalimlik, gaddarlık, kötülük vs. ise zemmedilmektedir. Bu sebeple aman dileyen birinin sözüne kulak asmak insanî bir değer olmanın ilerisinde ahlâkî bir mecburiyettir. O bakımdan Azrail'in, Deli Dumrul'un amanına müspet cevap vermemesi beklenemez.

Deli Dumrul, Azrail'in güvercin olup uçması üzerine elini eline çalıp alay eder, rakibini hafife alarak tahkir ve tezyif eder. Fakat aynı rakip, hiç beklemediği bir şekilde göğsüne oturup da canını hırlatmaya başlayınca karşı karşıya olduğu tehlikeyi fark ve idrak ederek ondan aman diler. Deli Dumrul'un aman dilerken kullandığı sözler ise ayrıca manidardır.

Deli Dumrul, can korkusunu duyar duymaz Azrail'den aman dilemesi, onun güç karşısındaki manidar tutumunu gösterir. Daha önceki "başlıya baş eğdiren, dizliye diz çöktüren" tavrı, kendisinden daha güçlü birinin karşısında "baş eğmek" ve "diz çökmek" şeklinde değişme gösterir. Yalnız Azrail'in ilahî gücü temsil ettiği ve hayatın manevî tarafı ile ilgili olduğu göz önüne alındığında buradan çıkarılacak "ders" yahut "ibret", insanın manevî güce boyun eğmesi, itaat etmesi gereğidir. Deli Dumrul, can acısını duymaya

başlayınca hemen Azrail'den aman diler ve "Tanrı birliğine yoktur güman." sözünü sarf eder. Başı dara düşer düşmez Tanrı'nın birliğine iman ettiğini ifade etmesi, aslında onun, "Benden deli, benden yiğit er var mıdır?" diye benlik davası güderken sarf ettiği sözlerinin mahiyetini bildiğini göstermektedir. Ama can davası, onun "imana gelmesine" sebep olur. Tanrı karşısında konumunu kabul, tasdik ve ikrar eder. Bu kabulleniş ve tasdik, aynı zamanda Azrail ile arasında ikame etmeye çalıştığı zemini hâlâ korumaya yönelik bir tavırdır. Azrail'i, "Ben seni böyle bilmezdim." ifadesi ile hem daha önce tanıyıp bildiğini itiraf eder; hem de insanî bir ölçüye göre yargılayarak onu istediği şekilde davranma zeminine çekmeye çalışır. "Ben seni böyle bilmezdim." hükmüne verilecek tepki, "Nasıl bilirdin?" şeklinde olacaktır. Zaten Deli Dumrul, Azrail'i nasıl bildiğini bizzat kendisi ifade eder: "Oğrılayın can alduğun tuymaz idüm."

Gizlice can almak tabirinin arkasında hile, tuzak, kalleşlik, Dede Korkut'un tabiri ile "avratlık"[89] iması vardır. Deli Dumrul, Azrail'e insanî ölçülerle yaklaşarak onun da insan gibi davranmasını sağlamaya çalışır. Azrail'i kendisi gibi düşünmeye ve meseleye de kendisinin gözünden bakmasını sağlamakla kendisine hak vereceğini ve serbest bırakacağını murat eder. Nitekim Deli Dumrul bu tavrı ile Azrail'le "müzakere" yolu açmaya çalışmış olur. Bundan sonrası ise mevcut durum üzeriden şartları yeniden mütaala etmek ve buradan bir çıkış yolu bulmak olacaktır. "Ben seni böyle bilmez idim, uğrulayın can aldığını duymaz idim." cümleleri doğrudan doğruya Azrail'i kalleşlikle suçlamaktır. Kalleşlik Oğuzların değerler dünyasında kabul edilebilir bir davranış tarzı olmadığı için güya Azrail, kalleş olmadığı yönünde ihtiras gösterecek, mertçe davranacak ve Deli Dumrul'a kendini müdafaa

[89] Bamsı Beyrek, Salur Kazan ile kendisini barıştırması için davet eden Aruz Koca tarafından tuzağa düşürülünce, "Aldayuban er tutmak 'avrat işidir, 'avratundan mı ögrendün sen bu işi kavat!" diye tepki gösterir (Ergin, 1964: 118). Dolayısıyla Dede Korkut'ta mücadelenin meydanda, açıkta, herkesin göreceği şekilde, hilesiz, tuzaksız ve şeffaf şekilde olması gereği bir değer olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın "Değerler Dünyası" bölümünde bu husus, ayrıntılı şekilde ele alınmış olmakla birlikte Dede Korkut'ta hile ve tuzağın bir yiğitte olması gereken hüner, cesaret ve kahramanlığı nakzettiği düşüncesini hatırlamakta fayda vardır.

hakkı tanıyacaktır. Nitekim bu iki cümle amacına ulaşır ve Deli Dumrul, Azrail'den meramını anlatacak zamanı kazanır.

Deli Dumrul, Azrail'den aman diledikten sonra Tanrı'nın birliğine imanını ifade eder, daha sonra Azrail'i kalleşlikle suçlayarak mertçe davranma yolunda yönlendirir. Sonra da yaptığı şeyin yanlış olduğunu tasdik ve kabul mahiyetinde itirafa başlar. Fakat hatasını itiraf ederken suçu üzerinden atmaya çalışır, Azrail'i bu yönde ikna ederek canını almaktan vazgeçirmek ister. Deli Dumrul, dökmesi büyük dağları, o dağlardaki bağları, o bağlardaki üzümleri, o üzümlerden sıkılan şarabı içenin sarhoş olduğunu söyeleyerek aslında kendi suçuna ortak arar gibidir. Dağ olmasa bağ olmayacak, bağ olmasa üzüm olmayacak, üzüm olmasa şarap sıkılmayacak, şarap sarhoş etmese o da ne dediği bilecektir. Böylesi bir mantıkla Deli Dumrul, kabahati üzerinden atmaya çalışır, bunun için neredeyse şarabı, üzümü, bağı ve dağı suçlu gösterir. Diğer bir ifadeyle aklını alan bu nesneler olmasa Deli Dumrul o sözleri hiç sarf etmemiş olacaktır. Deli Dumrul'un, kabahatini itiraf mahiyetindeki sözleri, daha ziyade mesuliyetini üzerinden atma arzusu taşıyan bir anlama sahiptir. Şarap içmiş olmak, aklını başından almış olmak olduğu için Deli Dumrul güya ne söylediğini bilmemiştir ve bu yüzden mazur görülmelidir. Deli Dumrul, kendisini mazur gösterecek sebepleri saydıktan sonra beylikten usanmadığını, yiğitliğe doymadığını söyleyerek Azrail'den medet diler. Hatta ona yalvarr. Bu da Deli Dumrul'un ilahî gücü temsil eden Azrail'e karşı mutlak boyun eğmesi gerektiğini gösteren bir örnektir.

> *"Azrâ'il aydur: Mere delü kavat mañа ne yalvarursın, Allah Ta'âlaya yalvar, menüm de elümde ne var, men dahı bir yumuş oğlanıyam didi." (63).*

Deli Dumrul, aman dilemek, kabahatine mazeret bulmak ve yalvarmakla Azrail'in kendisini "muhatap" kabul ederek konuşmasını başarır. Azrail'in, Deli Dumrul'un bağışlanmak için kendisine değil; "Allah Ta'âlaya" yalvarmasını söylemesi diplomatik açıdan artık kendi kendisini devre dışı bıraktığı anlamına gelmektedir. Kaldı ki, kendisinin de emir kulu olduğunu söylemesi bir nevi yaptığı işin iyi bir şey olmadığının beyanı gibidir ve bu beyan da bir nevi mazeret mahiyetinde olup almış olduğu emre Azrail'in de iştirak

etmediğini göstermektedir. Ancak bu hususları birer istiare (metafor) olarak tasavvur etmekte fayda vardır. Hâşâ Allah'la Azrail arasındaki münasebeti insanın takdir etmesi düşünülemez. Dolayısıyla Azrail, emir alan bir memur olarak düşünüldüğü zaman amirinden aldığı emri uygulama konusunda gösterdiği hassasiyeti anlamak gerekir. Böylece bir işte nihaî bir netice alınmak isteniyorsa memurun amirinin vermiş olduğu emri sorgulamadan uygulaması gerektiği düşüncesi telkin edilmektedir. Aksi takdirde kendisinin veya bir başkasının emri sorgulamaya başlaması, emrin uygulanabilir özelliğini ortadan kaldıracaktır.

Bir başka husus da bir iş için görevlendirilmiş bir "memur"un uygulamakla yükümlü olduğu emri tartışmaya açmasıyla kendini devre dışı bırakması, kendisinden "aşağı" olan muhatabını kendi seviyesinin üzerine, emir aldığı kişinin seviyesine çıkarması meselesidir. Azrail, kendisinin de emir kulu olduğunu söyleyerek Deli Dumrul'u daha yukarıda bulunan ve emir aldığı hâşâ Tanrı'nın seviyesine çıkarmış bulunmaktadır. Diplomaside muhatap kabul etmede makam ve mevkilerin seviyesine son derece dikkat edilir.[90]

> *"Delü Dumrul aydur: Ya pes can viren can alan Allah Ta'âla mıdur? Beli oldur didi. Döndi 'Azrâ'ile ya pes sen ne eylemeklü kadasın, sen aradan çıkġıl, men Allah Ta'âla-y-ile haberleşeyim didi." (63).*

Azrail, emir kulu olduğunu söylemekle aslında kendi kendisini Deli Dumrul'un muhatabı olmaktan aşağı düşürmüş görünür. Nitekim Deli Dumrul, Azrail'den gerçekte can alanın Allah Ta'âla olduğunu öğrenince onun aradan çekilmesini ister. Azrail'i aradan çıkarma düşüncesi diplomatik bir hamledir ve bu hamle, canının alınmasını, en azından belli bir süreye kadar durduran diplomatik bir tavırdır. Deli Dumrul, bu tavrı sayesinde olayın soğumasını sağlar, canının o an için alınmasını durdurmuş olur. Ayrıca temsil seviyesini yükselterek meselesini, Tanrı katına taşıyacak ve gerçek irade sahibi ile

[90] Diplomaside temsil meselesi çok önemli bir konu olarak kabul edilmekte ve hiyerarşiye büyük önem verilmekte olduğu bilinmektedir. Birini veya bir ülkeyi temsilen gelen birinin, kendi makam veya mevkiine denk biri ile görüştürülmesi taraflar arasındaki güç, kuvvet, itibar vs. bakımından bir denkliğin varlığına veya kabulüne işaret etmektedir (Dağ, 2004: 205-206).

görüşecektir. Nitekim kul ile Allah arasında hiçbir mesafe yoktur ve Deli Dumrul'un, Tanrı'ya hitaben sarf ettiği sözler de bunu göstermektedir.

Ölüm konusu, halk arasında "ecel" olarak değerlendirilir ve ecelin ise "dakika" şaşmayacağına inanılır. Dolayısıyla Deli Dumrul'un, Azrail ile mücadelesi esnasında geçtiği tasavvur edilen vaktin sonlanmayıp hâlâ işlemesi, henüz ecelinin gelmediği, vadesinin dolmadığı ile mi izah edilecektir; yoksa başka bir anlamı mı vardır? Bu örnek bile metnin ve şahısların "itibarî" olduğunu göstemeye yeter de artar bile. O bakımdan Deli Dumrul ile Azrail'e izafe edilen sözleri ve tavırları İslam inancının toplum hayatındaki tekâmülü yanında siyasî işevi ile birlikte düşünmek gerekmektedir.

Allah (c.c.), kullarıyla kendi kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla konuşur. Daha doğrusu "kullarına" konuşur. Kulların, Allah (c.c.) ile konuşması ise "dua" marifetiyle olur. O bakımdan Deli Dumrul'un, Allah Ta'âla ile "haberleşmesi" birebir ve karşılıklı konuşması anlamına gelmez. Her ne kadar "haberleşme" kelimesi müşâreket bildirmekte olup bu ise gramer bakımından fiilin "karşılıklı" icra edildiğini gösterse de burada durum farklıdır. Azrail, Allah'ın takdir ettiği ecel doğrultusunda kullarının canını alma emrini icra etmek üzere orada bulunur ve daha sonra Allah'ın mesajını Deli Dumrul'a iletme görevini de yerine getirir. Ama bu durum Allah'ın Cebrail aleyhisselama vasıtasıyla Hazret-i Muhammed'e (s.a.v.) vahiy göndermesi ile karıştırılmamalıdır.

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tañrı
Nice cahiller seni gökde arar yirde ister
Sen hod mü'minler köñlindesin
Dâyim turan cebbar Tañrı
Baki kalan settar Tañrı
Menüm canum alur olsan sen alġıl
'Azrâ'ile almağa komaġıl." (63-64).

Deli Dumrul, artık Tanrı'ya karşı tam bir teslimiyet içerisinde ve salih bir şekilde iman etmiş durumdadır. Deli Dumrul, bu teslimiyet ve iman

noktasında Tanrı'nın yücelerden yüce olduğunu, onu kimsenin bilemeyeceğini idrak ve ikrar eder. Nice cahillerin sandığının aksine Tanrı ne göktedir; ne de yerdedir. Tanrı, ona inanan müminlerin kendi gönlündedir. Deli Dumrul, Tanrı'nın varlığı ve birliğine iman ettiğini diliyle ikrar, kalbiyle tasdik ederek gösterir. Tanrı'yı gökte sananlar ve yerde isteyenler ona göre cahillerdir. Dolayısıyla Tanrı, ona iman eden müminin kendi kalbindedir.

Deli Dumrul, Tanrı'nın kalbinde olduğu hissini belirttikten sonra bazı sıfatlarını dile getirir. Bunlar, cebbâr, bâkî ve settar sıfatlarıdır. Bâkî, "Tanrı; dâimî, kalıcı" demektir (Devellioğlu, 1998: 68). Cebbâr, "kuvvet ve kudret sahibi, Allah" demektir (Devellioğlu, 1998: 127). Settâr, "örten, Allah; ayıpları (günahları) örten, bağışlayan Allah" demektir (Devellioğlu, 1998: 945). Görüldüğü gibi Deli Dumrul, cahil bir değildir. Tanrı'nın bazı sıfatlarını anlamlarıyla bilen biridir. Dolayısıyla onun Azrail'i bilmeden meydan okuduğu ihtimalinin doğru olmadığı böylece anlaşılmaktadır. Öyleyse onun başlangıçta işi deliliğe vurarak söz ve tavırlarıyla insanlık sınırının dışına çıkmış ve böylece Tanrılık iddiası gütmüş olduğu söylenebilir. Fakat gelinen noktada aciz bir kul olduğunu idrak etmiş bulunur ve bağışlanmak üzere Tanrı'ya tam bir iman ve teslimiyetle yalvarır. Bağışlanabilmek için de Tanrı'nın büyüklüğünü, dâimî ve kalıcı olduğunu, bağışlayan ve günahları örten vasfa sahip olduğunu beyan ve ikrar ederek Tanrı'nın, saydığı vasıflara uygun bir şekilde davranmasına zemin hazırlar. Başka bir ifadeyle Deli Dumrul, Allah'ın varlığına ve birliğine iman ettiğini onun sıfatları ile ortaya koyarken; bir iman konusunda tekâmül etmemiş bir insanın nasıl bir yol izleyeceğini de göstermiş olmaktadır. Bu ise aynı zamanda dinî değerlerin âmir hükümlerinin tatbikinin birer örneği olarak ele alınabilir.

> *"Allah Ta'âlaya Delü Dumruluñ burada sözi hoş geldi. 'Azrâ'ile nida eyledi kim çün delü kavat menüm birligüm bildi, birligüme şükür kıldı, yâ 'Azrâ'il Delü Dumrul can yirine can bulsun, anuñ canı azad olsun didi." (64).*

Deli Dumrul'un duası Tanrı katında tam da istediği gibi makes bulur. Tanrı'nın büyüklüğünü kabul etmek, ona itaat edip boyun eğmek, ondan günahları örten vasfı gereği günahının bağışlanmasını dilemek netice getirir.

Deli Dumrul, böylece bir merhale daha kat ederek en azından canının yerine can bulduğu takdirde kurtulacağı imkânına kavuşur. Bu örnek, menfî niteliğe sahip beşerî münasebetler açısından değerlendirildiği zaman üstün tarafın hassasiyetleri dikkate alınarak hareket edilirse evvela müzakere yolunun açılacağı ve müzakerenin de müspet netice verebileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Fakat karşılıksız ve bedelsiz asla bir taviz verilemeyeceği fikri de aynı örnekle sabittir. Zira Deli Dumrul'un fiil ve sözlerinden pişman olması, yalvarıp yakarması, Tanrı'ya iman edip bağlanması ve onun sıfatlarının arkasına sığınarak af dilemesi yeterli görülmez. Her halükarda bir bedel ödemesi istenir. Bu bedel ya kendi canıdır; ya da canının yerine bulacağı başka bir canın feda edilmesidir.

Canının yerine can bulma meselesi de başlı başına bir inanç çatışmasıdır. İslam inancına göre can, Allah'ın insana en önemli emanetidir ve Allah'ın koyduğu ölçüler dışında insanın canından vazgeçmesi kendi iradesine bırakılmış değildir. Biri uğruna canından vazgeçmeyi gerçeklik zemini dışında bir fedakârlığın ölçüsü olarak ele almak daha doğru olacaktır. Gerçi Deli Dumrul'un canı yerine can bulması güya Tanrı tarafından bir teklif olarak takdim edilir. Bu da canını başka birinin canına diyet olarak vermesi muhtemel şahsın dinî mesuliyetten muaf tutulacağı anlamına gelir.

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tañrı
Çok cahiller seni gökde arar yirde ister
Sen hod mü'minlerüñ köñlindesin
Dâyim turan cebbar Tañrı
Ulu yollar üzerine
'İmaratlar yapam senüñ içün
Aç görsem toyurayım senüñ-içün
Yalınçak görsem tonadayım senüñ içün
Alur-iseñ ikimüzüñ canın bile alġıl
Kor-iseñ ikimüzüñ canın bile koġıl
Keremi çok kadir Tañrı" (67).

Adak adamak Türk kültüründe eskiden beri görülen bir gelenektir. Dede Korkut'ta adak adamanın birçok işleve sahip olduğu görülmektedir. Boğaç Han, anne ve babasının çervesindeki insanlara ettiği ikram, iyilik ve yardım yanında dua ve niyazla dünyayaya gelir. Uruz da hakeza öyledir. Annesi

Burla Hatun, oğlu Uruz'un doğumuyla ilgili olarak birçok şey yaptığını söyler. Adak adamak, çocuksuz ailelerin çocuk sahibi olmalarında bir işlev yerine getirmektedir. Yahut buna inanılmaktadır.

Deli Dumrul, canı yerine ihtiyar babası ve annesinden can ister. Bir evladın darda kalınca annesi ve babasından kendilerine emanet olarak verilmiş canını istemeye hakkı olup olmadığı da tartışmaya açık olup ayrıca dikkate değerdir. Kaldı ki, ne babası ne de annesi Deli Dumrul'a canının yerine canını vereceğini vaat eder. Nitekim karısı hadiseyi öğrendikten sonra kayınbabası ve kayınanasını "muhannetlik" ile suçlayarak arşı ve göğü şahit tutup kocasının canı yerine canını vereceğini vaat eder. Deli Dumrul, canlarından can bulup dünyaya gelmesine sebep olan babası ve annesine karşılık böyle bir münasebet olmadığı hâlde "elkızı" tabir ettiği "helali"nden müşkülünü halledecek bir vaatle karşılaşınca önce şaşırır, daha çok yaşama sevinci ile dolar. Eşinin gösterdiği sevgi ve fedakârlık karşısında kendinden geçerek Allah'a karşı tam bir teslimiyet örneği gösterir ve "delilikten velilik"[91] mertebesine yükselir. Deli Dumrul, Allah'ın varlığı, birliği yanında bazı sıfatlarını kalben tasdik, dil ile de ikrar etikten sonra İslam inancının belirlediği tipde bir insan olmayı ona vaat eder ve inancın ferdî boyutu yanında sosyal boyutunda da tekâmül edeceğini beyan eder. Büyük yollar üzerine imaret yaptırarak açları doyurmak, çıplakları giydirmek vaadi inancın sosyal boyutuna işaret eder. Böylece Deli Dumrul, inancın toplum boyutunu fark edince tekrar başa döner ve genç yiğitleri öldüğü için ağlaşan insanlara hakaret eden, onların dertlerine bigâne kalan, halden ve insanlıktan anlamayan Deli Dumrul giderek yerine ihtiyaç sahiplerine el uzatan, kol kanat geren, sahip çıkan bir tip gelir. İşte Deli Dumrul'un inanç olarak tekâmülü böylece gerçekleşmiş olur. Değerlere riayet veya muhalefet etmenin mutlaka mükâfatı veya müeyyidesi olduğu bir daha ortaya çıkar. Deli Dumrul, bir fert olarak inançla ilgili değerleri evvela kalben tasdik etmek, sonra dil ile ikrar etmek ve nihayet buradan temellük ettiği değerler doğrultusunda hareket

[91] Bakınız: Kocakaplan, İsa, "Dede Korkut'un Delileri", **Milli Folklor**, 2004, yıl 16, sayı 64, sayfa 18.

ederek inancın sosyal boyutunu da yaşamakla yahut yaşatmakla murat edilen mertebeye gelmiş olduğunu gösterir. Bunun mükâfatı ise karısı ile beraber yüz kırk yıl daha ömür verilerek yaşaması şeklinde olur.

1.1.4. Ast-Üst Çatışması

> *"Eğer çoban-ile varaçak olur-isem kalın Oğuz bigleri benüm başuma kakınç kaharlar, çoban bile olmasa Kazan kâfiri alımaz-idi dirler didi." (19).*

Ast-üst çatışması kuvvetler dengesinin seyri içerisinde ve hiyerarşik yapılarda söz konusudur. Dede Korkut Kitabı her ne kadar Oğuzların tarihî, siyasî, dinî, iktisadî, kültürel vs. hayatı hakkında malumat ihtiva etse de "itibarî" metin oluşu sebebiyle onda birebir gerçeklik aramak doğru olmaz. Buna mukabil Oğuzların devlet hayatı yanında birtakım içtimaî mevkiler ve meslek zümreleri hakkında bilgiler de mevcuttur.

Faruk Sümer, Oğuzların siyasî teşkilatları hakkında şu bilgileri vermektedir:

> *"Destanlardaki Oğuz elinde feodal vasıfları haiz bir siyasî düzen görülmektedir. Her beğin kendisine ait ve üzerinde yalnız kendisinin hakim bulunduğu bir arazisi vardı. Beğler, yurdlarındaki odalarında yaşayarak başında bulunduğu boyu idare ediyordu. Onların en yakın tâbilerini oğlu, kardeş gibi akrabaları teşkil ediyor. Destanlarda, savaşlarda yararlık gösterenlere çuldu (armağan) dan baka kalaba ülke (dirlik) verildiği söyleniyor. Oğuzlarda timar sistemi veya ona benzer bir sistemin bulunduğunu tasavvur etmek güçtür. Bu sebeple 'kalaba ülke' deyimi destanların yazıldığı devre ait bir husus olsa gerektir.*
>
> *Beğlerin metbuları kendi kol beğleridir. Üç-Okların kol beğisi aynı zamanda Boz-Ok kolu beğinin de metbuudur. O bu sıfatla beğlerbeği ünvanını taşıyor. Beğlerbeğinin de metbuu han, yani hükümdardır." (1976: 384).*

Dede Korkut'ta Oğuzlar, İç Oğuzlar ve Dış Oğuzlar olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadırlar. Bu, iki kol da on ikişer boydan mürekkep siyasî bir yapı oluşturmaktadır. Böylece Dede Korkut'ta yirmi dört Oğuz boyunun olduğu, bizzat Dede Korkut'un, "Bayındır Han buyurdu, yigirmi dört sancak bigi gelsün." ifadesiyle de dile getirilmektedir (Ergin, 1964: 81).

Dede Korkut'a göre Oğuzların hanedanlıkla sevk ve idare edildiği görülmektedir. Oğuzların başında "hanlar hanı" tabir edilen Bayındır Han

vardır. “Hanlar hanı” ibaresi Bayındır Han’ın Oğuzlar üzerindeki nüfuzunu vurgulamak yanında Oğuz hanlığına tâbi başka hanlık veya hanlıkların olduğunu göstermektedir. “Dirse Han” isminde yer alan “han” sıfatının bir tazim ve itibar ifadesi[92] olmak dışında resmî bir unvan olduğu düşünüldüğünde onun Oğuzlara tâbi bir hanlığın da Han’ı olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Gürcülerin müstakil bir siyasî teşkilat olmasına rağmen Oğuzlar haraç veriyor olmaları, onların da Oğuzlara en azından kısmen tâbi olduklarını göstermektedir.

Yirmi dört Oğuz beyliği on iki kola ayrılarak İç Oğuzları ve Dış Oğuzları meydana getirirler. İç Oğuzlar ve Dış Oğuzlar iç işlerinde müstakil hareket eden[93] bir yapı arz etmek yanında dış işlerinde Bayındır Han’a bağlıdırlar. Bu ölçüye göre Oğuz hanlığına bağlı hanlıkların taahhütlerini yerine getirmek dışında Oğuzlara herhangi bir bağlılığının olmadığı ileri sürülebilir. Nitekim dede Korkut’ta, Oğuzlara her yıl vergi veren Gürcülerin tek taraflı olarak verginin cinsinde ve miktarında değişikliğe gittikleri örneğine rastlanmaktadır. *“Begil Oğlı Emrenün Boyı”* bu hadise etrafında cereyan etmektedir.

Oğuzların merkez teşkilatını oluşturan İç Oğuzların başı, aynı zamanda Oğuzların beylerbeyidir. Beylerbeyi makamını, Oğuz Hanı’nın damadı Salur Kazan işgal etmektedir. Salur Kazan, ehliyet ve liyakati yanında Bayındır Han’ın tek varisinin kocası olması hasebiyle Oğuzların müstakbel hanı olarak da değerlendirilebilir. En azında hanlık Salur Kazan’a nasip olmasa bile oğlu Uruz’a tevarüs edeceği için Salur Kazan, müstakbel Oğuz Hanı’nın babası konumundadır. Her bakımdan Salur Kazan, Oğuz hanlığı için tabiri caizse

---

[92] Dede Korkut’ta muhtelif yerlerde Salur Kazan, Uruz ve Boğaç isimlerinin zaman zaman “han” sıfatı ile birlikte anıldığı görülmektedir. Ama bu tavsifler siyasî bir rütbe, mevki veya makamı ifade etmek yerine bahsi geçen şahıslara itibar ve tazim ifadesi olarak kullanılmaktadır. Gerçi hanedanlıkla yönetilen bir ülkenin devlet geleneği doğrultusunda Han oğlu Boğaç’a, Oğuz Hanı’nın tek varisinin kocası olan Salur Kazan’a ve onun oğlu Uruz’a “han” denmesi istikbalde onlara hanlık tevarüs edeceği düşüncesinden mütevellit olmalıdır. Erken bir itibar ve tazim ise cabası.

[93] İç Oğuzlarla Dış Oğuzların gerçekte iktidar çatışması olan; ama görünürde etnik temelli bir çatışma olarak değerlendirilebilecek bir çatışmaya girdiklerinde Bayındır Han’ın olaya müdahil olmadığı görülmektedir. Yirmi dört beyliğin başı olan iki bey’in ölümüne çatışmaya girmesine han olarak Bayındır Han’ın müdahil olmaması manidardır. Ama bu, aynı zamanda Oğuz beyliklerinin iç işlerinde serbest olduğunu gösterir.

Oğuz devletinin belkemiği niteliğindedir. Hatta kendisi muhtelif yerde "Kalın Oğuzun devleti" şeklinde tavsif edilmektedir.

Dış Oğuzlar, Oğuzların taşra teşkilatını oluştururlar ve başlarında Salur Kazan'ın dayısı Aruz Koca vardır. Dolayısıyla Dede Korkut'ta Aruz Koca'nın Bayındır Han'la kan bağına dayalı bir münasebetinin olup olmadığı bilinmemekle birlikte Salur Kazan'dan dolayı aralarında ayrıca "hısımlık" bağı olduğu görülmektedir. Bunun dışında Aruz Koca'nın Bayındır Han'ın "veziri" olduğu düşünülmektedir. Koca kelimesinin Türkçede, "bir kadının eşi, zevce; büyük, geniş, iri; kocaman; yaşlı, ihtiyar; ulu, büyük" gibi birçok anlamı vardır (1988: 881).

Dede Korkut'ta anlatıldığı kadarıyla Aruz Koca, gayet iri ve yaşlı biridir. Koca kelimesi, halk dilinde "güngörmüş, iş bilen, tecrübeli, muteber, akîl" adam anlamlarında da kullanılmaktadır. Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'ya istediği nitelikte kız bulabilmek için, "ağ sakallu pir kocalar"ı yanına alarak yola çıkar (Ergin, 1964: 68). Ak sakal ve pir kelimeleri başlı başına "yaşlı, ihtiyar" anlamını havidir. O halde "koca" kelimesini ayrıca zikretmeye gerek yoktur. Kazılık Koca, Dede Korkut'ta, "Bayındır Han'ın veziri" olarak takdim edilmektedir (Ergin,1964: 80). Bu durumda Aruz Koca'nın da Bayındır Han'ın veziri olduğu veya vezirliğni yaptığı ileri sürülebilir. Koca, Aruz'un yaşını, tecrübesini, bilgisini vs. ifade ederken; siyasî rütbesini de ifade ediyor olabilir. İç Oğuzlarla Dış Oğuzların çatışmasını ve bu çatışmanın, Aruz Koca'nın ortadan kaldırılmasıyla neticelenmesini bir de iktidar çatışması noktasından ele almak daha doğru olacaktır. Nihayetinde Oğuzlar zamanında vezire "koca" dendiği de Kazılık Koca örneği ile sabittir.

Hanlar hanı, hanlar, beylerbeyi, kocalar, İç Oğuzların beyi, Dış Oğuzların beyi, beyler, naipler, ınaklar, nökerler, cariyeler, karavaşlar, dadılar… Bey hanımları, bey kızları ve kız kardeşleri de birlikte ifade edildikleri yakınları ile aynı statüde değerlendirilmektedirler. Bunun en müşahhas örneğini, Boyu Uzun Burla Hatun'un Deli Ozan'a hitaben söylediği, *"Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi bî-tekellüf menüm üzerüme gelesin didi."* sözü teşkil

etmektedir (Ergin, 1964: 42). Bey hanımları veya kızları da kendi aralarında hiyerarşik bir yapı içinde statü sahibidirler.[94]

Askerlik, ozanlık, kâhyalık, çobanlık, seyislik, bezirgânlık, arkışlık (argış/çapar/ılgar: postacılık), casusluk, avcılık, sarvanlık (devecilik: nakliyecilik). Bütün bu iş kollarının tamamına yakını beylik hizmetler olduğu için masrafını bizzat beylerin sağladığı görülür. Bunların müstakil iş kolları olmaktan ziyade bey'in ihtiyacını gören veya bey adına işleyen meslek sahipleri olduğuna hükmetmek gerekir. Mesela Bay Büre, oğluna hediye getirmeleri için bezirgânlarını Şam'a, Rum'a, İstanbul'a gönderir.

Unvan, Türkçe Sözlük'te şöyle tarif edilmektedir: "Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, san." (1988: 1516). Sıfat ise "Bir kimsenin görev, ödev, toplumsal veya hukukî bakımdan yeri ve özelliği; yüz, kılık ve dış görünüş" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 1294). Görüldüğü gibi unvanla sıfat arasındaki fark, unvanın siyasî anlamının daha belirgin şekilde öne çıkmasıdır.

Dede Korkut'ta sıfatlar başlığı altında, Oğuz Hanı Bayındır Han ile bazı Oğuz beylerinin, sahip oldukları unvanlar yanında zaman zaman kullandıkları sıfatlar ele alınmıştır. Sıfatların Oğuz Hanı ve beyleri ile sınırlı tutulması şahsî bir tasarruf değildir. Bilakis Dede Korkut'tan hareketle böyle bir sınırlamaya gidilmiştir.[95]

Dede Korkut'ta beylerin unvanlarının sarfı konusunda büyük bir hassasiyet gösterildiği ortadadır. Boğaç Han, Bamsı Beyrek vs. örneklerde de görüldüğü gibi unvan, Oğuz yiğidinin göstermiş olduğu hünere binaen Oğuz siyasî iradesi tarafından beylik payesi ve bir taltif olarak verilmektedir. Bu yönüyle

[94] Bu uygulamanın bu gün de ordu mensubu hanımlar arasında, sosyal statüleri ne olursa olsun aynen devam ettiği bilinmektedir. Buna göre paşanın karısı da paşadır.

[95] Dede Korkut'ta Bayındır Han, Salur Kazan, Aruz Koca, Bamsı Beyrek, Eylik Koca Oğlu Dülek Evren gibi Oğuz beyleri ve yiğitlerinin unvanı ile sıfatları zaman zaman birlikte zikredilmekte olduğu hâlde Dirse Han'ın hanlığı; yani unvanı daima zikredilirken; sıfatından bahsedilmez. Bu tutum, Dede Korkut anlatıcısının almış olduğu şahsî bir tavırdan dolayı mıdır yoksa siyaseten öyle olması mı gereklidir? Meseleyi, güçlü bir propaganda malzemesi olan sıfatın işlevleri dairesinde ele almak en doğrusu olacaktır. Ama öyle bile olsa bunun siyasetten bağımsız olduğu düşünülemez.

hüner gösteren yiğide unvan vermek kazanılmış bir hakkın teslimi olarak da değerlendirilebilir. Sıfat ise doğuştan gelen özelliklerin ifadesidir. Ama bazen Oğuz yiğidinin gösterdiği yararlığa binaen aldığı unvan, daha ziyade onun bir sıfatı gibi de takdim edilebilmektedir.

Türklerde unvanların kullanılışına tarihten ve Dede Korkut'tan destanî birer örnek vermek konuyu açıklamaya yardımcı olacaktır.

Tarihî örnek olarak Yavuz Sultan Selim Han'ın, 1565 yılında Habsburg İmparatoru'na verdiği ahidname-i hümayun'da geçen unvanı şöyledir:

> *"Ben ki Sultân-ı selâtîn-i Şark ve Garb sâhib-kırân-ı memalik-i Rûm ve Acem ve Arab kahraman-ı kevn ü mekân Neriman-ı meydan-ı zemîn ü zaman Ak-deniz'in ve Kara-deniz'in ve Ka'be-i mu'azzama ve Medîne-i münevverenin ve Kuds-i şerîfin ve taht-ı Mısır-ı nâdire-i asrın ve vilâyet-i Yemen ve Aden ve San'â'nın ve dâru's-sedâd-ı Bağdad ve Basra ve Lahsa'nın Medâin-i anuşin-i Revan'ın ve diyar-ı Cezâyir ve Azerbaycan'ın ve külliyen Rûmeli ve Anadolu ve Karaman ve Eflâk ve Boğdan ve Üngürüs memleketlerinin ve bunlardan gayri nice memalik ve diyar-ı azîmü'l-itibarın Padişah ve Sultanı Sultan Süleyman Han ibn-i Sultan Selîm Hânım… (Gökbilgin, 1979: 57)."*

Yavuz Sultan Selim Han, "han" unvanını vurgularken hükmettiği ettiği iklim ve coğrafyaları sıraladıktan sonra hangi soydan geldiğinden de bahsederek sıfatını da belirtmiştir. Unvan ve sıfatın diplomaside ne gibi işlevler yerine getirdiği hususu, çalışmanın "Propaganda" (sayfa: 276) başlığı altında ele alındığından burada ayrıca temasa gerek görüşmemiştir. Ancak unvan ve sıfatın üstüne basarak vurgulanması, şahıslar arasına mesafe tayin etme yanında tahakküm ihtirasını dile getirme anlamına geldiğini de belirtmek gerekir. Bununla birlikte unvan ve sıfatın ortaya koyduğu anlam, gizli bir tehdit ve te'dip anlamı ihtiva etmek olup bu da dosta güven, düşmana korku vermek amacı taşır. Nihayetinde her unvan ve sıfat, itibarî bir özelliğe sahiptir. Bu kavramların içini dolu gösteren unsur ise güçtür. Zayıf birinin kendini en mutantan unvan ve sıfatlarla tavsif etmesi, sadece maruz kalacağı alayın şiddetini artırmaya yarayacaktır. Ama unvan ve sıfatın, ikna ve inandırma işlevi de göz ardı edilemez. Hülasa güç sahibi üst, tahakküm ederken; kendi iradesi karşısında irade beyan eden astına htirasla karşı çıkarak onu iradesine boyun eğdirmeye zorlayacaktır. Dede Korkut'ta görülen

ast-üst çatışmasını tetikleyen unsurların başında üstün ihtirasına karşı astın gerek fiilî gerekse sözlü şekilde irade beyan etmesinin geldiği görülmektedir.

Dede Korkut'tan alınan destanî örnek ise şöyledir:

> *"Bir gün Ulaş oğlı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuñ güyegüsi, Kalın Oğuzuñ devleti, kalmış yigit arhası Salur Kazan yirinden turmış-idi. Toksan başlu ban ivlerin kara yirüñ üzerine dikdürmiş-idi. Toksan yirde ala kalı ipek döşemiş-idi. Seksen yirde badyalar kurılmış-idi. Altun ayak sürahiler düzilmiş-idi. Tokuz kara gözlü, hub yüzlü, saçı ardına örilü, göksi kızıl dügmelü, elleri bileğinden kınalu, parmakları nigarlu, mahbub kâfir kızları kalın Oğuz biglerine sağrak sürüp içerler-idi." (14).*

Dede Korkut'tan alınan örnekte ise Salur Kazan'dan bahsedilirken; onun kimin oğlu olduğu yanında hâkimiyet sahası, yaptığı kahramanlıklar, sahip olduğu insanî özelliklerden bahsedilmektedir. Oğuz beylerinin beylik, hanlık otağını "kara yerin üzerine" kurdurmaları, "bin yerde ipek halılarını" serdirmeleri, "ala sayvanları gökyüzüne" gerdirmeleri, "seksen yerde badyalar" kurdurmaları güç ve zenginliklerinin göstergesidir. "Kara yer" tabiri "belirsiz coğrafya" olup insanda bütün yeryüzünün kast edildiği hissini uyandırmaktadır. Hakeza ala savanlar gerilen "gökyüzü" de yine sonsuzluk hissi uyandırmakla beraber Oğuzların hem yerin hem de göğün hâkimi olduğu intibaını vermektedir. Bu güç ve ihtirasın ifadesinden sonra dile getirilen zenginliğin ise kuru bir iftihar meselesi olmayıp bilakis Oğuzların tahakküm ettiği bütün coğrafyada zenginliğin paylaşılan, dağıtılan, yedirilen, içirilen bir şey olduğunu göstermek ve Oğuz yiğitlerinin içitmaî yönünü ortaya koymaktır.

Yavuz Sultan Selim Han'ın sıfatları ile Salur Kazan'ın sıfatları karşılaştırıldığı zaman hemen fark edilecek unsur, Yavuz Sultan Selim Han'ın gücü, kuvveti, kudreti, celadeti, hülasa hâkimiyet ihtirasıdır. Salur Kazan'ın sıfatında da benzer bir ihtiras ifadesi yanında daha ziyade bezginlerin, miskinlerin, günahkârların, gariplerin umudu olduğu, darda kalmış yiğitlere arka çıktığı, Oğuzların kut'u, bahtı, talihi, mürüvveti, devleti olduğu vurgulanarak içtimaî tarafı ortaya konmaktadır. Bu ifade, bir devlet hayatından ziyade bir toplum hayatının tanzim ve işleyişinde öne çıkan insan

merkezli düşünceyi vurgulamaktadır. Hangi unvan ve sıfat yapısının diğerine örnek teşkil ettiği meselesi bir tarafa bırakıldığı zaman birinin diğerini asla nakzetmediği, hatta beslediği ve birbirine kaynaklık ettiği rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla tarihî gerçekliği sabit bir metinde yer alan Yavuz Sultan Selim Han'ın sıfatları ile itibarî bir metinde yer alan Salur Kazan'ın sıfatları yapı bakımından birbirine çok benzemekle birlikte anlam bakımından da bir diğerini tamamlar mahiyettedir. Hülasa Dede Korkut'ta Oğuz beylerinin unvan ve sıfatları, beylere karşı nasıl hitap edilmesi ve tazim gösterilmesi konusunda bir ölçü ortaya koyarken; bunların toplumdaki yerlerine uygun şekilde yapılmaması kişilik hakkının ihlali sayılmakta ve bu da çatışmaya sebep olmaktadır. Öte yandan Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla hitap ve tazimde kişilik haklarına riayet etme konusu sadece ast-üst münasebeti dairesinde ele alınmamakta, aynı ölçünün, karı koca, baba oğul vs. arasında da gözetildiği görülmektedir.

Dede Korkut'ta ast-üst çatışması olgusunu ihtiva eden birkaç olay vardır. Bunları önemlerine göre maddeleştirirsek;

1. Salur Kazan ile Karacık Çoban arasında geçen ast-üst çatışması,
2. Burla Hatun ile Deli Ozan arasında geçen ast-üst çatışması,
3. Yalancı Oğlu Yartaçuk ile Deli Ozan arasında geçen ast-üst çatışmasıdır.[96]

1.4.1. Salur Kazan İle Karacık Çoban'ın Çatışması

Salur Kazan ile Karacık Çoban arasında vuku bulan ast-üst çatışmasının anlaşılması için aralarında çatışmaya sebep olan olayların bilinmesi gerektiğinden Karacık Çoban'ın başından geçenlere bir göz atmak şarttır.

[96] Dirse Han ile Boğaç Han arasında geçen çatışma da ast-üst çatışması dairesinde ele alınabilecek bir hüviyete sahiptir. Bilindiği gibi Dirse Han'ı, maiyeti, oğlu Boğaç Han'a karşı kırşkırtırlar. Bu kışkırtmanın sebebi olarak da Boğaç'ın "bey" olduktan sonra babasının adamlarını "anmayışı" gösterilir. Bu da Boğaç'ın beylik payesi almasıyla statü olarak babasının adamlarının üstünde bir mevkie geldiğini, dolayısıyla aralarında bir ast-üst durumu oluştuğu anlamına gelir. Başta da belirtildiği gibi Dede Korkut'ta çatışmalar, "çok cepheli ve çok çehreli" bir görünüm arz ettiği için meseleler birbirine geçmiş vaziyettedir. Bu yüzden Dirse Han ile oğlu Boğaç han arasındaki çatışma, "Baba-Oğul Çatışması" (sayfa: 454) başlığı altında ele alınmıştır.

"Şökli Melik aydur: Altı yüz kâfir varsun koyunı getürsün didi. Altı yüz kâfir atlandı, koyunuñ üzerine ılġar vardı. Gice yatur-iken Karaçuk Çoban kara kayġulu vâkı'a gördi. Vakı'asından sermürdi örü turdı. Kıyan Güçi, Demür Güçi bu iki kardaşı yanına aldı, ağıluñ kapusını berkitdi, üç yirde depe kibi taş yığdı, ala kollu sapanın eline aldı. Nagâhandan Karaçuk Çobanuñ üzerine altı yüz kâfir koyıldı." (15).

Karacık Çoban, Salur Kazan'ın, Kapalı Derbent'te on bin koyununu, iki kardeşi ile güden ve koruyan çobanıdır. Karacık Çoban da kardeşleri de "kılıçlı" zümresinden değillerdir. Ama Şökli Melik, üç çobanın üzerine altı yüz altı asker sevk eder. Metinde zikredilen "kâfir" askerlerinin sayısı ve zümresi Oğuzların karşı karşıya olduğu tehlikeyi tayin etmek yanında sivil üç çobanın üzerine o kadar askerin sevk edilmesi mefhumu muhalifinden Şökli Melik'in korkaklığını, askerî beceriksizliğini ve zalimliğini vurgulamaya yöneliktir. Karacık Çoban, "maddî silah" olarak sadece sapana sahiptir. Ama "kâfir" askerlerinin, idaresindeki koyunları "çalmak" üzere geldiklerini birebir olmasa da "kara kaygılı rüya" vasıtasıyla Karacık Çoban'a, o gece kötü bir şey olacağı "malûm" olur. Yaklaşmakta olan tehlikeden rüya vasıtasıyla haber olması, Karacık Çoban'ın "manevî" güö sahibi biri olduğunu gösterir. Bu kanaat aynı zamanda Karacık Çoban'ın ilahî irade tarafından "meşrû", Şökli Melik'in tutumunun da gayrımeşru görüldüğü anlamına gelir.

Oğuzların değerler dünyasına göre kendisinden zayıf olana el kardırmak zül sayılmakta ve düşüklük olarak görülmektedir. Savaşta rakiplerin güç, statü, silah ve benzeri yönden birbirine denk olması, zaferin şerefini de tayin eden bir unsurdur. Elinde değnek olan birine kılıç çekmek, yiğitliğin şanına ve şerefine hakaret kabul edilmektedir. Dolayısıyla altı yüz kâfir askerinin, askerlik mesleğinden olmayan çobanları tehdit etmesi nispetsiz güç kullandığını göstermektedir.

Karacık Çoban, rüya vasıtasıyla aldığı ve bir tür "ilahî mesaj" yahut "işaret" sayılabilecek ikaz doğrultusunda hemen yatağından kalkar ve kardeşlerini de uyandırarak kendilerine emanet edilmiş koyunların ağılını sağlamlaştırır, üç yere "tepe" gibi taş yığar, sapanını eline alıp beklemeye başlar. Karacık Çoban'ın almış olduğu tedbirler onun vazifesine son derece itina ettiğini, dikkat gösterdiğini, sadık olduğunu ortaya koyan tavırlardır. Silah olarak

sapan ve taş bulundurması, onun kendisine karşı en azından insanlardan bir tehdit ve tehlike geleceğini beklemediği anlamına gelir. Kesici, delici vs. bir silah taşımayan Karacık Çoban'ın kimseyle bir düşmanlığının olmadığı da ileri sürülebilir. Ama üç ayrı yere taş yığması büyük bir saldırı beklediğini göstermektedir.

> *"Karanku ahşam olanda kayġulu çoban*
> *Kar-ile yağmur yağanda çakmaklu çoban*
> *Südi peyniri bol kaymaklu çoban*
>
> *Kazan Bigüñ dünlügi altun ban ivlerini biz yıkmışuz, tavla tavla şahbaz atlarını biz binmişüz, katar katar kızıl devesini biz yetmişüz, karıçuk anasını biz getürmişüz, ağır hazine bol akçasını biz yağmalamışuz, kaza beñzer kızı gelini biz yesir itmişüz, kırk yigidi-ilen Kazanuñ oğlını biz getürmişüz, kırk ince billü kız-ile Kazanuñ halalını biz getürmişüz, bere çoban ırağuñdan yakınuñdan berü gelgil, baş indürüp bağır basġıl, biz kâfire selam virgil, öldürmeyelüm, Şökli Melike seni iletelüm, saña biglik alı virelüm." (15).*

Şökli Melik'in gönderdiği altı yüz kâfir, evvela Karacık Çoban'ın içinde bulunduğu şartların ne mânâya geldiği hususunda kanaatlerini dile getirirler. Buna göre Karacık Çoban (veya bütün çobanlar), hava karardığı zaman daima kaygılıdır. Kar yağmur yağdığında çakmaklıdır. Karanlık, belirsizliğe, belirsizlik de nereden geleceği ve mahiyeti belli olmayan tehdit ve tehlikeye işaret etmektedir. Kar ve yağmur yağdığı zaman "çakmaklı" olmak ise evsiz, barksız, barınaksız, dışarıda ve tabiat şartlarına karşı korunaksız olmak anlamına gelmektedir. Nitekim bunlar yalan değildir. Bir durum tespitidir. Ama karanlık bastırınca gelecek gizli tehdit ve tehlike ile "kâfir"lerin kendilerini veya kendileri gibi olanları temsil ettikleri aşikârdır. "Sütü peyniri bol kaymaklı olmak" da kaymağın (zenginliğin, lezzetin, refahın) sadece süt ve peynirle sınırlı olduğu, bu ikisinde başka yiyecek görmediği anlamında yorumlanabilir. Peki, bu tespit ne işlev görmektedir? "Kâfir"ler, Karacık Çoban'ın içinde bulunduğu çetin hayat şartlarını dile getirmek suretiyle onun kendisini daha iyi şartlarda yaşayan insanlarla mukayese etmesini sağlamaya ve bu mukayese neticesinde de hâlinden şekvacı bir duruma geleceğini hesap ederek iç disiplinini bozmaya çalışırlar. Böylece Salur Kazan'ın on bin koyununu götürmelerinin önündeki engel kalkacak, amaçlarına rahatça ereceklerdir. O bakımdan "kâfir"lerin Karacık Çoban hakkındaki tespiti,

diplomatik bir tavır olup bu hamle, mücadele etmeden onu saf dışı bırakma taktiğinin ilk adımını teşkil etmektedir.

"Kâfir"ler, Karacık Çoban'ın iç disiplinini bozmak için ikinci adımı atalar. Bu adım, Karacık Çoban'ın ağası Salur Kazan'ın annesi, eşi, ailesi, evi, oğlu, üç yüz adamı ve malı mülkü hakkındadır ve anlattıklarının yalan payı yoktur. Üstün durumda olmanın verdiği güvenle "kâfir"ler Karacık Çoban'ı ikna etmek için yalana tevessül etmezler, bilakis gerçekliğin çarpıcı ve soğuk yüzü ile tahakküm etmeye çalışırlar. "Kâfir"ler, gerçekten de Salur Kazan'a, annesi, hanımını, kırk cariyesini, oğlu ile üç yüz maiyetini, atlarını, develerini, "ağır" hazinelerini kaldırıp götürmekle büyük darbe vururlar. Bu durum, "kâfir"ler lehine güçlü bir propaganda malzemesi olmak yanında Salur Kazan'ın aleyhine olup menfidir. "Kâfir"ler, Karacık Çoban'a bu durumu haber vermek suretiyle onu tehdit ederler ve teslim olmaya ikna etmeye çalışırlar. "Kazan Bey'in" hitabıyla başladıkları ifadeleri, "biz" sigasıyla devam eder ve "Şu, şu kötülükleri ona biz yapmışız, biz etmişiz…" diyerek Karacık Çoban'ın korkmasını, yılmasını, iradesinin kırılmasını sağlamaya ve gözünde ağasının itibarını düşürmeye çalışırlar. Hatta bununla iktiza etmeyip bir de rüşvet teklif ederler. Bu rüşvet, "kâfir"ler Karacık Çoban'a güya hizmetlerinden dolayı tekeffül edecekler ve Şökli Melik'ten ona beylik alacaklardır. Ama bunun için Karacık Çoban'ın baş indirmesi, selam vermesi, kendilerine itaat etmesini isterler. Bu ise Karacık Çoban'ın kendi şahsı, değerleri ve ağası Salur Kazan'a ihaneti anlamına gelmektedir.

"İlakırdı söyleme mere itüm kâfir
İtüm-ile bir yalakda yundım içen azġun kâfir
Altuñdağı alaca atuñ ne ögersin (E 15)
Ala başlu kiçimçe gelmez maña
Başuñdağı tuğulġanı ne ögersin mere kâfir
Başumdağı börkümçe gelmez maña
Altmış tutam gönderüñi ne ögersin murdar kâfir
Kızılçuk degenegümçe gelmez maña
Kılıcuñı ne ögersin mere kâfir
Eğri başlu çevgenümçe gelmez maña
Bilügüñde toksan okuñ ne ögersin mere kâfir
Ala kollu sapanumça gelmez maña
Irağuñdan yakınuñdan berü gelgil
Yigitlerüñ zarbını görgil andan ötgil (16)."

Karacık Çoban'ın, nihayetinde bir çoban olarak silahlı, teçhizatlı, savaş sanatı talim etmiş ve sayıca kendilerinin iki yüz katı bir birliğe boyun eğmeyişi, aklî ve mantıkî değerlerle izah edilebilecek bir durum gibi görünmüyor. Böylesi bir tehdit ve tehlike karşısında onun emanetindeki malı teslim etmesi bir ihanet sayılırsa; geriye bir tek cevap kalır: işte at, işte meydan… Ama Karacık Çoban, iç displini son derece sağlam bir insan olarak "kâfir"lerin ne tehditlerine boyun eğer; ne de tekliflerine itibar veya tamah eder. Canı pahasına emanete ihanet etmeyeceğini gayet açık ve keskin bir dille reddeder. Hatta reddiyesi, "kâfir"lerin atlı, silahlı, talimli vs. oldukları imalarını anladığı yöndedir ve onların devlet (beylik, kut, baht, talih, mürüvvet, amaç) olarak gördükleri "nimeti" elinin tersiyle iter. Bu da çatışma mevzi kazanmada insan tipine ve insan tipini tesis eden değerler dünyasına dikkat çeker. Hakeza Karacık Çoban'ın güç karşısında değerlerini çiğneyeceği tasavvuru, "kâfir"lerin değerler dünyasına işaret eder.

"Kâfir"ler, Karacık Çoban'ın hayat şartlarını ve buna karşılık sahip olduğu imkânı sıraladıktan sonra ikinci merhalede Salur Kazan'ın durumunu devreye sokarlar. Salur Kazan'a ne yapmışlarsa kasten tek tek sayarlar. Kazan Bey'in bacası altın otağlarını, evlerini kendilerinin yıktıklarını, tavla tavla şahbaz atlarını kendilerinin bindiklerini, katar katar develerini, karımış anasını kendilerinin götürdüklerini, kaza benzeyen kızını, gelinini kendilerinin esir ettiklerini, kırk yiğidi ile oğlu Uruz'u, kırk ince belli kız ile hanımını kendilerinin götürdüklerini, ağır hazinesini, bol parasının kendilerinin yağmaladıklarını söylerler. Kâfirler, "onun" karşısına "biz" zamirini koyup Salur Kazan'ı silik, bitik, mahv u perişan olmuş, dağılmış göstermek; kendilerini ise "biz" vurgusu ile bir, beraber, güçlü, muzaffer olarak öne çıkarmak suretiyle Salur Kazan'ı tezyif ederler; kendilerini yüceltirler. Salur Kazan'ın sahip olduğu hemen her şeyi ellerine geçirdiklerini söyleyerek Karacık Çoban'ı da teslim olmaya zorlarlar. Böylece Karacık Çoban, malını, canını, namusunu, ailesini, ordusunu koruyamamış Salur Kazan'dan umudunu kesecek, güya ondan daha güçlü ve lütufkâr "kâfir"lere biat edecektir. Bu adım, "kâfir"lerin

vuruşmadan, dövüşmeden, pazarlık ve rüşvetle Karacık Çoban'ı yıldırmak, korkutmak ve satın almak niyetleri doğrultusunda bir hamledir.

Karacık Çoban'ın "kâfir"lerin ima ve teklifine hakaretle karşılık verir. "Kâfir"ler onu çobanlığı üzerinden tahkir ve tezyif edince Karacık Çoban da onlara misliyle mukabele eder. Kâfirlerin beylik vaatlerini "lakırdı" olarak değerlendiren Karacık Çoban, onları "itim kâfir" ve "itim ile bir yalakta yal içen azgın kâfir" ibareleriyle köpeğine benzetir, hatta köpeği yerine koyar ve böylece tahfif, tahkir ve tezyif eder. Karacık Çoban'ın sonraki ifadeleri ise kâfirlerle kendisini mukayese eden ifadelerdir. Kâfirlerin bindikleri alaca attan, kendisinin ala başlı keçisinin daha üstün, başlarındaki tulgalarından kendi börkünün daha iyi olduğunu, ellerindeki altmış tutam mızraklarından kendi kızılcık değneğinin daha iyi iş yaptığını, onların kılıçlarının kendi sopası kadar etmeyeceğini, sadaklarındaki oklarının kendi ala kollu sapanı kadar iş görmeyeceğini, çoban da olsa onlardan daha yiğit olduğunun vuracağı darbenin şiddeti ile anlaşılacağını söyler. Karacık Çoban, silahsız ve teçhizatsız bir çoban olmasına rağmen kâfirlerden daha üstün bir yiğit ve savaşçı olduğunu iddia ederek onlara karşı taviz vermemekte direnir. Hatta kendileri üç kişi oldukları hâlde altı yüz kişiye meydan okur, darbesini görmeden konuşmamaları tehditini savurur. Vaatler, tehditler, tezyifler, tahfifler, tahkirler Karacık Çoban'ı ikna edemediği gibi sadakat, ahde vefa, emanete sahip çıkma gibi değerlerden aldığı güç ve sahip olduğu dirayetle Karacık Çoban kâfirlere kafa tutar, meydan okur. Bu meydan okuyuşun arkasındaki insan tipi, hâlinden memnun, vazifesine sadık, tok gözlü, rüşvet ve yalana karşı tavır sahibi, emanete ihanet etmeyen, tedbirli, doğru, dürüst, azimli, laf söz bilen, gözü pek, güce değil hakka itaat eden, hepsinden önemlisi cesur bir şahsiyet vardır. İşte Karacık Çoban, sahip olduğu vasıflar bakımından diğer Oğuz yiğitleri denginde bir yiğittir.

> *"Bî-tekellüf kâfirler at depdiler, oh sepdiler. Erenler evreni Karaçuk Çoban sapanınuñ ayasına taş kodı atdı. Birin atanda ikisin üçin yıkdı, ikisini atanda üçin dördin yıkdı. Kâfirlerüñ gözine korhu düşdi. Karacuk Çoban kâfirüñ üç yüzini sapan taşı-y-ile yire bırakdı. İki kardaşı oha düşdi, şehid oldı. Çobanuñ taşı dükendi, koyun dimez kiçi dimez sapanınuñ ayasına kor atar, kâfiri yıkar. Kâfirüñ gözi korkdı. Dünya*

'âlem Kâfirüñ başına karanu oldı, aydur: Yarımasun yarçımasun bu çoban bizüm hepümüz kırar ola mı didiler, dahı turmayup kaçdılar." (16).

"Kâfir"ler, silahı sadece sapan olan üç çobana karşı atla saldırıp ok serperler. Yayaya karşı atlı, silahsız insana karşı ok serpilmesi, "kâfir"lerin "orantısız" güç kullandığını göstermek yanında bu orantısızlık değerler açısından onların eşit şartlarda dövüşecek cesaret ve hünere sahip olmadıklarını gösteren bir örnektir. "Kâfir"ler, sayı, silah ve teçhizat üstünlüğüne rağmen Karacık Çoban'ın sapanı ile baş edemezler. Karacık Çoban, her sapan taşı atışta "kâfir"lerin birini, ikisini, üçünü, dördünü yıkar. Hatta taşı tükenince "koyun demez, keçi demez" eline ne geçerse alıp "kâfir"lere fırlatır. Böylece üç yüz "kâfir"i, yani onların yarısını öldürür. Bu olay aklın ve mantığın ölçülerine uygun görünmemektedir. Ama Karacık Çoban'a rüya örneğinde olduğu gibi "ilahî" bir güç atfedildiği zaman işin rengi değişecektir. Dede Korkut, Karacık Çoban'dan "erenler evreni" diye bahseder. Evren, Dede Korkut'ta yılan yahut ejderha olarak geçer. Dolayısıyla erenlik manevî güce, evrenlik de maddî güce işaret etmektedir. O bakımdan Karacık Çoban, sadece bir sapan ile üç yüz atlı, silahlı ve teçhizatlı asker öldürmesi başka türlü izah edilemez. Ne var ki, bu ifadenin bir efsaneleştirme[97] yahut mitleştirme olduğu da ileri sürülebilir. Bu çalışmada, efsaneleştirme yahut mitleştirmenin mahiyetinin ne olduğundan ziyade böyle bir ifadenin nasıl bir işlev gördüğü ile ilgilenilmektedir. Böyle bir ifadenin birinci işlevi, Karacık Çoban'ın ait olduğu toplumu cesaretlendirmek, düşmana karşı inanç ve azimle direnmeye ve harekete geçirmeye çalışmak, ne olursa olsun maneviyatını bozmamak, emanete ihanet etmemek, vazifesine sadık olmak ve sair.

Çoban-asker mukayesesi bir ast-üst çatışmasına işaret etmektedir. Bununla birlikte Oğuzların bir çobanının üç yüz "kâfir" askerinden daha iyi olduğu kanaat yahut intibaı, Dede Korkut'taki ast-üst çatışmasını nakzeden

[97] Benzer efsaneler yahut efsaneleştirmeler gerek Çanakkale Savaşı'nda gerekse Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında da yapılır. Türk askerlerine beyaz cübbeli, yeşil sarıklı "askerlerin" yardım ettikleri anlatılarak bazı olaylar akılla değil maneveiaytla izah edilmeye çalışılır. Beşparmak Dağları'nın zirvesine tırmanmış bir Türk tankının orada bulunmasının, ancak ilahî bir güç vasıtasıyla gerçekleşmiş olduğuna inanılır.

bir durumdur. Ancak buradan harketle Dede Korkut'ta ast-üst çatışmasının olmadığı ileri sürülemez. Bilakis ast-üst çatışması, yerine, zamanına ve adamına göre vuku bulmaktadır. "Kâfir" askerlerine karşı itaat etmemesi, kompleks duymaması istenen bir çobanın aynı tavrı kendi ağasına karşı da göstermesi bizzat aralarında ast-üst çatışmasının çıkmasına sebep olmaktadır.

> *"Çoban şehid olan kardaşların Hakına kodı, kâfirler leşinden bir böyük depe yığdı., çakmak çakup od yakdı, dahı kepeneğinden kurumsı idüp yarasına basdı, yoluñ kıyısın alup oturdı, ağladı sıkladı, aydur: Salur Kazan, Big Kazan, ölü misin diri misin, bu işlerden haberüñ yok mıdur didi." (16).*

Karacık Çoban'ın şikâyeti Salur Kazan'adır yahut Salur Kazan'dandır. Daha doğrusu Salur Kazan'ın "Salur" sıfatına ve beyliğine mazhar itibarına yöneltilmiş bir tenkittir. "Salur Kazan", "Big Kazan" ifadeleri, "Salur" ve "bey" diye tavsif edilmesine sebepken; evinin ocağının yakılıp yıkılmasına, malının mülkünün talan edilmesine, ırz ve namusunun çiğnenmesine, hâsılı maiyetine sahip çıkamayışını tariz eden bir anlamı havidir. Diğer bir ifadeyle Salur Kazan, **"**Ulaş oğlı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, Bayındır Hanuñ güyegüsi, kalın Oğuzuñ devleti, kalmış yigit arhası…" gibi sıfatların gereğini yerine getirmediği için tenkit edilir. Ancak Karacık Çoban, Salur Kazan'a karşı tenkidî ifadesini bir adım sonra değiştirerek tenkitten tebcile yönelir. Salur Kazan'ın ailesi ve maiyetinin başına gelen bütün işlerin ancak onun ölmüş olmasıyla mümkün olacağı düşüncesi mefhumu muhalifinden ona yapılmış bir methiyedir. Eğer Salur Kazan, ölmüş olmasa kimsecikler onun malına, canına, namusuna zarar veremeye cesaret edemez denmek suretiyle Salur Kazan yücelttirilir ve yükseltilir. Salur Kazan'ın ölmüş olması tasavvuru, bedenî bir ölüm olmasa da güç, iktidar ve inancını kaybetmiş bir insan tablosu sunmaktadır.

> *"Meger hanum ol gice kalın Oğuzuñ devleti, Bayındır Hanuñ güyegüsi Ulaş oğlı Salur Kazan kara kayġulu vâkı'a gördi." (16).*

Salur Kazan da Karacık Çoban gibi rüya vasıtasıyla ikaz edilir. Bu durum onun da tıpkı Karacık Çoban gibi manevî bir güce sahip ve başına

gelenlerden dolayı “masum” olduğuna delalet etmektedir. Bununla birlikte ondan bahsedilirken; yalnız “Oğuzun devleti, Bayındır Hanuñ güyegüsi, Ulaş oğlı Salur Kazan” denmesi daha önce sayılan, “tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amit suyınuñ aslanı, Karaçuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ ağası, kalmış yigit arhası…” gibi sıfatlarından arındırılmış olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Salur Kazan, bulunduğu durum itibariyle Oğuz devleti nezdindeki mevkii ile oğul ve damatlık gibi sosyal statüleri dışında her şeyini kaybetmiş durumdadır. Artık ne tüylü kuş yavrusu gibi güzelliği, ne bezginleri ve miskinleri himaye edecek malı mülkü, ne arslanlığı, ne kaplanlığı, ne Uruz’u; ne de darda kalmış yiğitlere arka çıkacak hâli kalmıştır. Neredeyse bütün sıfatlarını kaybetmiştir. Salur Kazan’ın diğer sıfatlarından arındırılıp sadece beylik unvan ve mensubu olduğu soy vesilesiyle dile getirilmesi bir yönüyle onun çaresizliğini ortaya koyarken; diğer yönüyle başındaki belayı def edecek fırsat ve imkâna hâlâ sahip olduğu intibaını vermektedir. Oğuz beylerbeyi, Oğuz Han’ı Bayındır Han’ın damadı ve Ulaş’ın oğlu olarak Salur Kazan, kendisine yakışan görev ve sorumluğunu yerine getirecek, evini, ailesini ve malını kâfir elinden kurtaracaktır. Salur Kazan’ın değişmez statüsünün söylenmesi yapacağı düşünülen işe dair bir ihtiyat payı bırakıldığını, muhtemel gelişmelere açık kapı bırakıldığını göstermektedir.

Salur Kazan, gördüğü rüyayı kardeşi Kara Göne’ye yorumlatır; ama Kara Göne’nin yorumu da yoruma muhtaçtır. Zira rüyasındaki emareler hep kötü olaylara yorulacak cinstendir. Nihayet Salur Kazan, rüyasını bir mesaj olarak değerlendirip evini ocağını, yerini yurdunu, eşini ailesini görmek üzere yola çıkar. Geldiğinde her yerin yakılmış yıkılmış, tarumar edilmiş bir vaziyette olduğunu görür. Gördüğü manzara karşısında Salur Kazan’ın aklı başından gider, evinin ocağının akıbetini öğrenmek için yola çıkar. Bir kurtla karşılaşır, ondan haber sorar. Bir suyla karşılaşır, ondan haber sorar. Bir köpekle karşılaşır, ondan haber sorar. Nihayet yol kenarında kendisini bekleyen Karacık Çoban’a rast gelir ve ondan haber sorar.

Salur Kazan'ın, evinin ocağının akıbetini sormak üzere kurt, su, köpek ve çobana rast gelmesi manidardır. Su, kurt ve köpek ona bir cevap veremez. Yahut vermeli midirler? Haber sormak, umumiyetle hesap sormak anlamına gelmez. Ama bir olaydan haberdar olmak bazen o olaydan mesul olmak anlamına da gelebilir. Kötü bir olaya manî olmamak, haksızlığa karşı gelmemek, zulme isyan etmemek, Oğuzların değerler dünyasına göre en az yapan kadar olaydan mesul olmak anlamına gelir. Kendisinden haber sorulan Karacık Çoban böyle bir suçlama ile karşı karşıya kalacaktır.

"Karanku ahşam olanda kayġulu çoban
Kar-ile yağmur yağanda çakmaklu çoban
Ünüm añla sözüm dinle
Ağ ban ivüm şundan kiçmiş gördün mi digil mańa
Kara başum kurban olsun çoban sańa." (18).

Salur Kazan, Karacık Çoban'a tıpkı "kâfir" askerlerinin onun koyunlarını götürmek üzere geldikleri ifadeler ile seslenir. Karanlıkta kaygılı olmak, mefhumu muhalifinden bakıldığında aydınlıkta kaygı, endişe, korku duymayı gerektirecek bir şeyin olmadığına delalet eder. Kar yağmur yağdığında çakmaklı[98] (ateş yakmış) olmak da hakeza öyledir. Isınma ihtiyacı duyulmayan bir günde ateş yakmanın birçok tedaiye sahip olduğu ortadadır. Karacık Çoban, şehit olan kardeşlerini gömdükten sonra ateş yakar ve kebesinden yün koparıp yakarak yaralarını dağlar, erittiği yünü tabir-i caizse yarasına merhem niyetine basar. Yanan ateşin Salur Kazan tarafından yadırganması, ateş yakılmasına sebep tabiî bir şartın olmadığına, olağanüstü bir durum olduğuna işaret eder. Çünkü sözler, bulundukları yere göre (siyak-sibak) anlam kazanmakta, siyak ve sibak değiştiğinde farklı anlamlar söz konusu olabilmektedir.

[98] Bu husus çalışmada daha önce şu şekilde açıklanmıştır: "Karacık Çoban (veya bütün çobanlar), hava karardığı zaman daima kaygılıdır. Kar yağmur yağdığında çakmaklıdır. Karanlık, belirsizliğe, belirsizlik de nereden geleceği ve mahiyeti belli olmayan tehdit ve tehlikeye işaret etmektedir. Kar ve yağmur yağdığı zaman "çakmaklı" olmak ise evsiz, barksız, barınaksız, dışarıda ve tabiat şartlarına karşı korunaksız olmak anlamına gelmektedir." Karacık Çoban örneğinde olduğu gibi "dışarıda" olmak "korunaksız" olmak yanında bulunduğu coğrafyayı tarassut altında tutma imkân ve fırsatını da ihtiva etmektedir. Daha önce de temas ediliği üzere çobanların "olağanüstü durumları gözetleme ve ilgili yere haber verme" görevi icra ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Salur Kazan'ın Karacık Çoban'dan haber sorarken; "kâfir" askerleri ile aynı kalıbı kullanması bir sözün siyak ve sibakına göre anlam kazanacağını gösteren bir örnektir.

Salur Kazan, Karacık Çoban'a ismiyle değil; unvanı ile hitap eder. Çoban kendi çobanıdır. İsmini mutlaka biliyor olması ve ona ismiyle hitap etmesi beklenir. İsmini söylemeyip de yalnız mesleği ile hitap etmesi, aralarındaki kalın statü duvarını vurgulamakla birlikte "ünüm anla, sözüm dinle" emirlerine riayet etmesini kaçınılmaz kılan bir tavır takınmadır. Dolayısıyla Salur Kazan, Karacık Çoban'ın üzerinde hem statüsü hem de buyurgan tavrı ile abanarak maksadını hâsıl etmeyi amaçlar.

Salur Kazan, Karacık Çoban'dan malumat sorarken; doğrudan mevzua girmeyip çobanların bazı vasıflarını sıraladıktan sonra "çoban" ünlemi ile seslenir. Daha sonra ise buyurgan bir ifadeyle "ünüm anla, sözüm dinle" der. İkinci teklik şahıs emir sigasındaki bu ifadeler soru sormak isteyen insan tavrına çok uymaz. Bir derdi, bir sıkıntısı, başkasından bitirecek bir işi olan kimse normal şartlarda muhatabına emir sigasıyla kendisini dinlemesini ve anlamasını buyurmaz, buyuramaz. Ancak Salur Kazan, beyliğin vermiş olduğu iktidar gücü ile muhatabının sosyal statüsü olan çobanlık mesleğini vurguladıktan sonra emir sigası ile konuşmaya başlar. Nihayet asıl meramını ondan sonra açıklar. Başka bir ifadeyle Salur Kazan, Karacık Çoban'la aralarındaki sosyal statü farkını tayin ettikten sonra asıl niyetini ifade eder.

Salur Kazan, Karacık Çoban'dan haber sorarken; "Ağ ban ivüm şundan kiçmiş gördün mi digil maña." der. Salur Kazan, evi ve ailesinin akıbetinin ne olduğunu aslında bilmemektedir. Evini ve ailesini yolda rast geldiği suya, kurda ve bir köpeğe sormuştur. Bu husus elbette gördüğü manzara karşısında ne yapacağını bilemez hâle gelmiş bir insan tavrı olarak yorumlanabilir. Fakat Salur Kazan, evi ve ailesi hakkında kimseden malumat almış değildir. Dolayısıyla evinin oradan geçmiş olduğunu bilmesi mümkün olmayıp ancak iz sürerek bir tahminde bulunabilir. Ancak Karacık Çoban'la karşılaşınca, "Ağ ban ivüm şundan kiçmiş gördün mi?" diye sorar ve "digil mana" diyerek emir verir. Salur Kazan, emir ifadesini, "Kara başum kurban olsun çoban saña." diyerek yumuşatır.

Salur Kazan'ın sorusuna verilecek iki cevap vardır: "Gördüm." yahut "Görmedim." Görmediğini söylemek Karacık Çoban'ın hâlihazırda bulunduğu görüntüye ters bir durumdur. Zira beklediği yol kenarına üç yüz "kâfir leşini" tepe gibi yığmış, şehit olan iki kardeşini gömmüş, yaktığı ateşte erittiği yünler ile de yarasını beresini sarmaktadır. O, hiçbir şey demese bile mevcut durumu ortada iken Salur Kazan'ın, "…gördün mü?" sorusuna, "Görmedim." diyemez. Çünkü hâli bunun tam tersini söylemektedir. O halde vereceği cevap bellidir: gördüm. Biraz yukarıda Oğuzların değerler dünyasına göre "Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır." hükmü uyarınca zulme rıza göstermek zulme ortak olmak anlamına geleceği ve zulme rıza gösterenin bundan mesul tutulacağı dile getirilmiştir. O bakımdan Karacık Çoban'ın, Salur Kazan'ın sorusuna vereceği müspet cevap aslında bahsi geçen olaydan mesul tutulmak gibi bir menfîliği de içinde barındırmaktadır. Bir olaydan, birini, bir şekilde mesul tutma, mesuliyetten kaçma veya mesuliyetini paylaşma isteği anlamına gelip bu da vicdanını rahatlatmak için bir vesile teşkil etmektedir.

> *"Ölmiş mi-y-idüñ yitmiş mi-y-idüñ a Kazan*
> *Kanda gezer-idüñ nirede-y-idüñ a Kazan?" (18).*

Karacık Çoban'ın, aslında Salur Kazan'ın ölüp ölmediğini, yitip yitmediğini; nerede gezdiğini veya nerede olduğunu merak ettiği yoktur. Onun sorusu, daha ziyade "sorgu" hüviyetinde olup kendi ve onun ailesinin başına gelenlerden dolayı bizzat onu mesul tuttuğunun ve suçladığının resmidir. Bu suçlama, "a Kazan" ünleminden anlaşılmaktadır. Zira Karacık Çoban, ağası Salur Kazan'a karşı teklifsiz bir üslupla ilk defa "a Kazan" diye hitap eder. Bu teklifsizlik iktidar zaafına uğramış bir beyle onun çobanının kendisini eşit görür hâle geldiğinin bir ifadesidir.

> *"Dün yok öteki gün ivüñ bundan kiçdi, karıçuk anañ kara deve boynında asılu kiçdi, kırk ince billü kızı-y-ile halaluñ boyı uzun Burla Hatun ağlayuban şundan kiçdi, kırk yigit-ile oğluñ Uruz başı açukyalın ayak kâfirlerüñ yanınça tutsak gitdi, tavla tavla şahbaz atlaruñ kâfir binmiş, katar katar kızıl develerüñ kâfir yetmiş, altun akça bol hazineñi kâfir almış. Çoban böyle digeç Kazan âh itdi, 'aklı başından gitdi, dünya 'âlem gözine karangu oldı, aydur: Ağzuñ kurısuñ çoban, dilüñ çürisün çoban, Kadir senüñ alnuña kada yazsun çoban didi." (18-19).*

Karacık Çoban, Salur Kazan'ın evinin akıbetini aslında kendisi müşahede etmez. Evinin akıbetini, koyunlarını da götürmeye gelen kâfirler söyler. Dolayısıyla Karacık Çoban'ın Salur Kazan'a vereceği malumat dolaylı anlatıma dayalı bir üslupta olmalıdır. Ancak Karacık Çoban, mevzuu dolaylı anlatım yoluyla nakletmek yerine bizzat kendisi görmüş, duymuş, müşahede etmiş gibi bir üslupta aktarır.

> *"Eğer konuşan özne (yani sözcelemi dile getiren özne (the subject of enunciation) ile sözcelenmiş olanın (enounced) gramatik öznesi arasında bir ayrıma gidersek, sözcelenenin (enunciandum) de bir öznesinin bulunduğunu söyleyebiliriz ki bu da konuşmacının inanç ya da kanılarına tekabül eder. Parrhesia'da (açık sözlülük) konuşmacı kendisinin hem önermenin öznesi, hem de sözcelenin öznesi olduğunu – yani gönderme yaptığı kanının öznesi olduğunu- vurgular.*
>
> *"İki tür parrhesia'yı (açık sözlülük) birbirinden ayırmamız gerekir. Bunlardan birincisi, sözcüğün 'boşboğazlık sözcüğüne yakın anlamda kullanıldığı ve kişinin zihninde birtakım şeyleri –ya da her şeyi- niteliksel bir ayrım gözetmeksizin söylediği durumu betimleyen aşağılayıcı anlama denk düşer (Foucault, 2005: 11)."*

Karacık Çoban'ın kurduğu cümle görülen geçmiş zaman üçüncü teklik şahsındadır. Hatta duyduğunu görmüş gibi anlatmanın ilerisinde bazı ilaveler de yapar. Kırk ince belli kız ile Burla Hatun'un "ağlaması", kırk yiğit ile Uruz'un "başı açık, yalın ayak" gitmesi Karacık Çoban'ın ilave ettiği bilgilerdir. Bu ilave bilgiler Salur Kazan'ı önceki gibi suçlayıcı bir tavrın devam etmesinin dışında takrik edeci bir işlev de görmektedir.

Karacık Çoban, aslında durumu doğru dürüst anlatamaz. "Dün yok öteki gün" ibaresi bile onun en azından zamanı karıştırdığını gösterir. Zamanı karıştırması onun verdiği mücadele ve yaşadığı acı ile izah edilebilir bir durumdur. Ama Salur Kazan'ın sorusunu cevaplarken; birinci ağız kullanması ve olup bitene bazı bilgiler ilave etmesi çobanlığına verilerek geçiştirilecek bir durum değildir. Bilakis ailesi hakkında işkence ve eziyet bildiren teferruatı nakletmesi, art niyet taşımasa bile maksadını aşan ifadelerdir. Bu ifadelere Salur Kazan'ın tepkisi, Karacık Çoban'a beddua etmek şeklinde olur. "Kara haber" vermek yahut kara haber ihtiva eden doğruyu söylemek, eskiden beri tepki ile karşılaşılan bir durumdur. Eskiden beri iyi haber getiren haberciler

getirdikleri haber için ödüllendirilirken; kötü haber getirenler ise cezalandırılır (Foucault, 2005: 26).

> *"Ağzuñ kurısuñ çoban, dilüñ çürisün çoban, Kadir senüñ alnuña kada yazsun çoban didi." (19).*

Salur Kazan'ın Karacık Çoban'a beddua etmesinin sebebi, onun ailesinin felaketi sayılabilecek hadiseye şahitlik etmiş olduğu hâlde niçin müdahele etmediğine dair bir suçlama algısı olabilir. Zira Karacık Çoban, her şeyi duymuş değil de görmüş gibi Salur Kazan'a nakleder. Salur Kazan'da olaya şahit olduğu intibaı uyandırır.

> *"Ne var ki parrhesia (açık sözlülük) klasik metinlerde çoğu zaman bu aşağılayıcı anlamdan ziyade olumlu bir anlama sahiptir. Parrhesiazesthai 'hakikati söylemek' anlamına gelir. Peki parrhesiastes doğru olduğunu düşündüğü şeyi mi söyler, yoksa doğru olan şeyi mi? Bence parrhesiastes doğru olan şeyi söyler, zira o şeyin doğru olduğunu bilir ve o şeyin olduğunu bilmesi o şeyin gerçekten de doğru olmasından kaynaklanır. Parrhesiastes sadece dürüst olmakla ve düşüncesinin ne olduğunu söylemekle kalmaz; aynı zamanda onun düşüncesi hakikattir. O doğru olduğunu bildiği şeyi söyler. O halde parrhesia'nın (açık sözlülük) ikinci özelliği inanç ve hakikat arasında her zaman tam bir örtüşme olmasıdır" (Foucault, 2005: 12).*

Karacık Çoban, Salur Kazan'ın evinin ocağının, oğlunun uşağının vs. başına nelerin geldiğini birebir müşahede etmiş değildir. Bu hususta ki malumatı ona düşmanları olan "kâfirler" vermiştir. Karacık Çoban, bu bilginin doğruluğunu yanlışlığını tartışmadan hemen doğruluğuna inanır ve kendisinden bununla ilgili haber sorulduğunda duyduğunu görmüş gibi muhatabına aktarır. Karacık Çoban'ın duyduğu şeye hemen inanması onun saflığından ziyade kimsenin yalan söylemeyeceğine dair inancı olsa gerektir. Kaldı ki, onu ikna eden en kuvvetli husus da düşmanın ağıla kadar gelecek serbestlikte olmasıdır. Eğer Salur Kazan, yerini yurdunu tutuyor olsa düşmanları koyun ağılına kadar yaklaşacak cesareti gösteremeyecektir.

> *"Eğer parrhesiastes'in (açık sözlülü) dürüstlüğü konusunda herhangi bir 'ispat' varsa, bu cesaretten başkası olamaz.*
>
> *"Bir insan ancak hakikati söylemenin risk ya da tehlike arz ettiği durumlarda parrhesia kullanıyor sayılır ve parrhesiastes (açık sözlülü) olarak kabul görmeyi hak eder. Örneğin Yunanlılar açısından bakarsak bir gramer öğretmeni ders verdiği öğrencilere hakikati söyleyebilir ve bunu yaparken de öğrettiklerinin doğru olduğu konusunda şüphe duymaz. Ancak inanç ile hakikat arasındaki bu örtüşmeye rağmen*

bir parrhesiastes (açık sözlülük) değildir o. Öte yandan bir filozof bir hükümdara, bir tirana hitap etse ve ona tiranlığın rahatsız edici ve nahoş olduğunu, zira tiranlığın adaletle bağdaşmadığını söylese, filozof hakikati söylemiş olur, hakikati söylediğine inanır, buna ilaveten bir de risk alır (çünkü tiran ona karşı öfkelenebilir, onu cezalandırabilir, onu sürgüne gönderebilir, onu öldürebilir)" (Foucault, 2005: 13-14).

Karacık Çoban, kendisinden bilgi soran Salur Kazan'a, ailesi hakkında duyduklarını görmüş gibi anlatırken onu suçlayıcı bir dil kullanır. "Ölmüş müydün, yitmiş miydin a Kazan!" ifadeleri bütün bu işlerin müsebbibi olarak Salur Kazan'ı gördüğünü ortaya koymaktadır. Salur Kazan, kendisine yöneltilen suçlamayı aslında yansıtma yoluyla reddetmekle kalmaz "kara haber" verdiği için bir de Karacık Çoban'ı beddua ederek bastırır, suçlu durumuna düşürmeye çalışır. Karacık Çoban'ın, doğru sözlü olmak adına Salur Kazan'a cevap verdiği söylenebilir. Kara haber vermenin toplum nezdinde hoş karşılanmadığını o da biliyor olmalıdır. Buna rağmen muhatabına kötü haberi veriyorsa ondan gelecek tepkiyi de göze alıyor demektir. Nitekim Salur Kazan beddua edince Karacık Çoban kendisini üç şeyle savunur. Birincisi onun yoluna iki kardeşini şehit verdiğidir. İkinci husus yine onun uğruna kendisinin de canla başla mücadele ettiğidir. Üçüncü husus ise her şeye rağmen kendisine verilmiş vazifeye layıkıyla sahip çıktığı ve sürüsünden zayıf bir kuzu vermeyecek kadar titiz davrandığıdır. Karacık Çoban, burada "açık sözlü" davranarak Salur Kazan'ın hışmını göze almış, buna mukabil doğru, dürüst, çalışkan ve hakikati söyleyen bir insan olarak ona bağlılığını ortaya koymaya çalışmıştır.

"Ne kakırsın baña ağam Kazan
Yohsa göksüñde yok mıdur iman
Altı yüz kâfir dahı menüm üzerüme geldi, iki kardaşum şehid oldı, üç yüz kâfir öldürdüm ġazâ itdüm, semüz koyun aruk toklı senüñ kapuñdan kâfirlere virmedüm, üç yirden yaralandum kara başum buñaldı, yaluñuz kaldum, suçum bu mıdur didi." (19).

Salur Kazan beddua edince, diğer bir ifadeyle Karacık Çoban'ı üslupsuzluğu sebebiyle azarlayınca o da misliyle mukabele eder. Karacık Çoban, aslında kendi fedakârlığına güvenerek Salur Kazan'a her şeyi düşündüğü gibi nakleder. Ancak bu fedakârlığının arkasına sığınarak Salur Kazan'a karşı teklifsiz davranmış olsa da onun azarıyla tekrar eski hududuna çekilir ve kendi fedakârlığını ifade ederken; Salur Kazan'ı da sosyal statüsü

içinde anarak otoritesine boyun eğdiğini gösterir. “Ağam Kazan” ifadesi onun otoritesini yeniden tanıdığını ve buna boyun eğdiğini göstermektedir. Zira “açık sözlü” daima hitap ettiği kimseden daha güçsüz konumdadır (Foucault, 2005: 15).

Karacık Çoban, Salur Kazan’ın otoritesini tekrar dikkate aldığını gösteren “ağam” tabirini kullandıktan sonra onu imansızlıkla suçlar gibi yapar. Aslında doğrudan “imansız” diyemez, birlikte meramını soru cümlesi vasıtasıyla yumuşatarak söyler ve böylece ithamından vazgeçerek kendisine hak vermesini ister. Karacık Çoban’a göre ailesinin başına gelenlerden dolayı kendisinin suçlanması imansızlıktır. Ama bunu doğrudan ağasının yüzüne karşı söylese onunla aynı dili ve üslubu kullanmış olacağı, böylece onunla eşit bir düzlemde bulunduğununu göstermiş olacağı için temkinli favranır. Karacık Çoban, kendi yerini bilmekle birlikte içinden geçen düşüncelerini soru yoluyla ifade ederek hem düşüncesini dile getirmiş olur; hem de ağasının gazabını daha fazla üzerine çekmemiş olur.

Karacık Çoban, Salur Kazan’a, “Göğsünde yok mudur iman?” diye sorduğunda ondan cevap beklemiyordur. Bu sözü, onun için yaptığı fedakârlığı dile getirmesinde bir girizgâh olarak kullanır. Bu soruya Salur Kazan’ı vereceği cevap da aslında bellidir. “Göğsümde iman yoktur.” anlamına gelecek bir cevap verdiğinde değer tanımaz bir insan olduğunu ortaya koyacaktır ki, böyle bir cevap insafsızlık etmek yanında imanının da sorgulanması anlamına gelir. “Göğsümde iman vardır.” anlamına gelen bir cevap verdiğinde ona hak vermesi ve beddu etmek yerine minnattar olması gerekir. Minnettar olmak, hele hele çobanına karşı minnettar olacağı bir durumda bulunmak Salur Kazan için zül sayılacak bir durumdur. O yüzden Salur Kazan, Karacık Çoban’ın sorusuna cevap vermeyip sadece dinler. Karacık Çoban, onu imana davet ederken; onun için katlandığı fedakârlığı dile getirerek bedduasının doğurduğu haksızlığı ortaya koyar. Salur Kazan’ın beddua etmesi, Karacık Çoban’ın kendisini müdafaa etmesine ve onun için yapıp ettiklerini tek tek ifade etmesine sebep olur. Karacık Çoban, Salur

Kazan'ın uğruna gücünün üzerinde bir nispette fedakârlık ettiğini söyledikten sonra fedakârlığın karşılığının beddua mı olduğunu sorarak karşı atağa geçer.

> *"Parrhesia (açık sözlülük) konuşmacının dürüstlük yoluyla hakikatle belli bir ilişki kurduğu, tehlike yoluyla kendi hayatıyla belli bir ilişki kurduğu, eleştiri yoluyla kendisi ya da öteki insanlarla belli bir ilişki kurduğu, özgürlük ve ödev yoluyla da ahlaki kuralla özgül bir ilişki kurduğu bir sözlü etkinlik türüdür" (Foucault, 2005: 17).*

Karacık Çoban, Salur Kazan'ı imansızlıkla imanlı olmak arasında bir tercihle karşı karşıya bırakarak aslında fedakârlığının takdir edilmesini bekler. Ona göre imanlı adam, imanlı olmayı tercih eder, imanlı olmanın paralelindeki düşünce ise Karacık Çoban'ın fedakârlığına hak vermeyi gerektirir. Karacık Çoban, Salur Kazan'ı iki hususta birini tercih etmesi durumuyla karşı karşıya bırakarak kendi istediği düşüncenin tasdik ve takdir edilmesini sağlamaya çalışır. Karacık Çoban, bu kadarıyla iktiza etmez. Salur Kazan'ı yiğitlik veya beylik emareleri üzerinden de yönlendirmeye ve kendi düşüncesine çekmeye çalışır.

> *"Koñur atuñ virgil maña*
> *Altmış tutam gönderüñi virgil maña*
> *Ap alaca kalkanuñı virgil maña*
> *Kara polat öz kılıcuñ virgil maña*
> *Sadağuñda seksen okun virgil maña*
> *Ağ tozluca katı yayuñ virgil maña*
> *Kâfire men varayın*
> *Yeniden toğanın öldüreyin*
> *Yiñüm-ile alnum kanın ben sileyin*
> *Ölür-isem senüñ uğruna ben öleyim*
> *Allah Ta'âla kor-ise ivüñi ben kurtarayın." (19).*

"Kâfir" askerlerinin, Karacık Çoban'a, Salur Kazan'ın koyunlarını olaysız bir şekilde teslim etmesi hâlinde "beylik" vaat ettikleri ve Karacık Çoban'ın da bu teklife cevabının ne olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Karacık Çoban, Salur Kazan tarafından, verdiği malumata karşılık beddua edilip suçlanınca evvela onun malı (on bin koyunu) için iki kardeşiyle birlikte katlandığı fedakârlığı ifade eder. Daha sonra Salur Kazan'dan atını, gönderini, kalkanını, oklarını, yayını isteyerek aslında ondan beylik ister yahut beyliğini ister. Karacık Çoban'ın beylik istemesi "kâfir" askerlerinin kulağına kar suyu kaçırmış

olmasından bağımsız bir talep olarak düşülemez. Bu isteğin arkasındaki bir diğer anlam da Salur Kazan'ın yiğitliğine yapılan menfî bir göndermedir. Buna göre atı, mızrağı, kalkanı, oku ve yayı olan; yani asker olan odur ve kendisi gibi askerlerden gidip ailesini ve ocağını kendisi kurtarmalıdır. O belanın suçunu başkasına atmamalıdır. Bu ima şüphesiz Salur Kazan'ın beyliğine ve yiğitliğine karşı büyük bir hakarettir. Ancak müstehak olmadığı hâlde Karacık Çoban'a beddua etmesinin karşılıksız kalması beklenemez. Karacık Çoban da ona beddua ile mukabele etmiş olsaydı; muhtemelen aralarındaki çatışmanın çok farklı bir boyut kazanacağı kaçınılmaz olurdu ve bunun, Karacık Çoban'ın aleyhine olacağı tahmin edilebilir. Hâsılı Karacık Çoban, kendisini suçlayan Salur Kazan'dan beyliğini isteyerek ona yumuşak; fakat neticesi ağır bir darbe vurur ve kendisine edilen bedduanın karşılığını kavga gürütlü etmeden ödetmiş olur.

Salur Kazan, Karacık Çoban'a hitaben hep, "...çoban…" diye seslenir. Yani aralarındaki sosyal statüyü tayin ve tekdir eden bir üslupla konuşur. Buna mukabil Karacık Çoban da ona, "…a Kazan…" nidasıyla seslenir. Karacık Çoban, Salur Kazan'ın mesafe koyan tavrından sonra "…ağam Kazan…" hitabını kullanır. Karacık Çoban, Salur Kazan'ın ihtar ve tekdirini dikkate almakla birlikte aynı "nobran" tavrını yumuşak bir şekilde devam ettirir. Salur Kazan'la arasındaki statü farkını, kendi haklılığını göstermede bir unsur olarak kullanır.

Karacık Çoban'ın sözleri üzerine Salur Kazan yolunu çevirip evi ve ailesinin arkasından gitmeye başlar. Karacık Çoban da onunla beraber yürür. Salur Kazan, Karacık Çoban'ın arkasından geldiğini görünce taaccüp eder:

> *"Kazan döndi bakdı, oğul çoban kanda gidersin didi. Çoban aydur: Ağam Kazan sen ivüñ almağa gider-iseñ men dahı karındaşum kanın almağa giderem." (19).*

Salur Kazan, Karacık Çoban'a nereye gittiğini sorarken; aslında onun niye arkasından geldiğini sorgular. Zira evi ocağı yağmalanan, çolu çocuğu esir edilen Salur Kazan'ın kendisidir. Karacık Çoban'ın bu işte bir dahli olmadığına göre bir yardımı da söz konusu olamaz, bu düşüklük olarak

görülür. Ayrıca aralarındaki sosyal statü farkı yine devreye sokulur. Karacık Çoban, yerinde kalmalı, haddini aşan meselelere bulaşmamalıdır. Ancak durum Salur Kazan'ın düşündüğü gibi olmaz. Onun evi barkı gitmişse Karacık Çoban'ın da iki kardeşinin alınacak intikamı vardır. Düşman aynı; fakat o düşmanı ortadan kaldıracak iki farklı saik hâsıl olur. Aslına bakılırsa Karacık Çoban'ın iki kardeşi Salur Kazan'ın koyunlarını korumak uğruna şehit düşer. Onların intikamı alınacaksa bu husus da Salur Kazan'ın boynunun borcudur. Ancak Karacık Çoban kardeşlerinin intikamını ağası Salur Kazan'a ısmarlamayı ar sayar. O intikamını kendisi almak niyetindedir. Bu noktada Karacık Çoban, Salur Kazan'la aynı düzlemde birleşip eşitlenir. Fakat Salur Kazan, Karacık Çoban'la aynı düzlemde eşitlenmek istemez. Aralarındaki sosyal statünün devam etmesinden yana bir düşünce ve tavır içine girer. Ancak bunu açıktan belli etmiyerek bir yalanla (blöf) örtüp gizler. Karacık Çoban'la aynı hedefe saldırmış olmanın sağladığı eşitliği kendi lehine bozmak için ona bir kumpas kurar.

Salur Kazan'ın, "Oğul çoban, sen nereye?" diye yumuşayan tavrı, artık ona hak verdiğini, fedakârlığını takdir ettiği, suçsuzluğuna inandığı anlamına gelmekle birlikte, "Sen nereye?" sorusu, onun kendisiyle gelişinin münasebetsizliğini ortaya koymaktadır.

Karacık Çoban'ın, şehit düşen iki kardeşi adına intikam gütmesi, dikkate değerdir. Kendisi üç yüz "kâfir" öldürür; buna karşılık iki kardeşi şehit olur. Eğer kısasa kısas mantığına göre bir intikam güdecekse; bunda zararlı çıkacak kendisidir. Zira kardeşlerini kimin şehit ettiğini bilmesi mümkün görünmemekle birlikte daha kaç kişiyi öldürerek intikamını almış olacaktır? O bakımdan Karacık Çoban'ın, Salur Kazan'la birlikte gitmesinin birinci sebebi, ona yardım etmektir. Ama Salur Kazan'ın onunla gitmeyi "başına kakınç, yüzüne dokunç" saydığını bildiği ve anladığı için niyetini farklı bir şekilde ortaya koyarak onun düşüncesine uygun hareket ediyormuş gibi davranır; ama söz başka olsa da niyeti Salur Kazan'a yardım etmektir. Güttüğü tek

hassasiyet, Salur Kazan'ın beylik itibarını ve izzetini yüceltmek ve yükseltmektir.

> *"Böyle digeç Kazan aydur: Oğul çoban karnum açdur, hiç nesneñ var mıdur yimege didi. Çoban aydur: Beli ağam Kazan, giceden bir kuzı pişürüp-dururam, gel bu ağaç dibinde inelüm yiyelüm didi. İndiler, çoban tağarcuğı çıkardı, yidiler. Kazan fikr eyledi, aydur: Eğer çoban-ile varaçak olur-isem kalın Oğuz bigleri benüm başuma kakınç kaharlar, çoban bile olmasa Kazan kâfiri alımaz-idi dirler didi. Kazana gayret geldi. Çobanı bir ağaca sara sara möhkem bağladı, eylendi yorıyu virdi. Çobana aydur: Mere çoban karnuñ açıkmamış-iken gözüñ kararmamış-iken bu ağacı koparı gör, yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yir didi." (19).*

Salur Kazan güya evini kurtarmaya Karacık Çoban'la beraber giderse; Oğuz beylerinin başına kakacağınından endişe eder ve onu bağlar. Ancak Salur Kazan girişti̇ği mücadelede yardım kabul etmez, düşmanlarını her zaman tek başına yenmiş biri değildir. Oğlu Uruz tutsak düştüğü zaman Salur Kazan, Oğuz beylerini kendisi yardıma çağırır. Öyleyse Salur Kazan, başkasının yardımını kabul eder ve edilen bu yardım ne hikmetse başa kakınç, yüze dokunç olarak görülmez. Salur Kazan, sık sık "çoban" diye mesleği ile çağırdığı Karacık Çoban'ın yardımını kabul etmek istemez. Beyin çobandan yardım talep etmesi, kendisinden üstün olduğunu kabul etmek değilse bile eşit ve denk olduklarını kabul veya beyan etmek olarak düşünülebilir. Bu da güç ve iktidarı sarsan, ters yüz eden bir tutum ve anlayış olarak tebarüz etmektedir. Kaldı ki, Karacık Çoban, sadece sapan taşı ile üç yüz silahlı ve teçhizatlı asker öldürür; ancak yine de hüner göstermiş sayılarak beylik ile taltifi söz konusu edilmez. Diğer bir ifadeyle Dede Korkut'ta hüner göstermekle beylik payesi almak arasında sıkı bir irtibat kurulmakla birlikte bu anlayış Karacık Çoban için uygulanmaz. Karacık Çoban, her ne kadar baş kesip kan dökmese de nihayetinde emanetindeki koyunları götürmeye gelen kâfirlere meydan vermez, sapan taşıyla üç yüz tanesini öldürür. Demek ki, kılıçla "kâfir" öldürmek farklı; sapanla öldürmek farklı. Bu husus içtimaî yapının dikey hareketliliğe mahal vermediğini gösteren bir örnektir.

Salur Kazan, Karacık Çoban'la konuşturktan sonra ona karşı tavrını değiştirerek yumuşatır, ifadelerinde babacan bir üslup takınır. "Çoban" ifadesi

yerini artık “oğul çoban” ifadesine terk eder. “Oğul” ifadesi samimi, sıcak, candan ve art niyetsiz bir ifade olarak muhatapta makes bulur. Salur Kazan, Karacık Çoban’a bu samimi mesajı verdikten sonra ondan yiyeceği olup olmadığını sorar. Bunu yaparken de önce kendi ihtiyacını (durumunu) beyan eder, daha sonra soru sorar. Salur Kazan böyle yaparak Karacık Çoban’ın kafasından geçmesi muhtemel soruların önünü almış olur ve ona “evet” veya “hayır” dışında yoruma mahal verecek bir cevap hakkı bırakmaz. Zaten Karacık Çoban da Salur Kazan’ın düşünme mantığının silsilesine bağlı olarak “beli/evet” diye cevap verir. Başka bir ifadeyle tekrar onun buyruğu ve iktidarı altına girdiğini gösterir. Ancak bunun pek farkından değildir. Karacık Çoban, Salur Kazan’ın takındığı üslup sayesinde rahatlar ve ağasıyla denk bir statüye yaraşır bir şekilde konuşmaya başlar. Bu rahatlamadan sonra Karacık Çoban, bir emri vaki ile Salur Kazan’ı yönlendirmeye yeltenir ve Salur Kazan da bu yönlendirmeye müsaade eder bir tavır takınır. Karacık Çoban’ın Salur Kazan’a, azığını, “Gel bu ağaç dibinde inelüm yiyelüm.” derken kullandığı ifade, emir sigasıyla başlayıp istek sigasıyla bitmektedir. Dolayısıyla bu ifadeler de çobanla bey arasında bir üslup ve hitabet meselesini doğurmaktadır. Fakat Salur Kazan bu durumu mesele eder görünmez. Salur Kazan’ın, Karacık Çoban’ın tavır ve sözlerini mesele etmeyişinin sebebi onun niyetiyle ilgili bir durumdur. Zira Salur Kazan, evini ocağını kurtarmaya giderken Karacık Çoban’la kader birliği ederek denk duruma gelmek istemez. Fatak bu niyetini, Karacık Çoban’ı incitecek olduğu için açıktan ortaya koyamaz, onu tasarladığı bir tuzakla bertaraf etmek ister.

> *“Çobanı bir ağaca sara sara möhkem bağladı, eylendi yorıyu virdi. Çobana aydur: Mere çoban karnuñ açıkmamış-iken gözüñ kararmamış-iken bu ağacı koparı gör, yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yir didi.” (19).*

Salur Kazan, samimi tavrı ve sözleri ile asıl niyetini gizleyerek hem kendi ihtiyacını giderir; hem de Karacık Çoban’ı yönetmek, yönlendirmek, itaate sevk etmek için tasarlamış olduğu tuzağın içine çeker. Karacık Çoban ise ağasına sadık ve itaatkâr bir çoban olduğu için onun tavır ve sözlerde herhangi bir art niyet aramaksızın ona itaat eder, artık her dediğine riayet eder. Fakat Salur Kazan her ne olursa olsun Karacık Çoban’la kader birliği

etmek anlamına gelen müşterek bir mücadeleye girişmek istemez. Böylece Karacık Çoban'ı, altında yemek yedikleri ağaca sıkıca bağlayarak aslında onun kendisiyle gelmesine mani olduğu gibi onun kendisini ağasıyla denk göreceği düşünceyi de bağlamış olmayı tasarlar. Salur Kazan, kendi gururuna karşılık Karacık Çoban'ın hayatını tehlikeye atmakta bir beis görmez. Onu sıkıca bağladıktan sonra,"Mere çoban karnuñ açıkmamış-iken gözüñ kararmamış-iken bu ağacı koparı gör, yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yir." diyerek güya akıbetini haber verir. Karacık Çoban, vakit varken bağlı olduğu ağaçtan kurtulmaya çalışırken kendisi de evini ocağını kurtaracağını hesap eder.

Salur Kazan, Karacık Çoban'ı "gayrete gelerek" bağlayabilir. Buna göre Karacık Çoban, ağası Salur Kazan'ın kendisine tuzak kurduğunu anlamış, hatta ona karşı direnmiş; ancak güç yetiremeyerek bağlanmasına mani olamamıştır. Karacık Çoban, maruz kaldığı muameleye bedenî direnç dışında sözlü bir tavır göstermez. Yeri geldiğinde çaresizlik ve acizliğin belirtisi olarak insanî bir tavır olan küfür, beddua veya hakaret ifadeleri nedense Karacık Çoban'ın ağzından dökülüvermez. Hatta Karacık Çoban, ağası Salur Kazan'a, o tuzağı niçin kurduğunu, kendisini aldatarak niye bağladığını dahi sormaz. Sözün bu noktada bittiği görülmektedir. Karacık Çoban, bu muameleye rağmen sadakatini sürdürmeye devam eder görünür. Karacık Çoban, bedenî gücünü kullanarak bağlı olduğu ağacı yerinden söküp çıkarır, ancak bağlı olmaktan hâlâ kurtulamaz. Ağacı sırtlayarak Salur Kazan'ın arkasından yola düşer. Bu tutumu her ne olursa olsun onun davasından vazgeçmeyeceği düşüncesini gösterir. Karacık Çoban'ın bir nevi güç gösterisine dönen bu davranışı Salur Kazan'ın dikkatini celp eder. Salur Kazan, Karacık Çoban'ın sırtında ağaç olduğu hâlde geldiğini görünce anlamaz bir tavırla sorar: "Mere çoban bu ağaç ne ağaçdur?"

Salur Kazan, Karacık Çoban'ın sırtlayıp getirdiği ağacın ne olduğunu aslında bilmektedir. Fakat sanki Karacık Çoban'ı yolundan alıkoymak ve kendisi ile beraber gelmemek üzere tedbiren kendisi bağlamamış gibi bir tavır

takınmaktadır. Salur Kazan aslında bağlı olduğu ağacı köküyle söküp gelen Karacık Çoban'ı görünce almış olduğu tedbirin işe yaramadığını anlamış olmalıdır. Salur Kazan'ın, gerek almış olduğu tedbirin işe yaramayışı gerekse sorusuna Karacık Çoban'ın vermiş olduğu cevap ağa-çoban ilişkisinde yer ve satatüyü tayin eden bir tavır olarak tebarüz eder. Karacık Çoban her ne kadar bağlı olduğu ağacı kökü ile söküp ayak bağını ortadan kaldırmış olsa bile nihayetinde hâlâ eli bağlı durumdadır. Dolayısıyla Karacık Çoban hâlâ kısıtlı bir durumda bulunmaktadır. Bu kısıtlı durumdan kurtulması ise başka birinin müdahalesine bağlıdır. Karacık Çoban'ın bu durumuna müdahale edecek kimse ise Salur Kazan'dan başkası değildir. Zira orada bir tek o vardır. Karacık Çoban, kendi durumunu hesaba katmış olmalı ki, Salur Kazan'ın onu bağlamış olmasını hiç de mesele etmez. Onun sorusunu espirili ve manidar bir ifadeyle cevaplandırır: "Ağam Kazan bu ağaç ol ağaçdur kim sen kâfiri basarsın, karnuñ açığur, men saña bu ağaç-ile yimek pişürürin didi."

Karacık Çoban, yukarıdaki ifadesiyle başta Salur Kazan'ın ağalığını kabul ve tasdik ettiğini gösterir. Ondan sonra düşmanları olan kâfirleri yeneceğini ve savaştığı için acıkacağını, kendisinin de taşımakta olduğu o ağaçla ağasına yemek pişireceğini vurgular. Görüldüğü gibi Karacık Çoban, Salur Kazan'ın iktidar ve otoritesini kabul ve tasdik etmekten başka onun düşmanlarını yenceğini belirterek azim ve kararlılığını artırır, kendisinin ise bu esnada düşmana saldırmayarak ona hizmet edeceğini belirtir. Diğer bir ifadeyle Karacık Çoban, Salur Kazan'ın mevki ve itibarını tasdik ederken; kendi yer ve durumunu da tayin ve tasdik etmektedir. Onun kendi yer ve sınırını tayin etmesi Salur Kazan'ın hoşuna gider, Karacık Çoban'ı bağlı olduğu ağaçtan kurtarır: "Kazana bu söz hoş geldi. Atından indi, çobanuñ ellerin çözdi, alnında bir öpdi, aydur: Allah menüm ivümi kurtaracak olur-ise seni emirahur eyleyeyin didi."

Karacık Çoban, kendi sınır ve yerini ikrar etmekle aslında bağlı bulunduğu durumdan kurtulmuştur. Salur Kazan'a karşı önceden takınmış olduğu gibi sert, hesap soran ve ototrite tanımaz bir tavır ve tutum içinde olmayı devam

ettirmekte olsaydı muhtemeldir ki, Salur Kazan onu bağlamış olduğu ağaçtan kurtarmayacaktı. Karacık Çoban, hem başındaki musibeti def etmek hem de ağasının gazabından kurtulmak için Salur Kazan'a itaat etmeyi çıkar yol olarak görmüş olmalıdır.

1.4.2. Burla Hatun İle Deli Ozan'ın Çatışması

> *"Beyrek kalkdı kızlar yanına vardı, surnaçıları kovdı, nakaraçıları kovdı, kimini dögdi, kiminüñ başın yardı. Kızlar oturan otağa geldi, işigin aldı oturdı." (42).*

Bu ibare Dede Korkut'ta düğün nişan törenlerinde harem selamlık uygulamasının olduğu görülmektedir. Bamsı Beyrek, nişanlısı Banı Çiçek'in, bir hile sonucu Yalancı Oğlu Yartaçuk ile evlenmekte olduğu haberi üzerine on altı yıldır esir tutulduğu Bayburt Hisarı'ndan kaçarak Oğuz ülkesine gelir ve tebdil-i kıyafet ederek düğüne varır. Kendisine "deli" süsü verdiği için toplum tarafından sıra dışı kabul edilip ciddiye alınmaz. Ciddiye alınmama, aynı zamanda içtimaî mevkinin belli katmanlardan oluştuğunu ve deliliğin bu katmanlar dışında sınırlı bir serbestliğe (müeyyidesiz) işaret ettiği anlamına gelmektedir.

> *"Bunı gördi Kazan Bigüñ hatunı boyı uzun Burla kakıdı, aydur: Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi bî-tekellüf menüm üzerüme gelesin didi. Beyrek aydur: Hanum, Kazan Bigden mañа buyruk oldı, mañа kimse tolaşmaz didi. Burla Hatun aydur: Mere çün-kim Kazan Bigden buyruk olupdur koñ otursun didi." (42).*

Deli Ozan'ın, kızların meclisine gelmesi ve kızların bulunduğu otağın eşiğine oturması, harem selamlık kuralını ihlal etme dışında başka bir anlam taşımamaktadır. Harem selamlık kuralını ihlal etmek bir yana bir de eşiği tutmak, hürriyeti kısıtlamak anlamına gelmektedir. Ama metinden anlaşıldığına göre bunların hiçbiri mesele edilmez. Burla Hatun, Deli Ozan'a kendisinden müsade istemeden gelip oturduğu için kızar. "Saña düşer mi bî-tekellüf menüm üzerüme gelesin." sözü birçok açıdan ele alınabilir. Bu cümledeki en baskın duygu, hiyerarşik bir kural ihlali akabinde gelen bir ihtardır. Dolayısıyla Deli Ozan geldiği zaman Burla Hatun'dan müsaade istemiş olsa belki de aynı ihtar ve azarla karşılaşmayacaktır. Diğer bir ifadeyle Bamsı Beyrek, sosyal statü bakımından en düşük seviyede bir olan

Deli Ozan kılığında değil de Oğuz beylerinden bir bey olarak oraya gelmiş olsa kuvvetle muhtemel Burla Hatun aynı tepkiyi göstermeyecektir. Zaten o da Kazan Bey'in müsaadesiyle orada bulunduğunu söyleyince Burla Hatun'dan da izin çıkar.

Burla Hatun, Deli Ozan'a çıkışırken; "kavat oğlu deli kavat" der. Küfür ve hakaret ederken tercih edilen kelimeler, aynı zamanda insanın neyi değer kaynağı olarak aldığını gösterir. Burla Hatun'un, sarf ettiği "kavat" kelimesi ile iffet ve namusu, deli kelimesi ile de "aklı" hedef aldığı görülmektedir. Üstelik "kavat oğlu" demesi, işin içine ataları dolayısıyla soyunu da kattığını gösterir. Buradan bakınca statü bakımından daha üstte olan kimse, kendisinden aşağıda bulunan kimseyi gerekli gördüğü zaman hakaret ihtiva eden bir dille ihtar ve ikaz etmekte, statü bakımından daha aşağıda olan ise kendisine yöneltilen hakaret ve küfürleri üstüne alınmamakta, bunlara misli ile karşılık vermemektedir. Bu da statüler arası güç ve yetki imkânını ortaya koymaktadır. Dede Korkut'ta daha güçlü olanın daha yetkili olduğu bir anlayışın hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.3. Yalancıoğlu Yartaçuk ile Deli Ozan'ın Çatışması

Bamsı Beyrek, nişanlısı Banı Çiçek'in Yalancıoğlu Yartaçuk ile evlemekte olduğunu haber alınca esir olduğu Bayburt Hisarı'ndan kaçar ve Oğuz ülkesine geldiğinde dostunu düşmanını ayırt etmek için tebdil-i kıyafet eder. Deli Ozan kılığına girmek suretiyle muhtemel dikkatleri girdiği kılığın davranışları üzerine çeker. Bununla birlikte girdiği kılıkla kendisine içtimaî bir mevki de tayin etmiş olur. Bu mevki ise muteber bir ozan bile olsa güveyinin mevkiinden aşağı bir yerdir. Gerçekte Yalancıoğlu Yartaçuk'un Bamsı Beyrek'in maiyetindeki erlerden biri, naibi olduğu göz önüne alındığında yeni durum aralarındaki mevkinin alt üst edildiği anlamına gelir ve Bamsı Beyrek girdiği kılık yüzünden Yalancıoğlu Yartaçuk'tan aşağı bir mevkie düşer.

> *"Sürdi düğüne geldi. Gördi düğünde güyegü oh atar. Kara Göne oğlı Budak, Kazan Big oğlı Uruz, bigler başı Yigenek, Ġaflet Koca oğlı Şer Şemseddin, kızuñ kardaşı Delü Karçar bile oh atarlar-idi. Kaçan-kim Budağ atsa Beyrekelüñ var olsun dir-idi, Uruz atsa elüñ var olsun dir-idi, Yigenek atsa elüñ var olsun dir-idi, Şer Şemseddin*

atsa elüñ var olsun dir-idi, güyegü atsa elüñ kurısun parmahlaruñ çürisün hay toñuz oğlı tonuz dir-idi, güyegülere kurban ol dir-idi.

Yalancı oğlı Yaltaçuğuñ açığı tutdı, aydur: Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi maña bunun kibi söz söylemek, gel mere kavat menüm yayumı çek, yohsa şimdi boynuñ ururam didi." (40-41)

Bamsı Beyrek, düğüne gelince ok atan Oğuz yiğitlerinin yanına varır. Amacı sürtüşme çıkartmak ve Yalancı Oğlu Yartaçuk'u üzerine çekmektir. Onu öfkelendirerek saldırganlaştırmak ve hata yapmasına sebep olmak için beddua ederek tahrik eder. Bu arada, Yalancı Oğlu Yartaçuk'un attığı oklar da boşa gitmektedir. Başarısızlığını bastırmak için Deli Ozan'ın bedduasını bahane eden Yalancı Oğlu Yartaçuk Deli Ozan'a çıkışır. İlk tepkisi hakaret olan Yalancı Oğlu Yartaçuk, ikinci adım olarak Deli Ozan'la arasındaki statü farkını ortaya koyar. Diğer bir ifadeyle Yalancı Oğlu Yartaçuk hüneri ile kendini gösterip takdir göremeyince içtimaî mevkiini devreye sokarak itibar görmeye çalışır.

1.5. Etnik Çatışma

Etnik, kelimesi Redhouse'da, "etnik, ırka ait, ırksal; Hıristiyan ve Musevî olmayan" şeklinde tarif edilmektedir (1993: 328). Türkçe Sözlük'te ise, "kavim, ulus, budun; kavimle ilgili, budunsal, kavmî" şeklinde yer almaktadır (1988: 476). Aynı yerde kavim ise, "aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, budun" şeklinde tarif edilmektedir (1988: 816).

"Etnitise, etnik grup, "ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terimdir. Etnitise terimi ırk terimine karşı olarak bulunmuştur. Çünkü etnik bir grubun üyeleri ırksal özelliklerine göre tanımlanabilecekleri halde, bunun yanında din, meslek, dil ya da politika gibi başka kültürel özellikleri de paylaşıyor olabilirler" (Marshall, 1999:215).

Dede Korkut'ta Oğuzlar, "kâfir" tabir edilen ve "yetişenin diğerini öldürdüğü" düşmanlara sahiptirler (Ergin, 1964: 49). "Kâfir" tabir edilen düşmanlardan biri Hıristiyan Kıpçaklardır (Togan, 1966: 4).[99]

Faruk Sümer ise Oğuzların düşmanları hakkında şu bilgileri vermektedir:

> *"Destanlarda Oğuz alplarının yağıları (düşman) kâfir adı ile anılıyor. Kavim olarak da yalnız Çerkez adı ve ülke olarak Gürcistan zikrediliyor.*
>
> *Destanlarda Oğuz alplarının yağıları olan kâfir beğleri şunlardır: Şöklü Melik, Buğacık Melik, Kara Tüken Melik, Kara Arslan Melik, Demir Yaylı Kıpçak Melik, Sunu Sandal Melik, Ağ Melik, Çeşme, Arşın Oğlu Direk Tekür, Kara Tekür. Bunlardan son ikisi yani Arşın Oğlu Direk Tekür destanda Kara Deniz kıyısında olduğu söylenen Düzmürd kalesinin, Kara Tekür de Alınca (Alıncak) kalesinin beğleridir. Diğerlerinin ise herhangi bir kaleleri olmadığı gibi kavmiyetleri de belirtilmiyor. Şöklü Melik destanların başlıca ve aslî unsurlarından biridir. Destanların dördünde de düşmanı temsil eder ve her defasında arkadaşları Buğacık Melik ve Kara Tüken (yahut töken) Melik ile birlikte ölür. Kıpçak Melik'e gelince o, Selçuk'un babası Dukak gibi demir yaylı kalabını taşımaktadır. Kıpçak Melik'in olaylar sahnesinde bir rolü yoktur. Yalnız Kazan Beğ'in yeğeni ve güveyisi Kara Budak'ın ona kan kusturduğu söylenir. Buradaki Kıpçak adının bu beğin mensup olduğu eli ifade ettiğine şüphe yoktur.*
>
> *Başta Şöklü Melik olmak üzere Oğuzların düşmanları olan bütün kafir beğlerinin adları, görüldüğü gibi Türkçedir. Şük (Şök) Türkçede sükûnet, ğır başlılık demek olup Şöklü, sakin, ağır başlı anlamlarına gelse gerektir.*
>
> *Netice olarak Oğuzların destanlarda kâfir olarak vasıflanan düşmanları onların tarihî düşmanları olan Kıpçaklardan başkaları değildir." (Sümer,1967: 375-376).*

Kıpçaklarla Oğuzlar arasında boy değilse bile soy birliği olduğu muhakkaktır. Kavim kelimesinin tarifinde de yer aldığı gibi inançtan dolayı aralarında bir "kültür" farklılığı vardır ve bu da Oğuzlarla Kıpçakların mücadelelerinin etnik sınıfta değerlendirilmesine yeter sebeptir.

Oğuzların etnik çatışma dairesinde değerlendirilebilecek en azılı düşmanları ise Moğollardır. Faruk Sümer, *"Basat Depegözi Öldürdügi Boy"*da geçen Tepegöz'ün "temsilî" bir varlık olduğunu söylemekte ve bunun da "bir Kıpçak beği"ni temsil ettiğini tahmin etmektedir (1967: 410). Mustafa Kaçalin ise "Tepegöz hikâyesindeki yagı'nın Moğol olduğunu" belirtmektedir (2006: 8). Kaçalin'in verdiği bilgi daha yeni olduğu için Tepegöz'ün Moğolları "temsil" ettiği düşünülmektedir. Moğolların ise soy ve inanç olarak Oğuzlarla ayrı kavimler oldukları bilinmektedir.

[99] Zeki Velidi Togan'ın, Orhan Şaik Gökyay (2000: CX)'de yer alan makalesinin ayrı basımıdır.

Dede Korkut'ta etnik çatışma iki ana dairede gerçekleşmektedir.

- Aynı ırkın farklı inanç grupları arasında geçen çatışmalar: Oğuzlarla Kıpçakların çatışmaları.

- Farklı ırk ve inanca mensup olanların çatışmaları: Oğuzlarla Moğolların ve Oğuzlarla Gürcülerin çatışmalarıdır.

Bu çalışma, Oğuzların gerçekte kimlerle, nerede, ne zaman, niye çatışmaya girdikleri konusu ile doğrudan ilgili değildir. Daha ziyade Oğuzların nasıl çatıştıkları hususunu dil üzerinden ele almaktadır. Her çatışma, özünde menfaat, inanç, cinsiyet, üslup, etnik gibi olgulara dayalı sebepler ihtiva ettiği daha önce dile getirilmiştir. Hatta bir olgunun olaya sebep olduğu, bir olayın da olgu ile ilgili bir çatışmaya dönüştüğü sıkça rastlanan bir durumdur. Oğuzların "yağı" algısı üzerine, çalışmanın "Değerler Dünyası" (sayfa: 97) bölümünde temas edilmiştir. Ancak "yağı" (düşman) ile ne kast edildiğini yine Dede Korkut'un ifadesiyle tekrar etmekte fayda var: "Oğlan aydur: Yağı diyü neye dirler? Kazan aydur: Oğul anuñ-içün yağı dirler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür didi." Bu ifade de görüldüğü gibi yağı "can düşmanı" anlamına gelmektedir. Oğuzların düşmanları ile münasebeti çok eski zamanlara dayanmakta olup kimin kime, niye düşmanlık ettiğinin sebebi unutulmuş vaziyettedir. Dolayısıyla "yağı" ile barışma veya uzlaşma gibi bir ihtimale yer vermeyen zihniyete göre düşmanı imha ederek bitirmek veya teslim olmaya zorlamaktan başka yol yoktur. Düşmanlarının da Oğuzlar hakkında aynı anlayışa sahip oldukları, buldukları her fırsatta onlara saldırmalarından anlaşılmaktadır. Yoksa "yağı" ile ilgili anlayışı tek taraflı olarak sadece Oğuzların algısıymış gibi değerlendirmek hata olur.

Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla Oğuzlar, "kâfir" illerine akın düzenlerler, baş keser, kan dökerler, ganimet alıp ad kazanırlar. "Kâfir" beyleri de Oğuz ülkesine benzer bir şekilde saldırırlar. Ancak arada bir fark vardır. Oğuzlar, umumiyetle gittikleri yerlerde şeffaf bir şekilde, er meydanında er dileyerek savaşırlar. Kadına, kıza, yaşlıya, çocuğa kılıç

çekmezler. Aman dileyeni öldürmezler. Kaçanı kovalamazlar. "Kâfir" düşmanlar ise hile ve tuzak ile Oğuzlara baskın verirler. Onları sayıca az iken ve gece baskınıyla gafil avlarlar. Kadın, kız, yaşlı, çocuk dinlemezler. Önlerine çıkanı öldürmek veya esir etmek suretiyle düşmanlık ederler. Bu, Oğuzlarla "kâfir" düşmanlarının değerler dünyasına yapılan bir vurgudur ve arkasında meşruiyet arayışı olduğu muhakkaktır. Buna göre Oğuzlar haklı ve meşru işler yaparken; düşmanları tam tersidir. Dolayısıyla Oğuzların düşmanları ile münasebeti esnasında ortaya çıkan haklılık-haksızlık meselesi daha ziyade değer algılarına dayanmaktadır.

Dede Korkut'ta Oğuzların "kâfir" düşmanlarla çatışmasına birçok örnek göstermek mümkündür. Hatta bunlar, Oğuzların "kâfir" düşmanlara saldırmaları, "kâfir" düşmanların Oğuzlara saldırmaları şeklide ikiye de ayrılabilir. Oğuzların ülke, yer, yurt, ganimet için "kâfir" illerine saldırdığı örneğe, "Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı"nda rastlanır. Kazılık Koca, Bayındır Han'ın veziri iken; Bayındır Han'dan akın diler. O da dilediği yere gidebileceğini söyler. Kazılık Koca, Kara Deniz'in kıyısına, Düzmürd Kalesi'ne gelir. Burada Arşın Oğlu Direk Tekür elinde zebun olur. Oğuzların, dilediği akın neticesinde hezimete uğramaları ve on altı yıl kadar esir tutulmaları ve ancak oğulları vasıtasıyla kurtarılmaları, nam için, şan için, gaimet için akın dilemelerine getirilmiş bir tenkit olarak değerlendirilebilir. Buna mukabil baskına uğradıkları, hatta Salur Kazan örneğinde olduğu gibi evini, ocağını, malını, mülkünü, eşini, annesini, oğlunu; yani iffeti, namusu, haysiyeti, şerefi, istikbali esir edilse bile buradan bir kurtuluş yolunun bulunması ve "kâfir" tarafından esir edilen varlıklarının bir halel gelmeden kurtarılması da düşman karşı bir ölçü koymaktadır. Bu ölçüye göre savunma, zaferin teminatıdır.

Dede Korkut'ta "kâfir" düşmanların Oğuzlara baskın vererek saldırdıklarına dair birçok vakıa yer alır. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması, oğlu Uruz'a savaştığı yerleri gösterirken baskına uğramaları, Aruz Koca'nın bir gece

baskını ile oğlunu kaybetmesi vs. “kâfir” düşmanlarının Oğuzların malına ve canına kast edişini gösteren vakalardır.

Dede Korkut’ta Oğuzların “açık” düşmanlarıyla mücadelesini anlatan örnek olarak “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy”da geçen bazı olaylar ele alınmıştır. Oğuzların “kapalı” düşmanlarına örnek olarak da “Basat Tepegözi Öldürdügi Boy”da geçen bazı olaylar tahlil edilmiştir.

1.5.1. Oğuzlarla Moğolların Çatışması

> *“Meger hanum bir gün Oğuz oturur-iken üstine yağı geldi. Dün içinde ürkdi köçdi. Kaçup gider-iken Aruz Kocanuñ, oğlançuğı düşmiş. Bir aslan bulup götürmiş beslemiş.” (85).*

*“Basat Tepegözi Öldürdügi Boy”*da, Dış Oğuzların üzerine düşman geldiği ve geceleyin göçünü çözüp kaçtıkları anlatılır. Bu kaçış esnasında Dış Oğuzların beyi, Aruz Koca’nın oğlu düşüp kaybolur. Oğlanı bir arslan bulup besler.

Dış Oğuzları yerinden göçüren düşman, Moğollardır. Oğuzlarla Moğollar arasında vuku bulan etnik çatışmanın birinci merhalesini Moğolların Dış Oğuzlara verdiği baskın oluşturur. Dede Korkut’ta Dış Oğuzların, kendilerini yerinden göçüren Moğollara karşı yaptıkları bir hamleye rastlanmaz. Ta ki, Oğuzlar yaylaya göçünceye kadar.

Her yıl Oğuzların önü sıra yaylaya ilk önce Aruz Koca’nın çobanı Sarıca Çoban, göçer. O yıl da Sarıca Çoban, Oğuzların önü sıra yaylaya göçerken; Uzun Pınar denilen yerde iki peri kızına rast gelir. Peri kızları Uzun Pınar’da yıkanmış, taranırlar iken; Sarıca Çoban çıkagelir ve tamah eyleyip peri kızlarından biri kepeneği ile yakalayarak iğfal eder. Her çatışmada etki-tepki meselesi göz önüne alındığında Moğolların, Dış Oğuzlara yaptığı baskının karşılığını Sarıca Çoban, peri tabir edilen güzel Moğol kızlarından birini iğfal etmekle verir ve ondan da Oğuzların neslini kurutacak seviyede azılı bir düşman olan Tepegöz dünyaya gelir.

Tepegöz'ün, Moğolları temsil ettiği daha evvela söylenmiştir. Tepegöz'ün peri annesi de tıpkı onun gibi temsîlî bir varlıktır ve bu da az evvel ifade edildiği gibi güzel Moğol kızlarını temsil etmektedir. Gerçi perilerin dişi cin olduğu bilinmekle beraber çok güzel kızlar için böyle yakıştırmalar yapıldığı yaygın bir uygulamadır. Dolayısıyla Moğol güzeli, periye benzetilerek hem güzellikte tamah edecek derecede emsalsiz olduğu dile getirilmekte hem de cin olduğu vurgulanarak kendisine tabiatüstü güçler izafe edilmektedir.

> *"Oğuz bir gün yaylaya köçdi. Aruzuñ bir çobanı var-idi, adına Koñur Koca Saru Çoban dirler-idi. Oğuzuñ öñinçe bundan evvel kimse köçmez-idi. Uzun Bıñar dimek-ile meşhur bir bıñar var-idi. Ol bıñara perriler konmış-idi. Nagâhandan koyun ürkdi. Çoban irkece kakıdı ilerü vardı. Gördi kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepeneğini üzerlerine atdı, perri kızınuñ birini tutdı. Tama' idüp derhal cima' eyledi." (85).*

Dış Oğuzların, kendilerine baskın veren Moğollara karşı direnemeyişi, onlara güç yetirecek güçte olmayışları ile ilgilidir. Oğuzlar, güç yetiremedikleri böylesi bir düşmanın karşısına askerî bir irade ile çıkamazlar. Bilakis savunmasız kabul edilen kızlarına Oğuzların çobanlarından biri vasıtasıyla ırzına tasallut edilerek intikam alırlar. Moğolların en güzel kızına, Oğuzların tasallut etmesi, onların ırz ve namusularını çiğnemek dışında, bu fiili bir çobana işletmek düpedüz düşmanı istiskal etmeye yönelik bir fiildir. Diğer bir ifadeyle Oğuzlar, Moğollardan yedikleri darbeye karşılık onların en güzel kızını Oğuzların çobanına iğfal ettirmek suretiyle intikam alırlar yahut intikam aldıklarını düşünerek ruhî bir rahatlama yaşarlar.

> *"Çoban amanatuñ gel al, amma Oğuzun başına zaval getürdün didi." (85).*

Sarıca Çoban'ın güzel bir Moğol kızını, tamah ederek iğfal etmesi, Oğuzların değerler dünyası açısından kabul edilebilir bir şey değildir. İğfal yoluyla bile olsa her birleşme aynı zamanda iki insan özelinde iki farklı dünyanın bir araya gelmesi demektir. Sarıca Çoban'ın Oğuzları, peri kızının da Moğolları temsil ettiği göz önüne alındığında bu durum, Oğuzlarla Moğolların hısımlık yoluyla yakınlaşmasının da mümkün olmadığı göstermeye yeter de artar bile. Sarıca Çoban'la Moğol kızından dünyaya gelen çocuğun (Tepegöz) annesinden yana bir soya çekmesiyle; yani

Oğuzlara düşman olmasıyla oluşan anlama göre Oğuzlarla Moğolların bir araya gelmeleri ve barış içinde yaşamaları mümkün görünmemektedir. Çin'in özel yetiştirilmiş Çinli kızları prenses unvanı ile Türk beyleriyle evlendirmesi, onlardan doğan çocuklara Çin krallık protokolünde yer vermesi, böylece Türk devletinin iç işlerine karışarak dağılmalarında rol oynaması gibi Moğol kızından doğan çocuğun da Oğuzların kökünü kurutacak derecede bir düşman olarak ortaya çıkmasını anlatmak tesadüfî bir ifade değildir.[100] Dolayısıyla bir Oğuz çobanı ile hemhal edilerek istiskal edilen Moğol güzeliyle bir araya gelmek, hısım ve akraba olmak, Oğuz istikbali için yok olma tehdidi olarak algılanmakta ve böylesine azılı bir düşmanla ne olursa olsun yakınlaşılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Oğuz-Moğol etnik çatışmasında ikinci merhaleyi Tepegöz'ün bulunması ve Aruz Koca'nın onu evlatlık edinmesi devresi oluşturmaktadır. Peri kızının plesenta içinde bıraktığı Tepegöz'ün diğer Oğuz beylerinin müdahaelesine rağmen Aruz Koca'nın hamlesiyle yırtılıp içinden çıkması yine tesadüfî değildir. Moğolların Dış Oğuzlara baskın verip yerlerini yurtlarını terk etmelerine sebep olmaları mazur görülmemekle birlikte Dış Oğuz beyi Aruz Koca'nın çobanının Moğol kızıyla hemhal olması da mazur görülmemektedir. Tepegöz'ün Aruz Koca'nın nalçası ile yırtılıp doğumunun tamamlanması onun dünyaya gelişinde mesuliyeti olduğu görüşünü de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Aruz Koca'nın böylesi bir musibete bilmeden hami olması onun dünyaya gelişindeki payını göstermektedir ve bu aynı zamanda Aruz Koca'nın cezalandırılması anlamına gelir.

Oğuz-Moğol birleşmesi neticesi dünyaya gelen varlık (nesil-Tepegöz), onun dünyaya gelmesine vesile olan ve kendisini himaye edip besleyen Oğuzların bir emişte sütünü, ikinci emişte kanını, üçüncü emişte canını alır. Dolayısıyla Moğolun beslenip güçlenmesi Oğuzların emeğini, alın terini, kanını ve canını bitiren bir fiil olarak vurgulanmak suretiyle karşı karşıya olunan düşmanın kendileri için nasıl bir tehdit ve tehlike oluşturduğunu

[100] Bakınız: "Çatışma Usulleri: Düşman Koyma" (sayfa: 281).

vurgulamaya yönelik bir ifadedir. Tepegöz, zaten Dede Korkut'un da belirttiği gibi gördüğü iyiliği inkâr eden hatta iyiliğe kötülükle mukabele eden bir varlık olarak ortaya çıkar.

"At ver dost ol, kız ver düşman ol." diye bir atasözü var. Gerçi Anadolu'da düşmanlıkların kız alıp vermek suretiyle bitirildiği uygulamalar da mevcuttur.[101] Kız alıp vermek akrabalık kurmak anlamına gelmekle birlikte Moğollarla böyle bir yakınlaşmanın Oğuzların sonu olarak görüldüğü, Tepegöz hikâyesinde müşahhas hale gelmektedir.

> *"Depegözüñ peri anası gelüp oğlınuñ parmağına bir yüzük kiçürdi, oğul saña oh batmasun, tenüñi kılıç kesmesün didi. Depegöz Oğuzdan çıkdı bir yüce tağa vardı. Yol kesdi, adam aldı, böyük harami oldı. Üzerine bir kaç adam gönderdiler, oh atdılar batmadı, kılıç urdılar kesmedi, süñü-y-ile sançdılar ilmedi. Çoban çoluk kalmadı hep yidi. Oğuzdan dahı adam yimege başladı. Oğuz yığılup üzerine vardı. Depegöz görüp kakıdı, bir ağacı yirinden kopardı, atup elli altmış adam helak eyledi. Alplar başı Kazana zarb urdı, dünya başına tar oldı. Kazanuñ kardaşı Kara Göne Depegöz elinde zebun oldı. Düzen oğlı Alp Rüstem şehid oldı. Usun Koca oğlı kibi pehlivan elinde şehid oldı. Aruk candan iki karındaşı Depegöz elinde helak oldı. Demür tonlu Mamak elinde helak oldı. Bıyığı kanlu Bügdüz Emen elinde zebun oldı. Ağ sakallu Aruz Kocaya kan kusdurdı. Oğlı Kıyan Selçüküñ ödi yarıldı. Oğuz Depegöze kâr kılmadı, ürkdi kaçdı. Depegöz çevürüp öñin aldı, Oğuzı salı virmedi, girü yirine kondurdı. El-hâsıl Oğuz yidi kerre ürkdi, Depegöz öñin alup yidi kerre yirine getürdi. Oğuz Depegöz elinde tamam zebun oldı." (86).*

Tepegöz, bir tarafıyla peri çocuğu olduğu için zaten tabiatüstü güçlere sahip bir varlık iken; peri annesinin parmağına geçirdiği tılsımlı yüzük sayesinde askerî tedbir bu hamlelerin tamamına karşı korunaklı hâle gelir. Tepegöz'ün maddî güce karşı korunaklı olması aynı zamanda onun kaba kuvvet ile yenilemeyeceği anlamına gelmektedir. Tepegöz'ü yenebilmek için ya tılsımlı gücünü elinden almak, ya da tılsımlı bir güce sahip olmak gerektir. Nitekim Tepegöz'ü ortadan kaldırmak için neredeyse bütün Oğuzlar birleşip gelirler; ama kudretli Oğuz beyleri Tepegöz'ün elinden zebun olurlar. Onu, ancak onun gibi tabiatüstü bir güce sahip olan birinin yenebileceği iyice anlaşılır. Bu kişi de arslan tarafından büyütülen Basat'tan başkası değildir.

---

[101] Çalışmanın "Akrabalık Kurma" (sayfa: 296) başlığı altında kız alıp vermekle hangi içtimaî meselelerin halledilmeye çalışıldığı hususuna temas edilmiştir. Gerçi Tepegöz, bir evlilik neticesinde doğmuş değildir. Sarıca Çoban'ın peri kızını iğfal etmesi sonucu doğan Tepegöz'ün Oğuzların başına bela olması, ırza tasallutun içtimaî tarafını ortaya koymayı hedefleyen bir tahkiyedir.

Nitekim Dede Korkut'un, Tepegöz ile kesim kesmesi[102] ve sonrasında yaşananlar, Tepegöz'ün maddî dünyaya ait tarafının keşfinden sonra onun manevî dünyasına da nüfuz edebilme imkân ve zeminini hazırlar.

Tepegöz ile temsil edilen Moğollara galebe çalmak, onların maddî dünya ile bağları olan gözlerini kör etmekle mümkün görünmektedir. Gözün de bir istiare olduğu düşünüldüğünde Moğolların görme yetisini istismar edecek kabiliyet herhalde onlara görünmez bir mücadele şekli ve stratejisi geliştirmekle sağlanmaıştır. Oğuzlara azılı bir düşman olarak tasvir edilen Moğolların basiretini bağlamak onlara hezimet yaşatır. Dolayısıyla Tepegöz ile temsil edilen Moğol tehdidi ve tehlikesinin atlatılmasını konu edinen anlatım aynı zamanda Oğuzların Moğollara bakışını ortaya koymaktadır.

Türklerde soyun babadan sürdüğü ve kız kardeş ile anne tarafından süren akrabalara mesafeli yaklaşıldığı göz önüne alındığında Oğuzların bir çobanı ile Moğolların güzel bir kızından doğan Tepegöz'ün baba tarafı olan Oğuzlara düşmanlık etmesi, Türklerle Moğolların kültür farkını ortaya koymaktadır. Dede Korkut'ta Salur Kazan ile dayısı Aruz Koca ve Yigenek ile dayısı Emen arasında geçen mücadelelerde de görüldüğü gibi Türkler anne ve bacı soyundan gelenlerle mesafeli, baba ve erkek kardeş tarafından süren akrabaları ile de dayanışma içindedirler.

1.5.2. Oğuzlarla Farklı İnanç Mensuplarının Çatışması

Oğuzların girdiği bir diğer etnik çatışma da "kâfir" tabir ettikleri düşmanlarla aralarında geçen çatışmalardır. Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla bu çatışmaların nerede başlayıp nerede bittiği pek belli değildir. Oğuzlarla "kâfirler" arasında sistemli bir çatışma olduğu da görülmez. Daha ziyade "kâfirler" tuzağa düşürdükleri, az ve hazırlıksız yakaladıkları Oğuzlara baskın verir, saldırırlar. Oğuzlar ise bir akın esnasında esir düşmüş baba, oğul,

[102] Dede Korkut'un yürüttüğü başarılı diplomatik hamleler sayesinde Tepegöz'ün evvela "dünyalı" tarafı keşfedilir ve vücudunda tek et buluna yer olan gözünün çıkarılmasıyla Tepegöz'ün tılsımlı yüzüğü ve kılıcı elinden alınır. Sonrası ise onun için tam bir hüsran olur. Bu hususlarlar çalışmanın, "Dede Korkut ve Şahsiyeti" (sayfa: 56) adlı bölümünde geniş şekilde ele alınmıştır.

kardeş yahut arkadaşlarını kurtarmak için saldırıya geçerler. Ama Oğuzları "kâfir" askerlerine saldırışı, onların aksine er meydanında ve er dileyerek gerçekleşir.

Oğuzların "kâfir" askerleriyle çarpışmasına birkaç örnek verilecek olursa; hüner göstermek gayesiyle Bayındır Han'da akın dileyen vezir Kazılık Koca'nın Düzmürd Kalesi'ne saldırışı ve Arşın Oğlu Direk Tekür tarafından yakalanıp hapse atılışı bir akın esnasında vuku bulur. Hakeza Egrek, hüner göstermek için "kâfir" iline saldırır, tutsak olur; onu, kardeşi Segrek kurtarır. Uruz, "kâfir" eline iki kere esir düşer. İlkinde Salur Kazan'ın, maiyetiyle avda olduğunu öğrenen Şökli Melik yedi bin asker sevk ederek onun annesini, hanımını, kızını, gelinini, oğlunu, cariyelerini, üç yüz adamı ile bütün malını mülkünü baskınla alıp götürür. İkincisin de ise üzerilerine gelen "kâfir" askeleri ile mücadele eden babası Salur Kazan'a yardım etmek için saldırdığında maiyetinin ve atının "kâfir" askerlerince oklanması neticesinde yakalanıp hapse atılır. Salur Kazan, oğlunu kurtarma için "kâfir" askerlerine saldırır. Salur Kazan da şahinle kaz avına çıktığı bir esnada "kâfir" askerlerince yakalanıp hapse atılır. Onu da oğlu Uruz ve maiyetindeki Oğuz beyleri kurtarmaya gelir.

Dede Korkut'ta Kazılık Koca ile Egrek'in hüner göstermek için akın dilemeleri ve bu akın esnasında da "kâfir" düşman elinde zebun olmaları, onların tavır, tutum ve düşücelerinin Oğuz Hanı Bayındır Han tarafından onaylanmadığını göstermektedir. Tutsak olan babası veya ağabeyini kurtaran Yigenek ve Segrek ise tebcil edilmektedir. Diğer bir ifadeyle Oğuzlar, çevresindeki toplumlarla aralarının açılmasına sebep olan fiillerden kaçınılmasını, bununla birlikte istenmeyen bir fiil vuku bulduğunda ise Oğuzların itibar ve şerefini zedelemeyip yükseltilmesini isterler.

Dolayısıyla Dede Korkut'ta Oğuzların komşularına karşı art niyetli bir tutum ve düşüncelerinin olmadığı, böyle niyet ve düşüncesi olanların da hanlık tarafından onaylanmadığı; "kâfir" düşmanla mücadelelerinin sebepleri arasında mallarını, canlarını, namuslarını koruma düşüncesi olduğu

görülmektedir. Bununla birlikte "kâfir" düşman karşısında da yılmayan, korkmayan, çekinmeyen, ölümle alay eden bir Oğuz tavrı görülür. İşte bütün bunlar, Oğuzlar için düşmanla mücadelede haklılığı sağlamada ve mücadele gücünü ve iştiyakını artıtmada bir ikna ve inandırda unsuru olarak kullanılmaktadır.

"Kâfir" düşman tasnifi, Oğuzların din eksenli bir düşmanlık besledikleri anlamına gelmez. Burada görülen "kâfir"liğin ölçüsü sadece dinî boyutu olan bir husus değildir; ara yerde süregelen ve sebebi bilinmeyen "düşmanlık" da bu tavsifte etkili olur. Oğuzların, "kâfir" tabir ettikleri kimselerle aynı inanca mensup olmadıkları açıktır. Ancak farklı etnisiteye ait oldukları pek belli değildir. Zira nerdeyse bütün "kâfirler" Türkçe konuşurlar. Mesela Trabzon tekürünün kızını almaya giden Kan Turalı'nın oradaki herkesle Türkçe konuşması, düşmaların da aynı soydan olduklarını gösterir.

Dede Korkut'ta hangi inançtan olursa olsun herkesin kendi inancını hak ve doğru gördüğü görülmektedir. Mesela kendisinden yemin etmesini isteyen "kâfir" beylerine karşı Salur Kazan: "Vallah billah toğrı yolı görür-iken egri yoldan gelmeyeyin didi. Ayıtdılar: Vallah Kazan eyü and içdi didiler." der. Salur Kazan'ın yemini yolun "doğru" veya "eğri" oluşu üzerindedir ve yol istiaresi insanın inanç, itikat ve amelini temsil etmektedir. Amelin doğru olması yolun da doğru olduğu, yolun doğru olması, inancın da doğru olduğu anlamına gelir. Salur Kazan'a göre bu inanç, İslam dinidir. "Kâfir" beyleri de kendi inanç, itikat ve amellerini hak ve doğru kabul ettiklerinden Salur Kazan'ın yeminini "eyü and" şeklinde değerlendirirler. Ama son hak din İslam olduğuna göre Salur Kazan'ın İslam inanç ve değerlerini esas alan yemini ile "kâfir" beylerinin hem itikatları hem de akılları ile alay eder. Diplomatik bir taktikle hem kendi inanç ve itikadını yüceltmiş ve yükseltmiş olur, hem yalan söylememiş, doğru söylememiş olur; hem de daha sonra "kâfir" ülkesine saldırma hamlesinin önünde sebep oluşturmuş olur. Bunun tersi de "kâfir" beyleri için doğrudur.

Salur Kazan'ın, kimin düşman kabul edildiği ile ilgili bir sözünün tekrar edilmesinde fayda var. "Kazan aydur: Oğul anuñ-içün yağı dirler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür didi." Görüldüğü gibi Oğuzlarla düşmanlar arasında düşmanlığa sebep olan olaylar ve olgular ifade edilmemekte ve yalnızca düşman görüldüğü zaman takınılan yahut takınılması gereken karşılıklı tavır söylenmektedir. Bu da düşmanlığın bir araç olduğunu göstermektedir. Ama "kâfir" beylerinin ve askerlerinin değer tanımaz durumları göz önüne alındığında niye düşman görüldüğünde öldürülmesi gerektiği fikri daha iyi anlaşılacaktır.

> *"Meger hanum Tırabuzan teküri bigler bigi olan Han Kazana bir şahin göndermiş-idi. Bir gice yiyüp içüp oturur-iken şahinci başına aydur: Mere sabah şahinleri al, halvetçe ava binelüm didi." (108).*

Trabzon Tekürü, Salur Kazan'a bir şahin hediye[103] eder. Ancak Salur Kazan'ın bu hediyeye mukabele edemez. Çünkü Trabzon Tekürü'nden gelen hediye hasbi duygularla verilmiş değil; Salur Kazan'a kurulmuş bir tuzağın aldatmacasıdır. Salur Kazan, hediye şahinle çıktığı av esnasında "kâfir düşman" tarafından ve uykuda iken baskına uğrayıp yakalanır ve hapse atılıp on altı yıl burada tutulur. Öyleyse bir olayın başka bir olay veya olaylara sebep olabileceği göz önünde tutulduğunda Trabzon Tekürü'nün durup dururken Salur Kazan'a hediye göndermediği anlaşılacaktır.

> *"İrken bindiler av yirine vardılar. Gördiler bir süri kaz oturur. Kazan şahini saldı, Alımadı, şahin pervaza ağdı. Gözlediler, şahin Tomanın Kal'asnıa indi. Kazan ġâyet saht oldı. Şâhinüñ ardına düşdi. Dere depe aşdı, kâfir iline geldi." (108).*

Şahinin işlevi açıktır: kuş avlamak. Dede Korkut'ta birçok kuş ismine rastlanmakla birlikte çokça "kaz" avlandığı görülmektedir. Hatta düşman ile Oğuzlar mukayese edildiğinde "kaz sürüsüne şahin girmiş" gibi Oğuzların "kâfir düşman"a saldırdığı ve onları korkutarak kaçırdığı istiaresi yapılmaktadır. O bakımdan Trabzon Tekürü, Salur Kazan'a şahin gönderirken; onun ava çıkacağını ve şahin avına da kalabalıkla değil; mümkün mertebe az kişiyle çıkılacağını hesap etmiş olduğu Salur Kazan'ın

[103] Hediyeleşme konusu, çalışmanın, "Uzlaşma Zeminleri" (sayfa: 312) bölümünde ele alınmış ve hediyeleşmenin işlevleri üzerinde durulmuştur.

yakalanmasından anlaşılmaktadır. Salur Kazan'ın yakalanması bizzat kendi birlikleri eliyle olmasa da gönderdiği şahinin Toman'ın Kalesi'ne gitmiş ve Salur Kazan'ın da şahini atkip ederken; "kâfir" topraklarına girmiş olması, "Ava giden avlanır." düsturunu akla getirmektedir. Trabzon Tekürü, şahin göndermekle belki Salur Kazan'ı tuzağa düşürmez; ama onun düşmanlarınca tuzağa düşürülmesine zemin hazırlar.

> *"Gider-iken Kazanuñ karangulu gözini uyhu aldı. Bigler ayıtdılar: Hanum dönelüm. Kazan aydur: Birez dahi ilerü varalum didi. Bakdı bir kal'a gördi. Aydur: Bigler gelüñ yatalum didi. Kazanı küçücük ölüm tutdı, uyudı. Meger hanum Oğuz bigleri yidi gün uyur-idi. Anuñ-içün küçücük ölüm dirler-idi." (108).*

Salur Kazan'ın, takip ettiği şahin yüzünden düşman topraklarına girdiği ve düşmanlarının hâkimiyet sahasına tecavüz ettiği ortadadır. Bu durum savaş sebebi sayılmasa bile Salur Kazan'ın yakalanıp hapse atılması için yeterli bir sebeptir.

Gaflet, Dede Korkut'ta Oğuz yiğitlerinin başına gelen musibetlerin en önemli sebebidir. Daha doğrusu Oğuz yiğitleri, gaflete dalmasalar; başlarına birçok musibet gelmeyecek, gelse de fazla tesir etmeyecektir. Dolayısıyla Dede Korkut değerler dünyasına göre Oğuz yiğitlerinin uyanık, diri, basiretli ve dikkatli olmaları telkin edilmektedir. Egrek, düşmanları tarafından uykuda iken baskınla yakalanır. Aynı şekilde "kâfir" düşmanlar, onu kurtarmaya gelen kardeşini, çocuğun çobanın ekmeğini elinden alıp yiyen bir zalim olarak tanıtırlar ve onu öldürmesi karşılığında kendisini serbest bırakacaklarını vaat ederler. Egrek, zalim olarak tanıtılan kardeşini öldürmeye geldiğinde Segrek, uyumaktadır. Egrek, Segrek'in sırtındaki kopuzdan onun Oğuz yiğidi olduğunu anlar ve öldürmeyip uyandırır. Konuştuklarında hakikat anlaşılır. Benzer bir örnek de Selcen Hatun ile Kan Turalı arasında görülmektedir:

> *"Gafil olma kara başuñ kaldur yigit*
> *Ala kıyma görklü gözüñ açġıl yiğit*
> *Karularuñdan ağ ellerüñ bağlanmadın*
> *Ağ alınuñ kara yire depilmedin*
> *Ġafil-ile görklü başuñ kesilmedin*
> *Alca kanuñ yir yüzine dökilmedin*
> *Yağı yetdi düşmen irdi*
> *Ne yatursın kalkġıl yiğit*

Kap kayalar oynamadın yir obrıldı
Karı bigler ölmedin il boşaldı
Karcaşuban uğraşuban tağdan indi
Yaşanuban üzerüne yağı yetdi
Yatacak yir mi bulduñ yurt- mı bulduñ noldı saña" (76).

Gaflet, Oğuz yiğitlerinin baş belasıdır. Ama onları gaflete sevk eden tabiî sebepler vardır. Düşmanla mücadele ve murakabenin sebep olduğu yorgunluk, bitkinlik, açlık, susuzluk gibi olgular Oğuz yiğitlerinin gaflete dalma sebepleri olarak takdim edilmektedir. Ama en azından Salur Kazan gibi son derece tecrübeli bir savaşçının gaflete dalmaması, dikkatli ve uyanık olması beklenir.

Uyumak, Oğuz yiğitleri açısından gaflete dalmak olarak değerlendirilmekle birlikte içinde iki bakış açısını daha taşımaktadır. Birincisi itminan duygusu olup uykuya dalan Oğuz yiğidi nerede olursa olsun kendisine duyduğu güvenle hareket etmektedir. Kendine aşırı güvenin karşı duygusu muhalif ve muarızlarını hafife almak, önemsemek, tehdit ve tehlikelerini küçümsemek anlamına gelmektedir.

Diğer husus ise; gaflet, Oğuz yiğidinin, küçümsediği düşman tarafından ele geçirlmesini mazur gösteren bir olgu olarak tebarüz etmektedir. Buna göre yorgunluk, açlık, susuzluk gibi olgular olmasa; Oğuz yiğidi de yatıp uyumayacak ve düşmanı tarafından "kancıklıkla" yakalanmayacaktır. Salur Kazan, düşman toprağına girmekle kalmaz, biraz daha ileri gider, hatta Toman'ın Kalesi'ni görünce adamlarına, "Gelin, yatalım." der. Bu tavır, kendine duyduğu aşırı özgüven yanında muhalif ve muarızlarını istiskal etmek anlamına gelir. Salur Kazan'ın düşmanlarını küçümsemesi düşmanlarının küçük ve önemsiz olduklarını göstermez. Bilakis güçlü olduğu düşünülen düşman istiskal edilmek suretiyle tahrik edilir ve buradan hem düşmana hem de kendi tarafına mesaj gönderilmiş olur. Salur Kazan vasıtasıyla mesaj gönderilen kesim olarak Oğuzların düşmana karşı harekete geçme konusunda cesur ve istekli olması sağlanmaya çalışılır.

Salur Kazan'ın uykusu "küçük ölüm" olarak değerlendirilir. Aynı bakış açısı bugün de mevcuttur ve bu hüküm, sugötürmez gerçektir. Uyurken; insanın başına her şeyin gelmesi muhtemeldir. Uykunun küçük ölüm olduğu hükmü, Dede Korkut anlatıcısı Oğuz beylerinin "yedi gün uyuduğu" ile desteklenme ihtiyacı hissedilerek ifade edilir. Uykusu ağır kimse için, "Başında davul çalsa uyanmaz." görüşü hâkimdir. Salur Kazan'ın yedi gün uyuduğunu söylemek yedi gün uyanmayacağı anlamına gelir. İnsanın uykuda iken olup biten hiçbir şeyden mesul tutulamayacağı hesap edildiğinde olacaklardan haysiyet, şeref ve itibarına herhangi bir rekâket gelmeyeceği fikri peşinen kabul edilmiş olur.

> *"Meger ol gün Tomanın Kal'asınuñ teküri ava binmiş-idi. Casus geldi, aydur: Bir bölük atlu geldi, içinde bigleri yatdı uyudı. Tekür adam saldı, kim idügin bilüñ didi. Gelenler bildi kim bunlar Oğuz erenlerindendür. Gelüp teküre haber virdiler. Tekür dahi haman çerisini dirdi, bunlaruñ üzerine geldi. Kazanuñ bigleri bakdılar gördiler kim yağı gelür. Ayıtdılar: Kazanı bırağur gider-isevüz ivinde bizi kovarlar, yigregi budur ki bunda kırılavuz didiler." (108).*

Salur Kazan uyur; ama maiyetindeki yirmi beş adamı uyanıktır. Salur Kazan'ın uyuyor olması muhtemel olaylarda bir mesuliyetinin olmadığı anlamına gelmekle birlikte sevk ve idarenin maiyetine geçtiğini gösterir. Ama ne hikmetse üzerilerine düşman geldiği hâlde maiyeti Salur Kazan'ı uyandırmaya çalışmaz. Sevk ve idareyi ele almasını sağlamaz. Kendilerinin düşüncesi ise kaçıp canlarını kurtarmaktır; ama kalıp savaşarak ölmeyi tercih ederler. Bu tercihin arkasındaki anlamı tayin eden unsur değerler dünyasıdır. İnsan değer oluşturan veya kendisine sunulmuş değeri temellük eden bir varlık değil de sevk-i tabiî ile hareket eden bir varlık olsa kimse için canını vermemesi, kaçıp canını kurtarması beklenir.

Salur Kazan'ın maiyeti, üzerilerine gelen düşmanların elinden kaçmaktan başka kurtuluş olmadığını düşündükleri hâlde kalıp ölmeyi tercih ederler. Zira sosyal normların tabiatı gereği hem mükâfatı hem de müeyyidesi vardır ve beylerini düşman elinde bırakıp kaçan askerlere memleketinde hiç itibar ve tazim edilmeyeceği "müeyyidesi" onların kalıp savaşması ve "haysiyet ve şerefiyle" ölmesini tercih etmelerine sebep olur. Dolayısıyla değerler dünyası insanın nerede, ne zaman, ansıl davranması gerektiğini de emreder.

Casusluk, Dede Korkut'ta beddua ile haber verilen bir olgudur. Yeri ve zamanı geldiğinde Oğuzların da düşmanlarına karşı casus yoluyla diplomasi yürüttükleri Bey Begil örneğinde mevcuttur. Ama Oğuzlar açısından bakınca casusluk yoluyla girişilen mücadelede "kâfir" düşmanlar onları az sayıda ve hazırlıksız yakalarlar ve baskın verirler. Dolayısıyla casusluk aynı zamanda hile, tuzak, kalleşlik olarak görülmekte olup bu da er meydanında yiğitçe çarpışmadan kaçıldığı ve hüner sahibi olunmadığı anlamına gelmektedir.

> *"Kâfiri karşuladılar, cenk itdiler. Kazanuñ üzerine yigirmi biş bigini şehid itdiler. Kazanuñ üzerine düşdiler, uyuduğı yirde tutdılar, elin ayağın berk bağladılar, bir 'arabaya yükletdiler, 'arabaya muhkem urgan-ile sardılar. 'Arabayı çekdüler, yorıyu virdiler." (108).*

Salur Kazan'ı tutmak için ne kadar "kâfir" askeri sevk edildiği bilinmemekle birlikte Salur Kazan'ın maiyetindeki yirmi beş adamın öldürülmesi, kendisinin ise tutulup bağlanması herhalde "kafirler"e kılıç çekmemiş olmasıyla ilgili değildir. Savaşın amacının düşmana iradesini kabul ettirmek olduğunu söyleyen Clausewitz'e göre savaş, "çok genişletilmiş bir düellodan başka bir şey" değildir (Clausewitz, 1991: 19). O bakımdan "kafirler"e göre ezelî düşman olan Salur Kazan'ın yakalanması, hapse atılması, orada iradesinin kırılarak kendisinin (milletinin) küçüklüğünü, buna mukabil düşmanının büyüklüğünü kabul etmesi, bu bilginin de mensubu olduğu millete (halk, topluluk, budun) bildirilmesi, onun öldürülmesinden çok daha kıymetli bir netice verecektir. "Kâfir" düşman açısından Salur Kazan gibi bir düşmanı uykuda iken öldürmek, kendilerine değil; daha ziyade ona yarayacak bir netice olduğu için yaşaması, onu yakalayan düşmanı ile "düelloya"[104] girmesi, en azından sözlü düelloya girmesi ve kaybetmesi, ruhun tatmini açısından da önemli bir husustur.

[104] Bilindiği gibi düello eşit şartlarda ve eşit silahlarla yapılan bir çatışmadır. Esas olan iyi hüner sahibini belirlemektir. Bu da düşmanını öldürmekle, kendisi hayatta kalmakla olur. Filmlere konu edildiği kadarıyla düello sözün bittiği noktada başlar. Fakat Salur Kazan'ın yakalanıp hapse atılmasıyla başlayacak düello söz üzerinden aklı, iradeyi, inancı, itikadı, ahlâkı, karakter ve şahsiyeti hedef alarak yürütülecek, gerektiğinde ikna, gerektiğinde de ifna ve ifsat yoluyla muhtabın iç disiplini yıkılmaya çalışılacaktır. Zaten bu hususlar biraz ileride görülecektir.

Salur Kazan'ın "uyuduğu yerde" tutulması, elinin ve ayağının "berk" (sıkı, sağlam, sıkıca) bağlanması, yüklendiği arabaya "muhkem" (sağlam, sıkı, sıkıca) sarılması, "kâfir" düşmanın titizliğinden ziyade onun itibarı ile ilgili bir durumdur. Salur Kazan, çevresinde nasıl bir ün ve nam sahibi bir yiğit ise düşmanları ancak onu uykuda yakalayabiliyor ve onun korkusundan elinin ayağının sıkıca bağlanması yetmiyor gibi bir de yükledikleri arabada sıkıca sarıyorlar. Dolayısıyla mefhumu muhalifinden bakınca "kâfir" askerlerince Salur Kazan'ın üzerine geliştirilen her dikkat ve hassasiyet evvela onun itibar ve haysiyetine yatırım yapmak anlamının çıkmasına sebep olmaktadır. Bu anlamın oluşması Dede Korkut anlatıcısı tarafından sağlandığı için yadırgatıcı bir şey yoktur. Her düelloda mesajın seyirciye verildiği açıktır. Salur Kazan ile "kâfir" düşmanlarının düellosunun seyircisinin ben, sen, o; biz, siz, onlar olduğu düşünülürse bu ifadeyle bahsi geçen şahıslara bir mesaj verdiği ortadadır. Bu mesaja göre Salur Kazan, gerçekten "kâfir" düşmanın korktuğu kadar dosta güven, düşmana korku veren bir yiğittir. Buradan çıkarılacak ders ise böylesi bir ihtirası kabullenmek ve ona göre tavır almaktır.

> *"Gider-iken 'araba kıcırdısından Kazan oyandı. Gerindi, bu elindeki urganları hep kopardı, 'arabanuñ üzerine oturdı. Elin eline çaldı, kas kas güldi. Kâfirler aydurlar: Ne gülersin? Kazan aydur: Mere kâfirler bu 'arabayı bişigüm sandum, sizi yamrı yumru tadım dayam sandum didi." (108).*

Düello istiaresi üzerinden gidilecek olursa; "kâfir" askeleri Salur Kazan'ı uykuda yakalamakla ona bir puan kazandırırlar. Elini ve ayaklarını "sıkıca" bağlamakla bir puan daha kazandırırlar. Onu arabaya yüklemek ve arabaya sıkıca sararak bağlamakla yine Salur Kazan'ın itibar ve şerefinin artmasına sebep olurlar. Dolayısıyla ne yapsalar ona yaramaktadır. Salur Kazan'ın araba gıcırtısından uyanması ve gerinirken sıkıca bağlı olduğu "urganları" koparması onların tedbir almakta haklı olduklarını ve akıllıca bir iş ettiklerini göstermekle birlikte Salur Kazan'ı durdurmaya, yenmeye, iradesini kabul ettirmeye, güç ve cesaretini kırmaya hiçbir tedbirin kifayet etmeyeceği anlamı tebarüz etmektedir. Salur Kazan'ın bağlı olduğu urganları özel bir çabaya gerek olmadan sırf gerneşirken kırması ve içinde bulunduğu durumu fark

edince gülmesi, “kâfir” düşmanın hâsıl etmeye çalıştığı psikolojik neticenin elinden alınması ve kendi hanesine yazılması anlamına gelir. Salur Kazan, içinde bulunduğu durum dolayısıyla düşmanlarıyla alay etmekle onlara karşı iç disiplinini korur ve aksine onların asabını bozar, dikkatini dağıtmayı başarır. Bir düellodan ilk maksat da bu olsa gerektir.

> *“Hele Kazanı getürdiler, Tomanın Kal’asında bir kuyuya bırakdılar. Kuyunuñ ağzına bir değirmen taşı koydılar. Yimegini suyını değirmen taşı delüginden virürler-idi.” (108).*

Salur Kazan’ın, kalede bir mahpese değil de bir kuyuya atılması ve kuyunun ağzının da değirmen taşı ile kapatılması ayrıca manidardır. Kuyu, mahpese göre çıkılması, kaçılması, kurtulması daha zor bir yerdir. Üstelik kuyunun ağzının değirmen taşı ile kapatılması, bahsi geçen zorluğu imkânsızlaştıran bir durumdur. Zira değirmen taşının büyüklüğü, ağırlığı yanında kuyunun dibi ile başı arasındaki mesafenin insan boyunu aşacağı ve böylece kuyunun ağzındaki değirmen taşını kaldırmak için yerden alınması muhtemel bir desteğin olmayışı Salur Kazan’ın kurtulma hiç ümidinin olmadığı anlamını vermek sebebiyledir. Ama yukarıda da bahsedildiği gibi tersinden bakınca Salur Kazan aleyhine alınan her tedbirin onun itibarını artırdığı da muhakkaktır. Salur Kazan’ın yemeğinin ve suyunun değirmen taşının deliğinden verilmesi de yine aynı amaca hizmet etmektedir. Böylece onunla maddî temas kesilmiş olacağı için manevî temas da kesilmek istenir. Kuyunun içi yerin altı olduğu için Salur Kazan’ın, yerin üstünde süregiden hayatla bağı da kesilmiş sayılmaktadır. Dolayısıyla Salur Kazan, kuyuya atılmakla zaten “ölmüş” kabul edilmektedir. Ama atasözünün işaret ettiği gibi, “Çıkmadık candan umut kesilmez.”

> *“Bir gün tekürüñ ‘avratı aydur: Varayın, Kazanı göreyin ne hallu kişidür bunca adamlara zarb urur-imiş didi. Hatun gelüp zindancıya kapuyı açdurdı. Çağırdı, aydur: Kazan Big nedür haluñ, dirligüñ yir altında mı hoşdur yohsa yir yüzinde mi hoşdur, hem şimdi ne yirsin ne içersin ve neye binersin didi. Kazan aydur: Ölülerüñe aş virdügüñ vakıt ellerinden aluram, hem ölülerüñüzüñ yorgasına binerem kâhillerin yederem didi. Tekür ‘avratı aydur: Dinüñ içün Kazan Big, yidi yaşında bir kızçuğazum ölmişdür, kerem eyle aña binme didi. Kazan aydur: Ölülerüñüzde andan yorga yokdur, hep aña binerem didi. ‘Avrat aydur: Vay senüñ elünden ne yir yüzinde dirimüz ve ne yir altında ölümüz kurtılur-imiş didi.” (108-109).*

Tomanın Kalesi'nin Tekürü ile Salur Kazan arasında geçen "düello"nun birinci perdesinde Tekür'ü askerleri, ikinci evresinde de karısı temsil eder. Tekür'ün askerleri, Salur Kazan'a maddî güç ile yaklaşırlar ve onu zabt u rapt altına alırlar. Derdest edip bir kuyuya atarlar ve böylece Salur Kazan'ın "bedeni" ele geçirilmiş olur. Onun iç dünyasının da ele geçirilmesi, Tekür'ün, durumdan vazife çıkaran karısı marifetiyle sağlanmak istenir. Gerçi metne göre böyle şuurlu bir hamle yok gibidir. Ama Tekür'ün karısının, Salur Kazan'ın yiğitliğine mucip olması tesadüfle izah edilemez. "Kâfir" beyleri açısından belli ki, Salur Kazan'ın onlara verdiği zarar devlet erkânı dışında devlet erkânının hanımlarınca da merak konusudur. Bu durumda Salur Kazan'a darbe vurmak için Tekür'ün karısının Tekür tarafından görevlendirildiği abes görülebilir; ama kendisinin durumdan vazife çıkarması anlamsız karşılanamaz. O bakımdan hanımların umumiyetle naif, kırılgan ve şiddetten uzak oldukları düşünüldüğünde Tekür'ün hanımının Salur Kazan'ın manevî dünyasını hedef alarak hamle edeceği kaçınılmaz bir neticedir.

Tekür'ün karısına atfedilen ifadelere bakıldığı zaman Salur Kazan'ın yüceltildiği ve yükseltildiği görülmektedir. "Bunca adama darbe vurur imiş." ifadesinden de anlaşıldığına göre Tekür'ün karısı Salur Kazan'ın methini epeydir duymaktadır ve bu ifadede takdire şayan bir hava sezilmekle birlikte güçlü düşmanı zapt u rapt altına almak, yenmek; muzaffer açısından onun gücü ve itibarı nispetinde güç ve itibar kazanmak anlamına gelir. Dolayısıyla tutulup kuyuya kapatılmış Salur Kazan'ın o âna kadarki itibar ve değerini vurgulamak aslında onu tutup kuyuya kapatan şahsa yönelik bir methiyedir. Tekür'ün karısı, Salur Kazan'ın onca adama vurduğu darbeyi düşünerek onu görmeye gitmekle bir hakikati daha tespit etmiş olmaktadır. Bu hakikat ise Salur Kazan'ın sanıldığı kadar güçlü, dirayetli, kuvvetli ve kudretli olmadığı kanaatidir. Dolayısıyla Tekür'ün karısının, Salur Kazan'ı görmeye gitmesinin sebebinin, onun yüzüne acizliğini ve çaresizliğini haykırma düşüncesi olduğu görülmektedir.

“Kazan Big nedür haluñ, dirligüñ yir altında mı hoşdur yohsa yir yüzinde mi hoşdur, hem şimdi ne yirsin ne içersin ve neye binersin?” sorusundaki her unsur ayrı ayrı ele alınsa yeridir. Normal şartlarda birinin içtimaî mevkiinin ifadesi olan unvanını söylemek saygı gereğidir ve yerine göre de mecburîdir. Ama esir edilmiş birinin unvanını ifade etmek, sözün bağlamı içinde (siyak-sibak) tazim ve itibarın aksine istiskal anlamına gelir. Tekür’ün karısının, “Kazan Bey!” hitabı, ona itibar ve tazim ettiğini göstermez. Aksine beyliği ifade edilmekle fiilen onun boş, anlamsız, mesnetsiz bir duruma işaret ettiği ifade edilir ki, bu da bahsi geçen kişiyle alay etmek demektir. Salur Kazan’ın dirliğinin yerin altında mı yoksa üstünde mi hoş olduğunu sormak da onun mevcut olduğu durumla alay etmek anlamına gelir. Yani Tekür’ün karısının sorusu bir şeyi öğrenmekten ziyade bir hakikati, Salur Kazan’ın tutulup kuyuya atıldığı hakikatini dikte etmek ve böylece onun kendi durumunu gözden geçirerek paniğe kapılmasını ve iradesinin kırılmasını amaçlayan bir adımdır. Dolayısıyla “saf” bir tip olarak takdim edilen Tekür’ün karısının saflığının arkasında bir hinlik olduğu açıkça görülmektedir.

Tekür’ün karısının sorularına bakıldığı zaman Salur Kazan üzerinde müthiş bir psikolojik harekât yürttüğü görülmektedir. Yerin üstü, hürriyeti, yerin altı esareti temsil etmektedir. Hatta yerin üstü ile hayat, yerin altı ile ölüm düşüncesi de temsil edilebilir. Yiyip içmek, maddî hayatın sefası ve devamlılığı, ata binmek de beylik etmek, hükümranlık sürmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Tekür’ün karısı soruları marifetiyle Salur Kazan’ın hürriyetinden sefasına, hükümranlığından inançlarına bütün maddî ve manevî dünyasını yıkmayı hedef almaktadır. Ama durum sanıldığı gibi gelişmez. Salur Kazan’ın, Tekür’ün karısına verdiği cevaplar onun psikolojik harekâtının tersine dönmesine sebep olur.

Tekür’ün karısı, Salur Kazan’ın inancı ve itikadı dâhil bütün direncini kırmaya çalışırken; “Ava giden avlanır.” düsturunca iç disiplinin yıkmaya çalıştığı Salur Kazan’ın dikkatlerinin kendi iç disiplinin üzerine dönmesine vesile olur. Bu noktadan sonra aralarındaki çatışma yeni bir boyut kazanarak

inanç ve itikat çatışmasına dönüşür. “Ne yer, ne içersin, neye binersin?” sorusuna Salur Kazan, ölülerine verdiği yemeği yediğini ve ölülerinin gençlerine bindiğini, yaşlılarını ise yedeğinde çektiğini söyleyerek Tekür’ün karısının inancına dikkat çekmekle kalmaz, onu hassas yerinden vurur da. Ölülere yemek vermek, ölülerin yer altında tıpkı dünyadaki gibi yedikleri, içtikleri, yaşadıkları ve dünyalık işlere ihtiyaç duydukları anlamına gelir. Bu tasavvur da İslam inanç ve itikadı ile uyuşmayan bir durumdur. Ama inancın çatışmaya dâhil edilmesi Tekür’ün karısının aleyhine bir durum ortaya çıkmasına sebep olur.

Salur Kazan’ın neye bindiği konusu da tıptı ne yiyip içtiği gibi Tekür’ün karısının inancıyla paralel düşüncede verilmiş bir cevap, bir hamle niteliğindedir. Salur Kazan, iç disiplinin yıkmaya yönelik davranan Tekür’ün karısına verdiği cevapta, ölülerinin gençlerine bindiğini, yaşlılarını da yedeğinde çektiğini söyleyerek yalnız “küfür” saydığı inancın “abesliğini” ortaya koymakla kalmaz, muhatabının zayıf noktasını da tespit etmiş olur. Çatışmada muhalif veya muarızın zayıf noktasını tespit etmek, güç, taktik ve strateji noktasında büyük üstünlük sağlayacak bir husustur. Böylece Salur Kazan, iç disiplini tanzim eden inancını yıkmak üzere harekete geçen Tekür’ün karısının inanç hükümlerine göre ona cevap verirken; ferdî acısını da ortaya çıkarır. Daha doğrusu Tekür’ün karısı, rakibine bizzat kendisi böyle bir imkânı verir. Tekür’ün karısının verdiği bilgiye göre yedi yaşında bir kızı ölmüştür ve bu durum onun “saf”lığını da izah edebiliyordur.

Tekür’ün karısına “saflık” izafe etmek, onun Salur Kazan’a karşı sözlü saldırıya geçmesini yok hükmünde sayacak bir durum olarak düşünülebilir. Zira saflığı “şuursuzluk” olarak değerlendirmek, söz ve davranışların da şuursuzca olduğu ve bunun da yok hükmünde sayılacağı anlamına gelmektedir. Ama şurası da muhakkak ki, ister akıllı, ister deli, ister yaşlı, ister çocuk ağzından çıkmış olsun muhatapta iyi sözün iyi, kötü sözün kötü tesiri vardır. Bununla birlikte bir insanın hususî acısı ve inancına bağlılığı onun zaaflarını göstermek yanında ne zaman, nerede, nasıl davranacağı

hakkında bilgi vermektedir. Bu da karşı tarafa taktik ve strateji geliştirme üüstünlüğü sağlayan bir durumdur. Tekür'ün karısı belki "saf" biridir; ama aynı saflık onun inançlarına sadakat noktasında da kendisini göstermektedir. İnancı ister hak, ister batıl olsun Tekür'ün karısının mümine bir hanım olduğu görülmektedir ve onun inancına bağlılığı Salur Kazan'ın akıbetinin değişmesinde güçlü bir tesire sahiptir.

> *"Geldi teküre aydur: Kerem eyle, ol tatarı kuyudan çıkar, kızçuğazun bilini üzer, yir altında kızçuğazuma biner-imiş, kalan ölülerümüzi cem' ider-imiş, hem ölülerümüz içün virdügümüz aşı ellerinden çeküp alup yir imiş, anun elinden ne ölümüz ne dirimüz kurtılur-imiş, dinün 'işkına ol eri kuyudan çıkar didi. Tekür biglerini cem' eyledi, aydur: Gelün Kazanı kuyudan çıkarun, bizi ögsün Oğuzı sındursun, andan sonra şart eylesün bizüm ilümüze yağılığa gelmeye didi." (109).*

Salur Kazan'ın kuyudan çıkarılması onun adına müspet bir gelişmedir. Bu gelişmenin sağlanması, Tekür'ün karısının inancı doğrultusunda hamle yapılmasıyla olur. Ancak bir hususu belirtmekte fayda var. Tekür'ün karısına tarafımızdan izafe edilen "saflık" vasfının netleşmesi onun düşüncelerini kocası Tekür'e açmasıyla sağlanır. Tekür'ün, karısının sözleri doğrultusunda hareket etmesi iki durumla izah edilebilir. Birincisi kendisi de aynı görüş ve inançtadır ki, bu durumda karısının saflığı buharlaşır, onun durumunu inancı ile izah etmek zaruruiyeti ortaya çıkar. Yahut da karısının "saflığı"nı bildiği için onu teskin etmek suretiyle Salur Kazan'ı kuyudan çıkarttırır. Tekür, tıpkı karısı gibi ölülerinin yerin altında da "hayat sürdüğüne" inanmıyor ve tıpkı karısı gibi Salur Kazan'ın, yerin üstünde dirilerine dirlik vermeyeceğine kanaat getirmiyor olsa; onu alır, bir mahpese kapatırdı. O bakımdan Tekür'ün karısının Salur Kazan hakkındaki kanaat ve intibaı ne ise Tekür'ün de odur. Tekür'ün Salur Kazan'a (Oğuzlara) bakış açısı da "kâfir"lerin bakış açısını yansıttığı söylenebilir.

Tekür, baş edemeyeceğini anladığı Salur Kazan'ı kuyudan çıkarmakla kalmaz hatta serbest bırakmayı düşünür. Fakat şartsız şurutsuz serbest bırakmak "düello"yu büsbütün kaybettiği anlamına geleceği için temkinli davranır. Kaldı ki, Salur Kazan'ı öylece salsa; kendi maiyetine bunu izah edemeyeceği için Tekür, hiç olmazsa; korktuğu düşmanının iradesinde bir

“gedik” açmayı amaçlar ve kendilerini övmesi, Oğuzları yermesi karşılığında Salur Kazan’ı bırakacağını söyler.

Övgü ve onun zıddı olarak takdim edilen yergi, birinin üstünlüğü, gücünü, kuvetini, dirayetini, celaldetini, akıl, fikir ve düşünce gücünü kabul etmek anlamlarına gelmektedir. Yergi de onun tersidir. Bu durumda Tomanın Kalesi’nde bulunan ve “kâfir” taifesini övmek, onların Oğuzlara karşı üstünlüğünü kabul ve tasdik etmek anlamına gelmektedir. Böyle bir şeyin vuku bulması ise Salur Kazan’ın tıpkı “düello”da olduğu gibi iradesinin kırılması demektir. Bilindiği gibi iki taraftan birinin iradesi kırılmadığı zaman çarpışma kaçınılmaz olur. Dolayısıyla Tekür’ün Salur Kazan’dan istediği şey, aslında nihayetinde silahla alınması gerekebilecek bir netice iken; bunu, ondan siyaset ve diplomasi marifetiyle almaya çalışır.

> *“Ayıtdılar: And iç kim bizüm ilümüze yağılığa gelmeyesin, hem bizi ög Oğuzı sındurğıl, seni koyu virelüm var git didiler. Kazan aydur: Vallah billah toğrı yolı görür-iken egri yoldan gelmeyeyin didi. Ayıtdılar: Vallah Kazan eyü and içdi didiler.” (109).*

Her çatışmanın bir karşı hamlesi mutlaka beklenmelidir. Bazı çatışmalarda muhataptan biri, diğerinin yaptığına, tenezzül meselesi sayarak karşılık vermez. Tersinden bakınca bu da bir karşılıktır. Muhatabı ciddiye almanın onda makes bulması zaten maksadın hâsıl olduğunu gösterir. Tekür, Salur Kazan’ı uyurken yakalayıp kuyuya atmasının ve yirmi beş adamını şehit etmesinin mutlaka bir karşılığının olacağını hesap etmekte ve bunun “üzerine yağılığa gelme” şeklinde cereyan edeceğini düşünmektedir. O bakımdan Salur Kazan’ı serbest bırakması karşılığında ondan yağılığa gelmemek, kendilerini övmek ve Oğuzları yermek olarak üç şey istemektedir. Bir şeye karşılık üç şey oldukça kârlı bir iş gibi görünmektedir.

Salur Kazan’ın ettiği yemin yukarıda da bahsedildiği gibi inancın hakikatini değil; hakikatin inancını ortaya koyan bir bakış açısı yansıtmaktadır ve hile ile doludur. Salur Kazan’ın yeminin içinde hile oluşu onun yalan, riya, iftira gibi anlamları ihtiva ettiği anlamına gelmez. Salur Kazan, kendisinin bildiği, düşmanlarının bilmediği bir tarzda yemin etmek, yani hem kendi hak inancını

ve doğrusunu ifade etmek hem de düşmanlarının doğru kabul edeceği bir tarzda yemin etmek suretiyle kendi inancının hakikatini dile getirmekle kalmaz, düşmanlarını da aldatır. Böylece Salur Kazan, "kâfir"lerin üzerine düşmanlığa gelse bile verdiği sözden, ettiği yeminden ayrılmamış olacaktır.

> *"Hilede daima gizli bir niyet vardır; o halde, dolaysız anlatımın karşıtı nükte olduğu gibi dosdoğru, basit, dolaysız tutumun karşıtı da hiledir. Bu nedenle, hilenin inandırma, çıkarcılık ve zorbalıkla ortak bir yanı yoktur ama aldatmayla ortak yanı çoktur; çünkü her ikisinde de niyet gizlidir. Hatta hile, başarılı olduğu zaman tam bir aldatmadır; fakat hilede doğrudan doğruya sözünde durmmak diye bir şey yoktur; bu bakımdan genelde hile diye tanımlanan aldatmadan farklıdır. Hileye başvurmak isteyen biri, aldatmak istediği kimsenin aklını o derece yanıltır ki, nihayet bu yanılgılar bir sonuca ulaşır ve aldatılmak istenen kimsenin gözünde işin şekli birdenbire değişir. Şöyle de denebilir: Nükte nasıl fikir ve tasavvurlarla yapılan bir kelime oyunu ise, hile de eylemlerle yapılan bir oyunbazlıktır." (Clausewitz, 1991: 162).*

Salur Kazan, doğru yolu görürken eğri yoldan gelmeyeyim derken; nükteden değil hile yapmaktadır. Bu hilesinde söz oyunu vardır; ama sadece söz oyunu olsun diye söylenmiş bir söz değildir. Bir adım sonra benzer bir şekilde bir söz oyunu daha yapar ve "Ben yeryüzünde adam övmem." deyip bir "kâfir" ister, ata biner gibi ona biner. Mahmuzlar, on iki kaburgasını kırar. Gemi çeker, ağzını ayırıp öldürür. Bu gösteri işte ilk verdiği sözün hilesini ortaya koymakta ve o sözün kendi açısından doğruluğunu fiilen göstermiş olur. Böylece güya üzerine yağılığa gelmeyeceğine söz verdiği Tekür'ün gözü önünde bir erini istiskal ederek öldürür.

> *"İmdi Kazan Big di bizi ög didiler. Kazan aydur: Men yir yüzinde adam ögmezin, bir adam getürün bineyim, sizi ögeyim didi." (109).*

Tekür, Salur Kazan'dan onu bırakmasına karşılık üç şart koşar. Onun birinci şartına karşılık Salur Kazan, düşmanlığa geleceğini söylediği hâlde müracaat ettiği hile sayesinde bunu gizlemeyi başarır. Tekür'ün koştuğu ikinci şarta da aynı hile ile yaklaşır. "Ben yeryüzünde adam övmem." demek, bir işi yapmayacağı konusunda kendi kendini bağlamak anlamına gelir. Ama bu "bağlama" da diplomatik bir tavır olarak tebarüz etmektedir ve "Ben yeryüzünde adam övmem." demek, "Ben yer üstünde adam överim." anlamını da ihtiva etmektedir. Salur Kazan, tam da bahsedildiği gibi bir

kelime oyunu ile kendisini “yer üstünde” tutacak bir “adam” talep eyler. Salur Kazan’ın, Tekür’den, bir sandalye, masa yahut yüksek bir nesne değil de bir “adam” istemesi, yalnız kendi tavrının ve sözünün şer’an hilesini bulmak dışında özellikle adam istemesi diplomatik bir tavırdır. Tekür tarafından istiskal edilmek istenen Salur Kazan, yaptığı hamlelerle hem kendi dürüst ve tutarlı şahsiyetini muhafaza eder; hem de kendisinden bekleneni, bizzat muhataplarına uygulamaya koyar bile. Binek olarak at, eşek, katır gibi hayvanların kullanıldığı akla gelirse; Oğuzlara mensup birinin “kâfir” düşmanlardan birine binmesi, onları “hayvan” yerine koymak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Tekür de tıpkı karısı gibi ava giderken avlanır; Salur Kazan’a yapmaya çalıştığı işler tersine dönerek kendi başına gelir. Tabiî bu işleri tersine çeviren bizzat Salur Kazan’ın kendisidir.

> *“Vardılar bir er kâfir getürdiler. Bir eyer bir uyan didi, getürdiler. Kâfirün arhasına eyer saldı, ağzına uyan urdı, kolanını çekdi. Sıçradı arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kakdı, kapurġasın karnına kavşurdı. Uyanın çekdi, ağzın ayırdı. Kâfiri öldürdi, çökdi üzerine oturdı. Aydur: Mere kâfirler kopuzum getürün, sizi ögeyin didi.” (109).*

Kendisine şart koşulan ve taviz koparılmaya çalışılan Salur Kazan, hile-i şeriye ile mutabından taviz üstüne taviz koparır. Tekür, Salur Kazan’ın, kendilerini (kâfirleri) övmesini ve Oğuzları yermesini ister; ama bu isteği sadece söz boyutunda kalır, bir türlü fiile dönüşmez. Buna rağmen Salur Kazan’ın onları öveceğini söyleyerek istediği şartlara bakıldığında muhataplarının kendisinden istediğinin tam tersini yapmak suretiyle fiilen “kâfirleri” yerer. Böylece zımnen Oğuzları da övmüş olur. “Ben yeryüzünde adam övmem.” sözü ile yalnız kendisini bağlamaz, muhataplarını da bu kararına uymaya emcbur bırakarak bizzat onları yönlendirmeye başlar. Yönlendirme gücü olanın diğerlerinden daha üstün ve etkin olduğunu söylemeye gerek yoktur. Salur Kazan, kâfirlerin şartını yerine getirir görünürken getirttiği “kâfir” erine eyer vurmak, gem takmak, binmek ve onu mahzumlayıp kaburgasını kırmak, gemini çekip ağzını ayırarak öldürmek suretiyle onlarla alay ettiğini gösterir. Bu hareketi yalnız alaydan ibaret değildir. Düşman Tekür’ün divanında bile onlardan birini öldürmek hem de

istediği gibi öldürüp onları da bunun seyircisi durumuna düşürmek içnide çok güçlü mesajlar barındıran bir olaydır. Ama ne hikmetse "kâfir" beyleri buna aymazlar, başlarından geçen olayların en anlama geldiğini idrak etmezler. Bu da inanç, itikat ve dini ile istihfaf edilen düşmanın akıl seviyesiyle de alay edildiğini gösteren bir örnektir. Bu mizahî anlatımın arkasındaki gerçek anlamın tam tersi bir durumu işaret ettiği ortadadır. Oğuzların fiilen güç yetiremediği düşmanları ile gerek inanç gerek değerler dünyası gerekse akıl ve izan yönünden alay etmeleri bir tür rahatlama işlevi görüyor olmalıdır.

"Bin bin erden yağı gördüm-ise öyünüm didüm
Yigirmi bin er yağı gördüm-ise yiylemedüm
Otuz bin er yağı gördüm-ise ona saydum
Kırk bin er yağı gördüm-ise kıya bakdum
Elli bin er gördüm-ise el virmedüm
Altmış bin er gördüm-ise aytışmadum
Seksen bin er gördüm-ise segsenmedüm
Toksan bin yağı gördüm-ise tonanmadum
Yüz bin er gördüm-ise yüzüm dönmedüm
Yüzi dönmez kılıcum ele aldum
Muhammedün dini 'işkına kılıç urdum
Ağ meydanda yumru başı topça kesdüm
Anda dahı ereni bigem diyü öginmedüm
Öginen erenleri hoş görmedüm
Elüne girmiş iken mere kâfir öldür meni
Kara kılıcun sal boynuma kes başum
Kılıcundan saparum yok
Kendü aslum kendü köküm sımağum yok." (109-110).

Salur Kazan, yeryüzünde adam övmeyeceğini söyler; ama bu adam yereceği anlamına gelmez. Övünmek tek başına kibirlenmek değildir. Onun daha başka anlamlarının olduğu hususuna sırası geldikçe temas edilmiştir. Kibirlenmenin zıddı tevazudur. Ama tevazuda da aşırıya gitmek, tersinden bir kibirlenme olarak kabul edilmektedir. Salur Kazan, yirmi bin düşmanı azımsar, önemsemez, koklamadığını bile söyler. Hayvanların yiyeceğini koklayarak seçtiği gibi beğenmediğine burun kıvırır. Zira ısırıp koparmaya değecek çoklukta değildir. Otuz bin düşman askerini on kişi olarak görür, tahfif eder. Kırk bin düşman askerine karşı gözünün kıyısıyla bakar, dönüp dönmemekte, muhatap kabul edip etmemekte kararsız kalır. Tezyif eder. Elli bin düşman askerine karşı el vermez, muhatap kabul edip savaşmaya değer

görmez. Tahkir eder. Altmış bin düşman askerin önemseyip de söz dalaşına bile girmez. İstiskal eder. Seksen bin düşman askeri gördüğünde yerinden bile kımıldamaz, onların kendisine bir zarar veremeyeceğini bilerek ciddiye almaz. Doksan bin düşman askerini ciddiye alıp da at binmez, kılıç, kuşanmaz, giyimini giymez. Ama yüz bin düşman askeri görünce de yüzünü dönmez, karşılarına dikilir, adı görklü Muhammed'e salavat getirip göz karartır. Dolayısıyla "övünenleri hoş görmediğini" söyleyen Salur Kazan, yüz binden az bir düşman birliği ile savaşmayı kendisine zül saydığını ifade ederken; aslında övünmekte, buna mukabil muhatabını da küçümsemektedir. Küçümseme de mefhumu muhalifinden kibir sayılmaktadır.

"Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa
Kaba ökçem uyluğum karşu tutan Kazan er-idüm
Fir'avun şişler yükleyüp yirden çıksa
Kaba ökçem-ile perçin kılan Kazan er-idüm
Kaba kaba bigler oğlı ġavġa kılsa
Kamçı salup tindüren Kazan er-idüm
Yüce tağları tuman tursa
Kara pusarık delü kopsa
Kara koçumun kulağı görinmez olsa
Kayrı eren kulağuzsuz yol yanılsa
Kulağuzsuz yol başaran Kazan er-idüm
Yidi başlu ejderhaya yetüp vardum
Heybetinden şol gözüm yaşardı
Hey gözüm nâmerd gözüm muhannet gözüm
Bir yılandan ne var ki korhdun didüm
Anda dahı erem bigem diyü öginmedüm
Öginen erenleri hoş görmedüm." (110).

Salur Kazan, yiğitlik anlayışını ve dercesini ifade ettikten sonra tabiatın gücü ve tabatüstü güçlerle de kendisini mukayese eder ve böylece gücünü, kuvvetini, kudretini ortaya koymaya çalışır. Yüksek yüksek dağlardan yuvarlanan taşları ökçesi ve uyluğu ile durdurmak, yüksekten yuvarlanan taşın gücü nispetinde kendi gücünü ortaya koymaya çalışmaktır. Bu ifade bir istiare olup kendi gücünü takdir mahiyetinde bir işleve sahiptir.

Bu husus, Firavun'un şişler yüklenip yerden çıkması ve Tanrı'yı okla vurmaya kalkışması kıssasına bir telmihtir. Bu kıssayı M. Asım Köksal şöyle nakletmektedir (2004: 46):

"Firavun,

'Ey ileri gelenler! Ben, sizin, benden başka İlâhınız olduğunu, bilimiyorum!.. Ey Hâmân! Haydi, benim için, çamurun üzerine ateş yak ta bana, yüksek bir kule yap! Belki, ben, o yollara, göklerin yollarına ulaşır; Mûsâ'nın İlâhına yükselip çıkarım. Bununla beraber, ben, onu, mutlak, yalancılardan, bir yalancı sanıyorum!' dedi.

İsrail oğulları, en ağır şartlar altında çalıştırılarak yedi yılda bir kule yapılıp bitirildi.

Firavun, yapılan yüksek kulenin üzerine çıktı. Kendisine, bir yay getirilmesini, emretti. Semaya doğru nişan alıp ok attı. Ok, kana bulaşmış olarak ona, geri çevildi. Bunun üzerine Firavun: 'Ben, Mûsâ'nın İlâhını öldürdüm!' dedi."

Salur Kazan, divanında bulunduğu Tekür'e Firavun olayını hatırlatmakla tabiî kendisinin o devrede yaşadığını ve Firavun'un fiiline manî olduğunu söylemiyor. Kendi devresinde karşılaştığı ve Firavun'un tavrına benzer tavır takınan kimselere manî olduğunu ifade etmektedir. Firavun'a Allah'ın manî olduğu ve attığı oku kana bulanmış göndererek onu "aldattığı" göz önüne alındığında Salur Kazan'ın yeni Firavunlara manî olmakla kendisini Tanrı'nın yerine koyduğu düşünülemez. Bilakis Salur Kazan, Firavun'un şişler yüklenip yerden çıkmasını; yani tıpkı Firavun gibi yerden yükselmek değil de yerin altın çıkmak, yeniden doğmak yahut onun gibi davranan yeni kimselerin peyda olmasını kast etmiş olmaktadır. Böyle bir iş meydana geldiğinde ise evvela kendisinin "kaba ökçesi" ile buna manî olacağını ifade ederek Tekür'e gözdağı vermektedir. Dolayısıyla Tekür'ü kendilerini övme, Oğuzları yerme konusunda ihtar etmekte, ısrarı karşısında "kaba ökçesi" ile başını ezeceği tehdidinde bulunmaktadır.

Salur Kazan, güçlü, kuvvetli, kudretli, anlı, şanlı bey oğulları birbiri ile kavgaya durduğunda "kamçı" şaklatıp ayırdığını ifade ederken; muhitinde sahip olduğu güç, kudreti ve itibarı dile getirmektedir. Dolayısıyla kavga üzerinde barış tesis etmek, en az kavga edenlerden daha güçlü, daha kudretli, daha itibarlı, sözü ve hükmü daha geçkel olmayı gerektirir. Salur Kazan, içtimaî hadiseler sırasında üstlendiği görev ve mesuliyeti dile getirirken; aslında kendi muhitinde haiz olduğu ehemmiyeti dile getirmektedir. Bu, bir hakikatin tespitinden ziyade bir iftihardır.

Salur Kazan, yoğun kara sis altında, atının kulaklarına kadar kaldığı karlar içinde, bütün yiğitlerin kılavuzsuz yolunu şarşırdığı yerde, yolunu şaşırmadığını söyleyerek yalnız tabiat şartlarıyla başettiğini ifade etmemekte, neredeyse tabiatüstü güçlere sahip olduğunu ifade etmektedir. Zaten yedi başlı ejderha karşısında korkan kendisi değildir; gözüdür ve gördüğü manzaranın korkusundan yaşaran gözüne, hemen "namert" yaftasını yapıştırarak korkmamayı, cesur olmayı telkin etmektedir. Bütün bu ifadeler, yaşanmış bir hakikatin tespiti ve ifadesi olmak yanında böyle bir hikâyenin, içinde bulunulan zamana taşınmasının işlevi şüphesiz muhataba neler yapabileceğini haber vermek ve böylece ayağını denk almasını söyleyerek tehdit ve tahdit etmektir. Tekür'ün kendisine karşı tutum ve tavırlarında dikkatli, ölçülü ve saygılı davranmasını sağlamaya çalışmaktır. Salur Kazan'ın orada tutsak olduğu düşünüldüğünde kendisini tutsak edenleri baskı altına alması, kim, kimin tutsağıdır sorusunun akla getirmektedir.

"Arkıç kırda yaykanur 'umman denizinde
Sarp yirlerde yapılmış kâfir şehri
Sağa sola çırpındı urur yüzgeçleri
Su dibinde döner bahrileri
Tanrı menem diyü su dibinde çığrışur 'âsileri
Önin koyup tersin okır kızı gelini
Altun aşuk oynar Sancıdanun bigleri
Altı katla Oğuz vardı alımadı
Ol kal'aya altı baş er-ile men Kazan vardum
Altı güne komadum anı aldum
Kilisesin yıkup yirine mescid yapdum ban banlatdum
Kızını gelinini ağ göksümde oynatdum
Biglerin kul itdüm
Anda dahı erem bigem diyü öginmedüm
Öginen erenleri hoş görmedüm." (110-111).

Salur Kazan, Tekür'e karşı kendi gücünü ve kudretini ifade ettiği sözlerini kahramanlığına ve hünerine getirir. O, Umman denizinin kıysında, dağ eteğinde kurulu olan ve Oğuzların altı defa muhasara altına alıp da fethedemediği zengin "kâfir" şehrini, altı yiğidi ile altı güne kalmadan aldığını söyleyerek tarihî bir olayı hatırlatmaktadır. Kendisini tuzakla alıkoyan Tekür'e, kendini Tanrı sanan asilerin, kitabın önünü değil arkasındaki anlamı kavrayan "kafir" kızlarının, altınla aşık atan zengin "kâfir" beylerinin ve kafirlerin

kilisesinin akıbetini bulunduğu mecliste dile getirerek tekrar aynısını yapabileceği intibaı ve kanaatini oluşturmaya çalışmaktadır. "Kâfir"lerin kilisesini yıkıp cami yapmak ve burada ezan okutmakla inançlarını; kızlarını ve gelinlerini göğsünde oynatmakla iffet ve namuslarını, altınla oynayan beylerini kul etmekle haysiyet ve şereflerini çiğnediğini söyleyerek onların da başına aynı akıbeti açacağı tehdidinde bulunur. Tutsak birinin böyle bir tehditte bulunmasının gereçekliği meselesi tartışmaya açık olmakla birlikte üçüncü şahısların cesaretlenmesinde bu ifadelerin ciddi bir işlev göreceği muhakkaktır. Salur Kazan'ın ettiği tahdit ve tehditlerin, muhatapta gerçekleşeceği düşüncesinin oluşması, sadece yapıp ettiklerini sayıp dökmesiyle mümkün görünmemektedir. Bu durumu başka şeylerle de desteklemesi gerekir.

"Arkıç kırda döndürdüğüm mere kâfir senün baban
Sakakına imrendügüm senün kızını gelinün
Ağça Kala Sürmelüde at oynatdum
At-ile Karun iline çapkun yetdüm
Ak Hisar Kal'asınun burcın yıkdum
Ağ akça getürdiler puldur didüm
Kızıl altun getürdiler bakırdur didüm
Ala gözlü kızın gelinin getürdiler aldanmadum
Kilisesini yıkdum mescid yapdum
Altunı gümüşi yağmalatdum
Anda dahı erem bigem diyü öginmedüm
Öginenleri hoş görmedüm
Elüne girmiş-iken mere kâfir öldür meni yitür meni
Kendü aslum kendü köküm sımağum yok
Seni ögmegüm yok." (111).

Salur Kazan, Tekür'e, tarihte yaptığı kahramanlıkları hatırlatırken; o işlerin muhatabının bizzat babası olduğunu ifade eder. Bu durumda Salur Kazan, Sürmeli'yi, Ak Hisar'ı ve Karun ilini Tekür'ün babasından almış, göğsünde oynattığı "kâfir" kızı gelini ile kul ettiği "kâfir" beyleri onun hısım arkabası ve soydaşıdır. Salur Kazan, Tekür'e yakın tarihte babasına yaptıklarını söyleyerek onun "kuyruk acısı"nı hatırlatmakta ve tehditle birlikte tahrik etmektedir. Tabiî bu tehdit ve tahrik aynı zamanda tahfif ve tezyif de ihtiva etmektedir. Salur Kazan, Tekür'ün babasının hâkimiyet sahasında dilediği gibi at koşturduğunu, belli bir zaman hükümranlık sürdüğünü ifade ederek

yalnız “kâfir” tarafına mesaj vermez, Oğuzlara tarihî olaylar hakkında malumat vermek suretiyle onları cesaretlendirmeyi amaçlar. Bu tür ifadelerin kendi tarafına verdiği en önemli mesaj da cesaretini toplayarak düşmana galabe çalacak inanç ve irade göstermektir.

“Ak kayanun kaplanınun irkeginde bir köküm var
Ortaç kırda sizün geyiklerünüz turġurmaya
Ak sazun aslanında bir köküm var
Kaz alaca yundunı turġurmaya
Azvay kurt enügi irkeginde bir köküm var
Ağca yunlu tümen koyunun gezdürmeye
Ağ sunkur kuşı irkeginde bir köküm var
Ala ördek kara kazun uçurmaya
Kalın Oğuz ilinde bir oğlum var Uruz adlu
Bir kartuşum var Kara Göne adlu
Yeniden toğanunı dirgürmeyeler
Elüne girmiş-iken mere kâfir öldür meni yitür meni
Kılıcundan saparum yoh
Kendü aslum sımağum yoh.” (111).

Her tehdidin bir mesnedi olmalıdır. Mesnedi olmayan tehditte, tehdit eden, arzuladığı hedefe ulaşmak şöyle dursun, muhatabı nezdinde gülünç duruma düşer. “Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.” sözü tehdide karşı kullanılan hazır bir cevap olup yöneltilen tehdidi ciddiye almadığını gösterir. Salur Kazan, daha önce yapıp ettiği şeyleri muhatabı Tekür’e karşı söyleyerek aynısını yapabileceği hususunda onu ikna etmeye çalışır. Tehdidinin mesnedi ise yukarıda açıkça görülmektedir. Buna göre bir kökü, ak kayanın kaplanının erkeğine dayanan Salur Kazan’ın soyundan gelen genç Oğuz kaplanı, Tekür’ün soyundan gelen geyikleri durduracaktır. Bir kökü ak sazın arslanına dayanan Salur Kazan’dan doğan arslan yavrusu, Tekür’ün soyundan gelen kısrakları durduracaktır.

Hâsılı Salur Kazan, kendisi ve oğlu nezdinde Oğuzları erkek kaplana, erkek arslana, erkek kurda, erkek sungura (doğan, şahin cinsi alıcı bir kuş); Tekür nezdinde “kâfir” beylerini de dişi geyiğe, kısrağa, koyuna ve kaza benzetmek suretiyle bir mukayeseye girişir. Bu itibarî anlatıma göre Tekür’ün, Salur Kazan’ın elinden kurtulması, koyunun kurda bir şey yapamayacağı gibi mümkün değildir. Burada erkek kaplan, arslan, kurt ve sungur olarak takdim

edilen Oğuzlar ise Salur Kazan'ın oğlu Uruz ile kardeşi Kara Göne'dir. İşte Salur Kazan'ın tehdidinin mesnedi de oğlu ve kardeşidir. Diğer bir ifadeyle Salur Kazan'ın "cirmi" artık Uruz ve Kara Göne'ye bağlıdır. Salur Kazan'ın, Tekür'e istediği gibi konuşma ve davranma cesaretinin arkasını oğlu ve kardeşinin varlığı beslemektedir.

"İt kibi güv güv iden çerkez hırslu
Küçücük tonuz şölenlü
Bir torba saman döşeklü
Yarım kerpiç yasduklu
Yonma ağaç tanrılu
Köpegüm kâfir
Oğuzı görür-iken seni ögmegüm yok
Andan öldürür-isen mere kâfir öldür meni." (112).

Salur Kazan, Tekür'ü tehdit ettikten sonra köpeğe benzeterek hakaret eder. Hakaretin mutlaka gönül yaralayan ve ciğere işleyen bir tarafı olduğu gibi bir iddiası da vardır. Kendisini yırtıcılığı ile meşhur kaplana, arslana, kurda, şahine ve doğana benzetirken; Tekür'ü yaltaklanma ve tabasbus izafe edilen köpeğe benzetmesi ona hakaret etmek dışında öyle olmadığını ispatlama iddiasını da ihtiva etmektedir. Bu ise cesaretle atılacağı bir çarpışma anlamına gelip Tekür'ün kendi divanında ezelî düşmanı ile bir düelloya girişmesi ve burada başarısız olması her şeyin kendi aleyhine alt üst olması anlamına gelecektir. Muhtemel bir düelloda Tekür, Salur Kazan'a karşı başarılı olmuş olsa bile oğlu ve kardeşinin intikam için gelmeleri ihtimali yeni çatışmanın çıkmasına sebep olacağı için Tekür'ün birçok yönden hesaplı davranması gerekecektir.

Salur Kazan'ı tahkir ettikten sonra tezyif de eder. Gerek inancı gerek iktidarı gerekse malı mülkü noktasından onunla alay etmek suretiyle iyice iç disiplinin bozmaya çalışır. Şöleninin yani yiyip içmesinin sadece küçük domuzla olduğunu söylemek hem inancını hem de iktisadını istiskal etmek anlamına gelir. Yiyeceğin çokluğu, bolluğu, çeşitliliği Salur Kazan'a göre zenginlik emaresidir ve domuz istiaresine mukabil geyik, kaz, ördek gibi av hayvanlarının eti koyun, at gibi besi hayvanlarının etinin çeşitliliği mukayese edilmektedir. Dolayısıyla Salur Kazan gerek av eti, gerekse besi

hayvanlarının etinden yiyebiliyor olmayı güç, hüner ve iktidar sahibi olmanın emaresi kabul etmektedir. Saman döşek de aynı istiskalin bir parçasıdır. Yünden yahut kaz tüyünden yapılan döşeğe karşılık saman döşeğinin esamisi okunmaz. Yarım kerpiç yastıkta da aynı küçümseme vardır. Tabiî küçümsediği yastık değil yastığı ile özdeşleştirilen sahibidir.

"Çerkez hırslı" ibaresinden anlaşıldığına göre Salur Kazan'ın etnik çatışmaya girdiği "kâfir" Çerkez değildir. Buna mukabil hırsı ile maruf Çerkezlerin de Oğuzlar tarafından çok hazzedilmediği ortadadır. Bugün bile Anadolu'da sıkça görüldüğü üzere çocuklarına kızan aileler, bazı millet veya inanç mensubiyeti bildiren ifadeleri hakaret anlamında kullanmaktadırlar. Dolayısıyla Salur Kazan, kendisini tuzak yoluyla tutsak eden Tekür'e "Çerkez hırslı" demek suretiyle ikisine de mesafeli olduğunu belirtmiş olmaktadır.

Salur Kazan, "yonma ağaç Tanrılı" demek suretiyle hem Tekür'ün puta tapıcılığını hem de putperestliği benimsemiş olduğu için onu istiskal eder. Tekür'ü, kendi divanında "Köpeğim!" diye aşağılaması, Oğuzlar dururken; onları övemeyeceğini söylemesi ve öldürecekse kendisini bunun için öldürmesini istemesi Tekür'e karşı büyük bir meydan okumadır. Salur Kazan, işi öyle bir noktaya getirir ki, artık öldürülmesi hâlinde bile Oğuzlara hizmet edecek bir konumdadır. Her ne pahasına olursa olsun Oğuzları yermemek, kötülememek, Oğuzlara hız verecek ve onların da tıpkı Salur Kazan gibi davranmasını ölçü edinecek bir işlev görecektir.

"Öldürmez-isen Kadir kor-ise öldüreyim kâfir seni didi." (112).

Salur Kazan, tehdit ettiği Tekür'ün elinden kurtulması hâlinde onu öldürme isteğini dile getirir. Yukarıda Salur Kazan'a ait olduğu görülen ifade istek kipinde bir fiil cümlesidir. Dede Korkut'ta açık tehdit ifadeleri umumiyetle geniş zamanın birinci teklik şahsında ifadesini bulmaktadır. Ama aynı şekilde tehdit ifade ettiği hâlde bazı ifadeler istek kipinde dile getirilmektedir. Bunun birkaç sebebi olduğu görülmektedir. Birincisi tehdidini istek kipiyle ifade eden kimsenin, içinde bulunduğu zaman dilimi itibariyle dediğini yapacak güç ve

iktidarı yoktur. Birini, “Seni öldürürüm.” diye tehdit etmenin karşılığı herhalde, “Nasıl öldürürsün?” sorusu olur. Salur Kazan, Tekür’ü, “Seni öldürürüm.” diye tehdit etse idi muhtemelen alacağı cevap, “Gücün varsa durma öldür.” şeklinde olurdu. Zaten kendisi onun esiri olduğu için geniş zamanının birinci şahsında muhatabını tehdit edemezdi. İkinci husus da buradan doğmaktadır. İstek kipi ile ifade edilmiş tehdit, Tanrı’nın fırsat vermesi şartına bağlanmıştır ve ileriki bir zamanı işaret etmektedir. Hâlbuki geniş zamanda yapılmış bir tehdidin gerçekleşebilme zamanı düşüncenin söze döndüğü andan itibaren hemen başlamaktadır. Ama istek kipinde dile getirilen tehditte böyl bir zaman tayini olmayıp şartların lehine düzelmesi ile ilgili bir durum söz konusudur. Hatta istek kipi ile dile getirilen tehditte bir miktar istiskal havası da mevcuttur. Buna göre Salur Kazan, Tekür’ü öyle küçük ve etkisiz görmektedir ki, başka sebep için değil de sırf onu esir ettiği için uygun bir zamanda öldürme isteği duyduğunu ifade etmektedir. Bu ifadede sanki “Uygun bir zamanda hatırlat da seni öldüreyim.” der gibi bir hava vardır. Bu ise apaçık rakibini istiskaldir.

> *“Kâfirler aydur: Bu bizi ögmedi, gelün bunı öldürelüm didiler. Kâfir bigleri dirildiler geldiler. Yine ayıtdılar: Bunun oğlı var kardaşı var, bunı öldürmek olmaz didiler. Getürdiler tonuz tamına habsa saldılar.” (112).*

Salur Kazan’ın meydan okuyuşunun amacına ulaştığı “kâfir” beylerine izafe edilen yukarıdaki sözlerden anlaşılmaktadır. Oğlu ve kardeşinin olması, onu öldürdükleri takdirde intikam için gelecek olmaları işin caydırıcı noktasını teşkil etmektedir. Demek ki, nüfuzlu birini öldürmek öyle kolay değildir. Salur Kazan’ın onları övmemiş olması bir yana onlardan birini öldürmüş olması bile “kâfir” açısından başlı başına onu öldürmek için birçok sebepten biri iken; gücün caydırıcılığı karşısında ellerini kollarını bağlamaya yetmektedir. Salur Kazan’ın, Tekür’e hitaben dile getirdiği şiir işlevini görerek onun etrafında bir dokunulmazlık zırhının oluşmasını sağlar. Bu ise söz marifetiyle sağlanmış olur. Dolayısıyla zihinlerin, akılların, fikirlerin ve sözlerin çatışması silahların çatışmasından daha kuvvetli tesir oluşturabilmektedir. Hatta sözün tesirini kaybettiği yerde silahın tesirinden medet umulduğu görülmektedir. Salur Kazan ve Tekür nezdinde dile getirilen etnik çatışmada, durum ne olursa

olsun değerlerinden taviz verilmemesi gerektiği Oğuzlar lehine bir düstur olarak ifade edilmektedir.

1.2. DEDE KORKUT'TA OLAYLARINA GÖRE ÇATIŞMALAR

Bu bölümde Dede Korkut'ta görülen çatışmalar olaylar dairesinde ele alınmış olup böylece bütün metnin değerlendirilme imkânı bulunmuştur.

1.2.1. Dayı-Yeğen Çatışması

Dede Korkut'ta görülen çatışmalar akraba temelinde bir tasnife tâbi tutulmamıştır. Sebebi ise Dede Korkut'ta, bu sınıfa girmesi mümkün olmayan çatışma örneklerinin bulunmasıdır. Diğer taraftan bu çalışmanın maksadı çatışmaları tasnif etmek değil; görülen çatışmaları belli bir plan dâhilinde ele almaktır. Dolayısıyla her çatışmanın birden çok cephe ve çehresi olduğu için aynı malzeme farklı yerlerde de ele alınıp değerlendirilebilir bir niteliğe sahiptir. Mesela "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy" ifadesinde bile bir etnik tasnif söz konusudur. Oğuzlar, İç Oğuzlar ve Dış Oğuzlar diye iki ana koldan meydana gelirler. Her bir kol da on ikişer boydan mürekkeptir. Bunların dili, dini, inancı hep birdir. Aralarında akrabalık bağı vardır. Farkları, biri merkez, diğeri taşra teşkilatıdır. Ama soy bir olmakla beraber boy farklıdır. Bu farklılığı ifade etmesi bakımından "etnik" kavramı kullanılmaktadır. Yoksa farklı soy, dil ve dinin varlığı hesap edilmemektedir.

"İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy" isminde görülen "asi" ve "ölmek" kelimeleri İç Oğuzlarla Dış Oğuzların çatıştıklarını gösteren ifadelerdir. Ama bu çatışmanın aslî esası açık değildir. Çatışmanın sebepleri irdelenerek aslî sebebin belirlenmesi hususunda bir kanaate varılabilir. İster olgulara, ister olaylara göre olsun her çatışmada birçok çatışma sebebi bir arada görülebilir. Bir etnik çatışmada aynı zamanda menfaat çatışması görülebileceği gibi menfaat çatışması, âşık-maşuk çatışmasında da görülebilir. O bakımdan "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da görülen çatışmaları, "Dayı-Yeğen Çatışması" başlığı altında ele alıp değerlendirmek daha uygun görülmüştür. Şüphesiz, bu çatışmada etnik bir tasnif, hatta iktidar, menfaat, cinsiyet gibi unsurlar da çatışmaya ya sebep olmaktadırlar; ya da çatışmada taktik üstünlüğü sağlamakta veya zayıflığına

sebep olmaktadırlar. Dolayısıyla mesele, diğerlerine göre daha baskın olan unsur dairesinde ele alınmıştır.

Dede Korkut'ta, "Dayı/Amca-Yeğen Çatışması" başlığı altında üç hadise bulunmaktadır. Bunlar çoktan aza doğru, Salur Kazan ile dayısı Aruz Koca'nın çatışması, Yigenek ile dayısı Emen'in çatışması ve üçüncü olarak da Uruz ile amcası Kara Göne'nin çatışmasıdır.

1.2.1.1. Salur Kazan İle Aruz Koca'nın Çatışması

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların ilk bakışta birbirinden bağımsız, müstakil oldukları sanılabilir. Bu görüşü destekleyecek birkaç örnek de gösterilebilir. Mesela Salur Kazan etrafında teşekkül etmiş boylara bakıldığında bunların birbirinden kopuk oldukları görülür. Ama bu demek değil ki, Dede Korkut Boylarına bütüncül bir gözle bakılamaz. Seyfi Karabaş (1999: 13), halk mahsullerine "bütüncül" bir gözle yaklaşılması gerektiğini ifade etmekte ve metnin kendi içindeki anlamlılığının ancak bütüncül yaklaşımla sağalanabileceğini ileri sürmektedir. Dede Korkut Boyları'na bütüncül bir gözle bakılmadığında Oğuzlar üzerine söylenecek sözler kopuk, yarım ve eksik kalacaktır. O bakımdan "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da geçen olaylar, Salur Kazan'ın etrafında teşekkül etmiş diğer boylardan ayrı ele alınamaz. Serdedilen bu fikirlere mesnet teşkil etmesi için Dede Korkut Boylarından hareketle ve sadece burada anlatılacak durumla ilgili olarak bir Salur Kazan portresi çıkarmakta fayda var.

> "*Berü gelgil kulunum oğul,*
> *Sağum ala bakduğumda kartaşum Kara Göneyi gördüm*
> *Baş kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur*
> *Solum ala bakduğumda tayım Aruzı gördüm*
> *Baş kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur*
> *Karşum ala bakduğumda seni gördüm*
> *On altı yaş yaşladuñ*
> *Bir gün ola düşem ölem sen kalasın*
> *Yay çekmedüñ oh atmaduñ baş kesmedüñ kan dökmedüñ*
> *Kanlu Oğuz içinde çuldı almaduñ*
> *Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum tahtum saña virmeyeler diyü soñumı añdum ağladum oğul didi." (48).*

“Baba-Oğul Çatışması” başlığı altında ele alınıp değerlendirilen yukarıdaki parçanın, bir hususu belirtmek açısından buraya da iktibas edilmesi lüzumlu görülmüştür. Salur Kazan, on altı yaşına değdiği hâlde baş kesmemiş, kan dökmemiş, ganimet almamış, ad kazanmamış oğlunu baş kesmiş, kan dökmüş, ganimet almış, ad kazanmış kardeşi ve dayısı ile mukayese edince kendisi ölüp gittiğinde tacını tahtını ona vermeyeceklerini düşünür. Salur Kazan’ın tacını tahtını oğluna vermeyeceğ(kler)inden korktuğu kişi(ler) kuvvetle muhtemel dayısı Aruz Koca’dır. Bu çalışmanın “Baba-Oğul Çatışması” başlığı altında bu hususlar enine boyuna ele alınıp tartışılmıştır. Dolayısıyla Salur Kazan’ın Aruz Koca’ya karşı ihtiyatlı davrandığı akılda tutulmalıdır.

Salur Kazan, İç Oğuzların beyi ve aynı zamanda beylerbeyidir. Beylerbeyi, bu gün “Başbakan” seviyesinde bir makama tekabül ediyor olsa gerek. Salur Kazan, merkez teşkilatı olan İç Oğuzların beyi olmak dışında Hanlar Hanı Bayındır Han’ın da tek kızının kocasıdır. Yani sıralı ölüm dışında herhangi bir darbe söz konusu olmadığı takdirde Salur Kazan’ın oğlu Uruz, hanlığın başına geçecektir. Aruz Koca ise Dış Oğuzların beyi olup Kazılık Koca örneğinde görüldüğü gibi “koca” kelimesi “vezir” anlamına geliyorsa; Aruz Koca ya hâlâ Bayındır Han’ın veziridir; ya da bir dönem, bir devre vezirliğini yürütmüştür. Salur Kazan’ın siyasî gücüne karşılık Aruz Koca’nın “arkası” daha kuvvetlidir.

Türk kültüründe “arka” meselesi atasözleri ve deyimelere de yansımıştır: “Arka gerek arka; ya utana ya korka.”, “Adamın yüzüne vurmuşlar; ‘Ah, arkam!’ demiş.” (Soykut, 1974: 140). “Arka çıkmak”, “arkasını (birine) vermek”, “arkası pek”, “arkası yufka” arkalamak gibi deyimler vardır (Aksoy, 1976: 478-479). Bugün Anadolu’da kullanılan bu deyimler Türklerde çok eskiden beri yaşatılan “aile”, “birlik” ve “çok nüfusa sahip olma” şuurunu yansıtmaktadır (Oğuz, 1996: 142). Aruz Koca’nın “arkası” siyasî gücü yanında iki oğlu ile torunundan gelmektedir. Aruz Koca’nın oğulları Kıyan Selçuk ve Basat’tır. Torunu ise Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dündar’dır.

Basat, Tepegöz'ü öldürmekle Oğuzların başından büyük bir belayı savar ve savılan belanın büyüklüğü, aynı zamanda onu savana aynı nispette ün kazandırır. Basat, Tepegöz'e saldırıya geçmeden önce istişare ettiği Oğuz beylerinden Salur Kazan, ona aşağıdaki sözleri sarf eder:

"Kara evren kopdı Depegöz
'Arş yüzinde çevürdüm alımadum Basat
Kara kaplan kopdı Depegöz
Kara kara tağlarda çevürdüm alımadum Basat
Kağan aslan kopdı Depegöz
Kalın sazlarda çevürdüm alımadum Basat
Er olsañ big olsañ mere
Men Kazanca olmayasın Basat didi.
Ağ sakallu babañı ağlatmağıl
Ağ pürçeklü anañı buzlatmağıl." (88).

Salur Kazan, "El elden üstündür, ta arşa kadar." atasözünün hükmünü yok sayan bir tavırla güç, kuvvet ve kudretin sadece kendisine şayeste olduğunu, daha doğrusu kendinden daha üstün birinin çıkacağına ihtimal vermez bir tavır içindedir. Bu ruh hâli sadece gurur, kibir, itminan duygusu ile izah edilemez. Böylesine ihtiraslı bir ruhun haset içinde olması da beklenir. Basat'ın, Tepegöz'ü öldürmesi, Salur Kazan'a, kendisinden güçlü ve mahir insanların, hem de genç insanların olduğunu gösteren bir örnektir. Bu genç yiğidin babasının, oğlunun başarısıyla kazandığı yeni mevki ile ağabeyi ve yeğeninin de güç ve iktidar sahibi olmaları hesaba katıldığında bu ailevî güç mutlaka etrafındaki başka güç odaklarınca kendisine tehdit ve tehlike olarak algılanacaktır. Salur Kazan'ın böyle bir algı içinde olduğu Dede Korkut'a "bütüncül" bir gözle bakıldığında kendiliğinden görülmektedir. Deli Dündar'ın, Salur Kazan'la olan münasebeti de ayrıca dikkate değerdir. Bu hususta aşağıdaki parça bir fikir verebilir:

> *"Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı kapup alan, altmış tutam ala gönderinüñ uçında er bögürden, Kazan kibi pehlivanı bir savaşda üç kerre atından yıkan, Kıyan Selçuk oğlı Delü Tundar çapar yetdi (59)."*

Yukarıda Aruz Koca'nın torunu, Kıyan Selçuk'un oğlu Delü Dündar'ın yaptığı kahramanlıklar sıralanmaktadır. Reklam (propaganda) mahiyetinde bir ifadeye sahip olan bu parçada Deli Dündar'ın yalnız "uzun surları ile ünlü"

Demir Kapı Derbendi gibi muhkem bir yeri alışı değil; burayı alış şekli de anlatılmaktadır (Kaçalin, 2006: 312). Çalışmanın "Propaganda" (sayfa: 276) başlığı altında bu hususa teferruatlı olarak yer verilmiş olduğu için propaganda bahsine tekrar girilmemiştir. Deli Dündar'ın şimdi üzerinde durulan husus ile alakalı kısmı, yiğitliği ve kahramanlığı dışında Salur Kazan'ı, Dede Korkut'un tabiriyle "bir savaşta üç kere atından yıkan" biri olmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır: Birincisi Deli Dündar'ın Salur Kazan'la bir savaş değilse bile çekişme içinde olması, ikincisi ise onu üç kere atından yıkması; düşürmesidir.

Dede Korkut'ta, Salur Kazan'ın, Deli Dündar'ı atından yıktığına dair bir bilgi yoktur. Salur Kazan'ın bir savaş içinde oldukları bilgisini açmak gerekmektedir. Deli Dündar, Salur Kazan'ın başı derde girdiğinde imdadına yetişen Oğuz beyleri arasında anılmaktadır. Dolayısıyla bu durum, aralarında bir savaş hâli olmadığını, geçmişte olmuşsa bile barış yoluyla bundan vazgeçildiğini göstermektedir. Ama ne olursa olsun, "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da geçen olaylarla diğer parçalar birleştirildiğinde İç Oğuzların Beyi ve Beylerbeyi Salur Kazan'ın Dış Oğuzların Beyi ve Oğuzların veziri Aruz Koca'ya karşı bir oyun kurduğu açık seçik ortadadır. "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"a bir de bu gözle okumak gerekmektedir.

> *"Üç Ok Boz Ok yığnak olsa Kazan ivin yağmaladur-idi. Kazan girü ivin yağmalatdı. Amma Taş Oğuz bile bulınmadı. Hemin İç Oğuz yağmaladı, Kaçan Kazan ivin yağmalatsa halalınuñ elin alur taşra çıkar-idi, andan yağma iderler-idi. Taş Oğuz biglerinden Aruz Emen ve kalan bigler bunı işitdiler, ayıtdılar ki bak bak şimdiye degin Kazanuñ ivin bile yağma ider-idük, şimdi niçün bile olmayavuz didiler. İttifakî cemi' Taş Oğuz bigleri Kazana gelmediler, 'adavet eylediler." (116).*

Salur Kazan, İç Oğuzlarla Dış Oğuzları bir araya getirdiğinde hanımının elinden tutup dışarı çıkar ve evini yağmalatır. Salur Kazan, bir gün yine evini yağmalatır; ama bu yağmaya Dış Oğuzları çağırmaz. "Davetsiz düğüne çekirdekçi ile dondurmacı gelir." diye Anadolu'da bir laf vardır. Buna benzer bir de, "Çağrıldığın yere erinme; çağrılmadığın yere görünme." diye atasözü vardır. Herhalde kimse davet edilmediği yere gitmek istemez. Giden de

kendisine itibar edilsin diye beklemez. Salur Kazan, o yılki yağmaya Dış Oğuzları çağırmayışı onlara tavır aldığını göstermektedir. Almış olduğu bu tavrın dayı-yeğen çatışması, daha doğrusu yeğen-dayı çatışmasına zemin hazırlayan büyük oyunun bir parçası olduğu sonra görülecektir.

Aruz Koca ile maiyetindeki beylerden Emen ve diğer beyler ise daha sonra Salur Kazan'ı ziyaret etmezler ve ona adavet (düşmanlık) eylerler. Dış Oğuzların, Salur Kazan'a düşmanlık eylemelerinin sebebi, herhalde yağmaya çağrılmamış olmalarını düşmanlık olarak yorumlamış olmalarıdır. Salur Kazan, beylerbeyi olarak temsil kabiliyeti olan biridir. Yağmalattığı mal ise miri malı sayılıyordur. Beylerbeyinin kendi mensubu olduğu İç Oğuzlara miri malını yağmalatırken; taşra teşkilatını dışarıda tutması onlarda, kendilerine haksızlık edildiği kanaati uyandıracaktır ve bu kanaat uyandığında ise insanın muhatabına besleyeceği his tabiî olarak düşmanlık olacaktır. Dış Oğuzların yağmaya çağrılmayışlarını düşmanlık olarak yorumlayacaklarını herhalde en iyi Salur Kazan bilecektir. Ne de olsa oyunun kurucusu odur. Bu işi, Dış Oğuzlar düşmanlık olarak yorumlamayıp mutat olduğu gibi ziyaretlerini gerçekleştirmiş olsalar durum yine Salur Kazan'ın istediği gibi olacaktır. Bu durumda Dış Oğuzlar miri malından pay almayışlarını mesele etmemiş olacaklar ki, bu da Salur Kazan'ın Dış Oğuzlar üzerinde ya otorite kurmasına ya da kurulmuş bir otorite varsa bunun pekişmesine vesile olacaktır. Gelmeyerek düşmanlık göstermeleri de Salur Kazan'ın, Dış Oğuzlara karşı planlanmış bir saldırı düzenlemesinin yolunu açacaktır. Nitekim olan da budur. Salur Kazan, henüz hüner sahibi olmayan oğluna baktığında elini eline çalıp ağlarken; onu kaderine terk edemeyeceğini da biliyor olmalıdır. Uruz'un, "Hüneri oğul atadan mı görür öğrenir yoksa atalar oğuldan mı öğrenir?" diye sorduğunda oğlunu yetiştirmek yanında birtakım tedbirler alması gerektiği de artık anlaşılmakatdır.

> *"Kılbaş dirler bir kişi var-idi. Kazan aydur: Mere Kılbaş bu Taş Oğuz bigleri dâyim bile gelürler-idi, şimdi niçün gelmediler didi. Kılbaş aydur: Bilmez misin niçün gelmediler, ivüñ yağmalatduğuñ dem Taş Oğuz bile bulınmadı, sebeb oldur didi. Kazan aydur: 'Adavet bağladılar he mi didi. Kılbaş aydur: Hanum men varayın, anlaruñ dostlığın düşmenligin bileyin didi. Kazan aydur: Sen bilürsin, var didi" (116).*

Yeğen-dayı çatışmasında oyun kurucu taraf olan Salur Kazan, ikinci adımı, Dış Oğuzların gelmeyişini Kılbaş denilen danışmanı ile istişare ederek atar. Kılbaş, Dış Oğuzların gelmeyişinin sebebini Salur Kazan'a, "Niye gelmediklerini bilmiyor musun? Evini yağmalattığında Dış Oğuzlar birlikte bulunmadı. Sebep budur." diye cevap verir. Kılbaş'ın, soruya soru ile karşılık vermesi Salur Kazan'ın aslında meseleyi gayet iyi bildiğini göstermektedir. Ama Salur Kazan, anlaşılan o ki, danışmanından da sakladığı planının işleyişini görmek için hususu, bir de ona yorumlatır ve nihayet Dış Oğuzları gelmeyişlerini "düşmanlık" olarak değerlendirdiğini ayan beyan ortaya koyar. "Adavet bağladılar, öyle mi?" sorusunun ortaya koyduğu tavır, başta Dış Oğuzların tavrını düşmanlık olarak algılama, anlama ve değerlendirme tavrıdır. Salur Kazan, Dış Oğuzların tavrını düşmanlık olarak değerlendirdikten sonra Kılbaş'a yönelttiği soruda bulunan, "Öyle mi?" onaylatma ifadesi de karşılığını bulur. Kılbaş da Dış Oğuzların hareketini düşmanlık olarak yorumlamakla birlikte yine de bunu düşmanlık olarak ikrar etmez ve bir ihtiyat payı bırakır. Dış Oğuzların dost mu, düşman mı olduklarını anlayıp bilmek için Salur Kazan'dan müsaade ister.

Salur Kazan, Kılbaş'a, Dış Oğuzların gelmeyişi neye yorduğunu sorarken; gelmeyişlerinin sebebini öğrenmesi görevini de tevdi etmiş olur. Kılbaş da danışmalığın verdiği vazife şuuru ile Salur Kazan'ın emri vaki ettiği işi yapmak üzere kendi diliyle ikrar eder ve Salur Kazan, "Sen bilirsin, git." derken; sanki onu niyetlendiği işte kendi iradesine bırakmış gibi bir tavır takınır. Yukarıda da kısmen temas edildiği gibi Salur Kazan hem kendi etrafına hem de muarız ve muhaliflerine oyun kurucu olarak değil de şartlara göre tavır alan bir irade olarak görünmek istemektedir. Böylece suret-i Hak'tan görünerek yaptığı işin her iki tarafta da meşruiyet tartışmasına tâbi tutulmasının önünü almış olmaktadır. Salur Kazan, kendi evini yağmalattığı için istediğini çağıracağı hususunda bir keyfiyet içinde olabilir. Ama onun siyasî kimliği sebebiyle devleti temsil eden bir sembol olduğu biraz yukarıda da belirtilmiştir. Oyun kurucu olarak Salur Kazan'ın bu keyfiyeti göstermesi anlaşılabilir. Fakat İç Oğuz beylerinden birinin çıkıp da adalet ve töreden

ayrıldığı sebebiyle Salur Kazan'ı tenkit ettiği görülmez. Hatta Kılbaş, da Salur Kazan'ın iradesinin tecelli etmesinde pasif rol oynamaktadır.

> *"Kılbaş bir kaç adam ile binüp Kazanuñ tayısı Aruzuñ, ivine geldi. Aruz dahı altun günlügin dikmiş-idi, oğlanları-y-ile oturmış-idi. Kılbaş gelüp Aruza selam virdi. Aydur: Kazan buñlu oldı, elbetde tayım Aruz maña gelsün didi, kara başum buñaldı, üzerüme yağı geldi, develerüm buzlatdılar, kara koçda kazdık atlarum kişnetdiler, kaza beñzer kızumuz gelinümüz buñlu oldı, menüm kara başuma gör neler geldi, tayım Aruz gelsün didi. Aruz aydur: Mere Kılbaş ol vakit kim Üç, Boz Ok yığnak olsa ol vakit Kazan ivin yağmaladur-idi, suçumuz ne-y-idi ki yağmada bile olmaduk didi. Hemişe Kazanuñ başına buñlar gelsün, tayısı Aruzı dâyim ana tursun, biz Kazana düşmenüz bellü bilsün didi." (116).*

Kılbaş hakkında çalışmanın "Dede Korkut'ta Diplomatlar" başlığı altında malumat verilmiştir. Fakat bir hususu belirtmek gerekir. Kılbaş, Dış Oğuzlara geldiğinde onların "dost mu, düşman mı olduklarını" anlamaya ve bilmeye gelmektedir. Yani Dış Oğuzlar adına yapıcı bir iş yapmaya değil; Salur Kazan'ın planının bir parçasını uygulamaya geliyor gibidir. Nihayetinde bu gün bile askerî angajmanlara bakıldığında yabancı bir güç unsurunun evvela kime ait olduğu, ne niyetle orada bulunduğu, hâl ve tavrında dostluk mu yahut düşmanlık mı emaresi görüldüğü gibi hususların anlaşılması gerekmektedir. Salur Kazan, Kılbaş, vasıtasıyla Dış Oğuzların niyet ve düşüncesinin düşmanlık olduğunu kendi dilleriyle ikrar ettirmekle onlara saldırma meşruiyetini eline almış görünmeketdir. Bu durumda hiç kimse kendisine düşmanlık ilan etmiş birine saldırdığı için onu suçlayamayacaktır. Görüldüğü gibi Salur Kazan, kahraman bir asker olmanın ilerisinde aynı zamanda iyi de bir erkân-ı harptir.

> *"Mere kavat*
> *Kalkubanı Kazan Han yirinden turı geldi*
> *Ala Tağda çadırın otağın dikdi*
> *Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnak oldı*
> *Yimek içmek arasında bigler seni andı*
> *Üstümüze yağı nesne gelmedi*
> *Men senüñ dostlığuñ düşmenligüñ sınayu geldüm*
> *Kazana düşmen imişsin bildüm didi.*
> *Kalkup hoş kal diyüp gitdi." (117).*

Kılbaş, Dış Oğuzlara dostane tavırlarla gelerek selam verir. Selam kelimesinin anlamı barıştır. Selam veren birinin düşmanlık için gelmesi pek

alışıldık bir durum değildir. Türk kültüründe selam vermek dostluk alameti, vermemek de çoğu zaman düşmanlık olarak görülmektedir. Kılbaş, Aruz Koca'ya selam vermekle onun hakkında iyi niyet ve düşünceye sahip olduğunu zımnen dile getirmiş olmakatdır. Fakat onun selamı, tam aksi bir işlev görür. Gerçek niyet ve düşüncesini gizlemesinde, suret-i haktan görünmesinde bir örtü işlevi görür. Dolayısıyla Kılbaş'ın kültürdeki işlevinin dışında selama yeni bir işlev yüklemesi, Dede Korkut'ta hoş karşılanmadığı hâlde yalana müracaat etmesi, onun bir plan dâhilinde iş tuttuğunu göstermeketdir.

İslam'da yalan haramdır. Yalana bir tek düşmanla mücadele edilirken hile olarak cevaz verilmektedir. Aruz Koca, Salur Kazan'a dost mu, düşman mı olduğunu ikrar edene kadar dost dairesinde ele alınmalı ve ona karşı dürüst olunmalıydı. Ama Kılbaş, dost gibi görünerek Aruz Koca'nın niyet ve düşüncesini öğrendikten sonra tavrını ve tepkisini "kavat" hakareti ile başlayan sözleriyle ortaya koyar. Salur Kazan'a düşman olduğunu anladığını söyledikten sonra da alaycı bir üslupla "Hoşça kal!" deyip gider. Böylece Salur Kazan, ilk hamlesinde Aruz Koca'nın hata yapmasına, ikinci hamlesinde de iyice köşeye sıkışmasına zemin hazırlamış olmaktadır.

> *"Aruz ġâyet saht oldı. Taş Oğuz biglerine adam saldı: Emen gelsün, Alp Rüstem gelsün, döne bilmez Dülek Evren gelsün, girü kalan bigler hep gelsün didi. Taş Oğuz bigleri hep yığnak oldı. Ala bargah otakların düze dikdi. Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdı. Taş Oğuz biglerine ağırlık idüp toyladı. Aydur: Bigler men sizi niye kığırdum bilür misiz? Ayıtdılar: Bilmezüz. Aruz aydur: Kazan bize Kılbaşı göndermiş, ilüm günüm çapıldı kara başum buñlu oldı tayım Aruz maña gelsün dimiş. Emen aydur: Ya sen ne cavab virdüñ? Aruz aydur ki: Kılbaşa ayıtdum ki kaçan-ki Kazan ivin yağmaladur-idi Taş Oğuz bigleri bile yağmalar-idi, bigler gelür Kazanı selamlar gider-idi, şimdi suçumuz ne oldı-kim bile bulınmaduk, mere kavat biz Kazana düşmenüz didüm. Emen aydur: Eyü dimişsin. Aruz aydur: Bigler ya siz ne dirsiz? Bigler aydur: Ne diyelüm, çün sen Kazana düşmen olduñ biz de düşmenüz didiler. Aruz araya mushaf getürdi, hep bigler el urup and içdiler, senüñ dostuña dost ve düşmenüñe düşmenüz didiler. Aruz cümle bigleri hil'atladı. Döndi aydur: Bigler Beyrek bizden kız almışdur güyegümüzdür, amma Kazanuñ ınağıdur, gelsün bizi Kazan-ile barışdursun diyelüm getürelüm, bize muti' olur-ise hoş, olmaz ise ben sakalını tutayın siz kılıç üşürüñ paralañ, aradan Beyregi götürelüm, andan soñra Kazan-ile işümüz hayır ola didi." (117).*

Aruz Koca, Kılbaş'ın gelip gittikten sonra bir ziyafet verip Dış Oğuz beylerini toplar. Dede Korkut'ta Oğuzların önemli işlerini ziyafet sofrasında istişare ettikleri ve ziyafet (toy) sofralarını uzlaşma zemini olarak da kullandıkları önce de belirtilmiştir. "Yiyen ağız utanır." diye bir atasözü var. Dede Korkut'ta müşkül işler ziyafet sofralarında ve ziyafet sahibi tarafından ortaya atılarak bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Aruz Koca, Salur Kazan'ın Dış Oğuzları yağmaya çağırmayışı üzerine Emen ve diğer beylerle Dede Korkut'un tabiriyle "ittifakî" (söz birliği ile, uyuşarak, birlik olarak) olur (Ergin, 1964: 189). Yani Dış Oğuz beyleri Salur Kazan'a karşı birlik olarak hareket edeceklerini, en azından aynı görüşte olduklarını ortaya koyarlar. Aruz Koca'nın Dış Oğuz beylerini tekrar çağırmasının sebebi elbette Kılbaş'ın gelişiyle ortaya çıkan durumu haber vermek ve değerlendirmektir. Kılbaş, gelene kadar Dış Oğuzların Salur Kazan'a düşmanlıkları kendi içlerinde, tek taraflı bir düşmanlıkken; bunun karşı tarafa beyan edilmesi düşmanlığın karşılıklı hâle gelmesine sebep olur. Aruz Koca, bu yeni durumu haber verdiği beylere kendi reyini de belli ettikten sonra görüşlerini sorar. Onlar da daha önce belirttikleri gibi Salur Kazan'a düşman olduklarını tekrar ikrar ederler ve Kuran üzerine el basarak birbirlerine karşı sadakat yemini ederler. Zaten başka türlüsü de beklenmez. Bu gün bile siyasî partilerin başkanlarının yahut grup başkan vekillerinin kararı hilafına kimse karar beyan etmez. Aruz Koca, Dış Oğuz beylerine Kuran üzerinde el bastırıp yemin ettirdikten sonra hilat giydirir. Bu, onları terfi ettirdiği ve makamla taltif ettiği anlamına gelir. Yani Aruz Koca, Dede Korkut'un tabiri ile Dış Oğuz beylerine "ağır toy" ettikten sonra bir de Kuran üzerine el bastırır, daha sonra hilat giydirerek makamla taltif eder. Bütün bunları yapmasının sebebi, Salur Kazan'a karşı gireceği mücadelede maiyetindeki adamları kendine bağlamak, safları sıklaştırmak ve ara yerden fire vermemek içindir. Dede Korkut'un tabiri ile "yiğitlerini okşamak" anlamına gelir. Böylece birini bir şeyle taltif etmenin de uzlaşmacı bir tavır olduğu görülmüş olur.

Aruz Koca, Dış Oğuz beylerinden söz ve yemin aldıktan sonra sıra Salur Kazan'a yapacağı hamleye gelir. Aruz Koca'nın hamlesi ile aldığı tedbir

arasında karşıt bir paralellik mevcuttur. Kendisi yemin ve söz alıp iltifat ederek –rüşvet değil- safları sıklaştırırken; Salur Kazan'ın saflarında bir gedik açacak bir hamle düşünür. Akrabalık kurmanın birçok işlevi olduğu çalışmanın "Uzlaşma Usulleri" başlığı altında ele alınmıştır. Şüphesiz akrabalık, güven telkin eden anlamıyla birleştirici bir tesire sahiptir. Ama bu tesir, asıl işlevinin dışında istismar edilmeye de müsait bir yapı arz eder. Aruz Koca, akrabalık zemininin verdiği güveni istismar edecek bir adımla Dış Oğuzların enişteşi olan Bamsı Beyrek'i, Salur Kazan'la kendilerini barıştırması bahanesiyle davet eder. Aruz Koca'nın Bamsı Beyrek'i çağırmasındaki asıl gaye Salur Kazan'ın naibi (yardımcısı) olan, yani en yakın adamı ile yakın münasebet kurarak düşmanının altını boşaltmak ve ona esaslı bir darbe vurmaktır. Aruz Koca'nın çatışma usulü, kendi saflarını sıklaştırmak, karşı tarafa adam geçmesini engellemek, karşı taraftan ise akrabalık münasebetlerini kullanarak adam çekmek şeklindedir. Aruz Koca'nın, Bamsı Beyrek'i, Salur Kazan'la kendilerini barıştırmasını konuşmak için çağıracağını söylemesi asıl niyeti ve düşüncesini gizlemek, örtmek, saklamak içindir. Yani onu aldatmaktadır. Bamsı Beyrek'i çağırmalarının sebebi kendilerine itaat etmesidir. Bu gün bile enişteler kız tarafına muti olmadığı takdirde düşmanca tavırlarla karşılaşabilmektedir.

Burada bir husus daha akla gelmektedir. Bamsı Beyrek, İç Oğuzlara, eşi Banı Çiçek de Dış Oğuzlara mensuptur. Bay Bican'ın, Oğuz beylerinin şahitliğinde, kızı olduğu takdirde Bay Büre'nin oğluna, beşik kertmesi usulüyle vereceğini beyan eder. Bamsı Beyrek'in gerdek gecesi, Bayburt Hisarı'nın beyi tarafından kaçırtılmasının sebebi de Banı Çiçek'in babası Bay Bican tarafından Bayburt Hisarı'nın beyine verilecek olmasıdır. Aruz Koca'nın da Salur Kazan'a darbe vurmak için ilk önce Bamsı Beyrek'i akıl etmesi tesadüfî bir olay gibi görünmemektedir. Hepsi birleştirildiğinde Bay Bican, kızını ilk önce Bay Büre'nin, doğması muhtemel oğluna beşik kertmesi olarak vereceğini vaat etmek suretiyle Oğuz beylerinin teveccühünü kazanır, böylece Bay Büre'nin siyasî, askerî, iktisadî vs. gücünü kendi arkasına alır. Fakat ihtimal üzerine kurulan hesap gerçekleşmeye yüz tuttuğunda ise Bay

Bican'ın tavrında bir değişme meydana gelir ve Bamsı Beyrek'e vergili olan kızı aynı anda Bayburt Hisarı'nın beyine de vaat eder. Bu tavırdan çıkarılacak sonuç ise şudur: Bay Bican, mensubu olduğu Dış Oğuzlar adına yahut sadece kendi adına Bayburt Hisarı'nın beyi ile Bay Büre'yi kızı üzerinden karşı karşıya getirecek bir tertip içindedir. Aruz Koca'nın da Bamsı Beyrek üzerine hesap kurması, Bay Bican'la mensubiyet şuuru etrafında birleştiklerini gösterir. Bu durumda ikisinin de niyet ve hesabı İç Oğuzların tesirini azaltarak kendilerine tâbi kılıp merkezi ele geçirmektir.

> *"Beyrege kâğıd gönderdiler. Beyrek odasında yigitleri ile yiyüp içeri-idi. Aruzdan adam geldi, selam virdi. Beyrek 'aleyk aldı. Ayıtdı: Hanum, Aruz size selam ider, kerem itsün Beyrek gelsün Kazan-ile bizi barışdursun dir. Beyrek hoş ola didi. Atın çekdiler, bindi. Kırk yigid-ile Aruzuñ ivine geldi. Taş Oğuz bigleri oturur-iken girüp selam virdi. Beyrege Aruz aydur: Bilür misin seni niye kığırduk? Beyrek aydur: Niye kığırduñuz? Aruz Aydur: Hep şol oturan bigler Kazana 'âsi olduk, and içdük. Mushaf getürdiler, sen dahı and iç didiler. Kazana men 'âsi olmazam diyü and içdi." (117).*

Aruz Koca, Salur Kazan'la çatışma stratejisini Bamsı Beyrek üzerinden yürütmeye çalışır. Çünkü Salur Kazan açısından bakınca Bamsı Beyrek'in maddî değerinin dışında sembolik değeri de vardır. Maddî değerden kasıt ise temsil ettiği çevrenin vereceği muhtemel destek, kendi gücü ve kuvveti, maiyetindeki erlerin katkısı gibi siyasî, askerî, iktisadî vb. hususlardır. Aruz Koca, bütün bu hususları Salur Kazan'ın altından kaydırmak, sonra da kendi altını desteklemekle büyük bir güç elde edeceğini ümit etmektedir. Bamsı Beyrek'in Salur Kazan'a, Aruz Koca'nın tasavvur ettiği gibi ihanet sayılabilecek bir tavrının diğer beyler arasında da manevî açıdan menfî bir tesir oluşturması kuvvetle muhtemeldir. Aruz Koca, Bamsı Beyrek üzerine yaptığı planı az önce bahsedildiği gibi yalnız ümit dairesinde ele almaz, hatta tehdit ve şantajla niyet ve düşüncesini kabul ettirmeye çalışır.

Aruz Koca, Bamsı Beyrek'i yine suret-i haktan görünerek evine çağırır. Beyrek'e mektup yazıp adam göndermesi, gönderdiği adamın selam vererek gelmesi, yani barış için geldiğini zımnen dile getirmesi, adamının Aruz Koca'nın da selamını ve gayet kibar bir şekilde ifade edilmiş kelamını getirmesi hep bir yalan ve aldatmacadan ibarettir. Aruz Koca'nın da, onun gönderdiği adamın da sözleri ve tavırları ile niyet ve düşünceleri tamamen zıt

yöndedir. Beyrek'te ise bir aymazlık durumu söz konusudur. Umumiyetle insan herkesi kendisi gibi sanır. Yalan söylemeyen birinin insanların yalan söyleyeceğine ihtimal vererek davranması pek olağan değildir. Bununla birlikte muhatabın hâl ve tavrına bakarak dostluk mu, düşmanlık mı beslediği az çok anlaşılır. Bamsı Beyrek, Aruz Koca'nın evine geldiğinde selam verir; ama Dış Oğuz beylerinden biri selamını almaz. Selam Allah'ın selamıdır. Vermek sünnet, almak farzdır. Aruz Koca, rica minnet evine davet ettiği Bamsı Beyrek'in selamına karşılık, "Bilir misin seni niye çağırdık?" diye sorar. Selama karşılık böyle bir sorunun sorulması bile geldiği yerde Beyrek'e hayırhah şeyler düşünülmediğini ortaya koyan mesajlar ihtiva etmektedir. Ama o, bir aymazlık içinde davranarak soruya soruyla karşılık verir: "Niye çağırdınız?" der. Aruz Koca'nın Bamsı Beyrek'e cevabı doğrudan olmaz; yani "Seni şunun için çağırdık." şeklinde cevap vermez. Evvela orada oturan bütün beylerin ant içip Salur Kazan'a isyan ettiklerini dile getirerek Bamsı Beyrek'in üzerinde baskı kurmaya çalışır ve ondan sonra da onun da ant içip isyan etmesini, kendileriyle birlik olmasını emreder. Görüldüğü gibi Aruz Koca'nın Bamsı Beyrek'e karşı sarf ettiği durum değerlendirmesi dışındaki sözleri hep emir kipindedir. Ama mektup yazıp gönderdiğinde üslubu gayet yumuşak, seviyeli, saygılı iken; Bamsı Beyrek, evine, birlikte ant içmiş diğer beylerin de bulunduğu yere gelince üslup değiştirir. Beylerle önceden ettikleri söz birliğinden de güç alarak Bamsı Beyrek'e sert ve buyurgan bir üslupla konuşmaya başlar.

"Men Kazanun ni'metini çok yimişem
Bilmez-isem gözüme tursun
Kara koçda kazılık atına çok binmişem
Bilmez-isem mana tabut olsun
Yahşı kaftanların çok geymişem
Bilmez-isem kefenüm olsun
Ala bargah otağına çok girmişem
Bilmez-isem maña zindan olsun
Men Kazandan dönmezem bellü bilgil." (118).

Bamsı Beyrek, Aruz Koca tarafından kendisine dayatılan teklifi sert bir şekilde reddeder. Hatta dayatılanın aksine Dış Oğuz beylerinin huzurunda Salur Kazan'a ihanet etmeyeceğine dair yemin eder. Yeminin mahiyeti saklı

olmak kaydıyla yemin edeni bağlayıcılığı vardır. Bu bağlayıcı unsura uyup uymamak da yine şahsın kendisine kalmıştır. Yeminin diğer tarafa karşı da bağlayıcılığı vardır. Verilen söz, edilen yemin çiğnendiğinde inançla ilgili müeyyideleri dışında muhatabı tarafından sorgulanır hâle gelmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Bamsı Beyrek, Salur Kazan'a ihanet etmeyeceğine dair yemin ederken; başta içinde bulunduğu durumda nasıl tavır alacağı konusunda kendi kendisini bağlar; belli bir çizginin dışına çıkmayacağını beyan ederek de muhataplarının o çizgiden aşmaması için önlerine set çeker. Dolayısıyla ettiği yeminin kendisi ile ilgili bağlayıcılığını bozup bozmamak kendi uhdesindedir. Ama muhataplarına çizdiği sınırın aşılmaması başlı başına bir tehdit olup onları kendi üzerine tahrik eden bir anlamı da vardır. Diğer bir ifadeyle Bamsı Beyrek, Aruz Koca'nın niyet ve tutumunu anladıktan sonra –ortamı da göz önüne alarak- alttan alan bir tavır yerine ortamı daha da gerecek bir sertlikle karşılık verir. Bu durum tek başına Bamsı Beyrek'in bir planın parçası olarak misyon üstlendiği ve bu misyonu gerçekleştirme düşüncesiyle orada bulunduğunu izah etmez. Bununla birlikte mizacının bir parçası olarak sert, alttan almaz, ihtiraslı bir şekilde de tavır takınmış olabilir. Ama Salur Kazan'ın naibi (yardımcısı) olarak Bamsı Beyrek'in beyi ile Aruz Koca arasında geçen hadiseleri bilmiyor olması düşünülemez. O bakımdan Aruz Koca'dan gelen haber doğrultusunda onun yanına gittiğini de Salur Kazan'a haber vermemesi akla uygun gelmemektedir. Dede Korkut'ta bu entrikanın nasıl kurulduğu ve nelerden ibaret olduğu konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Geriye hadiseleri eldeki bilgiler doğrultusunda tahmin ve tahlil etmek kalmıştır. Bamsı Beyrek, Aruz Koca'nın Salur Kazan'a düşmanlık ilan ettiğini ve bunu Kılbaş gibi bir elçi vasıtasıyla kendisine de ilettiğini bildiği hâlde onun gönderdiği mektuba cevaben silahsız, hazırlıksız çıkıp gelmesi tedbirsizlikten ziyade barışçı bir görüntü vermesinin parçası olarak değerlendirilebilir. Eğer Aruz Koca, Bamsı Beyrek'in canına kast etmeyecek olursa Salur Kazan, ona karşı bir mevzi kazanmış olacaktır. Bu mevzi ise silahsız bir şekilde sırf barış için gelen yardımcısının başta Aruz Koca tarafından muhatap kabul edilmesiyle diplomaside denklik ilkesini kendi aleyhine çiğnemiş ve

statüsünün temsil seviyesini tenzil etmiş sayılacaktır. Bir diğer husus da Bamsı Beyrek'in tabiri caizse Aruz Koca ve Dış Oğuz beylerinin otağına elini kolunu sallayarak girip çıkması ve istediğini yaptıktan sonra yerine dönmesiyle muhatapta Salur Kazan lehine bir kanaat oluşturmasıdır. Salur Kazan'ın lehine oluşacak kanaat elbette Aruz Koca'nın da aleyhine olacaktır. Bamsı Beyrek'in silahsız ve barışçı bir kanaatle geldiği Aruz Koca'nın otağından, kendisinden istenileni yapmadan çıkması zaten Aruz Koca adına yıkım olacaktır. Dolayısıyla Aruz Koca'ya Bamsı Beyrek'i öldürmekten başka yol kalmamıştır. Bamsı Beyrek ise Aruz Koca'nın başka yolu olmadığını bildiği hâlde kendisini öldürmeyi göze alacağına ihtimal vermeyerek adeta hayatıyla kumar oynamaktadır.

"Aruz maña bu işi ideçegüñ bilse-y-idüm
Kara koçda kazılık atuma biner-idüm
Egni berk demür tonum geyer-idüm
Kara polad öz kılıcum bilüme bağlar-idüm
Alın başa kunt ışuğum urur-idüm
Karġu talı altmış tutam süñümi elüme alur-idüm
Ala gözlü bigleri yanuma salar-idüm
Kavat men bu işi tuysam saña böyle gelür mi-y-idüm
Aldayuban er tutmak 'avrat işidür
'Avratuñdan mı ögrendüñ sen bu işi kavat." (118).

Aruz Koca, öfkelenince Bamsı Beyrek'in sakalını tutar; ama Dış Oğuz beyleri daha önce kararlaştırıp yemin ettikleri gibi davranmazlar. Yeminlerine göre Bamsı Beyrek, Salur Kazan'a isyan edeceğine dair yemin etmediği takdirde Aruz Koca sakalını tutacak, Dış Oğuz beyleri de hep birlikte vurup onu öldüreceklerdir. Bir suça, günaha yahut olaya iştirak etmek ondan doğan hak ve sorumluluğa da ortak olmak anlamına gelir. Dış Oğuz beyleri, sakalı Aruz Koca tarafından tutulan Bamsı Beyrek'e müştereken kılıç çalıp onu öldürseler başta ettikleri yeminin gereğini yerine getirmiş olacaklardır. Ama aynı zamanda da Bamsı Beyrek'i öldürmenin sorumluluğuna iştirak etmiş sayılacaklardır. Bu iştirakin siyasî, içtimaî, ahlâkî bazı karşılıkları vardır ve ahlâkî tarafı oldukça önemlidir. Oğuzlarda değerler dünyasına göre er meydanı dışında, hem de bir adamı tuzağa düşürüp birden çok kişiyle öldürmek hafif tabirle "aldatma" sayılmaktadır ve aldatma da erkeklere

mahsus bir iş olarak görülmemektedir. Siyasî tarafı ise Bamsı Beyrek'in müştereken öldürülmesiyle Dış Oğuzları tamamen Salur Kazan'ın karşısına yığan bir tavır anlamına gelir. Hâlbuki Dış Oğuzlardan, Salur Kazan'a, Aruz Koca dışında düşmanlık ilan eden kimse yoktur. Kendi içlerinde müşterek aldıkları yeminli kararın netice kısmını da Kılbaş'a diğer beyleri temsilen beyleri olarak Aruz Koca beyan ettiği için bu kararın uygulanmasında hâlâ açık kapılar olabileceği anlamına gelir.[105] Dolayısıyla Dış Oğuz beyleri Salur Kazan'a isyan ettiklerini birebir ilan etmedikleri için Aruz Koca'nın onlar adına da aldığı karar tevil götürmeye müsaittir.

> *"Mere herze merze söyleme, kanuña susanma gel and iç didi. Beyrek aydur: Vallah men Kazan uğurına başum komışam, Kazandan dönmezem, gerek-ise yüz para eyle didi. Aruz gine kakıdı. Beyregüñ sakalını berk tutdı. Biglere bakdı, gördi kimse gelmez. Aruz kara polad öz kılıcın tartup Beyregüñ sağ uyluğın çaldı. Kara kana bulaşdı, Beyregüñ başı buñlu oldı. Bigler hep tağıldı, her kişi atlu atına bindi." (118).*

Bamsı Beyrek, kendisine diretilen yemini etmek yerine aksi bir tavır alınca Aruz Koca iyice hiddetlenir. Bamsı Beyrek, bazı Oğuz beylerinin yaptığı gibi savaşta cevaz verilen yalana tevessül etmez. Bilakis Salur Kazan'a bağlılık yemini ederek kendisinin ne kadar hatırşinas, vefalı, kadir kıymet bilir, içi dışı bir, özü sözü aynı, iyi bir insan olduğunu ortaya koyan bir tavır sahibidir. Bamsı Beyrek, hayatını kurtarmak hilesi ile bile olsa söz verip yemin ettiği zaman hem inancında hem de Salur Kazan nezdinde itibarının ve kıymetinin zedeleneceğini biliyordur. Bamsı Beyrek'in canını kurtarma pahasına edeceği yeminin Dış Oğuzlar açısından büyük psikolojik üstünlük anlamına geleceği aşikârdır. Bamsı Beyrek'in tavrı, o an gıyabında kendisini savunduğu Salur Kazan ve onun mensup olduğu İç Oğuzlardan ziyade yanında bulunduğu Dış Oğuz beylerine bir ders niteliğindedir. Bamsı Beyrek, yeminle Salur Kazan'a ihanet etmeyeceğini defaatle ortaya koyarak Dış Oğuz beylerinin de nasıl davranmaları gerektiği konusunda bir ölçü ortaya koyar. Hem de bunu onların

---

[105] Siyaset sahnesinde bu gün bile bu tür olaylarla sıkça karşılaşılır. Partiler tarafından milletvekillerinin hoşa gitmeyen sözleri yahut tavırları, "O görüş vekilimize aittir, partimizi bağlamaz. Partimizin görüşü değildir." anlamına gelen ifadelerle tekzip ve istiskal edilir. Parti başkanının tavır ve sözlerinde, partiye zarar verecek bir durum ortaya çıktığında ise, "Sayın genel başkanımız bir dil sürçmesi ile karşı karşıyadır. Aslında öyle demek istememiştir, böyle demek istemiştir." anlamlarına gelen ifadeler kullanılır.

gözü önünde yapar. Nitekim bu tavrı başarılı da olur ve Dış Oğuz beyleri kararlaştırdıkları gibi davranmazlar, yeminlerini çiğneme pahasına Bamsı Beyrek'e kılıç vurmazlar. Bu tavırları, Aruz Koca'nın ikinci hamlede de mevzi kaybetmesi anlamına gelir. Bamsı Beyrek, kendi hayatına karşılık Dış Oğuz beylerinin Aruz Koca'nın etrafından yeminlerini bozarak çekilmelerinin yolunu açar. Bu da Salur Kazan adına önemli bir gelişmedir. Aruz Koca, Bamsı Beyrek'i ortadan kaldırarak Salur Kazan'a ağır bir darbe vurmayı hesap ederken; Bamsı Beyrek hayatını ortaya koyarak Dış Oğuz beylerinin Aruz Koca'nın kararları ile idaresinin meşruiyetini sorgulamalarına yol açar. Zira Aruz Koca'nın yaptığı Oğuzların değerler dünyasına göre kabul edilebilir bir usul değildir ve bu yüzden Aruz Koca dışındaki Dış Oğuz beyleri yeminlerini çiğnerler; fakat Bamsı Beyrek'in ifade ettiği, "Aldayuban er tutmak 'avrat işidür. 'Avratuñdan mı ögrendüñ sen bu işi." sözünün aksi yönde davranarak değerlerinde tamamen kopmadıklarını gösterirler. Oğuz töresinde yalnız ve silahsız bir adamı tuzak kurarak öldürmek de yoktur. Ama bu işe, iştirak etmeyip seyirci kalmaları da bir tür onlar adına ayıp sayılacaktır.

Bamsı Beyrek, Aruz Koca'ya, "Avradından mı öğrendin bu işi?" diye sorarken; belki onu iyice tahrik edip müzakere yolunu kapatır. Hatta onu kendi üzerine kışkırtarak fiilî üstünlüğü ele geçirmesine sebep olur. Ama gerek "avrat" sözü vasıtasıyla tahkir, tahfif ve tezyif etmesi; gerekse baş eğmeyen, boyun bükmeyen bir tavır sergilemesi Aruz Koca'ya karşı psikolojik üstünlüğü elinde tuttuğunu gösterir. Bu da düşmanın öldürülebileceğini; ama düşmanın öldürmekle yenilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Düşmanı yenmenin yolu onu öldürmek değil; üstünlüğünü, iradesini kabul ve ikrar ettirmektir. Bamsı Beyrek, Aruz Koca'nın istediğini yapmış olsa idi; belki hayatı kurtulurdu; ama ömür boyu, güç karşısında baş eğmiş, boyun bükmüş, diz çökmüş, itaat etmiş olmanın verdiği eziklikle yaşamak zorunda kalacaktı. Bu ise yiğitliğin cesur ve kahraman olma şartına aykırı bir durumdur. Diğer bir ifadeyle Bamsı Beyrek, hayatını sunarak haysiyet ve şerefini korur, düşmanının haysiyet ve şeref mahrumu olduğu gerçeğini ortaya çıkarır.

"Yigitlerüm yirüñüzden örü turuñ

Ağ boz atumuñ kuyruğını kesüñ
Arku Bili Ala Tağdan dünin aşuñ
Akındılu görklü suyı delüp kiçüñ
Kazanuñ divanına çapup varuñ
Ağ çıkarup kara geyüñ
Sen sağ ol Beyrek öldi diñ

Ayıduñuz: Nâmerd Aruz tayından adam geldi, Beyregi istemiş, ol dahı varmış, hep Taş Oğuz bigleri yığnak olmış, bilmedük, yime içme arasında mushaf getürdiler, Kazana biz 'âsi olduk and içdük, gel sen dahı and iç didiler, içmedi, men Kazandan dönmezem didi, nâmerd tayın kakıdı Beyregi kılıçladı, kara kana bulaşdı buñlu oldı, yarın kıyamat güninde menüm elüm Kazan Hanuñ yakasında olsun menüm kanum Aruza kor-ise didi." (118-119).

Bamsı Beyrek'in, Aruz Koca tarafından bacağı kesilince Dış Oğuz beyleri teker teker dağılıp giderler. Bu gidiş, Aruz Koca'nın etrafından çekiliş olarak da yorumlanabilir. Beyrek'i ise atına bindirip evine doğru yola çıkarırlar. Beyrek bu sırada maiyetindeki erlerle evine ocağına değil de siyaseten bağlı olduğu Salur Kazan'a haber ve mesaj yollar. Ama önce ölmüş biri için yapılan ritüellerin yapılmasını emreder. Buna göre ak boz atının kuyruğunu kesmelerini ve gece gündüz demeden hızla öldüğünün haberini götürmelerini söyler. "Kara haber tez duyulur." derler. Beyrek, başına gelen olayı adamlarının evvela görünür bir mesaj hâline dönüştürmelerini isterken; her halde haberin iletileceği yerden önce geçilen yerlerde de duyulmasını, bilinmesini, anlaşılmasını ister.

Beyrek'in mesajı, "namert Aruz Dayı'ndan" şeklinde başlar. Bunun tam şekli "senin namert Aruz Dayı'n" olmalıdır. Dolayısıyla Aruz Koca'nın önce "namert" olduğu vurgulanır. Sonra kim olduğundan ziyade Salur Kazan'ın "dayısı" olduğu öne çıkarılır. Bunun anlamı, "Başıma geleni senin dayın yaptı." demekten başka bir şey değildir. Bamsı Beyrek, başına geleni de "namertlik" olarak değerlendirdiğine göre Oğuz töresinde namertliğin müeyyidesi ne ise onu uygulama görev ve sorumluğunu Salur Kazan'ın üzerine yükler. Tabiî bununla iktiza etmez. Namertlik dediği şeyin mahiyetini de anlatması ve bunu duyduğunda Salur Kazan'ın da Bamsı Beyrek'in başına geleni gerçekten "namertlik" olarak değerlendirmesi gerekir. Böylece Aruz Koca'nın yaptığının "namertlik" olduğu yanında kendisinin de suçsuzluğunun, günahsızlığının, masumiyetinin ve en önemlisi sadakatinin

Salur Kazan tarafından bilinmesi, anlaşılması ve takdir edilmesini arzular. Bunun bilinmesi ve anlaşılması sonucu, hisleri takdir duygusuna dönüştüğü zaman kendisine sadık naibinin kanını yerde koymayacak, öcünü alacak ve Aruz Koca'nın ailesine de vereceği zararın önüne geçecektir. Hatta Bamsı Beyrek, Salur Kazan'a bir de ant verir, vasiyet eder: Bunları yapmaz, öcünü almazsa kıyamet günü elinin yakasında olacağını bildirir. Bu vasiyet ona sadakatinin mükâfatı olacaktır; yoksa hakkını öbür dünyada tahsil edecektir. İşte Bamsı Beyrek, Salur Kazan'ı öbür dünyayı da hatırlatarak vasiyetini yerine getirmediği zaman yine karşılaştıklarında kendisinden hak soracağı düşüncesi ile tehdit eder.

"Yigitlerüm Aruz oğlı Basat gelmedin
İlüm günüm çapılmadın
Kaytabanda develerüm buzlatmadın
Kara koçda kazılık atum kişnetmedin
Ağça koyunlarum mañrışmadın
Ağça yüzlü kızum gelinüm eñşişmedin
Ağça yüzlü görklümi Aruz oğlı Basat gelüp almadın
İlüm günüm çapmadın
Kazan mañа yetişsün
Menüm kanum Aruza komasun
Ağça yüzlü görklümi oğlına alı virsün
Ahıret hakkını halal itsün
Beyrek pâdişâhlar pâdişâhı Hakka vâsıl oldı
Bellü bilsün." (119).

Dede Korkut'ta düşmanlığın, ifna ve ifsata dayalı ağır bir müeyyidesinin olduğu görülmektedir. Buna göre girdiği mücadeleden sağ çıkmayan kişinin canı, malı, ırzı, namusu galip tarafından tarumar edilmektedir. Bamsı Beyrek, Salur Kazan'a kendi öcünü ısmarlarken; evvela Aruz Koca'nın oğlu Basat'a karşı tedbir almasını ister. Basat'ın adının anılması onun da işin içinde olduğunu gösterir. Kaldı ki, Salur Kazan'ın Basat'la arasındaki çekişme Tepegöz olayına kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla Bamsı Beyrek'in Salur Kazan'dan Basat'a karşı tedbir almasını istemesi iki yönlü değerlendirilebilir. Birincisi Salur Kazan'ın Basat'la çekişmesini hatırlatmak suretiyle Salur Kazan'ı ona karşı hırslandırıp tahrik etmek, ikincisi ise namusunu düşmanına teslim etmektense dostunun sahiplenmesini sağlayarak daha fazla vicdan azabı çekmemek. Bamsı Beyrek, "akça yüzlü güzelimi" dediği karısını Basat

gelip almadan Salur Kazan'ın oğluna almasını vasiyet eder. Bu durum düşmanlığın ağır ve çirkin yüzünü ortaya koyarken; aynı zamanda toplumda bir sigorta işlevi gördüğü hakikatini de ifade etmeketdir. Bu vesile ile insan anlıyor ki, düşmanlığın müeyyidesi çok ağır olup kimse durup dururken bir başkasına düşmanlık beslemesin.

> *"Ağ boz atınuñ kuyruğını kesdiler. Kırk elli yigit kara geyüp gök sarındılar, Kazan Bige geldiler. Sarıkların yire urdılar, Beyrek diyü çok ağladılar. Kazanuñ elin öpdiler, sen sağ ol Beyrek öldi didiler. Nâmerd tayın al eylemiş, okıyuban bizi aldılar, varduk, Taş Oğuz bigleri size 'âsi olmışlar, bilmedük, mushaf getürdiler, biz Kazana 'âsi olduk sen dahı bize muti' ol didiler, and içdiler, Beyrek etmegün basmadı, anlara muti' olmadı, tayın nâmerd Aruz kakıdı, Beyregi oturduğı yirde kılıçladı, bir uyluğın düşürdi, sen sağ ol hanum, Beyrek Hakka vâsıl oldı, menüm kanum Aruza komasun didi, didiler." (119).*

Bamsı Beyrek'in başına gelenlerin bir zulüm, bu zulmü yapanın da Aruz Koca olduğu sürekli tekrar edilir durur. Aruz Koca'nın "namertliği", Bamsı Beyrek'in ise Salur Kazan'a olan "sadakati" sürekli dillendirilir. Namert tavırlı Aruz Koca'nın, masum bir insan olarak Bamsı Beyrek'i hile, tuzak ve aldatma ile gadre uğrattığı vurgunlanmakla bunu duyan, gören, işiten herkeste sanki bir infial hissi uyandırmaya çalışılmaktadır. Mağduriyet üzerinden yürütülen siyasette, Bamsı Beyrek'in gadre uğramış biri olarak insanların gönlünde merhamet ve şefkat hisleriyle karşılık bulması ve uğradığı haksızlığı telafi etmek için bir teşebbüs ortaya çıktığında bunun meşru bir hakka dayandığı kanaati sağlanmış olacaktır. Böylece Aruz Koca, herhangi bir şekilde öldürüldüğünde kimse bunun haksızca olduğunu düşünmek yerine bilakis hakkın yerini bulması olarak düşünecektir. Tekrara dayalı anlatımın, Aruz Koca ile ilgili yüzünün zalimlik, gadirlik ve namertlik; Bamsı Beyrek ile ilgili yüzünün ise masumiyet, mağduriyet ve mahrumiyetten mürekkep olduğu kanaati oluşturularak gayet başarılı bir propaganda faaliyeti yürütülmüş olur. Bu propaganda ise Bamsı Beyrek'in atının kuyruğunun kesilmesiyle önce etrafa karşı, daha sonra adamlarının Salur Kazan'ın huzuruna geldiğinde "sarıklarını yere vurarak" karşı karşıya oldukları durumun ne kadar vahim olduğu kanaatini ifade eder.

Anadolu'da insanın başı üstünde taşıdığı sarık veya şapkasının haysiyet ve şerefini temsil ettiği bilinmektedir. Sarık yahut şapkayı sıyırıp yere atmakla karşı karşıya olunan hadiseden dolayı artık haysiyet ve şeref düşünülecek hâl kalmadığı, bıçağın kemiğe, işin son raddeye dayandığı anlamı çıkar. Bamsı Beyrek'in intikamı alınmadığı süre içinde başa sarık da bağlanmayacak, sarığın bağlanmayışı ise yaşadıkları acıyı ve bundan doğan kini unutturmama işlevi görür. Bamsı Beyrek'in maiyetindeki erler Salur Kazan'ın huzuruna geldiğinde sarıklarını sıyırıp yere vururlar ve Beyrek'in ölümünden dolayı çok ağlarlar. Ağlamak, insanın acı veya sevinç sebebiyle ruh dünyasında meydana gelen his kabarışlarını dışa vurma fiilidir. Ağlamak acıdan olduğu gibi sevinçten de olabilir. Acının sebep olduğu bir hislenmede aşırılığa kaçacak derecede ağlamanın anlamı ne olabilir? Beyrek'in maiyetindeki erler beylerinin ölümü karşısında çok ağlayarak neyi ispatlamaya çalışırlar? Bir er, beyine kurulan tuzak karşısında ağlamaktan başka yapacak bir şey bulamaz mıydı? Bu soruları çoğaltmak mümkündür. Ne var ki, Aruz Koca, Beyrek'in bacağına kılıç vurup kestiğinde maiyetindeki erler de orada bulunnaktadırlar ve hiçbiri çıkıp da karşı bir hamle yapmadığı hâlde durumu Salur Kazan'a haber verirlerken; kendilerini, sarıklarını yere vurup ağlayarak ifade ederlar. "Çok ağlamalarının" sebebi, Beyrek vurulduktan sonra bir şey yapmamış olmalarının üstünü örtmek, sorgulanmasının yolunu kapatmak, suçlanmalarının önünü almak ve bundan dolayı Salur Kazan tarafından hesaba çekilmemek olduğu akla gelmektedir. Beyrek öldüğü için "çok ağlamanın" Salur Kazan'ı tahrik etme, havaya sokma, intikam hissi ile kuşatma gibi işlevler göreceği de ortadadır.

Beyrek'in erleri Salur Kazan nezdinde, çok ağlayarak kendi taraflarını iyice belli ettikten sonra olayda herhangi bir sorumluluklarının olmadığı, namert Aruz'un kendilerini davet etmesi üzerine orada bulunduklarını, Dış Oğuzların Mushaf üzerine el basıp isyan yemini ettikleri hâlde kendilerinin Aruz Koca'ya itaat etmediklerini, Beyrek'in yediği "ekmeğine" basmadığını dile getirirler. Onların suçsuzluğunu izah etmeye çalışmaları, önce de ifade edildiği gibi üzerlerine düşeni yapmamış olduklarını düşünmelerindendir. Bir diğer husus

da Bamsı Beyrek'in, Aruz Koca'nın otağında sürekli onun daveti üzerinde orada bulunduğu hakikatini ifade etmeleridir. Bunun sürekli izahı ile ispatının sağlanmaya çalışılmasının gerisinde bir "ihanet" düşüncesinin bulunduğu yorumu olmalıdır. Bu da Bamsı Beyrek'in Aruz Koca ile Salur Kazan arasında ikili bir tavır içinde olduğu endişesinden kaynaklanıyor olmalıdır. İşte bu yüzden sürekli Dış Oğuz beylerini de gıyaplarında Beyrek'in ekmeğine basmadığını, Salur Kazan'a isyan etmediğini –ihanet demek daha doğru olur- vurgulayıp dururlar.

> *"Kazan bu haberi işitdi, destmalın eline alup ögür ögür ağladı, divanda zârılık kıldı. Hep anda olan bigler ağlaşdılar. Kazan vardı, odasına girdi, yidi gün divana çıkmadı, ağladı oturdı.*
>
> *Bigler yığıldı divana geldi. Kazanuñ kardaşı Kara Göne aydur: Kılbaş var ayıt ağam Kazan gelsün çıksun, bir yigit senüñ uçuñdan aramuzdan eksildi, hem vasiyyet eylemiş, menüm kanum komayasın alasın dimiş, varalum düşmeni haklayalum di didi. Kılbaş aydur: Sen karındaşısın sen var didi. El-hâsıl ikisi bile vardılar, Kazanuñ odasına girdiler. Selam virdiler, sen sağ ol hanum didiler. Bir yigit aramuzdan eksildi, senüñ yoluñda baş virdi, dirim kanın alalum, hem size ısmarlamış, menüm kanum alsun dimiş, ağlamağ-ile nesne mi olur, turı gel yukaru didiler. Kazan aydur: Maslahatdur, tiz cebehanayı yükletsünler, bigler hep binsünler didi." (119-120).*

Salur Kazan, Beyrek'le ilgili gelen haber üzerine mendilini eline alır, hüngür hüngür ağlar, divanda feryat figan eyler. Bunun üzerine oradaki bütün beyler de ağlaşırlar. Ağlamanın hele hele cenaze evinde ağlamanın bulaşıcı bir tarafı vardır. Birinin ölümü oradaki insanların kafasından geçen düşüncelerinin peyda olmasına, kendi acılarına ağlamalarına sebep olabilir. Ama nihayetinde ağlamak da tarafını ortaya koymak anlamına gelir. Tabiî ağlamanın her zaman gerçekten tarafını ortaya koyduğu söylenemez; ama muhatapta öyle olduğu kanaati uyandırma gayreti şeklinde yorumlanabilir. İç Oğuz beyleri hep ağlamakla Beyrek'in haklı davasının tarafı olduklarını ortaya koyarlar. Bu durum aynı zamanda onlara nasıl bir tavır belirleyecekleri hususunda da ölçü sunar. Beyrek'in ölümüne ağlayanların, öcünün alınmasında taraf olması beklenir. Dolayısıyla umum önünde yapılan her işin arkasında başka anlamların varlığı görülmektedir. Salur Kazan'ın bir ziyafet esnasında sağında oturan kardeşine bakıp kahkaha atması, solunda oturan dayısına bakıp sevinmesinin arkasında nasıl siyasî anlamlar varsa; toplum

huzurundaki ağlamaların da yerine ve zamanına göre insanî bir hissin tezahürü olmak dışında birtakım düşünce ve kanaatlerin varlığına da işaret eder.

Salur Kazan, Beyrek'in ölümünden sonra yedi gün divandan dışarı çıkmaz, yas tutar. Cenaze merasimi ve yas faslından sonra artık toplum, zihnen ve ruhen Beyrek'in intikamının alınması düşüncesine hazır hâle gelmiş olur. Bir olay karşısında toplumun hep birlikte hareket etmesi ancak büyük bir kesimin o olay üzerinde aynı fikir ve kanaate sahip olması ile mümkündür. Beyrek'in öldürülüşüyle ilgili ifadelere bakıldığı zaman bunların İç Oğuzları bu gündem etrafında düşündürüp önce fikrî bir aşinalık, sonra tanıdıklık, daha sonra kanıksama, daha sonra benimseme, nihayet sahiplenme ve tatbik etme hususunda belli merhalelerden geçirme işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. İşte İç Oğuzların bu kıvama getirildiğinin ifadesi, Kara Göne'nin diliyle ete kemiğe bürünür. Oyun kurucu olarak Salur Kazan'ın zaten yapacağı bir hamle bizzat adamları tarafından mecburî bir görev ve hizmet olarak ona dikte edilir hâle geler. Başa dönüp bakıldığında Salur Kazan'ın kendi tahtına ve tacına rakip olarak gördüğü dayısı Aruz Koca'yı ortadan kaldırma planını tatbik ve ihtirasını tatmin etmesini, naibinin öldürülmesi üzerinden yapması ona meşru bir hak gibi görülecek ve böylece niyet, düşünce ve planın asla gün yüzüne çıkmadan amacı gerçekleşmiş olacaktır. Olan ise orta yerde ölen Beyrek'e olur. Eskilerin dediği gibi, "Kurb-ı sultân, âteş-i suzân." Bir diğer atasözü de, "Aracı araya gider." şeklindedir. Beyrek, aracılık edeyim derken hayatında olur.

Kılbaş, Beyrek'in öldürülmesiyle kendisini divana kapatıp yedi gündür yas tutan Salur Kazan'ın hayata ve görevine tekrar döndürülmesi görevi ile yine ortaya çıkar. Kara Göne, Kılbaş'a gidip ağabeyini çağırmasını ve tek tek saydığı Beyrek'in vasiyetini hatırlatmasını ister. Ancak Kılbaş, bu göreve itiraz eder, kardeşi olduğu için gidip kendisinin çağırmasını söyler. Ama ikisi birlikte gidip Salur Kazan'ı çağırırlar. Kılbaş'ın, Salur Kazan'ı çağırmayı ve Beyrek'in vasiyetini dikte etmeyi reddedişinin arkasında acaba ne gibi bir

sebep olabilir? Salur Kazan'a böyle bir işi dikte etmekle iradesi üzerine irade beyan edeceği düşüncesiyle gazabından korktuğu için mi yoksa Beyrek'ten daha Beyrek'çi görüntüsü vermekten çekindiği için midir? Bir diğer ihtimal de Aruz Koca'nın Salur Kazan'a düşmanlık ilan ettiği haberini getiren olarak bunun doğruluğu yanlışlığı hususunda ikircikli bir durum oluşmasını engellemek için midir? Kılbaş'ın işlerin çok içinde olduğu görüntüsü vermesi onun da oyun içinde oyun kurucu bir irade gösterdiği anlamına gelebilir. Dolayısıyla Kılbaş'ın, Salur Kazan'ın böyle bir vehme kapılmasını istemediği için yalnız gitmeyi reddettiği düşünülmeketdir. Salur Kazan oyun kurucu bir irade ortaya koysa da ilk etapta naibinin ara yerden kaldırılarak altının boşaltılmasını istemez. Bunda payı olanları da herhalde cezasız bırakmaz. O bakımdan Kılbaş, kendisi hakkında oluşabilecek en küçük bir menfî kanaate karşı tedbir alır ve ona göre dikkatli bir şekilde davranır.

> *"Aruz aydur: Menüm İç Oğuzda karımum Kazan olsun. Emen aydur: Menüm karımum Ters Uzamış olsun. Alp Rüstem aydur: Menüm karımum Ense Koca oğlı Okçı olsun didi. Her biri bir karım gözetdi. Alaylar bağlandı, koşunlar düzeldi, borılar çalındı, tavullar dögildi. Aruz Koca meydana at depdi, Kazana çağırup mere kavat sen menüm karımumsın, sen gel berü didi. Kazan kalkan yapındı, süñüsin eline aldı başı üzerine çevürdi, aydur: Mere kavat muhannetlik-ile er öldürmek nice olur men sana göstereyim didi. Aruz Kazanuñ üzerine at saldı. Kazanı kılıçladı, zerre kadar kesdürmedi öte kiçdi. Nevbet Kazana degdi. Altmış tutam ala gönderin koltuk kısdı, Aruza bir gönder urdı. Göksinden yalabıdak öte kiçdi. At üzerinden yire saldı. Karındaşı Kara Göneye işaret itdi, başın kes didi. Kara Göne atdan indi, Aruzuñ başın kesdi. Taş Oğuz bigleri bunı görüp hep atdan indiler, Kazanuñ ayağına düşdiler, suçların dilediler, elin öpdiler. Kazan suçların bağışladı. Beyregüñ kanın tayısından aldı. Aruzuñ ivini çapdurdı, ilini günini yağmalatdı. Yigit bigler toyum oldı." (120).*

İç Oğuzlarla Dış Oğuzlar karşı karşıya gelirler. Meydanda, açık seçik, hilesiz, tuzaksız bir çatışma sahnesi vardır. Burada aldatma olmayacağı için sadece hüner hâkim olacaktır. O zamanlar savaşta bile sosyal statü bakımından bir denklik arandığı görülmektedir. Nispetsiz bir düşmana karşı savaşmak üstün olan açısından hakaret kabul edilmektedir. Bu yüzden bir yiğit kendi sıkletinden ve statüsünden üstün biri tarafından yenilmeyi içine sindirebilir; ama zayıf biriyle karşılaşmayı hakaret telakki eder. Bu sebeple Aruz Koca, gerek sosyal statü gerekse kuvvet bakımından Salur Kazan'ı kendisine denk görerek düşman tayin eder ve onunla çarpışmayı teklif eder.

Aruz Koca gibi diğer Dış Oğuz beyleri de İç Oğuzlardan düşman dilerler. Burada İç Oğuzların Dış Oğuzlardan düşman dilemeyişi dikkat çekicidir. Düşman dilemek aynı zamanda savaş ilan etmek ve ilan edilen savaş neticesinde de harekete geçmek anlamı taşır. Öyleyse Bamsı Beyrek'in kanını "aldatarak" akıtan Aruz Koca ile onun maiyetindeki diğer Dış Oğuz beylerine İç Oğuzlardan biri çıkıp da düşman dilemez, meydan okumaz? Tevazu olsun diye mi? Çünkü düşman dilemek savaşçı, kavgacı, geçimsiz bir kanaat oluşturmak demektir. Tersi ise kendini savunmak için savaşmak zorunda kalmak olup barışçı niyet ve düşüncelere sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla Dede Korkut anlatıcısı, Dış Oğuzlar söz konusu olduğunda menfî bir kanaate sahip ve muhatapta da menfî bir kanaat oluşturmaya çalışırken; İç Oğuzlar söz konusu olduğunda ise tam tersi bir kanaat oluşturma gayreti içindedir. Zaten üzerinde konuşulan boyun adı bile İç Oğuzlar lehine bir anlama sahiptir. "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy" adlı boyun başlığının söz dizilişine bakıldığında bile İç Oğuzlar lehine olan bir bakış açısı olduğu görülmektedir. Türkçede kurallı cümle fail, meful, fiil sırasına göre gider ve vurgulanmak istenen unsur ya başta ya da fiile en yakın yerde bulunur. Yukarıdaki olayların faili, Dış Oğuzlardır. Meful durumda, yani nesne durumunda olan ise İç Oğuzlardır. Gerçi üzerinde konuşulan cümle fiil cümlesi değildir. Dolayısıyla bahsi geçen ifade kurallı bir cümle olarak söylenecek olursa; "Dış Oğuzun İç Oğuza Asi Olup Beyrek Öldügi Boy" şeklinde olacaktır. Ama Dede Korkut anlatıcısı İç Oğuzların lehine bir tutum sergiler ve bu tutum da neredeyse bahsi geçen boyun bütününe yansır.

Aruz Koca, Salur Kazan'a tam da hakkında oluşturulduğu kanaate uygun bir tavırla ve hakaret ihtiva eden sözlerle meydan okur, saldırır. Salur Kazan ise Aruz Koca'ya onun hakkında oluşturulmuş "kahpe" kanaatini dile getirerek Bamsı Beyrek'e yaptığı işi hatırlatır. Dolayısıyla Salur Kazan, Aruz Koca'ya ne niyet ve amaçla saldırdığını beyan ederek bir meşruiyet zemini oluşturmak ister. Salur Kazan, barışçı tavrını saldırıya geçtiğinde de sürdürür görünür. Hamle üstünlüğünü ve sırasını Aruz Koca'ya verir ve kendisi de kalkanına siperlenerek mızrağını başının üzerine çevirir ve savunmada kalır. Nihayet

Aruz Koca, Salur Kazan'a kılıçla vurur; ama "zerre kadar" kestiremez. Bu nispet Salur Kazan'ın tılsımlı değilse bile Aruz Koca'nın onun karşısındaki zayıf durumunu ifade eder. Nitekim Salur Kazan tekrar karşılaşmalarında mızrağını vurup Aruz Koca'nın göğsünden çıkarır. Bu can alan canlı manzara zalimin layığını bulmasının resmidir. Ama Salur Kazan bu kadarıyla iktiza etmez. Oğluna bakarak ağladığı ziyafet sofrasında baş kesmiş, kan dökmüş, ganimet almış, ad kazanmış dayısının başını, yine aynı vasıflara sahip kardeşine kestirir. Kara Göne'nin, ağabeyinin iktidarına yönelik herhangi bir fiili söz konusu olmaz. Ancak Salur Kazan, Tomanın Kalesi'nde on altı yıl tutsak kaldığında Segrek'in ağabeyi Egrek'i kurtarmak için gerdeğini teptiğine benzer bir tavır sergilemez. Hatta "Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boy"da ağabeyinin rüyasını yorumlarken; onun başına ne geldiğini neredeyse anladığı hâlde ağabeyiyle gitmez, avda kalır. En son diğer Oğuz beyleri ile birlikte gelir. Dolayısıyla Kara Göne, ağabeyinin iktidarına yönelik fiilî bir harekette bulunmaz. Bunun yanında Aruz Koca oğulları ve torunun gücünü arkasına alarak çıkıntılık edince Salur Kazan kurduğu bir oyunla onu tarih sahnesinden siler ve başını kardeşine kestirmek suretiyle kendisine isyan edenin akıbetinin aynısı olacağı kanaatini oluşturur. Bu mesaj yerine çabuk ulaşır. Aruz Koca ölünce Dış Oğuz beyleri attan inerler ve gelip Salur Kazan'ın elini öperler, af dilerler. Salur Kazan da büyüklük gösterip onları affeder. Dış Oğuz beyleri Mushaf üzerine el basıp yemin ettiklerini unuturlar. Bu da Salur Kazan'ın halkı inandırması ve ikna etmesi sayesinde gerçekleşir. Salur Kazan kendisine rakip olarak gördüğü dayısını öldürmekle kalmaz, malını mülkünü de yağmalatarak onun adını tarih sahnesinden siler.

1.2.1.2. Yigenek İle Emen'in Çatışması

Dede Korkut'ta, Yigenek ile dayısı Emen arasında bariz bir çatışma görülmez. Buna mukabil aralarında vaki olan sözlü sataşma, gizli bir çatışma alameti olarak görülebilecek niteliktedir. Ama Yigenek'le dayısı Emen arasında geçen gizli çatışmaya geçmeden önce bir hususa işaret etmek gerek.

"Günlerde bir gün Yigenek oturup bigler ile sohbet der-iken Kara Göne oğlı Budağ-ile uz düşmedi. Bir birine söz atışdılar. Budak Aydur: Bunda laf urup nidersin, çünki er dilersin varup babanı kurtarsana ne, on altı yıldur tutsakdur didi. Yigenek bu haberi işidiçek yüreği oynadı, kara bağrı sarsıldı. Kalkdı Bayındır Hanuñ nazarına vardı, yüz yire kodı, aydur:

Alan sabah sapa yirde dikilende ağ ban ivlü
Atlas-ile yapılanda gök sayvanlu
Tavla tavla çekilende şahbaz atlu
Çağıruban dad virende bol çavuşlu
Yaykanduğında yağ tökilen bol ni'metlü
Kalmış yigit arhası
Beze miskin umudı
Türkistanuñ direği
Tülü kuşuñ yavrısı
Amit suyınuñ aslanı
Karaçuğuñ kaplanı
Devletlü han meded mana leşker vir, meni babam tutsak olduğı kal'aya gönder didi." (81).

Yigenek, Bayındır Han'ın veziri Kazılık Koca'nın oğludur. Kazılık Koca, bir gün "al şarabın itisinden" içince Bayındır Han'dan akın diler. Bayındır Han da dilediği yere gidebileceği hususunda icazet verir. Nihayet Kazılık Koca, güngörmüş, iş bilir kocalarla beraber silahlanıp Kara Deniz kenarındaki Düzmürt Kalesi'ne gelir. Kazılık Koca, Düzmürt Kalesi'nin azametli beyi Arşın Oğlu Direk Tekür tarafından alınıp hapse atılır. Bu olay o sıra henüz bir yaşında çocuk olan Yigenek'ten saklanır.

Yigenek, babasının olduğunu ve onun da Düzmürt Kalesi'nde on alt yıldır esir tutulduğunu söz çekişmesine girdiği Kara Budak'tan öğrenir. Yigenek, babasının tutsak olduğunu öğrenince Bayındır Han'ın huzuruna gelir, "yüzünü yere" koyar ve ona hitaben yukarıdaki methiyeyi dizer. Methiye, memduha tâbi olunduğu, onun güç ve iktidarının tanındığı, büyüklüğünün kabul ve tasdik edildiği bir işlev görür. Memduhun da methedildiği gibi davranması keyfiyeti havidir. Yüzünü yere koymak teslim olmak, huzurunda bulunduğu şahsın karşısında aciz ve çaresiz olduğunu bildirmek, ondan aman ve yardım dilemek gibi anlamlara gelir. Yigenek, beden dili ile acizliği, çaresizliği ve teslimiyeti hususunda Bayındır Han'a güçlü bir mesaj verdikten sonra onu metheder. Yigenek, Bayındır Han'ın evinin sapa yerde yapıldığını ve "ağ ban" olduğunu dile getirir. Sapa yer, herkesin uğramadığı, bilmediği,

görmediği, ulaşamadığı, gidemediği, sahip olamadığı bir yer olmalıdır. Kartal yuvasını andıran bu müstesna yerde ev yapmak, hele hele "altın başlı, gösterişli büyük" bir ev yapmak herkesin harcı değildir. Bayındır Han, evi ile diğer insanlardan ayrılır ve ulaşılması zor bir yerde durur. Evinin ulaşılmazlığı yanında büyük, gösterişli ve altından olması da maddî zenginliğini öne çıkaran bir diğer husustur. "Ağ" sıfatı ile de saflık, temizlik, doğruluk, töreye uygunluk vurgulanıp bu da siyasî tavır, tutum ve kararlarının meşru zeminde seyrettiği anlamına gelir.

Gölgeliğin atlastan yapılmış olması ve renginin de "gök" olması yine zenginliğin, zarafetin, nezaketin, zevkin ve ihtişamın ifadesidir. Gök, sonsuzluğun sembolü olarak Bayındır Han'ın irade ve kudretinin hâkim olduğu sınırsız coğrafyayı ifade eder. Gök rengi soğuk renklerdendir ve bu yüzden irade ve kararının taşıdığı kesinlik ve sahip olduğu nüfuzu temsil eder.

Atlarının "tavla tavla" oluşu belirsiz çokluk içinde yer gök götürmez şahbaz atlar manzarası ortaya koyar. Atların çokluğu yine maddî ve askerî gücün boyutuna işaret eder. Atların şahbazlığını vurgulamak ise Bayındır Han'ın aynı zamanda iş bilir, zevk sahibi bir hakan olduğunu ortaya koymak içindir.

Nimetinin bolluğu ve bunun da yağlı oluşu zenginliği yanında sahip olduğu nimeti paylaşacak derecede cömert, sofrası açık, izzet ve ikram sahibi olduğunu belirtmek içindir.

Çaresiz yiğitlere arka çıktığını söylemek de onun tavır ve duruşu dışında sahip olduğu değerlere dikkat çekmektedir. Bezgin miskinin umudu, Türkistan'ın direği gibi ifadeler de iktidar sahibi biri olarak Bayındır Han'ın idare tarzına dikkat çekmeye yöneliktir. Hakeza Amıt suyunun aslanı, Karacığın kaplanı ifadeleri de onun gücü kuvveti yanında cesaretini vurgulayan tarzdadır. Nihayet "devletli" olduğunu söylemekle de "kutlu, talihli, bahtlı, mürüvvetli" bir Han olduğunu dile getirir. Dolayısıyla Bayındır Han'ın, Oğuz değerler dünyasına göre tebcil edilen maddî ve manevî bütün vasıflara

sahip olduğu dile getirilir. Bu övgünün pratik karşılığı Bayındır Han'ın vasıflarını tespit etmek değildir. Bilakis sayılan vasıfların gereğini yerine getirecek şekilde davranmasıdır. Yigenek, Bayındır Han'a methiye dizerken; ona yaranmak niyeti taşımaz. Aksine Bayındır Han'a gayet diplomatik bir tavırla övgü dolu sözler içinde bir hanın görev ve sorumluluğunu hatırlatır ve buna uygun davranış tarzı ortaya koymasını telkin eder. Nitekim Bayındır Han da kendisinden beklendiği gibi davranarak yirmi dört Oğuz beyini Yigenek'in emrine verir. Böylece Bayındır Han, Türkistan'ın direği olarak arslan ve kaplan gibi davranıp kalmış yiğide arka, bezmiş miskine umut olur. Büyüklüğünün, zenginliğinin, maddî manevî gücünün gereğini yerine getirmiş olur.

Yigenek ve dayısı Emen ile ilgili asıl husus da bu devrede ortaya çıkar. Yirmi dört Oğuz boyundan biri de Büğdüz boyudur ve Büğdüzlerin beyi de Büğdüz Emen'dir. Dolayısıyla Büğdüz Emen de, babasını kurtarmak için Bayındır Han'dan aman dileyen Yigenek'in emrine verilen Oğuz beylerinden biridir. Dede Korkut'ta Büğdüz Emen'in, yeğeni Yigenek'in maiyetine verilmesiyle ilgili göz önünde, herhangi bir çatışma, çekişme veya çarpışma yoktur. Yigenek, beylerle Düzmürt Kalesi'ne akın ederken; gördüğü bir rüyadan bahseder. Bu rüya tahlil edildiğinde aslında Emen'le yeğeni Yigenek arasında bir çatışma olduğu görülür. Askerî bir kual vardır: emir demiri keser. Bayındır Han'ın vermiş olduğu emir gereği olsa gerek Yigenek'in yirmi dört Oğuz beyine baş olmasını kimse mesele etmez görünür. Ama Büğdüz Emen bazı sebep ve saiklerle bunu mesele etmiş olmalı ki, Yigenek bunu rüya vasıtasıyla beylere duyurur ve muhatap da ondan duyar.

Büğdüz Emen'in yeğeni Yigenek ile çatışmasının sebebi, metnin arka planından anlaşıldığına göre tâbiyet meselesidir. Dede Korkut'ta Yigenek'in babasını kurtarması esnasından önce hüner sayılabilecek bir varlık gösterdiğine dair bir malumat yoktur. Bu ise onun kendini ispatlamadığı, Oğuz protokol (silsile-i meratibinde) yer almadığı, Egrek örneğinde olduğu gibi yiğitlik göstermediği hâlde devlet erkânı içinde oturduğu anlaşılmaktadır.

Yigenek'in, babasının varlığını ve tutsaklığını öğrenmesi divanda Kara Budak ile çekişmesi esnasında cereyan eder. Yigenek'in ehliyet ve liyakat göstermemesi beyler arasında doğrudan olmasa bile bir ehliyet ve liyakat çekişmesine dönüşür, bu ise protokol (silsile-i meratip) uygulaması esnasında tebarüz eder.

Emen ile meselesinde de henüz ehliyet ve liyakatini göstermemiş birinin maiyetine girme, emir ve komutası altında hareket etme itirazı olmalıdır. Ama bu itiraz açıktan dile getirilmez. Sebebi az önce söylenmekle birlikte Yigenek, henüz hüner göstermemiş olsa da nihayetinde sıradan biri değil; Oğuz ülkesinin vezirinin oğludur. Gerek Bayındır Han'ın emri; gerekse Kazılık Koca'nın mevkii oğlu Yigenek'in yirmi dört Oğuz beyine komutanlık etmesiyle ortaya çıkacak muhtemel itirazların önünü almış görünmektedir. Buna rağmen Yigenek'in komutanlığına Emen tarafından bir itiraz olduğu veya itiraz olmasa bile bir hazımsızlık, bir kabullenememe durumu bulunduğu anlaşılmaktadır. Yigenek de dayısının, kendisini komutan olarak kabullenemeyişinden duyduğu rahatsızlığı doğrudan değil; rüya vasıtasıyla dile getirir. Burada rüyanın yeni bir işlevi daha görülmektedir. Rüyada görülen olayların uhrevî âlemden haber verdiğine dair bir inanç vardır. Psikanalist nazariyeye göre rüyanın geçmişte yaşanmışlıkla bağlantısı olduğuna dair inanç hemen herkesin malumudur. Yigenek, rüyanın –gerçekten böyle bir rüya görüp görmediğini bir Allah, bir de kendisi bilir- uhrevî dünyadan haber verdiği inanç kalıbını kullanarak içinde olduğu çekişmeli durumu ifade eder ve rüyası vasıtasıyla muhatabına mesaj verir. Rüyanın tersi çıkar diye halk arasında yaygın bir inanç vardır. Yigenek'in rüyasının tersinin çıkacağı düşünüldüğünde o rüyayı anlatması tam tersi bir anlam ifade edeceği için yersizdir. Dolayısıyla bu çelişkili durumun da ortaya koyduğu gibi Yigenek'in rüya görmediği, onu kendisinin uydurduğu ve bu vesile ile de siyasî mesaj vermeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

> *"Meger ol gice Yigenek düş gördi. Düşin yoldaşlarına soyladı, görelüm hanum ne soyladı, aydur: Bigler ġafillüçe kara başum gözüm uyhuda iken düş gördi, ala gözüm açuban dünya gördüm, ağ boz atlar çapdurur alplar gördüm, ağ ışuklu alpları yanuma saldum, ağ sakallu Dede Korkutdan öğüt aldum, ala yatan kara tağları aşdum, ilerü*

yatan Kara Deñize girdüm, gimi yapup kömlegüm çıkardum yilken kurdum, ilerü yatan Deñizi deldüm kiçdüm, öteki kara tağun bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm, kalkubanı yirümden örü turdum, karğu dillü öz süñümi kapdum, karşulayu ol ere vardum, karşusından ol eri sançasım vakıt deñedüm, göz uçı-y-ile ol ere bakdum, dayım Emen imiş anı bildüm, döndüm ol ere selam virdüm, Oğuz illerinde kimsin didüm, kapakların kaldurup yüzüme bakdı, oğul Yigenek kanda gidersin didi söyledi, men ayıtdum: Düzmürd Kal'asına giderem babam anda tutsak imiş didüm, burada tayım mana soyladı, aydur:

Yetdüginde yil yetmez-idi yidi urğunum
Yeñi bayıruñ kurdına benzer-idi yigitlerüm
Yidi kişi-y-ile kurulır-idi menüm yayum
Kayın tali yeleğinden som altunlu menüm ohum
Yil esdi yağmur yağdı yüki kopdı
Yidi katla vardum ol kal'ayı alımadum girü döndüm
Menden dahi er kopmayasın Yigenegüm dön." (82).

Yigenek, gördüğünü söylediği düşünden önce başının "kara", "uykuda" ve "gafil" olduğunu dile getirir. Kara, kötülük demektir. Dede Korkut'ta, Oğuz yiğitlerinin başına gelen belaların uyku ve gaflet yüzünden geldiğine dair bir kanaat vardır. Dolayısıyla Yigenek, babasını kurtarmak için sefere çıkarken gaflete düşüp uyuduğunu dile getirir. Herkesin uyanık olduğu bir zamanda uyumak, insanın kendisini akan hayatın dışına itmesi demektir. Hayatın olağanlığı içinde, "Su uyur, düşman uyumaz."[106] düsturunun da ortaya koyduğu gibi iyilikler de kötülükler de varlığını sürdürmeye devam eder. Yigenek, "gaflet", "uyku" ve "kara" kelimeleri vasıtasıyla kendisinin (Atasözünde geçen uyuyan sü/asker, Yigenek oluyor.) uyuduğu yahut görmediği bir zamanda arkasından (Uyumayan düşman da dayısı Emen'dir) "kötü" bir iş çevrildiğini haber almış olmalıdır. Fakat kendisine kast edecek bu kötü fiilin sahibi de yanı başındadır. Ama ortada henüz gerçekleşmiş bir durum olmadığı için Yigenek, aldığı haberi ortalığa faş etmek suretiyle üzerine çevrilen plan ve kötü düşünceden haberi olduğunu ve bunu bertaraf etme iradesini göstereceğini beyan eder. Dolayısıyla kurulmuş bir tuzağı bozmuş olur. Yigenek'in rüyası, kendisine kurulmuş olan tuzağın ayrıntılarını ortaya koyan bir anlatıma sahiptir.

[106] Eski Türkeçede "asker, nöbetçi, er" anlamına gelen "sü" diye bir kelime vardır. Dolayısıyla bu atasözünün aslı, "Sü uyur, düşman uyumaz." şeklinde olmalıdır. Ama bahsi geçen atasözünün galat şekli yaygın olduğu için aynen alınması uygun görülmüştür.

Yigenek, rüyasına göre kendisini dünyada görür. Dünya belirsiz mekân içinde belirli bir mekândır. Fakat bu belirli mekân bir belirsizliğe sahiptir. Bütün dünyayı kapsayan bir coğrafyanın adı olan dünya Oğuzların hâkimiyet sahasıdır. Yigenek, Oğuzların hâkimi olduğu dünyada ak boz atlar koşturan alplar görür. Bu, motif onun, Oğuzların bütün dünyaya tahakküm etme ülküsü olarak değerlendirilebilir. Ak boz atlı Oğuz yiğitlerinden ak ışıklı olanlarını yanına alır. Bu durumda Oğuz yiğitleri arasında Oğuzların ülküsüne inanmayanlar da mevcuttur. Yigenek, Oğuz yiğitlerinin ak ışıklı olanları, gittiği yeri tenvir edecekleri maiyetine alır, diğerlerine yol verir. Ondan sonra aksakallı Dede Korkut'tan öğüt alır ve böylece çıkmış olduğu yolun meşru ve kutsal olduğunu gösterir. Dede Korkut'un verdiği icazetle çıkmış olduğu kutsal yolda, kutlu Oğuz yiğitleri ile beraber karlı dağları aşar, ilerideki Kara Deniz'e gelir. Deniz de Yigenek'i yolundan alıkoyamaz. O, azim ve kararlılıkla girdiği yolda ilerlemekte, adım adım menzile yaklaşmaktadır. Kara Deniz'e gelince gemi yapar, gömleğini de yelken çatarak denizi deler geçer. Önünde hiçbir mânia dayanamaz. Ona karşı koyamaz. Denizi delip geçince karşısına alnı ve başı parlayan bir er çıkar. Yigenek, dağları denizleri aşıp nihayet babasını kurtaracakken birden bire karşısına biri çıkar. Hemen bu eri de yolundan uzaklaştırmak için silahlanıp üzerine varır ve bu eri mızrakla vurup öldüreceği sıra dayısı Emen olduğunu fark eder.

Yigenek, rüya vasıtasıyla dayısı Emen'in kendisine karşı muhtemel tavrını dile getirir. Kendisi ve maiyetine aldığını söylediği Oğuz yiğitleri vesilesiyle sarf ettiği sözlerinde Yigenek, girdiği yolun kutsiyetini ve meşruiyetini, muarız ve muhalif olarak gördüğü dayısı ve maiyetindeki erlerin ise kötülüğünü ve gayrı meşru sayıldığını dile getirir. Bunu ise onu, kendisine bir engel, bir ayak bağı, hatta düşman olarak gördüğünü ifade eder. Karşısına çıkan yiğidin dayısı olduğunu anlayınca silahını indirir, dostane tavırla yaklaşıp selam verir. Yigenek, böylece dayısına karşı düşmanca bir tavrı olmadığını hatta önünü kesmesine bile aldırmadan selam vererek barışçı niyet ve düşüncelere sahip olduğunu gösterir. Ama dayısı aynı niyet ve düşüncede değildir. Dayısı Emen, Yigenek'e rüyasında nereye gittiğini sorar. O da Düzmürt Kalesi'ne,

tutsak olan babasını kurtarmaya gittiğini söyler. Bu ifadeler de Yigenek'in rüyasının gerçekliğini (!) ortaya koyar. Diğer bir ifadeyle Yigenek'in yaşadığı gerçeklik rüyasının kurmaca bir metin olduğunu gösterir. Yigenek'in dayısı ile karşı karşıya geldiğini söylediği sahne bu esnadan itibaren başlar. Bu âna kadarki gelişmeler, Emen'in, Yigenek hakkındaki tek taraflı hükümlerinden ibarettir. Bundan sonrası ise karşılıklı konuşmaları üzerinde ikisinin düşüncelerinin mahiyeti ve üslubu hakkında fikir vermeketdir.

Yigenek'e göre dayısı Emen, yeğeninin gittiği yeri ve niyetini öğrenince karşısına bir mânia çıkarmaya çalışır. Bu mâniaya geçmeden önce Emen'in ağzından dile getirilen sözleri tahlil etmek gerekir. "Urgun", "vurgun, av, sürek avı, yağma; yağmacı, vurguncu, fedaî, sedengeçti" anlamlarına gelmektedir (Ergin, 1964: 211). Ergin, urgunun "serdengeçti" anlamından emin olmadığını, bir soru işareti ile ortaya koyar. Emen'in gözüyle bakınca bu anlamların içinden urguna en uygun düşeni "fedaî" olmalıdır. Fakat Yigenek, fedaî kelimesinin içinin "bir ideal, ülkü uğruna hayatını feda eden" değil de "menfaat uğruna ölen" anlamıyla dolduracaktır. Bu da fedailiği niyet ve amacın belirlediğine dair ciddi bir tavırdır.

> *"Kalkubanı yirüñden turduğuñda*
> *Ala gözlü big yigitleri yanuña salmaduñ*
> *Adı bellü bigler-ile sen yortmaduñ*
> *Biş akçalu 'ulufeçiler yoldaş itdüñ*
> *Anuñ-içün ol kal'ayı sen alımadun*
> *dimiş. Yigenek yine aydur:*
> *Kese kese yimege yahnı yahşı*
> *Keser günde ser çeşme yügrük yahşı*
> *Dâyim geldüginde tursañ devlet yahşı*
> *Bildügin unıtmasa 'akıl yahşı*
> *Karımandan dönmese kaçmasa erlik yahşı." (82).*

Emen, güya yeğeni Yigenek'e rüyasında, imdat istediğinden, yelden hızlı gelen yedi fedaîsi, yedi bayırın kurduna benzeyen yiğitleri, yedi kişi ile gerilen yayı, kayın dalının filizinden yapılmış som altın uçlu oku olduğu hâlde Düzmürt Kalesi'ne yedi kere saldırdığını; ancak yel esip yağmur yağdığı, bunların eziyeti olduğu için alamadığını söyler. Emen adına sarf edilen bu sözlere bakıldığında Düzmürt Kalesi'nin korunağı dışında coğrafî özellikleri

ve iklim şartları ile de çetin bir yer olduğu ifade edilmeketdir. Emen'in sözlerine karşılık Yigenek ise, onu, Düzmürt Kalesi'ne giderken; maiyetine ala gözlü bey yiğitleri almadığını, adı belli beyler ile at koşturmadığını, beş paralık ulufeciler ile yoldaşlık ettiğini, kaleyi bu yüzden alamadığını dile getirir. Emen'e karşı çıkma tavrıyla söylenen bu sözlerin kendisi açısından anlamı, maiyetindeki erlerin, ela gözlü, adı sanı belli yiğitler olduğu, bunların yanında ulufe için bulunmadığı, hakiki yoldaşlık, arkadaşlık için bulunduğu görüşünü dile getirir. Yigenek'in tavır ve sözleri, dayısı ile kendi durumunu karşılaştıran bir mahiyete sahiptir. Öyleyse bunu niye yapar? Emen'in maiyetindeki erleri kötülemenin, Düzmürt Kalesi'ne yedi kere saldırdığı hâlde alamayışını orada ifade etmenin ne anlamı olabilir? Bununla Emen'e mi mesaj veriyordur yoksa kendi maiyetindeki erlere mi? Her ikisi de olabilir. Emen'e mesaj vermesinin pratik bir karşılığı yoktur; ama kendi maiyetindeki erlere mesaj vermekle onlara nasıl davranmaları, hangi değerleri benimsemeleri hususunda ölçü ortaya koymaktadır.

Yigenek'in rüyasının gerçekliği düşünülmelidir. Benzer ifadeleri Salur Kazan da Tepegöz vesilesi ile Basat'a söyler. Dolayısıyla Emen'in Yigenek'e itiraz etmesinin sebebi olarak onu kendisiyle mukayese ettiğinde henüz toy, tecrübesiz, hünersiz olması, daha doğrusu beylik kazanmamış biri olarak onun maiyetine girmeyi reddetmesi düşünülebilir. Bu tavır da bir ast-üst çatışmasına delalet eder. Ama öne çıkan unsur, Yigenek'in dayısının yedi kere saldırdığı yere saldırıya geçmesi ve bunun da Emen tarafından kendisine karşı bir kıyas yahut meydan okuyuş olarak algılanmasıdır. Yigenek'in babası Kazılık Koca'nın da her yer bitmiş gibi Düzmürt Kalesi'ne saldırması tesadüfî olmasa gerektir. Düzmürt Kalesi'ne Emen mi yoksa Kazılık Koca mı önce saldırmıştır, bilinmemeketdir. Ama Kazılık Koca, önce saldırmış ise ortada bir de gizli kalmış enişte-kayın çatışması olduğu düşünülebilir. Tersi de doğrudur. Kimin kimden daha üstün olmaya çalıştığı bilinmemekle birlikte Yigenek'in tenkidi ve zaferi göz önüne alındığında Emen'in eniştesi ve yeğenine karşı bir münâferet beslediği anlaşılmaktadır.

Hâsılı Dede Korkut'ta görülen dayı-yeğen çatışmaları, mahiyet itibariyle iktidar, menfaat ve ast-üst münasebetine bağlı tavırlardan doğan çatışmalardır. Türklerde soyun babadan sürdüğü göz önünde bulundurulursa; dayı-yeğen çatışmasına, hala, kız kardeş ve kız yeğen soyundan gelenlere karşı amca, erkek kardeş ve erkek yeğenlerin iktidar ve menfaatini koruma gayret ve çabasının sebep olduğu görülür. Seyfi Karabaş (1999: 60) Türkçedeki "dayılanmak" tabirine dikkat çekereken niye "amcalanmak" şeklinde bir deyimin olmadığına dikkat çekmekte ve Türklerin İslamlaşma sürecine girdiğinde Arap kültürünün tesiri ile evliliklerin artık "amca kızı" ile yapıldığına, dayı tarafına mesafe konmaya başladığını belirtmektedir. Dede Korkut'ta görülen dayı-yeğen çatışmalarının sebeplerinden biri de yaşanan bu kültür değişmesi olabilir.

Akrabalık kurmak kendi içinde zaten bir uzlaşma anlamına sahiptir. Dolayısıyla akrabalığın toplum tarafından da desteklenen geniş bir uzlaşma zemini olduğu bilinmektedir. İnsanın akrabalık bağları içinde güç, iktidar, kuvvet, kudret gibi imkânlar yüzünden birbiriyle mukayeseye girdikleri ve girecekleri ise kuvvetle muhtemeldir. Bu durum başka sosyolojik kategorilerde de yaşanabilir olmakla birlikte bu ayır bir konudur. Dede Korkut'ta görülen "Oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş." sözünün de hülasa ettiği gibi erkek çocuğun sülbünden gelenlerin ailenin aslî unsurunu teşkil ettiğine dair bir bakış açısı vardır. Kız ve kızdan doğanların da "göçürüldükleri" yere ait olduğunun düşünüldüğü ortadadır. Bu tavır dedelerinin mirasının da nasıl taksim edileceğinden daha başka problemlere yol açabilecek hüviyete sahiptir. Ama Dede Korkut'ta miras ve kız çocuğuna ayrım yapıldığı ile ilgili bir mesele görülmez. Sebebi de zaten her şeyin erkek çocuğa ait kabul edilmesidir. Bamsı Beyrek, Deli Ozan kılığında babasının evine geldiğinde yaylağın, kışlağın, atın, devenin, evin vs. kime ait olduğunu sorduğu kız kardeşi tanımadığı bu ozana saydığı her şeyin kardeşi Bamsı Beyrek'in olduğunu söyler. Bununla birlikte Kazılık Koca ile kayınbiraderi Emen örneğinde görüldüğü gibi aynı kaleyi almaya çalışan enişte-kayın arasında bir rekabet yaşandığı da ortadadır. Kazılık Koca'nın saldırdığı

Düzmürt Kalesi'nde esir edilmesi ile boşalan yeri oğlu Yigenek doldurur ve bu sefer de dayı-yeğen çatışması başlar. Bu da seviye olarak birbirlerini ölçü aldıklarını ve birbirinden daha üstün olabilmek için çatıştıklarını gösterir.

Dayı-yeğen çatışmasın Aruz Koca ile Salur Kazan dışında silahlı bir çarpışmaya dönüşmez. Dil ve sembollerin dili üzerinden mücadele devam eder. Çatışmanın silahlı hâle gelmesi, çatışmaya sebep hususun üzerinde uzlaşılamayacak bir hüviyete sahip olmasıdır. Salur Kazan, güçlenen Aruz Koca'nın Oğuzların hanlığını ele geçireceği evham veya düşüncesi ile silahlı çatışmanın şartlarını oluşturur. İktidarı kaybetmek zaten siyaseten bitmek anlamına geleceği için Salur Kazan iktidarını ve gelecekte oğluna tevarüs edecek Oğuz hanlığını kendi elinde tutmanın verdiği refleksle hareket eder ve tehdit olarak gördüğü dayısıyla bir çarpışma düzeneği kurar. Salur Kazan'ın iktidarını koruma düşüncesi çarpışmanın gizli tarafını teşkil eder, önde ise yağmadan pay alamayan Dış Oğuzların düşmanlık tavrı vardır. Yigenek ile dayısı Emen'in çatışmaları ise sadece söz seviyesinde kalır. Çünkü ikisinin de almak istediği yer "kâfir" elindedir. Buraya ait ikisinin de hak iddia edeceği bir durum henüz ortaya çıkmamıştır.

Dede Korkut'ta görülen dayı-yeğen çatışması aslında yeğen-dayı şeklinden sıralanması daha doğru olur. Çünkü dayı-yeğen tasnifinden önce bunun enişte-kayın şeklinde olması gerekir. İkinci sıradaki şahıslar aynı kalmakla birlikte birinci sırda yer alan şahıslar değişmekte, babaların yerini oğulları almaktadır. Böylece enişte-kayın tasnifi, yerini yeğen-dayı tasnifine bırakacaktır. Dayı'nın önce zikredilmesi onun çatışmacı olduğu, yeğeninin de çatışmaya maruz kaldığı gibi bir anlam çıkmasına sebep olabilir. Bu merkeziyetçi dil ve tavır, metnin yazarı olarak tarafımızı da aynı zihniyetin bir parçası ve taraftarı gibi gösterebilir. Nihayetinde dil ve üslup aynı zamanda tavır ve tutumların da taşıyıcısı özelliğine sahiptir. Zaten dildeki akrabalık kategorileri de peşinen bazı çatışmaların varlığına delalet etmektedir.

1.2.2. Baba-Oğul Çatışması

Dede Korkut'ta baba-oğul münasebeti, zaman zaman atışma, zaman zaman çekişme, zaman zaman çatışma ve zaman zaman çarpışma şeklinde cereyan etmekte; zaman zaman da aradaki hadiseler tatlıya bağlanarak uzlaşma şeklinde seyretmektedir. Dede Korkut'ta baba-oğul çatışma ve uzlaşması daima baba ile oğul arasında vuku bulmamakta, kimi durumlarda oğul, eşinin gölgesinde kalmakta, dolayısıyla kayınpeder gelin çatışması ortaya çımaktadır. Bu hususu, ayrı bir başlık altında ele almaktan ziyade baba-oğlu çatışması başlığı altında değerlendirmek daha münasip görülmüştür.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışmasına örnek teşkil eden şahıs kadrosu şöyle sıralanabilir: Dirse Han ile oğlu Boğaç Han, Salur Kazan ile oğlu Uruz, Kanlı Koca ile oğlu Kan Turalı, Duha Koca ile oğlu Deli Dumrul, Aruz Koca ile oğulluğu Tepegöz'dür.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışmasının ortak sebeplerinin başında karşılıksız kalan yahut tatmin edilmeyen "beklentiler" gelmektedir.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışmasını umumiyetle babalar çıkarmakta olup oğullar bu duruma maruz kalmaktadırlar. Ama babaların oğulları ile çatışmaları çoğu zaman bizzat kendi istek ve iradeleri doğrultusunda vuku bulmamakta, bazı durumlarda başkalarının tahrik ve oyunları da baba ile oğlu karşı karşıya getirip çatıştırabilmektedir.

Baba-oğul çatışmasında diğer çatışma örneklerinde de olduğu gibi kimin, kiminle, niçin, ne zaman, nasıl ve neyle çatıştığı soruları cevaplandırılmaya çalışılmış ve çatışma ve uzlaşmada dilin işlevleri üzerinde durulmuştur.

1.2.2.1. Dirse Han ile Boğaç Han'ın Çatışması

"Oğlan tahta çıkdı, babasınuñ kırk yigidin anmaz oldı. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirinen söylediler: Gelüñ oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm 'izzetümüz hörmetümüz anuñ babası yanında hoş ola artuk ola didiler." (7).

İçtimaî hadiseler kendine mahsus bir karmaşıklık içindedir. Neyin, ne zaman, nasıl bir netice vereceği her zaman doğru hesaplanamayabilir. Hüner göstermek Oğuzlarda beylik payesi alabilmek için lazım gelen iki değerden biridir. Diğeri ise erdemdir. Boğaç, hüner gösterir ve ad kazanır, Han olan babası tarafından beylikle taltif edilir. Hüner göstermek kadar gösterilmiş bir hüneri takdir etmek de önemli bir değerdir. Oğuz beyleri hüner gösteren yiğidi takdir ve tebrik ederler. Hüner sahibi kimselerin dikey hareketlilikle toplumun üst seviyelerine çıkmalarının önünü açarlar. Ama bu her zaman böyle gerçekleşmez. Niteliğin olduğu yerde hasetlik ve kıskançlık da kendiliğinden gelişebilir. Bu durum değerler eğitimiyle alakalıdır. Herkesin aynı değerleri benimsemesi ve hayatında tatbik etmesi beklenemez. Nitekim Dirse Han'ın adamları takdir duygusu gelişmemiş kimselerdir ve hünerli bir yiğidi hünerinden dolayı takdir ve tebrik etmek yerine ifna ve ifsat yolunu seçerler. Oğlunu babasına kırdıracak birtakım yollar arayıp bulurlar. Burada üzerinde durulması gereken bir husus Dirse Han'ın adamlarının hasetliği ve kıskançlığı ise diğeri de Dirse Han'ın hayata ve çevresine karşı gaflet ve dalalet içinde olmasıdır.

> *"Görür misin Dirse Han neler oldı, yarımasun yarçımasun, senüñ oğluñ kür kopdı erçel kopdı, kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstine yorıyış itdi, ne yirde gözel kopdı-y-ise çeküp aldı, ağ sakallu kocanuñ ağzın sögdi, ağ pürçeklü karınuñ südin tartdı, akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aşa, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid'at işlemiş diyeler, gezdügüñden öldüğüñ yig ola, Bayındır Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye, böyle oğul senüñ neñe gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürseñe didiler. Dirse Han varuñ getürüñ öldüreyim didi. Böyle digeç hanum ol nâmerdlerüñ yigirmisi dahı çıka geldi ve bir kov anlar dahı getürdiler. Aydur: Kalkubam Dirse Han senüñ oğluñ yirinden örü turdı, göksi gözel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasınuñ yanına alup geldi, al şarabuñ itisinden aldı içdi, anası-y-ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senüñ oğlun kür kopdı erçel kopdı, arkurı yatan Ala Tağdan haber kiçe, hanlar hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanuñ oğlı böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar, Bayındır Hanuñ katında saña kazab ola, böyle oğul neñe gerek, öldürsene didiler. Dirse Han aydur: Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez didi (7)".*

Normal şartlarda bir baba, oğlu ile imkânların elverdiği ölçüde görüşür, konuşur, dertleşir, söz sohbet eder. Aralarında muhabbet tesis etmeye ve baba-oğul münasebetini belli bir seviyede tutmaya çalışır. Baba-oğul münasebetinin seviyesinin yüksek olması beklenen bir şeydir. Ama gerek

mizaçtan; gerekse fikrî ayrılıktan kaynaklanan çekişmeler, çatışmalar her zaman buna müsaade etmeyebilir. Dirse Han ile Boğaç arasındaki münasebete bakıldığında aralarında bariz bir kopukluk olduğu görülecektir. Bu kopukluk, Boğaç'a atılan iftiranın kendi açısından başarılı bir netice vermesine de zemin hazırlayacaktır. Dirse Han'ın adamlarına mutlak inancı ve güvenci yanında oğluna aynı şekilde itimat etmeyişi de onun gaflet ve dalalet içinde olduğunu gösterir. Bununla birlikte adamlarının Dirse Han'a hitaben kullandığı dil ile kendi iddialarını güçlendiren sözde deliller de hafife alınacak şeyler değildir.

Dirse Han ile oğlu Boğaç'ın arasında sadece baba-oğul münasebeti mi vardır? Akrabalık bağı dışında başka bağlar da var mıdır? Dirse Han, adı üstünde bir hanlığı sevk ve idare etme yetki ve sorumluluğunu elinde bulunduran biridir. Oğlu dâhil maiyetinde bulunan kimseleri tahtla taltif eden makam sahibi odur. Nitekim Dirse Han, oğlu hüner gösterdiğinde, Dede Korkut'un da tekeffülü ile ona taht verir. Yani onu kendisine tâbi bir bey olarak tayin eder. Bu durumda aralarında baba-oğul münasebetinden başka siyasî olarak da bir bağ oluşur, Boğaç, evlat olmak dışında babasına siyaseten de sorumlu hâle gelir. Dolayısıyla Dirse Han, makam ve mevkii sebebiyle töre'nin hem uygulayıcısı hem de koruyucusu durumundadır. Töreden çıkanları cezalandırmak da yine Dirse Han'ın sorumluluğundadır.

Baba-oğul çatışması ve uzlaşması açısından yukarıdaki metne bakıldığında aleyhindeki iftiralara tahkik etmeden inanmış olmasıdır. ele alınıp incelenebilir. Çalışmanın bu kısmında sırası ile çatışmaya sebep hususlar, çatışmada müracaat edilen usuller, çatışmada lisanın işlevi gibi bir plan takip edilecektir.

Dirse Han'ın oğlu Boğaç'la çatışmasının asıl sebebi, Dirse Han'ın oğlu Boğaç aleyhindeki iftiralar şöyle sıralanabilir:

- Boğaç'ın, maiyetindeki yiğitlerle "kalın Oğuz'a isyan etmesi,
- Gördüğü güzeli çekip alması,

- Ak sakallı yaşlıların ağzına sövmesi,
- Ak perçemli kadına eziyet etmesi,
- Babası dururken ava çıkması, av avlaması kuş kuşlaması, alıp annesine getirmesi,
- Al şarabın sertinden içmesi,
- Annesiyle sohbet etmesi,
- Atasına kast etmesidir.

Dirse Han'ın adamlarının Boğaç hakkında dile getirdiği iddialar böyledir. Bu, norm dışı iddialardan her birinin bile müeyyidesinin başlı başına "ölüm" olduğu, çalışmanın "Değerler Dünyası" başlığı altında değerlendirilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Dirse Han'ın bu iddialara kolayca inanmış olmasıdır. Bu da Dirse Han'ın ya bir şahsiyet zaafıyla karşı karşıya olduğunu ortaya koyar ya da oğlu hakkında söylenenlere rahatça inanma isteği içinde görülecek gizli bir planın varlığına delalet eder.

Dirse Han'ın adamlarının Boğaç'a karşı kıskançlığı ve haseti belli bir yere kadar anlaşılabilir bir hususdur. Ama babası olarak Dirse Han'ın oğlu hakkında söylenenleri araştırmadan, sorup soruşturmadan doğru kabul edip harekete geçmesi pek anlaşılabilir değildir. Boğaç'ın yumruğu ile azgın bir boğayı önce durdurması, arkasından sürüp meydanı dolaştırması, daha sonra da önünden savulup ayakları üstüne yıkması onun beden ve akıl gücüne sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla Dirse Han da adamları gibi kendi maiyeti altında –oğlu bile olsa- büyüyüp gelişmekte olan bu güç unsurunu kendisine tehdit ve tehlike olarak görmüş olabilir mi? Onun, oğluna atılan iftiralara kolayca inanmasının başka izahı olmasa gerektir. Bu durumu kişiliğinden kaynaklanan bir zaafla izaha kalkışmak hanlık makamında bulunmasını sorgulatacaktır. Hafif bir tabirle gaflet ve dalalet sahibi birinin bir ülkenin hanlığına kadar terfi etmesi beklenemez. Dolayısıyla Dirse Han'ın tavrının, ast-üst açısından Boğaç'ın varlık ortaya koyması ile bir münasebeti olmalıdır.

Boğaç, aslında fiilî olarak bir çatışmanın tarafı olmayıp çatışmaya maruz kalır. Bu sebeple üzerinde döndürülen çatışma ayan beyan ortaya çıkıncaya kadar onun bir şeyden haberi olmayacağı için savunma yahut saldırı olsun herhangi bir usul veya tavır geliştirmesi beklenemez. Burada usulü belirleyen de çatışma zeminini hazırlayandır. Dirse Han'ın adamları evvela Boğaç'a, Oğuz toplumunda cezası ölüm olan suç isnat ederler. Bu suçların mahiyetine bakıldığı zaman siyasî otoriteyi tanımayıp isyan etmek, gördüğü güzelin namus ve iffetine el uzatmak, aksakallı Oğuz kocalarının ağzına sövmek, ak perçemli kadınlara tasallut etmek gibi devlet ve toplum hayatını hiçe sayan fiillerdir.

Boğaç'a isnat edilen diğer fiiller ise doğrudan doğruya Dirse Han'ın resmî ve ailevî otoritesi ile haklarını kullandığına dair suçlamalardır. Bunlar ise Dirse Han'ın hâkimiyet sahasına tecavüz ederek av avlamak, kuş kuşlamak, annesi ile keskin şarap içip sohbet etmek, babasının hayatına kast etmektir. Bu suçlamaların tamamına bakıldığı zaman Oğuzların devlet ve toplum hayatında sahip olduğu hassasiyetler bütünü ortaya çıkar. Dirse Han'ın adamları bu sinir uçlarını Boğaç üzerinden uyarınca –nihayetinde on altı yıl sonra ve güç bela sahip olduğu tek çocuktur- Dirse Han gayet kolay bir şekilde tahrik olur ve gerek kendi iktidarının devamını temin; gerekse Hanlar Hanı Bayındır Han'ın gazabına uğramamak için Dirse Han harekete geçer.

Dirse Han'ın adamları kıskandıkları ve haset ettikleri Boğaç'la doğrudan çatışmaya girmeyi göze alamazlar. Ona, Oğuz değerler dünyasına göre en ağır sayılan suçları isnat ve iftira ederler. Bu da onların korkak olduklarını gösterir. Bununla birlikte devlet ve toplum hayatı ile Oğuzların değerler dünyasını iyi bildikleri ve buna göre hareket ettikleri ortadadır. Ayrıca Dirse Han'ın zaaflarını yakinen bilirler ve ağız birliği ederek hep beraber hareket ederler. Dolayısıyla hepsi düzen kurup iş çevirecek bilgi, beceri ve dikkate sahiptir. Bu birlik görüntüsü ise akla şu soruyu getirmektedir: Dirse Han'ın kırk adamının içinde bir tane olsun; yediği ekmeğin hatırına beylerine sadakat gösterecek adam yok mudur? Birbirlerine verdikleri söze sadık kalarak

hareket eden bu adamlar Dirse Han'a niye ihanet ederler? Yahut da içlerinde bir tanesi bile isnadın, ithamın, iftiranın, yalanın, riyanın, şantajın kötü olduğunu düşünmez midir? Bütün bu menfî değerler çatışmada bir usul olarak işlev görmekle birlikte Boğaç'la aralarında vaki herhangi menfî bir hadiseye de rastlanmaz. Dolayısıyla sevgide, hünerde, erdemde vs. birini geçmenin karşılığı ifna ve isnat mı olacaktır? Bu sorular elbette zihniyetle ilgili zaaflara işaret eder. Bu ise başka meseledir.

Boğaç'a karşı başlatılan çatışma er meydanında, birebir şekilde ve mertçe değil, kapalı kapılar ardında kurulan kumpas ve hilelerle başlatılır. Usul olarak da isnat, itham, iftira, yalan, riya ve şantaj tercih edilir. Bu sayede baba oğula karşı tahrik edilir ve çok tehlikeli bir iş, ateşi maşa ile tutmak gibi el sürmeden yaptırılır. Burada adamlarının yalan söyleme ve kumpas kurma maharetine karşılık Dirse Han'ın da bu yalan ve kumpasa kolayca düşecek kadar hayata ve çevresine; yani hakikate kör, izansız bir insan olduğu ortaya çıkar. Boğaç'ın adamları ile birlikte Oğuzlara saldırması, gördüğü güzellere sarkıntılık etmesi vs. bütün bu sözde suçlar, Dede Korkut'un tabiri ile akan duru sulardan geçer, aykırı yatan Ala Dağ'dan aşar; ama adamları dışında bir başkasının ağzından Dirse Han'a bunlarla ilgili bir haber gelmez. Bu da Dirse Han'ın oğluna isnat edilen suçların hakikat olup olmadığını hassaten görmek ve duymak istemediğini gösterir.

Dirse Han'ın adamları kendilerine rakip gördükleri Boğaç'ı ortadan kaldırtmak için ona ağır iftiralar atarlar. Bu iftiraya ise, "Görür müsün Dirse Han neler oldu?" soru ve hitap ifadelerinin birbirine girdiği taaccüp belirten bir cümle ile başlarlar. Soru ve hitap, muhatabın dikkatini kendi üzerine celp eder, merakını kamçılar. Bir hususun öğrenilmesinde dikkat ve merakın işlevi göz ardı edilemez. Muhatabın dikkati istenen yana çekildikten sonra konuşmacı kendi kanaatini dile getirir: "Yarımasın yarçımasın…"

Dua da beddua da işlevi bakımından birinin veya bir şeyin yanında yahut karşısında olduğu anlamını da gösterir. Beddua, daha ziyade muhataba üzerinde konuşulan konu yahut şahsa karşı tavır alındığını ifade etmek gibi

bir işleve de sahiptir. Dirse Han'ın adamları Boğaç'a beddua etmek suretiyle güya onun yaptıklarını onaylamadıklarını, onun karşısında yer aldıklarını zımnen söylerler. Beddua etmek suretiyle Boğaç'ın işlediğini dile getirdikleri fiillerin karşısında olduklarını beyan etmek dışında muhatapları Dirse Han'ın da bu fiillerin karşısında durmasını temin etmeye çalışırlar. Boğaç'a isnat edilen fiillerin karşısında olmak ise basbayağı Boğaç'a karşı olmak anlamına gelir.

Dirse Han, adamlarınca iki yönden köşeye sıkıştırılmak istenir. Birincisi güya çok kötü şeyler yapmış bir oğlun babası olması meselesidir. İkincisi de o suçları işleyen kimsenin her hâlükârda ölümle cezalandırılması gerekirken cezalandırılmayışıdır. Dirse Han'ın adamlarının, Boğaç'a isnat ettikleri suçları herhalde erdem sahibi hiçbir baba sahiplenmek istemez. Nitekim Dirse Han, o suçları duyunca, "Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez." der. Dirse Han'ın, Boğaç'ı, söylenen suçlardan dolayı cezalandırması bir rol çatışmasını önlemek amacı da güder. Babalık ile hanlık görevi arasında bir tercih söz konusu olduğunda kamu yararını gözetmek daha erdemli bir davranış sayılacaktır. Kamu yararını gözetmemenin müeyyidesi de ayrıca akılda tutulmalıdır. Kendi sorumluluğunda vuku bulduğu söylenen öyle ağır suçları cezasız koymak töreyi işletmemek anlamına gelir ki, burada bir üst makama töre'nin gereğini uygulama hak ve sorumluluğu düşer. Bu üst makam ise Hanlar Hanı Bayındır Han'a aittir. Dirse Han'ın adamları, onun oğlunu koruyarak yaşamasına mani olmak için Bayındır Han'ın "gazabını" bir tehdit olarak hatırlatırlar. Bu tehdide göre Dirse Han eğer oğlunu cezalandırmazsa; Bayındır Han onu cezalandıracak ve "katı gazap" eyleyecektir. "Katı gazabın" mahiyet ve ölçüsünün ne olduğu bilinmemekle birlikte bir babaya oğlunu öldürtecek derecede ağır bir cezalandırma olması beklenir. En azından korkusu bile göz önüne alındığında, ölümden daha hafif olmasa gerektir. Dolayısıyla Dirse Han'ın adamları söyledikleri yalan vasıtasıyla onu, oğlu ile kendisi arasında bir tercihe zorlarlar. Dirse Han, ya oğlunu öldürüp kendi suçsuzluğunu ispatlayacak; ya da Bayındır Han'ın gazabına uğrayacaktır.

Dirse Han'ın adamları hem inandırıcılıklarını artırmak; hem de muhtemel babalık merhametinin önünü keserek oğlunu öldürmesini sağlamak için işin içine hâkimiyet ihtirasını, ailesinin iffet ve namusunu, hatta onun kendi hayatına kast edeceği tehdit ve tehlikesini de katarlar. Oğuzlarda av önemli bir faaliyet olup avlanılan saha aynı zamanda bir beyin özel mülkiyetidir ve burası onun hâkimiyetinin sembollerinden biridir. Buraya izinsiz girmek, o kişinin hâkimiyetine tecavüz anlamı taşır. Boğaç'ın, babasından müsaade almaksızın avlağında avlanması onun yetkilerini kullandığı anlamında yorumlanır. Bu ise babasının hâkimiyetini ortadan kaldırmak ve kendi hâkimiyetini kurmak anlamına gelir.

Dirse Han'a, oğlunun onun hâkimiyetini çiğnediği mesajı da verildikten sonra yeni bir yalan söylenir. Her yalanda iftiranın şiddeti biraz daha artırılır, seviyesi biraz daha yükseltilir. Güya Boğaç avladığı avları alıp annesinin yanına gelir, annesiyle al şarabın keskininden içer ve ana oğul bir olup Dirse Han'ın hayatına kast edecek düzmece içine girerler. Boğaç'ın annesi ile al şarabın keskininden içmesi Seyfi Karabaş (1996: 55) tarafından "fücur" olarak değerlendirilmektedir. Deli Dumrul'un Azrail ile mücadelesi esnasında "al şarabın itisinden" içtiği için ne dediğini bilmediğini itiraf etmesi gibi sarhoşluğa böyle bir rezerv konur. Dolayısıyla Boğaç, annesi ile "al şarabın itisinden" içmiş olmakla babasının ırzına ve namusuna tasallut ettiği imâ edilir. Ama bu iftira ile de iktiza edilmeyip iş bir adım daha ileri götürülür. Dirse Han'a, Boğaç'ı öldürmediği takdirde onun kendisini öldüreceği yalanı söylenir. Boğaç, artık babasının gözünden iyice düşürülür, hem ilde hem de evde ölmesi yaşamasından daha iyi sayılacağı bir seviyeye indirilir. Bu durumda Dirse Han, "Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez." demekten başka çare bulamaz.

"Kırk namertler" Boğaç'ı babasına şikâyet ederlerken; ona isnat ettikleri suçları sanki bizzat müşahede etmişler, kendi gözleriyle görmüşler ve onun sözlerini kendi kulakları ile duymuşlar gibi kesin, kati bir dil kullanırlar. Bahsedilen işin failini, failin yaptığı fiili, fiilin nerede icra edildiğini görülen

geçmiş zamanın üçüncü teklik şahsında ifade ederler. Buna göre fail: senin oğlun. Yaptığı fiil veya fiiller: "yorıyış etti, sögdi, tarttı, öri turdı, ava çıktı, kuşladı, aldı içti, sohbet eyledi, kasd eyledi, kür kopdı, erçel kopdı…" Bu ifadelerin her biri haber cümlesidir. Olmuş bitmiş bir şeyin bizzat görüldüğünü haber vermektedirler. Haber cümlesinin buradaki işlevlerinden biri ise ortaya atılan bir iddiada inandırıcılık sağlamak, muhatabı ikna etmek, isnat edilen suçun bilfiil işlendiğine dair şahitlik etmektir. Bahsedilen fiilleri işleyeni "senin oğlun" isim tamlaması ile ifade eden "kırk namertler" böylece, Dirse Han'ı da suça ortak etmekle, savunulması bir yana göz yumulması bile yasak olan fiiller üzerinden evladı Boğaç'ı sahiplenemez hâle getirirler. Böylece aralarındaki muhabbet ve merhamet bağını da koparmış olurlar.

"Kırk namertler" Boğaç'ın işlediğini iddia ettikleri fiilleri sayıp dökerlerken; kesin, kati bir dil kullandıkları hâlde iddialarının Bayındır Han'ın kulağına gidebileceğini söylerlerken; üslup değiştirirler ve görülen geçmiş zaman kipinin yerine bu sefer istek kipini kullanırlar. "Kırk namertler" istek kipini kullanırlarken; Bayındır Han ile ilgili haber vermezler. Dolayısıyla dedikleri şey şudur: "İster misin Aladağ'dan haber aşsın, Hanlar Hanı Bayındır'a haber varsın, Dirse Han'ın oğlu böyle bidat eylemiş desinler, seni çağırtsınlar, Bayındır Han'ın katında sana gazap edilsin…" İstek kipi, tasarlama kiplerinden biridir. İnsanın dilek, arzu, istek ve temennisini dile getirmede kullanılır. Yukarıdaki parçada da görüleceği üzere istek kipi vasıtasıyla, "Bunların olmasını istemezsin değil mi?" gibi bir anlam verilmektedir. Bu anlamın altında da muhataba gizli bir tehdit yöneltildiği görülmektedir.

Türkçede zaman ve tasarlama kiplerinin asıl işlevleri dışında başka işlevler de yerine getirdikleri bilinmeketdir. "Kırk namertler" Dirse Han'ı gizliden gizliye tehdit ederlerken; istek kipinin işlevlerinden yararlanırlar. Ancak tehdit unsuru olan haberin Aladağ'dan nasıl aşacağı, Bayındır Han'ın kulağına nasıl varacağı saklıdır. Hatta "Dirse Han'ın oğlu böyle bidat eylemiş diyeler." diyecek olanlar kimlerdir? "Kırk namertler" sözlerini istek kipinde değil de başka bir haber cümlesiyle söylemiş olsalar; bu sefer başka soruların önü

açılmış olur. Mesela “Ala Dağ’dan haber aşar.” şeklinde bir cümle kurulsa; bu haber cümlesi haberin nasıl aşacağını ihtiva etmek zorundadır. Habere şahsiyet izafe etmek; yani onu nesne olmaktan çıkarmak asıl faili gizlemek anlamına gelir. Haber nesne olduğuna göre onun bir yerden aşması değil aşırılması söz konusudur. Bunun kim tarafından aşırılacağı bilgisi de üzeri örtülen faillerin ortaya çıkarılması demektir. Diğer haber kipleri ile kurulmuş cümleler de fiilin, failini ve mefulünü ortaya çıkaracağı için bundan kaçınılır. Bu durumda tehditleri de açık hâle gelir ki, sözde haberi aşıranın kendileri olduğu veya olacağı bilgisi yahut tehdidi ortaya çıkar. Dolayısıyla “kırk namertler” istek kipi vasıtasıyla asıl niyet ve düşüncelerini gizlerken; Dirse Han’ı da istedikleri yöne sevk etmeyi başarırlar.

Dirse Han, kesin kes oğlunu öldüreceğini ikrar edince ilk plan başarılı bir şekilde tamamlanmış olur ve ikinci adıma geçilir. Bu adım ise Boğaç’ın da şüphelenmeden tuzağın içine çekilmesidir. Dirse Han’ın adamları niyetlerinin anlaşılacağı bir hataya düşmemek için bu defa baba-oğul yakınlığını kullanırlar:

> *“Biz senüñ oğluñı nice getürelüm, senüñ oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turġıl, yigitlerüñ ohşaġıl boyuna alġıl, oğluña uğraġıl, yanuña alup ava çıkġıl, kuş uçurup av avlayup oğluñı ohlayup öldüregörgil, eğer böyle öldürmez-iseñ bir dürlü dahı öldürimezsin bellü bil-gil didiler.” (7-8).*

Şahıs zamirlerinin kullanıldığı yer ve bunların yerine getirdiği işlevler diplomatik dil açısından dikkate değerdir. Dirse Han’ın adamları, **“**Varuñ getürüñ öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez.” diyen Dirse Han’a, **“**Biz senüñ oğluñı nice getürelüm, senüñ oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüz-ile gelmez.” derler. Öldürülmesi istenen kişinin adı Boğaç’tır. Onu öldürmesi istenen kişinin adı ise Dirse Han’dır. Dirse Han’ın adamlarının adı metinde hiç geçmez. Boğaç aleyhinde bir plan kurmaya başladıktan sonra onlardan “kırk namertler” diye bahsedilir. Boğaç, ismi ve cismi ile ortada bir şahsiyettir. Dirse Han da öyle. “Kırk namert” Boğaç’ı kasten, “Biz Boğaç’ı nasıl getirelim? Boğaç bizim sözümüzü dinlemez, bizim sözümüz ile gelmez.” demez. “Sen” ve “o” şahıs zamirlerini iyelik ekli hâliyle “senin oğlun” şeklinde

kullanarak baba-oğul yakınlığını kendi gayeleri için devreye sokarlar. Oğlun, baba sözünü kırmayacağı ve babasından şüphelenmeyeceği düşüncesini şahıs zamirlerini kullanarak tatbik ederler.

Bir diğer husus ise; Dirse Han'ın oğluna "Boğaç" adı azgın bir boğa öldürdüğü için ve beyliğinin unvanı olarak Dede Korkut tarafından verilir. Başka bir ifadeyle Dirse Han'ın oğluna "Boğaç" adı göstermiş olduğu hüner gereği içtimaî bir mevki ve iktidar erkinin emaresi olarak verilir. Dirse Han'ın oğluna, kazanmış olduğu isimle hitap etmek, sahip olduğu makam ve mevkiini tanımak anlamına gelir. Tersi ise Boğaç'ın unvanının resmen tanınmadığını, kerhen tanınsa bile o makam ve mevkiin gereğine riayet edilmediğini, gönüllü olarak tasdik ve kabul edilmediğini gösterir. Dirse Han'ın adamları Boğaç'ın adını anmayarak onu yok sayarlar ve onu nevi şahsına münhasır bir şahsiyet olarak kabul etmeyerek babası ile izah ederler. Bu ise Boğaç asından istiskal edilmek demektir.

Dirse Han, yine kendisinden beklenmeyen bir şekilde adamlarının söylediği hiçbir şeye itiraz etmez. Adamları tarafından söylenen her şeyi makul ve mantıklı görür. Dirse Han'ın adamları, ona edecekleri hizmete karşılık "okşanma" isteğini dile getirirler. Yani Dirse Han'ı uyarmak ve onu büyük bir hatadan döndürmek, Boğaç gibi "kötü bir evladı" ortadan kaldırmasına yardım etmek suretiyle ona büyük hizmet etmiş oldukları intibaı verirler. "Yigitlerüñ ohşaġıl boyuna alġıl." ifadesi ile ona yapacağı (oğlunu öldürmek) işte yardımcı olacakları vaadini ortaya koyarlar. Ancak bu vaat Dirse Han'ın kendilerini sevindirmesi şartına bağlıdır. Bu ifadenin içinde aynı zamanda gizli bir tehdit vardır. Dirse Han, kendilerini yanına alıp para, mal, mülk ile taltif ederek sevindirmediği takdirde "kötü işler yapan" oğlunu cezalandıramayacak, bu da Bayındır Han'ın kulağına gidecek, Bayındır Han, Dirse Han'a "katı gazap" edecek… Adamları aslında Dirse Han'a kötülük ettiklerini ustalıkla gizledikleri gibi bir de iyilik ettikleri intibaı oluşturarak ondan menfaat sağlamayı hesap ederler.

Dirse Han, tam da adamlarının istediği gibi hareket eder ve oğlunu yanına alıp Ala Dağ'a ava çıkar. Av esnasında "kırk namert" tarafından yeni bir mizansen devreye sokulur. Dirse Han, basiretsiz bir tutumla yeni mizanseni kurgulayanlar arasında yer alır görünse de aslında daha büyük bir oyunun parçası durumundadır. Adamları, Dirse Han'ı ya yanlış ya da eksik bilgilendirmek suretiyle onu kurmuş oldukları oyunun parçası hâline getirirler. Bu durumda Dirse Han, iyi bir şey yapmakta olduğu düşüncesi ile ne kadar büyük bir yanlışın içine itildiğini fark edemez. Dirse Han, artık adamlarının yalan, iftira, tehdit ve şantajı ile doldurulmuş bir tüfek gibi nerede, ne zaman patlayacağı belli olmayan bir hâle getirilir. Bütün bunların gösterdiğine göre iktidar sahiplerinin karar ve tutumlarında çok fazla kör noktaları vardır. Maiyetindeki insanlara aşırı güvenin hiç beklenmedik sonuçlar doğurabileceği ortaya çıkar. Dirse Han, istenilen kıvama gelince "kırk namertler" bu sefer de Boğaç'a yanaşırlar ve onun gayet saf, çocuksu ve entrikasız dünyasına müdahale ederler. Hemen hemen her evladın büyük arzularından biri olan baba gözüne girme duygusunu istismar edecek bir yalan daha ortaya atarlar.

> *"Ol kırk nâmerdüñ bir kaçı oğlanuñ yanına geldi, aydur: Babañ didi geyikleri kovsun getürsün benüm öñümde depelesün, oğlumuñ at segirdişin kılıç çalışın ok atışın göreyim, sevineyim kıvanayım güveneyim didi didiler." (8).*

Boğaç, "kırk namerdin" kendisine tuzak kurduğunu bilmeden tam da onların istediği gibi geyik peşinde gidip gelmeye başlar. Birinin iyi bir amaç ve niyetle yaptığı şeyler başka biri tarafından çok farklı ve kötü bir şekilde yorumlanabilir. İnsanın içini yine insanın kendisi ve Tanrı bilir. Ama akıl, mantık ve ahlakın belirlediği ölçülere uygun bir hareketi mecrasından koparak tam aksi yönde yorumlamak için art niyetli olmak gerekir. Dirse Han'ın adamları oldukça art niyetli kimselerdir. Fakat suret-i Hak'tan görünerek art niyetlerini gizledikleri gibi bir de kendilerinin doğruluğundan emin bir kanaat oluştururlar. Bütün bunları da söz vasıtasıyla temin ederler. Boğaç, hâl ve tavrı ile gayet kendisinden emin bir şekilde geyikleri kovalayıp getirir ve hünerini babasının gözü önünde sergiler. Ama bu masumane tavır ve düşünceler daha önce doldurulmuş olan Dirse Han'ı iyice tahrik etmek için bulunmaz bir fırsat sunar.

"Oğlandur ne bilsün, geyiği kovar-idi getürür-idi babasınuñ öñinde sinirler-idi. Babam at segirdişüme baksun kıvansun, oh atışuma baksun güvensün, kılıç çalışuma baksun sevinsün dir-idi. OI kırk nâmerdler aydurlar: Dirse Han görür misin oğlanı, yazıda yabanda geyigi kovar senüñ öñüñe getürür, geyige atar-iken ok-ile seni urur öldürür, oğluñ seni öldürmedin sen oğluñı öldüri görgil didiler.

Oğlan geyiği kovar-iken babasınuñ öñinden gelüp gider-idi. Dirse Han Korkut sinirlü katı yayın eline aldı. Uzengüye kalkup katı çekdi, uz atdı, oğlanı iki talusınuñ arasında urup çakdı, yıkdı." (8).

"Oğlandır, ne bilsin?" sözünde bir istihfaf vardır. Fakat bu istihfaf gerçekten bahsi geçen şahsı hafife almak için mi söylenir yoksa bu ifadede başka bir amaç mı gizlidir? "Oğlan" zamiri ile kast edilen Boğaç'tır. Boğaç, Dede Korkut'un tabiri ile hüner ve erdem sahibi bir yiğit olduğu için babası tarafından beylikle taltif edilmiştir. Ona beylik verilmesi belli bir ehliyet ve liyakate sahip olduğu içindir. Dolayısıyla Boğaç artık reşit olmak yanında toplumda muteber bir mevkie de yükselmiştir. Dede Korkut'ta makam ve mevki sahibi herkes unvanı ile anılır. Hatta bazen Oğuz yiğitlerinin unvanlarıyla birlikte sıfatı da zikredilir. Bu tutum, onları tebcil ve takdir etmek içindir. Hâl böyle iken Boğaç'tan, "oğlandır" diye bahsetmek burada onun unvan ve sıfatını görmezden gelmek anlamına gelmez. Bilakis onun saflık, toyluk ve aymazlığını örtmek için sarf edilmiş bir söz olduğunu gösterir. Boğaç, onca yeterliliğine rağmen hâlâ toyca ve aymazca hareket eder. Babasıyla kendisine kurulan büyük tuzağı fark edecek uyanıklık ve dikkatte değildir. Onun gaflet ve dalaletini mazur ve masum göstermek için Dede Korkut anlatıcısı "oğlandır" sözünü kullanır. Nihayetinde Boğaç baştan sona masumdur ve masumiyet de Dede Korkut'ta görülen değerlerden biridir. Ama masumiyet asla gafleti hoş gösteremez. İnsanın, sosyal bir varlık olarak hâl, tavır ve sözlerinin toplumun diğer fertlerince nasıl değerlendirileceğini de hesap ederek davranması beklenir. Aksi hâlde bazı tavır ve tutumları aleyhine sonuçlar doğurabilir.

Sinirlenmek, "hayvanın arka ayaklarının sinirini kesmek, arka ayaklarından vurmak, hareketsiz bırakmak, vurup yıkmak" şeklinde tarif edilmektedir (Ergin, 1964: 205). Boğaç'ın babasının önünde, yani dar bir yerde önüne kattığı son derece hareketli olması beklenen geyikleri "arka ayaklarından

vurmak" suretiyle avlaması, onun muhatapta, ne derece iyi bir atıcı olduğu kanaatinin oluşmasını sağlar. Bununla birlikte "sinir" "kiriş" anlamında kullanılmaktadır (Kaçalin, 2007: 326). "Sinirlü" ise "sinir sarılmış, sinirle berkitilmiş" olarak değerlendirilmeketdir (Gökyay, 2000: 280). Sinirli tabiri bu gün "öfkeli, sert, kızgın, deli" gibi anlamlarda kullanılmakatdır. Sinirlemek, "hareketsiz bırakmak" ise sinirli, "hareketsiz bırakan" anlamına gelir. Sinirli, "kirişli" anlamını da havi olmakla birlikte bahsi geçen yayın keyfî özelliğini ortaya koymaktadır. Buna göre Dirse Han'ın yayı, herkesin geremeyeceği sertlik ve katılıkta olup "vurup yıkan" bir tesire sahiptir. Bu ifadeler muhatapta, elbette Dirse Han'ın gücü ve silah kullanmadaki mahareti hakkında müspet bir kanaat oluşturmak işlevi görmeketdir. Nitekim yay gererken; üzengiye kalkması, katı çekmesi, okunu uz atması onun marifetini ortaya koymak yanında bu fiillerinin arkasındaki "öfkeyi" de dile getirmektedir. Diğer bir ifadeyle "kırk namertler" Dirse Han'ın zembereğini öyle kurarlar ki, oğlunu öldürmek için var gücüyle yüklenir. Okla vurup atından aşağı düşürür. Boğaç, babasının kendisine kast ettiğini ancak vurulduğu sırada anlayabilir. Gerçi bir evladın babasına karşı korku, kaygı ve şüphe içinde olması sağlıklı bir ruh hâline işaret etmez. Boğaç vurulmakla artık baba-oğul çatışmasının görünür tarafı olur. Bu ise bundan sonraki münasebetlerinin seyrini yeniden tanzim etme potansiyeli taşır.

> *"Böyle digeç Dirse Han hatunına cavab virmedi, ol kırk nâmerd karşu geldi, aydur: Oğluñ sağdur esendür, avdadur, bu gün yarın kanda ise gelür, korkma kayurma, big serhoşdur cavab viremez didiler." (9-10).*

Dirse Han'ın karısı, oğlunun ilk avını kutlamak için Oğuz beylerine bir ziyafet sofrası hazırlar. Ancak gelenlerin arasında oğlunu göremez. Kocası Dirse Han'dan oğlunu sorar; ama Dirse Han, karısına olup biten hakkında tek kelime etmez. Hatta adamları bu sefer de karı-koca arasına girerek Boğaç'ın sağ ve esen olduğu, hâlâ av avladığı yalanını söylerler. Hâlbuki Boğaç ne esendir; ne de avdadır. Vurulmuş olup mecruh yatmaktadır. Dolayısıyla onun sağ, esen ve avda olduğunu söylemekle hakikatin üstü örtülür ve olay tam aksi yönde ifade edilir. Bu esnada "kırk namerdin" yalan söylediğini Dirse Han da müşahede eder. Ama karısına yalan söyleyenlerin kendisine de yalan

söyleyebileceğini tasavvur dahi edemez. Yahut da kötülüklerine ortak olduğu için etmek istemez.

> *"Meger sultanum, oğlan ol arada yıkılmış-idi. Karġa kuzġun kan görüp oğlanuñ üstine konmak ister-idi. Oğlanuñ iki kelbçügezi var-idi, karġayı kuzġunı kovar-idi kondurmaz-idi. Oğlan anda yıkıldukda boz atlu Hızır oğlana hazır oldı, üç katla yarasın eli-y-ile sıġadı, saña bu yaradan korhma oğlan ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi-y-ile senüñ yaraña melhemdür didi, ġayıb oldı." (10).*

Dede Korkut anlatıları daima iyilerin gözünden ve iyilerin kazanacağı fikri ile gelişir. Boğaç'ın masumiyeti baştan beri bilinir. "Kırk namert" muarız ve muhalif oldukları şahsı ortadan kaldırmak için Oğuzların değerler dünyasına göre meşru sayılan yollardan değil de yalan, iftira, tehdit, şantaj, blöf, isnat, itham ile sonuç almak ister. Bunlar Hakkın ve hakikatin karşısında usullerdir. Dolayısıyla Hakk'a ve hakikate karşı olanın muarızı ve muhalifinin yardımcısı Tanrı olacaktır. Boğaç, Hakkın ve hakikatin düşmanlarınca alt edilmek istenirken; yardımına Hızır yetişir. Halk arasında, Hızır'ın darda kalanlara yetiştiğine dair bir inanç vardır. Hızır'ın Boğaç'ın yarasını sıvayıp ilacını da söylemesi onun Hakk'ın yanında olduğunu gösterir. Böylece Oğuzların değerler dünyasına göre iyiler, başlarına çok kötü işler gelse bile kazanacak, kötüler, gayrı meşru usulleri ne kadar iyi bilseler ve uygulasalar bile nihayetinde kaybedeceklerdir. Bu anlayış Oğuzların zihniyetini ortaya koymakla birlikte beşerî mücadele ve münasebetin de ölçüsünü tayin eder.

> *"Ana ağlamaġıl, maña bu yaradan ölüm yokdur korhmaġıl, boz atlu Hızır maña geldi, üç kerre yaramı sıġadı, bu yaradan saña ölüm yokdur tağ çiçeği anañ südi saña merhemdür didi. Böyle digeç kırk ince kız yayıldılar, tağ çiçeği divşürdiler. Oğlanuñ anası emçegin bir sıkdı südi gelmedi, iki sıkdı südi gelmedi, üçincide kendüye zarb eyledi, katı toldı, sıkdı süd-ile kan karışuk geldi. Tağ çiçegi-y-ile südi oğlanuñ yarasına urdılar. Oğlanı ata bindürdiler, alubanı ordusına gitdiler. Oğlanı hekimlere ısmarlayup Dirse Handan sakladılar." (11).*

Boğaç, yaralı şekilde yattığı yerde annesi tarafından bulunup ordusuna getirilir ve tedavi ettirilir. Tedbiren de sağ ve esen olduğu Dirse Han'dan saklanır. Ama bir zaman sonra hakikat ortaya çıkar, Boğaç'ın sağ ve esen olduğu, eskisi gibi at bindiği, kılıç kuşandığı, yay gerdiği, ok attığı haberi "kırk namert" tarafında da öğrenilir.

Dede Korkut'ta ayrıcalıklı birkaç kadın vardır. Bunlar Boyu Uzun Burla Hatun, Selcen Hatun, Banı Çiçek gibi kişilerdir. Ayrıcalıklı oldukları husus ise adlarının anılacak kadar değerli görülmeleridir. Dirse Han'ın karısı Dede Korkut'ta dualarla tarif edilen ve "evinin direği" tabir edilen kadın tipine birebir uyar. Buna rağmen onun ismi Dede Korkut'ta geçmez. Ondan, ya "Dirse Han'ın karısı" diye bahsedilir; ya da "Boğaç'ın annesi." Bu müspet kadın tipi kocası veya oğluna göre sahip olduğu içtimaî mevki ile anılmakla bir bakıma şahsiyeti yok sayılmış olur ve böylece nesneleştirilir. Dirse Han'ın karısının adı anılmamakla birlikte Dede Korkut'ta diplomatça davranan kadınların başında gelir ve değme diplomatlara taş çıkaracak cinsten işler başardığı görülür. Oğlunun avdan dönmeyişle birlikte gelişen olayları gayet doğru şekilde tahlil eder ve oğlunun başına tıpkı düşündüğü gibi işler geldiğini öğrenir. Ala Dağ'da oğlunu arayıp bulması coğrafî bilgi yanında iz sürmeyi bilmeyi gerektirir. Yaralı oğlunu iyileştirmek de bilgi isteyen bir iştir. Oğlunu iyileştirecek merhemin iki unsurundan bir kabul edilen anne sütünü artık kurumuş göğsünden çıkarmak kolay değildir. Ama can havliyle bunu da başarır. Dirse Han'ın karısı aynı zamanda tedbirli bir hanımdır. Evvela yaralı oğlunu emniyet altına alır, onu iyileştirir, eski güç ve hünerine kavuşacağı zemin ve imkânı sağlar. Oğlu güçlenip kuvvetlenmeden kimseye hakkında bir şey söylemez. Kocasından yahut başka birinden oğlunun hesabını sormaya kalkmaz. Olayın yatışmasını ve soğumasını bekler. Hatta unutulup gitmesini ister bir tavır takınır. Dirse Han'ın karısıyla beraber maiyetindeki kırk kızın da temkinli ve tedbirli davranışı dikkate değerdir. Onca işi kimseye duyurmazlar, bir yere kadar sır saklamayı becerirler. Boğaç daha sonra ortaya çıkacaktır; ama bunu biri mi söylemiştir yahut da kendi kendisi mi etrafa görünmüştür, bilinmez.

> *"Dirse Han eğer oğlançuğın görür-ise arturmaz bizi hep kırar didiler. Gelüñ Dirse Hanı tutalum, ağ ellerin ardına bağlayalum, kıl sicim ağ boynına takalum, alubanı kâfir illerine yönelelüm diyü Dirse Hanı tutdılar. Ağ ellerin ardına bağladılar, kıl sicim boynına takdılar, ağ etinden kan çıkınca dögdiler. Dirse Han yayan bunlar atlu yorıdılar, alubanı kanlu kâfir illerine yöneldiler. Dirse Han tutsak oldı gider. Dirse Hanuñ tutsak olduğından Oğuz biglerinüñ haberi yok." (11).*

Dirse Han'ın karısı oğlunu koruma konusunda her ne kadar kendince bazı tedbirler alsa da işler onun iradesi dışında cereyan etmeye başlar. Boğaç'ın sağ ve esen olduğu, babasının adamları tarafından öğrenilir. Dirse Han ise henüz durumdan haberdar değildir. Hatta oğlunun öldüğünü sanmaktadır. Boğaç'ın sağ ve eski gücüne kavuşmuş olduğu bilgisi çatışmanın seyri değiştirir. Bu sefer oğlunun sağlığından haberdar olmayan Dirse Han hedef durumuna gelir ve yeni strateji onun üzerine geliştirilir. Zira Dirse Han oğlunu öldürdüğünü düşündüğü için perişan hâldedir. Dolayısıyla yanında yöresinde bulunan adamları için kolay bir hedeftir. Boğaç'ın ise kendisini okla yaralayan babasına kızgınlık hatta düşmanlık beslemesi muhtemel bir tavırdır. Bu da Dirse Han'ın kolayca derdest edilip etkisiz hâle getirilebileceği anlamına gelir. Nitekim Dirse Han'ın, oğlunun sağ olduğunu öğrenme ihtimali ve tehlikesine karşılık adamları onu ellerinde bir koz olarak tutarlar ve kurtuluş ümidi gördükleri "kâfir" ellerine yönelirler. Böylece Boğaç'ın babasına düşmanlık beslemeyip intikam için gelme ihtimaline karşılık ellerinde ona karşı kullanacakları bir koz bulunmuş olacaktır. "Kâfir" eline vardıklarında ise Dirse Han gibi Oğuz ülkesine tâbi hanlıklardan bir devlet reisinin başını küffara armağan olarak sunmak, büyük bir düşmanı ortadan kaldırmaktan başka Oğuzların aleyhine çok önemli bir üstünlük sağlayacaklardır. Bu plan da en az Boğaç'ı ortadan kaldırmaya yönelik planları kadar etkili sonuçlar doğuracak niteliğe sahip görünmektedir. Başta Hanları Dirse Han'ın yanında izzet ve ikballerinin artmasını murat ederek düşmanca bir tavır içine giren "kırk namert", işlerin geldiği nokta sebebiyle artık itibar görmek istedikleri şahsı ve makamı yok etme yoluna giderler. Bu da kendileri Dirse Han'a değer vermedikleri hâlde ondan değer görme benciliği güttüklerini gösterir. Dirse Han'a ettikleri eziyet ise cabasıdır.

Dede Korkut anlatıcısının bazı endişeleri örtecek bir çaba içine girdiği görülmektedir. Gerek Boğaç'ın, gerekse Dirse Han'ın başına gelenler Oğuz toplumunda infial oluşturacak çapta hadisler olmakla birlikte bu başıbozukluğa dur diyen biri çıkmaz. Bu durumu Dede Korkut anlatıcısı, "Oğuz beylerinin bu işlerden haberi yok." diyerek kapatmaya çalışır. Zira

zulme rıza göstermek zulme iştirak etmek anlamına gelir. Anlatıcı muhtemelen Oğuz beylerini zulme ortak göstermemek için böyle bir örtme yoluna gitmiştir. Belki de Boğaç ve Dirse Han'ın başına gelenlerden gerçekten Oğuz beylerinin haberi yoktur. Ama Oğuz ülkesinde böylesine büyük işlerin tezgâhlanması aynı zamanda oradaki idarî zaafiyeti ortaya koymaktadır. Dirse Han'ın, oğlu kızı olmadığı için Bayındır Han tarafından istiskal edilmesi yanında hüner ve erdem sahibi oğluna reva görülen muamele duyulmadığı için sessiz kalınması, daha sonra adamları tarafından Dirse Han'a yapılanlar, akla onun bir iç çekişmeyle yıpratılmasına göz yummak ihtimalini getirmeketdir. Gerçi Dirse Han'ın adamları oyunu çok ustaca oynarlar. Boğaç'ı isteseler kendileri de öldürebilirler. Bu durumda ise istemedikleri neticeler doğar, maksat hâsıl olmaz. Nihayetinde Oğuz toplumunda kan davası gibi bir olgu vardır ve Dirse Han'ın adamlarının amacı hanlık içinde terfi ederek daha yüksek makamlara gelmektir. Boğaç'ı öldürmekle hem bu amaçlarına ulaşamayacaklar; hem de Dirse Han ile aralarına kan davası girecektir. Ama oğulu babasına öldürtmek suretiyle işin mesuliyeti babasına yüklenecek, kan davalık durum söz konusu olmayacak, kendileri de amaçladıkları makam ve mevkileri elde edeceklerdir. Boğaç'ın ölmeyip iyileşmesi ve ortaya çıkması bütün bu planları alt üst eder. Geriye tek kurtuluş yolu olarak "kâfir" ülkesine sığınma hakkı elde edecekleri bir hizmet kalır. Bu da Dirse Han'ın onlara tutsak götürülmesidir.

"Oğlançuğın" kelimesi ile (onun oğlancığını) kast edilen Boğaç'tır. "Oğulançuğın" kelimesi "oğul-an-cuk-u-n-u" şeklinde tahlil edilebilir. Kelimenin bünyesinde bulunan küçültme eki vasıtasıyla (–cık, -cik; -çık, -çik; -cuk, -cük; -çuk, -çük) Boğaç'ın masumiyeti, sevimliği, azizliği, kıymeti vs. vurgulanmaktadır. Benzer bir ifade de Dirse Han için kullanılır. "Ağ eller, ağ boyun, ağ et…" gibi renklerin duygusal anlamı üzerinden Dirse Han'ın "saflığı" dile getirilmeketdir. Dirse Han'ın ağ ellerinin bağlanması, ağ boynuna kıl sicim geçirilmesi, ağ etinden kan çıkması onun saflığının arkasında bulunan aymazlığı, ihtiyatsızlığı, tedbirsizliği, gafleti, her söze kanması, bir

lafının önünü sonunu araştırmaması, birine aşırı güvenmesi ve doğruyu yanlıştan ayıramamasının müeyyidesi gibidir.

Dirse Han nezdinde tasvir edilen manzaranın siyasî anlamı üzerine de bakıldığında Dirse Han'ın, adamlarının parmaklarındak oynattığı basiretsiz bir imkân ve makam sahibi olduğu anlaşılır. Adamlarının hilebaz, entrikacı ve yalancı olması yanında biricik oğluna hatta kendi canına bile kast etmesinde Dirse Han'ın da bir payı olmalıdır. Sıradan bir insanın hayatında benzer şeylerin vuku bulması, güçsüzlüğü sebebiyle mazur görülebilir. Ama Dirse Han, adı üstünde bir hanlığı sevk ve idare eden biridir. Kendisine sadakatle bağlı, maiyetindeki kırk adamdan başka adamının olmayışı da ayrı bir merak konusudur. Öyleyse Dirse Han, ellerini bağlatacak, boynuna kıl sicim geçirtecek, vücudundan kan çıkıncaya kadar dövülecek zaafiyeti nerede göstertir? "Adamın yüzüne vurmuşlar; ah arkam, demiş.", "Arka gerektir arka; ya utana; ya korka." diye atasözleri var. Bu atasözlerinin de belirttiği gibi çevreye karşı korunaklı bir hayatın yolu "arkalı" olmakla eşdeğer görülmektedir. Dirse Han, han bile olsa başına gelenler makam ve mevkiinin yeterince sağlam bir "arka"ya sahip olmadığını göstermektedir. Bu durumda hanların, hakanların bile daima güvenle yaslanacağı tek ve sağlam "arka" evlattır. Dirse Han, tek evladı Boğaç'ın, üstelik başkalarınca kıskanılan oğlunun hayatına kast ettiği an kendi arkasındaki bütün güven ve dayanakları da yıkmış olur. Dolayısıyla Oğuz toplumunda devlet erk ve gücünü elinde tutmak da hayırlı evladın varlığı ile mümkün görünmektedir.

> *"Meger sultanum, Dirse Hanuñ hatunı bunı tuymış. Oğlançuğına karşu varup soylamış, görelüm hanum ne soylamış, aydur: Görür misin ay oğul neler oldı, sarp kayalar oynanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken senüñ babanuñ üstine yağı geldi, ol kırk nâmerd babanuñ yoldaşları babañı tutdılar, ağ ellerin ardına bağladılar, kıl sicim ağ boynına takdılar, kendüler atlu babañı yayak yorıtdılar, alubanı kanlu kâfir illerine yöneldiler, hanum oğul kalkubanı yiründen örü turġıl kırk yigidüñ boyuna alġıl, babañı ol kırk nâmerdden kurtarġıl, yorı oğul, babañ saña kıydı-y-ise sen babaña kıymağıl didi." (11-12).*

Dirse Han'ın karısı, kocasının başına gelenleri duyunca doğruca oğluna haber verir. Bir başkasına değil de oğluna haber vermesi, az evvel temas edilen "arka" meselesinin haklılığını bir kez daha gösterir. Çünkü

maiyetindeki adamların oyununa gelmiş bir Han'ın karısının, oğlundan başka kimseye güvenmesi beklenemez. Babasını, yine onun gazabına uğramış evladından başkası kurtaramaz. Dirse Han'ın karısı bu şuurla haber alır almaz doğruca oğlu Boğaç'ın yanına varır. Dirse Han'ın başına gelenlerden sonra karısının, Oğuz beylerine değil de doğrudan oğluna varıp durumu haber vermesinin "arka" meselesi dışında başka bir anlamı daha olmalıdır. Boğaç, eski güç ve konumuna kavuştuğuna göre artık intikam hissine kapılacaktır. Aynı kişiler önce kendisini öldürmesi için babasını tahrik etmişler, sonra da benzer bir kötülüğü babasına etmeye başlamışlardır. Kadın, kocasını kurtarması için oğluna gelmek suretiyle oğlunun hem "kırk namertten" intikamını almasının yolunu açar; hem de oğluna babasını kurtarma fırsatı vererek aradaki baba-oğul husumetini bitirme hamlesine yol verir.

"Görür misin ay oğul neler oldu?" soru ve hitap cümlesi ile Boğaç'ın merak ve dikkati çekilmek istenir. Bir konuyu anlamak, dinlemek ve sahiplenmek için evvela o konuya ilgi ve merak duymak gerekir. İlgi gösterilen ve merak duyulan konu artık sahiplenilmiş demektir. Annesi, Boğaç'ın dikkatini kendi üzerine ve söyleyeceklerine çektikten sonra hemen konuya girmez. Haber vermek istediği konuyu mecazî bir ifadeyle müşahhas hâle getirmeye çalışır. Sarp kayaların oynamadan yerin oyulması istiare ile karşı karşıya kaldığı olayın vahametini ortaya koyar. Ancak burada, mücerret bir konuyu müşahhas hâle getirmek için müracaat edilen istiare sanki tersi bir işlev görür. Açık bir konuyu kapalı bir anlatıma dönüştürür. Annesinin söyleyeceği şey, babasının adamları tarafından tutulduğu, dövüldüğü, hakarete uğradığı, "kâfir" iline götürüldüğü haberdir. Ama kadın, kocasının karşı karşıya olduğu durumu kayaların oynamadığı hâlde yerin oyulması gibi bir olaya benzeterek kendi durduğu yeri ve tarafı tayin eder. Bu yer, kocasının yanı, kırk namerdin de karşısıdır. Dolayısıyla oğlunun da kendi yanında yer almasını sağlamak için mecazî bir anlatıma müracaat eder.

Oynamadığı söylenen “sarp kayalar” ile Oğuz ülkesinin siyasî teşkilatı ve töresi kast edilmektedir. Yerin oyulması ile de kocası Dirse Han’ın başına gelenler ve çiğnenen töre anlatılmak istenir. Dolayısıyla Boğaç, Oğuz siyasî hayatında meydana gelen bu “oyuğu” kapatmadığı takdirde töre bozulacak, ülke bu oyuğun içine gömülüp gidecektir. Boğaç, hayatına kast ettiği için babasını kurtarmaktan imtina ettiği zaman “kırk namerde” yardım etmiş sayılacak, buna mukabil babasını kurtarmakla Oğuz töresini ve ülkesini kurtarmış olacaktır. “İlde yağı yok iken; senin babanın üzerine yağı geldi.” ifadesi ile beylik payesine sahip olan Boğaç’a aynı zamanda bahsi geçen düşmanı yok etme sorumluğu da hatırlatılır. Boğaç’ı, böylesine büyük bir ideal ve sorumlulukla karşı karşıya bırakmak gayet başarılı bir diplomatik faaliyet olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki, kurtarmasını istediği kişinin babası olduğunu vurgulamak da Boğaç’ın şefkat ve merhamet duygularını harekete geçirmeye yönelik bir tutumdur. “Senin babanın üzerine…” diye devam eden cümlede bir sahiplendirme vardır. Hâlbuki Dirse Han, olayı tahkiye edenin eşidir ve bu durumda “kocamın üzerine yağı geldi...” gibi bir cümle kurulması beklenir. Benzer tasarruflara bugün de rastlanır. Çocuk kötü bir şey yaptığında annesi veya babası “senin oğlun şöyle…” diye başlayan cümleler kurar. Aynı çocuk iyi bir şey yaptığında ise, “kimin oğlu…” yahut “benim oğlum…” diye başlayan cümleler kurulur. Bu da iyilikte kendine, kötülükte muhatabına pay çıkarıldığını gösterir. Annesi, “senin babanın…” diye başlayan cümle ile oğlunun, kocasının karşı karşıya olduğu meseleyi sahiplenmesini sağlamaya çalışır. Bununla birlikte annelik hakkını hatırlatan rica ve minnetini “hanım oğul” hitabıyla emre dönüştürüp son hamleyi yapar. Bu hamle ise babası gibi davranmama ölçüsüdür. Eğer Boğaç, babasının ona kıydığı gibi o da babasına kıyacak olursa; ondan bir farkı kalmayacaktır. Dirse Han’ın karısı son derece diplomatça hareket ederek hem oğlunun babasına karşı olan kırgınlığını düzeltir; hem kocasının kurtarılma zeminin hazırlar; hem de aile hayatı yanında siyasî iktidarını da teminat altına alır. Dirse Han’ın karısı bir ikna ustası olarak da değerlendirilebilir.

"Oğlan anasınuñ sözin sımadı. Buğaç Big yirinden örü turdı, kara polat öz kılıcın biline kuşandı, ağ tozluca katı yayını eline aldı, altun cıdasın kolına aldı, bidevi atını tutdurdı butun bindi, kırk yigidin boyına aldı, babasınuñ ardınca yortup gitdi." (12).

Boğaç, annesinin sözünü kırmadığı için babasını kurtarmayı kabul eder. Bu da onu tamamen affetmediği anlamına gelir. Dede Korkut anlatıcısı Boğaç'ın babasını kurtarmak için harekete geçtiği andan itibaren üslup değiştirir ve "oğlan" diye hitap ettiği Boğaç'a artık "Boğaç Bey" diye hitap etmeye başlar. Boğaç'a "bey" diye hitap edilmesinin, onun daha önce bey olarak tayin edilmesi ile bir alakası yoktur. Eğer öyle olsa idi, ondan bahsederken; beylik aldığı andan başlamak suretiyle daima bey diye bahsetmesi gerekirdi. Bu durumda Boğaç'a "bey" diye hitap edilmesinin başka sebebi olmalıdır. Akla gelen ilk sebep, annesinin sözünü kırmayan bir evlat olmasıdır. İkinci sebep, esir olan babasını, kendisine reva gördüğü büyük kötülüğe rağmen kurtarmaya giderek büyüklük göstermesidir. Üçüncü sebep de Boğaç'ı tebcil etmek suretiyle muhatapta onun hakkında müspet bir kanaat oluşturmak ve beklenti meydana getirmek olabilir. Yahut da hepsi birden sebep teşkil ediyordur. Boğaç'ın giyinip kuşanması ayrıntılı bir şekilde dile getirilir. Bütün bu seremoni de muhatapta, onun hakkında müspet bir kanaat uyandırmaya yönelik bir anlatımdır. Bir tür reklam da sayılabilecek bu anlatımın siyasî işlevi dosta güven, düşmana korku vermektir.

"Gelüñ varalum şol yigidi tutup getürelüm, ikisini bir yirde kâfire yetürelüm." (12).

Boğaç, babasını her ne kadar annesinin sözüyle kurtarmaya gelmiş olsa da "kırk namerdin" tavrı ve sözleri üzerine işin rengi değişir. "Kırk namertler" Boğaç'ın geldiğini görürler; ama ondan ismiyle değil "şol yiğit" diye bahsedeler. Dirse Han'ın evlat acısından aklının başından gittiği hatırlandığında bu hitabın bir anlamı olmalıdır. O da gelen yiğidin Boğaç olduğunu Dirse Han'a bildirmemektir. "Kırk namerdin" isteği, Boğaç'a açıktan yönelttikleri ilk tavırlarıdır. Bu tavırları ile çatışmaya yeni bir boyut kazandırırlar. Boğaç'ı, babasının akıbetiyle tehdit etmekle aslında baba-oğul arasındaki buzları eritecek bir hamle yaparlar. Bu ise kendilerinin aleyhine bir durumdur.

"Dirse Han aydur: Kırk yoldaşum aman, Tañrınuñ birligine yokdur güman, menüm elümi şişün, kolca kopuzum elüme virüñ, ol yigidi döndüreyim, gerek beni öldürüñ gerek dirgürüñ, koyu virüñ didi. Elini şişdiler, kolca kopuzın eline virdiler. Dirse Han oğlançuğı idügin bilmedi, karşu geldi." (12).

Dirse Han, "kırk namerdin" sözü üzerine tanımadığı bir yiğidin kendisi gibi esir edilip "kâfir" elinde satılacağını duyunca merhamet damarları kabarır ve bu yiğidin de zarar görmemesi için "kırk namertten" aman diler. Aman dileyene aman vermek yiğitliğin şanından görülmek yanında uluslararası hukukta bir hak olarak kabul edilir. Bu husus çalışmanın "Uzlaşma Usulleri" başlığı altında ele alınıp değerlendirilmiştir. "Kırk namerdin" Dirse Han'a aman vermesi hukuk tanıdıklarından mı yoksa babasını tutmakla oğlunu da ele geçirecekleri inancından ve güveninden mi kaynaklanır, bilinmez. Onlardan iyilik sadır olmayacağından hareketle ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Ama Dirse Han, tanımadığı bir yiğidin zarar görmemesi için haysiyet ve şerefini ayaklar altına almakla hâlâ insan bir tarafı olduğunu ortaya koyar.

"Boynı uzun bidevi atlar gider-ise menüm gider
Senüñ de içinde binidüñ var-ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü
Ağayıldan tümen koyun gider-ise menüm gider
Senüñ de içinde şişligüñ var-ise digil maña
Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü
Kaytabandan kızıl deve gider-ise menüm gider
Senüñ de içinde yükletüñ var-ise digil maña
Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü
Altun başlu ban ivler gider-ise benüm gider
Senüñ de içinde odañ var-ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü
Ağ yüzlü ala gözlü gelinler gider-ise benüm gider
Senüñ de içinde nişanluñ var-ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü
Ağ sakallu kocalar gider-ise menüm gider
Senüñ de içinde ağ sakallu babañ var-ise yigit digil maña
Savaşmadın urışmadın kurtarayım döngil girü
Menüm içün geldüñ-ise oğlançuğum öldürmişem
Yigit saña yazuğı yok döngil girü." (12).

Dirse Han, kendisini kurtarmaya gelen yiğidin ilgisinin sebebini öğrenmeye çalışır. Buna göre "kırk namert" Dirse Han'ın kendisiyle beraber atlarını, koyunlarını, devlerini, evlerini, gelinlerini, aksakallı kocalarını götürdüklerini

söyler. Götürülen atlar içinde biniti, koyunlar içinde şişliği, develer içinde yükleti, evler içinde odası, gelinler içinde nişanlısı vs. olup plmadığının, bunlarla ne gibi bir ilgisi bulunduğunu sorar. Daha doğrusu onun bunlarla bir ilgisi olmadığını, çekip gitmesini söyler. Dirse Han, tek başına tutulup götürülmektedir. Yanında atının, devesinin, koyunun, evinin vs. götürüldüğü bilgisi ile burada karşılaşılmaktadır. Öyleyse bu ifadelerin gerçekliği tartışma konusudur. Bu durumda Dirse Han'ın Boğaç'a hitaben sarf ettiği sözler şifre mahiyeti taşıyan birer kalıp ifadeler olmalıdır.

Dirse Han'ın, Boğaç'a hitaben sarf ettiği sözlere bakıldığında bir insanın bütün iktisadî, ailevî ve siyasî hayatına ait değerler bütününü temsil ettiği göze çarpar. Bunların varlığı Dirse Han'ın iktidarını temsil ederken; kaybedilmesi iktidarının sona ermesi anlamına gelir. "Kırk namert" Dirse Han'ı, oğluna karşı kışkırtırken; onun siyasî ve ailevî iktidarını elinden alacağı anlamına gelen sözler sarf etmişlerdir. Dirse Han'ın, kendisini kurtarmaya gelen yiğide karşı aynı iktidar endişesini duyması dikkate değerdir. Fakat sözlerinin sonunda oğlunu öldürdüğünü itiraf etmesi ve bunun günahının kendisinde olduğunu dile getirmesi oğlunun gıyabında ondan bir özür mahiyetindedir. Dirse Han, oğlunu öldürmüş olmanın acısı ile artık iktidar filan düşünmediğini, her şeyden vazgeçtiğini söyler. Böylece gerçek iktidar ve değerin aslında oğlu olduğunu idrak etmiş olur.

Boynu uzun Bedevî atlar, ağıldan tümen koyun, kaytabandan kızıl develer, altın başlı ban evler, ağ yüzlü, ala gözlü gelinler, ağ sakallı kocalar burada birer istiare olarak kullanılmaktadır. At, koyun, deve, malı; ev, ocağı; gelinler, namusu; kocalar, haysiyet ve şerefi temsil etmektedir. Dirse Han, kendisini kurtarmaya gelen yiğide, malını, ocağını, namusunu, haysiyet ve şerefini kaybetmiş zebun, zelil, rüsva olmuş bir insan olarak seslenir. Bu merhaleden sonra artık geriye bir tek canı kalmıştır ve o canı da kurtarmaya değmez diye düşünür. Gerekçesi ise, oğlunu öldürmüş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle Dirse Han, oğlunu öldürmüş olmakla artık her şeyini kaybettiğini anlamış durumdadır.

"Boynı uzun bidevi atlar senüñ gider
Menüm de içinde binidüm var
Komağum yok kırk namerde
Kaytabanda kızıl deve senüñ gider
Menüm de içinde yükletüm var
Komağum yok kırk namerde
Ağayılda tümen koyun senüñ gider
Menüm de içinde şişligüm var
Komağum yok kırk namerde
Ağ yüzlü ala gözlü gelin senüñ gider-ise
Menüm dahı içinde nişanlum var
Komağum yok kırk nâmerde
Altun başlu ban ivler senüñ gider-ise
Menüm de içinde odam var
Komağum yok kırk namerde
Ağ sakallu kocalar senüñ gider-ise
Menüm dahı içinde bir 'aklı şaşmış biligi yitmiş koca babam var
Komağum yok kırk nâmerde" (13).

Boğaç, babasına hitaben sarf ettiği sözlerinde onunla olan ilgisini dile getirir. Buna göre onun atlarının içinde kendi biniti, develerinin içinde yükleti, koyunlarının içinde şişliği vs. olduğunu ve bunları "kırk namerde" bırakmayacağını söyler. Boğaç'ın atlar, develer, koyunlar, gelinler vs. içinden kısmî bir hakkının olduğunu söylemesinin sebebi Dirse Han'ın, onun iktidarını ele geçireceği endişesinin yersiz ve boş olduğunu vurgulamak içindir. Boğaç, böylece babasının makamında ve mevkiinde gözü olmadığını beyan eder, tek düşüncesinin "aklı şaşmış, anlayışı (idrak) yitmiş yaşlı babasını" kurtarmak olduğunu ortaya koyar. Bu, aslında ölmediğinin müjdesi ve aynı zamanda babasına dargın olmadığının beyanıdır. Böylece Dirse Han ve oğlu Boğaç nezdinde baba-oğul çatışması uzlaşma (barışma) ile sonlanmış olur.

1.2.2.2. Salur Kazan İle Uruz'un Çatışması

Dede Korkut'ta, Salur Kazan ile oğlu Uruz arasında cereyan eden baba-oğul çatışmasına örnek teşkil edebilecek birkaç olay vardır ve bu olaylar aynı boyun farklı varyantlarından alınmış gibidir. Birinci örnek, "Kazan Big Oğlı Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy"da geçer, ikincisi ise "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlı Uruz Çıkarduğı Boy"da yer alır. Bu iki boy birbirinin devamı niteliğinde olmadığı için buradaki baba-oğul çatışması ve uzlaşmasının seyri belirli bir düzlem üzerinde gitmez. Birinci boyda baba-oğul çatışmasının

belirgin örnekleri mevcutken; ikinci boyda baba-oğul çatışmasından ziyade "kâfir" düşman elinde esir tutulan babanın şartlı olarak bir rakiple mücadeleye sürülmesi vardır. Bu rakiplerden biri Salur Kazan'dır, diğeri ise zırhlar içindeki Uruz'dur. Salur Kazan, mücadele ettiği kişinin Oğuzlardan olduğunu bilir; ancak kim olduğunu bilmez. Uruz ise rakibinin bırakın babası, Oğuzlardan biri olduğunu dahi bilmez, "kâfir" düşmanlardan biri sanır. Dolayısıyla bu vaka baba oğul çatışması olarak değerlendirilemez.

Salur Kazan ile oğlu Uruz arasında geçen çatışma ve uzlaşma bahsinde de yukarıda takip edilen yol izlenmiştir. Buna göre baba-oğul çatışmasının sebepleri, çatışmada tutulan yol ve çatışmada lisanın işlevleri tespit ve tahlil edilmiştir.

Salur Kazan, oğlu Uruz'u baş kesmediği, kan dökmediği, ganimet alıp ad kazanmadığı için istiskal eder. Uruz'un da babasının kendisini istiskal etmesine karşılık Oğuz ülkesini terk etmek, din değiştirmek, "kâfir" kızı ile evlenmekle tehdit eder. Bu istiskal ve tehdit baba ile oğul arasında çatışma doğmasına sebep olur. Uruz da babasının imasının sebebini öğrenmek için onu tehdit eder. Amaç ve niyetini öğrenince de hakaretle birlikte hünersiz olmasının sorumluluğunu babasının üzerine atar.

> *"Bir gün Ulaş oğlı Kazan Big yirinden turmış-idi. Kara yirüñ üzerine otahların tikdürmiş-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Toksan tümen genç oğuz sohbetine dirilmiş-idi. Ağzı böyük humralar ortalığa salınmış-idi. Tokuz yirde badyalar kurılmış-idi. Altun ayak sürahiler dizilmiş-idi. Tokuz kara gözlü, örme saçlu, elleri bileginden kınalu parmakları nigarlu, boğazları birer karış kâfir kızları al şarabı altun ayağ-ile kalın Oğuz biglerine gezdürürler-idi. Her birinden Ulaş oğlı Salur Kazan içmiş-idi. Çırğap çırğap çadır otak bağışlar-idi, katar katar develer bağışlar-idi. Oğlı Uruz karşusında yay söykenüp turur-idi. Sağ yanında kardaşı Kara Göne oturmış-idi. Sol yanında tayısı Aruz oturmış-idi. Kazan sağına bakdı kas kas güldi, soluna bakdı çok sevindi, karşusına bakdı oğlançuğını Uruzı gördi elin eline çaldı ağladı. Oğlı Uruza bu iş hoş gelmedi. İlerü geldi, diz çökdi, babasına çağırup soylar, görelüm hanum ne soylar:" (47).*

Yukarıdaki parçada dikkat çeken hususların başında bir ziyafet sofrasındaki oturma düzeni gelmektedir. Buna göre sofra sahibi Salur Kazan'dır ve ortada (merkez) Salur Kazan vardır. Salur Kazan'ın sağ

tarafında kardeşi Kara Göne, sol yanında dayısı Aruz Koca oturur. Karşısında ise oğlu Uruz bulunur.

Oğuz ülkesi İç Oğuzlar ve Dış Oğuzlar diye iki ana kola ayrılır. Her kol ise on iki boydan mürekkeptir. Merkezî yapının başında Hanlar Hanı Bayındır Han vardır. Hanlık sülalesi İç Oğuzlara mensuptur. İç Oğuzların beyi aynı zamanda bütün Oğuzların "beylerbeyi" mevkiindedir. Beylerbeyilik ise bu gün "başbakanlık" seviyesinde bir makama denk gelir. İç Oğuzların beyi ve Oğuzların beylerbeyi Salur Kazan'dır. Dış Oğuzların beyi ise Aruz Koca olup Oğuzlarda vezirlere "koca" dendiği göz önüne alınırsa; Aruz Koca'nın da Oğuzların veziri olduğu düşünülmektedir.

Dede Korkut'ta görüldüğü kadarıyla Oğuzlar hanedanlıkla yönetilirler ve Oğuz hanedanlığının o zamanki temsilcisi Bayındır Han olduğu için müstakbel hanlar da Bayındır Han'ın sülbünden gelenlerden çıkacaktır. Dede Korkut'a göre Bayındır Han'ın tek evladı vardır ve o da kızdır. Boyu Uzun Burla Hatun adındaki bu kız İç Oğuzların beyi ve beylerbeyi Salur Kazan'ın karısıdır. Salur Kazan'ın Boyu Uzun Burla Hatun'dan tek evladı vardır ve onun adı da Uruz'dur. Dolayısıyla Uruz'a, Oğuz hanlığının müstakbel Hanı gözüyle bakılmaktadır.

Oturma düzenine tekrar dönülürse; devlet protokolünde sağ taraf, sol taraftan daima üstündür. Bu durumda Salur Kazan'ın sağında oturan kardeşi Kara Göne'nin mevkii, solunda oturan dayısı Aruz Koca'nın mevkiinden daha yüksektir. Karşısında oturan oğlu ise henüz belli bir mevkie gelmiş değildir. Salur Kazan, Kara Göne ve Aruz Koca'nın oturma düzeni ile sürüp gitmekte olan iktidar düzeni vurgulanmaktadır. Uruz'un, babası Salur Kazan'ın karşısında oturması ile de istikbale bir gönderme vardır. Baba ile olan bu karşılıklılık ileride babasının yerine oğlunun geçeceği fikrini temsil etmektedir. Fakat bunun için de belli şartların sağlanması gerekir.

Salur Kazan, sağına bakınca "kas kas" güler, soluna bakınca "çok sevinir." Kas kas gülmek, çok sevinmekten daha kuvvetli bir sevinç ve memnuniyet

belirtisidir. Hiyerarşik olarak sağ tarafın sol taraftan daha yüksek olmak yanında sağda oturan kardeş, solda oturan dayıdan akrabalık olarak daha yakın ve önceliklidir. Fakat karşıda olmak istikbal anlamı taşıdığı, istikbali temsil ettiği hâlde Salur Kazan'ın oğluna bakınca kardeşine baktığında duyduğu sevinçten katbekat daha yüksek sevinç duyması beklenir. Ancak Salur Kazan'ın duyguları ağır acı ve keder sonrası ortaya çıkan ağlamak şeklinde tecelli eder. Bu ise burada baba-oğul çatışmasının başlamasına sebep olur.

"Ünüm anla menüm sözüm dinle ağam Kazan
Sağuña bakduñ kas kas güldün
Soluña bakduñ çok sevindüñ
Karşuña bakduñ beni gördüñ ağladuñ
Sebeb nedür digil maña
Kara başum kurban olsun babam saña didi,
Dimez olur-iseñ
Kalkubanı yirümden men tururam
Kara gözlü yigitlerümi boyuma men aluram
Kan Abkaza iline men giderem
Altun haça elümi men başaram
Pilon geyen keşişüñ elin men öperem
Kara gözlü kâfir kızın men aluram
Dahı senüñ yüzüne men gelmezem
Ağladuğuña sebeb ne digil maña
Kara başum kurban olsun ağam saña (47).

Uruz, babasının, kardeşi Kara Göne'ye bakınca kahkaha ile güldüğünü, dayısı Aruz Koca'ya bakınca çok sevindiğini, kendisine bakınca da elini eline çalıp ağladığını görünce kendisi hakkında bir menfî bir düşünceye kapıldığını anlar. Salur Kazan'ın duygularına bakıldığı zaman aşırı memnuniyetten memnuniyete oradan da memnuniyetsizliğe doğru bir değişme geçirdiği görülmektedir. Memnuniyetsizliğine sebep ise oğlu Uruz'dur. Uruz, bunları fark eder ve büyük bir tehevvür göstererek babasının niçin kendisine bakarak ağladığının hesabını sorar.

Uruz, babasının kendisine bakarak ağlamasının sebebini öğrenmek için bir dizi tehditler sıralar. Bunlar, maiyetindeki yiğitlerle birlikte Kan Abkaza iline gitmek, burada altın haça elini sürmek, pilon giyen keşişin elini öpmek, kara gözlü kâfir kızı ile evlenmek, artık babasının yanına gelmemektir. Uruz'un

tehdidinin mahiyetine bakıldığı zaman Oğuz ülkesini terk etmek, İslam inancını bırakmak, imam ve hocaya itibar etmemek, Oğuzlara mensup bir kızla evlenmemek ve babasına ilgi ve yakınlık göstermemekten ibaret olduğu görülmektedir. Bu da onun coğrafyadan inanca, aileden millî değerlere sırt dönmesi anlamına gelir. Bu ise düşmanlık yahut ihanettir. Uruz, babasına karşı bu tehditleri savururken; aslında babasının kendisini hain bir düşman derekesine düşürdüğünü ortaya koyar. Ağlanacak hâlde olmak, aynı zamanda acınacak hâlde olmak demektir. Bu da acizlik emaresidir. Dolayısıyla Uruz, babasının kendisini bir hain gibi zavallı bir varlık olarak görmesini hazmedemez.

Uruz'un babasına savurduğu tehdit değerler dünyası açısından da Oğuzların hassas noktalarına dokunur. Oğuz coğrafyasını terk ederek Kan Abkaza iline sığınmak, Oğuz idaresi altında rahat, huzurlu ve mutlu şekilde yaşanmadığı anlamına gelir. Bu ise iltica edilen ülkeyi yüceltirken; terk edilen ülkeyi alçaltan bir tavır olur. Değerlerin en önemli kaynağı inançtır. Bir inançtan ayrılıp başka bir inanca geçmek, daha evvel mensubu bulunduğu inancın Hak görülmediği yönünden sorgulanması anlamına gelir. Çünkü insanlar birçok insanî vasfını inancının gereklerinden öğrenir. Kendi soyuna mensup bir kızla değil de soy ve inanç yönünden mensubiyeti farklı bir kızla evlenmek, ondan doğacak çocuğun onun terbiyesiyle, yani kültürüyle yetişmesi anlamına gelir. Bu ise düpedüz kendi aslına ve nesline yabancılaşmadır. Uruz, babasını, artık yanına gelmemekle tehdit eder. Bilindiği gibi evliliğin bencilce sebepleri vardır. Biraz sonra o sebeplerden birini Salur Kazan dile getirecektir. Evlilikten maksadın umumiyetle evlat sahibi olduğunu görülmektedir. Evlat sahibi olmak, maddî ve manevî güç sahibi olmak demektir. Evlat aynı zamanda iyi terbiye edildiğinde bulunmaz bir hizmetkâr işlevi görür. Türk kültüründe anne babalar evlatlarından daima hizmet, ilgi, sevgi, saygı gibi onların varlıklarını yüceltecek ve yükseltecek şekilde davranmalarını beklerler. Dolayısıyla Uruz, babasını Oğuzların çok hassas oldukları hususlar üzerinden tehdit eder ve bu tehdidi de işe yarar.

"Berü gelgil kulunum oğul,

Sağum ala bakduğumda kartaşum Kara Göneyi gördüm
Baş kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur
Solum ala bakduğumda tayım Aruzı gördüm
Baş kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur
Karşum ala bakduğumda seni gördüm
On altı yaş yaşladuñ
Bir gün ola düşem ölem sen kalasın
Yay çekmedüñ oh atmaduñ baş kesmedüñ kan dökmedüñ
Kanlu Oğuz içinde çuldı almaduñ
Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum tahtum saña virmeyeler diyü soñumı añdum ağladum oğul didi." (48).

Salur Kazan, niye ağladığını, daha doğrusu baba-oğul çatışmasına sebep olan durumu ifade eder. Buna göre baba olarak Salur Kazan'ın evladından bazı beklentileri vardır. Bu beklentiler gerçekleşmediği yahut da gerçekleşme emaresi göstermediği için baba olarak endişeye kapılır ve bu endişe de ağlamak şeklinde tebarüz edince baba-oğul çatışmasına yol açar. Salur Kazan, sağındaki ve solundaki beyler gibi oğlunun da baş kesmesini, kan dökmesini, ganimet almasını ve ad kazanmasını ister. Uruz, babasının istediği nitelikte bir evlat olduğunda onun tacını tahtını koruyacaktır. Ancak Uruz, "yaya yaslanmış" bir şekilde durmakla ezik büzük bir görüntü ortaya koyar. Bu duruşuyla istikbalde babasının düşüncesini gerçekleştirecek bir umut vaat etmez. Dik, mağrur ve kendine güven duyan bir şekilde oturmayışı, babası tarafından bir eksiklik olarak değerlendirilir. Nitekim Uruz, yaya yaslanıyor olsa da babasının tabiriyle henüz baş kesmemiş, kan dökmemiş, ganimet almamıştır. Yani yaslandığı yayı henüz bir aksesuar olmak dışında kullanmamıştır. Bu ise Salur Kazan'ı geleceği, daha doğrusu oğlunun ve onun neslinden gelenlerin geleceği hakkında endişeye sevk eder.

Salur Kazan, oğlu hakkında niye endişelenir? Onun ifadesiyle Uruz, on altı yaşına geldiği hâlde daha yay çekmemiş, ok atmamış, baş kesmemiş, kan dökmemiş, "kanlı Oğuz içinde" ganimet almamış olduğu için babasının tacını tahtını ona bırakmayacaklardır. "Kanlı" "kalın, çok, kalabalık" anlamına gelmektedir (Kaçalin, 2006: 319). Kalabalık Oğuz içinde ganimet almamış olmak, güç, iktidar ve itibar yönünden kendisine bir yer edinememiş olmak anlamına gelir. Bu ise zayıflığa delalet eder. Zayıf ise güçlüye boyun eğmek zorunda kalır.

“Taç, taht” alınan verilen bir şey midir? Yukarıda taç ve taht için Salur Kazan, “vermek” fiilini kullanır. Bayındır Han’dan Salur Kazan’a tevarüs etmesi beklenen Oğuz hanlığının Salur Kazan’ın öylmesiyle de oğluna geçmesi gerekir. Kardeşler arasında belki bir çekişme olur. Ama Salur Kazan’ın tek oğlu olduğu için bu ihtimal yaşanmayacaktır. Bu durumda Oğuzlar devlet geleneğine göre devlet reisliğinin hanedanlık mensubuna verilebilmesi için onun o kut’a sahip olacak akıl, fikir, görgü, bilgi, istek, güç, kuvvet, kudret, dirayet, azim ve gayrette olması gerektiği görülmektedir. Salur Kazan’ın oğlunda gördüğü eksiklikler belki de sayılan bu değerlerdir.

Salur Kazan, tacı tahtı ile endişe ederken vermek fiilini istek kipinin üçüncü çokluk şahsında ifade eder. Doğrudan “vermezler” demez. “Vermezler” dese; tacının tahtının hiçbir şartta kendisine verilmeyeceği anlamı çıkar. “Vermeyeler: ister misin vermesinler.” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla babasının tacına ve tahtına sahip olup olmamak Uruz’un isteğine bağlanır.

“Kanlı Oğuz” ibaresiyle kimlerin kast edildiği merak konusudur. Soru: “Tacımı tahtımı sana vermeyeler.” cümlesinin fâilleri kimler? Cevap: “Onlar.” Soru: onlar kim? Cevap: “Kalın Oğuzlar.” Peki, kalın Oğuzlardan kast edilen kimlerdir? Görüldüğü gibi soru tekrar başa dönmektedir. Salur Kazan’ın tacını tahtını oğluna vermeyeceklerinden endişe duyduğu kimseleri onun en yakında aramak lazım. Uruz’un, babasının mirasını koruyamayacak olmasının sebebi kabiliyetsiz olduğu kanaatidir. Dolayısıyla ona babasının tacını tahtını vermeyecek olanlar hüner sahibi olanlardır. Salur Kazan, hüner sahibi oldukları için kimlere yanında yer göstermiştir. Kardeşi Kara Göne, dayısı Aruz Koca ve orada adı anılmayan Oğuz beyleri… Dolayısıyla Salur Kazan’ın tacını tahtını oğluna vermeyecekleri endişesi duyduğu şahıslar orada adını andığı yahut hünerini takdir mahiyetinde gülme ve sevinme şeklinde ifade ettiği kardeşi ve dayısıdır. Salur Kazan’ın sağına, kardeşine bakıp kahkaha ile gülmesi, soluna, dayısına bakıp sevinmesi onlara karşı

duyduğu memnuniyetin ifadesinden ziyade tacı ve tahtıyla ilgili endişesinin onlara dayandığı imasını örtme çabasını olarak değerlendirilebilir.[107]

Salur Kazan, kardeşinden ziyade dayısı Aruz Koca'dan endişelidir. Aruz Koca'nın kendisinden daha güçlü hâle gelmesi Dış Oğuzları merkeze taşıyacak bir hamle olarak değerlendirilebilir. Salur Kazan, Oğuz devlet yapısı içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Oğuz devleti açısından, Aruz Koca da yabana atılamayacak kadar önem arz eder. Salur Kazan, o mecliste oğlunun hüner sahibi olmadığını düşündüğü için elini eline çalıp ağlar. Aruz Koca, evlat yönünden Salur Kazan'dan üstündür. Bu ise güç demektir. Kıyan Selçuk ile Basat, Aruz Koca'nın oğullardır. Tepegöz, Oğuzları zebun ettiğinde Salur Kazan'a da darbe vurur. Basat, gelip de Tepegöz'e saldırma düşüncesini açtığı Oğuz beylerinden Salur Kazan, aşağıdaki sözleri sarf eder:

"Kara evren kopdı Depegöz
'Arş yüzinde çevürdüm alımadum Basat
Kara kaplan kopdı Depegöz
Kara kara tağlarda çevürdüm alımadum Basat
Kağan aslan kopdı Depegöz
Kalın sazlarda çevürdüm alımadum Basat
Er olsañ big olsañ mere
Men Kazanca olmayasın Basat didi.
Ağ sakallu babañı ağlatmağıl
Ağ pürçeklü anañı buzlatmağıl." (88).

Salur Kazan, Tepegöz'ü kendisi öldüremeyince bir başkasının da öldüremeyeceği kanaatine sahiptir. Ama akıbet onun düşündüğünün tam aksi yönde cereyan eder ve Basat, Tepegöz'ü öldürerek gücünü ortaya koyar.

---

[107] Dede Korkut'ta Kara Göne'nin, Salur Kazan aleyhine en ufak bir kasıtta bulunduğu görülmez. Yalnız dikkate değer bir husus vardır ki, o da ağabeyi Salur Kazan, Tomanın Kalesi'nde on altı yıl esir kalır. Segrek'in ağabeyi Egrek'i diri ise kurtarmak, ölmüş ise öcünü almak uğruna, evlendirildiği ilk akşam gerdeğe dahi girmeden harekete geçmesi bir ölçü koyarken; Kara Göne ne ağabeyini diri ise kurtarmak ne de ölmüş ise öcünü almak için bir hamlede bulunur. Nihayet Salur Kazan tutsak düştüğünde henüz bir yaşında olan oğlu Uruz büyür, on altı yaşına basar ve babasının tutsak olduğunu öğrendiğinde onu kurtarmaya giderken; Kara Göne de orduya katılır. Yani yeğeni büyüyüp babasını kurtarmaya gitmese Kara Göne'nin kılını kıpırdatacağı yoktur. Bu durumda Salur Kazan'ın, "Tacımı tahtımı sana vermeyeler." diye endişe ettiği kişiler arasında Kara Göne'nin de olabileceğini düşünmek gerekir. Türk tarihinde babasına, kardeşine darbe yaparak iktidarı ele geçiren beylere örnek çoktur.

Tepegöz'ü öldürememek nasıl onun gücü karşısında zayıf olmak anlamına gelirse; öldürmek de ondan daha güçlü olmak anlamına gelir. Bu mukayeseye göre Basat, Salur Kazan'dan daha güçlüdür. Güçten kasıt ise hem beden; hem de akıl gücüdür. Zira Tepegöz gibi tılsım sahibi bir ucubeyi öldürebilmek, birçok yönden nitelikli olmayı gerektirir. Aruz Koca'nın arkasında Basat ve Kıyan Selçuk gibi rüştünü ispatlamış iki oğul vardır ve Deli Dündar da torunudur. Salur Kazan ise bu varlıktan mahrumdur. Bir diğer husus da Salur Kazan'ın her yıl evini yağmalatmaya birlikte çağırdığı Dış Oğuzları bir yıl çağırmayışı ile vuku bulan olaylar zinciri vardır. Çalışmanın "Diplomatlar" (sayfa: 255) başlığı altında ele alına "Kılbaş" maddesi bünyesinde de değerlendirildiği gibi Salur Kazan, Dış Oğuzları evini yağmalatmaya çağırmayarak bir tuzak kurar ve bu tuzak sonucunda kendisi naibi Bamsı Beyrek'i kaybeder; ama karşılığında Aruz Koca'yı mızrakla vurup atından düşürür. Kardeşi Kara Göne'ye işaret ederek dayıları Aruz Koca'nın başını kestirir. Böylece Aruz Koca, ortadan kaldırılıp Dış Oğuzlar kontrol altına alınır. Aruz Koca'nın başını kendisi değil de kardeşi Kara Göne'ye kestirmesi de ayrıca dikkate değerdir. Kara Göne, beylerbeyi ve İç Oğuzları beyi olan ağabeyi Salur Kazan'ın emirlerine harfiyen riayet etmekle ona olan sadakatini gösterir. Baş kesmek, aynı zamanda birine benzer bir akıbet yaşayacağı anlamını da havidir. Bunların hepsi birlikte düşünüldüğünde Salur Kazan'ın, oğluna tacını tahtını vermeyeceklerinden endişe ettiği şahıs, dayısı Aruz Koca'dır. Kardeşi Kara Göne de Türk devlet geleneğine göre ağabeyinin iktidarına ortak çıkma potansiyeline sahip bir konumdadır.

> *"A big baba*
>
> *Devece böyümişsin köşekçe 'akluñ yok*
>
> *Depeçe böyümişsin tarıça beynüñ yok hüneri oğul atadan-mı görür ögrenür, yohsa atalar oğuldan-mı ögrenür, kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkarduñ kılıç çalup baş kesdüñ, men senden ne gördüm ne ögrenem didi." (48).*

Uruz babasına, onun akılsız ve beyinsiz olduğunu belirterek hakaret eder. Salur Kazan, oğlunu hünersiz görmekle onu istiskal etmiştir. Şimdi de Uruz babasını aynı usulle istiskal etmektedir. Bu da çatışmada gizli veya açık bir karşılıklılık esasının olduğunu gösterir. Uruz'un, hünerin evlattan değil;

atadan öğrenileceğine dair sözleri, Salur Kazan'ın istiskalini kendisine çeviren bir tavırdır. Uruz, ustaca bir diplomatik taktikle babasını kendi iddiası ile vurur.

> *"Kazan Big elin eline çaldı, kas kas güldi, aydur: A bigler Uruz hub söyledi, şeker yidi, bigler." (48).*

Salur Kazan, Uruz'un kendisine karşı söylediği sözlerini şeker yemek gibi iyi sözler olarak değerlendirir. Hâlbuki Uruz, babasının istiskaline karşılık onu tehdit etmiş, niyetini öğrenince de onun deve kadar büyüdüğü hâlde deve yavrusu kadar akıl sahibi olmadığını, tepe kadar büyüdüğü hâlde darı (mısır) kadar beyni olmadığını söyler. Bu sözler düpedüz hakarettir. Ama Salur Kazan, bu sözleri hakaret olarak değil; "şeker yemek" gibi gayet tatlı sözler olarak değerlendirir. Bir hususta Uruz'a hak vermek gerekir. Dediği gibi oğul babadan hüner öğrenir. Ama bu gerçeği dile getirmek başka bir şey hakaret etmek başka bir şey. Üstelik bu hakaret bir ziyafet sofrasında edilir. Dolayısıyla ailevî bir meseleyi cemiyet huzurunda tartışmanın böyle mahzurları olabilmektedir. Hakikatin söylenmesi bazen nasıl söylendiğini önemsiz kılabilir. Yahut da Salur Kazan, hakikati tespit ve ifade eden oğlunun böylece akıl ve fikir sahibi bir çocuk olduğunu, boş olmadığını gördüğü bu durumu, onun tacını tahtını koruyacağına yormuştur. Oğlunun vaat ettiği ümit, belki de ettiği hakaretin önüne geçmiştir. Ama ne olursa olsun Uruz'un tespiti buradaki baba-oğul çatışmasını sonlandırır, oğlunun da kendi durduğu çizgide bulunmak istediğini ortaya koyar. Aslında aralarında önceden beri bir temessül olduğu, yani ayrılık gayrılık, farklılık bulunmadığı anlaşılınca baba-oğul çatışması yerini uzlaşmaya bırakır.

"Berü gelgil ağam Kazan
Kalkubanı yirümden
Bidevi atum saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Ağ meydanda segirdeyin senüñ içün
Ala evren süvri cıdamı saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Kaba karın giñ gögüsde oynadayım senüñ-içün
Kara polat öz kılıcum saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Sası dinlü kâfir başın kesdüreyim senüñ-içün

Egni bek demür tonum saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Yiñ yakalar dikdüreyim senüñ-içün
Başumda kunt ışuklar saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Kaba çomak altında boğradayım senüñ içün
Kırk yigidüm saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Kâfir başın kesdüreyim senüñ-içün,
Aslan adum saklar-idüm bu gün içün
Güni geldi
Yaka tutup kâfir-ile uğraşayım senüñ-içün,
Ağız dilden bir kaç kelime haber mañа
Kara başum kurban olsun ağam saña didi." (49-50).

Uruz, aslında babasının istediği evsafta ve anlayışta bir çocuktur. Fakat onun hassas bir tarafı vardır: hünerini göstermemek. Hüner göstermek Oğuzlarda yiğitliğin iki şartından biridir. Ama hünerini göstermek ayıp karşılanır. Bamsı Beyrek, peşinde olduğu geyiği, Banı Çiçek'in otağının önünde avlayınca Banı Çiçek, dadılarına, "Kavat oğlu kavat, bize erlik mi gösteriyor." diye onu ayıpladığını ortaya koyar. Dolayısıyla erliğini, erkekliğini, yiğitliğini, hünerini ortaya koymak yerine ve zamanına göre farklı şekillerde anlaşılabilmektedir. Uruz, düşmanın olmadığı bir yerde erlik, erkeklik gösterecek olsa Bamsı Beyrek'in Banı Çiçek karşısında düştüğü duruma düşecektir. Diğer bir husus da erlik, erkeklik, hüner er meydanında, düşmana karşı gösterilir. Evin içinde yahut dosta karşı değil. Uruz, hüner sahibi olduğu hâlde hünerinin yeri gelmediği zaman göstermemekle toplum tarafından ayıplanacak ve kınanacak işler görmenin önüne geçmiş görünmektedir. Böylece Uruz'un ne kadar akıllı biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.3. Kanlı Koca İle Kan Turalı'nın Çatışması

Kanlı Koca ile oğlu Kan Turalı arasında geçen baba-oğul münasebeti, önceki örneklerde olduğu gibi bir çatışma şeklinde olmayıp daha ziyade çekişme seviyesinde seyreder. Bunda ise diplomatik lisanın ustaca kullanılması etkili olur. Bu izahtan sonra Kanlı Koca ile Kan Turalı arasında geçen hadiselerin seyri şöyledir:

"Oğuz zamanında Kañlı Koca dirler-idi bir gürbüz er var-idi. Yetişmiş bir cilasun oğlı var-idi, adına Kan Turalı dirler-idi. Kañlı Koca aydur: Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüm görür-iken oğul gel seni ivereyim didi." (68).

Kanlı Koca ile Kan Turalı arasında geçen konuşmalara bakıldığı zaman baba-oğul münasebetinin yeni bir veçhesiyle karşılaşılır. Salur Kazan, oğlu Uruz'la henüz hüner göstermediği için çatışmaya girer. Kan Turalı, hüner sahibi bir yiğit olduğu için babası başka bir konuda üstüne gelir: evlendirme. Kanlı Koca, bir baba olarak oğluna onunla ilgili düşüncesini, gerekçesiyle beraber dile getirir. Bu gerekçe babası ölünce kendisinin kaldığı, kendisi ölünce de oğlunun kalacağı olgusudur. Bu teselsül normal şartlarda devam ettiği takdirde Kanlı Koca evlenip çocuk sahibi olmakla babasından tevarüs ettiği değerleri yaşatmıştır ve sırası geldiğinde ise oğluna devredecektir. Oğlunun da aynı şekilde davranarak kendi mirasını korumasını ister. Bu ise oğlunun evlenmesi ve çocuk sahibi olmasıyla mümkündür. Zira mal da mülk de makam da mevki de taç da taht da insanla işlev kazanacaktır. Kanlı Koca, neslinin devamlılığı yanında oğlu Kan Turalı'ya başka bir sorumluluk daha yükler: yerini yurdunu tutmak.

Kanlı Koca, yukarıdaki sözleriyle hayat ve ölüm gibi sürekli bir devri daim içinde olan iki olguyu dile getirmez. Hayata, hayat gözünden bakarak ölüme meydan okumak ve böylece ölümsüzleşmek ister. Biyolojik olarak bu mümkün değildir. Ama bu düşünceyi mümkün kılacak tek bir husus vardır; o da evlenip çocuk sahibi olmak ve atadan dededen kalan mirasa sahip çıkmak. Zaman durdukça neslinin devam etmesini Kanlı Koca, ölüme meydan okuma olarak görür. Bu düşünceler de baba-oğul çatışma değilse bile çekişmesine sebep olur.

Kanlı Koca, bir gün yarenleri ile otururken sıralı ölümden bahis açar. Ölüm hayatın zıddı bir olgudur. Kanlı Koca, kendisi henüz hayatta olduğu hâlde insan ömrünün fani olduğunu hatırına getirir. İnsan ömrü fanidir. Ama Kanlı Koca, faniliğin de aşılacağına inanmaktadır. Bunu aşmanın yolu ise zamanın ruhuna uygun hareket ederek dünya durdukça kendi neslinin de durması ve

akıp giden zamanla neslinin de sürüp gitmesidir. Neslin devam etmesi ise soyunun yaşaması yanında mal, mülk ve iktidarının da sonsuzluk içinde devam ettirilmesi için bazı tedbirler almak gerekir. Kanlı Koca'ya göre bu, ancak neslin devamıyla yani evlilikle mümkündür. Nasıl ki, ölüm sıralı gelmiş, önce gelen önce gitmiş ise gelecek için de tasavvur edilen en iyi durum önce gelenin önce gitmesidir. Fakat sıralı ölüm düşüncesi Kanlı Koca'yı istikbal konusunda tedbir almaya da mecbur bırakır.

Babanın yerini yurdunu tutma ve iktidarını geleceğe taşıma hususunda erkek çocukların bir teminat olarak görülmesi cinsiyet ayrımı olarak değerlendirilebilir. Ancak o günkü şartlar içinde erkek evladın seçkin bir yere sahip olması onun hem iktidarın tedarikçisi; hem de teminatı olarak görev icra etmesidir. Kanlı Koca'nın oğlunu evlendirmek istemesinin arkasında kendi iktidarının sürüp gitmesi ihtirası yatmaktadır. Oğuz toplumunda erkek evlat olmak aynı zamanda atanın yerini yurdunu tutma ve adını yaşatma sorumluluğunu omuzlamak anlamına da gelir.

Kanlı Koca ile oğlu Kan Turalı örneğinde görülen baba-oğul çekişmesinde müracaat edilen usullerin başında istihza gelir. Değerlerin tercihi ile yaşanan baba-oğul çekişmesinde Uruz örneğinde olduğu gibi hakaretamiz sözlere rastlanmaz. Ama beğenilmeyen fikir ve düşünceleri ile alay edilerek aslında muhatap yerilir. Tahfif ve tezyif edilir.

"Oğlan aydur: Baba çün meni ivereyim dirsin, mañа layık kız niçe olur?" (68).

Türkçede, "İstemem, yan cebime koy." diye tabir var. Yine aynı şekilde Osmaniye'de de "aşını tatlılandırmak" diye bir tabir kullanılır. Kan Turalı, babasına karşı sarf ettiği sözüyle tam da aşını tatlandıran bir durumdadır. Babasının sözünü tekrar ona yönlendirerek bir sefer evlendirme teklifini aldığını, cebine koyduğunu, kabul ettiğini ortaya koyar. Evlendirilme sözünü alınca da babasının kendisine nasıl bir kız layık gördüğünü sorar. Bu sual, cevabı muhataptan beklenen bir sual değildir. Arz edilen bu sual, kendi doğrularını ve kıstaslarını muhataba nakletme zemini hazırlayan bir taktikten

ibarettir. Kan Turalı, kendisine nasıl bir kızın layık görüldüğünü sorarken; kendisi nasıl bir kıza layık olduğunu beyan eder. Bu da onun niteliğini etrafındakilere fark ettirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Dede Korkut'ta erkek evladın evlendirilmesiyle ilgili olarak üç tavır vardır. Birinci tavır erkek evladın evlenme isteğini babasına bizzat kendisinin söylemesidir. Bamsı Beyrek, kendisine "Oğuzda ne gördün?" diye hal hatır soran babasına, "Ne göreyim, oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş." diye cevap verir. Bunun üzerinde Bay Büre oğlunu evlendirmek gerektiğini ikrar eder. İkinci tavır ise Segrek'in de ağabeyi Egrek gibi sefere gidip gelmeyeceğinden endişe eden ailesinin oğlunun gidişine manî olmak için onu zorla evlendirmesidir. Bu evlilik "at kösteği" tabir edilir. Üçüncü tavır da Kan Turalı'nın "İstemem, yan cebime koy." tavrıdır.

> *"Baba men yirümden turmadın ol turmış ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış mañа baş getürmiş ola didi." (68).*

Kan Turalı, evlenebileceği kızda bulunması gereken vasıfları sıralar. Kan Turalı'nın evlenilecek kızla ilgili ortaya koyduğu bu ölçülerin kendi çağında yeni değerler olduğu anlaşılmaktadır. Yeni değer arayışı, bazı içtimaî meselelerin halli için olabileceği gibi bu değer arayışını ortaya koyan şahsın mevcut değerlere muhalefet ederek kendisinin bir değer ihdas etme çabası olarak da düşünülebilir. Bu durumda Kan Turalı, Oğuz değerler dünyasının belirlediği ölçülerin dışında kendisi yeni ölçüler ihdas ederek toplumdan farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılık duygusuyla da kendisine toplum üstü bir mevki tayin etmiş görünmektedir. Dolayısıyla Kan Turalı'nın artistik hareketi muhatabında onun ne kadar farklı, yenilikçi, nevi şahsına münhasır biri olduğu fikir ve kanaatini uyandırma işlevi görmektedir. Böylece Kan Turalı, evlenilecek kızda aranacak vasıfları tayin eder görünerek kendi çevresinde, kendine bir yer belirlemiş olur.

> *"Oğul sen kız istemez-imişsin bir cilasun bahadır ister-imişsin, anuñ arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin. Aydur: Beli canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici türkmen kızını alasın, nagâhandan tayanam üzerine düşeni karnı yırtıla didi." (68).*

Kan Turalı, evlenilecek kızda bulunması gereken vasıfları ortaya koyunca babası onu küçümser ve onun söylediği vasıflardaki bir kızın, kız olmaktan ziyade bir cilasun ve bahadır olacağına hükmeder. Dolayısıyla cilasun ve bahadır bir kızın, Kan Turalı'yı isteyip istemeyeceği de merak konusudur. Kanlı Koca'nın sözleri aslında Oğuz toplumunun evlenilecek kız konusundaki kanaatini yansıtmaktadır. Evleneceği erkekten daha güçlü ve dirayetli bir kızla evlenmek, onun himayesine girmek olarak değerlendirilmeketdir. Kan Turalı, evleneceği kızın "arkasında" yiyip içmekten, hoş geçinmekten imtina etmez. Bilakis bunu arzuluyor görünür. Ama Kanlı Koca, eskiyi temsilen oğlunun bu talebini ve görüşünü "hanım gölgesinde geçinmek" olarak değerlendirir ve bu tavrın arkasında da onun erkeklik gururu ve anlayışıyla ilgili bir tenkit ve istihza bulunmaktadır. Kan Turalı, babasının istihzasına kulak asmaz; ama tenkidini reddeder. Ona göre babasının istediği gibi cici bici bir Türkmen kızı alırsa ansızın üstüne dayandığında karnının yırtılacağından endişe ediyor görünür. Bir kızın üstüne dayanmakla herhalde karnı yırtılmaz. Zira kızların karnı kâğıttan değildir. İnsanoğlunun tamamının hamuru aynı çamurdan karılmıştır. Bununla birlikte ilk kadın olan Hazret-i Havva'nın, Hazret-i Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı rivayet edilir. Kaburga kemiği de naifliğiyle değil; düzeltilemez oluşuyla bir istiare olarak kullanılır. Dolayısıyla "Kadınlarınızı düzeltmeye kalkmayın, kırılır." denilir. Ama bir kızın üzerinde dayanınca karnının yırtılacağını söylemek kızın naif ve kırılgan oluşundan ziyade o sözü söyleyenin, o konu hakkındaki kanaatini ortaya koyar. Kan Turalı, evlenilmeyecek kız olarak gördüğü kimse üzerinde kendisinin güçlü, heybetli, iri ve sağlam yapılı, haşin vb. olduğu anlamını vermek ister. Böylece baba-oğul çekişmesinin ilk devresini kapatmış olur.

Kan Turalı, evleneceği kızla ilgili nitelikleri belirtince babası Kanlı Koca, "Oğul sen kız istemezmişsin, bir cilasun bahadır istermişsin, onun arkasında yiyesin içesin, hoş geçinesin!" diyerek oğluyla alay eder. Kanlı Koca'nın ifadelerinden anlaşıldığına göre evlenilecek kız erkekten daha güçlü, daha kabiliyetli, daha cesaretli olmamalıdır. Bilakis kocanın her konuda karısından ileridei ve güçlü olması gerektiği konusunda bir kanaate sahiptir. Savaşçılıkta

güç, dirayet, cesaret, kabiliyet, feraset gibi vasıflar aranır. Kan Turalı'nın, daha ziyade savaşçı bir erkekte aranması gereken bu vasıfların evlenilecek kızda da bulunması gerektiğini ileri sürmesinin ailevî açıdan bir karşılığı yoktur. "Cici bici" sözü de süs ve narinliği ifade ettiğinden Kan Turalı narin ve süslü bir kızla evlenmeye karşı çıkar, iradesi kadar bendeni de güçlü bir kızla evlenmek ister.

Kanlı Koca, oğlunun güçlü bir kız istemesiyle alay eder. Ona göre Kan Turalı, güçlü bir kız almak isteyerek onun gölgesinde yaşayacak, yiyecek, içecek, hoş geçinecektir. Kanlı Koca'ya göre bu durum kabul edilebilir değildir. Çünkü içinde yaşadıkları içtimaî değerlere göre erkek kendisinden güçlü bir kızla evlendiği takdirde onun emrine gireceği için bu durum erkeklik haysiyetine sürülmüş bir leke olarak değerlendirilir. Bu gün bile yaşayan bir söz vardır: "Karı malı kapı üstündeki tokmağa benzer. Girersin başına vurur. Çıkarsın başına vurur." Kanlı Koca, tercihinden dolayı oğluyla alay eder; ama Kan Turalı onun alayını anlamazdan gelen bir ciddiyetle karşı çıkar ve sebebini de izah eder. Ona göre cicili bicili, güçsüz ve zayıf yani çıtıpıtı bir kız kendisine uygun değildir. Kan Turalı, kendisi gibi özü sağlam güçlü kuvvetli, kıvrak, ani hareketlere karşı dayanıklı bir kız istemektedir. Görüldüğü gibi Kan Turalı babasına karşı fikrini sebebiyle birlikte ortaya koymuş ve bu konudaki ciddiyetini gösterir. Böylece konu kapanır.

Buradaki "Türkmen" ibaresi de dikkat çekicidir. Oğuzların diğer adı "Türkmen" ise Kan Turalı, kendi boyuna mensup kızları güzel, cicili bicili, narin ve kibar bulur; fakat bu vasıflar evlenmede öncelikli olarak aranacak vasıflar değildir. "Türkmen" lafzı bir kategori ortaya koyduğu için Kan Turalı'nın hedef kitlesinde yabancı kızlar var demektir. Uruz, babasını "kara gözlü kâfir kızı" ile evlenmekle tehdit eder. Bir de Oğuz (Türkmen) kızları dışındakilerin çirkin, kaba saba; buna mukabil güçlü, cesaretli, dirayetli ve becerikli oldukları yönünde bir kanaat vardır. Şu ifadeler, bunun delili mahiyetindedir:

"Kañlı Koca sevini kıvanı örü turdı, ağ sakallu pir kocalar yanına bırakdı. İç Oğuza girdi, kız bulımadı. Tolandı Taş Oğuza girdi, bulımadı. Tolandı Tırabuzana geldi." (68).

Kanlı Koca, oğlu Kan Turalı'nın istediği evsafta bir kızı Trabzon'da bulur. Trabzon Tekürü'nün kızı aynı anda iki yanına ok atabilen cilasun ve bahadır bir kızdır. Ne var ki, Trabzon Tekürü, kızını âdet olduğu üzere "kalın" keserek vermez. Beslediği üç azgın hayvanı, silahsız bir şekilde öldüren yiğide vermeyi vaat eder. Ama başarısız olanın da başını keser. Böylece otuz iki kâfir beyinin oğlunun başı kesilerek Trabzon kalesinin burçlarında sergilenir. Kanlı Koca, Selcen Hatun adındaki kızı görünce beğenir. Ama otuz iki kâfir beyinin oğlunun kesik başını görünce Dede Korkut'un tabiriyle, "Başındaki bit ayağına iner." Ama nihayet gelip doğruca haber vermeye karar verir.

"Kırk yigid-ile babasına karşu vardı. Elin öpdi, aydur: Canum baba mañа yarar kız buldun mı? Aydur: Buldum oğul hünerüñ var-ise didi. Kan Turalı aydur: Altun akça-mı ister, katır biserek-mi ister? Babası aydur: Oğul hüner gerek hüner didi. Kan Turalı aydur: Baba yilisi kara kazılık atuma eyer salayım, kanlu kâfir iline akın çapayım, baş keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusdurayım, kul karavaş getüreyim, hüner göstereyim. Kañlı Koca aydur: Hay canum oğul hüner didügüm ol degül, ol kız içün üç canavar saklamışlar, her kim ol üç canavarı basa ol kızı añа virürler, basup öldürmese anuñ başını keserler burca asarlar. Kan Turalı aydur: Baba bu sözi sen mañа dimemek gerek idüñ, çünki didüñ elbetde varsam gerek, başuma kahınç yüzüme tohınç olmasun, kadun ana big baba esen kaluñ didi." (69).

Kanlı Koca, eve gelince oğlu Kan Turalı onu karşılamaya çıkar ve elini öperek babasına ihtiram eder. Ondan sonra hemen konuya girer: "Canım baba bana yarar kız buldun mu?" diye sorar. Kan Turalı'nın tavır ve sözleri gayet ölçülü ve tutarlıdır. Bununla birlikte babasının tavır ve sözlerinde de herhangi bir taşkınlık ve öfke emaresi görülmez. Bu sağlıklı münasebetten anlaşıldığına göre görüşme ve konuşmada benzer bir seviye ve üslup takınıldığında çatışma ve çekişme çıkmamaktadır. Kan Turalı, babasının görüşlerine umumiyetle karşı çıkar; ama bunu saygısızlıkla değil seviyeli bir üslupla gösterir. Hatta görüşlerine karşı olmayı, "Canım baba!" gibi hitap unsurları ile sevimli ve kabul edilebilir hâle getirir. Kanlı Koca da benzer bir üslup takınarak gördüğü menfî manzarayı, "Canım oğul!" hitap unsuru ile gölgeleyip kapatmayı amaçlar. Çünkü Kanlı Koca, neslinin devamı için oğlunu evlendirerek torun sahibi olmayı amaçlarken; Trabzon Tekürü'nün

şartlı vermeyi kabul ettiği kızını almak üzere harekete geçtiğinde canından olması ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu da Kanlı Koca'nın kaş yapayım derken göz çıkarması gibi bir anlama gelir. Dolayısıyla Kanlı Koca, oğlunu durumdan haberdar eder; ama karşı karşıya olduğu tehlikeden dolayı gitmesini istemez. Kanlı Koca, oğlunun gidip ölmesinden korkar. Kan Turalı'nın da korkup vazgeçmesini ister. Ama Dede Korkut'ta, "Yiğide korku vermek ayıp olur." diye sık tekrarlanan bir söz var. Kan Turalı'yı korkutmaya çalışmak, onun hassas damarına basmak demektir. Kan Turalı, "başına kakınç, yüzüne dokunç" olacağı düşüncesiyle gitme konusunda daha çok tahrik olur. Kanlı Koca'nın tavır ve sözleri aksi tesir oluşturur.

Kan Turalı, evleneceği kız hakkında ölçü koyarken; kendi vasıfları hakkında henüz bir malumat verildiği görülmez. Sözlerinden anlaşıldığına göre Kan Turalı, hayatı ve kâinatı yeteri kadar tanımayan, toy ve tecrübesiz biridir. Bir de peşin hükümlü olduğu için birçok yanılgıya düşmektedir. Babasının ona uygun kız bulduğunu söylemesi üzerine Kan Turalı, o kız için altın mı, akçe mi, katır mı, deve mi istendiğini sorar. Hünerin karşılılığının hüner olacağını akıl edemez. Babasının, "Hüner isterler oğul hüner!" sözü üzerine Kan Turalı hünerden ne anladığını ortaya koyar. Ona göre hüner, "kanlı kâfir iline akın etmek, baş kesmek, kan dökmek, ganimet almaktır." Hâlbuki kızın babasının hüner olarak tayin ettiği değerle Kan Turalı'nın hüner olarak gördüğü değer arasında bariz bir zihniyet farkı vardır. Bu da değerlerin toplumdan topluma farklılık gösterdiğini ortaya koyar.

Kanlı Koca, Trabzon Tekürü'nün hünerden ne anladığını izah ettikten sonra o üç azgın hayvanı, boğa, buğra ve arslanı öldüremeyenlerin acı akıbetini nakleder. Kanlı Koca, böylece oğlunu korkutarak bu zor işten vazgeçirmek ister. Çünkü neslinin teminatı oğlunu tehlikeli bir maceraya atarak neslini de tehlikeye atmış olacaktır. Ancak Kan Turalı, korkaklık damgası yemektense ölmeyi tercih eder. Girdiği yoldan dönmek istemez. Hatta bu tavır onun daha çok bilenmesine sebep olur. Bu bakış, Oğuzların haysiyet ve şeref uğruna gözünü kırpmadan tehlikeye atılabileceği anlamına

gelir. Yahut da böyle davranılması için bir ölçü koyar. Kanlı Koca, ihtiyatlı, çekingen, korkak bir baba olarak takdim edilir. Buna mukabil Kan Turalı, babasının değerleri üzerinden onunla çekişir ve atılgan, cesur, girişken ve ümitvar değerlerin temsilcisi olarak karşı duruş sergiler. Ama bu duruşu henüz ispatlanmış değildir.

"Oğul sen varacak yirüñ
Tolamaç tolamaç yolları olur
Atlu batup çıkamaz anuñ balçığı olur
Ala yılan sökemez anuñ ormanı olur
Gök-ile pehlü uran anuñ kal'ası olur
Göz kakuban köñül alan anuñ görklüsi olur
Hay dimedin baş getüren celladı olur
Yağrınında kalkan oynar yayası olur
Yavuz yirlere yiltendüñ kayıda döngil
Ağ sakallu babañı karıçuk olmış anañı buzlatmağıl." (69).

Kanlı Koca, oğlunun gözünü korkutarak yanında kalmasını arzularken; tavır ve sözleri geri teper, iş Kan Turalı'nın kendi kendisini ispatlama sadedine dönüşür. Bu merhalede Kan Turalı artık geri adım atamaz ve babasının haber verdiği kızı almak için şart koşulan imtihandan geçmeyi kafasına koyar. Babası, onun bu kararlı tutumunu görünce bir tedbir daha düşünür. Bu tedbir daha evvel oluşturduğu korku havasını yaymak ve şiddetini daha da artırmaktır. Bunun için oğlunun önüne birtakım zorluklar çıkacağından bahisle ona gözdağı vermeyi sürdürür. Buna göre Trabzon yolları dolambaçlıdır. Dolambaçlı yol ifadesi, önü görünmediği için beklenmedik, tehlikeli olaylar olabileceği çağrışımına sahiptir. Atlının batıp çıkamayacağı bataklıklar da yine gizli tehlikelere işaret eder ve bu gizli tehlikelerden onu hiçbir vasıtanın kurtaramayacağını söyler. Yılan işlemez ormanların varlığı da insanın önüne çekilmiş çetin bir engeli temsil eder. Girilen yolun kapalı olduğu anlamına gelir. Bu kadar engelin aşılması durumunda gök ile boy ölçüşen kalelerinin bulunması da muhtemel askerî kuvvetin varlığına dikkat çeker. Çetin tabiat şartlarını aşmanın zorluğu yanında insan mukavemetiyle de karşılaşma ihtimalini dile getirmesi Kan Turalı'ya çıkmayı düşündüğü yolculukta hiç ümit bırakmamayı amaçlar. Sayılan bütün bu engeller hep güç, kuvvet, kudret ve dirayetle ilgilidir.

Dolayısıyla Kan Turalı'nın bunları aşmak için o kadar güç ve kuvvet sahibi olmadığı vurgulanır. Dahası cinsî zafiyet ihtimaline de dikkat çekilir. Sayılan engellerin yanında göz kırpıp gönül çelen güzellerinin olduğunu söylemek, bir şekilde aldatılıp kandırılacağını, dolayısıyla amacına ulaşamayacağı konusunda gözdağı verir. Bu amaç, onu göz kırpmadan baş kesen cellatların eline düşürecektir. Yaya sanılan kişi, aslında arkasında kılıcı kalkanı olan bir askerdir. Boş değildir. Trabzon Tekürü'nün kızına giden yol baştan sona aldatıcı tuzaklarla doludur. Bu yolda her şey suret-i Hak'tan göründüğü hâlde durum aksi yöndedir. Kanlı Koca, muhtemel tehlikeleri sıraladıktan sonra oğlunu gitmekten vazgeçirmek için en son duygu sömürüsünü dener. Babasının aksakallı, annesinin karıcık olması ikisinin de birer ayağının çukurda olduğunu, bu gün, yarın öleceği imasında bulunup yolundan dönmesini ister. Kan Turalı, annesinin babasının hiç olmazsa ölüsünü görmek istiyorsa yurdundan ayrılmamalıdır. Kanlı Koca, oğlunu ikna edebilmek için akla gelebilecek hemen her ikna yöntemine müracaat eder.

"Ne söylersin ne aydursın canum baba
Bu kadar işden korhan yigit mi olur
Alp ere korhu virmek 'ayıb olur
Dolamaç dolamaç yollarını
Kadir kor-ise dün-ile yortam
Atlu batup çıkamaz anuñ balçığına kumlar döşeyem
Ala yılan sökemez ormanını
Çakmak çakup oda yakam
Gök-ile pehlü uran kal'aların
Kadir kor-ise yapam yıkam
Göz kakuban köñül alan görklüsinin boyum öpem
Yağrınında kalkan oynar yayasınuñ
Kadir kor-ise başın kesem
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Ya kara buğranuñ göksi altında kalam
Ya buğanuñ buynuzında ilişem
Ya kağan aslanuñ kıynağında didilem
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Yine görinçe big baba hatun ana esen kaluñ." (70).

Kanlı Koca ile oğlu Kan Turalı arasındaki baba-oğul münasebeti gayet seviyelidir. Birbirine karşı hitaplardan seçilen kelimelere kadar her ifade belli bir seviyenin üzerindedir. Hitaplar dışında söz daima mevzunun etrafında

döndürülür, başka mecralara kaydırılmaz. Çatışma ve çekişme esnasında söz çıkmaza girince tarafların şahsiyet ve tutumlarına doğru yöneltilir. Sonra tekrar mevzuya dönülür. Bu da mevzunun çözüme ulaştırılmasında sağlıklı bir tavır olarak görülür. Ancak tartışmanın mevzu boyutunda kalması çatışma ve çekişme olmadığını göstermez. Bilakis zıt görüş ve tavırlar mevzu üzerinden yürütüldüğü için çatışma veya çekişme, güçlü delil ortaya koyan ve ikna kabiliyeti yüksek kimse tarafından kazanılır. Kazanmak belki ağır kaçacaktır. Güçlü delil ve söz söyleyenin dediği geçerli olur demek daha doğrudur.

Kan Turalı, babasının sözlerine karşı öfkelenir ve tepki gösterir. Zira onun anlattıkları ile ne yapmak istediğini anlar. Evvela buna karşı tavrını koyar. Yiğidin, tehditlerden korkmayacağını söyledikten sonra yiğidi korutmaya çalışmanın ayıp olduğunu belirtir. Kan Turalı, babasının görüşlerine karşı çıkarken üslubunun seviyesini düşürmez. Önceki seviyede tutar. Ancak ibreyi kendinden tarafa biraz yükselterek kendisini "alp er" şeklinde tavsif eder. Alp, "alp, kahraman, cesur" demektir (Ergin, 1964: 170). Er ise, "er, adam, kişi, yiğit, erkek, koca" anlamlarına gelmektedir (Ergin, 1964: 182). Kan Turalı, kendisini "alp er" görmek suretiyle kibir sayılabilecek bir tavır içine girer. Övgü kendi kendine yapılınca hafif kaçar ve tam tersi bir tesir oluşturur. Ancak Kan Turalı'nın kendisini "alp, cesur ve kahraman" görmesi, boş bir iddianın ötesinde bağlayıcı bir ifadedir. Zira babasının çizmiş olduğu korkutucu manzaraya karşı o yola gidecek olmakta ısrar ediyor olması onun cesur bir kimse olduğunun ispatı gibidir. Kaldı ki, Kan Turalı, sözü ile kendi kendisini bağlamış, kendisine alp, cesur ve kahraman olmaktan başka bir yol bırakmamıştır. Öbür ifadelerini babasının sözlerine karşı ileri sürülmüş birer savunma olarak değerlendirmek mümkündür. Buna göre Kan Turalı, dolambaçlı yolları değil gündüzün, geceleyin geçecek güç, cesaret ve hüneri kendisinde gördüğünü belirtir. Atlıların batıp çıkamadığı bataklıklara kum döşeme imkân ve çaresini bildiğini dile getirir. Yılan işlemez ormanları çakmakla yakıp tehdit olmaktan çıkarmayı hesap eder. Gök ile boy ölçüşen kalelerini Allah'ın izniyle yakıp yıkıp alacak gücü kendisinde görür. Göz kırpıp

gönül çelen kızlarının boynun öpüp geçecektir, hiçbirine bağlanıp kalmayacaktır. Hâsılı önüne çıkan hiçbir engel onu yolundan geri çeviremeyecek, amacına ulaşmasına mani olamayacaktır. Her ne olursa olsun Kan Turalı er meydanına çıkacak, kendisini gösterecektir. İster buğranın altında kalsın, ister boğanın boynuzuna takılsın, isterse arslanın pençesinde parçalansın; ne olursa olsun asla korkup dönmeyecektir. Çünkü Kan Turalı'ya göre korkak damgası yemek bütün bu feci durumlara uğramaktan daha ağır görünmektedir. Bu da Oğuzlarda korkaklıkla yaftalanmanın bir ihtiras hâline geldiğini ve bu tür ihtirasların üstüne gitmek suretiyle Oğuzların kolaylıkla tahrik edilip yönlendirilebileceği anlamına gelir. Kan Turalı, korkaklık damgası yemektense ölmeyi tercih edecek duruma gelir, babasının ısrar ve izahları, müspet bir netice verecek yerde meseleyi daha da pekişerek artık hayat-memat mesabesine getirir.

> *"Gördiler ki namus içün beklemez, ayıtdılar: Oğul uğuruñ açuk olsun, sağ esen varup gelesin didiler. Atasınuñ anasınuñ ellerin öpdi." (70).*

Kan Turalı'nın izahları daha baskın gelir ve onun dediği olur. Babası evlat acısı çekmemek için oğlunun, ucu felaket görünen bir yola girmesini istemez ve onu baş koyduğu yoldan döndürecek çareler arar. Ancak oğlu ise işi namus ve şeref noktasına taşıyarak amacını, babasının kaygı, korku ve düşüncelerinin çok üzerinde bir yerde değerlendirir ve bu zeminde artık o tür tasarruflarla birlikte söz de biter. Nihayet oğluna dua niyaz ile uğurluk vermek zorunda kalır. Kan Turalı ile babası Kanlı Koca arasından geçen çekişmede galip gelen "namus" meselesi olur. İş, namus meselesine geldiği zaman bütün kaygı ve korkular yersizleşir, bütün düşünceler haklılığını yitirir, bütün menfaatler bir tarafa bırakılır. Bu da Oğuzların namus ve şeref meselesini her şeyin üzerinde tuttuklarını gösterir. Dolayısıyla Oğuzlarla diplomatik temas esnasında bu hususlara karşı dikkatli ve hassas bir dil kullanmak ve tavır içinde olmak hadisenin selameti açısından önemli görülmektedir.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışması nesil çatışmasından farklı zeminde değerlendirilebilecek bir hüviyete sahiptir. Dede Korkut'ta oğullar babaları gibi değerlere sahip oldukları için aralarında cereyan eden çatışmalar da bir

devrin buhranı olarak değil; şahsî tasarrufların mahsulü olarak değerlendirilebilir. Baba-oğul çatışmasında çatışmayı başlatan taraf umumiyetle babalardır. Babaların evlatları ile çatışma içine girmelerinin başlıca sebebi ise oğullarından beklentileridir. Oğullarını, beklentilerine cevap verecek nitelikte görmedikleri yahut cevap vermediklerine inandıklarında babalar çatışma başlatırlar. Ancak bu çatışmaların sebebi halis niyet olduğu için neticesi de halis olarak tecelli eder. Babalar zaman zaman kendileri dışında bir unsur veya merkezin yönlendirmesiyle de evlatları ile çatışma içine girebilirler. Dolayısıyla babaların evlatları adına çektikleri kaygılar, başkaları tarafından çok farklı bir mecraya çekilerek araya düşmanlık sokacak bir boyuta gelebilmektedir.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışmasında birçok usule müracaat edildiği görülür. Babalar umumiyetle evlatlarını istiskal ederler, evlatlar da tahkir, tahfif, tezyif gibi usullere müracaatla babalarına mukabele ederler. Kan Turalı gibi gayet seviyeli bir üslup kullanan evlatlar da vardır. Çatışmada kullanılan dili ve üslubu babanın dili ve üslubu belirler ve baba evladına karşı nasıl yaklaşırsa evlat da babasına aynı şekilde mukabele eder.

Dede Korkut'ta baba-oğul çatışmasında kullanılan vasıtalar çeşitlilik gösterir. Dirse Han, oğlunu okla vurup yaralar. Aruz Koca da oğulluğu Tepegöz'ü yola getirmek için döver, söver, nihayet evden kovar. Tepegöz, çaresiz insanlara zarar vermeye başlayınca öldürmeye de yeltenir. Ama bunda muvaffak olamaz. Bu işi oğlu yerine getirir.

Dede Korkut'ta çatışma vasıtalarının en önemlisi ise dildir. Dilin anlam dünyasının verdiği imkânlar ölçüsünde baba-oğlu karşılıklı olarak birbirini ikna etme, inandırma, kandırma, yönlendirme, sevk ve idare etmeye çalışırlar. Kullandıkları hitaplar, sıfatlar, soru cümleleri, cümlelerinin söz dizimleri açısından bakıldığında hepsinin yerli yerinde olduğu görülür. Söz meramı anlatmada bir vasıta olmak dışında maksadı hâsıl edecek zemini hazırlamada da işlev görür. Deli Dumrul, babasından canı yerine can istemeye geldiğinde doğrudan doğruya, "Baba, canını bana ver." demez.

Babasından son derece kıymetli bir şey istediğinin farkında olarak davranır ve can isteme gerekçelerini en güzel şekliyle tek tek anlattıktan sonra asıl meramını dile getirir. Dolayısıyla baba-oğul çatışmasında da diplomatça hareketler, taktikler, hamleler, tavırlar ve tutumlar yanında sözler söylendiği, imalar edildiği, telmihlere başvurulduğu da görülür.

1.2.3. Karı-Koca Çatışması

Dede Korkut'ta karı-koca çatışmasına örnek teşkil eden iki olaydan bahsedilebilir. Birincisi Boyu Uzun Burla Hatun ile kocası Salur Kazan, ikincisi ise Dirse Han ile hanımı arasında geçen çatışmadır. Her iki çatışmanın da gerek sebepleri, gerekse usulleri bakımından büyük benzerlikler arz ettiği görülmektedir. İki çatışma örneğini birbirinden farklı kılan husus ise mizaç farkıdır. Oğuz kadınları ve beylerinin, benzer durumlara büyük oranda benzer tepkiler verdikleri görülmeketdir. Bununla birlikte verilen tepkinin şiddeti ve üslupta bazı farklar olduğu söylenebilir. Bu da bahsi geçen olayların, Oğuzların kolektif şuurunu ortaya koyan birer prototip olduğunu gösterir. Bu prototiplerin tahlil edilmesiyle Oğuzlarda karı ve kocaların niye, nasıl ve neyle çatıştıkları hususlarında bir hüküm ortaya konulabilir.

Dede Korkut'ta karı-koca çatışması konusuna geçmeden önce bir hususu belirtmek gerekir: Dede Korkut'ta bazı kadınların isimleri olup cisimleri yoktur, bazı kadınların da cisimleri olup isimleri yoktur. İsmi geçen kadınlara önem, ismi geçmeyenlere de önemsizlik izafe edilmeye çalışılmamaktadır. Bilakis bu önem veya önemsizlik Dede Korkut anlatıcısının bizatihi tarafgir tavrı sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Ama böyle bir tavrın varlığı ismi anılmadığı hâlde önemli işler icra etmiş Oğuz kadınlarını önemsiz göstermez. Diğer taraftan ismi anılan kadınların da önemli faaliyetler icra ettikleri anlamı çıkmaz.

Dede Korkut'ta Boyu Uzun Burla Hatun, Banı Çiçek, Selcen Hatun, Boğazca Fatma ve Kısırca Yenge dışında ismiyle müsemma bir hanım yoktur. Dede Korkut'un dibacesinde ismi zikredilen hanımlar Hz. Aişe, Hz.

Fatıma gibi tarihî şahsiyetler yanında (ü)Rüveyda, Züleyha, Ayna Melek, Kutlu Melek gibi bütün şahıslara izafe edilebilecek cisimsiz kimselerdir. Oğuz beylerinin annesi, hanımı, kızı, yavuklusu, cariyesi, dadısı olarak tecessüm ettiği hâlde ismi söylenmeyen hanımlar da mevcuttur.

Dede Korkut'ta ismi ve cismi ile arz-ı endam eden hanımların başında "Han Kızı Boyu Uzun Burla Hatun" gelir. Sıfatlardan da anlaşılacağına göre Burla Hatun saltanatlı bir hanımdır. Kendisi Hanlar Hanı Bayındır Han'ın kızı, Beylerbeyi Salur Kazan'ın karısı, Uruz'un annesidir. Bu yönüyle Burla Hatun, Oğuz devletinin merkezinde yer alan bir kadın tipidir.

Dede Korkut'ta cismi olup da ismi anılmayan hanımların başında ise Dirse Han'ın karısı gelmektedir. Dirse Han'ın karısı da tıpkı Burla Hatun gibi saltanatlı bir hanım olduğu hâlde isminin ne olduğu Dede Korkut'ta geçmez. Hatta onun oğlu ile kocası arasında geçen çatışmada üstlendiği yapıcı tavra bakıldığında Burla Hatun'dan daha üstün bir mizaca sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın Dede Korkut'taki hanımları mukayese etmek gibi bir gayesi olmadığından Burla Hatun ile Salur Kazan arasında geçen karı-koca çatışması tahlil edildiğinde Dirse Han ile karısı arasındaki çatışma da büyük oranda anlaşılacağı için burada Burla Hatun ve Salur Kazan örneğinde karı-koca çatışmasının ele alınması yeterli görülmüştür.

Dede Korkut'ta görülen karı-koca çatışmasının başlıca sebebi çocuk konusudur. Çocuğun varlığı da yokluğu da muhtemel bir karı-koca çatışması ihtimalini bünyesinde barındırır. Dirse Han, Bayındır Han tarafından sırf çocuğu olmadığı için "kara otağa indirilince" bunun hesabını gelip hanımından sorar. Çocuksuzluk özellikle erkeğin toplum ve devlet hayatında istiskal edilmesine yol açarken; muhtemel bir karı-koca çatışmasının nüvesini de teşkil edebilmektedir. Çocuğun varken; yok olması, yok edilmek istenmesi veya yok edilmesi de yine karı-koca çatışmasının sebepleri arasında sayılabilir. Karı-koca çatışmasına sebep çocuğun hanlık veliahdı olduğu veya olacağı göz önünde bulundurulursa; çocuğun gerisinde başka emel ve arzuların ikame edilmesi yahut korunması düşüncesi olduğu da görülecektir.

Dirse Han'ın karısı, ilk avından dönmeyen oğlunun hesabını kocasından sorarak bir karı-koca çatışması örneği ortaya koyar. Burla Hatun da benzer sebeple Salur Kazan'la çatışmaya girer. Her iki örnekte de yaralanmış yahut esir edilmiş çocuk kurtarılıp sağ salim evine geldiğinde cereyan etmekte olan karı-koca çatışması da noktalanır. Çocuğun selameti anne ve babasının da selameti anlamına gelmektedir. Tersi de doğrudur. Dede-nine, anne-baba ve çocuk silsilesi aynı zamanda hanlık güç, iktidar ve istikbalinin de -diğer dış sebepler yalıtıldığında- devri daim içinde olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla karı-koca çatışmasına sebep olan çocuk görüntüsünün arkasında birtakım siyasî hesap ve düşünceler olduğu görülmektedir.

> *"Dahı koñur atın ökçeledi, yola girdi. İvine geldi. Han kızı boyı uzun Burla Hatun Kazanuñ geldügin işitdi, atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdı. Oğlançuğumuñ ilk avıdur, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi." (52).*

Dede Korkut Boyları'na bakıldığı zaman Oğuz beyleri veya hanımlarının birçok vesile ile ziyafet verdikleri görülür. Ziyafete çağrılan misafirlerin kimlerden mürekkep olacağını ziyafetin sebebi olan husus belirler. Mesela Dirse Han'ın karısı çocuğu olması için Oğuz beylerinin yanı sıra konu komşu, eş dost; açlar, çıplaklar, borçlular ile dervişleri ve meczupları çağırır. Yedirir içirir. Bayındır Han'ın ziyafetleri daha ziyade divan mensubu Oğuz beylerinin ağırlanması dairesinde geçer. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ziyafet vermek bir düşüncenin sonucudur ve ziyafet verme düşüncesini ortaya çıkaran sebepler ise çok çeşitli bir görünüm arz etmektedir. Ergenlenmenin de Oğuzlarda bir ziyafet sebebi sayıldığı görülmeketdir. Burla Hatun, oğlunun ilk defa ava çıkmasını bir ziyafetle kutlamak ister. İlk defa ava çıkmak, oğlanın belli bir yaşa ve yetkinliğe geldiğini, güce kavuştuğunu, büyüyüp geliştiğini gösterir. Günümüzde çocuğun sünnet edilmesi, okula başlaması, üniversite kazanması, iş sahibi olması, evlenmesi, çocuk sahibi olması gibi hususlar da bir tür ergenlenme örnekleridir. Bazen ziyafet ile ergenlenme arasında bir sebep sonuç münasebeti kurulabilmektedir. Ergenlenmeyi teşvik etmek için ziyafet vermek, ziyafet vererek bir durumu ergenlenme kabul etmek düşüncesinin topluma belli bir hareketlilik sağladığı ileri sürülebilir. Burla Hatun, artık olgunlaşma emaresi gösteren oğlunun ava çıkışı şerefine

bir ziyafet tertip eder. Bu ziyafetin mahiyeti, maliyeti ve iştirakçileri ile şerefine ziyafet verilen şahsın kıymet ve değeri arasında bir orantıdan söz edilebilir. Nihayetinde ziyafet, gün içinde verilen herhangi bir öğün gibi değerlendirilemez ve eşe dosta vaki rastgele bir ikram gibi kabul edilemez. Ziyafeti diğer ikram ve izzetten ayıran en önemli özellik, siyasî bir anlamının da olmasıdır. Hanlar Hanı'nın kızı ve müstakbel Oğuz hanının da annesi olan Burla Hatun, bu hanlığa doğru adım adım ilerleyen oğlunu tebcil ve takdir etmek, en azından topluma takdim ederek takdir ve saygıyla karşılanmasını sağlamak için bir ziyafet tertip eder.

Burla Hatun'un ziyafet vermesi onun evini idare etmesinin dışında siyasî ve iktisadî güce, iktidara ve müstakil bir iradeye sahip olduğuna delalet eder. Aygır, buğra ve koç çok ciddi bir iktisadî varlık olup bunların gerektiğinde gözden çıkarılabilme hak ve yetkisinin evin kadınında bulunması dikkate değerdir. Burla Hatun'un, böylesine pahalı malları istediği şekilde sarf edebilme yetkisine sahip olması onun iktidarının ağırlık ve derecesini gösterir. Bu ise Türk kadının belli haklar ve sorumluklar çerçevesinde gerek aile gerekse toplum içinde önemli görevler üstlendiği ve işlevler yerine getirdiğinin delilidir.

Yukarıdaki parçada yer alan ifadeler diplomatik açıdan değerlendirildiği zaman şu görülür: "Han kızı boyu uzun Burla Hatun" tabiri diplomatik bir ifadedir. Hatun, kadın demektir. Kadınlık ise cinsiyet belirlemesinin ilerisinde içtimaî bir statü göstergesidir. Eski Türk devlet geleneğinde hükümdar eşlerine "kadın" denildiği bilinmektedir. Tabiî olarak hükümdar eşlerinin de siyasî bir kimliği mevcuttur. Burla Hatun, hem han kızı, hem bey karısı; hem de müstakbel hanın annesidir. Bu yönüyle ismini zikrederken; onun statüsünü anmak saygıdan ileri bir mecburiyettir. İçtimaî statüyü dikkate alarak hitap etmek ise saygı göstermek dışında insanların mevkilerini belirtmek işlevi de görür. Statüler insanlara rol tayin ederken; aynı zamanda onlara bir sınır da koyar. Burla Hatun'la münasebet kuracak kimse onun içtimaî statüsünü

dikkate alarak kendi sınırından dışarı çıkmamalı, onun sınırını ihlal etmemelidir.

Burla Hatun'un "han kızı" oluşunun vurgulanması da onun siyasî statüsü ile ilgili bir durumdur. Siyasî statüler diplomaside çok önemli görülmekte ve ciddiye alınmaktadır. Hatta temsil noktasında mütekabiliyet esasının yerine gelmesi için statüyü dikkate almak bir zarurettir. Bu parçada geçtiği kadarıyla Burla Hatun'un bir muhatabı görülmemektedir. Öyleyse onun "han kızı" oluşunu vurgulamanın başka sebep veya sebepleri olmalıdır. Akla gelen ilk sebep olarak babasının güç ve iktidarının vermiş olduğu itibardan istifade etmek olduğu düşünülebilir. Burla Hatun, han kızı oluşu, hatunluğu (kadınlığı) ve evdeki tasarruf yetkisi vurgulanarak onun hak, hukuk ve sorumluluklarının sınırı çizilir, sahip olduğu güç ve iktidar nispetinde dolaylı olarak yüceltilir, yükseltilir, toplum nezdinde itibarlı bir yere ikame edilir.

Statü meselesi gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak atasözlerine de konu edilmiştir. "Arka gerektir arka; ya utana, ya korka." atasözü ile, "Adamın yüzüne vurmuşlar: 'Ah arkam!' demiş." atasözü statünün önemini atfetmektedir. Bir insanın statüsünü belirtmek aynı zamanda "arkasını" belirtmektir. Hanımlık, beylik vs. saygı belirtmek dışında insanın "arkalı" olduğunu gösterirken; böyle sıfatlarla anılmayan insanların da "arkasız" olduğunu ortaya koymaktadır. Bu husus da insanların birbirleriyle münasebet kurarken durması gereken sınırlarını tayin etmekte, güçlüye gücü nispetinde davranma gereğini zımnen ifade etmektedir.

Burla Hatun'un boyunun uzunluğunun belirtilmesi ise edebî bir tavır gereği bir kadının güzelliğini vurgulamak gayesi gütmektedir. Ne de olsa insanın dişisi, hayvanın erkeği güzeldir. İnsanın dişisi olarak boyu uzun Burla Hatun'a karşılık, hayvanın güzeli sayılan attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdiği söylenerek iki unsur arasında bir muvazenet kurulduğu görülmektedir.

“Kanlı Oğuz beyleri” tabirindeki “kanlı” sıfatı, iki anlamda düşünülebilir. Birincisi baş kesmiş, kan dökmüş, ganimet almış ve böylece ad (unvan) kazanmış beyleri işaret eder. İkincisi ise kan davası güdülecek birilerini öldürerek kan davalı durumundaki beyler kast edilmiş olabilir. Her iki durum da düşmanlık neticesinde gelişmiş olduğu için adamın düşman sahibi olmasının bir itibar vesilesi olarak görüldüğü söylenebilir. Düşman sahibi olmak her ne kadar arzu edilen bir durum olmasa da insanın bildiği yolda yürüdüğünü ve karşısına çıkan engellere karşı dimdik durduğunu, inanç ve düşüncesini gerçekleştirmek uğruna çatışmayı göze aldığını göstermesi bakımından bir itibar vesilesi olarak görülebilir. Oğuz beyleri, kendi bildikleri uğurda mücadele ederken düşman sahibi olmuşlar ve bu durumla da iftihar etmektedirler.

Burla Hatun’un vasıflarından sonra Oğuz beylerinin de belli başlı bazı niteliklerini ortaya koymak cinsiyet bakımdan bir mukayese imkânı sunmaktadır. Han kızına karşılık kanlı Oğuz beyi… Karı-koca çatışması ilk bakışta cinsiyete dayalı bir çatışma gibi algılanabilir. Ancak içinde cinsiyetle ilgili unsurlar bulunsa bile diğer çatışmalarda olduğu gibi karı-koca çatışmasının içinde birçok unsuru aynı anda görmek mümkündür. Dolayısıyla “karı koca” tabiri cinsiyete dayanan bir tasnif olmakla birlikte ne gibi sebepler yüzünden çatışma çıktığı konusuna sırası geldikçe temas edilmiştir.

> *“Han kızı gördi kim Kazan gelür, yumurlanup yirinden örü turdı, samur cübbesin egnine aldı, Kazana karşu geldi. Kapak kaldurdı, Kazanuñ yüzine toğrı bakdı, sağ-ilen solına göz gezdürdi, oğlançuğını Uruzı görmedi. Kara bağrı sarsıldı, düm yüreği oynadı, kara kıyma gözleri kan yaş toldı.” (52).*

Karşılama, iyi niyet göstergesi olmak dışında bir itibar unsuru olarak da görülebilir. Bu iyi niyet ve itibar etme karşılamaya çıkan tarafından karşılanmak istenene gösterilmiş sayılır. “Han kızı” Burla Hatun, kocasının geldiğini görünce sanki lütfedip yerinden kalkar, samur cübbesini omzuna alır, kocasını karşılamaya çıkar. Burla Hatun’un “han kızı” oluşunun vurgulanmasındaki diplomatik anlam, Burla Hatun’un aidiyetini ve soyunu, içinde bulunulan âna taşımakla onun hakkında güçlü bir intiba oluşturmaktır.

“Samur cübbesini omzuna alması” da bu intibaı pekiştirecek bir ifadedir. Cübbenin samur olması güç, iktidar ve kuvvete yönelik bir vurgu olmakla birlikte bu cübbenin tamamen giyilmeyip de gayet rahat sayılabilecek bir tavırla omuza alınması davranıştaki keyfiyeti ortaya koymaktadır. Böylece Burla Hatun’un, gerek mensubiyeti gerek sahip olduğu maddî güç gerekse hâl ve tavırları ile muktedir, saltanatlı bir hanım olduğu anlamı ve gerçeği muhatabın zihnine iyice kazılmak istenmektedir. Dolayısıyla karı-koca çatışmasındaki taraflardan biri olan Burla Hatun hakkında oluşturulmak istenen kanaate bakıldığında muhtemel karı-koca çatışmasının seyri hakkında bir fikir sahibi olunabilir.

Burla Hatun, görünürde kocası Salur Kazan’ı karşılamaya çıkmıştır. Salur Kaza, evine geldiğinde üç yüz kişilik birliğinin önünde olup görünür bir yerdedir. Böyle bir durumda karşılıklı bir selam sabah faslı olması beklenir ve umumiyetle de karşılamaya çıkan gelenin selam vermesini beklemeden, “Hoş geldin/geldiniz! Buyur/buyurun!” gibi kalıp ifade ile ilgi ve itibarını ortaya koyar. Ama Burla Hatun, görünürde karşılamaya çıktığı kocasıyla hoş beş etmez, önce yüzüne, sonra sağına ve soluna bakar, bakınır. Burla Hatun’u, avdan dönen kocasına hoş beş etmeyi unutturan (tercih ettirmeyen de denilebilir) durum herhalde Salur Kazan’ın hâl, tavır ve tutumuna yansıyan düşünceleridir. Bu düşüncenin ne olduğu o esnada bilinmemekle birlikte mahiyetinin iyi olmadığı ortadadır. Diğer bir ifadeyle Oğuzlar duygu ve düşüncelerini gizleme gereği duymadıkları gibi yeni bir gelişme karşısında da derhal yeni bir tavır ve tutum alma yönünde temayül gösterirler. Salur Kazan, niyet ve düşüncesinin kötü olduğunu gelişi ile belli eder, Burla Hatun da beklendiğinin aksine Salur Kazan’ın tavır ve tutumuna göre yeni bir tavır ve tutum takınır. Menfî tavra karşı menfî tavır… Yıkıcı tutuma karşı yıkıcı tutum… İletişimsizliğe karşı iletişimsizlik… Gelenek uyarınca Burla Hatun’dan beklenen tavır, avdan dönen kocasıyla her halükârda hoş beş etmek olmalıdır. Sağlıklı bir iletişim için her ne diyecekse hoş beş ettikten sonra demesi beklenir. Geleneğin tayin ettiği davranış yapısına uymamak muhataplar arasında çatışmaya sebep olmakla kalmayacak çatışmanın

seyrini de belirleyecektir. Beşerî münasebetlerin çatışmaya dönüşmemesi için sertliğe karşı yumuşaklığın olması gerekir. Salur Kazan, hüner öğretmek için ava götürdüğü oğlunu tenbihlediği yerde bulamayınca "yoldaşını koyup kaçmakla" suçlar. Bu durum adamları tarafından "korkaklık" (kuş yüreklilik) olarak yorumlanır. Dolayısıyla korkup da yoldaşını bırakıp gitmek, Salur Kazan'ın düşüncesine göre ibretlik bir olaydır ve böyle yaptığını düşündüğü oğlunu alarak altı parçaya ayırıp altı yol ağzına bırakmak düşüncesiyle eve gelir. İster ki, bir daha kimse yoldaşını koyup kaçmasın. Salur Kazan'ın niyet ve düşüncesi kendi içinde tutarlı ve iyidir. Ama bu niyet ve düşüncenin tatbiki ile ortaya çıkacak durum hesaba katıldığında onun kesinlikle kötü olarak değerlendirileceği görülecektir. Dolayısıyla Salur Kazan, gelişi ile kötü (!) bir niyet ve düşünceye sahip olduğunu dışarıya karşı hissettirir. Burla Hatun da bu hisse aynen iştirak ederek menfî tavra karşı menfî bir tavır takınır. Burada sorulması gereken soru şudur: Burla Hatun, "han kızı" değil de sıradan bir hanım olsa idi kocasına karşı benzer bir tavrı gösterebilir miydi? Kuvvetle muhtemel gösteremezdi. Burla Hatun, "han kızı" olmakla Oğuzların siyasî gücünü elinde tutan ailenin mensubu olup bu da onun da aynı iktidar ve kuvvetin hem azası hem de sahibi olduğunu gösterir. Cübbesi de beylik muadili siyasî bir mevkie sahip olduğunu gösterir. Cübbenin samur olması ise yine avcı ve savaşçı bir gücü elinde tuttuğu anlamına gelir. Samur cübbeyi giymek yerine omzuna almakla da güç ve iktidarını dilediğince sergilediği ve diğer insanları otoritesini tanımaya davet ettiği anlamı aşikârdır. Dolayısıyla sahip olduğu güç ve iktidarı fazlasıyla özümseyerek bunu hâl ve tavırlarının tabiî bir parçası olarak gören Burla Hatun'un iktidarının en önemli azası sayılabilecek oğlu söz konusu olduğunda ne kadar sert ve katı bir tavır takınacağı anlaşılacaktır.

Salur Kazan'ın üç yüz kişilik bir maiyete sahip olduğu hatırlanırsa; böylesine büyüklükteki bir kalabalığın önündeki kişinin varlığı hemen göze çarpacaktır. Diğer bir ifadeyle üç yüz kişilik birlik önem derecesine göre Salur Kazan'ın daha gözle görünür olmasında bir aksesuar işlevi de görecektir. Burla Hatun'un saltanatına karşılık Salur Kazan'ın da yabana atılamaz bir

güç ve iktidara sahip olduğu maiyetindeki adamlar vasıtasıyla daha görünür olmaktadır. Dolayısıyla saltanatlı bir hanımla saltanatlı bir beyin çatışması sahip oldukları güç ve imkânları nasıl kullanacakları ile ortaya çıkacaktır. Burla Hatun, oğlunun ilk avını kutlamak üzere "kanlı Oğuz beylerine" toy verecek, saltanatının gereğini yerine getirecektir. Toy vermek, birilerine bir şeyler ikram etmekle umulan hayrı kazanmak dışında ikram sahibinin zenginlik ve cömertlik derecesini de ortaya çıkaracağı için itibarî bir anlama sahiptir. Burla Hatun, Oğuz beylerine ikram etmek üzere attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmakla zenginlik ve cömertlik derecesini ortaya koymuş olacak, yapacağı ikramla şan, şeref ve itibarının gereğini yerine getirmiş olacaktır. Ama Burla Hatun, Salur Kazan'ın gelişiyle evhama kapılarak itibar ve şerefi bir tarafa bırakır. Oğlunun şerefi için Oğuz beylerine vereceği ziyafeti unutur. Avdan dönen kocasına hoş beş etmeyi bile bir kenara bırakarak oğluna bakınır.

Burla Hatun'un tavrını annelik havline vermek ne derece doğru olur, bilinmez. Zira oğlunu göremeyince göğsünün daralması, korkudan yüreğinin oynaması, gözlerinin kanlı yaşlarla dolması annelik hassasiyeti ilerisinde tahavvüllerdir. Belki de aşırı bir evhamdır. Oğlunun o ân orada bulunmayışını başına gelebilecek en kötü sebebe -ölüme- bağlayarak tavır takınması normal bir durum değildir. Bu durum bir peşin hükmün eseridir. Burla Hatun'un, Oğuz beylerini kaale almayıp onların önünde kocasına karşı serzenişte bulunması ayrıca manidardır.

Parçada dikkat çeken üç ibare vardır. Birincisi "han kızı" tabiridir. İkincisi "Kazan"dır. Üçüncüsü de "samur cübbe"dir. "Han kızı" tabiri Burla Hatun'un sıfatıdır. Fakat biraz yukarıda onun bazı sıfatları isminin önünde ve hep birlikte verilirken; burada "han kızı" sıfatı dışında ismi de söylenmez. Burla Hatun'un boyu, hatunluğu gibi kendisinden ve kocasından gelen sıfatları ile ismi söylenmeyip sadece babasıyla izah edilen "han kızı" sıfatı ve cins ismi olarak kız oluşu dile getirilir. Salur Kazan ise bütün sıfatlarından arındırılarak sadece, "Kazan" şeklinde ifade edilir. Bu durum hiçbir unvan ve statüsü

bulunmayan Kazan'la "han kızı"nın karşı karşıya olduklarını gösterir. Dolayısıyla "han kızı" olmasa Salur Kazan, "bey" değildir denilmek istenir.

"Samur cübbe" ise yine sosyal statü ve zenginlik göstergesidir. Cüppe, Dede Korkut'ta beylik payesi verilmiş birine, beyliğinin derecesini göstermek üzere giydirilir. Beylik bir rütbe olarak düşünüldüğü zaman onun cinsî yönden muadili kadınlıktır (hatunluk). Burla Hatun, sosyal statü olan kadınlığının alameti olarak cüppe giyer. Ancak cüppenin samur oluşu niteliğini belirtmek dışında bir anlama da gelir. Samur, derisi son derece kıymetli bir hayvandır ve ancak avlanarak elde edilebilir. Dolayısıyla onu ele geçirmek zahmet ister ve böyle bir zahmet de elbette değerli bir şeye sahip olunacağı için değecektir. Burla Hatun'un cüppesinin samur olduğunu vurgulamak, onun gücüne, dirayetine ve kudretine delalet eder.

"Berü gelgil Salur Bigi Salur görki
Başum bahtı ivüm tahtı
Han babamuñ güyegüsi
Kadun anamuñ sevgüsi
Atam anam virdügi
Göz açuban gördüğüm
Köñül virüp sevdügüm
Big yigidüm Kazan!" (52).

Salur nedir? Burla Hatun, avdan dönen kocası, oğlu ve Oğuz yiğitlerini karşılamak üzere dışarı çıktığında oğlunu göremeyince kara düşüncelere kapılır ve yüreği yerinden oynayarak kan yaş ağlar. Bu tavrı onun oğlunun akıbeti hakkında menfî düşüncelere sahip olduğunun ilerisinde kocasına karşı da ön yargılı davrandığını gösterir. Korkmak, endişeye kapılmak, hele hele ağlamanın çok ileri bir safhası olan kan ağlamak tabiri mizaçla ilgili bazı hususiyetleri ortaya koymakla birlikte zihniyet hakkında da malzeme sunar. Şöyle ki, Burla Hatun, oğlunu, kocasının yanında göremeyince onunla ilgili çok kötü bir durum söz konusuymuş gibi bir tavır gösterir. Bu tavır, onun oğluna gösterdiği ihtimamın delili sayılabilir. Henüz malumat sahibi olmadan oğlunun bir felaketle karşılaştığını varsaymak ise evhama kapılmaktır. Burla Hatun, evhama kapılınca da ne kocasını tanır, ne de ziyafet vermeyi tasarladığı Oğuz beylerine itibar eder. Misafir karşılama, buyur etme, izzet ü

ikramda bulunma gibi içtimaî münasebetleri de bir tarafa bırakarak dünyayı hep veya hiçlik derekesine indirir. Burla Hatun için oğlu varsa güler yüz, tatlı dil, izzet ü ikram vs. var; oğlu yoksa bunların hiçbiri yok demektir. Bu da Burla Hatun'un iki renkten mürekkep bir zihniyete sahip olduğunu gösterir.

Burla Hatun, oğlunu göremeyince evhama kapılır; ancak bunu hemencecik muhataplarına sözlü olarak hissettirmez. Beden dili de görülemediği için bu husus yorumdan varestedir. Fakat yapıp ettikleri, yapmadıkları ve etmedikleri hakkında da bilgi vereceği için Burla Hatun misafir –kocası da dâhil- karşılama göreneğine uygun davranmaz. Hâlbuki ondan beklenen şey, misafirlerini karşılaması, içeriye buyur etmesi, hoş beş etmesi, hâl hatır sormasıdır. Oğlu hakkında malumat soracaksa da bundan sonra sorması icap ederdi. Burla Hatun, yapıp etmedikleriyle çevresine böyle bir mesaj verirken; aynı tavrı kocasına karşı söylediği sözlerinde sergilemez. "Beri gel!" emir cümlesiyle kocasını yanına çağırır. Diplomaside icra ve takdimi müşahede etmek tahlil kolaylığı sağlayacaktır. Fakat Dede Korkut Kitabı nihayetinde sözlü kültürden yazıya geçirilmiş bir metin olup buradaki icra ve takdimi müşahede etmek imkânsızdır. Buna mukabil emir cümlesi kullanmak ve kullanılan bu emir cümlesiyle bir yön tayin etmek de diplomatik tavırları tahlile imkân vermeketdir. Burla Hatun, kocasını "Beri gelgil!" diye emir kipiyle yanına çağırmakla dolaylı olarak ona suçlu muamelesi ettiğini ortaya koyar. Burla Hatun, böyle davranarak kendisinin bir yerde mukim ve orada artık sabit olduğunu gösterir. Bu ikamet ve sebat onun makul bir izaha kadar düşüncelerinde de kati ve donuk bir vaziyet alacağını gösterir. Bir çatışmanın çıkmaması için Salur Kazan, karısına doğru ve onun istediği gibi yaklaşacak ve ona oğlunun nerede olduğu hakkında ikna edici bilgiler verecektir.

"Beri gel!" diye çağıran ifadenin sahibinin karşı tarafı suçladığı muhakkaktır. Böyle bir çağrıya itaat etme ise suçlamayı kabul etmek anlamına gelir. Burla Hatun, kocasını emir cümlesi ile yanına çağırırken; ona hitaben aynı zamanda, "Salur Beyi, Salur güzelliği" vasfını kullanır. Salur, Oğuz boylarından birinin adıdır. Salur Beyi, Salur boyuna mensup ve onun

başbuğu anlamındadır. Beylikle güzellik arasında kurulan paralelliğe göre ise Salur beyi olmak, Salur boyu içinde imrenilecek en iyi yere sahip olmak anlamına gelmektedir. Burla Hatun, büyün Oğuz beylerinin hanının kızı olarak Salur Beyi'ni ayağına çağırmaktadır. Burla Hatun'un Kazan Bey'e evvela mensubiyeti ile hitap etmesi, aralarındaki karı-koca hukukunu ikinci plana ittiğini göstermektedir. Salur Kazan'ın, evvela mensubiyet ve mevkiini belirtmek suretiyle onu eşi olmaktan önce statüsü noktasında değerlendirdiğini gösterir. Bu tutum ise kendisini yüceltmek ve kocasını kendi seviyesi altında görmek anlamına gelmektedir.

Burla Hatun, kocasına hitaben kullandığı cümlesinde evvela hem kendi hem de onun içtimaî mevkiinin sınırlarını çizer, ondan sonra da kocasının kendisi için taşıdığı önemi belirten, "başımın bahtı evimin tahtı" ifadesini sarf eder. Baht kelimesi Türkçe Sözlük'te şu şekilde tarif edilir: "gelecekteki olayları kaçınılmaz bir biçimde belirleyen ilahî iradenin insan ve toplum için çizdiği yaşayış biçimi, kader, talih; şans." (1988: 131).

"Başımın bahtı, evimin tahtı" ibaresinin ilk bakışta iltifat ihtiva ettiği düşünülebilir. Ancak "baht" kelimesi "olan" olduğu için nötr anlama sahiptir. İradî bir tercihi ihtiva etmez. Kaderde olanın tezahür etmesini ifade eder. Bu yönüyle Kazan Bey, Burla Hatun'un kaderinin tecelli etmiş olmasıyla onun kocası olmuştur denilebilir. Başka bir ifadeyle Burla Hatun, Kazan Bey'i, bile isteye kocalığa kabul etmemiş, kader öyle istediği için o kocası olarak karşısına çıkmıştır. Kaderci bir bakış açısı sunan bu anlayış, insanın iradî tercihi dışında normatif bir karakter arz ettiği için karşılaşılan olaylara iki türlü tavır almayı icbar etmektedir. Bu ise ya teslimiyet yahut sorumluluktan kaçarak bir şeyi veya birini suçlama şeklinde tebarüz edebilir. Burla Hatun, kocasına "başımın bahtı" diyerek Kazan Bey'in vereceği cevaba göre kendisini nötr bir noktaya çekmekte, oğlu hakkında menfî bir şey duyduğunda onu sorgulayabileceği bir manevra sahası yaratmaktadır.

"Evimin tahtı" ibaresi de anlam bakımından muğlâk bir ifadedir. Ne niyetle söylenmiş olduğuna göre farklı anlamlara gelebilecek durumdadır. Taht,

Türkçe Sözlük'te şöyle tarif edilir: "Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk; hükümdarlık makamı, hükümdarlık." (1988: 1402).

Taht evvela bir mekânın adı iken makam mevki anlamını da ihtiva edebilir. Burla Hatun, kocası Kazan Bey'e evinin tahtı olduğunu söyleyerek iltifat mı yoksa onun kendisi gözündeki yerini/değerini mi tayin etmektedir? Taht, ister "koltuk"; isterse "makam, mevkii" manasında kullanılmış olsun, burada lafzı geçen koltuk, makam veya mevkiinin mutlaka bir sahibi olmalıdır. Buradaki taht yani iktidarın mukim kılındığı yeri Kazan Bey, bu tahtın bulunduğu coğrafyayı/zemini Burla Hatun temsil ediyor ise o iktidarın bir de sahibi olacaktır ki, bu da oğulları Uruz'dur. Zemin sallanınca tahtın sabit durması düşünülemez. Mefhumu muhalifinden bakınca iktidarın varisi olmayınca zeminin ve onun üzerindeki iktidar sembolünün bir anlamı yoktur. Zira normal şartlarda mekân kalıcıdır; ama sahibi fani olduğu için değişiklik gösterecektir. Burla Hatun'un sözleri ve tavrından anlaşıldığına göre evlerinde kendisinin hükmü yürümekte olup bu tahakküm güç ve iradesini ise mevkiinden almış olduğu görülmektedir.

"Han babamın güyegüsi" ibaresi de biraz önce ifade etmeye çalışılan "kaderci" anlayışın tezahürüdür. Burla Hatun, bu ifadesiyle kocasının içtimaî mevkiini saymaya devam etmektedir. "Han", "baba" ve "güvey" sözlerinin sıralanışına dikkat edildiği zaman Burla Hatun'un, kocasını yalnız kendi nezdinde değerlendirmediği, babasının içtimaî mevkiine konumuna göre de sınırlandırdığı görülmektedir. Siyasî bir konum olan hanlıktan, kan bağının belirlediği babalığa, oradan evliliğin getirmiş olduğu hısımlığa dikkat çekilerek yine nötr bir anlam ima edilmektedir. İhtimalin iki yüzü vardır. İhtimal ihtiva eden bir şey ya olur; ya olmaz. Ancak kimi durumlarda ihtimalin müspet tarafı kuvvetli olur. "Han, baba ve güvey" sırasında kullanılmış olan sözün anlamını, müspet ve menfî olmak üzere iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Müspet olanı, hanlığın kan bağı dışında; ama hısımlık vasıtasıyla Kazan Bey'e geçebileceği imkân ve ihtimalidir ki, bu kuvvetli bir ihtimaldir. Zira Bayındır Han'ın hiç erkek evladı yoktur. Menfî olanı ise Dede

Korkut'un dibacesinde geçen, "Güveyi oğul olmaz." atasözünün de işaret ettiği gibi Kazan Bey'in ne yaparsa yapsın Bayındır Han'ın oğlu yerine konmayacağı kanaat ve görüşüdür. Burla Hatun, kocası Kazan Bey'e, babasının güveyisi olduğunu hatırlatarak onun iktidarî durumunu tasvir etmekte, bir yönüyle kocasının ve kendisinin sınırlarını tayin etmektedir. Bu sınırlandırma neticesinde herkese belirlemiş olduğu yer ve konumun varlığı, meşruiyet meselesini ortaya çıkartmaktadır. Kazan Bey, Burla Hatun tarafından belirlenmiş çizginin dışına çıkmadığı zaman meşru zeminde kalıyor demektir.

"Kadın" tabiri yukarıda izah edilmeye çalışılmıştır. Bir cümle ile tekrar edilirse; kadınlık siyasî bir mevki olup hükümdar hanımlarının sıfatlarından biridir. Burla Hatun, "han, baba, güvey" üçlemesinde olduğu gibi hanın yerine kadını, babanın yerine anneyi, güveyin yerine de sevgiyi ikame ederek kadınların hissî dünyasına dikkat çeker. Burla Hatun'un annesi her ne kadar "kadın" olarak siyasî bir hüviyete sahip olsa da Kazan Bey'i sevgili, kıymetli, aziz görmesi onun kayınvalidesi nezdinde takdirle kabul gördüğüne delalettir. Kazan Bey'in kayınvalidesi tarafından onaylanması aynı zamanda damadıyla ilgili sorumluluğu üzerine aldığı anlamına gelir. Bu da Burla Hatun'u sorumluktan kurtarmaktadır.

"Atam anam verdiği" tabiri de kaderci bir anlayışı ifade eder. Burla Hatun, kocası Kazan Bey'e hitaben söylediği bu sözde, ona kendi rızası ile varmadığını babası ve annesinin verdiğini belirtir. Bu tabir o devrede kızın, babası ve annesinin verdiği kimseye vardığını gösteren zihniyeti ortaya koyar. Dede Korkut'ta kızın oğlana âşık olduğunu gösteren tek örnek, Bayburt Hisarı'nın kızının Bamsı Beyrek'e âşık olmasıdır. Gerçi Selcen Hatun da babasının kurdurmuş olduğu meydanda boğa, buğra ve arslanla dövüşen Kan Turalı'yı görür görmez âşık olur. Bu iki kızın ortak özelliği ise ikisinin de "kâfir" kızı olmasıdır. Oğuz boyuna mensup kızların doğrudan birine âşık oldukları görülmez. Ancak erkek, kendisine âşık olur ve onunla evlenir de beraber yaşamaya başlarlarsa kız da oğlana o zaman âşık olur. Burla Hatun

örneğinde olduğu gibi “koca” onun alnına yazılmış biridir ve kendisini o kocaya babası ve annesi vermiştir. O ilk defa yabancı bir erkekle evlenerek karşılaşmıştır.

Oğuzlarda kızın bir erkeğe âşık olması bir düşüklük olarak görülür. Bu fiil Oğuz kızlarına değil; “kâfir” kızlarına yakıştırılmaktadır. Bu durum zihniyetle ilgili bir meseledir. Kızın varacağı ki, kız tarafından bakınca alacağı, erkeği kendisinin seçememesi, onun evliliği üzerinde iradesinin yok sayıldığını göstermektedir. Bu irade yalnız kâfir kızlarına şayeste görülerek onlar aşağılanırken; Oğuz kızlarının onlara bakarak kendilerine çeki düzen vermeleri telkin edilir. Burla Hatun, Kazan Bey’i ancak evlendikten sonra görüp sevmiştir.

“Göz açuban gördüğüm” ibaresi “gözünü açınca görmek, bakmak, dikkatli olmak, uyanık davranmak, fark etmek, bir şeyi icra etmek, kendine gelmek gibi anlamları ihtiva etmektedir. Burla Hatun, artık kendi kendini bilir duruma gelince Kazan Bey’i görmüş ve sevmiştir.

Burla Hatun, ihtiyatlı bir dil kullanarak kocası Kazan Bey’i belli bir mesafede tutmakta, ne onun tamamen kopup gitmesine zemin hazırlayacak bir tavır takınmakta; ne de her yaptığını sineye çeken bir görüntü vermektedir. Burla Hatun’u böyle ikircikli bir tavra iten sebep elbette çocukları Uruz’un durumunun belirsizliğidir. Uruz, eğer sağ ve esen bir durumda ise Burla Hatun, kocasına karşı tavrını müspet yöne kaydıracaktır; yoksa tersi vaki olacaktır. Ancak her iki durumu da göze alarak hareket eden Burla Hatun’un temayülü müspet taraftan yanadır. Bu durum oğlunun akıbetinin hayra tebdil edeceği anlamına geldiği gibi kocasıyla arasının açılmayacağı şeklinde de düşünülebilir. Burla Hatun, bu yüzden kocasına yukarıdaki rüşvet-i kelam mahiyetindeki sözleri söylemektedir. Bir durum tespiti mahiyetindeki sözlerini kocası Kazan Bey’in kendisi için ne mana ifade ettiğini belirtirken; onu görünce saf, bakir ve temiz duygularla sevdiğini ve kendisine “bey” olarak kabul ettiğini belirterek tebcil eder. Burla Hatun, Kazan Bey’in kendisi için taşıdığı anlam ve önemi belirterek aslında onun kendisine

çizilen bu role uygun bir tavır takınmasını ve öyle davranmasını istemektedir. Kazan Bey, kendisine sarf edilen sözleri ancak bu sözlerin mahiyetini yerine getirdiği zaman hak edecektir. Zira Burla Hatun'un onun için sarf ettiği sözlerden anlaşıldığına göre Kazan Bey'in, karısı yanında yeri sabit olmayıp zemin oynaktır.

"Kalkubanı yirüñden örü turduñ
Oğluñ-ile yilisi kara kazılık atuñ butun bindüñ
Göksi gözel kaba tağlar öñine ava çıkduñ
Boynı uzun bidevi geyigin alup yıkduñ
Semüz etüñ yükletdüñ girü döndün
İki varduñ bir gelürsin yavrım kanı
Karañu dünde bulduğum oğlum kanı
Bir bigüm görinmez bağrum yanar
Asılan asılan kayalardan Kazan oğlan uçurduñ mı
Talı Sazuñ aslanına yidürdüñ mi
Yohsa kara dinlü kâfire uğratduñ mı
Ağ ellerin karusından bağlatdıñ mı
Kâfir öñinçe yorıtduñ mı
Dili damağı kurıyup dört yanına bakdurduñ mı
Kara gözden acı yaşın dökdürdüñ mi
Kadun ana big baba diyii buzlatduñ mı?" (52-53).

Burla Hatun, kocasına yüksek perdeden sözlerle hitap ettikten sonra içinde bulundukları durumu tespit eder. Onun merakı oğlundan yanadır. Oğlu Uruz, babası ile ava gitmiş, babası avdan döndüğü hâlde kendisi dönmemiştir. Annesi de onun avdan dönmeyişini üzüntü ve kaygı, hatta evhamla karşılayarak oğlunu kocasından sormaktadır. Kazan Bey'in oğlu ile kalkması, ata binmesi, dağlara doğru ava çıkması, boynu uzun bedevî geyik vurup yıkması, semiz etini alıp getirmesi onun hünerini tespit etmek için söylenmiş sözlerdir. Ancak bu sözlerin arkasından gelen, "İki vardın, bir gelirsin, yavrum hani?" sorusu, Kazan Bey'in hünerini sorgulayan, küçümseyen ve öfkeyle tezyif eden bir sorudur. Zira Kazan Bey, sayılan bütün o işleri başarmış da oğlunu koruyamamışsa onun marifetinden bahsetmek doğru olmayacaktır.

Burla Hatun'un hitabı farklı fiil ve zamanların ikinci teklik şahsında çekimlenmektedir. Bu tabiî bir tavır gibi görülebilir. Nihayetinde karşısındaki şahsa hitaben konuşmakta olduğu için ya "sen" sigasını kullanacaktır; ya da

“siz”. Dede Korkut’ta “siz” zamiri yalnız aslî manasında kullanılmakta ve çokluk ifade etmektedir. Saygı ifadesi olarak kullanılmamaktadır. Burla Hatun, kocasına hitaben konuşurken; “sen yerinden kalktın, oğlun ile atına bindin, ava çıktın… “ vs. ifadelerden de görüleceği üzere Kazan Bey dışındaki kimselerin varlığını ve iradesini yok saymaktadır. Hâlbuki avlanmaya gidenler arasında Kazan Bey’in maiyetinde üç yüz yiğit ile oğlu Uruz ve onun maiyetindeki kırk er vardır. Bunların varlığı çokluk ifade etmekte ve bunlardan bahisle “siz” sigasını kullanmak doğru olacaktır. Ancak Burla Hatun, vasıta hâli eki olan “ile” vasıtasıyla Uruz’un iradesini yok saymakta, onu kocasının yanında edilgen bir varlık olarak görmektedir. Kazan Bey sanki atına oğluyla birlikte binmiş, daima birlikte hareket etmiştir. Fakat durum böyle değildir. Uruz babasının yanında ve onunla birlikte hareket eder; fakat bu durum düşmanla karşılaşana kadar sürer. Dolayısıyla Uruz artık kendi başına hareket edecek vaziyette olup onun tasarruflarından ötürü babasını suçlamak doğru olmasa gerektir. Kaldı ki, oğlunun adamlığa adım attığı gerekçesiyle büyük ziyafet tertip eden de kendisidir. Bu iki durum çelişki ihtiva eder.

“Kalkarak yerinden doğrulmak” ibaresi Kazan Bey’in sıradan bir fiil olan, bir şey için harekete geçme hâlinin başlangıcını vurgular. Burla Hatun, kocasının evinden ayrılmak üzere olduğu andan itibaren süregiden zamanı tasvir eder. Kocasının yerinden doğrulduğunu, oğlu ile yelesi kara kazılık atına bindiğini, göksü güzel kaba dağlar önüne ava çıktığını, boynu uzun bedevî geyiğini vurup yıktığını, semiz etinin yükleyip geri döndüğünü tahkiye ederek aslında bütün bu fiilleri işleyip işlemediğini onaylatmak ister. Bu manzara bir mahkeme edilişi hatırlatır. Bir avukatın hâkim karşısındaki mahkûma bir suçlamadan dolayı varsayılan olayı bizzat kendisi de müşahede etmiş gibi “…şöyle şöyle oldu… Değil mi?” mealindeki sorularını andırır. Bu sorulara Kazan Bey’in vereceği cevap tektir: evet! Diğer türlüsü inkâr olur ki, bu da onun haysiyet ve şerefini yerle bir eder. Bu da göstermektedir ki, Burla Hatun kocasına sıradan bir soru sormamakta, belli peşin hükümlerle hareket ederek onu sorgulamakta, isnat ettiği suçtan dolayı onun ifadesini almaktadır.

“Kalkarak yerinden doğrulmak” tabirinin fevkalade bir durumu ifade etmek üzere kullanıldığı düşünülebilir. Ancak “kalmak, yerinden doğrulmak” fiilinde nasıl bir fevkaladelik olabilir? Olsa olsa bir işe yeltenmedeki niyet ve kararlılığı ifade edebilir. Fakat durum sanıldığı gibi olmayabilir. Kazan Bey’in oturuşu, kalkışı, herhangi bir iş için harekete geçişi, ihtişam ve şaşaasını tasvir mahiyetinde kullanılır. Kazan Bey’in her hâli yüceltilerek onun da bu yüce hâle uygun davranması beklenir.

“Oğlun ile yelesi kara kazılık atın butun bindin” cümlesinde dikkat çeken birkaç unsur vardır. Vasıta hâli eki ile kurulan “oğlun ile” tabirine biraz yukarıda temas edilmiştir. “Yelesi kara kazılık at” tabiri ise atın yelesinin renginin vasfı yanında bir de “kazılık” olma durumu söz konusudur. “Kazılık” kelimesi Ergin’de, “Kazılık dağı, Kazılık Koca” ve “kazılık at; büyük, kuvvetli ve cins at, Kazılık dağında yetişen cins at” şeklinde izah edilmiştir (Ergin, 1964: 192). Gökyay’da ise bu kelimenin karşısı boş bırakılmış, ancak “kazılık at” karşılığı olarak, “Kazılık dağında yetişen soy at, yürük, güçlü soy at.” açıklaması yapılmıştır (Gökyay, 2000: 243). Kaçalin de, kazılık kelimesini “Kazılık Tagı” olarak almış ve Taşkent’le Sayram arasında küçük bir dağ olduğunu belirtmiştir (Kaçalin, 2006: 320).

Kazılık kelimesi, Dede Korkut’ta sıkça geçmektedir. Bu kelime, imlası farklı da olsa “gazilik” kelimesini çağrıştırmaktadır. Dede Korkut’ta “Oğuz gazileri, gazi erenler” gibi tasarruflar da mevcuttur. Şehitliğin bir paye olduğu düşünülürse gaziliğin de en azından dünyevî bir mükâfatının olması icap eder. Bu mükâfatı da takdir edecek olan ordu sevk etme sorumluluk ve yetkisini elinde bulunduran siyasî veya askerî erktir. Kazan Bey’in gazi olduğuna dair birçok emare bulunmaktadır. Dolayısıyla onun girmiş olduğu gazadan sağ çıkması gazi unvanı almasına yeter de artar bile. Bu unvanın bir karşılığı olarak da siyasî otorite tarafından girmiş olduğu gazayı temsilen bir “gazilik atı” lütfedilmiş olabilir. Böyle bir durum söz konusu ise “kazılık atı” tabiri ile Burla Hatun, Kazan Bey’e askerî maceralarını ve burada kazanmış olduğu taltifi hatırlatarak onu unvanına yakışır şekilde davranmaya icbar

etmektedir. “Gazilik ata” binmek ve halk içine çıkmak insana nasıl gurur ve şeref vesilesi olursa; o ata binerek dolaşan kimse kendisine yaraşır ve beklendiği gibi davranmak mecburiyetinde, oğlunun güvenliği sağlamak zorundadır. Burla Hatun, Kazan Bey’i metheder gibi davranarak aslında onu belli bir seviyede davranmaya doğru itmekte ve öyle davranmadığı takdirde ise unvan ve havasının kof olduğunu zımnen söylemektedir.

Burla Hatun’un, açıklığa kavuşturmak istediği konu hakkında malumat sorarken aşırı derecede sıfat kullanması merakının seviyesini göstermesine mukabil öğrenme hızını yavaşlatan bir tutumdur. “Yelesi kara kazılık at”, “göksü güzel kaba dağlar”, “boynu uzun bedevî geyik”, “semiz et” gibi sıfat tamlamaları ayakta konuşan ve muhatabını sürekli sorgulayan birinin kullanacağı ifadeler olmasa gerektir. Daha doğrusu, bir konu hakkında aşırı meraklı davranan birinin daha kısa cümleler kurması ve daha aceleci davranması beklenir. Burla Hatun gerek kullandığı sıfatlarla gerekse tasvirî birtakım cümlelerle meramını anlatmada lafı uzatır. Bu da onun oğlunun hayatı hakkında endişe duyarken bile sanat ve felsefe yapacak kadar zaman ve imkâna sahip olduğunu gösterir. Hâlbuki söz ve üslubun da muharrik bir hayat tarzı olan konargöçerliğe uygun düşecek şekilde kısa, keskin ve öz olması beklenir.

“Göğsü güzel kaba dağların önü” tabiri de belli estetik seviyede söylenmiş bir sözdür. Güzel göğüs kadında olur. Kaba sıfatı ölçüsüz dengesiz demek değil; irilikle ilgilidir. Ancak bu irilikte mevzun bir taraf mevcuttur. Dağlar bu vasfı ile ona sahip olmak isteyen ihtiraslı Oğuz yiğitlerini kendisine doğru çekmektedir. Dağlara sahip olmak ovalara da sahip olmak demektir. Çünkü dağlar coğrafyanın sahibidirler. Ona hâkim olanlar coğrafyanın da hâkimi olurlar. Burla Hatun, kocası Salur Kazan’ın göğsü güzel kaba dağlar önüne rahatça varıp geldiğini, orada bedevî geyik avlayabildiğini vs. söyleyerek onun hâkimiyet sahasını akla getirmekte ve hükmettiği bu coğrafyada oğlunun başına eğer bir iş gelmişse onun hükmünün geçersiz olduğunu söylemektedir.

Burla Hatun, tasvirî bir tahkiyeden sonra asıl mevzua gelir. Ona göre Kazan Bey, şöyle böyle etmiş, iki gitmiş, bir gelmiştir. İki varmak bir gelmek tabirinde iki kişi çokluk ifade ettiği hâlde fiil "(sen) vardın" şeklinde çekimlenir. Bu ifade Uruz'u yok saymak dışında aslında onun dönmeyişinin mesuliyetini babasına yüklemek üzere sarf edilmiştir. Burla Hatun ağzından Dede Korkut anlatıcısı, Türkçede sayıların fail oldukları veya failleri niteledikleri durumlarda teklik sigasında çekimlenme ifade imkânından faydalanır ve Türkçenin gramatik özelliğinin sunduğu imkânla bir olaydaki mesuliyeti bir başkasının sırtına yükleyebilir.

"Karanlık gecede bulduğum oğul" ifadesi birkaç manada değerlendirilebilir. Uruz annesiyle babasının evliliklerinin on altıncı yılında doğar. Burla Hatun çocuğu olması için kendi tabiriyle kuru kuru çaylara su salar, kara donlu dervişlere adaklar verir, konu komşusuna iyi davranır, dileyene, isteyene, umana yemek yedirir, aç görünce doyurur, çıplak görünce giydirir, dua ve niyaz ile bir oğlan doğurur.

Buradaki karanlık, onun güç ve çetin şartlar içinde bir evlat sahibi olabilmek için arzu ve hevesle beklediği, ancak on altı yıldan önce müspet bir netice alamadığı ruh hâli düşünüldüğü zaman bu meşakkatli zamanı belki de "karanlık" olarak tasavvur etmek gerekecektir. Burla Hatun'un hayatının karardığı, yüzünün gülmediği dönemleri tarif etmesi bakımından karanlık kelimesi uygun düşecektir. Kaldı ki, Dede Korkut'ta çocuksuzluk aynı kökten bir fiille izah edilir: kargamak. "Karanlık gecede bulduğum oğul" tabiri Uruz'un güç bela dünyaya gelişiyle muvazi bir değer oluşturmak üzere söylenmiş bir söz olabilir. Hatta o "bulunan" bir şey olup kendiliğinden gelmiştir, iradî bir şey değildir. Bir daha onun gibi bir şey bulmak mümkün olmayabilir.

Bulmak iki türlü olur. Biri kaybedilen bir şeyi arayarak bulmak, diğeri ise birilerince kaybedilmiş bir şeye rast gelmek, tesadüf etmek, bulmak. Kaybedilmiş bir şeyi bulmak herhalde aydınlık bir zamanda, gündüz gözüne mümkün olacaktır. Buna mukabil "karanlık gece bulmak" büyük bir talih ve tesadüf; hatta mükâfat olmalıdır. Bu gibi ifadeler Uruz'un annesi nezdindeki

değerini belirtmek içindir. Dolayısıyla o ender bulunan bir şey olup onun sorumluluğunu üzerine alan babasının azamî derecede ona ihtimam göstermesi ve kılına zarar gelmesine mani olması beklenir. Salur Kazan, karısı için o denli kıymetli olan oğluna gereken ilgi ve ihtimamı göstermemekle yahut gösterememekle itham edilmekte, dolaylı olarak onun babalık vasfı ile yiğitliği de sorgulanır hâle gelmektedir. Hatta bu özellikleri yetersiz görülmekte ve aşağılanmaktadır.

Burla Hatun, gelenler arasında oğlunu göremeyince evhama kapılır ve kafasında bazı olaylar kurmaya başlar. Bu olaylar oğlu adına felaket sayılabilecek vehimlerdir. Akla gelecek en kötü ihtimalleri hesaba katmanın ilerisinde sanki olmuş bitmiş bir hadise gibi sorması Salur Kazan'ı iki cevaplı bir soru tarzı ile karşı karşıya bırakır. Soru: "Asılan asılan kayalardan Kazan oğlan uçurdun mu?" Cevap: uçurdum veya uçurmadım. Soru: "Talı sazın aslanına (Kazan oğlan) yedirdin mi?" Cevap: yedirdim veya yedirmedim. Soru: "Yoksa (Eğer kayalardan oğlan uçurmadın; Talı sazın arslanına yedirmedinse) kara dinli kâfire (mi?) uğratdın mı?" Cevap: uğrattım veya uğratmadım.

Burla Hatun'un her sorusu müstakil birer soru gibi görünseler de aslında birbirine bağlı sorular şeklindedir. Bu yönüyle de sorular tuzaklanmıştır denilebilir. "Asılan kayalardan oğlan uçurmadınsa; Talı sazın arslanına oğlan yerdirmedinse; öyleyse kara dinli kâfire rast getirdin." diye mantık yürüterek Kazan Bey'i köşeye sıkıştırmakta, oğluna ne olduğundan ziyade kötü bir şey olduğu hakkında onu bir cevap vermeye icbar eder. Bunu da soru soruş tarzı ile sağlamaya çalışır. Kazan Bey, karısı Burla Hatun'un sorduğu sorulardan birine müspet veya menfî cevap vermesi durumunda kendini ele verecektir. Çünkü oğluna ne olduğunu kendisi de bilmemekte ve cevap vermesi hâlinde bunu açık edecektir. Oğluna ne olduğundan habersiz olduğunu söylemesi hâlinde ise yine ihmal ve sorumsuzlukla itham edileceği için susmayı tercih eder.

Burla Hatun'la Salur Kazan arasında vuku bulan karı-koca çatışmasının temelinde oğullarının, ilk avı esnasında onların bilmedikleri bir akıbete uğraması yatar. Salur Kazan, tenbihlediği hâlde oğlunun baba sözü tutmayarak ortadan kayboluşunu korkaklıkla izah etmeye kalkar. Burla Hatun, oğlunun cesaretini filan düşünecek durumda değildir ve yalnız onun sağ ve esen bir şekilde evine dönmesiyle ilgilenir. Dolayısıyla anne ve babanın, çocukları hakkında farklı beklentiler içinde olmaları aralarındaki çatışmanın boyutunu da belirler. Buna göre baba, malını mülkünü namus ve şerefini gelecek nesline taşıyacak, toplum içinde muteber bir yere sahip, güçlü kuvvetli ve dirayetli bir evlat ister. Diğer meseleler bunların yanında tali kalır. Anne ise babandan farklı olarak evvela çocuğunun sağlığını önemser, bunun dışındaki mevzuları tali görür. Ama her ikisi de çocuk üzerinden varlığını idame ettirme gayret ve tutumu içindedir.

Burla Hatun, oğlunun yokluğu üzerine kaygılarını dile getirirken; onun kendisi için taşıdığı önem ve değeri öne çıkarır. Oğlunun doğuşu öncesinde yaşanan sıkıntıları dile getirmekle kocasına çıkışmasını mazur ve haklı gören bir tavır söz konusudur. Bir annenin çocuğunu koruması, düşünmesi onun adına kaygılanması son derece insanî bir tavır olarak görülebilir; ancak her ne surette olursa olsun eşlerden birinin çocukları için diğerine çıkışması, onu suçlaması ve ondan hesap sorması tabiî karşılanmasa gerektir. Burla Hatun, konuşurken kocasına karşı aşırı gittiğini fark etmekte; hatta bilmekte; fakat evlat sevgisini yücelterek kocasına yer yer hakaret etmeyi kendince haklı görecek sebepler ihdas etmektedir. Adak, dua ve niyazla güç bela bir evlat bulduğunu hassaten vurgulamasının başka izahı olamaz. Çünkü o evladı tek başına bulması mümkün olmadığı gibi böyle bir dil kullanması nimeti kendinden, musibeti kocasından gördüğünü ortaya koyar.

Burla Hatun, kocası Salur Kazan'a, oğulları hakkında soru sorarken; doğrudan babalık duygusu üzerinden taarruza geçer. Salur Kazan'ı yine "evet" veya "hayır" gibi kısa cevaplı sorularla karşı karşıya bırakır. Oğlunu kâfirlere tutsak verip vermediğini, ak ellerini pazısından bağlatıp

bağlatmadığını, kâfirlerin önü sıra yürütüp yürütmediğini, dilini damağını kurutarak dört bir yanına baktırıp baktırmadığını, kara gözlerinden acı yaş döktürüp döktürmediğini, kadın ana bey baba diye ağlatıp ağlatmadığını sorgular. Burla Hatun'un bu sorgulamasının faili sanki Salur Kazan'dır. Bahsettiği gibi bir durum söz konusu olsa bile bunda oğlu ile kâfirlerin hiçbir payı yokmuş gibi bir tavır takınır. Tasavvur ettiği durumlardan en az birinin gerçek olması hâline bağlı olarak kocasını suçlar, bunun sorumlusu olarak onu görür. Bundan dolayı ondan hesap sorar.

Burla Hatun, oğlu hakkında vehimler kurarken kocasının babalık duyguları yanında yiğitlik ihtirasına da hitap eder ve bahsettiği durumlardan birinin oğlunun başına gelmesine izin vermişse onun babalığı yanında yiğitliğini de sorgulamaya kalkar. Dolayısıyla saydığı durumlardan herhangi birinin Uruz'un başına gelmiş olmasını var sayarak kocasını tahkir ve tezyif eder, itibarını zedeler, gözden düşürmeye çalışır.

"Oğul oğul ay oğul
Ortacum oğul
Karşu yatan kara tağum yükseği oğul
Karanguluça gözlerüm aydını oğul
Sam yilleri esmedin Kazan kulağum çıñlar
Sarımsak otın yimedin Kazan içüm göyinür
Saru yılan sokmadın ağca tenüm kalkar şişer
Kurımışça göksümde südüm oynar
Yaluñuzça oğul görinmez bağrum yanar
Yaluñuz oğul haberin Kazan digil maña
Dimez olur-iseñ yana göyine karġaram Kazan saña didi." (53).

Burla Hatun, kocasına hitaben söylediği sözlerden sonra bu sefer de oğluna hitaben konuşmaya başlar. Oğlu orada olmadığına göre bu sözlerin de muhatabı yine kocası Salur Kazan'dır. Burla Hatun, oğluna, "Oğul, oğul, ey oğul, mirasçım oğul!" ünlemiyle seslenir. Bu ifadeler de Uruz'un kendisi için arz ettiği önemi dile getirir. Uruz, yalnız Burla Hatun'un çocuğu ve bu yüzden mirasçısı değildir. Benzer bir tavrı daha önce Salur Kazan da takındığı için oğlu Uruz'la aralarında baba-oğul çatışması çıkar. Ancak Burla Hatun'un oğlunun mirasçısı olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir. Çocuğun hukuken anne baba hatta dede nine dışında kardeşinin bile mirasçısı olması

gayet tabiî bir şeydir. Bununla birlikte miras üzerinden mirasçıya önem atfetmek siyasî bir tavır olarak değerlendirilebilir. Burla Hatun, oğlu üzerinden kendisinden tevarüs edecek mal, mülk, şan, şeref, güç ve iktidara dikkat çekmektedir. Onun siyasî iktidarının yanında malı, mülkü ve itibarı da vardır. Uruz'un da kendi soyun tek varisi olarak hayatının oldukça kıymetli görülmesi olağan karşılanmalıdır. Ama aynı şartlar Salur Kazan açısından da geçerlidir. Uruz yalnız annesinin değil; babasının da tek varisidir. Öyleyse Burla Hatun'un oğlunun tek varisi oluşuyla ilgili yaptığı vurgunun altında kocası ile kendi statüsünü yarıştırma ve kendisini ondan üstün gördüğü fikri vardır. Eşlerin birbiriyle mukayesesinde izafî olarak bazı hususlarda birinin diğerinden daha üstün vasıflara sahip olduğu görülebilir. Bu, renklilik olmak dışında eşine karşı bir üstünlük unsuru olarak devreye sokulduğunda eşler arasında çatışmaya sebep olabilir. Burla Hatun örneğinde görüldüğü gibi içtimaî mevki bir renklilikten yahut zenginlikten ziyade eşine tahakküm kurma unsuru olarak kullanılır. Bu da evliliklerin arkasında başka fikirlerin olabileceği sonucunu pekiştirir.

Dede Korkut'ta erkek evlada ayrı bir değer atfedildiği görülmektedir. Umumiyetle erkek evlat babayla, kız evlat ise anneyle birlikte anılır. Dibace'de yer alan, "Kız anadan görmeyenice öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofra çekmez." atasözünün de belirttiği gibi kız çocuğun terbiyesinden anne, oğlan çocuğun görgüsünden ise baba mesul tutulur. Bunun yanında, "Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir." atasözü de oğlun baba için taşıdığı değer ve önemi izah eder. Dolayısıyla Burla Hatun'un oğlunu tek başına mirasçısı olarak sahiplenmesi, aynı durumun kocası için de söz konusu olduğunu söylememesi kocasına karşı benlik güttüğünü ve ona üstünlük tasladığını ortaya koyar. Burla Hatun, kocasına karşı böyle davranma gücünü, mensup olduğu aileden alıyor olmalıdır. Dede Korkut'ta Burla Hatun'un tavrına benzer başka bir duruma rastlanmaz.

"Anası bir soy dahı soyladı, aydur:
Karğu cıda oynadanlar vardı geldi
Altun cıda oynadana yâ Rab noldı
Kara koç ata binenler vardı geldi

Bidevi atlu bir oğula yâ Rab noldı
Nöker geldi nayib geldi
Yaluñuz bir oğula yâ Rab noldı
Yaluñuz oğul haberin Kazan digil maña
Dimez olsañ yana yana karġaram a Kazan saña." (53).

Burla Hatun, kocası ve oğluna hitaben konuştuktan sonra bu sefer de Allah'a hitaben konuşmaya başlar. Burla Hatun'un Tanrı'ya hitaben söylediği sözlerinde oğlunu başka yiğitlerle mukayese eder. Bu kıyas ise mal, mülk, zenginlik, şan, şöhret, iktidar ve içtimaî mevki üzerinden yapılır. Kargı cıdaya karşılık altın cıda, kara koç ata karşılık bedevî at, nöker ve naibe karşılık oğlunu ileri sürmek suretiyle Burla Hatun duyguları üzerinden aslında hayata ve kâinata bakış açısını ortaya koyar. Ona göre bir şeyin daha iyisine sahip olan kimsenin yaşama hakkı daha mukaddestir. Altın cıdalının olduğu yerde kargı cıdalı kolayca feda edilebilir. Bedevî atlının yanında kara koç atlının esamisi bile okunmamalıdır. Nöker naip sağ olarak gelebildiği hâlde oğlu haydi haydi gelecektir. Ama babası onun başına bir iş gelmesine sebep olmuştur ve bunu da kendisinden saklamaktadır vs. Burla Hatun bu anlamda sözler sarf ettikten sonra kocasına hitaben söylediği sözlerin şiddetini artırmaya başlar. Oğlunun akıbeti hakkında malumat vermediği takdirde ona beddua edeceğini söyler. Burla Hatun, kocasına beddua edecek raddeye geldiği zaman artık ona mesafeli hitap etmeyi de terk eder ve sadece ismiyle ünlemeye başlar. Geldiği bu raddede Burla Hatun kocasının itibar ve mevkiini belirgin kılan sıfatlarını üzerinden sıyırarak ona, "Kazan!" diye hitap etmeye başlar. Bu tavrı, aralarındaki soru sorma ile başlar ve sorgulamaya irca eder, daha sonra sorgulamadan suçlamaya döner ve nihayet biraz daha sertleşerek beddua etme tehdidi sınırına gelerek fiilî çatışma evresine girer. Bu durum, artık sözün tükendiğini ve çatışmanın şiddetleneceğini gösterir.

"Kuru kuru çaylara su saldum
Kara tonlu dervişlere nezir virdüm
Yanum ala bakduğumda konşuma eyü bakdum
Umanına usanına aş yidürdüm
Aç görsem toyurdum yalıncak görsem tonatdum
Dilek ile bir oğulı güç-ile buldum
Yaluñuz oğul haberin a Kazan digil maña
Dimez olsañ yana göyine karġaram Kazan saña." (53).

Burla Hatun, oğlu Uruz'un avdan eve dönmeyişini birtakım menfî hadiselere yorarken; bunu müsebbibi olarak kocası Salur Kazan'ı görür ve "sen" zamirini kullanarak onu suçlar. Ancak burada Uruz'un, evliliklerinden epey bir zaman sonra dünyaya geldiğini ve annesinin bir çocuğunun olması için olmadık işler yaptığını, adaklar adadığını, konu komşuya iyi baktığını, umana ummayana yemek yedirdiğini, aç görünce doyurduğunu, çıplak görünce giydirdiğini, dua ve niyaz ile bir "oğlu" güç bela bulduğunu söyler. Burla Hatun'un ifadelerinde kullandığı "ben" zamiri, çocuğunun olması için yalnız kendisinin bazı fedakârlıklar yaptığı, bu işte kocasının müdahil olmadığı anlamını öne çıkarır. "Kuru kuru çaylara (ben) su saldım. Kara donlu dervişlere (ben) adak adadım. Konu komşuma (ben) iyi baktım…" Hep "ben" zamirini kullanarak çocuğun kendi gayret ve iyiliğine karşılık bir lütuf olarak verildiğini düşünür ve bunu dile getirir. Burla Hatun'un iyi bir durum için "ben" merkezli bir dil kullanması onun diğer bütün zamirleri "ben"den ayırması anlamına gelir. Bu işte benden başkasının katkı ve yardımı olmadı diye bir anlam çıkan bu ifadesini kocası Salur Kazan'a karşı söylemiş olduğu için aslında ona, "Çocuğunun olması için sen bir şey yapmadın. Dolayısıyla onun üzerinde hak iddia edemezsin." demeye getirir. Bu, tek taraflı, suçlayıcı dil ise Burla Hatun'un çocuklarının olmayışının müsebbibi olarak kocası Salur Kazan'ı gördüğünü, dolayısıyla evladı üzerinde yegâne hak sahibinin kendisi olduğunu tebarüz ettirir. Hâlbuki Dirse Han çocuğu olmadığı için Bayındır Han tarafından tezyif edilince kimseyi suçlamaz, çocuklarının olmayışının kusurunun ya kendisinde yahut karısında olduğunu belirtir.

Burla Hatun'un kocasına karşı, kocasının da müdahil olduğu bir iş neticesinde sahip oldukları evlat vesilesiyle bile "ben" merkezli konuşarak içtimaî mevkiini öne çıkardığı görülmektedir. Eşler arasında içtimaî mevki öne çıkarıldığı zaman evlilik nereye düşer? Burla Hatun, nihayetinde hanlar hanı Bayındır Han'ın kızıdır. Ama beylerbeyi Salur Kazan'ın da karısıdır. Bununla birlikte kocası ile çatışma hâlinde iken kocasından intikal eden statüyü kullanmaması hatta yok sayıp küçümsemesi de çatışmanı tabiatı gereğidir. Zaten çatışma hâlinde olduğu kocasının statüsünü kullanması mevzi ve taraf

kaybetmesi hatta teslimiyet anlamına geleceği için aralarındaki çatışma patolojik bir hâl alacaktır. Dolayısıyla eşler arasında vuku bulan çatışmada, "ötelenen" eşe karşı kendi kesp ettiği hüner ile aileden tevarüs eden değerlerin öne çıkarılması çatışmanın sağlığı açısından önemlidir. Ama sağlıksız olan eşler arasında vuku bulan çatışmada statünün belirgin şekilde kullanılması ve bunun muhatapta da makes bulmasıdır. İş ayrılık gayrılık noktasına geldiği zaman sosyal statünün Dede Korkut'ta daha belirgin şekilde kullanıldığı görülmektedir. Girişilen bir mücadelede statü yönünden üstünlük kurmak ve karşı tarafı itaate zorlamak Dede Korkut'ta sıkça rastlanılan diplomatik bir yöntemdir. Burla Hatun, "sen" sigasına karşılık "ben" sigasını kullanarak kendisini kocasıyla mukayese eder ve ifadelerinde alttan alta "ben" sigasının daha üstün olduğu imasını kuvvetli bir şekilde dile getirir. Ancak burada karı-koca çatışmasının dil boyutunda kaldığı, tahkir, tahfif, tezyif, hatta beddua etmek söz konusu olduğu hâlde rakibe karşı fiilî bir yönteme müracaat edilmediği görülmektedir. Burla Hatun oğlu münasebetiyle sorguladığı, hatta yer yer suçladığı kocasına karşı beddua etmek dışında bir şiddete başvurmaz.

"Karşu yatan kara tağdan
Bir oğul uçurduñ-ise digil mańa
Külünk-ile yıkdurayım
Kamın akan yügrük sudan
Bir oğul uçurduñ-ise digil mańa
Tamarların tuğladayım
Azġun dinlü kâfirlere
Bir oğul tutdurdun-ise digil mańa
Han babamuñ yanına men varayın
Ağır leşker bol hazine alayın
Paralanup kazılık atumdan inmeyince
Yiñüm-ile alca kanum silmeyince
Kol but olup yir yüzine düşmeyince
Yaluñuz oğul haberin almayınca
Kâfir yollarından dönmeyeyin didi." (54).

Burla Hatun, kocası Salur Kazan'a karşı güttüğü benlik davasını sürdürmeye devam eder. Şartlı birleşik cümle vasıtasıyla kocasıyla kendisini mukayese eder. Şeklen müspet, ancak anlam yönünden menfî olan (Karşı yatan kara dağdan bir oğul uçurdun ise de bana!) şartlı birleşik cümle

vasıtasıyla kocasını, kendisinin ihtimaller üzerinden tasavvur/isnat ettiği oğlunu öldürme suçunu itirafa zorlar. Burla Hatun'un baştan beri kocasına karşı kullandığı hitap cümleleri, soru cümleleri, durum cümleleri (Ergin, 1964: 52-53) vs. hepsi bir bütünlük içinde değerlendirildiği zaman kocasının karşısında "çapraz sorgulama tekniği" kullandığı intibaını uyandırmaktadır. Hitap cümleleri ile güven telkin etmekte, soru cümleleri ile durumu tespit etmeye çalışmakta, durum cümleleri ile vaziyeti kendi gözünden aktarmakta, şart cümleleri ile kendince tespit ettiği suçlunun suçunu itiraf etmesini icbar etmekte, hatta bunun neticesinde nasıl bir müeyyide uygulanacağını belirtmek suretiyle kendisini yukarıda bir yerde konumlandırmaktadır.

Burla Hatun, oğlunun avdan dönmeyişini onun ölümüne yorunca sözde katili kocasından öğrenmeye çalışır. Ancak bir cevap alamayınca, daha doğrusu Salur Kazan'ın cevap vermesine fırsat vermeyince oğlunun katilinin kim olabileceği ihtimalini sıralamaya başlar. Buna göre Salur Kazan, sanki Burla Hatun'un oğlunu, "karşı yatan kara dağdan uçurmuş" ve oğlan ölmüş (Oğlunun yokluğundan onu sorumlu tuttuğuna göre herhalde "öldürmüş" demek daha doğru olacaktır.) ise Burla Hatun oğlunun uçup da öldüğü dağı külünkle yıktırmak tehdidi savurur. Kanlı (Kamın: kanın? Ergin, 1964: 190) akan yüğrük sudan bir oğul uçurmuş ise Burla Hatun, o suyun damarlarını kurutmakla tehdit eder. Burla Hatun'un, dağa ve suya şahsiyet izafe etmenin ilerisinde onları birer istiare olarak kullandığı ve bununla da kocasını kast ettiği söylenebilir. Zira dağın tabiatında yar da olur; uçurum da. Suyun tabiatında yavaş akmak da vardır; hızlı akarak önüne geleni süpürüp gitmek de. Dolayısıyla Burla Hatun'un tehdidi ne dağadır; ne de suya. Kaldı ki, Burla Hatun'un tehdidinden ne dağın haberi vardır; ne de suyun. Öyleyse onun tehdidi oğlunun ölümünün müsebbibi olarak gördüğü kocasınadır. Dağ da su da bahanedir. Salur Kazan, yanılıp da oğlunun akıbeti hakkında en ufak bir bilgi vermiş, yalan söylemiş, tahminde bulunmuş olsa tam da Burla Hatun'un iddia ettiği gibi o işte kendisinin de dahli olduğunu beyan ve itiraf etmiş sayılacağından son derece ihtiyatlı davranır. Burla Hatun'un isteği oğlunun akıbetini öğrenip durumu sineye çekmekten ziyade onun müsebbibini

cezalandırmak dairesinde döner. Bunun için de bir “suçlu” bulmaya çalışır. Ona göre bu suçlu da Salur Kazan’dan başkası değildir. Zira Oğuzların kolektif şuuraltında Dirse Han’ın oğlu Boğaç Han’ı ava diye götürüp de okla yaralayıp öldürmek istediği örnek vardır. Dolayısıyla Uruz’un her ne sebepten olursa olsun ölüm haberi gelmesi durumunda Burla Hatun, kocasını hem bir baba hem de siyasî icranın başı olarak sorumlu tutacak ve bunun gerçekleşmiş olması halinde onu dağ gibi yıkmak, su gibi hayat damarlarını dağlatmakla tehdit eder. Salur Kazan da hayata ve kâinata karısıyla aynı pencereden baktığı için suçlu psikolojisiyle hareket ederek hiç sesini çıkarmaz ve “Sükût ikrardan gelir.” düsturunca kendisine isnat edilen suçu zımnen kabul etmiş görünür.

Burla Hatun tehditlerini istek kipinde dile getirir. Bu da ettiği tehditleri kendisinin yapmayacağı, bunun için vasıta kullanacağı anlamına gelir. Vasıtadan kasıt elbette alet değildir. Alet de olabileceği gibi bunları kullanacak insan gücüdür. Bir dağı yıkacak, bir ırmağın damarlarını dağlayacak gücü temin etmek iki yönlü güç ister. Birincisi siyasî güç, ikincisi ise iktisadî güçtür. Burla Hatun, Hanlar Hanı Bayındır Han’ın kızı olarak bu iktisadî ve siyasî gücü kendisinde görüyor olduğunu gösterir. Bunun anlamı, Salur Kazan’ın bu güçlerden mahrum olduğudur. Burla Hatun’un bakışına göre oğlunu sağ salim evine getiremediği için Salur Kazan bahsi geçen güçlere sahip değildir. Bu tavır onu gücü itibariyle tezyif ve tahfif etmek demektir.

Burla Hatun, dağ ve su istiaresine “kâfirleri” de ekler. “Kâfir” ile burada İslam dışındaki bir dinin mensubu değil; “düşman” kast edilir. Kendisi sağ olduğu hâlde düşmana adam kaptırmak en azından Salur Kazan adına zül sayılır. Burla Hatun, , oğlunu düşmana kaptırmış olma ihtimaline karşılık Salur Kazan’ı, han babasının huzuruna varmak, ondan ağır asker ve bol hazine almak, sonra almış olduğu ordunun başına geçerek oğlunu kurtarmaya teşebbüs edecek olmakla tehdit eder. Bu tavır Salur Kazan’ın gücünü, iktidarını, iradesini, dirayetini ve erkeklik gururunu yerle bir etmek

anlamına gelir. Ancak bu tavır daha ziyade yaralı arslana kamçı vurmak gibi Salur Kazan'ın sinir uçlarını uyararak onu tahrik etmek işlevi görecektir.

Burla Hatun'un, "dağdan uçurmak, sudan uçurmak" diye sarf ettiği sözlerinde uçurmak ile uçmak (cennet) arasında bir bağlantı kurması kuvvetle muhtemeldir. Bu ihtimali kuvvetli kılan husus yardan düşenle suya kapılanın sağ kurtulamayacağı varsayımıdır. Buna bağlı olarak Burla Hatun, eğer oğlu dağdan (yardan) düşüp ölmüşse dağı yıktıracaktır. Eğer suya kapılıp ölmüşse o suyun çıktığı kaynakları kurutacaktır. Böylesine kin, nefret ve öfke dolu ifadeleri kurmaktan imtina etmeyerek etrafındaki insanlara gözdağı vermekte bir beis görmez. Ama oğlunun akıbetini henüz bilmediği için onun bu tehdidi yersiz ve temelsiz söz sarfiyatından başka bir şey değildir. Zira kendisi de oğlunun yokluğunun ihtimalleri üzerinde durmaya devam eder ve onun yardan uçmamış veya suya kapılmamış olduğu, buna mukabil "kâfirlere" tutsak düşmüş olabileceği ihtimalini de hesaba kattığını gösterir. Fakat bu ihtimali dile getirirken; artık istek kipini değil, emir kipini kullanmaya başlar. Han babasının huzuruna varacak, ondan ağır asker ve bol hazine alacak, parça parça olsa bile oğlunu almadan atından aşağı inmeyecek kararlılığı göstereceğini beyan eder. Bu tavrı ve ifadeleri artık kocası Salur Kazan'dan umut kestiği anlamına da gelir.

"Ağır asker, bol hazine" ibarelerindeki "ağır" ve "bol" sıfatlarına bakılarak "hafif asker", "dar hazine" anlamı çıkarılamaz. Türkçede "hafif insan" tabiri kullanılmakta ve lakayt, şahsiyetsiz vs. anlamlarına gelmektedir. Bol sıfatının da bir hazinenin vasfını dile getirmekten ziyade bir nesnenin niceliğini izah etmek için kullanıldığı görülmektedir. Böylece "ağır asker", çok, kalabalık, ciddi, ağır silahlı, kabiliyetli asker, çok asker, büyük ordu, yer götürmez ordu anlamlarında kullanılmıştır. Bu tasarruf Kazan Bey'e ve onun maiyetindeki askerlere karşı söylenmiş olduğu için "ağır asker" lafzına mefhumu muhalifinden bakınca Kazan Bey ve maiyetindeki askerlerin "hafif, iş bilmez, hünersiz vs." oldukları anlamı kuvvetli olmasa bile miktar ve teçhizat bakımından "yetersiz" oldukları anlamı açktır. Bu ifade de Kazan Bey'le

yanındaki adamlarını küçümsemeye, tahkir ve tezyif etmeye yönelik bir tavırdır.

"Bol hazine" ibaresinde de benzer bir durum söz konusudur. Güçlü manasında kullanılan hazine ile de çok kalabalık olması muhtemel ordunun uzun süreli ihtiyaçlarını karşılayacak bir zenginlik murat edilmiş olmalıdır. Bu da her ne pahasına olursa olsun Burla Hatun'un oğlunu bulup çıkaracağı konusundaki kararlılığını gösterir. Burla Hatun, bütün bu tavırları ile Kazan Bey'in herhangi bir mazerete sığınmasına mahal vermeden oğlunun akıbetini söylemesini, oğlu ölmüşse intikamını almasını, sağ ise gidip kurtarmasını sağlamaya çalışır.

"Yohsa a Kazan ayağumdan sermüze atayın mı
Kara tırnak ağ yüzüme çalayın mı
Güz alması kibi al yañaklarum yırtayın mı
Çenberüme alca kanum dökeyin mi
Ağır şiven senüñ orduña koyayın mı
Oğul oğul diyübeni buzlayayın mı
Kaytabanda kızıl deve, bundan kiçdi
Torumları bundan buzlayup bile kiçdi
Torumçuğum aldurmışam buzlayayın mı
Kara koçda kazılık at bundan kiçdi
Kulunçuğı kişneyüp bile kiçdi
Kulunçuğum aldurmışam kişneyeyin mi
Ağayılda ağca koyun bundan kiçdi
Kuzuçağı mañrışup bile kiçdi
Kuzıçağum aldurmışam mañrıyayın mı
Oğul oğul diyü buzlayayın mı?" (54).

Burla Hatun, kocasına karşı sözlü birçok hücumlarına rağmen fiilî bir taarruzda bulunmaz. Ancak nihayet Kazan Bey'i işi şiddete kadar vardırmakla tehdit etmeye başlar. Fakat burada uygulayacağı şiddet kocasına değil; kendisine yöneliktir. Ordu içerisinde kendisini rezil ederek kocasını küçük düşürmekle tehdit eden Burla Hatun'un niyeti hâlâ kocasından, oğlunun akıbetini öğrenmek ve ona göre harekete geçmesini sağlamaktır. Burla Hatun, Kazan Bey'i yalnız tehdit etmekle kalmaz, aynı zamanda onun vicdanını harekete geçirmeye çalışan sözler sarf eder. Ordu içinde yerinden sıçrayıp kalkmak, ak yüzünü kara tırnakla yırtmak, alca kanını dökmek vs. kendi kendine vereceği zarar olmakla birlikte el âlemin dikkatini hadise

üzerine celp etmek üzere Kazan Bey'i kınanmakla tehdit etmek demektir. Nihayet kendisini kızıl deve, kazılık at, akça koyun; oğlunu da bunların yavruları ile özdeşleştirerek (istiare sanatı marifetiyle) Kazan Bey'in vicdanını tahrik etmeye çalışır. Burla Hatun, oğlunun akıbetini öğrenmek gayesiyle annelik duygusu üzerinden kocası Kazan Bey'i ikna etmek ister.

"Kalkubanı yirümden turam dir-idüm
Yilisi kara kazılık atuma binem dir-idüm
Kalın Oğuz içine girem dir-idüm
Ala gözlü gelin alam dir-idüm
Kara yirde ağ otağlar dikem dir-idüm
Yorıyubanı oğulı ulu gerdege kiçürem dir-idüm
Murad-ile maksuda irgürem dir-idüm
Murada yetürmedüñ meni
Kara başum karışı tutsun Kazan seni
Bir bigüm görinmez bağrum yanar
Neyledüñ digil mańa
Dimez olsañ yana göyine karġaram Kazan sańa." (54-55).

Burla Hatun, oğlu Uruz bir tek kendisine aitmiş gibi davranmaya devam eder. Onun mürüvvetini görme arzusu sadece kendisine şayeste ve mahsus bir durum olmasa gerektir. Babası da biricik oğlunun mürüvvetini görmek isteme hakkına sahiptir. Ancak Burla Hatun, oğlu hakkında malumat vermeyen kocası Salur Kazan'ı, oğlunun iyiliğini istemeyen, aksine kötülüğü için çabalayan bir düşman gibi görür ve onu oğluna düşmanlık etme ithamıyla yargılar.

"Anası oğlanuñ böyle digeç Kazanuñ 'aklı başından gitdi, kara bağrı sarsıldı düm yüregi oynadı, karangulu gözleri kan yaş toldı, aydur: Görklüm, oğul gelse senden mi sorar-idüm, korhma kayurma avdadur, avda kalan oğul içün kayurmağıl, yidi gün ben Kazana möhlet virgil, yirde ise oğulı çıkarayım, gökde ise indüreyim, bulur-isem buldum, bulmaz-isem Tañrı virdi Tañrı aldı neyleyeyin, gelü-beni kara şiven senüñ-ile bile eyleyeyin didi. Han kızı aydur: Kazan oğlan avda idügin andan bileyin kim yorgun atuñ-ile gedilmiş cıdañ-ile ardına düşesin." (55).

Salur Kazan, kendisi on altı bin kişilik düşman ordusuna karşı giderken; oğlunu da gözcülük etmesi gayesiyle bir tepede mukim kılar, düşman dağıldıktan sonra ise oğlunun olduğu tepeye gelir ve onu orada bulamaz. Bu durumu müzakere ettiği adamlarının kanaatleri oğlanın düşman askerlerini görünce korkup annesinin yanına kaçtığı yönündedir. Nitekim Salur Kazan da aynı görüşe iştirak eder ve yoldaşını yolda koyup kaçtığını düşündüğü

oğlunu, ibret-i âlem için annesinin yanından alarak kılıçla altı parçaya ayırıp altı yol ağzına bırakacağını söyler. Bu gayeyle geldiği evde oğlunun olmadığını öğrenince işin rengi değişir. Salur Kazan'ın oğlu hakkındaki kanaati aksi yöne tebeddül eder. Uruz'un korkup da savaş meydanından kaçmadığı anlaşılınca öfke yerini saygı ve kaygıya bırakır. Uruz, böylece babasının nezdinde tabir-i caizse aklanır, yiğitliğini ve cesaretini ispatlamış, babasına layık bir evlat olduğunu cümle âleme göstermiş olur. Fakat bu gelişme bir yönüyle sevindirici bir durum iken diğer yönüyle kaygı ve korku verici bir vasfa sahiptir. Uruz, korkak bir evlat olmadığını göstererek maiyetindeki adamlarının karşısında babasının itibarını yükseltir. Buna karşılık ölmüş veya esir düşmüş olma ihtimali ile annesinden sonra babasını da derin kaygı ve korkuya sevk eder.

Salur Kazan, karısı Burla Hatun'un tepkisiyle karşılaşana kadar oğlu hakkında menfî kanaat ve düşüncelere sahiptir. Kazan Bey, ileri bir hedef için oğlunun yiğit, cesur ve kahraman bir evlat olmasını arzularken; Burla Hatun'un birinci önceliği oğlunun sağlığı ve selametidir. Burla Hatun'un tepkisi üzerine Salur Kazan da bir nebze olsun aynı noktaya gelir ve oğlunun hayatından endişe etmeye başlar. Ancak oğlu hakkındaki kanaat ve düşüncesinin yersiz çıkması onu rahatlatırken; karısı Burla Hatun'un alttan alta veya açıktan tahkir, tahfif, tezyif, tehdit, itham ve isnatları karşısında suçluluk duygusuna kapılarak haksızlığını zımnen de olsa kabul eder ve boyun eğer. Karısının sözlerinden sonra kendisinin de aklının başından gitmesi, kara bağrının sarsılması, yüreğinin yerinden oynaması, kara gözlerinin kanlı yaşla dolmasının sebebi budur. Salur Kazan, "görklüm" diye hitap etmek suretiyle karısının yönelttiği suçlamaları kabul mahiyetinde bir tavır izhar eder ve bu konuda onun haklılığını, kendisinin ise haksızlığını ortaya koyar. Ancak durumun vahametini kıvrak bir zekâ örneği sergileyerek kapatmaya çalışırsa da bunu başaramaz.

Burla Hatun, avdan dönmeyen oğlunun akıbetini onunla beraber olan babasından sorarken; babası da düşmanla karşılaştıkları gerçeğinden hiç

bahis açmayarak oğlunun yokluğu durumunu av faaliyeti üzerinden izaha kalkışır. Salur Kazan, av esnasında on altı bin kişilik bir düşman ordusu ile karşılaşarak savaştıklarını karısına anlatmış olsa Burla Hatun'un ettiği laflarda haklı olduğu anlaşılacak ve belki de daha ağırlarını etme hakkı ve fırsatı doğacaktır. Ancak Salur Kazan, bu hususta hiçbir açık vermeyerek karısının sorgulamalarına karşılık yumuşak bir tavır takınır ve soruya soruyla karşılık vererek hem karısını teskin etmeye çalışır; hem de durumu anlamak ve açıklığa kavuşturmak gayesiyle kendisine hareket kabiliyeti sunan bir saha açar. "Görklüm, oğul gelse idi senden mi sorardım?" cümlesi av dışında başka bir işe karıştıkları izlenimini örtmek üzere kurulmuştur denilebilir. Nitekim Salur Kazan, oğlunun avda olduğunu söyler; ama kendi üzerindeki emareler ise hiç de öyle söylemez. Atının yorgun, mızrağının çentilmiş ve üstünün başının kan içinde olması onun savaştığına delalet eder. Burla Hatun, her ne kadar kendisine yöneltilen teskin edici sözlerle rahatlamış görünse de Salur Kazan'ın sözlerine katiyen inanmaz ve onun sözünün doğruluğunu sınamak için bir teklif ortaya atar. Buna göre Salur Kazan, atının ve kendisinin yorgunluğuna bakmadan gidecek oğlunu bulup getirecektir. Burla Hatun, Salur Kazan'ı böyle bir yola sürmek suretiyle son bir hamle olarak oğlunun hayatta olup olmadığını anlamaya çalışır. Salur Kazan'ın, oğlunu aramaya çıkmaması Burla Hatun'unu evhamının gerçekliği konusunda haklı çıkaracaktır. Dolayısıyla Burla Hatun tavır ve sözleri ile kocasını köşeye sıkıştırarak istediği neticeyi alacak diplomatik bir hamle yapar.

Dede Korkut Kitabı'nın dibacesinde, "Yalan söz bu dünyada olmasa yeğ." diye bir atasözü var. Yalanla, yalancılıkla ilgili neredeyse bir hikâye mevcuttur. Beyrek'le Yartaçuk arasında geçen maceranın merkezinde, yalancılık neticesinde gelişen entrikalar yatar. Dolayısıyla yalancılık, Dede Korkut'taki bütün müspet değerlere aykırı bir tavırdır. Zira yalan öyle bir örtüdür ki, insan her şeyi yapar; yapmadım diyerek yaktıklarının üstünü örtebilir. Tersi de doğrudur. İnsan yapmadıklarını yaptım diyerek başkalarını yanıltabilir. Bu sebeple yalanın nerede, ne zaman, neyi, nasıl ve niçin

karattığı patlak verene kadar anlaşılmayabilir. Salur Kazan, oğlunun avda olduğunu söyleyerek yalan olmasa da yalana yakın bir ifade kullanır. Oğlunun nerede olduğunu kendisi de bilmemekle avda olmadığını bilir. Çünkü avlanmayı bırakıp istirahat ederlerken; üzerlerine gelen düşmanla savaşmak için tertibat alırlar. Bu esnandan sonra Salur Kazan da Uruz hakkında bir malumata sahip değildir. Ama Salur Kazan, bu hakikatten karısına bahsetmez. Her ne saikle olursa olsun hakikatin tamamını veya bir kısmını gizlemek, muhataba doğru söylenmediği anlamına gelir. Salur Kazan, oğlunun avda olduğunu söyleyerek aslında gayet diplomatik bir tavır takınır, hem karısını teskin ederken; hem de kendisine yöneltilen suçlamaları boşa çıkarmaya çalışır. Burla Hatun'un suçlamaları, babasının oğluna sahip çıkamayarak onun hayatına kast ettiği yöndeyken; Salur Kazan, oğlunun avda olduğunu, dolayısıyla ondan haberi olmayacağını söyleyerek onun kendi başına ve kendi iradesi doğrultusunda hareket ettiğini, hâl ve tutumunda kendisinin bir müdahalesinin bulunmadığını söyler. Böylece şahsına yöneltilen suçlamaları üzerinden atmaya çalışır.

Salur Kazan, muğlak ifadelerle bir yandan karısını teskin etmekte, bir yandan kendisine yöneltilen ithamları reddetmekte, bir yanda da oğlunun müphem durumunu tarif etmektedir. Karısından oğlunu bulmak üzere yedi gün mühlet istemesi olayın onda meydan getirdiği hararetı düşürmek, soğumasını sağlamak ve uygun adımı atmak üzere zaman kazanmak anlamına gelir. "Yerde ise çıkarmak, gökte ise indirmek" ifadesi gayet iddialıdır. Yerde ise çıkaracaktır, gökte ise indirecektir; ama bu işleri nasıl yapacaktır? Yerde olmak, ölmüş ve gömülmüş olmak demektir. Cesedinin yerin altında bir yerde gömülü olması demektir. Gökte olmak da ölmüş olmak demek olup ruhunun göğe çekilmesi, "uçmağa" varması olsa gerektir. Bu sözler oğlunun gaybubetinin hayatta olmayışına delalet eder. Fakat Salur Kazan, bu ifadelerin bahsettiği manada anlaşılmasını istemez. Bilakis oğlunun derede tepede av peşinde koştuğu şeklinde anlaşılmasını ister. Bu kastını Burla Hatun da anlamış görünür ki, gidip onu aramasını icbar eder.

Burla Hatun, babasıyla beraber ava gidip de onunla eve dönmeyen oğlunun ölmüş olabileceği evhamından hareketle kocası Salur Kazan'la çatışmaya başlar, oğlunun sağ ve avda olduğunu söyleyen kocasından onu derhal bulup getirmesini ister. Salur Kazan, oğlunun kâfir düşmanla çatışma esnasında korkup eve kaçtığını düşünür. Ancak oğlunu evde bulamayınca onun ya ölmüş; ya da esir düşmüş olduğuna hükmeder. Nihayet kötü ihtimali hesaba katmayarak oğlunun esir düştüğünü düşünür, kendi izi üzerine geri dönüp oğlunu aramaya çıkarken; doksan tümen genç Oğuz yiğidine, karısına duyurmadan el altından gelmelerini söyler. Salur Kazan, cenk meydanını dolaşır; ancak oğlunun maiyetindeki erlerin şehit düştüklerini, atının oklanarak yıkıldığını görür ve bir yerde altın kamçısını bulur. Bu emareleri birleştirince oğlunun esir düştüğü yönündeki fikri iyice perçinlenir ve "kâfir" ordusunun izini sürerek oğlunun esir tutulduğu ordugâha kadar gelir. Burada oğlu ile görüşür, konuşur, oğlu onu daha fazla kayıp vermemek için yolundan döndürmeye, annesinin yanına göndermeye çalışır. Ancak Salur Kazan, hem bir baba, hem bir koca; hem de Oğuz hanedanının yüksek siyasî mevkiine sahip bir bey olarak oğlunu düşman elinde bırakmanın haysiyet ve şeref meselesi olduğunu bildiği için teklifini reddeder. Böylece doksan tümen genç Oğuz yiğidinin gelmesini beklemeden "kâfir" askerlerine saldırır ve göz kapağından yaralanınca kendini sarp yerlere vurup canını kurtarır ve ne kadar gezdiği belli olmamak kaydıyla böyle bir durumda karısı Burla Hatun'la karşılaşır:

> *"Meger hanum boyı uzun Burla Hatun oğlançuğını añdı, kararı kalmadı. Kırk ince billü kız oğlanı-y-ile kara aygırın tartdurdı, butun bindi, kara kılıcın kuşandı. Başum tacı Kazan gelmedi diyü izin izledi gitdi." (59).*

Yukarıdaki parçada da görüleceği üzere Burla Hatun'un kararı kalmaz, artık huzursuz olur, sükûnunu kaybeder ve durduğu yerde duramaz olur (Gökyay, 2000: 237). Burla Hatun'un bu tavırlarından anlaşıldığına göre Salur Kazan gideli yedi günü geçmiştir. Dolayısıyla Salur Kazan, karısı Burla Hatun'a verdiği sözü yerine getiremez ve böylece karısının gözünde güvenilir olma vasfını kaybeder. Artık kocası Salur Kazan'dan bir ümit hâsıl olmayacağını idrak eden Burla Hatun duruma el koyar. "Kırk ince belli kız

oğlanı ile" kılıç kuşanır ve at biner. Türkçede kız oğlan kız deyimi bekâreti belirtmek üzere kullanılır. Nitekim Gökyay da kız karşılığı olarak, "erkeğin karşıtı, dişi; bakire, kız oğlan kız; kız çocuk; kız evlât; cariye; kadın köle; hizmetçi kız" anlamlarını vermektedir (Gökyay, 2000: 248). Burla Hatun'un maiyetindeki kırk ince belli kızın kılıç kuşanıp at bindiği dikkate alındığı zaman kız oğlan kelimesi, Gökyay'ın verdiği anlamların hepsini ihtiva edebilecek olmakla birlikte bunların at binmesi ve kılıç kuşanması savaşçı özelliğe de sahip olduklarını gösterir. Dolayısıyla Burla Hatun'un maiyetindeki kızları tek başına hizmetçi, köle, cariye vs. görmek doğru olmayacaktır.

Kız oğlan tabirinin kullanılmasında hususî bir durum söz konusu olsa gerektir. Şöyle ki, Salur Kazan, bir erkek olarak ölüsünü dirisini; ama oğlunu bulup getirmek üzere verdiği mühlet dolduğu hâlde ne onu getirmiştir; ne de kendisi gelmiştir. Burla Hatun da oğlunu sözüm ona avda bırakan; ancak yedi gün içinde bulup getireceğini söyleyerek giden ve artık kendisinden de haber çıkmayan kocasının başarısızlığını varsayarak olaya el koyar. Kaldı ki, daha önce Burla Hatun, kocası Salur Kazan'ı oğlunu getiremeyecekse kendisinin han babasına giderek ağır asker ve bol hazine alarak onu, bizzat kendisi kurtarmakla tehdit etmişti. Buradan anlaşıldığına göre Oğuzlar arasında cinsiyete bağlı iş bölümü vardır ve güvenlik meselesi askerî boyutlu olduğu için bu iş erkeklere mahsus görülmektedir. İş bölümünün dışında baş kesmek, kan dökmek, ganimet almak, ad kazanmak erkeklere mahsus yiğitlik emareleri görüldüğü için bir kadının erkek işi sayılan bir işe el atması erkeğin kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getiremediğine delalet eder. Salur Kazan, dediği gibi oğlunu bulup getirmiş olsaydı Burla Hatun oğlunun peşine düşmeyecektir.

Kadının erkeğin işine el atması aynı zamanda erkekliği, daha doğrusu kadınlığı da sorgulayan bir tavırdır. Burla Hatun, kocası Salur Kazan'ı oğlunu bulup getirmesi konusunda tehdit ederken; onun babalığı, devlet adamlığı, askerliği, yiğitliği dışında erkekliğini de sorgulamaya başlamıştır. Maiyetine aldığı kırk ince belli kızın kız oğlan olması elbette onların bekâretlerine

delalet ediyor. Ayrıca “ince bel” ve “kız oğlan” ibareleri de kızların naif, zarif, kibar ve kırılgan oldukları havasını veriyor ve Burla Hatun bu kızlarla birlikte kocası Salur Kazan’ın yapamadığı işi, oğlunu kurtaracağını düşünerek harekete geçiyor. “İnce bel” ve “kız oğlan” ibarelerinin zıddı mealen kalın, güçlü, bükülmez bel ile feleğin çemberinden geçmiş, murat vermiş; murat almış, güngörmüş erkek demektir. Burla Hatun’un tavrı tersinden okunduğu zaman şöyle bir anlam çıktığı görülür: “Eğer Salur Kazan, sanıldığı gibi beli bükülmez, feleğin çemberinden geçmiş, güngörmüş, güçlü, kuvvetli bir erkek olsaydı ben onun işin el atmazdım.” Görüldüğü gibi Salur Kazan’ın şahsına doğrudan olmasa da dolayılı olarak bir hakaret söz konusudur. Bu tutumu cinsiyet ayrımına getirilen bir tenkit olarak da değerlendirebiliriz. Erkeklerin bazı hususlarda sadece kendilerinin vazife alarak görev ica etmeleri ve bunun neticesinde başarısız olmalarına yönelik bu tenkide göre Burla Hatun, kocasının yapamadığını zarif, kırılgan ve kibar kızlarla birlikte yapmaya yeltenmektedir. Bu da şeklin insanı yanıltabildiğini gösteriyor. Güçlü ve hünerli sanılanlar yeteri kadar güçlü ve hünerli olmayabilirler. Tersi de doğrudur. Naif, kırılgan, kibar görülenler kendilerinden beklenmeyen büyük işler başarabilirler. Ancak Burla Hatun, kocası Salur Kazan’ın işine el atmakla zımnen onu rencide edici bir tavır takınmış da olsa bu tavrını kocasına hitaben “başımın tacı Kazan” ibaresiyle yumuşatmakta, niyetinin üstünü bu sözle örtmektedir.

Burla Hatun, oğlunu aramaya giderken “kara atına” biner, “kara kılıcını” kuşanır. Karanın kötü, soğuk, keskin vs. manaları düşünüldüğü zaman Salur Kazan’ın atına ve kılıcına bir telmihte bulunduğu görülür. Bu da onun kocası Salur Kazan’dan, oğlunun akıbetiyle sorumlular hakkında daha haşin ve sert davranacağı anlamına gelir. Tersinden bakınca Salur Kazan’ın oğlunun durumu hakkında yeteri kadar dirayetli davranmadığı anlamı çıkar.

“Gelü gelü Kazana yakın geldi. Kazan halalını tanımadı. Han kızınuñ üzerine geldi, aydur:

Kara aýġıruñ cılavısını mańa tartġıl yiğit
Tike tutup yüzüme bakġıl yiğit
Altuñdağı kara aýġırı mańa virgil yiğit
Elüñdeki süvri çıdańı

Yanuñdağı gök poladuñı maña virgil yiğit
Bu günümde umud olġıl maña
Kala ölke vireyin saña" (59).

Salur Kazan, düşman oku ile gözkapağı çizilip de gözüne kan dolunca atını ve teçhizatını kaybeder. Kaçıp kendini sarp yerlere vurmasa canını da kaybedecektir. Salur Kazan, oğlunu esir vermekle istikbalini esir verir. Atını kaptırmakla iktidarını kaptırır. Elindeki silahını kaybetmekle kuvvet, kudret ve iradesini kaybeder. İsfahan seferinde Köroğlu'nun tuzağa düşüp adamlarını, mutfağını ve en önemlisi Kır Atı'nı düşmana kaptırmasıyla aklını da oynatması ve artık kendisini bir ölü sayarak anadan üryan soyunup boş bir mezara girmesi gibi Salur Kazan da oğlunu, atını ve silahlarını düşmana kaptırınca ne yana gittiğini bilemez. Tabiri caizse dağa düşer. Bu esnada oğlunu aramaya çıkan hanımı Burla Hatun ile tesadüf eder. Ama karşısında tam tekmil teçhizat kuşanmış olan hanımını tanıyamaz. Gördüğü şahsı yanına çağırarak ondan atını, mızrağını ve kılıcını kendisine vermesini ister ve bunlara karşılık ona kale ve ülke vereceğini vaat eder. Salur Kazan, yaya ve silahsızdır. Dede Korkut Kitabı'nda, "Kalabalık korkutur. Derin olsa batırır. Yayanın umudu olmaz." denmektedir (Ergin, 1964: 52). Salur Kazan, son tahlilde hem yalnızdır, hem yayadır; hem de silahsızdır. Dolayısıyla o, umutsuz bir durumdadır ve bir başkasına da umut veya başka bir şey vaat edebilecek durumda değildir. Diğer bir ifadeyle içinde bulunduğu an itibariyle Salur Kazan pazarlık yapacak durumda değilken; karşısına çıkan bir yiğitten atını ve teçhizatını kendisine vermesini istemektedir. Divan-ı Lügat'i-Türk'te, "Türkün atı kanatlardır." diye bir atasözü vardır. Silahlanmış birinin atını ve silahlarını bir başkasına vermesi beklenemez. Bu hakikati Salur Kazan'ın kendisi de biliyor olmalıdır. Ama çaresizliğini tarif etmesi bakımından bu ifadesi önemlidir. Bir diğer husus da Salur Kazan ne kadar perişan bir hâle düşmüş olmalı ki, karısını dahi tanıyamamaktadır. Onun bu hâli karı-koca çatışmasında bir durum tespitinden ileri bütün itibarını kaybetmek üzere olduğu anları içine alır. Zira Salur Kazan, oğlunu ava götürmüş; ama avdan döndüğünde onu yanında getirmemiştir. Karısına, oğlunun avda olduğunu belirterek yedi güne kadar bulup getireceğini söylemiştir. Ancak verdiği

mühlet dolduğu hâlde oğlunu bulup getirmediği gibi kendisi de atını ve silahlarını kaybetmiş bir vaziyette sarp yerlerde dolaşmaktadır. Sarp yerlerde dolaşma herhalde divanelere mahsus bir fiil olmalıdır. Hanımını tanımamış olması sadece gözüne kan dolmuş olmasıyla izah edilemez. Zira bir gözü hâlâ sağlamdır. Öyleyse tutsak oğlunu kurtaramayan Salur Kazan'ın büyük bir sarsıntı yaşayarak hanımını dahi tanıyamaz bir ruh hâli içine girdiği söylenebilir. Salur Kazan'a edilen itibardaki iniş ve çıkışlar Dede Korkut anlatıcısının tavrında da kendisini gösterir. Salur Kazan'dan, güçlü ve dirayetli zamanında "Salur Kazan, Kazan Bey, Kazan Han, Ulaş oğlu Kazan Bey, Han Kazan" gibi ifadeler kullanılırken; çaresiz zamanına ise üzerindeki sıfatlar sıyrılarak sadece adı ile hitap edildiği, "Kazan" dendiği görülüyor. Dolayısıyla başarısızlığın, daha önce kazanılmış sosyal statülerin tekrar alınmasına yol açabildiği sonucu çıkarılabilir.

İktidarla gelen itibarın, iktidarın kaybedilmesiyle gitmesi olağan karşılanmalıdır. Salur Kazan'ın şahsında tebarüz eden itibarın iktidarla geldiği değil; bilakis kendisinin iktidara itibar kazandırdığı söylenebilir. Salur Kazan'ın iktidardan düşecek duruma geldiği süreçte Dede Korkut anlatıcısının onun şahsından "Kazan" diye bahsetmesi itibarının iniş ve çıkışının göstergesi gibidir. Salur Kazan'ın cenk esnasında sayısız "kâfir" askerini öldürmesi, "kâfir" askerlerinin ise ona sadece göz kapağını çizebilecek kadar zarar verebilmeleri hiç değilse "kâfirler" söz konusu olduğunda hâlâ Salur Kazan'a itibar edildiğini gösterir.

"Karşum ala yigit menüm ne mañlarsın
Kiçmiş menüm günümi ne añdurursın
Kalkubanı yirinden turan Kazan
Kara göz atuñ biline binen Kazan
Ilgayuban kara tağum yıkan Kazan
Kölgelüçe kaba ağacum kesen Kazan
Pıçak alup kanatlarum kıran Kazan
Yaluñuzça oğlum Uruza kıyan Kazan
At üstinde eglenmeyüp yortan Kazan
Senüñ bilüñ ölmiş
Üzengüye dirmeyen dizüñ ölmiş
Han kızı halaluñı tanımayan gözüñ ölmiş
Buñalmışsın saña nolmış
Çal kılıcuñ yetdüm Kazan" (59).

Burla Hatun, perişan hâlde iken rast geldiği kocası Salur Kazan'a ilgi göstermez. Durumu hakkında hiç söz açmaz. Evvela Salur Kazan ona seslenir; ama o da karşısındakinin karısı olduğunu bilmemektedir. Salur Kazan'ın önce konuşmasıyla hayat memat meselesi içinde olan bir tavrını birlikte değerlendirmek gerekecektir. O, oğlunu kurtarabilmek için at ve silaha hayatî derecede ihtiyaç duymaktadır ve bu ihtiyaçlarını rast geldiği ilk kişiden talep etmektedir. İçinde bulunduğu ruh hâli itibariyle Salur Kazan, kimseyi tanıyacak durumda değildir. Zira gözkapağı çizilince "kara kanı" şorlayıp gözüne dolmuştur. "Hırs gelir, göz kararır. Hırs gider, yüz kararır." diye bir atasözü vardır. "Kara kan" Salur Kazan'ın oğlunu kurtarmaktan başka bütün düşüncelerini karartan hırsıdır. O hırsla hareket ederken; karısını bile tanımaz. Zira gözü oğlunun kurtuluşundan başka manzarayı görmemek üzere şartlanmıştır denilebilir.

Burla Hatun, kendisini tanımayan kocasına hitaben benzer bir üslupla cevap verir. Salur Kazan, karısını gerçekten tanımaz; ama Burla Hatun onun kendisine yabancı biriyle konuşurkenki üslubunu yansıtma yoluyla devam ettirir ve kocasına hitaben, "Karşıma geçip yiğit ne bağırırsın?" diye seslenir. Bu hitap tarzı yabancı birine seslenirken uygun olacaktır. Hâlbuki Burla Hatun kendisinden at ve silahlarını isteyen kişiyi tanır, onun çaresizliğini görür; ancak ona karşı ne sahiplenici bir hitap tarzı takınır; ne de herhangi bir teselli ifadesi kullanır. Daha ilk cümlesinde durum tespiti mahiyetindeki ifadelerini yabancı birine seslenir gibi sarf eder. Ancak ikinci cümlesinde duygularını dile getirmeye başlar, bunu da kendi açısından ve bencilce bir sebeple ifade eder. Salur Kazan'ın düştüğü durum itibariyle Burla Hatun geçmiş günlerini arar duruma geldiğini belirterek tabiri caizse yaralı arslana bir kırbaç vurur. Onun hitabında artık Salur Kazan, yukarıdaki parçada da görüleceği üzere bütün unvanlarından sıyrılmış olarak sadece "Kazan" diye anılır. Tabiî "Kazan" ünlemi öncesindeki ifadeler de ayrıca önem arz etmektedir.

Burla Hatun, kocasını perişan bir hâlde bulmuş; fakat ona ne olduğunu merak dahi etmeyerek hâlâ ondan oğlunun hesabını sormaya devam

etmektedir. Buradaki karı-koca çatışmasının başlıca sebebi çocuk meselesidir. Ancak bir anne olarak çocuğunu koruma tavrı kocasını yıkma, rezil etme, reddetme gibi bir başka sıkıntıya yol açmaktadır. Burla Hatun, oğlunu kurtarayım derken kocasını silip bitirme noktasına gelmiştir denilebilir. Salur Kazan'ın harekete geçerek kara göz atına bindiğini ve atını dörtnala koşturarak kendisinin kara dağını; yani hâkimiyet sahasını, iktidarını yıktığını; inancını sarstığını, umudunu kestiğini, kanatlarını kırdığını, hülasa oğluna kıydığını söylemektedir. Uruz, Burla Hatun'un olduğu kadar Salur Kazan'ın da evladıdır. Salur Kazan da karısı Burla Hatun gibi oğlunu iktidarının istikbali olarak görmektedir. İki kişinin iktidarının tek kişide toplanması bir zihniyet meselesini ortaya çıkarmaktadır. Uruz, annesinin mi iktidarının istikbalidir; yoksa babasının mı? Diğer bir ifadeyle çekirdek aile görüntüsü veren ve yüksek siyasî mevkie de sahip bu ailede gerek evin; gerekse siyasî erkin sahibi kimdir? Burla Hatun mudur; Salur Kazan mıdır? Salur Kazan, Salur boyunun beyi yanında on iki boyun teşkil ettiği İç Oğuzların beyi ve merkez teşkilatı olan İç Oğuzlarla taşra teşkilatı olan Dış Oğuzların da beylerbeyidir. Burla Hatun ise bütün bu Oğuz boylarının tâbi oldukları Bayındır Han'ın kızı ve Salur Kazan'ın eşidir. Dolayısıyla Uruz, Oğuz hanlığının tek erkek varisi olup müstakbel Oğuz Hanı'dır. Bu durumda dedesi Bayındır Han'ın tahtına geçeceği için iktidar mührünü annesi üzerinden alacaktır. Burla Hatun, kocası Salur Kazan'la oğulları üzerinden iktidar çatışmasına girerken bu hakikati göz önünde bulunduruyor olmalıdır. Kocasına bu derce sert davranmasının sebebi olarak hanlığın istikbalini tehdit ettiği ve tehlikeye attığı kabulünden ileri geldiği söylenebilir.

Burla Hatun, Salur Kazan'ın artık at üstünde duramayıp da yürümesini belinin öldüğüne yormaktadır. Salur Kazan'ın beli dediği, siyasî iktidarının yıkılması, teşkilatının dağılması olmalıdır. Üzengiyi tartmayan dizinin ölmüş olması ile baş ayak istiaresinde olduğu gibi kendisine bağlı halkı kaybetmiş olduğu kast edilmektedir. Han kızı helalini tanımayan gözü ile de evliliğinin bittiği, ailesinin dağıldığını beyan etmektedir.

Salur Kazan, Dede Korkut'ta, "Türkistan'ın direği" olarak tarif edilmektedir (Ergin,1964: 41). Bu istiarede "Türkistan" bütün Türkleri temsilen çadıra, Salur Kazan da bu çadırı ayakta tutan direğe benzetilmektedir. Dolayısıyla gövdeyi ayakta tutan omurgayı kast ederek bel kelimesi kullanılır. Çadırı kiriş görevi gören direkler vs. ayakta tutar. Çadırı ayakta tutan omurga sosyal hayata aktarıldığı zaman bu, siyasî teşkilat olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bir baba olan Salur Kazan'ın, Türkistan'ı ayakta tutan teşkilatın orta direği olarak "devleti" temsil ettiği düşünülebilir. Devletin ise bir milleti olacaktır. Milleti temsilen de bir anne olan Burla Hatun düşünülebilir. Bu devlet ve milletin istikbali olarak da çocuk, yani Uruz akla gelecektir. Dolayısıyla Burla Hatun, bel, ayak ve göz istiareleri ile Salur Kazan'ın gücünü, dirayetini ve basiretini yitirdiğini söyleyerek onun devleti, milleti ve istikbali tehlikeye attığını ve yok olma sürecine ittiğini vurgulamış olmalıdır.

Burla Hatun'un sözleri bir tespitten ibaret olup bu tespit olmuş bitmiş bir durumun resmi değil; olmak üzere olan bir durumu ortaya koymaktadır. Bu noktada kendisi Salur Kazan'ın iktidarının, halkının ve ailesinin kurtarıcısı olarak devreye girdiğini söyler ve onu mücadeleye teşvik ederek ümitlendirmeye çalışır. Burla Hatun, oğlu adına her ne kadar kocasına iktidarını bile sorgulayıcı bir tavır takınsa da nihayet onun haklı davasında destekçisi olmaktadır. Bu yönüyle de gerçek ve güçlü iktidar sahibinin kendisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Dede Korkut'ta karı-koca çatışmasının başlıca sebebi ya çocuksuzluktur; ya da çocuğun talim, terbiye veya güvenliğidir. Dirse Han, çocuksuzluğu sebebiyle Bayındır Han tarafından kara otağa oturtulup önüne kara koyun yahnisinden konularak tahfif ve tezyif edilince başlangıçta bu kusurun müsebbibi olarak kendisini ve karısını görür. Daha sonra ise doğrudan karısını suçlayınca aralarında çatışma çıkar. Bu çatışma da Dirse Han'ın "dişi ehlinin sözünü" tutması üzerine meselenin hallolmasıyla son bulur. Salur Kazan'la karısı Burla Hatun arasındaki çatışma da benzer özelliklere sahiptir. Bunların çocukları evliliklerinin on altıncı yılında doğar. Fakat Salur Kazan'la

Burla Hatun'un çocuksuzluk sebebiyle çatışmaları vaki değildir. Boğaç'la Uruz'un akran oldukları varsayıldığında Bayındır Han'ın Dirse Han'a başka, damadı Salur Kazan'a başka türlü muamele edişi çatışma sebebi sayılabilir. Buna mukabil Burla Hatun ile Salur Kazan'ın çocuksuzluk sebebiyle çatıştıkları; ancak bunun Dede Korkut Hikâyelerine yansıtılmadığı görülür. Burla Hatun'un yukarıda kocası Salur Kazan'a hitaben söylediği sözlerinde bu çatışmanın izlerine rastlanır ve bunlar orada değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Salur Kazan ile Burla Hatun'un çocuk üzerinden bir karı-koca çatışmasına girmelerinin sebebi ise çocuğun nasıl ve ne şekilde terbiye edileceği hususudur. Dede Korkut'ta bir yiğidin talim ederek hüner sahibi olması ve Oğuz değerler dünyasını benimseyip uygulayarak da terbiyeli davranması beklenir. Uruz hem hüner hem de erdem sahibidir. Ama babası Salur Kazan, onun hünerini ve erdemini yeteri kadar görüp takdir etmez, hatta onu cemiyet huzurunda tahfif ve tezyif etmek suretiyle oğulla çatışmaya girer. Nihayetinde Uruz hüner ve erdemini esaretle ispatlar.

Dede Korkut'ta karı-koca çatışması içtimaî mevki üzerinden yürütülür. Umumiyetle babalarından dolayı yüksek zümreye mensup kadınlar kocalarına karşı sosyal statülerini öne çıkararak mukabele ederler. Bununla birlikte fiilî bir tavır içine girmezler. Yalnız söz vasıtasıyla kocalarının sosyal kimliklerini ve erkeklik gururlarını inciten, tahfif, tezyif ve istiskal eden bir yol tutarlar. Bu tutum ise menfî olmakla birlikte zaman zaman tahrik ve teşvik edici bir özelliğe de sahip olabilmekte, erkeğin karısından daha üstün bir kabiliyet sergilemesinde kırbaç etkisi gösterebilmektedir. Müspet netice almaya yönelik olan bu tutumun insan haysiyet ve gururundan önce başarıyı esas aldığı ortadır. Ama bir işten ziyade düşman karşısında bir başarısızlık hesaba katıldığında maliyetinin daha ağır olacağı görülecektir. O bakımdan düşman karşısında başarının insan haysiyet ve şerefinden daha da yüceltilmesinde garip bir tezat vardır. Biri olmadığında diğerinin de bir önemi kalmamaktadır.

Dede Korkut'ta karı-koca çatışması çocuk merkezinde gelişmekle birlikte yapıcı bir özellik gösterir. Maksat çatışmak değil; ailenin devamlılığını sağlamak olduğu için şartların iyiye tebdil olmasıyla karı-koca çatışması da son bulmaktadır.

1.2.4. Âşık-Maşuk Çatışması

"Dede Korkut'ta Âşık-Maşuk Çatışması" başlığı altında ele alınacak beşerî münasebetler şunlardır: Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek, Kan Turalı ile Selcen Hatun ve Segrek ile karısının münasebetleridir. Burada isimleri anılan çiftler birbirleri ile evli; yani karı koca oldukları hâlde aralarındaki münasebetin "Karı-Koca Çatışması" başlığı altında değerlendirilmeyip başka bir tasnifle "Âşık-Maşuk Çatışması" başlığı altında değerlendirilmesinin sebebi, bu çiftlerin birbirleri arasındaki münasebetlerin mahiyet bakımından karı koca çatışmasından farklı oluşu yanında kendi aralarında bir benzerlik taşımalarıdır. Bu üç çiftin birbirleriyle münasebetlerinin ortak noktası evliliklerinin aşkla başlaması veya belli bir merhaleden sonra aralarında aşkın peyda olması ve birbirlerine birçok badireler atlattıktan sonra kavuşmalardır. Bunların "âşık maşuk çatışması" başlığı altında tasnif edilip değerlendirilmesinin sebebi bu ortak özelliktir.

Dede Korkut'ta âşık maşuk çatışmasını geniş şekilde ihtiva edip gösteren münasebetler Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek arasında vuku bulan münasebetlerdir. Ondan sonra Kan Turalı ile Selcen Hatun arasındaki münasebetler gelir. Segrek ile karısı arasında münasebetler çok geniş olmamakla birlikte yine de dikkate alınması gereken özellikler taşımaktadır.

Dede Korkut'ta aşk meselesi kendine mahsus bir serbestlik içinde değil; içtimaî değerlerin müsaade ettiği ölçü, çerçeve ve dairesinde gerçekleşir. Yani sevmenin ve sevilmenin de ölçüsü, kalıbı ve sınırları vardır. Aşk hususunda bile değer yargılarının reddedeceği durumlara pek rastlanmaz. Dede Korkut'ta aşk umumiyetle tek taraflıdır ve kızlar erkeklere âşık olurlar. Beyrek esaretteyken; hapsedildiği kalenin komutanının kızı ona tek taraflı aşk

duyguları besler. Segrek'in yavuklusu vardır. Ama Segrek mi kızı seviyordur; kız mı Segrek'i seviyordur, belli değil. Birbirini de seviyor olabilirler. Metinden anlaşıldığına göre kızın Segrek'e aşk beslediği söylenebilir. Segrek, bir ağabeyi olduğunu öğrenip de onu kurtarmaya niyetlenince hayatından olmasın diye bu kızla evlendirilir ve gerdeğe konur. Ama Segrek, ağabeyini sağ ise kurtarmayı, ölmüş ise öcünü almayı varsa bile aşkından daha üstün tutar. Selcen Hatun, Kan Turalı'nın yüzünü görür görmez ona âşık olur. Avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu akar. Erkekler ise kızları, vasıfları yüzünden beğenirler, isterler, almak için hayatlarını ortaya koyarlar. Bütün bu mücadelenin de gösterdiği gibi Dede Korkut'ta erkekler de kızlara adı konmamış şekilde aşk duygusu beslerler. Bahsi geçen bütün bu aşk numunelerinin ortak noktası tek taraflı başlayıp evlilikle neticelenmesidir. Erkeklerin bir kızı evlenecek derecede arzu etmesi ise herhalde aşk olarak görülüyordur. Netice itibariyle Dede Korkut'ta kızların erkeklere karşı hissî temayül göstermeleri olağan karşılanıyor, erkeklerin ise daha ziyade kızlarda hüner, erdem gibi bazı özellikleri aradıkları görülüyor.

Dede Korkut'ta aşk meselesi tamamen hissî bir zeminde seyretmez. Bir yönüyle daima gerçekçidir. Bu gerçeklik denklik üzerine kuruludur. Gerek itibar, gerekse hüner bakımından birbirine denk olmayan kimselerin arasında aşkî duyguların geliştiği görülmez. Mesela Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek, birbirine beşik kertmesi vergili oldukları hâlde karşılaşıp görüşmeden, konuşmadan, birbirini ölçüp tartmadan, görgüsünü bilgisini, imtihan edip anlamadan yakınlaşmazlar. Ne zaman kendi değer hükümlerine göre münasip birer insan olduklarını anlarlar, o zaman birbirlerine söz verir, âşık-maşuk olurlar.

1.2.4.1. Bamsı Beyrek İle Banı Çiçek'in Çatışması

Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek'in bir araya gelme maceraları, onlar henüz dünyada bile değilken; babalarının beşik kertmesi yoluyla dünür olmaları ile başlar. Banı Çiçek de Bamsı Beyrek de babaları tarafından birbirine nişanlandıklarını bilirler; ama karşılaşmaları on altı yıl sonra bir tesadüfle söz

konusu olur. Bamsı Beyrek, babasının bezirgânlarına saldırıp mallarını yağmalayan kâfirlerden o malları tekrar alır. Dede Korkut gelerek ona "Bamsı Beyrek" adını verir. Babası da oğluna beylik verir ve şerefine bir de av tertip eder. Av esnasında Bamsı Beyrek, bir geyiğin peşine takılır gider. Geldiği yerde yeşil çimen üstünde bir kırmızı otağ görür. Banı Çiçek'le karşılaşması bu esnada gerçekleşir.

> *"Nagâhandan Oğuzuñ üzerine bir süri geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova gitdi. Kova kov bir yire geldi, ne gördi: Sultanum gördi gök çayıruñ üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Yâ Rab bu otağ kimüñ ola didi. Haberi yok ki alacağı ala gözlü kızuñ otağı olsa gerek. Bu otağuñ üzerine varmağa edeblendi. Ayıtdı: Ne olur-ise olsun, hele men avumı alayın didi. Otağuñ öñinde irişi geldi geyiği siñirledi." (29).*

Görüldüğü gibi oğlanla kızın karşılaşmaları tamamen tesadüfî olaylar sonucu gerçekleşir. Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek birbirlerine on altı yıldır beşik kertmesi nişanlı oldukları hâlde irade gösterip birbirini görmek, tanımak, anlamak istediklerine dair bir bilgiye rastlanmaz. Tanışma faslı Beyrek'in kovaladığı geyiğin Banı Çiçek'in otağının avlusuna gelmesiyle başlar. Geyiğin sürüden ayrılıp başka bir yöne gitmesi ve Beyrek'in de onu takip etmesi nasip kısmetle mi izah edilecektir yoksa geyik onun duygularının tercümanı, arzularının sembolü müdür? Geyik tutulup alınmak, sahip olunmak istenen bir şeyken; onun Banı Çiçek'in otağının üstüne gelmesiyle Banı Çiçek'in de aşk oku tabir edilen sözle vurulup kendisine meftun edilmek arasında bir bağlantı var mıdır? Beyrek'in her ne pahasına olursa olsun geyiği vurup hünerini göstermesiyle Banı Çiçek'i de kendine bağlayıp hünerini göstereceği düşünülebilir mi? Dede Korkut Boyları tedaileri geniş ve zengin metinlerdir ve bu husus başka bir bahistir. Ama erkeğin beşik kertmesi nişanlısı ile karşılaşacağı sahnenin entrik unsurunu bir geyiğe bağlamak içtimaî değerlere işaret eder. Bu husus Dede Korkut'ta kızla erkeğin açıktan tanışıp görüşmelerinin hoş karşılanmadığına delalet eder.

Nişanlıların birbirlerini göremeyişleri değerler dünyasının şekillendirdiği hayat tarzının bir tasarrufu olarak tebarüz ediyor. Beyrek ile Banı Çiçek birbirlerini şahsen tanımıyor olsalar da gıyaben tanıyorlar ve beşik kertmesi nişanlı olduklarını biliyorlar. Hatta beşik kertmesi geleneğini benimsemiş

görünüyorlar. Onların dilinden beşik kertmesi geleneğine herhangi bir tenkit yahut itiraz geldiği gözlenmiyor. Bilakis bir kabulleniş söz konusudur. O devrede çocuklarının kiminle evleneceğine babalar karar veriyor gibi görünse de evlendirilmek istenen çocukların da evlendirileceği şahıs üzerinde kendilerine ait bazı tasarruflarının olduğu görülüyor.

Beyrek, yeşil çimen üzerine dikilmiş kırmızı otağın renginden onun bir kıza ait olduğunu anlar. Bir kızın otağının avlusuna girmeyi, içtimaî değerler açısından hafif tabirle "ayıp" sayan Beyrek avına yaklaşıp yaklaşmamakta ilkin imtina eder. Mahreme karşı saygılı davranmakla amacı arasında bir tercih yapmak zorunda kalan Beyrek, ayıp saydığı hareketinin dışarıya göndereceği mesajın yansımasını hiçe sayarak avını vurup yıkar. Banı Çiçek, Beyrek'in bu fiilini tam da onun imtina ettiği gibi farklı anlar ve bunu kendisine bir sataşma olarak algılar. Böylece cinsiyete dayalı bir çatışma başlamış olur. Yani bir geyiği dağda vurmakla bir kızın otağının önünde vurmak arasında fark olduğu, otağın sahibi avlusunda vurulan geyik üzerinden kendisine menfî bir mesaj verildiği kanaatine sahip olabiliyor.

Beyrek, bir kızın avlusuna izinsiz girmeyi bire bir cinsellik üzerinden algılayıp "ayıp" sayarken; Banı Çiçek de aynen onun gibi meseleyi cinsiyet üzerinden algılıyor. Meseleyi her ikisi aynı zemin üzerinde algılasa da Banı Çiçek'in algısı ile Beyrek'in algısı arasında fark vardır. Banı Çiçek, ilk defa gördüğü bir erkeğin, avlusunda geyik avlamasını kendisine verilmiş cinsel bir mesaj olarak görmüyor. Aksine erkek-dişi cinsine göre değişen bir hüner algısının varlığını seziyor ve bu durumdan rahatsız olduğunu belirten şu ifadeyi kullanıyor: "Mere dayalar bu kavat oğlu kavat bize erlik mi gösterir?" Dolayısıyla Banı Çiçek'in tavrında erkek gibi davranma temayülü gözleniyor. Bu da Beyrek'le gireceği çatışmanın seyrini tayin edecek bir durumdur.

> *"Bakdı gördi, bu otağ Banı Çiçek otağı-y-imiş ki Beyregüñ bişik kertme nişanlusı adahlusı-y-idi, Banı Çiçek otahdan bakar-idi. Mere dayalar bu kavat oğlı kavat mize erlik mi gösterür didi, varuñ bundan pay dileñ görüñ ne dir didi. Kısırca Yinge dirler bir hatun var-idi, ilerü vardı pay diledi: Hey big yigit bize dahı bu geyikden pay vir didi. Beyrek aydur: Mere dadı men avcı degülem big oğlı bigem, hep size didi, amma sormak 'ayıb olmasun bu otak kimüñdür didi. Kısırca Yinge aydur: Big yigidüm bu*

otağ Pay Piçen Big kızı Banı Çiçegüñdür didi. Eyle olsa hanum, Beyregüñ kanı kaynadı, edeb-ile [yap] yap girü döndi." (29).

Beyrek, işinin peşinde olan bir görüntü çiziyor ve bu kanaate uygun bir şekilde davranıyor. Bir şeyin münasip olup olmadığını elbette içtimaî değerler tayin ediyor. Beyrek, av avlarken bile içtimaî değerlerin dışına çıkmaz, kırmızı otağda bir kızın bulunacağını hesap ederek muhtemel bir dedikodu ve yanlışlığa mahal vermemek için hassasiyetle hareket ediyor. Muhtemel bir çatışmadan kaçınıyor. Buradan Türk adap ve usulüne göre bir kıza rızası olmadan yaklaşmanın hafif tabirle ayıp sayıldığı sonucu çıkarılabilir. Gördüğü güzelin iffet ve namusuna el uzatmanın ölüm sebebi sayıldığı hususu çalışmanın değerler dünyası bölümünde ele alınmıştır.

Banı Çiçek, Beyrek'in karşısında "bir sultan semiz geyik" yıkmasını hüner gösterisi, böbürlenme, kibirlenme, övünme olarak algılar. Övünme vasıtasıyla muhataba zımnen, "Ben senden daha üstünüm!" mesajı verilebilir. Ama bu mesaja kulak verilmediğinde hiçbir tesiri olmayacaktır. Banı Çiçek, Beyrek'in avlanmakla kendisine mesaj verdiğini düşünüyor ve onu muhatap olarak kabul etmiş bulunuyor. Bundan sonrası ondan gelecek mesajları yorumlamaya kalıyor. Banı Çiçek, güya Beyrek'in kendisine erlik gösterdiğini, bu günkü tabirle "erkeklik gösterdiği" mesajını anlayarak savunmaya geçiyor ve gıyabında ona ilk tepkisini "kavat oğlu kavat" diye hakaret ederek gösteriyor.

Küfretmek üslup seviyesi ilgili bir meseledir. Bir kızın aynen erkekler gibi küfretmesi ise erkek kız ayırmadan yine üslup seviyesi çerçevesinde ele alınacak bir hususdur. Fakat küfrederken referans alınan kaynak insanın zihniyetini ele vermesi bakımından önem arz eder. Banı Çiçek'in küfrü de tıpkı Dede Korkut'ta sıkça yer alan erkek küfürleri gibi "kavat" kelimesi ile tebarüz eder. "Kavat" karısını başkasıyla ortak kullanan anlamında bir hakaret ifadesidir. Banı Çiçek, Beyrek'in bir kıza "erkeklik göstermesini" kavatlık olarak değerlendiriyor. Dolayısıyla erkeğin dengi bir erkeğe değil de bir kıza güç gösterisi yapması çok küçültücü, alçakça bir tavır olarak değerlendiriliyor. Böylece Banı Çiçek, içtimaî değerlerin dışında hareket

ettiğini düşündüğü Beyrek'e hakaret etmek suretiyle onu muhatabının gözünden düşürecek, itibarını zedeleyecek, küçültüp rezil edecek bir sıfat yapıştırıyor.

Banı Çiçek'in, Beyrek'i henüz tanımadığı hâlde ona gıyabında, "kavat oğlu kavat" diye küfretmiş olması bir peşin hükmün varlığını haber veriyor. Ama ihtiyatı da elden bırakmıyor. Beyrek'in amaç, niyet ve tıynetini ortaya çıkaracak bir hamle yapıyor. "Pay istemek", göz hakkı olarak değerlendirilebilecek ve gelenekte de yeri olan bir uygulamadır. Beyrek'in pay verip vermemesi onun niteliğini ortaya koyacak ve eğer vermezse cimriliğine, nekesliğine, değer bilmezliğine atfedilecektir. Bu da Banı Çiçek'in ona küfretmekle isabet ettiğini ispat etmiş olacaktır. Beyrek'in pay vermesi hâlinde ise onun verdiği payın nispeti yine tıyneti hakkında bir kanaat oluşturacaktır. Ama Beyrek, atasözünün de ifade ettiği gibi, "Beylik vermekle…" ölçüsüne uygun davranır ve geyiğin tamamını verir. Böylece Banı Çiçek'in adam ölçmeye yönelik menfî tavrını boşa çıkarır.

Banı Çiçek, o an bulunduğu topluluk arasında merkezde olduğunu gösterir bir şekilde Beyrek'ten pay istemeye yanındaki kadınlardan birini gönderir. Kendisi gitmez. Kendisinin gitmeyişi, henüz tanımadığı kimseyi hâl ve tavırlarından ölçüp biçecek ve ona göre tavır alacak bir saha açma girişimi olarak değerlendirilebilir. Ama muhatabı açısından bakıldığında Banı Çiçek'in Beyrek'e, maiyetindeki birini göndermekle verdiği mesaj, bulunduğu mekânda kendisinin hüküm sahibi olduğudur. Bu mesaj aynen onun istediği gibi Beyrek tarafından da anlaşılır.

Banı Çiçek, pay isteyerek Beyrek'in karakterini ölçerken; Beyrek de onun kim olduğunu öğrenmek ister. Bu yüzden vurduğu avı tüyüne dokunmadan Banı Çiçek'e gönderir. Türk kültüründe avın cinsi, cesameti aynı zamanda bir itibar meselesidir. Av ne kadar büyük, semiz ve ender bulunan bir cinsten ise onu avlayan avcı da o derece muteber görülür. Begil'in avcılık hususundaki marifetini bütün Oğuz beyleri bilirler. Beyrek,"bir sultan semiz geyik" avladığı zaman bunun diğer beyler tarafından görülmesini istemesi olağandır. Çünkü

iyi bir av avlamak bir yiğidin hünerinin belgesi gibidir ve bu da onun ihtirasını kabartan bir özelliğe sahiptir. Beyrek, avını vererek aslında hünerini, otağın sahibine göstermiş olur. Bunu da o otağın kimin olduğu bilgisine karşılık yapar. Yani Beyrek, Banı Çiçek'in hamlesini tamamen boşa çıkaracak bir adım atar. Banı Çiçek, gördüğü yiğidin kim olduğunu anlamaya çalışırken; Beyrek karşı bir hamle ile onun kim olduğunu öğrenir.

Kısırca Yenge, Beyrek'ten pay isterken; "Hey, bey yiğit!" ünlemiyle hitap eder. İçtimaî değerlere göre beylik ve yiğitlik çok yüksek birer derecedir. Kısırca Yenge, ilk defa gördüğü genç bir oğlana peşinen bey ve yiğit diyerek onu yüksek seviyeden tanıdığını gösterir. Ona beylik ve yiğitlik payesini yakıştıran bir üslupla konuşması karşısındaki kişinin kendisini rahat hissetmesini sağladığı gibi biçilen o rolün gereğini yerine getirmeyi de icbar eder. Bey ve yiğit dendiği hâlde bey ve yiğit gibi davranmayan kendi değerini kendi eliyle ortaya koymuş olur.

Beyrek, kendisinden pay istendiği zaman avcı olmadığını, "bey oğlu bey" olduğunu ifade eder ve geyiğin tamamını verir. Beyrek, Kısırca Yenge'nin yaptığı gibi kendisini en üst seviyeden tanıtır. Evvela avcı olmadığını, dolayısıyla avcı statüsünden çok daha yüksek bir zümreye sahip olduğunu belirtir. Bununla birlikte babasının bey olduğunu vurgulayarak soylu bir sülaleden geldiğini söyler. En önemlisi ise kendisinin de bey olduğunu vurgulamasıdır. Beylik, yaptığı işten, gösterdiği hünerden dolayı Beyrek'e verilmiş bir payedir. Artık onun unvanıdır. Fakat birinin, sorulmadan unvanını belirterek kendisine itibar edilmesini icbar etmesi ayıp karşılancak bir tutumdur. Beyrek'in kendisini bey olarak tanıtmasının sebebi, Banı Çiçek'in pay istemek üzere adam gönderirken; soyluluğunu gösteren vurgulamadır denilebilir. Görüldüğü gibi tanışmada da her hamleye misliyle mukabele edilmektedir.

Beyrek, geyiği vermekle hem öğrenmek istediği bilgiyi alır; hem karşı tarafa kendi itibarını ve statüsünü yüksek gösterecek ihtiraslı bir cevap verir; hem de onların zihinlerinde taaccüplerini artıracak bir istifam oluşturur.

"Kızlar geyiği götürdiler, gözeller şahı Banı Çiçegüñ öñine getürdiler. Bakdı gördi ki bir sultan semüz sığın geyikdür. Banı Çiçek aydur: Mere kızlar bu yigit ne yigitdür? Kızlar aydur: Vallah sultanum bu yigit yüzi nikablu yahşı yigitdür, big oğlı big imiş didiler. Banu Çiçek aydur: Hey hey dayalar babam maña ben seni yüzi nikablu Beyrege virmişem dir-idi, olmaya kim bu ola, mere çağıruñ haberleşeyim didi." (29).

Beyrek ile Banı Çiçek'in karşılaşmaları bir tesadüf eseridir. Onların karşılaşmaları ve tanışmaları tabiî yollardan gerçekleşmez. İkisi de hüviyetlerini açıklayıncaya kadar aralarında sembolik bir çatışma yaşanır. Beyrek, Banı Çiçek'ten daha önce davranarak gördüğü otağın beşik kertmesi nişanlısına ait olduğunu öğrenir. Fakat gördüğü bir grup kızdan hangisinin nişanlısı olduğunu daha sonra öğrenecektir. Banı Çiçek, Beyrek'i görmüş değil; fakat kimi vasfını bilmektedir. Kısırca Yenge, Beyrek'in cömertliği, müeddep davranması ve seviyeli üslubunu hesaba katarak ona tekeffül etmiş ve onun yüzü nikaplı, bey oğlu bey, iyi bir yiğit olduğunu söylemiştir. Banı Çiçek, "bey oğlu bey" ve "nikaplı" kelimelerini bir arada düşününce onun nişanlısı olma ihtimali üzerinde durur ve bunu anlamak için Beyrek'i yanına çağırtarak ağzını arar.

"Çağırdılar Beyrek geldi. Banı Çiçek yaşmaklandı haber sordı, aydur: Yigit gelişüñ kandan? Beyrek aydur: İç Oğuzdan. İç Oğuzda kimüñ nesisin didi. Pay Püre Big oğlı Bamsı Beyrek didükleri menem didi. Kız aydur: Ya ne maslahata geldüñ yigit didi. Beyrek aydur: Pay Piçen Bigüñ bir kızı var-imiş, anı görmege geldüm didi. Kız aydur: Ol öyle adam degüldür kim saña görine didi, amma men Banı Çiçegüñ dadısıyam, gel imdi senüñ-ile ava çıkalum, eğer senüñ atuñ menüm atumı kiçer-ise onuñ atını dahı kiçersiñ, hem senüñ ile oh atalum, meni kiçer-iseñ anı dahı kiçersin ve hem senüñ-ile güreşelüm, meni basar-iseñ anı dahı basarsın didi." (29).

Banı Çiçek, Beyrek'i yanına çağırttığında kendisini tanıtmaz, hatta yaşmakla gizlenir. Önce sorguya çeker bir üslupla konuşurken; sırası geldiğinde kendisini Banı Çiçek'in dadısı gibi takdim ederek yalan söyler. Banı Çiçek, Beyrek'in evvela mensubiyetini, sonra kimlerden olduğunu sorar. Beyrek de İç Oğuzlardan Bay Büre Bey'in oğlu Bamsı Beyrek olduğunu söyler. Beyrek, Kısırca Yenge'ye kendini tanıtırken; "bey oğlu bey" olduğunu söylemiştir. Ancak Banı Çiçek'in sualine ise sadece babasının adı ve unvanı ile kendi adını söyleyerek cevap verir. Kendisinin de bey olduğunu söylemeyerek mütevazı bir görüntü çizer. Bu tavrı, muhatabında alttan alta görgülü, kibar ve mütevazı olduğu hissini uyandırma çabası olarak

değerlendirilebilir. Banı Çiçek'in, Beyrek'e niye geldiği sorusuna karşılık da, "Bay Bican Bey'in bir kızı varmış, onu görmeye geldim." diye cevap verir. Beyrek, Banı Çiçek'i görmeye gelmiş değildir, onu av sırasında izini sürdüğü geyik oraya getirmiştir. Dolayısıyla Beyrek, Banı Çiçek'i görmek için geldiğini ve zımnen avı bahane ettiğini belirterek yalan söyler. Hatta ta başından beri konuştuğu kızın Banı Çiçek olduğunu anladığı hâlde bunu ona belli etmez. Banı Çiçek de Beyrek'i tanıdığı hâlde tanıdığını bildirmez. O da kendisinin Banı Çiçek'in dadısı olduğu yalanıyla Beyrek'i kandırmaya çalışarak bir dizi imtihana tabi tutar. Görüldüğü gibi kızla oğlanın münasebeti esnasına kibre kibir, tevazua tevazu, yalana yalanla mukabele edilir. Beyrek, Bay Bican Bey'in kızını görmeye geldiğini söyleyince Banı Çiçek yükünü yukarı yığar ve Banı Çiçek'in ona görünecek bir adam olmadığını söyler. Banı Çiçek'in bu ifadesi kendisini yücelten, buna mukabil muhatabını küçük gören bir ifadedir. Banı Çiçek'in sıradan insanların karşısına çıkmadığını söylemesi iffet ve namus anlayışı dışında seçkincilik iddiasıdır. İçtimaî mevki bakımından yüksek zümreye ait olduğunu belirterek muhatabının gözünde değerini artırmak, müspet bir kanaat oluşturmak ve onunla arasına bir mesafe koymak düşüncesinin olduğu söylenebilir. Banı Çiçek, Beyrek'i ancak dadısı ile denk tutarak tahfif etmekte ve bunu da onun hünerini ölçmede bir hile olarak kullanmaktadır.

Banı Çiçek ile Bamsı Beyrek'in çatışmaları söz boyutunu tamamladıktan sonra beden gücünün mukayese edilmesiyle devam eder. Söz, aklın yankısı ise kişiler arası çatışmanın ilk evresini akıl mücadelesi oluşturup sözün tanıdığı imkân neticesinde rakipler birbirini alt etmeye çalışırlar. Beden ve silah gücüne dayalı çatışma artık sözün imkânının bittiği yerde başlar, uzlaşma, gücün tahakkümü ile sağlanmaya çalışılır. Banı Çiçek, Beyrek'i söz ile ölçüp tarttıktan sonra onun beden ve kas gücünü de sınayıp değerlendirmek ister. Burada kendi güç ve kabiliyetine fazlasıyla güvenen bir tavır söz konusudur. Bu güç ve hüner mevcut şartlar içinde toplum seviyesinin üzerinde görülür. Banı Çiçek, beşik kertmesi nişanlısı da olsa evleneceği kimsede kendi güç ve kabiliyetinin üzerinde bir özellik arar.

Kendisini Banı Çiçek'in dadısı olarak tanıtması da diplomatik bir tavırdır. Banı Çiçek'in Beyrek'e görünmesini, at sürme, ok atma ve güreş tutmada onu yenmesi şartına bağlaması Beyrek'i dadısıyla denk tuttuğunu, dadısının da vasıfça kendisinden aşağıda olduğunu, dolayısıyla Beyrek'in her halükârda kendisinden aşağıda olduğu fikrini ileri sürer.

> *"Beyrek aydur: Hoş, imdi atlanuñ. İkisi atlandılar, meydana çıkdılar. At depdiler, Beyrek atı kızuñ atını kiçdi. Oh atdılar, Beyrek kızuñ okın yardı. Kız aydur: Mere yigit menüm atumı kimse kiçdügi yok, ohumı kimse yarduğı yok, imdi gel senüñ-ile güreş tutalum didi. Haman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar, iki pehlivan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yire urmak ister, kız götürür Beyregi yire urmak ister. Beyrek buñaldı, aydur: Bu kıza basılacak olur-isem Kalın Oğuz içinde başuma kahınç yüzüme tohınç iderler didi. Ġayrete geldi, kavradı kızuñ bağdamasın aldı, emçeginden tutdı. Kız koçındı. Bu kez Beyrek kızuñ ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdı." (29-30).*

Marifet gösterme yarışında Beyrek'in atı, Banı Çiçek'in atını geçer. Oku, onun okunu ikiye yarıp ayırır. At ise bir temsilî bir motif olarak meydana çıkar. At, iradesi olan bir hayvandır. Kendi tabiatına uygun olmayan bir hareket ona yaptırılamaz. Mesela bir uçurumdan aşağı sürülemez. Dolayısıyla atın marifeti, tek başına ere mal edilecek bir hususiyet değildir. Bir yarışta aslında bir at, bir başka atı geçer veya geride bırakır. Atın, sahibiyle özdeşleştirilerek başarısının sahibinin başarısı görülmesi ancak sahibinin at seçmedeki zevk ve bilgisini ortaya koymada bir fikir verebilir. Bunun dışında atın başarısı erin başarısı sayılamaz. Kaldı ki, Dede Korkut'ta, "Alet işler el övünür." diye bir atasözü tam da böyle bir durumda kullanılır. Ancak bu gün de insanların oturduğu muhit, işgal etmekte olduğu mevki, kullanmakta olduğu eşyanın kalite ve markası gibi hususlar bir itibar unsuru olarak kendisini gösterir. Bu tür hususlar kişiler arası iletişim ve çekişmelerde, hatta çatışmalarda tehdit unsuru olarak kullanılabilmekte ve muhataplar sahip oldukları eşya üzerinden sindirilmeye çalışılmaktadırlar.

At, nihayetinde akıl sahibi bir hayvan olduğu için bir eşya gibi düşünülemez. Banı Çiçek at yarıştırarak Beyrek'in sevk ve idare etme kabiliyetini kendi kabiliyetiyle mukayese etmek yahut ölçmek ister. Bu da ona kural ihdas eden taraf olarak üstünlük atfedildiğini gösterir.

Beyrek'in okunun Banı Çiçek'in okunu yarıp geçmesi, ikisinin de ok atmada gayet iyi hüner sahibi olduklarını gösterir. Fakat bu hususta da Beyrek kızdan daha üstündür. Çünkü Banı Çiçek bir hedefe atıp vurur, Beyrek ise kızın vurduğu yeri vurur. Bu, onun kızdan ok atmada da daha üstün olduğunu gösterir.

Âşık-maşuk çatışması bu kadarla sınırlı kalmaz. Nihayet güreş tutarlar. Beden güçlerini de birbirine karşı sınamaya başlarlar. Ancak normal şartlar altında ikisinin de birbirine denk olduğu görülür. Beyrek, Banı Çiçek'i yenemediği takdirde başına kakınç olacağını düşünerek gayrete gelir ve kızın yaratılıştan gelen zaafından faydalanarak onu alt eder. Beyrek, kendi kendini gayrete getirirken; cinsiyet üzerinden hareket eder. Bir erkeğin bir kıza yenilmesi o günkü toplum değerlerine göre başa kakılacak bir durum olarak görülür. Erkeğin kadın karşısında yenilmesi en azından ayıp telakki edilir. Erkek, kadına güç yetiremediği takdirde onun kadınlık zaaflarından istifade ederek rakibini ancak yenebilir. Kadının memesi burada onun bir zaafı olarak karşımıza çıkar. Bu da bir istiare olarak düşünüldüğünde her ne kadar güçlü olursa olsun belli zaaflarından dolayı kadının erkeğin karşısında başarılı olamayacağı düşüncesi ortaya çıkar. Bu gün bile toplumun birçok kademesinde kadınların yer bulamayışının sebebi böylesi bir maşeri şuur olsa gerektir.

> *"Kız aydur: Yigit Pay Piçenüñ kızı Banu Çiçek menem didi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, dügün kutlu olsun han kızı diyü parmağından altun yüzügi çıkardı kızuñ parmağına kiçürdi. Ortamuzda bu nişan olsun han kızı didi." (30).*

Beyrek ile Banı Çiçek, kimin daha üstün olduğunu birbirine ispatlamaya çalışırken; girdikleri çekişme birbirlerini tanınma zeminini de hazırlar ve bu tanımadan sonra da aralarında aşk duygusu doğar, kaynaşma yaşanır. Asıl bundan sonra Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek arasında yaşananlar asıl âşık-maşuk çatışmasını teşkil eder.

> *"Kırk yigit ilen yiyüp içüp otururlar-idi. Yarımasun yarçımasun, Kâfirüñ câsusı bunları câsusladı, varup Bayburd Hisarı bigine haber virdi, aydur: Ne otursın sultanum, Pay Piçen Big ol saña vireçegi kızı Beyrege virdi, bu gice gerdege girür didi. Yarımasun yarçımasun, ol mel'un yidi yüz kâfir-ile yılgadı. Beyrek ap alaca*

gerdegi içinde yiyüp içüp bî-haber oturur-idi. Dün uyhusında kâfir otağa koyıldı. Nayibi kılıcın sıyırdı eline aldı, menüm başum Beyregüñ başına kurban olsun didi. Nayib paralandı şehid oldı. Derin olsa baturur kalabalık korhudur, at işler er öginür, yayan erüñ umudı olmaz. Otuz tokuz yigit-ilen Beyrek tutsak gitdi." (33).

Yukarıdaki parçada Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek'in arasında vuku bulan âşık maşuk çatışmasında bir taraf daha ortaya çıkar. Kızla oğlanın tanışma ve anlaşma süreçleri çatışmanın birinci evresini oluşturur. İkinci evresini Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'ın kız kardeşini isteyeni öldürdüğü kısımdır. Üçüncü evre ise Beyrek'in önüne başka bir mânia olarak ikinci bir vaadin sahibi olan Bayburt Hisarı'nın beyinin çıkışıyla başlayan süreçtir. Yukarıda da görüldüğü gibi Bay Bican, kızını Beyrek'e beşik kertmesi olarak verir, öncesinde veya sonrasında ise aynı kızı Bayburt Hisarı'nın beyine de vaat eder. Bu durum ise Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek'in hayatında yeni çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olur. Beyrek, gerdeğe gireceği gece Bayburt Hisarı'nın beyi tarafından kaçırtılınca devreye yeni bir kişi daha girer: Yalancı Oğlu Yartaçuk.

Beyrek'in gerdek çadırında otururken basılıp Bayburt Hisarı'na kaldırılması tamamen ferdî sebeplere dayanır. Bay Bican'ın kızını aynı anda iki adama vaat etmesi ve nihayet birine vermesi Pazar ağzıyla pazarlık kızıştırması olabilir. Ama bu durum aynı menfaati temin etmek isteyen insanların da çatışmasına sebep olur. Diğer yandan bu çatışmanın bir tarafı da ister istemez kızı olur. Banı Çiçek, her ne kadar beşik kertmesi nişanlısı da olsa Beyrek'i görüp tanıyınca gönlünü kaptırır ve araya sevgi girince sevdiği adamın çatışması kızın da çatışması olur. Bilindiği gibi Bay Bican, bizzat kızı Banı Çiçek'i Beyrek'e beşik kertmesi olarak verir. Kız kardeşini dileyeni öldüren Deli Karçar'dan kalın keserek kız alınır. Hatta düğünü bile yapılmaktadır.

Yukarıdaki parçadan da anlaşılacağı üzere taraflı bir anlatım söz konusudur. Dede Korkut anlatıcısı açıkça Beyrek'in tarafını tutar. Bayburt Hisarı Beyliğinin casus çalıştırması garipsenir ve bu durum beddua ile reddedilir. Toplumlar arası mücadelede casusluk faaliyeti garipsenecek bir

şey olmasa gerektir. Çünkü atalar, “Su (sü: asker) uyur, düşman uyumaz.” derler. Dolayısıyla her türlü tehdit ve tehlikeyi göz önüne alarak ona göre tedbirli davranmak bir zarurettir. Dede Korkut’ta düşmana karşı alınmış bariz bir tedbir görülmez. Aksine Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy, düşmanı olan birinin tedbirsizliğinin tenkit edildiği bir hikâyedir. Fakat Dede Korkut’taki değerler dünyasına göre düşmanın da mert olanı sevilir. Burada Dede Korkut anlatıcısının beddua ile karşı olduğunu gösterdiği durum, düşmanın namertçe bir tavırla gece baskını vermesi ve Beyrek’in kuvvetinin iki buçuk katı bir kuvvetle saldırmış olmasıdır. Düşman, denk bir kuvvetle gündüz, açıktan ve er dileyerek saldırsa herhangi bir fevkaladelik söz konusu olmayacağı için orada anlatıcının taraflı davranması da görülmeyecektir.

Dede Korkut Boyları nihayetinde birer edebî metindirler. Onlara salt gerçeklik noktasından yaklaşmak mümkün olmadığı gibi edebî metinleri gerçekten münezzeh saymak da pek doğru olmasa gerektir. Bu bakımdan edebî eserler ait oldukları milletin değerlerine göre ve muhatap kitlesinin tutum ve tavırları da göz önüne alınarak oluşturulmaktadırlar denilebilir. Dede Korkut Boyları toplumlar arası çatışmaları konu edinirken; Türk toplumunun, Türk tarafının bakış açısıyla şekillenen bir anlatma tekniği ile oluşturulmuşlardır.

Yukarıdaki metinde kızını iki farklı adama vereceğini söyleyen bir babanın tavrından ziyade kâfir düşmanların gerdek çadırında yatmakta olan güveyi bir casusluk faaliyeti neticesinde gece baskını ile kaldırıp götürmesi anlatılır. Bu bakış açısıyla Beyrek mazlum, ona saldıran kâfirler zalim konumundadırlar. Beyrek’in naibinin tavrı ise sadakat anlayışını ortaya koyar.

Dede Korkut metinlerinde yer alan kimi kızların uğruna çeşitli mücadeleler verilmektedir. Uğruna çatışılan kızlardan biri Banı Çiçek’tir. Banı Çiçek, bilindiği üzere Beyrek’e vergilidir ve onunla evlenmek üzere iken Bayburt Hisarının beyi Beyrek’i çadırında, gece uyurken basıp kaldırır. Bayburt Hisarının beyinin mücadelesi sadece Beyrek’i esir almakla sınırlı kalır. Onun Banı Çiçek’i almak için herhangi bir teşebbüsü görülmez. Bay Bican’ın kızını

Beyrek'ten başka Bayburt Hisarının beyine de söz verdiği dışında bir bilgiye rastlanmaz.

Banı Çiçek'in taliplerinden biri de Beyrek'i maiyetindeki erlerden bir er olan Yalancı oğlu Yartaçuk'tur. Yartaçuk'un sahneye çıkışı da Beyrek'le verilmiş bir mücadele esnasında olmaz. Bilakis Beyrek ortadan kaybolur ve üzerinden on altı yıl geçer. Kızın ağabeyi Deli Karçar, bir gün Bayındır Han'a gelerek Beyrek'in öldüğüne dair bir haber getirildiği takdirde kız kardeşini ona vereceğini söyler. Yartaçuk bu vaadi duyunca harekete geçer ve böylece âşıklar arası çatışmada yeni bir figür ortaya çıkmış olur.

Bütün bu bilgilerin gösterdiğine göre aslında Banı Çiçek'e birçok kişinin aynı anda âşık yahut talip olduğu; fakat içtimaî değerlerden dolayı aşk duygularının ifade edilmediği anlaşılıyor. Ne zaman ki şartlar değişir, ortada bir mani kalmaz; o zaman âşıklar yahut talipler bir bir sahneye çıkarlar. Bu da bize, "Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır." atasözünü hatırlatır. Dolayısıyla bir kız biri tarafından istendiği zaman onun üzerine bir kota konmuş sayılmakta ve ona kimse yanaşmamaktadır.

Yartaçuk, Banı Çiçek nişanlı bir kız olduğu için normal şartlarda ona talip olamaz. Banı Çiçek'e karşı aşkî hisleri varsa bile bunu izhar edemez. Deli Karçar'ın Bayındır Han'dan izin almasından anlaşıldığına göre nişanın tek taraflı olarak bozulması söz konusu değildir. Beyrek, on altı yıldır ortada yoktur; ama nişanı da bitirmiş değildir. Dolayısıyla Banı Çiçek'le Beyrek'in nişanının yok hükmünde sayılması için ya kendi aralarında nişanı bozmuş olmaları; ya da talip olunan kız olduğu için oğlanın ölmüş olması gerekmektedir. Beyrek, nişanını bozmadığı gibi ölmüş de değildir. Kendisi hayatta; fakat esaret altındadır. Yartaçuk dâhil hiç kimse Beyrek'in akıbetinin ne olduğunu bilmiyordur. Fakat on altı yıllık ayrılık Beyrek'in ölmemişse bile en azından bir daha gelmemek üzere ortadan kaybolduğuna delil olarak görülebilir. Yartaçuk, Beyrek'in bu uzun ayrılıktan sonra artık gelmeyeceğine hükmetmiş olmalı ki, hâlâ nişanlı olan Banı Çiçek'e talip olabilmektedir.

Beyrek ile Banı Çiçek'in çatışmasında üçüncü bir kişi olarak Yalancı oğlu Yartaçuk devreye girer. Yalancı oğlu Yartaçuk, Bayburt Hisarı'nın beyi gibi Beyrek'le Banı Çiçek'in arasına girerek kavuşmalarına mani olmak dışında ileride aralarında çıkacak güçlü çatışmaların zeminini hazırlar. Dolayısıyla Beyrek'le Banı Çiçek'in karşı karşıya olmamaları onların çatışmadıkları anlamına gelmez. Çatışmaya sonradan dahil olan Yartaçuk gibi şahısların varlığı aşık maşuk çatışmasının daha geniş mecralara yayılmalarına sebep olurlar. Bahsi geçen şahıslarla hesaplaşma sağlanmadan da Beyrek'le Banı Çiçek arasındaki çatışma bitmez, uzlaşma sağlanmaz. O bakımdan Beyrek'le Banı Çiçek'in vuslatına mani olan herkes her halükârda ikisin aleyhine cereyan eden işlere sebep olurlar. Bu da onların arasındaki çatışmayı hem geniş zeminlere yayar; hem de derinleştirir.

> *"Bir gün kızun kardaşı Delü Karçar Bayındır Hanuñ divanına geldi, dizin çökdi, aydur: Devletlü Hanuñ 'ömri uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür-idi, bir yigit olsa dirisi haberin getürse çırğap çuha altun akça virür-idüm, ölüsi haberin getürene kız kardaşum virür-idüm didi. Böyle digeç, yarımasun yarçımasun, Yalancı oğlı Yartaçuk aydur: Sultanum ben varayın, ölüsi dirisi haberin getüreyin didi. Meger Beyrek buna bir kömlek bağışlamış-idi, geymez idi, saklar-idi. Vardı köñlegi kana kuna baturdı, Bayındır Hanuñ öñine getürüp bırakdı. Bayındır Han aydur: Mere bu ne kömlekdür? Beyregi Kara Dervendde öldürmişler, uşda nişanı sultanum didi. Kömlegi göriçek bigler öğür öğür ağlaşdılar, zârılıklara girdiler. Bayındır Han aydur: Mere niye ağlarsız, biz bunı tanımazuz, adaklusına aparun görsün ol yahşı bilür, zira ol diküpdür yine ol tanır didi. Vardılar kömlegi Banı Çiçeğe iletdiler. Gördi tanıdı oldur didi." (34).*

Deli Karçar'ın yukarıdaki sözlerine bakıldığı zaman Oğuzlarda nişanlılar üzerinde bazı hak ve yükümlülüklerin olduğu görülüyor. Buna göre kalın keserek yapılan nişanı bozmak evvela kalın veren erkek tarafının hakkıdır. Kız tarafı da almış olduğu kalını iade ederek nişan atabilmektedir. Nişanın düşmesinin bir yolu da -istenen kız olduğu için erkek bu genellemenin dışındadır- erkeğin ölmesidir. Beyrek'in on altı yıldır ölüsünden dirisinden bir haber alınamaz. Ama bu durum, öldüğü ispatlanana kadar onun öldüğüne yorulamaz. Bu yüzden kalın vererek nişanlandığı kız ile nişan ve evlilik hukuku, aksi bir durum ortaya çıkıncaya kadar aynen devam edecektir. Kalın vererek nişanlanan bir erkeğin, ölmüş olsa bile nişanının düşürülmesi törenin koruyucusu ve uygulayıcısı olarak Han'ın ukdesinde bir iştir. Görüldüğü gibi

Deli Karçar, Beyrek'le kız kardeşinin durumunu Bayındır Han'dan danışıyor ve müstakbel enişteşinin diri olduğu haberini getirene üst baş, altın akçe, öldüğü haberini getirene de kız kardeşini vereceğini vaat ediyor. Deli Karçar'ın bu vaatleri, kız kardeşi hakkında eskisi gibi tasarrufta bulunduğu anlamına gelmez. Aksine kararının Bayındır Han tarafından cevaz verilerek üzerine herhangi bir hukukî sorumluluğun binmemesi için alınmış bir müsaade anlamına gelir. Bayındır Han, Deli Karçar'ın görüşüne cevaz vermekle onun kız kardeşinin kalını olarak aldığı bin tane koyun görmemiş koçun, bin tane maya görmemiş buğranın, bin tane kısrak görmemiş aygırın kendisinde kalmasına cevaz vermiş olacaktır.

Yartaçuk, Deli Karçar'ın vaadi üzerine gidip Beyrek'in "ölüsü dirisi" haberini getireceğini söyler, daha doğrusu Bayındır Han'dan böyle bir izin ister. Yartaçuk'un, sözlerini "ölüsü dirisi" şeklinde sarf etmesi dikkat çekicidir. Deli Karçar, tam tersi bir tasarruf içindedir. Bu da Yartaçuk'un Beyrek hakkında peşinen "ölüsü" haberini getirmeye yönelik hareket ettiğini ortaya koyar. Kaldı ki, niyet ve düşüncesi de o yöndedir. Dolayısıyla insanın üslubundan niyet ve düşüncesinin ne yönde seyrettiğine dair bir fikir elde edilebilir.

"Yalancı oğlı Yaltaçuk kiçi dügünin eyledi, ulu dügünine va'de kodı." (34).

Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'le tanıştığında kendisini Banı Çiçek'in dadısı olarak takdim ederek ona yalan söyler. Beyrek de aslında bir geyiği kovlarken önüne geldiği otağın Banı Çiçek'e ait olduğunu Kısırca Yenge'den öğrenir; ama Banı Çiçek'le karşılaştığında geyik avını bahane gibi gösterip aslında onu aradığını söyler. Bu da yalandır. Bay Bican'ın kızını aynı anda iki kişiye vaat edip birine vermesinde de mutlaka yalan payı vardır. Dolayısıyla bu kadar yalanın olduğu bir yerde Beyrek'le Banı Çiçek'in imtihanları da yalancılığın büyüğünü irtikap eden Yalancı oğlu Yartaçuk'un yalanları ile olur. Yartaçuk, Beyrek'in maiyetindeki erlerden biridir ve Beyrek, ona, nişanlısının hediye ettiği bir gömlek verir. Yartaçuk, tabiri caizse çayın taşıyla çayın kuşunu vurur. Beyrek'ten aldığı gömlekle hem Beyrek'i devre dışı bırakır; hem de gömleğin sahibi olan Banı Çiçek'i alma yoluna girer.

"Bazirganlar yarak gördiler. Gice gündüz dimeyüp yorıdılar. Nâgâh Parasaruñ Bayburd Hisarına geldiler. Meger ol gün kâfirlerüñ ağır günleri-y-idi. Her biri yimekde içmekde idi. Beyregi dahı getürüp kopuz çaldururlar-idi. Beyrek yüce çartakdan bakdı bazirganları gördi. Bunları gördüginde haberleşdi, görelüm hanum ne haberleşdi. Aydur:

Alañ alçak hava yirden gelen arġış
Big babamuñ kadın anamuñ savġatı arġış
Ayağı uzun şahbaz ata binen arġış
Ünüm anla sözüm diñle arġış
Kalın Oğuz içinde
Ulaş oğlı Salur Kazanı sorar olsam sağ mı arġış
Kıyan Selçuk oğlı Delü Tundarı sorar olsam sağ mı arġış
Kara Göne oğlı Kara Budağı sorar olsam sağ mı arġış
Ağ şakallu babamı, ağ pürçeklü anamı sorar olsam sağ mı arġış
Benüm yidi kız karındaşum sorar olsam sağ mı arġış
Göz açuban gördüğüm
Köñül ile sevdügüm
Pay Piçen kızı Banı Çiçek ivde mi arġış
Yohsa kimseye vardı mı arġış
Digil mańa
Kara başum kurban olsun arġış sańa." (35).

Bay Bican, Deli Karçar, Bayburt Hisarı'nın beyi, Yalancı oğlu Yartaçuk… Bunların faaliyetleri hep Beyrek'le Banı Çiçekin aleyhine işler. Bay Bican ve Deli Karçar engelleri bir şekilde aşılır. Geriye diğer ikisi kalır. Beyrek, Bayburt Hisarı'nda esirdir. Yalacı Oğlu Yartaçuk'un işinden haberdar değildir. Nihayet Bay Büre, bezirgânlarını oğlunu bulmaları için görevlendirir. Bezirgânlar, gece gündüz yol giderek bir tesadüf eseri Bayburt Hisarı'na gelirler, Beyrek'i bulurlar ve durumu ona haber verirler. Bezirgânların gelişi, Beyrek'in talihinin dönüşü anlamına gelir.

Beyrek, babasının bezirgânlarını görünce hemen tanır ve kopuz vasıtasıyla onlardan memleket hakkında haber sorar. Görüldüğü gibi Beyrek "kâfirlerin" kutsal gününde kopuz çalarak onları eğlendirir. Ama kopuz çalarak söz söyleme zeminini merakını giderme işlevinde de kullanır. Diğer bir ifadeyle Beyrek, "kâfirleri" kopuzun tınısı ve ritmik sözleriyle şarkı söylüyor gibi yaparak avutup kandırıyor ve bu esnada kendisini dinleyen bezirgânlarla haberleşiyor. Bu da eğlence kalıbının içine gizlenmiş gizli işlevlerin varlığına işaret ediyor.

Beyrek'in bezirgânlardan memleketi hakkında haber sorarken; takip ettiği sıra dikkat çekiyor. Bu sıraya bakarak kimi daha çok merak ettiği hususunda bir hükme varılabileceği düşünülüyor. Beyrek, bezirgânlardan önce Salur Kazan'ı, ardından Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dündar'ı, onun ardında Kara Göne Oğlu Kara Budak'ı, babasını, annesini, kız kardeşlerini ve nihayet nişanlısı Banı Çiçek'i sorar. Bu sıralama neye göre yapılıyor? Muhabbet mi, samimiyet mi, kan bağı mı, ne? Beyrek'in Salur Kazan, Deli Dündar ve Kara Göne ile bir akrabalığı yoktur. Hepsiyle dostluğu ve arkadaşlığının olduğu varsayılabilir. Ama bu şahısların ortak noktası İç Oğuzlar boyuna mensup beyler olmaları ve bu beylerin Oğuz hanlığı protokolünde muteber yerlerinin olmasıdır. Zaten Salur Kazan, beylerbeyi olup daha sonra Beyrek onun naibi olacaktır. Baba, anne, kardeş ve nişanlı sıralaması da bunlara atfedilen önem hakkında bir fikir verebilir. Beyrek, evvela iktidar sahibi Oğuz beylerini sormakla kendi siyasî hayatı ve iktidarının akıbetini öğrenmeye çalışmış olabilir. Babanın anneden, annenin kardeşlerden, kardeşlerin de elkızı tabir edilen nişanlıdan önce akla gelmesi muhabbet ve sevgiden ziyade toplumun tayin ettiği değerler yelpazesindeki yeri ve değeri gösterir. Nişanlıyı herkesten önce sormak yeni bir çatışma ihtimalini ihtiva ettiği söylenebilir. "Turpun büyüğü çuvalın dibinde olur." diye bir atasözü var. Beyrek, beklide tersinden bir tavırla asıl merak ettiği nişanlısını en son sormak suretiyle en fazla ona önem atfettiğini gösteriyor.

Dikkat çeken bir diğer husus da Beyrek'in, Banı Çiçek'in dışındaki herkesin sağ olup olmadığını sormasıdır. Banı Çiçek'le ilgili ise evde mi yoksa evlenip gitti mi diye merak ediyor. Evde olması sözüne ve nişanına hâlâ sadık olduğu anlamına gelir. Beyrek, öbürlerinin hayatta olup olmadıklarına karşılık nişanlısının kendisine sadık kalıp kalmadığını öğrenmeye çalışıyor. Bu tutumu da onun zihniyeti hakkında bir fikir vermekle birlikte Banı Çiçek'in, ağabeyinin Bayındır Han'dan aldığı icazetle başkasına verilmesinde onun Beyrek tarafından iffetsizlik, sözsüzlük, sadakatsizlik vs. ile suçlanmasının bahanesi olacaktır.

"Meger kâfir biginüñ bir bikir kızı var-idi. Her gün Beyregi görmege gelür-idi. Ol gün girü görmege geldi. Bakdı gördi Beyrek saht olmış. Kız aydur: Niçün sahtsın hanum yigit? Geldügümçe seni şin görür-idüm, güler-idüñ oynar-idüñ, şimdi nolduñ didi. Beyrek aydur: Nice saht olmayayım? On altı yıldur kim babanuñ tutsakıyam, ataya anaya kavuma kardaşa hasretem ve hem bir kara gözlü yavuklum var-idi, Yalancı oğlı Yaltaçuk dirler bir kişi var-idi varmış yalan söylemiş beni öldi dimiş, aña varur olmış didi. Böyle digeç, kız Beyregi 'aşıklamış-idi, aydur: Eğer seni hisardan aşağa urğan-ile salınduraçak olur-isem babaña anaña sağlık-ile varacak olur-iseñ beni bunda gelüp halallığa alur mısın didi. Beyrek and içdi: Kılıcuma toğranayın ohuma sançılayın, yir kibi kertileyin toprak kibi savrılayın, sağlığ-ile varacak olur isem Oğuza, gelüp seni halallığa almaz-isem didi." (36).

Dede Korkut'ta umumiyetle tek eşli evlilik söz konusudur. Ama bir istisna olarak Beyrek'in iki kızla evlendiği görülüyor. Beyrek'in ilk eşi Banı Çiçek'le evlenme maceraları oldukça meşakkatli olmakla birlikte ikinci eşi ile evlenme süreci ve şartlarının kendi adına sancısız geçtiği söylenebilir. Yukarıda da görüldüğü gibi Beyrek, Banı Çiçek'ten dolayı Bayburt Hisarı'nın beyi tarafından kaçırılıp kaleye hapsedilir ve on altı yıldır kalede tutulur. Bu süre zarfında Beyrek'in kaçmaya teşebbüs ettiği veya kaçma düşüncesinde olduğu hakkında en ufak bir bilgi veya emare yoktur. Banı Çiçek'in Yartaçuk'a varacak olması haberi üzerine onda memleketine kaçma, ailesine gitme, eşine dostuna kavuşma hissi depreşir. Beyrek'in hâlinden memnun görünmesinin sebebi, muhatabına herhalde hapislik hayatının ruhuna nüfuz etmediği, bundan etkilenmediği mesajını vermek olmalıdır. Ama Banı Çiçek hakkında aldığı haber onun hapislik hayatını artık yüksünmesine sebep olur. Bu durumda Beyrek'i ayakta tutan, hapislikte ona dayanma gücü veren Banı Çiçek'e duyduğu aşktır denilebilir. Banı Çiçek'in başka biriyle evleniyor olması kız adına bu aşkın bittiği anlamına gelmekle birlikte Beyrek açısından "aldatılmışlığın" yaşattığı hayal kırıklığı yanında bir hesaplaşma zarureti de ortaya çıkıyor.

Bayburt Hisarı'nın beyinin kızının Beyrek'e âşık olması çatışmanın seyrini başka yönde değişmesine sebep olur. Banı Çiçek'le evliliğine mani olmak için Beyrek'i kaçırıp hapse atan Bayburt Hisarı'nın beyi, kızının Beyrek'e âşık olmasıyla daha önce elde etmiş olduğu mevzii kaybeder ve kızı, Beyrek'in Banı Çiçek'le evlenebilmesi için babasına rağmen ona yardım ederek sanki adaletin yerini bulmasını sağlar. Beyin aldığı mevzii kızının tasfiye etmesi

diplomasi açısından son derece önemlidir. Bu durum çocuklarla babaların dünyalarının ayrı olduğunu göstermek dışında çocukların siyasî tavır ve tutumları gereğince kavrama kabiliyetinden mahrum olduklarını ve aldıkları karar ve takındıkları tavırlarla babalarının siyasî hayatlarını tehlikeye attıklarını örneklendiriyor. Bilindiği gibi Beyrek, Bayburt Hisarı'ndan, Bayburt Hisarı'nın kumandanının kızının yardımıyla dışarıya çıkar ve memleketindeki işlerini hâllettikten sonra da gelip Bayburt Hisarı'nı alır. Görüldüğü gibi kızının aşkı babasının siyasî hayatını bitiren bir süreci doğurur.

Bayburt Hisarı'nın beyinin kızı, babasının bir mahkûmuna "Hanım" diye hitap ediyor. Beyin kızının, basının esirine "Hanım" demesi babasının kararını gayrı meşru gördüğüne delalet eder. Bununla birlikte Beyrek'in hapiste tutulmasına en çok sevinecek kişi beyin kızı olmalıdır. Ona âşık olduğuna göre Beyrek'in hapisten çıkmasından en çok o muzdarip olacaktır. Çünkü Beyrek'in kurtuluşu onun hasretliği anlamına gelecektir. Ama normal şartlarda bir bey kızının hele hele babasıyla şahsî bir hesabı olan bir esirle bir araya gelip evlenmesi düşünülemez. En azından babası buna müsaade etmez. Beyrek'in kaçıp kurtulması onların bir araya gelmelerine de bir kapı aralayacaktır. Beyrek'in kurtulması ile kızın bir araya geleceği tek başına yeterli olmayacaktır. Bayburt Hisarı'nın beyi, kızının yardımıyla hapisten kaçan mahkûmuna kızını verecek değildir. Kızla Beyrek'in bir araya gelemsinin tek yolu Bayburt Hisarı'nı mevcut beyin elinden almaktan geçmektedir. Dolayısıyla kız, Beyrek'e evlenme şartıyla yardım ederken aynı zamanda onun babasına karşı asker toplayıp saldırma yolunu da açmış oluyor. Bayburt Hisarı'nın beyinin kızı ya ne yaptığını bilmiyor; ya da aşkı uğruna babasının iktidarını bile yıkmayı göze alıyor.

Bir diğer husus da "kâfir" beylerinin kızlarının Oğuz yiğitlerine âşık olmaları durumudur. Oğuzlardan bir kızın "kâfir" birine âşık olduğuna dair bir bilgiye Dede Korkut'ta rastlanmaz. Bahsi geçen örnek dışında Selcen Hatun da Kan Turalı'nın yüzünü görünce "avsıl olmuş dana gibi" ağzının suyu akar ve babasının kendisini ona vermesini temenni eder. "Kâfir" kızının aşkına

karşılık Beyrek'in de ona aşk duygusu beslediği görülmez. Hatta onun döndükten sonra kızı eş olarak alması ona bir lütuf gibi değerlendirilir. İyiliğe karşılık iyilik ilkesi gereğince Beyrek, kızın iyiliğine karşılık gelip onu alacağına yemin billâh söz verir. Böylece mahkûmken hür ve üstün bir insanın sahip olacağı bir mevzi elde etmiş olur. "Kâfir" kızının aşk duygusuyla bile olsa bir tutsağın karşısında küçültülmesiyle etnik mücadeleden dolayı kız üzerinden onun mensubu olduğu aile, soy ve inanç istiskal ediliyor. Bir intikam alma usulü olarak tebarüz eden bu istiskalin arkasında Oğuzların acizliğinin olduğu düşünülüyor. Oğuzlar yeteri kadar muktedir olsalar idi muarız ve muhaliflerini istiskal ederek intikam alma yoluna müracaat etmezlerdi. O bakımdan "kâfir" beyinin kızının gönlünü o kadar hür ve belki de hüner sahibi gence değil de Beyrek gibi bir esire kaptırması başka türlü izah edilemez.

Atalar, "Hırsız evin içinden olunca öküz bacadan çıkar." derler. "Kâfir" kızı, on altı yıldır esir olan Beyrek'i kendisini gelip alma sözü üzerine kaleden kaçırtır. Bu da diplomaside içeriden bir işbirlikçi olmadıkça önemli bir taviz kopartılamadığını gösterir.

"Mere sası dinlü kâfir
Menüm ağzuma sögüp-durur-idüñ doyamadum
Kara toñuz etinden yahnı yidürdüñ doyamadum
Tañrı maña yol virdi gider oldum mere kâfir
Otuz tokuz yigidüm amanatı mere kâfir
Birin eksük bulsam yirine on öldüreyim
Onın eksük bulsam yirine yüzin öldüreyim mere kâfir
Otuz tokuz yigidüm amanatı mere kâfir." (37).

Beyrek, kaleden kaçtıktan sonra atını bulur ve biner. "Türkün atı kanatlarıdır." Diye bir atasözü var. Beyrek, atına binmekle artık onu kuş gibi uçuracak kanada sahip olur. Atın varlığı Beyrek'e güven verir ve bu güvenle kâfirleri tehdit eder. Beyrek, kâfirleri tehdit ederken evvela onların kendisine reva gördüğü muameleyi istiskal eden bir üslupla dile getirir. Arkasından da maiyetindeki erleri kâfirlere emanet eden sözler sarf eder. Beyrek, maiyetinde kırk yiğidi olan bir beydir ve naibini zifaf gecesi "kâfirler" tarafından şehit edilir. Kendisi ve otuz dokuz yiğidi on altı yıldır Bayburt Hisarı'nda ağzına

sövülmek, domuz eti yedirilmek suretiyle aşağılanır. Beyrek, dinî ve millî bakımdan ağır fiillerden kabul edilen bu aşağılamaya karşılık "doymadığını" ve "daha fazlasını" istediğini söyleyerek tepkisini ortaya koyar. Bir tür zulüm de sayılabilecek bu aşağılamanın daha fazlasını talep etmek muhatabın usulünün kendisine işlemediğini beyan etmektir. Bu da çatışmada karşı koyuşta bir usul olarak tebarüz eder. Zulmün, cezanın, kötülüğün ruha temas etmemesi bunları uygulayan açısından bir başarısızlık olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla düşmanın ruhuna işlemeyen hiçbir fiil kendisinden umulan maksadı sağlamayacaktır. Beyrek'in gayet kolay kaçacak bir durumda iken bu şekilde meydan okuması da dikkat çekicidir. Acaba esirken de benzer karşı çıkışları, meydan okuyuşları olmuş mudur? Dolayısıyla buradaki tehdidin henüz bir gerçekliği olmasa da olma ihtimali üzerinden bir korku oluşturulmak isteniyor.

Beyrek, tutsak bulunduğu yerden "kâfir" kızının yardımıyla kaçıp kurutulur. Ama bu durumu, "Tanrı'nın kendisine yol vermesi" şeklinde değerlendiriyor. Beyrek, böyle davranarak kendisine yardım eden kızı bir anlamda ihbar etmemiş oluyor. Fakat Beyrek'in niyetinin ne olduğu bilinemeyeceği gibi kaleden kaçışını beyin kızının yardımına değil de Tanrı'nın kudretine bağlamak bir tür iyiliği körleme olarak değerlendirilebilir. Dede Korkut'ta, Oğuz yiğitleri takdim edilirken; nerede, ne zaman, ne yaptıkları sayılmak suretiyle benlikleri ortaya çıkarılır. Burada ise birinin yaptığı iyiliği, marifetse marifeti körlemenin mânâsı, Kan Turalı ve Salur Kazan örneklerinde olduğu gibi benliğine benlik koşacak bir tavrı, tutumu, marifeti ortadan kaldırmak olmalıdır. Kan Turalı, "kâfir" elinden kendisini Selcen Hatun'un tutup kurtardığının, "Başıma kakınç, yüzüme dokunç olur." diye Oğuzlar arasında bilinip yayılmasını istemez. Salur Kazan da evini kurtarmaya giderken; Karacık Çoban'ın yardımını, "Çoban olmasaydı Kazan evini alamazdı." demesinler diye reddeder. Hatta kendisiyle gelmesin diye onu ağaca bağlar. Beyrek de aynı saik ve sebeple "kâfir" kızının kendisini kurtarmasını Tanrı'nın yol vermesi olarak değerlendirir. Bayburt Hisarı'ndan kaçışı daha sonra "Bayburt Hisarı'ndan parlayıp uçan…" şeklinde takdim edilecektir. Bu ifadeler

gerçeğin en azından bir kısmının kendi lehine gizlenmesi, değiştirilmesi, dönüştürülmesi anlamına gelir.

Başbuğun yanında yoldaşlarının da olması gerekmektedir. Beyrek'in yoldaşları kendisi ile birlikte on altı yıldır hapistedir. Onların arasında yalnız naibi yoktur. O da zifaf gecesi, Beyrek'i korumak üzere davranınca Bayburt Hisarı'ndan gelen kâfirlerce şehit edilmiştir. Beyrek'in naibi şehit edilmeden önce, "menüm başum Beyregüñ başına kurban olsun" demiş ve kâfirlere saldırmıştır. Ancak aynı tavrı Beyrek'in diğer adamları göstermez. Bu da naiple diğer neferler arasında farklı bir tutumun mevcudiyetini göstermektedir.

Beyrek, baskın esnasında naibini kaybederken; diğer adamları da kendisiyle birlikte esir edilir. Kurtulduktan sonra naibinin öcünü almak, esir arkadaşlarını kurtarmak beyliğin gereğidir. Beyrek, öyle davranmadığı takdirde etrafında kimselerin kalmaması ihtimali vardır. O bakımdan Beyrek, arkadaşlarını esir bırakıp kaçan bir bey olmamak için kendince daha öncelikli işine gider ve arkadaşlarını da kendilerini esir eden düşmanlarına emanet eder. Bu emanetin de gerçeklikle bağdaşır bir tarafı yoktur. Üstünlük esir edenin elindedir, esir olanın değil. Dolayısıyla Beyrek, kendisi kaçarken; bir adamına karşılık "kâfirin" on adamını öldüreceğini söylemesi sadece kendi acziyetini ortaya koyar. Fakat Beyrek gerek kale beyinin kızına, gerekse adamlarına verdiği söz, gerekse düşmanlarına savurduğu tehdit yüzünden kendi kendini de bağlamış olur. Verdiği sözleri ve ettiği tehdidi gerçekleştirmediği zaman itibar namına ne varsa hepsini kaybetmiş olacaktır. Atalar, "İnsan ikrarından, hayvan yularından tutulur." der. Dolayısıyla Beyrek kendisi kurtulmuş olsa bile adamları, intikamı ve "kâfir" beyinin kızına söz vermiş olduğu için bütünüyle kurtulmuş değildir. Sözünün gereğine kendini mahkûm etmiş durumdadır.

Beyrek, düşmanlarını tehdit ederken; onlara inançları üzerinden saldırır ve karşısında düşman değil; "kâfir" vardır. Bu "kâfir" "sası dinli"dir. Dinî boyutlu bu ifadelere bakıldığı zaman Beyrek ile düşmanları arasındaki münâferetin dinî temele dayandığı düşünülebilir. Fakat onları çatıştıran husus dinî bir

esasa dayanmaz. Aralarındaki çatışma, ikisinin de istediği bir kızı tabiî olarak birinin almasıyla başlamıştır. Kızı almış olmak bir menfaat temin etmek ise aralarındaki çatışma bu yönüyle menfaat çatışması sayılabilir. Ancak menfaat çatışmasında bile inançla ilgili tercihleri bir kusur olarak görmek ve rakibi buradan tenkit ederek zayıflatmak bir zihniyet meselesi olarak görülebilir. Herkes mutlaka kendi inancını hak görecektir. İnsanın kendi inancından şüpheye düşmesi, inandığını söylediği değere inanmadığını gösterir. Dolayısıyla "kâfirin" de kendi inancı kendine göre kıymetli ve doğrudur. Tabiî olarak inanan kimse inancının doğruluğunu yanlışlığını tartışmaz. İnanmışsa inanmıştır. İnanmamışsa başka bir değere inanıyor demektir. En azından o değere inanmıyor da denilebilir.

Beyrek, rakibini tehdit ederken; onun inancını hedef alıyor ve dininin "sası" bir din olduğunu vurguluyor. Bu bakış açısı şahsî olup mefhumu muhalifinden bakılınca rakibin inancını tenkit etmek dolaylı olarak kendi inancının doğruluğunu ortaya koymaktır. Bu zaviyeden bakınca Beyrek'e göre düşmanları "kâfir" olmasalar ona, o kötülüğü etmeyeceklerdir. Düşmanları "kâfir" oldukları için Beyrek'in ağzına sövmekte, ona hakaret etmektedirler. Ağza sövmek, Türk kültüründe hoş karşılanmaz. Ağız hem insanın beslenme yolu; hem de kendisini ifade ettiği uzvun bütünüdür. Dünya söz üzerine yaratıldığına göre insanın söz sarf ettiği uzuv olarak ağız söz söyleme kabiliyetinden dolayı kutsal sayılabilir. İnsanın varlığının, şerefinin ve haysiyetinin remzi olan ağza sövmek onun varlığına, haysiyetine ve şerefine hakaret etmekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla inançlı insan ağza sövmez. Ağza söven insan ise inançlı sayılmaz. Beyrek, düşmanlarının ağzına sövmelerini onların inancı ile izah eder ve ağza sövdükleri ve hatta domuz eti yedikleri için batıl inançlı olduklarını belirtir. Bu ise inançlarını küçümsemekle aslında onları küçümsediğini ortaya koyar.

Beyrek, düşmanlarını inançları üzerinden küçümsedikten sonra onları tehdit etmeye başlar. İnançlarından ötürü düşmanlarını küçümsemek Beyrek'e bir üstünlük hissi verir. Kendisi Hak inanca sahip olduğu için doğru

yaptığını düşünür, öyle düşündüğü için de içi rahat eder. Bu, kalbî huzur ona sağlam bir karakter sağlamanın ilerisinde Hak gördüğü davaya baş koyması inancını da telkin etmesi bakımından önemlidir. Beyrek, düşmanlarına psikolojik saldırıyı tamamladıktan sonra tehdit etmeye geçer. Zira hakaret psikolojik bir yıpratma da olsa nihayetinde kesin başarı sağlanmış değildir. Onun için psikolojik yıpratmadan sonra her iki tarafın durumunu ortaya koyan tehdit merhalesine geçilir.

Beyrek, kurtuluş macerasını anlatırken; Tanrı'nın kendisine yol verdiğini belirtir. Bu husus onun meşru bir zeminde hareket ettiğine delil olarak kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle Beyrek kurtularak artık Tanrı'nın inayetine mazhar olmuştur ve bu inanç ve itikatla düşmanlarıyla savaşacaktır denilebilir. Tanrı'nın teveccühünü kazanmış olduğunu belirtmesi düşmanlarının kendisi karşısında artık tutunamayacaklarını, bozguna uğrayacaklarını ifade eder. Bu ifade bir yönüyle psikolojik saldırının hâlâ devam ettiğini gösterir.

Yukarıdaki ifadelerde "ısmarlama" ve "emanet" lafızları geçmektedir. Bu ifadeler tilkiye tavuk teslim etmek gibi bir şeydir. Ismarlama ve emanet etme fiilleri ancak doğruluğuna, dürüstlüğüne inanılan kimseler matuf olduğunda bir anlam ifade edebilir. Düşman, hele hele "kâfir" düşmanın emanete ihanet etmemesi tasavvur edilemez. Çünkü düşmanın tabiatı düşmanlık etmektir. Düşman bulduğu bir açığı, tespit ettiği bir zaafı, yakaladığı fırsat ve imkânı değerlendirip düşmanını karşısında boyun eğmeye icbar eder. Böyle davranmıyorsa o düşman değildir. Dolayısıyla eğer düşmanın elinde, düşmanına düşmanlık edecek kadar güç ve imkânı varsa onu kullanmaması akılla izah edilemez. Ancak Beyrek, düşmanlarını açıktan tehdit ederken adamlarının başına bir şey geldiğinde bire on kişinin başını alacağını söyler. Nitekim düşmanları bu tehdide itibar etmeyip Beyrek'i yakalamak üzere atlanırlar; ama yakalayamazlar. Geri dönerler. Ancak metinde Beyrek'in kaçmasına bağlı olarak adamlarına herhangi bir fiilî davranışlarını gösteren bilgi yoktur. Hiçbirinin hayatına dokunulmaz. Bu da Beyrek'in tehdidinin yerini bulduğunu ve ciddiye alındığını gösterir.

Beyrek, Bayburt Hisarı'ndan kurtulunca memleketine doğru yola çıkar. Memleketi aynı zamanda âşıklar çatışmasının da yaşandığı mekândır. Beyrek, Oğuz ülkesine gelince diplomatik bir tavır takınır ve tebdil-i kıyafet eder. Maksadı tanınmadan bilgi toplamak ve kimin, kendisine dost, kimin düşman olduğunu anlamaktır.

> *"Beyrek Oğuza geldi. Bakdı gördi bir ozan gider. Aydur: Mere ozan nireye gidersin? Ozan aydur: Big yigit düğüne giderem. Beyrek aydur: Düğün kimüñ? Yalancı oğlı Yaltaçuğuñ didi. Mere kimüñ nesin alur didi. Ozan aydur: Han Beyregüñ adahlılusın alur didi. Beyrek aydur: Mere ozan kopuzuñ mañа virgil atumı sañа vireyim, sakla gelem bahasın getürem alam didi. Ozan aydur: avazum gedilmedin ünüm yoğulmadın bir atdur elüme girdi, ileteyim saklayayım didi." (37).*

Beyrek, giderken yolda bir ozana rast gelir. Onunla görüşür, konuşur. Beyrek, Yalancı oğlu Yartaçuk'un düğününün olduğunu biliyordur. Sahip olduğu malumatın sıhhatini tahkik etmek üzere karşılaştığı ozandan da haber sorar. Fakat onun sualleri ozan açısından bakınca sıradan sorulardır. Ancak birisi için sıradan gibi görünen bir soru bir başkası için hayatî derecede önem arz edebilir. Beyrek, ozandan kimin düğününe gittiği sorusuna cevap alınca bezirgânların kendisine getirmiş oldukları haberin doğruluğu anlaşılır. Bilginin salim olduğunu öğrenince ona göre tavır alır. Beyrek, ozana sual sorarken; bilerek sıradanlığı devam ettirir. Üçüncü sorusunda Yartaçuk'un kiminle evlendiğini öğrenir. Ozanın verdiği cevap çok manidardır. Zira Yartaçuk'un evlendiği kızın bir adı vardır. Adı olmasa bile ailesinin adı vardır. Ozan kızın ne adını zikreder; ne de ailesinin. Kızı, eski nişanlısı Beyrek'le izah eder ve Beyrek'in ismiyle birlikte anar. Evlenen kız Bay Bican'ın kızı Banı Çiçek değildir; Beyrek'in adaklısıdır. Ozanın, kızı Beyrek ismiyle anması, söz konusu evliliği meşru görmediğini ortaya koyar. Beyrek, Yartaçuk'un kiminle evlenmekte olduğunu sorduğu zaman ozanın o evlilik hakkındaki düşüncesini de öğrenmiş olur. Dolayısıyla diplomaside çok basit ve önemsiz gibi görünen kimi soru ve cevaplar muhatap açısından çok önemli işlevleri yerine getiriyor olabilir.

Beyrek, ozandan da bilgi temin ettikten sonra ona kopuzunu vermesine karşılık atını emanet vereceğini, karşılığını getirdiğinde atını geri vermesini

teklif eder. Ozan bu teklifi müspet karşılar. Atalar, "Kumardan maksat ütmektir." derler. Ozan da düğüne gitmekle para kazanacaktır. Ama çalışmadan yorulmadan ayağına gelen bu kârlı teklifi oracıkta kabul eder. Buradan da anlaşıldığına göre biri için sıradan bir ekmek kapısı olan bir alet, bir başkası için bir amaç uğruna verdiği mücadelede bir aksesuar işlevi ve görevi görebilir. Dolayısıyla diplomaside amaçları gerçekleştirmede vasıtalar da önemli işlevler üstlenebilirler.

Beyrek, ozandan kopuzu alınca babasının ordusuna (yunt-yurt) gelir. Yolda çobanlarla karşılaşır. Onlarla da görüşüp konuşur. Beyrek'in gördüğü herkesle görüşüp konuşması bir tür nabız yoklama sayılabilir. Kim, hangi hususta, ne biliyor? Bildiği olay hakkındaki kanaat ve görüşü nedir? Beyrek'in bütün bu soruların cevaplarını karşılaştığı insanlardan topladığı görülür. Beyrek gayet diplomatik bir tavır takınarak haber toplar ve aynı zamanda haber kaynaklarının kanaatini de öğrenmeye çalışır. Bu tutumu ileride atacağı adımlara mesnet olacak şekilde birer işlev görecektir.

> *"Ozan kopuzı Beyrege virdi. Beyrek kopuzı aldı, babasınuñ ordusına yakın geldi. Bakdı gördi bir kaç çobanlar yoluñ kıyısın almışlar ağlarlar, hem turmayup taş yığarlar. Beyrek aydur: Mere çobanlar bir kişi yolda taş bulsa yabana atar, siz bu yolda bu taşı niçün yığarsız? Çobanlar aydur: Mere sen seni bilürsin, bizüm halumuzdan haberüñ yok didiler. Mere ne haluñuz vardur? Çobanlar aydur: Bigümüzüñ bir oğlı var-idi, on altı yıldur kim ölüsi dirisi haberin kimse bilmez, Yalancı oğlı Yaltaçuk dirler ölüsi haberin getürdi, adahlusın aña virür oldılar, gelür bundan kiçer, uralum anı, aña varmasun tekine tüşine varsun didiler. Beyrek aydur: Mere yüzüñüz ağ olsun, ağañuzuñ etmeği size halal olsun didi." (37).*

Beyrek'in çobanlarla konuşması da gayet diplomatik bir tavırdır. Çobanlar hem ağlamaktalar; hem de yola taş yığmaktadırlar. Beyrek, çobanların ağlamasını hiç mesele etmez. Ağlamak onların ferdî tepkileridir. Bu da onların özel hayatıyla ilgili bir mesele olup dışarıdan birini ilgilendirmez. Zaten özel hayata dair bir müdahale söz konusu olduğunda, "Sana ne, birader!" tepkisiyle karşılaşmak kuvvetle muhtemeldir. Fakat yola taş yığmak içtimaî boyutu olan bir vakadır. Çünkü yol kamuya aittir ve bu tasarrufa karşı çıkıldığında, "Sana ne, birader!" tepkisi ters teper ve verilecek cevap epey sert olabilir.

Başkasının ayağına değmemesi için yoldaki taşı temizlemek Türk kültüründe bir değer olarak görülür. Cemiyetçi bir bakış açısının icbar ettiği bu değere riayet konusunda Beyrek kesin bir tavır takınarak çobanlara ihtar eder. Yola taş atılmayacağını çobanlar da önemserler; fakat onu atmalarında kendilerince mazur sebepleri vardır. Dolayısıyla çobanlara göre daha önemli bir değer çiğnenmiştir. Bu da beylerinin oğlunun nişanlısının dengi olmayan biriyle evlenmesi hususudur. Çobanlar, yola taş yığmalarının sebebini izah ederlerken; üç şeye dikkat çekerler. Birincisi beylerinin on altı yıldır haberi alınamayan oğlunun akıbetinin sırrını koruyuşu, ikincisi akıbetini kimsenin bilmediği hâlde Yalancı oğlu Yartaçuk'un ölmüş olduğu haberini getirmesi, üçüncüsü ise dengi olmadığı hâlde onun nişanlısını alıyor olmasıdır.

İlk husus diplomasinin sağlam bilgiye dayanması gereğini ortaya koyar. Yalan ve aldatma (kandırma manasında) birçok yerde iş çevirme imkânı sağlar; ancak yalancılık ve aldatma Dede Korkut'ta reddedilen menfî bir değer olarak görülür. İkinci husus kimsenin bilmediğini bilenin o işte dâhli olduğu kanaat ve görüşüdür. Beyrek'in akıbetini bütün Oğuz ülkesi görmemiş, duymamış iken Yartaçuk'un bilmesi, bu işe onun da müdahil olduğu fikrini uyandırır. Kaldı ki, bire bir dâhli yoksa bile onun öldüğüne dair delil bulup getirmesi suç-menfaat yasasına göre fiille fiilden menfaat temin eden arasında bir bağ olduğunu gösterir. Üçüncü husus ise denklik meselesidir. "Davul bile dengi dengine…" diye bir atasözü vardır. Banı Çiçek, beşik kertmesi vergili olduğunu bildiği hâlde Beyrek'i görür görmez eş olarak kabul etmez. Tebdil-i kıyafet ederek önce onu birtakım imtihandan geçirir, başarılı bulunca hem kimliğini; hem de düşüncesini izhar eder. Buradaki denkliğin itibar ve zenginlik yönünde olmadığı açıktır. O şartlar zaten vardır. Banı Çiçek, Beyrek'in hünerini sınar, ölçer ve değerlendirir. Onun kendisinden ancak bir gömlek üstün olduğunu görünce eş olarak kabul eder. Kaldı ki, Beyrek onun denginden ziyade "teki"dir. Bir çift ayakkabının iki teki gibi biri ancak diğeri olunca işe yarayacaktır. Bu zaviyeden bakınca Yartaçuk, hüner göstererek kendisini ispatlamış değildir. Bu da halkın nezdinde onun Banı Çiçek'e denk olmadığı, dolayısıyla ilişkilerinin meşru zemine oturmadığı

anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Bu kadar gayrı meşru işin olduğu yerde ise yola taş yığmak, “O kadarcık kusur kadı kızında da olur.” fehvasınca önemsiz görülür.

Beyrek, sıradan sorularla kimin, ne yaptığının sebebini öğrenmeye çalışmakla aslında halkın kendisi hakkındaki kanaat ve düşüncesini öğrenmek ister. Bunun yanında kendisi de çobanların yola taş yığışlarının sebebini öğrenince onlara dua ederek onların davranışlarını tasdik ettiğini ve yücelttiğini ortaya koyar. Dua veya beddua etmek, insanın bir olay, durum veya kişi karşısında nasıl bir tavır takındığını ve reyinin ne renkte olduğunu göstermesi bakımından önemli işlevler görür. Beyrek, nihayetinde çobanlarının kendilerine sadık olduklarını görür ve bu durumdan memnun olur. Ancak bu memnuniyetini açıktan ifade edecek yerde diplomatik bir tavırla hem kendisini gizlemeye devam eder; hem de onların hareketlerini onayladığını gösterir.

Âşıklar arası çatışmada âşıklar karşılaşıncaya kadar çatışmanın bir tarafın gıyabında sürdüğü belirtilmişti. Beyrek de diplomatik bir tavırla karşılaştığı insanlardan, Yartaçuk ve onun Banı Çiçek’le evliliği hakkında bilgiler toplar ve onların bu hususta ki düşüncelerini öğrenir. Bu bilgi ve kanaatleri ise sırası geldiğinde kullanacaktır.

Dede Korkut’ta ozanların yüklenmiş olduğu işlevler çeşitlilik gösterir. Düğünlerde halkı eğlendirmek, unvan alan yiğitlerin hilat töreni ile ünlü kişilerin yuğ törenlerini yönetmek bunlardan birkaçıdır. Bunların dışında ozanlar “ilden ile” gezerken haber getirip götürürler. Hatta bir yerin umumî havası hakkında bilgi toplayarak bunları ya kendileri kullanırlar; ya da ilgili kimselere iletirler. Bamsı Beyrek, Bayburt Hisarı’ndan kaçıp ülkesine geldiği zaman tebdil-i kıyafet ederek ozan kılığına girer. Niyeti Oğuz ülkesinde kendisine kimin dost, kimin düşman olduğunu öğrenmektir. Dolayısıyla ozan kılığındaki Beyrek’in diğer insanlarla olan münasebetini ozan-halk münasebeti başlığı altında değerlendirmek de mümkündür. Ancak böyle bir değerlendirme yeni bir tasnif problemi doğuracağından tarafımızca uygun

görülmemiştir. Nihayetinde burada ozan kılık ve kıyafeti altında istihbarat toplayan kişi Beyrek'in bizzat kendisidir. Dolayısıyla Beyrek, on altı yıllık tutsaklığı esnasında kendisi hakkındaki malumatı toplayıp değerlendirmek, uzaktan yakından tanıdığı insanların görüş ve kanaatlerini öğrenmek üzere tebdil-i kıyafet eder. Onun Deli Ozan kılığına girmesini gerektiren asıl husus ise nişanlısının bir başkasına verilmiş olmasıdır. Türk töresince böyle bir uygulama kabul edilebilir değildir. Töre ihlali de sayılan bu uygulamada kimlerin payının olduğunu görmek ve ona göre tavır almak için Beyrek kendisini gizlemeyi ve Oğuz ilinin havasını kendi tabiî akışı içinde bizzat görmek ister. Dolayısıyla onun gerek yolda karşılaştığı ozan ve çobanlar ve gerekse evde kardeşlerini tecahül-i arifane ile konuşturması diplomatik bir tavırdır. Bu tavrı takınmasına sebep de Yartaçuk ile girişeceği mücadelenin istihbarat safhasını tamamlamak olacaktır.

"Mere kız ne ağlarsın ne buzlarsın ağa diyü
Yandı bağrum göyindi içüm
Meger senüñ ağañ yok olupdur
Yüregüñe kaynar yağlar koyılupdur
Kara bağrım sarsılupdur
Ağa diyü ne ağlarsın ne buzlarsın
Yandı bağrum göyindi içüm" (38).

Beyrek, evlerine geldiği, hatta kız kardeşini gördüğü hâlde kendisini izhar etmez. On altı yıldır hasretlidirler. Ancak intikam duygusu, hasret duygusundan daha ağır basar. Beyrek, çevresindeki insanlardan kime güvenip kime güvenemeyeceğinden emin olabilmek için şüpheyle hareket eder. Bu da onda güven duygusunun sarsılmış olduğunu gösterir. Onda güven duygusunun sarsılmış olmasının sebebi aralarındaki kavle rağmen nişanlısı Banı Çiçek'in sözünü tutmayarak bir başkası ile nişanlanmasıdır. Beyrek, nişanlısının bu, yeni tercihine binaen güven duygusunu yitirir, genelleyici bir tavırla güvensizlik duygusunu neredeyse bütün tanıdıklarına teşmil eder. Bu yüzden on altı yıl sonra gördüğü küçük kız kardeşinin boynuna sarılmaz, hâl hatır sormaz, onunla hasretlik gidermez. Önce bazı bilgiler toplar, onun hangi niyet üzere ve ne duyguda olduğunu öğrenir.

Küçük kız kardeşi, ağabeyinin nişanlısının bir başkası ile evlenmesi üzerine duygularını ağlayarak ifade eder. Ağabeyinin ortadan kaybolup bir daha haberinin alınamayışı bir tarafa, nişanlısının bir başkasına giderek muradına erememiş olması onu ağlatmaktadır. Ağlamak mücerret duygunun müşahhas hâle gelmesidir denilebilir. Burada, ağlamak güçsüzlüğün, çaresizliğin ve yenilmişliğin ifadesi olarak tezahür eder. Beyrek, gerdek gecesi kaldırılıp götürtülmüş ve kimse buna mani olamamıştır. On altı yıldır ortada yoktur; ama kimse ne öldüğünü bilir; ne de diri olduğunu. Güç bela söz kestiği nişanlısı on altı yıldır ortada kalmıştır ve artık ona da diyecek bir şey yoktur. O da rızası sorulmaksızın bir başkasına verilmektedir. Töreye aykırı bu duruma ise kimse itiraz edememektedir. İşte bütün bu hususlar çaresizliğin ve tükenmişliğin ifadesidir. Beyrek'in küçük kız kardeşi de elinden başka bir şey gelmediği için bir yandan söylemekte, bir yandan da ağlamaktadır.

Beyrek, küçük kız kardeşinin kendisini için ağladığını görünce tecahül-i arifane sanatına başvurarak biraz malumat almak ister. Fakat doğrudan doğruya bir haber soramayacaktır. Bunun için kızın sözlerinin ve ağlayışının kendisini de üzdüğünü belirterek ağzından laf almaya başlar. Beyrek, önce kızın derdini dert edindiğini, hâline üzüldüğünü ve böylece onu önemsediğini vurgulayarak kıza güven telkin eder. Ondan sonra "ağasının" kim olduğunu sorar.

Beyrek, kızın ağasının kim olduğunu elbette bilir. Ama bunu bilmezden gelerek kendisini gizlemenin dışında kızdan, ailesi, maddî durumları, güç ve iktidarları hakkında basit sorularla malumat toplar.

"Karşu yatan kara tağı sorar olsam yaylak kimüñ
Sovuk sovuk sularını sorar olsam içit kimüñ
Tavla tavla şahbaz atları sorar olsam binit kimüñ
Katar katar develeri sorar olsam yüklet kimüñ
Ağayılda ağça koyunı sorar olsam şölen kimüñ
Karalu göklü otağı sorar olsam kölge kimüñ
Ağız dilden kız kişi haber mañа
Kara başum kurban olsun bu gün saña" (38).

Görüldüğü gibi Beyrek, kız kardeşinden anasını, babasını, kız kardeşlerini, nişanlısını değil; dağı, yaylayı, pınarları; atları, develeri, koyunları ve bunların merkezindeki evi sorar. Bunun dışında özellikle bütün bu, mal ve mülkün sevk, idare ve tasarrufunun kimde olduğunu öğrenmeye çalışır. Bu bilgiyi vermesine karşılık adeta yalvarır, başını yoluna kurban edeceğini belirtir. Rastgele bir ozanın gördüğü bir kızdan malumat sorarken başını yoluna feda edeceğini söylemesi abartılı bir ifadedir. Bu bilginin sıradan bir ozan için niye bu kadar hayatî bir önem arz ettiği üzerinde durulmaz. Beyrek, bu bilgiyi onun iyiliği için öğrenmek istediğini ta başından belirttiği için akla gelebilecek herhangi bir yanlış anlaşılmanın da önünü almış olur.

Beyrek'in kız kardeşinden sorduğu mal ve mülk birer iktidar sembolüdür. Dağ ve yayla iktidar sahası; at, deve, koyun ise onun beyliği ile verilmiş olan resmî gelirlerinin bütünüdür. Beyrek, kız kardeşinden o yerler ve o gelirlerin bir başkasına geçip geçmediğini öğrenmek suretiyle beyliğinin hâlâ devam edip etmediğini öğrenmeye çalışır.

"Çalma ozan ayıtma ozan
Karaluça men kızuñ nesine gerek ozan
Karşu yatan kara tağı sorar olsan
Ağam Beyregüñ yaylası-y- idi
Ağam Beyrek gideli yaylarum yok
Sovuk sovuk sularını sorar olsan
Ağam Beyregüñ içidi-y-idi
Ağam Beyrek gideli içerüm yok
Tavla tavla şahbaz atları sorar olsan
Ağam Beyregüñ binidi-y-idi
Ağam Beyrek gideli binenüm yok
Katar katar develeri sorar olsañ
Ağam Beyregüñ yükledi-y-idi
Ağam Beyrek gideli yüklerüm yok
Ağayılda ağça koyum sorar olsan
Ağam Beyregüñ şöleni-y-idi
Ağam Beyrek gideli şölenüm yok
Karalu göklü otağı sorar olsan
Ağam Beyregüñdür
Ağam Beyrek gideli köçerüm yok" (38-39).

Beyrek, kızın ifadelerinden malın mülkün el değiştirmediğini öğrenir. Hatta kız kardeşi, babalarını, annelerini ve kendilerini yok sayan bir tavırla malın ve mülkün bütün sevk, idare ve tasarruf hakkının kardeşleri Beyrek'te olduğunu

belirtir. Dünyanın erkek çocuk etrafında döndüğü bu bakış açısı zihniyetle ilgili bir mesele olan cinsiyet çatışmasının olduğunu gösterir. Bir diğer husus da su getirme gibi dışarıyla bağlantılı ayak işlerinin küçük kızagördürülmrsidir. Ablaları varken suya küçük kızın gitmesi saygı anlayışının dışında bir sembol olarak düşünüldüğünde hizmet işlerinin yaşça başça ve makamca küçüklere yaptırıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak bu hususlar, başka bir bölümde değerlendirilecektir.

"Mere ozan
Karşu yatan kara tağdan aşup geldügünde kiçdügünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı
Taşkun taşkun suları aşup geldügünde kiçdügünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı
Ağır adlu şehirlerden geldügünde kiçdügünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı
Mere ozan gördüñ-ise digil mañа
Kara başum kurban olsun ozan saña" (39).

Beyrek, ozan kılığında gelerek küçük kız kardeşinden dolaylı sorularla merak ettiği bilgileri ona bir şey hissettirmeden toplamayı başarır. Ancak kız, böyle diplomatik bir tavır takınmayı akıl edemez. Yeni gördüğü bir ozandan hiçbir surette şüphelenmez. Ona karşı ihtiyatlı ve tedbirli davranmaz. Bilakis hem duygularını açmakta; hem de sorduğu bilgileri vermekte bir beis görmez. Bu tavırlar kızın özü sözü bir, doğru, dürüst ve cesur bir insan olduğunu; kimseden bir çekincesinin olmadığını göstermekle birlikte kimi insan için sıradan görülen bazı bilgilerin bir başkası için hayatî önem arz ettiğini de ortaya koyar. Beyrek, gerek diğer tecrübeleri gerekse mahpusluğun ona öğrettiği tecrübelerle diplomatik davranmayı öğrenmiştir. Kimden neyi, ne şekilde öğreneceğini artık bilmektedir. Edindiği tecrübeler ışığında, tedbirli olmayı, ihtiyatlı davranmayı, sözü ölçüsünde kullanmayı, dolaylı yollardan malumat sormayı, gerektiğinde söz sanatlarına başvurarak muhatabın nabzını tutmayı, taktik geliştirmeyi öğrenmiştir. Fakat küçük kız kardeşi bu kadar tecrübeli ve kabiliyetli değildir. Düşüncesini hemen izhar ederek muhatabını çözmeyi, niyetini anlamayı aklına dahi getirmez. Soru sorarken bile dolaylı bir yola başvurmaz, cevabı "evet" veya "hayır" olacak, iki tercihli bir üslup kullanır. Bu da muhataba kolaylıkla yalan söyleme fırsat ve imkânı

tanıyarak istendiği durumda onu kandırma kolaylığı sağlayacaktır. Nitekim yukarıdaki parçada da görüleceği üzere kız, ozandan ağabeyi hakkında malumat sorar. Bunu da cevabı "evet" veya "hayır" olabilecek kısa cevaplı sorular şeklinde sorar. Ne de olsa ozan gezen, gören, tanıyan ve bilendir. Bu yönüyle ona istediği malumatı verebilir. Ancak ozan kızın beklediği işlevi yerine getirmez. Hiçbir malumat vermez. Bunun üzerine kız, ozana çıkışır ve onu derdini anlayamayacağı, dolayısıyla derdine derman olamayacağı gerekçesi ile başından savar. Ozanın haber getirip götürme işlevini yerine getirmediği için görevini tam olarak yapmadığını ise ilerdeki düğünü göstererek söyleyeceklerini orada söylemesini, o sözlerin kendisi için hiçbir ehemmiyet ve kıymetinin olmadığını, tenkitle ifade eder. Ozanın sadece eğlendirme işlevi görüyor olmasını belirtmesi onun kabiliyetini küçümsemesidir denilebilir.

> *"Beyrek bundan kiçdi, ulu kız karındaşları yanına geldi. Bakdı gördi kız kardaşları karalu göklü otururlar. Çağırup Beyrek soylar, görelüm hanum ne soylar." (39).*

Beyrek, gerekli istihbaratı topladıktan sonra yeme, içme, giyinme gibi bazı biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ablalarının yanına varır. Onlar da karalara bürünmüş, yas tutmaktadırlar. Ancak Beyrek, küçük kız kardeşinin aksine ablalarına aynı şekilde yaklaşmaz. Onların yaslı durumlarını önemsemeyen bir tavırla onlara kendileriyle ilgili bir şey sormaksızın kendi ihtiyacını belirtir ve onu karşılamalarını ister.

> *"Alañ sabah yirinden turan kızlar*
> *Ağ otağı koyuban kara otağa giren kızlar*
> *Ağ çıkarup kara geyen kızlar*
> *Bağır kibi üginende yoğurtdan ne var*
> *Kara sakaç altında gömeçden ne var*
> *Kendürükde etmekden ne var*
> *Üç gündür yoldan geldüm toyuruñ meni*
> *Üç güne varmasun Allah sevindürsün sizi" (39-40).*

Beyrek, ablalarına ihtiyacıyla ilgili soru sorarken; küçük kız kardeşine soru sorarken takındığı üslupla aynı üslubu kullanır. Ona, yukarıda da görüleceği üzere "dağ" kendilerinin de orada "yaylayan" kimdir? Tavla tavla atlar kendilerinin de o atlara binen kimdir? Bu gibi soruları yukarıdaki metne bağlı

olarak çoğaltmak mümkündür. Ancak bu lüzumsuz bir tekrar olacaktır. Bu metinde de yoğurt, gömeç, ekmekten mutlaka yiyecek bir şey vardır; ama evde yiyecek ne olduğunu ev sahibi bilir demektedir. Beyrek, bu soru üslubuyla kendisinden yiyecek esirgenme ihtimalinin önüne geçer, emr-i vaki ile kızlardan yiyecek ve giyecek almayı başarır, onların yok diyebilme ihtimalini ortadan kaldırır. Beyrek, onlara karşı ettiği emr-i vakiyi üç gündür aç olduğunu belirtmek suretiyle kızların vicdanlarına seslenir ve emr-i vakinin oluşturacağı gergin havayı yumuşatır. Ayrıca üç güne kalmadan Allah'ın da onları sevindirmesi duası ile üç günlük açlığı arasında bir bağ kurar, bu bağ doğrultusunda açlığını giderdikleri takdirde kızların sevinecek bir haber alacaklarını vaat eder. Kızların kederine dokunmak ve onların merhamet duygularının kabarmasını sağlamak için Beyrek diplomatik bir tavır takınır denilebilir. Takındığı bu tavır ve kullandığı üslup sayesinde, arzu ettiği amaca ulaşır, istediği neticeyi alır, gerekli tavizi koparır denilebilir.

"Kara kıyma gözlerüñ çöngelmese-y-idi
Ağam Beyrek diye-y-idüm ozan saña
Yüzüñi kara saç örtmese-y-idi
Ağam Beyrek diye-y-idüm ozan saña
Kunt kunt bileklerüñ solmasa-y-idi
Ağam Beyrek diye-y-idüm ozan saña
Apul apul yorıyışundan
Aslan kibi turışundan
Kañrıluban bakışundan
Ağam Beyrege beñzedürem ozan seni
Sevindürdüñ yirindürme ozan meni" (40).

Beyrek, başlangıçta mevcut hâliyle kimsenin onu tanımayacağını varsayarak hareket eder. Hatta bu kanaatini bir yerde test eder ve o hâliyle kardeşlerince bile tanınmadığını görüp tecrübe eder. Dış görünüşü, konuşması, sesinin tonu gibi hususları kardeşleri dahi fark etmezler. Bunun üzerine Beyrek bir adım daha ileri giderek kızlardan emaneten bir kaftan ister. Onlar da kardeşlerinin kaftanlarından birini getirip verirler. Beyrek kaftanı giyince kalıbı kalıbına uyar. Bu manzara karşısında kızlar, onu kardeşlerine benzetirler. Gözlerinin cansızlığı, saçlarının uzamışlığı, bileklerinin incelmişliği olmasa bakışı, duruşu, yürüyüşü kendisini ele verecektir. Beyrek, kurnazca bir tavırla başkası tarafında da tanınıp

tanınmayacağını güvenebileceği insanlar olarak kardeşleri vasıtasıyla tecrübe eder. Kızlar, başlangıçta onu tanımış olsalar bile Beyrek küçük bir tedbirle planına sadık kalabileceği esnekliği gösterebilir durumdadır. Ancak o, giriştiği işin selameti açısından hiçbir surette tanınmak istemez. Kaftanı giyince ölçülerin de çağrışımıyla neredeyse tanınacak olur. Bunun önünü almak için birden tavır değiştirir ve minnetsiz bir tutumla kızların teveccühünü geri teper.

> *"Beyrek aydur: gördüñ mi, kızlar bu kaftan-ile meni tanıdılar, kalın Oğuz bigleri dahı tanırlar didi. Göreyim Oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür didi, kaftanı sıyırdı götürdi kızlaruñ üstine atı virdi. Ne siz kaluñ ne Beyrek kalsun, bir eski kaftan virdüñüz benüm başum beynüm alduñuz diyüp vardı bir eski deve çuvalı buldı, deldi boynına kiçürdi, kendüyi delülige bırakdı." (40).*

Beyrek'in kaftanı sıyırıp çıkarması, götürüp kızların üstüne atması, eski bir kaftana karşılık başını beynini yediklerini söylemesi elbette samimi düşünceleri değildir. Bu saldırgan tavrı tanınacağını anlayınca ortaya koyar. Saldırgan davranmakla belki cismi üzerindeki dikkatleri dağıtmış, davranışları üzerine çekmiştir. Burada da diplomatik bir tavırla amacını gerçekleştirme yolunda bir adım daha atmıştır.

Beyrek, verilen kaftanı attıktan sonra tanınma ihtimal ve riskini tamamen ortadan kaldırmak için işi deliliğe bile vurur. Boynuna deve çulu geçirmesinin başka bir izahı olamaz. Delilik aynı zamanda bazı şeyleri sınırsız şekilde yapma imkân ve fırsatını verecektir. Çünkü delinin yanında insan susta durmaz. Ne ise odur. Nasıl düşünüyorsa öyle davranır. Bu rahat ve hesapsız tutum da tabiîlikten ileri serkeşlik manasına gelir. Serkeşliğin olduğu yerde insan savruk davranacağı için aleyhinde kullanılacak epey malzeme vermesi kuvvetle muhtemeldir. Delilik, insana birçok şeyi serbestçe yapma ruhsatı dışında yapılan kimi şeylere karşı geliştirilen itiraz ve tepkilere, karşı tepki vermede taraftar toplama imkânı da tanıyacaktır.

> *"Sürdi düğüne geldi. Gördi düğünde güyegü oh atar. Kara Göne oğlı Budak, Kazan Big oğlı Uruz, bigler başı Yigenek, Ġaflet Koca oğlı Şer Şemseddin, kızuñ kardaşı Delü Karçar bile oh atarlar-idi. Kaçan-kim Budağ atsa Beyrek elüñ var olsun dir-idi, Uruz atsa elüñ var olsun dir-idi, Yigenek atsa elüñ var olsun dir-idi, Şer*

Şemseddin atsa elüñ var olsun dir-idi, güyegü atsa elüñ kurısun parmahlaruñ çürisün hay toñuz oğlı tonuz dir-idi, güyegülere kurban ol dir-idi." (40).

Âşıklar arası çatışma Beyrek'in düğüne gelmesiyle artık yüz yüze sürmeye başlar. Fakat Beyrek, kimliğini gizlediği, kendisini Deli Ozan olarak takdim ettiği için âşıklar arası çatışma tek boyutlu görüntüsünü bir müddet daha devam ettirecektir. Beyrek, kimliğini açıkladığında âşıklar arası çatışma da belirginleşecek ve taşlar yerine oturacaktır.

Beyrek, düğüne gelince ok atan Oğuz yiğitlerinin yanına varır. Amacı sürtüşme çıkartmak ve Yartaçuk'u üzerine çekmektir. Onu öfkelendirmek ve sinir sistemini bozarak saldırganlaştırmak suretiyle dikkatleri onun üzerine çekmek ve ondan sonra rezil ederek beylerin gözünden düşürmek olacaktır. Nitekim kendisine deli görüntüsü verdiği için Beyrek'in tuzu kurudur. Oğuz yiğitleri ok attıkça, "Elin var olsun!" diye dua eder, dua vasıtasıyla beylerin teveccühünü kazanır. Yartaçuk ok attıkça da, "Elin kurusun, parmakların çürüsün, hay domuz oğlu domuz!" diyerek onu çileden çıkarıp üzerine çekmeye çalışır. Yartaçuk, deli ile düşüp kalktığı, onu ciddiye aldığı için ayıplanacaktır. Nitekim beddua ve hakaret Yartaçuk'un zoruna gider. Beyrek'e sataşır.

"Yalancı oğlı Yaltaçuğuñ açığı tutdı, aydur: Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi maña bunun kibi söz söylemek, gel mere kavat menüm yayumı çek, yohsa şimdi boynuñ ururam didi." (41).

Beyrek, doğru taktikle Yartaçuk'u üzerine çekmeyi başarır. Yartaçuk, Deli Ozan'a karşılık verirken; içtimaî mevkiini devreye sokarak kendisini bey saydığı, daha doğrusu ozanı kendisinden aşağı gördüğü için hakaretle beraber mevkii üzerinden baskı kurmaya çalışır. Fakat karşısındaki "deli" olduğu için onun beyliğinin ciddiye alınmayacağını bildiği için Yartaçuk işi hüner yarışına döker. Deli Ozan, dediğini yapamazsa boynunu vuracaktır. Beyrek'in de istediği tam da budur. Ne de olsa Yartaçuk her atışta karavana sallamaktadır. Beyrek onunla kendisinin beylerce mukayese edilebilmesi için eline geçen bu fırsatı iyi değerlendirir.

"Böyle digeç Beyrek yayı aldı çekdi, kabzasından yay iki para oldı. Götürdi öñine bırakdı, daz yirde turgay atmağa yahşı didi." (41).

Beyrek, Yartaçuk'un yayını çekince ikiye böler ve götürüp önüne atar. Yayının, açık alanda çayır kuşu avlamaya yarayacağını söyleyerek Yartaçuk'u küçümser ve alay konusu eder. Âşıklar arası çatışma bu evreden sonra söz sataşmasından hüner mukayesesi ve gösterisine dönüşür. Beyrek, Yartaçuk'u hüner üzerinden bir mukayesenin içine çekerek onun hünersiz, kendisinin de hünerli olduğunu ispatlayacaktır. Banı Çiçek'in "teki/eşi" dediği kimse ancak onun seviyesinde bir hünere sahip olabileceği fikrinden hareketle Yartaçuk'un hünersizliğinin düğün ahalisinin gözü önüne serilmesi onun itibardan düşürülmesini hedefler.

"Yalancı oğlı Yaltaçuk yay ufanduğına katı kakıdı, aydur: Mere Beyregüñ yayı vardur getürüñ didi." (41).

Yartaçuk, yayı kırılınca Beyrek'in yayını getirtir. Buradan anlaşıldığına göre Beyrek'e ait mallar da Yartaçuk'un zimmetine geçmiş durumdadır. Beyrek'in yayı her ne kadar kendisinde olsa da Yartaçuk düğününde bile o yayla ok atmaz. Bu husus onun, Beyrek'in anısına saygı gösterdiği anlamına gelmez. Bilakis onun yayının ancak düz ovada çayır kuşu avlamaya yarayacağı fikrinden hareketle baktığımızda yayının da kendisi gibi basit, çürük ve sıradan olduğu düşüncesi belirmektedir. Yukarıdaki ifadede Yartaçuk'un, Beyrek'in yayını gerip ok atacak güç ve hünerde olmadığı düşüncesi hâkimdir. Yartaçuk'un Beyrek'in yayını istetmesinin de temel esprisi budur. Deli Ozan'ın Beyrek'in yayını geremeyeceği, dolayısıyla hedefi vuramayacağı ve bu sebeple Deli Ozan'ı başını vurarak cezalandırabileceği ön kabulüyle hareket ettiği için Yartaçuk Beyrek'in yayını istetir. Bir de Beyrek'in yayını Beyrek gibi bir yiğitten başkası gerip ok atamaz diye bir bakış açısı da mevcuttur. Deli Ozan, Beyrek'in yayını gerip ok atamazsa haksız yere Yartaçuk'u yerip aşağılamış olduğu için kendisine kesilen cezaya müstahak olmuş olacaktır. Görüldüğü gibi Beyrek ile Yartaçuk birbirlerine karşı diplomatik tavırlar takınarak karşılıklı taktikler geliştirmektedirler. İkisi de

birbirine tuzak kurmakta, attıkları adımlarla toplumun desteğini arkasına almaya çalışmaktadırlar.

> *"Andan Beyrek aydur: Bigler sizüñ 'ışkuñuza çekeyim yayı atayım ohı didi. Meger güyegünüñ yüzügine nişan atarlar-idi. Beyrek ok-ile yüzügi urdı paraladı. Oğuz bigleri bunı göriçek el ele çaldılar gülişdiler. Kazan Big bakup tamaşa ider-idi. Adam gönderdi Beyregi kığırdı." (41).*

Âşıklar arası çatışmanın ilk evresi âşıkların birbirleri ile karşılıklı didişme ve çekişmesine dayanmaktaydı. İkinci evrede ise huzurunda bulundukları topluluğun teveccühü kazanmak ve o topluluğun rüzgârını arkasına alacak birtakım adımlar atmak şeklinde tebarüz eder. İki aşığın işi hüner yarışına dökmesinin sebebi budur. Beyrek'in yayı getirilip sözde Deli Ozan'a verilince Deli Ozan etraftaki beylere hitaben seslenir. Atacağı oku onların şerefine attığını belirterek beylerin dikkatini kendi üzerine çekmeyi amaçlar. Hedefte güveyin yüzüğü vardır. Güveyin kendisi ile beraber diğer Oğuz yiğitleri de o yüzüğe ok atmaktadırlar; ama yüzüğün sağlam kalışından anlaşıldığına göre hiç kimse onu vurmuş değildir. Yüzüğün o ana kadar vurulamamış olması da ayrıca bir merak uyandırmakla beraber Deli Ozan, beylere seslenerek merakı biraz daha artırır. Nitekim Deli Ozan, yayı gerer, oku atar ve güveyin nişan yüzüğünü vurur.

Ok ve yüzüğün sivri ve yuvarlak şekli ile karşı cinslerin cinsî uzuvları arasında bir benzetmenin söz konusu olduğu hissedilmektedir. Ancak bu husus başka bir çalışma konusudur. Fakat güveyinin yüzüğünün bir başkası tarafından vurulup parçalanması sonucu, yüzük ortadan kalktığına göre nişan da bozulmuş olduğu fikri zımnen verilmektedir. Yartaçuk'un iddiasından mağlup ayrılması da düğünü yapılmakta olduğu hâlde evliliğinin gelişmeyeceği fikrini uyandırır. Deli Ozan güveyin yüzüğünü okla vurup parçalayınca Oğuz beyleri de alkışlayıp gülüşürler. Oğuz beylerinin alkışları ve gülüşleri Deli Ozan'ı desteklediklerini göstermektedir. Nitekim Beyrek'in de amacı beylerin dikkatini çekmek, kendisi onların gözüne girerken; Yartaçuk'un gözden düşmesini sağlamaktır. Beyrek, yüzüğü vurarak bunu

başarmış görünür. Kazan Bey'in onu çağırtması Beyrek'in taktiğini ve taktiğinin salim bir netice verdiğinin göstergesidir.

"Delü ozan geldi baş indürdi, bağır basdı, selam virdi. Beyrek aydur:
Alar sabah sapa yirde dikilende ağ-ban ivlü
Atlas-ile yapılanda gök sayvanlu
Tavla tavla çekilende şahbaz atlu
Çağıruban dad virende bol çavuşlu
Yaykanduğında yağ dökilen bol ni'metlü
Kalmış yigit arhası
Beze miskin umudı
Bayındır Hanuñ güyegüsi
Tülü kuşuñ yavrısı
Türkistanuñ direği
Amit suyınuñ aslanı
Karaçuğuñ kaplanı
Koñur atuñ iyesi
Han Uruzuñ babası
Hanum Kazan
Ünüm anla sözüm dinle
Alañ sabah turmışsın
Ağ ormana girmişsin
Ağ kavağuñ budağından yırğayuban kiçmişsin
Can yaçuğın eğmişsin
Okçuğazın kurmışsın
Adın gerdek komışsın
Sağda oturan sağ bigler
Sol kolda oturan sol bigler
İşikdeki ınaklar
Düpde oturan baş bigler
Kutlu olsun devletüñüz" (41-42).

Beyrek, Bayburt Hisarı'ndan kurtulup Oğuz ülkesine gelirken; önce biraz malumat toplamıştır. Yolda karşılaştığı ozan ve çobanlardan bazı bilgiler alarak taktikler geliştirmiştir. Bu taktikler sayesinde kimin kendisine dost kimin düşman olduğunu anlayacaktır. Bunun için tebdil-i kıyafet eder ve işe baba ocağından başlar. Sonra sistemli bir şekilde düğün alayı arasında yer alan Oğuz beylerinin tavrını ve nabzını tutar. Onların Yartaçuk'un yanında olmadığını anlayınca Deli Ozan olarak Kazan Bey'in dikkatini çekmeye çalışır. Nitekim güveyinin yüzüğünü bir iddia sonucu okla vurup parçalayınca Kazan Bey de ona karşı bigâne kalmaz ve onu yanına çağırtır. Beyrek'in Kazan'ın karşısına çıkışından itibaren takınmış olduğu tavır ve sarf etmiş olduğu sözler tamamen diplomatik tavır ve sözlerdir.

Bir yere varmanın, makam sahibi birinin huzuruna çıkmanın belli usulleri vardır. Varılan yerin itibarına yakışır şekilde davranmak çoğu zaman bir mecburiyettir. Bunun dışında biriyle sağlıklı bir münasebet kurabilmek için de muhatabı ciddiye aldığını gösterir şekilde davranmak gerekir. Kişi ciddiye alındığını, muhatabından hürmet gördüğünü hissetmez ve anlamazsa ona da değer vermez. Dolayısıyla aralarında sağlıklı bir münasebet gerçekleşmez. Beyrek, Kazan Bey'in dikkatini celp edip de huzuruna çağrılınca bir deliden beklenmeyecek derece akıllıca davranır ve Kazan Bey'in huzuruna vardığı zaman baş indirir, ağır basar, selam verir. Diğer bir ifadeyle o günkü insanî ve içtimaî değerlere göre muhatabını ciddiye aldığını, ona saygı gösterdiğini, himmet ve himayesine sığındığını izhar eder. Beyrek, Kazan Bey'in büyüklüğü kabullenmek ve onun makamını dikkate alarak davranmakla iktifa etmez. Hareketlerini bir de sözleriyle destekler ve Kazan Bey'e bir methiye dizer.

Beyrek, Kazan'ın misafirperver, zengin, çok dostu oluşu sebebiyle arkalı ve cömert bir insan olduğunu tasvir ederek itibarını yükseltir, yüceltir. Yerini ve mevkiini belli eder. Daha sonra Kazan'ın garip ve fakirlerin hamisi olduğunu vurgulayarak toplum içinde yüklenmiş olduğu kurtarıcı vasfa dikkat çeker. Bayındır Han'ın güveyisi olması devlet sahibi olduğunu ve tü(y)lü kuşun yavrusu ibaresiyle de güzel, alıcı özelliğinin yanında kuş ve yavrusu istiaresiyle güzel makam sahibi olan Bayındır Han'ın varisi konumunda olduğunu belirtir. Kazan Bey, bu vasıflarıyla Türkistan'ın direği durumundadır. Onun yıkılması Türkistan'ın yıkılması anlamına gelmektedir. Beyrek, onu Amit suyunun arslanı, Karacık'ın kaplanı olarak tarif ederken; onun hâkim olduğu coğrafyaları ve buradaki hükümranlığını vurgular. Kazan, aynı zamanda konur atın sahibidir. "Türkün atı kanatlarıdır." atasözünün de belirttiği gibi Kazan sahip olduğu üne atı vasıtasıyla kavuşmuştur. Sırtındaki yiğidi üne kavuşturan bir atla izah edilmek yiğide ar değil; şereftir. Uruz'un babası olmak da onun şanının sürüp gideceğine delalet etmektedir.

Beyrek, Kazan Bey'in insanî özelliklerini, toplum içindeki mevkii ve önemini, devlet nezdindeki itibarı ve gücünü, vasıflarını, sahibi olduğu il, ülke ve bölgeler üzerindeki tesir ve sorumluluğunu, atını ve oğlunu saymakla onun içinde bulundukları zamanki öneminin yanında taht ve tacının geleceğe tevarüs edeceğini, böylece neslinin mahşere kadar yaşayacağı mesajını verir.

Beyrek, Kazan Bey'i olanca cephesiyle tarif, tasvir ve takdim ettikten sonra kendisiyle ilgili haberler vermeye başlar. Alaca karanlıkta kalktığını, ak ormana vardığını, akkavak ağacının budağına bir yerini yırttırmadan geçtiğini, okunu gerdiğini; bunların adının ise gerdek konduğunu söyler. Beyrek, bu sözleri bütün şahıslara izafe edilmiş ikinci teklik şahıs olan "sen" üzerinden söyler. Buna göre alaca karanlıkta sen kalkmışsın. Ak ormana sen varmışsın. Ak kavak ağacının budağından sen geçmişsin. Okunun sen germişsin. Adının sen gerdek koymuşsun.

Beyrek, "sen" şahsına izafe ettiği sözlerinde aslında kendisini ve macerasını anlatır. Zira alaca karanlıkta kalkan, ak ormana varan, ak kavak ağacının budağından zarar görmeden geçen, okunu gerip atan hep kendisidir. Onun yapmış olduğu bütün bu işlerin adını gerdek koyan ise kendisi değil; "sen"dir. Buradaki "sen" zamiri ile izah ettiği ahalidir. Diğer bir ifadeyle ahali de geleneğin yerine kullanılmış temsilî bir kavramdır.

Beyrek'in yukarıdaki sözleri basit, sıradan ve açık ifadeler görünse de aslında müphem, mecazlı ve temsilî ifadelerdir. Diğer bir ifadeyle Beyrek, Kazan Bey'e esir olduğu âna kadar başından geçen maceraları üstü kapalı olarak haber verir. Onun her bir cümlesi bir istiare (metafor) olarak değerlendirildiği zaman Beyrek'in ne anlatmak istediği anlaşılacaktır. Buna göre alaca karanlık, beşik kertmesi Banı Çiçek'i hakkında onu görünceye kadar kararsız bir düşünceye sahip olduğunu temsil eder. Ak orman, Banı Çiçek'i görüp tanıdığı mekândır. Banı Çiçek'i görünce Beyrek'in kafasındaki karasızlık gitmiş, yerine Banı Çiçek hakkında müspet ve kararlı bir düşünce gelmiştir. Zaten rengin "alaca karanlıktan" beyaza dönüşmesi onun

düşüncesinin netleştiğini gösterir. Ak kavak budağı, temiz ve soylu Bay Bican ailesi içinde çıkıntılık eden Deli karçar'dır. Deli Karçar'dan zarar görmeden kız almak, ak kavak budağından kıvrılarak geçmeyi temsil etmektedir. Okunu kurmak, gerdeğe girecek yiğidin bir ok atarak gerdek çadırını okunun düştüğü yere dikme âdetini gösterir. Beyrek, bu hususu belirterek zor ve zahmetli bir çaba neticesinde gerdeğe girecek duruma geldiğini söyler. Ona göre yapılan bu işlerin adı da gerdek konmuştur. Beyrek, gerdeğe girememiş olduğunu üstü kapalı olarak belirttikten sonra toplumun uygulamakta olduğu bu geleneği tenkit eder. Zira o, toplum tarafından konulmuş o uygulamalardan geçerken; yârinden ayrı düşmüş, tam on altı yıl mahpusluk çilesi çekmiştir.

Beyrek, kendi derdini ve durumunu anlattıktan sonra Kazan Bey'in meclisinde bulunan diğer beyleri önem derecesine göre tek tek selamlar ve onlara devletlerinin daim olması yönünde dua eder. Çalışmanın çatışma ve uzlaşma usulleri başlığı altında, dua ve bedduanın işlevleri üzerinde duruldu.

> *"Böyle digeç Kazan Big aydur: Mere delü ozan menden ne dilersin, çetirlü otak mı dilersin, kul karavaş mı dilersin, altun akça mı dilersin vireyim didi. Beyrek aydur: Sultanum meni kosan da şölen yimeginüñ yanına varsam, karnum açdur toyursam didi. Kazan aydur: Delü ozan devletin depdi, bigler bu günki bigligüm bunuñ olsun, koñ nireye gider-ise gitsün neyler-ise eylesün didi." (42).*

Beyrek, Deli Ozan kılığında huzuruna geldiği Kazan Bey'in dikkatini üzerine çekmeyi davranış ve sözleri sayesinde başarır. Onun Kazan Bey'e karşı kullandığı sıfatlar, tasvirî ifadeleri, saygılı davranışı ve duası Kazan Bey'in cömertliğini harekete geçirir. Buradan anlaşıldığına göre birini iyilik, cömertlik, yiğitlik gibi vasıflarla övmek aynı zamanda ona iyi ve cömert davranmak, yiğitlik etmek gibi bir sorumluluk duygusu yüklemektedir. Kazan, Deli Ozan tarafından övülünce kendisini, övüldüğü hususlara uygun davranmak mecburiyetinde hisseder. Buna bağlı olarak da bir insanın ihtiyaç duyabileceği kimi şeyleri Deli Ozan'a teklif eder.

Övgü vasıtasıyla fayda temin etmek tenezzül meselesi olarak görülebilir. Dolayısıyla övgünün, yerine göre kimi kapıları açtığı, arzu edilen neticeye ulaşmada rüşvet gibi yardımcı olduğu düşünülebilir. Kazan, Beyrek'e otağ mı,

köle mi, cariye mi, altın mı, para mı dilediğini sorarken; övgünün bunlardan en az birini temin etmek üzere yapıldığı düşüncesini gösterir. Otağ, köle, cariye, altın, para sahibi olmak Kazan tarafından devlet olarak görülür. Beyrek, Kazan'ın bahşettiği bu devleti reddederek himaye ve iltimasa ihtiyaç duymadığını, övgüsünü hasbî olarak yaptığını ortaya koyar. Nitekim Beyrek'in, sunulan bu imkânları reddetmesini Kazan Bey, "delilik" olarak değerlendirir.

Ayağına gelen devleti tepmenin delilik olarak görülmesi zihniyetle ilgili bir meseleyi ortaya koymaktadır. Bu da insanların farklı farklı niyet ve düşüncede olduklarını gösterir. Birinin devlet olarak gördüğü bir husus bir başkası için tenezzül dairesinde değerlendirilebilir. Ancak bunların dışında Beyrek'in amacı Kazan'dan "dünyalık" temin etmek değil, Kazan'ın ve diğerlerinin teveccühü kazanmak, desteklerini arkasına almaktır. Bu da bazen manevî kazançların maddî kazançların önüne geçtiğini, bunun tercih meselesi olduğunu gösterir. Beyrek, Kazan'ın sunduğu nimetlerden birini kabul etmiş olsaydı deliliğini inkâr etmiş olacaktı. O, delilik imajını pekiştirmek ve dolayısıyla daha rahat davranabilmek üzere Kazan'ın sunduğu nimetleri reddeder ve ondan sıradan bir şey ister: düğün yemeğinden yemek.

Türk kültüründe düğün yemeği oradakilerle beraber umumiyetle gelen geçen herkese ikram edilir. Dolayısıyla Deli Ozan biraz sabretmiş olsa düğün yemeği zaten getirilecek ve yiyecektir. Ancak o, yine deliliğini göstermek için sıradan bir ikram olan düğün yemeğinden yemek istediğini söyler. Beyrek, böyle yaparak daha geniş ve rahat hareket etme yetkisi almıştır. Çünkü Kazan, lütufkâr bir tavırla yanındaki beylere "o günkü beyliğini" Deli Ozan'a devrettiği söyler. Bu da red veya gözardı edilen bir nimetin başka kapılar açabileceğini gösterir.

> *"Beyrek şölen yimeginün üzerine geldi. Karnın toyurdukdan soñra kazanları depdi dökdi çevürdi. Yahnınuñ kimini sağına kimini solına atar. Sağdan gideni sağ alur, soldan gideni sol alur. Hakluya hakkı dege haksuza yüzi karalığı dege." (42).*

Beyrek, Deli Ozan görüntüsünü oradaki ahalinin gözünde de oturtmak için işi deliliğe vurdurmayı devam ettirir. Kendisi yedikten sonra yemeği tekmeyle vurup dökmesi delilik görüntüsü gereğidir. İçinde yaşadığı toplumun değer yargılarına göre yemeği tekmelemek hafif ifadeyle başta nimete karşı saygısızlık, dolayısıyla günah sayılır. Bunun dışında orada birikmiş olan ahalinin yiyeceğini dökmekle üzerine bir de nefret doğmasına sebep olacaktır. Belki sırasıyla ayıplanacak, kınanacak ve tepki görecektir. Beyrek, bu saldırgan tavrı bilerek takınır. Arasında bulunduğu topluluğun dinî ve ferdî hassasiyetlerini galeyana getirecek hareketlerle bir çatışma ortamı doğurmayı amaçlar, bununla da Kazan'ın kendisine vermiş olduğu salahiyetin sahiciliğini test eder. Onun yemeği yedikten sonra tekmeleyip dökmesi, döktüğü yemeği gelenin geçenin üzerine atması Kazan'ın bir günlük beylik vermekle arkasında durup durmadığını anlamaya çalıştığındandır. Onun bu tavırları diplomatik birer taktikten ibaret olup bir sonraki merhaleye geçme zeminini teşkil etmektedir denilebilir.

> *"Kazan Bige haber oldı, sultanum delü ozan hep yimegi dökdi didiler, şimdi kızlar yanına varmak ister. Kazan aydur: Mere koñ-a kızlar yanına da varsun didi." (42).*

Beyrek, kurmuş olduğu planı adım adım işletir. Artık ulaştığı merhale kız ile karşılaşıp onun niyet ve düşüncesini öğrenmektir. Düğün esnasında erkeklerle kadınların ayrı ayrı meclislerde oturup eğlenmeleri harem selamlık geleneğinin bulunduğunu gösterir. Harem selamlık uygulaması olan bir yerde, her ne sıfatta olursa bir erkeğin kadınların meclisine teklifsiz varması kabul edilebilir bir davranış değildir. Beyrek, yemeği döktükten sonra kızların yanına varmak ister. Onun bu isteği Kazan'a şikâyet konusu edilir. Bu da gösteriyor ki, deli bile olsa bir erkeğin destursuz bir şekilde kızların meclisine varması uygun görülmez. Ancak Kazan Bey, vermiş olduğu beylik gereği şikâyetçileri geri çevirir ve böylece Beyrek'e kızların yanına varma ruhsatı da verilmiş olur.

Beyrek'in çatışma çıkarmasının sebebi nişanlısının bir başkası ile evlenmekte olmasıdır. Dolayısıyla onun çatışmak üzere hedef kitlesi arasında olanlar bellidir. Bunlardan biri, nişanlı bir kızın bir başkasıyla evlenmesine

müsaade ederek töreyi çiğneyen devlet ricalidir. Fakat Beyrek, devlet ricalinin Yartaçuk tarafından sahte delille kandırılmış olduğunu öğrenince devlet erkânı ile çatışmaya girişmez. Aksine Kazan Bey ve diğer Oğuz beylerinin desteğini arkasına almak üzere giriştiği çabalara yukarıda temas edilmiştir. Beyrek, devlet ricalinin suçsuzluğunu anlayınca hem onları kandıran hem de hile ile nişanlısını elinden almaya çalışan Yartaçuk'la çatışmaya başlar. Beyrek, herkesle hesabını ayrı ayrı gören bir tavır sergiler. Bu işte nişanlısı Banı Çiçek'i de mesul görmekte ve aralarındaki sözü çiğnediğini düşündüğü için onunla karşılaşıp ayıbını yüzüne vurmak istemektedir. Âşık-maşuk çatışmasında yeni bir evreyi de Deli Ozan kılığında gelen Beyrek'le yine kılık değiştirmek suretiyle Banı Çiçek'in yerine geçirilen kadınların sözlü çatışmaları oluşturur.

Âşık-maşuk çatışmasında taraflardan en az biri kendisini gizleyip bir başkası gibi gösterdiği için çatışma tek taraflı yapılıyor da denilebilir. Ancak taraflar kendi kimliklerini ele verdiklerinde gerçek taraflar ortaya çıkacaktır.

> *"Beyrek kalkdı kızlar yanına vardı, surnaçıları kovdı, nakaraçıları kovdı, kimini dögdi, kiminüñ başın yardı. Kızlar oturan otağa geldi, işigin aldı oturdı." (42).*

Beyrek, adım adım ilerlettiği planını başarıyla uygulamaya devam eder. Kızların meclisine gelince davulcu ve zurnacıları kovar, oradakilerden kimini döver, kiminin de başını yarar. Deliliğini saldırganlıkla hemen herkese göstererek zihinlerde pekiştirmeye çalışır. Bunu yapmasının sebebi namahrem arasına karışmaktır. O gün, oradaki en namahrem kişi de bizzat gelinin ta kendisidir. Beyrek onca planı gelinle karşılaşabilmek için işletmiştir.

> *"Bunı gördi Kazan Bigüñ hatunı boyı uzun Burla kakıdı, aydur: Mere kavat oğlı delü kavat, saña düşer mi bî-tekellüf menüm üzerüme gelesin didi. Beyrek aydur: Hanum, Kazan Bigden maña buyruk oldı, maña kimse tolaşmaz didi. Burla Hatun aydur: Mere çün-kim Kazan Bigden buyruk olupdur koñ otursun didi." (42).*

Beyrek'in kızlar meclisine gelmesi ayıp olmanın ilerisinde ırza tasallut bile sayılabilecek bir harekettir. Bu fiili yüzünden Beyrek'i, Kazan Bey'in hanımı Boyu Uzun Burla Hatun sert bir ifadeyle tenkit ve tekdir eder. Ancak Deli

Ozan, Kazan Bey'den dokunulmazlığı yönünde cevaz aldığını belirtince iş kapanır.

Deli Ozan, sözlerinde akıllı, davranışlarında "deli" biridir. Söz söylerken; birine hitap ederken; karşısındakine gayet saygılı davranır. Mânâsız, mecazsız ve basit sözler sarf etmez. Burla Hatun, "kavat oğlu deli kavat" diye hakaret ettiği hâlde Deli Ozan, ona alttan alan bir tavırla ve saygıyla hitap eder. Burla Hatun'a "hanum" diyerek onu han babasının vasfıyla anar ve yüceltir. Bu yüceltme Burla Hatun'un öfkesini dindirmek, ona karşı kendisini makul ve mazur göstermek, dolayısıyla ulaşmak istediği hedefe ulaşmada bir mânia olmaktan çıkarmak üzere yapılır. Burla Hatun'u sayan ve dikkate alan ifadesi dışında Kazan Bey'den aldığı cevazı "buyruk oldu" diye söylemesi de sorumluluğu Kazan Bey'e yüklemekten başka bir şey değildir.

Burla Hatun, Deli Ozan'a çıkışırken; "kavat oğlu deli kavat" der. Daha önce de ifade edildiği gibi küfür ve hakaretler, sarf edildikleri kişilerin değerlerini hedef almaktadır. Burla Hatun'un, sarf ettiği "kavat" kelimesi ile iffet ve namusu, "deli" kelimesi ile de "aklı" referans aldığı görülür. Üstelik "kavat oğlu" demesi, işin içine ataları dolayısıyla soyunu da katmış olduğunu gösterir. Deli Ozan'ın deliliğinden atalarını da mesul tutar. İtibar bakımından daha üstte olan kimse, kendisinden aşağıda bulunan kimseyi gerekli gördüğü zaman hakaret ihtiva eden bir dille ihtar ve ikaz etmekte, daha aşağıda olan ise kendisine yöneltilen hakaret ve küfürleri üzerine alınmamakta, bunlara misli ile karşılık vermemektedir. Bu da içtimaî mevkiler arasındaki güç ve yetki imkânını ortaya koymaktadır. Daha güçlü olanın daha yetkili olduğu bir anlayış tasdik edilmektedir. Deli Ozan, gerek güç ve yetki; gerekse diplomatik bir tavırla olsun Burla Hatun'la çatışmaz. Ona misliyle mukabele etmez. Kendisine yönelik hakaretleri duymamış gibi davranır. Bu husus, bir mizaç meselesinden çok zihniyetle ilgili bir bakış açısını ortaya koyar. Bu zihniyet ise her ne olursa olsun üste tâbi olmak, boyun eğmek, riayet etmektir.

> *"Yine döndi Beyrege aydur: Mere delü ozan ya maksudun nedür? Aydur: Hanum maksudum oldur ki ere varan kız kalka oynaya men kopuz çalam didi." (42).*

Burla Hatun, Deli Ozan'ın, kızların bulunduğu mekâna gelmesine bir anlam veremez. Ama onun maksadını da sormadan edemez. Bu merak, bir erkeğin kızların bulunduğu bir mekâna girmek istemesinin yadırgatıcı bir sebebinin olduğunu gösterir. Bu sebep ise merkezinde cinsî endişelerin olduğu bir merak olsa gerektir. Deli Ozan, kızların yanına gelmekteki maksadının gelin kızı saz çalarak oynatmak olduğunu belirtir. Bir ozanın evlenen kızı saz çalıp oynatmasında bir fevkaladelik olamaz. Ama bunu talep eden bir ozansa iş değişir. Nihayetinde eşiğin gerisinde de olsa zaten orada başlangıçta davulcu ve zurnacılar bulunmaktaydı. Deli Ozan'ın onca azar ve horlamadan sonra böyle bir amaçla gelmiş olması da herhalde delilikle izah edilmiş olmalıdır. Ama bu da gösteriyor ki, kimi için delilik sayılan bir davranışın arkasında çok akıllıca kurgulanmış bir plan bulunabilir. Biri için delilik sayılan bir durum, bir başkası için hayatî derecede akıllıca bir sonuç almak üzere kurgulanmış bir tavır olabilmektedir.

> *"Kısırca Yinge dirler bir hatun var-idi, ana ayıtdılar: Mere Kısırca Yinge tur sen oyna, ne bilür delü ozan didiler. Kısırca Yinge turdı, aydur: Mere delü ozan ere varan kız menem didi, oynamağa başladı. Beyrek kopuz çaldı soyladı, görelüm hanum ne soyladı:*
>
> *And içmişem kısır kısrağa bindügüm yok*
> *Binübeni kazavata varduğum yok*
> *Öküz ardında sarvanlar saña bakar*
> *Buldur buldur gözlerinüñ yaşı akar*
> *Sen anlaruñ yanına varġıl*
> *Muraduñı anlar virür bellü bilgil*
> *Senüñ-ile menüm işüm yok*
> *Ere varan kız kalka*
> *Kol saluban oynaya*
>
> *Men kopuz çalam didi. Kısırca Yinge boy bu zaval gelecek delü beni görmiş kibi söyler didi, vardı yirinde oturdı." (42-43).*

Beyrek, o vakte kadar yapmış olduğu şeylerle kızların bulunduğu mekânda da "deli" olduğunu hissettirir ve bu his ona istediği gibi davranma rahatlığı sağlar. Zira o, deli sanılmasını isteyerek insanların karşısında hesabî davranmalarını engellemeyi ve içlerindekini rahatlıkla dışa vurmalarını sağlamayı amaçlar. Nitekim oradaki hanımlar, oynaması için gelin kız diye bir başkasını çıkarırlar ve çıkarılan bu kişi, metnin önceki bölümlerinden anlaşılacağı üzere Banı Çiçek'in cariyelerinden biridir. Gelin kızın yerine

cariyelerinden birinin çıkarılması Banı Çiçek'in Beyrek'le ilk karşılaştığı zaman kendisini Banı Çiçek'in dadısı olarak takdim ettiği oyuna benzer. Deli Ozan, her ne kadar işi deliliğe vurup gelin kızı oynatmak dışında bir niyet belirtmemiş olsa da kadınlar onun bu tavrında bir fevkaladelik sezmiş olmalılar. Bir diğer ihtimal de zihniyetle ilgili bir hususdur. Bu husus ise iki cepheli olabilir. Birincisi gelin kızın naz gereği oynamak istemeyişidir. Gelin kızın bugün bile çoğu yörede düğünü esnasında gülmesi, oynaması, eğlenmesi, evlenmeye pek heveskâr görülecek endişesiyle hoş karşılanmaz. Bu yüzden bir ayrılık havası da yaratılarak gelin kız ağıtlarla türkülerle hislendirilip ağlatılır. Hem ağlarım; hem giderim, deyimi de umumiyetle böyle bir durum için sarf edilir.

Diğer husus da namahrem anlayışıyla gelin kızın başka bir erkeğin karşısında oynamama hassasiyetidir denilebilir. Böyle bir hassasiyetin temelinde dinî kaygılar olduğu gibi zihniyetten kaynaklanan namus ve iffet anlayışı da olabilir. Bunların dışında Banı Çiçek'in ilk nişanlısı Beyrek'e duyduğu aşk da akla gelmektedir. Onun oynamak istemeyişinin bir sebebi de ilk göz ağrısına varamamış olmasının kederi olabilir. Bu ihtimaller dâhilinde Banı Çiçek oyuna çıkartılmak istemez. Onun yerine bir başkasına oynamasını söylerler. O da kendisini evlenmekte olan kız olarak takdim eder ve oynamaya başlar.

Dede Korkut Kitabı'nda yalan, yeri geldiğinde belirtildiği üzere hiç de hoş görülmeyen menfî bir değerdir. "Yalan söz bu dünyada olmasa yeğ." diye geçer. Ancak yalan yeri geldiği zaman karşı tarafı kandırma, ikna etme ve alt etmede bir hile olarak kullanılır. Kısırca Yenge'ye, "Kalk sen oyna. Deli Ozan seni ne bilir?" demeleri bir hiledir. Deli Ozan'ı kandırmaya yönelik bu davranış o an, orada bulunmuş diplomatik bir çözümdür. Kısırca Yenge'nin bu teklifi kabul ederek kendini gelin kız olarak takdim etmesi de diplomatik bir tavırdır. Kısırca Yenge, aslında bu rolü kendi isteği ve iradesiyle kabul etmiş ve icra etmeye niyetlenmiş değildir. Bilakis bu rol ona emredilmiştir. "Kısırca Yenge kalk, sen oyna!" ifadesi bu emrin göstergesidir. Kısırca Yenge, Banı Çiçek'in

cariyelerinden biridir. Burada emre uyarak söyleneni yapan bir görüntü verir. Dolayısıyla onun erdemli olup olmadığı hususu sadet dışındadır. Kısırca Yenge, kendisine verilen emir gereği Deli Ozan'ın karşısına çıktığı zaman, evlenmekte olan kızın kendisi olduğunu söyler. Bu ifade düpedüz yalandır. Bu yalan oradaki meclis tarafından bir deliyi baştan savmak için uydurulmuş değildir. Zira o sıradan bir deli olmanın ilerisinde Kazan Bey'in emri ile oraya geldiğini belirtmiş olduğu için Kazan Bey'in hanımı dâhil oradaki herkes bu emre itaat etmektedir. Kimse çıkıp da hiçbir açıdan Kazan Bey'in emrinin doğruluğunu veya yanlışlığını tartışmaz. Bilakis kızların meclisindeki herkes onun emrine şeklen itaat eder. Deli Ozan'ın orada bulunup saz çalması ve gelin kızı oynatması onun istediğini yapıyor olduğu anlamına gelir. Fakat oradaki kızların gerek namus ve iffet; gerekse içtimaî mevki açısından meşru görmedikleri bu emri, gelin kızın yerine bir başkasını geçirerek usulen yerine getirdikleri; ama esasen çiğnedikleri görülür. Bu da Deli Ozan nezdinde Kazan Bey'in emrinin çiğnendiği anlamına gelir. Öyleyse Dede Korkut'a göre verilen emir meşru görülmediği zaman usulen yapılsa da esasen başka bir şey yapılmaktadır. Kazan Bey orada beylerbeyi, İç Oğuzların beyi vs. sıfatlarla bulunmaktadır. Onun emrine kayıtsız şartsız uyulmuş; fakat murat edilen neticenin hâsıl olması da engellenmiştir.

Beyrek, kadınların ne yaptığının farkındadır. Fakat onlara açıktan çıkıp da durumun farkında olduğunu bildirmez. Zira maksadı henüz hâsıl olmuş değildir. Gelin kızı çıkarıncaya kadar Beyrek kendisini de niyetini gizlemeye devam edecektir.

Kısırca Yenge, gelin kızın yerine çıkıp Deli Ozan'ı kandıracakken; Deli Ozan öyle şeyler söyler ki, Kısırca Yenge çıktığına çıkacağına pişman olur. Deli Ozan, üstü kapalı olarak ona öyle laflar vurur ki, neredeyse bütün sicilini ortaya döker.

"İbadet de gizli, kabahat de." atasözünün de belirttiği gibi Kısırca Yenge'nin, işlemiş olduğu kabahatleri en azından bulunduğu meclisten o ana kadar gizlediği bellidir. Ancak Deli Ozan, çıkıp da onu meydandan indirmek

için bazı sözler sarf edince Kısırca Yenge'nin de kabahatleri ortaya dökülür. Bu da birinin, bir iddia ile başka birinin aleyhine iş yapmak istediğinde kendisinin açıkları üzerinden vurulacağını gösterir. Kısırca Yenge, bir başkasına zarar verecek bir fiil işlememiş olsa idi açıkları ortaya dökülmeyecek, el âlemin huzurunda rezil ve rüsva olmayacaktı. Hataları, kusurları her zaman insanın karşısına çıkmıyorsa bu bilinmediği, biliniyorsa bile unutulduğu anlamına gelmez. Bilakis bir çatışma anında izhar ediliverir.

Deli Ozan, Kısırca Yenge'yi meydandan uzaklaştırmak için onun hata ve kusurlarını bazı istiarelerle dile getirir. Kısır kısrak, Kısırca Yenge olmalıdır. Kısırlık, cinsellikle ilgili bir kavram olup en az bir ilişki neticesinde döl vermeyen dişi için kullanılan bir sıfattır. Bu bakımdan Kısırca Yenge'nin yenge sıfatından dolayı evli olduğunu; fakat çocuğunun olmadığı anlaşılıyor. Evlilikten maksat, umumiyetle çocuk olarak görülür. Kısırca Yenge, çocuk doğuramamış bir kadın olarak ona yüklenen rolü yerine getirememiş, evliliğinden maksat gerçekleşmemiştir. Kısrak ise dişi at olduğuna, at ise yiğidi muradına eriştirdiğine göre Kısırca Yenge, Deli Ozan, kendisini muradına erdiremeyecek bir kısrağa binecek değildir. Diğer bir ifadeyle Kısırca Yenge'nin, kadınlık görevlerini toplumun beklentisi yönünde icra edememiş olması bir kusur olarak görülmekte, bu vasfı sebebiyle o, Deli Ozan'ı da amacına ulaştıracak görünmemektedir. Bu bakımdan ara yerden çekilmesi elzemdir.

İkinci istiare "kazavat" kelimesindedir. Kazavat, kelimesi Dede Korkut araştırmacıları tarafından üzerinde mutabık olunmuş bir kelime değildir. Muharrem Ergin, bu kelimeyi gazâ, cihat, kutsal savaş şeklinde izah eder (Ergin, 1964: 192). Orhan Şaik Gökyay ise "kazavat" ve onun mastarı olan "kazavata varmak" kelimelerinin karşısını boş bırakmıştır (Gökyay, 2000: 243). Semih Tezcan (2001: 195), "kazavat" kelimesini "harabat, umumhane, genelev" şeklinde tarif eder. Mustafa Kaçalin de bu görüşe iştirak etmiş olmalıdır ki, "kazavat" kelimesini Farsça harâbât'tan sayıp "kerihhane" şeklinde değerlendirir (Kaçalin, 2006: 320). Hasan Özdemir (2001: 283),

Tezcan ve Kaçalin'in "kazavat" kelimesi ile ilgili ileri sürmüş oldukları izahlara "anakronizm" oluşturduğu gerekçesiyle iştirak etmez, hatta karşı çıkar. Metnin siyak ve sibakına göre Ergin'in izahı doğrudur. Yukarıda da izaha çalışıldığı gibi Deli Ozan kılığındaki Beyrek, dostunu düşmanını tanımak üzere çıktığı yolda düşmanlarından intikam almak niyetindedir. Bu niyetini gerçekleştirmek onun "gaza"sıdır.

Deli Ozan, üçüncü mısradan itibaren daha açık konuşmaya başlar. Kısırca Yenge'ye ancak öküz çobanlarının itibar edeceği ve hatta onların Kısırca Yenge gibi bir kadın için gözyaşı döktüklerini söyler. Cinsellik olgusu burada iyice açığa vurulur ve bu bakış açısına göre Kısırca Yenge'nin başkaları ile de düşüp kalktığı yönünde bir kanaat mevcuttur. Deli Ozan, onun bu ayıbını ortaya dökerek toplum nezdinde onu küçük düşürmeye çalışır. Hatta ona ancak "öküz çobanlarının" bakacağını belirterek onu tahfif, tezyif ve tahkir eder. Öküz, artık yaşlanmaya yüz tutmuş ve damızlık olma özelliğini yitirmeye başlamış tosunun enenmesiyle olur. Bu yönüyle yaşlı ve cinsel özelliği yok edilmiş olduğu için kimliksiz olup başkalarının buyruğunda yaşamaya mahkûmdur.

Öküz nihayetinde zavallı bir hayvandır. Ama bir insan, tahkir ve tahfif edilmek için yeri geldiğinde, yaşlı, itaatkâr ve bitmiş cinsel gücü gibi vasıfları sebebiyle öküze benzetilebiliyor. Deli Ozan, Kısırca Yenge'ye, ona ancak öküz çobanlarının bakacağını, dolayısıyla kendi dengi olmadığını söylerken; zımnen kendisinin aynı zamanda genç, dirayetli ve erkeklik olarak güçlü olduğunu belirtir. Onu kendi dengi görmeyerek küçümser, hatta aşağılar ve böylece meydandan çekilmeye zorlar. Kısırca Yenge'ye yine kendisi gibi kısır olan öküz çobanlarından fayda geleceğinin, o faydanın da yine "hiç" olacağını ima eder. Bu da gösteriyor ki, Dede Korkut'ta kişiler arası mücadelede rakipler birbirine karşı sosyal, kültürel, ekonomik, dinî, siyasî, örfî her türlü husus üzerinden saldırmakta, rakibini alt etmek üzere sözlü evrede tahkir, tahfif, tezyif dışında açığını orta yere sererek itibardan düşürme, ayıplama, horlama, dışlama gibi usullere başvurmaktadırlar.

Nitekim Deli Ozan, önüne piyon gibi çıkarılan Kısırca Yenge engelini aşmakta zorlanmaz. Kısırca Yenge, ayıplarının Deli Ozan tarafından bir bir ortaya döküldüğünü görünce şaşırır ve gidip yerine oturur. Ancak burada dikkat çeken bir husus da Beyrek'in "and içmişem" ifadesidir. Bu ifade bize gösteriyor ki, Beyrek daha önce Kısırca Yenge ile iş tutmuş; fakat sonra bir daha iş tutmamaya ant içmiş anlamı çıkmaktadır.

Kızlar meclisinde bulunanlar, Kısırca Yenge tecrübesine rağmen evvelki hileden vazgeçmezler. Deli Ozan'ın karşısına bu sefer de Boğazca Fatma diye birini çıkarırlar. Boğazca Fatma da kendisine verilen emir gereği gelin kızın kendisi olduğunu söyler ve meydana çıkar.

Gelin kızın kendisi olduğunu söylemek, onun kaftanını (gelinlik) giymek, doğru, dürüst, iffetli, namuslu insan kisvesine girmek anlamına gelir. Deli Ozan'ın mücadelesinin ve bu mücadelede müracaat ettiği usulün sebebi, namussuzun namuslu, iffetsizin iffetli, yalancının doğru sözlü, eğrinin doğru gibi kılıflara bürünüp kılıklara girerek gayrı meşru usullere yönelmeleridir. Dolayısıyla çatışmanın seyrini ve usulünü daha çok "kötü" tarafın tayin ettiği söylenebilir. Kötüyle baş etmek için kötünün kullandığı usullere müracaat etmek keyfiyet değil; çoğu zaman mecburiyet olabiliyor.

"Buğur Boğazca Fatma dirler bir hatun var-idi, kalk sen oyna didiler. Kızuñ kaftanını geydi, çal mere delü ozan ere varan kız menem oynayayım didi. Delü ozan aydur:
And içeyim bu kez boğaz kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
İvüñüz ardı dereçük degül mi-y-idi
İtüñüz adı Barak degül mi-y-idi
Senüñ aduñ kırk oynaşlu Boğazca Fatma degül mi-y-idi
Dahı 'aybuñ açaram bellü bilgil didi,
Senüñ-ile menüm oyunum yok
Var yirüne oturğıl
Ere varan yirinden tura
Ben kopuz çalam
Kol saluban oynaya" (43).

Deli Ozan, Boğazca Fatma ile karşılaştığında ona karşı da bazı istiareler kullanır. Bunların başında geleni "boğaz" istiaresidir. Boğaz, gebe hayvan; gebe, yüklü, döllü (Ergin, 1964: 175, Gökyay, 2000: 179, Kaçalin, 2006: 310)

demektir. Boğazca Fatma, gebe kısrağa benzetilir. Bu yönüyle Kısırca Yenge'nin zıddı durumdadır. Deli Ozan, Kısırca Yenge'yi kısırlık kusuru üzerinden vurup meydandan indirince bu sefer kısırlık kusuru olmayan biri meydana çıkarılır: Boğazca Fatma. Deli Ozan, rakibini zaafı üzerinden yıpratmış, devre dışı bırakmıştır. Böyle yaparak tavrını da belli etmiştir. Kızlar da onun bu tavrı üzerine doğurganlık vasfına haiz birini Deli Ozan'ın karşısına çıkarırlar.

Deli Ozan, Boğazca Fatma'ya karşı "and içeyim" ifadesini kullanır. Bu da daha önce onunla cinsî bir temasının olmadığını, böyle bir ihtimale karşı kendi kendine ant içerek kendisini bağladığı görülür. Boğazca Fatma, doğurgan olsa da onun da Deli Ozan'ın bildiği başka açıkları mevcuttur. Evlerinin yerini ve köpeklerinin adını bildiğini, kendisine de "kırk oynaşlı Boğazca Fatma" dendiğini belirterek onun ailesi, şahsı ve mazisi hakkında çok şey bildiğini göstererek Boğazca Fatma'yı tehdit eder. Boğazca Fatma da bu tehdide boyun eğerek meydandan çekilir.

> *"Böyle digeç Boğazca Fatma aydur: Boy delü boğma çıkaracak olanca 'aybumuzı kakdı, tur kız oynar-iseñ oyna oynamaz-iseñ cehennemde oyna, Beyrekden soñra başuña bu hal geleceğin bilür-idük didi." (43).*

Boğazca Fatma, Deli Ozan tarafından ayıpları açılınca hem Deli Ozan'a hem de Banı Çiçek'e beddua eder. Bu işlerin sebebiyle ilgili bir de kehanet gibi bir kanaat belirtir. Bu kanaat ise Deli Ozan'ın, Banı Çiçek ve onun çevresine musallat olmasının sebebinin Banı Çiçek'in Beyrek'le olan nişanını bozmuş olmasıdır. Boğazca Fatma'nın bu ifadesi halkın her ne surette olursa olsun verilmiş sözden, kesilmiş akitten ayrılmaması gerektiğini düşündüğünü yoksa başına çok kötü olayların geleceği inancını taşıdığını gösterir. Nihayet Deli Ozan muradına erer. Evlenecek olan kızı meydana çıkarmayı başarır.

> *"Burla Hatun aydur: Kız kalk oyna, elüñden ne gelür didi*." (43).

Deli Ozan, kendisini Banı Çiçek diye tanıtan kadınları kusurlarını yüzlerine vurarak meydandan indirince Burla Hatun tekrar devreye girer ve Banı Çiçek'e kalkıp oynaması için emreder. Burla Hatun'un emri sade bir emirden

ziyade sanki bir mecburiyet ifadesidir. Vermiş olduğu emri başka çaresinin olmadığı izahı ile yumuşatır. Âşık-maşuk çatışması Banı Çiçek'in sahneye çıkmasıyla hâlâ tek taraflı ve semboller üzerinde devam eder. Beyrek kendisini daha sonra belli edecektir.

> *"Banı Çiçek kırmızı kaftanın geydi, ellerin yiñine çekdi gözükmesün diyü, oyuna girdi, ayıtdı: Mere delü ozan çal, ere varan kız menem, oynayayım didi. Beyrek aydur:*
> *Men bu yirden gideli delü olmış*
> *Delim ağça karlar yağmış dize yetmiş*
> *Han kızınuñ ivinde kul halayık dükenmiş*
> *Maşraba almış suya varmış*
> *Bileginden on parmağını sovuk almış*
> *Kızıl altun getürüñ han kızına tırnak yonuñ*
> *Ayıbluça han kızı ere varmak 'ayıb olur didi." (43-44).*

Deli Ozan, Banı Çiçek sahneye çıkıp da oynamaya başlayınca yeninin içine çektiği ellerine dikkat kesilir. Banı Çiçek'in ellerini saklamasını deliliğe yorar ve bunun sebebini öğrenmek için ona bir iki laf vurur.

Bu gün deli gömleği tabir edilen bir kıyafet mevcuttur. Deli sayılan kişinin kendisine ve çevresine zarar vermemesi için giydirilen bu kıyafet, kolları gövdeye sarıp bağlayan bir niteliğe sahiptir. Deli Ozan, Banı Çiçek'in ellerini örten kaftanını deli elbisesine, elini gizleyen Banı Çiçek'i de deliye benzetir. Banı Çiçek'in "deliliğini" ise kendisinin oradan ayrılışına bağlar. Diğer bir ifadeyle Beyrek, güya kendisinin yokluğundan delirmiş gibi Banı Çiçek'le alay eder. Ona taş vurur. Bu taş, Banı Çiçek'in Beyrek'in aşkından delirmediğini tenkit eden bir hüviyete sahiptir. Eğer Banı Çiçek deli olmasa sözünü atmaz, nişanlısı dururken hem de kendisine layık olmayan bir başkasıyla evlenmez. Evlendiğine göre Beyrek'in aşkından delirmiş olduğu için değildir. Beyrek, Banı Çiçek'i hem sözünü tutmadığı, hem de kendisine layık olmayan birine varmakta olduğu için tenkit ve tezyif eder.

Banı Çiçek'in deliliğini yalnız kendi aşkına ve varmakta olduğu adamın niteliksizliğine bağlamaz. Deli değilse bile çok kar yağdığı bir gün, evlerinde cariye ve hizmetçi kalmamış, Banı Çiçek de su getirmeye gitmiş ve bileğinden aşağısını soğuk almıştır. Beyrek, Banı Çiçek'i bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere hizmetçi yerine koyar ve küçümser. Eğer elleri

üşümemişse ellerini niye gizliyordur? Bütün bu sözler, Banı Çiçek'in Beyrek'in yüzüğünü hâlâ takıp takmadığını anlamak üzere koşulur.

Beyrek, Banı Çiçek'e doğrudan seslenmez. Üçüncü teklik şahıs sigası ile hitap eder. Hâlbuki bahsettiği kişi karşısında oynamaktadır. Ancak ona, "sen" sigası ile hitap etmez. Bunun sebeplerinden biri, hiç şüphesiz şiirine konu ettiği kişiyi oradaki ahaliye anlatmaktır. Bu anlatış menfî bir anlam ihtiva ettiği için Beyrek, Banı Çiçek'i oradaki toplumun gözünde küçük düşürmek ve utandırmak ister. Nitekim bunu yaparken; evvela Banı Çiçek'in aşk ve sadakat duygusunu menfî yönde öne çıkarır, daha sonra onu hâl ve tavırlarını hizmetçi ve cariyelerle bir tutarak içtimaî mevki açısından aşağılar. Hatta bu kadarla sınırlı kalmaz; etraftaki insanlara da han kızına altın getirip alkış tutmalarını telkin ederek Banı Çiçek'i över gibi yaparak yere vurur. Ayıbını ödüllendirmelerini söyleyerek yerer. Beyrek, orada bulunanlara han kızı diye düğününe geldikleri ve altın getirdikleri kişinin bu ikram ve itibarı hak etmediğini söyler. Dolayısıyla en son daha açık konuşmaya başlayarak onu kınar ve ayıplar.

> *"Bunı işidiçek Banı Çiçek kakıdı: Mere delü ozan men 'ayıblu mıyam kim maña 'ayıb koşarsın didi, gümüş kibi ağ bileğin açdı, elin çıkardı. Beyregüñ kiçürdügi yüzük görindi. Beyrek yüzügi tanıdı, burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış:*
>
> *Beyrek gideli bam bam depe başına çıkduñ mı kız*
> *Karmanup dört yanuña bakduñ mı kız*
> *Karğu kibi kara saçuñ yolduñ mı kız*
> *Kara gözden acı yaşuñ dökdüñ mi kız*
> *Güz alması kibi al yanağuñ yırtduñ mı kız*
> *Sen ere varursın altın yüzük menümdür vir maña kız didi." (44).*

Banı Çiçek, Deli Ozan'ın kendisini ayıplaması üzerine ona çıkışır. Banı Çiçek'in Deli Ozan'a çıkıştığı an zembereğinin de boşandığı andır. Deli Ozan'ın hakaretiyle artık eldeki tedbiri unutur, kendini savunayım derken aslında salıverir. Banı Çiçek'in tedbiri elden bırakan tavrı saldırıya geçeceğinin de işaretidir. Ellerini yeninden aşağı salması sonucu parmağındaki yüzüğün görünmesi Deli Ozan'a, saldıracağı yeni bir cephe açar. Banı Çiçek'in, parmağında Beyrek'in yüzüğü olduğu hâlde başka birine varmakta olması Beyrek'e göre bir çelişki oluşturur. Bu çelişki ise kendisini

başkasına ait hissettiği hâlde başka birine varıyor ve aynı anda iki kişiyi kandırıyor olmasıdır.

Beyrek, Banı Çiçek'in parmağında kendi yüzüğünü görünce bir hamle daha yapar. Banı Çiçek'in hâlâ kendisini sevip sevmediğini anlamaya çalışır. Ancak bir çatışma havası içinde geçen bu mükâleme ister istemez sert bir üslupta cereyan edecektir. Deli Ozan, Banı Çiçek'in sadakatini ölçmek ve anlamak ister. Bunun delili ise Deli Ozan'a göre Beyrek'in ortadan kaybolmasıyla Banı Çiçek'in tepelerin başına çıkması, kıvranıp dört yanına bakması, kara saçını yolması, acı acı ağlaması, yanaklarını yırtmasıdır. Görüldüğü gibi Beyrek, Banı Çiçek'in kendisini sevdiğinin emaresi olarak etraftan da fark edilecek derecede ağlamasını, dövünmesini, intizar etmesini bekler. Parmağına eğer onun yüzüğünü takmışsa aşkını sevgisini ve sadakatini böyle göstermelidir. Bu da birinin ölümü yahut kaybı sonrası yakınlarının takınması gereken tavrı gösteren bir ölçü sunar.

Deli Ozan'ın Banı Çiçek'e sorduğu sualler söz dizimi bakımından da önem arz eder. "Şöyle yaptın mı, böyle ettin mi?" yapısındaki soru cümlesi bir sorudan ziyade bir yönlendirme ifadesidir. Bu da suali soran kişinin zihniyetini ayan beyan ortaya koyan, onun muhatabından beklentisini ifade eden bir üsluptur. Buradan suali soran kişinin ne düşündüğünü, meseleye nasıl baktığını, değerlerini anlamak mümkündür.

"Beyrek gideli bam bam depe başına çıkduğum çok
Karğu kibi kara saçum yolduğum çok
Güz alması kibi al yanağum yırtduğum çok
Gelen-ile gidenden sorduğum çok
Vardı gelmez big yigidüm han yigidüm Beyrek diyü ağladuğum çok
Sevişdügüm Bamsı Beyrek sen degülsin
Altun yüzük senüñ degüldür
Altun yüzükde çok nişan vardur
Altun yüzügi ister-iseñ nişanın söyle didi." (44).

Banı Çiçek, Deli Ozan'ın, aynı zamanda tenkit ihtiva eden sorularını reddetmez, cevaplandırır. Hâlbuki onun Beyrek'le nişanlılığı hususî bir meseledir ve bu yönüyle normal şartlarda başka birini alakadar etmemesi gereken bir konudur. Banı Çiçek'in bu münasebetsiz soruları

cevaplandırması onun suçluluk duyduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu suçluluk duygusuyla hareket ettiğinden on altı yıl önce gerdek gecesi kaybolan nişanlısı hakkındaki his ve düşüncelerini bir savunma mantığı içinde bir anlamda onu yargılayan ozana karşı delil olarak sunar.

Banı Çiçek'i sıradan bir insanın suçlamasına karşı savunmaya iten sebeplerden biri de içtimaî değerlerin insan üzerinde kurmuş olduğu tahakkümdür. Yartaçuk'la nişanlanmakla her ne kadar kendisi ayıp işlememiş de olsa bir suçluluk duygusu içindedir. Banı Çiçek, Beyrek'e duymakta olduğu sadakat ve sevgiyi, Deli Ozan gibi sıradan birine gösterme gayretine girişerek aslında taşıdığı suçluluk duygusunu bastırmaya yönelik bir tavır içine girer. Beyrek'ten bahsederken; onun aşkı uğruna kendisini harap ettiğini belirtmesi ve Beyrek'i "bey yiğidim, han yiğidim" diye yüceltmesi de suçluluk duygusunun eseridir. Banı Çiçek, nişanlısı Beyrek'i seviyor olmakla birlikte bir de kaderin cilvesiyle karşı karşıyadır. Yartaçuk'a varıyor olması onun isteği ve iradesi dışında tecelli eder. Ancak o günkü içtimaî değerlere göre kız evladın istemediği birisiyle evlendirilmesine itiraz edecek bir iradesi söz konusu değildir. Banı Çiçek'in, Yartaçuk'la düğünü yapılırken bile eski nişanlısından sitayiş ve sevgiyle bahsetmesi aynı zamanda mevcut anlayışa bir tenkit mahiyetindedir.

Deli Ozan, altın yüzüğün kendisine ait olduğunu söylerken aslında Beyrek olduğunu ileri sürer. Ancak bunu doğrudan dile getirmez; altın yüzüğün aidiyeti üzerinden yapar. Zira Deli Ozan baktığı zaman Banı Çiçek'te Beyrek'ten altın yüzükten başka hatıra ve delil kalmadığını görür. Ona göre Banı Çiçek'in Beyrek'le aralarındaki tek bağ artık altın yüzüktür. Banı Çiçek, başka birine varmakla zaten Beyrek'i tamamen silip bitirmiştir. Deli Ozan, Beyrek'in nişanlısı Banı Çiçek'in hayatından bir yüzük dışında silinip atıldığını tasavvur edince elde kalan tek delil olan yüzük üzerinden sorguya geçer. Altın yüzüğün kendisinin olduğunu söyler. Ancak Banı Çiçek, eski nişanlısı olduğunu iddiası ile gelen adamı tanımaz. Hatta onu tanımadığı için sözüne de itibar etmez. Sözünün doğruluğunu anlamak üzere ikisi arasında geçmiş

olan hususî olayları anlatmasını ister. Deli Ozan da ikisinin yaşamış olduğu hadiseleri bir bir anlatır.

Banı Çiçek'in, "Altın yüzükte çok nişan vardır, altın yüzüğün nişanını söyle." demesi sanki parola sormak gibi bir şeydir. Diğer bir iadeyle bu soru ile Deli Ozan'ın Beyrek olduğunu ispatlaması istenir. Deli Ozan istese yekten Beyrek olarak gelir ve bütün bu seremoniler yaşanmazdı. Fakat Beyrek, başta da belirtildiği gibi Oğuz ilinde kendisine dost veya düşman olanları öğrenmek üzere girdiği bu yolda birtakım diplomatik tavır ve sözlerle nişanlısının hâlâ kendisini sevip sevmediğini öğrenir, amacına ulaştıktan sonra asıl hüviyetini gizlemeyip kendini ele verir.

"Alañ sabah han kızı yirümden turmadum mı
Boz aýgıruñ biline binmedüm mi
Senüñ ivüñ üzerine sığın geyik yıkmadum mı
Sen meni yanuña kığırmaduñ mı
Senüñ-ile meydanda at çapmaduk mı
Senüñ atuñı menüm atum kiçmedi mi
Oh atanda men senüñ ohunı yarmadum mı
Güreşde men seni basmadum mı
Üç öpüp bir dişleyüp
Altun yüzügi parmağuna kiçürmedüm mi
Sevişdügüñ Bamsı Beyrek men degül miyem" (44).

Deli Ozan, Banı Çiçek'in iddiasını çürütmek ve kendisinin Beyrek olduğunu ispatlamak için ikisinin geçmişte yapmış olduğu hususî şeyleri, "Şöyle etmedik mi, böyle olmadı mı?" gibi sorularla olmuş üzerinden bir şahitliğe başvurur. Rakibini de "evet" veya "hayır" türünden bir cevapla baş başa bırakarak iddiasını ya onaylamasını ya da reddetmesini gerektiren iki yol bırakır. Olmuş bir şeyi reddetmek doğruluğa dürüstlüğe sığmayacağı için Beyrek bu yola başvurur. Banı Çiçek'le mahremini herkesin huzurunda söyleyerek de Banı Çiçek'in Yartaçuk'la evlenmesini engellemek ister. Beyrek, Banı Çiçekle yaşamış oldukları mahrem şeyleri herkesin huzurunda söyleyerek Banı Çiçek'i Yartaçukla evlendiği takdirde "ayıbı ve lekesi" ile baş başa bırakmak ister. Ayıplı ve lekeli bir kızı Yartaçuk bile bile alıyorsa ona da dolaylı olarak bir menfilik isnatında bulunur.

"Böyle digeç kız tanıdı, bildi-kim Beyrekdür, cübbesi-y-ile çuhası-y-ile Beyregüñ ayağına düşdi. Beyrege dayalar kaftan geyürüp tonatdılar." (45).

Banı Çiçek, Deli Ozan'ın aslında Beyrek olduğunu anlayınca gelinliği ile ayağına kapanır. Buradaki cübbe ve çuha, şanın şerefin ve içtimaî mevkinin sembolüdür. Beyrek deve çulu içindeydi. Banı Çiçek, cübbesi ve çuhası ile onun ayağına kapanmakla malı, mülkü, saltanatı, itibarı vs. bir kenara bırakıp hepsini sevdiği adamın ayağının altına serdiğini gösterir. Böylece âşık-maşuk çatışması mutlu sonla neticelenir.

1.2.4.2. Kan Turalı ve Selcen Hatun'un Çatışması

Kan Turalı'nın, Selcen Hatun ile münasebeti onun gıyabında ve belli bir merhaleden sonra başlar. Kan Turalı, evlenmeye değer gördüğü kızın vasıflarına Selcen Hatun'un sahip olduğunu öğrenince ona karşı gıyabında ilgi duymaya başlar. Hatta onun uğrunda hayatını hiçe sayan bir tavır takınarak Selcen Hatun'u almayı yahut onunla evlenmeyi hayatının gayesi edinir. Bununla birlikte Selcen Hatun'u almak bir yana onunla karşılaşabilmek için Kan Turalı'nın bazı merhalelerden atlaması, koşulan şartları yerine getirmesi gerekir. Bu engellerin başında Oğuz ülkesinden Trabzon'a intikal etmek ve en önemlisi de Tranzon Tekürü'nün, kızının başlığı için beslediği üç azgın hayvanı öldürmek gerektir. Tranzon Tekürü, kızı Selcen Hatun'u, boğa, buğra ve arslandan oluşan üç hayvanı silahsız tebersiz öldüren yiğide verecektir.

Kan Turalı, Selcen Hatun'a aradığı vasıflarda bir kız olduğu için ilgi duyar. Onu tanımasa, bilmese, yüzünü görmese de bu ona alaka göstermesine mani olmaz. Ama Selcen Hatun'a ulaşmak, görüşmek, konuşmak kolay değildir, belli şartlara bağlıdır. Bu ise onun başlığı olarak beslenmiş üç azgın hayvanın öldürülmesinden sonra mümkündür. Kan Turalı, Selcen Hatun'un başlığı olarak beslenen hayvanlarla mücadeleyi göz aldığında bir âşık-maşuk çatışmasının kapısını da aralamış olur.

Bamsı Beyrek'le Banı Çiçek'in bir araya gelmeleri de Deli Karçar'ın menfi tavrı yüzünden gecikir. Kan Turalı ile Selcen Hatun'un karşılaşmaları da mahiyeti farklı olmakla birlikte aynı hususiyette bir engelleme ile zorlaştırılır. Dolayısıyla Kan Turalı Selcen Hatun arasındaki bir âşık-maşuk çatışmasının safhalarına bir göz atmak gerekir. Bunlar Trabzon'a geliş, meydanda üç hayvan ile mücadele ediş, koşulan şartları yerine getirdiği hâlde Selcen Hatun'un babası, kardeşi ve amcası tarafından Kan Turalı'ya verilmeyişi, bu yüzden savaşmalarıdır. O bakımdan Kan Turalı'nın Trabzon Tekürü ile başlayan münasebetinden sona doğru bir çizgide ilerlemek gerekiyor.

Kan Turalı, Selcen Hatun'u alabilmek için üç hayvanla mücadele eder. Bu mücadelenin insan-hayvan çatışması başlığı altında ele alınabileceği akla yatkın görünüyorsa da burada insanın hayvanla çatışması başka bir çatışmanın vasıtası ve parçası olduğu için bundan sarfınazar edilmiştir. Kaldı ki, insanın hayvanla çatışması diye bir şey olamaz. Bu, hayvana irade izafe etmek anlamına gelir ki, böyle bir şey akla ve mantığa aykırıdır. Ama bir kıza ulaşmada engel olarak ileri sürülen bu hayvanların sahibi ile kızına talip olan arasında bir çatışmanın varlığı düşünülebilir. Böyle bir çatışmanın sebebi de kızın varlığı olduğu için her ne surette olursa olsun kız uğruna girilen çatışmaları ona talip olanı da göz önüne alarak âşık-maşuk çatışması tasnifi uygun görülmüştür.

Kan Turalı Selcen Hatun örneğinde âşık-maşuk çatışmasının sebeplerine bakıldığı zaman, bu çatışmanın birinci evresinde, evlenme çağına gelmiş kızını geleneklerin dışında bir usulle evlendirme vaadinde bulunan bir babanın sebep olduğu gerginlikler vardır. İkinci evresinde ise çok taliplisi olduğunu söyleyen Selcen Hatun'un evliliğine dışarıdan müdahale edenlerin tavırları görülür. Bunlar, Selcen Hatun'u başkasına vermek istemezler. Üçüncü evrede de bir araya gelen âşıkla maşukunun karşılıklı çekişmeleri ve çatışmaları bulunmaktadır. Bu evrede kızla oğlanın birbirine üstünlük taslamaları sebebiyle çatıştıkları görülür.

Kan Turalı ile Selcen Hatun'un çatışmasının üçüncü evresinde –onların karşılıklı sahneye çıktığı evrede- görülen çatışma usulleri, tehdit, blöf, hakaret ve sairedir. İkinci evrede görülen çatışma usulü daha ziyade etnik bir çarpışma gibidir. Birinci evrede ise Trabzon Tekürü kızına ulaşmak isteyenin önüne birer engel olarak üç azgın hayvanı çıkarır. Bu hayvanlarla da silahsız tebersiz mücadele edilmesini ister. Bu izahtan sonra Kan Turalı ile Selcen Hatun'un çatışmaları örnekler üzerinden ele alınıp değerlendirilebilir.

Trabzon Tekürü, kızının başlığı için bir boğa, bir buğra, bir de arslan beslemiştir. Boğa öfkesi, buğra kini, arslan cesareti ve gücü ile maruf hayvanlardandır. Bu hayvanların -arslan dışına, çünkü onun cinsiyeti belli değil- erkek cinsi olması da ayrıca dikkate değerdir. Öyleyse bahsi geçen hayvanlar üzerinden ortaya konan irade sahibinin iradesi olup hayvanların bilinen sivri vasıfları ile sahipleri arasında bir temsil olmalıdır. Dolayısıyla boğanın bilinen öfkesi ile Tekür'ün kızgınlığı, buğranın kini ile Tekür'ün husumeti, arslanın cesareti ile de Tekür'ün azameti vurgulanmak istenmiş olabilir. Nitekim bu iddianın izleri Kan Turalı, bahsi geçen hayvanlarla çatışırken; tek tek görülecektir. Bunun yanında insanla çatışan hayvan figüründe bir kinaye olduğu da düşünülebilir. Kinayenin gerçeklik kısmını müşahhas bir hayvan; mücerret kısmını da o hayvanın fıtratı oluşturur.

İnsan-hayvan çatış(tırıl)ması, Dede Korkut Kitabı'nda iki yerde geçer. Birinci örnek Boğaç ile Bayındır Han'ın boğası arasında geçen mücadeledir. İkincisi ise Kan Turalı'nın istediği kızı alabilmek için bir imtihan aracı olarak önüne çıkarılan üç hayvanla girdiği mücadeledir. Kan Turalı, bahsi geçen üç hayvanla meydanda mücadele edecektir. Fakat meydana çıkmadan önce başka merhalelerden geçmesi gerekmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda iki yerde kız isteme sahnesi görülür. Birincisi Dede Korkut'un Banı Çiçek'i, ağabeyi Deli Karçar'dan Bamsı Beyrek'e istediği sahnedir. Diğeri ise Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u kendisine istediği sahnedir. Banı Çiçek'in istenme şekli ve süreci ile ilgili hususlar "Dede Korkut ve Şahsiyeti" (sayfa: 56) başlığı altında ele alınmıştır. Kan Turalı'nın kız

isteme şekli ve süreci ister istemez farklı şartlar ihtiva ettiği için diğerinden epey farklıdır.

"At almaya kâhil, kız almaya ehil gönder." diye bir atasözü vardır. Kız almak birçok sıkıntılı olaya gebe olabilir. Bu yüzden bu işi iyi bilen, süreci iyi yönetecek, şişi kebabı yakmadan, iki tarafı üzmeden meseleyi neticelendirecek kimse veya kimselere ihtiyaç vardır. Kan Turalı'nın karşı karşıya olduğu durum iki cepheli olmakla birlikte geleneksel kız isteme kalıbına uymaz. Kan Turalı hem kız isteme geleneğini yerine getirecek; hem de kızın babasının koyduğu şartları sağlayacaktır. Trabzon Tekürü'nün koyduğu şartlar, muhtevası gereği kızına talip olan yiğidin hünerini ölçen bir imtihan gibidir. Ama bunun böyle olmadığı sonra anlaşılacaktır. Dolayısıyla Kan Turalı, karşısına çıkarılan üç azgın hayvanı öldürmekle kalmayacak Tekür ve çevresiyle de mücadele ederek kıza ancak öyle ulaşabilecektir. O bakımdan üç azgın hayvanın meydana sürülmesinin arkasında başka niyet ve anlamlar mevcuttur.

> *"Kırk yigidin yanına bırakdı, yidi gün yidi gice yortdılar, kâfirüñ serhaddına irdiler, çadır dikdiler. Yüğrük atın yügürdüp Kan Turalı gürzin göge atar, inüp yire düşmedin kavrar tutar,*
>
> *Hey kırk işüm kırk yoldaşum*
> *Yügrük olsa yarışsam*
> *Güçlü olsa güreşsem*
> *Hak Ta'âla 'inayet eylese*
> *Üç canavarı öldürsem*
> *Gözeller serveri saru tonlu Selcen Hatunı alsam*
> *Atam anam ivine dönsem*
> *Hey kırk işüm kırk yoldaşum*
> *Kırkuñuza kurban olsun menüm başum" (70).*

Dede Korkut Kitabı'nda kızın evlenmesi mevzu bahis olduğunda kıymetini hâlihazırdaki hüneri ve şöhreti tayin eder. Türk evlilik geleneğinde kız umumiyetle seçilen konumundadır.[108] Bir kıza talip olunduğunda o kız zaten seçilmiş olur. Ama seçilmiş kızın da ileri sürdüğü kimi şartlar gereği erkek

[108] Bu durum evlenme ile ilgili ibarelere de doğrudan yansımıştır. "Kız almak", "kız vermek", "kız çıkarmak", "kızını göçürmek", "ere varmak" vs. ibarelerine karşılık "oğlan evermek" ibaresinin kullanılması erkeği merkezi alan, kızı ise dışlayan bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bu husus, birçok atasözü veya deyime de konu olmuştur. "Gelinlikle çıktığı eve ancak kefenle dönebilmesi" ibaresi, kızın artık evlendiği erkeğin evine, ailesine ve çevresine ait olduğu, yaşadığı sürece baba evine dönmesinin mümkün olmadığı anlamına gelir.

üzerinde seçici bir konuma yükseldiği görülür. Selcen Hatun, başlangıçta otuz iki kâfir beyinin oğlu ile Kan Turalı tarafından seçilmiş biridir. Ama babasının tutumu ona talip olan erkekleri seçen, eleyen bir imtihan kurmak suretiyle biri tarafından eş olarak seçilmiş kızını, eşini seçen bir kız seviyesine yükseltir. Bu imtihan meselesi Trabzon Tekürü'nün icadı olduğuna göre siyasî bir anlamı da olacaktır. Tekür, ihdas ettiği imtihan vasıtasıyla "kız babası" olmanın burukluğunu tersine çevirir ve kızını kendi belirlediği vasıflara sahip birine vermenin kuralını koyar ve bunu da icra eder.

Bir diğer örnek de Banı Çiçek'in beşik kertmesi nişanlısı olan Bamsı Beyrek'i imtihan etmesidir. Beyrek, Oğuzlarda hüner göstermiş, nam, şan sahibi bir yiğittir. Ama Banı Çiçek, nam, şan sahibi de olsa onun yiğitliğini görmeden, kendisine denk olup olmadığını ölçmeden ona gönül vermez. Dolayısıyla gerek Banı Çiçek'in; gerekse Trabzon Tekürü'nün tavrı kızların toplum tarafından belirlenmiş rollerini genişleten bir imkân oluşturmuştur. Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'in imtihanından yüz akıyla çıkmamış olsaydı aralarındaki nişan bozulur muydu, bilinmez. Ancak Kan Turalı'nın başarısızlığının müeyyidesi hayatından olmaktır. Kan Turalı, imtihan esnasında Banı Çiçek ile Bamsı Beyrek arasında oluşan ünsiyet kurma imkânından da mahrum olarak meydana çıkacaktır. Onun başlangıçta, Selcen Hatun'a karşı iyimser hislere sahip olduğunu da söyleyemeyiz. Selcen Hatun'a yönelmesinin yegâne sebebi aradığı evsafta bir kız olmasıdır. Bunun yanında onu harekete geçiren en önemli saiklerden biri ise yukarıda da işaret edildiği gibi korkaklık yaftası yeme endişesidir. Kan Turalı'nın yukarıdaki söz ve tavırlarına bakıldığı zaman korkmasa bile başarılı olamayacağına dair bir endişeye sahiptir. Arkadaşlarına hitaben söylediği sözlerde endişesi iyice dışa vurmaktadır.

Kan Turalı, Trabzon sınırına gelip konduktan sonra atını sağa sola koşturur ve gürzünü havaya atıp tutar. Bu tavrı düpedüz bir meydan okumadır. Uğruna yol tepip geldiği kızı alabilmesi için karşısına insan çıkarılmayacaktır. Öyleyse onun meydan okuması nafile bir gayrettir.

Karşısında, hareketlerini anlayıp yorumlayacak bir rakip bulunmadığına göre o hareketlerin aslında girişeceği mücadelede kendi kendini cesaretlendirme gibi bir işlevi olmalıdır. Kaldı ki, sözleri de bu yöndedir. "Yügrük olsa yarışsam, güçlü olsa güreşsem, Hak ta'âla inayet eylese, üç canavarı öldürsem." cümlelerinin gerçekleşmesi zayıf bir ihtimal olarak görülmekte olup ayrıca bir şarta bağlıdır. Hak inayet etmezse Kan Turalı girişeceği mücadeleyi kazanamayacağını düşünür. Onun bu tavrı bir teslimiyetten ziyade kendi kendisine duyduğu güvensizlik ve bu güvensizlikten kaynaklanan tedirginlikle ilgilidir. Kan Turalı, burada korku ve kaygılarını yenebilmek için adak mahiyetinde sözler adar. Hakk'ın inayeti ile üç azgın hayvanı öldürür, Selcen Hatun'u alır, anası babası evine götürürse kırkına birden başını kurban olarak adar. Başını kurban adamanın anlamı onların her türlü isteğini gerçekleştirme vaadinden başka bir şey değildir. Bir işin gerçekleşmesi için adak adamak bahsi geçen şahsın murat ettiği işi kendi başına gerçekleştirecek güç ve kudretinin olmadığını, ilahî bir yardıma muhtaç olduğunu gösterir. Bu ise onun kendisine yeterince güvenmediğinin delili sayılabilir. Kan Turalı, gürzünü havaya atıp düşmeden tutmak suretiyle sağa sola güç gösterisi yaparken; kendisine duyduğu güvensizliği bastırmaya ve gizlemeye çalışmaktadır denilebilir. Diplomaside arzu edilen amaca ulaşmada cesaret ve kararlılık ile kendine güven duyma önemli unsurların başında gelir. İçi dışı bütün olmayan birinin rakibi karşısında dimdik durması ve başarılı bir şekilde mücadele etmesi düşünülemez.

> *"Bunlar bu sözde iken meger hanum teküre haber vardı. Oğuzdan Kan Turalı dirler bir yigit var imiş, kızuñ dileyü geli yorır didiler. Kâfirler yidi ağaç yir karşu geldiler, neye geldüñüz yigit bigler didiler. Virişmege alışmağa geldük didiler. 'İzzet hörmet eylediler. Ak çadır dikdiler, ala kalı döşediler, ağca koyun kırdılar, yidi yıllık al şarab içürdiler." (71).*

Yukarıdaki parçada dikkat çeken iki husus vardır. Birinci husus, karşılama, ağırlama ve uğurlama ile ilgili uygulamalardır. İkinci husus ise kanaat ve duyguların renkler üzerinde oluşturulmuş anlamlarla sembolize edilmesidir. Görüldüğü gibi Kan Turalı ve adamlarından henüz biriyle temas edilmediği hâlde Trabzon Tekürü'nün adamları Tekür'e Oğuzlardan Kan Turalı diye

birinin kızını istemeye geldiğini haber verir. Demek ki, Trabzon Tekürü'nün istihbarat faaliyetleri tam tekmil işlemekte, lüzumlu bilgiler toplanarak ilgili yerlere iletilmektedir. Yabancılarla sağlıklı münasebet kurabilmek için istihbarat oldukça önemlidir. Gelen yabancının kim olduğu, nereye mensup bulunduğu, ne niyetle geldiği gibi hususlar hakkında malumat toplamak ona karşı edilecek muamelenin de mahiyet ve niteliğini belirleyecektir. Trabzon sınırında görülen kırk bir kişilik atlı ve silahlı birliğin Oğuzlardan olduğu, bunların başındaki yiğidin adına Kan Turalı dendiği ve kızını istemek niyetiyle geldiği bilgisi Tekür'e ulaştırılır. Bu bilgiler görünen emarelerin birleştirilmesiyle ortaya çıkar ve sabittir. Buna istinaden Oğuz yiğitleri yedi ağaçlık mesafeden karşılanarak alınır, buyur edilir, görüşülür, konuşulur, ne niyetle geldikleri sorulur. Kan Turalı ve arkadaşlarının cevabı gayet muğlaktır: "Verişmeye alışmaya geldik."

İkinci husus ise kanaat ve duyguların renklerle iç içe geçmiş sembolik anlatımıdır. "Ak çadır" Oğuz yiğitlerinin barışçıl amaçlarla geldiklerini sembolize eder. Dede Korkut Kitabı'nda düz renkler "bir insanın düşünceleri ya da duyguları nedeniyle amaç ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirirler" (Karabaş, 1996: 30). Kan Turalı'nın amacı Trabzon Tekürü'nün kızını, koymuş olduğu şartları sağlayarak almaktır ve bunda samimidir. Onun düşüncesinin berrak, görünür ve belli olması ile niyetinin halis, saf ve samimi olması, temizlik, saflık ve iyiliğin sembolü olan "ak" renk vasıtasıyla ifade edilir. "Ak çadır" sembolik anlatımı kesin, görünen ve bilinen duygu ve düşünceleri tarif etmek için kullanılır. Buna mukabil buradaki iyi niyet, duygu ve düşüncelerin ilerleyen zamanda değişkenlik gösterip göstermeyeceğini ise ihtiyatla karşılamak üzere karışık renkler kullanılmaya başlanır. "Ala halı, akça koyun, al şarap" sıfat tamlamalarında görülen "ala, akça (ak gibi) ve al" karışık renklerdir ve "insanın tabiî ve toplumsal çevresiyle etkileşime girme gereksinmesi yüzünden onun yapısında bir ölçüye dek arılıklarını yitirmiş, törpülenmiş olarak bulunan kimi öğelerini dile getirir" (Karabaş, 1996: 30).

“Ak çadır” aynı zamanda Trabzon Tekürü’nün kendisini temsil eder. “Ala, akça ve al renkleri ise Oğuzlardan gelen yiğitler hakkında emin olunamamış fikirleri, kaygıları, korkuları ve şüpheleri temsilen bir ihtiyat payı bırakmak için kullanılır. Oğuzlardan gelen yiğitlerinin tam olarak ne yapacakları meydana çıkıp anlaşılmadan bu karışık renkler düz renklere dönmeyecektir. Dolayısıyla Dede Korkut Kitabı’nda renklerin kullanışları sırasında da birçok diplomatik tavır ve mecaz bulmak mümkündür.

Karşılama, ağırlama ve uğurlama faslına tekrar dönülecek olursa; Trabzon Tekürü memleketine gelen insanları şanına yakışır bir şekilde istikbal ettirir. Zira gelen kişiler “yedi ağaç yerden” karşılanır. Bu da asıl mukim olunan yere epey açık bir mesafede olduklarını gösterir. Bu gün de görülen kapıdan karşılama uygulamaları misafir gelen kimseye verilen değerin ve gösterilen itibarın nişanesi olarak düşünülür. Karşılama esnasında “izzet hürmet” eylemek ise uygulamanın bir diğer bölümüdür. Açık mesafeden misafir karşılamak görünürde bir itibar unsuru iken söz, jest ve mimikler de itibar göstermenin ifadeye dönüşmüş şeklidir denilebilir. Karşılama, misafiri açık mesafeden almak ve mukim olunan yere doğru yürüyerek ona eşlik etmek ve bu esnada söz, jest ve mimiklerle değerli, kıymetli ve muteber bir kimse olduğunu hissettirecek tazimlerde bulunmakla tamamlanır. Ondan sonra ağırlama kısmına geçilir. Bu merhalede ise içi ala halılar döşenmiş ak bir çadıra buyur etmek vardır. Ağırlama faslında özene bezene ve yüksek seviyede zenginlik hissi uyandıracak şekilde tefriş edilmiş bir mekânın yanında misafire ikram edilen yiyecekler de itibar göstergeleri arasındadır.

Dede Korkut’ta ikramın yerine getirdiği işlevlere sırası geldikçe temas edilmiştir. di ve edilecek. Trabzon Tekürü, kızının istemeye gelen kişileri tazim ve teşrif ederken aslında kendi kendisini de tazim ve teşrif eder. Zira kale burçlarına asılmış kesik başlar hesaba katılırsa onun kapısına gelen kimselere karşı iyilik, güzellik ve hüsnüniyetten yana olmadığı söylenebilir. Öyleyse o kadar izzet ve ikram ne anlama gelmektedir?” sorusunu sormak yerinde olacaktır. Görünen o ki, Trabzon Tekürü kurbanlık koçun kesileceği

zamana kadar beslenip ihtimam edildiği gibi kızının uğruna kurban edeceğini düşündüğü yiğitlere izzet ve ikramda bulunmuştur. Bu tavır ise kapısına gelen kimselerle çok ince ve sinsi bir alay etme yöntemi olarak karşımıza çıkar. Ancak bu alay etme yöntemi er meydanında başarısız olarak ölen taliplerle sınırlı kalacak ve buradan bir kişinin başarı ile çıkmasına kadar da devam edecektir.

> *"Aluban bunları teküre getürdiler. Tekür taht üzerinde oturmış-idi. Yüz kâfir için geyinmiş-idi. Yidi kat meydanı tolandı geldi. Meger kız meydanda bir köşk yapdurmış-idi. Cemi' yanında olan kızlar al geymişler-idi, kendü saru geymiş idi, yukarudan tamaşa ider-idi." (71).*

Yukarıdaki metinde karşılama ve ağırlamadan sonra uğurlama faslı görülüyor. Yeme, içme, ağırlama faslından sonra asıl meseleye gelinmiş, Kan Turalı, Trabzon Tekürü'nün huzuruna çıkarılır ve karşılanıp kondurulduğu yerden uğurlanır. Kan Turalı'nın kabul edildiği mekân Trabzon Tekürü'nün mevkiine uygun şekilde tasarlanmıştır. Diğer bir ifadeyle mevki mekânı, mekân da mevkii en iyi şekilde temsil etmek üzere tanzim edilmiştir. Trabzon Tekrü'nün mevkiini tahtı, maiyetindeki adam miktarı, tahtının bulunduğu yer ve kızı için yapılmış köşk ile onun maiyetindeki kızlar ve giyim kuşamlarının nitelikleri temsil ediyor. Buna göre Trabzon Tekürü'nün tahtı, "yedi kat meydanın" üzerindedir. Türkçede birinin manevî seviyesini takdir etmek için "yerin yedi kat altı" veya "göğün yedi kat üstü" gibi ifadeler kullanılır. Dolayısıyla üst iyiliği, alt kötülüğü temsil eder. Trabzon Tekürü'nün yedi kat meydanın üzerinde oturması iyilikte en üst seviyede olduğu kanaatini ortaya koymaktadır. Diğer altı katta önem derecesine göre kendisinden hiyerarşik olarak yer alan insanların bulunduğu söylenebilir. Yükseklik ve alçaklık değerleri, yönetenle yönetilenler arasındaki hiyerarşik yapıyı, bunların görev ve sorumluluklarını, teşkil ettikleri makamın derecesini mecazî bir şekilde izah etmede kullanılabilir. Bu bakımdan Trabzon Tekürü yedinci katta bulunduğu için ona ulaşmak pek mümkün değildir. Yüksekliğin orada oturan için güç ve kudret unsuru olan sembolik bir ifade olduğu gibi o makamı muhatap olarak kabul eden için de o güç ve kudrete boyun eğmek gibi bir baskısı söz konusudur. Trabzon Tekürü, kızına talip olarak gelenleri

karşılamadan uğurlamaya, huzuruna kabul edinceye kadar büyüklüğü ve yüceliği iddiası altında ezmekte, onların kendilerini ezik hissetmelerine sebep olarak meydanda başarısız olmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Böylece kızı için kesilen her başta değerinin arttığını hesap ederken; kendisi de yedi kat yukarıdan bakıp hadiselerden zevk duymakta olduğu söylenebilir.

Maiyetindeki adamların sayısı da Trabzon Tekürü'nün güç ve iktidarı altında vuku bulan zevk verici hadiseleri seyrederek kendisini tazim edecek seçkinlerden ibarettir. Zira öylesine büyük kabul edilen bir Tekür tarafından davet edilmek, itibar ve değerin dercesini gösterir. Mefhumu muhalifinden bakınca Tekür'ün maiyetindeki topluluk onun güç ve kudretini göstermek istediği insanlardan meydana gelir. Böylece o topluluk tarafından takdir ve övgüyle anılacak, onların gözünde önemini artıracaktır. Dolayısıyla bu uygulamayı Tekür'ün iktidarını etrafında pekiştirmek üzere yaptığı söylenebilir. Görüldüğü gibi halk uygulamalarının görünen ve görünmeyen birçok işlevi vardır.

Selcen Hatun'un da meydanda köşk yaptırmış, kendisini almak üzere gelen yiğitlerin azgın hayvanlarla mücadelesini seyretmektedir. Burada dikkat çeken diğer bir husus da maiyetindeki kızların al, kendisinin ise sarı giymiş olmasıdır. Al bir zemin üzerinde sarı bir nokta gibi papatya çiçeğinin ortasını andırır bir şekilde giyinmiş olması dikkatleri üzerine toplamak için olmalıdır. Sadece onun sarı giymesi diğer kızların birbirinden farkı olmadığı hâlde kendisinin onların içinde tek ve biricik olduğunu, aynı zamanda merkezde bulunduğunu gösterir. Bu da kendisine talip olan yiğit üzerinde baskı kurmak için atılmış bir adım olmalıdır. Kaldı ki, olanları, köşkten, yukarıdan seyretmesi kendisi uğruna mücadele ediliyor olmasının zevk ve eğlencesidir. Böylece kıymeti takdir edilmiş olacaktır.

> *"Kan Turalı geldi, kara şaykalu teküre selam virdi. Tekür 'aleyk aldı. Ala kalı döşediler, oturdı. Tekür aydur: Yigit ne yirden gelürsin? Kan Turalı yirinden turı geldi, apul apul yorıdı, ağ alnını açdı, ağ bileklerini sığadı, ayıtdı-kim:*
>
> *Karşu yatan kara tağuñı aşmağa gelmişem*
> *Akındılu suyunı kiçmege gelmişem*
> *Tar etegüñe giñ koltuğuna sığınu gelmişem*

Tañrı buyruğı-y-ile Peygamber kavli-y-ile
Kızıñı almağa gelmişem" (71).

Kan Turalı, Trabzon Tekürü'nün huzuruna gelince selam verir, Tekür selamını alır. Ondan sonra Kan Turalı serilen ala halının üstüne oturur. Görüldüğü gibi Kan Turalı ile Tekür arasında cereyan eden münasebet karşılıklı tek hamlelik adımlardan ibarettir. Kan Turalı huzura geldiğinde sadece selam verir ve gösterilen yere oturur. Tekür'ün nerden geldiğini sorması üzerine ise yerinden kalkar, iki yana sallanarak yürür, başındaki börkünü çıkarır, ak bileklerini sıvar ve ondan sonra Allah'ın emrini, Peygamberin kavlini anarak Tekür'den kızını ister. Mevzunun tekrar başına dönülecek olursa; Tekür, Kan Turalı'ya "ne yerden" geldiğini sormuştur. Hâlbuki onun Oğuzlardan geldiği haberi daha önce kendisine adamlarınca ulaştırılmıştı. Öyleyse Tekür bu soruyu ya sohbet açmak için sormuş olmalıdır; ya da aldığı haber teyit etmek bakımından Kan Turalı'nın nereden geldiğini bir de onun ağzından duymak istemiştir. Bir ihtimal daha vardır. O da Tekür'ün kızına talip olan adamı sözünden tartmak düşüncesidir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yabancı bir misafir geldiğinde mecliste umumiyetle o konuşturulur ki, kimdir, nedir, nereden gelmiştir, nereye gitmektedir, ne niyetle gelmiştir gibi daha birçok sorunun cevabı söz sohbet arasına sıkıştırılarak aranmaya çalışılır. Zira insanlar odasını, evini teslim edeceği kimseden emin olmak ve yatağında rahat uyumak düşüncesindedirler.

Kan Turalı, nereden geldiği sorusunu cevaplamadan önce yerinden kalkar, sallanarak yürür, başını açar ve bileğini sıvar, ondan sonra aklındaki düşüncenin karşılığı olan, "Ne niyetle geldin?" sorusunun cevabını vermekle başlar. Kan Turalı'nın yerinden kalkması saygılı davranma düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır. Sallanarak yürümesi gerektiğinde saygılı davranmayı terk edebileceği serkeşlik olarak değerlendirilebilir. Gökyay, "apul apul" ikilemesini Ergin'den biraz farklı olarak, "yağlı kazlar gibi iki yana sallanarak, yuvarlanarak" şeklinde tarif etmiştir (Gökyay, 2000: 165). İki yana sallanarak yürümekte sanki biraz umursamaz, etrafındakileri küçümser bir tavır da

sezilir. Alnının aklığı, herhangi bir kusur, kabahat veya hata işlememiş olduğuna delalettir. Ellerinin aklığı da hakeza o vakte kadar elinden gayrı meşru bir iş çıkmadığını temsil eder. Bunun yanında başını açması temiz bir alınla huzura geldiğinin, ellerini sıvaması ise gizli saklı bir düşüncesinin olmadığının yanında niyetlenmiş olduğu işe artık girişeceğini ve mücadeleye hazır olduğu kararlılığını gösterir. Trabzon Tekürü'nün karşılamadan ağırlamaya, tanzim ettiği mekândan davranışlarına kadar hemen her fırsatta kapısına gelen kimselere güç ve iktidarının ezici üstünlüğünü göstermesine karşılık Kan Turalı da saygıyı elden bırakmadan bütün bunları küçümser bir tavır takınır. Huzura çıkar çıkmaz ise niyet ve düşüncesini hemen dile getirerek iş bitirici özelliğini ortaya koyar.

Kan Turalı'nın, kız isterken söylediği söz ve tavırları Dede Korkut'un Deli Karçar'dan kardeşi Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istediği sahneyi hatırlatır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Banı Çiçek'in istenmesi ile Selcen Hatun'un istenmesi arasında şartlar bakımından farlılıklar vardır. Selcen Hatun'u almak, başlığı olarak beslenmiş üç azgın hayvanı öldürme şartına bağlanır. Dolayısıyla babasından ayrıca istenmesinin pratik bir karşılığı yoktur. Öyleyse buradaki amaç kız istemekten ziyade başka bir şey olmalıdır. Kan Turalı, Tekür'ün huzuruna çıktığı zaman kendi görgü ve göreneklerine uygun bir şekilde kızı babasından, Allah'ın emrini ve Peygamberin kavlini ikrar ederek ister. Fakat bunun öncesinde ifade ettiği bazı sözleri vardır ki, kız isteme ve vermenin Allah'ın emri ve Peygamberin kavli dışında başka şeylerle de desteklenmesi gerektiğini gösterir. Bu ise "karşı yatan kara dağ, akıntılı su, dar etek, geniş koltuk" istiareleriyle kast edilen babanın tavır ve tutumlardır. "Karşı yatan kara dağ" Tekür'ün güç ve iktidarıdır. "Akıntılı su" Tekür'ün iradesi ve askeridir. "Dar etek" Tekür'ün merhametidir. "Geniş koltuk" ise sevgi, dostluk ve büyüklüktür. Kan Turalı, Tekür'ün koymuş olduğu şartları yerine getirmekle kızı alamayacağını, bunun için Tekür'ün merhametli davranarak sözünde durması ve büyüklük göstererek bir engel çıkarmaması gerektiğini ifade eder. Bunun yanında duygu ve düşüncelerini öğrenilen geçmiş zamanın birinci teklik şahsında "gelmişim" diye dile getirmesi onun

muhatabına karşı umursamaz bir tutum içinde olduğunu gösterir. Diğer bir ifadeyle Kan Turalı kibre karşı kibir göstermekte, alttan alır göründüğü durumlarda bile üslup ve seviye bakımından muhatabından aşağı kalmamaktadır. Bu husus da halk diplomasisinde temsil eşitliği olduğunu gösterir. Konuşma ve görüşme genel adap içerisinde olup buna mukabil sosyal statü farkı öne çıkarılmadan gerçekleşir. Bu da Tekür'e karşı sıradan bir er olan Kan Turalı'nın Tekür'ün makam ve mevkiinin gücü altında ezilmeden kendisini, daha doğrusu Oğuzları temsil ettiğini gösterir.

"Tekür aydur: Bu yigidüñ sözi yügrük, eğer elinde hüneri var ise idi." (71).

Tekür'ün Kan Turalı'ya bildiği hâlde nereden geldiğini sormasının sebebi yukarıdaki ifadesinden çıkartılabilir. Tahmin edildiği gibi Tekür, Kan Turalı'yı konuşturarak onu sözüyle tartmak, ne bildiğini, ne düşündüğünü, kendisini nasıl ifade ettiğini ölçmek ister. Sözlerin, insanın mizaç ve karakterini yansıtacağı gerçeğini göz önüne alındığı zaman Tekür, Kan Turalı'yı konuşturarak onun hünerini görmezden önce nasıl bir insan olduğunu tahmin etmeye çalışır. Bu da muhatap hakkında belli bir kanaat edinmede ve hüküm verirken bu kanaatten istifade etmede yardımcı olacaktır. Tekür, Kan Turalı'nın söz söylemesini alayla karışık takdir ederken onun sözüyle davranışlarının uygunluk arz edip etmeyeceğine de ihtiyatla yaklaşır. Çünkü Kan Turalı, hiçbir aksaklık ve zaaf göstermeden inançlı ve kararlı bir şekilde niyet ve düşüncesini ortaya koymuş, bunu gerçekleştirme azim ve gayretini bir iddia üslubuyla beyan etmiştir. Onun bu tavrına karşılık Tekür, "Bu yiğidin sözü yüğrük." diyerek bir memnuniyet belirtisi göstermiş olsa da daha sonra, "eğer hüneri var ise" diyerek gösterdiği memnuniyet belirtisinin aslında bir alay olduğunu ortaya koymuştur. Zira sözü, her ne kadar insan hakkında epey malumat veriyor olsa da asıl karakteri ettiği sözü gerçekleştirdiği zaman belli olacaktır. Bunun için Tekür, Kan Turalı'nın sözünü alaylı bir dille tahfif eder. Onun bu kanaatte olmasını bir diğer sebebi de kendi koymuş olduğu imtihan şartlarının ağırlığına duyduğu inançtır. Otuz iki kâfir beyinin oğlunun, kesilip burçlara asılan başları da onun elini kuvvetlendiren ve öyle düşünmesine zemin teşkil eden gelişmelerdir. Tekür, bu gelişmelerin verdiği

güvenle kendi fikir ve kanaatine sıkı sıkıya bağlanmış görünür ve bu yüzden onun aksi yönde tavır gösteren Kan Turalı ile alay eder.

> *"Tekür aydur: Bu yigidi anadan toğma soyuñ. Soydılar. Kan Turalı altunlu ince keten bizini biline sardı. Kan Turalıyı alup meydana getürdiler. Kan Turalı cemal ve kemal iyesi yigit idi. Oğuzda dört yigit nikab-ile gezer-idi. Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlı Kırk Kınuk ve boz aygırlu Beyrek. Kan Turalı nikabın serpdi. Kız köşkden bakar-idi, taraklığı boşaldı, kedisi mavladı, avsıl olmış tana kibi ağzınuñ suyı akdı. Yanındağı kızlara aydur: Hak Ta'âla atamuñ köñline rahmet eylese, kebin kesüp meni ol yigide virse, bunun kibi yigit hayıf ola ki canavarlar elinde helak ola didi." (71).*

Trabzon Tekürü, daha evvel kızına talip olup da azgın hayvanlara karşı meydana çıkarılan otuz iki kâfir beyinin oğullarını da anadan üryan soydurmuş mudur, bilinmez. Bu hususta Dede Korkut Kitabı'nda herhangi bir malumat yoktur. Ancak herkese eşit muamele edileceği büyüklüğün şanından sayılırsa; onlar da azgın hayvanların karşısına çıkarılırken anadan üryan soyundurulmuşlardır. Kan Turalı, anadan üryan soyundurulunca "altınlı ince keten bezini" beline dolar ve avret yerlerini kapatır. "Altınlı" sıfatında zenginlik vurgusu sezdirilir. Ketenin "ince" oluşu ise kibarlık ve zarafete delalet eder. Bunlar Kan Turalı'nın zenginliği yanında zevk sahibi olduğunu gösterir. Buna mukabil anadan üryan soyunmak istiare olarak da düşünülebilir. Zira Trabzon Tekürü kızını vereceği yiğitte hüner aramaktadır. Savaşçılıkta at binmek, silah kullanmak da hüner ister; ama burada hüner denince insanın hiçbir vasıta olmadan Tanrı tarafından verilmiş ve sadece kafa ve bedeninde bulunan akıl gücü, bilek gücü ve yürek gücü gibi imkânları kullanmasıyla oluşturduğu farklılık akla geliyor. Tekür, kızını vermeyi düşündüğü yiğidin kendi öz cevherinin olup olmadığını ortaya çıkarmak, böyle bir yiğit bulduğunda kızını ona vermek ister. Bu sebeple "anadan doğma soyunma" şartı, bir kimsenin sonradan kazandığı ve üzerinde taşıdığı güç unsuru teşkil eden makamdan mevkie, silahtan paraya ne kadar vasıta varsa bunlardan arındırmak olarak değerlendirilebilir. Böylece Kan Turalı'nın yüreğinde ve bileğinde olan güç; yani cevher ortaya çıkmış olacaktır.

Anadan üryan soyunmanın bir istiare olabileceği yönündeki kanaati, Kan Turalı'nın peçesini açmasıyla Selcen Hatun'un tavır ve tutumundaki

yansımalar haklı çıkarır. Yukarıya alınan metinde Kan Turalı, “cemal ve kemal” sahibi bir yiğit olarak tarif edilir. Yüz güzelliği ve olgunluk Allah vergisi olup insanın yaratılıştan sahip olduğu öz sermayesidir. Burada yüz güzelliği ve olgunluğu Kan Turalı’nın cevheri olarak ortaya çıkar ve kız tarafından da takdir edilerek onun arzulanmasına sebep olur. Selcen Hatun’un Kan Turalı’yı görünce “taraklığının boşalması” ona karşı duyduğu aşırı arzunun bir ifadesidir. Güzellik ve olgunluğun da insanın yaratılıştan gelen ve özünde bulunan birer cevher olduğu ifade edilmiştir. Kan Turalı’nın, hüner mesabesinde görülmese bile ayırt edici vasfı olarak güzellik ve olgunluğu, otuz iki kâfir beyinin oğlunun da başını yiyen uygulamayı bitirme noktasına getirir. Güzelliği ve olgunluğu sayesinde, talip olduğu kızın kalbini kazanarak dua ve niyazına mazhar olur. Bu da Tekür’ün kendisini vereceği yiğidin hünerini ortaya çıkarmaya çalışan uygulamasının sorgulanır duruma düşmesine sebep olur. Bizzat verilecek olan kızın kendisi artık bu uygulamanın sonlandırılmasını istemektedir. Ancak bundan emin değildir. Babasının sert, katı, merhametsiz ve zalimane tutumuyla geri adım atmayacağını bilmekte; ancak umut kapısı olarak Tanrı’dan, babasının gönlüne rahmet duygusu vererek başlık kesip kendisini Kan Turalı’ya vermesini niyaz etmektedir. Öyleyse güzellik ve olgunluk da en az hüner kadar cevher kabul edilmekte, evlenilecek kimsede bunlardan birinin bulunması kâfi görülmektedir.

Kan Turalı’nın yüzünü peçe ile örtmesinin makul bir izahı var mıdır, bilinmez. Ancak Selcen Hatun gibi uğruna onlarca kişinin can verdiği bir kızın onu görür görmez belki de cinsî arzu duymasının bir izahı vardır. Halk arasında cazibeli erkek için, “Onda şeytan tüyü var.” tabiri kullanılır. Cazibe, “cezbeden, çeken; sevimli, alımlı” manasına gelir (Devellioğlu, 1998: 127). Bu yüzden cazibenin, daha çok kadın ve kızlar için kullanılması uygun görülür. Bunun yanında Kan Turalı’nın güzelliğinin ve olgunluğunun çekim gücü oluşturmasını “karizma” kavramı ile izah etmek yerinde olacaktır. Karizma Türkçe Sözlük’te, “büyüleyicilik, etkileyicilik” şeklinde tarif edilmiştir (1988: 802). Bu hususlar da yaratılıştan gelen özelliklerdir ve bu özelliğe sahip olan

kimse, eski tabirle nevi şahsına münhasır biri demektir. Kan Turalı'nın karizması, isteyen ve istenen pozisyonundaki dengeleri kendi lehine bozar. Kan Turalı, Selcen Hatun'u isteyen pozisyonunda iken peçesini sıyırmakla aynı zamanda istenen özelliğine de kavuşur.

> *"Bir insan bir kadına, bir kıza ya da bir oğlana tecavüz ettiğinde fiziksel şiddet kullanır; oysa bir insan bir diğerini baştan çıkardığında sözlerini, konuşma becerisini, yüksek statüsünü vb. kullanır. Yunanlılar için bir insanın başka bir insanı baştan çıkarmak amacıyla psikolojik, toplumsal ya da entelektüel becerisini kullanmasıyla fiziksel şiddet kullanması önemli bir fark arz etmez. Hatta hukuki açıdan bakıldığında baştan çıkarma tecavüzden daha büyük bir suç olarak görülür. Çünkü bir insan tecavüze maruz kaldığında kendi iradesi dışında bir şey olmuştur; ancak bir insan baştan çıkarıldığında bu durum baştan çıkan kişinin belli bir anda karısı ya da kocasına, ebeveynlerine, ya da ailesine sadakatsizlik etmeyi seçtiğinin katını olur (Foucault, 2005: 32)."*

Dede Korkut'ta Selcen Hatun'un babası, kardeşi ve amcasının tavrı buna örnek gösterilebilir. Zira Kan Turalı, Selcen Hatun'u alabilmek için babasının koyduğu bütün şartları yerine getirdiği halde kızı ona vermek istemezler. Çünkü Kan Turalı, yüzündeki peçeyi çıkarıp da Selcen Hatun bunun cemalini görünce "avsıl olmuş inek gibi" ağzının suyu akar. Diğer bir ifadeyle Kan Turalı'nın yüz güzelliği daha marifetini ortaya koymadan Selcen Hatun'u baştan çıkarmıştır. Bu da ailesine karşı büyük bir hakaret sayılmaktadır.

Aile bir bütün olarak düşünüldüğünde ailenin almış olduğu herhangi bir karara aile fertlerinden en az birinin iştirak etmemesi, alınan kararı sorgulaması ve daha iyi olacağını düşündüğü başka fikir ileri sürmesi dışarıya karşı büyük bir zaaf olarak yansır. Dolayısıyla Selcen Hatun, babasının fikir ve uygulamasına iştirak etmeyerek aile kararında çatlak oluşturma tehlikesi baş gösterir. Ancak kendisinin tasavvur ve fikirlerini sadece yanındakilerle paylaşması, gerçek karar, güç ve iktidar sahibi olan babasına ulaştıramaması bir çatlak oluşmasını engellemiş görünür. Kaldı ki, Selcen Hatun, Tanrı'dan babasının merhametli davranmasını niyaz ederken aslında onun zalim ve uzlaşmaya kapalı, yalnız kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışan mütehakkim bir zorba olarak gördüğünü ortaya koyar. Bu durumda fikir beyan etmesi ciddiye alınmayacağı için beyhude bir davranış olacaktır. Bu yüzden dua etmektedir denilebilir.

> *"Bu mahalda demür zencir-ile buğayı getürdiler. Buğa dizin çökdi, buynuzı-y-ile bir mermer taşı yoğurdı peynir kibi ditdi. Kâfirler aydur: Şimdi yigidi atar yıkar serer pırtar, yıkılsun Oğuz illeri, kırk yigit bir big oğlı-y-ile bir kızdan ötüri ölmek nolur didiler. Bunı işidiçek kırk yigit ağlaşdılar. Kan Turalı sağına bakdı kırk yigidin ağlar gördi, solına bakdı eyle gördi. Aydur: Hey kırk işüm kırk yoldaşum niye ağlarsız, kolça kopuzum getürüñ ögüñ meni didi." (71).*

Buradaki insan-hayvan çatış(tırıl)ması, Kan Turalı'nın, belinde sadece keten bezinden ibaret bir örtüden başka anadan üryan soyundurulup meydana çıkarılması ve Trabzon Tekürü'nün beslediği boğanın meydana getirilmesiyle başlayacaktır. Kan Turalı, yaratılıştan getirdiği eli, ayağı, bedeni vs. uzuvları ile savaşacakken; karşı tarafta bulunan boğa da yaratılıştan getirdiği vasıflarını kullanarak karşısına çıkarılan nesneye saldıracaktır. Fakat boğanın sonradan çıkan bir uzvu olarak boynuzları vardır ki, mızraktan daha tesirli silah gibi görünür. Bunun dışında boğanın demir zincirle getirilmesi, dizini çöküp boynuzu ile bir mermer taşı yoğurup peynir gibi tiftik tiftik etmesi Kan Turalı'yı korkutmaya yönelik bir propaganda malzemesi gibi takdim edilir. Bu manzaraların üzerine bir de boğayı getiren kâfirlerin yorumları vardır ki, korkutma ve yıldırma propagandasının tuzu biberi sayılabilecek mahiyettedir. Boğanın hemen Kan Turalı'yı atacağını, yıkacağını, serpeceğini ve delik deşik edeceğini söylemekle tabiî olarak boğayı cesaretlendiremeyeceklerdir; ancak boğayla çatışacak olan şahsı korku, kaygı, endişe ve ümitsizliğe sevk edebileceklerdir. Trabzon Tekürü'nün Oğuzlardan olmadığı biliniyor, bu sebeple Tekür'ün maiyetindeki adamların da Oğuz olmadıkları kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla göreceklerini sandıkları manzara karşısında, "Yıkılsın Oğuz elleri!" diye hayıflanmaları, Oğuzlardan gelen yiğitleri çok düşünüyorlarmış havalarına girmeleri pek samimi görünmez. Yazılmış metin üzerinden samimiyet ölçülemez; ama "Kırk yiğit bir bey oğlu ile bir kızdan ötürü ölmek nolur?" diye sormaları onların samimi olarak Oğuz yiğitlerinin hayatlarından endişe duyduklarını göstermez. Bilakis otuz iki kâfir beyinin oğulları başarısız olunca bedelini kendileri ödemişlerdir. Dede Korkut Kitabı'nda maiyetlerindeki adamların da katledildiklerine dair bir bilgi mevcut değildir. Bu durumda Kan Turalı'nın başarısızlığı hâlinde maiyetindeki kırk yiğidin de canından olacağını söylemek ya bunlara menfi ayrımcılık

yapılacağını gösterir; ya da menfi propaganda ile korkup kaçmaları sağlanmak istenir. İkinci ihtimal daha kuvvetli görünüyor. Boğayı getiren kâfirler amaçlarına ulaşmış gibidirler, zira bunların sözleri üzerine Kan Turalı hariç diğer Oğuz yiğitleri ağlamaya başlarlar. Bu durumda sıradan duyguların dile getirildiği kimi ifadeler samimiyetten uzak olup muhatapta, derdini paylaşmaktan ziyade yıkıcı tesirler oluşturmayı amaçlayabilmektedir. Kan Turalı da Tekür'ün adamlarının niyetini anlayınca adamlarına çıkışır ve kendisine, boğa üzerinden oluşturulan korku ve kaygı bulutunu dağıtacak bir methiye dizmelerini emreder.

"Sultanum Kan Turalı
Kalkubanı yirüñden turmaduñ mı
Yilisi kara kazılık atuña binmedüñ mi
Arku Mili Ala Tağı
Avlayuban kuşlayuban aşmaduñ mı
Babanuñ ağ ban işiginde
Karavaşlar inek sağar görmedün mi
Buğa buğa didükleri
Kara inek buzağusı degül midür
Alp erenler karımından kayurur mı olur
Saru tonlu Selcen Hatun köşkden bakar
Kime baksa 'işk-ile oda yakar
Kan Turalı saru tonlu kız 'işkına bir hu" (72).

Yukarıdaki parça methiye olmaktan ziyade Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u almak üzere niyetlenmesiyle başından geçen hadislerin özeti mahiyetindedir. Kanlı Koca, oğlunun istediği nitelikleri haiz kız olarak Selcen Hatun'u bulur. Fakat Selcen Hatun'un babasının, kızını isteyenleri koştuğu ağır şartları görünce oğlunun heder olup gitmesinden korkar ve onu yolundan vazgeçirmek için dolambaçlı yollardan, atlının batıp kaldığı bataklıklara, akıntılı sulardan yılan işlemez ormanlara, gönül çelen güzellerden zararsız görünen cellâtlara kadar birtakım tehdit ve tehlike ile karşılaşma ihtimalini sayıp döker. Nitekim Kan Turalı, Trabzon'a söylendiği gibi çetin yollardan ve şartlardan geçerek gelir. Arku Beli, Ala Dağ'ı av avlayarak, kuş kuşlayarak aşıp gelmek bile başlı başına büyük bir iştir. Çünkü Arku Bel ve Ala Dağ, Dede Korkut Kitabı'nın muhtelif yerlerinde yazın güzün karı kalkmayan, yolu olmayan bel ve dağ olarak tasvir edilir. Bu da buraları aşmanın çok zor şartlara bağlı olduğunu gösterir. Buraları av avlayarak, kuş kuşlayarak

geçmek, başkasına çok güç gelebilir; ama Kan Turalı'ya güç gelmemiştir demek istenir. Onca tehdit ve tehlikeyi bertaraf ederek oraya kadar gelmiş olmasını söyleyerek onu karşısına çıkan yeni zorluğu aşma yolunda cesaretlendirmek, motive etmek, galeyana ve gayrete getirmek arzulanır.

Kan Turalı, maiyetindeki er sayısından anlaşıldığına göre kırk yiğit başıdır. Oğuzlarda bir yiğit iyi bir hüner gösterdiğinde babası ona beylik verir, taht verir, harçlık, mal mülk verir. Bunların yanında Oğuz hanı da kaftan giydirip maiyetine kırk er verir Dolayısıyla "sultanlık" hanlık, hakanlık, padişahlık demektir. Bu unvan ise Kan Turalı'nın sahip olduğu unvanın katbekat üstündedir. Ancak maiyetindeki adamları onu cesaretlendirmek, kendini iyi hissetmesini sağlamak, karşısındaki rakibi yenecek inanca sahip olmasını temin etmek gayesiyle olduğundan daha fazla yüceltmek ve yükseltmektedirler. Böylece Kan Turalı, kendisini boğadan daha güçlü hissedecek ve boğaya galebe çalacaktır.

Kan Turalı'yı cesaretlendirmek, daha önce başardığı işleri saymak ve onu olduğundan yüksek göstererek övmekten ibaret kalmaz. Onu iyi ve güçlü hissettirecek izahlardan sonra rakibinin de hakikatte ne olduğu malumatı verilir. Nitekim "babanın ağ ban eşiğinde karavaşlar inek sağar." ifadesi de Kan Turalı'nın varlıklı bir aileye mensup ve arkasının kavi olduğunu hatırlatarak oradan güç almasını sağlamaya çalışmaktır. "Eşik" söylenerek evin girişinden ziyade burada bekleyen hizmetçilerin varlığı kast edilir. Kapısında birden çok hizmetçi barındırması zenginlik, güç, iktidar ve itibar emaresidir. Bunları hassaten hatırlatmak da Kan Turalı'nın Tekür'ün ve Selcen Hatun'un ihtişamlı taht ve köşkü karşısında eziklik hissetmeden rahatça mücadele etmesini sağlamak üzere söylenmiş olmalıdır. Nihayet rakibinin ne olduğu, nasıl bir soya mensup bulunduğu, fıtratına bağlı olarak neler yapabileceği söylenmiştir. Boğanın, o anki durumunu inkâr bakımında onun kara inek buzağısı olduğunu söylemek elbette geçmiş zamanda kalmış bir hakikati dillendirmekten başka bir şey değildir. Bu durumda Kan Turalı da bir zaman önce bebek ve çocuktur. "Buzağı" sözü, karşısında duran ve

mermer taşı peynir gibi diften azgın bir boğaya söylenir. İşte "buzağı" sözünün, içinde bulunulan zamanda artık hakikat payı yoktur. Ancak bu söz vasıtasıyla azgın rakip tahfif ve tezyif edilmek suretiyle hitap edilen kimse onu alt edebileceği hususunda cesaretlendirilmek istenir.

Alp eren bahsi de Kan Turalı'nın kendisini alp, cesur, kahraman hissetmesini ve boğaya karşı (düşman) korku ve kaygı duymadan saldırmasını sağlamak gayesiyle söylenir. Boğa, artık Kan Turalı için "düşman" mesabesinde görülmekte ve nasıl ki, düşman karşısında yılgınlık göstermek, korkmak, geri dönüp kaçmak en alçaltıcı fiiller ise boğanın karşısında yılgınlık göstermek de öyledir denilir. Dolayısıyla Kan Turalı'ya bahane namına mazeret üreteceği hiçbir husus bırakmayarak onu, ancak ve ancak galip olmaya mecbur etmektedirler. Gayrısı kabul edilebilir değildir. Bu gayeyle işin içine Selcen Hatun da katılarak Kan Turalı'nın erkeklik gururuna hitap edilir. Selcen Hatun'un kendisine bakması, galip gelerek onun gözüne girmesi için verilmiş bir fırsat gibidir. Diğer türlüsü hüsran olacaktır. Hiç değilse baktığı kimseyi aşk ateşine yakan Selcen Hatun'un aşkına boğaya fırsat vermemelidir. Görüldüğü gibi Kan Turalı'nın adamları onu överken aslında kendi gücünün farkında olmasını sağlamış, rakibinin nihayetinde ne olduğunu ortaya koymuş, ona şerefli bir hedef göstererek azim ve kararlılıkla boğaya saldırması gerektiği telkin etmişlerdir. Bu durumda övmek, övgünün dışında başka işlevleri de yerine getirmiştir denilebilir.

> *"Mere buğañuzı koyu virüñ gelsün didi. Buğanuñ zencirin aldılar, salı virdiler. Buynuzı almas cıda kibi. Kan Turalınuñ üzerine sürdi. Kan Turalı adı görklü Muhammede salavat getürdi, buğanuñ alnına bir yumruk eyle urdı-kim buğayı göti üzerine çökerdi. Alnına yumruğın tayadı, sürdi meydanuñ başına çıkardı. Çok çalışdılar. Ne buğa yeñer, ne Kan Turalı yeñer. Küt küt buğa solımağa başladı, ağzı köpüklendi. Kan Turalı aydur: Bu dünyayı erenler 'akıl-ile bulmışlar-dur, bunuñ öñinden sıçrayayım, ne hünerüm var-ise ardından göstereyim didi. Adı görklü Mahammede salavat getürdi, buğanuñ öninden savuldı. Buğa buynuzı üzerine dikildi. Kuyrığından üç kere götürüp yere saldı. Süñükleri hurd oldı. Basdı boğazladı. Pıçak çıkarup derisini yüzdi. Etin meydanda koyup derisini tekürüñ öñine getürüp aydur: Tañla kızuñı mağa viresin didi." (72).*

Kan Turalı'nın boğayla mücadelesinin yer aldığı yukarıdaki parçada daha önce yapılmış olan propagandanın etkisi görülür. Adamların, "Boğa boğa

dedikleri kara inek buzağısıdır.” diye tahkir, tahfif ve tezyif ettikleri azgın boğayı artık Kan Turalı da onların gösterdiği gibi görmekte ve onun “buzağı” olduğunu söyleyerek kendisi için basit, küçük ve zavallı bir rakip olduğunu ortaya koymaktadır. Boğa değil herhangi bir hayvan insanın rakibi olamaz. Rekabetin olması için akıl ve iradenin olması lazım gelir. Boğaya irade izafe etmek doğru değildir. Ancak boğa bir remz olarak düşünüldüğünde boğaya meydan okumak, sahibine meydan okumak olacaktır. Boğayı tahkir, tahfif ve tezyif etmek ona çok güvenerek oraya çıkaran sahibini görüş, düşünce ve kararlarından dolayı tahkir, tahfif ve tezyif etmek denilebilir. Kan Turalı, aslında, “Bre buzağınızı koyuverin, gelsin.” derken Tekür’e meydan okuyup onu küçümser. Ama bu netice onun, “Beni övün!” deyip övülmesiyle alınır. O halde övgü birini olduğundan yüksek göstermenin ilerisinde inandırma, ikna etme ve zorlu bir işe karşı yüksek motivasyon sağlama işlevleri de görür.

Boğanın zincirle getirilmesi zor zapt edildiği anlamına gelir. Bu da Kan Turalı açısından menfî bir mesaj ihtiva eder. Boynuzunun elmas mızrağa benzemesi de hakeza öyledir. Boğanın korkutucu yanlarını sıralamak tekrar olacak; ama karşı tarafa verilmiş korku mesajıdır. Kan Turalı bu mesajı alır. Hz. Muhammet’e salavat getirmesi, giriştiği mücadeleye dinî bir gaye tayin etmek ve içi bütün bir mümin tavrıyla Allah’a sığınarak rakibine saldırırken manevî bir güç almak gayesi gütmüş olmalıdır. Nitekim normal şartlarda olması beklenmeyecek bir şekilde Kan Turalı boğanın alnına bir yumruk vurur ve boğa arkası üzerine çöker. İşte Kan Turalı’nın bilek kuvvetinin arkasındaki gücü, iman ve itikat gücü ile methiye ile tezahür eden kendine duyduğu güven teşkil etmektedir.

Boğanın gücü kendi dengi bir varlık arasında mukayese götürmeyecek kadar büyüktür. Boynuzlarının varlığı, azgınlığı, ağırlığı, hayvan olarak ne yapacağının, nerede başlayıp nerede duracağının bilinmezliği, insan gücüyle mukayese edildiğinde muazzam bir güce sahip olması büyük bir tehdit olabilir. Ancak boğa nihayetinde bir hayvan olup akıl ve fikir gücünden mahrumdur. Kan Turalı, boğaya karşı onda olmayan akıl ve fikir gücünü

kullanarak boğanın sahibine doğrudan bir mesaj gönderir. Bu mesaj ise hünerin kimde ve ne kadar olduğunu ancak birbirine denk unsurların mücadelesinin belirleyebileceği görüşüdür. Boğayı yenmek insan boğadan güçlü yapmayacaktır. Zira boğa ve insan Tanrı tarafından aynı kabiliyetlerle teçhiz edilmemiştir. Kan Turalı, boğanın alnına yumruğunu dayayıp itişirlerken boğanın nefesini keser; ancak bu vaziyette galip gelemeyeceğini neden sonra idrak eder. Hayvan gücünün insan gücüyle eşit şartlarda ve nokta hareketler üzerinden yarıştırılamayacağını anlayan Kan Turalı, boğanın karşısından çekilmek suretiyle boğanın boynuzu üzerine yıkılmasına sebep olur. Bu hareket boğanın yenildiğinin resmi gibidir.

Kan Turalı, boğayı boynuzu üzerine yıkınca kuyruğundan tutup üç kere kaldırıp yere vurur. Bu manzara epey mübalağa ihtiva etmektedir. Normal şartlarda bu mümkün görünmez. Mübalağa zayıfı güçlü, küçüğü büyük gösterme ve habbeyi kubbe yapma sanatının adıdır. Tersi de doğrudur. Bir sefer vücut yapısı gereği boğayı kuyruğundan tutarak kaldırıp atmak mümkün değildir. Ama edebî eserde bu kadar abartma kabahat olarak görülmüyordur. Dert gerçeklik veya yalan değildir. Başta da belirtildiği gibi boğa sadece bir istiaredir. Böyle bakınca Tekür, kızını vermek için bazı şartlar koşmuş, kimileri bu şartları yerine getiremediği için bedelini canıyla ödemiştir. Kan Turalı ise Tekür'ün aşılmaz, geçilmez, yenilmez vs. olarak gördüğü engeli aşmakla kalmamış, en olmaz görülen yerinden tutarak üç kere kaldırıp yere vurmuş, kemiklerini paramparça etmiştir. Adeta onun bir tabu olarak büyüttüğü nesneyi akıl ve beden gücü sayesinde darmadağınık etmiştir. Bahsi geçen nesne boğadan ziyade Tekür'ün ihtirasıdır denilebilir. Kan Turalı, bu kadarıyla da kalmaz, boğanın boğazına basar, derisini yüzer, etini meydanda bırakıp deriyi getirir, Tekür'ün önüne atar: "Tanla kızını bana veresin." der.

Kan Turalı, boğanın kemiklerini kırdıktan sonra boğazına basar ve onu ayağı altına alır. Ayak altına düşmek acizliğin, çaresizliğin, yenilmişliğin, tükenmişliğin vb. resmidir. Kan Turalı, eğer zafer sayılabilirse bu zaferi

boğaya karşı değil; Tekür'e karşı kazanmıştır. Boğanın boğazına basmakla mecazî olarak Tekür'ün boğazına basmıştır. Boğanın başını kesmekle Tekür'ün başını kesmiştir. Boğanın derisini yüzüp ayıbını ortaya çıkarmakla Tekür'ün akıl ve fikir rütbesini tayin etmiştir. Zira Kan Turalı, boğayı yenmekle Tekür'ü yenmiş, onun kızını almayı hakk etmiştir. Tekür kızını vermek suretiyle mecazen boğanın düştüğü akıbeti yaşamıştır denilebilir. Çünkü o, evlenme çağına gelmiş kızını geleneğin dışında yeni kurallar ihdas ederek vereceğini söylemekle aslında kızını kimseye vermek istemediğini beyan eder. Ama Oğuz elinden Kan Turalı adında bir yiğit Tekür'ün niyetini ve bu niyetinin aslında acınacak bir durum olduğunu ortaya çıkarmıştır denilebilir.

Kan Turalı, Tekür'ün ihtirasını temsil eden boğayı boğazına basıp keserken küçümseyici tavırlar içine girer. Bu durum Kan Turalı tarafından daha ileri bir merhaleye taşınır. Boğa bir bıçakla boğazlanır, derisi yüzülür, eti tenezzül edilip anılmayarak meydanda bırakılır, derisi Kan Turalı tarafından Tekür'ün önene kadar getirilip bırakılır. Bu manzara Tekür'e karşı verilmiş bir gözdağı gibidir. Benim önüme çıkardığın ihtirasını paramparça ederim demeye getiren bir mesajdır. Kan Turalı, görüntüler üzerinden verdiği bu mesajı sözüyle de pekiştirir ve Tekür'e zaman belirterek meydan okur gibi bir söz sarf eder: "Tanla kızını bana veresin."

Görüldüğü gibi Kan Turalı, önüne konulmuş olan engeli aşınca Tekür'ün huzuruna ilk çıktığı zaman takınmış olduğu tavır ve üslubu terk etmiş, bunun yerine sert, katı, minnetsiz ve buyurgan bir tavırla kısa, keskin ve meydan okuyan bir üslup takınmıştır. Boğayı öldürünce kızı alma hakkını kendisinde görmeye başlamış ve bu hakkı temin etmek içinse kayıtsız şartsız ve istediği zamanda kızın kendisine teslim edilmesini emretmiştir. Kan Turalı, Tekür'e hitaben sözünü istek kipinde sarf etmiştir. "Dede Korkut'ta istek eki - a, - e'dir." (Ergin, 1997: 465). Ama bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de zaman kayması vardır ve bir zaman veya kip, bir başka zaman veya kipin yerine kullanılabilmektedir. Kan Turalı, Tekür'e istek kipinde, "Kızını bana veresin." derken bir istekte bulunmuyor, kazanmış olduğu mücadeleden dolayı bunu

kendisine hak gördüğü için adeta emrediyor. Bu da yukarıda karışık renklerle tavsif edilen durumları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Kan Turalı, önüne konulan şartı yerine getirince alacaklı ve üstün duruma geçmiş, bunun verdiği güçle de tavır ve üslubunu sertleştirmiştir. Dolaylısıyla galip olarak haklı duruma geçmenin insana kazandırdığı bir güçten de bahsedilebilir. Haklılıktan doğan güçlülük ise müzakerede insana istediği gibi davranma üstünlüğün temin edebilmektedir.

"Tekür aydur: Mere kızı virün, şehirden sürün, çıksun gitsün didi." (72).

Kan Turalı'nın sözü üzerine Tekür, yukarıdaki ifadeleri sarf eder: "Bre kızı verin, şehirden sürün, çıksın, gitsin." der. Tekür'ün ifadeleri emir kipinin ikinci çokluk şahsı, "Siz verin, siz sürün." ile yine emir kipinin üçüncü teklik şahsı, "O çıksın, o gitsin." şeklindedir. Bu emir ifadeleri Kan Turalı'nın tavır ve sözlerine karşılık söylenmiş olmakla onun ifadelerine aynı üslup ve seviyede cevap mahiyetindedir. Ancak burada dikkat çeken en önemli hususlardan biri, Tekür'ün kızının, ifadelerinde bir şahıs olarak bile yer almayışıdır. Şehirden kimi sürün? Cevap: Kan Turalı'yı. Şehirden kim gitsin? Cevap: Kan Turalı. Hâlbuki Kan Turalı, şehirden sürülür ve gönderilirken yanında Tekür'ün kızı Selcen Hatun da bulunacaktır. Bu da Tekür'ün o, üç azgın hayvanı kızının kalını olarak beslemesinin sebebini izah etmektedir. Buna göre Tekür kızını kimseye vermek istemiyor; ancak bunu açıkça dile getiremediği için niyet ve düşüncesini güya ona layık erkeği bulacak bir yöntem geliştiriyor ve kızını vermek için burada başarılı olacak erkeği bulmaya çalışıyor. Ancak kızını verdiği kişinin artık damadı olduğunu düşünürsek onları şehirden sürüp göndermenin bir izahı bulunamaz. Kan Turalı, daha önce de bahsedildiği gibi boğayı öldürmekle bizzat Tekür'ü mağlup etmiştir. Bu mağlubiyeti Tekür açıktan kabullenemediği için de kızını yok sayma pahasına, Kan Turalı'yı şehirden kovdurmaktadır.

Kız çocuğunun evlendirilmesi Dede Korkut Kitabı'nda, "kız göçürmek" olarak ifade edilir. Erkek çocuğunun evlendirilmesi ise "evermek" kelimesi ile dile getirilir. Bu hususlar, Bamsı Beyrek dairesinde teşekkül etmiş boyda da

görülebilir. Evermek kelimesi morfolojik yönden tahlil edildiğinde ev-er-mek şeklinde olduğu görülür. Kelimenin kökü ev-'dir. Ev- isim köküne isimden fiil yapım eklerinden olan –er yapım eki getirilmiş ve sonuna mastar eki olan –mek getirilmiştir. Burada vurgulanmak istenen husus erkek çocuğun evlendirilmesi söz konusu olduğu, onun bir kızla dünya evine girdiği durumu ifade eden kelime olarak "ev" isim kökünden türetilmiş "evermek" kelimesi kullanılmakta, kız çocuğunun evlendirilmesi söz konusu olduğunda ise "göçürmek" kelimesi kullanılmaktadır. Evermek, kelimesinin birinci anlamı bir erkeğin hayatını bir kızla birleştirmesi olabilir. Bu ifade de görüldüğü gibi erkek etken, kız ise edilgen konumdadır. İsimden fiil yapan –er ekinin işlevlerine bakıldığı zaman, "renk isimlerinden yalnız olma ifade eden, diğer isimlerden ise bazan olma, bazan yapma ifade eden fiiller" yaptığı görülmektedir (Ergin, 1998: 182). Evermek kelimesindeki bahsi geçen ek, kelimenin kökü renk ismi olmadığı için "yapma" bildirmektedir. Bu durumda evermek kelimesinin bir diğer anlamı "ev yapmak" olmalıdır. Öyleyse erkek çocuğun evlendirilmesinden kasıt aynı zamanda ona ev yapmaktır. Ev yapmak, bina inşa etmekten içinin, insan yaşaması için gerekli olan her türlü eşya ile donatılması olarak da düşünülebilir. Evlendirilen erkek çocuk umumiyetle babasının yanında veya yakınında bırakıldığı için onun evlendirilmesi aynı zamanda babasına komşu olması da demektir. Kız çocuğunun evlendirilmesi için o gün aynı kelime yerine "göçürmek" kelimesi kullanılıyordu. Bu kelime kız çocuğu ile oğlan çocuğu arasında cinsiyet ayrımı yapıldığını göstermekle birlikte Tekür'ün kızını verdiğini söylediği Kan Turalı ve tabiî olarak kendi kızını, şehirden sürüp göndermesini anlaşılıyor. Eğer Tekür cinsiyet ayrımı yapmamış olsaydı; vaadini yerine getiren yiğitle kızını "everirdi" ve evinin yanına onlara da bir ev yaparak kendine komşu ederdi.

> *"Tekürüñ kardaşı oğlı var-idi, aydur: Canavarlar serveri aslandur, anuñ-ile dahı oyun göstersün, kızı andan soñra virelüm didi." (72).*

Kan Turalı, boğayı öldürünce Tekür'den kızını sabahleyin erkenden kendisine vermesini istemişti. Tekür de bu isteğe boyun eğmiş ve maiyetindeki adamlara, kızı Kan Turalı'ya verip onları şehirden sürüp

göndermelerini söylemiştir. Ancak Tekür'ün kardeşi ve oğlu onun bu tavrına itiraz ederler. Kan Turalı'nın canavarların serveri olan arslanla da mücadele etmesini, arslanı yendiği takdirde kızı verme tekliflerini dile getirirler. İlk bakışta bu tavır sözlerinden cayma ve kalleşlik olarak değerlendirilebilir. Ancak üzerinde çalışılan hikâyenin giriş kısmına bakıldığı zaman tekürün, "Her kim ol üç canavarı bassa yeñse öldürse kızumı añа virürem." demiş olduğu görülecektir. Bu sebeple Tekür'ün kardeşi ve oğlunun çıkışı yersiz değildir. Boğa öldürüldükten sonra da kızlarını verebilirlerdi; ama Kan Turalı'yı galip oldukça üç hayvanın karşısına çıkarma haklarına da sahiptirler. Ancak yukarıdaki ifade ile artık işi sınırlandırmış bulunmaktadırlar. Kan Turalı'nın arslanı yenmesi hâlinde kızı ona vereceklerini bizatihi beyan etmiş durumdadırlar.

> *"Vardılar aslanı çıkardılar, meydana getürdiler. Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at var-ise kan kaşandı. Yigitleri aydur: Buğadan kurtıldı, aslandan nice kurtıla didiler, ağlaşdılar. Kan Turalı yigitlerin ağlar gördi, aydur: Mere alça kopuzum ele aluñ meni ögüñ, saru tonlu kız 'işkına bir aslandan döneyim mi didi." (72).*

Arslanın meydana çıkarılması belli bir gerçeklik üzerinden anlatılır. Arslan kükreyince korkusundan meydandaki bütün atlar kan bevlederler. Bu manzara karşısında Kan Turalı'nın maiyetindeki erler ağlamaya başlarlar. Burada da boğanın meydana çıkarılışında olduğu gibi korku üzerinden propaganda yürütülerek Kan Turalı sindirilmeye çalışılır. Kan Turalı, boğa ile karşılaşmadan önce adamlarına "kolca" kopuzunu çalıp kendisini övmelerini söylemişti. Kolca kopuz, "kol kadar, kol uzunluğunda" kopuz demektir (Gökyay, 2000: 250). Arslanla karşılaşacağı sıra ise "alça" kopuzunu çalıp kendisini övmelerini söyler. "Alça" Gökyay'da, "kırmızıca, kızılca, al renkte olan" şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla buradaki kelimenin kökü olan "al" renk olarak düşünülmüştür. Ancak Dede Korkut Kitabı'nın muhtelif yerinde geçen alda- diye bir fiil vardır. Bu gün de aynı kökten türetilmiş; fakat kökü unutulmuş al-da-t-mak fiili kullanır. Al kelimesinin "hile" demek olduğu bilinmektedir. "Bre alça kopuzum ele alın, beni övün." cümlesi unsurlarına ayrıldığı zaman şu görülür. "Bre" hitap ifadesi olduğu için cümle dışı unsurdur. "Siz alın." emir kipinin ikinci çokluk şahsında çekimlenmiş fiildir.

“Nereye alın?” yer tamlayıcısıdır. Cevap: ele. “Neyi alın?” belirtili nesnedir. Cevap: alça kopuzum(u) veya kopuzum (u). Alça kelimesi morfolojik yönden tahlil edildiği zaman ise al (isim) –ça “eşitlik eki” olduğu görülür (Ergin, 1997: 450). Bahsi geçen kelimenin kökü olan “al” kelimesini “hile” manasına düşünüldüğü zaman “al gibi, ala eşit, ala denk, ala benzer” anlamları bulunur. Diğer bir ifadeyle “hile gibi” düşünüldüğünde “alça” sıfat tamlaması olmaktan çıkıp zarf olmaktadır. Cümlede yerine konulursa; “Siz kopuzumu hile gibi ele alın, beni övün.” şekline gelir. Tekür’ün adamlarının korku salmaya çalışan çabalarına karşılık, Kan Turalı’nın adamları hile gibi kopuz çalarak o korkulu ortamı dağıtacak ve beylerinin lehine çevireceklerdir.

“Sultanum Kan Turalı
Ağca sazlar içinde saru gönler görüben taylar basan
Avuñ tamarın delüben kanın soran
Kara polat öz kılıçdan kayıtmayan
Ağca tozlu katı yaydan dürsinmeyen
Ağ yeleklü ötkün ohdan kayıkmayan
Canavarlar serveri kağan aslan kıran
Ala köpek enügine kendüzin taladur mı
Alp yigitler savaş güni karımından kayurur mı
Saru tonlu Selcen Hatun köşkden bakar
Kime baksa ‘işk-ile oda yakar
Saru tonlu kız ‘işkına bir hû” (73).

Kan Turalı’nın tam da kast ettiği gibi hemen bu parçada hileli ifadeyle karşılaşılır. Yalnız Türk edebiyatında değil; dünya edebiyatında insanın cesaret, kahramanlık, güç vs. yönünden arslana benzetildiği biliniyor. Yukarıdaki metne göre Kan Turalı, “canavarların serveri kağan arslana” karşı mücadele edecektir. Ancak burada methedilen arslan mı, Kan Turalı mı, pek açık değildir. Hile de işte buradadır. Şöyle ki, arslana karşı arslanın vasıfları söylenerek Kan Turalı övülmekte, arslan “ala köpek eniği” denilerek küçümsenmekte, horlanmakta ve aşağılanmaktadır.

Akça saz içinde sarı derili (taylar) görünce basan (baskın veren) arslandır. Avının damarını delip kanını somuran arslandır. Hakiki çelik kılıçtan dönmeyen, akça kirişli sert yaydan çekinmeyen, ak tüylü delici oktan sakınmayan canavarların büyüğü “öfkeli” arslandır. Arslan kırandır. Bütün bu nitelemeler arslanı tanıtmak üzere sarf edilmiş gibidir. Ancak “ala köpek

eniğine kendisini dalatır mı?" sorusunun failini bulmak için "kim" sorusu sorulduğunda "canavarlar serveri kağan arslan kıran" cevabı alınır. Burada arslandan kast edilen Kan Turalı'nın ta kendisidir. Zira arslanla köpek eniği mukayesesi yapıldığına göre köpek eniğinden kasıt Tekür'ün beslediği arslan ise tay basan, kan somuran, kılıçtan dönmeyen, yaydan çekinmeyen, oktan sakınmayan arslandan kasıt da Kan Turalı'dır. İnsan-arslan mücadelesinde arslanı köpek eniğine benzetirken; insanı, mücadele ettiği arslana benzetmek anlatım hilesi sayılabilir. Yukarıda bahsedilmeye çalışılan hile de budur. Çünkü arslan sayılan bütün o vahşi şeyleri yapmıştır; ama ona rağmen Kan Turalı'nın karşısında o, köpek eniği mesabesindedir denilmek istenmektedir. Bu durumda Kan Turalı arslandan daha güçlü, kuvvetli, vahşi, acımasız vs. tavsif edilirken; arslan Kan Turalı'nın karşısında ancak enik gücü kadar bir güce sahipmiş gibi gösterilmek istenir.

Köpek, sadakati ile bilinen evcil bir hayvandır. Dövülse, kovulsa bile daha sonra çağrıldığında dönüp gelebilir ve önüne kemik atıldığında hemen kuyruk sallamaya başlar. Köpeğin böyle bir hâl ve tavra sahip olması mecaz olarak insana aktarılabilmekte ve küçük menfaatler uğruna büyük azar ve horlanmaya boyun eğen kimse bu yönüyle köpeğe benzetilebilmektedir. İnsan, insanın kurdudur derler. İnsanın rakibini tahkir, tahfif ve tezyif etmek için köpek mecazını kullanması bir yere kadar anlayışla karşılanabilir. Ancak arslanın sırf küçümsenme gayesiyle daha da aşağı, köpek eniğine benzetilmesi tersine bir tavırdır. Kendini yücelt, rakibi tezyif et. Nitekim köpek de vahşi, saldırgan ve kan emici olabilmektedir. Nihayetinde birçok özellikleri birbirine benzer; ancak aralarında belirgin farklar da mevcuttur. Niyet köpek-arslan mukayesesi değildir. Bir insanın karşısına çıkarılmış azgın bir arslanın köpek eniğine benzetilerek vahşi ve korkutucu tavırlarını enik sevimliliği ve acizliği ile örtüp insan-arslan mücadelesinde insana güç, galibiyet inancı ve motivasyonu kazandırmak gayesinin nasıl icra edildiğidir. Dede Korkut anlatıcısı arslanın son tahlilde içinin dışının ne olduğunu da söylemeden geçmez. "İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında" diye bir atasözü vardır. Ala, karışık renkten ziyade burada kötülük, niyet, gizli düşünce vs.

anlamlarında kullanılır. Ala köpek (arslan) istiaresiyle arslanın ne yapabileceğinin zaten dışından da görülebileceği, saklı gizli bir hareketinin olmayacağı, dolayısıyla korkulacak bir şey olmadığı fikri telkin edilmek istenir. Dede Korkut'un tabiriyle arslan da "düşman (karım)" olarak görülürse yukarıdaki izahlardan anlaşıldığına göre Kan Turalı, adamlarına kendisini övmelerini söylerken aslında kendisi ve rakibinin durumunun dışarıdan görünüşü hakkında bilgi toplamak ister. Bunun, kendi güç ve imkânlarının farkına varmak, düşmanı vasıf ve sahip olduğu imkânlarla tanıyıp değerlendirmek için müracaat edilmiş bir yöntem olduğu görülür. Dolayısıyla buradaki övgü kendisini sıradan bir şekilde yüceltme, rakibini ise küçük gösterme çabası değildir. İşi en son alp, yiğit, savaş ve düşman dairesine getirerek Kan Turalı'yı cesaretlendirmekten ziyade kırbaçlama sayılabilecek bir üslupla galip olması yönünde bir mecburiyete sevk ediyorlar. Selcen Hatun'u dâhil etmek de cabası.

> *"Kan Turalı mere kâfir aslanuñı koyu vir gelsün didi. Kara polat öz kılıcum yok kim karvaşduğı dem iki piçe-y-idüm, saña sığındum cömerdler cömerdi ġani Tañrı, meded didi, Aslanı koyu virdiler, sürdi geldi. Kan Turalı bir kepenegi kapağına toladı, aslanuñ pençesine sunı virdi. Adı görklü Muhammede salavat getürdi, aslanuñ elin gözedüp bir yumruk eyle urdı-kim yumruk çeñesine tokındı, uvatdı. Sügsüninden tutdı bilini üzdi, andan getürüp yire urdı, hurd oldı. Tekür öñine geldi ayıtdı: Yaren kızuñı maña virgil didi." (73).*

İnsan-hayvan çatış(tırıl)masında değişkenlik gösteren hayvana karşı insanın kaygı ve korkusunda iniş çıkış olduğu gözlenmektedir. Kan Turalı, boğa ile dövüştürülmeye çıkarıldığında silahsızlıktan şikâyet etmez. Ancak arslan boğaya göre daha güçlü, saldırgan, hatta vahşi olduğu için onunla mücadele etmek daha çetin ve zor olacaktır. Bunun yanında boğanın insana saldırırken silah olarak kullanabileceği tek uzvu boynuzlarıdır. Arslan ise pençe darbesi vurabilmesi yanında avını (düşmanı mı demeli?) ısırıp parçalayabilme vasfına da sahiptir. Bu sebeple silahsız bir insanın arslanla mücadele ederken çok dikkatli davranması, eldeki imkânlar ölçüsünde taktik geliştirmesi gerekir. Kan Turalı, işinin arslan karşısında daha zor olduğunu bilir. Bu yüzden kılıçsız oluşunu hayıfla karşılar. Buna mukabil karşılaştığı şartlar önceden konmuş olduğu için itiraz hakkı da bulunmaz. Her halükârda

arslanla mücadele edecek, ölecek veya öldürecektir. Yoksa başı cellât tarafından vurulacak, burçlara asılacaktır. Bu sebeple Kan Turalı'nın duadan başka "silahı" kalmamıştır denilebilir.

Dua ve niyazın Dede Korkut Kitabı'nda birçok işlevi tespit edildi. Kan Turalı, boğa ile mücadele edeceği sıra, "adı görklü Muhammed'e salâvat" getirmekte iken arslanla mücadeleye çıkacağı sıra ise "cömertler cömerdi gani Tanrı'dan" medet diler. Bu durumda Kan Turalı, karşılaştığı tehlikenin büyüklüğünü algılayış ölçüsüne göre ya hazreti peygambere salâvat getirir, ya da Tanrı'dan medet diler. Tehlikenin derecesi arttıkça müracaat edilen dinî makam veya mevkii de yükselmektedir. Kan Turalı arslanın karşısına çıkınca evvela Tanrı'ya sığınıp ondan medet dilemiştir. Bunun yanında Hazreti Muhammed'i de salâvatla anmayı ihmal etmemiştir.

Burada dua ve temenninin, dua eden açsından pratik bir çözüm imkânı sunduğu görülür. Hâlbuki Tanrı'ya edilen dua ve temennin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği onun iradesine kalmış bir durumdur. Kan Turalı, Tanrı'ya sığınıp ondan medet dileyince artık bütün korku ve kaygılarını bastırmış, rakibi (!) arslana karşı büyük bir cesaret ve rahatlık kazanmıştır. Bu sükûn ve metanet sayesinde ise aklını da kullanarak taktik geliştirme imkânına kavuşmuştur. Kan Turalı, arslana karşı koyarken evvela onu oyalayacak bir kepenek bulur. Bu kepeneği arslanın pençelerine sunarak tehdidin birini uzaklaştırmış olur. Pençeleri meşgul olan arslan boşluğa düşer ve bu esnada Kan Turalı bir yumrukla arslanın çenesini dağıtıp atar. Görüldüğü gibi mücadelede taktik geliştirmek, geliştirilen taktiğin sağlıklı işlemesi için de mahiyet ve zamanlamasını iyi hesaplamak gerekmektedir.

Kan Turalı, rakip olarak karşısına çıkarılan arslanın çenesini dağıtınca bu kadarıyla iktiza etmez. Kuyruğundan (sügsün) tutup belini kırar ve ondan sonra kaldırıp yere vurur. Arslanın bütün kemiklerini kırar. Görüldüğü gibi Kan Turalı, "düşman" tabir edilen arslanı etkisiz hâle getirmekle kalmaz, imhaya yönelik bir tavırla düşmanının çenesini dağıttıktan sonra belini kırar, kemiklerini ufalar. Bu derece ileri giden fiilin sembolik bir anlamı olmalıdır.

Nasıl ki, Tekür kızına talip olanlara boğa, arslan, buğra mücadelesi neticesinde kesilip burçlara asılmış başlarla bir mesaj vermek istiyorsa; Kan Turalı da öldürdüğü boğa ve arslan üzerinden Tekür'e bir mesaj vermek istemektedir. Boğa, buğra ve arslanın birer istiare olarak düşünüldüğünde arslanın dağılan çenesi Tekür ve adamlarının seslerini kesmek üzere verilmiş bir mesajdır. Arslanın belinin kırılması, Tekür'ün taktik ve gücün kırıldığının, artık hareket edemez duruma geldiğinin sembolik anlatımıdır. Arslanın kaldırılıp yere çalınarak kemiklerinin kırılması ise karşısına çıkarılacak her türlü zorluk ve güçlüğün kolayca yerden yere vurulacağı mesajıdır. Kan Turalı sayılan bütün bu fiilleri icra etmek suretiyle Tekür'ü ve gücünü tahfif ve tezyif etmekte, onu teslim olmaya zorlamaktadır denilebilir. Nitekim Kan Turalı'nın tavrı ile verdiği mesaj sözlerine de yansır. Kan Turalı, boğayı öldürdüğünde Tekür'ün önüne gelerek, "Tañla kızuñı mańa viresin." demiştir. Arslanı öldürdükten sonra bu ifadenin sertleştiği, istekten emre döndüğü görülür: "Yaren kızuñı mańa virgil".

"Yaren" kelimesi bilindiği gibi dost, arkadaş, ahbap, yoldaş gibi anlamlara gelmektedir. Dostluk ve arkadaşlıkta teklifsiz bir durumdan bahsedilebilir. Aradaki sınırı samimiyet tayin ettiği için arkadaşlık ve dostlukta resmiyet ve mesafeli davranma mümkün mertebe görülmez. İnsanlar farklı niteliklere sahip olsalar bile dostluk ve arkadaşlık çizgisinde birleştiklerinde aradaki mesafeler kalkmış, farklı ve üstün nitelikler tahakküm unsuru olmaktan çıkarak eşitlik kabul edilmiş olacaktır. Kan Turalı, kızına talip olduğu Tekür'e, makam, mevki ve niteliklerini farklılık ve üstünlük unsuru olmaktan çıkararak aynı düzlemde ve eşit oldukları yönünde bir dille "yaren" diye hitap eder. Kan Turalı ile Tekür arasında gelişen bir samimiyetten söz edilemeyeceğine göre Kan Turalı'nın "yaren" hitabı Tekür'ü tahkir, tahfif ve tezyif etmeye yönelik bir tavırdır. Yahut da kendisini Tekür üzeriden yücelten, yükselten bir adım olarak da değerlendirilebilir. Bunu sağlayan elbette güç ve haklılıktan gelen iradedir. Kaldı ki, Kan Turalı boğayı öldürdüğünde, zaman belirterek Tekür'den kızı kendisine vermesini istemiş, arslanı öldürünce istek yerini emre bırakmıştır. İfade gayet basit, açık ve keskindir. Geri dönüşü ve farklı

yorumlanması mümkün değildir: “Yaren kızuñı mańa virgil.” Görüldüğü gibi bu ifade ile Kan Turalı, Tekür’ü bulunduğu statüden aşağı çekerek kendi seviyesine indirmiş, hatta emretmek suretiyle kendisini Tekür’den bir nebze yukarı ikame etmek istemiştir.

> *“Tekür aydur: Kızı getürüñ virüñ, bu yigidi gözüm gördi köñlüm sevdi, gerek tursun, gerek gitsün didi. Yine kartaşı oğlı aydur: Canavarlar serhengi devedür, anuñ-ile dahı oyunın oynasun didi, andan soñra kızı virevüz didi.” (73).*

Kan Turalı, boğayı öldürdüğü zaman Tekür, “Mere kızı virün, şehirden sürün, çıksun gitsün.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Görüldüğü gibi bu ifade kızını bir yarışma neticesi evlendiren babanın tavrından ziyade kumar masasında parasını vs. kaybetmiş bir kumarbaz tavrını andırır bir hava vardır. İster başlık keserek kızını vermiş olsun, isterse önceden konulmuş şartları yerine getirince verecek olsun nihayetinde ortada bir evlilik söz konusudur ve bu evlilik neticesinde başlayacak bir hısımlık durumu vardır. Buna göre tavırların hısımlık gereğine uygun şekilde gelişmesi beklenir. Ancak beklendiği gibi bir üslup ve seviye görülmez. Aksine güce dayalı bir tahakküm mevcuttur.

Kan Turalı, arslanı da yenip Tekür’den bu sefer sertlikle kızını vermesini emredince Tekür’ün önceki tavrının aksine yumuşadığı görülür. Yukarıda da görüleceği üzere Tekür, herkesin huzurunda adamlarına kızı getirip Kan Turalı’ya vermelerini, canı isterse durmasını, istemezse gitmesini söyler. Önceki sert ve katı tavrını yumuşatmasının sebebi ve izahı mahiyetinde ise “Bu yigidi gözüm gördi köñlüm sevdi.” ifadesini kullanır. Bu ifadenin samimi olup olmadığı ölçülemez. Tekür gerçekten Kan Turalı’yı sevmiş ve beğenmiş olsaydı işi daha fazla uzatmaz, kızını verip düğünü kurardı. Burada Tekür’ün daha fazla rezil ve rüsva olmak istemeyişi akla gelebilir. Kan Turalı’nın gelişine kadar boğa otuz iki kâfir beyinin oğlunu boynuzuyla difterek öldürmüş, kalıp ifadeyle söylenirse, “dosta güven, düşmana korku” salmıştır. Tekür, meydana sürdüğü gücünün (boğa) öncekinin aksine kırıldığını görünce evvela ihtiras geliştirmiş, durumu kabullenememiş ve böylece Kan Turalı’ya karşı sert ve katı bir tutum sergilemiştir. O vakte kadar yenilmez

gücünün (boğanın) yenilmesi onda henüz kaygı ve korkuya yol açmamıştır. Ancak bu kerte, arslanın da öldürülmesiyle son bulur ve Kan Turalı, güç, irade, dirayet, kuvvet, cesaret ve hünerini artırarak ortaya koyarken; bu durum Tekür'ün yumuşaması, boyun eğmesi, yakınlık duyması hatta Kan Turalı'ya neredeyse itaat etmesine kadar varacaktır. Tekür'ün, nihayetinde akıllı, ileriyi görebilen ve Kan Turalı'nın yaptığı işe bakarak yapabileceklerini de tahmin edebilecek seviyede bir adam olduğu anlaşılıyor. Bu yüzden Kan Turalı, arslanı öldürünce tavrını yumuşatır ve kızı vereceğini ve dilediği gibi hareket edebileceği imkân ve hürriyetini kendisine bırakır. Tekür'ü böyle bir kıvama getiren husus elbette Kan Turalı'nın hüner sahibi olduğunu göstermesi ve önüne konacak engelleri aşabileceğine dair oluşturduğu kanaattir. Tekür, onun bu imajını göz önüne alarak daha deve ile de güreşmeden kızını vereceğini söylemiş ve dilediği gibi davranma hakkını kendisine bırakmıştır. Tekür'ün, bir nevi geri adım atma olarak değerlendirebilecek olan bu tavrı göstermesi gayet diplomatik bir adımdır. Zira Kan Turalı'nın yaptıklarından yapabileceklerini hesap ederek işi yarı yerinde tatlıya bağlayıp öncelik ve üstünlüğü hâlâ elinde bulundurmaya yönelik bir hamle olarak görülebilir. Ne de olsa Tekür, kızını, beslediği üç hayvanı öldürene vereceğini söylemiştir. Kan Turalı, konmuş olan bu şartın ikisini yerine getirmiş, üçüncüsünü de getireceği kanaatini uyandırmıştır. İşte böyle bir zamanda ve noktada Tekür, artık kızını Kan Turalı'ya vereceğini beyan ederek gayet akıllıca bir hamle etmiş; ancak onun bu hamlesi oğlu ve kardeşi tarafından farkında olunmadan ve mahiyeti anlaşılmadan boşa çıkarılmıştır. Kan Turalı'yı deve ile de güreşe sürmek belki son güç de kırılmadan teslim olmamak anlamına gelir. Ancak gerek savaşta, gerekse barışta gerektiği yerde durmamak öncelik ve üstünlüğü kaybetmek anlamına gelir ki, bu da bir taraf için daha fazla kayba zemin hazırlarken; diğer tarafın daha kârlı çıkmasına yol açabilir. Kan Turalı, arslanı yendikten sonra deve ile de mücadeleye sürülmeseydi, büyüklük, babalık, iyilik vs. yaptığı gerekçesiyle üstünlük Tekür'ün elinde olacak ve müzakere yolunu kendi lehine açık tuttuğu damadını (!) yönlendirme, yönetme, hatta tahakküm etme fırsat ve imkânını elinde tutacaktı. Kan Turalı'yı deve ile de mücadeleye

sürerek Tekür, bu fırsat ve imkânı elinden kaçırır, deveyi de yenmesi hâlinde üstünlüğü Kan Turalı'ya sunmuş olur, onun tek taraflı bir irade göstermesine zemin hazırlar. Hâlbuki Kan Turalı, deve ile güreştirilmemiş, kız, iyilik ve ihsanla kendisine verilmiş olsa idi Selcen Hatun'la evliliği hısım akrabalık dairesinde gerçekleşebilirdi. Bundan sonra gelişecek münasebetlerin yönü ve mahiyeti de hısım akrabalık hukuku dairesinde tutulmak mecburiyetinde hissedilecekti. Ancak Tekür'ün oğlu ve kardeşinin tavır ve tutumu hısım akrabalık hukukunu ve bunun getireceği fırsat ve imkânları ortadan kaldırmış, Kan Turalı'nın deveyi de yenmesi hâlinde kızları Selcen Hatun'un anne, baba ve akrabaları ile ilgili tavır, karar ve tutumları üzerinde sınırsız bir yetki ve baskı kullanmasına yol açmışlardır. Tekür, oğlu ve kardeşi, Kan Turalı'nın nezdinde birer akrabadan ziyade zorluk çıkaran, düşmanlık eden, müzakereye kapalı tipler olarak hatırlanacaktır. Bu vasıflardaki kimselerle kan bağına rağmen hısımlık edilmeyecek, fiilen yok sayan düşmanca bir tavır içine girilecektir. Bu da şunu gösteriyor ki, diplomaside başta kural ihdas eden, belirleyici olan, şartların aleyhine dönmesiyle kendi koymuş olduğu kural ve şartların bağlayıcı vasfı altında ezilebilir. Gücün vermiş olduğu emniyet ve güven duygusu ile hareket edip ihtirasla tahakküm ederken; gücün dengesinin kendi aleyhine bozulmasıyla kendi silahları kendisine doğrultulabilir ve hiç de arzu edilmeyen neticeler vuku bulabilir. Öyleyse düşmana karşı ölçülü olmak da bir mecburiyetin ilerisinde gücün dengesinin değişmesi ihtimali hesaba katılınca kurtuluş reçetesi olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle güce dayalı oyun kurucular, daha baskın güç karşısında kendi kurdukları oyuna düşebilir, Dimyat'a pirince giderken; evdeki bulgurdan olabilirler. Burada görülen örnekler her ne kadar "kâfir" diye tabir edilen Oğuzların dışındaki bir etnik gurubun tavrı gibi tebarüz etse de ki, onların Hıristiyan Kıpçaklar olduğu biliniyor, bir yerde Oğuzların zihniyetini ortaya koydukları için bu örnekler irdelendiğinde Oğuzların evlilikle gelen hısımlığa bakış açılarının mahiyet ve boyutu hakkında bir fikir edinilebilir. Tekür'ün, oğlunun ve kardeşinin tavrı, sanki "At ver dost ol, kız ver, düşman ol." atasözünün kaynağını da gösterir. Yukarıdaki evlilikle ilgili örneklere bakıldığı

zaman kız alıp vermekle hısım olmaktan ziyade düşman olunuyormuş gibi bir tavır ve tutumun ortaya çıktığı görülür.

> *"Çün 'inayet Tañrıdan oldı, bigüñ paşanuñ himmeti Kan Turalıya oldı, tekür devenüñ ağzın yidi yirden bağlañ didi. Hasud kâfirler bağlamadılar, yuların sıyırup salı virdiler." (73).*

Hâl, tavır ve gösterdiği hüner ile Kan Turalı, Tekür'ün maiyetindeki beyin paşanın da dikkatini çeker, teveccühünü kazanır. Ona uygulanan imtihan şartlarında bir hafifletme sağlanır. Tekür, Kan Turalı'nın karşısına çıkarılacak devenin ağzının "yedi yerden" bağlanmasını ister. Deve, ısırmak suretiyle zarar verebilir ve deve ısırığının iflah olmayacağı söylenir. Devenin ağzının bağlanması onun zararından emin olmak demektir. Dolayısıyla Kan Turalı, ağzı bağlanmış deveyi ördürmekte zorlanmayacaktır. Ama Tekür'ün adamları beylerinden aldıkları emre itaat etmezler. Emrine itaat etmemek Tekür'ün otoritesinin zayıflığın göstermek dışında Kan Turalı'nın kazanmasına mani olmak isteyen başkalarının da varlığına delalet eder. Kan Turalı'nın kazanmasını istememek ya belirtildiği gibi hasetlikten; ya da Selcen Hatun'un, "Benim sevdalım çoktur." sözünde tebarüz eden gizli âşıkların rekabet duygusundan kaynaklanıyordur.

Dede Korkut anlatıcısı, "kâfirler" iyi bir şey yaptığında bunu Tanrı'dan bilen bir dil kullanıyor. "Çün inayet Tanrı'dan oldu." demek Tekür'ün devenin ağzının yedi yerden bağlanması ile ilgili kararı üzerine söylenmiştir. Tanrı'nın iradesi nsan iradesinin de üzerindedir. Tanrı istemedikçe bir şeyin olması mümkün değildir. Ama "kâfir" Tekür, Oğuz yiğitlerinden birine merhamet ettiğinde bunu kendisinden değil de Tanrı'dan bilmenin siyasî bir karşılığı olmalıdır. Bu mantığa göre "kâfir" Tekür'ün Oğuzların lehine olan bütün kararları Tanrı'dan, aleyhine olan kararları da kendisinden sayılarak onun iktidarını meşruiyet yönünden tartışmaya açıyor ve menfî kararlarından dolayı Tekür'ün tasarruflarını gayrı meşru görüyor.

> *"Kan Turalı fırlar devenüñ koltuğından girer fırlar çıkar. Serhoş yigit hem iki canavar-ile savaşmış-idi, tayındı düşdi. Altı cellad eñsesine geldiler, yalıñ kılıç tutdılar." (73).*

Yukarıdaki parçada tasvir edildiğine göre Kan Turalı, devenin koltuğundan hızla girip hızla çıkar. Fırlamak, girmek ve çıkmak fiilleri, geniş zaman vasıtasıyla muhatapta, Kan Turalı'nın, deve ile mekanik bir hız ve hareketliliğe sahip bir mücadele ve gayret içinde olduğu kanaati oluşturulmaya çalışılıyor. Böylece elinden gelen gayret ve çabayı göstermiş olan Kan Turalı'nın üzerinden ondan sonra olacakların sorumluluğu alınmış oluyor. Diğer bir ifadeyle muhatapta Kan Turalı hakkında oluşturulmak istenen müspet kanaatin sebebi daha sonra vuku bulacak hadisleri mazur göstermek içindir. Bir hadisede mazur görülenin üzerinden sorumluluk da kalkmış olacaktır. Nitekim mazur gösterme gayretinden sonra gelen ifadede Kan Turalı'nın "sarhoş" olduğu söyleniyor. Dede Korkut'ta birçok menfî hadise Oğuz yiğitlerinin sarhoşluğundan sonra vuku bulur. Mesela Deli Dumrul, Azrail'den aman dilerken; dağlarının olduğunu, dağlarında bağlarının olduğunu, bağlarında kara salkımlı üzümlerinin bulunduğunu, o üzümü sıkıp şarap yaptıklarını, o şaraptan içince de ne dediğini bilmediğini dile getirir. Neden sonra yaptığı işin yanlışlığını anladığında; daha doğrusu anlamak zorunda kaldığında zor karşısında kurtuluş bulmak için yaptığına sebep değilse bile sorumlu bulmak için şarabı öne sürer. O bakımdan Kan Turalı da boğa ile arslanı öldürürken; sarhoşluğu söz konusu edilmez. Girdiği mücadelede ne zaman başarısızlığa doğru bir seyir çizmeye başlıyorsa savunma mekanizmaları da o esnada devreye sokulmaya başlıyor. Sarhoşluktan başka diğer bahane de iki hayvanla daha mücadele etmiş olmasıdır.

Gerek sarhoşluk, gerekse daha önce iki hayvanla mücadele etmiş olması Kan Turalı'yı yorgun ve bitkin düşürecektir. Normal şartlarda silahsız (vasıtasız) bir insanın boğa veya arslan öldürmesi düşünülemez. Ama destan üslubu bunu hatta daha fazlasını mümkün gösterir. Bunda bir beis görülmüyor. Dikkat çekilmek istenen husus, gerek cümleler, gerekse cümlelerin söz diziminden anlatıcının nereye varmak istediği anlaşılıyor. Dolayısıyla üçüncü şahsın bakış açısından aktarılıp anlatılan her metinde onun kanaat ve tutumlarının izlerini sürmek mümkündür. Dede Korkut

anlatıcısı Kan Turalı'nın başarısını veya başarısızlığını anlatırken; hissî tavırlarla başarısını yüceltmekte, başarısızlığını da mazur göstermeye çalışmaktadır. Mazur göstermeye çalışma da anlatım tutumunda kahramanı yücelten ve yükselten bir tavır olarak ortaya çıkıyor.

Boğa ve buğrayı öldürmüş, devenin de sürekli ve hızla koltuğundan girip çıkan birinin yorgunluk (!) sebebiyle dayanıp düşmesi (takatinin kesilmesi) ile altı celladın hemen başında bitmesi de Kan Turalı'yı mazur gösterme çabasına karşılık "kâfirlerin" ne derece zalim, hak hukuk bilmez, merhametsiz vs. kimseler olduğu kanaatini uyandırmaya yönelik bir anlatım tutumudur.

"Kalkubanı Kan Turalı yirüñden turı geldüñ
Yilisi kara kazılık atuñ butun bindüñ
Ala gözlü yigitlerüñ yanuña alduñ
Arhu Bili Ala Tağı dünin aşduñ
Akındılu görklü suyın dünin kiçdüñ
Kanlu kâfir iline dünin girdüñ
Kara boğa geldüginde hurdahaş eyledüñ
Kağan aslan geldüginde bilini bükdüñ
Kara buğra geldüginde ne kiçdüñ
Kara kara tağlardan haber aşa
Kanlu kanlu sulardan haber kiçe
Kalın Oğuz iline haber vara
Kañlı Koca oğlı Kan Turalı nitmiş diyeler
Kara buğa geldüginde kılçatmamış
Kağan aslan geldüginde bilin bükmiş
Kara buğra geldüginde ne kiçmiş diyeler
Ulu kiçi kalmaya söz idine
Karı koca kalmaya kov idine
Ağ sakallu babañ buñlu ola
Karıçuk olmış anañ kan yaş döke
Hanum kalkubanı yiründen turmaz olsan
Altı cellad eñseñde yalıñ kılıç tutar
Ġafillüçe görklü başuñ keser
Aşağadan yukaru bakmaz-mısın
Karşuña ala kaz geldi şâhinüñ atmaz-mısın
Saru tonlu Selcen Hatun işarat ider görmez-misin
Seni deve bunundan zebun olur didiler bilmez-misin
Saru tonlu Selcen Hatun köşkden bakar
Kime baksa 'işk-ile oda yakar
Saru tonlu kız 'işkına bir hu." (73-74).

Kan Turalı, boğanın karşısına çıktığı zaman adamları onu cesaretlendirmek için "Arku Beli" "Ala Dağ'ı" av avlayarak, kuş kuşlayarak geçtiğini söyler. Arsalanla mücadele ederken farklı bir anlatım tutumu

seçilmiştir. Burada ise “Arku Bel” ve “Ala Dağ” geceleyin aşılır. Akıntılı görklü suyu geceleyin geçilir. Kanlı kâfir iline geceleyin gelinir. Geceleyin yol gitmenin her halde birinci sebebi üzerinde olunan işi acele görülmesi gereğidir. Kan Turalı’nın Selcen Hatun’u almak için gelmesinde fevkalade bir aciliyet olmasa gerektir. Gece yol gitmenin arkasındaki diğer anlamlar da gece gündüz yol gidecek derece yol iz bilmek, karanlık ve tehlikeden korkmamak, vücut bakımından uzun yola dayanacak güçte olmak şeklinde sayılabilir. Dolayısıyla zor ve güç şartlarda yol almakla yol alan şahsın marifeti arasında ters bağıntı vardır. Şartlar ne kadar zorsa bahsi geçen şahıs da o derece mahirdir.

Kan Turalı’nın tekrar kendisine gelerek meydan çıkması ve evvela başında bekleyen gaddar cellâtların şerrinden kurtulduktan sonra deveyi de öldürüp Selcen Hatun’u alması için önce onun hangi şartlar altında oraya ulaştığı dile getirilir. Arkasından öldürdüğü boğa ve arslan hatırlatılır. Yani başardığı güç işler dile getirilerek tekrar cesaretlendirilip gayrete getirilmek istenir. Kan Turalı’nın adamları onun “düşmanı” hakkında malumat verdikten sonra kendi sahip olduğu konum, güç ve imkânları da sıralarlar. Bu da yaptıklarının yapabileceklerine delalet ettiğini gösterir. Kara boğayı geldiğinde hurdahış eyleyen, kağan arslan geldiğinde belini büken, artık karşısına ne gelirse gelsin; ona ne yapmaz? Görüldüğü gibi boğanın kemiklerini kırmak, arslanın belini bükmek son derece basit işlermiş gibi gösteriliyor. Ama bu anlatım tutumu kesinlikle boğa ile arslanı hedef alan bir küçümseme değildir. Boğa ile arslan yüceltilerek onları etkisiz hâle getiren yiğit tebcil ediliyor, daha üste çıkarılıyor. Bununla birlikte deve, boğa ve arslana göre küçümseniyor, hafife alınıyor, istiskal ediliyor. Bu da devenin öyle olduğu için değil; Kan Turalı’nın gözünde küçük göstererek onu alt etmesini sağlamak gayesiyle yapılmaktadır.

Kan Turalı’yı devenin karşısında ayağa kaldırmak için tutulan üçüncü yol, başarısından ziyade başarısızlığı haberinin –üstelik bu başarısızlık onlara göre çok daha önemsiz bir sebepten kaynaklanıyor- kara kara dağlardan

aşacağı, kanlı kanlı sulardan geçeceği ve Oğuz iline varacağı endişesidir. Halk tabiri ile söylendiğinde, "El ne der?" korkusu da Kan Turalı'yı ayağa kaldırmak için bir kırbaç gibi kullanılır. Dede Korkut'ta dedikodu ikrah edilen fiillerden biridir. Dibace'de Dede Korkut'un ağzından Ozan dört tür kadından birinin dedikoducu tip olduğunu söyledikten sonra bunlara ve doğacak çocuklarına beddua eder. Ama dedikodunun varlığının yukarıda müspet bir işlev yetine getirmek için hatırlatıldığı görülüyor. Oğuzlarda büyük küçük, karı koca demeden herkesin Kan Turalı'nın, boğa ve arslanı yenip de "kara deveye" yenilmesini laf söz ederek annesini ve babasını bunaltıp ağlatacağı endişesiyle ayağa kalkması sağlanmaya çalışılır. Dolayısıyla birini ikna etmede yalnız iyi şeylere tavsiye, telkin ve teşvik etmek dışında tehdit ve tehlike ile suç ve cezadan kaçınma da işlev görebilmektedir. Nihayet altı cellâdın yalın kılıç durması Kan Turalı'nın başarısızlık sınırına dayanmak üzere olduğunu ev başarısızlığı neticesinde de başının vurulacağı tehdidini havidir. O bakımdan bu tehditten kaçınma da onun ayağa kalkması için yeter sebeplerden biridir.

Kan Turalı'nın adamları, onu ayağa kaldırıp buğrayı da yenmesini sağlamak için en son ödüllendirme usulüne müracaat ederler. Buna göre Kan Turalı aşağıdan yukarıya bakmalı, köşkünde oturan Selcen Hatun'u görmelidir. Karşısında duran, kendisine bu kadar yakın olan avı (kaz), şahinini gönderip aldırmalıdır.

> *"Kan Turalı örü turdı, aydur: Mere men bu devenüñ burnına yapışıçak ol kız sözi-y-ile yapışdı dirler, yarın Oğuz iline haber vara, deve elinde kalmış-idi kız kurtardı diyeler, mere kolca kopuzum çaluñ ögüñ meni, yaradan kadir Tañrıya sığındum, bir buğradan döneyim-mi, inşa'llah bunuñ dahı başın keseyim didi. Yigitleri Kan Turalıyı ögüp soylamış, görelüm hanum ne soylamış:*
>
> *Kap kayalar başında yuva tutan*
> *Kadir ulu Tañrıya yakın uçan*
> *Mancılığı ağır taşdan ġızıldayup katı inen*
> *Aru gölüñ ördügin şakıyup alan*
> *Kaba üyge dip yorır-iken tartup üzen*
> *Karınçuğı aç olsa kalkup uçan*
> *Cümle kuşlar sultanı çal-kara kuş*
> *Kanadı-y-ile saksağana kendüzin şakıdur mı*
> *Alp yigitler kırış güni karımından kayurur mı didiler,*

Saru tonlu Selcen Hatun köşkden bakar
Kime baksa 'işk-ile oda yakar
Saru tonlu kız 'işkına bir hu" (74-75).

Kan Turalı'nın ayağa kalkıp buğrayı da yenmesini Selcen Hatun da ister, diler hatta ona yardımcı olmak için taktik bile verir. "Deve, burnundan zebun olur." diyerek yol gösterir. Kan Turalı artık kendine gelmiş, ayağa kalkmıştır. Ama Selcen Hatun'un gösterdiği yolu tutmayı, "El ne der?" endişesiyle gurur meselesi olarak değerlendirir ve adamlarından kendisini övmelerini ister. Övgü, yalnız oradaki topluluğun Kan Turalı hakkında müspet kanaat sahibi olmaları için değildir. Aynı zamanda hem kendisinin hem de muhatabının durumunu tarif ederek taktik geliştirmesine yardımcı olma gayesi güdülür. Kan Turalı, yukarıdaki parçada da kartala benzetilir. Kartal, yüksek kayaların başında yuva tutar. Dede Korkut anlatıcısına göre bu yükseklik, Tanrı'ya yakın bir yerdir. Kartal, o yüksekten avına saldırıya geçtiğinde ağır taşın yere düşüşünden daha hızlı iner ve arı gölün ördeğini şakıyıp alır. Yahut da dip yerlerde gezen kaba üveyiği vurup kaldırır götürür. Üstelik karnı açken kalkıp uçar, bütün bunları yapar. Dolayısıyla bütün kuşların sultanı kartala benzetilen Kan Turalı'nın da karşısında saksağan gibi olan buğranın kanatlarıyla kendisini ezdirmemesi gerekir. Nihayet Selcen Hatun'un aşkı ile ayağa kalkması düşmanına (!) saldırması istenir.

"Kan Turalı adı görklü Muhammede salavat getürdi, deveye bir depme urdı. Deve bağırdı. Bir dahı urdı, deve ayağı üzerine turımadı, yıkıldı. Basup iki yirden boğazladı. Arkasından iki kayış çıkardı, tekürüñ öñine bırakdı, aydur: Akınçılaruñ terkeşi bağı, üzengüsi kayışı üzilür, dikmege gerek olur didi. Tekür aydur: Vallah bu yigidi gözüm gördi köñlüm sevdi didi. Kırk yirde otak dikdürdi, kırk yirde kızıl ala gerdek dikdürdi. Kan Turalı-y-ile kızı getürüp gerdeğe koydılar. Ozan geldi yilteme çaldı. Oğuz yigidinüñ öykeni kabardı, kılıcın çıkardı yiri çaldı kertdi, ayıtdı-kim: Yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılayın, kılıcuma toğranayın, ohuma sançılayın, oğlum toğmasun, toğar-ise on güne varmasun big babamuñ kadın anamuñ yüzin görmedin bu gerdege girer-isem didi. İvini çözdi, kaytabanın buzlatdı, kara koçın kişnetdi, dün katdı, köçdi." (75).

Dede Korkut'ta çatışan hususlardan biri de "hanım sözü" dinlemekle dinlememek durumudur. Çocuğu olmayan Dirse Han, "dişi ehlinin sözü ile" büyük toy eyler, açları doyurur, çıplakları giydirir, borçluları borcundan kurtarır… Nihayet bir oğlu olur. Begil de "dişi ehlini sözü ile" dağlarına gider,

avlanır, gönlünün pası açılır. Bu iki örnekte hanımının sözü ile hareket etmeye müspet yönden yaklaşılırken; Kan Turalı örneğinde ise kızın sözü ile (Henüz hanımı değildir.) hareket etmeyi, “Başına kakınç, yüzüne dokunç olur.” diye reddeden bir tutum vardır ve bu iki zıt tavrın sürekli birbiriyle çatışma hâli içinde olduğu görülür. Kan Turalı ile Selcen Hatun arasında vuku bulan âşık-maşuk çatışması bu minvalde devam edecek. “Dişi ehlinin” sözü ile hareket etmekten imtina eden, rahatsız olan Kan Turalı iddiasına yenik düşecek ve nihayet düştüğü durumdan “dişi ehlinin” eli ile kurtuluş bulacaktır. Dolayısıyla “dişi ehlinin sözü ile” hareket etmemek Kan Turalı’nın büyük iddiası olduğu için bir araya geldiklerinde de yollarını bu düşüncesi belirleyecektir.

Konargöçer hayat yaşayan ve babasının kapısında katar katar devesi olan Kan Turalı’nın devenin burnundan tutulacağını bilmesi, akıl etmesi ve uygulaması beklenir. Parçada çizilen manzaraya göre Kan Turalı çeşitli sebeplerden dolayı kendisinden geçmiş hâlde olduğu için devenin burnundan etkisiz hâle getirilebileceği onun aklına gelmemiştir. Ama kendisine gelmesiyle birlikte Selcen Hatun’un da onu ikaz etmesi belki de çok iyi bildiği bir şeyi yapmasına mani olur. Bununla birlikte Kan Turalı çok iddiacı bir tiptir. Büyük söz söylemeyi seven ve onu gerçekleştirmek üzere inat eden, direnen biridir. Sırf Selcen Hatun dedi diye deveyi burnundan tutarak değil de hiç olmayacak bir usulle, yani tekmeleyerek öldürür. O olağanüstü usul onu da oradaki insanların gözünde olağanüstü bir varlık hâline getirir. Kan Turalı, deveye tekme atarken; “adı görklü Muhammed’e salavat getirir” ve öyle vurur. Dolayısıyla benden gücünü iman gücüyle destekler ve oradan aldığı güçle deveyi yıkar. Yani iman gücünü yücelten bir tavır söz konusudur.

Devenin iki yerden boğazlanması İslami usullere uygun bir harekettir. Devenin boynu çok uzun olduğu için bir boğaza, bir de göğse yakın yerden kesilmek suretiyle kanının hızlı ve iyice akması sağlanır. Kan Turalı’nın deveyi kesiş tarzı da muhataplarına verilen bir mesaj gibi okunabilir. Bununla birlikte devenin arkasında iki kayış çıkarıp, “Akıncıların okluğu, bağı, üzengisi

kopar, gerek olur." diyerek en güçlü mesajını verir. Bu mesaj düpedüz Tekür'e savaş meydanını hatırlatan bir hüviyete sahiptir. Diğer bir ifadeyle Kan Turalı, artık kızı kendisine vermezlerse savaşarak alacağını beyan etmiştir. Nitekim Tekür, Kan Turalı'nın verdiği mesajı doğru bir şekilde anlar ve onun gizli tehdidine boyun eğen bir tavır içine girer. Bu tavrını da, "Bu yiğidi gözüm gördü, gönlüm sevdi." diyerek örter, kapatır, gizler. Tekür'ün Kan Turalı'ya karşı gönlünün derinliklerinde neler vardır, bilinmez. Ama daha sonra kızını verdiği için pişman olması ve onu geri almak için ordu sevke etmesi Kan Turalı'ya hitaben söylediği, "Bu yiğidi gözüm gördü, gönlüm sevdi." ifadelerinin kuru yalandan ibaret diplomatik bir tavır olduğunu gösterir. Zira Kan Turalı, Tekür'ün koymuş olduğu üç şartı da halkın gözü önünde yerine getirir ve Tekür de aynı halkın gözünde sözünden dönen durumuna düşmemek için şartlarını yerine getiren yiğide kızını verir, sözünü tutar.

Kan Turalı, Selcen Hatun'u alıp da gerdeğe konulunca büyük yemin ederek gerdeğe girmeyi reddeder. Bu reddediş aynı zamanda Tekür'e de meydan okuyuştur. Kan Turalı, boğayı öldürdüğünde, "Kızı verin, ikisini sürün, gitsin." diyen Tekür, kızını verdiği zaman onları sürüp gönderecek yerde gerdek çadırını kendi tahakküm ettiği Trabzon'da dikerek Kan Turalı'nın damarına basar. Çünkü aklın ve mantığın gerektirdiği bir şeyi bile sırf "dişi ehlinin sözü ile" yaptı demesinler diye reddeden Kan Turalı'ya iç güveyi anlamına gelecek bir harekete zorlamak başta onu iddiası ile sınamak olur. Tekür'den beklenen tavır, şartlarını yerine getiren ve gözünün gördüğü, gönlünün sevdiği yiğidi, kızını verince serbest bırakmak ve onun dilediğince hareket etmesini sağlamak olacaktır. Ama Tekür, onları serbest bırakmak yerine tam da Kan Turalı'nın hassas olduğu bir hususta davranmaya icbar ederek yeni çatışmanın fitilini ateşlemiş olur ve kızını vermemek için kendisine bir sebep oluşturur. Tekür'ün kızını vereceği yiğitte aradığı şartlar içinde memleketinde oturmak gibi bir şart yoktur. Ama o şartın, üç hayvanın öldürülüşünün hemen akabinde konduğu düşünülürse; Tekür'ün sureti Haktan görünerek oyun çevirdiği anlaşılacaktır. Tekür, başlangıçta belki de üç hayvanı kimsenin öldüremeyeceğini, böylece kızının yanında kalacağını

hesap etmiştir. Ama Kan Turalı, üç hayvanı öldürüp de kızını alınca işler değişir, bu durumda Tekür kızını vermezlik edemez; onun yanında kalmasını sağlayacak bir formül buluverir. Bu da iç güveysi formülüdür. Bu durumda Kan Turalı, ya iç güveysi olup kalacaktır; ya da kızı bırakıp gidecektir. Tekür her iki durumda da kârlı bir taktik geliştirir. Ama Kan Turalı kendisine kurulan tuzağın farkına varır ve gerdeğe girmemek için büyük yeminler eder. İşte o büyük yeminler, onun gerdeğe girmeyişinin arkasında başka sebeplerin olduğunu ortaya koyuyor.

Kan Turalı, durup dururken gerdeğe girdiği takdirde yer gibi kertilmek, toprak gibi savrulmak, kılıcına doğranmak, okuyla vurulmak, oğlunun doğmaması, doğarsa on yaşına varmaması için kendi kendisine şart koşup beddua etmesi anlaşılır bir şey değildir. Söylediği sözlerin mahiyeti itibariyle ağır şartları haiz olduğu ortadadır. Bunun dışında bağlayıcılığı da kendi tercihi ile ortaya çıkmıştır. Kimse ona baba ocağı dışında gerdeğe girdiği takdirde, "başına kakınç, yüzüne dokunç" olacağını söylememiş, ima ve ihtar etmemiştir. Belki de kendisi durumdan vazife çıkararak böyle davranmıştır, bilinmez. Ama Kan Turalı'yı kendi kendisini bağlayacak yeminler ettiren şartlara zorlayan harsî müeyyidelerin olduğu anlaşılıyor. Biraz yukarıda da temas edildiği gibi Oğuzlarda soy babadan sürmekte ve oğlu olan evermekte, kızı olan göçürmektedir. Bu gelenek uyarınca Kan Turalı da hayatının önemli günlerinden biri olan gerdeğe baba ocağında girmek isteyecektir. Kayınpederinin ocağında gerdeğe girdiği zaman iç güveysi gibi anılacağını düşünerek bunu kendisine hafif tabirle ayıp bulaşmak olarak değerlendirecektir.

Kan Turalı, yükünü çözer, dengini tutar, atını kişnetir, devesini böğürtür, gece yarısı yola çıkar. Gerek gece yarısı yola çıkmak, gerekse atını devesini bağırtarak koşturmak aceleci bir tavrın dışında bir kaçışa delalet eder. Bu gün de aynı şekilde insanların, gelini bir an evvel yeni evine indirme telaşı içinde olundukları görülür. Evlenmiş ve evlendiklerini kamuya duyurmuş insanların böyle bir telaş içinde olmaları anlaşılabilir sebeplere dayanmaz.

Ama “gelin binmiş deveye, gör kısmeti nereye.” Diye bir atasözü var. Gelinin her zaman için niyetlendiği yere varması elbette düşünülemez. Hastalık sayrılık olur, ölüm olur, ayrılık olur; vuslat gerçekleşmeyebilir. Bunun dışında deveye binmiş gelinin yerine ulaşmasına mani olmak isteyenler olabilir. Kan Turalı, böyle bir tehdit ve tehlikeyi ya sezmiş veya hesap etmiş olmalı ki, gece gündüz demeden yola çıkar. Yoksa Selcen Hatun’u almış olmakla gösterdiği başarının bir an evvel övüncünü yaşamak da istemiş olabilir. Her ne olursa olsun onun aceleciliğinin harsî esasları daha ziyade erkeklik gururuyla bağlantılıdır.

> *“Kan Turalı bakdı gördi bu konduğı yirde kuğı kuşları, turnalar, turaçlar, keklikler uçarlar. Sovuk sovuk sular, çayırlar, çemenler. Selcen Hatun bu yiri görklü gördi, begendi. Düşdiler, ‘işrete meşgul oldılar, yidiler içdiler. Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza gelse uyhudan gelür-idi. Kan Turalınuñ uyhusı geldi uyudı. Uyur-iken kız aydur: Menüm muhiblerüm çokdur, nâgâh ılğar-ile gelmesün, tutuban yigidüm öldürmesünler, ağça yüzlü men gelini tutup atam anam ivine iletmesünler didi. Kan Turalınuñ atını için tutdı geydürdi, kendü dahı için tutdı geyindi, süñüsin eline aldı, bir yüksek yire çıkdı, gözledi.” (75).*

Kan Turalı Selcen Hatun ile gece gündüz yol gider ve Oğuz boylarına gelince maiyetindeki adamlarını annesi ve babasına müjdeci gönderir. Bu, onların artık kendilerini güvende hissettiklerine delalet eder. Güvenle gelen bir keyfiyet de mevcuttur. Artık âşık ile maşuk bir arada, suları soğuk, çayırı çimeni yeşil bir yerde, kuğu, turna, turaç, keklik gibi kuşların uçuştuğu bir mekânda işretle meşgul olmaya başlarlar. Kan Turalı’nın bulduğu bu yeri Selcen Hatun’un da “beğenmesi” eski tavrının aksine sevdiği kızın görüş ve düşüncelerini dikkate aldığını ve onlara değer verdiğini gösterir. Bu durumu artık, “başına kakınç, yüzüne dokunç” olarak değerlendirmez. Bilakis onu memnun edecek şekilde davranmak suretiyle aslında ne kadar kibar bir adam olduğunu ortaya koyar. Fakat mefhumu muhalifinden bakınca kibarlığın da kendi lehine bir propaganda olduğu görülecektir. Kan Turalı, Selcen Hatun’a değer verdiğini göstermekle aslında kendi hakkında müspet bir kanaat oluşturma endişesi içinde olduğu görülür.

Selcen Hatun’un, “Benim sevenlerim çoktur.” sözü Kan Turalı’nın aceleci tavrını daha iyi açıklayan örneklerden biridir. Gerçekten de otuz iki kâfir

beyinin oğlu, Selcen Hatun'un uğruna başını vermiştir ve bu da onun aşığının çok olduğunu gösterir. Ama bu, daha başka âşıklarının da olmadığı anlamına gelmez. Belki daha birçoğu Selcen hatun için mücadele edeceği sırayı bekliyordu, belki birçoğu da mücadele etmeyi göze alamadığı için aşkını izhar edemiyordu. Bunlar bilinmez. Her ne olursa olsun bir kız uğruna canını verenlerin ailelerinin boş durmaları beklenemez. Böyle bir durumda herkesin hakkına razı olup her şeyi sineye çekmesi iyi niyetli bir düşüncedir. Gerek kıskançlık, gerek hasetlik, gerekse intikam için Kan Turalı ile Selcen Hatun'un saadetlerini bozmak isteyenler olacaktır. Kan Turalı, Trabzon'da kalmama hususunda gösterdiği ihtiyat ve aceleci tavrı aynı şekilde bahsi geçen esnada da göstermez. Oğuz sınırına yaklaşmanın verdiği itminan duygusuyla böyle hareket etmesi kuvvetle muhtemeldir. Buna mukabil Selcen Hatun gayet tedbirli bir şekilde davranır.

Kan Turalı uyuyunca Selcen Hatun tam da kendisinden beklendiği gibi davranır. "Yiğidim" dediği kocasının uyurken; başına bir musibet gelme ihtimaline karşılık tedbir alır, atların koşumunu koştuktan sonra kendisi de giyimini giyer, yüksekçe bir yere çıkıp nöbet tutmaya başlar. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı daha yüzünü görür görmez sevmiştir ve burada da "yiğidim" diyerek artık onu tamamen benimsediğini gösterir. Kendi kendisini de "akça yüzlü ben gelin" diye tavsif eder. Ama "gelinlik" eden bir tavır içinde olduğu görüntüsü vermez. Hatta "yiğidim" diye sahiplenmesi aralarında kısa zamanda epey muhabbet peyda ettiklerini gösterir. Ne var ki, yeme içme ve yolculuk etme dışında aralarında henüz pek konuşma geçmemiş olmasına rağmen Selcen Hatun'un Kan Turalı'dan "yiğidim" diye bahsetmesi biraz garip karşılanacak bir durumdur. "Çok muhabbet tez ayrılık getirir." atasözünün de ortaya koyduğu gibi bu tür muhabbet sözleri için vakit henüz erkendir. Dil alışkanlığı kazanmak için belli bir süre geçmesi gerekir. Bu çatışmazlık hâlinde bile bir çatışma vardır. Banı Çiçek, Bamsı Beyrek örneğinde âşık ile maşuk birbirini hâl, tavır ve sözleri ile ölçer biçer, görüşür konuşur, çatışır ve uzlaşır. Ondan sonra birbirlerini sahiplenirler. Burada ise durum tam tersidir.

"Meger hanum tekür peşiman oldı. Üç canavar öldürdügi-y-içün bir kızçuğazumı aldı gitdi didi. İçin kara tonlu gök demürlü altı yüz kâfir seçdi. Gice gündüz yortdılar. Nagâhandan yetdiler. Kız hazır idi. Bakdı gördi ılgar yetdi. Atın oynatdı, Kan Turalınuñ üzerine geldi. Soylamış, görelüm hanum ne soylamış:

Gafil olma kara başuñ kaldur yigit
Ala kıyma görklü gözüñ açġıl yiğit
Karularuñdan ağ ellerüñ bağlanmadın
Ağ alınuñ kara yire depilmedin
Ġafil-ile görklü başuñ kesilmedin
Alca kanuñ yir yüzine dökilmedin
Yağı yetdi düşmen irdi
Ne yatursın kalkġıl yiğit
Kap kayalar oynamadın yir obrıldı
Karı bigler ölmedin il boşaldı
Karcaşuban uğraşuban tağdan indi
Yaşanuban üzerüne yağı yetdi
Yatacak yir mi bulduñ yurt- mı bulduñ noldı saña" (76).

Tekür'ün pişmanlığı, artık kızı hakkındaki gerçek duygularının dışa vurumu olarak değerlendirilebilir. "Üç canavarı öldürdü diye kızcağızımı aldı gitti." ifadesi kızını vermek istemeyişini izhar eden bir cümledir. Bu da Tekür'ün ihdas ettiği imtihandan işi yokuşa süren tavırlarına kadar hemen her şeyin kızını yanında tutmak üzere adımlar attığını gösterir. Kızı "göçürmeye" karşı olan bu tavrın "kâfir" tarafından alınması da ayrıca dikkate değerdir. Yani yeni bir tavır, tutum ve değerin kâfirler tarafından ortaya konması onların gelenekle mesafeli hatta geleneğe karşı değişimci bir tavır içinde olduklarını gösterir. Buna rağmen Tekür'ün kızı Selcen Hatun, babasının aksine aynen Oğuz âdetlerinde olduğu gelin gittiği yeri hemen benimser, kabul eder ve babasına karşı kocasını tercih eder. Zaten aksi bir durum olsa evliliği başlamadan bitme noktasına gelecektir.

Trabzon Tekürü'nün kızını vermek istemeyişinin arkasında, iyi niyetle bakıldığında bir babanın kızına olan sevgisinin varlığı olduğu görülecektir. Kızın da babasına karşı misliyle mukabele ettiği ortadadır. Ne var ki, Selcen Hatun, kendisi için hayatını ortaya koyan Kan Turalı'yı da görür görmez sevmiş ve onun er meydanında başarılı olması için dua ve niyaz ederek reyini belli etmiştir. Ama bu kalbinden babasının sevgisini çıkarıp yerine yabancı birinin (Kan Turalı) sevgisini koyduğu anlamına gelmez. Selcen

Hatun gönlünü kaptırdığı yiğitle birlikte babasının sevgisini de kalbinde taşıyabilir. Buna mukabil Tekür, kızının yanından ayrılmasıyla ondan ayrı kalacağı vehmine kapılır. O günkü şartlarda bir kızın evlilik yoluyla bile evden ayrılmış olması bir daha onu görememek anlamını içinde taşır. İster öyle, ister böyle ne olursa olsun bir kızın ömür boyu babasının yanında tutulması düşünülemez. Bu zulüm olur. Dolayısıyla Tekür, Kan Turalı değilse bile birine verecektir. Bu durumda kızını vereceği şahsın durumu tartışmaya açılacaktır ki, zaten şu an üzerinde durulan konu da budur. Tekür, kızını vermemekten yana güçlü bir tavır gösterse de eşyanın tabiatına aykırı davrandığı biliyor ve bu yüzden kızını, yanında kalması şartıyla veriyor. Ama bu şartın pazarlık konusu edilmediği görülüyor. Zaten Kan Turalı da kendisi üzerine yemin ederken; Tekür'ün niyet ve düşüncesinin aksi yönde bir irade beyan etmiş oluyordu. Selcen Hatun da kan Turalı'nın kararına riayet ederek sevdiği adam uğruna babasını karşısına almış oluyordu. Nitekim onun müstakbel kocasını sahiplenişi babasına karşı olduğundan değil; bizzat onu sevdiğindendir. Fakat ikisine de duyduğu bu sevgi babası ile müstakbel kocasının güçlerini çatıştırması ve buradan daha güçlü bir tarafın ortaya çıkması zeminini de hazırlar. Selcen hatun da Kan Turalı da böyle bir çatışmadan yana olmamakla birlikte ikisi de maruz kaldıkları bu durum karşısında birlikte hareket ederek eşyanın tabiatına uygun bir şekilde davranırlar ve temelinde evlilik yoluyla giden kızın önünü kesmeye çalışan bir babanın duygu ve düşüncelerinin yanlış sonucunu savaşarak düzeltmeye çalışırlar.

Selcen hatun, babasının altı yüz adamı ile Kan Turalı'nın üzerine gelmesini kayaların oynamadan yerin oyulması ve ihtiyar beylerin ölmediği hâlde ilin boşalması olarak değerlendiriyor. Benzer bir değerlendirmeye Dirse Han adamları tarafından bağlanıp sürüklenerek "kâfir" iline satılmaya götürülürken; karısının ifadelerinde rastlanır. Oğuz beylerinin de bu işten haberi olmadığı bilgisi hassaten vurgulanır. Bu durum törenin bozulduğu, değerlerin çiğnendiği, tertip ve düzenin kalmadığı anlamına gelir. Yani tam bir kargaşa söz konusudur. Selcen Hatun, karşı karşıya olduğu durumu

müstakbel kocasına haber verirken; kendi tarafını tayin ettiğini ona gösterir. Ama bir ihtiyat payı da bırakır. "Üzerine yağı geldi." cümlesinin de gösterdiği gibi "yağı" Kan Turalı'nın "üzerine" geliyor. "Üzerimize yağı geldi." değil. Bununla birlikte gelenlerin "yağı" olduğunu bildirmekle kendisinin onlara düşman olmadığını haber vermekten ziyade onların Kan Turalı'ya ne niyetle geldiklerini ortaya koyan bir ifadedir. Selcen Hatun'un sözlerinde görülen dengeci tavrın sebebi, onu daha tam manasıyla benimsediğinden ziyade imtihan etme düşüncesine sahip olduğunu gösteriyor. Nihayetinde Kan Turalı, Banı Çiçek örneğinde olduğu gibi Selcen Hatun tarafından henüz imtihan edilmiş ve hünerini ispatlamış değildir.

> *"Kan Turalı sermürdi oyandı, örü turdı, aydur: Ne söylersin görklüm didi. Aydur: Yigidüm üzerüñe yağı geldi, oyarmak benden savaşuban hüner göstermek senden didi. Kan Turalı gözin açdı, kapakların kaldurdı. Gördi gelen at üzerinde, geyinmiş, süñüsi elinde. Yir öpdi, aydur: Amenna ve saddaknâ maksudumuz Hak Ta'âla dergahında hasıl oldı diyüp aru sudan abdest aldı. Ağ alnını yire kodı, iki rek'at namaz kıldı. Atına bindi, adı görklü Muhammede salavat getürdi, kara tonlu kâfire at saldı, karşu vardı. Selcen Hatun at oynatdı, Kan Turalunuñ öñine kiçdi. Kan Turalı aydur: Görklüm kanda gidersin didi. Aydur: Big yigit baş esen olsa börk bulınmaz-mı olur, bu gelen kâfir çok kâfirdür, savaşalum dögişelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün didi." (76).*

Selcen Hatun, "Yiğidim üzerine yağı geldi. Uyarmak benden, savaşıp hüner göstermek senden." derken; Kan Turalı'yı düşmana karşı yalnız başına ileri süren bir tavır takınır. Hâlbuki Kan Turalı, Tekür'ün beslemiş olduğu üç hayvanı öldürmekle "hüner" göstermiştir. Kendisini kimseye ispatlama mecburiyeti söz konusu değildir. Fakat üç azgın hayvanı öldürmek Selcen Hatun tarafından "hüner" olarak kabul edilmez. İnsanın muadili insan olduğu için başkasına karşı kazanacağı üstünlük hüner kabul edilir. Bu da Kan Turalı'nın kendisini yalnız hayvanlara değil insanlara karşı da mücadele etmesini icbar eder.

Kan Turalı, üzerine düşman gelmesinden memnundur. Zira kendisi de hünerden, baş kesmeyi, kan dökmeyi, ganimet almayı, ad kazanmayı anlamaktadır. Böyle bir fırsat karşısına çıktığı için maksat hâsıl olmuş, düşüncesi yerini bulmuştur. Kan Turalı, üzerine düşman gelmesini maksadının Hak katında makbul olduğu şeklinde değerlendirir. Yani üzerine

düşman gelmesini bizzat kendisi dilemiş ve istemiştir. İnsan, tabiatı gereği düşmandan ve düşmanlıktan kaçar, kendisini ve ailesini emin ellerde hissetmek ister. Öyleyse düşman dilemenin pratik bir karşılığı olmalıdır. Biri veya birilerince düşman kabul edilmek, mefhumu muhalifinden değer görmek demektir. İnsanın gücü, itibarı ve değeri ile düşmanının gücü, itibarı ve değeri arasında doğru orantı vardır. Güçlü düşmanın muhatabı da güçlü kabul edilir. Kan Turalı, Trabzon Tekürü tarafından "düşman" görülmekle onun seviyesine çıkmıştır. Nihayetinde Trabzon Tekürü, makam ve mevki sahibi bir beydir. Buna mukabil Kan Turalı, üç azgın hayvanla mücadelesi sayılmazsa; henüz hüner sayılacak bir varlık göstermemiştir. Onun Tekür tarafından "düşman" kabul edilip üzerine gelmesi Kan Turalı'ya peşinen ödenmiş bir itibar payesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kan Turalı'nın düşman karşısında göstereceği varlık, hanesine yazılacak büyük itibar demektir.

Kan Turalı, üzerine düşman geldiğini öğrenince arı sudan abdest alır, ak alnını yere koyup iki rekât namaz kılar. Adı güzel Muhammed'e salavat getirir. Kan Turalı'nın gireceği mücadelenin din uğruna olduğu söylenemez. Öyleyse onun abdest alıp namaz kılması ve dua etmesi, gireceği mücadelede bir meşruiyet arayışı sebebiyle olabilir. Nitekim azgın boğanın, arslanın ve buğranın karşısına çıkarken; aynı şekilde ne abdest alır, ne ak alnını yere koyar; ne de namaz kılar. Tabiî insanla mücadele etmek, hayvanla mücadele etmekten birçok yönden farklıdır. İnsanın hayvanla mücadelesinde herhangi bir meşruiyet arayışına girmesi beklenemez. Zira hayvan insan karşısında meful bir varlıktır ve hayvanın her yaptığı şey fıtratı gereği kabul edilir. Ama insanın insanla mücadelesinde değerler dünyası belirleyici rol oynamaktadır. Bir insanın, başka bir insanla mücadele ederken; dininden, milliyetinden, karakterinden, mizacından vs. arınmış şekilde hareket etmesi kabil görünmemektedir. Dolayısıyla ölümlü kalımlı bir mücadeleye girişmeden önce insanın bütün kimliklerini kuşanması yadırganmamalıdır. Bu tavır aynı zamanda kâfirlerin saldırılarını gayrı meşru gören bir bakış açısı ortaya koyar. Çünkü İslam inancına göre insanın canını, malını, ırzını ve namusunu koruması dininin bir emri olarak kabul edilir. Kan

Turalı düşmanlarına karşı dinin de emrini yerine getirmiş olmanın verdiği huzur ve güvenle saldırıya geçmek için hazırlanır. Bu hazırlık da ona ayrıca bir güç ve kararlılık sağlayacaktır.

Selcen Hatun, Kan Turalı'dan hünerini göstermesini isterken; kendisi de boş durmaz. "Hünerini göster" demek aynı zamanda hüner sahibi olmayı gerektirir. Hünersiz birinin bir başkasından hüner göstermesini istemesi veya icbar etmesi beklenemez. İddialı iş isteyenin de bir işte iddia sahibi olduğunu gösterir. Ama bu iddianın mahiyet ve sınırının ne olduğu tatbik edilmek suretiyle ortaya çıkar. Selcen Hatun, Dede Korkut Kitabı'nda, "sağına soluna iki çifte yay çeken, attığı ok yere düşmeyen" biri olarak tavsif edilir. Bu ifade henüz sınanmış, Kan Turalı bunu görmüş değildir. O da Selcen Hatun'u kendisine anlatıldığı şekliyle tanımaktadır. Dolayısıyla Selcen Hatun, Kan Turalı'ya "Uyarmak benden, hüner göstermek senden." derken; kadınlık görevini yapmış olmanın verdiği rahatlıkla geri duran bir tavır takınmaz. Bilakis kendi hünerini gösterecek zemini hazırlamış olur. Böylece onun ve kendisinin hünerini mukayese etme imkân ve fırsatı ortaya çıkmış olacaktır. Kan Turalı, düşman karşısında başarılı olup hünerli olduğunu gösterecek, Selcen Hatun da onu takdir edecek, onaylayan makam olduğunu ortaya koyacaktır. Tersi de doğrudur. Yahut Kan Turalı, düşman karşısında başarısız olup Selcen Hatun'a layık olmadığı anlaşılacaktır. Hülasa Selcen Hatun, Kan Turalı'ya, "Uyarmak benden, hüner göstermek senden." derken; içtimaî hayatın kadın ve erkeğe biçmiş olduğu işlevin gereğini ihtar etmiyor; bilakis kendisine layık bir eş olduğunu bir kere daha ispatlamasını isteyerek ondan üstün olduğu ifade ediyor. Nitekim düşmana karşı saldırıya geçerken Selcen Hatun'un Kan Turalı'nın önüne geçmesi babasının ordusuna karşı savaşmakta çok hevesli olduğu için olmasa gerektir. Bu, Kan Turalı'ya karşı bir üstünlük iddiası içinde olduğunun emaresi olarak kabul edilebilir. Ama Selcen Hatun, Kan Turalı'ya karşı hissettiği üstünlük duygusunu açıkça ortaya koymak yerine gizlemeyi tercih eder. Onun, "Big yigit baş esen olsa börk bulınmaz-mı olur, bu gelen kâfir çok kâfirdür, savaşalum dögişelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün." sözü niyet ve düşüncesinin

kılıfı gibidir. “Baş” ve “börk” kelimeleri birer istiaredir. Baştan kastı, Kan Turalı, börk ise kendisidir. Börk başın üstünde taşındığına göre yeri Kan Turalı’nın başının üstüdür. Bu anlatmada da aynı üstünlük iddiasının varlığı görülür. Bununla birlikte Kan Turalı’yı baş yerine, kendisini de börk yerine koyması başla börk arasında bir değer tartışması doğuracaktır. Baş olmadı mı börk bir işe yaramaz. Börkün başta taşınması için başın sağ ve esen olması gerekir. Dolayısıyla Selcen Hatun, Kan Turalı’yı baş kabul ederek kendisinin onunla değer bulacağını söylemesi iyi niyetle iltifat kabul edilir. Ama fazla tevazu da kibre gireceği için Selcen Hatun’un tavrında Kan Turalı’ya karşı bir kibir gizlidir. Baş olmak aynı zamanda lider olmak anlamına gelir. Selcen Hatun, Kan Turalı’yı baş görmekle onun liderliğini kabullenmiş görünmektedir. Buna mukabil düşmana saldırıya geçerken; onu geride bırakması liderliğini fiilen kabul etmediğine delalettir. Selcen Hatun, tam da Kan Turalı’nın istediği gibi hareket etmektedir; ondan önce kalkmış, atına binmiş, kanlı “kâfir” üzerine saldırıya geçmiştir. Ancak bu öncelik aralarında âşık-maşuk çatışmasının çıkmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla Kan Turalı, eşinin kendisinden önce davranmasını bir nitelik olarak görürken; bu durumun aralarında kimin lider olacağı meselesi çıkarmayacağını kimse garanti edemez. Nitekim Kan Turalı, Selcen Hatun’un düşmana karşı atlanıp kendisinden önce yola düşmesini, “Güzelim, nereye gidersin?” diyerek taaccüple karşılar. Hâlbuki Selcen Hatun kendisinden beklenmeyen bir davranış içinde değildir.

Dede Korkut’ta eşler arasında nitelik bakımından denklik aranmakla birlikte erkeğin lehine biraz daha üstünlüğe sahip olması, en azından kadından aşağı olmaması beklenir. Dede Korkut’taki kadınlar, erkeklerinden üstün özelliklere sahip olsalar da bunu kocalarına karşı bir koz olarak kullanmaktan imtina ederler. Daha doğrusu Oğuzların değerler dünyasına göre kadın’ın kocasına üstünlük taslamaması beklenir. Kendisinden silah ve sayı bakımından katbekat üstün olan düşmanın iddiası içinde gizlidir. Böyle bir düşmanı yenmek, kendisine yüksek bir itibar göstergesi olabileceği gibi yenilmek de aynı şekilde mazeretini ortaya koyacaktır. Kan Turalı, tek başına

altı yüz askere karşı saldırıya geçiyor olmasını, dileğinin Hak katında kabul edilmiş olmasına bağlamakla aynı anda altı yüz askere karşı başarılı olacağı iddia ve düşüncesinde olmasa gerektir. Selcen Hatun'a, "Nereye gidersin?" derken; başarısını bir başkasıyla paylaşmak istememenin kıskançlığı içinde olmasa gerek. Düşmana karşı savaşıyor olmayı memnuniyetle karşılaması, cesur olduğunu ispatlama düşüncesinden ileri gitmez. Hakeza Selcen Hatun'un gelişine itiraz etmesi de benzer bir saikla olmalıdır. Selcen Hatun, Kan Turalı'nın hassasiyetini anlar ve onunla gelişini "Bu gelen kâfir çok kâfir." sözü ile makul göstermeye çalışır. Buradaki "çok" kelimesi dereceleme zarfı mı yoksa miktar zarfı mı, belli değil. Nihayetinde "kâfirin çokluğu" veya gelenlerin "çok kâfirliği" Kan Turalı'nın muhtemel bir başarısızlığının kılıfını oluşturmak için söylendiği ileri sürülebilir. Bu da Selcen Hatun'un onu alttan alan bir tavır içinde olduğunu gösterir. Kaldı ki, "Savaşalım, dövüşelim; ölenimiz ölsün, kalanımız odaya gelsin." sözleri de Selcen Hatun'un kendisine duyduğu güveni ortaya koyar. Dolayısıyla Selcen Hatun yüksek perdeden konuşarak muhatapta, kendisinin ne kadar güçlü ve kuvvetli biri olduğu kanaati uyandırmak ister.

> *"Burada Selcen Hatun at saldı. Karımın basdı, kaçanın kovmadı aman diyeni öldürmedi. Eyle sandı kim yağı basıldı. Kılıcınuñ balçağı kan, odaya geldi, Kan Turalıyı bulımadı." (76).*

Selcen Hatun, düşmanını basar, kaçanı kovalamaz, aman dileyeni öldürmez. Böylece ne kadar güçlü ve kuvvetli bir kız olmak dışında merhamet sahibi olduğunu da ortaya koyar. Büyüklük gösterir. Burada düşman tabir edilenlerin bizzat kendi babası, amcası ve kardeşi ile babasının askerleri oldukları göz önüne alındığında görünen o ki, bir kız evlendiği zaman daima ve her hâlükârda kocasının yanında yer alıyor. Bu hususu, "Bir kadın her halükarda kocasının yanında yer almalıdır." şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bunun elbette pratik bir karşılığı vardır. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı istememiş olsa idi yahut da isteyip onunla evlendikten sonra kendi memleketinden ayrılmayı reddetmiş olsa idi muhtemelen karşı karşıya olduğu çatışma vaki olmazdı. Bu durumda ise evlenmesi söz konusu olsa bile başka bir memlekete gitmesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla Selcen Hatun'un istek

ve arzularına karşı gelmek ona düşmanlık beslemek gibi bir durum ortaya çıkarıyor. Ne de olsa o, babasının koyduğu şartları yerine getiren bir yiğitle evleniyor ve bu yiğidi görür görmez sevmeye başlıyor. Bu sebeple Selcen hatun ve Kan Turalı haklı tarafı, babası ise haksız tarafı teşkil ve temsil ediyorlar. Kendisini eşinden ayırmak için gelen babasına karşı durmakla Selcen Hatun bir haksızlığa da karşı çıkmış oluyor.

> *"Atına mahmuz urdı, bir yüksek yire çıkdı gözledi. Gördi kim bir derenüñ içinde toz gah dirilür gah tağılur. Üzerine geldi, gördi kim Kan Turalınuñ atını ohlamışlar, gözinüñ kapağın ohlamışlar, yüzini kan bürimiş, turmaz kanın siler, kâfirler üşer, kılıcın yalın eyler kâfiri öñine katup kovar. Selcen Hatun bunı böyle gördi, içine od düşdi. Bir bölük kaza şahin girmiş kibi kâfire at saldı, bir uçından kırup kâfiri ol bir uçına çıkdı. Kan Turalı bakdı gördi kim bir kimsene yağıyı öñine katmış kovar. Selcen idügin bilmedi, kakıdı. Burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış:*
>
> *Kalkubanı yirinden turan yigit ne yigitsin*
> *Yilisi kara kazılık atına binen yigit ne yigitsin*
> *Ġafillüçe başlar kesen*
> *Destursuzca menüm yağıma giren yigit ne yigitsin*
> *Destursuzca yağıya girmek bizüm ilde 'ayıb olur*
> *Mere yorı*
> *Toğan kuş oluban uçayın-mı*
> *Sakaluñ-ile boğazuñdan tutayın-mı*
> *Ġafillüçe senüñ başuñ men keseyin-mi*
> *Alca kanuñ yir yüzine tökeyin-mi*
> *Kara başuñ terkiye asayın-mı*
> *Mere kazası yetmiş yigit ne yigit sin*
> *Kayıda döngil" (77).*

Selcen Hatun aşağıyı görebilmek için yukarıya çıkar. Kurtuluş ümidi aşağı-yukarı zıtlığı içinde barınır. Diğer bir ifadeyle aradığını bulmak için evvela tersi yönde bir hareket gerekebilir. Bu, hedefe uzaklaşırken yaklaşma imkânı sağlar. Aynı zıtlık anlayışı Kan Turalı'nın tavrında da görülür. Elinde neredeyse zebun olduğu düşmanlarına saldırarak kendisini kurtarmaya gelen şahsa sırf kim olduğunu bilmediği gerekçesiyle karşı çıkar. Bu karşı çıkışın pratik karşılığı düşman elinde yok olup gitmektir. Savaşın mantığı yok olmak değil; yok etmek isteyeni yok etmek üzerine kuruludur. Bu durumda düşmanını yok etmek isterken kendisine yardım etmek isteyene medyunu şükran olmak gerekir. Ama Kan Turalı, kendisine yardım eden yiğidi "destursuz" davranmakla ve bunun da ayıp bir fiil olduğu bilgisi ile ikaz eder. Dolayısıyla yardım ederken bile kendi başına değil de yardım edecek

kimsenin rızasını almak gerektiği görülür. Bununla birlikte yardımı reddedişteki zıtlığın anlaşılır olması gerekir.

Savaşta umumiyetle zafer yahut hezimet vardır. Kan Turalı, kendisinden izinsiz düşmanına saldıran şahsı ve niyetini öğrenmek isterken; sevinçle keder arasında bir ruh hâli içinde olduğu izlenimi vermektedir. Sevincinin sebebi, düşmanının gücünün kırılması, kederinin sebebi ise bunu kendi başına yapamayıp bir başkasının yardımıyla sağlıyor olması olsa gerektir. Düşmana ortak karşı çıkış, muhtemel zafere de ortak olmak demektir. Kendisini eşine hüner sahibi biri olarak gösterme gayret ve endişesi içinde olan Kan Turalı için düşmanını paylaşmak yüz kızartıcı bir durumdur. O bakımdan Kan Turalı, rolünü çalmaya kalkan güya tanımadığı bu kimseyi az önce sayılan sebepler ve saiklar yüzünden düşmanından uzaklaştırmak isterken; ne derece ihtiras sahibi bir insan olduğunu ortaya koyar. Diğer bir ifadeyle Türk erkeği kendisini eşine göstereceği zaman onun hünerine gölge düşürecek herhangi bir davranışı hafif tabirle ayıp sayıyor. Bu ayıbın ölçüsü de aynen düşmanlarına olduğu gibi tehditkâr bir tavır olarak tebarüz eder.

Kan Turalı, müsaade almaksızın düşmanına saldıran güya tanımadığı bu erkeği çekilmesi hususunda tehdit eder. Buna göre kendisi doğan gibi uçup gelecek ve muhatabının sakalıyla boğazından tutacak, aniden başını vurup kanını yere dökecek, başını terkisine asacaktır. Kan Turalı'nın tehdidinin gerçekliği yoktur. Hatta gerçekleşme ihtimali de zayıftır. Evvela tehdit güçsüzlük emaresidir. Değerlerinin çiğnendiğini düşünen biri muhatabını tehdit etmez, gereğini yapar. Bununla birlikte tehdit "sınırlandırma" olduğu için belli bir ölçüyü de içinde barındırır ve buna göre çizilen sınırı aşmak sözün bittiği, tehdide konu olan fiilin başlaması gerektiğini gösterir. Zaten Kan Turalı, erkek sandığı Selcen Hatun'u tehdit ederken; sözlerini geniş zamanın birinci teklik şahsında değil de istek kipinin birinci teklik şahsında ifade eder. "Uçarım" yerine "uçayım mı", "tutarım" yerine "tutayım mı", "keserim" yerine "keseyim mi" vb. ifadeler kullanmak suretiyle aslında tehdit etmekle etmemek arasında bir zihni çelişkiye sahip olduğunu ortaya koyar. Soru şeklindeki

ifadelerine muhatabının vereceği muhtemel cevaplar, “uçasın, tutasın, kesesin” vb. şeklinde yumuşak ve başka tarafa çekilmesi kolay ifadeler olacaktır. Bunun yerine geniş zamanın birinci teklik şahsında çekilmiş, “uçarım, tutarım, keserim” vb. ifadelerini kullanmış olsaydı; alacağı muhtemel cevap doğrudan “uç, tut, kes” vb. şeklinde olacaktı. Dolayısıyla tehdit edeyim derken tehdit edilen bir dille karşı karşıya kalacaktı. Bu da zaten düşmanı karşısında zor durumda olduğu bir zamanda karşısına yeni bir düşman almak anlamına gelecektir.

“Yapayım mı, edeyim mi?” sorusuna verilecek kısa cevap ise “evet” veya “hayır” şeklinde olacaktır. Cevabın “evet” olması yardıma geldiği kimseye meydan okuma olur ki, yardımdan maksat bu değildir. “Hayır” demek ise muhatabın tehdidini görmüş ve buna boyun eğmiş anlamına gelir ki, bu durum tehdit sahibini yüceltirken; muhatabını alçaltacaktır. “Yaralı arslana saldırılmaz.” diye bir atasözü vardır. Bu atasözünün de gösterdiği gibi yaralı birine saldırmada saldıran açısından küçültücü, saldırılına açısından da gizli bir tehdit vardır. Selcen Hatun, sırf kendisini tehdit ettiği için Kan Turalı’ya saldırsa; zor durumdaki birine saldıran kimse olmakla adını ve şanını lekeleyen bir iş yapmış olacaktır. Bununla birlikte zor durumda olan Kan Turalı’nın da tıpkı yaralı aslan istiaresinde olduğu nerede, ne zaman, ne yapacağı belli olmayan bir tehdit ve tehlike söz konusudur.

“Hey yigidüm big yigidüm
Kaytabanlar torumından döner-mi olur
Kara koçda kazılık atlar
Kulunçuğın deper-mi olur
Ağayılda ağça koyun
Kuzıçağın süser-mi olur
Alp yigitler big yiğitler
Görklüsine kıyar-mı olur
Yigidüm big yigidüm
Bu yağınuñ bir uçı maña bir uçı saña” (78).

Selcen Hatun’un sözlerine bakıldığı zaman onun da tıpkı Kan Turalı’nın sahip olduğu değerleri benimsemiş olduğu görülür. O da birinin düşmanına müsaade almadan saldırmayı ayıp karşılayan bir tavır içindedir. Yahut da öyle görünüyordur. Benzer bir olay “karı-koca çatışması” başlığı altında ele

alındığı üzere Salur Kazan ile Boyu Uzun Burla Hatun arasında da geçer. Salur Kazan, oğlunu kurtarmaya gittiğinde göz kapağını çizen bir okla yaralanır, gözlerine kan dolduğu için bir yanı göremez, kendini dağlara vurur. Bu esnada yardıma gelen karısını tanıyamaz ve tanımadığını düşündüğü bu kişiden yardım isteyince Burla Hatun, Salur Kazan'ı istiskal eden sözlerle mukabele eder. Selcen Hatun ise Kan Turalı'yı istiskal etmek şöyle dursun; zor durumunda yücelten ve yükselten bir tavır içine girer. Onun tabiri ile "alt kulpa" yapışmak suretiyle Kan Turalı'ya karşı tevazu içinde olduğunu ortaya koyar. Kan Turalı'yı deve, kendisini de devenin yavrusu; onu at, kendisini de tayı; onu koyun, kendisini de kuzusu; onu ana kendisini de bebeği yerine koyduğunu söyleyerek aralarındaki bağı ve hukuku tayin eder. Nihayetinde Selcen Hatun ile Kan Turalı arasında ana-yavru derecesinde bir münasebet yoktur. Annesinin yavrusuna her hâlükârda şefkat ve merhamet edeceği gerçeğinden hareketle onun merhamet ve şefkatine sığındığını belirtmek suretiyle Selcen Hatun aslında "yaralı aslanına" şefkat gösterir, merhamet eyler. Zira üstün durumda olan kendisi olduğu için sözleri aksini de söylese onun da aksi geçerlidir. Yani Selcen Hatun, şefkat ve merhamet ister gibi görünürken; Kan Turalı'ya sevgi ve acıma ile yaklaştığını ortaya koyar ve muhatabını incitmemek için de bunu üstü örtülü biçimde yapar.

"Selcen Hatun Kan Turalıyı at ardına aldı, çıkdı. Giderek Kan Turalınuñ fikrine bu geldi-kim:

Kalkubanı Selcen Hatun turduğuñda
Yilisi kara kazılık atuñ bindügünde
Babamuñ ağ ban işigine düşdügüñde
Oğuzuñ ala gözlü kızı gelini boyladukda
Her kişi sözin söyledükde
Sen orada turasın öginesin
Kan Turalı zebun oldı
At ardına aldum çıkdum diyesin
Gözüm döndi köñlüm gitdi
Öldürürem seni" (78).

Selcen Hatun'un yardımıyla düşman basılıp dağıtılır. Ama kimin ne kadar asker öldürdüğü söylenmemekle birlikte Selcen Hatun lehine bir anlatım tutumu söz konusudur. Bu da Selcen Hatun'un hüner yönünden gerçekten Kan Turalı'dan bir adım önde olduğunu gösterir. Hatta Kan Turalı'ya karşı

alttan alan tavırlar içinde olması da Selcen Hatun'un yalnız hüner değil; erdem sahibi biri olduğunu gösteriyor. Çalışmanın "Değerler Dünyası" bölümünde de belirtildiği üzere erdem toplumun büyük kesimlerinde üzerinde uzlaşılmış hususlar olduğu için çatışmadan kaçınan bir özellik de arz etmektedir. Dolayısıyla erdemli insan aynı zamanda uzlaşmacı insan anlamına da gelebilir. Buna mukabil her çatışmaya bir uzlaşma için girilmekle birlikte her uzlaşmanın temelinde erdem olduğu söylenemez. Zira insanlar bazen mecbur kaldıklarından uzlaşabilecekleri için güçlüye boyun eğilerek varılan bir uzlaşmada iki taraflı bir erdemden bahsedilemez. Nitekim Kan Turalı, kendisini düşman elinden kurtaran Selcen Hatun kadar erdem sahibi olduğunu gösteren bir kanaat oluşturmaz. Selcen Hatun, onu görür görmez sever. Evlilik için koyulmuş olan şartları yerine getirdiğinde ona varır. Onun kayınpederinin kurdurmuş olduğu otağda gerdeğe girmeyi reddetmesine karşı gelmez. Kendi memleketine gitmesine itiraz etmez, kararına riayet eder. Kendisini geri almak için gelen babasına ve askerlerine "yağı" gözüyle bakarak eşinin yanında yer alır. Hatta bu yağıyla savaşmakla kalmaz, onun elinde zebun olan Kan Turalı'yı atının terkisine alıp kurtarır. Bu kadar hünerden sonra Selcen Hatun'un kendisini öven Kan Turalı'yı yeren bir ifade kullandığı görülmez. Buna mukabil Kan Turalı, Selcen Hatun'u, erkeklik gururunu ayakaltına alacak muhtemel bir tavır ve tutum içine gireceği endişesiyle onu öldürmekle tehdit eder.

Övünmek en az iki taraflı bir olgudur ve zıddı yerinmektir. Övünen birinin karşısında mutlaka yereceği bir şey veya bir unsur vardır. Övgüyle ortaya konmak istenen değer varlığını bir az da muhalifinin ve muarızının mevcut durumundan alır. Övünenin gerçek değerinin anlaşılması için muhalif ve muarızı ile mukayese edilmesi şarttır. Selcen Hatun'un evliliği esnasında yaşadıkları olayı övgüyle anlatmasının kendisi ve düşmanları açısından bir karşılığı vardır. Düşman basılarak yenildiğine göre o çatışma onlara utanç, Selcen Hatun ve Kan Turalı'ya gurur ve iftihar vesilesidir. Düşman ara yeden çekilip de düşmana karşı birlik olan tarafların kazandıkları zafer üzerindeki tesirleri söz konusu edildiğinde yine bir mukayese ortamı doğacaktır. "Sen

şunu yaptın. Ben bunu başardım." çekişmesi ister istemez tarafların konum ve paylarını birbirleri ile mukayese edeceği bir yarışa dönüşecektir. Kan Turalı, böyle bir yarışın daima kendi aleyhine bir sonuç doğuracağını hesap ederek baştan tedbirini almaya çalışır ve yaşadıkları maceranın aleyhine olan sonucunun toplum huzurunda, daha doğrusu muteber olduğu mecliste-dillendirilmesini istemez.

Kan Turalı, Selcen Hatun'u şartlı birleşik cümle vasıtasıyla tehdit eder. "Şöyle şöyle edersen; gözüm döner, gönlüm gider, öldürürüm seni." der. Hâlbuki biraz yukarıda tehdit ederken; istek kipinin soru şeklini kullanıyordu. Burada ise doğrudan öldürmek fillinin geniş zamanının birinci teklik şahsını kullanarak, "Öldürürüm seni!" diyor. İki ifade arasındaki farkı belirleyen husus daha önce de belirtildiği gibi mevcut durum ve şartlardır. Kan Turalı, artık çaresiz durumdan kurtulmuş, selamete ermiş, gücünü toplamış bir durumdadır. Dolayısıyla savurduğu tehdidi gerçekleştirecek imkân ve fırsata artık sahip olmanın verdiği dirayet ve kuvvetle muhatabına baskı kurmaya başlamıştır. O bakımdan maddî ve manevî güç ile ifade arasında doğru orantı kurulduğu görülmektedir. İnsan kendisini ne kadar güçlü görürse; ifadesi de o nispette sert, katı, çatışmacı, buyurgan ve tok olabiliyor. Tersi de doğrudur.

"Big yigit
Öginür-ise er öginsün aslandur
Öginmeklik 'avratlara bühtandur
Öginmek-ile 'avrat er olmaz
Ala yorġan içinde senüñ-ile tolaşmadum
Tatlu damağ tutubanı sorışmadum
Al duvağum altından söyleşmedüm
Tiz sevdüñ tiz usanduñ kavat oğlı kavat
Kadir Allah bilür men saña
Münisem yaram kıyma mañа." (78-79).

Selcen Hatun, Kan Turalı'nın tehdidine rağmen alttan alan tavrını devan ettirir. Âşık-maşuk çatışmasının yaşandığı bu örnek aynı zamanda, âşık ile maşukunun birbirlerini henüz tanıdıkları ve buna göre sınır tayin ettikleri beşerî münasebetlerin seviyesini ortaya koyuyor. Kan Turalı'nın Selcen Hatun ile evliliği evvela onun Selcen Hatun'a tek taraflı yakınlığından doğuyor

ve daha sonra Selcen Hatun'un da Kan Turalı'yı görmesiyle muhabbet karşılıklı hâle geliyor. Buna rağmen aralarına bir görüşme, konuşma, anlaşma olmadan evlenivеriyorlar. Dolayısıyla uzaktan uzağa yürüyen münasebet yakın mesafeye gelince ikisinin de birbirine olan tavrı gözler önüne serilmeye başlıyor. Bu merhaleden sonrası âşık ile maşukun birbirini tanımak ve anlamak için geliştirdiği münasebete kalıyor. Nitekim uyuşmanın yahut uzlaşmanın olması için çatışma kaçınılmaz oluyor. Bir makinenin dişlilerinin birbirine alışması gibi âşık ile maşukun da sağlıklı bir münasebet kurması belli zamana ve alışmaya bağlıdır. İşte bu alışma evresinde taraflar birbirini tanıyıp anlamak isterken; ister istemez çatışmaya girmektedirler.

Yukarıda da görüldüğü gibi Selcen Hatun, Kan Turalı'ya karşı gayet uyumlu, alttan alan, onun üstünlüğünü kabul ve tasdik bir tavır takınmış görünüyor. Bu tavrın mefhumu muhalifinden kibir olduğu yukarıda görülmüştü. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı tebcil eden bir dil kullanmak suretiyle aslında kendisinin ondan daha üstün olduğunu, takdir makamında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Birine, "Aslansın!" demek, onun büyüklüğünü kabul etmek gibi görünmekten başka bir şey değildir. Fakat bu görüntünün arkasında birinin büyüklüğünü ve gücünü kabul etmekten ziyade küçük birini idare eden alaycı bir tavır da yatmaktadır.

Selcen Hatun'un ağzından ifade edilen sözlere göre erkek "aslan" kabul edilir ve övünmenin de aslana mahsus bir fiil olduğu vurgulanır. Aslan kabul edilen erkeğin övünmesinde bir beis görülmez. Kadının övünmesi ise "bühtan" olarak değerlendirilir. Bühtan, "yalan, iftira" demektir. Dolayısıyla Selcen Hatun kadınların övünmesini kendi kendisine iftira isnat etmesi olarak değerlendiriyor. Bu tarifin arkasında hangi anlamların olduğu metinden çıkarılamıyor. Bir kadının övünmesi niçin kendi kendisine iftira etmek olsun, anlaşılabilir değil. Bir tahmin olmakla birlikte bir kadının kendi kendisini övmesi mevcut değerini artırmaya yönelik bir tavır olacağı için bu durum iftira ile eş değer kabul ediliyordur.

“Erkek aslan, aslan da dişi aslan, aslan değil mi?” diye bir atasözü var. Selcen Hatun, Kan Turalı’ya onun aslan olduğunu söylerken; aslında kendisinin de aslan olduğunu ortaya koyar. Muhatabını yüceltirken kendisini yücelten bu tavır son derece ince bir anlayışla bulunmuş diplomatik bir tavırdır. Övünmekle avradın erkek olmayacağı yönündeki tavrı da bilinen bir hakikati tespit etmekten ziyade kendi fıtratından duyduğu memnuniyetini ifade eder. Selcen Hatun, övünmenin erkeğe mahsus bir fiil olduğunu, kendisinin de bir kadın olarak övünmeye tevessül ve tenezzül etmeyeceğini belirterek kendisinden emin ve kararlı tutumunu ortaya koyar. Bununla birlikte övünmeyi erkeğe şayeste sayan anlayışla ilgili bir mesele olduğu da görülüyor. Bu da erkeğin ve kadının Oğuz toplumunda, Selcen Hatun’un gözünden nasıl bir yer edindiği ve edinmesi gerektiği ihtarıdır.

> *“Kan Turalı aydur: Yok elbetde öldürsem gerekdür didi. Kız kakıdı, aydur: Mere kavat oğlı kavat men aşağa kulpa yapışuram, sen yukaru kulpa yapışursın, mere kavat oğlı ohuñ-ile mi kılıcuñ-ile mi gel berü söyleşelüm didi. Atın depdi, bir yüksek yire çıkdı. Sadakından toksan ohın yire dökdi. İki ohuñ demrenin çıkardı, birin gezledi birin eline aldı. Demrenlü oh-ile atmağa kıyamadı. Aydur: Yigit at ohuñı. Kan Turalı aydur: Kızlaruñ yolı evveldür evvel sen at didi. Kız bir oh-ile Kan Turalıyı atdı. Şöyle kim başında olan bit ayağına indi. İlerü gelüp Selcen Hatunı kuçaklayup barışmışlar sorışmışlar.” (79).*

Kan Turalı, Selcen Hatun’u, yukarıda, Oğuz toplumuna varıp da herkes bir destan anlatırken; o da Kan Turalı’yı kurtarışıyla ilgili hikâyeyi anlatıp da itibarını zedeleme ihtimali üzerine tehdit eder. Dolayısıyla âşık-maşuk arasında geçen konuşmalar ihtimaller üzerine ve şartlı cümlelerle yürütmektedir. Yani ortada tehevvür gösterecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Buna rağmen tehdit ve tahdit ister istemez karşı bir refleks ortaya çıkarmaktadır. Bir tehdit ve tahdit şarta bile bağlanmış olsa muhatapta sözlü veya fiilî karşılığını bulacak bir eylemdir. Selcen Hatun, kendisini Kan Turalı’dan korkmuş gibi gösterip ona munis, bağlı, tâbi olduğu yönünde ifadeler sarf ederek aslında bir oyun kurgulamış oluyor. Bu oyun da Kan Turalı’nın nereye kadar üzerine geleceği sınırıdır. Selcen Hatun, kurduğu küçük oyunla bunu sınamış ve anlamış oluyor. Kan Turalı’nın da benzer bir oyun içinde olduğu söylenebilir. Selcen Hatun’a hitaben söylediği, “Yok elbette öldürsem gerektir.” sözü bir gerekliliği dile getirmekten ziyade

muhatabının sınırını ölçmek, tavrını ve nerede, ne zaman, nasıl davranacağını anlamaya çalışmaktan ibaret bir tavırdır.

Kan Turalı, henüz tanımakta olduğu Selcen Hatun'un üzerine giderek onu daha iyi anlamaya çalışırken; benzer bir tavrı da Selcen Hatun, Kan Turalı'ya karşı gösterir. Kan Turalı'nın, "Mutlaka öldürmeliyim." sözü artık şakanın bir tarafa bırakıldığı ve işin bir anda ciddileşiverdiği bir ana tekabül eder. Tehdit ve tahdide misliyle mukabele etmek esastır. Burada nispetsizlik menfi yönde ise korkaklığa, müspet yönde ise zorbalığa delalet edebilir. O bakımdan Selcen Hatun, Kan Turalı'nın, "öldürme" tehdidinin sınırını ve gerçekliğini sınamak için tehdide tehditle karşılık verir, ona meydan okur. Okunan meydana gerekli cevabı vermemek bir yana en ufak bir çekingenlik göstermek bile kendi adına menfî bir kanaat oluşmasına sebep ve böylece meydan okuma, blöf sınırında kalarak maksat hâsıl olacaktır. Selcen Hatun, Kan Turalı'nın tehdit ve blöfle kendisini bastırıp sindirmesine fırsat vermez, bir tür tahakküm sayılabilecek bu durum karşısında kızarak ona "kavat oğlu kavat" diye hakaret ettikten sonra onu alttan alıp idare ettiğini dile getirir. Selcen Hatun, Kan Turalı'yı alttan aldıkça üzerine gelmekle suçladığında ona karşı göstermiş olduğu büyüklüğü de yüzüne vurur. Büyüklük gösterdiğini söylemek, kendisini muhatabından üstün gördüğünü ortaya koyar ve Selcen Hatun, bu kendisini üstün gören tavrını, "Okun ile mi, kılıcın ile mi?" diye sorduğunda da devam ettirir. Bunun anlamı ister ok, isterse kılıç olsun her ikisini de ustaca kullandığı meydan okuyuşudur.

Selcen Hatun, Kan Turalı'ya oku veya kılıcı ile meydan okurken; "Beri gel söyleşelim." ifadesini kullanır. Söyleşmek, konuşmak, sohbet etmek, görüşmek, hasbıhal etmek gibi anlamlara gelirken; burada birbirine ok atışmak, kılıç çalıp anlaşmak, uzlaşmak anlamında kullanılır. Ok ve kılıç, kavga, çatışma, çarpışma, savaşmaya dair anlamı önde olan kelimelerdir. Bunların birine karşı kullanılmasını "söyleşme" olarak tabir etmek, çarpışmanın "dostane" olduğuna, kimin üstün olduğunu çarpışıp anladıktan sonra ara yerde düşmanlık olmadığına delalet eder. Dolayısıyla Selcen

Hatun'un "söyleşme" sözü üçüncü şahısların kendileri hakkında oluşacak kanaatlerine yönelik bir tavır da ortaya koyar. Nitekim Selcen Hatun, okla mı yoksa kılıçla mı çarpışmak istediğini Kan Turalı'ya sorduğu hâlde tercihi ona bırakmaz ve kendisi atını sürüp yüksek bir yere çıkar. Burada sadağından iki ok alıp temrenlerini çıkarır. Okların temrenlerinin çıkarılması karşı tarafa zarar verilmek istenmediğini, sadece gözdağı verilmek istendiğini gösterir. Buna mukabil Kan Turalı'nın da aynı şeklide okunun temreninin çıkarttığı görülmez. Bu, onun Selcen Hatun'a karşı art niyet içinde olduğunu göstermez. Bilakis Selcen Hatun'un teklifine, "Kızların yolu evveldir, sen at." diyerek kibarlık etmek dışında art niyetli olmadığını ortaya koyar. Aslında bu oyunların arkasında âşık ile maşukun birbirlerine olan sevgilerini ölçmeye çalıştıkları görülür. Bu ölçüye göre ister tehdit, ister tahdit, ister hakaret, isterse kast olsun bütün bunların nihayetinde söz konusu hayat olduğunda orada terk edildiği ve aşık ile maşukun bütün bu tavırları yok sayarak birbirlerine kötü niyet taşımadıkları vurgulanmak istendiği söylenebilir.

Bir diğer husus da Kan Turalı, Selcen Hatun'u tahrik ederek onun şahsiyetini öğrenirken; diğer taraftan bahsedildiği gibi bir hünere sahip olup olmadığını da görmek istediği söylenebilir. Gerçi Selcen Hatun, babasının birliklerini dağıtarak hünerini ortaya koyar; ama Kan Turalı bunu bizzat kendisi de tetkik etmek ister ve bu merakı da Selcen Hatun'un attığı okun "başındaki bitin ayağına indirmesiyle" giderilmiş olur. Başındaki bitin ayağa inmesi, herhalde aşırı korkudan zıngır zıngır titremeyi ifade ediyordur. Bu korku ise Kan Turalı'nın Selcen Hatun hakkındaki gerçek niyet, duygu ve düşüncelerinin anahtarı işlevi görür. Böylece sınırlar belirlendikten, tepkiler ölçüldükten, tavırlar ortaya konduktan sonra uzlaşmacı bir adım atılmasının önü açılmış olur. Dolayısıyla uzlaşma, tarif edilmiş muayyen hudutlar içinde kalındığı sürece devam edecektir.

"Yalap yalap yalabıyan ince tonlum
Yir basmayup yorıyan selvi boylum
Kar üzerine kan tammış kibi kızıl yañaklum
Koşa badem sığmayan tar ağızlum
Kalemciler çalduğı kara kaşlum
Kurumsı kırk tutam kara saçlum

Aslan uruğı sultan kızı
Öldürmeğe men seni kıyar-midüm
Öz canuma kıyam men saña kıymayam
Men seni sınar-idüm." (79).

Kan Turalı, fert olarak çizgilerini müstakbel eşine belli ettikten ve onun da sınırlarını gördükten sonra uzlaşmacı bir tavır içine girer. Kan Turalı'nın uzlaşma çağrısı niteliğindeki sözleri, çalışmanın "uzlaşma zeminleri" dairesinde ele alınıp incelendiği ve orada da görüldüğü üzere, Selcen Hatun'a dizilmiş bir methiye mahiyetindedir. Birçok işlev gören methiye burada Kan Turalı'nın Selcen Hatun'a beslediği sevgiyi ve değerini dile getirme işlevi görmektedir. Nihayetinde Kan Turalı, Selcen Hatun'u, yaldır yaldır yanan ince elbisesi, seke seke yürüyüşü, kar gibi teni, kızıl yanağı, dar ağzı, yay gibi kaşı, zifir gibi saçı sebebiyle sevip istememiştir. Hünerinden dolayı onu tercih etmiş ve istemiştir. Ama Selcen Hatun'un fıtratından gelen değeri onun daha çok sevilmesine engel değildir. Kan Turalı başlangıçta süsü, güzelliği ve nahifliği bir kusur olarak görmese bile başlı başına bir değer olarak kabul etmezken; son tahlilde Selcen Hatun'un güzelliğini ve zarafetini dile getiren bir tavır içine girmesi tek başına kadın ruhuna hitap etmesiyle izah edilemez. Bunun yanında ona karşı yelkenleri indirdiği ve onunla tamamen uzlaştığı gerçeğini de ortaya koyar. Ayrıca Selcen Hatun'un "aslan uruğu" ve "sultan kızı" olduğunu belirtmekle de yukarıda övünmek hasebiyle geçen aslan meselesine gönderme yapar. Bu da Selcen Hatun'un da "aslan soyundan gelen bir dişi aslan" olduğu iltifatıdır. Dolayısıyla bir "avrat" olarak Selcen Hatun'un övünmesinde Kan Turalı açısından artık bir beis kalmadığı beyan edilir. Sultan kızı olmasını vurgulamak da yine maddî ve manevî gücüne yapılan bir gönderme olarak Selcen Hatun'un içtimaî mevkisünü hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Kan Turalı'nın methiyesinden anlaşıldığına göre Selcen Hatun'un, artık onun gözünde hem güzelliği ve zarafeti, hem hüner ve cesareti, hem asil soyu ve siyasî saltanatı ile bütün bir varlık olarak kabul ve tasdik edildiği anlamı taşır.

"Kalkubanı yirümden turur idüm
Yilisi kara kazılık atuma biner-idüm
Babamuñ ağ ban ivinden çıkar-idüm

Arku Bili Ala Tağı avlar-idüm
Ala geyik sığın geyik kovar idüm
Tartanda bir oh-ile nemler-idüm
Demrensüz oh-ile yigit seni sınar idüm
Öldürmeğe yigidüm men seni kıyar midüm." (79).

Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u methetmesine karşılık Selcen Hatun, Kan Turalı'yı methetmez, bilakis o da kendi kendisi methetmeye devam eder. Tek başına, defaatle gazilik atına binmesi, babasının otağından çıkıp Arku Bel'de, Ala Dağ'da avlanması, ala geyik, semiz geyik kovalaması ve bulduğunda bir okla vurup öldürdüğünü söylemesi hüner ve cesaretini tarif etmek içindir. Dolayısıyla ok attığında Kan Turalı'yı vurmak istemediğini beyan etmektedir. Bu ifadenin tersi istediği takdirde onu vurabileceği iddiasıdır. Bu da gizli bir tehdit olarak düşülebilir. Ne var ki, Selcen Hatun da tıpkı Kan Turalı gibi onu sınadığını ve asla ona kıyamayacağını ifade eder. Ama sonuçta birbirini sınayan âşık ile maşuk birbirine karşı nerede durmaları gerektiğini birbirlerini sınayarak öğrenirler.

SONUÇ:

Edebiyat toplumun aynasıdır. Ayna, tabiatı gereği karşısındaki gerçekliği yansıtır. Ama aynadaki görüntü hayatın tamamı değil; belli bir kesitidir. Çünkü ayna sınırlı bir yapıya sahip olduğu için gösterdiği gerçeklik de aynı derecede sınırlıdır. Bu bakımdan aynanın aksettirdiği gerçeğin görüntüsü olur, edebiyatın yansıttığı da gerçeğin kendisi değil; temsîlidir. Ama bu temsîlî gerçeklik hayatın gerçekliğinden daha görünür, daha inadırıcı, daha tesirli ve daha sarsıcı olabilir. Bunun sebebi, dilin, ifadenin sahip olduğu çarpıcı, sarsıcı, büyüleyici özelliktir. Edebî eserlerde bu husus kendini üslupta gösterir. Söz, ifade ve beyanın tesiri, anlamdan ziyade üslupta aranmalıdır.

Dilde, ifadede üslubu tayin eden hususlar kültür, muhatap, mevzu, zaman, mekân, niyet, ruhî şartlar, şahsî (karakter) ve ferdî kabiliyet, natıka, bilgi, görgü, makam, mevki, mensubiyet şuuru ve zemini, inanç, itikat ve buna bağlı bilumum değerler dünyasıdır. Dolayısıyla insanlar o sözleri söyler, niyetlerini belirtir, zamirlerini ortaya koyarlarken; üslup unsurlarının ya bir kısmından veya tamamından hareketle fikir, düşünce, kanaat ve iradelerini dil vasıtasıyla ifade veya beyan etmekte, açıklamakta ve bildirmektedirler.

Dil kültürü, kültür dili anlatır. Kültür, varlığını, hayatiyetini, devamlılığını, nesilden nesile aktarılışını dile borçludur. Dil de zenginliğini, kelime ve kavram hazinesini, ifade yollarını, beyan tarzlarını, üslup çeşitliliğini, tecrit kabiliyetini, ibda ve icaz imkânlarını kültür zemininde gerçekleştirir. Aynı kültür zemini dilin, zemgin ve çarpıcı işlevlerinin de tecelli zeminidir. Haliyle dil ve kültür, karşılıklı olarak birbirlerini besler, değiştirir, geliştirir, zenginlerştirir. Dilin aynasında kültürün gelişmesini, kültürün aynasında dilin tekâmülünü müşahede etmek mümkünüdür.

Diplomasi, anlaşmazlık noktalarını silaha müracaat etmeden müzakere yoluyla çözmektir. Fakat diplomasi sadece devletler arasında değil; beşerî münasebetlerde de ciddi bir ağırlığa sahiptir. Olgun insanlar, duygu, düşünce, niyet ve kanaatlerini muhataplarına çeşitli endişeler dolayısıyla

doğrudan değil; dolaylı olarak aktarırlar. Dolayısıyla ya doğrudan aktaramadıkları veya aktarmak istemedikleri için dolaylı, kesik, kısa, müphem, mecazlı ifadelerle aktarma yolunu tercih ederler. Çünkü her şartta çıplak hakikat rahatsız edicidir. İnsanlar umumiyetle muhtaplarını çıplak hakikatle rahatsız ederek çatışmaya girmektense; ifadeyi dolandırmak suretiyle hakikati hazmedilebilir bir kıvamda ifade yolunu seçerler.

Olgun insanların bu tavır ve tutumunun arkasında evvela olgunluk, kibarlık, nezaket, letafet, samimiyet, zarafet, incelik, medeniyet (bedevîyet zıddı olarak) gibi tavırlar yatar. Bazen de bu tavırlara insanların menfaati yön verir. Menfaatin söz konusu olduğu durumlarda bu tutumlar, samimiyetten uzak olup bir hesaba dayandığından yapmacıktan ileri gidemez. Fakat diplomat rolünü oynayan kişiler bu yapmacığı muhatabına sezdirmeyip gerçekmiş gibi aktarabilirler. Dede Korkut Boyları'nda diplomatik tavırlardan biri de mazisinde değerler dünyası ile etzat teşkil eden tutum ve davranışlar irtikâp etmiş olanlar, bu tutum ve davranışların hâlde gündeme gelmesini istemedikleri için muhataplarına ince, nazik, kibar davranmaktadırlar. Ama mazilerindeki rahatsızlık olgu, olay ve noktaları dile getirildiği yahut hatırlatıldığında nezaketi filan terk edip onlar da muhataplarının seviyesine inerek onların yolunu kullanırlar, o da onların mazisindeki rahatsızlıkları ortaya saçarak aslında diplomatik nezaket ve kibarlığın mizaçla ilgisi olmadığını ortaya koyarlar. Ama Dede Korkut Boyları'nda Oğuzarın, savaş hâlinde düşmana galebe çalmak için hile, desise ve yalana başvurmakta çekinmedikleri bir vakıa olup bu tutum, "Harp hiledir." kutsî hadisi uyarınca bir harp taktiği olduğundan riyakârlık olarak değerlendirilemez.

Bazen de insanlar, niyetlerini kısa yoldan gerçekleştirmek için niyetlerini gerçekleştirme maddî ve manevî kuvvet (itminan) ve gücüne sahip oldukları veya buna kâni olduklarında kibarlığı ve nezaketi bir tarafa bırakır, niyet ve düşüncelerini çıplak gerçeklikle doğrudan ifade ederler. Bunun sonucu olarak çatışmaya girmeyi de baştan göze alırlar. Muhataplarını icbar eden bu tavır da diplomatik bir tavırdır.

Diplomasinin kültürle çok yakın bir münasebeti vardır. Hatta diplomasiyi kültür belirler, diplomatik tavrın arkasında kültürel tavır müşahede edilir. Diplomasinin kendisi de son tahlilde siyasî olduğu kadar kültürel bir tavırdır. Dede Korkut Boyları'nda diplomatik tavrı, Oğuzların hâkim kültürünün belirlediği kanaatine varılmıştır. Çünkü Oğuzlarda, bir kişinin cemiyet içindeki yeri, makamı, mevkii, mesleği, yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun; Han'dan çobana, aksakaldan toy delikanlıya kadar herkes şaşırtıcı bir itminan duygusuna sahiptir ve muhatabıyla doğrudan çıplak gerçeği aktarmak yoluyla münasebet, müzakere, münazara, münakaşa ve mücadeleye girişir. Başka bir deyişle Oğuz ferdi, muhatabına doğrudan, çıplak gerçeklikle hitap eder. Bunu sebebi, Oğuz değerler dünyasının şekil verdiği Türk kültürüdür.

Dede Korkut Boyları'nda görüldüğü kadarıyla Oğuz toplumunun kültürünü değerler dünyası teşkil etmektedir. 0değerler dünyası toplumun büyük kesimlerinin üzerinde uzlaştığı iman, inanç, itikat, kabul, red, tercih, hayat tarzı, idrak, tefekkür ve benzeri olgulardan müteşekkildir. Bu olgulara saygı, uyum ve riayet uzlaşmayı ortaya koyarken; muhalefet ise siter istemez çatışmayı doğurur. Başka bir deyişle değerler dünyasına uyum fazilet, değerler dünyasına muhalefet ise çatışma sebebi ve unsuru olarak değerlendirilmektedir. Mesela iffetsizlik değerler dünyasından bir sapma ve bu dünyaya muhalefet olarak görüldüğünden çatışma sebebidir. Birinin iffetsizliğini dile getirerek onu toplum nezdinde itibardan düşürmek ise iffetsizliğin çatışma unsuru olarak kullanılabildiği gösterir. Olgunun ihlal edilmesi çatışma sebebi, ihlal edilen olgunun bir çatışma esnasında dile getirilerek muhatabına zarar verecek şekilde kullanılması da onu artık çatışma unsuru yahut çatışmanın malzemesi yapar. Dolayısıyla çatışma unsuru olan bir olgu çatışmanın usulünü de tayin edebilmektedir. Dede Korkut Boyları'da Boğaç'a isnat edilen suçlar birer iftira olup iftira olgusunun hem çatışma sebebi hem çatışma unsuru hem de çatışma usulü olarak kullanıldığını göstermektedir.

Değerler dünyasının başka bir özelliği de insan üzerindeki tesiridir. İnsanın söz ve fiillerini değerler dünyası tayin ettiğinden insan umumiyetle değerler dünyası içerisinde hareket eder, bu dünyanın sınırlarını ihlalden kaçınır. Hatta toplumun fertlerinden beklenen de budur. Her ne sebeple olursa olsun değerler dünyasının sınırlarını ihlal edenler eninde sonunda müeyyideye tâbi tutulmaktan kurtulamazlar. "İnsan ikrarından, hayvan yularından…" düsturunca, insanın sahip olduğu değerler dünyası onun kavil ve fiillerinin istikrar ve yönünü tayin etme gücüne de sahiptir. Bu tutarlılığın, Oğuz toplumunun beşerî münasebetlerinde şeffaflık, mertlik, açık sözlülük, ahde vefa, cesaret, yiğitlik, cömertlik, şefkat, merhamet, bağışlayıcılık, gelenek ve göreneğe ittiba, mukaddeslere saygı ve itaat olarak tecelli ettiği görülmektedir. Aynı zamanda değerler dünyası Oğuz toplumunun fertlerini bu değerlere uymaya, değerleri korumaya, yaşatmaya da icbar etmektedir. Dede Korkut'un kavil ve fiilleri, onun Oğuz değerler dünyasıyla uyumunu göstermesi dışında beşerî münasebetlerde açık, şeffaf, mert, vefadâr, müşfik, yardımsever, âdil bir yiğit olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte şahsına yönelik istihza ve istiskal söz konusu olduğunda muzip bir tavır takınarak muhatabına misliyle mukabele etmektedir. Dolayısıyla değerler dünyasının huy ve mizaç üzerinde de tesiri olduğu ve canın altında kabul edilen huyun değerler dünyası sayesinde ehlileşerek bildiği görülmektedir. O bakımdan bir toplumu anlamak değerlerini anlama, değerlerini anlamak da o toplumu ve insanlarını anlama imkân ve fırsatını sunar.

Değerler dünyasını beşerî münasebetler zemininde dile getirirken; bu dünyanın değerlerini gayesine uygun olarak bazen doğrudan bazen dolaylı olarak çıplak bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bazen de gerek gaye gerek vasıta işlevindeki ibare estetize edilerek kullanılmaktadır. Değerlerin beşerî münasebetlerde tanındığı, saygı gösterildiği zeminlerde uzlaşma işlevi gördüğü, tanınmadığı, ihlal ve reddedildiği zeminlerde ise çatışma işlevi gördüğü, bütün bu özelliklerin dile ve üsluba birebir yansıdığı, doğrudan ifadenin uzlaşma veya çatışma zemini haline dönüştüğü görülmektedir. Buna rağmen Dede Korkut Boylarında aynı sözün, aynı siyak ve sibakta her

zeminde ve herkese karşı aynı tesiri göstermediği de anlaşılmaktadır. Sözün, söz, ifade, ibare, kalıp ve anlam olarak taşıdığı değer, yerine, zamanına, zeminine ve muhatabına göre değerinin de değiştiği Dede Korkut Boylarından anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Boylarında dilin kendisi yanında mekâna da gayeye matuf anlamlar yüklendiği ve mekâna yüklenen anlamın dilin ifade, beyan, ikna, meşruiyet, çatışma, uzlaşma, his, algı ve estetik zeminlerinde dilin bizatihi kendisi yeri ve işlevleriyle kullanıldığı ve murat edilen sonucun alındığı görülmektedir. Dede Korkut Boylarında dil üslup seviyelerinde kullanıldığı, dilin hayatı, kâinatı ve zihniyeti yansıtırken; bu hayatı zaman zaman birebir, zaman zaman sembolik, zaman zaman mübalağaya dayalı bir ifadeyle aktardığı, her şekilde ifadede başarılı olduğu, okuyucuda her okuyuşta tesir uyandırabilme kudretini taşıdığı görülmektedir.

Dede Korkut Boylarında dilin hayatı, kâinatı ve zihniyeti yansıtma sırasında sanat, propaganda, ikna, kandırma, iletişim, protesto, eğlendirme, mizah, eleştiri, diplomasi, çatışma, uzlaşma, değer aktarma gibi diplomasinin dile yüklediği veya dil vasıtasıyla yürüttüğü olanca diplomatik işlevleri yerine getirerek bütün cepheleri ve bütün çehreleriyle kullandığı ve anılan işlevleri hakkıyla icra ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

AKINCI, Zeynep, “Diplomatik Dil ve Özellikleri”, **Tömer Çeviri Dergisi Özel Kuram Sayısı**, sayı 10, Bursa, 1997.

AKSOY, Ömer Asım, ***Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Deyimler Sözlüğü II***, TDK Yayınları, Ankara, 1976.

AKTAŞ, Şerif, “Dede Korkut Hikâyelerinin Edebî Değeri ve Çağdaş Yorumu Üzerine”, ***Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni***, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

AKÜN, Ömer Faruk, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kompozisyon ve Tasvir”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi, Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1947.

ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer, ***Kur’an-ı Kerim Meâli***, Diyanet İşleri Başkalığı, 2011, Ankara.

AYDIN, Mehmet, “Günümüzde Değerler ve Siyaset”, ***Değerler ve Eğitimi***, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

BAKHTİN, Mikhail, ***Karnavaldan Romana***, Çeviren: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

BAŞGÖZ, İlhan, “Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyon)”, ***Prof. Dr. Umay Günay Armağanı***, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1996.

BAYAT, Fuzulî, “Dede Korkut Kitabı’nda Devletçilik”, ***Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni***, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

BAYAT, Fuzulî, ***Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut***, Karam Yayınları, Ankara, 2003.

BOLAY, Süleyman Hayri, “Aşkın Değerler Buhranı”, ***Değerler ve Eğitimi***, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

BÜLBÜL, İbrahim, “Cumhuriyet Devri Türk Romanında Çatışma Olgusu (1923-1940)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2001.

CEVİZCİ, Ahmet, ***Etiğe Giriş***, İstanbul, 2002.

CLAUSEWİTZ, Carl Von, ***Harp Üzerine***, Çev: H. Fahri Çeliker, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1991.

CUNBUR, Müjgân, "Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde İslamî Unsurlar", ***Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni***, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ÇOBANOĞLU, Özkul, ***Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş***, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

DAĞ, Ahmet Emin, ***Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü***, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.

DEFNE, Zeki Ömer, ***Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma,*** TDK Yayınları, Ankara, 1988.

DEVELLİOĞLU, Ferit, ***Osmalıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat***, Aydın Kitabevi, Ankara, 1998.

DİLTS; Robert, ***Dil İllüzyonları: Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak***, Çev: A. Volkan Çubukçu, İş Bankası Yay. İstanbul, 2010.

DOĞAN, Mehmet, ***Büyük Türkçe Sözlük***, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.

DORSON, R. M. ***Günümüz Folklor Kuramları***, Çev: Nermin Ulutaş, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1984.

EKİCİ, Metin, ***Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri***, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995.

EKİCİ, Metin, vd. "Araştırma Yöntemleri", ***Türk Halk Edebiyatı El Kitabı***, Editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2007.

ER, Fatih, "Alçak Koltuk Krizi", **Hürriyet Gazetesi,** 13 Ocak 2010.

ERCİLASUN, Ahmet Bîcan, "Dede Korkut'taki Olayların Zamanı", ***Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni***, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ERDAL, Hamit, ***Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Kavram ve Olayları Sözlüğü***, İstanbul, 2011.

ERGİN, Muharrem, ***Dede Korkut Kitabı I: Giriş-Metin-Faksimile***, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

ERGİN, Muharrem, ***Dede Korkut Kitabı II: İndeks-Gramer***, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

ERGİN, Muharrem, ***Dede Korkut Kitabı: Metin-Sözlük***, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

ERGİN, Muharrem, ***Türk Dil Bilgisi***, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1998.

ERGUN, Metin, "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayerlerindeki Yansımaları", **Milli Folklor**, sayı: 47, Güz, Ankara, 2000.

FAROQHI, Suraiya, ***Yeni Bir Hükümdar Aynası***, Çev: Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2011.

FOUCAULT, Michel, ***Doğruyu Söylemek***, Çev: Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

GİRGİN, Kemal, ***Diplomatik Kokteyl***, Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul, 2008.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, ***Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi***, İstanbul, 1979.

GÖKYAY, Orhan Şaik, ***Dedem Korkudun Kitabı***, MEB Yayınları, İstanbul, 2000.

GÖZAYDIN, Nevzat, "Türk Folklorunda İletişimle İlgili Bazı Olaylar Üzerine", **İletişim,** Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basın Yayın Yüksekokulu, sayı: 4, Ankara, 1982.

GÜNAY, Umay, ***Türk Kültürüne Eleştiri,*** Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

GÜNGÖR, Erol, ***Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar***, Ötüken, İstanbul, 2000.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, ***İnanç Sözlüğü: Dinler-Mezhepler-Tarikatler-Efsaneler***, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1975.

HOCAOĞLU, Durmuş, "Türk Aydının Felsefî Zafiyetinin Temelleri", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 109, Kış, Ankara, 2012.

İNALCIK, Halil, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", ***Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*****,** Hazırlayan: İsmail Soysal, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

İNAN, Abdulkadir, ***Makaleler ve İncelemeler I***, TTK Basımevi, 1968, Ankara.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devletinde 'Eman' Sistemi", ***Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç***, Hazırlayan: İsmail Soysal, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1999.

İSKİT, Temel, ***Diplomasi: Tarihi, Kuramları ve Uygulamalar***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

İSLAM ANSİKOLPEDİSİ, Cilt 6, İstanbul, 1992.

JOHANSEN, Ulla, ***50 Yıl Önce Türkiye'de Yörüklerin Yayla Hayatı***, Çev: Muallâ Poyraz, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

KAÇALİN, Mustafa S., ***Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi***, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2006.

KAPLAN, Mehmet, ***Kültür ve Dil***, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1983.

KAPLAN, Mehmet, ***Tip Tahlilleri***, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.

KARABAŞ, Seyfi, ***Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru***, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

KARABAŞ, Seyfi, ***Dede Korkut'ta Renkler***, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

KARADEMİR, Mahmut, "Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi", **Osmanlı Araştırmaları XXVII**, İstanbul, 2006.

KAYAOĞLU, Taceddin, ***Beyaz Diplomasi: Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı-Vatikan İlişkileri***, Fide Yay, İstanbul, 2007.

KILIÇ, Muharrem, "Etik-Hukuksal Değerlerin Nesnelliğinin/Evrenselliğinin Temellendirilmesi Bağlamında İnsan Hakları Eğitimi", ***Değerler ve Eğitimi***, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

KISSINGER, Henry, ***Diplomasi***, İşbankası Yayınları, İstanbul, 1998.

KOCA, Salim, ***Türk Kültürünün Temelleri II***, KTÜ Giresun Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Trabzon, 2000.

KOCAKAPLAN, İsa, "Dede Korkut'un Delileri", **Millî Folklor,** s 64, Ankara, 2004.

KÖKSAL, M. Asım, ***Peygamberler Tarihi***, TDV Yayınları, Akara, 2004.

KÜÇÜKKURT, Mehmet, TANRIKULU, Yeter, "Folklorik İletişim: Folklorik Sembollerin İletişimde Kullanılması", **Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi**, sayı: 8-9, Ankara, 1986-87.

LAUNAY, de Jacques, ***Gizli Diplomasi***, Çev: Kerem Kurtgözü, Kavram Yayınları, İstanbul, 1994.

MALINOWSKI, Bronislaw Kaspar, ***Bilimsel Bir Kültür Teorisi***, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992.

MALINOWSKI, Bronislaw Kaspar, ***İnsan ve Kültür***, Çev: Doç. Dr. M. Fatih Gümüş, V Yayınları, Ankara, 1990.

MARSHALL, Gordon, ***Sosyoloji Sözlüğü***, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

OĞUZ, M. Öcal, "Dede Korkut Destanlarından 'Kanglı Koca Oğlı Turalı Boyı'nın Tahlili", **Bilig**, sayı 1, Ankara, 1996.

OĞUZ, M. Öcal, "Dede Korkut Destanlarından 'Usun Koca Oğlı Segrek Boyı'nın Tahlili", **Bilig**, sayı 3, Ankara, 1996.

OLGUN, İbrahim, DRAHŞAN, Cemşit, ***Farsça-Türkçe Sözlük***, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984.

ÖGEL, Bahaeddin, ***Türk Kültür Tarihine Giriş VI***, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2000.

ÖRNEK, Sedat Veyis, ***Türk Halkbilimi***, Ankara, 1977.

ÖYMEN, Onur, ***Silahsız Savaş: Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi***, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.

ÖZARSLAN, Ersin, "Kitle Haberleşmesinde Söz ve İfade Sakatlıkları veya Mesaj Tıkanması", **Türk Yurdu**, 7. Devre, Cilt: 10, nr. 103 (453), (Haziran 1996) s. 53–56.

ÖZARSLAN, Ersin, ***Şiirden Coğrafyaya: Arif Nihat Asya'nın Şiirinde Mekân Endişesi***, Ötüken Neşriyat A. Ş., İstanbul, 2010.

ÖZDEMİR, Hasan, "Semih Tezcan, Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar", **Türkoloji Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, Ankara, 2001.

POYRAZ, Hakan, "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı", ***Değerler ve Eğitimi***, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

REDHOUSE, İngilizce-Türkçe, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1974.

SAKAOĞLU, Saim, ***Dede Korkut Kitabı: İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I***, Konya, 1998.

SCOTT, James C., ***Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar***, Çeviren: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

SERTKAYA, Osman Fikri, ***Dede Korkut Kitabı-Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü***, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

SOYKAN, Ömer Naci, “Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?”, ***Değerler ve Eğitimi***, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

SOYKUT, İ. Hilmi, ***Türk Atalar Sözü Hazinesi***, Ülker Yayınları, İstanbul, 1974.

SÖYLEMEZ, C. Yüksel, ***Görgüsüzlük Çağı***, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2005.

SÜMER, Faruk, ***Oğuzlar***, Ankara, 1967.

ŞEMSEDDİN SAMİ, ***Kâmûs-ı Türkî***, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.

TANERİ, Aydın, ***Türk Devlet Geleneği: Dünü Bugünü***, MEB Yayınları, Ankara, 2004.

TARAMA SÖZLÜĞÜ, Düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

TEMEL, Ali Rıza, ***Harp mi Sulh mu: İslâm’da Dış Politika ve Diplomasi***, Seha Neşriyat, İstanbul, 1988.

TEZCAN, Semih, ***Dede Korkut Oğuznameleri***, YKY, İstanbul, 2001.

TOGAN, Zeki Velidi, “Kişiler”, *Dedem Korkudun Kitabı*, (ayrı basım) Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, MEB Yayınları, İstanbul, 2000.

TOPÇU, Nurettin, ***İsyan Ahlâkı***, Çev: Mustafa Kök-Musa Doğan, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995.

TUNCER, Hüner, ***Eski ve Yeni Diplomasi***, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1991.

TURAN, Osman, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, **Belleten**, XII, sayı 47, Ankara, 1948.

TURHAN, Mümtaz, ***Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik***, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1951.

TÜRKAN, Kadriye, “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkiye’de Basılan Kitap Halindeki Yayımları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı: 146, Ekim, İstanbul, 2003.

TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, İstanbul, 1992.

TÜRKOĞLU, Sabahattin, ***Osmanlı Sarayında Mutfak Hizmetleri ve Sofra Gelenekleri***, Yayına Hazırlayan: Nihal Kadıoğlu Çevik, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

ULUÇAY, M. Çağatay**,** ***Padişahların Kadınları ve Kızları***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

YILDIRIM, Dursun, "Dede Korkut ve Yunus Emre'de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, CXX, İstanbul, 1972.

YILDIRIM, Dursun, "Qam Böri Oğlu Bamıs Börik (Qam Böre Oğlu Bamıs Börek) Boyunda Sorunlar ve Çözümlemeler", **Türkbilig**, Ankara, 2001/2.